

श्रीः ऋक्संहिता

साथणाचार्यविरचितभाष्यसंहिता

पदपाठयुताच.

इर्यच

तद्दिविवेचक्रयंथप्रसारकंसमित्याप्रेरितः तुकारामतात्याभिरुख्यः,
गणपतकृष्णाजीमुद्रायंत्रालयाधिपतिः आत्मारामकाहोर्बीभिरुख्यः,

इत्येताभ्यां

बोडसोपाह्वमहामहोपाध्यायराजारामशास्त्रि,
गोरेइत्युपाभिधशिवरामशास्त्रिभ्यांशोधयित्वा

मुंबय्यां

गणपतकृष्णाजीमुद्रायंत्रालयेमुद्रयित्वा

गकाशिता.

तस्याअयमष्टमोऽष्टकः

शकाब्दाः १८१२.

प्रतस्पुस्तकस्य स्वामित्वं

मुनिरसगर्जेदुमिते (१८६७) ङन् संज्ञकवत्सरे कृतरामकीय,
पंचविंशतितम (१२९) नियमानुसारतोऽसाधारणीकृतम्.

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

वागीशाद्याः सुमनसः सर्वार्थानामुपक्रमे । यं नत्वा कृतकृत्याः स्युस्तत्रमामि ग-
जाननम् ॥ १ ॥

यस्य निःश्वसितं वेदा योवेदेभ्योखिलं जगत् । निर्ममे तमहं वंदे विद्यातीर्थमहेश्वरम् ॥२॥
सप्तमेष्टममध्यायं व्याख्यायाचार्यकंशुजः । अष्टमे सायणाचार्यआदिमं व्याकरोत्यथ ॥ ३ ॥

अच्छामइति चतुर्थेनुवाकेअष्टादश श्लोकानि तत्र प्रहोतेति दशर्चं चतुर्थं सूक्तं । प्रहोता
दशेभ्यनुक्रांतं । अनुवर्तन्मद्भालंदनस्य वत्सपेराषं अनादेशपरिभाषया त्रैष्टुभं आग्नेयं पूर्वणैव
सूक्तेन सहोत्संविनियोगः ।

तत्र प्रथमा--

ॐ प्रहोताजातोमहान्भोविन्नृषद्वासीदत्पामुपस्थे ।
दधिर्यो धायिसतेवयांसियन्तावसूनिविधतेतनुपाः ॥ १ ॥

प्र । होता । जातः । महान् । नृःऽवित् । नृऽसद्वा । सीदत् ।
अपाम् । उपऽस्थे । दधिः । यः । धायि । सः । ते । वयांसि ।
यन्ता । वसूनि । विधते । तनुपाः ॥ १ ॥

योनृषद्वाग्निरपां अंतरिक्षनामैतत् अंतरिक्षस्योपस्थे उत्संगे वेद्युतरूपेण सीदत् निषण्णो-
भूत् सुइदानीं होता यजमानानां होमनिष्पादकोजातः प्रादुर्भूतः महान् गुणैः पूज्यः नृभोक्ति
अंतरिक्षस्य वेत्ता यतस्तत्रोत्पन्नः अतस्तस्य ज्ञाता नृषद्वा नृषुसीदत् सदेः क्वनिष कृत्स्वरः प्र-
सीदत् । वेद्यां प्रसीदति अपामुपस्थे महिषाअगृण्णतेतिनिगमः । अपसामित्यर्थः कर्मणामुपस्थे
उपस्थाने समीपे वेद्यां उक्कलक्षणः सन् अथवा अपामुदंकानामुपस्थेमध्ये योमिर्हविर्बोहुमसह-
मानोनिगूढः सदेवैः पुनः प्रार्थितः उक्कविधः सन् वेद्यां प्रसीदति योमिर्दधिर्धाता यज्ञधारकः
सन् धायि वेद्यां निहितोभूत् सोमिर्हेवत्सपे विधते परिचरते ते तुभ्यं वयांस्यन्नानि वसूनि
धनानि च यंता नियमिता भवतुं । किंच तनुपाः ते तन्वः पाता च भवत्विति शेषः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

इमंविधन्तोअपांसधस्थेषशुननष्टंपदैरनुग्मन् ।
गुहाचतंतमुशिजोनमोभिरिच्छन्तोधीराभृगवोविन्दन् ॥ २ ॥
इमम् । विधन्तः । अपाम् । सधस्थे । पशुम् । न । नष्टम् ।
पदैः । अनु । ग्मन् । गुहा । चतन्तम् । उशिजः । नमःइभिः ।
इच्छन्तः । धीराः । भृगवः । अविन्दन् ॥ २० ॥

इममग्निं अपामुदकानां मध्ये निगूढं विधंतः परिचरंतः उपचारं वदंतोवां ऋषयश्च पदैः पलायनमार्गव्यंजैर्नष्टचोरादिभिरपहंतं पशुमिवानुग्मन् अनुजग्मुः गमेलुङि मंत्रेषसेति चेलुक् तेषु मध्ये गुहायां चतंतं चततिर्गतिकर्मा अप्सु विलीनमित्यर्थः उशिजः कामयमानाः नमोभिर्नमस्कारैः स्तोत्रैर्वा इच्छंतः आत्मनइच्छंतोधीराधीमतोभृगवोविन्दन् लब्धवंतः अग्नेर्हविवर्द्धु-मसहमानस्य पलाय्याप्सुप्रवेशाद्देवानामन्वेषणं वाग्मस्त्रयोज्यायांसइत्यत्र स्पष्टमाम्नांतं । अन्वेषणं कुर्वतां मध्ये भृगूणाभृग्विभ्राभः । इमंविधंतोअपांसधस्थेद्वितादंधुर्भृगवइत्यत्रोक्तं ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

इमंत्रितोभूर्यविन्ददिच्छन्वैभूवसोमूर्धन्यध्यायाः ।
सशेवृधोजातआहर्म्येषुनाभिर्युवाभवतिरोचनस्य ॥ ३ ॥
इमम् । त्रितः । भूरि । अविन्दत् । इच्छन् । वैभुवसः ।
मूर्धनि । अध्यायाः । सः । शेवृधः । जातः । आ । हर्म्येषु ।
नाभिः । युवा । भवति । रोचनस्य ॥ ३ ॥

इमं भूरि महान्तं अग्निं वैभूवसोविभुवसः पुत्रः सितऋषिः इच्छन् लब्धुमिच्छन् अध्यायाः अहंतव्यायाभूम्यामूर्धनि भूम्यामित्यर्थः तत्रादिदत् लब्धवान् सोमिः शेवृधः सुखस्य वर्धयिता सन् हर्म्येषु यजमानगृहेषु आ सर्वतोजातः प्रादुर्भूतः सन् रोचनस्य रोचमानस्य स्वर्गाख्यस्य फलस्य उकलक्षणस्य यज्ञस्यादित्यस्य वा नाभिर्बन्धकोभवति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

मन्द्रं होतारमुशिजो नमोभिः प्राञ्चयज्ञनेतारमध्वराणाम् ।
विशामकृण्वन्नरतिपावकंहव्यवाहं दधतो मानुषेषु ॥ ४ ॥

मन्द्रम् । होतारम् । उशिजः । नमःऽभिः । प्राञ्चम् । यज्ञम् ।
नेतारम् । अध्वराणाम् । विशाम् । अकृण्वन् । अरतिम् ।
पावकम् । हव्यऽवाहम् । दधतः । मानुषेषु ॥ ४ ॥

उशिजः कामयमानाः ऋत्विजोर्मद्रं मादनीयं होतारं होमनिष्पादकं प्राञ्चं गार्हपत्यादाहवनीयं प्रति प्राञ्चं यज्ञं यजनीयं अध्वराणां यागानां नेतारं प्रापयितारं अरतिं गन्तारं सर्वदायागगृहे वर्तमानं पावकं शोधकं हव्यवाहं हविषोवोढारं मानुषेषु मनुष्येषु मध्ये दधतो दधानाऋत्विजोविशां यजमानानामर्थाय यद्वा विशां प्रजानामरतिं अर्थं स्वामिनमित्यर्थः नमोभिर्नमस्कारैः स्तुतिभिरित्यर्थः अकृण्वन् अकुर्वन् पीतं कृतवन्तः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

प्रभूर्जयन्तं महाविपो धामूरा अमूरपुरां दर्माणम् ।
नयन्तो गर्भ्वना धियं धुर्हिरिश्मश्रुनावीणं धनं चर्म ॥ ५ ॥ १ ॥

प्र । भूः । जयन्तम् । महाम् । विपःऽधाम् । मूराः । अमूरम् ।
पुरां । दर्माणम् । नयन्तः । गर्भम् । वनाम् । धियम् । धुः ।
हिरिश्मश्रुम् । न । अवीणम् । धनंऽअर्चम् ॥ ५ ॥ १ ॥

हे स्तोतस्त्वं जयन्तं जेतव्यान् महान् महान् विपोधां मेधाविनोधतारभग्निं प्रभुः प्रभवः समर्थो भव स्तोतुमिति शेषः । उद्धीथस्तु भूर्जयन्तमित्येकपदमत्वा भूरादीन् लोकान् जयन्तमिति व्याचकार । न केवलं त्वमेक एव अषितु मूरामूढाः सर्वेपि पुरुषाः अमूरं अमूढं पुरां दर्माणं दारकं औणादिकोमनिः प्रत्ययस्वरः गर्भं अरण्यगर्भभूतं वनां वननीयं वाछं दसीजिवचनीदमिपूर्व-

रूपाभावः हिरिश्मश्रुं नार्वाणं नेत्युपमार्थीयः श्मश्रुशब्दोऽत्र शोभनत्वेन लोमसामान्यवचनः
हरितरोमोपेतं अर्वाणं अरणशीलं अश्वमिव उक्तलक्षणाश्ववद्धरितकेशस्थानीयज्वलत्पितं
धनर्चं प्रीणनस्तुतिं शकंध्वादित्वात्पररूपं इदृशमग्निं नयंतोहविर्भिः प्रापयंतः धियं कर्म स्तो-
त्रं वा धुः प्रापयंति गातिस्थेति सिचोलुक् ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य प्रथमे प्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

अथ षष्ठी—

निपस्त्यासुत्रितस्तभ्यन्परिवीतोयोनौसीदन्तः ।
अतःसद्भ्याविशांदमूनाविधर्मणायत्रैरीयतेनृन् ॥ ६ ॥

नि । पस्त्यासु । त्रितः । स्तभ्यन् । परिवीतः । योनौ ।
सीदत् । अन्तरिति । अतः । समृद्भ्यम् । विशाम् । दमूनाः ।
विधर्मणा । अयत्रैः । ईयते । नृन् ॥ ६ ॥

वितः त्रिषुस्थानेषु गार्हपत्यादिषु तायमानः स्तभ्यन् यजमानगृहान् स्तभितुमिच्छन्
च्छार्थं क्वचि तदंताच्छतरि रूपं परिवीतः परितोज्वालाभिर्व्याप्तः सन् पस्त्यासु यागगृहेषु ग्नौ
नावंक्तु स्वीये वेद्यात्फेके स्थाने निसीदत् निषीदति अतोऽस्मात् स्थानात् विशां यजमानरू-
पाणां प्रजानां संबंधीन् हिवीषिसंगृह्य संगृह्य इंद्रादीनुद्दिश्य प्रत्नानि चरुपुरोडाशादीनि
स्वीकृत्य दमूनाः देवेभ्योदानमनाः यजमानाय वाभिमतप्रदानमना विधर्मण तासां विधेयेन
कर्मणो निमित्तेन दानमनाः देवेभ्योदानपक्षे विविधगमनरूपेण कर्मणा यत्रैः शत्रूणां निश्चयमनै
सह नृन् नेतृन् देवानीयते गच्छति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

अस्याजरासोदमाग्नित्राअचद्दमासोअंग्रयःपावकाः ।
श्विनीचयःश्वात्रासोभ्ररण्यवोषनर्षदोवायवोनसोमाः ॥ ७ ॥

अस्य । अजरांसः । दमाम् । अरित्राः । अर्चतद्धूमासः ।
अग्रयः । पावकाः । श्वितीचयः । श्वात्रासः ।
भुरण्यवः । वनसदः । वायवः । न । सोमाः ॥ ७ ॥

अत्र बहुत्वेन स्तुयते अस्य यजमानस्य संबन्धिनःअजरासोजरारहिताः दमां दमनीया-
नां रक्षःप्रभृतीनां दमेः किंपि सावेकाचइति विभक्तेरुदात्तत्वं तेषामरित्राः तारकाः अर्चद्धूमा-
सः अर्चतः अर्चनीयाधूमाः धूमोपलक्षिताज्वालावायैषां ते तथोक्ताः पावकाः शोधकाः श्वितीच-
यः श्वेतिम्ननमंचंतः श्वितिः श्वेतं औष्णिकइः श्वात्रासः क्षिप्रनामैतत् क्षिप्रधर्मकाः भुरण्य-
वोभरणशीलाः वनसदः वनेषु सृष्टंतः संहितायं छांदसं रुत्वं वायवान सोमाः गंतारः सोमा-
इव हविर्दातुं यजमानस्य शीघ्राभवन्तीति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

प्रजिह्वयाभरतेवेपोअग्निःप्रवयुनानिचेतसापृथिव्याः ।
तमायवःशुचयन्तंपावकमन्द्रंहोतारिर्दधिरेयजिष्ठम् ॥८॥

प्र । जिह्वया । भरते । वेपः । अग्निः । प्र । वयुनानि । चेतसा ।
पृथिव्याः । तम् । आयवः । शुचयन्तम् । पावकम् । मन्द्रम् ।
होतारम् । दधिरे । यजिष्ठम् ॥ ८ ॥

योग्निर्जिह्वया ज्वालया वपः कमेनामैतत् कमे प्रभरते तथा योग्निवयुनानि प्रज्ञानानि
स्तोत्राणिपृथिव्याःरक्षणाय चेतसानुग्रहयुक्तेनमनसा प्रभरते तमग्निमायवः गंतारोमनुष्याः
शुचयंतं दीप्यमानं पावकं शोधकं मन्द्रं स्तुत्यं होतारं आह्वतारं होमनिष्पादकं वा यजिष्ठं
अतिशयेन यष्टव्यं यष्टतमंवा दधिरै धारयंति ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

द्यावायमग्निपृथिवीजनिष्टामापस्वष्टाभृगवोयंसर्होभिः ।
ईळेन्यंप्रथमंमातरिश्वादेवास्ततक्षुर्मनवेयजत्रम् ॥९॥

द्यावा । यम् । अग्निम् । पृथिवी इति । जनिष्टाम् । आपः ।
 त्वष्टा । भृगवः । यम् । सहःऽभिः । ईळेन्यम् । प्रथमम् ।
 मातरिश्वा । देवाः । ततक्षुः । मनवे । यजत्रम् ॥ ९ ॥

यमग्निं द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ जनिष्टां अजनिषातां जनेर्लुङि व्यत्ययेन परस्मैपदं
 आपश्च यमुदपादयन् वैद्युतरूपेण त्वष्टा च यमजनयत् भृगवश्च यं सहोभिर्बलैः स्तोत्रादिसा-
 धनैः लब्धवन्तः । भृगवोर्विदन्निह्युक्तं । किञ्च ईळेन्यं स्तुत्यं यं प्रथमं मातरिश्वा वायुरुदपाद-
 यत् अन्येदेवाश्च मनवे राज्ञे मनोरथाय यजत्रं यष्टव्यं यमग्निं ततक्षुः निष्पादितवन्तः ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

यत्वादेवादधिरेहव्यवाहंपुरुस्पृहोमानुषासोयजत्रम् ।
 सयामन्अग्नेस्तुवतेवयोधाःप्रदेवयन्यशसःसंहिपूर्वीः ॥ १० ॥ २ ।

यम् । त्वा । देवाः । दधिरे । हव्यवाहम् । पुरुस्पृहः ।
 मानुषासः । यजत्रम् । सः । यामन् । अग्ने । स्तुवते । वयः । धाः ।
 प्र । देवयन् । यशसः । सम् । हि । पूर्वीः ॥ १० ॥ २ ॥

हे अग्ने हव्यवाहं यं त्वात्वां देवादधिरे धारितवन्तः मानुषासोमनुष्याश्च पुरुस्पृहोबहुकामान्
 स्पृहयंतोयजत्रं यष्टव्यं दधिरे धारितवन्तः । हे अग्ने सत्वं यामन् यामनि यज्ञे स्तुवते महं त्वं व-
 योन्नं धाः देहि । हे अग्ने त्वत्तः देवयन् देवकामोयजमानः पूर्वीर्बिह्वीः बहूनि यशसोयशांसि
 सं हि इति उपसर्गश्रुतेयौग्यक्रियाध्याहारः संप्राप्नोति खलु ॥ १० ॥

॥ इत्यष्टमस्य प्रथमे द्वितीयोवर्णः ॥ २ ॥

जगृष्माते इत्यष्टर्चं पंचमं सूक्तं आंगिरसस्य सप्तगुंनान्नः आर्षं त्रैष्टुभं विकुंठानामातुरस्त्री
 सार्चदसदंशं पुत्रं कामयमाना रुच्छूचांद्रायणादिकं तपस्तेपे मत्सदृशोन्यः कश्चिन्माजनिष्टेति
 बुध्वेन्द्रएव तस्याः पुत्रो जातः तादृशमेवैकुंठइंद्रो देवता । तथांचानुकांतं—जगृष्मांष्टौ सप्तगुर्वैकुंठमि-
 ङं तष्टावेत्यादि । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

ज॒गृ॒भ्माते॒दक्षिण॑मिन्द्र॒हस्तं॑वसू॒यवो॑वसु॒पते॒वसू॑नाम् ।
वि॒द्मः॑हि॒त्वा॒गो॒पतिं॑शूर॒गोना॑म॒स्मभ्यं॑चि॒त्रं॑वृष॒णं॑र॒यिंदाः॑ ॥ १ ॥

ज॒गृ॒भ्म । ते । द॑क्षिणम् । इन्द्र । हस्तम् । वसू॒यवः । वसु॑प॒ते ।
वसू॑नाम् । वि॒द्मः । हि । त्वा । गो॑प॒तिम् । शूर॒ । गोना॑म् ।
अ॒स्मभ्यम् । चि॒त्रम् । वृष॑णम् । र॒यिम् । दाः ॥ १ ॥

वसूनां वसुपते बहूनां धनानां स्वामिन् हे इंद्र ते तव दक्षिणं हस्तं वसूयवोवसुकामाः वयं जगृभुम गृह्णीमः । यथा बहुपदस्यार्थिनोमहमदत्वा नगंतव्यमिति हस्तं गृह्णति तद्वत् । हे शूर विक्रान्तेद्र त्वा त्वां गोनां गोपतिं अत्र वृत्त्यवृत्तिक्रियां स्वामित्वं बहुत्वं च प्रतिपाद्यते बहूनीनां गवां पतिं विद्म जानीमः अतोस्मभ्यं चित्रं चायनीयं वृषणं वर्षकं रयिं धनं दाः देहि ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

स्वा॒युधं॑स्व॒वंसं॑सु॒नीथं॑चतुः॒समु॑द्रं॒धरु॑ण॒रयी॑णाम् ।
च॒र्क॒त्यं॑शंस्यं॒भूरि॑वार॒म॒स्मभ्यं॑चि॒त्रं॑वृष॒णं॑र॒यिंदाः॑ ॥ २ ॥

सु॒ऽआ॒यु॒धम् । सु॒ऽअ॒वंसम् । सु॒ऽनी॒थम् । चतुः॑समु॒द्रम् ।
ध॒रु॒णम् । र॒यी॒णां॑म् । च॒र्क॒त्यम् । शंस्य॑म् । भू॒रि॑वारम् ।
अ॒स्मभ्य॑म् । चि॒त्रम् । वृष॑णम् । र॒यिम् । दाः ॥ २ ॥

स्वायुधं शोभनवज्राद्यायुधं स्वषसं शोभनरक्षणं सुगमनंवा । सुनीथं सुनयनं चतुःसमुद्रं चतुरः समुद्रान् योषयसाव्याप्नोति तं धरुणं धारकं तेषां रयीणां धनानां चर्कृत्यं पुनःपुनः कर्तव्यं शंस्यं स्तुत्यं भूरिवारं भूरीणां दुःखानां वारकं बहुभिवरणीयं वा त्वां विन्देति शेषः । तां दशोस्मभ्यमित्यादिपूर्ववत् । यद्वा हे इंद्र ईक्षुगुणविशिष्टं पुत्राख्यं रयिं दाः देहि ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

सुब्रह्माणं देववंतं बृहन्तं मुरुंगं भीरं पृथुबुधमिन्द्र ।
श्रुतऋषिमुग्रमभिमातिषाहं मस्मभ्यं चित्रं वृषणं रयिं दाः ॥ ३ ॥

सुब्रह्माणम् । देववंतम् । बृहन्तम् । उरुम् । गभीरम् ।
पृथुबुधम् । इन्द्र । श्रुतऋषिम् । उग्रम् । अभिमातिः सहम् ।
अस्मभ्यम् । चित्रम् । वृषणम् । रयिम् । दाः ॥ ३ ॥

हे इन्द्र त्वं सुब्रह्माणं ब्रह्मपरिवृढं स्तुतिलक्षणं कर्म शोभनस्तुतिकमित्यर्थः देववंतं बृहन्तं महान्तं उरुं विस्तीर्णं गभीरं असुरादिभिरगम्यं पृथुबुधं विततमूलं श्रुतऋषिं श्रुताऋषयोऽप्येन तादृशं ऋषीणां ख्यापयितारं पथितज्ञानं वा उग्रमुदूर्णबलं अतएवाभिमातिषाहं अभिमातीनां शत्रूणां अभिभावेतारं हन्तारं अस्मभ्यं चित्रं पूज्यं वृषणं वर्षकं पुत्रं रयिं धनं च दाः देहि । अथवा विशेष्यविशेषणभावः उक्तलक्षणं पुत्राख्यं रयिं दाः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

सनद्वाजं विप्रवीरं तरुत्रं धनस्पृतं शूशुवांसं सुदक्षम् ।
दस्युह्नं पूर्भिदमिन्द्र सत्यमस्मभ्यं चित्रं वृषणं रयिं दाः ॥ ४ ॥

सनत्स्वाजम् । विप्रवीरम् । तरुत्रम् । धनस्पृतम् । शूशुवांसम् ।
सुदक्षम् । दस्युह्नम् । पूर्भिदम् । इन्द्र । सत्यम् ।
अस्मभ्यम् । चित्रम् । वृषणम् । रयिम् । दाः ॥ ४ ॥

हे इन्द्र सनद्वाजं लब्धान्नं विप्रवीरं मेधाविनं पुत्रं तरुत्रं तारुक्रं धनस्पृतं धनानां पूरकं स्पष्टारं वा स्पृणोतेः स्पृशतेष्वन्तरं पदं शूशुवांसं वर्धमानं सुदक्षं शोभनबलं दस्युह्नं शत्रूणां हन्तारं पूर्भिदं शत्रूणां पुरां भेत्तारं सत्यं सत्यकर्माणं शिशुमुक्तं ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

अश्वावन्तरथिनवीरवन्तंसहस्रिणंशतिनंवाजमिन्द्र ।
भद्रव्रातंविप्रवीरंस्वर्षामस्मभ्यंचित्रंवृषणंरथिदाः ॥ ५ ॥ ३ ॥

अश्ववन्तम् । रथिनम् । वीरवन्तम् । सहस्रिणम् । शतिनम् ।
वाजम् । इन्द्र । भद्रव्रातम् । विप्रवीरम् । स्वःसाम् ।
अस्मभ्यम् । चित्रम् । वृषणम् । रथिम् । दाः ॥ ५ ॥ ३ ॥

हेइन्द्र अश्वावंतं बहुभिरश्वैरुपेतं रथिनं रथवंतं वीरवंतं वीरैः पुरुषैरुपेतं सहस्रिणं
सहस्रवंतं शतिनं शतवंतं असंख्यातगवादियुक्तमित्यर्थः वाजं वाजोन्मं तद्वतं अर्शआदिभ्यो-
च् भद्रव्रातं भद्रगणं कल्याणसेवकैः परिवृतं विप्रवीरं विप्रैर्वीरैश्चोपेतं स्वर्षां सर्वस्य संभ-
कारं शिष्टमुक्तं ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य प्रथमे तृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

अथ षष्ठी—

प्रसप्तगुंमृतधीतिंसुमेधांबृहस्पतिंमतिरच्छाजिगति ।
यआङ्गिरसोनमंसोपसद्योस्मभ्यंचित्रंवृषणंरथिदाः ॥ ६ ॥

प्र । सप्तगुम् । ऋतेऽधीतिम् । सुमेधाम् । बृहस्पतिम् । मतिः ।
अच्छ । जिगति । यः । आङ्गिरसः । नमसा । उपसद्यः ।
अस्मभ्यम् । चित्रम् । वृषणम् । रथिम् । दाः ॥ ६ ॥

सप्तगुं मां मतिः स्तुतिर्देवविषया अच्छ जिगति अभिगच्छति । कीदृशं सप्तगुं ऋतधी-
तिं सत्यकर्मणं सुमेधसं शोभनप्रज्ञं बृहस्पतिं बृहतोमंत्रस्य स्वामिनं यः सप्तगुरांगिरसोगिरो-
गोत्रोत्पन्नोऽहं नमस्कारेण देवानुपसद्यः उपगतव्यः यद्वा नमसानेनोपसद्यः उपसदनीषोदेकैनु-
ग्राह्यइत्यर्थः तादृशाय अस्मभ्यं मह्यं चित्रं वृषणं रथिं दाः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

वनीवानोममदूतासइन्द्रंस्तोमांश्चरन्तिसुमतीरियानाः ।

हृदिस्पृशोमनसावच्यमानाअस्मभ्यंचित्रंवृषणंरयिदाः ॥ ७ ॥

वनीवानः । मम । दूतासः । इन्द्रम् । स्तोमाः । चरन्ति । सुमतीः ।

इर्यानाः । हृदिस्पृशः । मनसा । वच्यमानाः ।

अस्मभ्यम् । चित्रम् । वृषणम् । रयिम् । दाः ॥ ७ ॥

वनीवानोवननवतः वननं संभजनं तद्वतः वनेच्छन्दसीवनिपौत्रेत्स्मत्वथीयोवनिष् मम सप्तमोः दूतासोदूतसदृशाः दूतायथा भर्तुरभिमतार्थं प्रापणीयं प्रापयन्ति तद्वत्स्तुत्यान् गुणेन प्रापयन्तः स्तोमाः स्तवाः सुमतीः तस्येन्द्रस्यास्मद्विषयाअनुकूलाबुद्धीरियानाः याचमानाः इन्द्रं चरन्ति प्राप्नुवन्तु । पुनश्च तएव विशेष्यते—हृदिस्पृशः हृदये स्पृशन्तः स्तुत्यस्य प्रियभूताइत्यर्थः ह्युभ्याङ्ङेरुपसंस्थानमिति सप्तम्यालुक् मनसा सत्वोद्विकेन वच्यमानाः उच्यमानाः । अस्मभ्यमित्यादिगतं ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

यत्त्वायामिदद्धितन्नइन्द्रबृहन्तंक्षयमसंमंजनानाम् ।

अभितद्यावापृथिवीगृणीतामस्मभ्यंचित्रंवृषणंरयिदाः ॥ ८ ॥ ४ ॥

यत् । त्वा । यामि । दद्धि । तत् । नः । इन्द्र । बृहन्तम् । क्षयम् ।

असंमम् । जनानाम् । अभि । तत् । द्यावापृथिवी इति । गृणीताम् ।

अस्मभ्यम् । चित्रम् । वृषणम् । रयिम् । दाः ॥ ८ ॥ ४ ॥

हे इन्द्र त्वा त्वां यद्वक्ष्यमाणं यामि यत्त्वामि वर्णलोपच्छांदसः तत् याच्यमानं नोस्मभ्यं दद्धि देहि दंददाने लोटि व्यत्ययेन परस्मैपदं बहुलंछंदसीति शपोलुक् । तदिति सामान्येन निर्दिष्टं विशेषयति षृहंतं महान्तं क्षयं निवासं जनानां यजमानानामन्येषां असंमं असाधारणं देहि । त्वया दातव्यं द्यावापृथिवी अभिगृणीतां अभिमन्यतां ॥ ८ ॥

॥ इत्यष्टमस्य प्रथमे चतुर्थोवर्गः ॥ ४ ॥

अहंभुवमित्येकांशार्चः षष्ठं सूक्तं पूर्वसूक्तेन सप्तगुनास्तुतोहृष्टः सन्निदमादिस्सूक्तत्रयेण स्वयंमात्मानमस्तौत् । तस्माद्वैकुंठाख्यस्यैद्रस्यवाक्यत्वात् यस्यवाक्यंसंक्रषिरिति परिभाषया इंद्रक्रषिः वैकुंठस्यैद्रस्यैव स्तूयमानत्वात् यातेनोच्यतइतिपरिभाषया इंद्रएवदेवता दशम्येकाशीसप्तम्यस्त्रिष्टुभः शिष्टास्त्रिष्टुवंतपरिभाषया जगत्यः । तथाचानुक्रांतं—सप्तगुस्तुतिसंहृष्टआत्मानमुत्तरैस्त्रिभिस्तुष्टावाहंभुवमेकादशात्येत्रिष्टुभौ सप्तमीचेति । अतिरात्रे द्वितीयपर्याये होतुः शस्त्रे एतत्सूक्तं । सूत्रितंच—अहंभुवमपाय्यस्यांधसोमदायेति याज्येति । समूहस्यदशरात्रस्य तृतीये निष्केवल्येप्येतत्सूक्तं । अहंभुवंतत्तद्द्विद्वयमितिनिष्केवल्यमिति हि सूत्रितं ।

तत्र प्रथमा—

अहंभुवंवसुनःपूर्य्यस्पतिरहंधनानिसंजयामिशश्वतः ।
मांहवन्तेपितरंनजन्तवोहंदाशुषेविभजामिभोजनम् ॥ १ ॥

अहम् । भुवम् । वसुनः । पूर्य्यः । पतिः । अहम् । धनानि । सम् ।
जयामि । शश्वतः । माम् । हवन्ते । पितरम् । न । जन्तवः ।
अहम् । दाशुषे । वि । भजामि । भोजनम् ॥ १ ॥

अहमिन्द्रोवसुनोधुनस्यं पूर्य्यः मुख्यः असाधारणः पतिः स्वामी भुवं अभवं भवतेर्लडिः बहुलच्छंदसीति शपोलुक् अचिश्रुधात्वित्याद्दिनोवडादेशः अडभावश्छांदसः । तथाहं शश्वतः बहुनामैतत् बहोः शत्रोः संबन्धीनि धनानि समित्येकीभावे सह जयामि । किंच मामेव जंतवः प्रणिचोयजमानाहवंते आह्वयति पितरं पितरमिव पुत्राः अहं दाशुषे हविषोदात्रे यजमानाय भोजनमन्नं विभजामि ददामि ॥ १ ॥

अथ द्वितीयां—

अहमिन्द्रोरोधोविक्षोअथर्वणस्त्रितायगाअंजनयमहेरधि ।
अहंदस्यभ्यःपरिन्तृम्णमाददेगोत्राशिक्षन्दधीचेमात्रिश्वने ॥ २ ॥

अहम् । इन्द्रः । रोधः । वक्षः । अथर्वणः । त्रिताय । गाः ।

अजनयम् । अहेः । अधि । अहम् । दस्युऽभ्यः । परि । नृम्णम् ।

आ । दे । गोत्रा । शिक्षन् । दधीचे । मातरिश्वने ॥ २ ॥

आद्यपादस्येतिहासमाहुः आथर्वणं दध्यंचं मधुविद्यावंतं इंद्रागत्य मधुवेद्यां कस्य चिन्न ब्रूयाइति नियमितवान् । यदि ब्रूयास्ते शिरश्छेत्स्यामीत्युक्तवान् सचाथर्वणोऽश्विभ्यामुवाच इदं श्वेतन्मधुदध्यङ्गाथर्वणोऽश्विभ्यामुवाच । अश्वस्यशीष्णाप्रयदीमुवाचेति हिश्रुती । सचेंद्र-आगत्य दधीचः शिरोहरदिति । तदत्रोच्यते—इंद्रोऽहं अथर्वणोऽथर्वणः पुत्रस्य दधीचोवक्षस्तदु-पलक्षितं शिरइत्यर्थः तस्य रोधोरोधकोहर्तास्मि तथा त्रितायैतन्नामकायाभ्याम् कूपपतिताय तदुद्धरणार्थमहेर्भेषस्याधि उपरिगाउंदकानि अजनयं उदपादयं त्रितस्य कूपपतितस्येद्रं प्रति उद्धरणप्रार्थनं । संमातपंत्यभितरेइत्यत्रप्रतिपादितं । तथाहं दस्युभ्य उपक्षपयितृभ्यः शत्रुभ्यः सका-शान्नृम्णं धममाददे आदत्तवानस्मि । किंकुर्वन् गोत्रा गवां उदकानां पालकान् मेघान् शिक्षन् हिंसन् किमर्थं एतरिश्वने मातरिश्वनः पुत्राय दधीचे एतन्नामकाय ऋषये वर्षकामन या पृ-वृद्धं वर्षितुमिच्छन् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

मद्यं त्वष्टा वज्रं मतक्षदायसं मयि देवासो वृजन् अपि क्रतुम् ।

ममानीकं सूर्यस्येव दुस्तरं मामार्यन्ति कृतेन कर्त्वेन च ॥ ३ ॥

मद्यं । त्वष्टा । वज्रं । अतक्षत् । आयसं । मयि । देवासः ।

अवृजन् । अपि । क्रतुम् । मम । अनीकम् । सूर्यस्येव ।

दुस्तरं । माम् । आर्यन्ति । कृतेन । कर्त्वेन । च । ३ ॥

मद्यं मदर्थं त्वष्टा देवः आयसमयोमयं वज्रं आशुधं अतक्षत् संपादितवान् । अपि च देवाः मयि विषये क्रतुं यज्ञं अवृजन् कुर्वन्ति मम अनीकं अश्वादि सूर्यस्येव रवेरिव दुस्तरं दुर्बलाहं । किंच कृतेन निष्पादिनेन कर्त्वेन वृत्रवधादिरूपेण कर्मणा उपलक्षितं मां सर्वे आर्यन्ति गच्छन्ति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी-

अहमेतंगव्ययमंश्वयंपशुंपुरीषिणंसायकेनाहिरण्ययम् ।
पुरुसहस्रानिशीशामिदाशुषेयन्मासोमांसउक्थिनोअमन्दिषुः ॥ ४ ॥

अहम् । एतम् । गव्ययम् । अश्वयम् । पशुम् । पुरीषिणम् ।
सायकेन । हिरण्ययम् । पुरुः । सहस्राः । नि । शिशामि । दाशुषे ।
यत् । मा । सोमांसः । उक्थिनः । अमन्दिषुः ॥ ४ ॥

अहं एतं गव्ययं गोमयं अश्वयं अश्वमयं हिरण्ययं हिरण्यमयं हिरण्यालं-
कारोपेतं पुरीषिणं पुरीषमुदकं क्षीररूपं तद्वतं पशुं शत्रुसंबन्धिनं जात्यैकवचनं पशुसंघमित्य-
र्थः । तं सायकेनायुधेनाजयं । तथा पुरु पुरूणि सहस्रा सहस्राणि शस्त्राणिनिशिशामि संस्क-
रोमि दाशुषे दत्तवते यजमानाय वैरिनिनाशायेत्यर्थः । कदेति उच्यते-यद्यदा मा मां सोमांसः
सोमाः उक्थिनः शस्त्रोपेताः संतः अथवा सोमेन शस्त्रैश्चोपेतायजमानाअमन्दिषुस्तर्पयन्ति ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

अहमिन्द्रो न पराजिग्ये इन्द्रं न मृत्यवे वतस्थे कदाचन ।
मोममिन्मासुन्वन्तो याचता वसुनमै पूरवः सख्येरिषायन ॥ ५ ॥ ५ ॥

अहम् । इन्द्रः । न । परा । जिग्ये । इत् । धनम् । न ।
मृत्यवे । अवं । तस्थे । कदा । चन । सोमम् । इत् । मा । सुन्वन्तः ।
याचत । वसु । न । मे । पूरवः । सख्ये । रिषायन ॥ ५ ॥ ५ ॥

इन्द्रः सर्वस्य धनस्य स्वाम्यहं धनं आत्मीयं न पराजिग्ये इत् नैव प्रराभावयामि मदी-
यं धनं न पराभूयत इत्यर्थः । किंचाहं मृत्यवे सर्वेषां मास्काय कदाचन कदापि नावतस्थे ना-
वस्थितो भवामि इन्द्रभक्तान् मृत्युभार्जो भवंति किल किमु वक्तव्यं इन्द्रस्य मृत्युविरहे । यस्मादेवं
तस्मात्सोमं सुन्वन्ते हे यजमानाः वसु युष्मदपेक्षितं धनं मेवं मामेव याचन् हे पूरवः मन्त्र्याः
मे सख्ये नरिषायन मारिष्टा भवन्तु मत्सख्यं माविनाशयत ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य प्रथमे पञ्चमोवर्गः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी-

अहमेताञ्छाश्वसतोद्वाद्देन्द्रयेवञ्चयुधयेकण्वत ।

आह्वयमानाँ अवहन्मनाहनं दृह्णावदन्ननमस्युर्नमस्विनः ॥ ६ ॥

अहम् । एतान् । शाश्वसतः । द्वाद्वा । इन्द्रम् । ये । वर्जम् ।

युधये । एकण्वत । आह्वयमानान् । अव । हन्मना । अहनम् ।

दृह्णा । वदन् । अनमस्युः । नमस्विनः ॥ ६ ॥

अहर्षिद्रेतान् वक्ष्यमाणान् शाश्वसतः श्वशं प्राणतः प्रवृद्धबलान् शत्रून् द्वाद्वा द्वौद्वौ यु-
ग्मभूतावित्यर्थः तानेतानिति संबंधः । एतानित्युक्तं कार्त्तिक्याह ये च इन्द्रं शत्रूणां दारकं इच्छ-
त्रूणां दारयितेति निरुक्तं । ईदृशं वज्रं बलिनं यद्वा वज्रवंतं युधये युद्धायारूण्वताकुर्वन् शाने-
तानित्यर्थः । पुनः कीदृशान् आह्वयमानान् एहि युध्यस्वेत्याह्वयतः शत्रून् नमस्विनः नमनव-
तोबलान्नापयित्वा अनमस्युः अप्रणतिशीलः सन् दृह्णा दृहानि भयजनकानि स्थिराणि वच-
नानि वदन् हन्मना हननसाधनेन वज्रेण अवाहनं हतवानस्मि ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी-

अभीः३दमेकमेकोअस्मिनिष्पाळभीद्वाकिमुत्रयःकरन्ति ।

खलेनपर्षान्प्रतिहन्मिभूरि किंमानिन्दन्तिशत्रवोनिन्द्राः ॥ ७ ॥

अभि । इदम् । एकम् । एकः । अस्मि । निष्पाट् । अभि ।

द्वा । किम् । ऊँ इति । त्रयः । करन्ति । खले । न । पर्षान् ।

प्रति । हन्मि । भूरि । किम् । मा । निन्दन्ति । शत्रवः ।

अनिन्द्राः ॥ ७ ॥

अहं इदं इदानीमेकं शत्रुमेकोसहायएव सन्नभ्यस्मि अभिभवामि । किंच निष्पाट् सप-
त्नान्निःषहमाणोहं द्वाद्वावप्यसहशत्रू अभ्यस्मि किमु किंवा त्रयः शत्रवः करन्ति कुर्वन्ति तान-

प्यभिभवामीत्यर्थः । किं बहुना खले न खले यथा निष्पावजीर्णैत्रीत्यादिस्तंबान् अनायासेन प्रतिहंति कर्षकः तद्वत्पर्षान् परुषान्निष्ठुरान् भूरि बहून् शत्रून् प्रतिहन्मि मा मां अनिन्द्राः इंद्र-रहिताः इंद्रमजानंतः इंद्रविरोधिनः शत्रवोमाभिद्रं किं निंदति निंदितुमशक्ताइत्यर्थः । अत्राभिभवामीदमेकमेकोस्मि निःपहमाणः सपत्नानभिभवामि द्वौ किमात्रयः कुर्वंत्येकइतासंख्याः द्वौ द्रुततरासंख्यात्रयस्तीर्णतमासंख्या चत्वारश्चलिततमासंख्येत्यादिनिर्रुक्तं द्रष्टव्यं ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

अहंगुह्यो अतिथिग्वमिष्करमिषंनवृत्रतुरं विक्षुधारयम् ।

यत्पर्णयंघ्न उतवाकरं जहे प्राहं महे वृत्रहृत्ये अशुश्रवि ॥ ८ ॥

अहम् । गुह्यः । अतिथिग्वम् । इष्करम् । इषम् । न ।

वृत्रहृतम् । विक्षु । धारयम् । यत् । पर्णयघ्ने । उत । वा ।

करञ्जहे । प्र । अहम् । महे । वृत्रहृत्ये । अशुश्रवि ॥ ८ ॥

*अहमिन्द्रो गुह्यः एतन्नामकेभ्योजनपदेश्यः रक्षणायतिथिग्वं अतिथिगोः पुत्रं दिवो-दासमृषिमिष्करं निष्कर्तारं वृत्रतुरं शत्रूणां हिंसकं विक्षु प्रजासु मध्ये इषंन अन्नमिव तासामन्नं यथा भोगाय भवति तद्वत् अन्नस्थानीयं धारयं धारितवानस्मि । कदेति उच्यते यद्यद्यत् पर्णयघ्ने पर्णयनामकस्यसुरस्य हननवृत्ति उतवा अपिच करंजहे एतन्नामकस्य हननोपेते महे महति वृत्रहृत्ये संग्रामे अहं प्र प्रकर्षेण अशुश्रवि विश्रुतोभवं ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

प्रमेनमीसाप्यइषेभुजेभूद्गवामेषेसख्याकृणुतद्विता ।

दिद्युयदस्यसमिथेषुमंहयमादिदेनंशंस्यमुक्थ्यंकरम् ॥ ९ ॥

प्र । मे । नमी । साप्यः । इषे । भुजे । भूत् । गवाम् । एषे ।

सख्या । कृणुत । द्विता । दिद्युम् । यत् । अस्व । समुइथेषु ।

मंहयम् । आत् । इत् । एनम् । शंस्यम् । उक्थ्यम् । करम् ॥ ९ ॥

मे मम मत्संबंधी नमी नामकत्वान्नमः स्तोत्रं तदस्यास्तीति नमी स्तोता साप्यः सर्वैरा-
श्रयणीयः सन्निषेऽन्नाय भुजे भोगाय प्रभूत् प्रभवति तं मत्स्तोत्रारं मनुष्यागवामेषु अन्येषांणाय
सख्या सख्याय च द्विता द्विविधं द्विप्रकाराय कृणुत कृण्वंति गवां दातारं सखायं च कुर्वती-
त्यर्थः । यद्वा गवामेषु एषणे द्विता द्वैधा सख्याय शरीराय सैनिकाय च सख्याय कृण्वंति ।
कदेति तदुच्यते यद्यदास्य मत्संबन्धिनः स्तोतुर्जयार्थं समिथेषु संग्रामेषु दिद्युं आयुधं मह्यं
स्वीकर्यामित्यर्थः आदिदन्तरमेवैनं स्तोतारं शंस्यं स्तत्यमकथ्यं उक्थार्हिं करं अकरं करोमि ॥९

अथ दशमी-

प्रनेमस्मिन्दृशेसोमो अन्तर्गोपानेममां विरस्थां कृणोति ।

सतिग्मशृङ्गं वृषभं युयुत्सन्द्रुहस्तं स्थौ बहुले बद्धो अन्तः ॥ १० ॥

प्र । नेमस्मिन् । दृशे । सोमः । अन्तः । गोपाः । नेमम् । आविः ।
अस्था । कृणोति । सः । तिग्मशृङ्गम् । वृषभम् । युयुत्सन् ।
द्रुहः । तस्थौ । बहुले । बद्धः । अन्तरिति ॥ १० ॥

नेमस्मिन्नेमशब्दोर्ध्वपर्यायः यथा अयथा च द्वौ पुरुषौ युध्यंतौ तयोरेकस्मिन्यष्टरीत्यर्थः
तस्मिन्नन्तः सोमो दृशे दृश्यते तं नेमं अर्धभेकं गोपाः गोपायितेन्द्रः अस्थाक्षेणसाधनेनेन्द्रेण
आविष्करोति प्रकटयति शत्रुभिरनभिभूतं करोतीत्यर्थः सः यत्र सोमो न दृश्यते सः तिग्म-
शृंगं तीक्ष्णायुधं वृषभं बाणान् वर्षतयं इन्द्रेणानुगृहीतं प्रतियुयुत्सन् योद्धुमिच्छन् द्रुहो-
द्रोग्ध बद्धः सन् बहुले अंधकारे अंतस्तस्य मध्ये तस्थौ तिष्ठति यद्वैवं व्याख्येयं नेमस्मि-
न्निद्रभक्ते अंतः सोमो दृशे नेममन्यं गोपाः स्वभक्तक्षकइन्द्रः अस्था वज्रेणाविष्करोति आ-
विष्करोति वज्रेण प्रकटयतीत्यर्थः स्तनेमोद्रुहस्तिग्मशृंगं वृषभमिन्द्रयुयुत्सन् शिष्टं समानं ॥ १० ॥

अथैकादशी-

आदित्यानां बसूनां रुद्रियाणां देवो देवानां नमिनामिधाम ।

तेमाभद्राय शर्वसेततक्षुरपराजितमस्तृतमषाह्णम् ॥ ११ ॥ ६ ॥

आदित्यानाम् । वसूनाम् । रुद्रियाणाम् । देवः । देवानाम् ।
न । मिनामि । धाम । ते । मा । भद्राय । शवसे । ततक्षुः ।
अपराहजितम् । अस्तृतम् । अषाहम् ॥ ११ ॥ ६ ॥

आदित्यानां वसूनां रुद्रियाणां रुद्राणां यद्वा रुद्रपुत्राणां मरुतां च देवानां धामस्थानं
देवइंद्रो न मिनाति न हिमस्ति ते आदित्यादयोमा मां भद्राय शवसे ततक्षुः अनुगृह्णतु अपरा-
जितमस्तृतमर्हितमषाहं अनभिभूतं ॥ १.१ ॥

॥ इत्यष्टमस्य प्रथमे षष्ठोवर्गः ॥ ६ ॥

अहंदामित्येकादशर्चं सप्तमं सूक्तं वैकुण्ठइंद्रैश्च ऋषिः देवता च । द्वितीयैकादशयौ त्रिष्टुभौ
शिष्टाजगत्यः । अनुक्रांतंच—अहंदाभृत्योपाद्ये च त्रिष्टुभाविति । द्वितीये पर्याये मैत्रावरुणस्येदं
सूक्तं । सूत्रितंच—अहंदांपातासुतमिंद्रोअस्तुसोममिति ।

तत्र प्रथमा—

अहंदांगृणते पूर्व्यं वसुं ब्रह्मं कृणवमद्यं वर्धनम् ।
अहंभुवं यजमानस्य चोदिताय ज्वनः साक्षि विश्वस्मिन् भरे ॥ १ ॥
अहम् । दाम् । गृणते । पूर्व्यम् । वसुं । अहम् । ब्रह्मं । कृणवम् ।
मद्यंम् । वर्धनम् । अहम् । भुवम् । यजमानस्य । चोदिता ।
अयंज्वनः । साक्षि । विश्वस्मिन् । भरे ॥ १ ॥

अहमिंद्रो गृणते स्तुवति पूर्व्यं मुख्यं वसु धनं दां अदां अहमेव ब्रह्म परिवृढे कर्म स्तुति-
लक्षणं मह्यं वर्धनं कृणवं करोमि स्तोतुः संबन्धि स्तोत्रं तस्मै धनं प्रयच्छन् महमेव वर्धनं क-
रोमीत्यर्थः । तथाहं यजमानस्य मामुद्दिश्य यष्टुर्धनस्य चोदिता प्रेरको भुवं भवामि अयंज्वनोऽ-
यष्टुः अयष्टारमित्यर्थः तं विश्वस्मिन् भरे सर्वस्मिन्नपिसंमामे साक्षि अभिभवामि ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

मांधुरिन्द्रं नाम देवतां दिवश्चग्मंश्चापांच जन्तवः ।
अहं हरी वृषणा विघ्नं तारूषू अहं वज्रं शवसे वृष्णं वा ददे ॥ २ ॥

अथ चतुर्थी—

अहंपितेववेतसूरभिष्टयेतुग्रंकुत्सायस्मदिभंचरन्धयम् ।
अहंभुवंयजमानस्यराजनिप्रयद्धरेतुजयेनप्रियाष्टपे ॥ ४ ॥

अहम् । पिताइव । वेतसून् । अभिष्टये । तुग्रम् । कुत्साय ।
स्मत्इभर्म । च । रन्धयम् । अहम् । भुवम् । यजमानस्य ।
राजनि । प्र । यत् । भरे । तुजये । न । प्रिया । आष्टपे ॥ ४ ॥

अहं इन्द्रः पितेव पिता पुत्रायेव सयुथी तस्मै निर्वाहार्थं अभिमर्तदेशं प्रसाधयति तद्वत्
वेतसूनेतन्नामकान जनपदानभिष्टयेभीच्छते कुत्साय महर्षये तुग्रं स्मदिभंच रन्धयं वशमनयं
अहं यजमानस्य राजनि राजनार्थं भुवं अभवं समर्थइतिशेषः । यत् यस्मात् तुजये न पुत्रायेव
पिता तस्मै यजमानाय धृषे शत्रूणांघर्षणाय प्रिया प्रियाणि प्रभरे प्रभरामि तस्माद्यजमान-
स्य राजनि भुवमिति संबन्धः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

अहंरन्धयंमृगयंश्रुतर्वणेयन्माजिहीतव्युनाचनानुषक् ।
अहंवेशंनम्रमायवेकरमहंसव्यायपट्टुभिमरन्धयम् ॥ ५ ॥ ७ ॥
अहम् । रन्धयम् । मृगयम् । श्रुतर्वणे । यत् । मा । अजिहीत ।
व्युना । चन । आनुषक् । अहम् । वेशम् । नम्रम् । आयवे ।
अकरम् । अहम् । सव्याय । पट्टुभिम् । अरन्धयम् ॥ ५ ॥ ७ ॥

अहमिन्द्रोमृगयं एन्नामकमसुरं श्रुतर्वणे एतन्नामकाय महर्षये रन्धयं रध्यतिर्वशगमने
वशमनयं यद्यस्माच्छ्रुतर्वा मा मामजिहीत ओहाङ् गतौ अगच्छत् । तदेवोच्यते व्युना प्रज्ञा-
नेन स्तोत्रेण आनुषक् अनुषक्तोभूत् चुनितिपूरणः । अहं वेशं एतन्नामानं नम्रं प्रह्वं आयवे ए-
तन्नामकाय अकरं अकार्षं करोतेर्लुङि कृष्टरुह्मिप्रइतिचुरेङ् अहंभावश्छान्दसः । अहं स-
व्याय एतन्नामकाय पट्टुभि एन्नामकमरन्धयं वशमनयं ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पञ्चमे सप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

अथ षष्ठी—

अहंसयो नववास्त्वं बृहद्रथं संवृत्रेव दासं वृत्रहारुजम् ।
यद्वर्धयन्तं प्रथयन्तमानुषग्दूरे पारे रजसो रोचनाकरम् ॥ ६ ॥

अहम् । सः । यः । नवऽवास्त्वम् । बृहत्त्वरथम् । सम् । वृत्राऽइव ।
दासम् । वृत्रहृहा । अरुजम् । यत् । वर्धयन्तम् । प्रथयन्तम् ।
आनुषक् । दूरे । पारे । रजसः । रोचना । अकरम् ॥ ६ ॥

सः प्रसिद्धः यः अहमिन्द्रः नववास्त्वं बृहद्रथं च वृत्रेव वृत्रमिव दासं उपक्षपयितारामे-
व नववास्त्वं बृहद्रथं च समरुजं सम्यक् भग्नमकरवं । रुजोभंगे । यद्यदा वर्धयन्तं वर्धमानं
प्रथयन्तं प्रथमानं चोभौ शत्रू आनुषक् अनुषक्तः सन् रोचना रोचनस्य रजसो लोकस्य
दूरे पारे अकरं छतवानस्मि ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

अहंसूर्यस्य परिर्याम्याशुभिः प्रतशोभिर्वहमानो जसा ।
यन्मासावो मनुष आहनिर्णिज ऋधक्कृषे दासं कृत्व्यं हथैः ॥ ७ ॥

अहम् । सूर्यस्य । परिर । यामि । आशुभिः । प्र । एतशोभिः ।
वहमानः । औजसा । यत् । मा । सावः । मनुषः । आह ।
निःऽनिजे । ऋधक् । कृषे । दासम् । कृत्व्यम् । हथैः ॥ ७ ॥

अहं सूर्यस्य देवस्य आशुभिः शीघ्रगादिभिः एतुशोभिरेतशवर्णैरश्वैर्वहमानः उद्यमानः
ओजसात्मीयेन बलेन प्रकर्षेण परिर्यामि परिगच्छामि सूर्यात्मना । किंच यद्यदा मा मां म-
नुषं मनुष्यस्य सावः सोमाभिषवः आह ब्रूते आह्वयतीत्यर्थः किमर्थमाह निर्निजे निर्निगिति
रूपं यज्ञस्वरूपायेत्यर्थः तदानीं कृत्व्यं कर्तव्यं हन्तव्यमित्यर्थः दासं उपक्षपयितारं शत्रुं हथैः
हननसाधनैः ऋधक्कृषे पृथक्करोमि ऋधगित्यव्ययं पृथगर्थे ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

अहंसस्रहानहुषोनहुष्टरः प्राश्रावयंशर्वसातुर्वशंयदुम् ।

अहन्य१न्यंसहसासहस्करंनवव्राधतो नवति चवक्षयम् ॥ ८ ॥

अहम् । सप्तहा । नहुषः । नहुःऽतरः । प्र । अश्रावयम् । शर्वसा ।

तुर्वशम् । यदुम् । अहम् । नि । अन्यम् । सहसा । सहः । करम् ।

नव । व्राधतः । नवतिम् । च । वक्षयम् ॥ ८ ॥

अहं सप्तहां सप्तसंख्याकानां शत्रुपरां हन्ता । समयत्पुरःशर्मशारदीरित्युक्तं । यद्वा सप्त नमुच्चादीन् हतवाच । किंच नहुषोबन्धकस्यापि नहुष्टरः बन्धकतरोहं शवसाबलेन तुर्वशं यदुं च प्राश्रावयं शत्रुसंबन्धि गवादिप्रदानेन श्रावितवानस्मि तौ यथा लोके श्रुतौ भवतः तथाकार्षमित्यर्थः । किंचाहं अन्यं अस्मत्स्तोतारं सहसा बलेनसहः बलिनं निकरं नितरां अकार्षं करोते-र्लुङि कृष्टरुहीति चुरेङ् अडभावः किंच नव नवसंख्याकाः नवति च नवतिसंख्याकाश्च नवोत्तरनवतिमित्यर्थः कथंभूताः व्राधतोवर्धमानाः वक्षयं अवाहनमनाशयमित्यर्थः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

अहंसस्रवतोधारयंवृषाद्रवित्वः पृथिव्यांसीराअधि ।

अहमर्णीसिवितिरामिसुक्रतुर्युधाविदंमनवेगातुमिष्टये ॥ ९ ॥

अहम् । सप्त । स्रवतः । धारयम् । वृषा । द्रवित्वः । पृथिव्याम् ।

सीराः । अधि । अहम् । अर्णीसि । वि । तिरामि ।

सुक्रतुः । युधा । विदम् । मनवे । गातुम् । इष्टये ॥ ९ ॥

वृषा वर्षकोहं सप्तस्रवतः स्रवंतीर्नदीधारयं आधारयं कीदृश्यस्ताः द्रवित्वः द्रवन्तीः वालन्दसोति पूर्वसवर्णदीर्घाभावः सीराः सरुणशीलाः । कुत्र पृथिव्यां सुक्रतुः शोभनकर्माहं अर्णास्युदकानि वितिरामि प्रयच्छामि किंच मनवे मनुष्याय इष्टये तस्य गमनाय गातुं मार्गं युधा संपहारेण तिरोधानपरिहारेणेत्यर्थः विदं अलंभयं प्रायच्छमित्यर्थः विदेर्लाभार्थस्य पु-षादीत्यादिना चुरेङ् ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

अहंनदासुधारयंयदासुनदेवश्चनत्वष्टाधारयद्रुशत् ।

स्पर्हंगवामूधःसुवक्षणास्वामधोर्मधुश्वात्र्यंसोममाशिरम् ॥ १० ॥

अहम् । तत् । आसु । धारयम् । यत् । आसु । न । देवः । चन ।
त्वष्टा । अधारयत् । रुशत् । स्पर्हम् । गवाम् । ऊंघःऽसु । वक्षणांसु ।
आ । मधोः । मधु । स्वात्र्यम् । सोमम् । आऽशिरम् ॥ १० ॥

अहं तत्पसिद्धं पयः आसु गोषु धारयं धृतवानस्मि धृ धारणे एयंतस्यलङ्ङि रूपं यत्पयः
आसु गोषु देवश्चन त्वष्टा देवशिल्पी सूर्योवा द्वेवोनाधारयत् धर्तुनाशक्रांत कीदृशं पयोधारित-
मिति चेत् उच्यते रुशत् दीप्तं स्पर्हं स्पृहणीयं केषु प्रदेशेष्विति उच्यते—गवामूधःसु उद्धतत-
रेषु गवां पयोधारणप्रदेशेषु किंच । मधु मधुरमुदकं वक्षणांसु नदीनामंतत वहनशीलांसु नदीषु
धारयमित्यनुषङ्गयते नद्युदकधारणस्यावधिरुच्यते आमधोरोदकोत्पत्तेः आगामिवर्षासमयपर्य-
न्मित्यर्थः कीदृशं मध्विति तदुच्यते स्वात्र्यं श्वान्नमिति क्षिप्रनाम क्षिप्रगमनार्हं यद्वा श्वा-
त्र्यमित्युत्तरत्रसंबध्यते स्वात्र्यं सुखावहं सोमं प्रति आशिरं आश्रयणार्हं धारयं ॥ १० ॥

अथैकादशी—

एवादेर्धौइन्द्रोविष्येनृन्प्रच्यौत्नेनमघवांसत्यराधाः ।

विश्वेत्तातेहरिवःशचीवोभितुगसःस्वयशोगृणन्ति ॥ ११ ॥ ८ ॥

एव । देवान् । इन्द्रः । विष्ये । नृन् । प्र । च्यौत्नेन । मघऽवा ।
सत्यऽराधाः । विश्वा । इत् । ता । ते । हरिऽवः । शर्चाऽवः ।
अभि । तुरासः । स्वऽयशः । गृणन्ति ॥ ११ ॥ ८ ॥

अथानयेन्द्रभावं परित्यज्य ऋषिभावेनाह एवं उक्तप्रकारेण देवान्श्चेन्द्रोदेवान्प्रविष्ये
प्रकर्षेण गर्भयति तस्मात्पराचीः प्रजाः प्रवीयन्ते प्रतीचीर्जायन्तइति ब्राह्मणं । किमन्येन सहा-
येन नेत्याह च्यौत्नेन स्वीयेन बलेन कीदृशइन्द्रः मघवा धनवान् सत्यराधाः सत्यधेनः अथ
प्रयक्षेणाह हे हरिवः हरिऽव्यं तद्वन् शचीवः कर्मवन् स्वयशः स्वायत्तकीर्ते इन्द्र ता तानि

विश्वं सर्वाणि कर्माणि ते तव संबन्धीनि येषु कर्मसु तुरासस्वरमाणा ऋत्विजोभिर्गृणन्ति अ-
भिष्टुवन्ति ॥ ११ ॥

॥ इत्यष्टमस्य प्रथमेष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

प्रवोमह इति सर्वर्चं अष्टमं सूक्तं आदितो द्वे जगत्यौ केतनरइत्यादिके द्वे अभिसारिण्यौ
आदितादौ दशाक्षरौ ततो द्वौ द्वादशकौ चाभिसारिणीति । तदुक्तं—वैराजौ जागतौ चर्षभसारि-
णीति । ततस्त्रिष्टुंबका ततो द्वे जगत्यौ पूर्ववदृषिदेवते । तथा चानुक्रान्तं—प्रवोमहे सप्तद्विजगत्या-
द्यन्तं केतेभिसारिण्याविति । महाव्रते निष्कैवल्ये एतत्सूक्तं निविद्धानं । सूत्रितं च—प्रवोमहे मंद-
मानायान्धस इति निविद्धानमिति ।

तत्र प्रथमा—

प्रवोमहे मन्दमानायान्धसोर्चा विश्वानराय विश्वाभुवे ।
इन्द्रस्य यस्य सुमखं सहो महि श्रवो नृम्णं च रोदसी सपर्यतः ॥ १ ॥

प्र । वः । महे । मन्दमानाय । अन्धसः । अर्चं । विश्वानराय ।
विश्वभुवे । इन्द्रस्य । यस्य । सुमखम् । सहः । महि । श्रवः ।
नृम्णम् । च । रोदसी इति । सपर्यतः ॥ १ ॥

हे स्तोतः वः त्वमित्यर्थः पूजार्थं बहुवचनं महे महते अन्धसः अन्धसेत्यर्थः सो-
मेन मंदमानाय मोदमानाय विश्वानराय सर्वस्य नेत्रं नरे संज्ञायामिति सांहितिकोदीर्घः
विश्वभुवे सर्वस्य भावयित्रे महामिन्द्राय प्रार्चं अर्चतिः स्तुतिकर्मा प्रोच्चारय यस्य मम
इन्द्रस्य सुमखं सुष्ठुमहनीयं सहो बलं महि महत् श्रवोन्नं नृम्णं धनं च रोदसी द्यावापृथिव्यौ
सपर्यतः पजयंतः तस्माद्भद्राय प्रार्चति समन्वयः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

सोचिन्नुसख्यां नर्यं इन्द्रं स्तुतश्चर्कत्य इन्द्रो मां वते नरे ।
विश्वामुध्रुषुवां जक्त्येषु सत्पते वृत्रेषु वापस्व १ भिशूरमन्दसे ॥ २ ॥

सः । चित् । नु । सख्या । नर्यः । इनः । स्तुतः । चर्कत्यः । इन्द्रः ।
मावते । नरे । विश्वासु । धूःसु । वाजकृत्येषु । सत्सपते ।
वृत्रे । वा । अप्सु । अभि । शूर । मन्दसे ॥ २ ॥

सोचिन्नु सखत्व्विन्द्रः सख्या सखिभूतेन निमित्तेन नर्यो नरेभ्योहितः इनः सर्वस्येश्वरः
स्तुतः सर्वैरभिष्टुतः सख्या स्तुतइतिवा संबंधः मावते मत्सदृशाय नरे जनाय चर्कत्यः कर्तव्यैः
पुनःपुनः कर्तव्यः परिचरणीयइत्यर्थः । अथ प्रत्यक्षवादः हे सत्पते सतां पालक इन्द्र सत्त्वं
विश्वासु सर्वासु धूर्षु बोढव्येषु कार्यभारेषु वाजकृत्येषु बलकृत्येषु च वृत्रे द्वाप्सु मेघे वर्तमाने-
षूदकेषु च निमित्तेषु हे शूरत्वमभिमंदसे अभिष्टूयसे ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

केतेनरइन्द्रयेतइपेयेतेसुस्रंसधन्यमियक्षान् ।
केतेवाजायासुर्यायहिन्विरेकेअप्सुस्वामूर्वरासुपौस्ये ॥ ३ ॥

के । ते । नरः । इन्द्र । ये । ते । इषे । ये । ते । सुस्रम् । सधन्यम् ।
इयक्षान् । के । ते । वाजाय । असुर्याय । हिन्विरे । के । अप्सु ।
स्वामु । उर्वरासु । पौस्ये ॥ ३ ॥

हे इन्द्र के ते नरः के मनुष्याः इति प्रश्नः ते महान्तोमया ज्ञातव्याइत्यभिप्रायः पृष्टव्या-
नाह ये नरास्ते त्वं इषे अन्नाय प्रभवन्तीतिशेषः ये च ते सुस्रं सुखं त्वदीयं सधन्यं धनयुक्तं
इयक्षान् गच्छन्ति इयक्षतिर्गतिकर्मा इति यास्कः । त्वदीयमन्नं सुखं धनं च ये लभन्ते ते के
महात्मानइति । किंच ते तवाश्रुयाय असुरसंबंधिने तेषां बधनिमित्ताय वाजाय बलाय के
हिन्विरे प्रेरयन्ति सोमादिहविः के वा स्वासु अप्सु स्वापेक्षितेषूदकेषु उर्वरासु सर्वसस्याढ्या-
सु भूमिषु पौस्ये पुंस्त्वे चैतेषु निमित्तेषु हविः प्रेरयतीत्यगुवर्तते । उक्तविधामहांतो दुर्लभा-
इतिभावः ॥ ३ ॥

भुवस्त्वमित्येषा चतुर्थी दर्शपूर्णमासयोर्माहेन्द्रस्य हविषोयाज्या । सूत्रितंच—महोद्दो-
यञ्जसा भुवस्त्वमिन्द्रब्रह्मणामहानिति । देवसुवां इविःष्विन्द्रस्य ज्येष्ठस्यैव याज्या ।
भुवस्त्वमिन्द्रब्रह्मणा महाननमीवासइळयेति ही सूत्रितं । एषैव भूनाम्येकाहे निष्केवस्ये
सूक्तमुखीया । सूत्रितंच—शस्यमुक्तं बृहस्पतिसवेन त्वंभुवःप्रतिमानंपृथिव्या भुवस्त्वमिन्द्र-
ब्रह्मणामहानिति ।

अस्याः पाठस्तु—

भुवस्त्वमिन्द्रब्रह्मणामहान्भुवोविश्वेषुसर्वनेषुयज्ञियः ।
भुवनैश्च्यौत्वोविश्वस्मिभरेज्येष्ठश्चमत्रोविश्वचर्षणे ॥ ४ ॥

भुवः । त्वम् । इन्द्र । ब्रह्मणा । महान् । भुवः । विश्वेषु । सर्वनेषु ।
यज्ञियः । भुवः । नृन् । च्यौत्वः । विश्वस्मिन् । भरे । ज्येष्ठः ।
च । मत्रः । विश्वचर्षणे ॥ ४ ॥

हे इन्द्र त्वं ब्रह्मणास्माकृतेन परिवृढेन स्तोत्रेण महान् भुवः अभवः । भवतेर्लेटि
भूसुवोस्तिङीति गुणप्रतिषेधः उवडादेशः । तथा विश्वेषु सर्वेषु सवनेषु यज्ञियोयष्टव्योभुवः
अभवः तथा विश्वस्मिन् सर्वस्मिन् भरे संग्रामे नृन् नेतृणां शत्रूणां च्यौत्वः व्यावयिता भुवः
हे विश्वचर्षणे सर्वस्य द्रष्टरिन्द्र मन्त्रोमन्त्रयितव्यस्त्वं ज्येष्ठः अभवः सर्वेषां मध्ये ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

अवानुकंज्यायान्यज्ञवन्सोमहीतओमात्रांकृष्टयोविदुः ।
असोनुकमजरवर्धाश्चिविश्वेदेतासर्वनातूतुमारुषे ॥ ५ ॥

अव । नु । कम् । ज्यायान् । यज्ञवन्सः । महीम् । त्रे ।
ओमात्राम् । कृष्टयः । विदुः । असः । नु । कम् । अजरः । वर्धाः ।
च । विश्वा । इत् । एता । सर्वना । तूतुषा । कृषे ॥ ५ ॥

हे इन्द्र ज्यायान् पशस्यतरस्त्वं यज्ञधनसः संभक्तयज्ञान् स्तोतृन् नु क्षिप्रं अव रक्ष । मध्येतारो नु कमिति पदद्वयं कुर्वन्ति तथापि हिकं नुकमित्यादीनि नवोत्तराणि पदानीत्युक्तवान् यास्काचार्यः । अतः केवलानां हि नु सु इत्येवमादीनां यावानर्थः सएव विशिष्टानापि । तैत्तिरीयाअप्येकमेवपदं कुर्वन्ति । अवेत्युक्तं इन्द्रस्यावनप्रसिद्धिदर्शयति हे इन्द्र ते तव भोमात्रां रक्षणं महीं महत् विदुः कृष्टयोमनुष्याः ऋपयः । अमगत्यादिषु औणादिकः अत्रनेत्ययः छान्दसऊमादेशः । किंच त्वं अजरोजराहितः असः भव नुकं क्षिप्रं वर्धाश्च वर्धस्व च हविरादिना । किंच विश्वेत् सर्वाण्यपि एता एतानि सवना सवनानि तूतुमा तूर्णानि कृषे करोषि कृषेच्छान्दसेलिटि छन्दसिवेति वचनाद्विर्वचनाभावः ॥ १ ॥

अथ षष्ठी—

एताविश्वा॑स॒र्वना॑त्तू॒माकृ॑पेस्व॒यंसू॑नोसहसो॒यानि॑दधिषे ।
वरा॑यतेपात्रं॒धर्म॑णे॒तना॑य॒ज्ञोम॑न्त्रो॒ब्रह्मो॑द्यतं॒वचः॑ ॥ ६ ॥

एता । विश्वा । सर्वना । तूतुमा । कृषे । स्वयम् । सूनो इति ।
सहसः । यानि । दधिषे । वराय । ते । पात्रम् । धर्मणे । तना ।
यज्ञः । मन्त्रः । ब्रह्म । उत्सृद्यतम् । वचः ॥ ६ ॥

हे इन्द्र एता एतानि विश्वा सर्वाणि सवना सवनानि तूतुमा तूर्णानि कृषे करोषि एतानीत्युक्तं कानीति तत्राह हे सहस्रं बलस्य सूनो पुत्र बलवन्नित्यर्थः स्वयं यानि सवनानि दधिषे धारयसि हे इन्द्र वराय शबूणां वारणाय ते तव स्वभूतं पात्रं रक्षणं भवत्वस्माकं । किंच धर्मणे धारणाय तना धनं च भवत्विति शेषः । किंच तुभ्यं यज्ञोमन्त्रः इज्यतेनेनेति यज्ञकरणसाधनभूतोमन्त्रः यजुरित्यर्थः ब्रह्मपरिवृढं शस्त्रमित्यर्थः तदुभयात्मकं वचउद्यतं भवतीति शेषः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

येते॑विप्रब्रह्म॒कृतः॑सुते॒सचा॑वसू॒नांच॑वसु॒नश्च॑दा॒वने॑ ।
प्रते॑सु॒भ्रस्य॒मन॑साप॒थाभु॑वन्मदे॒सुतस्य॑सो॒म्यस्या॑न्धसः ॥ ७ ॥ १ ॥

ये । ते । विप्र । ब्रह्मरुतः । सुते । सचा । वसूनाम् । च ।
 वसुनः । च । दावने । प्र । ते । सुन्नस्य । मनसा । पथा । भुवन् ।
 मदे । सुतस्य । सोम्यस्य । अन्धसः ॥ ७ ॥ ९ ॥

हे विप्र मेधाविन्निन्द्र ते तुभ्यं ये ब्रह्मरुतः स्तोत्रकर्तारो हविष्कर्तारो वास्तोतारः सचा संघीभूताः सुतेषु सोमेषु अभिषुतेषु वसूनां धनानां वसुनश्चैकस्य निवासयोग्यस्य धनस्य च दावने दानाय परिचरंतीति शेषः भवन् वसूनामिति बहुवचनेनैहिकभोगसाधनधनान्यभिप्रेतानि एकवचनान्तेन च निवासयोग्यं स्वर्गाख्यं धम्मभिप्रेतमित्यवगंतव्यं । ते अनुष्ठातारः सुन्नस्य सुखस्य लाभाय मनसा पथा मनोभागेण स्तोत्रिणं वृत्तनेत्यर्थः प्रभुवन् भवन्तु उक्तवसुदानाय योग्या भवन्त्वित्यर्थः । कदेत्युच्यते सुतस्याभिषुतस्य सोमस्य सोमसंबन्धिनोन्धसोन्नस्य मदे सति ॥ ७ ॥

॥ इत्यष्टमस्य प्रथमे नवमोवर्गः ॥ ९ ॥

मंहत्तदिति नवर्चं नवमं सूक्तं वज्रभूतेन वषट्कारेण देवानां हविर्वहनेन च हतेषु भ्रातृषु कनिष्ठः सौचीको नामाग्निर्वषट्कारहविर्षहनाभ्यां भीतो देवेभ्यो निर्गत्यापः प्राविशत् सच मत्स्यैः प्रदर्शितः सन् अन्वेष्टुमागतैर्देवैः सहेदमादि सूक्तत्रयेण संवादं कृतवान् अस्य सूक्तस्य द्वितीयाः द्वियुजश्चतस्रः । विश्वे देवाः आस्तनेति षड्भुक्तं उत्तरसूक्तं चेति दशर्चोग्निवाक्यं । अयुजः प्रथमाद्याः पंचर्चो यमैच्छाममनसेत्येकादशर्चमुत्तरसूक्तं च देवानां वाक्यं । तत्र तदद्यवाचः प्रथमं मसीयेति हृचस्त्वग्नेर्वाक्यं अतोग्निवाक्येषु देवादेवता अग्निर्ऋषिः देवोक्तेष्वग्निर्देवता देवाऋषयः अनादेशपरिभाषयेदमुत्तरं च द्वैत्रैभुभे विशेषानभिधानात् तथा चानुक्तान्तं—वषट्कारेण वृक्केषु भ्रातृषु सौचीकोग्निरपः प्रविश्य देवैः समवददुत्तरैस्त्रिभिर्महत्तंनवात्रयुषोग्निवाक्यं विश्वइत्युत्तरं च षट्कमयुजो देवानां यमैच्छामेत्युत्तरं चैकादशकंतदद्येति तु हृचोग्नेरिति । गतो विनियोगः । सूक्तत्रयोक्तार्थं तैत्तिरीयं ब्राह्मणं—अग्नेस्त्रयोज्यायाः सो भ्रातर आसन् । ते देवेभ्यो हव्यं वहंतः प्रामीयन्त । सोग्निरविभेदित्थं वावस्या आर्तिं मारिष्यतीति । स निलायत । सोपः प्राविशत् । तं देवाः प्रैषमैच्छन्तित्यादि । तत्राद्यया देवा अग्निमाहुः ।

तत्र प्रथमा—

महत्तदुल्बंस्थविरंतदासीद्येनाविष्टितःप्रविवेशिथापः ।
विश्वाअपश्यद्बहुधातेअग्नेजातवेदस्तन्वोदेवरुकः ॥ १ ॥

महत् । तत् । उल्बम् । स्थविरम् । तत् । आसीत् । येन ।
आविष्टितः । प्रविवेशिथ । अपः । विश्वाः । अपश्यत् ।
बहुधा । ते । अग्ने । जातवेदः । तन्वः । देवः । एकः ॥ १ ॥

तदुल्बं वक्ष्यमाणं तत्प्रावरणं महत् स्थविरं अत्यन्तं स्थूलं च तत् तदासीत् येनोल्बेना-
विष्टितः आवेष्टितः सन् हे अग्ने प्रविवेशिथापः उदकानि प्रविष्टवानसि हे अग्ने जातवेदः जात-
प्रज्ञ ते विश्वाः सर्वास्तन्वः तनूः सर्वाण्यंगानि बहुधा बहुप्रकारमेकोदेवोऽपश्यत् दृष्टवान् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

कोमाददर्शकतमःसदेवोयोमेतन्वोबहुधापर्यपश्यत् ।
काहमित्रावरुणाक्षियन्त्यग्नेर्विश्वाःसमिधोदेवयानीः ॥ २ ॥

कः । मा । ददर्श । कतमः । सः । देवः । यः । मे । तन्वः ।
बहुधा । परिऽअपश्यत् । कं । अहं । मित्रावरुणा । क्षियन्ति ।
अग्नेः । विश्वाः । समऽइधः । देवयानीः ॥ २ ॥

इदमग्नेर्वाक्यं एकोदेवोपश्यत् इत्युक्ते तत्पृच्छति कोम मां ददर्श दृष्टवान् सदेवः क-
तमः योमे मम तन्वस्तनूर्बहुधा बहुप्रकारं स्थिताः पर्यपश्यत् परिदृष्टवान् हे मित्रावरुणा
मित्रावरुणौ अग्नेर्मम विश्वाः सर्वाः समिधोदीप्ताः देवयानीः देवयानसाधनभूतास्तन्वः दृ-
ष्टाइत्युक्तं यदि दृष्टांश्चेत्तर्हि क क्षियन्ति क निवसन्तीत्येवं देवानां पुरतोवर्तमानौ मित्रावरुणा-
वाहाग्निः ॥ २ ॥

• अथ तृतीया—

लेच्छामत्वाबहुधाजातवेदःप्रविष्टमग्नेअप्स्वोषधीषु ।
तंत्वायमोअचिकेच्चित्रज्ञानोदशान्तरुष्यादतिरोचमानम् ॥ ३ ॥

एच्छाम । त्वा । बहुधा । जातवेदः । प्रक्षिष्टम् । अग्ने ।
अप्सु । ओषधीषु । तम् । त्वा । यमः । अचिकेत् । चित्रज्ञानो
इति चित्रज्ञानो । दशऽअन्तरुष्यात् । अतिरोचमानम् ॥ ३ ॥

एवमग्निनापृष्ठादेवाग्निं ब्रुवन्ति हे जातवेदः जातप्रज्ञाग्ने त्वा त्वां अन्वैच्छामः की-
दृशं त्वां अप्सूदकेषु ओषधीषु च बहुधा प्रविष्टं अन्विष्य च तं तादृशं प्रविष्टं त्वा त्वां
यमोदेवः अचिकेत् ज्ञातवान् । हे चित्रज्ञानो वननीयरश्मे कुत्र स्थितं ज्ञातवानिति
तदुच्यते दशान्तरुष्यात् अन्तरुष्यं गूढमावाप्तस्थानं तच्च दशसंख्योपेतं तादृशात्स्थानाद-
तिरोचमानं अतीत्य प्रकाशमानं अग्नेर्हि गूढानि दशस्थानानि भवन्ति पृथिव्यादयस्त्रयोऽलो-
काः अग्निवाग्वादित्यास्त्रयोदेवाः आपन्नोषधयोवनस्पतयः प्राणिशरीरमिति दशस्थानानि ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

होत्रादहंवरुणविभ्यदायन्नेदेवमायुनजन्नत्रदेवाः ।
तस्यमेतन्वोबहुधानिर्विष्टाएतमर्थंनचिकेताहमग्निः ॥ ४ ॥

होत्रात् । अहम् । वरुण । विभ्यत् । आयम् । न । इत् । एव । मा ।
युनजन् । अत्र । देवाः । तस्य । मे । तन्वः । बहुधा । निर्विष्टाः ।
एतम् । अर्थम् । न । चिकेत् । अहम् । अग्निः ॥ ४ ॥

अनया देवामां ज्ञातवन्तइति निश्चित्य गूहनस्य प्रयोजनमाह हे वरुण देव होत्रां होतव्यात्
हविर्वहनादित्यर्थः तस्माद्विभ्यदहंमायं आगतवानस्मि अतोमा मां एषएवं पूर्वप्रकारेणात्रस्मिन्
हविर्वहनप्रयोजनेनेत् युनजन् नैव योजयन्तु देवाः यस्य तादृशस्य विभ्यतोमे तन्वोबहुधा नि-
विष्टा अप्सु एतमर्थं एतद्धविर्वहनकार्यं अग्निरहं न चिकेत् न बध्ये नांगीकरोमि ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

एहिमनुर्देवयुर्यज्ञकामोरडृत्यातमसिक्षेष्यग्ने ।
सुगान्पथःकणुहिदेवयानान्वहहव्यानिंसुमनस्यमानः ॥ ५ ॥ १० ॥

आ । इहि । मनुः । देवइयुः । यज्ञइकामः । अरमइकृत्य । तमसि ।
 क्षेषि । अग्ने । सुइगान् । पथः । ऋणुहि । देवइयानान् ।
 वह । हव्यानि । सुइमनस्यमानः ॥ ५ ॥ १० ॥

अग्निनैवमुक्तादेवाः पुनरग्निमाह्वयंति हे अग्ने एहि आगच्छ मनुर्मनुष्योयथा मननीयो-
 मनूराजा वा देवयुर्देवान्यष्टमिच्छन् यज्ञकामश्च भवति अतएहि किंकुर्वन्यज्ञकामोभवतीति
 चेत् उच्यते—अरंकृत्य केवलं तेजःपुंजमेवालंकुर्वन् यद्वेदमुत्तरत्र संबध्यते त्वं तु अलंकृत्य आ-
 त्मानमलंकुर्वन् तमसि अन्यैर्ज्ञातुमशक्येन्धकारे क्षेषि निर्वससि हे अग्ने आगत्य च देवया-
 नान् देवान्प्रति यैर्मनुष्या आगच्छंति तान्पथोमार्गान् सुगान् ऋणुहि ऋणु । ऋविहिंसाकरण-
 योश्च धिन्विकृण्व्योरचेत्युप्रत्ययः । समित्यनोयज्ञनिष्पत्तेर्देवयानाः सुपथाभवन्ति वह च ह-
 व्यान्यस्मदीयानि सुमनस्यमानः सौमनस्यमाचरंस्त्वं ॥ ५ ॥

॥ इत्षष्टमस्य प्रथमे दशमोवर्गः ॥ १० ॥

अथ षष्ठी--

अग्नेःपूर्वेभ्रातरौअर्थमेतरथीवाध्वान्मन्वावरीवुः ।
 तस्माद्भियावरुणदूरमायंगौरोनक्षेमोरविजेज्यायाः ॥ ६ ॥

अग्नेः । पूर्वे । भ्रातरः । अर्थम् । एतम् । रथीइइव । अध्वानम् ।
 अनु । आ । अवरुवुरिति । तस्मात् । भिया । वरुण । दूरम् ।
 आयम् । गौरः । न । क्षेमोः । अविजे । ज्यायाः ॥ ६ ॥

अनयाग्निः स्वपलापननिमित्तमाह हे देवाः अग्नेर्मम पूर्वे पूर्वमुत्पन्नाभ्रातरोभूपतिर्भुवनपतिर्भूता
 नांपतिरिति त्रयोऽग्रजाः एतमर्थं हविर्वह्नारुयं अर्थं अन्वावरीवुः अनुक्रमेण वृत्तवन्तः तत्र
 वृणोतेर्यङ्लुंगतात् लुङि च्छेच्छांसो लुक् बहुलंछन्दसीत्युत्वं । आवरणे दृष्टान्तः—रथीवाध्वानं
 अध्वानं यथा रथी वृणोति तद्वत् ते भ्रातरः तथा कुर्वतोमृताः तस्माद्भ्रमणात् भिया हे वरुण दूरं
 देशमायं क्षेमोः इषुक्षेमुर्धनुषोऽज्यायाः सकाशात् गौरोन गौरसृगुइव सयथा विंभेति चलति वा
 तद्वदविजे अकंफे ओविजीभयचलनयोः अनुदात्तेत्तौदादिकः तस्य लङ्चुत्मेरूपं ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी-

कुर्मस्तु आयुरजरं यदग्ने यथा युक्तो जातवेदो न रिष्याः ।
अथावहासि सुमनस्यमानो भागं देवेभ्यो हविषः सुजात ॥ ७ ॥

कुर्मः । ते । आयुः । अजरम् । यत् । अग्ने । यथा । युक्तः ।
जातवेदः । न । रिष्याः । अथ । अवाहासि । सुमनस्यमानः ।
भागम् । देवेभ्यः । हविषः । सुजात ॥ ७ ॥

इदं देवानां वाक्यं हे अग्ने यदायुरायुष्यं अजरं जरारहितमस्ति तत्ते कुर्मः युञ्जमः तेना-
युषा संयुक्तस्त्वं हे जातवेदो जातपत्न यथा न रिष्याः नन्नियसे तथा कुर्मः । अथ अवाहासि
वह सुमनस्यमानः सौमनस्यं कुर्वन् बोढव्यं वहन् । तदेव दर्शयति हविषः यजमानपत्तस्य
भागं केभ्यो देवेभ्यः हे सुजात शोभनजन्माग्ने ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

प्रयाजान्मे अनुयाजान् च केवलान् ऊर्जस्वन्तं हविषो दत्तभागम् ।
घृतं चापां पुरुषं चोषधीनामग्ने श्रद्धीर्घमायुरस्तु देवाः ॥ ८ ॥

प्रयाजान् । मे । अनुयाजान् । च । केवलान् । ऊर्जस्वन्तम् ।
हविषः । दत्त । भागम् । घृतम् । च । अपाम् । पुरुषम् । च ।
ओषधीनाम् । अग्नेः । च । दीर्घम् । आयुः । अस्तु । देवाः ॥ ८ ॥

अनेनाग्निर्हविर्वहनेदातव्यान्मुक्तोचान्कि प्रतिजानाति हे देवाः मे महं प्रयाजान्
प्रधानस्य प्रमुखे यष्टव्यानेतन्नामकान् हविर्भागान् तथा अनुयाजान् अनुप्रधानान् प-
श्चाद्यष्टव्यान् एतन्नामकान् केवलान् असाधारणान् दत्तं प्रयच्छत तथा ऊर्जस्वन्तं प्रत्यभि-
धारणात्सारवन्तं हविषः सर्वस्यापि चरुंपुरोडाशादेर्भागं स्विष्टकृदारव्यं भागं दत्त । अथवोर्ज-
स्वन्तं हविषोभागं प्रयाजानुयाजाख्यं । किंच अपां सारभूतं ताभ्य उत्पन्नं वा घृतं आज्यभा-

गादिसाधनं ओषधीनां ओषधीष्यउत्पन्नं पुरुषं च भागं दत्त । किंच अग्नेर्मम दीर्घमायुश्चास्तु
वषट्कारकृतवधभयं माभूदित्यर्थः । अमुमितिहासं प्रस्तुत्य कौपीतकिब्राह्मणं—तस्मादाग्नेयाः
प्रयाजाआग्नेयाअनुम्राजाआग्नेयमाज्यमाग्नेयःपुरोडाशइति । शरीरदायाहवाअग्नयोभवन्तोति च
ब्राह्मणं । पुरुषाहुतिर्यस्यप्रयतमेतीति च ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

तवप्रयाजाअनुयाजाश्चकेवलंऊर्जस्वन्तोहविषःसन्तुभागाः ।
तवाग्नेयज्ञोअयमस्तुसर्वस्तुभ्यंनमन्तांप्रदिशश्चतस्रः ॥ ९ ॥ ११ ॥

तव । प्र॒इयाजाः । अनु॒इयाजाः । च । केवले । ऊर्जस्वन्तः ।
हविषः । सन्तु । भागाः । तव । अग्ने । यज्ञः । अयम् । अस्तु ।
सर्वः । तुभ्यम् । नमन्ताम् । प्र॒दिशः । चतस्रः ॥ ९ ॥ ११ ॥

एवमग्निनायाच्यमानादेवाः प्रतिब्रुवते । हे अग्ने तव प्रयाजाअनुयाजाश्च केवले असा-
धारणाऊर्जस्वन्तोबलवन्तोहविषोभागाः सन्तु । हे अग्ने अयं सर्वोयज्ञश्च तवास्तु तथा प्रदिशः
प्रकृष्टामुख्याश्चतस्रोदिशस्तुभ्यं नमन्तां अतएहि हविर्वहेति शेषः ॥ ९ ॥

॥ इत्यष्टमस्य प्रथमे एकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

विश्वेदेवाः षड्भ्यं दशमं सूक्तं सौचीकस्याग्नेरार्षं वैश्वदेवं । गतः सूक्तविनियोगः । सु-
गादभ्यनात्पूर्वभागे विनियुक्ताविश्वदेवाःशास्त्रनेत्येष्व । सूत्रितंच—विश्वेदेवाःशास्त्रनभायथेहा-
राधिहोतानिप्रदायजीष्मनिति ।

सैषा प्रथमा—

विश्वेदेवाःशास्त्रनमायथेहहोतावृत्रोमनवैयञ्जिपद्यं ।
प्रमेब्रूतभागधेयंयथावोयेनपथाहव्यमावोवहानि ॥ १ ॥

विश्वेदेवाः । शास्त्रनं । मा । यथा । इह । होता । वृत्रः ।
मनवै । यत् । नि । व्यं । प्र । मे । ब्रूत । भागधेयम् । यथा ।
वः । येन । पथा । हव्यम् । आं । वः । वहानि ॥ १ ॥

रतस्सूक्तं कृत्स्नमग्नेयं हे विश्वेदेवाः यूयं मा मां शास्तन अनुज्ञां दत्तं यथेह यज्ञे होता
द्वेवाणां प्राहाता सन् वृतो होतृत्वेन वृतोहं मनवै स्तौमि भवतः । यद्यस्मात् निषद्य स्तौमि तस्मात्
शास्तनं मे मम भागधेयं प्रब्रूत यथावो यूयं भागं कल्पितवन्तः तथा तं भागं प्रब्रूत पथा वोहव्यं
आवहानि वहनं करोमि ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अहं होता न्यसीदं यजीयान्विश्वे देवामरुतो मा जुनन्ति ।
अहरहरश्विना ध्वर्यवं वां ब्रह्मामिन्द्रवतिसाहुतिवाम् ॥ २ ॥

अहम् । होता । नि । असिदम् । यजीयान् । विश्वे । देवाः ।
मरुतः । मा । जुनन्ति । अहःऽअहः । अश्विना । आध्वर्यवम् ।
वाम् । ब्रह्मा । समऽइत् । भवति । सः । आहुतिः । वाम् ॥ २ ॥

यजीयान् यष्टतमोहं होता सन् न्यसीदं निषण्णोऽस्मि निषदने तं निषण्णं मा मां विश्वे
व्याप्तामरुतो देवा जुनन्ति प्रेरयन्ति हविर्बहनाय । हे अश्विना अश्विनौ वां युवयोराध्वर्यवं अ-
हरहः प्रतिदिनं कर्तव्यमिति शेषः । आध्वर्यवं भवद्भ्यामनुज्ञातव्यमित्यर्थः । ब्रह्मा भवति भवतु
कृः समित् समिद्धश्चन्द्रमाः चन्द्रमा ब्रह्मा भवतु । किञ्च साससोम इत्यर्थः सचां समित् समिद्ध-
श्चन्द्रमाः वां युवयोर्होमार्थं वां युवाङ्ग्यां क्रियमाणायाध्वर्यवकर्मणे आहुतिर्भवति भवत्वित्यर्थः ।
सोमात्मको हि चन्द्रमा हूयते । एष वै सोमराजेऽयुपक्रम्य तदेवोभयन्तीति हिच्छन्दो गब्राह्मणं ।
अथ वैवं योजन्त या आहुतिराध्वर्यवमनुष्ठितवद्भ्यां होतव्या सां वां युवयोर्युवाङ्ग्यां भवति
भवतु । आध्वर्यवं वामित्यस्यैव विवरणमेतत् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अयं यो होता किरुसयमस्य कर्मप्यूहेयत्संमं अन्ति देवाः ।
अहरहर्जापतेमांसिमास्यथा देवादधिरेह्व्यवाहम् ॥ ३ ॥

अयम् । यः । होता । किः । ऊँ इति । सः । यमस्य । कम् ।
 अपि । ऊहे । यत् । समऽअञ्जिति । देवाः । अहःऽअहः । जायन्ते ।
 मासिऽमासि । अथ । देवाः । दधिरे । हव्यऽवहम् ॥ ३ ॥

योयं होता सकिः कोभवति । कोदृशोभवति तस्य कोव्यापारइत्यर्थः तस्योत्तरमुच्यते य-
 मस्य मृतेर्भीतः सन्निति शेषः कमपि हुतं ऊहे वहति यद्वा सर्वमृत्विग्जातं नियमयतीति यमोयज-
 मानः तस्य कमपि हुतमूहे वहति देवान् प्रति यत्समञ्जिति यद्धविः प्राप्नुवति देवाः । किंचा-
 शिरहरहः प्रतिदिनमग्निहोत्रार्थं जायते प्रादुर्भवति तथा मासिमासि प्रतिमासं जायते पितृयज्ञार्थं
 एतत्कालद्वयमुपलक्षणं पक्षचतुर्मासपणमास्संवत्सरादीनां । अपरेतु पुनरेवमाहुः अहरहः सूर्या-
 त्मना जायते मासिमासि चन्द्रात्मनेति । अथ तमिममग्निं देवा दधिरे हव्यवाहं हविषां वोढारं
 एवमग्निः स्वात्मानं स्वयमेवोक्तवान् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

मां देवादधिरेहव्यवाहमपम्लुप्तं बहुकृच्छ्राचरन्तम् ।
 अग्निर्विद्वान्यज्ञानः कल्पयाति पञ्चयामं त्रिष्टतं सप्ततन्तम् ॥ ४ ॥

माम् । देवाः । दधिरे । हव्यऽवहम् । अपम्लुप्तम् । बहु ।
 कृच्छ्रा । चरन्तम् । अग्निः । विद्वान् । यज्ञम् । नः । कल्पयाति ।
 पञ्चयामम् । त्रिष्टतम् । सप्ततन्तम् ॥ ४ ॥

• मामग्निं देवाहव्यवाहं हविवोढारं दधिरे । कृतवंतः कीदृशं मां अपम्लुक्तं अपक्रम्यागतं
 बहुकृच्छ्रां बहूनि कृच्छ्राणि स्थानानि चरन्तं गच्छन्तं कया मनीषया दधिरे इत्युच्यते अ-
 यमग्निर्विद्वान् सर्वं जानन्नोस्माकं यज्ञं कल्पयाति कल्पयति । कीदृशं यज्ञं पञ्चयामं पञ्चवि-
 धगमनं पांक्तोहियज्ञः त्रिष्टतं सुवनत्रयभेदेन त्रिप्रकारं सप्ततन्तुं सप्तभिः छंदोमयैः स्तुति-
 भिर्विष्टतं ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

आवोयक्ष्यमृतत्वंसुवीरंयथावोदेवावरिवःकराणि ।

आबाह्वोर्वज्रमिन्द्रस्यधेयामथेमाविश्वाःपृतनाजंबाति ॥ ५ ॥

आ । वः । युक्षि । अमृतत्वम् । सुवीरम् । यथा । वः । देवाः ।

वरिवः । कराणि । आ । बाह्वोः । वज्रम् । इन्द्रस्य । धेयाम् ।

अथ । इमाः । विश्वाः । पृतनाः । जयाति ॥ ५ ॥

हे देवावोयुष्मानांयक्षि आयाचे किं अमृतत्वं अविनाशित्वं सुवीरं सुपुत्रं च हे देवा-
वोयुष्माकं वरिवः परिचर्या हवीरूपधनं वा यथा कराणि करवाणि तदर्थमित्यर्थः । किंचे-
न्द्रस्म बाह्वोर्वज्रं आधेयां ग्राहयामीत्यर्थः अग्नेर्होतृत्वाभावे इन्द्रस्य सोमाद्यभावाद्दुर्बलत्वेन व-
ज्रधारणं नोपपद्यते अतस्तत्कृत्वा वज्रं ग्राहयामीत्यर्थः । अथैषं सतीमाविश्वाः सर्वाःपृतनाः
शत्रुसेनाः जयाति जयति जयतु वा ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

त्रीणिशतात्रीसहस्राण्यग्नित्रिंशच्चदेवानवंचासपर्यन् ।

औक्षन्घृतैरस्तृणन्बर्हिरस्माआदिद्धोतारंन्यसादयन्त ॥ ६॥१२॥

त्रीणि । शता । त्री । सहस्राणि । अग्निम् । त्रिंशत् । च ।

देवाः । नव । च । असपर्यन् । औक्षन् । घृतैः । अस्तृणन् ।

बर्हिः । अस्मै । आत् । इत् । होतारम् । नि । असादयन्त ॥ ६ ॥ १२ ॥

त्रीणि शता शतानि त्री सहस्रा त्रीणि सहस्राणि त्रिंशच्च नव च एतत्संख्याकादेवा-
ग्निं मां सपर्यन् पर्यचरन् । परिचारप्रकारउच्यते—घृतैः क्षरद्विराज्यैः औक्षन् सितकवंतः अस्मै
अग्नये मर्हं च बर्हिरस्तृणन् आस्तृत्वन्तः । आदित् आस्तरणानन्तरं होतारं आह्वतारं न्य-
सादयन्त नियमेनासादित्वन्तः ॥ ६ ॥

॥ इत्यष्टमस्य प्रथमे द्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

यमैच्छामेत्येकादशर्चमेकादशं सूक्तं देवानां वाक्यत्वाद्देवाऋषयः तदद्येति वृचस्य सौ-
चीकोग्निर्ऋषिः तन्तुं तन्वन्नित्याद्याः अष्टमीवर्जिताजगत्यः अष्टमीशिष्टाश्च त्रिष्टुभः । तथात्रा-
नुक्रान्तं—तंतुमाद्याजगत्योष्टमीवर्जमिति । शिष्टमुक्तं । गतःसूक्तविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

यमैच्छाममनसासोऽयमागाद्यज्ञस्यविद्वान्परुषश्चिकित्वान् ।
सनोयक्षद्देवतातायजीयान्निहिषत्सदन्तरःपूर्वाअस्मत् ॥ १ ॥
यम् । ऐच्छाम् । मनसा । सः । अयम् । आ । अगात् । यज्ञस्य ।
विद्वान् । परुषः । चिकित्वान् । सः । नः । यक्षत् । देवताता ।
यजीयान् । नि । हि । सत्सत् । अन्तरः । पूर्वः । अस्मत् ॥ १ ॥

यमग्निं ऐच्छाम अन्विष्टवन्तोवयं मनसा हविः प्रापणबुद्ध्या मह्यं हविः प्रापयत्विति बु-
द्ध्येत्यर्थः सोयमग्निरागान् आजगाम कीदृशोग्निः यज्ञस्य यज्ञं विद्वान् जानन् तथा परुषः प-
रुषि सन्धातव्यान्यंगानि चिकित्वान् अभिगच्छन् सोग्निर्यजीयान् यष्टतमः नोस्मान्देवताता
देवतातौ यज्ञे यक्षत् यजतु निषत्सद्धि न्यसीदत् खलु वैद्यामितिशेषः । कीदृशः सन् अन्तरः
ऋत्विजां यष्टव्यानां देवानां च मध्ये संचरन् अस्मत्पूर्वः अस्मत्तोदेवेभ्यः पूर्वभावी सन् अग्निं
समिध्य पश्चाद्धि देवाआहूयते ॥ १ ॥

दर्शपूर्णमासयोः पुरा अराधीत्येषा जप्या । सूत्रमुदाहृतं ।

सैषा द्वितीया—

अराधिहोतानिषदायजीयानभिप्रयांसिमुधितानिहिव्यत् ।
यजामहैयज्ञियान्हन्तदेवाँईळामहाँईड्याँआज्येन ॥ २ ॥
अराधि । होता । निषदा । यजीयान् । अभि । प्रयांसि ।
सुधितानि । हि । ख्यत् । यजामहै । यज्ञियान् । हन्त ।
देवाच्च । ईळामहै । ईड्यान् । आज्येन ॥ २ ॥

अयमाग्निः होता होमनिष्पादकोयजीयान् यष्टतमश्च सन् निषदा वेद्यां निषदनेन अ-
राधि सिद्धोभूत् आहुतियोग्योभूदित्यर्थः तथाभूतोयं सुधितानि सुष्टुनिहितानि प्रयांसि चरु-
परोडाशाद्यन्नानि अभिहिरुयत् अभिचष्टे सर्वतः पश्यति हीतिपूरणः कया बुद्धेति यज्ञियान्
यष्टव्यान् आहुतिभाजोदेवान् हन्त शीघ्रं आज्येन यजामिहै इति तथा ईड्यांश्च स्तुतिभाजो-
देवान् स्तुत्याईळामहाइति बुद्धेतिशेषः ॥ २ ॥

यस्मिन्यजमाने जीवति सति मृतशब्दोजायते तस्य सुरभिमतपिष्टिः कर्तव्या साध्वीमक-
रित्येषा तत्रयाज्या । सूत्रितंच—अग्निर्होतान्यसौदद्यजीयान् साध्वीमकर्देववीतिनोअद्येति ।

सैषां तृतीया—

साध्वीमकर्देववीतिनोअद्ययज्ञस्यजिह्वामविदामगुह्याम् ।
सआयुरागात्सुरभिर्वसानोभद्रामकर्देवहूतिनोअद्य ॥ ३ ॥

साध्वीम् । अकः । देवऽवीतिम् । नः । अद्य । यज्ञस्य । जिह्वाम् ।
अविदाम् । गुह्याम् । सः । आयुः । आ । अगात् । सुरभिः ।
वसानः । भद्राम् । अकः । देवऽहूतिम् । नः । अद्य ॥ ३ ॥

अयमग्निरद्य नोस्माकं देववीतिं देवानामागमनवन्तं देवानां हविर्भक्षणोपेतं वा यज्ञं सा-
ध्वीमकः साधुमकरोत् वयं च यज्ञस्य गुह्यां गूढवरां जिह्वां अविदाम लब्धवन्तः अग्निर्हि य-
ज्ञस्य जिह्वा तेन देवानां पानात् जिह्वात्वोपचारः । सतादृशोग्निः सुरभिः सुगन्धः आयुर्दे-
वैर्दत्तमायुष्यं वसानआच्छादयन् आगादागच्छति । आगत्य च नोस्मदर्थं देवहूतिं देवानामा-
ह्वानवन्तं यज्ञं भद्रामकः कल्याणं कृतवान् अद्येदानीं ॥ ३ ॥

दर्शपूर्णमासयोः सामिधेन्यर्थं प्रेषितेन होत्रा तदद्यवाचइत्येषा जप्या सुगादापनात्पूर्व-
मपि जप्या । सूत्रितंच—तदद्यवाचःप्रथममसीयेति समाप्येति ।

सैषा चतुर्थी—

तदद्यवाचःप्रथममसीयेनासुरोअग्निद्वेवाअसाम् ।
ऊर्जादितयज्ञियासःपञ्चजनाममहोत्रंजुषध्वम् ॥ ४ ॥

तत् । अद्य । वाचः । प्रथमम् । मसीय । येन । असुरान् ।
अभि । देवाः । अस्माम् । ऊर्जादः । उत । यज्ञियासः ।
पञ्च । जनाः । मम । होत्रम् । जुषध्वम् ॥ ४ ॥

इदमुत्तरं चाग्नेर्वाक्यमित्युक्तं अद्येदानीं प्रथमं मुख्यनामैतत् वाचां मुख्यं तद्वाचोवचोवचनं मसीय उच्चारयामि येन वचसा अहं देवाश्च वयं असुरानभ्यसाम् अभिभवेम किं तत् प्रथमं वचनमित्युच्यते हे ऊर्जादः अनादः उतापिच यज्ञियासः यज्ञार्हाः हे पंचजनाः देवमनुष्यादयः यूयं मम होत्रं हवमाह्वानं जुषध्वं सेवध्वमिति एवंबहूच्यमाने अग्निमनुद्यन्ति सर्वेदेवा इत्यभिप्रायः । अत्र तदद्यवाचःपरममसीयेत्यादिकं निर्लक्ष्यं द्रष्टव्यं ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

पञ्चजनाममहोत्रं जुषन्तां गोजाता उत ये यज्ञियासः ।
पृथिवी नः पार्थिवात्पात्वं अंहसोन्तरिक्षं दिव्यात्पात्वं स्मान् ॥ ५ ॥ १३ ॥
पञ्च । जनाः । मम । होत्रम् । जुषन्ताम् । गोऽजाताः । उत ।
ये । यज्ञियासः । पृथिवी । नः । पार्थिवात् । पातु । अंहसः ।
अन्तरिक्षम् । दिव्यात् । पातु । अस्मान् ॥ ५ ॥ १३ ॥

पंचजनादेवादयः मम होत्रं हवमाह्वानं जुषन्तां सेवन्तां । अपिच गोजाताः भूम्यामुत्पन्नाः यद्वा गोशब्देन तज्जं पयआदिकमुच्यते हविरर्थं प्रादुर्भूता इत्यर्थः । तादृशाथे सन्ति उतापिच ये यज्ञियासो यज्ञार्हा देवाः सन्ति ते मम होत्रं जुषन्तां । किंच पृथिवी देवता पार्थिवान् पृथिवीसंबद्धान् नोस्मान् अंहसः पापात्पातु रक्षतु । तथा अन्तरिक्षं अन्तरिक्षदेवता दिव्यात् आन्तरिक्ष्यात् अंहसः पापात् सकाशात् अस्मान्पातु ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य प्रथमे त्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

गार्हपत्यादुरभ्य आहवनीयाद्वेदिं वेदतुणैरास्तृणाति तन्तुमित्यनया । सूत्रितंच—अविधुन्वचसन्ततंस्तुणन्सव्येन गार्हपत्यादाहवनीयमेति तन्तुतन्वन्नसोभानुमन्विहीति । अग्नि-

होत्रहोमेप्यनया उदकधारास्नावणीया । सूत्रितंच—गार्हपत्यादिविच्छिन्नामुदकधारां हरेत्तन्तुं तन्वन्नजसोभानुमन्विहीति । अग्न्यन्तराले श्वातिक्रमणे अनया गार्हपत्याहवनीययोर्मध्यं उदकेन प्रीस्मना च पूरयेत् । सूत्रितंच—गार्हपत्याहवनीययोरन्तरं भस्मराज्योदकराज्याच सन्तनुयादिति । आग्निमारुतेष्वेषा धाय्या । सूत्रितंच—तन्तुं तन्वन्नजसोभानुमन्विष्टेवानइन्द्रोमघवाविरप्शीति ।

अथ षष्ठी—

तन्तुं तन्वन्नजसोभानुमन्विहिज्योतिष्मतः पथोरक्षधिया कृतान् ।
अनुल्बणं वयतजोगुवामपोमनुर्भवजनयदैव्यं जनम् ॥ ६ ॥

तन्तुम् । तन्वन् । रजसः । भानुम् । अनुं । इहि । ज्योतिष्मतः ।
पथः । रक्ष । धिया । कृतान् । अनुल्बणम् । वयत । जोगुवाम् ।
अपः । मनुः । भव । जनय । दैव्यम् । जनम् ॥ ६ ॥

हे अग्ने तन्तुं यज्ञं तन्वन् विस्तीरयन् रजसः रजनात्मकस्य लोकस्य भानुं भासकमादित्यं अन्विहि अनुगच्छ रश्मिद्वारा सूर्यमंडलं प्रविशेत्यर्थः किंच ज्योतिष्मतः प्रकाशवतोयज्ञस्य पथोगमनमार्गान् अथवा ज्योतिष्मद्वोदीप्तिमतः स्वर्गस्य पथोमार्गान् देवयानान् रक्ष पालय । कीदृशान् मार्गान् धिया कर्मणा कृतान् संपादितान् । किंच सोमिः जोगुवां स्तोतृणां अपः कर्मनामैतत् क्रियया व्याप्यं कर्म अनुल्बणं अनतिरिक्तं वयत करोतु । देवयज्ञउल्बणं क्रियते तस्यैवैषा शान्तिरिति हिब्राह्मणं । सत्वं मनुर्भव मन्तव्योभव स्तुत्योर्भवेत्यर्थः किंच दैव्यं जनं देवस्य जनय उत्पादय यज्ञाभिगमनवन्तं कुर्वित्यर्थः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

अक्षानहोनह्यतनोतसौम्या इषरुणुध्वंरभनाओतपिंशत ।
अष्टावन्धुरं वहतां भिनोरथयेन देवासो अनयन्नभिप्रियम् ॥ ७ ॥

अक्षानहः । नद्यंतन । उत । सोम्याः । इष्कणुध्वम् । रशनाः ।
 आ । उत । पिंशत । अष्टावन्धुरम् । वहत । अभितः । रथम् ।
 येन । देवासः । अनयन् । अभि । प्रियम् ॥ ७ ॥

अत्र यज्ञे जिगमिषवोदेवाः परस्परं ब्रुवते हे सोम्याः सोमार्हादेवाः यूयं अक्षानहः अक्षेषु
 नहान् बन्धनीयान् अश्वान नद्यतन नद्यत बध्नीत रथे । उतापिच रशनाः अश्वबन्धनप्रग्रहान्
 इष्कणुध्वं निष्कुरुत सम्यक् संस्कुरुत नकारलोपश्छान्दसः । उतापिच आपिंशत पिशअवयवे
 अश्वानलंकुरुतेत्यर्थः । अष्टावन्धुरं वन्धुरं सारथिनिवासस्थानं अष्टसंख्याकवन्धुरोपेतं रथं
 सूर्यसंबन्धिनं अभितः सर्वतोवहत सूर्यरथेभ्यः सार्कयुष्मदीयान् रथान् यज्ञं प्रतिगमयतेत्यर्थः
 येन देवासोदेवाः प्रियं आत्मानं अनयन् अभिगमयन्ति तं रथमभितोवहतेति संबन्धः । यद्वा
 तं यज्ञं प्रति वहतेति योज्यं ॥ ७ ॥

वैवाहिके प्रयाणे यदि नावा तायां नदी स्यात् तदानीमशमन्वतीत्यर्धर्चेन वधूं नाव-
 मारोहयेत् उत्तरेणार्धर्चेन नदीमुत्क्रामयेत् । सूत्रितंच—अशमन्वतीरीयतेसंरभध्वमित्युर्ध्वर्चेन
 नावमारोहयेदुत्तरेणोत्क्रमयेदिति ।

सैषा अष्टमी—

अशमन्वतीरीयतेसंरभध्वमुत्तिष्ठतप्रतरतासखायः ।

अत्राजहामयेअसन्नशेवाःशिवान्वयमुत्तरेमाभिवाजान् ॥ ८ ॥

अशमन्वती । रीयते । सम् । रभध्वम् । उत् । तिष्ठत । प्र ।
 तरत । सखायः । अत्र । जहाम् । ये । असन् । अशेवाः ।
 शिवान् । वयम् । उत् । तरेम् । अभि । वाजान् ॥ ८ ॥

अनयापि देवायज्ञजिगमिषवः परस्परं ब्रुवते अशमन्वती नाम नदी रीयते गच्छति री
 गतिरेषणयोः तां यज्ञयमनायीत्तरीतुं उत्तिष्ठत उद्गच्छत तथाकृत्वा प्रतरत तां नदीमुलंघयत हे
 मन्वाद्योजमानस्य सखिभताइतिदेवानां संबोधनं अत्र अस्यां नद्यां जहाम परित्यजाम का-

निति ङ्च्यते ये अशेवाः शेवमिति सुखनाम ये असुखभूताः अस्तन्नभूवन् अस्मानाश्रित्यव-
र्तन्ते वान्जहाम । तथाकृत्वा शिवान् सुखकरान् वाजान् अन्नानि हवींषि अभि प्राप्तुमुत्तरेम
उत्तीर्णाभवेम वयं ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

त्वष्टां मायावेदपसांमपस्तमो बिभ्रत्पात्रादेवपानानि शंतमा ।
शिशीते नूनं परशुं स्वायसं येन वृश्वादेतं शो ब्रह्मणस्पतिः ॥ ९ ॥

त्वष्टा । मायाः । वेत् । अपसांम् । अपःस्तमः । बिभ्रत् । पात्रा ।
देवपानानि । शम्स्तमा । शिशीते । नूनम् । परशुम् । सुऽआयसम् ।
येन । वृश्वात् । एतंशः । ब्रह्मणः । पतिः ॥ ९ ॥

अयं त्वष्टा देवशिल्पी मायाः कर्मनामैतत् कर्माणि पात्रनिर्माणविषयाणि वेत् वेत्ति जानाति
सच त्वष्टा अपसां शोभनकर्मवतां मध्ये अपस्तमः अतिशयेन शोभनकर्मां देवपानानि देवाः
पिबन्ति येषु तानि पात्रा सोमपात्राणि बिभ्रत् धारयन् वर्तते इति शेषः सत्वष्टा नूनमिदानीं
अग्नौ हविर्वहनायांगीकृते सति स्वायसं शोभनायःसारभूतं परशुं शिशीते तीक्ष्णयति त्वष्टा
पात्रसंपादनार्थं येन परशुना एतशः एतवर्णाः ब्रह्मणस्पतिः ब्रह्मणोमन्त्रस्य पात्रादिसंपादनरूपस्य
कर्मणः पतिः स्वामी वृश्वात् वृश्वति पात्राणि ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

सतो नूनं कवयः संशिशीतवाशीभिर्याभिरमृताय तं क्षथ ।
विद्वांसः पदागुह्यानि कर्तनयेन देवासो अमृतत्वमानशुः ॥ १० ॥

सतः । नूनम् । कवयः । संम् । शिशीतं । वाशीभिः । याभिः ।
अमृताय । तक्षथः । विद्वांसः । पदा । गुह्यानि । कर्तन । येन ।
देवासः । अमृतत्वम् । आनशुः ॥ १० ॥

हे कवयोमेधाविनः त्वष्टुर्मम शिष्याः ऋभवः सतः सन्तइत्यर्थः प्रशस्तायुयं नूनमिदानीं संशिशीत अत्यर्थं तीक्ष्णीकुरुत वाशीः याभिर्वाशीभिः पात्राण्यमृताय सोमाय तत्पानायेत्यर्थः यद्वा युष्माकममृत्तत्वाय तदर्थं तक्षथ संपादयथ हे कवयोविद्वांसोयुयं गुह्यानि गोपनीयानि पदा पदानि वासस्थानानि कर्तन कुरुत । येन स्थानकरणेन देवासोदेवायुयममृत्तत्वं आनशुः प्राप्ताः । एवं स्वशिष्यानाह ॥ १० ॥

अथैकादशी—

गर्भेयोषामदधुर्वत्समासन्यपीच्येनमनसोतजिह्वया ।

सविश्वाहासुमनायोग्याअभिसिषासनिर्वनतेकारइज्जितिम् ॥ ११ ॥ १४ ॥

गर्भे । योषाम् । अदधुः । वत्सम् । आसनि । अपीच्येन । मनसा ।

उत । जिह्वया । सः । विश्वाहा । सुमनाः । योग्याः । अभि ।

सिसासनिः । वनते । कारः । इत् । जितिम् ॥ ११ ॥ १४ ॥

ते ऋभवोगर्भे मृतायागोर्मध्ये ग्राहके चर्मणि वा मृतागोः संबन्धिनि योषां कांचिद्वा अदधुः धारितवन्तः । निश्चर्मणोगामरिणीतधीतिभिरितिर्कं । तथा आसनि मृतायाआस्ये वत्समदधुः । केन साधनेन अपीच्येन मनसा देवत्वमाकांक्षता । उतापिच जिह्वया सादृश्यप्रधानोयं निर्देशः जिह्वावदायतया वाशयेत्यर्थः यद्वा मनसापिच जिह्वया युक्तां योषामिति संबन्धः 'सिषासनिः संभजनशीलः सऋभुसन्धः विश्वाहा सर्वेष्वप्यहःसु सर्वदा योग्याः स्वोचिताः सुमनाः । मृतुतीरभिवनते आभिमुख्येन संभजते । सच्च संघोजितिं शत्रुजयं कारइत् कर्तैव शत्रुजयकर्तैव ॥ ११ ॥

॥ इत्यष्टमस्य प्रथमे चतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

तांसुतइति षल्लचं द्वादशं सूक्तं वामदेवगोत्रस्य बृहदुक्थस्यार्थं त्रैष्टुभमैन्द्रं । तथाचानुक्रान्तं—तांसुषट्बृहदुक्थोवामदेव्यइति । समूहस्य दशरात्रस्य द्वितीये छन्दोमे एतत्सूक्तं सूत्रितंच—अपूर्व्यांपुरुतमानि तांसुतेकीर्तिमहांइन्द्रेति । महाव्रते निष्केवल्ये एतत्सूक्तं । सूत्रितंच—तांसुतेकीर्तिमघवनपहित्वाभूयइद्वावृधेवीर्यायेति ।

तत्र प्रथमा—

तांसुतेकीर्तिमघवन्महित्वायत्त्वाभीतेरोदसीअह्वयेताम् ।
प्रावोदेवाँआतिरोदासमाजःप्रजायैत्वस्यैयदशिक्षइन्द्र ॥ १ ॥

ताम् । सु । ते । कीर्तिम् । मघवन् । महित्वा । यत् । त्वा ।
भीते इति । रोदसी इति । अह्वयेताम् । प्र । आवः । देवान् ।
आ । अतिरः । दासम् । ओजः । प्रजायै । त्वस्यै । यत् ।
अशिक्षः । इन्द्र ॥ १ ॥

हे इन्द्र मघवन् धनवन् ते तव संबन्धिनीं महित्वा महत्वेनागतां कीर्तिं सुसुष्ठु कीर्तयामी-
ति शेषः । किंच यद्यदा त्वा त्वां प्रति भीते असुरैर्भयं प्राप्ते रोदसी द्यावापृथिव्यौ अह्वयेतां
आगच्छेत्यब्रूतां तदानीं देवान् प्रावः प्रारक्षः । तथा दासं देवानामुपक्षयकर्तारं असुरं आतिरः
व्यनाशयः असुरान् हत्वा देवानां रक्षणेन द्यावापृथिव्योर्भारं पर्यहरः इति यदस्ति किंचित्
त्वस्यै एकस्यै प्रजायै यजमानरूपायै ओजः तद्वलं अशिक्षः प्रायच्छः तांतां कीर्तिं कीर्तयामी-
त्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

यदचरस्तन्वावावृधानोबलानिन्द्रप्रब्रुवाणोजनेषु ।
मायेत्सानेयानियुद्धान्याहुर्नाद्यशत्रुंननुपुराविवित्से ॥ २ ॥

यत् । अचरः । तन्वा । वृधानः । बलानि । इन्द्र । प्रब्रुवाणः ।
जनेषु । माया । इत् । सा । ते । यानि । युद्धानि । आहुः ।
न । अद्य । शत्रुम् । ननु । पुरा । विवित्से ॥ २ ॥

हे इन्द्र तन्वा शरीरेण स्तोत्रेण वा वावृधानोवर्धमानोजनेषुप्राणिषु बलानि प्रब्रुवाणः
वृत्रवधादिरूपाणि सामर्थ्यानि प्रकर्षेण कथयन् अचरः संग्रामं कृतवानिति यदस्ति ते तव

सागतिः मायेव मायैव वृथेत्यर्थः। किंच यानि युद्धानि शत्रुविषयाणि आहुः ब्रुवत पुरातद्द ऋषयः तान्यपि मायैव । कुतइत्याह अद्य इदानीं शत्रुं हन्तव्यं न विवित्से न लभसे अद्यमाभूत्पूर्वं हतवानस्मीति ब्रूषे तदपि नेत्याह नन्विति प्रश्ने । किं पुरा शत्रुं अलभथाः तदपि नेत्यर्थः ॥२ ॥

अथ तृतीया—

कउनुतेमहिमनःसमस्यास्मत्पूर्वऋषयोन्तंमापुः ।
 यन्मातरंचपितरंचसाकमर्जनयथास्तन्वःस्वायाः ॥ ३ ॥
 के । ऊँ इति । नु । ते । महिमनः । समस्य । अस्मत् । पूर्वे ।
 ऋषयः । अन्तम् । आपुः । यत् । मातरं । च । पितरं ।
 व । साकम् । अर्जनयथाः । तन्वः । स्वायाः ॥ ३ ॥

हेइन्द्र ते तव महिमनः महिन्नः समस्य सर्वस्यापि अन्तं पारं अस्मत् अस्मत्तः पूर्वे ऋषयः के आपुः प्रागुवन् न केपीत्यर्थः । यद्यपि महत्वं प्रख्यापयन्ति तथापि न कात्स्न्येनोते । तत्र कारणमाह—यत् यस्मात् मातरं च पितरं च । द्यौर्वः पितापृथ्वीमातेतिहिंश्रुतं । अतोद्यावापृथिव्यावित्यर्थः ते उभे अपि साकं सहैवस्वायास्तन्वः स्वकीयाच्छरीरात् अजनयथाः उदपादयः अतोनापुरितिसंबन्धः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

चत्वारितेअंसुर्याणिनामादांभ्यानिमहिषस्यंसन्ति ।
 त्वमङ्गत्तानिविश्वानिवित्सेयेभिःकर्माणिमघवञ्चकर्थ ॥ ४ ॥
 चत्वारि । ते । अंसुर्याणि । नाम । अदांभ्यानि । महिषस्यं ।
 सन्ति । त्वम् । अङ्ग । तानि । विश्वानि । वित्से । येभिः ।
 कर्माणि । मघवञ्च । चकर्थ ॥ ४ ॥

हे इन्द्र महिषस्य महतः पूज्यस्य ते तव चत्वारि असुर्याणि असुरविघातीनि अदा-
 ऋ्यान्नि अंन्यैरहिंस्यानि उत्तरसूक्तेउपान्यवर्जितेषु दूरेतन्नामेत्यादिषु चतुर्मंत्रेषु प्रतिपादिता-
 नि यानि नाम नामकानि शरीराणि सन्ति हे अंग सखे त्वं तानि विश्वानि सर्वाणि वित्से
 वेत्सि जानासि येभिर्नामभिः कर्माणि वृत्रवधादिरूपाणि चकथं कुरुषे हे मघवन् तानि
 वेत्सीति ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी-

त्वंविश्वा॑दधिषे॒केवलानि॑या॒न्मा॒विर्या॑च॒गुहा॒वसू॑नि ।

का॒ममि॒न्मेम॒घव॒न्मावि॑तारी॒स्त्वमा॑ज्ञा॒तात्वमि॒न्द्रासि॑दा॒ता ॥ ५ ॥

त्वम् । विश्वा । दधिषे । केवलानि । यानि । आविः । या । च ।

गुहा । वसूनि । कामम् । इत् । मे । मघवन् । मा । वि ।

तारीः । त्वम् । आज्ञाता । त्वम् । इन्द्र । असि । दाता ॥ ५ ॥

हे इन्द्र त्वं विश्वा सर्वाणि केवलानि अन्येषामसाधारणानि वसूनि धनानि दधिषे धा-
 रयसि । विश्वानीत्युक्तं कथं विश्वत्वमित्यत आह यान्याविः आविर्भूतानि सर्वैः प्रसिद्धानि
 वसूनि निवासयोग्यानि धनानि सन्ति या च गुहा गुहायां निगूढप्रदेशे वर्तमानानि वसूनि सन्ति
 तानि विश्वानि दधिषइति । न्यस्मादेवं तस्मात् मे मम कामं कांक्षितं हे मघवन् धनवन्निन्द्र
 मावितारीः माहिंसीः इत् पूरणे । अपितु वर्धयेति शेषः । हे इन्द्र त्वं आज्ञातासि प्रापयितास्य-
 भिलषितं धनं । तथा हे इन्द्र त्वं दातासि ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी-

योअ॒द॒धाज्ज्योति॑षि॒ज्योति॑रन्त॒र्योअसृ॑जन्मधु॒नासं॑मधू॒नि ।

अ॒र्धप्रि॒यंशू॒षमि॒न्द्राय॑म॒न्म॒ब्रह्म॑कृतो॒ बृहदु॑क्थादवाचि ॥ ६ ॥ १५ ॥

यः । अदधात् । ज्योतिषि । ज्योतिः । अन्तः । यः । असृजत् ।

मधुना । सम् । मधूनि । अर्ध । प्रियम् । शूषम् । इन्द्राय ।

मन्म । ब्रह्मकृतः । बृहदुक्थात् । अवाचि ॥ ६ ॥ १५ ॥

यद्द्रोज्योतिषि ज्योतिष्मति आदित्यादिके तेजस्यन्तः ज्योतिस्तेजः अदधाद्धारितवान् यदा-
दित्यादिषु तेजोस्ति तदिन्द्रकृतमित्यर्थः यश्च मधुना मधुरेण रसेन निमित्तेन मधूनि सोमानि
मधुरद्रव्याणि समसृजत् समयोजयत् । यद्वा मधुनाअत्र मधुशब्देन सर्वैः सेव्यमानआदित्यउच्यते
तेन सह मधून्युदकानि समसृजत् । अध संप्रति तस्माद्इन्द्राय प्रियं प्रियजनकं शूर्पं बलं श-
श्रूणां शोषकत्वात् बलकरं मन्म मननीयं स्तोत्रं ब्रह्मकृतोमन्त्रकृतोबृहदुक्त्वात् प्रभूतशस्त्रयुक्ता-
देतन्नामकादृषेर्मतोवाचि उक्तमभूत् ॥ ६ ॥

॥ इत्यष्टमस्य प्रथमे पंचदशोवर्गः ॥ १५ ॥

दूरेतदित्यष्टर्चं त्रयोदशं सूक्तं ऋष्याद्याः पूर्ववत् । दूरइत्यनुक्रान्तं । गतः सूक्तविनियोगः ।

तत्र प्रथमा--

दूरेतन्नामगुह्यंपराचैर्यत्त्वाभीतेअह्वयेतांवयोधै ।

उदस्तभ्राःपृथिवीद्यामभीकेभ्रातुःपुत्रान्मघवन्तित्विषाणः ॥ १ ॥

दूरे । तत् । नाम । गुह्यम् । पराचैः । यत् । त्वा । भीते इति ।

अह्वयेताम् । वयःऽधै । उत् । अस्तभ्राः । पृथिवीम् । द्याम् ।

अभीके । भ्रातुः । पुत्रान् । मघवन् । त्विषाणः ॥ १ ॥

अनया चत्वारितेअसुर्याणि नामेत्युक्तस्य आद्यं नाम स्तूयते हे इन्द्र ते तव तद्वक्ष्यमाणं
नाभ सर्वेषां नामकं शरीरं पराचैः पराङ्मुखैर्मनुष्याणामित्यर्थः गुह्यं गोपनीयं अप्रकाशितं सत्
दूरे इतोविप्रकृष्टे दूरदेशे वर्तते इतिशेषः यद्यदा त्वा त्वां रोदसी द्यावापृथिव्यौ भीते सत्यौ
अह्वयेतां । किमर्थं वयोधै अन्नस्य निधानार्थं जगतोन्नसाधनायेत्यर्थः तदानीं तेन शरीरेण
अभीके अन्तिकनामैतत् तव समीपएव पृथिवीं द्यां च उत् ऊर्ध्वं परस्परवियुक्तं यथा भवति
तथा अस्तभ्राः स्तंभितवानसि । किं कुर्वन् हे मघवन् इन्द्र भ्रातुः पर्जन्यस्य पुत्रान् पुत्रस्था-
नीयान् उदकसंस्त्यायान् त्विषाणः दीपयन्निति विद्युद्रूपमिन्द्रमाह विद्युद्रूपेन्द्रइतिवाजसने-
यकं । यद्वा पर्जन्यरूपमाह तदानीं वायुरस्येन्द्रस्य भ्रातावगंतव्यः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

महत्तन्नामगुह्यं पुरुस्पृग्येन भूतं जनयो येन भव्यम् ।
प्रत्नं जातं ज्योतिर्यदस्य प्रियं प्रियाः समं विशन्त पञ्च ॥ २ ॥

महत् । तत् । नाम । गुह्यम् । पुरुस्पृक् । येन । भूतम् । जनयः ।
येन । भव्यम् । प्रत्नम् । जातम् । ज्योतिः । यत् । अस्य ।
प्रियम् । प्रियाः । समं । विशन्त । पञ्च ॥ २ ॥

हे इन्द्र तव तद्गुह्यं गोपनीयं अन्यैरविज्ञातं पुरुस्पृक् बहुभिवृष्ट्यार्थिभिः स्पृहणीयं आकाशात्मकं नाम शरीरं महत् अत्यन्तं प्रवृद्धं येन नाम्ना भूतं भव्यं च सर्वं जनयः उत्पादितवानसि भूतभव्योभयान्वयाय येनेत्यस्यावृत्तिः आकाशात्मकाद्धि परमेश्वरस्वरूपात् भूतभव्यात्मकं जगदुत्पद्यते । आकाशाद्वायुरित्यादिश्रुतेः । किञ्च प्रत्नं पुराणं पूर्वकालीनं यज्ज्योतिः द्योतमानं आदित्याख्यमुदकाख्यं वा अस्येन्द्रस्य प्रियं प्रियभूतं तत्त्वं जातमुत्पन्नं तत्त्वं प्रियाः प्रीयैभ्यः पञ्च पञ्चजनाइतिशेषः भीमइति वदेकदेशलक्षणा । निषादपंचनाश्रुत्वारोवर्णाः समविशन्त संविशन्ते स्वनिर्वाहार्थं भजन्तइत्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

आरोदंसी अपृणादोत मध्यं पञ्च देवान् ऋतुशः समसं स ।
चतुस्त्रिंशता पुरुधा विचष्टे सरूपेण ज्योतिषा विव्रतेन ॥ ३ ॥

आ । रोदंसी इति । अपृणात् । आ । उत । मध्यम् । पञ्च । देवान् ।
ऋतुशः । समसं स । चतुस्त्रिंशता । पुरुधा । वि ।
चष्टे । सरूपेण । ज्योतिषा । विव्रतेन ॥ ३ ॥

अयमिन्द्रः सूर्यात्मकः आत्मीयेन शरीरेण तेजसा वा रोदंसी द्यावापृथिव्यौ आ सर्वः सः अपृणात् परयति उतापिच मध्यं द्युभूम्यपेक्षया मध्यमभूतं अन्तरिक्षं आअपृणादिति वर्तते तदपि स्वशरीरेण तेजसा वा परयति । किञ्च पंचदेवान् देवमनुष्यपित्रसुररक्षःसंज्ञकान्

तथासप्त द्विरुक्त्या सप्तसंख्याकानि तत्त्वानि लोके यानि सन्ति तानि परिगृह्यन्ते कानि तान्-
नीति सप्तमरुद्राणां सप्तादित्यरश्मिन् सप्तलोकान् अन्यानपि सप्तसंख्योपेतान् ऋतुशः काले-
काले चतुस्त्रिंशता चतुस्त्रिंशत्संख्याकदेवगणेन पुरुधा बहुपकारं विचष्टे विपश्यति 'सर्वदे-
क्षते अष्टौवसवएकादशरुद्राद्वादशादित्याः प्रजापतिश्चवषट्कारश्च विराट्चेति चतुस्त्रिंशद्देवाः ।
केनेति तदुच्यते—सरूपेण समानरूपेण ज्योतिषा प्रकाशकेन विव्रतेन विविधेन कर्मणा ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

यदुषौच्छः प्रथमा विभानामज्जनयोयेन पुष्टस्य पुष्टम् ।
यत्तेजामित्वमवरं परस्यामहन्महत्या असुरत्वमेकम् ॥ ४ ॥

यत् । उषः । औच्छः । प्रथमा । विभानाम् । अज्जनयः । येन ।
पुष्टस्य । पुष्टम् । यत् । ते । जामित्वम् । अवरम् । परस्याः ।
महत् । महत्याः । असुरत्वम् । एकम् ॥ ४ ॥

अत्रप्रसंगात् सूर्यात्मकेन्द्रसंबधिनी उषाः स्तूयते हे उषः उषोदेवते विभानां विभासका-
नां ग्रहनक्षत्रादीनां प्रथमा प्रथमभूता सती औच्छः विभातमकरोः अग्रेह्युषसः प्रादुर्भवन्ति प-
श्चात् अन्यानि तेजांसि येन च तेजसा पुष्टस्य पोषयुक्तस्यापि पदार्थस्य मध्ये पुष्टं अतिशये-
न पोषयुक्तमादित्यं अज्जनयः उदपादयः । यत् यच्च ते तव जामित्वं बान्धवं अवरं अवाङ्मुखं
अस्मद्भिमुखमित्यर्थः कीदृश्यास्ते तवेतिपरस्याः उपरि स्थिताया इत्यर्थः तदिदं महत्यास्तव
महत् अतिप्रवृद्धं एकं असाधारणं एकमेव वा असुरत्वं प्रकृष्टबलवत्त्वं तव बलेन कृतमि-
त्यर्थः ॥ ४ ॥

महाव्रते निष्क्रेवल्ये विधुंदद्राणमित्येषा । सूत्रितंच—आयास्यर्वाङ्गुपबन्धुरेष्ठाविधुंदद्राण-
मिति ।

सैषापञ्चमी—

विधुंदद्राणंसमनेबहूनां युवानंसन्तं पलितोज्जार ।
देवस्य पश्यंकाव्यं महित्वाद्याममारसह्यः समान ॥ ५ ॥ १६ ॥

वि॒दुधुम् । द॒द्राणम् । सम॑ने । ब॒हूनाम् । यु॒वानं॑म् । स॒न्तं॑म् ।
 प॒लितः॑ । ज॒गार॑ । दे॒वस्य॑ । प॒श्य॑ । का॒व्यम् । म॒हि॒त्वा ।
 अ॒द्य । म॒मार॑ । सः । स्यः । सम् । आ॒नु ॥ ५ ॥ १६ ॥

अनया कालात्मकइन्द्रः स्तूयते—विधुं विधातारं सर्वस्य युद्धादेः कर्तारं विपूर्वोदधातिः करोत्यर्थे । तथा समने अन्नमनः प्राणनं सम्यगननोपेतं संग्रामेबहूनां शत्रूणांदद्राणं द्रावकं ईदृक्सामर्थोपेतं युवानं सन्तं पुरुषं पलितोजरावशाच्छुक्लकेशः पुमान् जगार निगिरतीन्द्राज्ञया एवमुक्तलक्षणं देवस्य कालात्मकस्येन्द्रस्य महित्वा महत्वेनोपेतं काव्यं सामर्थ्यं पश्य पश्यत हे जनाः । तथा जूरसा प्राप्नोद्यममार च्छ्रियते स्रहः परेद्युः समान सम्यक् चेष्टते पुनर्जन्मान्तरे प्रादुर्भवतीत्यर्थः । तदेवं चत्वारिनामानि शरीराण्युक्तानि ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य प्रथमे षोडशोवर्गः ॥ १६ ॥

अथ षष्ठी—

शा॒क॒र्म॒ना॒शा॒को॒अ॒रु॒णः॒सु॒पर्ण॑आ॒यो॒म॒हः॒शूरः॑स॒ना॒दनी॑ळः ।
 यच्चि॒केत॑स॒त्यमि॒त्तन्न॒मोघं॑वसु॒स्पा॒र्हमु॒तजे॒तो॒तदा॒ता ॥ ६ ॥

शा॒क॒र्म॒ना । शा॒कः । अ॒रु॒णः । सु॒ऽपर्णः॑ । आ । यः । म॒हः ।
 शूरः॑ । स॒नात् । अनी॑ळः । यत् चि॒केत॑ । स॒त्यम् । इत् । तत् ।
 न । मोघं॑म् । वसु॑ । स्पा॒र्हम् । उ॒त । जे॒ता । उ॒त । दा॒ता ॥ ६ ॥

शाकमनां शकमैव शाकम् शाकमना बलेन शाकः शकः स्वशक्त्यैव सर्वं कर्तुं शकइत्यर्थः नह्येन्द्रस्य सहायान्तरापेक्षास्तीन्द्रत्वादेव अरुणः अरुणवर्णः सुपर्णः कश्चित् शोभनपर्णः पक्षी आगच्छतीत्यध्याहारः उपसर्गश्रुतेर्योग्यक्रियाध्याहारः योमहोमहान् शूरोविक्रान्तः सनाव पुराणः अनीळः अनीडः नीडस्याकर्तुं नहीन्द्रोश्निवत् कुत्रचिदपि यज्ञेनिकेतनं करोति एवं सुपर्णरूपकेणेन्द्रमाह सपक्षीन्द्रोयच्चिकेत कर्तव्यत्वेन जानाति तत्सत्यमिदं सत्यमेव नतु मोघं व्यर्थं भवति । सस्पाहं स्पृहणीयं वसु उत जेता जयति शत्रुभ्यः सकाशात् । उताश्चि दाता प्रयच्छति च स्तोतृभ्यः । नलोकाव्ययेत्यादिना षष्ठीप्रतिषेधः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

एभिर्देवैर्वृष्ण्यापौंस्यानि येभिरोक्षद्दृत्रहत्यायवृज्जी ।
येकर्मणः क्रियमाणस्य मह्ना ऋते कर्ममुदजायन्त देवाः ॥ ७ ॥

आ । एभिः । दे । वृष्ण्या । पौंस्यानि । येभिः । औक्षत् ।
वृत्रहत्याय । वृज्जी । ये । कर्मणः । क्रियमाणस्य ।
मह्ना । ऋतेऽकर्मम् । उत्ऽअजायन्त । देवाः ॥ ७ ॥

इन्द्रएभिर्मरुद्भिः सह वृष्ण्या वृष्ण्यानि वर्षकाणि पौंस्यानि ब्रह्मनि आददे आदत्ते ।
येभिर्मरुद्भिः सहितो वृत्रहत्याय प्राण्युपकारकवृष्ट्यावरकत्वाद्दृत्रः पापं तस्य हत्याय हननाय
मनुष्याणामुपद्रवशमनायेत्यर्थः । तदर्थं वृज्जी वज्रवनिन्द्रः औक्षत् वर्षति ये च मरुतो देवाः
मह्ना महर्तेन्द्रेण क्रियमाणस्य कर्मणः वृष्टिप्रदानलक्षणस्य साहाय्यार्थं ऋतेकर्म वृष्टिप्रदा-
नकर्म प्रति उदजायन्त उन्मुखाजायन्ते स्वयमेव तैरेभिर्गददइति समन्वयः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

युजाकर्माणि जनयन् विश्वो जा अशस्तिहा विश्वमनास्तुराषाट् ।
पीत्वी सोमस्य दिव आ वृधानः शूरो नियुधा धम दस्युन् ॥ ८ ॥ १७ ॥

युजा । कर्माणि । जनयन् । विश्वऽओजाः । अशस्तिहा ।
विश्वमनाः । तुराषाट् । पीत्वी । सोमस्य । दिव । आ ।
वृधानः । शूरः । निः । युधा । अधमत् । दस्युन् ॥ ८ ॥ १७ ॥

सइन्द्रो युजा मरुतां सहायेन कर्माणि प्रवर्षणादीनि जनयन् उत्पादयन् विश्वो जाः व्या-
प्तबलः अशस्तिहा रक्षाहा विश्वमनाव्याप्तमनाः अत्यन्तं मनस्वी तुराषाट् तूर्णमभिभविता श-
त्रूणां एवं महानुभावइन्द्रः दिवः द्युलोकादीगत्य सोमस्य सोमं पीत्वी पीत्वा वृधानो वर्धमानः
शूरः सन् युधा आयुधेन प्रहारेण वा दस्युन् शत्रून् निरधमत् निधेमति आयुधेनारुरानपवा-
धतइत्यर्थः ॥ ८ ॥

॥ इत्यष्टमस्य प्रथमे सप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

इदन्तइति सप्तर्चं चतुर्दशं सूक्तं वामदेवपुत्रोबृहदुक्थऋषिः चतुर्थीर्षिचमीषष्ठ्योजगत्यः
आदितस्त्रिस्रः सप्तमी च त्रिष्टुभः विश्वेदेवादेवता । तथाचानुक्रान्तं—इदंते सप्त वैश्वदेवं चतु-
र्श्याद्यास्तिस्रोजगत्यइति । गतः सूक्तविनियोगः । आहवनीये वाय्वादिकारणेनायतनान्निष्क्रम्य
शम्यापरासादूर्वाचीने देशे दीप्यमाने सति तमग्निमनया पुनरायतने संवपेत् । सूत्रितंच—आह-
वनीयमवदीप्यमानमर्वाक् शम्यापरासादिदन्तएकंपरऊतएकमिति संवपेदिति ।

• त्रैषा सूक्ते प्रथमा—

इदंतएकंपरंऊतएकंतृतीयेनज्योतिषासंविशस्व ।
संवेशनेतन्वः१श्चारुरेधिप्रियोदेवानांपरमेजनित्रे ॥ १ ॥

इदम् । ते । एकम् । परः । ऊँ इति । ते । एकम् । तृतीयेन ।
ज्योतिषा । सम् । विशस्व । सम्ऽवेशने । तन्वः । चारुः ।
एधि । प्रियः । देवानाम् । परमे । जनित्रे ॥ १ ॥

एतदादिभिः बृहदुक्थोवाजिनं नाम स्वपुत्रं मृतं वदति हे मृतपुत्र ते तव इदं उपरि ज्यो-
तिषितिवक्ष्यमाणत्वाद्नेदं शब्देन ज्योतिरभिधीयते इदं ज्योतिरग्न्याख्यमेकं एकोशः अतस्त-
मग्निं तव देहगताग्न्यंशेनं बाह्यमग्निं संविशस्व । संगच्छस्व । तथा परउ अन्योपि ते तव एकं वा-
य्वंशः तं तव प्राणवाय्वाख्येनांशेन संविशस्व शरीराग्निप्राणवाय्वोर्बाह्यग्निवाय्वोश्चैकत्वाद्दश-
त्वमिति भावः । तथा तृतीयेन ज्योतिषा आदित्याख्येन तेजसा तवात्मना संविशस्व सूर्यगता-
त्स्रैतन्यदेहगतात्मचैतन्ययोरभेदादंशत्वं । योहं सोसौ योसौ सोहं । सूर्यआत्माजगतइत्सार्दि-
श्रुतेरात्मनः सूर्यप्रवेशोयुक्तः तन्वः संवेशने तस्मिन् सूर्ये संविश्याचारुरेधिं कल्याणोभव की-
दृशस्त्वं प्रियः तेन सह प्रीयमाणः कीदृशि तस्मिन् देवानां परमे उत्तमे जनित्रे जनके । देवा-
नां स्येत्परमं जनित्रं यत्सूर्यइति हि श्रुतिः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

त॒नू॒ष्टे॒वाजि॒न्त॒न्वम्॑ न॒य॒न्ती॒ वा॒म॒म॒स्म॒भ्यं॑ धा॒तु॒शर्म॑तु॒भ्यम् ।
अ॒ह्न॒तो॒म॒हो॒ ध॒रु॒णा॒य॒ दे॒वा॒न् दि॒वी॒व॒ ज्यो॒तिः॒ स्व॒मा॒मि॒मी॒याः ॥ २ ॥

त॒नूः । ते । वा॒जि॒न् । त॒न्वम् । न॒य॒न्ती । वा॒मम् । अ॒स्म॒भ्यम् ।
धा॒तु । शर्म । तु॒भ्यम् । अ॒ह्न॒तः । म॒हः । ध॒रु॒णा॒य । दे॒वान् ।
दि॒विः॒ इ॒व । ज्यो॒तिः । स्वम् । आ । मि॒मी॒याः ॥ २ ॥

हेवाजिन् एतन्नामक पुत्र ते तव तन्वै शरीरं नयन्ती स्वशरीरं प्रापयन्ती तनूरियं पृथिवी उभयोरपिपार्थिवत्वात् तवशरीरस्य पृथिवीप्राप्तौ सत्यां तस्यास्तव शरीरनयनं युक्तं तादृशी पृथिवी वामं वननीयं धनं अस्मभ्यं धातु दधातु शर्म च सुखं तुभ्यं धातु दधातु सत्त्वं अह्नतः अनवपतितः सन् महो महतो देवान् तव कारणभूतान् दिवीव ज्योतिः द्युलोके वर्तमानं सूर्यं च इवश्चार्थोनिपतानामनेकार्थत्वात् तं च स्वं तव स्वभूतं आमिमीयाः आविश ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

वा॒ज्य॒सि॒वा॒जि॒ने॒ना॒सु॒वे॒नीः॑ सु॒वि॒तः॑ स्तो॒मं॑ सु॒वि॒तो॒ दि॒वं॒गाः ।
सु॒वि॒तो॒ ध॒र्म॑ प्र॒थ॒मा॒नु॑ स॒त्या सु॒वि॒तो॒ दे॒वा॒न् सु॒वि॒तो॒ नु॒प॒त्मं ॥ ३ ॥

वा॒जी । अ॒सि । वा॒जि॒ने॒न । सु॒वे॒नीः । सु॒वि॒तः । स्तो॒मम् । सु॒वि॒तः ।
दि॒वं॒म् । गाः । सु॒वि॒तः । ध॒र्म । प्र॒थ॒मा । अ॒नु । स॒त्या ।
सु॒वि॒तः । दे॒वान् । सु॒वि॒तः । अ॒नु । प॒त्मं ॥ ३ ॥

हेपुत्र त्वं वाजिनेनाक्षरसेन बलेन वा वाज्यसि तद्वान् भवसि कीदृशस्त्वं सुवेनीः सुष्ठु काम्तः वीगत्यादिषु । तादृशस्त्वं सुवितः सुष्ठु प्रेरितः स्तोमं पूर्वं त्वया कृतं स्तोत्रं तदभिमानि देवं अनुगाः अन्वगाः गच्छ तथा सुवितो दिवंगाः तथा सुवितो धर्मः त्वया संपादितानि धर्माण्यनु गच्छ । कीदृशानि प्रथमा मुख्यानि सत्या सत्यफलानि तथा सुवितो देवान् इन्द्रादीन् तथा सुवितः पत्न पतत् ज्योरादित्याख्यमनुगाः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

महिम्नएषांपितरंश्चनेशिरेदेवादेवेष्वदधुरपिऋतुम् ।
समविव्यचुरुतंयान्यात्विषुरैषांतनूषुनिविविशुःपुनः ॥ ४ ॥

महिम्नः । एषाम् । पितरं । चन । ईशिरे । देवाः । देवेषु ।
अदधुः । अपि । ऋतुम् । सम । अविव्यचुः । उत । यानि ।
आत्विषुः । आ । एषाम् । तनूषु । नि । विविशुः । पुनरिति ॥ ४ ॥

पितरश्चन अस्मत्पितरोऽप्यंगिरसः एषां देवानां महिम्नो महत्त्वस्य ईशिरे ईश्वरा अभवन्
ते देवा अपि देवत्वं प्राप्ता अंगिरसो देवेष्विन्द्रादिषु ऋतुं संकल्पमदधुः धृतवन्तः उतापि च या-
नि तेजांसि अत्विषुः दीप्यन्ते तानि समविव्यचुः संगतानि आसन् एषां देवानां तनूषु शरीरेषु
पुनर्निविविशुः निविशन्ति पितरोऽंगिरसः अतस्त्वमपि तथा कुर्वित्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

सहोभिर्विश्वं परिचक्रमूरजः पूर्वाधामान्यमितामिमानाः ।
तनूषु विश्वा भुवना नियेमिरे प्रासारयन्त पुरुध प्रजा अनु ॥ ५ ॥

सहः ऽभिः । विश्वम् । परि । चक्रमुः । रजः । पूर्वा । धामानि ।
अमिताः । मिमानाः । तनूषु । विश्वा । भुवना । नि । येमिरे ।
प्र । असारयन्त । पुरुध । प्रजाः । अनु ॥ ५ ॥

मदीयाः पितरः सहोभिर्बलैः स्वीयैः विश्वं सर्वं रजोलोकं लोकारणांस्युच्यन्त इति निरु-
क्तं पूर्वा पूर्वाणि धामानि स्थानानि अमिता अन्यैरमितानि मिमानाः परिच्छिन्दन्तः परिचक्र-
मुः पर्यक्रमन् किं तथा कुर्वन्तो विश्वा सर्वाणि भुवना भूतजातानि येमिरे नियमितवन्तः किंच
पुरुध पुरुधा बहुप्रकारं प्रजा अनुज्योतीष्युदकानि वा प्रासारयन्त प्रसारितवन्तः अस्मत्पितरः
पूर्वंगिरसः स्वसामंशेन सर्वं लोकं व्याप्य पुरातनानि ग्रहनक्षत्रादीनि परिच्छिद्य सर्वभूतानि
नियम्य प्रजा अनुदकानि तेजांसि वा प्रसारितवन्त इत्यर्थः अतस्त्वमप्येवं कुर्वित्तिभावः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

द्विधांसूनवोसुरंस्वर्विदमास्थापयन्ततृतीयैःकर्मणा ।

स्वांप्रजांपितरःपित्र्यंसहअवरेष्वदधुस्तन्तुमातंतम् ॥ ६ ॥

द्विधा । सूनवः । असुरम् । स्वःऽविदम् । आ । अस्थापयन्त ।

तृतीयैः । कर्मणा । स्वाम् । प्रजाम् । पितरः । पित्र्यम् । सहः ।

आ । अवरेषु । अदधुः । तन्तुम् । आतंतम् ॥ ६ ॥

सूनवआदित्यस्य पुत्रादेवाअंगिरसः देवानां ह्येतत्परमंजनिं यत्सूर्यइति पदार्शी-
तत्वादादित्यसूनवइति गम्यते । असुरं बलवन्तं स्वर्विदं सर्वज्ञं स्वर्गस्य दुर्भकं वा आ-
दित्यं तृतीयैः कर्मणा प्रजोत्पादनाख्येन । ब्रह्मचर्येणार्धिक्योयज्ञेनदेवेभ्यःप्रजयापितृभ्यश्च-
तिश्रुतेः । प्रजोत्पादनस्य तृतीयकर्मत्वं । तेनादित्यं द्विधा आस्थापयन्त द्विप्रकरमास्थापय-
न्ति उदितं चास्तमितं च कुर्वन्ति । उद्गाभं चनिग्राभंचब्रह्मदेवाअवीवृधन्तिमच्चस्यंब्राह्मणे
असौवाआदित्यउद्यन्तुद्गाभएषनिम्रोचनिग्राभइतिश्रुतत्वाद्देवानामादित्यस्य द्विस्थापनमुदयास्त-
मयकरणमितिगम्यते । किंच पितरोमदीयाअंगिरसः स्वां प्रजामुत्पाद्येतिशेषः पित्र्यं सहः
पितुरादित्यस्यसंबंधिनं अपराभिभवक्षमं बलं अवरेष्वदधुः निरुष्टेषु स्वप्रजाभूतेषु मनुष्येषु
स्थापितवन्तः यथा पित्र्यं धनं सम्यक् परिरक्ष्य स्वपुत्रेभ्यः स्वपुत्रेभ्यः प्रयच्छन्ति तद्वत् पितुरादि-
स्य प्रकाशादिबलं मनुष्येषुन्यदधुरित्यर्थः । किंच तन्तुं प्रजां आतंतं विततं कृतवंतइ-
तिशेषः पुत्रपौत्रादिरूपेणानवच्छिन्नां प्रजामित्यर्थः अयं ह्यातंतंतन्तुर्यत्प्रजेतिब्राह्मणं । प्रजा-
तन्तंमाव्यवच्छेत्सीरितिच । तन्तुं तन्वन्नित्यस्यब्राह्मणं प्रजावैतन्त्रिंति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

नावानक्षोदःप्रदिशःपृथिव्याभ्रस्तिभिरतिदुर्गाणिविश्वा ।

स्वांप्रजांवृहदुक्शोमहित्वावरेष्वदधांदापरेषु ॥ ७ ॥ १८ ॥

१ तै० सं० ६. ३. १०. १. २ तै० सं० १. १. १३. १. ३ तै० सं० ५. ४. ६. १

४ शिक्षोमनिषत् । ५ ऐ० ब्रा० ३. ११. १.

नावा । न । क्षोदः । प्रदृशिः । पृथिव्याः । स्वस्तिभिः । अति ।
दुःसगानि । विश्वा । स्वाम् । प्रजाम् । बृहत्सु उक्थः । महित्वा ।
आ । अवरेषु । अदधात् । आ । परेषु ७ ॥ १८ ॥

नावा न उदकोत्तरणस्य धनेनेव क्षोदः उदकं यथा मनुष्यानावोदकं अतितरन्ति यथा
वा स्वस्तिभिःक्षेमैः विश्वा सर्वाणि दुर्गाणि दुःखेन गन्तव्यानि अतितरन्ति तद्बृहदुक्थः स्वां
प्रजां वाजिनं मृतं पुत्रं महित्वा स्वमहत्त्वेन अवरेषु अग्न्यादिषु आदधात् कृतवान् तथा
परेषु दिव्येषु सूर्यादिषु आ अदधात् एवमृषिर्ब्रूते स्वयमेव वा स्वात्मानं परोक्षेणाह ॥ ७ ॥

॥ इत्यष्टमस्य प्रथमेष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

माप्रगामेति षड्भुजं पंचदशं सूक्तं गायत्रं वैश्वदेवं ऐक्ष्वाकोऽसमातिर्नाम राजा तस्य बन्धुः सुबन्धुः श्रुतबन्धुः विप्रबन्धुश्चेति चत्वारः पुरोहिता आसन् ते च गौपायनाः । स च राजा तस्मिन् अन्व्यौ मायाविनावृषी पुरोहितत्वेनावृणोत ततो बन्ध्वादयः क्रुद्धाः सन्तः इमं राजानमभिचरितवन्तः एतत् ज्ञात्वा मायाविनौ पुरोहितौ एषामन्यतमं सुबन्धुं प्राणैर्वियोजितवन्तौ मृतस्यास्य भ्रातरो बन्धुः श्रुतबन्धुर्विप्रबन्धुरित्येते अविनाशप्राप्तिहेतुभूतमिदं दृष्ट्वा जपन्ति स्म । अतस्तेस्य सूक्तस्य ऋषयः प्रतिपाद्यत्वादावर्तमानं मनोदेवता । तथा चानुक्रान्तं—अथ हैक्ष्वाको राजाऽसमातिर्गौपायनान् बन्धादीन् पुरोहितांस्तबन्कान्यौ मायाविनौ श्रेष्ठतमौ मत्वा पुरोदधे तमितरे क्रुद्धा अभिचेरुरथतौ मायाविनौ सुबन्धोः प्राणानाचिक्षिपतुरथाहास्य भ्रातरस्त्रयोमाप्रगामेति षट्, गायत्रं स्वस्त्ययनं जप्वेति । अग्निसमीपादेशान्तरगमनसमये इदं सूक्तं जप्यं । सूत्रितंच—प्रब्रजेदनवेक्षमाणोमाप्रगामेति सूक्तं जपन्निति । महाप्रितृयज्ञेप्येतदृत्विग्भिर्जुप्यं । सूत्रितंच—माप्रगामाग्नेत्वंनइति जपन्तइति । निविदः स्थानातिपत्ताविदं सूक्तं शस्त्वास्त्कान्तरे निविद्व प्रक्षेप्या । सूत्रितंच—स्थानं चेन्निविदोतिहरेन्माप्रगामेति पुरस्तात्सूक्तं शस्त्वेति ।

तत्र प्रथमा—

माप्रगामपथोवयं मायं ज्ञार्दिन्ब्रह्मोमिनः । मौतस्थुर्नो अरांतयः ॥ १ ॥

मा । प्र । गा॒म् । प॒थः । व॒यम् । मा । य॒ज्ञात् । इन्द्र ।

सो॒मिनः । मा । अ॒न्तरि॑ति । स्थुः । नः । अ॒रा॒तयः ॥ १ ॥

अत्रोक्ताख्याने शाट्चायनकं असमार्तिं राथपौष्टं गौपायनाअभ्यगामंस्ते खांडवे सत्र मासताथ हासमातौ राथपौष्टे किलाताकुली ऊषतुः समायौ तं हस्मानग्नौ निधायौदनं पचतो-
ग्नौ मांसमथासुराअन्नं दग्ध्वेक्ष्वाकवः पराबभूवुः तमसमार्तिं राथपौष्टं गौपायनानामाहुतयो-
भ्यतपन् सोब्रवीदिमौ किलाताकुली इमे वै मागौपायनामाहुतयोभितपन्तीति तावब्रूतां तस्य
वाआवामेव भिषजौ स्वः आवां प्रायश्चित्तिरात्रां तथा करिष्यावोयथा त्वैतानाभितपन्ती
ति तौ परेत्यसुबन्धोर्गौपायनस्य स्वपतुः प्रमत्तस्यासुमाहृत्यान्तःपरिधिंन्यधत्तमित्यादि ॥ तं
सुबन्धोरसुमादातुं खांडवादसमार्तिं प्रतिगच्छन्तोर्गौपायनावदन्ति हे इन्द्र वयं गौपायनाः
पुथः समीचीनान्मार्गान् माप्रगाम मापरागच्छाम असमार्तिगृहमेव गच्छाम माच सोमितोऽस-
मातेर्यज्ञात्प्रगाम मास्थुः मातिष्ठन्तु नोस्माकमन्तर्मागमध्ये अरातयः शत्रवः यद्वा सोमिनः
सोमवतोयागान्माप्रगाम ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

यो॒य॒ज्ञस्य॑ प्र॒साध॑नस्तन्तु॒र्दे॒वेष्व॑ततः । तमा॒हु॒तं न॑शीमहि ॥ २ ॥

यः । य॒ज्ञस्य॑ । प्र॒साध॑नः । तन्तुः । दे॒वेषु॑ । आ॒ह॒ततः ।

तम् । आ॒ह॒त॑तम् । न॒शीम॑हि ॥ २ ॥

योयमश्याख्यस्तन्तुराहवनीयादिरूपेण विस्तृतः यज्ञस्य प्रसाधनः प्रकर्षेण साधयिता
देवेष्वततः देवैः स्तोतृभिर्ऋत्विग्भिः विस्तारितोवर्तते वेद्यांतमाहुतंसर्वतोहूयमानं नशीमहि
व्यामुयां नशतिर्व्याप्तिकर्मा ॥ २ ॥

पिंडापत्यज्ञं मनान्नाहुवामहं इति त्वचनं पिंडाभिमानिनः पितरउपस्थेयाः । सूत्रितंच—
मनोन्वाहवामहइति च तिसृभिरथैनान्यवाहयेदिति ।

सैषा तृतीया—

.मनो॒न्वाहु॑वामहे॒नारा॑शं॒सेन॒सोमे॑न । पि॒तॄणां॑च॒मन्म॑भिः ॥ ३ ॥

मनः॑ । नु । आ । हु॒वा॒म॒हे । ना॒रा॒शं॒से॒न । सो॒मे॒न ।

पि॒तॄणा॑म् । च॒ । मन्म॑भिः ॥ ३ ॥

वयं बन्धुश्रुतबन्धादयः मनः सुबन्धोः संबन्धि मायाविभिरपहतं नु क्षिपं आहुवामहे आह्वयामहे । केन साधनेनेति तदुच्यते नाराशंसेन नराशंसचमसगतेन सोमेन नरैः शस्यन्त- इति नराशंसाः पितरः तेषां चमसानां कंपनमेवाह्वानं । तथाविधेन पितृणां अंगिरसां मन्म- भिश्च मननीयैः स्तोत्रैश्च ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

.आत॑एतु॒मनः॒पुनः॒ऋत्वे॒दक्षाय॑जी॒वसे॑ । ज्योक्॑चु॒सूर्य॑दृ॒शे ॥ ४ ॥

आ । ते । ए॒तु । मनः॑ । पु॒न॒रि॒ति । ऋ॒त्वे । दक्षाय॑ । जी॒वसे॑ ।

ज्योक् । च । सूर्य॑म् । दृ॒शे ॥ ४ ॥

हे सुबन्धो ते मनः पुनरैतु अभिचरतः सकाशात् पुनरागच्छतु । किमर्थमिति उच्यते— ऋत्वे कर्मणे लौकिकवैदिकविषयाय दक्षाय बलाय च । यद्वा ऋत्वे अपाननाय दक्षाय प्राण- नाय । प्राणोवैदक्षोपानःऋतुरिति हिश्रुतिः । जीवसे जीवनाय च ज्योक् चिरकालं सूर्यं च दृशे सूर्यं द्रष्टुं अत्यन्तं चिरजीवनायेत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

पु॒नर्नः॑पि॒तरो॒मनो॒ददा॑तु॒दैव्यो॑ज्ज॒नः । जी॒व॒वा॒वँस॑चे॒महि ॥ ५ ॥

पुनः । नः । पि॒तरः । मनः । ददा॑तु । दै॒व्यः । जनः ।
जी॒वम् । ब्रा॒तम् । स॒चे॒म॒हि ॥ ५ ॥

नोस्माकं पितरः पितृभूताः अंगिरसोजनः तेषां संघइत्यर्थः सच जीवं ब्रातं च प्राणादीन्द्रियसंघातं पुनर्ददातु तथा दैव्योजनः जनशब्दः संघवचनः देवानां संघोपि जीवं ब्रातं च ददातु वयं च तदुभयं सचेमहि प्रामुयामः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

व॒यं॒सो॒म॒व्र॒ते॒तव॒मन॑स्त॒नू॒षु॒वि॒भ्र॑तः । प्र॒जा॒व॒न्तः॒स॒चे॒म॒हि ॥ ६ ॥ १९ ॥
व॒यम् । सो॒म । व्र॒ते । तव॑ । मनः । त॒नू॒षु । वि॒भ्र॑तः ।
प्र॒जा॒व॒न्तः । स॒चे॒म॒हि ॥ ६ ॥ १९ ॥

हे सोम देव वयं बन्ध्वादयः तव व्रते त्वदीये कर्मणि व्रतमिति कर्मनाम तव तनूषु ब्रदीयेष्वंगेषु च मनः मनोविभ्रतः तात्पर्ययुक्तां बुद्धिं धारयन्तः प्रजावन्तः प्रजाभिः पुत्रपौत्रादिभिर्युक्ताः सन्तः सचेमहि संगच्छेमहि जीवं ब्रातं चेति शेषः ॥ ६ ॥

॥ इत्यष्टमस्य प्रथमे एकोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

यत्तेयमिति द्वादशर्चं षोडशं सूक्तं आनुष्टुभं बन्ध्वादवऋषयः सुबन्धुदेहान्निर्गतस्येन्द्रियवर्गसहितस्य मनसःपुनस्तस्मिन्प्रवेशनार्थमिदं सूक्तं दृष्ट्वाऽऽज्जपन् अतस्तेस्य ऋषयः प्रतिपाद्यत्वादावर्तमानं मनोदेवता । तथाचानुक्रान्तं—यत्तइति द्वादशर्चमानुष्टुभं मनआवर्तमानं जेपुरिति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा-

यत्ते॒यु॒ष्वै॒व॒स्व॒तं॒मनो॑ज॒गाम॑दूर॒कम् ।
तत्त॒आ॒व॒र्त॒या॒भसी॒ह॒क्षया॑य॒जी॒वसे॑ ॥ १ ॥

यत् । ते । य॒मम् । वै॒व॒स्व॒तम् । मनः॑ । ज॒गाम॑ । दूर॒कम् ।
तत् । ते । आ । व॒र्त॒याम॑सि । इ॒ह । क्षया॑य । जी॒वसे॑ ॥ १ ॥

पुरुषस्यं प्रियमाणस्य मनोनाम महद्भूतं बहुधा विशीर्णं भवति तस्य पुनः संभरणमत्रो-
च्यते—हेप्रियमाणपुरुष ते तव मनोवैवस्वतं विवस्वतः पुत्रं यमं दूरकं अत्यन्तं दूरं यथा भव-
तितथा जगाम ते तव तन्मनआवर्तयामसि आवर्तयामः किमर्थं इह क्षयाय इह लोके निवा-
साय जीवसे चिरकालजीवनाय ॥ १ ॥

अथ द्वितीय—

• यत्ते॒ दि॒वं॒ यत्पृ॒थि॒वीं॒ मनो॑ ज॒गाम॑ दूर॒कम् ।
तत्त॒ आ॒व॒र्त॒याम॑सि॒ ह॒ क्षया॑य जी॒वसे॑ ॥ २ ॥

यत् । ते । दि॒वं॒म् । यत् । पृ॒थि॒वीं॒म् । मनः॑ । ज॒गाम॑ । दूर॒कम् ।
तत् । ते । आ । व॒र्त॒याम॑सि । इ॒ह । क्षया॑य । जी॒वसे॑ ॥ २ ॥

हे सुबन्धो यन्मनोदिवं जगाम यच्च पृथिवीं दूरकं दूरकमितिक्रियाविशेषणं तदिह नि-
वासाय जीवनाय चावर्तयामः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

यत्ते॒ भूमिं॑ चतुर्भृ॒ष्टिं॑ मनो॑ ज॒गाम॑ दूर॒कम् ।
तत्त॒ आ॒व॒र्त॒याम॑सि॒ ह॒ क्षया॑य जी॒वसे॑ ॥ ३ ॥

यत् । ते । भूमिं॑म् । चतुः॑भृष्टिं॑म् । मनः॑ । ज॒गाम॑ । दूर॒कम् ।
तत् । ते । आ । व॒र्त॒याम॑सि । इ॒ह । क्षया॑य । जी॒वसे॑ ॥ ३ ॥

हे सुबन्धो यन्मनोभूमिं चतुर्भृष्टिं चतुर्दिक्षु-भ्रंशोयस्याः सा तां जगाम तदावर्तयामः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

यत्ते चतस्रः प्रदिशो मनो जगाम दूरकम् ।
तत्त आवर्तयामसीह क्षयाय जीवसे ॥ ४ ॥

यत् । ते । चतस्रः । प्रदिशः । मनः । जगाम । दूरकम् ।
तत् । ते । आ । वर्तयामसि । इह । क्षयाय । जीवसे ॥ ४ ॥

हे सुबन्धो यत्ते मनः प्रदिशः प्रकृष्टामहादिशः चतस्रो जगाम तदावर्तयामः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

यत्ते समुद्रमर्णवमनो जगाम दूरकम् ।
तत्त आवर्तयामसीह क्षयाय जीवसे ॥ ५ ॥

यत् । ते । समुद्रम् । अर्णवम् । मनः । जगाम । दूरकम् ।
तत् । ते । आ । वर्तयामसि । इह । क्षयाय । जीवसे ॥ ५ ॥

हे सुबन्धो यत्ते मनः अर्णवउदकं तद्वन्तं समुद्रं मेघं वा जगाम तदिति गतं ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

यत्ते मरीचीः प्रवतो मनो जगाम दूरकम् ।
तत्त आवर्तयामसीह क्षयाय जीवसे ॥ ६ ॥ २० ॥

यत् । ते । मरीचीः । प्रवतः । मनः । जगाम । दूरकम् ।
तत् । ते । आ । वर्तयामसि । इह । क्षयाय । जीवसे ॥ ६ ॥ २० ॥

हे सुबन्धो यत्ते मनः प्रवतः प्रगच्छन्ती मरीचीर्दीप्तीर्जगाम तदिति गतं ॥ ६ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पथर्धे विशोवर्गः ॥ २० ॥

अथ सप्तमी—

यत्ते॑ अ॒पो॒यदोष॑धी॒र्मनो॑ज॒गाम॑दूर॒कम् ।
तत्त॒आ॒वर्त॑याम॒सीह॑क्षया॒यजी॒वसे॑ ॥ ७ ॥

यत् । ते । अ॒प्ः । यत् । ओष॑धीः । मनः । ज॒गाम॑ । दूर॒कम् ।
तत् । ते । आ । वर्त॑याम॒सि । इह । क्षया॑य । जी॒वसे॑ ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

यत्ते॑सूर्य॒यदुष॑संमनो॑ज॒गाम॑दूर॒कम् ।
तत्त॒आ॒वर्त॑याम॒सीह॑क्षया॒यजी॒वसे॑ ॥ ८ ॥

यत् । ते । सूर्य॑म् । यत् । उ॒षसं॑म् । मनः । ज॒गाम॑ । दूर॒कम् ।
तत् । ते । आ । वर्त॑याम॒सि । इह । क्षया॑य । जी॒वसे॑ ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

यत्ते॑पर्व॒तान्बृ॑ह॒तोमनो॑ज॒गाम॑दूर॒कम् ।
तत्त॒आ॒वर्त॑याम॒सीह॑क्षया॒यजी॒वसे॑ ॥ ९ ॥

यत् । ते । पर्व॑तान् । बृ॒हतः॑ । मनः । ज॒गाम॑ । दूर॒कम् ।
तत् । ते । आ । वर्त॑याम॒सि । इह । क्षया॑य । जी॒वसे॑ ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

यत्ते॑वि॒श्वमि॑दंज॒गन्मनो॑ज॒गाम॑दूर॒कम् ।
तत्त॒आ॒वर्त॑याम॒सीह॑क्षया॒यजी॒वसे॑ ॥ १० ॥

यत् । ते । विश्वम् । इदम् । जगत् । मनः । जगाम । दूरकम् ।
 तत् । ते । आ । वर्तयामसि । इह । क्षयाय । जीवसे ॥ १० ॥
 इति चतस्रकचोनिगदसिद्धाः ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥

अथैकादशी—

यत्तेपराःपरावतोमनोजगामदूरकम् ।
 तत्तआवर्तयामसीहक्षयायजीवसे ॥ ११ ॥

यत् । ते । पराः । परावतः । मनः । जगाम । दूरकम् । तत् ।
 ते । आ । वर्तयामसि । इह । क्षयाय । जीवसे ॥ ११ ॥

हे सुबन्धो यत्ते मनः पराः परावतः अत्यन्तं दूरदेशान् जगाम तदिति गतं ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

यत्तेभूतंचभव्यंचमनोजगामदूरकम् ।
 तत्तआवर्तयामसीहक्षयायजीवसे ॥ १२ ॥ २१ ॥

यत् । ते । भूतम् । च । भव्यम् । च । मनः । जगाम । दूरकम् ।
 तत् । ते । आ । वर्तयामसि । इह । क्षयाय । जीवसे ॥ १२ ॥ २१ ॥

. हे सुबन्धो यत्ते मनोभूतं च भव्यं चेत्यनेन भूतभव्यात्मकव्यतिरेकेण कस्य चिद्भावाद्व-
 र्तमानस्य पृथगेवाभिधानात् कृत्स्नंपंचमुक्तं भवति तत्र सर्वत्र गतं मनोजीवनाय निवासाय
 चावर्तयामः ॥ १२ ॥

॥ इत्यष्टमस्य प्रथमे एकविंशोवर्गः ॥ २१ ॥

प्रबारीति दशर्चे सप्तदशं सूक्तं बन्ध्वादीनां त्रयाणां गौपायनानामार्धं आदितः सप्त त्रि-
ष्टुभः अष्टमी पंचाष्टकापंक्तिः नवमी षडष्टका महापंक्तिः दशमी पंचयुत्तरा आद्यौ दशकावष्ट-
कास्त्रयइत्युक्तलक्षणसद्भावात् एकाक्षराधिक्याद्भूरिग्विशेषणावेदितव्या । सूक्तस्यादितश्चत-
स्रोदेहात्पाणान्निर्गमयिष्यानिर्कृतेर्निवृत्त्यर्थं बन्ध्वादयोर्जपन् मोषुणः सोमेति चतुर्थ्यामेव मृ-
त्युनिवृत्त्यर्थं सोममस्तुवन् अतश्चतसृणां निर्कृतिर्देवता चतुर्थ्याः सोमश्च असुनीतेमनइति द्वा-
भ्यां असुनीतिनाम्नीं देवीमस्तुवन् अतस्तयोः सा देवता पुनर्नोअसुमित्यस्य पृथिव्याद्यालिङ्गो-
क्तदेवताः । ततस्तिस्त्रभिः शिष्टाभिर्द्यावापृथिव्यौ समिन्द्रेत्यर्धर्चेनेन्द्रं च । तथाचानुक्रान्तं—प्र-
तारीति दशर्चे चतस्रोनिर्कृत्यपनोदार्थं जेषुश्चतुर्थ्यां सोमं चास्तुवन् मृत्योरपगमायोत्तराभ्यां
देवीमसुनीतिं सप्तम्यां लिङ्गोक्तदेवताः शिष्टाभिः पंक्तिमहापंक्तिपंचयुत्तराभिः द्यावापृथिव्यौ
समिन्द्रेतींद्रं चार्धर्चेनेति । गतोविनियोगः ।

• तत्र प्रथमा—

प्रतार्यायुःप्रतरंनवीयःस्थातारेवक्रतुमतरथस्य ।

अधच्यवानउत्तवीत्यर्थंपरातरंसुनिर्कृतिर्जिहीताम् ॥ १ ॥

प्र । तारि । आयुः । प्रतरम् । नवीयः । स्थाताराइव ।

क्रतुमता । रथस्य । अध । च्यवानः । उत् । त्वीति । अर्थम् ।

परातरम् । सु । निःकृतिः । जिहीताम् ॥ १ ॥

सुबन्धोरायुष्यं प्रतारि प्रवर्धतां प्रपूर्वस्तिरतिवर्धनार्थः कथं प्रवर्धतामित्युच्यते प्रतरं प्र-
वृद्धतरं नवीयोनवतरं यौवनोपेतमित्यर्थः निर्कृत्यनुग्रहादेवमायुर्वर्धतां । तत्र दृष्टान्तः—क्रतुम-
ता कर्मवता सारथिना रथस्य स्थातारेव रथेस्थिता यथावर्धते तद्वत् अंधाथ च्यवानोजीवित्वा
त्प्रच्यवमानः अर्थं स्वाभिलषितमायुर्लक्षणमुत्तवीति वर्धयतु सुबन्धुप्राणापहर्त्रीनिर्कृतिः पापदे-
वता परातरं अत्यन्तं दूरतरं जिहीतां परित्यजतु गृच्छतु ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

सामञ्चुरायेनिधिमन्वञ्जकरामहेसुपुरुधश्रवांसि ।

तानोविश्वानिजरिताममत्तुपसतरंसुनिर्कृतिर्जिहीताम् ॥ २ ॥

सामन् । नु । राये । निधिऽमत् । नु । अन्नम् । करामहे ।
 सु । पुरुध । श्रवांसि । ता । नः । विश्वानि । जरिता । ममन्तु ।
 पराऽतरम् । सु । निःऽकृतिः । जिहीताम् ॥ २ ॥

सामन् सान्नि गीयमाने सति नुचार्थे राये जीवायूरूपधनार्थं निधिमत् निधानवदन्नं
 हविश्वकरामहे कुर्मः निर्कृत्यै । अत्रापि न्विति चार्थे स्तुतिर्हविश्वोभयं कुर्मइत्यर्थः । तदेवाह
 सु सुष्टु पुरुध पुरुधा बहुपकारं श्रवांस्यन्तानि हवींषि करामहे ता तानि नोस्माकं संबन्धीनि
 विश्वानि सर्वाणि जरिता जीर्णां स्तुता जरा स्तुतिः ममन्तु स्वदतां आस्वाद्य च निर्कृतिः प-
 रातरमत्यन्तं दूरदेशं जिहीतां गच्छतु ॥ २ ॥

अथ तृतीया-

अभिष्व० अर्यः पौंस्यैः भवेमद्यौर्नभूमिगिरयोनाज्जान् ।
 तानोविश्वानिजरिताचिकेतपरातरंसुनिर्कृतिर्जिहीताम् ॥ ३ ॥

अभि । सु । अर्यः । पौंस्यैः । भवेम । द्यौः । न । भूमिम् ।
 गिरयः । न । अज्जान् । ता । नः । विश्वानि । जरिता । चिकेत ।
 पराऽतरम् । सु । निःऽकृतिः । जिहीताम् ॥ ३ ॥

वमं अर्यः अरुन् शत्रुन् पौंस्यैः पुंस्त्वैर्वैद्यैः सु सुष्टुः अभिभवेम द्यौर्न भूमिं सूर्योयथा
 वरश्मिभिर्भूमिमभिभवति तद्वत् गिरयोनाज्जान् गिरिर्वज्रः ते यथा अजनशीलान् मेघानभि-
 वन्ति तद्वत् । तानि नोस्माभिः कृतानि स्तोत्राणि तानि विश्वानि सर्वाणि जरिता स्तुता
 ता निर्कृतिः चिकेत जानातु । शिष्टमुक्तं ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी-

मोषुणः सोममृत्यवेपरादाः पश्येमनुसूर्यमुच्चरन्तम् ।
 द्युभिर्हितो जग्निर्मासूनो अस्तु परातरंसुनिर्कृतिर्जिहीताम् ॥ ४ ॥

मो इति । सु । नः । सोम । मृत्यवे । परा । दाः । पश्येमं । नु ।
सूर्यम् । उतश्चरन्तम् । द्युभिः । हितः । जरिमा । सु । नः ।
अस्तु । पराश्तरम् । सु । निःऽऋतिः । जिहीताम् ॥ ४ ॥

हे सोम नोस्मान् सु सुष्ठु मृत्यवे मो परादाः मैव परादानं कुरु मृत्यवधीनान् माकार्षीः
किन्तु नु इदानीं उच्चरन्तं ऊर्ध्वं गच्छन्तं उदयन्तं सूर्यं पश्येम पश्यामः चिरकालं जीवेमेत्यर्थः ।
जीवनाभावे सूर्यदर्शनासंभवादित्यभिप्रायः । किंच द्युभिः अहर्नामैतत् अहोभिर्दिवसैः हितः
पेरितः जरिमा जराभावः नोस्माकं सु सुखं अस्तु करोतु ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

असुनीतेमनोअस्मासुधारयजीवातवेसुप्रतिरानआयुः ।
रारन्धिनःसूर्यस्यसंहशिघृतेनत्वन्ववर्धयस्व ॥ ५ ॥ २२ ॥

असुनीते । मनः । अस्मासु । धारय । जीवातवे । सु । प्र ।
तिर । नः । आयुः । ररन्धि । नः । सूर्यस्य । सम्हशि ।
घृतेन । त्वम् । त्वम् । वर्धयस्व ॥ ५ ॥ २२ ॥

हे असुनीते मनुष्याणामसूनां नेत्रि देवि अस्मांसु मनः पुनर्धारय । किंच जीवातवे जी-
वेसुं सुप्रतिर सुष्ठु वर्धय नोस्माकमायुः । किंच ररन्धि साधय नोस्मान् सूर्यस्य संहशि चिरस-
दर्शने । त्वं च घृतेनास्माभिर्दत्तेन त्वं स्वशरीरं वर्धयस्व वर्धय ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य प्रथमे द्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

अथ षष्ठी-

असुनीतेपुनरस्मासुचक्षुःपुनःप्राणमिहनोधेहिभोगम् ।
ज्योक्पश्येमसूर्यमुच्चरन्तमनुमतेमृळयानःस्वस्ति ॥ ६ ॥

असुं॑नीते । पुनः॑ । अ॒स्मासु॑ । चक्षुः॑ । पुन॒रिति॑ । प्रा॒णम् ।
इ॒ह । नः॑ । धेहि॑ । भोग॑म् । ज्योक् । प॒श्ये॒म । सूर्य॑म् ।
उत्त॑चरन्तम् । अनु॑मते । मृ॒ळय॑ । नः॑ । स्व॒स्ति ॥ ६ ॥

हे असुनीते प्राणप्रदायिनि देवि अस्मासु अस्मदीये सुबन्धावित्यर्थः पुनश्चक्षुः प्रकाशकं नयनमीक्षणसामर्थ्यमित्यर्थः । किंच प्राणं पुनरस्मासु धेहि स्थापय वयं च ज्योक् चिरं उच्चरन्तं उद्गच्छन्तं सूर्यं देवं पश्येम । हे अनुमते देवि स्वस्ति अविनाशं यथा तथा नोस्मान् मृळय सुखय ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

पुन॑र्नो॒ असुं॑ पृथि॒वी द॑दातु पुन॒र्यौ दे॒वी पुन॑रन्तरि॒क्षम् ।
पुन॑र्नो॒ सोम॑स्तन्व॒ ददातु॑ पुनः॒ पूषा॑ प॒थ्यां॒ या स्व॒स्तिः ॥ ७ ॥

पुनः॑ । नः॑ । असुं॑म् । पृथि॒वी । द॑दातु । पुनः॑ । यौः । दे॒वी ।
पुनः॑ । अ॒न्तरि॑क्षम् । पुनः॑ । नः॑ । सोमः॑ । तन्व॒म् । द॑दातु ।
पुन॑रिति॑ । पूषा । प॒थ्यां॑म् । या । स्व॒स्तिः ॥ ७ ॥

पुनःपृथिवी देवी नोस्मभ्यमसुं प्राणं ददातु पुनर्यौ देवता असुं ददातु तथान्तरिक्षमन्तरिक्ष-
देवता असुं ददातु तथा सोमो नस्तन्वं शरीरं पुनर्ददातु तथा पूषा पोषाभिमानिनी देवता पथ्यां पं-
थ्याः अन्तरिक्षं तत्र भद्रां वाचं वागात्मकः शब्दोहाकाशाशादुत्पद्यते तां पुनर्ददातु किंच या स्वस्तिः
या लोके वेदे च स्वस्तिरुच्यते तामपि पूषा प्रयच्छतु यद्वा पूषा पोषं प्रयच्छतु या स्वस्तिः
वाङ्मनाग्नीदेव्यस्ति सा पथ्यां वाचं प्रयच्छतु वाग्वैपथ्यास्वस्तिरिति ब्राह्मणं ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

शं॒रो द॑सी सु॒ब्र॒न्ध॒वे य॒ही ऋ॒तस्य॑ मा॒तरा॑ ।
अ॒र॒ताम॑ प॒यद्र॑पो॒ यौः पृथि॑विक्ष॒मारपो॑ मो॒षते॑ किंच॒ नाम॑ मत् ॥ ८ ॥

शम् । रोदसी इति । सुबन्धवे । यही इति । ऋतस्य१ मातरां ।
भरताम् । अपं । यत् । रपः । द्यौः । पृथिवि । क्षमा । रपः ।
मो इति । सु । ते । किम् । चन । आममत् ॥ ८ ॥

इदमादिभिस्त्रिभिर्द्यावापृथिव्योः स्तुतिः रोदसी द्यावापृथिव्यौ सुबन्धवे शं सुखं प्रय-
च्छतां कीदृशौ ते यही महत्यौ ऋतस्य यज्ञस्योदकस्य वा मातरानिर्मात्र्यौ यद्रपः पापं रु-
च्छं चास्ति तदपभरतां अपहरतां अपनयतां हे द्यौः हे पृथिवि क्षमा क्षमायां सत्यां यद्वा क्ष-
मा पृथगप्युच्यते क्षमाप्यपहरतु एवमुक्त्वा सुबन्धुं बन्धादयोब्रुवते हे सुबन्धो ते त्वां मोषु मैव
सुसुष्टु किंचन रपः रुच्छं अममत् हिनस्तु ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

अवंहकेअवत्रिकादिवश्चरन्तिभेषजा । क्षमाचरिष्ण्वेककंभर
तामपयद्रपोद्यौःपृथिविक्षमारपोमोषुतेकिंचनाममत् ॥ ९ ॥

अवं । हके इति । अवं । त्रिका । दिवः । चरन्ति । भेषजा ।
क्षमा । चरिष्णु । एककम् । भरताम् । अपं । यत् । रपः । द्यौः ।
पृथिवि । क्षमा । रपः । मो इति । सु । ते । किम् ।
चन । आममत् ॥ ९ ॥

दिवोद्युल्लोकात् भेषजा भेषजानि हके द्विकं त्रिका त्रिकं चरन्ति तत्राश्विनौ
द्विकमवचरतः इळासरस्वतीभारतीत्रिकमवचरति क्षमा क्षमायां एककं चरिष्णु चरति ए-
कमेव भेषजमित्यभिप्रायः तानि सर्वाणि सुबन्धोः प्राणपरिरक्षन्त्वितिशेषः भरतामित्यभि-
पूर्ववत् ॥ ९ ॥

अथ दशमी-

समिन्द्रेरयगामनंद्वाहंयआवंहदुशीनराण्याअनः ।
भरतामपयद्रपोद्यौःपृथिविक्षमारपोमोषुतेकिंचनाममत् ॥ १० ॥ २३ ॥

सम् । इन्द्र । ईरय । गाम् । अनद्धाहम् । यः । आ । अवहत् ।
 उशीनराण्याः । अनः । भरताम् । अर्प । यत् । रपः । द्यौः ।
 पृथिवि । क्षमा । रपः । मो इति । सु । ते । किम् । चन ।
 आममत् ॥ १० ॥ २३ ॥

हे इन्द्र समीरय संपेरय किं गां गंतारं अनद्धाहं अनोवहनंसमर्थगां योनद्वानावहत् आ-
 हवति अस्मान् प्रति किं अनः शकटं कस्य उशीनराण्याः एतन्नामिकायाओषधेः ययार्त-
 मनुलिषन्ति सोशीनराणी । भरतामित्यादिपूर्ववत् ॥ १० ॥

॥ इत्यष्टमस्य प्रथमे त्रयोविंशोवर्गः ॥ २३ ॥

आजनमिति द्वादशर्चमष्टादशं सूक्तं गौपायनावन्ध्वादयऋषयः षष्ठ्यास्त्वगस्त्यस्यस्वसा
 एषां माता ऋषिका आदितः पंच गायत्र्यः अष्टमीनवम्यौ पंक्ती शिष्टा अनुष्टुभः आदितश्च-
 तसृणां अज्जमातिनाम्नोराज्ञः स्तूयमानत्वात् स एव देवता पंचम्याइन्द्रः षष्ठ्या अप्यसमातिः ततः
 पंचानां सुबन्धोर्जीविताह्वानरूपोर्थो देवता अयं मेहस्तइत्यस्याः लब्धसंज्ञस्य सुबन्धोः स्पर्शन-
 हेतुभूता देवता । तथाचानुक्रमणिका—आजनमिति द्वादशर्चमानुष्टुभं चतसृभिरसमातिमस्तुवन्
 पंचम्येन्द्रं षष्ठ्या गस्त्यस्वसा मातृषां राजानमस्तौत् पराभिः सुबन्धोर्जीविमाह्वयन्त्यया ल-
 ब्धसंज्ञमस्पृशन् पंचाद्यागायत्र्योष्टम्याद्येपंक्तीइति ।

तत्र प्रथमा—

आजनं त्वेष संदृशं माहीनानामुपस्तुतम् । अगन्म बिभ्रतोनमः ॥ १ ॥

आ । जनम् । त्वेष संदृशम् । माहीनानाम् । उपस्तुतम् ।

अगन्म । बिभ्रतः । नमः ॥ १ ॥

इदमादिभिस्तिसृभिः राजानं स्तुवन्ति वयं बन्ध्वादयोजनं जनपदं असुनीतिस्वभूतं
 आगन्म अभिगताः गमेर्लुङि मंत्रेषेति चेल्लुक् म्वोश्चेति मकारस्यनकारः कीदृशं जनं त्वेष-
 संदृशं दीप्तदर्शनं माहीनानां महतां उपस्तुतं उपगतस्तुतिं तादौचेति गतेः प्रकृतिस्वरः कीदृशा-
 वयं नमोनमस्कारं बिभ्रतो धारयन्तः कुर्वन्तइत्यर्थः यद्वा जनं असमातिमित्यर्थः । शिष्टं समा-
 नं तमो बिभ्रतइति राजकृतं नमस्कारं धारयन्तइत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

असमातिं नितोशनं त्वेषं निययिनं रथम् । भजेरथस्य सत्पतिम् ॥ २ ॥

असमातिम् । नितोशनम् । त्वेषम् । निययिनम् । रथम् ।

भजेरथस्य । सत्पतिम् ॥ २ ॥

असमातिं राजानं नितोशनं शत्रूणां हन्तारं नितोशतिर्वधकर्मा त्वेषं दीप्तं निययिनं रथमित्युपमाप्रधानो निर्देशः रथवत्सैर्वाभिमत्तप्राप्तिसाधनं भजेरथस्य एतन्नामकस्य राज्ञो वंशे जातं यद्वा एतन्नामा कश्चिदस्य शत्रुः तस्य निययिनं हलदन्तादिति सप्तम्या अलुक् सत्पतिं सतां पालकं ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

योजनां महिषाँ इवाति तस्थौ पवीरवान् । उतापवीरवान्युधा ॥ ३ ॥

यः । जनान् । महिषान् इव । अति तस्थौ । पवीरवान् ।

उत । अपवीरवान् । युधा ॥ ३ ॥

यो समातिर्जनान् स्वविरोधिभूतान् अति तस्थौ अतिक्रम्य तिष्ठति पराभवतीत्यर्थः किंमिन्न महिषान् सिंह इव । कीदृशः सन् पवीरवान् पवीरः पविः खड्गवान् उतापिवा अपवीरवान् अपगतखड्गः सन् शस्त्रसहायमपि कदाचिन्नापेक्षत इत्यर्थः । किंकुर्वन् युधा योधनेन युधेत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

यस्येक्ष्वाकुरुपव्रते रेवान् मराय्ये धते । दिवि वपंच कृष्टयः ॥ ४ ॥

यस्य । इक्ष्वाकुः । उप । व्रते रेवान् । मरायी । एधते ।

दिवि इव । पञ्च । कृष्टयः ॥ ४ ॥

यस्य जनपदस्य इक्ष्वाकुराजा व्रते कर्मणि रक्षणरूपे उपैधते अर्धते कीदृशः सन् रेवान् रयिवान् मरायी शत्रूणां मारकश्च सन् विशेषणद्वयेन जनानां दानादिरूपेण धनलाभपररा

जोपद्रवाभावश्चोक्तो भवति एवं सति तद्विषयस्थाः पंचरुष्टयोनिषाद्पंचमाश्रवारोवर्णादिवीव
द्युलोके यथा संकल्पसिद्धाः सन्तः सुखिनो भवन्ति तद्वत् सुखिनो भवन्तीति शेषः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

इन्द्रं क्षत्रासमातिषुरथप्रोष्ठेषु धारय । दिवीवसूर्यं दृशे ॥ ५ ॥

इन्द्रं । क्षत्रा । असमातिषु । रथप्रोष्ठेषु । धारय ।

दिविद्वं । सूर्यम् । दृशे ॥ ५ ॥

अनयेन्द्रमाशासते असमात्यर्थं हेन्द्र क्षत्रा क्षत्राणि बलानि रथप्रोष्ठेषु असमातिषु एक
स्मिन्बहुवचनं पूजार्थं रथप्रोष्ठे असमातौ धारय । तत्र दृष्टान्तः—दिवीवसूर्यं दृशे सर्वेषां दर्शनाय
स्थापितवानसि तद्वदत्र बलं धारय ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

अगस्त्यस्य नद्यः सप्तैर्युनक्षिरोहिता ।

पणीन्यं क्रमीरभिविश्वां च राजन् अराधसः ॥ ६ ॥ २४ ॥

अगस्त्यस्य । नद्यः सप्तैः सप्तैः इति । युनक्षि । रोहिता । पणीन् ।

नि । अक्रमीः । अभि । विश्वान् । राजन् । अराधसः ॥ ६ ॥ २४ ॥

अनयागस्त्यस्य स्वसा बन्ध्वादीनां माता ग्राजानं स्तौति हेराजन्समाति त्वं अगस्त्यस्य ऋ
बेर्नद्योर्नन्दयितृभ्यो बन्ध्वादिभ्यो निमित्तभूतेभ्यः तेषां धनप्राप्तये सप्तैः सर्पणस्वभावौ अश्वौ रो
हिता लोहितवर्णौ युनक्षि योजय रथे तथा कृत्वा विश्वान् सर्वान् अराधसः अनाराधयतः अय-
जमानान् पणीन् वणिजोलुब्धकान् नि निरुष्टं नितरां वा अश्वक्रमीः अभिभव ॥ ६ ॥

॥ इत्यष्टमस्य प्रथमे चतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

अथ सप्तमी—

अयं मातायं पितायं जीवातुरागमन्त् ।

इदं तव प्रसर्पणं सुबन्ध्वे हि निरिहि ॥ ७ ॥

अयम् । माता । अयम् । पिता । अयम् । जीवातुः । आ ।
 अगमत् । इदम् । तव । प्रसर्पणम् । सुबन्धो इति
 सुबन्धो । आ । इहि । निः । इहि ॥ ७ ॥

अत्र सूक्तशेषे शाट्यायनकं—अथाग्निं द्वैपदेन सूक्तेनास्तुवन् अग्निः स्तुतआजगाम आ
 गत्य चाह किंकामामागच्छतेति सुबन्धोरेवासुं पुनर्नेतुमित्यब्रुवन् एषोन्तः परिधीत्यब्रवीत्
 तमादध्वमिति तंनिराहरन्मयंमातायंपितेति । शौनकश्च—स्तुतःसराजासुप्रीतस्तस्थौगौपायना-
 निति । सूक्तेनतेस्तुवन्नग्निंद्वैपदेनयथात्रिषु ॥ १ ॥ अथाग्निरब्रवीदेतानयमन्तःपरिध्यसुः । सुब-
 न्धोरस्यचेक्ष्वाकोर्मयागुप्तोहितार्थिना ॥ २ ॥ सुबन्धवेप्रदायासुंजीवेत्युक्त्वाचपावकः । स्तुतो-
 गौपायनैःप्रीतोजगामत्रिदिवंप्रति ॥ ३ ॥ अयंमातेतिहृष्टास्तेसुबन्धोरसुमाह्वयन् । शरीरमभि-
 निर्दिश्यसुबन्धोःप्रतितंभुवि ॥ ४ ॥ सूक्तशेषंजगुश्चास्यचेतसोधारणायतेइति ॥ ५ ॥ अयम-
 ग्निर्माता अयमेव पिता अयं जीवातुर्जीवयिता आगमदाजगाम अतोहे सुबन्धोर्जीव प्रमिभौ
 वर्तमान यस्मादिदं शरीरं तव प्रसर्पणं प्रकर्षणं गतिसाधनं अतइदं प्रत्येहि आगच्छ निरिहि
 निर्गच्छ परिधेः सकाशात् । अन्ये एवं व्याचक्षते—हे निर्गतप्राण सुबन्धोः संबन्धिन् अयं
 विभक्तिव्यत्ययः इयं माता अयं पिता अयं जीवातुर्जीवनफलभूतः पुत्रश्चागमदिति संबध्यते
 सर्वे त्वामागताः दुःस्विताः सन्तः । शिष्टं समानं ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

यथायुगंवरत्रयांनहन्तिधरुणायकम् ।

एवादाधारतेमनोजीवातवेनमृत्यवेथोअरिष्टतातये ॥ ८ ॥

यथा । युगम् । वरत्रयां । नहन्ति । धरुणाय । कम् । एव ।
 दाधार । ते । मनः । जीवातवे । न । मृत्यवे ।
 अथो इति । अरिष्टतातये ॥ ८ ॥

यथा युगं वरत्रया पाशेन नहन्ति बध्नन्ति धरुणाय रथादिधारणाय कृमितिपदपूरणः
 एव एवं ते मनोदाधार परिधावग्निः किमर्थं जीवातवे जीवनाय मृत्यवे मरणाय न अथो भं-
 पिच अरिष्टतातये अविनाशाय स्वार्थिकस्तापिः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

यथेयंपृथिवीमहीदाधारैमान्वनस्पतीन् ।

एवादाधारतेमनोजीवातवेनमृत्यवेथोअरिष्टतांतये ॥ ९ ॥

यथा । इयम् । पृथिवी । मही । दाधारं । इमान् ।
वनस्पतीन् । एव । दाधार । ते । मनः । जीवातवे ।
न । मृत्यवे । अथो इति । अरिष्टतांतये ॥ ९ ॥

यथेयं पृथिवी मही महती इमान् वनस्पतीन् वृक्षादीन् दाधार धारयति शिष्टमुक्तं ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

यमादहवैवस्वतात्सुबन्धोर्मनआभरम् ।

जीवातवेनमृत्यवेथोअरिष्टतांतये ॥ १० ॥

यमात् । अहम् । वैवस्वतात् । सुबन्धोः । मनः । आ । अभरम् ।
जीवातवे । न । मृत्यवे । अथो इति । अरिष्टतांतये ॥ १० ॥

इयंनिगदसिद्धा ॥ १० ॥

अथैकादशी—

न्यग्वातोववातिन्यक्तपतिसूर्यः ।

नीचीनमद्भ्यादुहेन्यग्भवतुरपः ॥ ११ ॥

न्यक् । वातः । अंवं । वाति । न्यक् । तपति । सूर्यः । नीचीनम् ।
अद्भ्या । दुहे । न्यक् । भवतु । ते । अपः ॥ ११ ॥

वातोवायुर्द्युलोकात् न्यक् नीचीनं अववाति गच्छति सूर्यश्च न्यक् तपति अद्भ्या अह-
मनीया गौर्नीचीनं दुहे दुग्धे एवं ते अपः पापं न्यक् नीचीनं भवतु ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

अयं मे हस्तो भगवानयं मे भगवत्तरः ।

अयं मे विश्वभेषजो यं शिवाभिमर्शनः ॥ १२ ॥ २५ ॥

अयम् । मे । हस्तः । भगवन् । अयम् । मे । भगवत्तरः ।

अयम् । मे । विश्वभेषजः । अयम् । शिवाभिमर्शनः ॥ १२ ॥ २५ ॥

अनया बन्धादयो लब्धजीवं सुबन्धुं पाप्मिभिरस्पृशन् अयं मे हस्तो भगवान् भाग्यवान् यस्मात् सजीवं सुबन्धुं स्पृशति तस्मात् तथाऽयं मे हस्तो भगवत्तरः अतिशयेन भगवान् तथार्यं मे हस्तो विश्वभेषजः जीवचिकित्सासाधनसर्वोषधवान् तत्स्थानीयो वा अयं शिवाभिमर्शनः मंगलस्पर्शनः यतो जीवन्तं स्पृशति अत इत्यर्थः ॥ १२ ॥

॥ इत्यष्टमस्य प्रथमे पंचविंशो वर्गः ॥ २५ ॥

॥ इति दशमे मण्डले चतुर्थोऽनुवाकः ॥ ४ ॥

पंचमेऽनुवाकेऽष्टौ सूक्तानि तत्रेदमित्येति सप्तविंशत्यृचं प्रथमं सूक्तं मानवस्य नाभानेदिष्ठ स्यार्षं त्रैष्टुभं इदमादीनि षट्सूक्तानि वैश्वदेवानि । तथा चानुक्रान्तं—इदमित्थासमाधिकानाभानेदिष्ठो मानवो वैश्वदेवं तदिति । पृष्ठचस्य पष्ठेहनि वैश्वदेवशस्त्रे आभिप्रविकातिदेशमाप्तस्योषासानकेत्यस्य स्थाने इदं सूक्तं । सूत्रितंच—उद्धृत्य चोत्तमं सूक्तं त्रीणीदमित्थारौद्रमिति । अत्रैतरेयब्राह्मणं—नाभानेदिष्ठं वै मानवं ब्रह्मचर्यं वसन्तं भ्रातरो निरभजन्तसो ब्रवीदित्य किं मह्यमभाकेत्येतमेव निष्ठावृमववदितारमित्यनुवन्तित्यादि । तत्र नाभानेदिष्ठो भ्रातृभिर्भागेनि राकृतुः पितृसामीप्यमागम्य किं मह्यं भागं न कल्पितवानसीत्यपृच्छत् । सच किमनेन भागेनागिरसः स्वर्गार्थं सत्रमासीनाः षष्ठाहः सपर्यंतमनुष्ठाय मुह्यन्ति तानिदमित्येति सूक्ते संयच्छ ते स्वर्गयंतो वशिष्ठाः सहस्रसंख्याका गादास्यन्तीति पित्रापेरितो गिरसां समीपमागत्य तेभ्यः सत्रपरिवेषणं गोसहस्रमुत्कोचं परिकल्प्य तानेते सूक्ते षष्ठेहन्यशंसयत्ते चैतत्सूक्तसामर्थ्याद्यज्ञं परं पारं प्रापद्य स्वर्जिगमिषवोस्मै गोसहस्रं प्रादुः तं च तद्गोसहस्रं स्वीकृवाणं कश्चन

कृष्णशवासीपुरुषउत्तरतउत्थाय ब्राह्मणास्मदीयं यज्ञशेषभागं मास्वीकुर्वित्यब्रवीत् । स च मह्यमंगिरसः प्रादुरिति प्रत्यब्रवीत् तर्हिब्राह्मण तव पितरमेव पृच्छ कस्मै भागः प्रामुयादित्युक्तः पितृसमीपमागत्यपित्रा रुद्रायायं न्याय्यइति तेनोक्तस्तवैवायं भागइति मम पिताब्रवीदितिप्रत्युवाच । ततोयथार्थकथनेन तुष्टः पुरुषेनाभानेदिष्टायैव स्वभागं प्रादादित्युक्तं । तथाध्वर्युंब्राह्मणेपि—मनुःपुत्रेभ्यो दायं व्यभजत् । सनाभानेदिष्टं वैमानवमित्यादिनायमर्थउक्तः । तत्सर्वमत्रानुसन्धेयं ।

तत्र सूक्ते प्रथमा—

इदमित्थारौरुद्रं गूर्तवंचा ब्रह्म कृत्वा शच्यामन्तराजौ ।

क्राणायदंस्यपितरांमंहनेष्ठाः पर्षत्पक्थे अहन्नासमहोतृन् ॥ १ ॥

इदम् । इत्था । रौरुद्रम् । गूर्तवंचाः । ब्रह्म । कृत्वा । शच्याम् ।

अन्तः । आजौ । क्राणा । यत् । अस्य । पितरा । मंहनेऽस्थाः ।

पर्षत् । पक्थे । अहन् । आ । सप्त । होतृन् ॥ १ ॥

गूर्तवचाः उद्यतवचनोनाभानेदिष्टइदं ब्रह्म स्तोत्रं रौरुद्रं रुद्रपीणनं इत्था इत्थमिदानीं क्रियमाणप्रकारं कृत्वा प्रज्ञानेन निष्पाद्यं स्तोत्रं शच्यामन्तःकर्मणिमध्ये सत्रमध्ये आजौ अंगिरसां संघे करोतीतिशेषः यत्स्तोत्रं क्राणा भागं कुर्वाणौ अस्य पितरा पितरौ अन्ये च मंहनेष्ठाः भागप्रदाने वर्तमानाभ्रातरश्च गोलाभसाधनत्वेनाकल्पयन्नितिशेषः तेन नाभानेदिष्टः पक्थे पक्थे अहन् अहनि षष्ठेहनीत्यर्थः ते षष्ठमेवाहरागत्य मुह्यंति तानेते सूक्ते षष्ठेहनि शंसयेत्युक्तत्वात् सप्तहोतृन् होतृप्रशास्तृब्राह्मणाच्छंस्यादिकान् आपर्षत् सर्वतोऽपूरयत् इदमित्येति सूक्ताभ्यां यज्ञपारं प्रापयामासेत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

सइहानायदभ्यायवन्वञ्चयवान्ःसूदैरमिमीतवेदिम् ।

तूर्वीयाणोगूर्तवंचस्तमःक्षोदीनरेतइतउतिसिंचत् ॥ २ ॥

सः । इत् । दानाय । दभ्याय । वन्वन् । च्यवानः । सूदैः ।
 अमिमीत । वेदिम् । तूर्व्याणः । गूर्तवचःऽतमः । क्षोदः ।
 न । रेतः । इतःऽऊति । सिंचत् ॥ २ ॥

सइत् सकृष्णशवासीपुरुषोरुद्राख्योदानाय स्तोतृणां धनप्रदानाय दक्ष्याय शत्रूणां वधाय च
 वन्वन् स्तोतृन् संभजन् सूदैः हिंसकैः शस्त्रैः च्यवानोरक्षांसि च्यावयन् वेदिममिमीत परिमित-
 वान् यज्ञवास्वुधिष्ठितवानित्यर्थः । तं कृष्णशवास्युत्तरतपोत्थायाब्रवीन्मम वाइदंममवैवा-
 स्तुहमितीतिब्राह्मणं । तदेवाह—तूर्व्याणस्तूर्णगमनोगूर्तवचस्तमः अत्यन्तमुद्यतवचाः रुद्रः क्षो-
 दोन उदकमिव उदकं यथा घनः सिंचति तद्वद्रेतः स्वसामर्थ्यमितऊति इतोगमनवत् यथा भव
 तित्थासिंचत् प्रेरितवानित्यर्थः । यद्वा अनेनोत्तरार्धेनोत्तराभ्यां च प्रासंगिकी अश्विनोः स्तुतिः
 क्रियते । तूर्व्याणः तूर्णगमनोतिशयेनोद्यतवचनोरुद्रः क्षोदोन उदकमिव रेतः उत्पादनसामर्थ्यो-
 पेतं इतऊति सिंचत् जनयामासाश्विनौ अन्यत्र इतऊती इत्यश्विनोरभिधानात् अन्यत्र नमो-
 रुद्रपुत्रत्वप्रसिद्धेश्चामर्थोलक्ष्यते ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

मनोनयेषु हवनेषु तिग्मं विपः शच्यावनुथोद्रवन्ता ।
 आयः शर्याभिस्तु विवृम्णो अस्या श्रीणीता दिशंगभस्तौ ॥ ३ ॥

मनः । न । येषु । हवनेषु । तिग्मम् । विपः । शच्या ।
 वनुथः । द्रवन्ता । आ । यः । शर्याभिः । तुविवृम्णः ।
 अस्य । अश्रीणीत । आदिशम् । गभस्तौ ॥ ३ ॥

हे अश्विनौ युवां मनोन मनइव यथा मनस्तिग्मं तीक्ष्णमाशु धावति एवं येषु हवनेषु
 आह्वानेषु विपः स्तोतुः शच्या प्रज्ञानेन गन्तव्यमिति बुध्या द्रवन्ता द्रवन्तौ गच्छन्तौ वनुथः
 अध्वर्युं संभजथः योध्वर्युः आआभिमुख्येन तुविवृम्णः प्रभूतहविलक्षणधनः सन् अस्य कर्म-
 णि प्रवृत्तस्य मम संबन्धी शर्याभिरंगुलीभिः अश्रीणीत श्रीणाति किं कृत्वा गभस्तौ हस्ते

पृत्वा आदिशं आदिश्य इदमश्विन्यामिति निर्दिश्येत्यर्थः । तादृशं मदीयमध्वर्युं येषु हवनेषु वनुथः तौ युवां हुषइत्युत्तरत्र संबन्धः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

कृष्णायद्रोष्वरुणीषुसीदद्विवोनपाताश्विनाहुवेवाम् ।
वीतमैयज्ञमागतंमेअन्नंववन्वांसानेषमस्मृतधू ॥ ४ ॥

कृष्णा । यत् । गोषु । अरुणीषु । सीदत् । दिवः । नपाता ।
अश्विना । हुवे । वाम् । वीतम् । मे । यज्ञम् । आ । गतम् । मे ।
अन्नम् । ववन्वांसा । न । इषम् । अस्मृतधू इत्यस्मृतधू ॥ ४ ॥

कृष्णा रात्रिर्यद्यदा अरुणीषु अरुणवर्णासु गोषु सीदत् निवसति उषाः विभानाय रथमधितिष्ठतीत्यर्थः । अरुणयोगवउषसामितिनिरुक्तं । तदा उषःकाले हे दिवोनपाता दीप्यमानस्य स्वर्गस्य प्रकाशात्मकस्य वा न पातयितारौ हे अश्विनौ वां हुवे आह्वये वीतं कामयेथां मे अन्नं हविलक्षणं तदर्थं मे यज्ञमागतं आगच्छतं इषमन्नं ववन्वांसा न संभजमानावश्वविष तद्दागतं । कीदृशौ युवां अस्मृतधू अस्मृतद्रोहौ मयिद्रोहं न स्मरन्तौ ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

प्रथिष्टयस्यवीरकर्ममिष्णवनुष्ठितंनुनर्योअपौहत् ।
पुनस्तदावृहति यत्कनायादुहितुरानुभृतमनर्वा ॥ ५ ॥ २६ ॥
प्रथिष्ट । यस्य । वीरकर्मम् । इष्णत् । अनुष्ठितम् । नु । नर्यः ।
अप । अपौहत् । पुनरिति । तत् । आ । वृहति । यत् । कनायाः ।
दुहितुः । आः । अनुभृतम् । अनर्वा ॥ ५ ॥ २६ ॥

स्वाशिनं भगवात् रुद्रः प्रजापतिर्वास्तोष्पतिं रुद्रं सृजत् इत्येतदादिभिस्तिस्मृभिर्वदति यस्य प्रजापतेः इष्णत् इषणवत् वीरकर्मं लिंगव्यत्ययः वीरकर्मं रेतइत्यर्थः येन रेतसोत्पन्नावीरा भवन्ति तद्देवतः प्रथिष्टः प्रथितमासीत् तद्रेतोऽनुष्ठितं प्रजापतिना अपत्यार्थं निषिक्तं नर्यो नरेभ्यो देवेभ्योहितोरुद्रः अपौहत् अपौहति । नदेवाह—पुनस्तद्रेत आवृहति सर्वतउद्यच्छति उ-

द्वमयति पुरुषाकारेण स्वयमुत्पन्नः सन् । कीदृशं रेतः यद्रेतः कनायाः कान्तायाः दुहितुः स्व-
पुत्र्याः तस्यामित्यर्थः तत्र प्रजापतिना अनुभूतं आः आसीत् अस्तेः सिपि रूपं । कीदृशोरुद्रः
अनर्वा अन्यस्मिन्नप्रत्यूतः प्रजापतिवैस्वांदुहितरमभ्यध्यायदिवमित्यन्यआहुरुषसमित्यन्यइति
ब्राह्मणं ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य प्रथमे षड्विंशोवर्गः ॥ २६ ॥

अथ षष्ठी--

म॒ध्याय॑त्क॒र्त्त्व॒म॒भ॒व॒द॒भी॒के॒का॒मं॑ कृ॒ण्वाने॑ पि॒तरि॑ यु॒व॒त्याम् ।
म॒नान॑प्रेतो॒ज॒ह॒तु॒र्वि॒यन्ता॑सा॒नौ॒निषि॑क्तं सु॒कृत॑स्य॒यो॒नौ ॥ ६ ॥
म॒ध्या । यत् । क॒र्त्त्व॒म् । अ॒भ॒व॒त् । अ॒भी॒के॑ । का॒मम् । कृ॒ण्वाने॑ ।
पि॒तरि॑ । यु॒व॒त्याम् । म॒नान॑क् । रेतः । ज॒ह॒तुः । वि॒यन्ता॑ ।
सा॒नौ । नि॒षि॒क्तम् । सु॒कृत॑स्य । यो॒नौ ॥ ६ ॥

कामं यथेच्छं कृण्वाने कुर्वाणे पितरि प्रजापतौ युवत्यां दुहितरि उषसि दिवि वा दि-
वमित्यन्यइति हिब्राह्मणं प्रदर्शितं । मध्या तयोर्मध्ये अन्तरिक्षमध्ये वा अभीके प्राप्ते समीपे
यत्कर्त्वं कर्माभवत् मिथुनीभावाख्यं तदानीं मनानक् भल्पं रेतोजहतुः त्यक्तवन्तौ किंकुर्वाणा-
विति तत्राह वियन्तौ परस्परमभिगच्छन्तौ प्रजापतिना सानौ समुच्छ्रिते स्थाने सुकृतस्य यज्ञस्य
योनीं निषिक्तमासीदित्यर्थः । ततोरुद्रउत्पन्नइत्यर्थः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी--

पि॒ताय॑त्स्वा॒न्दु॒हितर॑म॒धिष्क॑न्क्ष॒मया॑रेतः॒संजग्मा॑नो॒निषि॑ञ्चत् ।
स्वा॒ध्या॒ज॒नय॑न्ब्रह्म॒देवा॑वास्तो॒ष्पति॑व्रत॒पांनि॑रतक्षन् ॥ ७ ॥
पि॒ता । यत् । स्वा॒म् । दु॒हितर॑म् । अ॒धिष्क॑न् । क्ष॒मया॑ । रेतः ।
स॒म॒ज्ज॒ग्मा॑नः । नि । सि॒ञ्च॑त् । सु॒आ॒ध्यः । अ॒ज॒नय॑न् । ब्रह्म॑ ।
देवाः । वास्तोः । प॒तिम् । व्र॒त॒पाम् । निः । अ॒त॒क्षन् ॥ ७ ॥

पिता प्रजापतिर्यद्यदा स्वां दुहितरं दिवमुषसं वा अधिष्कन् .अध्यस्कंदत् तदानीमेव क्षमया पृथिव्या सह संजग्मानः संगच्छमानः प्रजापतिः अस्मिन्लोके रोहितंभूतामृश्योभूत्वा रेतोनिषिचत् निषेकमकरोत् । तामृश्योभूत्वा रोहितं भूतामभ्यैदिति ब्राह्मणं । तदानीं स्वाध्यः सुध्यानाः सुकर्माणोवा देवान्ब्रह्मजनयन्नुदपादयन् । किं तद्ब्रह्मेति तदाह—वास्तोष्पतिं यज्ञवास्तु-स्वामिनं व्रतपां व्रतस्य कर्मणोरक्षःप्रभृतिभ्यः पालकं निरतक्षन् सुमपादयन् यज्ञवास्तुस्वामि-त्वं दत्वा-कर्मरक्षकत्वेन निर्मितवन्तइत्यर्थः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

सईष्टपानफेनमस्यदाजौस्मदापरैदपददभ्रचेताः ।

सरत्पदानदक्षिणापगृह्णतानुमेपृशन्धो जगृभ्रे ॥ ८ ॥

सः । ईम् । ष्पां । न । फेनम् । अस्यत् । आजौ । स्मत् । आ ।

परां । ऐत् । अपं । दभ्रचेताः । सरत् । पदा । न । दक्षिणा ।

परावृक् । न । ताः । नु । मे । पृशन्धः । जगृभ्रे ॥ ८ ॥

अंगिरसां सत्रांते नाभानेदिष्टोगोनिरोधायगच्छन्तं वास्तोष्पतिं पुरतः पश्यन् वदति स ईं सोयं वृषान वर्षकइन्द्रइव सयथा नमुचिवधार्थं आजौसंग्राणे फेनमस्यत् क्षिप्तवान् तद्वत् क्षेपमनावास्तोष्पतिः तदानीं तवैव वास्तुभागोयुक्तइति. यथार्थकथनानन्तरं स्मत् अस्मत्तः आ परैत् अपपरागच्छेदिति दभ्रचेताः अल्पमनस्कः दक्षिणा दक्षिणार्थानां गवां परावृक् परावर्जयिता सन् पदा पदानि नसरत् नसरति अस्मदभिमुखं नागच्छति मे मम संबन्धिन्यस्तागाः अंगिरोभिर्दत्ताः पृशन्धः पथिकानामभिस्पर्शनकुशलोरुद्रोन जगृभ्रे नगृह्णातीत्येवमाशास्ते ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

मक्षूनवह्निःप्रजायाउपब्दिर्धिननन्नउपसीददृधः ।

सनितेध्मंसनितोतवाजंसधर्ताजज्ञेसहसायवीयुत् ॥ ९ ॥

मक्षु । न । वह्निः । प्रजायाः । उपब्दिः । अग्निम् । न । नमः ।
उप । सीदत् । ऊर्धः । सनिता । इध्मम् । सनिता । उत ।
वाजम् । सः । धर्ता । जज्ञे । सहसा । य्विद्युत् ॥ ९ ॥

वास्तोष्पतिनारुद्रेण योप्यमानेस्मिन्यज्ञे वह्निर्वह्निवद्वाहकोराक्षसादिर्मक्षु शीघ्रं नोपसीदत्
नागच्छति । योवह्निः प्रजाया उपब्दिः उपपीडको भवति यज्ञविघातार्थमागच्छन् ऋत्विगादिरू-
पायाः प्रजायाः पीडां करोत्यहनि तथा ऊर्धः रात्रिनामैतत् रात्रावपि अग्निं ज्वलन्तं नग्नेविवस-
नः राक्षसादिर्नोपसीदत् एवं रुद्रे रक्षितरि सति सोग्निरिध्मं सनिता संभक्ता जज्ञे उत्पन्नः उ-
तापिच वाजं हविलक्षणमन्नं सनिता जज्ञे धर्ता जगद्धारकश्च जज्ञे उत्पन्नः सोग्निः सहसा यज्ञस्य
बलेनं यवीयुत् यज्ञमिश्रयितृणां रक्षःप्रभृतीनां योद्धा जज्ञे ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

मक्षुकनायाः सख्यं नवग्वा ऋतं वदन्त ऋतयुक्तिमग्मन् ।
द्विबर्हसो य उपगोपमागुरदक्षिणासो अच्युता दुधुक्षन् ॥ १० ॥ २७ ॥

मक्षु । कनायाः । सख्यम् । नवग्वाः । ऋतम् । वदन्तः ।
ऋतयुक्तिम् । अग्मन् । द्विबर्हसः । ये । उप । गोपम् । आ ।
अगुः । अदक्षिणासैः । अच्युता । दुधुक्षन् ॥ १० ॥ २७ ॥

नवग्वा अंगिरसः गवामयनारव्यं सत्रमनुतिष्ठतामंगिरसां मध्ये ये नवस्तु मासेषु लब्ध-
गावः संतः उत्थितास्ते नवग्वाः ते ऋतं वदन्तो गिरसः मक्षु शीघ्रं कनायाः कमनीयायाः श्रुतेः
नाभानेदिष्ठपेरितायाः सकाशात् ऋतयुक्तिं उक्तयागपरिसमार्तिं अग्मन् प्राप्ताः । यद्वा ऋतयुक्तिं
यज्ञयोगोपेतं ऋतं शब्दं स्तुतिं वदन्तो गिरसः कनायाः पृश्न्याः सख्यमगमन्नितियोजनम् । द्वि-
बर्हसो द्वयोः स्थानयोः द्यावापृथिव्योः परिवृढार्ये गिरसो गोपं गोपायिबाहूनाभानेदिष्ठमिन्द्रं वा
उपागुरुपगतास्ते अदक्षिणासो दक्षिणारहिताः अदक्षिणानि सत्राणीत्याहुरिति हि वचनं ये य-

जमानास्तऋत्विजइति च । ते चअभ्युताउदकानि अक्षीणानि फलानि वा दधन्त द-
ग्धवन्तः ॥ १० ॥

॥ इत्यष्टमस्य प्रथमे सप्तविंशोवर्गः ॥ २७ ॥

अथैकादशी-

मक्षुकनायाःसख्यंनवीयोराधोनरेत्ऋतमित्तुरण्यन् ।

शुचियत्तरेकणआर्यजन्तसबर्दुघायाःपयउस्त्रियायाः ॥ ११ ॥

मक्षु । कनायाः । सख्यम् । नवीयः । ऋतम् । वर्दन्तः ।

ऋतद्युक्तिम् । अग्मन् । शुचि । यत् । ते । रेकणः । आ ।

आर्यजन्त । सबः । दुघायाः । पयः । उस्त्रियायाः ॥ ११ ॥

मक्षु शीघ्रं कनायाः कमनीयायाः पृश्न्याः घर्मदोग्ध्याः नवीयोनवतरं सख्यं प्राप्येति
शेषः । अथवा नवीयइति राधोविशेषणं नवतरं राधोधनमिव रेतः सिच्यमानं ऋतमुदकं तुर-
ण्यन् दिवः सकाशात् मेरितवन्तः । हे इन्द्र ते तुभ्यं यद्यदा रेकणः पाथोलक्षणं धनंश्च अभि-
मुखं अयजन्त अपूजयन् । कीदृशं रेकणः सबर्दुघायाः सबरित्यमृतनाम अमृतदोग्ध्या उस्त्रि-
यायाः गोः पयः पानयोग्यं रसं अयजन्त तदोदकं तुरण्यन्निति । अत्राध्वर्युन्नाक्षणं—अंगिर-
सोवैसत्रमासत तेषांपृश्निघर्मदुघासीत् सर्जीषेणाजीवत् तेब्रुवन् कस्मैनुसत्रमास्महे येस्याओष-
धीर्नजनयामइति । तेदिवोवृष्टिमसृजन्तेति ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी-

पश्वायत्पश्वावियुताबुधन्तेतिब्रवीतिवक्तरिरराणः ।

वसोर्वसुत्वाकारवोनेहाविश्वंविवेष्टिद्रधिणमुपक्षु ॥ १२ ॥

पश्वा । यत् । पश्वा । विद्युता । बुधन्त । इति । ब्रवीति ।

वक्तरि । रराणः । वसोः । वसुत्वा । कारवः । अनेहा ।

विश्वम् । विवेष्टि । द्रधिणम् । उप । क्षु ॥ १२ ॥

यद्यदा स्तोतारः पश्वा पशुना गोसमूहेनेत्यर्थः तेन वियुता वियुक्तानि स्वकीयानि गोस्थानानि पश्वा पश्वात् बुधन्त अजानन् तदानीं कारवः कारुरित्यर्थः इति ब्रवीतीति ब्रूते । किमिति वृक्करि स्तीतरि रराणोरममाणोवसोर्वासकात्सकाशात् वसुत्वा अतिशयेन वासयिता यद्वा वसुत्वे-
ति समूहार्थे त्वोनामकरणः गोरूपधनवतोतिशयेन गोसमूहवानित्यर्थः । अनेहा अपापइन्द्रो विश्वं
द्रविणं गोरूपं पणिभिरपहतं धनं क्षु मक्षिवत्यर्थः शीघ्रं उपविवेष्टि उपव्यामोति पुनरादातुं ।
अयमर्थः यदेन्द्रस्य स्तोतारसंस्मरैरपहतमात्मीयं गोधनं न जानन्ति ततः प्रागेवागत्येन्द्रः तन्व्यरु-
धदिति ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी-

तदिश्वस्य परिषद्धानो अगमन्पुरुसदन्तो नार्षदं विभित्सन् ।
विशुष्मास्य संग्रथितमनर्वा विदत्पुरुप्रजातस्य गुहायत् ॥ १३ ॥

तत् । इत् । नु । अस्य । परिऽसद्धानः । अम्मन् । पुरु । सदन्तः ।
नार्सदम् । विभित्सन् । वि । शुष्मास्य । समग्र्यथितम् ।
अनर्वा । विदत् । पुरुऽप्रजातस्य । गुहा । यत् ॥ १३ ॥

तदित् तत्रैव नु क्षिप्रमस्येन्द्रस्य परिषद्धानः परितोवर्तमानाः परिचारकारश्मयः अगमन् प्र
काशनार्थमगच्छन् पुरु पुरुणि कृत्रिमाणि सदन्तः सीदन्तोसुराः नार्षदं नृषदः पुत्रं विभित्सन्
भेत्तुमैच्छन् किंचायं शुष्मस्यैतन्नामस्यांसुरस्य पुरुप्रजातस्य बहुप्रादुर्भावस्य संग्रथितं मर्म
विदत् वेत्त्ययमिन्द्रः । यदसुरस्य दुर्ज्ञेयं मर्म गुहा गुहायां गोपितं तद्विदत् ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी-

भर्गोहनामोतयस्य देवाः स्वर्णयोत्रिषधस्थे निषेदुः ।
अग्निर्हनामोतजातवेदाः श्रुधीनो होतः क्रतस्य होताधुक् ॥ १४ ॥

भर्गः । ह । नाम । उत । यस्य । देवाः । स्वर्गः । न । ये । त्रिऽसधस्थे ।
निऽसेदुः । अग्निः । ह । नाम । उत । जातऽवेदाः । श्रुधिः ।
नः । होतः । क्रतस्य । होता । अधुक् ॥ १४ ॥

उतापिच भर्गोहनाम तत्तेजः किल प्रसिद्धं यस्य तेजसः आग्नेयस्य संबन्धिनि त्रिषध-
स्थे वर्हिषि ये देवाः सन्ति ते सर्वे स्वर्नं स्वर्गे यथा तथैव निषेदुः निषीदन्ति । उतापिच तत्तेजो-
ग्निर्हनाम अग्निः किल नाम उतापिच जातवेदाः जातप्रज्ञः जातानां वेदिता एतदपि तस्य
तेजसोनाम अग्नेर्भर्गइति अग्निरितिजातवेदाइति च त्रीणिनामानीत्यर्थः । अथ प्रत्यक्षकृतः हे
होतर्होमनिष्पादकोक्तनामाग्ने ऋतस्य होता यज्ञसंबन्धिनां देवानामाह्वाता अधुक् द्रोहर-
हितस्त्वं नोस्माकमाह्वानं श्रुधि शृणु ॥ १४ ॥

अथ पंचदशी—

उतत्यामेरौद्रावर्चिमन्तानासत्याविन्द्रगूर्तयेयजध्वै ।

मनुष्वदृक्तवर्हिषे रराणा मन्दू हितप्रयसा विक्षु यज्यू ॥ १५ ॥ २८ ॥

उत । त्या । मे । रौद्रौ । अर्चिःमन्ता । नासत्यौ । इन्द्र । गूर्तये ।

यजध्वै । मनुष्वत् । दृक्तवर्हिषे । रराणा । मन्दू इति ।

हितप्रयसा । विक्षु । यज्यू इति ॥ १५ ॥ २८ ॥

उतापिच हे इन्द्र त्या तौ प्रसिद्धौ रुद्रपुत्रौ । क्षोदोनरेतइतऊतिसिचंदितिहि रुद्रपुत्रत्वमुक्तं ।
अर्चिमन्ता दीप्तिमन्तौ नासत्यावभिनौ मे गूर्तये स्तुतये यजध्वै यागाय च भवेतामिति शेषः । किंच
मनुष्वत् मम पितुर्मनोरिव तस्य यज्ञे यथा तथैव वृक्तवर्हिषे मह्यं रराणा रममाणौ मन्दू मदिष्णु
हितप्रयसा प्रेरितधनौ विक्षु अस्मदीयेषु पुत्रादिषु त्वै यज्यू यष्ट्व्यौ भवेतामिति शेषः ॥ १५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य प्रथमेष्टाविंशोवर्गः ॥ २८ ॥

अथ षोडशी—

अयंस्तुनोराजावन्दिवेधाअपश्चविप्रस्तरतिस्वसेतुः ।

सकक्षीवन्तरेजयत्सोअग्निनेमिनचक्रमवर्तोरघुद्भु ॥ १६ ॥

अयम् । स्तुतः । राजा । वन्दि । वेधाः । अपः । च । विप्रः ।

तरति । स्वसेतुः । सः । कक्षीवन्तम् । रेजयत् । सः । अग्निम् ।

नेमिम् । न । चक्रम् । अवर्तः । रघुद्भु ॥ १६ ॥

अयं वेधाः सर्वस्य विधाता राजा सोमः स्तुतः सर्वैः यन्दिंस्तूयतेऽस्माभिः । किंच विप्रः
विशेषेण नूरकः विप्रवच्छुद्धोवा स्वसेतुः यस्य स्वभूतारश्मयोजगद्धन्धकाः सन्ति ससोमः अप-
श्चान्तरिक्षं तरति लंघयति प्रतिदिनं ससोमः कक्षीवन्तमृषिं पर्वतमध्ये सोमार्थं गतं रेजयत्
अकंपयत् सोमं एवाग्निं हविर्वोढुमशक्तं सन्तं पलाय्याप्सु प्रविष्टं रेजयत् । कं पने दृष्टान्तः—नेमिं
नमनशीलं रघुद्रु लघुद्रु लघुगमनं चक्रं अर्वतो न अश्वाइव ते यथा रेजयन्ति तद्वत् नुमभाव-
श्छान्दसः ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी—

सद्विबन्धुर्वैतरणो यष्टा सबर्धुं धेनुं मुखं दुहध्यै ।
संयन्मित्रावरुणा वृञ्ज उक्थैर्ज्येष्ठेभिर्यमणं वरुथैः ॥ १७ ॥
सः । द्विबन्धुः । वैतरणः । यष्टा । सबः । धेनुम् ।
अस्वम् । दुहध्यै । सम् । यत् । मित्रावरुणा । वृञ्जे ।
उक्थैः । ज्येष्ठेभिः । अर्यमणम् । वरुथैः ॥ १७ ॥

सोमिद्विबन्धुः द्वयोर्लोकयोर्बन्धुभूतः वैतरणः सर्वस्य विशेषेण तारयिता यद्वा वितरणा-
हं हविःपदानाहं यष्टा देवानां याजकोग्निः सबर्धुं अमृतोपमपयोदोग्नीं धेनुं अस्वं अप-
सूतां निवृत्तप्रसवां शयवे दुहध्यै दोहायाकरोत् यद्यदा शशयुः मित्रावरुणौ अर्यमणं च ज्ये-
ष्ठेभिः ज्येष्ठैः प्रशस्तैः वरुथैः वरुणथैरुक्थैः शस्त्रैः संवृजे सम्यक्स्तौति यदा शयुर्मित्रावरुणा-
र्यमणं स्तुतिं करोति तदा तेषामाज्ञयाग्निं निवृत्तप्रसवां पयोदोग्नीमकरोदिति ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी—

तद्विबन्धुः सूरिर्दिविते धियन्धानाभानेदिष्टोरपतिप्रवेनत् ।
सानोनाभिः परमास्यवाघाहंतत्पश्चात्कतिथश्चिदास ॥ १८ ॥
तद्विबन्धुः । सूरिः । दिवि । ते । धियम् । धाः । नांभानेदिष्टः ।
रपति । प्र । वेनत् । सा । नः । नाभिः । परमा । अस्य । वा ।
घ । अहम् । तत् । पश्चात् । कतिथः । चित् । आस ॥ १८ ॥

तद्वन्धुः सैवं पृथिवीबन्धिका उत्पत्त्यधिष्ठानत्वेन यस्यासौ तद्वन्धुः तन्मातृकइत्यर्थः ।
 सूरिः स्तुतेः प्रेरकः दिविवर्तमानस्य ते तव स्वभूतइतिशेषः । त्वदपत्यभूतइति यावत् । षष्ठीसा-
 मर्थ्यात् संबन्धसामान्यं प्रतीयते तच्चादित्यस्य पुत्रोमनुः मनोः पुत्रोनाभानेदिष्टइत्येवं सूर्याप-
 -त्यत्वेपि पर्यवस्यति । सूर्यनाभानेदिष्टयोः संबन्धश्चरमपादे उत्तरमन्त्रे च वक्ष्यते सच धियन्धाः
 कर्मणां धारकोनाभानेदिष्टोवेनन् अंगिरोदत्तंगोसहस्रं कामयमानः प्ररपति पलपति स्तौती-
 त्यर्थः । वा अपिचेत्यर्थः सा द्यौर्नोस्मार्कं परमा उत्कृष्टा नाभिः बन्धिका याऽस्यादित्यस्या-
 धिष्ठानभूतास्ति घेतिपूरणः । अहं तत्तस्यादित्यस्य पश्चा पश्चादनन्तरं कतिथः कतिपयानां
 पूरणः आसाभवं अनेन ममादित्येन जन्यजनकभावः संबन्धः सन्निरुष्टइत्युक्तं भवति ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी-

इयंमेनाभिरिहमेसधस्थमिमेमेदेवाअयमस्मिसर्वः ।

द्विजाअहंप्रथमजाऋतस्येदंधेनुरदुहजायमाना ॥ १९ ॥

इयम् । मे । नाभिः । इह । मे । सधस्थम् । इमे । मे ।

देवाः । अयम् । अस्मि । सर्वः । द्विजाः । अहं । प्रथमजाः ।

ऋतस्य । इदम् । धेनुः । अदुहत् । जायमाना ॥ १९ ॥

इयं माध्यमिका वाक् मे नाभिः सन्नाहनी आदित्यस्य तस्याश्चाभेदादस्यर्षेर्माध्यमिका
 वाक् बन्धिका भवति । तथाचब्राह्मणं-सायावागसौसादित्यइति । इहास्मिन्मंडले मे मम स-
 धस्थं स्थानं इमे देवाद्योतमानारश्मयोमे मम स्वभूताः अयमहमस्मि सर्वः सूर्यस्य स्वस्य चो-
 -क्तेन प्रकारेणाभेदात् तद्वारा सर्वात्मकत्वं अहं किञ्चेत्यर्थः । द्विजाब्रह्मांडजाऋतस्य सत्यभूतस्य
 ब्रह्मणः प्रथमोत्पन्नाधेनुः पृथिवीदेवता माध्यमिका वाक् जायमाना इदं सर्वमदुहत् दुदोह उदपा-
 दयदित्यर्थः ॥ १९ ॥

अथ विंशी-

अथासुमन्द्रोअरतिर्विभावावस्यतिदिवर्तनिर्वनेषाट् ।

कुर्वायच्छेणिर्नशिशुर्दन्मभूस्थिरंशैवृधंसूतमाता ॥ २० ॥ २१ ॥

अधं । आसु । मन्द्रः । अरतिः । विभावा । अव । स्यति ।
द्विवर्तनिः । वनेषाट् । ऊर्ध्वा । यत् । श्रेणिः । न । शिशुः । दन् ।
मक्षु । स्थिरम् । शेषवृधम् । सूत । मता ॥ २० ॥ २१ ॥

अथाथ आसु चतसृषु दिक्षु मन्द्रोमोदमानः अरतिः गन्ता विभावा दीप्तिमान् द्विवर्तनिः
द्वयोलोकयोगन्ता वनेषाट् वनेकाष्ठानामभिभविताग्निवस्यति अवसन्नोभवति यागार्थं । यच्च
योग्निः ऊर्ध्वा उन्मुखा श्रेणिर्न पिपीलिकापंक्तिरिवाहिं शिशुः शंसनीयः मक्षु क्षिपं दन् शत्रून्
दमयति तमिमं स्थिरं निश्चलं शेषवृधं सुखस्य वर्धकं माता अरणिः सूत यज्ञे जनयामास ॥२०॥

॥ इत्यष्टमस्य प्रथमे एकोनविंशोवर्गः ॥२१॥

अथैकविंशी-

अधागावउपमातिकनायाअनुश्वान्तस्यकस्यचित्परेयुः ।
श्रुधित्वंसुद्रविणोनस्त्वयाळाश्वघ्नस्यवावृधेसूनृताभिः ॥ २१ ॥
अधं । गावः । उपमातिम् । कनायाः । अनु । श्वान्तस्य ।
कस्य । चित् । परा । ईयुः । श्रुधि । त्वम् । सुद्रविणः । नः ।
त्वम् । याट् । आश्वघ्नस्य । वृधे । सूनृताभिः ॥ २१ ॥

अध संप्रति कस्य चित् श्वान्तस्य प्रवृद्धस्य श्रान्तस्य वेत्यात्मनोनिर्देशः ईदृशस्य ना-
भानेदिष्टस्य कनायाः कमनीयायाः स्तुतेर्गावोवाचः यद्वा वाचः स्तुतयः कनायाः कमनीयायाः,
स्तुतेरुपमातिं उपमानभूतमिन्द्रमनुपरेयुः अनुपरागच्छन्ति हे सुद्रविणः सुधनाग्ने त्वं श्रुधि ऋणु
नोमम संबन्धिनमिन्द्रं याट् याजय त्वं चाश्वघ्नस्याश्वघ्नोश्वमेधयाजी मनुः तस्य पुत्रस्य मम
सूनृताभिः स्तुतिभिः वृधे वर्धसे पुरुषव्यत्ययः अथवायं वर्धतइति परोक्षेण निर्देशः ॥२१॥

अथ द्वाविंशी-

अधत्वमिन्द्रविद्धयंस्मान्महोरायेनृपतेवज्रबाहुः ।
रक्षाचनोमघोनःपाहिंसूरीनैहसस्तेहरिवोअमिष्टौ ॥ २२ ॥

अधं । त्वम् । इन्द्र । विद्धि । अस्मान् । महः । राये । नृऽपतै ।
वज्रंऽबाहुः । रक्षं । च । नः । मघोनः । पाहि । सूरीन् ।
अनेहसः । ते । हरिऽवः । अभिष्टौ ॥ २२ ॥

हे इन्द्र अध अधुना वज्रबाहुस्त्वमस्मान् महोमहते राये धनाय विद्धि जानीहि हे इन्द्र मघोनोहविष्मतो नोस्मान् रक्ष पालय शत्रुभ्यः सकाशात् । किंच सूरीन् स्तुतिप्रेरकानस्मान्पाहि अन्नादिदानेन रक्ष हे हरिवः हरिभ्यां तद्वज्रिन्द्र ते तवाभीष्टौ अभिगमने अनेहसः अपापाः स्यामेति शेषः ॥ २२ ॥

अथ त्रयोविंशी-

अधयद्राजानागविष्टौसरत्सरण्युःकारवेजरण्युः ।
विप्रःप्रेष्ठःसद्येषांबभूवपराचवक्षदुतर्षदेनान् ॥ २३ ॥
अधं । यत् । राजानां । गोऽइष्टौ । सरत् । सरण्युः । कारवे ।
जरण्युः । विप्रः । प्रेष्ठः । सः । हि । एषाम् । बभूव । परां । च ।
वक्षत् । उत । पर्षत् । एनान् ॥ २३ ॥

हे राजाना राजमानौ मित्रावरुणौ अध अधुना सन्नसमाप्तौ यद्यस्मात् गविष्टौ गवामेषणायां सत्यां सरण्युः सरणशीलोयः सरत् गच्छति । किंकुर्वन् कारवे कर्म कुर्वते अंगिरसां गणाय जरण्युः स्तुतिमिच्छन् तस्मात् सविप्रोनाभामेदिष्टः एषामंगिरसां प्रेष्ठः प्रियतमो बभूव । हीतिपूरणः तेषां कर्तव्यं पराच वक्षत् परावहतु उतापिच एनानंगिरसः पर्षत् पारयति इत्यात्मनएवमाशास्ते ॥ २३ ॥

अथ चतुर्विंशी-

अधान्वस्यजेन्यस्यपुष्टौवृथारेभन्तईमहेतदूनु ।
सरण्युरस्यमूनुरश्वोविप्रश्वासिश्रवसश्चसातौ ॥ २४ ॥
अधं । नु । अस्य । जेन्यस्यं । पुष्टौ । वृथा । रेभन्त ।
तत् । ऊँ इति । नु । सरण्युः । अस्य । सूनुः । अश्वः । विप्रः ।
च । असि । श्रवसः । च । सातौ ॥ २४ ॥

अनया वरुणं पृथक् स्तौति अथ अथ नु क्षिप्रमस्य जेन्यस्य जयशीलस्य स्तुत्या जेतव्यस्य वा स्वभूतं गवादि धनं पुष्टौ पोषेनिमित्ते सति तस्य पुष्ट्यर्थं वा वृथा अनायासेन रेभन्तः स्तुवन्तोनु क्षिप्रं ईमहे याचामहे सरण्युः शीघ्रसरणशीलोऽश्वोऽस्य वरुणस्य सूनुः पुत्रः वरुणाब्धश्वउत्पन्नः । अथ प्रत्यक्षरुतः हे वरुण त्वं विप्रश्वासि विप्रवत्पूज्यः शुद्धोवा भवसि श्रवसश्चान्नस्य सातौ लाभे अस्माकमन्नलाभाय प्रवृत्तश्च भवसि ॥ २४ ॥

अथ पञ्चविंशी—

युवोर्यादिसख्यायास्मेशर्धायस्तोमंजुजुषेनमस्वान् ।
विश्वत्रयस्मिन्नागिरःसमीचीःपूर्वीर्षगातुर्दाशत्सूनृतायै ॥ २५ ॥

युवोः । यर्दि । सख्याय । अस्मे इति । शर्धाय । स्तोमम् ।
जुजुषे । नमस्वान् । विश्वत्र । यस्मिन् । आ । गिरः । समृद्धीचीः ।
पूर्वीर्षव । गातुः । दाशत् । सूनृतायै ॥ २५ ॥

हे मित्रावरुणौ युवोर्युवयोः शर्धाय बलवतेस्मे अस्माकं सख्याय यद्वा युवयोः सख्या य अस्मे अस्माकं शर्धाय बलाय च यद्दि नमस्वानन्नवान् अध्वर्युः स्तोत्रवान् होता वा स्तोमं जुजुषे सेवते यस्मिन् सख्ये सिद्धे सति विश्वत्र विश्वस्मिन् जनपदेगिरः अंगिरसां संबन्धिन्यः समीचीः समीच्यआगच्छन्तीति शेषः उदाराणां गृहे इदं गृहाणेदंगृहाणेत्येवं रूपाः श्रूयन्तइत्यर्थः । यद्वा यागानुष्ठातृणां स्तुतिगिरः आगच्छन्ति पूर्वीर्षगातुः प्राचीर्दिगिव सा यथा गच्छतां सुखं प्रयच्छति तद्वत् यद्वा पूर्वीं प्रवृद्धा पुरातनीवा गातुः सरणिरिव सा यथा गच्छतां सुखं प्रयच्छति तद्वत् सूनृतायै प्रियसत्यरूपायै स्तुतिवाचे दाशत् सुखं प्रयच्छतु ॥ २५ ॥

अथ षड्विंशी—

सगृणानोअद्भिर्देवांनिदिसुबन्धुर्नमसासूक्तैः ।
वर्षदुक्थैर्वचोभिराहि नूनंव्यध्वैतिपयसउत्त्रियायाः ॥ २६ ॥

सः । गृणानः । अतुःभिः । देववान् । इति । सुवन्धुः । नमसा ।
 सुउक्तैः । वर्धत् । उक्तैः । वचःभिः । आ । हि । नूनम् ।
 वि । अध्वा । एति । पर्यसः । उस्त्रियायाः ॥ २६ ॥

अद्भिर्देवताभिर्देवान् सुवन्धुः शोभनबन्धनः सवरुणः इतीत्थं कृतप्रकारेण नमसा
 नमस्कारेण सूक्तैश्चगृणानः स्तूयमानः सन् वर्धत् वर्धतां उक्थैर्वचोभिः उच्यमानैः प्रशस्तै-
 वां स्तुतिवचोभिर्नूनमिदानीं आगच्छत्वितिशेषः । हीतिपूरणः । तस्य यागार्थं उस्त्रियायाः गोः
 पर्यसः अध्वा मार्गोव्येति स्तनाघ्राणि क्षरन्तीत्यर्थः ॥ २६ ॥

अर्थं सप्तविंशी-

तउषुणोमहोयजत्राभूतदेवासउतयेसजोषाः ।
 येवाजाँअनयतावियन्तोयेस्थानिचेतारोअमूराः ॥ २७ ॥ ३० ॥
 ते । ऊँ इति । सु । नः । महः । यजत्राः । भूत । देवासः । उतये ।
 सजोषाः । ये । वाजान् । अनयत । विइयन्तः ।
 ये । स्थ । निइचेतारः । अमूराः ॥ २७ ॥ ३० ॥

अनया ऋषिरंगिरसः आशास्ते हे यजत्रायष्टव्याद्देवासोदेवाः ते यूयं उइति पूरणः महोम-
 हते नोस्माकमूतये रक्षणाय सजोषाः संगताः भूत भवत ये च यूयं अंगिस्सोमहं वाजानन्वा-
 नि अनयत प्रापयथ वियन्तः उत्थाय विविधं गृच्छन्तः सन्तः ये च यूयं अमूराः अमूढाः षष्ठा
 हःप्रयोगमौढ्यरहितीइत्यर्थः तादृशा निचेतारोगवां विवेकारः स्थ भवथ ते सजोषा भूते
 वि समन्वयः ॥ २७ ॥

॥ इत्यष्टमस्य प्रथमे त्रिंशोवर्गः ॥ ३० ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमोहार्दं निवारयन् । पुमर्थश्चतुरोदेयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

इतिश्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरंधरेण सा-
 यणाचार्येणविरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये अष्टमाष्टके प्रथमोध्यायः ॥ १ ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

यस्य निःश्वसितं वेदायोवेदेभ्योऽखिलं जगत् । निर्ममे तमहं वंदे विद्यातीर्थमहेश्वरम् ॥ १ ॥
व्याख्याय प्रथमं विद्वानष्टमस्याष्टकस्य सः । अध्यायं सायणामात्योद्वितीयं व्याचिकीर्षति ॥२॥

तत्र येयज्ञेनेत्येकादशर्चं अनुवाकापेक्षया द्वितीयं सूक्तं मानवस्य नाभानेदिष्टस्यार्षं आ-
दितश्चतस्रो जगत्यः पञ्चम्यनुष्टुप् षष्ठी बृहती सप्तमी सतोबृहती अष्टमीनवम्यावनुष्टुभौ दशमी
गायत्री एकादशी त्रिष्टुप् आदितः षण्णां विश्वेदेवाअङ्गिरसोवा देवता सप्तमी वैश्वदेवी अष्ट-
म्याद्यासु चतसृषु सावर्णेर्महाराजस्य दानं स्तूयते अतस्तास्तद्देवताकाः । तथाचानुक्रम्यते—
येयज्ञेनेकादशशाद्याः षष्ठङ्गिरसां स्तुतिर्वान्त्यात्रिष्टुप्पञ्चम्यनुष्टुप् प्रगृथोनुष्टुभौ गायत्री चतस्रो-
न्त्याः सावर्णेर्दानस्तुतिरिति । षष्ठेहनि वैश्वदेवशस्त्रे एतत्सूक्तं । सूत्रितंच—इदमित्यारौद्रमिति-
प्रागुपोत्तमाया येयज्ञेनेत्यावपतइति ।

तत्र प्रथमा—

ॐ येयज्ञेनदक्षिणयासमक्ताइन्द्रस्यसख्यममृतत्वमानश ।
तेभ्योभद्रमङ्गिरसोवोअस्तुप्रतिगृभ्णीतमानवंसुमेधसः ॥ १ ॥

ये । यज्ञेन । दक्षिणया । समऽअक्ताः । इन्द्रस्य । सख्यम् ।
अमृतत्वम् । आनश । तेभ्यः । भद्रम् । अङ्गिरसः । वः ।
अस्तु । प्रति । गृभ्णीत । मानवम् । सुमेधसः ॥ १ ॥

नाभानेदिष्टः स्वपित्रा मनुनाभ्यनुज्ञातः सत्रमासीनानंगिरसोभ्येत्य मांप्रतिगृह्णीत युष्म
भ्यं यज्ञं प्रज्ञापयामीति यदुक्तवान् तदुच्यते । इतिहासस्तु इदमित्येति पूर्वसूक्ते नाभानेदि
शंसति नाभानेदिष्टं वै मानवमिति ब्राह्मणानुसारेण । मनुः पुत्रेभ्योदायं व्यभजत् । इतितैत्तिरी
यब्राह्मणानुसारेण च सप्रपंचमभिहितः । तथाच्चास्याऋचोयमर्थः यज्ञेनं यजनीयेन हविषा द

क्षिणया ऋत्विग्भ्योदेयया समक्ताः संगताः ये अहीनैकाहसहस्राणि कुर्वन्तोयूयमिन्द्रस्य सख्यं सखिकर्म अत एवाभृतत्वं अमरणधर्मं देवत्वं आनश आनशिध्वे प्राप्ताःस्थ अश्रोतेर्दिति मध्यमे व्यत्ययेन बहुवचनत्वं अश्रोतेश्चेति नुडागमः यद्वृत्तयोगादनिघातः । हे अङ्गिरसः तेभ्योवो-युष्मभ्यं भद्रं कल्याणं कर्मास्तु हे सुमेधसः सुप्रजाः हे अङ्गिरसः ते यूयं इदानीं मानवं मनोः पुत्रं मां प्रतिगृह्णीत प्रतिगृह्णीत मयि प्रतिगृहीते सति यज्ञं साधु करिष्यामीति तदर्थं प्रतिगृह्णीत ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

यउदाजन्पितरौगोमयंवस्वृतेनाभिन्दन्परिवत्सरेवलम् ।
दीर्घायुत्वमङ्गिरसोवोअस्तुप्रतिगृह्णीतमानवंसुमेधसः ॥ २ ॥

ये । उतऽआजन् । पितरः । गोऽमयम् । वसु । ऋतेन । अभिन्दन् ।
परिवत्सरे । वलम् । दीर्घायुत्वम् । अङ्गिरसः । वः ।
अस्तु । प्रति । गृह्णीत । मानवम् । सुऽमेधसः ॥ २ ॥

हे अङ्गिरसः पितरः अस्माकं पूर्वजत्वेन पितृभूताये यूयं गोमयं गवात्मकं पणिभिरपह तं वसु धनं उदाजन् तैरधिष्ठितात्पर्वतात् उदगमयन् । किञ्च ऋतेन सत्यभूतेन यज्ञेन प्रतिवत्सरे पर्यागते वत्सरे संपूर्णसत्रांतइत्यर्थः तत्र बलं बलमामानं गवामपहर्तारमसुरं अभिन्दन् च्यनाशयन् तेभ्योवोयुष्मभ्यं दीर्घायुत्वं प्रभूतजीवनमस्तु । शेषं पूर्ववत् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

यऋतेनसूर्यमारोहयन्दिव्यप्रथयन्पृथिवीमातरंवि ।
सुप्रजास्त्वमङ्गिरसोवोअस्तुप्रतिगृह्णीतमानवंसुमेधसः ॥ ३ ॥

ये । ऋतेन । सूर्यम् । आ । आरोहयन् । दिवि । अप्रथयन् ।
पृथिवीम् । मातरम् । वि । सुप्रजाःत्वम् । अङ्गिरसः । वः ।
अस्तु । प्रति । गृह्णीत । मानवम् । सुऽमेधसः ॥ ३ ॥

हे अङ्गिरसः ये भवन्तः ऋतेन सत्यभूतेन यज्ञेन दिवि द्युलोके सूर्यं सुष्टु सर्वस्य प्रेरक-
मादित्यं आरोहयन् अस्थापयन् किञ्च मातरं सर्वेषां निर्मात्रीं पृथिवीं व्यपथयन् प्रसिद्धामकु-
र्वन् सत्रादिकर्मकरणेन । तेऽप्योयुष्मभ्यं सुप्रजास्त्वं सुपुत्रत्वमस्तु नित्यमसिचूप्रजामेधयोरित्य-
सिचू समासान्तः तस्माद्भावप्रत्ययः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अयं नाभावदति वल्गुवो गृहे देवपुत्रा ऋषयस्तच्छृणोत न ।
सुब्रह्मण्यमङ्गिरसो वो अस्तु प्रतिगृभ्णीत मानवंसुमेधसः ॥ ४ ॥

अयम् । नाभा । वदति । वल्गु । वः । गृहे । देवऽपुत्राः । ऋषयः ।
तत् । शृणोत न । सुब्रह्मण्यम् । अङ्गिरसः । वः ।
अस्तु । प्रति । गृभ्णीत । मानवम् । सुमेधसः ॥ ४ ॥

हे देवपुत्राः देवानां पुत्राः अग्नेः पुत्राः ऋषयः अतीन्द्रियार्थस्य द्रष्टारो हे अङ्गिरसः
अयं नाभानेदिष्ठः पुरोवर्ती जनः वोयुष्माकं गृहे गृहभूते यज्ञे वल्गु कल्याणं वचोवदति तद्वा-
क्यं यूयं शृणोत न महतादरेण शृणुत श्रुश्रवणे तप्तनप्तनथनाश्चेति तनवादेशः तेऽप्योयुष्मभ्यं
सुब्रह्मण्यं शोभनब्रह्मवर्चसं अस्तु इदानीमागतं मानवं मां प्रतिगृह्णीत ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

विरूपासं इदृषयस्तद्गम्भीरवेषसः ।
ते अङ्गिरसः सूनवस्ते अग्नेः परिजज्ञिरे ॥ ५ ॥ १ ॥

विरूपासः । इत् । ऋषयः । ते । इत् । गम्भीरवेषसः । ते ।
अङ्गिरसः । सूनवः । ते । अग्नेः । परि । जज्ञिरे ॥ ५ ॥ १ ॥

परोक्षतया ऋषिराह—ऋषयः कर्मणां द्रष्टार एते ऋषयः विरूपास इत् अन्योन्यं वर्णतोरु-
पतश्च नानारूपा भवन्ति तद्वत् तेषामि अङ्गिरसः गम्भीरवेषसः वेप इति कर्मनाम् गम्भीरकर्मा-

णोभवन्ति तद्भमे अङ्गिरसः सूनवः पुत्राः खलु । तदेवाह ते तद्भमे अङ्गिरसोग्नेः परिजाज्ञरे सर्व-
तोजाताः प्रादुर्भूताः । येगाराआसंस्तैंगिरसोभवन्तित्ब्राह्मणं । अत्र निर्हृकं चद्रष्टव्यं ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य द्वितीये प्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

अथ षष्ठी—

येअग्नेःपरिजज्ञिरेविरूपासोदिवस्परि ।

नवंग्वोनुदशंग्वोअङ्गिरस्तमःसचादेवेषुमंहते ॥ ६ ॥ ॥

ये । अग्नेः । परि । जज्ञिरे । विरूपासः । दिवः । परि । नवंग्वः ।
नु । दशंग्वः । अङ्गिरःस्तमः । सचा । देवेषु । मंहते ॥ ६ ॥

विरूपासः विविधरूपाये अङ्गिरसः दिवस्परि द्युलोकात् अग्नेः परि जज्ञिरे परितोजाताः
यद्वा दिवस्परि परिः पञ्चम्यर्थद्योतकः स्वतेजसा दीप्यमानाद्भग्नेर्जाताः तेषां मध्ये नवंग्वोदश-
ग्वश्च अङ्गिरस्तमः अङ्गिरसां वरिष्ठःसत्रमासीनानामङ्गिरसां मध्ये केचन नवसु मास्तु कर्म-
कृत्वोदतिष्ठन् केचन दशसु मास्त्विति एवमङ्गिरसामयनमुक्तं तेषामग्निर्नवग्वश्चदशग्वश्चोक्तः
तादृशः देवेषु सचा सहावस्थितः सोमिः मंहते मह्यं धनं प्रयच्छति मंहतिर्दानकर्मा ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

इन्द्रेणयुजानिःसृजन्तवाघतौव्रजंगोमन्तमश्विनम् ।

सहस्रमेददतोअष्टकर्ण्यःश्रवोदेवेष्वकृत ॥ ७ ॥

इन्द्रेण । युजा । निः । सृजन्त । वाघतः । व्रजम् । गोमन्तम् ।

अश्विनम् । सहस्रम् । मे । ददतः । अष्टकर्ण्यः ।

श्रवः । देवेषु । अकृत ॥ ७ ॥

वाघतः कर्मणां वोढारोविश्वेदेवाअङ्गिरसोवा इन्द्रेण युजा सहायेन निःसृजन्त निरग-
मयन् किंगोमन्तं गोयुक्तं अश्विनमश्ववन्तं षणिभिरवरुद्धं व्रजं ते मे मां प्रति सहस्रं सहस्रसंख्या-
कं सत्रपरिवेषणं अष्टकर्ण्यः अष्टइति अशुव्याप्तौ निष्ठार्या रूपं विस्तृतकर्णाः उपलक्षणमे-

तत् व्याप्तं सर्वावयवाः गाश्च ददतः मयं प्रयच्छन्तः देवेषु इन्द्रादिषु श्रवोहविलक्षणमन्त्रं कीर्तिं वा अक्रुत् अकृषत् । करोतेर्लुङि मन्त्रे घसेति चूर्लुक् एवं नाभानेदिष्टेनाङ्गिरसः स्तुताः तस्मै धनं प्रादुः । तदुक्तं शौनकेन—ऋषयोङ्गिरसस्तुष्टायद्दुर्मानवायतु । तत्पुण्याय च कर्माणि ये यज्ञेनेतिकीर्तयेत् ॥ १ ॥ उत्तरांभिश्च तसृभिरस्मै मानवाय ऋषये सावर्णिनाय दत्तं तत्प्रशस्यते । तदप्युक्तं शौनकेन—सावर्णिनाचयद्दत्तं मानवाय महद्दत्तु । तदुक्तं सूक्तशेषेण प्रनूनं जायतामिति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

प्रनूनं जायतामयं सनुस्तोक्मेव रोहनु ।

यः सहस्रं शताश्वं सद्यो दानाय मंहते ॥ ८ ॥

प्र । नूनम् । जायताम् । अयम् । मनुः । तोक्मं इव । रोहनु ।

यः । सहस्रम् । शतं अश्वम् । सद्यः । दानाय । मंहते ॥ ८ ॥

अयं सावर्णिर्मनुः नूनं क्षिप्रं प्रजायतां प्रजातो भवतु धनादिभिः पुत्रादिभिश्च रोहनु प्रादुर्भवतु । तत्र दृष्टान्तः—तोक्मेव यथा जलक्लिन्नं बीजं प्रादुर्भवति एवं कर्मफलसंयुक्तः समनुः पुत्रादिर्भविष्यति । योयं मनुः शताश्वं बह्वश्वसंयुक्तं सहस्रं गवां सद्यस्तदानीमेव दानाय मंहते अस्मै ऋषये दातुं प्रेरयति ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

नतमं श्रोति कश्चन दिव इषसान्वारभम् ।

सावर्ण्यस्य दक्षिणा वि सिन्धुरिव प्रथे ॥ ९ ॥

न । तम् । अश्रोति । कः । चन । दिवः इव । सानु । आरभम् ।

सावर्ण्यस्य । दक्षिणा । वि । सिन्धुः इव । प्रथे ॥ ९ ॥

तं सावर्णिमनुं कश्चन कश्चिदप्यारभमारब्धुं स्वकर्मणानाश्रोति नव्यामोति यथामनुः प्रयच्छति तथान्योदातुं शक्नोतीत्यर्थः । कथं स्थितं दिव इव द्युलोकस्य सानु संमुच्छ्रितं तेजसा कैश्चिदपि अप्रभृष्यं आदित्यमवस्थितं आभरं । शक्तिणमुत्कमुलाविति कमुल । तस्थसावर्ण्यः स्यमनोः इयं गवादिदक्षिणां सिन्धुरिव स्मन्दमाना नदीव पृथिव्यां प्रथे विप्रथे विस्तीर्णा भवति ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

उतदासापरिविषेस्मद्विष्टीगोपरीणसा । यदुस्तुर्वश्रमामहे ॥ १० ॥

उत । दासा । परिऽविषे । स्मद्विष्टी इति स्मत्तुष्टिष्टी ।

गोऽपरीणसा । यदुः । तुर्वः । च । ममहे ॥ १० ॥

उतापिच स्मद्विष्टो कल्याणादेशिनौ गोपरीणसा गोपरिणसौ परिणद्धपशू गोभिः परिवृतौ बहुगवादियुक्तौ दासा दासवत्प्रेष्यवत्स्थितौ तेनाधिष्ठितौ यदुश्च तुर्वश्च एतन्नामकौराजर्षी परिविषे अस्य सावर्णेर्मनोर्भोजनाय ममहे पशून्प्रयच्छतः प्रत्येकमन्वयादेकवचनं ॥ १० ॥

अथैकादशी—

सहस्रदाग्रामणीमारिषन्मनुःसूर्येणास्ययतमानैतुदाक्षिणा ।

सावर्णेर्देवाःप्रतिरन्त्वायुर्यस्मिन्नश्रान्ताअसनामवाजम् ॥ ११ ॥ २ ॥

सहस्रऽदाः । ग्रामऽणीः । मा । रिषत् । मनुः । सूर्येण । अस्य ।

यतमाना । एतु । दक्षिणा । सावर्णेः । देवाः । प्र । तिरन्तु । आयुः ।

यस्मिन् । अश्रान्ताः । असनाम । वाजम् ॥ ११ ॥ २ ॥

गवादीनां सहस्रस्य दाता ग्रामणीः ग्रामाणां नेता कर्ता जनपदानां अयं मनुः मारिषत् नकैश्चिदपि रिष्टोर्हिंसितोभवतु यद्वा कर्मनेतृनस्मान्माहिनस्तु किंतु धनादिदानेन पूजयतु अस्य यतमाना गच्छन्ती दक्षिणा सूर्येण सह एतु संगच्छतां त्रिषुलोकेषु प्रसिद्धाभवत्वित्यर्थः । तस्यास्य सावर्णेः सवर्णपुत्रस्य मनोः देवाइन्द्रादयः आयुर्जीवनं प्रतिरंतुप्रवर्धयन्तु अश्रान्ताः कर्मस्वनलसाः सर्वकर्मकुर्वन्तः वयं अस्मिन्मनौवाजं गोलक्षणमन्नं असनाम संभजेमहि नान्नेदिष्टोहमलभइत्याशास्ते ॥ ११ ॥

• ॥ इत्यष्टमस्य द्वितीये द्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

पराव्रतायद्वात् सप्तदशर्चं तृतीयं सूक्तं प्लुतेः पुत्रस्य गयस्यार्थं षोडशीसप्तदशौ त्रिष्टुभौ पञ्चदशी त्रिष्टुप् जगती वा शिष्टाश्चतुर्दश जगत्यः स्वस्तिनःपथ्यास्विति द्वे पथ्यास्वस्तिदेव-

ताके शिष्टावैश्वदेव्यः । तथाचानुक्रांतं—परावतरुयूनागयः प्लातोद्वित्रिष्टुवंतं तु स्वस्तिनस्त्रिष्टुञ्चा सहचोत्तरमा पथयास्वस्तिदेवत्येति । पृष्ठ्याभिष्टवषडहयोस्तृतीयेहनि वैश्वदेवशस्त्रे एतत्सूक्तं वैश्वदेवनिविद्धानं । सूत्रितञ्च—अनश्वोजातः परावतोयइतिवैश्वदेवमिति ।

तत्र प्रथमा—

परावतोयेदिधिषन्तआप्यमनुप्रीतासोजनिमाविवस्वतः ।
ययातेर्येनहुष्यस्यबर्हिषिदेवाआसतेतेअधिब्रुवन्तुनः ॥ १ ॥
परावतः । ये । दिधिषन्ते । आप्यम् । मनुप्रीतासः । जनिम ।
विवस्वतः । ययातेः । ये । नहुष्यस्य । बर्हिषि । देवाः ।
आसते । ते । अधि । ब्रुवन्तु । नः ॥ १ ॥

ये देवाः परावतोदूरदेशादागत्याप्यं ज्ञातेयं मनुष्यैः सह बंधुत्वं दिधिषन्त धारयन्ति यद्वा ह-
विषां प्रदातृभिः मनुष्यैः सह सख्यं कुर्मइति परस्परं शब्दायन्ते धिषशब्दे जौहोत्यादिक्रः छा-
न्दसोक्तस्यान्तोदशः धिष धारण इति कैश्चिदप्युपगम्यते । उक्तार्थमेव विशिनष्टि मनुप्रीतासः
मनुष्यैः प्रीतादेवाः विवस्वतः विवस्वत्पुत्रस्य मनोः जनिम जन्मानि मनुष्यान्धारयन्ति किञ्च
ये देवाः नहुषस्य नहुष्यपुत्रस्य ययातेरेतन्नामकस्य राजर्षेः बर्हिषि यज्ञे आसते उपविशन्ति ते
देवाः नोस्मानधिब्रुवन्तु धनादिप्रदानेन अस्मानधिकं वदन्तु पूजयन्त्वित्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीयां—

विश्वाहिवोनमस्यानिवन्द्यानामानिदेवाउतयज्ञियानिवः ।
येस्थजाताआदिनेरञ्चस्परियेपृथिव्यास्तेमंहश्रुताहवम् ॥ २ ॥
विश्वा । हि । वः । नमस्यानि । वन्द्या । नामानि । देवाः ।
उत । यज्ञियानि । वः । ये । स्थ । जाताः । अदितेः । अत्सभ्यः ।
परिभ्ये । पृथिव्याः । ते । मे । इहं । श्रुत । हवम् ॥ २ ॥

हे देवाः इन्द्रादयः हिरवधारणे वीयुष्मकमेव नामानि नमनीयानि विश्वा सर्वाणि शरीराणि
नमस्यानि नमस्कारार्हाणि भवन्ति वंद्या वंद्यानि स्तोतव्यानि च भवन्ति । उतापिच वीयुष्मकं

तानि शरीराणि यज्ञियामि यज्ञार्हाणि भवन्ति ये यूयं अदितेरद्वीनात् द्युलोकात् अद्भ्यः
अन्तरिक्षनामैतत् अन्तरिक्षात्परिः पञ्चम्यर्थद्योतकः पृथिव्याश्च जाताः प्रादुर्भूताः रथ भवथ
ते यूयं इहास्मिन्यज्ञे आगत्य मे मदीयं हवमाह्वानं श्रुत शृणुत ॥ २ ॥

अग्निष्टोमे वैश्वदेवशस्त्रे येऽयोमातेत्येषा धाय्या । सूत्रितञ्च—अयंवेनश्चोदयत्पृथ्विगर्भा
येऽयोमातामधुमत्पिन्वतेपयइति ।

सैषा तृतीया—

येभ्योमातामधुमत्पिन्वतेपयःपीयूषंद्यौरदितिरद्विबर्हाः ।
उक्थशुष्मान्वृषभरान्स्वमसंस्तौआदित्याँअनुमदास्वस्तये ॥ ३ ॥
येभ्यः । माता । मधुमत् । पिन्वते । पयः । पीयूषम् । द्यौः ।
अदितिः । अद्विबर्हाः । उक्थःशुष्मान् । वृषभरान् ।
सुमसः । तान् । आदित्यान् । अनु । मदा । स्वस्तये ॥ ३ ॥

मात सर्वस्य निर्मात्री पृथिवी येऽयोदेवेऽयः देवार्थं मधुमत् माधुर्योपेतं पयः सारभूतं
क्षीरं पिन्वते क्षरति तथा अदितिरद्वीना अद्विबर्हाः मेघैः परिवृढा प्रवृद्धा परिवृद्धमेघावा
द्यौश्च पीयूषं पिन्वते द्यावापृथिव्यौ हविरुत्पादयतइत्यर्थः ऋषिरात्मानंसंबोध्याह उक्थशु-
ष्मानतिबलान् वृषभरान् वृष्टेराहर्तुन् ह्यग्रहोर्भेइतिभः । स्वमसः सुकर्मणः तानादित्यानादितेः
पुत्रान् देवान् स्वस्तये अविनाशाय अनुमदं अनुस्तुहि माघतेल्लोदि व्यत्ययेन शप् मन्दतेर्वा
स्तुत्यर्थस्य अनित्यमागमशासनमिति नुमभावः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

नृचक्षंसोअनिमिषन्तोअर्हणाबृहद्देवासोअमृतत्वमानशुः ।
ज्योतीरथाअहिमायाअनांगसोदिवोवर्ष्माणंवसतेस्वस्तये ॥ ४ ॥
नृचक्षंसः । अनिमिषन्तः । अर्हणा । बृहत् । देवासः ।
अमृतत्वम् । आनशुः । ज्योतिःइरथाः । अहिमायाः ।
अनांगसः । दिवः । वर्ष्माणम् । वसते । स्वस्तये ॥ ४ ॥

मृचक्षसः कर्मनेतृणां मनुष्याणां द्रष्टारः अतएवानिमिषन्तः निमेषमकुर्वाणाः सर्वदा जा-
गृह्णन्तः देवासो देवाः अर्हणा लोकस्य परिचरणार्थं स्तोतव्यत्वाय बृहत् बृंहितं अमृतत्वं अम-
रणधर्मं आनशुः प्राप्ताः देवाः खलु मनुष्यैः पूज्याः तस्मात्पूजाहेतु देवत्वं आनशिरे अतएव
ज्योतीरथादीर्ष्यमानरथोपेताः अहिमायाः कैश्चिदप्यहन्तव्यप्रज्ञाः अनागसः पापरहिताः आ-
दित्याः दिवोद्युलोकस्य वर्ष्माणं नाभिस्थानं समुच्छ्रितं देशं स्वस्तये अविनाशाय लोकस्य
क्षेमकरणार्थं वसते अधिवसन्ति यद्वा स्वतेजसाच्छादयन्ति ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

सम्राजोयेसुवृधोयज्ञमाययुरंपरिहृतादधिरेदिविक्षयम् ।
ताँआविवासनमंसासुवृक्तिभिर्महोआँदित्याँअदितिँस्वस्तये ॥ ५ ॥ ३ ॥

सम्राजः । ये । सुवृधः । यज्ञम् । आययुः । अपरिहृताः ।
दधिरे । दिवि । क्षयम् । तान् । आ । विवास । नमसा । सुवृक्तिभिः
महः । आदित्यान् । अदितिम् । स्वस्तये ॥ ५ ॥ ३ ॥

सम्राजः सर्वेषां राजानः स्वतेजोभिः सम्यक् राजमानाः सुवृधः सुवृद्धाये देवाः यज्ञं आ-
ययुः आयांति सोमादिहविर्भक्षणार्थं ततः अपरिहृताः कैश्चिदप्यर्हिंसिताये देवाः दिवि द्यु-
लोके क्षयं निवासं दधिरे विदधति कुर्वन्ति ऋषिरात्मानमाह महोमहतः गुणाधिक्येन आदि-
त्यानदितेः पुत्रान् तान्पसिद्धान्देवान् अदितिं तेषां मातरमेतन्नामिकां च स्वस्तये अविनाशाय
नमसा हवीरूपेणानेन सुवृक्तिभिः शोभनाभिः स्तुतिभिश्च आविवास आविवासेन परिचर
विवासतिः परिचरणकर्मा ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य द्वितीये तृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

अथ षष्ठी—

कोषःस्तोमंराधतियंजुजोषथविंश्वेदेवासोमनुषोयतिष्ठत् ।
कोवोध्वरंनुविजाताअंकरद्योनःपर्षदत्यंहःस्वस्तये ॥ ६ ॥

कः । वः । स्तोमम् । राधति । यम् । जुजोषथ । विश्वे । देवासः ।
 मनुषः । यति । स्थन । कः । वः । अध्वस्म । तुविज्ञाताः ।
 अरम् । करत् । यः । नः । पर्षत् । अति । अंहः । स्वस्तये ॥ ६ ॥

ऋषिर्देवान्प्रति बहुधा वितर्कयति हे देवाः वः युष्माकं कः स्तोता स्तोमं त्रिवृत्पञ्चदशा-
 दिलक्षणं राधति संसाधयति न कश्चिदस्तीत्यर्थः । यद्वा मदन्वः कोवा युष्मभ्यंस्तोमं करोति
 यूयं यं स्तोतारं जुजोषथ सेवध्वे जुषी प्रीतिसेवनयोः लेटि शपः श्लुः अडागमः । किञ्च हे
 मनुषोमन्तारोज्ञातारोहे विश्वेदेवासोदेवाः यूयं यति यत् संख्याः स्थन भवथ यच्छब्दादपि छा-
 न्दसोडतिर्दृष्टव्यः । हे तुविज्ञाताः धात्रादिविभागेन बहुजननाः हे देवाः युष्मदर्थं कोवा यजमानः
 अध्वरं यज्ञं अरंकरत् अलं करोति स्तुतिभिर्हविर्भिश्च । मदन्वोनास्तीत्यर्थः यो यज्ञः नोस्मान्
 स्वस्तये अविनाशाय अंहः पापरूपं मार्गं अवैदिकं अतिपर्षत् अतिपारयति तं यज्ञं कोवालं-
 करोतीति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

येभ्यो होत्रां प्रथमामाये जेमनुः समिद्धाग्निर्मनसा सप्त होतृभिः ।
 त आदित्या अभयं शर्म यच्छतसुगानः कर्तुं सुपथा स्वस्तये ॥ ७ ॥

येभ्यः । होत्राम् । प्रथमाम् । आयेजे । मनुः । समिद्धः अग्निः ।
 मनसा । सप्त । होतृभिः । ते । आदित्याः । अभयम् । शर्म ।
 यच्छत । सुगानः । नः । कर्तुं । सुपथाः । स्वस्तये ॥ ७ ॥

समिद्धाग्निः हविर्भिः सम्यक् दीप्ताग्निः मनुर्वैवस्वतः मनुष्याणां प्रथमभावी श्रद्धधानेन
 मनसा सप्त सप्तसंख्याकैर्होतृभिः वषट्कर्तृभिः ऋत्विग्भिश्च सहयेभ्यो युष्मभ्यं प्रथमां प्रथमं मु-
 ख्यं यद्वा सर्वेषां मनुष्याणामग्रे क्रियमाणत्वादायं होत्रां हूयन्ते हवींष्यन्नेति होत्रायज्ञः तं य-
 द्वा आहूयन्ते देवाः स्तुतिभिरनेति तं यज्ञं आयेजे आभिमुख्येनेष्टवान् यजेर्लिटि रूपं । यद्वा
 लटि लोपस्त आत्मनेपदेष्विति तलोपः । यजिवप्योरुलिट्येत्वं वक्त्र्यमितिवचनादेकारः । हे
 आदित्याः अदितेः पुत्राः हे देवाः ते यूयं नोस्मभ्यमभयं शर्म च सुखं प्रयच्छत । किञ्च नो-

स्माकं स्वस्तये क्षेमाय सुपथा सुपथानि शोभनान्वैदिकमार्गान् सुगा सुष्ठु गंतव्यानि कर्तं कुरुत
करोतेलोऽपि बहलंछन्दसीतिविकरणस्य लुक् तस्य तवादेशः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

यईशिरेभुवनस्यप्रचेतसोविश्वस्यस्थातुर्जगतश्चमन्तवः ।
तेनःकृतादकृतादेनंसपर्यद्यादेवासःपिपृतास्वस्तये ॥ ८ ॥

ये । ईशिरे । भुवनस्य । प्रचेतसः । विश्वस्य । स्थातुः ।
जगतः । च । मन्तवः । ते । नः । कृतात् । अकृतात् ।
एनंसः । परि । अद्य । देवासः । पिपृत् । स्वस्तये ॥ ८ ॥

प्रचेतसः प्रकृष्टज्ञानामन्तवः सर्वस्य वेदितारः ये देवाः स्थातुः स्थावरस्य जगतोर्जंगम-
स्य विश्वस्य सर्वस्य भुवनस्य लोकंस्य ईशिरे ईश्वराभवन्ति । अथ प्रत्यक्षः हे देवासोदेवा
ये उक्तगुणास्ते यूयं नोस्मान् कृतात् कायिकात्पापात् अकृतात् करचरणादिभिरकृतात् एनसः
किंतु म्लानसात्पापाच्च अद्यास्मिन्दिने स्वस्तये अविनाशाय आयुषोभिवृद्धये पिपृत् पारयत पा-
परहितान्कुरुतेत्यर्थः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

भरेष्विन्द्रंसुहवंहवामहेहोमुचंसुकृतंदैव्यंजनम् ।
अग्निमित्रंवरुणंसातयेभगंद्यावापृथिवीमरुतःस्वस्तये ॥ ९ ॥

भरेषु । इन्द्रम् । सुहवंम् । हवामहे । अंहः । मुचंम् । सुकृतम् ।
दैव्यम् । जनम् । अग्निम् । मित्रम् । वरुणम् । सातये ।
भगम् । द्यावापृथिवी इति । मरुतः । स्वस्तये ॥ ९ ॥

अंहोमुचं अंहसः पापस्य मोचकं सुहवं शोभनाह्वानं इन्द्रं भरेषु भृणन्ति भर्जयन्ति
विनाशयन्ति शत्रून्नेति भराः संग्रामाः तेषु हवामहे रक्षणायह्वयामः । किञ्च सुकृतं सु-
कर्माणं दैव्यं देवसंबंधिनं अन्यं ज्ञानं चाह्वयामहे । तंजनमुद्दिशति अग्निं मित्रं वरुणं भगं भु-
जनीयमेतन्नामानं देवं द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ मरुतश्च सातये अन्नज्ञाभाय स्वस्तये अ-
विनाशाय रक्षणायह्वयामहे ॥ ९ ॥

अदितिदेवताकस्य पशोः सुत्रामाणमित्येषा वपायागस्य याज्या । सूत्रितञ्च—अदितिर्ह
जनिष्ट सुत्रामाणंपृथिवीं धामनेहसमिति । प्रायणीयेष्टौ आदित्यस्य हविषएषैवानुवाक्या सैवो-
दयनीयायां याज्या । सूत्रितञ्च—सुत्रामाणंपृथिवीं धामनेहसं महीमूषमातरंसुव्रतानामिति । प-
याणे अनयैव नवमारोहेव । सूत्रितञ्च—सुत्रामाणंपृथिवीं धामनेहसमिति नावमिति ।

सैषा सूक्ते दशमी—

सुत्रामाणंपृथिवीं धामनेहसंसुशर्माणमदितिंसुप्रणीतिम् ।
दैवीनावस्वरित्रामनांगसमस्रवन्तीमारुहेमास्वस्तये ॥ १० ॥ ४ ॥

सु३त्रामाणम् । पृथि॒वीम् । द्याम् । अ॒नेह॒सम् । सु३शर्माणम् ।
अदि॒तिम् । सु३प्र॒णीतिम् । दै॒वीम् । ना॒वम् । सु३अ॒रि॒त्राम् ।
अना॑ंगसम् । अ॒स्र॒वन्तीम् । आ । रु॒हे॒म् । स्व॒स्तये ॥ १० ॥ ४ ॥

द्युलोकः नैरूपकतया स्तूयते—सुत्रामाणं सुष्ठु त्रायन्तीं पृथिवीं विस्तृतां अनेहसं पाप-
रहितां सुशर्माणं शोभनसुखयुक्तां अदितिं अदीनां सुप्रणीतिं सुप्रणयनां सुष्ठु प्रणेत्रीं दैवीं दे-
वसंबंधिनीं स्वरित्रां शोभनारित्रां जलाहरणशीलदारुर्युक्तां अनागसं पापरहितां अस्रवन्तीं अ-
गच्छन्तीं अविनश्वरीं नावं नावमिव स्थितां द्यां स्वस्तये अविनाशाय देवत्वप्राप्तये आरुहे-
म वयमारोहेम रोहतेर्लिङि लिङ्चाशिष्यङित्यङ्प्रत्ययः ॥ १० ॥

॥ इत्यष्टमस्य द्वितीये चतुर्थोवर्गः ॥ ४ ॥

अथैकादशी--

विश्वेयजत्राअधिवोचतोत्रायध्वनोदुरेवायाअभिहृतः ।
सत्ययावोदेवहृत्याहुवेमशृण्वतोदेवाअवसेस्वस्तये ॥ ११ ॥

वि॒श्वे । य॒ज॒त्राः । अ॒धि । वो॒च॒त । ऊ॒तये । त्राय॑ध्वम् । नः ।
दुः३ए॒वायाः । अ॒भि॒हृ॒तः । स॒त्यया॑ । वः । दे॒व३हृ॒त्या ।
हु॒वे॒म् । शृ॒ण्व॒तः । दे॒वाः । अ॒व॒से । स्व॒स्तये ॥ ११ ॥

हे यजत्राः यजनीयाः हे विश्वे सर्वे देवाः यूयं ऊतये रक्षणार्थं अधिवोचत अस्मान-
धिभूत आभाष्य च अभिहृतः अभिहिंसित्र्याः दुरेवायाः दूर्गतेः नोस्मान्नायध्वं यद्येवं कुरु-
थ तर्हि हे देवाः शृण्वतः स्तोत्राण्यस्माभिरुक्तानि तादृशान् वीयुष्मान् सत्यया यथार्थभूतया
देवहृत्या देवाह्वयन्ते अनयेति देवहृतिः स्तुतिः तथा वयं हुवेम आह्वयेम । किमर्थं अवसे
रक्षणाय शत्रुभ्यः स्वस्तये क्षेमाय जीवनाभिवृद्धये च ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी-

अपामीवामपविश्वामनां हुतिमपारान्तिदुर्विदत्रामघायतः ।
आरे देवा द्वेषो अस्मद्युयोत नो रुणः शर्म यच्छता स्वस्तये ॥ १२ ॥

अपं । अमीवाम् । अपं । विश्वाम् । अनां हुतिम् । अपं । अरान्तिम् ।
दुःऽविदत्राम् । अघायतः । आरे । देवाः । द्वेषः । अस्मत् ।
युयोत न । उरु । नः । शर्म । यच्छत । स्वस्तये ॥ १२ ॥

हे देवाः अमीनां रोगादिकं यद्वा रोगवद्वाधकं शत्रुं अस्मत्तोदूरे अपकुरुत पृथक्कुरुत
तथा विश्वां सर्वांमनाहुतिं देवानामाह्वानबुद्धिं यद्वा देवानां महाशत्रुं पृथक्कुरुत । किञ्च अरान्तिं
अदानं लोभबुद्धिं यद्वा देवेभ्यो हविषामदातारं शत्रुमपगमयत । अपिच अघायतः पापमिच्छ-
तः शत्रोः दुर्विदत्रां दुर्विज्ञानं दुष्टां बुद्धिं च इत्थं द्वेषो द्वेषान् सर्वान् शत्रून् अस्मदस्मत्तः आरे
दूरे युयोत न पृथक्कुरुत एवं सति यूयं नोस्मभ्यं उरु विस्तीर्णं शर्म सुखं स्वस्तये कल्याणाय
प्रयच्छत ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी--

अरिष्टः समर्तो विश्वे एधते प्रजाभिर्जायते धर्मणस्परि ।
यमादित्यासो नयथा सुनीतिभिरति विश्वानिदुरिता स्वस्तये ॥ १३ ॥

अरिष्टः । सः । मर्तः । विश्वः । एधते । प्र । प्रजाभिः । जायते ।
धर्मणः । परि । यम् । आदित्यासः । नयथा । सुनीतिभिः ।
अति । विश्वानि । दुःऽइता । स्वस्तये ॥ १३ ॥

हे देवाः विश्वः सर्वः मर्तः समनुष्यः अरिष्टः कैश्चिदप्यहिंसितः सन् एधते पश्वा-
दिभिर्वधते तथा धर्मणः परिधारकात्कर्मणोनंतरं समनुष्यः प्रजाभिः पुत्रादिभिः प्रजायते प्रक-
र्षणाविर्भूतो भवति हे आदित्याः देवाः यं मनुष्यं सुनीतिभिः सुनयनैर्विश्वानि सर्वाणि दुरिता
दुरितानि तद्रूपान् वा स्वस्तये क्षेमायातिनयथ अतीत्य सन्मार्गे नयथ .सवर्धतइति सम-
न्वयः ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

यदेवा सोवथ वाजसातौ यं शूस्साता मरुतो हिते धने ।

प्रातर्यावाणं रथमिन्द्रसान् सिमरिष्यन्तमारुहेमास्वस्तये ॥ १४ ॥

यम् । देवासः । अवथ । वाजसातौ । यम् । शूरसाता ।

मरुतः । हिते । धने । प्रातःऽद्यावानम् । रथम् । इन्द्र ।

सान् सिम् । अरिष्यन्तम् । आ । रुहेम् । स्वस्तये ॥ १४ ॥

हे देवासो देवाः वाजसातौ अन्नभजने अन्नलाभे वा यं रथं अवथ रक्षथ हे मरुतः शूर-
साता संग्रामनामैतव शूराः स्यंति खिद्यन्ते अत्रेति शूराः सीयन्ते विनाश्यन्ते योद्धृभिरत्रेति त-
स्मिन् युद्धे यं रथं हिते निहिते धनं धनमुद्दिश्य निमित्तात्कर्मयोगे इति सप्तमी तदुद्दिश्य रक्षथ ।
सर्वेषां देवानां मुख्यत्वाद् इन्द्रमेवाभिलक्ष्य वदति. उत्तरार्धेन । हे इन्द्र सर्वेषां मुख्य प्रातर्या-
वाणं प्रातरेव युद्धं प्रतिगन्तारं सान्सिं संभञ्जनीयं अरिष्यन्तं कैश्चिदप्यहिंसितं यद्वा इन्द्रस-
हायानां मरुतामबाधकं तं रथं स्वस्तये अस्माकं रक्षणाय वयमारुहेम आरोहेम ॥ १४ ॥

प्रायणीयेष्टौ पथ्यास्वस्तेर्यागस्य स्वस्तिनः पथ्यास्वित्येषानुक्त्वा उत्तरायाज्या । सूत्रितं-
च—स्वस्तिनः पथ्यासुधन्वस्त्विति द्वे अग्नेनयसुपथाराये अस्मानिति । उदयनीयायामेते एव
विपर्यस्ते याज्यानुवाक्ये । सूत्रितञ्च—विपरीताश्च याज्यानुवाक्या इति ।

सैषा सूक्ते पञ्चदशी—

स्वस्तिनः पथ्यासुधन्वसुस्वस्त्यं पुत्रवृजनेस्वर्वति ।

स्वस्तिनः पुत्ररुथेषु योनिषु स्वस्तिराये मरुतो दधातन ॥ १५ ॥

स्व॑स्ति । नः॑ । प॒थ्या॑सु । धन्व॑सु । स्व॑स्ति । अ॒प्सु॑सु । वृ॒जने॑ ।
स्वः॑ऽवति । स्व॑स्ति । नः॑ । पु॒त्र॑ऽकृ॒थेषु॑ । योनि॑षु । स्व॑स्ति ।
रा॒ये । म॒रुतः॑ । द॒धात॑न ॥ १५ ॥

हे मरुतोमितराविणोदेवाः नोस्माकं पथ्यासु पथियोग्येषु सोदकेषु देशेषु स्वस्ति कल्या-
णं कुरुत तथा धन्वसु निरुदकेषु देशेषु च स्वस्ति कल्याणं उदकजननलक्षणं कुरुत तथा
अप्सुदकेषु स्वस्ति तथा स्वर्वति सर्वैरायुधैर्युक्ते सेनालक्षणे वृजने शत्रूणामावर्जके बले च क-
ल्याणं कुरुत ततः नोस्माकं पुत्रकृथेषु पुत्राणां कर्तृषु उत्पाकेषु स्त्रीणां योनिषु स्वस्ति कल्या-
णं यथा गर्भानपतन्ति तथा क्षेमं कुरुत । किञ्च नोस्माकं राये धनाय गवादिलक्षणाय स्वस्ति
क्षेमं दधातन धत्त कुरुत ॥ १५ ॥

अथ षोडशी-

स्व॑स्तिरि॒द्धिप्र॑प॒थेश्रे॒ष्ठा॒रेक्व॑णस्वत्यभियावाममेति ।
सानो॑अ॒मासो॑अ॒रणे॑निपातुस्वावेशाभवतुदेवगोपा ॥ १६ ॥
स्व॑स्तिः । इत् । हि । प्र॒प॒थे । श्रे॒ष्ठा । रेक्व॑णस्वती । अ॒भि ।
या । वा॒मम् । एति॑ । सा । नः॑ । अ॒मा । सो॑ इति । अ॒रणे । नि ।
पा॒तु । सु॒ऽआ॒वेशा॑ । भ॒वतु॑ । दे॒वऽगो॑पा ॥ १६ ॥

या पृथिवी गन्तुमुद्युक्तानां प्रपथे प्रकृष्टायमागंय स्वस्तिरिव क्षेमकारिण्येव भवति श्रेष्ठा
प्रशस्यतमा रेक्वणस्वती धनवती या पृथिवी वामं वननीनं यज्ञं अफ्येति उत्तरवेद्यात्मनावा-
भिप्रामोति सा पृथिवी नोस्माकं अमा गृहनामैतत् गृहं रक्षतु तथा सो साउं सैव अरणे ग-
न्तव्ये देशे अरणे अरमणे देशे अरण्यादिकेदेशे वा नोस्मान्निपातु नितरां रक्षतु । तथा देवगोपा-
देवाः गोपायितारोयस्याः सन्ति सा पृथिवी अस्माकं स्वावेशा शोभननिवासा भवतु ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी-

ए॒वा॒कृ॒तेःसु॑नुर॒वीवृ॑ध॒द्वोवि॑श्व॒आदि॑त्या॒आदि॑तमनांषा ।
ई॒शा॒नासो॑नरो॒अम॑र्त्यैनास्ता॒घि॒जनो॑दि॒व्यो॒ग्येन॑ ॥ १७ ॥ ५

एव । प्लुतेः । सूनुः । अवीवृधत् । वः । विश्वे । आदित्याः ।
 अदिते । मनीषी । ईशानासः । नरः । अमर्त्येन । अस्तावि ।
 जनः । दिव्यः । गयेन ॥ १७ ॥ ५ ॥

हे विश्वआदित्याः सर्वे देवाः हे अदिते देवानां मातृभूते एतन्नामिके देवि वीयुष्मान्
 मनीषी.प्राज्ञः स्तोता प्लुतेः एतन्नामकस्यऋषेः सूनुः पुत्रोगयोनाम एवैवमुक्तरीत्या अवीवृधत्
 स्तुतिभिरवर्धयत् वर्धतेपर्यन्तस्य लुङि रूपं अमर्त्येन मनुष्यधर्मरहितेन स्तुतेन येन देवजनेन
 नरोमनुष्याः ईशानासः धनस्य ईश्वराः स्वामिनोभवन्ति सदिव्योदिविभवोजनोदेवगणोगयेन एत-
 न्नामकेन मया अस्तावि अभिष्टुतोभूत् स्तौतेः कर्मणि लुङि चङि रूपं ॥ १७ ॥

॥ इत्यष्टमस्य द्वितीये पञ्चमोवर्गः ॥ ५ ॥

कथेति सप्तदशर्चं चतुर्थं सूक्तं प्लातस्य गयस्यार्षवैश्वदेवं यामे धियमित्येषा द्वादशी षोडशी
 सप्तदशथै च त्रिष्टुभः शेषाजगत्यः । तथाचानुक्रान्तम्—कथायामेत्त्रिष्टुबिति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

कथादेवानांकतमस्ययामनिमुमन्तुनामशृण्वतांमनामहे ।
 कोमृळातिकतमोनोमयस्करत्कतमऊतीअभ्याववर्तति ॥ १ ॥

कथा । देवानाम् । कतमस्य । यामनि । सुमन्तु । नाम ।
 शृण्वताम् । मनामहे । कः । मृळाति । कतमः । नः । मयः ।
 करत् । कतमः । ऊती । अभि । आ । वर्तति ॥ १ ॥

ऋषिर्बहुधात्मानं वितर्कयति यामनि यान्ति गच्छन्त्यत्रेति यामायज्ञः तस्मिन् शृण्वतां अ-
 स्माभिरुक्ताणि स्तोत्राणि देवानां मध्ये कतमस्य देवस्य सुमन्तु सुष्ठु मननीयं स्तोतव्यं नाम
 कथा कथं मनामहे उच्चारयामः अरमान्कोवा मृळाति मृळतिरुपदयाकर्मेतियास्कः । कृपां क-
 रति कतमोवा नोस्माकं मयः सुखं करत् करोति कतमोवा ऊती चतुर्थ्याः पूर्वसवर्णदीर्घः ऊ-
 त्थ्ये अस्माकं रक्षणाय अभ्याववर्तति अभ्याभच्छतीत्यर्थः ॥१॥

अथ द्वितीया—

ऋतूयन्ति ऋतवो हृतसु धीतयो वेनन्ति वेनाः पतयन्त्यादिशः ।
न मर्दिता विद्यते अन्येषु मे अधिका मा अयंसत ॥ २ ॥

ऋतुयन्ति । ऋतवः । हृतसु । धीतर्यः । वेनन्ति । वेनाः ।
पतर्यन्ति । आ । दिशः । न । मर्दिता । विद्यते । अन्यः ।
एभ्यः । देवेषु । मे । अधि । कामाः । अयंसत ॥ २ ॥

हस्तु अस्माकं हृदयेषु धीतयः निधातव्याः निहिताः ऋतवः प्रज्ञाः ऋतूयन्ति अग्निहोत्रादिक-
र्मकर्तुमिच्छन्ति तदेवाह वेनाः कान्ताः प्रज्ञाः वेनन्ति देवान्कामयन्ते वेनोवेनतेः कान्तिकर्मणइ-
तिर्यास्कः । तथादिशोस्माभिर्निर्दिश्यमानाः प्रेर्यमाणाः कामाः आपतयन्ति देवान् फलावाप्तये
आगच्छन्ति यतः येभ्यो देवेभ्यः अन्यो देवः एषां कामानां मर्दिता सुखयिता न विद्यते किंबहु-
ना देवेष्वधि अधिशब्दः सप्तम्यर्थद्योतकः इन्द्रादिषु देवेषु मे मदीयाः कामाः अयंसत नियम्यन्ते
यच्छतेः कर्मणि लुङ्ङिरूपं ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

नरा वा शंसं पूषणमगो ह्यमग्निदेवेद्धमभ्यर्चसे गिरा ।
सूर्यामासा चन्द्रमसा यमं दिवि त्रितं वार्तमुषसं मक्तुमश्विनां ॥ ३ ॥

नरा शंसंम् । वा । पूषणम् । अगो ह्यम् । अग्निम् । देवइद्धम् ।
अग्नि । अर्चसे । गिरा । सूर्यामासा । चन्द्रमसा । यमम् । दिवि ।
त्रितम् । वार्तम् । उषसंम् । अक्तुम् । अश्विनां ॥ ३ ॥

ऋषिः स्वात्मानं संबोध्याह नराशंसं उभेवनस्पत्यादिषु युगपदिति उभयपदप्रकृतिस्वरत्वं
संहितायां विप्रकर्षश्छान्दसः नरैः शंसणीयं एतन्नामानं पूषणं स्तोतृणां धनदानेन पोषकमेत-
न्नामानं तथा अगो ह्यमगूहितं अन्यैर्गन्तुमशक्यं देवेद्धं वामदेवादिभिर्ऋषिभिर्दीपितं अग्निं च

गिरा स्तुत्या अश्वर्चसे अभिष्टुहि । तथा सूर्यामासा चन्द्रमसा माइतिचन्द्रमसोविशेषणं माति पक्षमिति माश्वन्द्रमाः तौ सूर्याचन्द्रमसौ दिवि द्युलोके स्थितं यमं च त्रितं त्रिषु लोकेषु ततं स्वमहिम्ना विस्तृतं त्रिस्थानं वा तमिन्द्रं वातं वायुं उषसमुषःकालं अक्तुं रात्रिं अश्विना अश्विनौ चैतान् देवान् तत्तल्लिंगैः स्तोत्रैः अभिष्टुहि ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

कथाकविस्तुवीरवान्कयागिराबृहस्पतिर्वावृधतेसुवृक्तिभिः ।
अजएकपात्सुहवेभिर्ऋकभिरहिःशृणोतुबुध्योह्वीमनि ॥ ४ ॥

कथा । कविः । तुविऽरदान् । कया । गिरा । बृहस्पतिः । वृधते ।
सुवृक्तिभिः । अजः । एकपात् । सुहवेभिः । ऋकभिः ।
अहिः । शृणोतु । बुध्यः । ह्वीमनि ॥ ४ ॥

कविः क्रान्तप्रज्ञोऽग्निः कथा कथं केन प्रकारेण तुवीरवान् बहुस्तोतयुक्तोभवति मत्वर्थी-
यप्रत्ययावृत्तिः यद्वा तुविशब्दस्यरोमत्वर्थीयः बाहुल्ययुक्तदेवैः सहितोभवति । कया वा गिरा
स्तुत्या बहुमान् भवति बृहस्पतिः एतन्नामकोदेवः सुवृक्तिभिः शोभनाभिः स्तुतिभिः तथा वा-
वृधतेवर्धते तथा एकपात् एकः असहायएव पतति गच्छतीति एकपात्तादृशोदिवोधारयिता अजः
एतन्नामकोदेवश्च सुहवेभिः शोभनाह्वानैः ऋकभिः मन्त्रवद्भिः स्तोत्रैर्वावृधते एते त्रयोदेवावर्धन्ते
त्रित्वापेक्षया बहुवचनं । वृधु वृद्धौ व्यत्ययेत्त शपः श्लुः अहिर्बुध्यश्च एतन्नामकोदेवश्च ह्वी-
मनि आह्वाने अस्मान् शृणोतु ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

दक्षस्यवादितेजन्मनिवृतेराजानामित्रावरुणाविवाससि ।
अतूर्तपन्थाःपुरुरथोअर्यमाससहोताविषुरुपेषुजन्मसु ॥ ५ ॥ ६ ॥

दक्षस्य । वा । अदिते । जन्मनि । वृते । राजाना । मित्रावरुणा ।
आ । विवाससि । अतूर्तपन्थाः । पुरुऽरथः । अर्यमा ।
ससहोता । विषुरुपेषु । जन्मसु ॥ ५ ॥ ६ ॥

हे अदिते पृथिवि दक्षस्य सूर्यस्य जन्मनि तस्मिन् जाते व्रते तस्य यज्ञकर्मणि राजाना राजानौ मित्रावरुणौ विवाससि वाशब्दउपमार्थः यथा त्वं वेदिभूतासती तौ पर्यचरः एवमिदा बीमपि अस्मद्यज्ञे कुर्विति पृथिवीमाशास्ते । सः अर्यमा अरीणां तमसां यन्ता नियन्ता सूर्यः विषुरूपेषु नानारूपेषु जन्मसु कर्मसु अन्वहमुद्यन् सप्तहोता सप्तशमयोयस्मिन् रसान् जुह्वति प्रक्षिपन्ति स एतादृशो भवति । अतूर्तपन्थाः अतूर्तस्त्वरारहितः पन्थायस्य सनियतगतित्वात् त्व- रमाणो हि अनियतगतिर्भवति पुरुरयः रथोरंहतेः प्रत्यहं भुक्तिभेदाद्बहुरंहणो भवति यद्वा हे अ- दिते प्रातस्तनि संध्ये दक्षस्यादित्यस्य जन्मनि उदयाख्ये जन्मनि कर्मणि उद्यत्यादित्यइत्यर्थः वाशब्दः श्रुतिसामर्थ्यात् दक्षस्य वा जन्मनि त्वन्तः तव वा जन्मनि दक्षादिति राजाना दीप्य- मानौ मित्रावरुणा । अहर्वैमित्रोरात्रिर्वरुणइतिश्रुतेः । अहोरात्रौ मित्रावरुणावुच्येते तौ विवाससि परिचरसि कथं तदनुप्रवेशेन अर्धं हि संध्यायाः रात्रिमानुप्रविशति अर्धमहरिति । उत्तरार्धः पूर्ववत् । सप्तहोता ह्यतेरर्चति कर्मण इदं रूपं सप्तर्षयो भरद्वाजादयो होतारः स्तोतारः संतीति अथवा सप्तहोता मलिभ्मुचां हस्पतिसहिताः सप्तर्षवो यस्य होतारो भवन्ति तादृशः अत्र- निरुक्तं—दक्षस्य वादिते जन्मनि व्रते कर्मणि राजानौ मित्रावरुणौ परिचरसि विवाससि परिच- र्यायां हविष्मां आविवासतीत्याशास्तेर्वातूर्तपन्था अत्वरमाणपन्था बहुरथोर्यमाइत्यनुसंधेयं ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य द्वितीये षष्ठोवर्गः ॥ ६ ॥

अथ षष्ठी—

तेनो अर्वन्तो हवनश्रुतो हवं विश्वेशृण्वन्तु वाजिनो मितद्रवः ।
सहस्रसामेधसांता विवत्मना महोये धनं समिथेषु जश्चिरे ॥ ६ ॥

ते । नः । अर्वन्तः । हवनश्रुतः । हवंम् । विश्वे । शृण्वन्तु ।
वाजिनः । मितद्रवः । सहस्रसामेधसाः । मेधसांतौ इव । त्मनां ।
महः । ये । धनम् । समुद्रथेषु । जश्चिरे ॥ ६ ॥

हवनश्रुतः आह्वानं शृण्वन्तः वाजिनो बलवन्तः मितद्रवो मितमार्गाः अध्वानं परिच्छिन्द-
न्तः विश्वे सर्वे प्रसिद्धा अर्वन्तोश्वाः इन्द्रादीनां वाहनभूताः हर्षादयः नोस्माकं हवमाह्वानं श्रु-

ष्वन्तु । कीदृशार्मेधसाताविष मेधाः स्तुतयः सायते संभज्यन्ते अत्रेति मेघसातिर्यज्ञः तस्मिन्निव त्पना आत्मनैव सहस्रसाः सहस्रसंख्याकस्य धनस्य दातारः तेश्रृण्वन्तु येषुवाः समिथेषु संग्रामनामैतत् संप्राप्यते योद्धृभिरत्रेतिषु संग्रामेषु महोमहत् धनं जभ्रिरे शत्रुभ्यआहरति । ह्यहोर्भः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

प्रवोवायुरंथयुजंपुरंधिस्तोमैःऋणुध्वंमख्यायपूषणंम् ।
तेहिदेवस्यसवितुःसवीमनिऋतुंसचन्तेसचितःसचेतसः ॥ ७ ॥

प्र । वः । वा॒युम् । र॒थ॒यु॒जंम् । पु॒रं॒म॒धि॒म् । स्तो॒मैः । ऋ॒णु॒ध्व॒म् ।
स॒ख्याय॑ । पू॒षणं॑म् । ते । हि । दे॒वस्य॑ । स॒वि॒तुः । स॒वी॒मनि॑ ।
ऋ॒तु॒म् । स॒च॒न्ते । स॒चि॒तः । स॒चे॒तसः ॥ ७ ॥

हे स्तोतारोवोयुयंवायुं रथयुजं रथस्य योक्तारं पुरंधिं बहुकर्माणमिन्द्रं पूषणमेतन्नामानं चस्तेमैः त्रिवृत्पञ्चदशादिलक्षणैः सरव्याय सविकर्मणे प्रऋणुध्वं प्रकुरुध्वं यथाते अस्माकं धनादिप्रदानेन सखायोभवन्ति तथा कुरुत हि यस्मात् सचितः ज्ञानयुक्तास्ते देवाः सचेतसः परस्परं समानबुद्धयः सन्तः सवितुः सर्वस्य प्रेरकस्य देवस्यादित्यस्य सवीमनि प्रसवे अद्भिः ऋतुं यज्ञं सचन्ते सेवन्ते तस्मात्प्रकुरुध्वम् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

त्रिःसप्तसस्त्रानुद्योमहीरपोवनस्पतीन्पर्वताँअग्निमुतये ।
ऋशानुमस्तृन्तिर्ष्यंसधस्थआरुद्रंरुद्रेषुर्द्वियंहवामहे ॥ ८ ॥

त्रिः । स॒प्त । स॒स्त्राः । न॒द्यः । म॒हीः । अ॒पः । व॒न॒स्पती॑न् । प॒र्वता॑न् ।
अ॒ग्नि॒म् । उ॒तये॑ । ऋ॒शा॒नु॒म् । अ॒स्तृ॒न् । ति॒र्ष्य॑म् । स॒ध॒स्थे॑ ।
आ । रु॒द्रम् । रु॒द्रेषु॑ । रु॒द्रि॒यम् । ह॒वा॒महे॑ ॥ ८ ॥

त्रिःसप्त एकविंशतिसंख्याकाः सस्त्राः सरन्तीः नद्योनदीः सरस्वती सरयूः सिंधुरिति त्रयाणांगणानां प्रधानभूताः तदाद्यानदीः महीर्महास्ति अपस्तासामुदकानि सोमाभिषवार्थं वनस्पती

न दारुमयांश्चमसादीन् पर्वतान् सोमाभिषवार्थं ग्राव्णः अग्निं होमनिष्पादकं ऊशानुं सोमपालमे
तन्नामानं गंधर्वं अस्तृन् इषूणां क्षेप्तृन् तदनुचरानगंधर्वान् ऊतये सोमरक्षणाय तिष्यं नक्षत्रं च
रुद्रियं रुद्रंस्तोमार्हं रुद्रं हविर्भागिनं रुद्रमेतन्नामानं यद्वा यज्ञपरिशिष्टस्वामिनं रुद्रं च एतान्
सर्वान् सधस्थे सह तिष्ठन्त्यत्रेति सधस्थोयज्ञः तस्मिन् रुद्रेषु स्तोत्रकारिषु तदर्थं हवामहे स्तु-
त्यत्वेनाह्वयामहे ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

सरस्वतीसरयुःसिन्धुःसूर्मिभिर्महोमहीरवसायन्तुवक्षणीः ।
देवीरापोमातरःसूदयित्वोघृतवत्यथोमधुमन्नोअर्चत ॥ ९ ॥

सरस्वती । सरयुः । सिन्धुः । ऊर्मिः । मिः । महः । महीः । अवसा ।
आ । यन्तु । वक्षणीः । देवीः । आपः । मातरः । सूदयित्वः ।
घृतवत् । पयः । मधुः । मत् । नः । अर्चत ॥ ९ ॥

महोमहतोपि महीमहत्यः अत्यन्तं महत्यः ऊर्मिभिः सहिताः सरस्वती सरयुः सिन्धुः
एतदाद्याएकविंशतिसंख्याकाः वक्षणीः इमानद्यः अवसा रक्षणेन हेतुना आयन्तु अस्मदीयं
यज्ञं प्रत्यागच्छन्तु ततः देवीः देवनशीलामातरोमातृभूताः सूदयित्वः प्रेरयित्वः तासामापः
घृतवत् घृतयुक्तं मधुमत् मधुसहितमात्मीयं पयः नोस्मभ्यमर्चत प्रयच्छत ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

उतमाताबृहद्दिवाशृणोतुनस्त्वष्टादेवेभिर्जनिभिःपितावचः ।
ऋभुक्षावाजोरथस्पतिर्भगोरण्वःशंसःशशमानस्यपातुनः ॥ १० ॥ ७ ॥

उत । माता । बृहत् । दिवा । शृणोतु । नः । त्वष्टा । देवोभिः ।
जनिभिः । पिता । वचः । ऋभुक्षाः । वाजः । रथः । पतिः । भगः ।
रण्वः । शंसः । शशमानस्य । पातु । नः ॥ १० ॥ ७ ॥

उतापिच बृहद्दिवा महद्देवेति यास्कः । महती दिवा दीप्तिर्यस्याः सा माता देवमाता
नोस्माकमाह्वानं शृणोतु तथा देवोभिर्देवैरिन्द्रादिभिः जनिभिर्देवपत्नीभिश्च पिता सर्वेषां त्वष्टा

एतन्नामकः अस्मदीयं वचः शृणोतु तथा ऋभुक्षाः इन्द्रः वाजः तत्सहायः वाजोनामसौधन्वनः
कनीयान् रथस्पतिः रथस्य पतिः भगश्च तथा रण्वोरमणीयः शंस स्तुत्योमरुद्रगश्च ततः
शशमानस्य शंसमानं स्तोतुं नोस्मान् पातु रक्षतु ॥ १० ॥

॥ इत्यष्टमस्य द्वितीये सप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

अथैकादशी—

रण्वःसंहृष्टौपितुमाँइवक्षयोभद्रारुद्राणांमरुतामुपस्तुतिः ।

गोभिःष्यामयशसोजनेष्वासदादेवासइळयासचेमहि ॥ ११ ॥

रण्वः । सम्हृष्टौ । पितुमान्इव । क्षयः । भद्रा । रुद्राणाम् ।

मरुताम् । उपस्तुतिः । गोभिः । स्याम् । यशसः । जनेषु ।

आ । सदा । देवासः । इळया । सचेमहि ॥ ११ ॥

संहृष्टौ संदर्शने रण्वोरमणीयोमरुद्रणः पितुमानिव अन्नवानिव क्षयोनिवासः स्तोतृणां
भवति रुद्राणां रुद्रपुत्राणां तेषां मरुतां उपस्तुतिः अनुग्रहबुद्धिः भद्रा कल्याणी भवति । त-
स्मात् जनेषु जनानां मध्ये वयं गोभिर्गवादिभिः यशसोयशस्विनः स्याम भवेम आ अनंतरं
हे देवासोदेवाः युष्मान् सदा सर्वदा इळया अन्नेन हविल्लक्षणेन सचेमहि सचेम संग-
च्छेम ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

यांमेधियंमरुतइन्द्रदेवाअदंदातवरुणमित्रयूयम् ।

तांपीपयतपर्यसेवधेनुंकुविद्गिरोअधिरथेवहाथ ॥ १२ ॥

याम् । मे । धियम् । मरुतः । इन्द्र । देवाः । अदंदात । वरुण ।

मित्र । यूयम् । ताम् । पीपयत । पर्यसाइव । धेनुम् ।

कुवित् । गिरः । अधि । रथे । वहाथ ॥ १२ ॥

हेमरुतः हेइन्द्र देवाः हे वरुण हेमित्र यूयं यां धियं यत्कर्म मे मरुं अंदात दत्तवन्तः स्थ । मरुतुष्टयत्र वाक्यभेदादनिघातः पूर्वपूर्वस्याविद्यमानत्वेनाद्युदात्तत्वं । तां धियं पीपयत फलेनाप्याययत । तत्रदृष्टान्तः—पयसेव धेनुं नवसूतिकां गां क्षीरेण यथाप्याययन्ति तद्वत् । क्रिञ्च गिरः अस्मदीयाः स्तुतीः रथेधिरथे आत्मीये रथे कुवित् बहुवारं वहाथ प्राप्ताः स्थ स्तुतेषु सत्सु यज्ञं प्रत्यागमनस्य रथारूढाभवथ ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

कुविद्ङ्गप्रतियथाचिदस्यनःसजात्यस्यमरुतोबुबोधथ ।
नाभायत्रप्रथमंसंनसामहेतत्रजामित्वमादितिर्दधातुनः ॥ १३ ॥
कुवित् । अङ्ग । प्रति । यथा । चित् । अस्य । नः । सजात्यस्य ।
मरुतः । बुबोधथ । नाभा । यत्र । प्रथमम् । सम्नसामहे ।
तत्र । जामित्वम् । अदितिः । दधातु । नः ॥ १३ ॥

अंगेति संबुद्धौ हे मरुतः यूयं नोस्मात् कुवित् बहुवारं प्रतिबुबोधथ तथा प्रतिबुध्यध्वं कुविच्छब्दयोगादनिघातः यथानोस्मान् सजात्यस्यास्य बांधवस्य विषयभूतान् कुरुथ तथा जानीथ ततोनाभा पृथिव्यानाभिस्थाने यत्र यस्मिन्नुत्तरवेदिलक्षणे देशे प्रथममेव संनसामहे हविषां यत्र संगच्छेमहि तत्रैव देशे अदितिः देवानां माता नोस्माकं जामित्वं मनुष्यैः सह बांधवदधातु विदधातु ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

तेहिद्यावापृथिवीमातरामुहीदेवीदेवाअन्मनायज्ञियेइतः ।
उभेविभृतउभयंभरीमभिःपुरूरेतांसिपितृभिश्चसिञ्चतः ॥ १४ ॥
ते इति । हि । द्यावापृथिवी इति । मातरां । मुही इति । देवी इति ।
देवान् । जन्मना । यज्ञिये इति । इतः । उभे इति । विभृतः ।
उभयम् । भरीमभिः । पुरू । रेतंसि । पितृभिः । च । सिञ्चतः ॥ १४ ॥

मातरा सर्वस्य जगतोनिर्मात्र्यौ अतएव मही महत्यौ देवी देवनशीले यज्ञिये यज्ञार्हे ते
द्यावापृथिव्यौ देवानिन्द्रादीन् जन्मनैव इतोहि प्रामुतः खलु इण् गतौ लिटि रूपं । किञ्च उभे
द्यावापृथिव्यौ भरीमभिः भरणैर्नानाविधैः उभयं जनं देवान्मनुष्यांश्च विभृतः धारयतः पोष-
तः तथा पितृभिः पालकैर्देवैः संगते ते पुरु पुरूणि आत्मीयानि रेतान्स्युदकार्णि सिञ्चतः क्षरतः
प्रत्यक्षेण धारयतः ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशी—

विषाहोत्राविश्वमश्रोतिवाग्ँबृहस्पतिररमतिःपनीयसी ।
ग्रावायत्रमधुषुदुच्यतेबृहदवीवशन्तमतिभिर्मनीषिणः ॥ १५ ॥
वि । सा । होत्रा । विश्वम् । अश्रोति । वार्यम् । बृहस्पतिः ।
अरमतिः । पनीयसी । ग्रावा । यत्र । मधुसुत् । उच्यते ।
बृहत् । अवीवशन्त । मतिभिः । मनीषिणः ॥ १५ ॥

होत्रा वाङ्मैतत् आहूयन्ते अनया देवाइति सा वाक् वार्यं वरणीयं विश्वं सर्वं पश्वा-
दिसहितं धनं व्यश्रोति । विविधं व्यामुते कीदृशी बृहस्पतिः बृहतां महतां पालयित्री अरमतिः
पर्याप्तस्तुतिः यद्वा कुत्राप्यनुपरता पनीयसी अत्यंतं देवानां स्तोत्रकारिणी यत्र यस्यां होत्रायां
मधुषुत् सोममभिषुण्वन् बृहत् महान् ग्रावा उच्यते अभिधीयते स्तूयते इत्यर्थः तं स्तुतिमन्तं
यज्ञं मनीषिणोदेवाः मतिभिः स्तुतिभिः सह अवीवशन्त कामयन्ते वष्टेर्ष्यन्तस्य लुङि रूपं
यद्वा मनीषिणः स्तोतारः स्तुतिभिर्देवान् यज्ञं कामयमानान् कुर्वन्ति ॥ १५ ॥

अथ षोडशी—

एवाकविस्तुवीरवाँऋतज्ञाद्रविणस्युद्रविणसश्चकानः ।
उक्थेभिरत्रमतिभिश्चविप्रोपीपयद्गयोदिव्यानिजन्म ॥ १६ ॥

एव । कविः । तुविःरवान् । ऋतज्ञाः । द्रविणस्युः ।
द्रविणसः । चकानः । उक्थेभिः । अत्र । मतिभिः । च ।
विप्रः । अपीपयत् । गयः । दिव्यानि । जन्म ॥ १६ ॥

ऋषिः क्रान्तमज्ञः तुवीरवान् मत्वर्थीयप्रत्ययावृत्तिः बहुस्तुतिथुक्तः ऋतज्ञाः यज्ञस्य वेदि-
ता द्रविणस्युः धनकामः सर्वप्रातिपदिकेऽयोलालसायामिति सुगागमः । तस्यैव विशद्वचर्न
द्रविणसश्चकानइति पश्वादिधुनं कामयमानइत्यर्थः । विप्रोमेधावी गयोनाम ऋषिः एवं उ-
क्तप्रकारेण अत्र सूक्ते उक्थेभिः शस्त्रैः मतिभिः स्तुतिभिश्च दिव्यानि दिविजातानि जन्म ज-
ननानि देवान् अपोपयत् अवर्धयत् अस्तावीदित्यर्थः ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी—

ए॒वा॒पु॒त्रेः॑ सू॒नु॒र॒वी॒वृ॒ध॒त्त्वा॒न्नि॒श्व॒आ॒दि॒त्या॒अ॒दि॒ते॒म॒नी॒षी॑ ।

ई॒शा॒ना॒सो॒नरो॒ अ॒म॒र्त्ये॒ना॒स्ता॒वि॒ज॒नो॒ दि॒व्यो॒ गये॑न ॥ १७ ॥ ८ ॥

ए॒व । पु॒त्रेः । सू॒नुः । अ॒वी॒वृ॒ध॒त् । वः । नि॒श्वे॑ । आ॒दि॒त्याः ।

अ॒दि॒ते । म॒नी॒षी॑ । ई॒शा॒ना॒सः । नरः॑ । अ॒म॒र्त्ये॒न ।

अ॒स्ता॒वि॒ । ज॒नः॑ । दि॒व्यः॑ । गये॑न ॥ १७ ॥ ८ ॥

इयं व्याख्यता ॥ १७ ॥

॥ इत्यष्टमस्य द्वितीयेष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

अग्निरिन्द्रइति पञ्चदशर्चं पञ्चमं सूक्तं वसुकपुत्रस्य वसुकर्णस्यार्चं वैश्वदेवं पञ्चदशी
त्रिष्टुप् शिष्टाजगत्यः । तथाचानुकम्यते—अग्निरिन्द्रः पञ्चोना वासुकोवसुकर्णस्त्रिष्टुबन्तंत्विति ।

• तत्र प्रथमा—

अ॒ग्नि॒रिन्द्रो॑ वरु॒णो मि॒त्रो अ॒र्य॒मा वा॒युः पू॒षा सर॑स्वती स॒जोष॑सः ।

आ॒दि॒त्या वि॒ष्णुं म॒रुतः॑ स्व॒र्बृ॒हत्सो॑ मोरु॒द्रो अ॒दि॒तिर्ब्र॑ह्म॒णं स्प॑तिः ॥ १ ॥

अ॒ग्निः । इन्द्रः॑ । वरु॒णः । मि॒त्रः । अ॒र्य॒मा । वा॒युः । पू॒षा ।

सर॑स्वती । स॒जोष॑सः । आ॒दि॒त्याः । वि॒ष्णुः । म॒रुतः॑ । स्वः

बृ॒हत् । सोमः॑ । रु॒द्रः । अ॒दि॒तिः । ब्र॑ह्म॒णः । प॒तिः ॥ १ ॥

अग्न्यादयः आदित्यादयः बृहत् बृहती स्वः द्यौश्च सोमादय एते देवाः सजोषसः संगताः
संतः अन्तरिक्षं स्वमहिम्ना आपूरयन्तीत्युत्तरेण संबंधः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

इन्द्राग्नीवृत्रहृत्येषु सत्पती मिथो हिन्वाना तन्वाः समोकसा ।
अन्तरिक्षं मद्यापंपुरो जसा सोमो घृतश्रीर्महिमानं मीरयन् ॥ २ ॥

इन्द्राग्नी इति । वृत्रहृत्येषु । सत्पती इति सत्सत्पती । मिथः ।
हिन्वाना । तन्वा । समऽऽकसा । अन्तरिक्षम् । महि । आ ।
पपुः । ओजसा । सोमः । घृतश्रीः । महिमानम् । ईरयन् ॥ २ ॥

वृत्रहृत्येषु वृत्रहननेषु युद्धेषु मद्वा कर्मणि छान्दसः क्यप् वृत्राणि शत्रवोहन्यन्ते अत्रे-
ति वृत्रहत्या युद्धानि तेषु मिथः परस्परं तन्वा शरीरेण तत्रस्थेन बलेन शत्रून् हिन्वाना प्रे-
रयन्तौ सत्पती सतां पती समोकसा समानस्थानौ इन्द्राग्नी घृतश्रीः उदकं वसतीवर्यास्त्यं श्र-
यमाणः महिमानं आत्मीयमीरयन् सर्वत्र उदीरयन् उद्गमयन् सोमश्च एते पूर्वे च महि महद-
न्तरिक्षमोजसा स्वबलेन आपपुः आपूरयन्ति । प्रा पुरणे ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

तेषां हि महामहतामनर्वणां स्तोमोऽइयम्यृतज्ञाऋतावृधाम् ।
ये अप्सवमर्णवंचित्रराधसस्तेनोरासन्तामहयंसुमित्र्याः ॥ ३ ॥

तेषाम् । हि । मह्ता । महताम् । अनर्वणाम् । स्तोमान् । इयमि ।
ऋतज्ञाः । ऋतवृधाम् । ये । अप्सवम् । अर्णवम् ।
चित्रराधसः । ते । नः । रासन्ताम् । महयं । सुमित्र्याः ॥ ३ ॥

मह्ता स्वमहत्त्वेन महतां अनर्वणां अन्यस्मिन्नप्रत्यृतानां शत्रुभिरभिगन्तव्यानां ऋतावृ-
धां सत्यभूतेन यज्ञेन वृद्धानां तेषामग्न्यादीनां देवानामेव ऋतज्ञाः यज्ञस्य ज्ञाताहं स्तोमानिय-

मिं प्रेरयामि । ऋ गतिप्रापणयोः जौहोत्यादिकः चित्रराधसः चायनीयधनोपेताः यद्वा पश्वा-
दिलक्षणबहुधनाः ये देवाः अप्सुवं अप्सइति रूपनाम रूपवन्तं अर्णवं अर्णसःसलोपश्चेति
मत्वर्थीयोवप्रत्ययः उदकवन्तं मेघं वर्षन्ति ते सुमित्र्याः शोभनसत्त्विकर्माणस्ते देवाः नोस्मभ्यं
महये जनेषु मध्ये पूजार्थं धनं रासंतां प्रयच्छन्तु । रासु दाने ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

स्वर्णरंमन्तरिक्षाणिरोचनाद्यावाभूमीपृथिवीस्कम्भुरोजसा ।

पृक्षाइवमहयन्तःसुरातयोदेवास्तवन्तेमनुषायसूरयः ॥ ४ ॥

स्वःऽनरम् । अन्तरिक्षाणि । रोचना । द्यावाभूमी इति । पृथिवीम् ।

स्कम्भुः । ओजसा । पृक्षाःऽइव । महयन्तः । सुरातयः ।

देवाः । स्तवन्ते । मनुषाय । सूरयः ॥ ४ ॥

स्वर्णरं सर्वस्य स्वस्वकर्मणि नेतारं आदित्यं अन्तरिक्षाणि द्यावापृथिव्योरन्तरा मध्ये
क्षियन्ति निवसन्तीत्यन्तरिक्षाणि मध्यस्थितानि रोचना रोचमानानि तेजांसि द्यावाभूमी द्या-
वापृथिव्यौ पृथिवीं विस्तीर्णमन्तरिक्षं च एतानादित्यादीन् ओजसास्वबलेनैव देवाः स्कम्भुः
धारयन्ति स्कम्भु इति सौत्रोधातुः लिटिरूपं । किञ्च पृक्षाइव दरिद्रेषु धनानि संपर्चयन्तइव अत-
एव महयन्तः स्तोतृन् धनादिभिः पूजयन्तः सुरातयः सुदानाः मनुषाय मनुष्याय सूरयः धना-
नां प्रेरकाः एते देवाः स्तवन्ते अस्मिन् यज्ञे स्तूयन्ते ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

मित्रायशिक्षवरुणायदाशुषेयासम्राजामनसाप्रयुच्छतः ।

ययोर्धामधर्मणारोचतेबृहद्ययोरुभेरोदसीनाधसीवृता ॥ ५ ॥ १ ।

मित्राय । शिक्ष । वरुणाय । दाशुषे । या । सम्राजा । मनसा ।

न । प्रयुच्छतः । ययोः । धाम । धर्मणा । रोचते । बृहत् ।

ययोः । उभे इति । रोदसी इति । नाधसी इति । वृता ॥ ५ ॥ १

दाक्षुषे धन्वाङ्गि स्तोतृभ्यः प्रयच्छते मित्राय वरुणाय च शिक्ष हवींषि प्रयच्छ शिक्ष-
तिर्दानकर्षा सन्नाजा सन्नाजौ सर्वस्य या यौ मित्रावरुणौ मनसा अन्तःकरणेनापि न प्रयुच्छ-
तैः न प्रमाद्यतः किमुत बाह्येन व्यापारेण । युच्छ प्रमादे भौवादिकः । ययोर्मित्रावरुणयोः बृ-
हत् महत् धाम शरीरं धर्मणा आत्मीयेन लोकप्रकाशनादिलक्षणेन कर्मणा रोचते सम्यग्दीप्यते
ययोश्च नाधसी नाधृयाञ्चोपतापैश्वर्याशीःषु याचमाने उभे रोदुसमिद्यावापृथिव्यौ वृतौ वर्तमा-
ने भवतः यद्वा नाधसी देवमनुष्यैः समृद्धे द्यावापृथिव्यौ तयोर्वृतौ वर्तनेभवतः तदधीने भवत
इत्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य द्वितीयं नवमोवर्गः ॥ ९ ॥

अथ षष्ठी—

यागौर्वर्तनिपर्येतिनिष्कृतंपयोदुहानाव्रतनीरवारतः ।

साप्रब्रुवाणावरुणायदाशुषेदेवेभ्योदाशहविषाविवस्वते ॥ ६ ॥

या । गौः । वर्तनिम् । परिऽएति । निऽऽकृतम् । पर्यः । दुहाना ।

व्रतऽनीः । अवारतः । सा । प्रब्रुवाणा । वरुणाय ।

दाशुषे । देवेभ्यः । दाशत् । हविषा । विवस्वते ॥ ६ ॥

भेयं मदीया पयः क्षीरादिकं दुहाना व्रतनीः आश्रयणपयःप्रदानेन कर्मणोनेत्री, गौः
निष्कृतं संस्कृतं वर्तनिमावासस्थानं यज्ञमदारतः अवरणेन अपार्थनेनैव पर्येति परिगच्छति
स्वयमेवागच्छति प्रब्रुवाणा मया प्रस्तूयमाना सागौर्दाशुषे हविर्दत्तवते वरुणाय देवेभ्यः अ-
न्येभ्य इन्द्रादिभ्यश्च हविषा अन्नेन विवस्वते देवान् परिचरते महं मां रक्षितुं दाशत् पयः प्र-
यच्छतु दाशदाने लेट्यडागमः ! यद्वा गौरिति माध्यमिका वाक् या पयःकूर्जं दुहाना । सानो-
मन्त्रेषु मूर्जदुहानाङ्गत्वादिषु दृष्टत्वात् । तत्परतया पूर्ववद्योज्यम् ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

विवक्षसोअग्निजिह्वाङ्गतावृधं कृतस्य योनिविमृशन्त आसते ।

द्यांस्कभित्त्वां१पआचक्रुरोजसायज्ञं जनिं त्वीतन्वी३निमामृजुः ॥ ७

दिवक्षसः । अग्निः जिह्वाः । ऋतवृधः । ऋतस्य । योनिम् ।
विमृशन्तः । आसते । घाम् । स्कभित्वी । अपः । आ । चक्रुः ।
ओजसा । यज्ञम् । जनित्वी । तन्वि । नि । ममृजुः ॥ ७ ॥

दिवक्षसः स्वतेजसादिवं व्यामुवंतः अक्षू व्यातौ असुनि रूपं । यद्वा दिवोबोढारः अग्निजिह्वाः अश्यास्याः अग्निना हवींषि लिहन्ति आस्वादयन्तीति तन्मुखाः ऋतावृधः यज्ञवृद्धा यज्ञस्य वर्धयितारो देवा ऋतस्य सत्यभूतस्य यज्ञस्य योनिं स्थानं विमृशन्तः विचारयन्तः प्रतीक्षमाणाः सन्तः आसते सर्वत्र तिष्ठन्ति तद्गमे घां द्युलोकं स्कभित्वी स्कभित्वा तां धारयित्वा ओजसा स्वबलेन अपः अपेक्षितान्युदकानि अन्वक्रुः आकुर्वन्ति ततः यज्ञं यजनीयं हविश्च जनित्वी जनयित्वा तन्वि स्वशरीरे निमामृजुः निमृजन्ति नितरामलंकुर्वन्ति हविर्भक्षयन्तीत्यर्थः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

परिक्षितापितरापूर्वजावरीऋतस्ययोनाक्षयतःसमोकसा ।
द्यावापृथिवीवरुणायसव्रतेघृतवत्पयोमहिषायपिन्वतः ॥ ८ ॥

परिक्षिता । पितरा । पूर्वजावरी इति पूर्वजावरी । ऋतस्य ।
योना । क्षयतः । समः औकसा । द्यावापृथिवी इति । वरुणाय ।
सव्रते इति सः सव्रते । घृतवत् । पयः । महिषाय । पिन्वतः ॥ ८ ॥

परिक्षिता परितोनिवसन्भ्यौ सर्वत्र व्यापिन्यौ पितरा सर्वेषां मातापितृभूते अतएव पूर्वजावरी पूर्वं जाते समोकसा समाननिवासस्थाने एते द्यावापृथिव्यौ ऋतस्य यज्ञस्य योना योनौ स्थाने क्षयतः आहुत्यधिकरणत्वेन निवसतः हविर्धानरूपेवा क्षयतः । किञ्च सव्रते समानकर्मणी ते महिषाय महते पूज्याय वा वरुणाय तं यष्टुं उपलक्षणमेतत् अन्यान् देवानपि घृतवत् क्षरणवत् पयउदकं पिन्वतः सिञ्चतः उदकेनहि अन्नं जायते ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

पर्जन्यावातावृषभापुरीषिणेन्द्रवायूरुणोमित्रोअर्यमा ।
देवाँआदित्यौअदितिहवामहेयेपार्थिवांसोदिव्यासोअष्टमुये ॥ ९ ॥

पर्जन्यावाता । वृषभा । पुरीषिणा । इन्द्रवायू इति । वरुणः ।
मित्रः । अर्यमा । देवान् । आदित्यान् । अदितिम् । हवामहे ।
ये । पार्थिवासः । दिव्यासः । अप्सु । ये ॥ ९ ॥

पर्जन्यावाता पर्जन्यावातौ पर्जन्यवायु वृषभा वृषभौ कामानां सेकारौ पुरीषिणा पुरी
षिणौ पुरीषमुदकं कर्तृत्वेन तद्वन्तौ तौ इन्द्रवायु वरुणादयश्च एते स्वमहिम्ना सर्वत्र वर्तन्ते
वायोः पर्जन्येन इन्द्रेण च तत्कार्योपेक्षया सहोपादानं । एतानादित्यान् देवान् अदितिं तेषां
मातरं च हवामहे अस्मिन्यज्ञे वयमाह्वयामः । किञ्च ये देवाः पार्थिवासः पार्थिवाः पृथिव्यां
भवाः ये च दिव्याः दिवि जाताः ये च अप्सु अन्तरिक्षे समुत्पन्नास्तानप्याह्वयामहे ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

त्वष्टारं वायुमृभवो यओर्हिते देव्या होतारा उषसं स्वस्तये ।
बृहस्पतिं वृत्रस्वादं सुमेधसं मिन्द्रियं सोमं धनसा उर्महे ॥ १० ॥ १० ॥
त्वष्टारम् । वायुम् । ऋभवः । यः । ओर्हिते । देव्या । होतारौ ।
उषसम् । स्वस्तये । बृहस्पतिम् । वृत्रस्वादम् । सुमेधसम् ।
इन्द्रियम् । सोमम् । धनसाः । उर्महे इति । उर्महे ॥ १० ॥ १० ॥

हे ऋभवः ऋतेन सत्येन भांतीत्यृभवः उरु प्रभूतं स्वतेजसा भांतीति वा हे मेधाविनः
यः सोमः स्वस्तये कल्याणाय युष्माकं मदाय त्वष्ट्रप्रभृतीन् ओर्हिते ओर्हिर्गत्यर्थः भौवादिकः
आवहति प्राप्नोति तथा बृहस्पतिं सुमेधसं सुप्रज्ञं वृत्रस्वादं वृत्रस्यासुरस्य स्वादितारं इन्द्रं च
प्राप्नोति धनसा धनं संभजमाना वयं इन्द्रियं इन्द्रजुष्टं तं सोमं उर्महे धनं याचामहे उर्महइति
याञ्चाकर्मा । ईद्गतौ दैवादिकः बहुलं छन्दसीति विकरणस्य लृक् ॥ १० ॥

॥ इत्यष्टमस्य द्वितीये दशमोवर्गः ॥ १० ॥

अथैकादशी—

ब्रह्मगामश्वं जूनयन्त ओषधीर्वनस्पतीन् पृथिवीं पर्वताँ अपः ।
सूर्यदिविरो हयन्तः सुदानव आर्यान् ताविसृजन्तो अधिक्षामि ॥ ११ ॥

ब्रह्म । गाम् । अश्वम् । जनयन्तः । ओषधीः । वनस्पतीन् ।
 पृथिवीम् । पर्वतान् । अपः । सूर्यम् । दिवि । रोहयन्तः । सुहृदानवः ।
 आर्या । व्रता । विसृजन्तः । अधि । क्षमि ॥ ११ ॥

ब्रह्म वर्धनसाधनमन्नं अन्नेन हि सर्वाः प्रजावर्धन्ते गां अश्वं एतत्प्रभृतीन् पशून् तथा
 ओषधीः वनस्पतींश्च तथा पृथिवीं विस्तीर्णां भूमिं पर्वतान् शिलोच्चयान् वृष्ट्या जगदापूर-
 क्तान् मेघान् वा अपउदकानि अन्तरिक्षं वा एतान् जनयन्तः उत्पादयन्तः । किञ्च दिविद्युलोके
 सूर्यमादित्यं रोहयन्तः सुहृदानवः शोभनदानाः ते अमी देवाः अधिक्षमि आतइति योगविभा-
 गादाकारलोपः क्षमायां पृथिव्यां आर्यां श्रेष्ठानि कल्याणानि व्रतानि कर्माणि यागादीनि
 विसृजन्तः प्रसारयन्तः सर्वत्र वर्तन्ते तान् वयं धनं याचामहे इति शेषः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

भुज्युमंहंसःपिपृथोनिरश्विनाश्यावंपुत्रवंधिमत्याअजिन्वतम् ।
 कमद्युवंविमदायोहृथुयुवंविष्णाप्वंविश्वकायावस्तजथः ॥ १२ ॥

भुज्युम् । अंहंसः । पिपृथः । निः । अश्विना । श्यावम् । पुत्रम् ।
 वधिस्त्याः । अजिन्वतम् । कमद्युवम् । विस्तदायं । ऊहृथुः ।
 युवम् । विष्णाप्वम् । विश्वकाय । अव । स्तजथः ॥ १२ ॥

हे अश्विना अश्ववन्तौ सर्वं व्याभुवन्तौ वा एतन्नामकौ हे देवौ अंहंसउपद्रवकारिणः
 समुद्रात् भुज्युं तुग्रपुत्रं एनन्नामानं निष्पिपृथः निपारयथः नितरां रक्षथः पूपालनपूरणयोः जौ
 होत्यद्भिकः । निष्ठौश्र्यंपारयथःसमुद्रादितिनिर्गमः । तथा श्यावंहिरण्यहस्तनामानं पुत्रं वधिमत्याः
 एतन्नामिकायाः अजिन्वतं अप्रीणयतं अदत्तं हिरण्यहस्तमश्विनारराणेत्यादिनिर्गमः । तथा
 कमद्युवं कामस्यं दीपनीं वेनपुत्रीं जायां विमदाय ऋषये युवामूहृथुः प्रापयथः युवंरथेनवि-
 मदायेतिनिर्गमः । तथा विष्णाप्वंएतन्नामानं विनष्टं पुत्रं विश्वकाय ऋषये आनीय अवसृजथः
 अदत्तं । पशुंनष्टमिवदर्शनायेतिनिर्गमः ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी-

पावीरवीतन्यतुरेकपादजोदिवोधर्तासिन्धुरापःसमुद्रियः ।
विश्वेदेवासःशृणवन्वचांसिमेसरस्वतीसहधीभिःपुरंध्या ॥ १३ ॥
पावीरवी । तन्यतुः । एकऽपात् । अजः । दिवः । धर्ता । सिन्धुः ।
आपः । समुद्रियः । विश्वे । देवासः । शृणवन् । वचांसि । मे ।
सरस्वती । सह । धीभिः । पुरंमध्या ॥ १३ ॥

पावीरवी आयुधवती तन्यतुः स्तनयित्री वाङ्माध्यमिका तथा दिवोद्युलोकस्य धर्ता धारयिता अजएकपात् एकएव पद्यते गच्छतीति न जायतइति एतत्संज्ञकोदेवः सिन्धुश्च समुद्रियः समुद्रमन्तरिक्षं तत्रभदाआपश्च समुद्राभ्राद्धइतिभावर्ये घप्रत्ययः विश्वे देवाश्चधीभिः कर्मभिर्युक्ताः पुरंध्या बहुविधया प्रज्ञया सहिता सरस्वती च मे मदीयानि वचांसि वक्तव्यानि स्तोत्राणि शृण्वन् शृण्वन्तु । पविः शल्योभवति यद्विपुनाति कायं तद्वत्पवीरमायुधमित्यादि निरुक्तमनुसंधेर्ष ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी-

विश्वेदेवाःसहधीभिःपुरंध्यामनोर्यजत्राअमृताःऋतज्ञाः ।
रातिषाचोअभिषाचःस्वर्विदःस्वर्गिरोब्रह्मसूक्तंजुषेरत ॥ १४ ॥
विश्वे । देवाः । सह । धीभिः । पुरंमध्या । मनोः । यजत्राः ।
अमृताः । ऋतज्ञाः । रातिऽसाचः । अभिऽसाचः स्वःऽविदः ।
स्वः । गिरः । ब्रह्म । सूक्तम् । जुषेरत ॥ १४ ॥

धीभिः कर्मभिः सहिताः पुरंध्या प्रज्ञानेन युक्ताः मनोर्मनुष्यस्य यज्ञे यजत्रा यष्टव्याः अमृतामरणधर्मरहिताः ऋतज्ञाः सत्यविदः रातिषाचः दीयमानं हविः सेवमानाः अभिषाचः आभिमुख्येन यज्ञं समवयन्तः संगतवन्तः स्वर्विदः सर्वस्य लंभकाविश्वे सर्वे इन्द्रादयोदेवाः स्वः सर्वागिरोस्मदीयाः स्तुतीः ब्रह्म महच्चान्नं सूक्तं सुष्ठु वक्तव्यं स्तोमं यद्वा सुष्ठु मन्त्रेण सह

दत्तमन्त्रं जुषेरत सेवन्तां जुषी प्रीतिसेवनयोः तौदादिकः अनुदात्तेत् । लिङि ङस्य रचादेशा-
भावश्छान्दसः बहुलंछन्दसीति रुडागमः ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशी—

देवान्वसिष्ठोऽमृतान्ववन्देयेविश्वाभुवनाभिप्रतस्थुः ।

तेनौरासन्तामुरुगायमद्ययूयंपातस्वस्तिभिःसदानः ॥ १५ ॥ ११ ॥

देवान् । वसिष्ठः । अमृतान् । ववन्दे । ये । विश्वा । भुवना ।

अभि । प्रस्तस्थुः । ते । नः । रासन्ताम् । उरुगायम् । अद्य ।

यूयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ १५ ॥ ११ ॥

वसिष्ठः वसिष्ठकुलजोयमृषिः अमृतान् मरणधर्मरहितान् देवान् वन्दे एवमस्तावीत् ये
देवाविश्वा विश्वानि भुवना भुवनानि लोकान् अभिप्रतस्थुः स्वतेजसा अभिभवन्ति अभितः
प्रतिष्ठन्तीति वा प्रपूर्वात्तिष्ठतेर्लिङि रूपं समासस्वरः । ते देवाः अद्यास्मिन्दिने नोस्मभ्यं उरु-
गायं प्रभूतयशस्कमन्त्रं रासन्तां प्रयच्छन्तु हे देवाः यूयं स्वस्तिभिः ऊतिभिः नोस्मान् सदा
सर्वदा पात रक्षत ॥ १५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य द्वितीये एकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

• देवान्हुवइति पञ्चदशर्चं षष्ठं सूक्तं ऋष्याद्याः पूर्ववत् । देवान्हुवइत्यनुक्रान्तम् । पृष्ठ्या-
भिष्ववषडहयोः पंचमेहनि इदं वैश्वदेवनिविद्धानं । सूत्रितंच—इहेहवइतिचतस्रोदेवान्हुवइति वै-
श्वदेवमिति ।

तत्र प्रथमा—

देवान्हुवेबृहच्छ्रवसःस्वस्तयेज्योतिष्कृतोऽध्वरस्यप्रचेतसः ।

येवावृधुःप्रतरंविश्ववेदसइन्द्रंज्येष्ठासोऽमृताःऋतावृधः ॥ १ ॥

देवान् । हुवे । बृहत्श्रवसः । स्वस्तये । ज्योतिःकृतः ।

अध्वरस्य । प्रचेतसः । ये । वृधुः । प्रतरम् । विश्ववेदसः ।

इन्द्रंज्येष्ठासः । अमृताः । ऋतावृधः ॥ १ ॥

बृहच्छ्रवसः प्रभूतान्नात् ज्योतिष्कृतः आदित्याख्यस्य तेजसः कर्तृन् प्रचेतसः प्रकृष्टज्ञानान् तान् देवान् अध्वरस्यास्य यज्ञस्य स्वस्तये अविनाशाय निर्विघ्नेन यज्ञपरिसमाप्तये हुवे आह्वयामि विश्ववेदसः सर्वधनाः इन्द्रज्येष्ठासः इन्द्रः ज्येष्ठः प्रधानोयेषां इन्द्रनेतृकाइत्यर्थः अमृतामरणधर्मरहिताः ऋतावृधः यज्ञेन प्रवृद्धाये देवाः प्रतरं अत्यंतववृधुः वर्धन्ते ॥ १ ॥

अथ द्वितीयां—

इन्द्रं प्रसूता वरुणप्रशिष्टा ये सूर्यस्य ज्योतिषो भागमानशुः ।
मरुद्गणे वृजने मन्मधी महिमाघोने यज्ञं जनयन्त सूर्यः ॥ २ ॥

इन्द्रं प्रसूताः । वरुणप्रशिष्टाः । ये । सूर्यस्य । ज्योतिषः ।
भागम् । आनशुः । मरुद्गणे । वृजने । मन्म । धीमहि ।
माघोने । यज्ञम् । जनयन्त । सूर्यः ॥ २ ॥

इन्द्रप्रसूताः इन्द्रेण तत्तत्कार्येषु प्रेरिताः वरुणप्रशिष्टाः वरुणेनानुशिष्टाननुमोदिताः ये मरुतः ज्योतिषोद्योतमानस्य सूर्यस्य स्वस्वकर्मणि सर्वस्य प्रेरकस्य अमुष्यादित्यस्य भागं भजनीयं लोकं आनशुः आनशिरं व्याप्तवन्तः सूर्यमधिष्ठाय वर्तन्तइत्यर्थः । वृजने शत्रूणां छेदके मघोने मघवतइन्द्रस्य संबंधिनि मरुद्गणे तेषां मरुतां गणे मन्म मननीयं स्तोत्रं धीमहि दध्मः कुर्मः । किञ्च सूर्यः प्राज्ञायजमानाः तन्निमित्तमेव यज्ञं जनयन्त जनयन्ति तेषां हविः प्रदानाय कुर्वन्ति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

इन्द्रो वसुभिः परिपातु नो गयं मादित्यैर्नो अदितिः शर्मयच्छतु ।
रुद्रो रुद्रेभिर्देवो मृळयाति नस्त्वष्टानो ग्राभिः सुवितायं जिन्वतु ॥ ३ ॥

इन्द्रः । वसुभिः । परि । पातु । नः । गयम् । आदित्यैः । नः ।
आदितिः । शर्म । यच्छतु । रुद्रः । रुद्रेभिः । देवः । मृळयाति ।
नः । त्वष्टां । नः । ग्राभिः । सुवितायं । जिन्वतु ॥ ३ ॥

वसुभिः एतन्नामकैरष्टभिर्देवैः सहितइन्द्रः नोस्मदीयं गयं गृहनामैतत् प्राप्तव्यं गायते
शब्दघतेवेति वा गृहं गयं परिपातुपरिरक्षतु तथा अदितिर्देवमाता आदित्यैर्देवैः सह नोस्मभ्यं शर्म
सुखं प्रयच्छतु किञ्च देवः दीप्यमानोरुद्रः रुद्रेभिः स्वपुत्रैः मरुद्भिः सह नोस्मान् मृळयातिसु-
खयतु मृड सुखने लेट्याडागमः । अपिच त्वष्टा प्रजापतिः ग्नाभिः देवपत्नीभिः. छन्दोभिः सु-
विताय सुष्टुप्राप्तव्याय अफ्युदयाय नोस्मान् जिन्वतु प्रीणयतु ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अदितिर्द्यावापृथिवी ऋतं महदिन्द्राविष्णूमरुतः स्वबृहत् ।
देवाँ आदित्याँ अवसे हवामहे वसून् रुद्रान्तं सवितारं सुदंसं सम् ॥ ४ ॥

अदितिः । द्यावापृथिवी इति । ऋतम् । महत् । इन्द्राविष्णू
इति । मरुतः । स्वः । बृहत् । देवान् । आदित्यान् । अवसे ।
हवामहे । वसून् । रुद्रान् । सवितारम् । सुदंसं सम् ॥ ४ ॥

अदितिः द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ महत् महान् ऋतं सत्यभूतोऽग्निः इन्द्राविष्णू मरुत-
श्च बृहत् परिवृढः स्वरादित्यः एते देवाः सर्वत्र स्वमहिम्ना वर्तन्ते एतान् देवानादित्यादीन्
सुदंसं सुकर्माणं सवितारं एतन्नामानं च अवसे रक्षणाय हवामहे वयमाह्वयामहे ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

सरस्वान्धीभिर्वरुणोधृतव्रतः पूषाविष्णुर्महिमावायुरश्विना ।
ब्रह्मकृतो अमृता विश्ववेदसः शर्मनोयंसत्रिवरूथमंहसः ॥ ५ ॥ १२ ॥

सरस्वान् । धीभिः । वरुणः । धृतव्रतः । पूषा । विष्णुः । महिमा ।
वायुः । अश्विना । ब्रह्मकृतः । अमृताः । विश्ववेदसः । शर्म ।
नः । यंसन् । त्रिवरूथम् । अंहसः ॥ ५ ॥ १२ ॥

धीभिः प्रज्ञाभिर्युक्तः सरस्वानेतन्नामा धृतव्रतः धृतकर्मा वरुणश्च पूषा महिमा महत्त्वेन
युक्तौ विष्णुश्च वायुरश्विनाश्विनौ ब्रह्मकृतः कर्मकृतः स्तोतृणामन्मदाज्ञारोवा विश्ववेदसः स-
र्वधना व्यासज्ञानावा अंहसः पापरूपाणां शत्रूणां हन्तारः अमृताएते देवाः नोस्मभ्यं त्रिवरूथं

त्रिष्कभं त्रिकक्षं शर्म गृहं यद्वा त्रिवरूथं द्रोणकलशाधवनीयपूतभृत्संज्ञकानि त्रीणि पात्राणि
यत्र त्रियंते संभज्यंते तद्यज्ञसाधनं गृहं यंसन् प्रयच्छन्तु यच्छतेर्लेटि सिप्यडागमः ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य द्वितीये द्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

अथ षष्ठी—

वृषा_१य_२ज्ञो_३वृषणः_४सन्तु_५य_६ज्ञिया_७वृषणो_८देवा_९वृषणो_{१०}हविष्कृतः_{११} ।
वृषणा_{१२}द्यावा_{१३}पृथिवी_{१४}ऋता_{१५}वरी_{१६}वृषा_{१७}पर्जन्यो_{१८}वृषणो_{१९}वृषस्तुभः_{२०} ॥ ६ ॥

वृषा । यज्ञः । वृषणः । सन्तु । यज्ञियाः । वृषणः । देवाः ।

वृषणः । हविःकृतः । वृषणा । द्यावापृथिवी इति ।

ऋतवरी इत्यृतवरी । वृषा । पर्जन्यः । वृषणः । वृषस्तुभः ॥ ६ ॥

यज्ञषोस्मदीयः वृषा कामानां वर्षितास्तु । तथा यज्ञियायज्ञार्हादेवाश्च वृषणः सन्तु । किञ्च
देवाः स्तुतिकारिणः ऋत्विवृषणः धनवर्षणे कारणानि सन्तु साधुस्तुतिकरणेन । तथा हविष्कृतः
हविषां कर्तारो ध्वर्यादयः वृषणः अव्यग्रतया मन्त्रसाहित्येन च हविः प्रदाने । अपिच ऋताव-
री यज्ञवत्यौ द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ वृषणा हविरुत्पादनेन कामानां वर्षयित्वा भवतां ।
तथा पर्जन्यइन्द्रः वृषा अपां वर्षिता भवतु वृषस्तुभः वर्षणशीलस्तुतिभिः देवान् स्तुवन्तः सर्वे
ऋत्विजः वृषणोभवन्तु ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

अग्नीषोमा_१वृषणा_२वाजसातये_३पुरुप्रशस्ता_४वृषणा_५उपब्रुवे_६ ।
यावीजिरे_७वृषणो_८देवयज्यया_९तानः_{१०}शर्मत्रिवरूथं_{११}वियंसतः_{१२} ॥ ७ ॥

अग्नीषोमा । वृषणा । वाजसातये । पुरुप्रशस्ता । वृषणौ ।

उप । ब्रुवे । यौ । ईजिरे । वृषणः । देवयज्यया । ता ।

नः । शर्म । त्रिवरूथम् । वि । यंसतः ॥ ७ ॥

वृषणा वर्षणशीलौ पुरुप्रशस्ता बहुभिः प्रस्तुतौ अग्नीषोमा अग्नीषोमौ वाजसातये अन्न-
लाभाय उपब्रुवे अहमुपस्तौमि पुनर्वृषणेत्यांदरार्थं यौ देवौ वृषणऋत्विजः देवयज्यया देवाइ-

ज्यन्ते अत्रेतिदेवयज्या यज्ञः छन्दसिनिष्ठक्येतिनिपातितः तेन ईजिरे यजन्ते हविर्भिः पूजय-
न्ति तां तौ प्रसिद्धौ नोस्मभ्यं त्रिवरूथं त्रिष्कंभं शर्मं गृहं विर्यंसतः विशेषेण प्रयच्छतां ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

धृतव्रताः क्षत्रिया यज्ञनिष्कृतो बृहद्दिवा अंध्वराणामभिः श्रियः ।

अग्निहोतारऋतसापो अद्रुहोपो असृजन्ननु वृत्रतूर्ये ॥ ८ ॥

धृतव्रताः । क्षत्रियाः । यज्ञनिःस्कृतः । बृहद्दिवाः ।

अंध्वराणाम् । अभिःश्रियः । अग्निहोतारः । ऋतसापः ।

अद्रुहः । अपः । असृजन् । अनु । वृत्रतूर्ये ॥ ८ ॥

धृतव्रताः धृतकर्माणोजात्या क्षत्रियाः यद्वा क्षत्रं बलं तदर्हाः यज्ञनिष्कृतः यज्ञं प्रति निर्-
गमनं यज्ञनिः तस्य कर्तारः बृहद्दिवा महांतेजस्काः अंध्वराणां रक्षोभिरहिंसितानां यज्ञानामभि-
श्रियः अभिसेवकाः अग्निहोतार अग्निहोता आह्वाता येषां तादृशाः ऋतसापः षपसमवाये
सत्यभाजः अतएव अद्रुहः केषां चिदप्यद्रोगधारः यद्वा द्रुहेः कर्मण्यौणादिकः क्रिपु कैश्चिद-
प्यहिंस्याः एवंप्रभावादेवाः वृत्रतूर्ये वृत्रतूर्येति हिंस्यतेति वृत्रतूर्यः संग्रामः तस्मिन् अपा-
मावरकशत्रुवधे अपउदकानि अन्वमृजन् अन्वसारयन् ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

द्यावापृथिवी जनयन्नभिव्रताप ओषधीर्वनिनानियज्ञिया ।

अन्तरिक्षं स्वर्गं प्ररुतये वशं देवासंस्तन्वीं निमामृजुः ॥ ९ ॥

द्यावापृथिवी इति । जनयन् । अभि । व्रता । आपः । ओषधीः ।

वनिनानि । यज्ञिया । अन्तरिक्षम् । स्वः । आ । प्ररुः ।

ऊतये । वशम् । देवासः । तन्वी । नि । ममृजुः ॥ ९ ॥

देवासो दिवा इन्द्रादयः द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यावभिलक्ष्यं व्रतां व्रतेन स्वेन कर्मणा
आपः सुबुध्यत्ययः अपउदकानि ओषधीश्च तथा यज्ञिया यज्ञार्हान् वनिनानि वने भवान्
पलाशादीन् वृक्षान् जनयन् उदपादयन् । किञ्च ते देवाः स्वः सर्वमन्तरिक्षं आपपृः तेजसा

आपूरयन्ति किमर्थं ऊतये रक्षणाय शत्रुभ्योबाधाभावाय । अपिच वशं काम्यमानं वशिर-
ण्योरुपसंख्यानमिति अकर्तरि कारके अप् तं यज्ञं तन्वि स्वशरीरे निममृजः नितरां शुद्धं 'अलं'
कृतं चक्रुः ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

धर्तारोदिवऋभवःसुहस्तावातापर्जन्यामहिषस्यतन्यतोः ।

आपओषधीःप्रतिरन्तुनोगिरोभगौरातिर्वाजिनोयन्तुमेहवम् ॥ १० ॥ १३ ॥

धर्तारः । दिवः । ऋभवः । सुहस्ताः । वातापर्जन्या । महिषस्य ।
तन्यतोः । आपः । ओषधीः । प्र । तिरन्तु । नः । गिरः ।
भगः । रातिः । वाजिनः । यन्तु । मे । हवम् ॥ १० ॥ १३ ॥

दिवोद्युलोकस्य धर्तारोधारयितारः ऋभवः सत्येन भासमानाः सुहस्ताः शोभनवज्राद्या-
युधयुक्तहस्ताः देवाः तथा महिषस्यं महतः तन्यतोः शब्दस्य तनु विस्तारे ऋतन्यञ्जीति य-
तुच् प्रत्ययः शब्दस्य कर्तारौ वातापर्जन्या पर्जन्यवायु च तत्कार्याआपःओषधीरोषधयश्च नो-
स्माकं गिरः स्तुतीः प्रतिरन्तु प्रवर्धयन्तु प्रपूर्वस्तिरतिर्वृद्ध्यर्थः तथा रातिः दाता भगोभजनीयो-
र्यमा च वाजिनः अग्निर्वायुः सूर्यः । तवैवाजिनइति तैत्तिरीयकब्राह्मणं । एते देवाश्च मे मदीयं
हवह्वानं यन्तु अभिगच्छन्तु ॥ १० ॥

॥ इत्यष्टमस्य द्वितीये त्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

अथैकादशी—

समुद्रःसिन्धूरजोअन्तरिक्षमजएकपात्तर्नायित्तरणवः ।

आहिर्बुध्न्यःशृणवद्दृचांसिमेविश्वेदेवासउतसूर्योमम ॥ ११ ॥

समुद्रः । सिन्धुः । रजः । अन्तरिक्षम् । अजः । एकपात् ।
तनयित्तुः । अणवः । अहिः । बुध्न्यः । शृणवत् ।
व्रचांसि । मे । विश्वे । देवासः । उत । सूर्यः । मम ॥ ११ ॥

समुद्रः समुन्दनशीलः स्यन्दनशीलः स्यन्दमानोदकः सिन्धुः एतन्नामकः अन्तरिक्षं द्या-
वापृथिव्योरुत्तरा मध्ये क्षितमुषितं रजः मध्यमलोकं अजएकपात् अजायमानः एकएव पद्यते
एतत्संज्ञकोदेवः अर्णवउदकवान् तनयित्नुः स्तनयित्नुर्मेघः बुद्ध्यः अन्तरिक्षे भवोहिः एतत्सं-
ज्ञकः एते देवाः मे मम वचांसि वक्तव्यानि स्तोत्राणि शृणवत् प्रत्येकं शृणोतु । उतापिच सू-
रयः प्राज्ञाविश्वेदेवासोदेवाः मम स्तोत्राणि शृण्वन्तु ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

स्यामवोमनवोदेववीतयेप्राञ्चनोयज्ञं प्रणयतसाधुया ।

आदित्यारुद्रावसवःसुदानवइमाब्रह्मशस्यमानानिजिन्वत ॥ १२ ॥

स्यामं । वः । मनवः । देववीतये । प्राञ्चम् । नः । यज्ञम् ।

प्र । नयत । साधुया । आदित्याः । रुद्राः । वसवः ।

सुदानवः । इमा । ब्रह्म । शस्यमानानि । जिन्वत ॥ १२ ॥

हे देवाः मनवोमनुष्यावयं वोयुष्मदीयाय देववीतये देवानां वीतिर्भक्षणं यस्मिन् सयज्ञः
तस्मै यज्ञाय स्याम यज्ञकर्तारोभवेम । ततः नोस्माकं नोस्मदीयं यज्ञं साधुया सुपोयाजादेशः
साधु कल्याणं प्राञ्चं प्राचीनं प्रणयत प्रकृष्टाञ्चनं कुरुत हे आदित्याः हे रुद्राः हे रुद्रपुत्राः म-
रुतः हे सुदानवः शोभनदानाः हे वसवः इमा इमानि शस्यमानानि ब्रह्म ब्रह्माणि स्तोत्राणि
जिन्वत प्रीणयत ॥ १२ ॥

असोर्यामि अच्छावाकातिरिक्तोक्थस्य दैव्याहोतारेत्येषा परिधानीया । सूत्रितञ्च—उ-
भाउनूनं दैव्याहोताराप्रथमापुरोहितेति परिधानीयेति ।

सैषा सूक्ते त्रयोदशी—

दैव्याहोताराप्रथमापुरोहितऋतस्यपन्थामन्वेमिसाधुया ।

क्षेत्रस्यपतिप्रतिवेशमीमहेविश्वान्देवाँअमृताँअप्रयुच्छतः ॥ १३ ॥

दैव्यां । होतारा । प्रथमा । पुरःऽहिता । ऋतस्य । पन्थाम् ।
 अनुं । एमि । साधुऽया । क्षेत्रस्य । पतिम् । प्रतिऽवेशम् ।
 ईमहे । विश्वान् । देवान् । अमृतान् । अप्रऽयुच्छतः ॥ १३ ॥

प्रथमाप्रथमौ मुख्यौ पुरोहिता पुरोहितौ पुरतोनिहितौ कैव्या देवसंबन्धिनौ होतारा हो-
 तारौ एतन्नामानौ अश्यादित्यावन्वेमि हविर्भिरनुगच्छामि । ततः ऋतस्य यज्ञस्य पन्थां पं-
 थानं साधुया कल्याणं विघ्नराहित्येन अन्वेमि अनुगच्छामि अनंतरं प्रतिवेशं समीपे वर्तमानं
 क्षेत्रस्य पतिं पालयितारमेतन्नामानं अमृतान्, मरणधर्मरहितान् अप्रयुच्छतः अप्रमाद्यतः वि-
 श्वान् सर्वान् देवांश्च ईमहे धनं याचामहे ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

वसिष्ठासःपितृवद्वाचमक्रतदेवाँईळानाऋषिवत्स्वस्तये ।
 प्रीताइवज्ञातयःकाममेत्यास्मेदेवासोवधूनुतावसुं ॥ १४ ॥
 वसिष्ठासः । पितृऽवत् । वाचम् । अक्रत । देवान् । ईळानाः ।
 ऋषिऽवत् । स्वस्तये । प्रीताःऽइव । ज्ञातयः । कामम् ।
 आऽइत्ये । अस्मे इति । देतासुः । अव । धूनुत । वसुं ॥ १४ ॥

ऋषिवत् पूर्वेऋषयइव देवानीळानाः स्तुवन्तः वसिष्ठासोवष्टिकुलजाताऋषयः पितृवत्
 वसिष्ठवत् स्वस्तये अविनाशायवाचं स्तोत्रं अक्रत कुर्वन्ति करोतेर्लुङि मन्त्रेघसेति चूर्लुक् ।
 हे देवासोदेवाः यूयं काममस्मदभिलाषं एत्य आगत्य अस्मे अस्मासु वसु गवादिलक्षणं धनं
 अवधूनुत अभिमुखं प्रेरयत । तत्र दृष्टान्तः—प्रीताइव यथा प्रीताः संष्टाज्ञातयोर्बंधवः स्वजन
 स्य धनं प्रेरयन्ति तद्वत् हविर्दानेन स्तुतिकरणेन च बंधुष्वस्मासु धनं प्रेरयतेति भावः ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशी—

देवान्वसिष्ठोअमृतान्ववन्देयेविश्वाभुर्वनाभिप्रतस्थुः ।
 तेनोरासन्तामुरुगायमद्ययूयंपातस्वस्तिभिःसदानः ॥ १५ ॥ १४ ॥

देवान् । वसिष्ठः । अमृतान् । ववन्दे । ये । विश्वा । भुवना ।
अग्नि । प्रदत्स्थुः । ते । नः । रासन्ताम् । उरुङ्गायम् । अद्य ।
यूयम् । पात । स्वस्तिऽग्निः । सदा । नः ॥ १५ ॥ १४ ॥

एषो ऋक् पूर्वमेव व्याख्यायि ॥ १५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य द्वितीये चतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

इमांधियमिति द्वादशर्चं सप्तमं सूक्तं आंगिरसस्यायास्यस्यार्थं वैष्टुभं इदमुत्तरं च बृहस्पति
देवताकं तथाचानुक्रम्यते—इमांधियंद्वादशायास्योबार्हस्पत्यंत्विति । आभिष्वविकेषूक्थ्येषु स्तोम
वृद्धौ ब्राह्मणाच्छंसिनइदं सूक्तमावापार्थं । सूत्रितञ्च—इमांधियमिति ब्राह्मणाच्छंसीविष्णोर्नुक-
मिति सूक्ते इति ।

तत्र प्रथमा—

इमांधियंसप्तशीर्ष्णीपितानं ऋतप्रजातांबृहतीमविन्दत् ।
तुरीयंस्विज्जनयद्विश्वजन्योयास्यं उक्थमिन्द्रायशंसन् ॥ १ ॥

इमाम् । धियम् । सप्तशीर्ष्णीम् । पिता । नः । ऋतऽप्रजाताम् ।
बृहतीम् । अविन्दत् । तुरीयम् । स्वित् । जनयत् । विश्वऽजन्यः ।
अयास्यः । उक्थम् । इन्द्राय । शंसन् ॥ १ ॥

अत्रेतिहासमाचक्षते पुरा किल अंगिरानामर्षिः—बृहस्पतिं पुत्रमलभत् संतु देवानां हितो-
पदेशनाय इन्द्रस्य पुरोहितोभूत् कदाचित्तस्य गावः पणिनामकैरसुरैरपहत्य वलपुरं प्रापय्य
त्रिषु स्थानेषु तमसावृतेषु स्थापिताआसन् अथ तासामन्वेषणायेन्द्रेण प्रेरितोबृहस्पतिर्मरुद्भिः
सह तत्रागत्य गवां गुहास्थितानां दर्शनाय सूर्यं जनयित्वावलनाभानमसुरं तदनुचरान्यर्ष्णींश्च
हत्वा गाआजहारेति तत्र दर्शयिष्यते । तथांच अस्याऋचोमर्थः—धियं कर्मणां धात्रीं सप्तशी-
र्ष्णीं सप्तशिरस्कां सप्तभिः शिरःस्थानीयैः तद्वत्प्रधानभूतैर्मरुद्रणैरुपेतां यद्वा सप्तलन्दोमयशिर-
स्कां ऋतप्रजातांयज्ञार्थमुत्पन्नां बृहतीं महतीमिमां तन्वं नोस्माकं पितांगिराः अविन्दत् लब्ध-

वान् कर्मणां ध्यातारं बृहस्पतिं पुत्रमलभतेत्यर्थः । येगाराआसंस्तेगिरसोभवन्त्यदङ्गाराःपुनरव-
शान्ता उददीप्यन्ततद्बृहस्पतिरभवदिति ब्राह्मणं । तथा तुरीयं स्वित् नत्तारमपि जनयत् अंजन-
यत् विश्वजन्यः सर्वजनहितः इन्द्राय ईश्वराय बृहस्पतये इन्द्राय वा उक्त्यंस्तोत्रं शंसन्
अथमयास्योनाम ऋषिः पूर्वमेवं नोस्माकं पिताकार्षीदित्याह ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

ऋतंशंसन्तऋजुदीध्यानादिवस्पुत्रासोअसुरस्यवीराः ।

विप्रंपदमङ्गिरसोदधानायज्ञस्यधामप्रथममनन्त ॥ २ ॥

ऋतम् । शंसन्तः । ऋजु । दीध्यानाः । दिवः । पुत्रासः । असुरस्य ।

वीराः । विप्रम् । पदम् । अङ्गिरसः । दधानाः । यज्ञस्य ।

धाम । प्रथमम् । मनन्त ॥ २ ॥

ऋतं सत्यभूतं स्तोमं शंसन्तः स्तुवन्तः ऋजु कल्याणं दीध्यानाः कर्मणि ध्यायन्तः दि-
वोदीप्तस्य असुरस्य प्रज्ञावतः अङ्गेरंगिरसःपुत्रार्गंगिरसोङ्गारेङ्गोजाताइत्युक्तं अंगारेष्वंगि-
राइति । वीराविक्रांतप्रज्ञाः एतेङ्गिरसां विप्रं प्रज्ञापकं यज्ञस्य धाम धारकं पदं बृहस्पत्याख्यं
दधानाः कर्मणा धारयन्तः सन्तः प्रथममादितएव मनन्त स्तुवन्ति प्रज्ञापकं हेतत्स्थानं
यद्बृहस्पतिरिति ॥ २ ॥

देवसुवां हविष्णु बृहस्पतयेवाचस्पतयइत्यस्य याज्या हंसैरिवेत्येषा । सूत्रितञ्च—बृहस्प
तेप्रथमंवाचोअग्रं हंसैरिवसखिभिर्वावदङ्गिरिति ।

सैषा तृतीया—

हंसैरिवसखिभिर्वावदङ्गिरश्मन्मयानिनहनाव्यस्यन् ।

बृहस्पतिरभिकानिक्रद्द्वाउतप्रास्तौदुर्च्चविद्वाँअगायत् ॥ ३ ॥

हंसैःइइव । सखिःइभिः । वावदत्इभिः । अश्मन्इमयानि । नहना ।

विइअस्यन् । बृहस्पतिः । अभिःइकानिक्रदत् । गाः । उत ।

प्र । अस्तौत् । उत् । च । विद्वाँ । अगायत् ॥ ३ ॥

हंसैरिव मधुरवाग्भिः सखिभिः सखिभूतैः वावदद्भिः अत्यंतं शब्दायमानैः मरुद्भिः अ-
श्मन्मयानि अश्ममयानि नहना गवां बंधकान्यावरकाणि असुराणां स्थानानि व्यस्यन् विक्षि-
पन् शिथिलयन् अभिकनिक्रदत् आभिमुख्येन शब्दयन् गाः पणिभिरपहतान् पशूनाजिही-
र्षुः सहबृहस्पतिर्व्रतते । यद्वा वावदद्भिरत्यंतं स्तुर्वद्भिः स्तोत्रभिः सह गाः स्तोत्रल-
क्षणावाचः अभिकनिक्रदत् आभिमुख्येन उच्चारयन् । उतापिच प्रास्तौत् कर्मणि प्रवृत्तौ
यज्ञस्य सखिभिः सहासीनः सामगातुं प्रस्तौति विद्वान् सर्वं जानानः सउद्गाता भूत्वा उ-
द्गायत् देवानुद्गायति अभिष्टौति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अवोद्वाभ्यां पर एकया गा गुहा तिष्ठन्ती रनृतस्य सेतौ ।

बृहस्पतिस्तमसि ज्योतिरिच्छन्नुदुस्ना आकर्विहितिस्र आवः ॥ ४ ॥

अवं । द्वाभ्याम् । परः । एकया । गाः । गुहा । तिष्ठन्तीः । अनृतस्य ।
सेतौ । बृहस्पतिः । तमसि । ज्योतिः । इच्छन् । उन् । उस्नाः ।
आ । अकः । वि । हि । तिस्रः । आवरित्यावः ॥ ४ ॥

पणयोगाआहत्य त्रिषु स्थानेषु निर्दधुः अवोवस्तात् स्थिताः अनृतस्य तमसः सेतौ
स्थाने गुहा गुहायां तिष्ठन्तीर्गाः द्वाभ्यां स्थानाभ्यां उदाजत् ततः परः परस्तादवस्थितागाः
एकया एकेन स्थानेन उदगमयत् तदेवाह बृहस्पतिस्तस्मिन् तमसि ज्योतिः कर्तुमिच्छन् तत्र
स्थिताउस्नागाः उदाकः उदाकार्षीत् प्रादुर्भूता अकार्षीत् इत्थमयं तिस्रः असुराणां द्वारोव्यावः
विवृतान् खलु वृणोतेर्लुङि मन्त्रेवसेतिष्वेर्लुक् बहुलंछन्दसीत्यडागमः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

विभिद्या पुरं शयथेमपांचीनिस्त्रीणि साकमुदधेरंरुन्तत् ।

बृहस्पतिरुषसं सूर्यगामर्कं विवेदस्तनयन्निवद्यौः ॥ ५ ॥

विद्भिद्य । पुरम् । शयथम् । ईम् । अपांचीम् । निः । त्रीणि ।
साकम् । उदधेः । अरुन्तत् । बृहस्पतिः । उषसम् । सूर्यम् ।
गाम् । अर्कम् । विवेद । स्तनयन् इव । द्यौः ॥ ५ ॥

तबृहस्पतिः शबथा उपशयनेन स्थित्वा अपार्चीं पराङ्मुखीं ईमिमामसुरपुरीं विभिद्य
विदार्य उदधेर्वलात् मेघरूपादसुरात् साकं सह युगपत् त्रीणि उषसं सूर्यं गां एतानि त्रीणि
निरलन्तत् निर्गतमकार्षीत् तमसावृतेषु स्थानेषु उषःकालं ततः पश्चाद्भाविनं सूर्यं च जन
यित्वा पशून्निष्णमयदित्यर्थः सोयं अर्कमर्चनीयं मन्त्रं सूर्यविवेद प्रज्ञापयति कथमिव यथा
स्तनयन् शब्देः कर्तृवद् घौरिव स्थितः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठा—

इन्द्रो वलं रक्षितारं दुघानां करेणैव विचकर्त रवेण ।
स्वेदांजिभिराशिरं मिच्छमानो रोदयत् पणिमागा अमुष्णात् ॥ ६ ॥ १५ ॥

इन्द्रः । वलम् । रक्षितारम् । दुघानाम् । करेणैव । वि । चकर्त ।
रवेण । स्वेदांजिभिरः । आशिरम् । इच्छमानः ।
अरोदयत् । पणिम् । आ । गाः । अमुष्णात् ॥ ६ ॥ १५ ॥

इन्द्रैश्वरो बृहस्पतिः दुघानां क्षीरस्य दोग्ध्रीणां गवां रक्षितारं वलमसुरं करेणैव सायु-
धकरइव स्थितेन रवेण शब्देन वलं विचकर्त विच्छेद । किञ्च स्वेदांजिभिः स्वेदांजयोमरुतः
क्षरदाभरणाः तैः सह आशिरं आश्रयणं संयोगमिच्छमानः कामयमानः सः पणिं वलस्यानु-
चरमेतन्नामानं असुरं अरोदयत् व्यनाशयत् ततः तेनापहतागाः आमुष्णात् आजहार ॥ ६ ॥

॥ इत्यष्टमस्य द्वितीये पञ्चदशोवर्गः ॥ १५ ॥

अथ सप्तमी—

सईसत्येभिः सस्विभिः शुचद्भिर्गोधायसंविधनसैरददः ।
ब्रह्मणस्पतिर्वृषभिर्वराहैर्घर्मस्वेदेभिर्द्रविणं व्यानत् ॥ ७ ॥

सः । ईम् । सत्येभिः । सस्विभिः । शुचद्भिः । गोधायसम् । वि ।
धनसैः । अददरित्यददः । ब्रह्मणः । पतिः । वृषभिः । वराहैः ।
घर्मस्वेदेभिः । द्रविणम् । वि । आनत् ॥ ७ ॥

सबृहस्पतिः सत्येभिः यथार्थबलैः सखिभिः सखिभूतैः शुचन्द्रिर्दीप्यमानैः धनसैर्धन-
स्य संभक्नुभिः मरुद्भिः सह गोधायसं गवां धारकं ईमेनं वलं व्यदर्दः व्यदारयत् ततः ब्रह्मणः
ऋग्यजुःसामलक्षणस्तोत्रस्य पतिरधिपतिः सबृषभिः वार्षितृभिर्धराहैः वराहारैः वरस्य वरणी-
युस्योदकस्याहर्तृभिः घर्मस्वेदेभिः दीप्तागमनैः यद्वा क्षरदुदकैः अथवा घर्मोवज्ञः तं प्रति ग-
न्तृभिर्मरुद्भिः द्रविणं गोलक्षणं धनं व्यानद् व्यामोत् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

तेसत्येनमनसागोपतिंगाइयानांसइषणयन्तधीभिः ।
बृहस्पतिमिथोअवद्यपेभिरुदुस्त्रियाअसृजतस्वयुग्भिः ॥ ८ ॥

ते । सत्येनं । मनसा । गोऽपतिम् । गाः । इयानासः ।
इषणयन्त । धीभिः । बृहस्पतिः । मिथःऽअवद्यपेभिः ।
उत् । उस्त्रियाः । असृजत् । स्वयुक्ऽभिः ॥ ८ ॥

गाः पणिभिरपहतान् पशून् इयानासोभिगच्छन्तः सत्येन यथार्थभूतेन मनसा युक्तास्ते
मरुतः धीभिः आत्मीयैः कर्मभिः एतं बृहस्पतिं गोपतिं तदाहरणेन गवां स्वामिनं कुर्मइति
इषणयन्त ऐच्छन् बृहस्पतिश्च मिथोवद्यपेभिः पातेः कर्मण्यौणादिकः कप्रत्ययः अवद्यरूपा-
दसुरांद्रक्षितव्यागावः येषु मरुःसु परस्परं संगच्छन्त इति ते तथोक्ताः तैः स्वयुग्भिः स्वयमेव
युक्तैर्मरुद्भिः उस्त्रियागाउदसृजत पर्वतान्निरगमयत् ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

तंवर्धयन्तोमृतिभिःशिवाभिःसिंहमिवनानदतंसधस्थै ।
बृहस्पतिंवृषणंशूरंसातौभरैभरेअनुमदेमजिष्णुम् ॥ ९ ॥

तम् । वर्धयन्तः । मृतिऽभिः । शिवाभिः । सिंहमइव ।
नानदतम् । सधस्थै । बृहस्पतिम् । वृषणम् । शूरंसातौ ।
भरैऽभरे । अनु । मदेम । जिष्णुम् ॥ ९ ॥

सधस्थे सहतिष्ठत्यत्र देवाइति सधस्थमन्तरिक्षं तस्मिन् सिंहमिव नानदत्तं पुनःपुनः
शब्दायमानं वृषणं कामानां वर्षितारं जिष्णुं जयशीलं तं बृहस्पतिं वर्धयन्तोमरुतोवयं शूर-
सातौ शूरैः संभजनीये भरेभरे संग्रामे शिवाभिः कल्याणीभिः स्तुतिभिः अनुमदेम अनुष्टुमः
स्तोतृपरत्वेन वा योजनीयं ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

यदावाजमसनद्विश्वरूपमाद्यामरुक्षदुत्तराणिसद्म ।

बृहस्पतिंवृषणंवर्धयन्तोनानासन्तोबिभ्रंतोज्योतिरासा ॥ १० ॥

यदा । वाजम् । असनत् । विश्वरूपम् । आ । द्याम् । अरुक्षत् ।

उत्तराणि । सद्म । बृहस्पतिम् । वृषणम् । वर्धयन्तः ।

नाना । सन्तः । बिभ्रतः । ज्योतिः । आसा ॥ १० ॥

सबृहस्पतिः यदा यस्मिन्काले विश्वरूपं नानारूपं वाजं गोलक्षणमन्त्रं असनत् भजते
यदावा आहतपशुकः सन् द्यां द्युलोकमरुक्षत् आरोहति अथवा उत्तराणि वा सद्मस्थानानि
आरोहति रुहेर्लुङि च्चुः शलङ्गुपधादनिटःक्सः तदानीं वृषणं वर्षितारं बृहस्पतिं आसा आ-
स्येन देवाः वर्धयन्तोभवन्ति तथा नानादिक्षु संतोभवन्तः ज्योतिर्बिभ्रतोधारयन्तोदेवाश्च
स्तुवन्ति ॥ १० ॥

अथैकादशी—

सत्यामाशिषंरुणुतावयोधैकीरिंचिद्भवथस्वेभिरेवैः

पश्चामृधोअपभवन्तुविश्वास्तद्रोदसीशृणुतंविश्वमिन्वे ॥ ११ ॥

सत्याम् । आशिषम् । रुणुत् । वयः । धै । कीरिम् । चित् । हि ।

अवथ । स्वेभिः । एवैः । पश्चा । मृधः । अप । भवन्तु । विश्वाः ।

तत् । रोदसी इति । शृणुत् । विश्वमिन्वे इति विश्वमिन्वे ॥ ११ ॥

हे बृहस्पतिप्रभृतयोदेवाः वयोधै अन्नस्य धानाय अस्मदीयामाशिषं स्तुतिं सत्यां यथा-
र्थां रुणुत कुरुत तथा यूयं स्वेभिरात्मीयैरेवैर्गमनैः कीरिं स्तोतारं मां अवथ रक्षथ हिरवधार-

णे पश्चा पश्चपश्चाचछन्दसीति निपातितः पश्चात् विश्वाः सर्वामृधोहिंसिन्धोपंभवन्तु नश्यन्तु
तदिदमस्माभिरुक्तं वचनं हे विश्वमिन्वे विश्वस्य प्रीणयिष्यौ हे रोदसी द्यावापृथि-
व्यौ शृणुतं ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

इन्द्रोमह्नामहतोअर्णवस्यविमूर्धानमभिनदबुदस्य ।

अहन्नहिमरिणात्सप्तसिन्धून्देवैर्द्यावापृथिवीप्रावतंनः ॥ १२ ॥ १६ ॥

इन्द्रः । मह्ना । महतः । अर्णवस्य । वि । मूर्धानम् । अभिनत् ।

अबुदस्य । अहन् । अहिम् । अरिणात् । सप्त । सिन्धून् ।

देवैः । द्यावापृथिवी इति । प्र । अवतम् । नः ॥ १२ ॥ १६ ॥

इन्द्रैश्वरः मह्ना महत्त्वेन युक्तोबृहस्पतिः महतः अर्णवस्य उदकवतः अबुदस्यांबुद-
स्य मेघस्य मूर्धानं शिरः व्यभिनत् व्यच्छिनत् तदुच्यते अहिमहंतव्यं अपामावरकं शत्रुमहन्
अवधीत् अतः सप्त सर्पणशीलाः सिन्धून् स्यन्दमानाअपः यद्वा सप्तसंख्याकागंगाद्यानदीः अ-
रिणात् समुद्रं प्रत्यगमयत् अस्त्रावयत् । अथप्रत्यक्षः हे द्यावापृथिव्यौ देवैः सह नोस्मान् प्रावतं
प्ररक्षतं ॥ १२ ॥

॥ इत्यष्टमस्य द्वितीये षोडशोवर्गः ॥ १६ ॥

उदप्रुतइति द्वादशचर्मष्टमं सूक्तं ऋष्याद्याः पूर्ववत् । उदप्रुतइत्यनुक्रान्तं । उक्थे ब्राह्म-
णाच्छंसिनएतत्सूक्तं । सूत्रितञ्च—प्रमंहिषायोदप्रुतोच्छामइन्द्रमिति ।

तत्र प्रथमा—

उदप्रुतो नवयोरक्षमाणावावदतोअभ्रियस्येवघोषाः ।

गिरिभ्रजो नोर्मयोमदन्तो बृहस्पतिमभ्यर्का अनावन् ॥ १ ॥

उदप्रुतः । न । वयः । रक्षमाणाः । वावदतः । अभ्रियस्येव ।

घोषाः । गिरिभ्रजः । न । ऊर्मयः । मदन्तः ।

बृहस्पतिम् । अभि । अर्काः । अनावन् ॥ १ ॥

उदमुतः उदकस्योद्धमयितारः वयः पक्षिणः पक्कात्सस्यात् रक्षमाणाः कृषीवलाः नउप-
मार्थे यथा शब्दायन्ते तथा च वावदतः पुनःपुनः शब्दायमानस्य अभ्रियस्येव अभ्रसमूहस्य
घोषाः शब्दायथा भवन्ति किञ्च गिरिभ्रजः गिरिभ्योमेवेभ्योभ्रष्टानिर्गताऊर्मयः अप्समूहाः
मदन्तः शब्दायमानाभवन्ति तथा अर्काः अर्चकाः स्तोतारः बृहस्पतिं अफ्यनःवन् अभिष्टुव-
न्ति । नु स्तवने ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

संगोभिरांगिरसोनक्षमाणोभगंइवेदर्यमणंनिनाय ।
जनेमित्रोनदंपतीअनक्तिबृहस्पतेवाजयाशूरिवाजौ ॥ २ ॥

सम् । गोभिः । आङ्गिरसः । नक्षमाणः । भगःइव । इत् ।
अर्यमणम् । निनाय । जने । मित्रः । न । दम्पती इति दम्पती ।
अनक्ति । बृहस्पते । वाजय । आशून्इव । आजौ ॥ २ ॥

आङ्गिरसः अङ्गिरसः पुत्रः नक्षमाणः स्वतेजसा व्याप्नुवन् भगइव भगोदेवइव स्थितोबृ-
हस्पतिरेव अर्यमणं स्तुतेः प्रेरकं स्तोतारं गोभिः सह संनिनाय संनयति संयोजयति मित्रोन
मित्रोयथा जने जनपदे स्वरश्मोन् संयोजयति तद्वत् दंपती जायापती अनक्ति संगमयति स्व-
सामर्थ्यं तत्र स्थापयतीत्यर्थः । हे बृहस्पते आशून् व्याप्तान् स्वरश्मीन् वाजय तव स्तोतृषु ग-
मय स्थापय यथा आशूनिव व्याप्तानश्वान् आजौ संग्रामे योद्धारोयथा संगमयन्ति तद्वत् ॥२॥

अथ तृतीया—

साध्वर्याअतिथिनीरिषिराःस्पार्हाःसुवर्णाअनवद्यरूपाः ।
बृहस्पतिःपर्वतेभ्योवितूर्यानिर्गाऊपेयवमिषस्थिविभ्यः ॥ ३ ॥

साधुइअर्याः । अतिथिनीः । इषिराः । स्पार्हाः । सुवर्णाः ।
अनवद्यरूपाः । बृहस्पतिः । पर्वतेभ्यः । विस्तूर्य । निः ।
गः । ऊपे । यवमइव । स्थिविभ्यः ॥ ३ ॥

साध्वर्याः साधूनां कल्याणानां पयसां नेत्रीः अतिथिनीः सततं गच्छन्तीः इषिराः ए-
षणीयाः स्पर्शाः स्पृहणीयाः सुवर्णाः शोभनशुक्लादिवर्णोपेताः अनवद्यरूपाः प्रशस्यरूपाः ए-
ताः गाः पर्वतेभ्यः वलसंबंधिभ्यः वितूर्य निर्गमय्य उपेदेव समीपे निर्वपति प्रापयति । तत्र
दृष्टान्तः—यवमिव यथा यवं स्थविभ्यः कुसीदेभ्यः आदाय निर्वपति बुवप् बीजसंताने लिति
रूपं । यद्वा साधुनयनादिगुणयुक्तागाः अपः पर्वतेभ्योमेवेभ्यः आहत्य सर्वत्र वर्षति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

आपुषायन्मधुनऋतस्ययोनिमवक्षिपन्नर्कउल्कामिवद्योः ।

बृहस्पतिरुद्धरन्नश्मनोगाभूम्यांउद्देववित्वचंबिभेद ॥ ४ ॥

आपुषायन् । मधुना । ऋतस्य । योनिम् । अवक्षिपन् ।

अर्कः । उल्कामइव । द्योः । बृहस्पतिः । उद्धरन् । अश्मनः ।

गाः । भूम्याः । उद्गाइव । वि । त्वचम् । बिभेद ॥ ४ ॥

मधुना उदकेन आपुषायन् पृथिवीमाभिमुख्येन सिञ्चन् पुषपुष स्नेहनसेचनपूरणेषु व्य-
त्ययेन विकरणस्य शायजादेशः ऋतस्योदकस्य योनिं मेघमवक्षिपन् वृष्ट्यर्थमवकिरन्नर्कः
अर्चनीयोबृहस्पतिः द्योर्द्युलोकादुल्कामिव उल्कां यथा उद्धरति तथा तद्वत् अश्मनः शिलोच्च-
यात् बलेनाधिष्ठितात् गाः पणिभिरपहतान् पशूनुद्धरन् ऊर्ध्वं गमयन् भूम्यास्त्वचं तेषां शफै-
र्बिभेदविभिन्नामकार्षीत् सर्वत्र गावितताअकार्षीदित्यर्थः तत्र दृष्टान्तः—उद्देव यथा वृष्ट्युद-
केन पर्जन्यः भूमित्वचं विभिनत्ति तद्वत् ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

अपज्योतिषातमोअन्तरिक्षाद्द्रुःशीपालमिववातआजत् ।

बृहस्पतिरनुमृश्यावलस्याभमिववातआचक्रआगाः ॥ ५ ॥

अप । ज्योतिषा । तमः । अन्तरिक्षात् । उद्द्रुः । शीपालमइव ।

वातः । आजत् । बृहस्पतिः । अनुमृश्या । वलस्य । अभमइव ।

वातः । आ । चक्रे । आ । गाः ॥ ५ ॥

सबृहस्पतिः ज्योतिषा तमसावृते पर्वतविवरे कृतेन सूर्येण अंतरिक्षात् तमः अपाजत्
 अपागमयत् । तत्र दृष्टान्तः—उद्गः शीपालमिव यथा उदकाद्वातोवायुः शीपालं शैवालम्पगमयति
 तद्वत् ततः सोयं अनुमृश्यं अत्र गावस्तिष्ठन्तीति विचार्य निश्चित्य वलस्य स्वभूतस्य पर्वत-
 तस्यान्तर्गतागाः आचक्रे आसमंतादकार्षीत् । कथमिव वायुरंतरिक्षस्थितमभ्रं मेघमाकिरति
 तद्वत् ॥ ५ ॥

अथ षष्ठा--

यदावलस्यपीयतो जसुंभे बृहस्पतिरग्नि तपोभिरकैः ।

दद्भिर्नजिह्वापरिविष्टमाददाविर्निधीरकृणो दुस्त्रियाणाम् ॥ ६ ॥ १७ ॥

यदा । वलस्य । पीयतः । जसुम् । भेत् । बृहस्पतिः । अग्नि तपः ऽग्निः ।

अकैः । दत्त ऽग्निः । न । जिह्वा । परिविष्टम् । आदत् । आविः ।

निऽधीन् । अकृणोत् । उस्त्रियाणाम् ॥ ६ ॥ १७ ॥

पीयतः पीयति हिंसाकर्मा हिंसकस्य वलस्य जसुमायुधं यदा यस्मिन् काले भेत् भिनत्ति
 केन साधनेन अग्नि तपोभिः अग्निवत्तपनशीलैः अकै रर्चनीयैः रश्मिभिः अपि वामत्रैर्भिनत्ति किञ्च
 दद्भिः पद्भ्यो मासित्यादिना दंतशब्दस्य दद्भावः यथा दंतैः परिविष्टं भक्ष्यं जिह्वा भक्षयति तद्वत्
 सपरिविष्टं पर्वते पणिभिः परिवृतं वलनामानं यदा आदत् अभक्षयत् अवधीत् तदानीं तैरप-
 हतानामुस्त्रियाणां गवां निधीन् आविरकृणोत् आविर्भूतमकरोत् ॥ ६ ॥

॥ इत्यष्टमस्य द्वितीये सप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

अथ सप्तमी--

बृहस्पतिरमंतहित्यदासां नाम स्वरीणां स दने गुहायत् ।

आण्डेव भित्वा शकुनस्य गर्भमुदुस्त्रियाः पर्वतस्य त्मना जत् ॥ ७ ॥

बृहस्पतिः । अमंत । हि । त्यत् । आसाम् । नाम । स्वरीणाम् ।

सदने । गुहा । यत् । आण्डा ऽण्डेव । भित्वा । शकुनस्य । गर्भम् ।

उत् । उस्त्रियाः । पर्वतस्य । त्मना । आजत् ॥ ७ ॥

बृहस्पतिः गुहा गुहायां सदने स्थाने स्वरिणां शब्दायमानानां आसां गवां तत् प्रसिद्धं नाम नोभेयं यद्यदा अमतहि ज्ञातवानखलु मनु अवबोधने लुङि तनादिभ्यस्तथासोरिति सि-
चोलुक् । तदानीं पर्वतस्यांतः स्थिताउल्लियागाः त्मना आत्मनैव असहायेन पर्वतं भित्त्वा उ-
द्गाजत् उदगमयत् । तत्रदृष्टान्तः आंडेव यथा शकुनस्य पक्षिणः आण्डानि भित्त्वा तत्रस्थितं
गर्भमुद्गमयति तद्वत् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

अश्रापिनद्धंमधुपर्यपश्यन्मत्स्यंनदीनउदानिक्षियन्तम् ।

निष्टज्जभारचमसंनृक्षाद्बृहस्पतिर्विरवेणाविकृत्य ॥ ८ ॥

अश्रा । अपिद्धनद्धम् । मधु । परि । अपश्यत् । मत्स्यम् । न ।

दीने । उदानि । क्षियन्तम् । निः । तत् । जभार । चमसम् । न ।

नृक्षात् । बृहस्पतिः । विरवेणा । विकृत्य ॥ ८ ॥

बृहस्पतिः अश्रा अश्मना व्याप्तया शिलया अपिद्धं पिहितं मधु गोलक्षणं पर्यपश्यत्
परितः अद्राक्षीत् तत्र दृष्टान्तः—मत्स्यंन यथा दीने शुष्कउदनि उदकशब्दस्य उदन्नादेशः
उदके क्षियन्तं निवसन्तं मत्स्यं यथा पश्यति तद्वत् । दृष्ट्वा च तद्गोलक्षणं मधु विरवेण विविधेन
शब्देन विकृत्य बलं छित्त्वा निर्जभार पर्वतात् निर्जहार कथमिव चमसं न चमन्ति भक्षयन्त्य-
त्रेति चमसः सोमपात्रं तं यथा वृक्षात् निर्हरति तद्वत् हरतोर्लिटि रूपं ह्यग्रहोर्भः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

सोषामविन्दत्सःस्व१ःसोअग्निसोअर्केणविबंबाधेतमांसि ।

बृहस्पतिर्गोवंपुषोवलस्यनिर्मज्जानंनपर्वणोजभार ॥ ९ ॥

सः । उषाम् । अविन्दत् । सः । स्व१रिति स्वः १ सः । अग्निम् ।

सः । अर्केण । वि । बंबाधे । तमांसि । बृहस्पतिः । गोवंपुषः ।

वलस्य । निः । मज्जानम् । न । पर्वणः । जभार ॥ ९ ॥

सबृहस्पतिः तत्र पर्वतविवरे गवां दर्शनाय उषां उषसं अविन्दत् अलभत स एव स्वमदित्यं सोमि लब्ध्वा अर्केणार्चनीयेन तेजसा तमांसि विबबाधे अत्यर्थं बाधितवान् ततः । सगोव-
पुषः गोरूपशरीरस्य पशुभिः परिवृतस्य बलस्य पर्वणः पर्वतात् तागानिर्जभार बलेन निर्जहार ।
बलादाहरणे दृष्टान्तः—मज्जानं न पर्वणो रंभः मज्जानं यथातिक्रेशेन निर्हरन्ति तद्वत् ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

हिमेवपुर्णामुषितावनानिबृहस्पतिनाकृपयह्लोगाः ।

अनानुकृत्यमपुनश्चकारयात्सूर्यामासामिथउच्चरातः ॥ १० ॥

हिमाइव । पुर्णा । मुषिता । वनानि । बृहस्पतिना । अकृपयत् ।

बलः । गाः । अननुकृत्यम् । अपुनरिति । चकार । यात् ।

सूर्यामासा । मिथः । उत्तुच्चरातः ॥ १० ॥

हिमेव यथा हिमेनै पुर्णा पुर्णानि पद्मपत्राणि मुषिता मुषितानि भवन्ति तद्वद्वलेन वनानि
वननीयानि गोधनानि मुषितान्यभूवन् अथ गवामन्वेषणाय बृहस्पतिना आगतेन हेतुना बलः
अकृपयत् अस्मै तामुषितागाः प्रायच्छत् ततः अननुकृत्यं अननुकरणीयं अपुनःकर्तव्यं च त
ऋकर्म चकार यथा तत्पश्चात्करणीयं न भवति यथा पुनरकरणीयं तथाकार्पीदित्यर्थः । किंतदि
त्याह—सूर्यामासा सूर्याचन्द्रमसौ मिथः परस्परं अहोरात्रयोः उच्चरातः उच्चरतइति यावत् तच्च
कार । यादिति दीर्घश्छान्दसः ॥ १० ॥

अथैकादशी—

अभि श्यावंनकृशनेभिरश्वंनक्षत्रेभिःपितरोद्यामपिशन् ।

रात्र्यांतमोअर्द्धज्योतिरहन्बृहस्पतिभिन्नद्रिंविदद्वाः ॥ ११ ॥

अभि । श्यावम् । न । कृशनेभिः । अश्वम् । नक्षत्रेभिः । पितरः ।

द्याम् । अपिशन् । रात्र्याम् । तमः । अर्द्धज्योतिः । अहन् ।

बृहस्पतिः । भिनत् । अर्द्रिम् । विदत् । गाः ॥ ११ ॥

रः पालयितारोदेवाः द्यां द्युलोकं नक्षत्रेभिः अश्विन्यादिभिरभ्यर्षिशन् अभितः अदीपयन् पि० अवयवे अयं दीपनायां वर्तते । तत्र दृष्टान्तः—श्यावं न यथा श्याववर्णमश्वं लशनेभिः सौवर्णैराभरणैरलंकुर्वति तद्वत् । तथा रात्र्यां तमोनिहितवन्तः किञ्च अहन् अद्विज्योतिरादित्याख्यमदधुः अदधुरित्युत्तरवाक्येन संबन्धः करणीयः अन्यथा स्वरोन घट्ते अत्रतु वाक्यभेदादनिघातः यदाबृहस्पतिः अद्रिं वलेनाधिष्ठितं शिलोच्चयं भिनत् अभिनत् विभिद्य च तत्र स्थितान् गाः पशून् विदत् अविदत् अलभत विदेलुङि लदित्वादङ् तदादेवाण्वमकार्षुरित्यर्थः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी-

इदमकर्मनमोअभ्रियाययःपूर्वीरन्वानोनवीति ।

बृहस्पतिःसहिगोभिःसोअश्वैःसवीरेभिःसन्नुभिर्नोवयोधात्॥१२॥१८॥

इदम् । अकर्म । नमः । अभ्रियाय । यः । पूर्वीः । अनु ।

आनोनवीति । बृहस्पतिः । सः । हि । गोभिः । सः । अश्वैः ।

सः । वीरेभिः । सः । नृभिः । नः । वयः । धात् ॥ १२ ॥ १८ ॥

•अभ्रियाय अश्रेषु भवाय अंतरिक्ष्याय मध्यमाय बृहस्पतये इदमुक्तं नमः स्तोत्रं अकर्मवयमकार्ष्णं योबृहस्पतिः पूर्वैर्बह्वीः ऋचः अनुक्रमेण आनोनवीति अत्यर्थं आभिमुख्येन ब्रवीति सबृहस्पतिरेव गोभिरश्वैश्च युक्तवीरेभिः पुत्रैर्नृभिर्भृत्यादिभिश्च सहितं वयोनं नोस्मभ्यस्तोतृभ्यः धात् दधात्प्रयच्छतु तच्छब्दावृत्तिरादरर्था ॥ १२ ॥

॥ इत्यष्टमस्य द्वितीयेष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

॥ इति दशमे मण्डले पञ्चमोनुवाकः ॥ ५ ॥

षष्ठेनुवाके षोडशसूक्तानि भद्रा इति द्वादशर्चं प्रथमं सूक्तं वध्यश्वपुत्रस्य सुमित्रस्यार्षिः आदितो द्वे जगत्यौ अथ दशत्रिंशुभः अग्निर्देवता । तथा चानुक्रम्यते—भद्रासुमित्रोवाध्यश्व आग्नेयं द्विजगत्यादीति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

भद्राअग्नेर्वध्यश्वस्यसंदृशोवामीप्रणीतिःसुरणाउपेतयः ।
यदींसुमित्राविशोअग्रंइन्धतेघृतेनाहुतोजरतेदविद्युतत् ॥ १ ॥

भद्राः । अग्नेः । वद्विःअश्वस्य । समदृशः । वामी । प्रदनीतिः ।
सुदरणाः । उपदइतयः । यत् । इम् । सुदमित्राः । विशः । अग्रैः ।
इन्धते । घृतेन । आदहुतः । जरते । दविद्युतत् ॥ १ ॥

अग्नेर्वक्ष्यमाणगुणस्य संदृशः संदृष्टयः वध्यश्वस्य एतन्नामकस्य मम पितुः भद्राः क-
ल्याणकारिण्योभवन्तु यद्वा वध्यश्वस्य वध्यश्वकुले जातस्य अग्नेः संदृष्टयोभजनीयाभवन्तु
प्रणीतिस्तस्य प्रणयनं वामी कल्याणी च भवतु तथा उपेतयः यज्ञं प्रत्युपगतयः सुरणाः शो-
भनरमणाभवन्ति सुमित्राः एतन्नामधेयाः विशः अमी मनुष्याः इमेनमग्निं अग्ने प्रथमं यद्यदा
इन्धते हविर्भिर्दीपयन्ति तदा घृतेन आहुतः हविर्भिश्च दविद्युतत् भृशं द्योतमानः दाधर्तिदध-
र्तीत्यादिना निपातितः सोमिर्जरते अस्माभिः स्तुयते ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

घृतमग्नेर्वध्यश्वस्यवर्धनंघृतमन्नंघृतम्वस्यमेदनम् ।
घृतेनाहुतउर्वियाविपप्रथेसूर्यइवरोचतेमर्षिरातिः ॥ २ ॥

घृतम् । अग्नेः । वद्विःअश्वस्य । वर्धनम् । घृतम् । अन्नम् ।
घृतम् । ऊँ इति । अस्य । मेदनम् । घृतेन । आदहुतः । उर्विया ।
वि । पप्रथे । सूर्यःइव । रोचते । सर्पिःइआसुतिः ॥ २ ॥

वध्यश्वस्य संबन्धिनः अग्नेर्घृतं दीयमानं हविर्वर्धनं भवतु तथा घृतमन्नं अदनीयं भवतु
तथा अस्याग्नेर्घृतमु घृतमेव मेदनं पुष्टिकरं भवतु येनाग्निः पुष्टोभवति तन्मेदनं तेन घृतेनाहुतो-
ग्निः उर्विया उरु अत्यन्नं विपप्रथे स्वतेजसा विप्रथितोभवति तथा सर्पिरासुतिः सर्पिरासूयते
यस्मिन्निति सोमिः सूर्यइव रोचते दीप्यते ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

येत्तेमनुर्यदनीकं सुमित्रः समीधे अग्ने तदिदं नवीयः ।

सरेव च्छोच स गिरो जुषस्व सवाजं दर्षि स इह श्रवो धाः ॥ ३ ॥

यत् । ते । मनुः । यत् । अनीकम् । सुमित्रः । समुद्ईधे । अग्ने ।

तत् । इदम् । नवीयः । सः । रेवत् । शोच । सः । गिरः । जुषस्व ।

सः । वाजम् । दर्षि । सः । इह । श्रवः । धाः ॥ ३ ॥

हे अग्ने ते त्वदीयं यदनीकं रश्मिसंघं मनुः एतन्नामकः यथा समीधे हविर्भिः सम्यग्दी-
पयति सुमित्रः एतन्नामकोहं समीधे सम्यग्दीपयामि जिङ्घीदीधौ लिटि जिङ्घिभवति ज्यैचिति
• कित्वाञ्चलोपः तदिदं सोयं रश्मिसंघः नवीयः नवतरो भवतु सत्वं रेवद्धनयुक्तं यथा भवति तथा
शोच प्रज्वलं स एव त्वं गिरः अस्मदीयाः स्तुतीर्जुषस्व सेवस्व सत्वं वाजं शत्रुबलं दर्षि विदारय
तथा इह मयि श्रवोच्चं धाः धेहि ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

यंत्वा पूर्वमीळितो वध्यश्वः समीधे अग्ने स इदं जुषस्व ।

• सनः स्तिपा उत भवा तनूपा दात्रं रक्षस्व यदिदं ते अस्मे ॥ ४ ॥

यम् । त्वा । पूर्वम् । ईळितः । वधिः अश्वः । समुद्ईधे । अग्ने । सः ।

इदम् । जुषस्व । सः । नः । स्तिपाः । उत । भव । तनूपाः ।

• दात्रम् । रक्षस्व । यत् । इदम् । ते । अस्मे इति ॥ ४ ॥

ईळितः व्यत्ययेन कर्तृरिक्तः स्तोता वध्यश्वो मम पिता पूर्वं पूर्वस्मिन्काले संजातं यं त्वा
त्वां समीधे हविर्भिः सम्यग्दीपयत् सत्त्वमिदानीं मया क्रियमाणमिदं स्तोत्रं जुषस्व सेवस्व
यद्वा वध्यश्वः तस्य पुत्रोहं सम्यक् दीपितवानस्मि सत्त्वं नोस्माकं स्तिपाः पृषोदरादिः पस्त्र्यं
गृहं तस्य रक्षको भव यद्वा उपस्थितान् ज्योतिष्टोमादीन् यागान् पालयतीति स्तिपाः अस्मदी-
यानां यज्ञानां पालयिता भव उतापि च तनूपाः स्वांगानां रक्षको भव । किञ्च दात्रं तद्धनं र-
क्षस्व यदिदं धनं ते तव स्वभूतेष्वस्मे अस्मासु तिष्ठति ॥ ४ ॥

अथ षष्ठमी—

भवाद्युग्नीवाध्वश्वोतगोपामात्वातारीदभिमातिर्जनानाम् ।
शूरइवधृष्णुश्च्यवनःसुमित्रःप्रनुवोचंवाध्वश्वस्यनाम् ॥ ५ ॥
भव । युग्नी । वाधिःअश्व । उत । गोपा । मा । त्वा । तारीत् ।
अभिःमातिः । जनानाम् । शूरःइव । धृष्णुः । च्यवनः ।
सुमित्रः । प्र । नु । वोचम् । वाधिःअश्वस्य । नाम् ॥ ५ ॥

हे वाध्वश्व वध्वश्वकुलेजाताग्ने युग्नी युग्ने घोततेर्यशोवानं वा तद्वान् भव । उतापिच गोपा गोपायिता भव । किञ्च त्वा त्वां कश्चिदपि मातारीत् माहिनस्तु यतः जनानां शत्रूणामभिमातिः अभिभवनशीलमानयुक्तः अभिभविता भवसि । किञ्च शूरइव बलवानिव धृष्णुः शत्रुधर्षणशीलः तस्मात् च्यवनः तेषां च्यावयिता भवसि अथ वाध्वश्वस्याग्नेस्तव नाम अग्निर्जात वेदावैश्वानरइत्यादीनि नामानि नु क्षिप्रं सुमित्रोहं प्रवोचं प्रब्रवीमि तस्मान्मे अन्नादिधुक्तो भव ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

समज्यापर्वत्याइवसूनिदासावृत्राण्यार्याजिगेथ ।
शूरइवधृष्णुश्च्यवनोजनानांत्वमग्नेपृतनायूरभिष्याः ॥ ६ ॥ १९ ॥
सम् । अज्या । पर्वत्या । वसूनि । दासा । वृत्राणि । आर्या ।
जिगेथ । शूरःइव । धृष्णुः । च्यवनः । जनानाम् ।
त्वम् । अग्ने । पृतनायून् । अभि । स्याः ॥ ६ ॥ १९ ॥

हे अग्ने अज्या अञ्जन्ति गच्छन्तीत्यज्ययोजनाः तेभ्योहितानि पर्वत्या पर्वतभवानि वसूनि गवादिलक्षणानि संजिगेथ शत्रुभ्यः संजितवानसि तथा अर्या बलवद्भिः कृतान् दासा दासैरसुरैः कृतान् वृत्राणि उपद्रवान् संजिगेथ तान् हतवानसीत्यर्थः जिजये लिति रूपं शूरइव धृष्णुः जनानां च्यवनस्त्वं पृतनायून् संग्रामकामान् अभिष्याः अभिभव पृतनायू- नित्यत्र लोपाभावश्चाद्दसः अश्वाघस्यादित्यात्वं विधीयमानं अस्मादपि व्यत्ययेन भवति ॥६॥

॥ इत्यष्टमस्य द्वितीये एकोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

अथ सप्तमी—

दीर्घतन्तुर्बृहदुक्षाऽयमग्निःसहस्रस्तरीःशतनीथःऋभवा ।
द्युमान्द्युमत्सु नृभिर्मृज्यमानःसुमित्रेषु दीदयो देवयत्सु ॥ ७ ॥

दीर्घतन्तुः । बृहत् उक्षा । अयम् । अग्निः । सहस्रस्तरीः ।
शतनीथः । ऋभवा । द्युमान् । द्युमत्सु । नृभिः ।
मृज्यमानः । सुमित्रेषु । दीदयः । देवयत्सु ॥ ७ ॥

दीर्घतन्तुः यैर्यज्ञं संतनोति ते तंतवः स्तोत्रादयः प्रभूतस्तुतिमान् बृहदुक्षाः उक्षासेचकोर-
ग्निः प्रभूतरश्मियुक्तः सहस्रस्तरीः हवीरूपबह्वाच्छादनः शतनीथः आहवनीयादिद्वारेण बहु-
विधनयनः ऋभवा महान् द्युमत्सु दीप्तिमत्सु मध्ये द्युमान् अतिशयेन दीप्तिमानयमग्निः नृभिः
कर्मनेतृभिः ऋत्विग्भिः मृज्यमानः अलंक्रियमाणो भवति-मृजू शौचालंकारयोः सत्त्वं देवयत्सु
देवान्कामयमानेषु सुमित्रेष्वस्मासु दीदयः दीप्यस्व दीदयतिर्दीप्तिकर्मा ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

त्वेधेनुःसुदुघाजातवेदोऽसश्वतेवसमनासंबर्धुक् ।
त्वन्तृभिर्दक्षिणावद्भिरग्नेसुमित्रेभिरिध्यसे देवयद्भिः ॥ ८ ॥

त्वे इति । धेनुः । सुदुघा । जातवेदः । असश्वता इव । समना ।
संबर्धुक् । त्वम् । नृभिः । दक्षिणावत् नृभिः । अग्ने ।
सुमित्रेभिः । इध्यसे । देवयत् नृभिः ॥ ८ ॥

हे जातवेदः जातमज्ञाग्ने त्वे त्वयि सुदुघा सुष्ठु पयसोदोग्धी काचित् हीमसाधनभूता धे-
नुरस्ति कीदृशी असश्वतेव संगवर्जितेनेव एकत्र स्थित्यभावात् कुत्रापि न संयुक्तेनादित्येन
समना संगता संबर्धुक् अमृतं दुहाना गौरूपा माध्यमिका वाक् वैद्युते त्वय्यस्तीतिभावः ता-
दृशस्त्वं नृभिः कर्मनेतृभिः दक्षिणावद्भिः ऋत्विग्भ्यो देयत्वेन तद्भिः देवयद्भिः देवकर्मैः सु-
मित्रेभिः अस्माभिरिध्यसे हविर्भिर्दीप्यसे ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

देवाश्चित्तेअमृताजातवेदोमहिमानंवाध्यश्वप्रवोचन् ।
यत्संपृच्छंमानुषीर्विशआयन्त्वंनृभिरजयस्त्वावृधेभिः ॥ ९ ॥

देवाः । चित् । ते । अमृताः । जातवेदः । महिमानम् ।
वांघ्निसश्वः । प्र । वोचन् । यत् । सम्पृच्छम् । मानुषीः । विशः ।
आयन् । त्वम् । नृभिः । अजयः । त्वावृधेभिः ॥ ९ ॥

हे जातवेदः हे वाध्यश्वाग्ने ते तव महिमानं अमृतादेवाश्चित् देवाअपि प्रवोचन् प्रब्रुवन्ति यद्यदा मानुषीर्मनुष्यसंबन्धिन्योविशः प्रजाः संपृच्छं देवैः सह कोवाअसुरान् हन्तीत्येवमादिकं संप्रश्नयन् प्राप्तवन्तः तदा त्वं नृभिः सर्वस्य नृभिः त्वावृधेभिः त्वयावर्धितैर्देवैः सह कर्मविघ्नकारिणः तानजयः जितवानसि ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

पितेवंपुत्रमविभरुपस्थेत्वांमग्नेवध्यश्वःसंपर्यन् ।
जुषाणोअस्यसमिधंयविष्ठोतपूर्वाअवनोव्राधंतश्चित् ॥ १० ॥

पिताइव । पुत्रम् । अविभः । उपस्थे । त्वाम् । अग्ने ।
वघ्निसश्वः । सपर्यन् । जुषाणः । अस्य । सम्पृच्छम् । यविष्ठ ।
उत । पूर्वान् । अवनोः । व्राधंतः । चित् ॥ १० ॥

हे अग्ने त्वां उपस्थे पृथिव्याउपस्थाने उत्तरवेद्यां सपर्यन् परिचर्या कर्मा परिचरन् वध्यश्वोमम पिता अविभः धृतवान् हविर्भिः पोषितवान् वा कथमिव पितेव यथा पिता समीपे पुत्रं स्थापयति पोषयति वा इभृञ् धारणपोषणयोः लिङि तिपि गुणेरुक्ते हल्ङ्च्चादिना तिपोल्लोपः हे यविष्ठ युवतमाग्ने उतापिच अस्य वध्यश्वस्य पितुर्वा मम वा समिधं जुषाणः सेवमानः सन् पूर्वान् प्रतनान् व्राधतश्चित् वाधकानपिशत्रून् अवनोः अवधीः वनतिर्हिंसायाम् भौषादिकः व्यत्ययेन उपपत्ययः ॥ १० ॥

अथैकादशी-

शश्वदग्निर्वध्यश्वस्यशत्रून् नृभिर्जिगायसुतसोमवद्भिः ।

समनंचिददहश्चित्रभानोवव्राधन्तमभिनदृधश्चित् ॥ ११ ॥

शश्वत् । अग्निः । वद्भिः अश्वस्य । शत्रून् । नृभिः । जिगाय ।

सुतसोमवत् नृभिः । समनम् । चित् । अदहः । चित्रभानो

इति चित्रभानो । अव । ब्राधन्तम् । अभिनत् । दृधः । चित् ॥ ११ ॥

सोग्निः वध्यश्वस्य सुतसोमवद्भिः अभिषुतसोमैः अनुवादकोमत्वर्थीयः तेनृभिः ऋत्वि-
ग्भिः शश्वत् सर्वदा शत्रून् जिगाय जितवान् अथ प्रत्यक्षः हे चित्रभानो नानातेजस्क चाय-
नीयदीप्तिमन्वाग्ने त्वं समनंचित् समनमिति संग्रामनाम तमप्यदहः स्वतेजोभिः । अथ तव
स्तोता वध्यश्वः वृधश्चित् स्वयं वृद्धोभवन् ब्राधन्तं वर्धमानं हिंसकं वा अवाभिनत् अवाङ्मुखं
कृत्वाच्छिनत् यद्वात्वमेव तमवाभिनत् अवाङ्मुखं कृत्वा अभिनः अच्छिनः प्रथममध्यमयोः
समानमेतद्रूपम् ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी-

अयमग्निर्वध्यश्वस्यवृत्रहासनकात्प्रेद्धोनमसोपवाक्यः ।

सनोअजामीरुतवाविजामीनभितिष्ठशर्धतोवाघ्यश्वा ॥ १२ ॥ २० ॥

अयम् । अग्निः । वद्भिः अश्वस्य । वृत्रहा । सनकात् । प्रद्धः ।

नमसा । उपवाक्यः । सः । नः । अजामीन् । उत । वा ।

विजामीन् । अभि । तिष्ठ । शर्धतः । वाद्भिः अश्व ॥ १२ ॥ २० ॥

वृत्रहाशत्रूणां हन्तायमग्निः सनकात् चिरादारण्य वध्यश्वस्य हविषामेद्धः प्रकर्षेण दी-
पितोभवति तथा तस्य नमसा नमस्कारेण सह उपवाक्यः उपस्तोतव्योभवति हेवाध्यश्व व-
ध्यश्वकुले मथनेन समुत्पन्नाग्ने सत्वं नोस्माकं अजामीनज्ञातीन् शत्रून् उतवा अपिवा शर्ध-
तोहिंसतोविजामीन् विविधान् ज्ञातीनपि अभितिष्ठ अभिभव ॥ १२ ॥

॥ इत्यष्टमस्य द्वितीये विशोवर्गः ॥ २० ॥

इमांमइत्येकादशर्चं द्वितीयं सूक्तं वाध्यश्वसुमित्रस्यार्षं त्रैष्टुभं तनूनपाद्वर्जिताः सः राशं-
साः समिदादयः प्रत्यृचं देवताः । तथाचानुक्रान्तम—इमांमएकादशाप्रमिति । वध्यश्व गोत्राणां
पशाविदमाप्रीसूक्तं । सूत्रितञ्च—समिद्धोअधेति सर्वेषां यथा ऋषिवेति ।

तत्र प्रथमा—

इमांमेअग्नेसमिधंजुषस्वेळस्पदेप्रतिहर्याघृताचीं ।

वर्ष्मन्पृथिव्याःसुदिनत्वेअह्नामूर्ध्वोभवसुक्रतोदेवयज्या ॥ १ ॥

इमाम् । मे । अग्ने । समुद्धर्धम् । जुषस्व । इळः । पदे । प्रति ।

हर्ये । घृताचीम् । वर्ष्मन् । पृथिव्याः । सुदिनत्वे ।

अह्नाम् । ऊर्ध्वः । भव । सुक्रतो इति सुऋक्रतो । देवयज्या ॥ १ ॥

हे अग्ने इळस्पदे इळयास्पदे । एतद्वाइळयास्पदं यदुत्तरवेदीनाभिरिति ब्राह्मणं । उत्त-
रवेद्यां इषां मे मदीयां समिधं जुषस्व सेवस्व तथा घृताचीं घृतमञ्चन्तीं सुचं प्रतिहर्यं प्रतिका-
मयस्व । किञ्च हे सुक्रतो सुप्रज्ञ पृथिव्यावर्ष्मन् वर्ष्मणि समुच्छ्रते पूर्वोक्तदेशे अह्नांसुदिनत्वे
तन्निमित्तं देवयज्या देवयागेन हेतुना ऊर्ध्वः ज्यालाभिरुचतोभव ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

आदेवानामग्रयावेह्यान्तुनराशंसोविश्वरूपेभिरश्वैः ।

ऋतस्यपथानमसामियेधोदेवेभ्योदेवतमःसुसूदत् ॥ २ ॥

आ । देवानाम् । अग्रयावा । इह । यान्तु । नराशंसः ।

विश्वरूपेभिः । अश्वैः । ऋतस्य । पथा । नमसा ।

मियेधः । देवेभ्यः । देवतमः । सुसूदत् ॥ २ ॥

देवानामग्रयावा अग्ने गन्ता नराशंसः उभेवनस्पत्यादिषुयुगपदिति पूर्वोत्तरपदयोर्युगपत्प्रकृ-
तिस्वरत्वं नरैः शंसनीयः एतन्नामकोमिः 'विश्वरूपेभिर्नानारूपैः अश्वैरोहिदारूपैः सह इहा-
स्मिन्यज्ञे आयातु आगत्य च मियेधः मेध्यः यज्ञहितः स्तुतियोग्योवा देवतमः देवानां मुख्यः

सोमिः हविर्नयनयोग्येन ऋतस्य यज्ञस्य पथा मार्गेण नमसा स्तोत्रेण सह देवेभ्यइन्द्रादिभ्यः
सुषुदं हविः प्रेरयतु ॥ २ ॥ .

अथ तृतीया—

शश्वत्तममीळतेदूत्यायहविष्मन्तोमनुष्यासोअग्निम् ।
वहिष्ठैरश्वैःसुवृतारथेनादेवान्वक्षिनिषदेहहोता ॥ ३ ॥

शश्वत्सुतमम् । ईळते । दूत्याय । हविष्मन्तः । मनुष्यासः ।

अग्निम् । वहिष्ठैः । अश्वैः । सुवृतां । रथेन । आ ।

देवान् । वक्षि । नि । सद । इह । होता ॥ ३ ॥

शश्वत्तमं अत्यंतनित्यं अग्निं हविष्मन्तः संभृतहविष्कामनुष्यासोमनुष्यायजमानादूत्याय
दूतस्य भागकर्मणी इति यत्प्रत्ययः दूतकर्मणे हविर्वहनलक्षणाय तन्निमित्तं ईळते स्तुवन्ति
सत्त्वं एवं स्तुतः वहिष्ठैर्वोढृतमैरश्वैः सुवृता सुवर्तनेन रथेन च सह देवानिन्द्रादीन् आवक्षि
अस्मदीयं यज्ञं प्रत्यावह प्रापय ततः त्वं होता भवन् इहास्मिन्यज्ञे निषद निषीद ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

विप्रथतांदेवजुष्टंतिरश्वादीर्घद्राघ्मासुरभिभूत्वस्मे ।

अहेळतामनसादेवबर्हिंरिन्द्रंज्येष्ठौउशतोयक्षिदेवान् ॥ ४ ॥

वि । प्रथताम् । देवजुष्टम् । तिरश्वा । दीर्घम् । द्राघ्मा । सुरभि ।

भूतु । अस्मे इति । अहेळता । मनसा । देव । बर्हिः ।

इन्द्रंज्येष्ठान् । उशतः । यक्षि । देवान् ॥ ४ ॥

हे बर्हिर्नामकाम्ने देवजुष्टं देवैः सेवितं तिरश्वा तिरश्चीनं तिर्यगञ्चनं इदं बर्हिः विप्रथतां
विशेषेण विस्तृतं भवतु तथा दीर्घं चेदं द्राघ्मा द्राघिन्ना दीर्घशब्दस्येमनिचि प्रियस्थिरेत्या-
दिना द्राघिरादेशः अकारस्य इकारोवर्णव्यापत्या पश्चादलोपः द्राघिन्ना युक्तं भवतु अस्मे अ-
स्मदीयं बर्हिः सुरभिसोमादिहरिर्बिधानैः सुगंधं भूतु भवतु हे देव घोतमान हे बर्हिः एतन्नाम-
काम्ने अहेळता हेळइति क्रोधनाम अक्रुध्यता मनसा उशतोहवींषि कामयमानान् इन्द्रज्येष्ठा-
न् इन्द्रप्रधानान् देवान् यक्षि यज पूजय ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

दिवोवासानुस्पृशतावरीयःपृथिव्यावामात्रयाविश्रयध्वम् ।
उशतीद्वारोमहिनामहद्भिर्देवरथंरथयुधारयध्वम् ॥ ५ ॥ २१ ॥

दिवः । वा । सानुं । स्पृशत । वरीयः । पृथिव्या । वा । मात्रया ।
वि । श्रयध्वम् । उशतीः । द्वारः । महिना । महद्भिः ।
देवम् । रथम् । रथयुः । धारयध्वम् ॥ ५ ॥ २१ ॥

हे द्वारः एतन्नामधेयादेव्यः यूयं दिवोवा वाशब्दश्चार्थे दिवश्च सानु समुच्छ्रितं वरीयः
उरुतरं स्थानं स्पृशत उन्नताभवेत्यर्थः चवायोगेप्रथमेति न निघातः किञ्च । पृथिव्याश्च या-
वती मात्रास्ति तावत्या मात्रया विश्रयध्वं विस्तृता भवत उशतीर्देवान् कामयमानायुयं रथयुः
सुपांस्तुगिति जसः सुः रथकामाः सत्यः महिना महिन्ना महद्भिर्देवैरधिष्ठितं अतएव देवं द्यो-
तमानं रथं रमणसाधनं धारयध्वं धारयत ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य द्वितीये एकविंशोवर्गः ॥ २१ ॥

अथ षष्ठी—

देवीदिवोदुहितरांसुशिल्पेउषासानक्तांसदतानियोनौ ।
आवांदेवासुशतीउशन्तुउरौसीदन्तुसुभगेउपस्थे ॥ ६ ॥

देवी इति । दिवः । दुहितरां । सुशिल्पे इति सुशिल्पे । उषसानक्तां
सदताम् । नि । योनौ । आ । वाम् । देवासः । उशती इति ।
उशन्तः । उरौ । सीदन्तु । सुभगे इति सुभगे । उपस्थे ॥ ६ ॥

देवी द्योतमानेदिवोद्युल्लोकस्य दुहितरा दुहितरो सुशिल्पे शोभनरूपे उषासानक्ता उ-
षाश्च त्रकं च अहोरात्रौ योनौ यज्ञस्थाने निषदतां निषीदतां हे इशती उशत्यौ कामयमाने
हे सुभगे शोभनधने हे देव्यौ वां युवयोः उरौ विस्तीर्णे उपस्थे समीपस्थे स्थाने उशन्तः
हवींषि कामयमानाः देवासोदेवाः आसीदन्तु उपविशन्तु ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

ऊर्ध्वो॒ग्रावा॑वृ॒हद्ग्निसमि॑द्धःप्रि॒याधामान्य॑दितेरुपस्थे ।
पुरो॑हि॒ताष्ट॑त्विजा॒यज्ञेअ॒स्मिन्विदु॑ष्टरा॒द्रवि॑णमाय॒जेथाम् ॥ ७ ॥
ऊर्ध्वः । ग्रावा । वृहत् । अग्निः । समऽइद्धः । प्रिया । धामानि ।
अदितेः । उपऽस्थे । पुरःऽहितौ । ऋत्विजा । यज्ञे ।
अस्मिन् । विदुःऽतरा । द्रविणम् । आ । यजेथाम् ॥ ७ ॥

ग्रावा सोमाभिषवाय यदा ऊर्ध्वः उन्नतो भवति यदा च वृहत् महानग्निः समिद्धः हविर्भिः सम्यक् दीप्तो भवति तथा प्रियाणि देवानां सोमादिहविःप्रदानेन प्रीणयितुणि धामानि हविषां धारकाणि यज्ञपात्राणि अदितेः पृथिव्या उपस्थे यज्ञसदने यदा आसादितानि भवन्ति तदानीं हे ऋत्विजौ दैव्यौ होतारौ पुरोहितौ पुरतोनिहितौ विदुष्टरा छान्दसं संप्रसारणं विद्वत्तमौ युवा अस्मिन्यज्ञे द्रविणं धनमायजेथां यजिर्दानार्थः अस्मभ्यमाभिमुख्येन प्रयच्छतं ॥७॥

अथाष्टमी—

तिस्रो॑ दे॒वीर्ब॑र्हिरि॒दं वरी॑य॒ आसी॑दत् च॒क्रुमाव॑स्यो॒नम् ।
म॒नुष्व॑द्य॒ज्ञं सु॑धिता॒ हवीं॑षीळा॒ दे॒वीघृ॑तप॒दीजु॑षन्त ॥ ८ ॥

तिस्रः । दे॒वीः । ब॑र्हिः । इ॒दम् । वरी॑यः । आ । सी॒दत् । च॒क्रु॒म ।
वः । स्यो॒नम् । म॒नुष्व॑त् । य॒ज्ञम् । सु॑धिता । ह॒वींषि॑ ।
इळा । दे॒वी । घृ॑तप॒दी । जु॑षन्त ॥ ८ ॥

हे तिस्रो देवीः इळाद्यास्तिस्रो देव्यः वरीयः उरुतरं इदं बर्हिरासीदत् कालाध्वनोरिति द्वितीया अत्यंतं तस्मिन्निषीदत् कुतएतत्तत्राह वीयुष्मदर्थं स्योनं विस्तीर्णमिदं चक्रुम वयं कृतवन्तः वाक्यभेदादनिघातः । इळाएतन्नामिका देवी द्योतमाना सरस्वती घृतपदी दीप्तपदोपेता भारती च एता मनुष्वत् मनोर्यज्ञे यथा हवींष्यसेवन्त तद्वदस्मदीयं यज्ञं सुधितां सुष्ठुनिहितानि हवींषि च जुषन्त सेवतां ॥ ८ ॥

त्वाष्टस्य पशोर्वपायागस्य देवत्वष्टरिति याज्या । सूत्रितश्च—देवत्वष्टर्यद्धचारुत्वमानद् पिशंगरूपः सुभरोवयोधाइति ।

सैषा सूक्ते नवमी-

देवत्वष्टर्यद्वाचारुत्वमानड्यदङ्गिरसामभवंसचाभूः ।
सदेवानांपाथउपप्रविद्वानुशन्धक्षिद्रविणोदःसुरत्नः ॥ ९ ॥

देव । त्वष्टः । यत् । ह । चारुत्वम् । आनट् । यत् ।
अङ्गिरसाम् । अभवंः । सचाभूः । सः । देवानाम् । पाथः ।
उप । प्र । विद्वान् । उशन् । यक्षि । द्रविणः । सुदः । सुरत्नः ॥ ९ ॥

हे देव हे त्वष्टः एतन्नामक त्वं यञ्चारुत्वं हविर्भिः कल्याणरूपत्वं आनट् प्राप्तवानसि
अश्रोतेर्लिटि प्रत्ययस्य लुक् यश्च त्वं अंगिरसामस्माकं सचाभूः सह भावी सखाभवः हे द्र-
विणोदः धनस्य दातः अतएव सुरत्नः सुधनः सत्वं उशन् हवींषि कामयमानः सन् विद्वान्
अस्येदमस्येदमिति प्रजानन् देवानां पाथोन्नमुपयक्षि उपयज तेभ्यः प्रयच्छ ॥ ९ ॥

वनस्पति स्तामे निष्केवल्ये वनस्पतेरशनयेत्येषा सूक्तमुखीया । सूत्रितञ्च-देवेभ्योवन-
स्पतेहवींषिवनस्पतेरशनयातियूयेति सूक्तमुखीयाइति ।

सैषा दशमी-

वनस्पतेरशनयानियूयादेवानांपाथउपवक्षिविद्वान् ।
स्वदातिदेवःकृणवद्द्वीष्यवतांद्यावापृथिवीहवमे ॥ १० ॥

वनस्पति । रशनया । निःस्यूय । देवानाम् । पाथः । उप । वृक्षि ।
विद्वान् । स्वदाति । देवः । कृणवत् । हवींषि । अवताम् ।
द्यावापृथिवी इति । हवम् । मे ॥ १० ॥

हे वनस्पते वनस्पतिविकार यूप विद्वान् जानानस्त्वं रशनया रञ्जवानियूय बध्वा परि-
व्याप्त पाथोन्नं देवानामिन्द्रादीनामुपवक्षि उपवह प्रापय । ततः देवोवनस्पतिः स्वदाति हविःपा-
पणेन स्वदयतु तथा हवींषि अस्माभिर्दत्तानि कृणवत् देवानां करोतु तथा मे मदीयं हवं दे-
वविषयाह्वानं द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ अवतां रक्षतां ॥ १० ॥

आग्नेवहवरुणमिष्टयेनइन्द्रदिवोमरुतोअन्तरिक्षात् ।
सीदन्तुबर्हिर्विश्वआयजत्राःस्वाहादेवाअमृतामादयन्ताम् ॥ ११ ॥ २२ ॥

आ । अग्ने । बह । वरुणम् । इष्टये । नः । इन्द्रम् । दिवः ।
मरुतः । अन्तरिक्षात् । सीदन्तु । बर्हिः । विश्वे । आ । यजत्राः ।
स्वाहा । देवाः । अमृताः । मादयन्ताम् ॥ ११ ॥ २२ ॥

हे अग्ने त्वं नोस्माकमिष्टये यागाय इन्द्रं वरुणं च मरुतश्च दिवोद्युलोकादन्तरिक्षाच्च
अस्पृदीयं यज्ञमावह प्रापय आगतास्ते यजत्रा यष्टव्याविश्वे सर्वे देवाः बर्हिरासीदन्तु तत्रास-
न्नाभवन्तु ततः अमृतामरणधर्मरहितादेवाः स्वाहा स्वाहाकारेण दत्तैर्हविर्भिः मादयन्तां आ-
त्मानं मादयन्तु ॥ ११ ॥

॥ इत्यष्टमस्य द्वितीये द्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

बृहस्पतइत्येकादशर्चं तृतीयं सूक्तं आंगिरसस्य बृहस्पतेः(र्षं नवमी जगती शिष्टादश-
त्रिष्टुभः अनेन सूक्तेन ऋषिः परमपुरुषार्थसाधनं परब्रह्मज्ञानं स्तुतवान् अतस्तद्देवत्वमिदं । उक्तं
हि बृहदेवतायां—यज्ज्योतिःपरमं ब्रह्मयद्योगात्समुपाश्रुते । तज्ज्ञानमभितुष्टाव सूक्तेनाथबृहस्पति-
रिति ॥ १ ॥ अनुक्रान्तंच—बृहस्पतेबृहस्पतिज्ञानं तुष्टाव नवमी जगतीति । सूक्तविनियोगोगतः ।
देवसुवां हविष्णु बृहस्पतिर्वाचस्पतिरित्यस्य प्रथमानुवाक्या । सूत्रितञ्च—बृहस्पतेप्रथमंवाचोअ-
ग्रंहंसैरिवसस्विभिर्वावदङ्गिरिति ।

तत्र प्रथमा—

बृहस्पतेप्रथमंवाचोअग्रंयत्प्रैरंतनामधेयंदधानाः ।
यदेषांश्रेष्ठंयदरिप्रमासीत्प्रेणातदेषांनिहितंगुहाविः ॥ १ ॥
बृहस्पते । प्रथमम् । वाचः । अयम् । यत् । प्र । ऐरंत ।
नामधेयम् । दधानाः । यत् । एषाम् । श्रेष्ठम् । यत् । अरिप्रम् ।
आसीत् । प्रेणा । तत् । एषाम् । निहितम् । गुहा । आविः ॥ १ ॥

बृहस्पतिरनेन सूक्तेन विदितवेदार्थान् बालान् दृष्ट्वाविस्मयमानः स्वात्मानं संबोध्याह हे बृहस्पते अंतरात्मन् प्रथममुत्पत्त्यनंतरं इतरवागुच्चारणात् प्रागेव नामधेयं नाम दधानाः पदार्थेषु निदधानाबालाः यत्पैरत प्रेरितवन्तः तद्वाचोअग्रं भवति यत्तत् तातेत्यादिकं वाक्यं पूर्वमभिधाप्य पश्चादन्यावाचोबदिष्यन्ति खलु तस्माद्वाचोअग्रं अस्यां दशायामवस्थितान् बालान् पश्य । तथा इदानीं एषां श्रेष्ठं प्रशस्यतमं यत् यच्चारिषं पापरहितं वेदार्थज्ञानमासीत् एषां तत् ज्ञानं गुहा गुहायां निहितं गोप्यं तत् प्रेणा मकारलोपश्छान्दसः प्रेम्णा आविर्भवति वेदाख्यासकाले सरस्वती स्वार्थमेक्ष्यः प्रकाशयतीत्यर्थः । एवं विस्मये बृहस्पतेप्रथमंवाचोअग्रमित्यादिकमारप्यकमनुसंधेयं ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

सक्तुमिव तितउनापुनन्तो यत्र धीरामनसा वाचमक्रत ।

अत्रासखायः सख्यानि जानते भद्रा लक्ष्मीनिहिताधिवाचि ॥ २ ॥

सक्तुम् इव । तितउना । पुनन्तः । यत्र । धीराः । मनसा । वाचम् ।

अक्रत । अत्र । सखायः । सख्यानि । जानते । भद्रा । एषाम् ।

लक्ष्मीः । निहिता । अधि । वाचि ॥ २ ॥

तितउना परिपूयतेनेनेति यद्वा तताविस्तृता भृष्टयवाअत्रेति तितउः तनोतेर्दुः सन्वच्चेति सन्वद्वावाहित्वं उक्तनिर्वचनेन शूर्पेण सक्तुमिव यथा कश्चित्सक्तुं दुर्धामं पुनाति तद्वत् प्रकृतितः प्रत्ययतश्च शब्दानुत्पन्नतः धीराधीमन्तः विद्वांसः यत्र यस्मिन्काले विद्वत्संधे वा मनसा प्रज्ञायुक्तेन वाचं अक्रत अरुषत कुर्वन्ति करोतेर्लुङि रूपं अत्र तत्र काले सखायः समानख्यानाः शास्त्रादिविषयज्ञानाः ते सख्यानि तेषु भवानि ज्ञानानि जानते जानन्ति यद्वा सखायः वाचा बद्धसख्यांस्ते तस्यास्तस्यावाचः सख्यानि जानन्ति वाक्ययुक्तान्प्युदयान् लभन्तइत्यर्थः तस्मात् एषां वाचि भद्रा कल्याणीनिहितालक्ष्मीर्भवति अधिः सप्तम्यर्थद्योतकः अर्थज्ञानं वाचिपश्यामइत्यर्थः । तितउपरिपवनं भवति तत्तवद्वा तुन्नवद्वा तिलमात्रतुन्नमिति वा सक्तुमिवपरिपवनेन पुनन्तइत्यादि निरुक्तमनुसंधेयं ॥ २ ॥

वाग्देवत्यपशोर्वपापुरोडाशयोर्यज्ञेनवाचइत्यादिके द्वे क्रमेण याज्ये । सूत्रितश्च—यज्ञेन-
वाचःपदवीपमायन्निति द्वे देवींवाचमजनयन्तदेवाइति ।

सैषा तृतीया—

यज्ञेनवाचःपदवीयमायन्तामन्वविन्दन्ऋषिषुप्रविष्टाम् ।
तामाभृत्याव्यदधुःपुरुत्रातांससरेभाअभिसंनवन्ते ॥ ३ ॥

यज्ञेन । वाचः । पदवीयम् । आयन् । ताम् । अनुं । अविन्दन् ।
ऋषिषु । प्रविष्टाम् । ताम् । अहृत्यम् । वि । अदधुः । पुरुत्रा ।
ताम् । सप्त । रेभाः । अभि । समं । नवन्ते ॥ ३ ॥

विदितार्थाधीराः पदवीयं वेतेरचोयत् संज्ञापूर्वकस्य विधेरनित्यत्वात् गुणाभावः पदेन
यातव्यः पंथाः पदवीयः तं वाचोमार्गं यज्ञेन आयन् प्राप्तवन्तः ऋषिषु अतीन्द्रियार्थदर्शिषु प्र-
विष्टां तां वाचमविन्दन् अलभन्त अनंतरं तां वाचमाभृत्य आहत्य पुरुत्रा बहुषु देशेषु व्यदधुः
व्यकार्षुः सर्वान्मनुष्यानध्यापयामासुरित्यर्थः एतादृशींतां वाचं ससरेभाः शब्दायमानाः पक्षिणः
पक्षिरूपाणि गायत्र्यादीनि सप्तछन्दांसि अभिसंनवन्ते अभितः संगच्छन्ते ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

उतत्वःपश्यन्नददर्शवाचमुतत्वःशृण्वन्नशृणोत्येनाम् ।
उतोत्वस्मैतन्वं१विसंस्त्रेजायेवपत्युशतीसुवासाः ॥ ४ ॥

उत । त्वः । पश्यन् । न । ददर्श । वाचम् । उत । त्वः । शृण्वन् ।
न । शृणोति । एनाम् । उतो इति । त्वस्मै । तन्वंम् । वि । संस्त्रे ।
जायाइव । पत्ये । उशती । सुवासाः ॥ ४ ॥

त्वशब्दएकवाची एकः उतशब्दोप्यर्थे पश्यन्नपि मनसा पर्यालोचयन्नपि वाचं न ददर्श
दर्शनफलाभानान्नपश्यति त्वएकः शृण्वन्नपि एनां वाचं न शृणोति श्रवणफलाभावात् इत्यने-
नार्धेनाविद्वानभिहितः तृतीयपादेनविदितवेदार्थमाह त्वस्मै एकस्मै अपि तन्वं आत्मीयं शरीरं
विसंस्त्रे स्वयं वाग्विधं गमयति आत्मानं विवृणुते प्रकाशयतीत्यर्थः । तत्रदृष्टान्तः—जायेव

यथा उशक्ती संभोगं कामयमाना सुवासाः शोभनवासा जाया पत्ये भर्त्रे ऋतुकाले संभोगार्थं स्वयमात्मानं विवृणुते तद्वत् एनां पश्यति शृणोति च इति विदितवेदार्थस्य प्रशंसा । अप्येकः पश्यन्नपश्यतिवाचमित्यादिनिरुक्तमत्रदृष्टव्यम् ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

उतत्वंसख्येस्थिरपीतमाहुर्नैर्नहिन्वन्त्यपिवाजिनेषु ।

अधेन्वाचरतिमाययैषवाचंशुश्रुवाँअफलामपुष्पाम् ॥ ५ ॥ २३ ॥

उत । त्वम् । सख्ये । स्थिरऽपीतम् । आहुः । न । एनम् । हिन्वन्ति ।

अपि । वाजिनेषु । अधेन्वा । चरति । मायया । एषः ।

वाचम् । शुश्रुवान् । अफलाम् । अपुष्पाम् ॥ ५ ॥ २३ ॥

त्वमुतएकमपि सख्ये विदुषां संज्ञादि या सत्कथा सासखिकर्मत्वात् सख्यमित्युच्यते सा च वाचा क्रियते अतोवाक्संबंधात् वाक्सख्येस्थिरपीतं पीतं मधुयस्य हृदये स्थिरं भवति यद्वा स्थिरपीतं स्थिरप्राप्तिमाहुः यद्वा तस्मिन्ज्ञातार्थमाहुः लोके यथा ज्ञातार्थं पुरुषं पीतार्थमिति वदन्ति । किञ्च एनं विज्ञातार्थं पुरुषं वाजिनेषु वाक् इना ईश्वरा येषां ते वाजिनाः अर्थाः वाच-
आयत्ताः खलु वाक् ज्ञेयेषु अर्थेषु नापि हिन्वन्ति अपिशब्दोन्वर्थे केचिदपि नानुगच्छन्ति अयमेवातिशयेनविद्वानित्यर्थः यद्वा वाजिनेषु सारभूतेषु निरूपणीयेष्वर्थेषु एनं न हिन्वन्ति नबहिष्कुर्वन्ति एनं पुरस्कृत्यैव सर्वं वेदार्थं विचारयन्तीत्यर्थः । इत्यर्थः प्रशस्तः । अनंतरं उ-
त्तरार्धेन केवलपाठकोनिन्दते एषः अविज्ञातार्थः पुरुषःअधेन्वा धेनुत्वविवर्जितया कामानाम-
दोग्धया देवमनुष्यस्थानेषु वाक् प्रतिरूपया मायया चरति । किं कुर्वन् अफलामपुष्पां वा-
चोर्थः पुष्पफलं अर्थवर्जितां यद्वा वाचोर्थः याज्ञदैवते यज्ञेभवं ज्ञानं याज्ञं देवतासु भवं ज्ञानं
दैवतं तद्वर्जितां कर्मादिविषयज्ञानवर्जितां वाचंशुश्रुवान् केवलं पाठमात्रेणैवश्रुतवान् सः चरति
यथा वंध्या पीना गौः किं द्रोणमात्रं क्षीरं दोग्धीति मायांउत्पादयन्ती चरति यथा वंध्यो-
वृक्षोकाले पङ्गवादियुक्तः सन् पुष्पति फलतीति भ्रांतिमुत्पादयन्तिष्ठति तथा पाठंप्रब्रुवाण-
श्ररतीत्यर्थः । अप्येकं वाक्सख्ये स्थिरपीतमाहुरित्यादिकं निरुक्तमत्रानुसंधेयं ॥ ५ ॥

॥इत्यष्टमस्य द्वितीये त्रयोविंशोवर्गः ॥ २३ ॥

अथ षष्ठी—

यस्ति॒त्याज॑सचि॒विदुं॑सखा॒यंन॑तस्य॒वाच्य॑पि॒भागो॑अस्ति ।
यदीं॑श्रु॒णोत्य॑ल॒कंश्रु॑णोति॒न॒हि॒प्र॒वेदं॑सु॒कृत॑स्य॒पन्था॑म् ॥ ६ ॥

यः । ति॒त्याज॑ । स॒चि॒वि॒दं । स॒खा॒य॑म् । न । तस्य॑ । वा॒चि॑ ।
अ॒पि॑ । भा॒गः । अ॒स्ति॒ । यत् । ई॒म् । श्रु॒णो॒ति॑ । अ॒ल॒क॑म् ।
श्रु॒णो॒ति॑ । न॒हि॒ । प्र॒वे॒दं । सु॒कृ॒त॑स्य॑ । प॒न्था॑म् ॥ ६ ॥

सचिविदं सचिशब्दः सखिवाचि सखिविदं योष्येता सवेदस्य सखा संपदायोच्छेदनि-
वारकत्वेन वेदं प्रत्युपकारित्वात् तादृशमुपकारिणमध्येतारं वेत्तीति सचिविव तमभिज्ञं सखाय-
मध्येतृणां पुरुषाणां स्वार्थबोधनेनोपकारित्वात् सखिभूतं वेदं यः पुमान् तित्याज तत्याज
परार्थविनिष्फेगेन परित्यजति त्यजतेर्लेटि अपस्पृधेथामानृचुरित्यादिना निपातितः तस्य पुरु-
षस्य वाचि सर्वस्यां लौकिक्यां शास्त्रीयायां वाच्यपि भागोभजनीयः कश्चिदर्थोनास्ति ईमयं
पुरुषः यत् वेदव्यतिरिक्तं श्रुणोति तत् अलकं अलीकं व्यर्थमेव श्रुणोति हि यस्मात्कारणात्
सुकृतस्य पंथां पंथानं न प्रवेद श्रद्धाराहित्यादनुष्ठानमार्गं न जानाति तस्मात्तदीयश्रवणमपि
निष्फलमित्यर्थः । द्वितीयचतुर्थपादयोरभिप्रायआरण्यके दर्शितः—नतस्यानूक्तेभागोस्तोत्यादि-
ना । तथातं योनूत्सृजति अभागोवाचि भवत्यभागोनाके तदेषाभ्युक्तेत्यध्वर्युभिश्च ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

अ॒क्ष॒ण्व॑न्तः॒कर्ण॑वन्तः॒सखा॑यो॒मनो॑ज॒वेष्व॑स॒माभू॑वुः ।
आ॒द॒घ्ना॑स॒उप॑क॒क्षांस॑उ॒त्वेह॑दा॒इव॑स्ना॒त्वाउ॒त्वेद॑दृ॒श्रे ॥ ७ ॥

अ॒क्ष॒ण्व॑न्तः । कर्ण॑वन्तः । स॒खा॒यः । म॒नः॑ज॒वेषु॑ । अ॒स॒माः ।
ब॒भू॑वुः । आ॒द॒घ्ना॑सः । उ॒प॒क॒क्षा॑सः । ऊँ इति॑ । त्वे ।
ह॒दाः॑इ॒व । स्ना॒त्वाः । ऊँ इति॑ । त्वे । द॒दृ॒श्रे ॥ ७ ॥

अक्षण्वन्तः अक्षिमन्तः छन्दस्यपिदृश्यते इति अक्षशब्दात् अनङ् अनोनुडिति नुट् अ-
नेन दृश्यते सर्वमित्यक्षि यद्वा वैजसत्वात् अन्येभ्योभ्योव्यक्ततरं । तथाच श्रूयते—तस्मादेतेव्य-

कतरइवेति । तादृशाक्षियुक्ताः कर्णवन्तः कर्णोन्निकृत्तद्वारः गर्भावस्थायामेव केनापि निर्मित-
बिलइत्यर्थः यद्वा शरीरस्य शिरसोवाऊर्ध्वं गते उच्चैः स्थिते कर्णबिललक्षणाकाशवन्तः तथा-
चान्नायते—ऋच्छन्तीइवखेउदगन्तामिति । तादृशः सखायः समानं ख्यानं ज्ञानं येषामिति स-
खायः तेषु वाक्येषु बाह्येष्विन्द्रियेषु समानज्ञानाइत्यर्थः ते मनोजवेषु मनसा गन्थन्ते इति मनो-
जवाः प्रज्ञाद्याः तेषु असमाः अतुल्याः बभूवुः भवन्ति तेषु मध्ये केचित् आदघ्नासः आस्यशब्द
स्य षष्ठोदरादित्वादाकारादेशः आस्यदघ्नाः आस्यप्रमाणोदकाहदाइव । मध्यमप्रज्ञानाह अथत्वे
एके सर्वनामत्वाज्जसः शीभावः उपकक्षासः कक्षसमीपप्रमाणोदकाहदाइव अल्पोदकाइत्यर्थः ।
अनेनाल्पप्रज्ञानाह । तथा त्वएके स्नात्वाः स्नातेः कृत्यार्थेत्वन् प्रत्ययः सच अर्हेकृत्यतृचश्चेत्यर्थाथे
च भवति स्नानार्हाः अक्षोभ्योदकाहदाइव । दृष्टश्रे दृश्यन्ते अनेन महाप्रज्ञानाह उः पूरणः ।
अक्षिमन्तः कर्णवन्तः सखायोक्षिचष्टेरित्यादिकंनिरुक्तंमत्रद्रष्टव्यं ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

हृदातष्टेषुमनसोजवेषुयद्ब्राह्मणाःसंयजन्तेसखायः ।

अत्राहंत्वंविजहुर्वेद्याभिरोहंब्रह्मणोविचरन्त्युत्वे ॥ ८ ॥

हृदा । तष्टेषु । मनसः । जवेषु । यत् । ब्राह्मणाः । सम्यजन्ते ।

सखायः । अत्र । अहं । त्वम् । वि । जहुः । वेद्याभिः ।

ओहंब्रह्मणः । वि । चरन्ति । ऊँ इति । त्वे ॥ ८ ॥

सखायः समानख्यानाब्राह्मणाः हृदा बुद्धिमतां हृदयेन तष्टेषु निश्चितेषु परिकल्पितेषु मन-
सः जवेषु गन्तव्येषु वेदार्थेषु गुणदोषनिरूपणाय यद्यथा संयजन्ते संगच्छन्ते यजिरत्र संगत-
करणवाची अत्रास्मिन्ब्राह्मणसंघे त्वं अविज्ञातार्थमेकं पुरुषं वेद्याभिर्वेदितव्याभिर्विद्याभिः प्र-
वृत्तिभिर्वा विजहुः विशेषेण परित्यजन्ति अहेतिविनिश्चये । ओहंब्रह्मणः ऊद्यमानं ब्रह्मविद्या-
श्रुतिमतिबुद्धिलक्षणं येषां ते तथोक्ताः तादृशास्ते एके विद्वांसः विचरन्ति यथाकामं वेदार्थेषु
विनिश्चयार्थं प्रवर्तन्ते उः प्रसिद्धौ । हृदातष्टेषुमनसां प्रजवेषु इत्यादिनिरुक्तं द्रष्टव्यं ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

इमेयेनार्वाङ्गपरंश्वरन्तिनब्राह्मणासोनसुतेकरासः ।

तएतेवाचंमभिपद्यं पापयांसिरीस्तत्रंतन्वतेअप्रंजज्ञयः ॥ ९ ॥

इमे । ये । न । अ॒र्वाक् । न । प॒रः । च॒रन्ति । न । ब्रा॒ह्म॒णासः ।
न । सु॒ते॒ऽर्करासः । ते । ए॒ते । वाच॑म् । अ॒भि॒ऽपद्य । पा॒पया॑ ।
सि॒रीः । तन्न॑म् । त॒न्व॒ते । अ॒प्र॒ऽजज्ञयः ॥ ९ ॥

अनया वेदार्थानभिज्ञानिद्यन्ते इमे ये अविद्वांसः अर्वाक् अर्वाचीनमधोभाविन्यस्मि-
न्द्लोके ब्राह्मणैः सह न चरन्ति ये परः परस्तादैवैः सह न चरन्ति ते ब्राह्मणासोब्राह्मणावेदा-
र्थतत्परान् भवन्ति तथा सुतेकरासः सोमं सुतमभिषुतं कुर्वन्तीति सुतेकराऋत्विजः तेपि न
भवन्ति अप्रजज्ञयः जानातेराद्यगमहनइति किप्रत्ययः अविद्वांसः तएते मनुष्याः वाचं लौकिकीं
अभिषद्य प्राप्य तथा पापया पापकारिण्या वाचा युक्तास्ते सिरीः छन्दसीवनिपावितीप्रत्ययः
सुपांसुलुगितिजसः सुः सीरिणोभूत्वा तन्नं ऋषिलक्षणं तन्वते विस्तारयन्ति कुर्वन्तीत्यर्थः सर्व-
था वेदार्थोज्ञेयइत्यभिप्रायः ॥ ९ ॥

सोमप्रवहणे सर्वेनन्दन्तीत्येषा । सूत्रितञ्च—सोमयास्तेमयोभुवइतिस्रः सर्वेनन्दन्तिय-
शसागतेनेति ।

सैषा दशमी—

सर्वेनन्दन्तिय॒शसा॑गतेनसभासाहेनसख्यासखायः ।

• किल्बिष॒षस्पृ॒त्पितु॑षणि॒र्षाम॑रहितोभवतिवाजिनाय ॥ १० ॥

सर्वे । न॒न्द॒न्ति । य॒शसा॑ । आ॒ऽग॒तेन । स॒भा॒ऽस॒हेन॑ । सख्या॑ ।

सखा॑यः । किल्बिष॒षऽस्पृ॒त् । पि॒तु॒ऽसि॑निः । हि । ए॒षाम् ।

अ॒रम् । हि॒तः । भ॒वति॑ । वाजि॑नाय ॥ १० ॥

सखायः समानख्यानाः समानज्ञानाः सर्वे सख्याः मनुष्याः सभासाहेन सभां सोढुं श-
क्नुवता सख्या ऋत्विजां प्रतिभूतेन यज्ञं प्रत्यागतेन यशसा यशस्विना सोमेन हेतुना गन्दन्ति
हृष्टाभवन्ति सहि सएव सोमएषां जनानां किल्बिषस्पृत् यः स्वस्मादन्यः पुरुषः श्रेष्ठतामश्रुते
स किल्बिषं भवति बाध्यत्वेन यथा पापं सदाचारैर्बाधितव्यं भवति तद्वत् पापरूपस्य शत्रो-
र्बाधकः यद्वा यज्ञे साध्वनुप्रवचनाकरणेन यत्किल्बिषमेषां जायते तत्क्रयोबाधते सक्िल्बि-
षस्पृत् तथा त्वं पितुषणिः पितुरित्यन्ननाम दक्षिणा वा तमेनेन सोमेन सनोति यजमानः

संभजतइति लादृशः तेषामन्नदक्षिणादातेत्यर्थः । किञ्च हितः पात्रेषु निहितःसोमः वाजिनाय इन्द्रियं वीर्यं वाजिनं तेषां वीर्याय तत्कर्तुं अरमलं पर्याप्तः समर्थोभवति । सर्वेनन्दन्तियशसागतेनेत्यन्वाह यशोवैसोमोराजेत्यादिकं । इन्द्रियं वैवीर्यं वाजिनमाजरसंहास्यै वाजिनं नापच्छिद्यतइत्यन्तं ब्राह्मणमत्रानुसंधेयं ॥ १० ॥

अथैकादशी—

ऋचांत्वपोषमास्तेपुपुष्वान्गायत्रत्वोगायतिशक्रीषु ।

ब्रह्मात्वोवदतिजातविद्यांयज्ञस्यमात्रांविमिमीतउत्वः॥ १३॥२४॥

ऋचाम् । त्वः । पोषम् । आस्ते । पुपुष्वान् । गायत्रम् । त्वः ।

गायति । शक्रीषु । ब्रह्मा । त्वः । वदति । जातविद्याम् ।

यज्ञस्य । मात्राम् । वि । मिमीते । ॐ इति । त्वः ॥ ११ ॥ २४ ॥

अनया होत्रादिकृत्विकर्मणां विनियोगमाचष्टे त्वएकोहोता ऋचां पोषं यथाविधिकर्मणि प्रयोगं पुपुष्वान् एकोधातुरनुवादार्थः बह्वीर्ऋचः पुष्यन् शंसन् आस्ते त्वः एकः उद्गाता शक्रीषु शक्कर्यऋचः आभिर्ऋग्भिर्वृत्रं हन्तुमिन्द्रः समर्थोभूदिति शक्कर्यऋचः तासु गायत्रं समगायति त्वः एकोब्रह्मा च जातविद्यां जातेजाते कर्तव्ये प्रायश्चित्तादौ वेदयित्रीं वाचं वदति ब्रह्माहि सर्वं वेदितुं योग्योभवति खलु चादिलोपेविभाषेति ननिघातः त्वः एकोध्वर्युश्च यज्ञस्य मात्रां यज्ञायया मीयते अभिषवग्रहणादिकया क्रियया तां मात्रां यज्ञशरीरं विमिमीते अत्यर्थं निर्मिमीते । ऋचामेकः पोषमास्तेपुपुष्वान् होतर्गर्चनीत्यादिनिरुक्तानुसारेणार्थोऽप्यधायि एवं बृहस्पतिर्वेदितवेदार्थज्ञानं तुष्टाव ॥ ११ ॥

॥ इत्यष्टमस्य द्वितीये चतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेनतमोहार्दैनिवारयन् । पुमर्थीश्चतुरोदेयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरंधरेणसायणाचार्येण विरचिते माध्वीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये अष्टमाष्टके द्वितीयोध्यायः ॥२॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

यस्य निःश्वसितं वेदायोवेदेभ्योखिलं जगत् । निर्गमे तमहं वन्देविद्यातीर्थमहेश्वरम् ॥ १ ॥
 प्राज्ञः श्रीसायणाचार्योव्याख्याय चरमेष्टके । स्फुटं द्वितीयमध्यायं तृतीयं वक्तुमुद्यतः ॥ २ ॥
 तत्र देवानामिति नवर्चमनुवाकापेक्षया चतुर्थं सूक्तं आनुष्टुभं देवदेवत्यं लोकनाम्नः पु-
 त्रोबृहस्पतिरांगिरसएव वा बृहस्पतिर्ऋषिः अथवा दक्षस्य दुहितादितिर्ऋषिः । तथाचानुक्ता-
 न्तं—देवानांनव लौक्योवाबृहस्पतिर्दाक्षायण्यदितिर्वादेवमानुष्टुभमिति । गतः सूक्तविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

ॐम् देवानांनुवयंजानाप्रवोचामविपन्यया ।
 उक्थेषुशस्यमानेषुयःपश्यादुत्तरेयुगे ॥ १ ॥

देवानाम् । नु । वयम् । जाना । प्र । वोचाम् । विपन्यया ।
 उक्थेषु । शस्यमानेषु । यः । पश्यात् । उत्तरे । युगे ॥ १ ॥

अदितिर्दाक्षायण्यनेन सूक्तेन स्वयं यथादित्यानजनयत् तद्वीति बृहस्पतिर्ऋषिपक्षे स-
 ऋषिः अदितेः सकाशात् आदित्योत्पत्तिप्रकारमाह वयं देवानामादित्यानां जाना जन्मानि प्र-
 वोचाम प्रकथयाम विपन्यया विस्पष्टया वाचा वयमिति वोचामेति चोभयत्र पूजार्थं बहुवच-
 नं । अथैकवदाह योदेवानांगणः पूर्वं युगे उत्पन्नोपि उक्थेषु शस्यमानेषु यागे शस्त्रेष्वनुष्ठीयमा-
 नेषु उत्तरे युगे वर्तमानं स्तुवन्तं स्तोतारं पश्यात् पश्यति अनेकेष्वपि युगेषु गतेषु कर्मसु स्तूय-
 मानोवर्ततइत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

ब्रह्मणस्पतिरेतासंकर्मारंइवाधमत् । देवानांपूर्व्येयुगेसंतःसदंजायत ॥ २ ॥

ब्रह्मणः । पतिः । एता । सम् । कर्मारः इव । अधमत् ।

देवानाम् । पूर्व्ये । युगे । असंतः । सत् । अजायत ॥ २ ॥

ब्रह्मणोन्नस्य पतिरदितिः एताएतानि देवानां जन्मानि कर्मारइव सयथा भस्त्रया अग्निं उपधमति प्रज्वलनार्थं एवं समधमत् उदपादयदित्यर्थः । देवानां पूर्व्ये युगे आदिसृष्टावित्यर्थः तेषामुपादानकारणादसतोनामरूपवर्जितत्वेनासत्समानाद्ब्रह्मणः सकाशात्सत् नामरूपविशिष्टं देवादिकं अजायत प्रादुरभूत् । असद्वाद्दमग्रआसीत्ततोवैसदजायतेतिहि श्रुतिः । न सदात्मकस्य प्रपञ्चस्यासत्कारणत्वं युक्तमिति वाच्यं छन्दोगैः कथमसतः सच्चायेतेत्यसत्कारणत्वमाक्षिप्य सदेवसोम्येदमग्रआसीदित्यवधारितत्वात् । तर्हिअसत्कारणप्रतिपादकवाक्यानां का गतिरिति चेत् तेषामव्याकृतत्वाभिप्रायत्वात् तद्व्येदंतर्ह्यव्याकृतमासीदित्यादिश्रुतेः । यद्येवं तर्ह्यदितेः सकाशात्कथं देवाद्युत्पत्तिः वायोरग्निरित्यादिवत् अधिष्ठानसकाशादुत्पत्तेः यद्वा देवानां कारणभूतं सदसतोब्रह्मणः सकाशादुत्पन्नमिति योजनादुक्तन्यायोस्मिन्पक्षेपि समानएव ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

देवानां युगे प्रथमे सतः सदजायत ।

तदाशा अन्वजायन्त तदुत्तानपदस्परि ॥ ३ ॥

देवानाम् । युगे । प्रथमे । असतः । सत् । अजायत । तत् ।

आशाः । अन् । अजायन्त । तत् । उत्तानपदः । परि ॥ ३ ॥

पूर्वार्धमुक्तं तदन्वाशादिशो जायन्त तत्परि तदन्वित्यर्थः उत्तानपदः उत्तानमूर्ध्वतानं पद्यन्ते इत्युत्तानपदोवृक्षाः ते अजायन्त प्रादुरभवन् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

भूर्जज्ञोत्तानपदो भुव आशा अजायन्त ।

अदितेर्दक्षो अजायत दक्षाद्ददितिः परि ॥ ४ ॥

भूः । जज्ञे । उत्तानपदः । भुवः । आशाः । अजायन्त । अदितेः ।

दक्षः । अजायत । दक्षात् । ऊँ इति । अदितिः । परि ॥ ४ ॥

भूरुत्तानपदोवृक्षान् जज्ञे तथा भुवः सकाशादाशाअजायन्त तथा अदितेर्दक्षः अजायत उबन्नः दक्षादु दक्षादपि अदितिः पर्यजायत नस्वोत्पन्नं कार्यं स्वस्यैव कारणमपि भवेतीति विप्रतिषिद्धमिति वाच्यं यांस्काचार्यः इदमेव वाक्यमुदाहृत्य विरोधमाशंक्य पर्यहरत् तथाहि—अदितेर्दक्षो जायत दक्षाद्वा अदितिः परीतिच तत्कथमुपपद्येत समानजन्मानौ स्यातामित्यपि वा देवधर्मेणेतरजन्मानौ स्यातामितरेतरप्रकृतीइति ॥ ४ ॥

अदितिदेवताके पशौ अदितिर्हजनिष्टेत्येषा हविषोनुवाक्या । सूत्रितंच—अदितिर्हजनिष्ट सुत्रामाणंपृथिवीद्यामनेहसमिति ।

सैषा पंचमी—

अदितिर्हजनिष्टदक्षयादुहितातव ।

तां देवा अन्वजायन्त भद्रा अमृतबन्धवः ॥ ५ ॥ १ ॥

अदितिः । हि । अजनिष्ट । दक्ष । या । दुहिता । तव । ताम् ।

देवाः । अनु । अजायन्त । भद्राः । अमृतबन्धवः ॥ ५ ॥ १ ॥

हे दक्ष या तव दुहिताभूत् सा अदितिरजनिष्ट हि पुत्रानादित्यान् तां देवाह तां देवा अन्वजायन्त भद्राः स्तुत्या भजनीया अमृतबन्धवः अमरणबन्धनाः ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीये प्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

अथ षष्ठी—

यद्देवा अदः सलिले सुसंब्धा अतिष्ठत ।

अत्रावो नृत्यतामिव तीव्रैरेणुरपायत ॥ ६ ॥

यत् । देवाः । अदः । सलिले । सुसंब्धाः । अतिष्ठत । अत्र ।

वः । नृत्यतामइव । तीव्रः । रेणुः । अप । आयत ॥ ६ ॥

अनयोत्तरेण चादित्याः स्तूयन्ते यद्यदा हे देवाः अदःअमुष्मिन्सलिले यूयं सुसंरब्धाः
सुष्ठु लब्धात्मानोतिष्ठतस्थितवंतः । आपोवाइदंसर्वमपएवससर्जादावितिश्रुतिस्मृती । अत्रास्मिन्
सलिलेनृत्यतामिव वोयुष्माकं संबन्धी तीव्रोदुःसहोरेणुरंशभूतएकः अपायत अपागच्छत दिवं
पति गतइति सूर्याभिप्रायं परामार्तण्डमास्थदिति वक्ष्यति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

यद्देवायतयोयथाभुवनान्यपिन्वत ।

अत्रासमुद्रआगूह्णमासूर्यमजभर्तन ॥ ७ ॥

यत् । देवाः । यतयः । यथा । भुवनानि । अपिन्वत । अत्र ।

समुद्रे । आ । गूह्णम् । आ । सूर्यम् । अजभर्तन ॥ ७ ॥

यद्यदा हे देवायतयोयथा वृष्ट्या नियमयन्तीति वा अवर्षणेन यातयन्तीतिवा यतयोमे
घाः ते यथा उदकैर्भुवनानि लोकं पूरयन्ति तद्वत् स्वतेजोभिः अपिन्वत पूरितवन्तः अत्र स
मुद्रेषु आगूह्णं निगूह्णं सूर्यं प्रातरुदयाय आजभर्तन आहतवन्तः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

अष्टौपुत्रासोअदितेर्येजातास्तन्वःस्परि ।

देवाँउपप्रैत्सप्तभिःपरामार्ताण्डमास्यत् ॥ ८ ॥

अष्टौ । पुत्रासः । अदितेः । ये । जाताः । तन्वः । परि । देवान् ।

उप । प्र । ऐत् । सप्तभिः । परा । मार्ताण्डम् । आस्यत् ॥ ८ ॥

अष्टौपुत्रासः पुत्राः मित्रादयः अदितेर्भवन्ति ये अदितेस्तन्वः परि शरीरात् जाताउत्पन्नाः
अदितेरष्टौपुत्राअध्वर्युर्ब्राह्मणे परिगणिताः । तथाहि— ताननुक्रमिष्यामोमित्रश्चवरुणश्च धाताचा
र्यमाच अंशश्च भगश्च विवस्वानादित्यश्चेति । तथाहि तत्रैव प्रदेशान्तरे अदितिं प्रस्तुत्या
म्नातं—तस्याउच्छेषणमदधुस्तवप्राप्त्या सारेतोधत्त. तस्यैचत्वारआदित्याअजायन्त सा-
द्वितीयमपचदित्यादिनाष्टानामीदित्यानामुत्पत्तिर्वणिता । सादितिः सप्तभिः पुत्रैर्देवानुपमैव उपा
गच्छत अष्टमं पुत्रं मार्ताण्डं सूर्यं परास्यत् उपरिप्राक्षिपदित्यर्थः ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

सप्तभिःपुत्रैरदितिरुपप्रैत्पूर्व्ययुगम् ।

प्रजायैमृत्यवेत्वत्पुनर्मार्ताण्डमाभरत् ॥ ९ ॥ २ ॥

सप्तभिः । पुत्रैः । अदितिः । उप । प्र । ऐत् । पूर्व्यम् । युगम् ।

प्रजायै । मृत्यवे । त्वत् । पुनः । मार्ताण्डम् । आ ।

अभरत् ॥ ९ ॥ २ ॥

पूर्वमत्रोक्तएवार्थः पुनरत्रोच्यते सप्तभिर्मार्ताण्डव्यतिदिकैर्मित्रादिभिरदितिः पूर्व्यपुराणमुत्तमं युगं उपप्रैत् उपगता अथ प्रजायै प्राणिनामुत्पत्तये मृत्यवे तेषां मरणाय मार्ताण्डं मृतावव्यूद्धादण्डाज्जातं मार्ताण्डनामानं सूर्यं पुनराभरदाहरत् द्युलोके अधारयत् प्राणिमरणजननादीनां सूर्योदयास्तमयायत्तता स्फुटा । तस्यै व्यूद्धमाण्डमजायतेत्यादिब्राह्मणं ॥ ९ ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीये द्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

जनिष्ठाइत्येकादशर्चं पंचमं सूक्तं शक्तिपुत्रस्य गौरिवीतेरार्धं मारुतं त्रैष्टुभं । तथाचानुक्रान्तं—जनिष्ठाएकादश गौरिवीतिरिति । अग्निष्टोमे मरुत्वतीये शस्त्रे इदं सूक्तं निविद्धानं सूत्रितंच—जनिष्ठाउग्रइत्येकभूयसीः शस्त्रां मरुत्वतीयां निविदं दध्यादिति । सौमिकचातुर्मास्येषु वैश्वदेवेष्येतन्मरुत्वतीयं निविद्धानं । सूत्रितंच—जनिष्ठाउग्रउग्रोजज्ञइति माध्यन्दिनइति । महाव्रतेपि निष्केवल्ये एतत्सूक्तं । तथैव पंचमारण्यके सूत्रितं—जनिष्ठाउग्रःसहसेतुरायेति निविद्धानमिति ।

• तत्र प्रथमा—

जनिष्ठाउग्रःसहसेतुरायमन्द्रओजिष्ठोबहुलाभिमानः ।

अवर्धन्निन्द्रंमरुतंश्चिदत्रमातायद्दीरंद्धनद्धनिष्ठा ॥ १ ॥

जनिष्ठाः । उग्रः । सहसे । तुरायं । मन्द्रः । ओजिष्ठः ।

बहुलः अभिमानः । अवर्धन् । इन्द्रम् । मरुतः । चित् ।

अत्र । माता । यत् । वीरम् । दधनत् । धनिष्ठा ॥ १ ॥

हे इन्द्र सहसे बलाय तुराय शत्रूणां हिंसनाय त्वं उग्रउदूर्णबलोजनिष्ठाः अजायथाः ।
कीदृशस्त्वं मन्द्रः स्तुत्यः ओजिष्ठः ओजः शारीरबलं अतिशयेन तद्वान् बहुलाभिषानः भूयि-
ष्ठाभिमानी ईदृशं महानुभावं इन्द्रं अत्र वृत्रवधे मरुतश्चित् मरुतोप्यवर्धन् स्तुत्या साहाय्येन
वा वर्धितवन्तः यद्यदा धनिष्ठाधारयित्री इन्द्रमाता वीरं दधनत् अधारयत् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

द्रुहोनिषत्तापृशनीचिदेवैःपुरुशंसेनवावृधुष्टइन्द्रम् ।
अभीवृतेवतामहापदेनध्वान्तात्प्रपित्वादुदरन्तगर्भाः ॥ २ ॥

द्रुहः । निःसत्ता । पृशनी । चित् । एवैः । पुरु । शंसेन । वृधुः ।
ते । इन्द्रम् । अभीवृताऽइव । ता । महापदेन ।
ध्वान्तात् । प्रपित्वात् । उत् । अरन्त । गर्भाः ॥ २ ॥

द्रुहोद्रोग्धुरिन्द्रस्य पृशनी चित् सेनापि निषत्ता तत्सन्निधौनिषण्णाभूत् एवैर्गन्तुभिर्मरु-
द्भिः सहितमिन्द्रं निषण्णेति संबन्धः तेषि मरुतः पुरुप्रभूतेन शंसेन स्तोत्रेण इन्द्रं ववृधुरव-
र्धन्त वृत्रं जिघांसन्तं अथ महापदेन महता व्रजेन अभीवृतेव परिवृतानीव गवादीनि तानि य-
था आवरणापगमे निर्गच्छन्ति तद्वत्ता तान्युदकानि ध्वान्तादन्धकाररूपात् प्रपित्वात् आस-
न्त्वात् मासाद्ब्राह्मणैः गर्भभूतान्युदकानि उदरन्तउदगच्छन् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

ऋष्वान्तेपादाप्रयज्जिगास्यवर्धन्वाजाउतयेचिदत्र ।
त्वमिन्द्रसालावृकान्तसहस्रमासंदधिषेअश्विनावृत्याः ॥ ३ ॥

ऋष्वान् । ते । पादा । प्र । यत् । जिगासि । अवर्धन् । वाजाः ।
उत । ये । चित् । अत्र । त्वम् । इन्द्र । सालावृकान् । सहस्रम् ।
आसन् । दधिषे । अश्विना । आ । वृत्याः ॥ ३ ॥

हे इन्द्र ते पादौ ऋष्या महान्तौ तादृशस्त्वं यद्यदा जिगासि गच्छसि तदानीं वाजाऋभ-
वः अवर्धन् अवर्धयन् । उतापिच येचित् ये केचन देवाः सन्ति ते अपि अवर्धयन् हे इन्द्र
त्वं सहस्रं सालावृकान् आसन् आस्ये दधिषेधारयसि तदानीमश्विना अश्विनावपि
आववृत्याः आवर्तयेः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

समनातूर्णिरुपयासियज्ञमानासत्यासख्यायवक्षि ।
वसाव्यामिन्द्रधारयःसहस्राश्विनाशूरददतुर्मघानि ॥ ४ ॥

समना । तूर्णिः । उप । यासि । यज्ञम् । आ । नासत्या ।
सख्याय । वक्षि । वसाव्याम् । इन्द्र । धारयः । सहस्रा ।
अश्विना । शूर । ददतुः । मघानि ॥ ४ ॥

हे इन्द्र समना संग्रामे तूर्णिः त्वरमाणोपि यज्ञमुपयासि उपगच्छसि तदानीं नासत्या
अश्विनौ सख्याय वक्षि वहसि हे इन्द्र वसाव्यां वसुसमूहं सहस्रा सहस्रा बहुसंख्यां धारयः
धारयसि अस्माकमर्थाय हे शूर अश्विना अश्विनावपि तवानुचरौ मघानि धनानि ददतुः
अस्मभ्यं प्रयच्छतः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

मन्दमानऋतादधिप्रजायैसखिभिःरिन्द्रइषिरेभिरथम् ।
आभिर्हिमायाउपदस्युमागान्मिहःप्रतन्नाअवपत्तमांसि ॥ ५ ॥ ३ ॥

मन्दमानः । ऋतात् । अधि । प्रजायै । सखिभिः । इन्द्रः ।
इषिरेभिः । अर्थम् । आ । आभिः । हि । मायाः । उप । दस्युम् ।
आ । अगात् । मिहः । प्र । तन्नाः । अवपत् । तमांसि ॥ ५ ॥ ३ ॥

इन्द्रः ऋताव यज्ञाव अधि इषिरेभिः गमनशीलैः सखिभिर्मरुद्भिः सहमन्दमानोमाद्यन् प्रजायै यजमानायार्थं धनं प्रयच्छति सचेन्द्रः आभिः प्रजाभिः निमित्तभूताभिः मायाः दस्यु-संबन्धिनीर्विनाशयितुं दस्युमुपागात् सइन्द्रः तन्नाः अवर्षणेन ग्लापयित्रीर्मिहोवृष्टीः प्रावपत् त-मांसि च प्रावपत् व्यनाशयदित्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीयेतृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

अथ षष्ठा—

सनामानाचिद्धसयोन्यस्माअवाहन्निन्द्रउपसोयथानः ।
ऋष्वैरंगच्छःसखिभिर्निकामैःसाकंप्रतिष्ठाहृद्याजघन्थ ॥ ६ ॥
सनामाना । चित् । ध्वसयः । नि । अस्मै । अव । अहन् । इन्द्रः ।
उपसः । यथा । अनः । ऋष्वैः । अगच्छः । सखिभिः ।
निःकामैः । साकम् । प्रतिस्था । हृद्या । जघन्थ ॥ ६ ॥

अयमिन्द्रोवृत्रं हन्तुं सनामानाचित् समाननामानौ निध्वसयः न्यगमयत् अथेन्द्रस्त्वं वृत्रमवाहन् अवहतवान् यथोषसोऽनः शकटमवनाशितवान् तद्वत् । अथप्रत्यक्षेणाच्यते हे इन्द्र त्वं ऋष्वैर्दीर्घैर्महद्भिर्वा निकामैः नितरां वृत्रवधं कामयमानैः सखिभिर्मरुद्भिः साकं वृत्रं हन्तुं अगच्छः आगत्य च प्रतिष्ठा प्रतिष्ठानानि शरीराणि हृद्या हृद्यानि रमणीयानि जघन्थ हत-वानसि हन्तेस्थलि उपदेशेत्वतइतीट्प्रतिषेधः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

त्वंजघन्थनमुचिमखस्युंदासंरुण्वानऋषयेविमायम् ।
त्वंचकथमनवेस्योनान्पथोदेवत्राअसेवयानान् ॥ ७ ॥

त्वम् । जघन्थ । नमुचिम् । मखस्युम् । दासम् । रुण्वानः ।
ऋषये । विःमायम् । त्वम् । चकथम् । मनवे । स्योनान् । पथः ।
देवत्रा । अःसाइव । यानान् ॥ ७ ॥

हे इन्द्र त्वं नमुचिं एतत्संज्ञकमसुरं जघन्थ हतवानसि कीदृशं मखस्युं ऋषेर्यज्ञं विधा-
तुमिच्छन्तं यद्वा त्वदीयं धनमिच्छन्तं किं कुर्वन् दासं उपक्षपयितारं नमुचिमसुरं ऋषये मनवे
विमायं विगतमायं कृण्वानः कुर्वन् । किंच त्वं देवत्रा देवेषु मध्ये मनवे ऋषये सामान्येन म-
नुष्यायवा पथोमार्गान् स्योनान् चकर्थं कृतवानसि अथवा देवत्रा देवेषु मध्ये गन्तव्यान् मा-
र्गानिति वा संबन्धः स्योनान् चकर्थेत्युक्तमेव विवृणोति अञ्जसेवयानानिति इवेत्येवकारार्थे
अञ्जसैव अकुटिलेनैव यानान् गन्तुन् मार्गान् अकरोः अथवा मार्गेणाकुटिलेनैव गन्तुन् चकर्थं
यथा लोके शीघ्रं गतोमार्गइति मार्गस्य गन्तृत्वोपचारः तद्वदत्रापि यादृत्वं द्रष्टव्यं ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

त्वमेतानिपप्रिषेविनामेशानइन्द्रदधिषेगभस्तौ ।
अनुत्वादेवाःशर्वसामदन्त्युपरिबुध्नान्वनिनश्चकर्थ ॥ ८ ॥

त्वम् । एतानि । पप्रिषे । वि । नाम । ईशानः । इन्द्र ।
दधिषे । गभस्तौ । अनु । त्वा । देवाः । शर्वसा ।
मदन्ति । उपरिबुध्नान् । वनिनः । चकर्थ ॥ ८ ॥

हे इन्द्र त्वं एतानि नाम नामानि नामकान्युदकानि विपप्रिषे विपूरयसि हे इन्द्र ईशा-
नः सर्वस्येश्वरस्त्वं गभस्तौ हस्ते दधिषे धारयसि वज्रं धनं वा । किंच त्वा त्वां शर्वसा बले-
नोपेतं देवाः सर्वे अनुमदन्ति अनुष्टुवन्ति सत्वं वनिनउदकवतोमेघान् रश्मीन्वा उपरिबुध्नान्
उपरिमूलान् अधोमुखान् चकर्थं कृतवानसि ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

चक्रयदस्याप्त्वानिषत्तमुतोतदस्मैमध्वच्चच्छद्यात् ।
पृथिव्यामतिषिनंयदूधःपयोगोष्वदधाओषधीषु ॥ ९ ॥

चक्रम् । यत् । अस्य । अप्सु । आ । निःसत्तम् । उतो इति । तत् ।
 अस्मै । मधु । इत् । चच्छद्यात् । पृथिव्याम् । अतिःसितम् ।
 यत् । ऊर्धः । पर्यः । गोषु । अर्द्धाः । ओषधीषु ॥ ९ ॥

परामासित्वेहननार्थं उतोचिद अपिवा अस्माइन्द्राय मखितत् उदकमपि चच्छद्यात्
 पृथिव्यामतिषितंविमुक्तंयदधर्मस्थित्वादकमस्तिननापोगोष्ठादिषुवादधाइति ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

अश्वाद्यायेतियद्वदन्त्योजसोजातमुतमन्यएनम् ।
 मन्योरियायहर्म्येषुतस्थौयतःप्रजज्ञइन्द्रोअस्यवेद ॥ १० ॥

अश्वात् । इयाय । इति । यत् । वदन्ति । ओजसः । जातम् ।
 उत । मन्ये । एनम् । मन्योः । इयाय । हर्म्येषु । तस्थौ ।
 यतः । प्रजज्ञे । इन्द्रः । अस्य । वेद ॥ १० ॥

इन्द्रसामर्थ्यं दृष्ट्वा केचिदेनमश्वादादित्यादियाय उदितवानिति वदन्ति यद्यद्यपि उत
 तथाप्यहमेनमोजसोबलाजातं मन्ये जानामि अस्य तेजस्वित्वं दृष्ट्वा सूर्यादुत्पन्नइति तेषां म-
 तिः अहं त्वोजःपदार्थाजातइति मन्ये यतोयं वृत्रादीन् हतवान् इति अथवायं मन्योः क्रोधा-
 दियाय उदितवान् अतोहर्म्येषु शत्रुसंबन्धिषु युद्धेषु हर्म्येष्वेव वा तस्थौ तिष्ठति यतोयं प्रजज्ञे
 उत्पन्नइतीन्द्रएवास्य स्वस्थेत्यर्थः सामर्थ्यं वेद जानाति नहन्योज्ञातुमीष्टे ॥ १० ॥

अथैकादशी—

वयःसुपर्णाउपसेदुरिन्द्रंप्रियमेधाऋषयोनाधमानाः ।
 अपंध्वान्तमूर्णुहिपूर्ध्विचक्षुर्मुमुग्ध्यस्मान्निधयेवबद्धान् ॥ ११ ॥ ४ ॥

वयः । सुपर्णाः । उप । सेदुः । इन्द्रम् । प्रियःमेधाः । ऋषयः ।
 नाधमानाः । अप । ध्वान्तम् । ऊर्णुहि । पूर्ध्वि । चक्षुः ।
 मुमुग्धि । अस्मान् । निधयाइव । बद्धान् ॥ ११ ॥ ४ ॥

वयोगन्तारः सुपर्णाः सुपतनाआदित्यरश्मयइन्द्रमुपसेदुरुपसन्नाअभवन् । कीदृशाः
प्रियमेधाः प्रिययज्ञाः ऋषयोद्गृष्टारः नाधमानाः प्रज्ञां याचमानाः याचनप्रकारउच्यते हे इ-
न्द्र ध्वान्तमन्धकारमपोर्णुहि परिहर पूर्धि पूरयच चक्षुस्तेजः मुमुग्धि मोचय चास्मान् नि-
धयेव बद्धान् निधा पाश्या भवति पाश्या पाशसमूहः पाशसमूहेन बद्धान् यथा मुंचन्ति
तद्वत् अत्रवयोवेबहुवचनमित्यादिकं निरुक्तं द्रष्टव्यं ॥ ११ ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीये चतुथोवर्गः ॥ ४ ॥

वसूनामिति षष्ठं षष्ठं ऋष्याद्याः पूर्ववत् । वसूनां षळित्यनुक्रान्तं । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

वसूनांवाचर्कषइयक्षन्धियावायज्ञैवारोदंस्योः ।

अर्वन्तोवायेरयिमन्तःसातौवनुंवायेसुश्रुणंसुश्रुतोधुः ॥ १ ॥

वसूनाम् । वा । चर्कषे । इयक्षन् । धिया । वा । यज्ञैः ।

वा । रोदंस्योः । अर्वन्तः । वा । ये । रयिष्टमन्तः । सातौ ।

वनुम् । वा । ये । सुश्रुणम् । सुश्रुतः । धुरितिधुः ॥ १ ॥

इयक्षन् धनानि दातुमिच्छन् इन्द्रोवसूनां धनानां लाभाय वा चर्कषे अपकृष्यते धि-
यावा धीः कर्म धार्यमाणत्वात् युद्धादिकर्मणा वा निमित्तेनापकृष्यते यज्ञैर्वा निमित्तभूतैः
कृष्यते कैरिति उच्यते रोदंस्योर्द्यावापृथिव्योः संबन्धिभिर्देवैः मनुष्यैश्चेत्यर्थः सातौ संग्रामे
जेतव्ये सति ये अर्वन्तो गच्छन्तोरयिमन्तो भवन्ति तैरप्याकृष्यते ये वनुं वा हिंसां वा सुश्रु-
णं सुप्रसिद्धां अत्यन्तदुर्जयविषयां सुश्रुतः सुश्रवसः प्रसिद्धाः कुर्वन्ति तैरपीन्द्राकृष्य-
ते इति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

हवणेषामसुरोक्षतद्यांश्रवस्यतामनसानिसत्क्षाम् ।

चक्षाणायत्रंसुवितायदेवाद्यौर्नवारैभिःकृणवन्तस्वैः ॥ २ ॥

हवः । एषाम् । असुरः । नक्षत । द्याम् । श्रवस्यता । मनसा ।
 निस्रत । क्षाम् । चक्षाणाः । यत्र । सुविताय । देवाः ।
 द्यौः । न । वारिभिः । कृणवन्त । स्वैः ॥ २ ॥

एषामनुष्ठातृणामंगिरसां हवआह्वानशब्दः असुरइन्द्रस्य पेरकोद्यां दिवं नक्षत व्यामोत्
 तषत्याइन्द्रसंबन्धिनोदेवाः श्रवस्यता अन्नमिच्छता मनसा क्षां पृथिवीं नीसत प्रामुवन्तः यत्र
 यस्यां पृथिव्यां चक्षाणाः पणिभिरपहतागाः पश्यन्तोदेवाः सुविताय सुष्ठु हिताय स्वात्मनोभ्यु
 दयाय द्यो नं आदित्यइव वारिभिः वरणीयैः स्वैस्तेजोभिः कृणवन्त प्रकाशमकुर्वन् गवां प्रदा
 नायान्धकारमपनेतुमिति शेषः । अथवा एषां यज्विनामपहतानां गवां हवः असुरः इन्द्रस्य पेर
 यिता सन् नक्षत इन्द्रपेरिताअंगिरसः श्रवस्यता अन्नं कीर्तिं वा इच्छता मनसा क्षां भूमिं नि
 सत अनुष्ठातृणां गाः प्रदर्शयितुमित्यर्थः । इतरत्समानं ॥ २ ॥

अथ तृतीयो—

इयमेषाममृतानांगीःसर्वतातायेकृपणन्तरत्नम् ।
 धियंचयज्ञंचसाधन्तस्तेनोधान्तुवसव्यमसामि ॥ ३ ॥

इयम् । एषाम् । अमृतानाम् । गीः । सर्वताता । ये ।
 कृपणन्त । रत्नम् । धियम् । च । यज्ञम् । च । साधन्तः ।
 ते । नः । धान्तु । वसव्यम् । असामि ॥ ३ ॥

इयमेषाममृतानां यष्टव्यानां देवानां गीः स्तुतिः क्रियते इति शेषः ये देवाः सर्वताता
 सर्वतातौ यज्ञे कृपणन्त प्रयच्छन्ति याच्यन्ते वा रत्नं रमणीयं धनं धियं चास्मदीयां स्तुतिं य
 ज्ञं च साधन्तः साधयन्तस्तेनोस्मभ्यं वसव्यं वसुसमूहं असामि अनल्पं असाधारणं वा धान्तु
 प्रयच्छन्तु ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

आतत्तइन्द्रायवःपनन्ताभियऊर्वगोमन्तंतिवृत्सान् ।
 सकृत्सर्वेयेपुरुपुत्रामर्हीसहसंधारांरुहतींदुदुक्षन् ॥ ४ ॥

आ । तत् । ते । इन्द्र । आयवः । पनन्त । अङ्गि । ये । ऊर्वम् ।
गोऽमन्तम् । तितृत्सान् । सकृत्स्वम् । ये । पुरुऽपुत्राम् । महीम् ।
सहस्रधाराम् । बृहतीम् । दुधुक्षन् ॥ ४ ॥

हे इन्द्र ते तव आयबोमनुष्याअंगिरसस्तत्तदा आपनन्त आ सर्वतः पनन्त स्तूयन्तेगि-
रसोगोमन्तमूर्ध्वं संधं पणिभिरपहतं प्राप्तं तितृत्सान् हिंसितुमैच्छन् तदेहिंसार्थस्य सन्नन्तस्य
लैट्याडागमः यद्योगादनिघातः अङ्ग्यस्तस्वरः । येचांगिरसः सकृत्स्वं या सकृत् सूते सा स-
कृत्सूः तां सकृत्पजातां पुरुपुत्रां बह्वोषधिवनस्पतिरूपपुत्रां सहस्रधारां बहुलकामानामुत्पाद-
यित्रीं बृहतीं विस्तृतां महीं भूमिं यद्वा पुरुत्रां बह्वोषधिवनस्पतिरूपपुत्रां सहस्रधारां बहुका-
मवर्षित्रीं महीं महतीं पूज्यां वा बृहतीं परिमाणरहितां दिवं दुधुक्षन् दुदुहुः ते पनन्तेति संबन्धः
सकृद्दयौरजायतेत्यार्धुक्तं ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

शचीवइन्द्रमवसेकृणुध्वमनानतंदमयन्तंपृतन्यून् ।
ऋभुक्षणंमघवानंसुवृक्तिंभर्तायोवज्रंनर्यंपुरुक्षुः ॥ ५ ॥

शचीवः । इन्द्रम् । अवसे । कृणुध्वम् । अनानतम् । दमयन्तम् ।
पृतन्यून् । ऋभुक्षणम् । मघवानम् । सुवृक्तिम् । भर्ता ।
यः । वज्रम् । नर्यम् । पुरुक्षुः ॥ ५ ॥

हे शचीवः कर्मवन्तोयजमानाः व्यत्ययेनैकवचनं इन्द्रं देवमवसे रक्षणाय कृणुध्वं कु-
रुध्वं कीदृशमिन्द्रं अनानतं कदाचिदपि परेषामनवनतं पृतन्यून् पृतनाइच्छतः शत्रून् दमयन्तं
वशं प्रापयन्तं ऋभुक्षणं महान्तं मघवानं धनवन्तं सुवृक्तिं सुष्टुतिं यः पुरुक्षुः बहुशब्दइन्द्रो-
र्यं नरेभ्योहितं असुरविघातकत्वात् तादृशं वज्रं भर्ता विभर्ति तमिन्द्रमवसे कृणुध्वमिति ॥ ५ ॥

निष्केवल्ये यद्वावानेत्येषा धाय्या । सूत्रितंच—यद्वावानेति धाय्या पिबासुतस्वरसिनइ-
तिसामप्रगाथइति । महाव्रतेप्येषा तथैवपंचमारण्यकेसूत्रितं—यद्वावानेतिधाय्या सूददोहाइति ।

यद्वावानपुरुतमंपुराषाळावृत्रहेन्द्रोनामान्यप्राः ।

अचेतिप्रासहस्पतिस्तुविष्मान्यदीमुश्मसिकर्तवेकरत्तत् ॥६॥५॥

यत् । ववानं । पुरुहतमम् । पुराषाट् । आ । वृत्रह्णा । इन्द्रः । नामानि ।

अप्राः । अचेति । प्रहसहः । पतिः । तुविष्मान् । यत् ।

ईम् । उश्मसि । कर्तवे । करत् । तत् ॥ ६ ॥ ५ ॥

यद्यदा पुरुतमं अत्यन्तप्रवृद्धतमं वृत्रं ववान हन्ति पुराषाट् शत्रुपुराणामभिभवितेन्द्रः तदानीं आ अनन्तरमेव वृत्रहेन्द्रोनामान्युदकानि अप्राः पूरयति व्यत्ययेन मध्यमः सोयमिन्द्रः प्रासहः शत्रूणां प्रकर्षेणाभिभविता पतिः सर्वस्य स्वामी तुविष्मान् तुवीति बहुनाम तत्सामर्थ्याद्धनं परिगृह्यते बहुधनइत्यर्थः ईदृशः सन् अचेति सर्वैः प्रज्ञातः समहानिन्द्रोयदीं यदेतत्कर्म उश्मसि वयं कामयामहे तत्करत् करोत्येव इदं भवत्विदं भवत्विति यत् कामयामहे तत्तदानीमेव करोत्येव नोदास्तइत्यर्थः । सैतदेव प्रत्यपद्यत यद्वावानपुरुतमंपुराषाळित्यादिकं ब्राह्मणमत्रद्रष्टव्यं ॥ ६ ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीये पंचमोवर्गः ॥ ५ ॥

प्रसुवइति नवर्चं सप्तमं सूक्तं प्रियमेधपुत्रस्य सिन्धुक्षितआर्षं जागतं नदीदेवताकं । तथाचानुक्रान्तं—प्रसु नव सिन्धुक्षित प्रैयमेधोनदीस्तुतिर्जागतं त्विति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

प्रसुवंआपोमहिमानंमुत्तमंकारुर्वोचातिसर्दनेविवस्वतः ।

प्रसप्तसप्तत्रेधाहिचक्रमुःप्रसृत्वरीणामतिसिन्धुरोजसा ॥ १ ॥

प्र । सु । वः । आपः । महिमानम् । उत्तमम् । कारुः । वोचाति ।

सर्दने । विवस्वतः । प्र । सप्तसप्त । त्रेधा । हि । चक्रमुः ।

• प्र । सृत्वरीणाम् । अति । सिन्धुः । ओजसा ॥ १ ॥

हे आपोवोयुष्माकं महिमानं महत्त्वं स्तोत्रं उत्तमं उत्कृष्टतमं कारुः स्तोतासिन्धुक्षिदहं
विवस्वतः षरिचरणवतोयजमानस्य सद्ने यज्ञगृहे सु सुष्ठु प्रवोचाति प्रब्रवीमि तानद्यः सप्त सप्त-
भूत्वा त्रेधा पृथिव्यामन्तरिक्षे दिवि चेति त्रेधा त्रिप्रकारं चक्रमुः प्रावहन् सृत्वरीणां आसां
मध्ये सिन्धुरेतन्नामिका नदी ओजसा स्वबलेन अति सर्वाअपि नदीरतिक्रम्य प्रवहती
ति शेषः ॥१ ॥

अथ द्वितीया—

प्रतेरद्वरुणोयातवेपथःसिन्धोयद्वाजांअभ्यद्रवस्त्वम् ।

भूम्याअधिप्रवतायासिसानुनायदेषामपंजगतामिरज्यसि ॥२ ॥

प्र । ते । अरदत् । वरुणः । यातवे । पथः । सिन्धो इति । यत् ।

वाजां । अभि । अद्रवः । त्वम् । भूम्याः । अधि । प्रवतां ।

यासि । सानुना । यत् । एषाम् । अपंम् । जगताम् । इरज्यसि ॥ २ ॥

हे सिन्धो देवि ते तव यातवे गमनाय वरुणोदेवः पथोमार्गान् प्रारदत् प्राचीनं व्यलिखत्
साहि प्राक् प्रवहति अथवा प्रकृष्टं इतरनदीभ्योप्यत्यन्तं विस्तृतं व्यदारयत् यद्यस्मात् हे सिन्धो
वाजानन्नान्यभि अभिलक्ष्य त्वमभ्यद्रवः अभ्यगच्छः । किंच त्वं भूम्याअधि उपरि सानुना
समुच्छ्रितेन प्रवता मार्गेण यासिगच्छसि सिन्धुः खलु पर्वतान् विभिद्य गता यद्येन समुच्छ्रिते
नमार्गेण गच्छन्ती त्वमेषां सर्वेषां जगतां जंगमानां प्राणिनामग्रं प्रत्यक्षं इरज्यसि ईशिषे ॥२ ॥

अथ तृतीया—

दिविस्वनोयततेभूम्योपर्यनन्नंशुष्ममुदियतिभानुना ।

अभ्रादिवप्रस्तनयन्तिवृष्टयःसिन्धुर्यदेतिवृषभोनरोरुवत् ॥३ ॥

दिवि । । स्वनः । यतते । भूम्या । उपरि । अन्नम् । शुष्मम् ।

उत् । इयति । भानुना । अभ्रात्इव । प्र । स्तनयन्ति ।

वृष्टयः । सिन्धुः । यत् । एति । वृषभः । न । रोरुवत् ॥ ३ ॥

भूम्योपरि भूमेरुपरि प्रवर्तमानः स्वनोदिवि यतते गच्छति दिवं व्याप्नोति सेयं सिन्धु-
रनन्तं अपर्यन्तं शुष्मं वेगं भानुना दीप्तेनोर्मिणा उदियति उद्गमयति अभ्रादिव अन्तरिक्षा-
द्यथा वृष्टयः प्रस्तनयन्ति तद्वत् अस्याः शब्दाः प्रादुर्भवन्ति यद्यदा सिन्धुरियं रोरुवत् भृशं
शब्दयन् वृषभोन वृषभइवेति गच्छति तदैवं भवति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अभित्वासिन्धोशिशुमिन्नमातरौवाश्राअर्षन्तिपयसेवधेनवः ।
राजेव्युध्वानयसित्वमित्सिचौयदासाग्रप्रवतामिनक्षसि ॥ ४ ॥

अभि । त्वा । सिन्धो इति । शिशुम् । इत् । न । मातरः । वाश्राः ।
अर्षन्ति । पयसाइव । धेनवः । राजाइव । युध्वा । नयसि ।
त्वम् । इत् । सिचौ । यत् । आसाम् । अग्रम् । प्रवताम् । इनक्षसि ॥ ४ ॥

हे सिन्धो त्वा त्वां शिशुमिन्न मातरः मातरः पुत्रमिव वाश्राः शब्दयन्त्यइतरानद्यः अ
भ्यर्षन्ति अभिगच्छन्ति पयसेवधेनवः पयसा युक्तानवप्रसूतिकागावइव । किंच युध्वा यु-
द्धद्राजेव त्वमित्त्वमेव सिचौ सिच्यमानौ भटौ नयसि यद्यदा आसां प्रवतां त्वया
सहगच्छंतीनामग्रं अग्रे इनक्षसि व्याप्नोषि सर्वासां पुरतो गच्छसि ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

इममेगङ्गेयमुनेसरस्वतिशुतुद्रिस्तोमंसचतापरुष्ण्या ।
असिक्त्रयामरुद्दधेवितस्तयार्जीकीयेशृणुह्यासुषोमया ॥ ५ ॥ ६ ॥

इमम् । मे । गङ्गे । यमुने । सरस्वति । शुतुद्रि । स्तोमम् । सचत ।
परुष्णि । आ । असिक्त्रया । मरुत्तुदधे । वितस्तया ।
आर्जीकीये । शृणुहि । आ । सुसोमया ॥ ५ ॥ ६ ॥

अत्र प्रधानभूताः सप्तनद्यः तदवयवभूतास्तिस्रः स्तूयन्ते हे गङ्गे हे यमुने हे सरस्वति हे
शुतुद्रि हे परुष्णि हे असिक्त्रया अवयवभूतया सहिते मरुद्दधे वितस्तया सोमया च सहिते
आर्जीकीये त्वं चैवं सप्त नद्योयुयं मे स्तोमं स्तोत्रं अस्मदीयं आसचत आसेवध्वं शृणुहि

शृणुत च आर्जीकीयायावितस्तया सुषोमया च साहित्यं निरुक्ते उक्तं—वितस्तया चार्जीकी-
यआशृणुहि सुषोमयाचेति । अत्रगंगा गमनादित्यादिनिरुक्तं द्रष्टव्यं ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीये षष्ठोवर्गः ६ ॥

अथ षष्ठी—

तृष्टामयाप्रथमंयातवेसजूःसुसर्त्वारसयाश्वेत्यात्या ।
त्वंसिन्धोकुभयागोमतींकुमुंमेहन्वासरथंयाभिरीयसे ॥ ६ ॥

तृष्ट६अमया । प्रथमम् । यातत्रे । स६जूः । सु६सर्त्वा । रसया ।
श्वेत्या । त्या । त्वम् । सिन्धो इति । कुभया । गो६मतीम् ।
कुमुंम् । मेहन्वा । स६रथम् । याभिः । ईयसे ॥ ६ ॥

हे सिन्धो त्वं कुमुं क्रमणीयां गोमतीं नदीं यातवे प्रतियातुं पर्वतादवरूढा प्रथमं तृष्ठा-
मया नद्या सजूःसंगतासि पश्चात् सुसर्त्वा रसया श्वेत्यात्या कुभया मेहन्वा च सह सर्जुभव
याभिस्त्वं सरथं समानं रथमारुह्य ईयसे गच्छसि ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

ऋजीत्येनीरुशतीमहित्वापरिज्रयांसिभरतेरजांसि ।
अदब्धासिन्धुरपसांमपस्तमाश्वानचित्रावपुषीवदर्शता ॥ ७ ॥
ऋजीती । एनी । रुशती । म६हित्वा । परि । ज्रयांसि । भरते ।
रजांसि । अदब्धा । सिन्धुः । अपसांम् । अपः६स्तमा । अश्वा । न ।
चित्रा । वपुषी६इव । दर्शता ॥ ७ ॥

ऋजीति ऋजुगामिनी एनी श्वेतवर्णा रुशती दीप्यमाना सिन्धुः ज्रयांसि वेगवन्ति र-
जांसि उदकानि परिभरते प्रभरति तादृशी अदब्धा अहिंसिता सिन्धुरपसां कर्मवतीनां मध्ये
अपस्तमा वेगाख्यकर्मवती भवति अश्वान वडवेव चित्रा चायनीया वपुषी वपुष्मती योषि-
दिव दर्शता दर्शनीया भवति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

स्वश्वा॒सिन्धुः॑सुरथा॑सुवासा॑हिर॒ण्ययी॑सुक॑तावा॒जिनी॑वती ।
 उ॒र्णावती॑युव॒तिःसी॒लमा॑वत्युता॒धिव॑स्तेसु॒भगा॑मधुवृ॒धम् ॥ ८ ॥
 सु॒ऽअश्वा॑ । सिन्धुः । सु॒ऽरथा॑ । सु॒ऽवासाः॑ । हि॒र॒ण्ययी॑ । सु॒ऽकृता॑ ।
 वा॒जिनी॑ऽवती । उ॒र्णा॑ऽवती । युव॒तिः । सी॒लमा॑ऽवती । उ॒त ।
 अधि॑ । व॒स्ते । सु॒ऽभगा॑ । म॒धु॒ऽवृ॒धम् ॥ ८ ॥

सेयं सिन्धुः स्वश्वा शोभनाश्वोपेता सुरथा शोभनरथा सुवासाः शोभनवसना हिरण्य-
 यी हिरण्ययाभरणा सुकृता वाजिनीवती अन्नवती ऊर्णावती तस्याः समीपे देशे सन्त्यूर्णाः
 यासां रोमभिः कंबलाः क्रियन्ते युवतिर्नित्यतरुणी सर्वदा अहीनोदका सीलमावती सीराणि
 ययोषध्या रज्जुभूतया बध्यन्ते सा सीलमेति निगद्यते कृषीवलैः तादृगोषध्युपेता उतापिच सु-
 भगा सिन्धुर्मधुवृधं मधुवर्धकं निर्गुंड्यादिकं अधिवस्ते आच्छादयति तस्यास्तीरे निर्गुंड्यादी-
 नि बहूनि सन्ति ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

सु॒खंरथं॑यु॒युजे॑सिन्धु॒रश्विन॑तेन॒वाजं॑सनिषद॒स्मिन्ना॑जौ ।
 म॒हान्त्य॑स्यमहि॒माप॑न॒स्यते॑द॒ब्धस्य॑स्वय॒शसो॑विर॒प्शिनः॑ ॥ ९ ॥ ७ ॥
 सु॒ऽखम् । रथं॑म् । यु॒युजे॑ । सिन्धुः । अ॒श्विन॑म् । तेन॑ । वाजं॑म् ।
 स॒निष॑त् । अ॒स्मिन् । आ॒जौ । म॒हान् । हि । अ॒स्य । म॒हिमा॑ ।
 प॒न॒स्य॑ते । अ॒द॒ब्धस्यः॑ । स्व॒ऽय॒शसः॑ । वि॒ऽर॒प्शिनः॑ ॥ ९ ॥ ७ ॥

सिन्धुर्देवता सुखं सुखकरं शोभनद्वारं वा अश्विनमश्ववन्तं रथं युयुजे युनक्ति तेन र-
 थेन वाजमन्त्रं सनिषत् प्रयच्छतु अस्मिन्नाजौ संग्रामे यज्ञे वा अस्य सिन्धुरथस्य महिमा म-
 हान् हि पनस्यते स्तूयते कौटशस्यास्य अदब्धस्य अन्यैरहिंस्यस्य स्वयशसः स्वायत्तकीर्तिः
 विरप्शिनः महन्नामैतत् महतः ॥ ९ ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीये सप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

आवइत्यष्टचर्मष्टमं सूक्तं इरावतः पुत्रस्य सर्पजातेर्जरत्कर्णनाम्नआर्षं जागतं सोमाभिष-
वार्थाये ग्रावाणः तद्देवत्यं । तथाचानुक्रान्तं—आवोष्टौ सर्पेरावतोजरत्कर्णोग्रावणोऽस्तौदिति ।
ग्रावस्तोत्रे एतत्सूक्तं । सूत्रितंच—आवक्रंजसे प्रवोग्रावाणइतिसूक्तयोरन्तरोपरिष्ठात्पुरस्ताद्वेति ।

तत्र प्रथमा—

आवक्रञ्जसऊर्जाव्युष्टिष्विन्द्रंमरुतोरोदसीअनक्तन ।
उभेयथानोअहनीसचाभुवासदःसदोवरिवस्यातउद्भिदा ॥ १ ॥

आ । वः । ऋञ्जसे । ऊर्जाम् । विऽउष्टिषु । इन्द्रम् । मरुतः ।
रोदसी इति । अनक्तन । उभे इति । यथा । नः । अहनी इति ।
सचाभुवा । सदःऽसदः । वरिवस्यातः । उत्ऽभिदा ॥ १ ॥

हे ग्रावाणोवोयुष्मान् ऊर्जां सारभूतानामन्वतीनां वोषसां व्युष्टिषु विभागेषु सत्सु आ-
क्रंजसे आपसाधयामि यूयं सामेनेन्द्रं मरुतोरोदसी द्यावापृथिव्यौ चानक्तन व्यंजयत नोस्मा-
न् उभे सचाभुवा सहोत्पन्नेअहनी द्यावापृथिव्यौ सदःसदः सर्वेषु यागगृहेषु वरिवस्यातः
परिचरतः उद्भिदा उद्भेदकेन धनेन पूरयतमिति ॥ १ ॥

अथ द्विताया—

तदुश्रेष्ठंसवनंसुनोतनात्योनहस्तयतोअद्रिःसोतरि ।
विदद्ध्यर्योअभिभूतिपौंस्यमहोरायेचित्तरुतेयदर्वतः ॥ २ ॥

तत् । ऊँ इति । श्रेष्ठम् । सवनम् । सुनोतन् । अत्यः । न ।
हस्तऽयतः । अद्रिः । सोतरि । विदत् । हि । अर्यः । अभिभूति ।
पौंस्यम् । महः । राये । चित् । तरुते । यत् । अर्वतः ॥ २ ॥

हे ग्रावाणो यूयं तदु तमेव प्रशस्यं श्रेष्ठंसवनं सोमं सुनोतन अभिषुणुत । अथैकवदाह—अ-
द्विरभिषवग्रावा हस्तयतोहस्ताभ्यां गृहीतः सन् अत्योनधृतोश्वइव भवति सोतरि अभिषव-

कर्त्तरि अध्वर्यो सयथा हस्ताभ्यां दृढं गृहीतोपि बलवान् तद्वत् अर्यः ग्राव्णः अभिषवाय
प्रेरकोयजमानः अभिभूति शत्रूणामभिभावुकं पौंस्यं बलं विदद्धि लभते खलु देवेष्यः । यद्वा
अभिषवायाध्वर्यादेः प्रेरितो ग्रावा अभिभूति पौंस्यं विदत् यजमानार्थं । किञ्च महोमहते राये
चित् धनायापि यत् योग्रावा अर्वतोश्वान् तरुते तनुते प्रयच्छति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

तदिद्धयस्यसर्वनंविवेरपोयथापुरामनवेगातुमश्रेत् ।

गोअर्णसित्वाष्ट्रेअश्वनिर्णिजिप्रेमध्वरेष्वध्वराँअशिश्युः ॥ ३ ॥

तत् । इत् । हि । अस्य । सर्वनम् । विवेः । अपः । यथा । पुरा ।

मनवे । गातुम् । अश्रेत् । गोऽर्णसि । त्वाष्ट्रे । अश्वनिर्निजि ।

प्र । ईम् । अध्वरेषु । अध्वरान् । अशिश्युः ॥ ३ ॥

इदिति पूरणः अस्य ग्राव्णः तत्सवनमभिषवोपेतमस्मदीयं सोमयागाख्यं अपः कर्म विवेः
व्याप्तोतु विपूर्वस्य वेतेर्लङि अदादित्वाच्छपोलुक् वेतेर्विपूर्वस्य वा छान्दसेश्लैवा पररूपमिति
सन्दहादनवग्रहः समासस्वरः । यथा पुरा मनवे राज्ञे गातुं गमनमश्रेत् आजगाम तद्व्याप्तोतु ।
किञ्च गोअर्णसि गोरूपे अपहृतैर्गोभिः परिवृते तथा अश्वनिर्निजि निर्णिगिति रूपनाम अ-
श्वरूपे अपहृतैरश्वैर्वृतइत्यर्थः ईदृशे त्वाष्ट्रे त्वष्टुः पुत्रे हन्तव्ये सतीति शेषः ईमेतात् अध्वरानसु-
रैरर्हिस्यान् अध्वरसाधकान् वोपलान् अध्वरेष्वशिश्युः आश्रयन्ति पूर्वं यजमानाः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अपहतरक्षसोभङ्गुरावतःस्कभायतनिर्कृतिसेधतामतिम् ।

आनोरयिसर्ववीरंसुनोतनदेवाव्यभरतःश्लोकमद्रयः ॥ ४ ॥

अप । हत् । रक्षसः । भङ्गुरावतः । स्कभायत । निःकृतिम् । सेधत ।

अमतिम् । आ । नः । रयिम् । सर्ववीरम् । सुनोतन । देवाऽव्यम् ।

भरत । श्लोकम् । अद्रयः ॥ ४ ॥

हे अद्रयोयूयं अपहत विनाशयत रक्षसोराक्षसान् कीदृशान् भंगुरावतः भंजकेन कर्मणा तद्वतः तथास्कभायत दूरे परिहरत निर्ऋतिं पापदेवतां यथामुंयज्ञं नागच्छति तथा । किंच सेधतनिषेधत अमतिं हिंसामतिं रक्षःप्रभृतेः । किंच नोस्माकं सर्ववीरं बहुपुत्राद्युपेतं रायिं धनं आसुनोतन अभिष्वेनपुत्रधनादीनांलाभादेवमुक्तं । किंच देवाव्यं देवप्रीणनं श्लोकं भरत संपादयत ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

दिवश्चिदावोमवत्तरेभ्योविश्वनाचिदाश्वपस्तरेभ्यः ।

वायोश्चिदासोमरभस्तरेभ्योग्रेश्चिदर्चपितृकृत्तरेभ्यः ॥ ५ ॥ ८ ॥

दिवः । चित् । आ । वः । अमवत्तरेभ्यः । विश्वना । चित् ।

आश्वपःस्तरेभ्यः । वायोः । चित् । आ । सोमरभःस्तरेभ्यः ।

अग्नेः । चित् । अर्च । पितृकृत्तरेभ्यः ॥ ५ ॥ ८ ॥

किंच दिवश्चिदादित्यादपिअमवत्तरेभ्यः अत्यन्तं बलवद्भ्यः वीर्युष्मभ्यं अर्चअस्तौत् अ ध्वर्युः । यद्वा हे अध्वर्यादयोवोयूयमुच्यमानलक्षणेभ्योग्रावभ्यः आसर्वतःअर्चअर्चतेत्येवं प्रति वाक्यं योज्यं । विश्वनाचिद्विश्वा सुधन्वनः पुत्रः तेनापि आश्वपस्तरेभ्यः शीघ्रकर्मभ्यइत्यर्थः । विश्वादीनां त्रयाणां चमसादिशीघ्रकर्म प्रसिद्धं वायोश्चिदा वायोरपिसोमरभस्तरेभ्यः सोमाभिष्वार्थेनात्यन्तेन वेगेन युक्तेभ्यः वायोरपि ग्रावाणोवेगवंतोभवन्ति सोमाभिष्वार्थं अग्नेश्चिद अग्नेरपि पितृकृत्तरेभ्यः अत्यन्तमन्नसाधकेभ्यः ईदृशेभ्यो ग्रावभ्यः प्रीणनाय यूयमर्चतेति ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीयेष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

अथ षष्ठी—

भुरन्तुनोयशसःसोत्वन्धसोग्रावाणोवाचादिवितादिवित्मता ।

नरोयत्रदुहतेकाम्यमध्वाघोषयन्तोअभितौमिथस्तुरः ॥ ६ ॥

भुरन्तु । नः । यशसः । सोतु । अन्धसः । यावाणः । वाचा ।
दिविता । दिवित्मता । नरः । यत्र । दुहते । काम्यम् ।
मधु । आघोषयन्तः । अभितः । मिथःस्तुरः ॥ ६ ॥

यशसोयशस्विनोग्रावाणोनोस्मभ्यं सोतु सुतं अन्धसः सोमस्य रसं भुरन्तु भरन्तु संपा-
दयन्तु उकारश्छान्दसः । किंच ते दिवित्मता दीप्तिमत्या लिंगव्यत्ययः वाचा स्तुतिवाचा दिविता
दिवितायां दीप्तिमत्तायां वास्मान् कुर्वन्तु सोमयागे स्थापयन्त्वित्यर्थः । कैषादीप्तिमत्तेति उच्यते—
नरोनेतारऋत्विजोयत्र यागे काम्यं कमनीयं मधु सोमरसं दुहते किंकुर्वन्तः आघोषयन्तः सर्व-
तोभिषवशब्दं स्तोत्रशस्त्रादिरूपं वा शब्दं कुर्वन्तः अभितः सर्वतः मिथस्तुरः त्वरमाणाः
सादीप्तिमत्तेति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

सुन्वन्ति सोमं रथिरासो अद्र्यो निरस्य रसं गविषो दुहन्ति ते ।
दुहन्त्यूर्ध्वरूपसेचनाय कं नरो हव्या न मर्जयन्त आसभिः ॥ ७ ॥

सुन्वन्ति । सोमम् । रथिरासः । अद्र्यः । निः । अस्य । रसम् ।
गोदृषः । दुहन्ति । ते । दुहन्ति । ऊर्ध्वः । उपसेचनाय ।
कम् । नरः । हव्या । न । मर्जयन्ते । आसभिः ॥ ७ ॥

रथिरासोरथवन्तोरंहणवन्तः अद्र्योग्रावाणः सोमं सुन्वन्ति ते ग्रावाणोस्य सोमस्य रसं
निर्दुहन्ति निःशेषेण दुहन्ति गविषः स्तुतिवाचमिच्छन्तः सन्तः दुहन्त्यूर्ध्वरूपसंसोमसंबन्धिनं ।
किमर्थं उपसेचनायाग्नेः । कमितिपदपूरणः । नरोनेतारोभिषवकर्तारः ऋत्विजोहव्या हवींषि
च अग्न्युपसेचनानन्तरं आसभिः स्वास्यैः मर्जयन्ते शोधयन्ति शेषभक्षणेन शुद्धीकुर्वन्ति ।
यद्वाग्नौ होतुर्दशापवित्रात् पुरा आसभिरास्योपलक्षितैः स्तोत्रैर्मर्जयन्ते ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

एते नरः स्वपसो अभूत नय इन्द्राय सुनुथ सोममद्रयः ।
वामं वामं वो दिव्या यथा भवेव सुवसुवः पार्थिवाय सुन्वते ॥ ८ ॥ ९ ॥

एते । नरः । सुऽअपसः । अभूतन । ये । इन्द्राय । सुनुथ ।
सौमम् । अद्रयः । वामम्ऽवामम् । वः । दिव्याय । धाम्ने ।
वसुऽवसु । वः । पार्थिवाय । सुन्वते ॥ ८ ॥ ९ ॥

हे नरोनेतारः हे अद्रयः एते यूयं स्वपसः अभूतन शोभनाभिषवकर्माणोभवत ये यूय-
मिन्द्राय सोमं सुनुथ वोयूयं वामं वामं यद्यद्वननीयं धनं अस्ति तत्तद्विव्याय धाम्ने तेजसे कु-
रुत तथा वसुवसु यद्यद्वासयोग्यं धनमस्ति तद्द्वः यूयं पार्थिवाय सुन्वते यजमानाय कुरुत ॥८॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीये नवमोवर्गः ॥ ९ ॥

अभ्रपुष इत्यष्टमं नवमं सूक्तं भृगुगोत्रस्य स्यूमरश्मेरार्षं मरुदेवताकं पंचमी जगती शिष्टाः
सप्त त्रिष्टुभः । तथाचानुक्रान्तं—अभ्रपुषः स्यूमरश्मिर्भागवोमारुतं तु पंचमी जगतीति ।
गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

अभ्रपुषो नवाचापुषावसुहविष्मन्तो न यज्ञाविजानुषः ।
सुमारुतं न ब्रह्माणं महर्से गणमस्तोषेषां न शोभसे ॥ १ ॥

अभ्रऽपुषः । न । वा॒चा । पु॒ष । वसु॑ । ह॒विष्मन्तः । न । य॒ज्ञाः ।
वि॒ऽजा॒नुषः॑ । सु॒ऽमा॒रुत॑म् । न । ब्र॒ह्मा॒णम् । अ॒र्हसे॑ ।
ग॒णम् । अ॒स्तो॒षि॒ । ए॒षाम् । न । शो॒भसे॑ ॥ १ ॥

अभ्रपुषो न मेघान्निर्गच्छन्त उदकबिन्दव इव वाचा स्तुत्या प्रीता मरुतो वसु धनं पुष सिंचं-
ति व्यत्ययेन बहुवचनं । किंच हविष्मन्तो न यज्ञाः हविर्भिर्युक्तायाग इव विजानुषः जगतो वि-
जनयितारो भवन्ति । अथ समुदायेनाह तेषामेषां सुमारुतं शोभनानां मरुतां ब्रह्माणं महान्तं
गणं अर्हसे पूजार्थं नास्तोषि नास्तोषं न स्तुतवानस्मि इतः पूर्वं । तथा शोभसे शोभार्थमपि
मारुतं गणं नास्तोषि अतद्दानीं नूतनेन स्तोत्रेण स्तौमीत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

श्रियेमर्यासोअञ्जीरकृण्वतसुमारुतंनपूर्वीरतिक्षपः ।

दिवस्पुत्रासएतानयेतिरआदित्यासस्तेअक्रानवावृधुः ॥ २ ॥

श्रिये । मर्यासः । अञ्जीन् । अकृण्वत् । सुमारुतम् । न । पूर्वीः ।

अति । क्षपः । दिवः । पुत्रासः । एताः । न । येतिरे ।

आदित्यासः । ते । अक्राः । न । वृधुः ॥ २ ॥

श्रिये शोभार्थं मर्यासोमारकाः मनुष्यरूपावा मरुतः पूर्वं मनुष्याः सन्तः पश्चात्सुकृतविशेषेण ह्यमराआसन् ते अञ्जीनअकान्याभरणानि अकृण्वत कुर्वन्ति । किमर्थं श्रिये स्वशरीरशोभनार्थं सुमारुतं शोभनानां मरुतां गणं पूर्वीः बह्व्यः क्षपः क्षपयिष्यः सेनानाति न पराभावयन्तीति शेषः । किंच दिवोद्युदेवतायाः पुत्रासः पुत्राः एतागन्तारः नयेतिरे निर्गच्छन्ति ते आदित्यासः अदितेः पुत्राअक्रा आक्रमणशीलामरुतो न वावृधुः नवर्धन्ते यतोस्माभिर्न स्तुताअतइति भावः ॥ २ ॥

अथ तृतीयां—

प्रयेदिवःपृथिव्यानबर्हणात्मनारिरिच्रेअभ्रान्सूर्यः ।

पाजस्वन्तो नवीराःपनस्यवोरिशादसोनमर्याअभिद्यवः ॥ ३ ॥

प्र । ये । दिवः । पृथिव्याः । न । बर्हणा । त्मना । रि रिच्रे ।

अभ्रात् । न । सूर्यः । पाजस्वन्तः । न । वीराः । पनस्यवः ।

रिशादसः । न । मर्याः । अभिद्यवः ॥ ३ ॥

ये मरुतोदिवः पृथिव्यान पृथिव्याश्चनेति चार्थे बर्हणा महत्त्वेन त्मना आत्मनैव रिरिच्रे रिरिचिरे अतिरिक्ताअभवन् स्वशरीरेण अभ्रान् अभ्रादिव सूर्यः । किंच पाजस्वन्तो नवीराः बलवन्तोवीराइव पनस्यवः स्तुतिकामाभवन्ति । किंच रिशादसोन मर्याः रिशतामसितारोमनुष्याइव अभिद्यवोभिगतदीप्तयोभवन्ति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

युष्माकंबुध्रेअपांनयामनिविथुर्यतिनमहीश्रथर्यति ।
 विश्वप्सुर्यज्ञोअर्वागयंसुवःप्रयस्वन्तो नसत्राचआगत ॥ ४ ॥
 युष्माकम् । बुध्रे । अपाम् । न । यामनि । विथुर्यति । न ।
 मही । श्रथर्यति । विश्वप्सुः । यज्ञः । अर्वाक् । अयम् ।
 सु । वः । प्रयस्वन्तः । न । सत्राचः । आ । गत् ॥ ४ ॥

हे मरुतोयुष्माकं बुध्रे परस्परसंघाते अपांन यामनि प्रवृद्धानामुदकानां गमनइव मही महती भूमिर्न विथुर्यति नव्यथते नापि श्रथर्यति न विशीर्णा भवति शीघ्रगतयोपि यूयमेनां पीडयध्वमित्यर्थः । विश्वप्सुः विश्वरूपोयं यज्ञोयागसाधनं हविः वोयुष्माकमर्वागभिमुखं सु सुष्टु गच्छति प्रयस्वन्तो न अन्नवन्तः परिष्कर्तारइव सुखप्रदाः सन्तः सत्राचः सहांचनाआगत आगच्छत संघाकारेणागच्छतेत्यर्थः । सप्तगणावैमरुतइति श्रुतेः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

यूयंधूर्ध्रुप्रयुजोनरश्मिभिर्ज्योतिष्मन्तो नभासाव्युष्टिषु ।
 श्येनासोनस्वयशसोरिशादसःप्रवासोनप्रसितासःपरिप्रुषः ॥५॥ १०॥
 यूयम् । धूर्ध्रुः । प्रयुजः । न । रश्मिभिः । ज्योतिष्मन्तः । न ।
 भासा । विष्टुष्टिषु । श्येनासः । न । स्वयशसः । रिशादसः ।
 प्रवासः । न । प्रसितासः । परिप्रुषः ॥ ५ ॥ १० ॥

हे मरुतो यूयं धूर्ध्रु रथसंबन्धिनीषु रश्मिभिर्योक्त्रैः प्रयुजः प्रयुक्ताबद्धाश्वाइव परिप्रुषः परितोगन्तारः स्थ तथा ज्योतिष्मन्तो न तेजस्वन्तः आदित्यादयइव भासा युक्ताभवथ व्युष्टिषु उषस्सु व्युदितासु किंच श्येनासोन श्येनाइव । किंच स्वयशसः स्वायत्तयशसः ते यथा रिशादसोरिशातामसितारः तद्वत् रिशादसः स्वायत्तयशसश्च । किंच प्रवासोन प्रवासिनइव पथिकाइव प्रसितासः प्रसिद्धयानाः उक्तरूपामरुतः परिप्रुषः परितोगन्तारोभवथ ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीये दशमोवर्गः ॥ १० ॥

अथ षष्ठी—

प्रयद्दहध्वेमरुतःपराकाद्युयंमहःसंवरणस्यवस्वः ।
विदानासोवसवोराध्यस्याराच्चिद्वेषःसनुतर्युयोत ॥ ६ ॥

प्र । यत् । वहध्वे । मरुतः । पराकात् । युयम् । महः ।
सम्वरणस्य । वस्वः । विदानासः । वसवः । राध्यस्य ।
आरात् । चित् । द्वेषः । सनुतः । युयोत् ॥ ६ ॥

हे मरुतो यूयं यद्यदा पराकात् अत्यन्तं दूरदेशाद्दहध्वे आगच्छत तदानीं महोमहत् संवरणस्य संवरणीयं राध्यस्य संराधनीयं वस्वोवसु धनं विदानासः प्रयच्छन्तोवसवोयुयमाराच्चित् दूरादेव युयोत पृथक्कुरुत । कानिति उच्यते द्वेषोद्वेषून् कीदृशान् सनुतः अन्तर्हितान् निगूढानित्यर्थः । सनुतइत्यन्तर्हितनाम ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

यउदृचियज्ञेअध्वरेष्ठामरुद्भ्योनमानुषोददाशत् ।
रेवत्सवयोदधतेसुवीरंसदेवानामपिगोपीथेअस्तु ॥ ७ ॥

यः । उदृचि । यज्ञे । अध्वरेऽस्थाः । मरुद्भ्यः । न ।
मानुषः । ददाशत् । रेवत् । सः । वयः । दधते । सुवीरम् ।
सः । देवानाम् । अपि । गोऽपीथे । अस्तु ॥ ७ ॥

अध्वरेष्ठाः यागे सीदन्मानुषोयजमानोयज्ञे उदृचि सति ऋक्शब्देन स्तोत्रमुपलक्ष्यते यज्ञे समाप्तस्तुतिके सति संपूर्णे सति मरुद्भ्योन मरुद्भ्यइवान्येषामध्वर्युप्रभृतिभ्यः ऋत्विगादिभ्योददाशत् दद्यात् यद्वा उदृचि उपक्रान्ते इत्यर्थः तस्मिन्यज्ञे मरुद्भ्यइवान्यस्माइन्द्राय ददाशत् ददाति सयजमानोरेवद्रयिमत् सुवीरं शोभनपुत्राद्युपेतं वयोन्मं दधते धारयति व्यत्ययेनैकवचनं सदेवानामिन्द्रादीनामपि गोपीथे सोमपाने अस्तु भवतु ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

तेहियज्ञेषुयज्ञियासऊमाआदित्येननाम्नाशंभविष्ठाः ।

तेनोवन्तुरथतूर्मनीषांमहश्चयामन्ध्वरेचक्रानाः ॥ ८ ॥ ११ ॥

ते । हि । यज्ञेषु । यज्ञियासः । ऊमाः । आदित्येन । नाम्ना ।

शम्भविष्ठाः । ते । नः । अवन्तु । रथतूः । मनीषाम् ।

महः । च । यामन् । अध्वरे । चक्रानाः ॥ ८ ॥ ११ ॥

ते हि ते खलु यज्ञेषु यागेषु यज्ञियासोयज्ञार्हायष्टव्याऊमाअवितारआदित्येन नाम्ना आदित्यसंबन्धेनोदकेन शंभविष्ठाः सुखस्य भावयितारः यद्वा आदित्याख्येन नाम्ना आदित्यनामकेन देवेन सह शंभविष्ठाः ते मरुतो नोस्मान् अवन्तु रथतूः रथतुरः रथस्य यज्ञगमनसाधनस्य त्वरयितारः सन्तोमनीषां स्तुतिं अवन्तु रक्षन्तु कीदृशास्ते अध्वरे यामन् यामनि गमने महो महद्भविष्कानाः कामयमानाः ॥ ८ ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीये एकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

विप्रासइत्यष्टर्चं दशमं सूक्तं पंचम्याद्यास्तिस्रोद्वितीयाचेति चतस्रो जगत्यः शिष्टाश्चतस्रस्त्रिष्टुभः पूर्ववदृषिदेवते । तथाचानुक्रान्तं—विप्रासोद्वितीयापंचम्याद्याश्चित्स्रोजगत्यइति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

विप्रासोनमन्मभिःस्वाध्योदेवाव्योऽनयज्ञैःस्वभंसः ।

राजानोनचित्राःसुसंदृशःक्षितीनांनमर्याअरेपसः ॥ १ ॥

विप्रासः । न । मन्मभिः । सुऽआध्यः । देवऽअव्यः । न ।

यज्ञैः । सुऽअभंसः । राजानः । न । चित्राः । सुऽसन्दृशः ।

क्षितीनाम् । न । मर्याः । अरेपसः ॥ १ ॥

विप्रासोन विप्राब्राह्मणाइव ते यथा मन्मभिः स्तुतिभिः स्वाध्यः शोभनाध्यानाभवन्त्येव मेते मरुतोप्यस्मदीयैर्मन्मभिर्मनीषैः स्तोत्रैः स्वाध्यः सुमनसोभवन्ति अथवा मन्मभिः स्तोत्रै

युक्ताविप्रासोनमेधाविनः स्तोतारइव स्वाध्यः यज्ञे यजमाने वा स्वाध्यानाइत्यर्थः तथा यज्ञैर्या
गैर्देवाव्योन देवानां तर्पयितारोयजमानाइव स्वमसः अमइति कर्मनाम शोभनकर्माणः ते यथा
कर्मसु व्यापृताभवन्ति तद्दृष्टिप्रदानादिकर्मसु व्यापृताइत्यर्थः राजानोन मूर्धाभिषिक्ताः क्षि-
तिपतयइव चित्राश्चायनीयाः पूजनीयाः यद्वा चित्राभरणाः तथा सुसन्दशः सुष्टुदर्शनीयाः तथा
क्षितीनां निवासानां स्वामिनोमर्यान मनुष्याइव अरेपसः अपापाः यथा प्रतिग्रहार्थमन्यत्रागत्वा
स्वगृहएवानुतिष्ठन्तोनिर्दोषाभवन्ति तादृशाइत्यर्थः ईदृशाः शोभन्तइत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अग्निर्नये भ्राजसारुक्मवक्षसो वातासोन स्वयुजः सद्य ऊतयः ।

प्रज्ञातारोन ज्येष्ठाः सुनीतयः सुशर्माणो न सोमाः ऋतं यते ॥ २ ॥

अग्निः । न । ये । भ्राजसा । रुक्मवक्षसः । वातासः । न ।

स्वयुजः । सद्यः ऊतयः । प्रज्ञातारः । न । ज्येष्ठाः ।

सुनीतयः । सुशर्माणः । न । सोमाः । ऋतम् । यते ॥ २ ॥

ये मरुतोग्निर्नअग्निरिव स यथा भ्राजसा तेजसा शोभते तवद्भ्राजसा युक्ताः । किंच रुक्म-
वक्षसोरुक्मालं कृतवक्षस्काः वातासोन प्रत्यक्षवाताइव स्वयुजः स्वयं युज्यमानाः सद्यः ऊतयः
सद्योगमनाः प्रज्ञातारोन प्रकर्षेण ज्ञातारोज्ञानिनइव ज्येष्ठाः पूज्याः सुनीतयः सुनयनाः सुशर्मा-
णोन सोमाः सुमुखाः सोमाइव ते यूयं ऋतं यतेयज्ञं गच्छते यजमानाय गच्छतेति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

वातासोनये धुनयो जिगत्त्वो ग्रीनां न जिह्वा विरोकिणः ।

वर्मण्वन्तो न योधाः शिमीवन्तः पितृणां न शंसाः सुरातयः ॥ ३ ॥

वातासः । न । ये । धुनयः । जिगत्त्वः । अग्रीनाम् । न ।

जिह्वाः । विरोकिणः । वर्मण्वन्तः । न । योधाः ।

शिमीवन्तः । पितृणाम् । न । शंसाः । सुरातयः ॥ ३ ॥

ये मरुतोवातासोन वायवइव धुनयः शत्रूणां कंपयितारोजिगत्त्वोगमनशीलाः अत्र-
मारुते सूक्ते मरुतामेव दृष्टान्तकथनं संचरणस्वभाववायुपदार्थतदभिमानिदेवताभेदेनाविरुद्धं
तथाग्नीनां न जिह्वाः अग्नीनां ज्वालाइवविरोकिणः विरोचनशीलमुखाः तथा वर्मण्वन्तोन
योध्याः कवचिनोयोद्धारइव शिमीवन्तः शौर्यकर्मवन्तः तथा पितृणां न शंसाः पितृणां जनकानां
शंसावाचइव सुरातयः सुदानाः एवं महानुभावाः एते मरुतोस्मद्यज्ञमागच्छन्तु ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

रथानां न ये अराः सनाभयोजिगीवांसोनशूरा अभिद्यवः ।

वरेयवोनमर्याघृतप्रुषोभिस्वर्तारो अर्कनसुष्टुभः ॥ ४ ॥

रथानाम् । न । ये । अराः । सनाभयः । जिगीवांसः । न ।

शूराः । अभिद्यवः । वरेयवः । न । मर्याः । घृतप्रुषः ।

अभिस्वर्तारः । अर्कम् । न । सुस्तुभः ॥ ४ ॥

रथानां न रथचक्राणामिव अराः ते यथाबहवोपि सनाभयः समाननाभयोभवन्ति तद्व-
त् ये परस्परं सनाभयः समानबन्धनाः एकस्मिन्नेवान्तरिक्षे वर्तमानाः परस्परं बन्धुभूताइत्यर्थः
जिगीवांसोनशूराः जयशीलाः शूराइव अभिद्यवः अभिगतदीप्तयः किंच वरेयवोन मर्याः वृतं
वरं परस्मै प्रदातुमिच्छन्तो मनुष्याइव घृतप्रुषः उदकसेत्कारः उदकपूर्वं हि वराणि वस्तुनि दीय-
न्ते नियमेन वृष्ट्युदकप्रदाइत्यर्थः । किंच अभिस्वर्तारः अर्कन अर्कमर्चनीयं स्तोत्रमभिस्वर्ता-
रः अभितः शब्दयितारोबन्दिनइव सुष्टुभः सुशब्दाः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

अश्वासोनयेज्येष्ठांस आशवोदिधिषवोनरथ्यः सुदानवः ।

आपोननिम्नैरुदभिर्जिगत्त्वोविश्वरूपा अङ्गिरसोनसामग्निः ॥ ५ ॥ १२ ॥

अश्वासः । न । ये । ज्येष्ठांसः । आशवः । दिधिषवः । न ।

रथ्यः । सुदानवः । आपः । न । निम्नैः । उदग्निः । जिगत्त्वः ।

विश्वरूपाः । अङ्गिरसः । न । सामग्निः ॥ ५ ॥ १२ ॥

ये मरुतोश्वासोन अश्वाइव ज्येष्ठासोज्येष्ठाः प्रशस्यतमाआशवः शीघ्रगमनाः तथा दिधि-
षवोन वसूनां धारकाइव रथयोरथस्वामिनः सुदानवः सुदानाः तथा आपोन आपइव निम्नैः
प्रवणगैः उदभिरुदकैः सह जिगत्नवोगमनशीलाः तथा विश्वरूपाः नानारूपाः सामभिर्युक्ताः
अंगिरसोन अंगिरसइव सर्वदा सामगाइत्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीये द्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

अथ षष्ठी—

ग्रावाणोनसूरयःसिन्धुमातरआदर्दिरासोअद्रयोनविश्वहा ।
शिशूलानक्रीळयःसुमातरौमहाग्रामोनयामन्नुतत्विषा ॥ ६ ॥
ग्रावाणः । न । सूरयः । सिन्धुमातरः । आइदइर्दिरासः । अद्रयः ।
न । विश्वहा । शिशूलाः । न । क्रीळयः । सुमातरः ।
महाग्रामः । न । यामन् । उत । त्विषा ॥ ६ ॥

सूरयः उदकस्य प्रेरकाः ग्रावाणोन मेघाइव सिन्धुमातरः नदीनिर्मातरः आदर्दिरासः
आदरणशीलानि अद्रयोन वज्राद्यायुधानीव विश्वहा सर्वदा शत्रूणां हन्तारइत्यर्थः यद्वा स-
र्वदा अद्रयोन वज्राइव शत्रूणामादर्दिरासः आदरणशीलाः सुमातरः शोभनमातृकाः शिशू-
लान शिशवइव क्रीळयः विहर्तारः । उतापिच महाग्रामोन महान् जनसंघइव यामन् यामनि
गमने त्विषा दीप्त्या युक्ताभवन्ति तेस्मद्यज्ञमागच्छन्तु ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

उषसांनक्नेतवोध्वरश्रियःशुभंयवोनाञ्जिभिर्व्यश्वितन् ।
सिन्धवोनययियोभ्राजत्तृष्टयःपरावतोनयोजनानिमिरे ॥ ७ ॥
उषसाम् । न । क्नेतवः । अध्वरइश्रियः । शुभमइयवः । न ।
अञ्जिइतिः । वि । अश्वितन् । सिन्धवः । न । ययिनः ।
भ्राजत्तृष्टयः । परावतः । न । योजनानि । ममिरे ॥ ७ ॥

ये मरुतः उषसां न केतवः उषसां रश्मयइव अध्वरश्रियोयज्ञस्य श्रयितारोभवन्ति तथा शुभंयवोन कल्याणकामावराइव अञ्जिभिराभरणैः व्यश्वितन् दीप्यन्ते । श्विता वर्णे लङ्कि रूपं । तथा सिन्धवोन नद्यइव ययियोगमनशीलाभ्राजदृष्टयः दीप्यमानायुधाः परावतोन दूराध्वनीना वडवाइव योजनानि दूरदेशान्मिरे परिच्छिन्दन्ति तेस्मद्यज्ञमागच्छन्त्विति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

सुभागात्तोदेवाःऋणुतासुरत्नान्स्मान्स्तोतृन्मरुतोवावृधानाः ।

अधिस्तोत्रस्यसख्यस्यगातसनाद्धिवोरत्नधेयानिसन्ति ॥ ८ ॥ १३ ॥

सु॒भा॒गा॒न् । नः । दे॒वाः । ऋ॒णु॒त । सु॒र॒त्नान् । अ॒स्मान् । स्तो॒तृन् ।

म॒रु॒तः । वृ॒ध॒नाः । आ॒धि । स्तो॒त्र॒स्य । स॒ख्य॒स्य ।

गा॒त् । स॒नात् । हि । वः । र॒त्न॒धे॒यानि । सन्ति ॥ ८ ॥ १३ ॥

अनया स्तुतिमुपसंहरति हे मरुतोदेवाः ववृधानाः स्तुत्या वर्धमाना यूयं स्तोतृन् नोस्मान् सुभगान् सुधनान् ऋणुत कुरुत तथा सुरत्नान् शोभनरत्नान् ऋणुत यद्वा सुरत्नान् शोभन रमणीयस्तोत्रान्स्मानिति संबन्धनीयं । किंच यूयं सख्यस्य स्तोत्रस्य सखिभूतं स्तोत्रमधिगात अधिगच्छत वीयुष्माकं रत्नधेयानि रत्नदानानि अस्मद्विषयाणि सनाद्धि चिरकालादारभ्य खलु सन्ति ॥ ८ ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीये त्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

अपश्यमिति सप्तर्चमेकादशं सूक्तं आग्नेयं वैष्टुभं सौचीकगुणोग्निर्ऋषिः वैश्वानरगुणोवा अथवा सप्तिर्नाम वाजंभरपुत्रः । तथाचानुक्रान्तं—अपश्यंसप्त सौचीकोग्निर्वैश्वानरोवा सप्तिर्वा वाजंभरआग्नेयं त्विति । प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोस्त्रैष्टुभे छन्दसि इदमादिकेद्वे सूक्ते । सूत्रितंच—अपश्यमस्यमहतइति सूक्ते इति ।

तत्र प्रथमा—

अपश्यमस्यमहतोमहित्वममर्त्यस्यमर्त्यासुविक्षु ।

नानाहनुविभृतेसंभरतेअसिन्वतबिप्सतीभूर्यत्तः ॥ १ ॥

अपश्यम् । अस्य । महतः । महिष्ट्वम् । अमर्त्यस्य । मर्त्यासु ।
 विक्षु । नाना । हनू इति । विभृते इति विष्टभृते । सम् ।
 भरेते इति । असिन्वती इति । बप्सती इति । भूरि । अत्तः ॥ १ ॥

अस्याग्नेर्महतोमहनीयस्य महित्वं महत्वमपश्यं पश्यामि कीदृशस्यास्य मर्त्यासु विक्षु मनुष्यरूपासु प्रजासु तासां हृदये अमर्त्यस्य अमरणस्वभावस्य वैश्वानररूपेण वर्तमानस्य यद्वा मर्त्यासु विक्षु ऋत्विग्यजमानरूपासु प्रजासु अमर्त्यस्य सर्वदा जागरितस्य अथवा दा-
 वाग्निरूपोन्निरुच्यते अस्याग्नेर्हनू शिपे नाना विभृते विभिन्ने संभरेते संभरतोदन्तैः तथा कृत्वा
 असिन्वतीअसंखादन्यौ स्तोतारं बप्सनी भक्षयन्त्यौ भूरि प्रभूतं काष्ठमरण्योर्वर्तमानं अत्तः
 भक्षयतः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

गुहाशिरोनिहितमृधक्षीअसिन्वन्नत्तिजिह्वयावनानि ।
 अत्राप्यस्मैपट्टभिःसंभरन्त्युत्तानहस्तानमसाधिविक्षु ॥ २ ॥

गुहा । शिरः । निहितम् । ऋधक् । अक्षी इति । असिन्वन् । अत्ति ।
 जिह्वया । वनानि । अत्राणि । अस्मै । पट्टभिः । सम् ।
 भ्रन्ति । उत्तानहस्ताः । नमसा । अधि । विक्षु ॥ २ ॥

अस्याग्नेः शिरोमूर्धा गुहा गुहायां निहितं मनुष्योदरेण वर्तते अस्याक्षी अक्षिणी ऋधक्
 पृथक् निहिनं निहिते चन्द्रसूर्यात्मना तावेवाक्षिणीइत्यर्थः ; ईदृशोयोग्निः असिन्वन् दन्तैरसं-
 खादन् जिह्वया वनान्यत्ति काष्ठानि भक्षयति दाहभूतः । अस्माअग्नये अध्वर्यादयः पट्टिः
 पादैरभिगत्य अत्राणि संभरन्ति संपादयन्ति हवींषि । कथंभूताः उत्तानहस्ताः पात्रधारणार्थं
 उन्नतकराः नमसा नमस्कारेण युक्ताः कुत्र अधिविक्षु प्रजासु ऋत्विक्षु मध्ये ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

प्रमातुःप्रतरंगुह्यमिच्छन्कुमारो नवीरुधःसर्पदुर्वाः ।
 ससंनपक्वमविदच्छुचन्तरिरिह्वांसंरिपउपस्थेअन्तः ॥ ३ ॥

प्र । मा॒तुः । प्र॒ऽतर॑म् । गु॒ह्यम् । इ॒च्छन् । कु॒मा॒रः । न । वी॒रु॒धः ।
स॒र्प॑त् । उ॒र्वीः । स॒सम् । न । प॒क्कम् । अ॒वि॒दत् । शु॒चन्त॑म् ।
रि॒रि॒ह्वांस॑म् । रि॒पः । उ॒प॒ऽस्थे । अ॒न्तरि॑ति ॥ ३ ॥

अयमग्निर्मातुः पृथिव्याः संबन्धिनीरुर्वीर्बह्वीः वीरुधोलताइच्छन् तथा पतरं प्रकृष्टतरं गुह्यं गोप्यं तासां वीरुधां मूलमपि इच्छन् कामयमानः प्रसर्पत् प्रसर्पति प्रसरति । किमिव कुमारेण कुमारइव सयथा स्तन्यं पातुं जानुष्यां सर्पति तद्वत् ससं न पक्कं पक्कमन्नमिव शुचन्तं दीप्यमानं नीरसं वृक्षं रिपः पृथिव्याउपस्थे अन्तः उत्संगे अन्तरविदत् विन्दति । पुनः कीदृशं रिरिह्वांसं आकाशमास्वादयन्तं यद्वा मूलैर्मातरं पृथिवीं रिरिह्वांसं ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

तद्वा॑मृ॒तरो॑द॒सीप्र॒ब्र॒वीमि॒जा॒र्य॑मा॒नोमा॒तरा॒गर्भो॑अ॒त्ति ।
नाहं॑दे॒वस्य॒मर्त्यै॑श्चि॒केता॒ग्नि॒रङ्ग॒विचे॑ताः॒सप्र॑चे॒ताः ॥ ४ ॥

तत् । वा॒म् । ऋ॒तम् । रो॒द॒सी इति॑ । प्र । ब्र॒वीमि॑ । जा॒र्य॑मानः ।
मा॒त॒रो । गर्भः॑ । अ॒त्ति । न । अ॒हम् । दे॒वस्य॑ । म॒र्त्यैः ।
चि॒के॒त । अ॒ग्निः । अ॒ङ्ग । वि॒ऽचे॑ताः । सः । प्र॒ऽचे॑ताः ॥ ४ ॥

हे रोदसी द्यावापृथिव्यौ वां युवां तद्वत् सत्यं प्रब्रवीमि यदरणीष्यां जायमानउत्पन्नो-
गर्भोर्गर्भस्थानीयोग्निर्मातरा अरणी अत्ति भक्षयति । देवस्य द्योतमानादिगुणस्याग्नेर्वर्तनं मर्त्यो-
मनुष्योहं न चिकेत न जानामि । हे अंग वैश्वानर अग्निररणीष्यामुत्पन्नोविचेताः विविधज्ञा-
नवान् सप्रचेताः सएव प्रकृष्टज्ञानः अतो न जानामीत्यर्थः अथवांगइत्यात्मानमेव संबोध्य ब्र-
वीमि अग्निरेव विचेताः बहुधा जानाति सप्रचेताः सएव जानाति स्वमहिमानं नाहं स्तोतुं
प्रभवामीत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

योअ॑स्मा॒अन्नं॑तृ॒ष्वा॒द॒धा॒त्याज्यै॑र्धृ॒तैर्जु॑होति॒पु॒ष्यति॑ ।
तस्मै॑स॒हस्रं॑म॒क्षभि॑र्वि॒चक्षे॑न्ने॒विश्व॑तः॒प्रत्यङ्गुः॑सि॒त्वम् ॥ ५ ॥

यः । अस्मै । अन्नम् । तृषु । आदधाति । आज्यैः । घृतैः ।
 जुहोति । पुष्यति । तस्मै । सहस्रम् । अक्षदभिः । वि ।
 चक्षे । अग्ने । विश्वतः । प्रत्यङ् । असि । त्वम् ॥ ५ ॥

योयजमानः अस्मै अग्नये तृषु क्षिप्रमन्नं आदधाति करोति आज्यैर्घृतैः क्षरद्रूपैः
 सैर्वा सोमरसैर्जुहोति पुष्यति पुष्णाति चैनं काष्ठैः तस्मै तमित्यर्थः तं सहस्रं सहस्रसंख्या-
 रक्षभिरक्षिस्थानीयाभिरपरिमिताभिर्ज्वालाभिः विचक्षे विचष्टे विपश्यति । अथ प्रत्यक्षकृतः हे
 अग्ने त्वं विश्वतः सर्वतः प्रत्यङ्कसि प्रत्यगंचनोभवसि अस्मदानुकूल्येन प्रवर्तमानोभवसि ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

किं देवेषु त्यज एनंश्च कर्थाग्ने पृच्छामि नुत्वामविद्वान् ।
 अक्रीळन्क्रीळन्हरिरत्तवेदन्विपर्वशाश्च कर्तृगामिवासिः ॥ ६ ॥
 किम् । देवेषु । त्यजः । एनः । चकर्त् । अग्ने । पृच्छामि । नु ।
 त्वाम् । अविद्वान् । अक्रीळन् । क्रीळन् । हरिः । अत्तवे ।
 अदन् । वि । पर्वशः । चकर्त् । गाम्दइव । असिः ॥ ६ ॥

हे अग्ने त्वां नु क्षिप्रं देवेषु किं त्यजः क्रोधं एनः पापंच चकर्त् कृतवानसीत्यविद्वानहं
 पृच्छामि खांडवं दहन्तमग्निं पृच्छामि । किंचाक्रीळन् क्वचिद्देशे अविहरन् क्रीळन् क्वचिद्देशे वि-
 तोदयन् लोलया दहन् हरिर्हरितवर्णः सन् अत्तवे अत्तव्यमदन् अन्नकाष्ठादिकं पर्वशः सन्धौ
 सन्धौ विचकर्त् विविधं करोषि गामिवासिः गां यथा असिः स्वधितिः पर्वशश्छिनत्ति तद्वत् ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

विषूचो अश्वान्युयुजेवने जाऋजीतिभीरशनाभिर्गृभीतान् ।
 चक्षदेमित्रोवसुभिः सुजातः समानृधेपर्वभिर्वावृधानः ॥ ७ ॥ १४ ॥
 विषूचः । अश्वान् । युयुजे । वनेऽजाः । ऋजीतिऽभिः ।
 रशनाभिः । गृभीतान् । चक्षदे । मित्रः । वसुऽभिः । सुऽजातः ।
 सम् । आनृधे । पर्वऽभिः । वृधानः ॥ ७ ॥ १४ ॥

अयमग्निर्विषूचो विष्वगंचनानश्वान् व्याप्तान् महतो वृक्षान् सर्वतो गन्तृन् अश्वानेव वा युयुजे युंक्ते वनेजाः वने प्रवृद्धः संपन्नः सन् कीदृशानश्वान् ऋजीतिभिः ऋजुगामिनीभिः रशनाभिः रशनास्थानीयाभिः लताभिः गृभीतान् परिगृहीतान् वेष्टितान् साक्षादश्वपक्षे ऋजुगतिभिः प्रसिद्धाभीरशनाभिः गृभीतान् गृहीतान् स्वकीयानश्वान् शोघदाहाय रथे योजितवानित्यर्थः तादृशोऽग्निश्चक्षदे चक्षाद् शैकलीकरोति वसूनि मित्रोऽस्माकं मित्रभूतः वसुभिर्वासकैरग्निभिः सुजातः सुष्ठु प्रवृद्धः सन् । किंच समानृधे सम्यग्वर्धते पर्वभिः काष्ठखंडैर्वावृधानोवर्धमानः ॥ ७ ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीये चतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

अग्निः सप्तमिति सप्तर्चं द्वादशं सूक्तं सौचौकस्य वैश्वानरस्याग्नेरार्षं त्रैष्टुभमाग्नेयं । अग्निः सप्तमित्यनुक्रान्तं । पातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरुक्तो विनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

अग्निः सप्तमिं वाजं भरं ददान्यग्निर्वीरं श्रुत्यं कर्मनिष्ठाम् ।

अग्नीरोदसी विचरत्समञ्जन् अग्निर्नारी वीरकुक्षिं पुरन्धिम् ॥ १ ॥

अग्निः । सप्तमिम् । वाजं भरम् । ददाति । अग्निः । वीरम् ।

श्रुत्यम् । कर्मनिःस्थाम् । अग्निः । रोदसी इति । वि । चरत् ।

समञ्जन् । अग्निः । नारीम् । वीरकुक्षिम् । पुरं धिम् ॥ १ ॥

अयमग्निः सप्तमिं सप्तर्चस्वभावमश्वं वाजं भरं युद्धे शत्रूञ्जित्वा अन्नसंपादकं ददाति स्तोतृभ्यः । तथा अग्निर्वीरं वीर्यवन्तं पुत्रं श्रुत्यं पितृव्यपदेशकं कर्मनिष्ठां यागे अनन्यचित्तं ददाति अग्निः रोदसी द्यावापृथिव्यौ समञ्जन् सम्यगञ्जन् विचरत् विविधं चरति अयमग्निर्नारी योषितं वीरकुक्षिं वीरप्रसवकुक्षिं पुरन्धिं च करोति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अग्नेरमंसः समिदं स्तुभद्राग्निर्महीरोदसी आविवेश ।

अग्निरेकं चोदयत्समत्स्वग्निर्दृत्राणि दयते पुरूणि ॥ २ ॥

अग्नेः । अमसः । समऽइत् । अस्तु । भद्रा । अग्निः । मही इति ।
रोदसी इति । आ । विवेश । अग्निः । एकम् । चोदयत् ।
समत्सु । अग्निः । वृत्राणि । दयते । पुरूणि ॥ २ ॥

अमसः कर्मवतोग्नेः समिद्धद्रास्तु अयमग्निर्मही महत्यौ रोदस्त्रौ द्यावापृथिव्यौ आविवेश
आविष्टवान् स्वतेजसा तथायमग्निरेकं असहायमेव चोदयत् चोदयति प्रेरयति समत्सु संग्रामेषु
युद्धे स्वभक्तं स्वयं सहायः सन् जयिनं करोतीत्यर्थः । तथाग्निर्वृत्राणि पुरूणि बहून् शत्रून् दयते
हन्ति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अग्निर्हत्यंजरतः कर्णमावाग्निरञ्जो निरदहज्जरूथम् ।
अग्निरत्रिंघर्मउरुष्यदन्तरग्निर्नृमेधंप्रजयांसृजत्सम् ॥ ३ ॥

अग्निः । ह । त्यम् । जरतः । कर्णम् । आव । अग्निः । अत्सुभ्यः । निः ।
अदहत् । जरूथम् । अग्निः । अत्रिम् । घर्मे । उरुष्यत् । अन्तः ।
अग्निः । नृमेधम् । प्रजयां । असृजत् । सम् ॥ ३ ॥

अग्निर्हं अयमग्निः खलु त्यं तं प्रसिद्धं जरतः कर्णं जरत्कर्णनामानमृषिं आव ररक्ष त-
थायमग्निरञ्जोरूथं एतन्नामानमसुरं निरदहत् निर्दग्धवान् तथाग्निरत्रिं महर्षिं घर्मेन्तः ऋ-
षीसेवस्थितउरुष्यत् ररक्ष तथायमग्निरृमेधमेतन्नामकमृषिं प्रजया पुत्रादिलक्षणया समसृज-
त् संयुजो ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अग्निर्दाद्रविणं वीरपेशा अग्निर्ऋषियः सहस्रांसनोति ।
अग्निर्दिविहव्यमातंतानग्नेर्धामानिविश्रुता पुरुत्रा ॥ ४ ॥

अग्निः । दात् द्रविणम् । वीरपेशाः । अग्निः । ऋषिम् । यः ।
सहस्रां । सनोति । अग्निः । दिवि । हव्यम् । आ ।
तान् । अग्नेः । धामानि । विश्रुता । पुरुत्रा ॥ ४ ॥

अयमग्निर्वीरपेशाः प्रेरकज्वालारूपोद्रविणं धनं दातु ददाति तथाग्निर्ऋषिं मंत्रद्रष्टारं पुत्रं प्रयच्छतीति शेषः । ऋषिर्विशेष्यते यऋषिः सहस्रा गवां सहस्राणि सनोति भजते दक्षिणा-
त्वेन तदृषिं ददातीति । तथा अग्निर्दिवि द्युलोके हव्यं यजमानैर्हुतं आततान देवेषु विस्तारयति
तथाग्नेर्धामानि शरीराणि विभृता विभृतानि पुरुत्रा बहुषु स्थानेषु आहवनीयधिष्ण्यादि-
षु क्षित्यादिषु वा ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

अग्निमुक्थैर्ऋषयोविह्वयन्तेग्निंनरोयामनिबाधितासः ।

अग्निं वयो अन्तरिक्षे पतन्तोग्निः सहस्रापरियातिगोनाम् ॥ ५ ॥

अग्निम् । उक्थैः । ऋषयः । वि । ह्वयन्ते । अग्निम् । नरः ।

यामनि । बाधितासः । अग्निम् । वयः । अन्तरिक्षे । पतन्तः ।

अग्निः । सहस्रा । परि । याति । गोनाम् ॥ ५ ॥

अग्निमुक्थैः शस्त्रैः ऋषयः पूर्वे विह्वयन्ते विविधमाह्वयन्ति यज्ञे स्वीये अग्निं नरोमनु-
ष्यायामनि संग्रामे यातिर्वधकर्मसु पठितः बाधितासः शत्रुभ्योबाधिताः प्राप्नुवन्ति जयार्थं ।
तथाग्निं वयः पक्षिणोन्तरिक्षे पतन्तः पश्यन्ति रात्रिषु । तस्मादिमां वयांसि नक्तं नाध्यासतइ-
ति ब्राह्मणं । यद्वा दावभूतमग्निं अन्तरिक्षगावयः पतन्ति तथाग्निर्गोनां गवां सहस्रा सहस्राणि
परिपरितोयाति गच्छति ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी-

अग्निं विशां ईळते मानुषीर्या अग्निमनुषो नहुषो विजाताः ।

अग्निर्गान्धर्वी पथ्यामृतस्याग्नेर्गव्यूतिर्घृतआनिषत्ता ॥ ६ ॥

अग्निम् । विशां । ईळते । मानुषीः । याः । अग्निम् । मनुषः । नहुषः ।

वि । जाताः । अग्निः । गान्धर्वीम् । पथ्याम् । ऋस्य ।

अग्नेः । गव्यूतिः । घृते । आ । निषत्ता ॥ ६ ॥

अग्निं विशः प्रजा ऋत्विग्यजमानलक्षणाः ईळते स्तुवन्ति यामानुषीर्मानुष्यः मनुष्याज्जा-
ताः ताईळते तथाग्निं मनुषोमनुष्यानहुषोराज्ञः सकाशाज्जाताः प्रजाविविधं स्तुवन्तीति । अग्नि-
र्गान्धर्वी वाङ्नामैतत् वाचं शृणोति कीदृशीं गान्धर्वी ऋतस्य यज्ञस्य पथ्यां पथि हितां अग्नेर्म-
हात्मनोगव्यूतिर्माणोघृते आज्ये आनिषत्ता सर्वतोनिषण्णोभवति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

अग्रये ब्रह्म ऋभवस्ततक्षुरग्निमहामवोचामासुवृक्तिम् ।

अग्नेप्रावज्रितारं यविष्ठाग्नेमहिद्रविणमायजस्व ॥ ७ ॥ १५ ॥

अग्रये । ब्रह्म । ऋभवः । ततक्षुः । अग्निम् । महाम् ।

अवोचाम् । सुवृक्तिम् । अग्ने । प्र । अव । ज्रितारम् ।

यविष्ठा । अग्ने । महि । द्रविणम् । आ । यजस्व ॥ ७ ॥ १५ ॥

अग्रये ब्रह्म स्तोत्रं ऋभवोमेधाविनस्ततक्षुः अकुर्वन् वयं च महान्तमग्निं प्रति सुवृ-
क्तिं स्तुतिमवोचाम । हे यविष्ठ युवतमाग्ने ज्रितारं स्तोतारं प्राव प्ररक्ष हे अग्ने महि महत् द्रवि-
णं धनमायजस्व प्रयच्छेत्यर्थः अत्र प्रतिवाक्यमभ्यभिधानं तस्य स्तुत्यत्वप्रदर्शनार्थं ॥ ७ ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीये पञ्चदशोवर्गः ॥ १५ ॥

यइमेति सप्तर्चं त्रयोदशं सूक्तं भुवनपुत्रस्य विश्वकर्मणार्षं त्रैष्टुभं विश्वकर्मदेवत्यं । त-
थाचानुक्रान्तं—यइमाविश्वकर्मा भौवनोवैश्वकर्मणं त्विति । गतः सूक्तविनियोगः । अत्र वा-
जसनेयकं—ब्रह्मावैस्वयंभूस्तपोतप्यत तदैक्षत नवैतपस्यानन्त्यमस्ति हन्ताहंभूतेष्वात्मानं जुह्वा-
मि भूतानिचात्मनीति । तत्सर्वेषु भूतेष्वात्मानंहुत्वेत्यादि ।

तत्र प्रथमा—

यइमाविश्वाभुवनानि जुह्वद्विर्हीतान्यसीदत्पितानः ।

सआशिषाद्रविणमिच्छमानः प्रथमच्छदवरो आविवेश ॥ १ ॥

यः । इमा । विश्वा । भुवनानि । जुह्वत् । ऋषिः । होता ।
नि । असीदत् । पिता । नः । सः । आशिषा । द्रविणम् ।
इच्छमानः । प्रथमच्छत् । अवरान् । आ । विवेश ॥ १ ॥

अत्रनिरुक्तं—विश्वकर्मासर्वमेधेसर्वाणि भूतानि जुहवांचकार सआत्मानमप्यन्ततोजुहवांचकार तदभिवादिन्येषर्भवति यइमाविश्वाभुवनानिजुह्वदिति । योविश्वकर्मा एतन्नामकः ऋषिः भुवनपुत्रोहोता होमनिष्पादकः सन् विश्वा सर्वाणि भुवनानि जुह्वत् होमं कुर्वन् प्रथमं सर्वं जगद्धृत्वत्यर्थः पश्चाद्ग्नौ न्यसीदत् पिता जनकः आत्मरुतेन कर्मणा देहोत्पत्तेः नचैकस्य जन्यजनकभावोविरुध्यते तपोबलेन शरीरद्वयस्वीकारात् सएकधाभवतीत्यादिश्रुतेः । सऋषिः आशिषा आशीःप्रतिपादकेन सूक्तवाकादिना द्रविणं धनं स्वर्गाख्यमिच्छमानः कामयमानः प्रथमच्छत् प्रथममग्नेर्भुवनैराच्छादयिता अवरान् विप्रकृष्टान् भूतान् स्वात्मना हुतान् आविवेश आविष्टवान्निमित्त्युक्तार्थएव पुनर्विशेषेणोक्तः एवमुत्तरत्राधियज्ञपरतया योज्यं । अथाध्यात्मप्रसिद्धोच्यते—योविश्वकर्मा परमेश्वरइमा विश्वा भुवनानि जुह्वत् प्रलयकाले पृथिव्यादीनिमान्सप्तलोकान् स्वात्मन्याहुतिप्रक्षेपवत् संहरन् ऋषिरतीन्द्रियद्रष्टा सर्वज्ञोहोता संहाररूपस्य होमस्य कर्ता नोस्माकं पिता जनकोनिषसाद् स्वयं स्थितवान् । अयमर्थः प्रलयकाले प्राप्तं सति सर्वान् लोकान् संहत्यास्माकमपि संहर्ता पुनः स्रष्टा च सन् सर्वज्ञोयः परमेश्वरः स्वयमेकएवासीत् । तथान्ब्रुवते हि श्रुतयः—आत्मावाइदमेकएवाग्रआसीत् । सदेवसोम्येदमग्र आसीदित्यादिकौः । सतादृशः परमेश्वरः आशिषा बहुःस्यांप्रजायेत्येवंरूपया पुनः पुनःसिसृक्षया द्रविणमिच्छमानः धनोपलक्षितं जगद्भोगमाकांक्षमाणः प्रथमच्छत् प्रथमं मुख्यं निष्पपंचं पारमार्थिकं रूपमावृण्वन् अवरान् स्वसृष्टान् प्राणिहृदयप्रदेशानाविवेश आविष्टवान् जीवरूपेण । तथाच श्रूयते—सोकामयत बहुःस्यांप्रजायेयेति । सतपोत्पत्तयत् सतपस्तत्त्वा इदं सर्वमसृजत् यदिदं किंच तत्सृष्ट्वातदेवानुपाविशदिति । एवमन्याअप्युपनिषदउदाहार्याः ॥ १ ॥

वैश्वदेवस्यपशोर्वपायाअनुवाक्या किंस्विदासीदित्येषा । सूत्रितंच—किंस्विदासीदधिष्ठानं योनःपिताजनितेति ।

सैषा द्वितीया—

किंस्विदासीदधिष्ठानमारम्भणंकतमत्स्वित्कथासीत् ।

यतोभूमिंजनयन्विश्वकर्माविद्यामौर्णोन्महिनाविश्वचक्षाः ॥ २ ॥

किम् । स्वित् । आसीत् । अधिष्ठानम् । आरम्भणम् ।

कतमत् । स्वित् । कथा । आसीत् । यतः । भूमिम् । जनयन् ।

विश्वकर्मा । वि । द्याम् । और्णोत् । महिना । विश्वचक्षाः ॥ २ ॥

पूर्वमन्वे जगत्प्रलयकालेसंहत्य पश्चात्सिसृक्षायां सर्वं सृष्ट्वा तत्र प्रविष्टइत्युक्तं अत्र तस्य द्वितीयस्याधिष्ठानं जगदुपादानकारणाद्यसंभवात् सृष्टिरनुपपन्नेत्याक्षिपति । लोके हि घटं चिकीर्षुःकुलालोगृहादिकं किञ्चित्स्थानमधिष्ठाय घृद्रूपेणारंभकद्रव्येण चक्रादिरूपैरुपकरणैर्घटं निष्पादयति तद्वदीश्वरस्य जगदाश्रयद्यावापृथिव्योरुत्पादनवेलायामधिष्ठानं किं स्विदासीत् किंनामाभूत् न किञ्चिदित्यर्थः तथा तयोरारंभणं कतमत्स्वित् आरभ्यतेऽनेनेत्यारंभणं उपादानकारणं तदपि कतमद्भवेत् तदपि नेत्यर्थः । यद्यपि संभवेदारंभणं कथासीत् कथमभूत् किं स्वयं सदसद्वाभवेदित्यर्थः उभयमपि नोपपद्यते सच्चेदद्वैतभंगप्रसंगः असच्चेत्सदात्मकयोर्द्यावापृथिव्योरुत्पादानानर्हत्वात् नान्यत् किञ्चनमिषदित्यादिश्रुतेश्चेत्यभिप्रायः । यतोयस्मादधिष्ठानादारंभणाच्च विश्वचक्षाः सर्वद्रष्टा विश्वकर्मा प्रमेश्वरोभूमिंजनयन् वर्तते तथा द्यां दिवं व्यौर्णोत् व्यवृणोत् सृष्टवान् महिना स्वमहत्त्वेन किंस्विदासीदिति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

विश्वतश्चक्षुरुतविश्वतोमुखोविश्वतोबाहुरुतविश्वतस्पात् ।

संबाहुभ्यां धर्मति संपतत्रैर्द्यावाभूमी जनयं देव एकः ॥ ३ ॥

विश्वतःश्चक्षुः । उत । विश्वतःश्मुखः । विश्वतःश्बाहुः । उत ।

विश्वतःश्पात् । सम् । बाहुभ्याम् । धर्मति । सम् । पतत्रैः ।

द्यावाभूमी इति । जनयन् । देवः । एकः ॥ ३ ॥

अनया सर्वात्मकत्वेन कुलालादिविलक्षणत्वादधिष्ठानाद्यभावेपि स्रष्टुं शक्नोतीत्याह विश्वतश्चक्षुः सर्वतोव्याप्तचक्षुः उतापिच विश्वतोमुखः तथा विश्वतोबाहुः उतापिच विश्वतस्पात् सएवंविधः परमेश्वरः स्वस्मिन् त्रैलोक्यमुत्पादयतीत्यर्थः । कथमित्युच्यते—बाहुभ्यां दिवं संधमति धमतिर्गतिकर्मा सम्यक् प्रेरयति तथा पतत्रैः गमनशीलैः पादैः पृथिवीं संधमतीत्युभयोरेवश्रवणं प्राधान्याभिप्रायै एवं द्यावाभूमी जनयन् दिवं च पृथिवींचोत्पादयन् देवोद्योतमानः स्वयंप्रकाशः परमेश्वरएकोसहायएव वर्तते ॥ ३ ॥

अथ चतुर्था—

किंस्विद्वनंकउसवृक्षआसयतोद्यावांपृथिवीनिष्ठतक्षुः ।

मनीषिणोमनंसापृच्छतेदुतद्यदध्यतिष्ठद्भुवनानिधारयन् ॥ ४ ॥

किम् । स्वित् । वनम् । कः । ऊँ इति । सः । वृक्षः । आस । यतः ।

द्यावांपृथिवी इति । निःस्तक्षुः । मनीषिणः । मनंसा ।

पृच्छत । इत् । ऊँ इति । तत् । यत् । अधिः अतिष्ठत् ।

भुवनानि । धारयन् ॥ ४ ॥

पूर्वस्यामृच्युक्तं ब्रह्मैव भूम्यादिकारणमिति तदेवानयाप्रश्नकथनव्याजेनोच्यते—लोके हि प्रौढं प्रासादं निर्माणः कस्मिंश्चित्प्रौढे वने. कंचिन्महान्तं वृक्षं छित्वा तक्षणादिना स्तंभादिकं संपादयति इहतु परमेश्वरप्रेरिताजगत्स्रष्टारोयतोयस्माद्वनात् यं वृक्षमादाय द्यावापृथिवी निष्ठतक्षुः तक्षणेन द्यावापृथिव्यौ निष्पादितवन्तः तद्वनं किंस्वित् किंनाम स्यात् । तथाकउ सवृक्षआस कस्तादृशोमहान् वृक्षोभूत् । हे मनीषिणोमनसईश्वरास्तदुभयं मनसा जिज्ञासायुक्तेन पृच्छतेदु पृच्छतैव । किंचेश्वरोभुवनानि धारयन् यत्स्थानमध्यतिष्ठत्तदपि पृच्छत एतस्य सर्वस्याप्युत्तरं ब्रह्मवनंब्रह्मसवृक्षआसीदित्यादिकमुत्तरं ॥ ४ ॥

साकमेधेषु वैश्वदेवकर्मणएककपालस्य यातेधामानीत्येषा याज्या सूत्रितंच—विश्वकर्मनहविषावावृधानो यातेधामानिपरमाणियावमिति । पूर्वोक्तस्य पशोर्हविष्एषैव याज्या । सूत्रितंच—यातेधामानिपरमाणियावमा यइमेद्यावापृथिवीजनित्रीइति ।

सैषा पंचमी-

यातेधामानिपरमाणि। यावमायामध्यमाविश्वकर्मन्नुतेमा ।
शिक्षासखिभ्योहविषिस्वधावःस्वयंयजस्वतन्वंवृधानः ॥ ५ ॥

या । ते । धामानि । परमाणि । या । अवमा । या । मध्यमा ।
विश्वकर्मन् । उत । इमा । शिक्ष । सखिभ्यः । हविषि ।
स्वधावः । स्वयम् । यजस्व । तन्वम् । वृधानः ॥ ५ ॥

अनया भौवनोविश्वकर्मा जगत्कारणं विश्वकर्मदेवं स्तौति । हे विश्वकर्मन् या यानि ते तव परमाणि धामानि शरीराणि सन्ति या यानि च मध्यमानि शरीराणि सन्ति उतापिच या यानि अवमानि धामानि शरीराणि सन्ति उतापिच तानीमानि सर्वाणि शरीराणि सखिभ्योस्मभ्यं यष्टुं हविषिमयि हविर्भूतेसति शिक्षदेहि । हे स्वधावोहविलक्षणान्नवन् स्वयमेव त्वं तन्वं स्वकीयं पूर्वोक्तं त्रिविधं शरीरं वृधानोहविषावर्धमानः सन् अनेन धामत्रैविध्योपन्यासेन उत्तमभूतानि देवादिशरीराणि मध्यमभूतानि मनुष्यादिशरीराणि निरुष्टभूतानि रुमिकीटादिशरीराणि च परिगृहीतानि किंबहुना सर्वं जगदुपात्तं भवति उक्तव्यतिरेकेण निरवयवस्य परमेश्वरस्य विग्रहाभावात् तदैक्षत बहुःस्यांप्रजायेयेत्यादि श्रुतिभ्यः परमेश्वरस्यैव देवादिभेदेन बहुभावावगमात् ॥ ५ ॥

तस्मिन्नेव वैश्वकर्मणपशौ वषापुरोडाशयोर्विश्वकर्मन्हविषेति द्वेक्रमेणानुवाक्ये । सूत्रितंच-विश्व कर्मन्हविषावावृधानइति द्वे विश्वकर्माविमनाआद्विहायाइति । साकमेधेषुवैश्वकर्मणस्य विश्वकर्मन्हविषेत्येषैवानुवाक्या । सूत्रंतु पूर्वमुदाहृतं ।

सैषा षष्ठी-

विश्वकर्मन्हविषावावृधानःस्वयंयजस्वपृथिवीमुतद्याम् ।
मुह्यन्त्वन्येअभितोजनांसइहास्माकंमघवांसूरिरंस्तु ॥ ६ ॥

विश्वकर्मन् । हविषा । वृधानः । स्वयम् । यजस्व ।
पृथिवीम् । उत । द्याम् । मुह्यन्तु । अन्ये । अभितः । जनांसः ।
इह । अस्माकम् । मघवांसूरीः । अस्तु ॥ ६ ॥

हे विश्वकर्मन् विश्वविषयकर्मन् एतन्नामक परमेश्वर हविषा हविर्भूतेन मया विश्वकर्मणा मया दत्तेन वा हविषा वावृधानो वर्धमानः विश्वकर्मा सर्वाणि भूतानि जुहवांचकार सआत्मानमप्यन्ततोजुहवांचकारति हि निरुक्तं पूर्वमुदाहृतं । स्वयमेव पृथिवीमुतापि च द्यां दिवं च स्वसृष्टे द्यावापृथिव्यौ स्वयं प्रवृद्धः सन् यजस्व पूजय अन्ये मत्तोऽन्ये जनासोजनाअयष्टारोस्मद्यागविरोधिनोवा मुह्यन्तु मुग्धाभवन्तु अभितः । सर्वतः अथ परोक्षरुतः इहास्मिन्यागेऽस्माकं मघवास्मत्पत्तेन हविलेक्षणेन धनेन धनवान् ससुरिः स्वर्गादिफलस्य प्रेरकोऽस्तु भवतु । अत्र विश्वकर्मन् हविषावर्धमानइत्यादिनिरुक्तं द्रष्टव्यं ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

वाचस्पतिं विश्वकर्माणमूतये मनोजुवं वाजे अद्याहुवेम ।
सनो विश्वानि हवनानि जोषत् विश्वशंभूरवसे साधुकर्मा ॥ ७ ॥ १६ ॥

वाचः । पतिम् । विश्वऽकर्माणम् । ऊतये । मनःऽजुवंम् ।
वाजे । अद्य । हुवेम । सः । नः । विश्वानि । हवनानि । जोषत् ।
विश्वऽशंभूः । अवसे । साधुकर्मा ॥ ७ ॥ १६ ॥

वाचस्पतिं मंत्रात्मकस्य वचसः स्वामिनं विश्वकर्माणं विश्वकर्तारं मनोजुवं मनोवेगगमनं देवं वाजे यज्ञे अद्यास्मिन्दिने ऊतये तर्पणाय हुवेम आह्वयाम सदेवोनोस्माकं विश्वानि सर्वाणि हवनानि जोषत् सेवतां । किमर्थं अवसे अस्माकं रक्षणाय सविशेष्यते विश्वशंभूः विश्वस्य सुखस्योत्पादकः साधुकर्मा च ॥ ७ ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीये षोडशोवर्गः ॥ १६ ॥

चक्षुषइति सप्तर्चं चतुर्दशं सूक्तं ऋष्याद्याः पूर्ववत् । चक्षुषइत्यनुक्रान्तं गतः सूक्तविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

चक्षुषः पितामनसाहिधीरोघृतमेनेअजनन्नम्रमाने ।
यदेदन्ता अददहन्त पूर्वआदिद्यावापृथिवीअप्रथेताम् ॥ १ ॥

चक्षुषः । पिता । मनसा । हि । धीरः । घृतम् । एने ।
 अजनत् । नन्नमाने इति । यदा । इत् । अन्ताः । अददहन्त ।
 पूर्वे । आत् । इत् । द्यावापृथिवी इति । अप्रथेताम् ॥ १ ॥

चक्षुषः चक्षुरुपलक्षितस्येन्द्रियसंघात्मकस्य शरीरस्य पिता उत्पादयिता यद्वा चक्षुः
 ख्यापकं तेजः तस्योत्पादयिता मनसा नहि मत्समोस्ति कश्चिदिति बुद्ध्याहि खलु धीरोधृष्टो-
 विश्वकर्मा प्रथमघृतमुदकमजनदजनयत् आपोवाइदमग्रे अपएवससर्जादावित्यादि श्रुतिस्मृती
 स्यातां पश्चादेने द्यावापृथिव्यौ नन्नमाने तस्मिन्नुदके इतस्ततश्चलन्त्यौ यःअजनयत् अथ य-
 देत् यदेवान्ताः पर्यन्तपदेशाः पूर्वे पुराणाः द्यावापृथिव्योः संबन्धनः अददहन्त दृढाअभवन्
 विश्वकर्मणा दृढाः संपादिताइत्यर्थः आदित् अनन्तरमेव द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ अप्रथे-
 तां यथा कामं प्रथिते अभूतां ॥ १ ॥

वैश्वकर्मणस्य पशोर्हविषएषानुवाक्या विश्वकर्माविमनाआद्विहायाः किंस्विदासीदधि-
 ष्ठानमितिसूत्रितं ।

अथ द्वितीया—

विश्वकर्माविमनाआद्विहायाधाताविधातापरमोत्सन्दृक् ।
 तेषामिष्टानिसमिषामदन्तियत्रासप्तऋषीन्परएकमाहुः ॥ २ ॥
 विश्वऽकर्मा । विऽमनाः । आत् । विऽहायाः । धाता ।
 विऽधाता । परमा । उत । समऽदृक् । तेषाम् । इष्टानि । सम् ।
 इषा । मदन्ति । यत्र । सप्तऽऋषीन् । परः । एकम् । आहुः ॥ २ ॥

अयं मंत्रोधिंयज्ञाध्यात्मयोर्भेदेन द्विधा व्याख्येयः । तत्र प्रथमं दैवतमधिकृत्योच्यते—वि-
 श्वकर्मा बहुविधप्रकाशवृष्टिप्रदानादिकर्मणां कर्ता आदित्यः सच विमनाः विभूतमनाः आदि-
 त्यनर्थकः सर्वतइत्यर्थे वाविहायाः विविधमाप्ता महानित्यर्थः धाता वृष्ट्यादिकर्ता च विधाता
 जगतः कर्ता च परमा परमः सन्दृक् सन्द्रष्टाच भूतानां तेषां सप्तऋषीणां सज्योतिषां रश्मीना-
 मित्यर्थः चरमपादे वक्ष्यमाणत्वात् इष्टानि स्थानानि शरीराणि वा इषोदकेन संमदन्ति संमो-
 दन्ते यत्र यस्मिन्नादित्ये तं देवं सप्तर्षीन् सप्तर्षिभ्यइत्यर्थः तेभ्यः परःपरस्तात् एकमेवादित्य-

माहुर्मन्त्रविदः । अथाध्यात्मपक्षे उच्यते—विश्वकर्मा यः परमात्मा प्राणप्रकाशाभ्यामुपेतः सन् बहुकर्मा भवति सच विमनाः विभूतमनाः विहायाः वस्तुतोमहान् विशेषेण सुकृतदुष्कृत-फलस्याप्ता धाता विधाता च परमोतसन्दृक् परमश्च सन्दृष्टेन्द्रियाणां । तेषांसप्तर्षीणां द्रष्टृणामिन्द्रियाणां इष्टानि स्वरूपाणि इषान्नेन सह संमदन्ति संमोदन्ते । यत्र यस्मिन्नात्मनि तमात्मानं सप्तर्षीन् सप्तसंख्याकेभ्यः सर्पणस्वभावेभ्योवा परः परस्ताद्वर्तमानमिन्द्रियाद्यतीतमेकं परमात्मानमाहुस्तत्त्वविदः अत्र विश्वकर्माविभूतमनाव्याप्तेत्यादिनिरुक्तमनुसन्धेयं ॥ २ ॥

पूर्वोक्तएव पशौ पुरोडाशस्य योनःपितेत्येषा याज्या । सूत्रितं च—योनःपिताजनितायो-विधाता यातेधामानिपरमाणियावमेति ।

सैषा तृतीया—

यो॒नः॑ पि॒ता ज॒निता॑ यो॒ वि॒धा॒ता धा॒मानि॑ वे॒द भु॒व॒ना नि॒ विश्वा॑ ।
यो॒ दे॒वा॒नां॑ ना॒म धा॑ एक॒ ए॒व तं॑ संप्र॒श्रं भु॒व॒ना य॒न्त्य॒न्या ॥ ३ ॥

यः । नः । पि॒ता । ज॒निता॑ । यः । वि॒धा॒ता । धा॒मानि॑ । वे॒द ।
भु॒व॒ना नि॑ । विश्वा॑ । यः । दे॒वा॒नाम् । ना॒म धाः॑ । एकः ।
ए॒व । तम् । स॒म्प्र॒श्रम् । भु॒व॒ना । य॒न्ति॑ । अ॒न्या ॥ ३ ॥

योविश्वकर्मा नोस्माकं पिता पालयिता न केवलं पालकः किंच जनिता उत्पादकः कि-
मनेनास्माकमुत्पादकइति संकोचेन योविधाता सर्वस्य जगतउत्पादकः योविश्वकर्मा नोस्माक-
मुत्पन्नानि धामानि देवानां तेजःस्थानानि वेद वेत्ति । किंबहुना विश्वा विश्वानि भुवना भूतजा-
तानि वेद वेत्ति यश्च देवानामग्निवाय्वादीनां नामधाः नाम्नां धाता इन्द्रादीन्निर्माय तेषां इन्द्रा-
दि नाम कृत्वा तत्पदेषु स्थापयिता एकएव तदेवं अन्या अन्यानि भुवना भूतजातानि प्रश्रं कः
परमेश्वरइति पृच्छां यन्ति प्रामुवन्ति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्था—

तआ॒यं ज॒न्त॒द्रवि॑णं॒ सम॒स्मा कृ॑ष्युः पूर्वे॒ ज॒रि॒तारो॑ नभूना ।
अ॒सूर्ते॑ सूर्ते॒ रज॑सिनिष॒त्ते ये॑ भू॒तानि॑ स॒म कृ॑ण्वन्नि॒मानि॑ ॥ ४ ॥

ते । आ । अ॒य॒ज॒न्त॒ । द्र॒वि॒णम् । सम् । अ॒स्मै । ऋ॒ष॒यः । पूर्वे ।
ज॒रि॒तारः । न । भू॒ना । अ॒सूर्ते । सूर्ते । रज॑सि । नि॒ऽस॒त्ते ।
ये । भू॒तानि॑ । स॒म्ऽअ॒कृ॒ण्वन् । इ॒मानि॑ ॥ ४ ॥

ते पूर्वे ऋषयोऽस्मै विश्वकर्मणे द्रविणं च पुरोडाशादिलक्षणं धनं संसम्यगायजन्त सर्व-
तोयजन्ते जरितारो न भूना स्तोतारो यथा भूना भून्ना महास्तात्रेण यथा यजन्ति तद्वत् ये म-
हर्षयः असूर्ते सरणवर्जिते सूर्ते सरणसहिते स्थावरजंगमात्मके रजसि लोके निषत्ते निषण्णे
निश्चलमवस्थिते इमानि भूतानि भुवनानि प्राणिन इत्यर्थः समकृण्वन् सम्यक् धनादिना पू-
जयन् । अथवायमर्थः ये स्थावरजंगमात्मके जगति वर्तमानानेतान् प्राणिनः तेजसा समकृण्वन्
ते पूर्वेऋषयोऽद्रष्टारो रश्मयोऽस्मा आदित्यात्मकाय विश्वकर्मणे द्रविणं तेजः आयजन्त ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

प॒रो॒दि॒वा॒प॒र॒ए॒ना॒पृ॒थि॒व्या॒प॒रो॒दे॒वे॒भि॒र॒सु॒रै॒र्य॒दा॒स्ति॑ ।
कं॒स्वि॒द्ग॒र्भं॒प्र॒थ॒मं॒द॒ध्र॒आ॒पो॒य॒त्र॒दे॒वाः॒स॒म॒प॑श्यन्त॒वि॒श्वे॑ ॥ ५ ॥
प॒रः । दि॒वा । प॒रः । ए॒ना । पृ॒थि॒व्या । प॒रः । दे॒वेभिः॑ । अ॒सुरैः॑ ।
यत् । अ॒स्ति॑ । कम् । स्वि॒त् । ग॒र्भम् । प्र॒थ॒मम् । द॒ध्रे॑ ।
आ॒पः । य॒त्र । दे॒वाः । स॒म्ऽअ॒प॑श्यन्त । वि॒श्वे॑ ॥ ५ ॥

यदीश्वरतत्त्वं दिवा परः द्युलोकादपि परस्तात् वर्तमानं तथा एना अस्याः पृथिव्याः परः परस्ता-
द्वर्तमानं तथा देवेभिर्देवैरस्ताद्वर्तमानं असुरैश्च यत् परः परस्तात् वर्तमानं गुहायामवस्थितं कंस्वित्
गर्भं गर्भवत् सर्वस्य ग्राहकतत्त्वं आपः प्रथमं दध्रे धृतवत्यः यत्र यस्मिन् गर्भे देवा इन्द्रादयो-
विश्वे सर्वेपि समपश्यन्त संगताः परस्परं पश्यन्ति एवं जानन्नेव कश्चित्त्ववित् पशं करोति ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

त॒मि॒द्ग॒र्भं॒प्र॒थ॒मं॒द॒ध्र॒आ॒पो॒य॒त्र॒दे॒वाः॒स॒म॒ग॑च्छन्त॒वि॒श्वे॑ ।
अ॒ज॒स्य॒ना॒भा॒व॒ध्ये॒क॒म॒र्षि॒तं॒य॒स्मि॒न्वि॒श्वानि॑भु॒वनानि॑त्स्थुः ॥ ६ ॥

तम् । इत् । गर्भम् । प्रथमम् । दध्ने । आपः । यत्र । देवाः । ।
सम्पृष्टअर्गच्छन्त । विश्वे । अजस्य । नाभौ । अधि । एकम् ।
अर्पितम् । यस्मिन् । विश्वानि । भुवनानि । तस्थुः ॥ ६ ॥

अनया पूर्वमन्त्रोक्तस्य प्रश्नस्योत्तरमभिधीयते तमिन् तमेव विश्वकर्माणं गर्भं भर्गस्थानी-
यं प्रथमं इतरसृष्टेः पूर्वं आपोदध्ने धृतवत्यः । यत्र गर्भे विश्वे सर्वे देवाः इन्द्रादयः समगच्छन्त
संगताभवन्ति तस्याजस्य नाभावाधि नाभौ अधीति सप्तम्यर्थानुवादी एकमर्पितमित्यण्डाभि-
प्रायेणोक्तं अण्डं हि प्राक् सर्गान्नाभिस्थाने तिष्ठति यस्मिन्नण्डे विश्वानि भुवनानि सर्वाणि
भूतजातानि तस्थुस्तिष्ठन्ति अथवा अजस्य जन्मरहितस्य ब्रह्मणः स्वसृष्टे जले शयानस्य
नाभौ सर्वजगद्बन्धके उदके एकं ब्रह्माण्डमर्पितं स्थापितं शिष्टं समानं । अथास्मिन्नर्थे स्मृ-
तिः—अपएवससर्जादौतासुवीर्यमवाकिरत् । तदण्डमभवद्धैमंसूर्यकोटिसमप्रभमिति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

नतंविदाथयइमाजजानान्यद्युष्माकमन्तरंबभूव ।
नीहारेणप्रावृताजल्प्यांचासुतृपउक्थशासंश्चरन्ति ॥ ७ ॥ १७ ॥
न । तम् । विदाथ । यः । इमा । जजान । अन्यत् । युष्माकम् ।
अन्तरम् । बभूव । नीहारेण । प्रावृताः । जल्प्याः ।
च । असुतृपः । उक्थशासः । चरन्ति ॥ ७ ॥ १७ ॥

हे नरास्तं विश्वकर्माणं न विदाथ न जानीथ यइमा इमानि भूतानि जजान उत्पादि-
तवान् देवदत्तोहं यज्ञदत्तोहमिति वयमात्मानं विश्वकर्माणं जानीमइति यदुच्येत तदसत् न-
सहंप्रत्ययगम्यं जीवरूपं विश्वकर्माणः परमेश्वरस्य तत्त्वं किंतु युष्माकमहंप्रत्ययगम्यानां जी-
वानामन्तरं अन्यदहं प्रत्ययगम्यादतिरिक्तं सर्वं वेदान्तवेद्यमीश्वरतत्त्वं बभूव भवति विद्यते
जीवरूपवत्तदपि कुतोनविद्मइति चेत् श्रूयतां । नीहारेण प्रावृतायूयं नीहारसदृशेनाज्ञानेन आ-
च्छन्नाः अतोन जानीथ यथा नीहारोनात्यन्तमसदृष्टेरावरकत्वात् नात्यन्तंसत्काष्ठपाषाणादि-
वत्संबोद्धमयोग्यत्वात् एवमज्ञानमपि नात्यन्तमसत् इश्वरतत्त्वावरकत्वात् नापि सत् बोधमात्र-

निवर्त्यत्वात् ईदृशेनाज्ञानेन भवन्तः सर्वे जीवाः प्रावृताः । न केवलं प्रावृतत्वं किन्तु जल्प्या च देवोहं मनुष्योहमित्याद्यनृतजल्पनेन प्रावृताः । किंच असुतृपः केनाप्युपायेनासूत्राणान् तृप्यन्तः उदरभराइत्यर्थः नतु पारमेश्वरं तत्त्वं विचारितवन्तः न केवलमिह लोके भोगमात्र-
तृप्ताः उक्थशासः नानाविधेषु यज्ञेषु उक्थं प्रउगनिष्केवल्यादिकं शंसन्तश्चरन्ति पृथिव्यां वर्तन्ते केवलमैहिकामुष्मिकभोगपरावर्तध्वे अतोविश्वकर्माणं देवं न जानीथेत्यर्थः ॥ ७ ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीये सप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

यस्तेमन्योइतिसप्तर्चं पंचदशं सूक्तं मन्युर्नाम तपसः पुत्रऋषिः आद्या जगती शिष्टास्त्रिष्टुभः इ
दमुत्तरं च मन्युदैवत्यं । तथाचानुक्रान्तं—यस्तेमन्योमन्युस्तापसोमान्यवंतु जगत्यादीति। अजिरना
भ्यभिचारसाधने यज्ञे एतत्सूक्तं निविद्धानं सूत्रितंच—त्वयामन्यो यस्तेमन्योइति ।

तत्र प्रथमा—

यस्तेमन्योविधद्वज्रसायकसहओजःपुष्यतिविश्वमानुषक् ।

साह्यामदासमार्यन्त्वयायुजासहस्कृतेनसहसासहस्वता ॥ १ ॥

यः । ते । मन्यो इति । अविधत् । वज्र । सायक । सहः । ओजः ।
पुष्यति । विश्वम् । आनुषक् । स्याम । दासम् । आर्यम् ।
त्वया । युजा । सहःःस्कृतेन । सहसा । सहस्वता ॥ १ ॥

हे मन्यो क्रोधाभिमानिन् देव मन्युर्मन्यतेर्दीप्तिकर्मणः क्रोधकर्मणोवधकर्मणोवेतिनिरुक्तं ।
योयजमानस्ते तुभ्यंअविधत्परिचरति हे वज्र वज्रवत्सारभूत सायक सायकवत् शत्रूणां हिं-
सकसमनुष्यःसहोबलं बाह्यं ओजः शारीरं बलं चानुषक् अनुषक्तं पुष्यति त्वदनुग्रहात् संग्रामे
यस्मादेवं तस्माद्व्यं दासं उपक्षयकर्तारमार्यं अस्मत्तोधिकं चोभयविधं शत्रुं साह्याम अभिभ-
वैम । केन साधनेनेति तदुच्यते त्वया युजा त्वया सहायेन सहायोविशेष्यते सहस्कृतेन बलो-
त्पादितेन सहसा सहमानेन परान् सहस्वता बलवता ईदृशेन महता त्वया सहायेनाभिभवे-
मेत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

म॒न्युरिन्द्रो॑म॒न्युरे॒वास॑दे॒वोम॒न्युर्हो॑ता॒वरु॑णो॒जा॒तवे॑दाः ।
 म॒न्युं॒विश॑ई॒ळते॑मा॒नु॒षी॒र्याःपा॒हि॒नो॑म॒न्यो॒तप॑सा॒स॒जोषाः ॥ २ ॥
 म॒न्युः । इन्द्रः॑ । म॒न्युः । ए॒व । आ॒स॒ । दे॒वः । म॒न्युः । हो॒ता ।
 वरु॑णः । जा॒तवे॑दाः । म॒न्युम् । वि॒शः । ई॒ळते॑ । मा॒नु॒षीः ।
 याः । पा॒हि॒ । नः । म॒न्यो॒ इति॑ । तप॑सा । स॒जोषाः ॥ २ ॥

अयं मन्युरिन्द्रः मन्युरेव देवः सर्वोपि मन्युरेवास अभवत् मन्युरेव होता होमनिष्पाद-
 कोग्निः तथा मन्युर्वरुणोपि जातवेदाः 'जातप्रज्ञोवरुणश्च सर्वेष्वपि तेजस्विषु मन्युसद्भावात्
 यामानुषीर्मनुषोपत्यभूताविशः प्रजाः सन्ति ताः मन्युमेवदेवमीळते स्तुवन्ति हे मन्यो तपसा एत-
 चामकेनास्मत्पित्रा सजोषाः समानप्रीतिस्त्वं पाहि रक्ष ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अ॒भी॒हि॒म॒न्यो॒त॒व॒स॒स्त॒वी॒या॒न्तप॑सा॒युजा॑विज॒हि॒शत्रू॑न् ।
 अ॒मि॒त्र॒हा॒वृ॒त्र॒हा॒द॒स्यु॒हा॒च॒वि॒श्वा॒व॒सू॒न्याभ॑रा॒त्वनः॑ ॥ ३ ॥
 अ॒भि॒ । इ॒हि॒ । म॒न्यो॒ इति॑ । त॒व॒सः॑ । त॒वी॒यान् । तप॑सा । यु॒जा ।
 वि॒ । ज॒हि॒ । शत्रू॑न् । अ॒मि॒त्र॒हा॒ । वृ॒त्र॒हा॒ । द॒स्यु॒हा॒ । च॒ ।
 वि॒श्वा॑ । व॒सू॒नि॒ । आ॒ । भ॒र॒ । त्वम् । नः ॥ ३ ॥

हे मन्यो त्वमभीहि अभिगच्छास्मद्यज्ञं कीदृशस्त्वं तवसोबलवतोपि तवीयानत्यन्तं ब-
 लवान् सत्वं तपसा अस्मत्पित्रा युजा सहायेन शत्रून् विजहि किंचामित्रहा अमित्राणां हन्ता
 अमित्रोस्त्रिगधः तथा वृत्रहा आवरकाणां शत्रूणां हन्ता तथा दस्युहा च, दस्युरुपक्षयकारी
 शत्रुः तादृशमन्युदेव त्वं विश्वा सर्वाणि वसूनि धनानि नोस्मभ्यमाभर आहर ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

त्वंहि॑म॒न्यो॒अ॒भिभू॑त्यो॒जाःस्वयं॑भू॒र्भामो॑अ॒भिमा॑तिषा॒हः ।
 वि॒श्वच॑र्षणिः॒सद्गुरिः॑सहा॒वान॒स्मास्वो॑जः॒पृ॒तना॑सु॒धेहि॑ ॥ ४ ॥

त्वम् । हि । म॒न्यो इति । अ॒भिभू॑तिः॒ओजाः । स्व॒य॒म॒भूः ।
 भामः । अ॒भि॒मा॒तिः॒सहः । वि॒श्व॒र्च॑णिः । स॒हुरिः । सहा॑वान् ।
 अ॒स्मासु॑ । ओजः॑ । पृ॒त॒नासु॑ । धे॒हि ॥ ४ ॥

हे मन्यो त्वं अभिभूत्योजापरेषामभिभावुकबलः स्वयंभूः स्वयमेवोत्पन्नः भामः क्रुद्धः
 अभिमातिषाहः अभितोर्हिंसन्तीत्यभिमातयः शत्रवः तेषामभिभविता विश्वर्चणिः सर्वेषां द्र-
 ष्टा सहुरिः सहनशीलः सहावान् सहनवान् ईदृशस्त्वमस्मासु पृतनासु संग्रामेषु ओजोबलं
 धेहि देहि ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

अ॒भा॒गःस॒न्नप॒परे॑तोअस्मि॒तव॒क्त्वा॑तवि॒षस्य॑प्र॒चेतः ।
 तं॒त्वा॑म॒न्योअ॒क्र॒तुजि॒हीळा॒हंस्वा॑त॒नूर्ब॒ल॒देया॑य॒मेहि ॥ ५ ॥

अ॒भा॒गः । सन् । अप । परा॑इतः । अ॒स्मि । तव । क्त्वा ।
 त॒वि॒षस्य॑ । प्र॒चेत॑ इति प्र॒चेतः । तम् । त्वा । म॒न्यो इति ।
 अ॒क्र॒तुः । जि॒हीळ॑ । अ॒हम् । स्वा । त॒नूः । ब॒ल॒देया॑य ।
 मा । आ । इ॒हि ॥ ५ ॥

हे प्रचेतः प्रकृष्टज्ञान मन्यो तविषस्य महतस्तव क्त्वा कर्मणा अभागोभागरहितः सन्
 त्वां यज्ञे अयाजकं सन्नित्यर्थः तदनुकूलरहितोहं अपपरेतः अस्मि युद्धे शत्रुभिरभिभूतः सन्
 दूरं गतोस्मि तं तादृशं भागरहितं त्वा त्वां हे मन्यो अक्रतुः कर्मरहितोहं जिहीळ क्रुद्धं कृत-
 वानित्यर्थः यद्वा अहमेव त्वत्सहायमेव क्रोधितवान् अथेदानीं स्वा तनूः मम शरीरभूतस्त्वं ब-
 लदेयाय बलदानाय मेहि मां प्राप्नुहि ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

अ॒य॒न्ते॑अ॒स्म्यु॒प॒मे॒ह्यर्वा॑द्प्र॒तीची॑नःसं॒हुरे॑विश्व॒धायः ।
 म॒न्योव॑ज्जि॒न्न॒भि॒मामा॑व॒ष्टस्व॑ह॒नाव॑द॒स्यैरु॒तबो॑ध्या॒पेः ॥ ६ ॥

अयम् । ते । अस्मि । उप । मा । आ । इहि । अर्वाङ् ।
 प्रतीचीनः । सहुरे । विश्वधायः । मन्यो इति । वज्रिन् । अभि ।
 माम् । आ । वृत्स्व । हनाव । दस्यून् । उत । बोधि । आपेः ॥ ६ ॥

हे सहुरे शत्रूणां सहनशील विश्वधायः हे विश्वस्य धर्तर्मन्यो अयं जनोहं ते तवास्मि कर्मकृत यतएवमतःप्रतीचीनः प्रतिगन्ता अर्वागस्मदभिमुखं मा मां उपेहि उपागच्छ । हे मन्यो वज्रिन् मां अफ्याववृत्स्व अफ्यावर्तस्व । किमर्थमफ्यागमनमितिचेत् उच्यते—हनाव आवां दस्यून् शत्रून् उतापिच आपेर्वन्धुं बोधि बुध्यस्व ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

अभिप्रेहिदक्षिणतोभवामेधावृत्राणिजंघनावभूरि ।
 जुहोमितेधरुणमध्वोअग्रमुभाउपांशुप्रथमापिबाव ॥ ७ ॥ १८ ॥

अभि । प्र । इहि । दक्षिणतः । भव । मे । अध । वृत्राणि ।
 जंघनाव । भूरि । जुहोमि । ते । धरुणम् । मध्वः । अग्रम् ।
 उभौ । उपांशु । प्रथमा । पिबाव ॥ ७ ॥ १८ ॥

हे मन्यो अभिप्रेहि अभिगच्छ मम युद्धं गत्वा च मे मम दक्षिणतो भव अध अथ आवां वृत्राणि शत्रून् भूरि प्रभूतं जंघनाव हनाव तेतुफ्यमग्रं श्रेष्ठं मध्वोमधु सोमरसं जुहोमि उभौ त्वं चाहं चोपांशुअप्रकाशं प्रथमा प्रथमौ सन्तौ पिबाव ॥ ७ ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीयेष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

त्वयामन्योइति सप्तमं षोडशं सूक्तं आदितस्तिस्त्रिष्टुभः ततश्चतस्रोऽज्यात्यः पूर्ववदृषिदे-
 वते । तथाचानुकान्तं—त्वयामन्योचतुर्जगत्यन्तमिति । अजिरनाऽग्रेकाहे इदं सूक्तं मरुत्वती-
 यशस्त्रेनिविद्धानं सूत्रं पूर्वसूक्तएवोदाहृतं । विनुत्यभिभूतिषु वज्रध्वेकाहेऽप्येते सूक्ते मरुत्वती-
 निष्केवत्वयोः शस्ये । सूत्रितंच—विनुत्यभिभूत्योरिषुवज्रयोश्च मन्युसूक्तेइति ।

तत्र प्रथमा—

त्वयामन्योसरथमारुजन्तोहर्षमाणासोष्टृषितामरुत्वः ।
 तिग्मेषवआयुधासंशिशानाअभिप्रयन्तुनरोअग्निरूपाः ॥ १ ॥

त्वया । मन्यो इति । स॒दरथं॑ । आ॒दरु॒जन्तः॑ । हर्ष॑माणासः ।
 धृ॒षिताः॑ । मरु॒त्वः । ति॒ग्म॒इ॒षवः॑ । आयु॑धा । स॒म॒द॒शिशानाः॑ ।
 अ॒भि । प्र । य॒न्तु । नरः॑ । अ॒ग्नि॒द॒रूपाः॑ ॥ १ ॥

हे मन्यो मरुत्वः त्वया सरथं समानामेकमेव रथमारुहेति शेषः आरुजन्तो गच्छन्तो हर्ष-
 माणासो हृष्टाः धृषिताः धृष्टास्तिग्मेषवः तीक्ष्णबाणाः आयुधा आयुधानि संशिशानाः सम्यङ्
 निश्यन्तो नरो युद्धस्य नेतार इन्द्रादयो देवाः त्वदनुचरा वा अग्निरूपाः अग्निवत्तीक्ष्णदाहादिकर्मा-
 णः यद्वा सन्नद्धाः क्वचिनोभिप्रयन्तु युद्धे सहायार्थं । अत्र त्वयामन्यो सरथमारुह्यरुजन्त इत्या-
 दिनिरुक्तमनुसन्धेयं ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अ॒ग्निरि॒वम॒न्यो॒ त्विषि॒तः॑ स॒हस्व॑सेना॒नीर्नः॑ स॒दुरे॑ हूत॒एधि॑ ।
 ह॒त्वाय॑ श॒त्रून्वि॒भज॑स्व वेद॒ओजो॒मिमा॑नो॒ विमृ॑धो॒ नुद॑स्व ॥ २ ॥

अ॒ग्निः॒इ॒व । म॒न्यो॒ इति॑ । त्वि॒षि॒तः । स॒हस्व॑ । से॒ना॒द॒नीः । नः॑ ।
 स॒दुरे॑ । हूतः॑ । ए॒धि । ह॒त्वाय॑ । श॒त्रून् । वि । भ॒ज॑स्व । वेदः॑ ।
 ओजः॑ । मि॒मानः॑ । वि । मृ॒धः । नु॒द॑स्व ॥ २ ॥

हे मन्यो अग्निरिव त्विषितो ज्वलितः सहस्वांभिभव शत्रून् हे सदुरे सहनशील सेनानी-
 रेधि भव नोस्माकं संग्रामे हूतः सन् । किंच हत्वाय हत्वा शत्रून् विभजस्व प्रयच्छास्माकं
 वेदोधनं शत्रुसंबन्धि । किंच ओजोमिमानः अस्माकं बलं कुर्वन् मृधः शत्रून् विनुदस्व घात-
 येत्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

स॒ह॒स्वम॒न्यो॒ अ॒भिमा॑ति॒मस्मे॒रु॒जन्मृ॒णन्प्र॑मृ॒णन्प्रे॒हि॒श॒त्रून् ।
 उ॒ग्रंते॒पाजो॑न॒न्वारु॑रु॒धेव॑शीव॒शान॑यस॒एक॑ज॒त्वम् ॥ ३ ॥

सहस्व । मन्यो इति । अभिऽमातिम् । अस्मे इति । रुजन् । मृणन् ।
प्रऽमृणन् । प्र । इहि । शत्रून् । उयम् । ते । पाजः । ननु ।
आ । रुद्रे । वशी । वशम् । नयसे । एकऽज । त्वम् ॥ ३ ॥

हे मन्यो अस्मे अस्माकं अभिमातिं अभिगन्तारं शत्रुं सहस्व अभिभव रुजन् मृणन्
हिंसन् प्रमृणन् प्रकर्षेण हिंसन् यथा पुनर्नजीवेत्तथा कुर्वन् शत्रून् प्रति प्रेहि ते तव पाजोबलं
उग्रमुद्रूर्णं केनन्वारुरुधे आरुन्धन्ति न तथा संभवति हे एकज असहाय वशी त्वं वशं नयसे
प्रापयसि शत्रुं ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

ए०को०ब०हू०ना०म०सि०म०न्य०वी०ळि०तो०वि०शं०वि०शं०यु०ध०ये०सं०शि०शा०धि० ।
अ०क०त्त०रु०क्त्वा०या०यु०जा०व०यं०द्यु०मन्तं०घो०षं०वि०ज०या०यं०रु०ण०म०हे ॥ ४ ॥
एकः । बहूनाम् । असि । मन्यो इति । ईळितः । विशम् विशम् ।
युधये । सम् । शिशाधि । अकृत्तरुक् । त्वया । युजा ।
वयम् । द्युमन्तम् । घोषम् । विजयाय । रुणमहे ॥ ४ ॥

हे मन्यो ईळितः स्तुतस्त्वं एकएवासहायएव बहूनां शत्रूणामसिभवसि पर्याप्तोहन्तुं अ
तोविशंविशं तां तामस्मद्विरोधिनीं प्रजां युधये युद्धाय संशिशाधि सम्यक्तीक्ष्णीकुरु । किंच हे
अकृत्तरुक् अच्छिन्नदीप्ते त्वया युजा सहायेन वयं द्युमन्तं दीप्तिमन्तं घोषं सिंहनादवन्तं विज-
याय विशिष्टजयार्थं रुणमहेकुर्मः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

वि०जे०ष०कृ०दि०न्द्रं०इ०वान०व०ब्र०वो०ऽस्माकं०म०न्यो०अ०धि०पा०भ०वे०ह० ।
प्रि०यं०ते०ना०मं०स०हुरे०गृ०णी०म०सि०वि०द्वा०त०मु०त्सं०य०तं०आ०व०भू०थं ॥ ५ ॥
विजेषकृत् । इन्द्रः इव । अनवऽब्रवः । अस्माकम् । मन्यो इति ।
अधिऽपाः । भव । इह । प्रियम् । ते । नाम । सहुरे ।
गृणीमसि । विद्म । तम् । उत्सम् । यतः । आवभूथं ॥ ५ ॥

हे मन्यो इन्द्रइव विजेषकृत विजयकर्ता तथा अनवब्रवः अनिन्दितवचनः अनवब्रवो नवक्षिप्तवचनइतियास्कः । ईदृशस्त्वमस्माकं अधिपाअधिकं पाता रक्षिता भवेहास्मिन्यज्ञे हे स हुरे शत्रूणां सहनशील ते पियं नाम स्तोत्रं गृणीमसि गृणीमः स्तुमः यतोनाम्नः स्तोत्रात् त्वमा बभूथ आभवसि प्रवृद्धोभवसि तमुत्सं बलस्योद्गमयितारं विद्म जानीमः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठा—

आभूत्यासहजावञ्जसायकसहोविभर्ष्यभिभूतउत्तरम् ।
ऋत्वा॑नोमन्योसहमेधे॑धिमहाधनस्य॑पुरुहूतसंस्तृजि ॥ ६ ॥

आऽभूत्या । सहऽजाः । वञ्ज । सायक । सहः । वि॒भर्षि॑ ।
अभि॑ऽभूते । उत्त॑रम् । ऋत्वा॑ । नः । मन्यो॑ इति । सह ।
मेदी । एधि । महा॑ऽधनस्य॑ । पुरु॑ऽहूत । सम॑ऽस्तृजि ॥ ६ ॥

हे वज्र वज्रवत्सारभूत हे सायक शत्रूणामन्तकर अभिभूते शत्रूणामभिभावुक मन्यो आभूत्या आभूतिरभिभवः तेन सहजाः सहैवोत्पन्नस्त्वं उत्तरमुत्कृष्टतरं सहोबलं विभर्षिधारयसि हेमन्यो ऋत्वा कर्मणा सह नोस्माकं मेधेधि स्निग्धोभव । कुत्रेति तदुच्यते महाधनस्य संग्रामना मैतव संग्रामस्य संस्तृजि सर्गे हे पुरुहूत बहुभिराहूतेति मन्युसंबोधनं ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

संस्तृष्टं धनं मुभयं समाकृतमस्मभ्यं दत्तां वरुणश्च मन्युः ।
भियं दधाना हृदयेषु शत्रवः पराजितासो अपनिलयन्ताम् ॥ ७ ॥ १९ ॥

सम॑ऽस्तृष्टम् । धनंम् । उ॒भयंम् । सम॑ऽआकृतम् । अ॒स्मभ्यंम् । द॒त्ताम् ।
वरु॑णः । च । म॒न्युः । भि॒र्यम् । द॒धानाः । हृ॒दयेषु॑ । श॒त्रवः ।
परा॑ऽजितासः । अप॑ । नि । ल॒यन्ता॑म् ॥ ७ ॥ १९ ॥

संसृष्टमविभागमापन्नमुभयं उभयविधं धनं समाकृतं सम्यगानीतमस्मभ्यं दत्तां कः
वरुणश्च देवोमन्युश्च भियं भयं हृदयेषु दधानाः शत्रवोस्मद्विरोधिनः पराजितासः पराजिताः
अपनिलयन्तां अपनिलीनाभवन्तु ॥ ७ ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीये एकोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

॥ इति दशमे मण्डले षष्ठोऽनुवाकः ॥ ६ ॥

सप्तमेऽनुवाके षट् सूक्तानि तत्र सत्येनेति सप्तचत्वारिंशदृचं प्रथमं सूक्तं सवितृसुतायाः
सूर्याया आर्षं नवोनवइति तिस्रः अनृक्षराइति द्वे गुण्णामीति द्वे यदश्विनापृच्छमानावित्येका
पूषात्वेतोनयत्वित्येका अघोरचक्षुरिति च एवमेतादशर्चस्त्रिष्टुभः । तृष्टमेतदित्येषा उरोबृहती
अष्टकद्वादशकद्व्यष्टकवती । पूर्वापरं चरतइहमियं प्रजया आनः प्रजां जनयत्वित्येतास्तिस्त्रो जग-
त्यः । शिष्टास्त्रयस्त्रिंशदनुष्टुभः । आदितः पञ्चानामृचां सोमो देवता तत एकादशभिः सूर्या स्व-
विवाहं स्तुतवती अतस्तत्रयोर्थः प्रतिपाद्यते स एव देवतात्वेन विज्ञेयः या तेनोच्यते सा देवते-
ति न्यायात् सप्तदश्या देवा देवता अष्टादश्याः सोमार्कौ एकोनविंश्याश्चन्द्रमाः सुर्किंशुकमि-
त्याद्यानवर्चो विवाहमन्त्राः आशिषः प्रतिपादकाः अतस्तत्र प्रतिपाद्योर्थो देवता परादेहश्रीरातनु-
रिति द्वे वध्वाः विवाहकाले परिहितस्य वाससः संस्पर्शनिन्दयिष्यौ येवध्वश्चन्द्रमिति दंपत्योः
क्षयरोगस्य नाशिनी अतस्तद्देवताका परिशिष्टानां षोडशानां सूर्या देवता । तथा चानुक्रान्तं—
सत्येनसप्तचत्वारिंशत्सर्वमनुक्रान्तं । सूक्तं विनियोगोलैंगिकः ।

तत्र प्रथमा—

सत्येनोत्तंभिताभूमिःसूर्येणोत्तंभिताद्यौः ।

ऋतेनादित्यास्तिष्ठन्तिदिविसोमोअधिश्चितः ॥ १ ॥

सत्येनं । उत्तंभिता । भूमिः । सूर्येण । उत्तंभिता । द्यौः । ऋतेनं ।

आदित्याः । तिष्ठन्ति । दिवि । सोमः । अधि । श्रितः ॥ १ ॥

सत्येन ब्रह्मणा अनन्तात्मना ब्रह्मा खलु देवानां मध्ये सत्यभूतः तेनाधःस्थितेन भूमिरु-
त्तंभिता उपरिस्तंभिता यथा अधोन पतेत्तथा कृता यद्वा सत्येनानृतप्रतियोगिना धर्मेण भूमि-
रुत्तंभिता उद्धृता फलिता भवतीत्यर्थः । असति सत्ये भूम्यां सस्याद्योन फलन्ति तथा स-

येण देवेन द्यौरुत्तभिता सूर्योहि द्युस्थानत्वात् दिवं दधार ऋतेन यज्ञेन आदित्याः अदितेः पुत्रादेवास्तिष्ठन्ति यज्ञेन यजमानदत्तेन खत्वाहुत्या देवाउपजीवन्ति दिवि द्युलोके सोमोदेवतानामाप्यायनकारी वह्नीरूपोदेवतारूपश्चाधिश्रितः अधितिष्ठति इति स्वपतिं सोमं सूर्यां स्तौति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

सोमेनादित्याबलिनःसोमेनपृथिवीमही ।

अथोनक्षत्राणामेषामुपस्थेसोमआहितः ॥ २ ॥

सोमेन । आदित्याः । बलिनः । सोमेन । पृथिवी । मही । अथो इति ।
नक्षत्राणाम् । एषाम् । उपस्थे । सोमः । आहितः ॥ २ ॥

सोमेनादित्याअदितेः पुत्राः इन्द्रादयोबलिनोभवन्ति ऐन्द्रवायवादिग्रहपरिग्रहादितिभावः तथा सोमेन आहुत्यात्मनाग्नौहुतेन पृथिवी भूमिः मही महती भवति आहुत्या वृष्टिद्वारेण सस्यादिसम्पत्तेः अथो अपिचायं सोमोनक्षत्राणामेषां नक्षं प्रायन्तइति नक्षत्राग्रहचमसादयः तेषामेषामुपस्थे सोमोरसात्मकआहितः यद्वा प्रसिद्धानामेव नक्षत्राणामुपस्थउपस्थाने द्युलोके सोमआहितः । तृतीयस्यामितोदिविसोमआसीत्तंगायन्याहरदित्यादिश्रुतेः । देवतारूपसोमपक्षे सोमेनादित्यादेवाबलिनोबलवन्तोभवन्ति तस्यैकैककलास्वादनात् । प्रथमांपिबतेवह्निर्द्वितीयांपिबतेरविरित्यादिस्मृतेः । सोमेन पृथिवी मही अमृतसेकेनोषध्याद्यभिवृद्धये पृथिव्याबलवत्वं चन्द्रस्य नक्षत्राणामुपस्थे स्थितिः प्रसिद्धा ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

सोममन्यतेपपिबान्यत्संपिषन्त्योषधिम् ।

सोमंयंब्रह्माणोविदुर्नतस्यांश्रातिकश्चन ॥ ३ ॥

सोमम् । मन्यते । पपिबान् । यत् । समऽपिषन्ति । ओषधिम् ।

सोमम् । यम् । ब्रह्माणः । विदुः । न । तस्यं । अश्राति । कः । चन ॥ ३ ॥

तं सोमं मन्यते कः पपिवान् वैधेन कामार्थं चिकित्साद्यर्थं पीतः सोमोयेन यत् यमित्यर्थः यं सोममोषधिं बलीरूपं सर्पिषन्ति सामर्थ्याद्रासायनिकाः नच ससाक्षात्सोमः तर्हिकः उच्यते सोमं हितं मन्यते यं ब्राह्मणः यद्ब्रह्मशब्दो ब्राह्मणशब्दपर्यायोस्ति कुतोनुचरसि ब्रह्मन् । तस्मै मान्ब्रूयानिधियाय ब्रह्मन्नित्यादि प्रयोगात् । ब्राह्मणा इत्यर्थः ते च ऋत्विजो यजमानाश्च यागसाधनभूतं संस्कर्तुं विदुर्जानन्ति तं तस्यांसं यद्वा कर्मणि षष्ठो तं सोमं कश्चनाश्नाति कश्चिदप्ययज्वेति शेषः यज्वैनं भक्षितुमर्हति नान्यदित्यर्थः एवमोषधिपक्षे । अथ चन्द्रपक्ष उच्यते—तं सोमं मन्यते पपिवान् पीतवान् पीतसोमो यजमानः यत् यमोषधिरूपं सर्पिषन्ति अभिषवग्रावभिरध्वर्वाद्योषजमानाश्च नच ससोमः कस्तर्हि यं ब्रह्माणो ब्राह्मणा अभिज्ञादैकज्ञाविदुः कथयन्ति चन्द्रमसं । नतस्याश्नातिकश्चनदेवो देवेभ्यो न्योमनुष्यादिः देवा अग्न्यादयोरश्मयो वा यज्ञार्हसोमस्यासोमत्वं न निन्दायै अपितु इतरस्य स्तुत्या इति मन्तव्यं । अपशवोन्धे मो अश्वेभ्य इत्यादिवत् । एवमत्र सौम्या उभयथा योज्याः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

आच्छद्द्विधानैर्गुपितो बार्हतैः सोमरक्षितः ।

ग्राव्णामिच्छुण्वन्ति तिष्ठसि न ते अश्नाति पार्थिवः ॥ ४ ॥

. आच्छत् द्विधानैः । गुपितः । बार्हतैः । सोम । रक्षितः । ग्राव्णाम् । इत् । शृण्वन् । तिष्ठसि । न । ते । अश्नाति । पार्थिवः ॥ ४ ॥

हे सोम आच्छद्द्विधानैः आच्छादयन्ति विधानानि येषां ते आच्छद्द्विधानाः तेर्गुपितः तथा बार्हतैः गुपितः स्वानभ्राजांघार्यादिभिः सप्तभिः सोमपालैरक्षितस्त्वं एते वा अमुष्मिच्छोके सोममरक्षन्ति ब्राह्मणं । ग्राव्णामिच्छुण्वन् अभिषवग्राव्णां ध्वनिं शृण्वन्नेव तिष्ठसि ते त्वां पार्थिवः पार्थिवो जंनः नाश्नाति नहि द्युस्थश्चन्द्ररूपः सोमोत्रत्यैः पानयोग्यो भवति । चन्द्रमावैसोमो देवानामन्नं तं पौर्णमास्यामभिषुण्वन्तीति वाजसनेयकं ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

यत्त्वादेवप्रपिबन्तिततुआप्यायसेपुनः ।

वायुःसोमस्यरक्षितासमानामासआकृतिः ॥ ५ ॥ २० ॥

यत् । त्वा । देव । प्रपिबन्ति । ततः । आ । प्यायसे । पुनरिति ।

वायुः । सोमस्य । रक्षिता । समानाम् । मासः । आकृतिः ॥ ५ ॥ २० ॥

हे देव सोम यद्यदा त्वा त्वां प्रपिबन्त्योषधिरूपान्त्रेष्वपि सवनेषु ततो नन्तरमेव पुनराप्यायसे आप्यायस्व समिति प्रातःसवने सन्तेपयांसीत्युत्तरयोः सवनयोराप्यायसे । किंच वायुस्तव सोमस्य रक्षिता यथा न शुष्यसि तथा । वायुः शोषकः प्रसिद्धो लोके । किंच मासः मस्यते परिमीयते इति मासः सोमः स च समानां संवत्सराणामाकृतिः आकर्ता व्यवच्छेदको भवति संवत्सरे संवत्सरे वसन्तादिकालेष्वनुष्ठीयमानत्वात् वसन्तेवसन्ते ज्योतिषायजेतेति श्रुतेः । यद्वा सोमाधारवनस्पतिविकारग्रहद्वारेण वायुः सोमस्य रक्षिता भवति । वायुगोपावनस्पतय इति श्रुतेः । एवं बह्नीरूपसोमपक्षे योजना । चन्द्रपक्षे हे देव सोम यद्यदा त्वा त्वां प्रपिबन्ति रश्मयोऽपरपक्षे ततः अनन्तरमेव पूर्वपक्षे पुनराप्यायसे वायुश्च सोमस्य तव रक्षिता वाय्वधीनत्वाच्चन्द्रगतेः । किंच समानां संवत्सराणां मासः षष्ठ्येकवचनमेतत् मासस्य चाकृतिः कर्ता त्वं चास्थैकैककलाहासवृद्धिभ्यां हि मासः पूर्यते तैः संवत्सर इति ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीये विंशोवर्गः ॥ २० ॥

अथ षष्ठी—

रैभ्यांसीदनुदेयीनाराशंसीन्योचनी ।

सूर्यायाभद्रमिद्वासो गार्थयैति परिष्कृतम् ॥ ६ ॥

रैभ्यां । आसीत् । अनुदेयी । नाराशंसी । निऽओचनी । सूर्यायाः ।
भद्रम् । इत् । वासः । गार्थया । एति । परिष्कृतम् ॥ ६ ॥

आभिः सूर्या स्वविवाहमस्तौदित्युक्तं सूर्यासावित्रीब्रूते रैभी रैभ्यः काश्चन ऋचः । रैभीः शंसति रेभन्तोवैदेवाश्चऋषयश्च स्वर्गं लोकमायन्त्रित्यादिब्राह्मणविहिताः रैभ्यः । सा रैभीअनुदेय्यासीत् यजमानवधूविनोदनायानुदीयमाना वयस्यासीत् । तथा नाराशंसी प्रातारन्नमित्यादिका मनुष्यगणां स्तुतयो नाराशंस्यः सा नाराशंसी न्योचनी उचतिः सेवाकर्मा सा वधूशुश्रूषार्थं दीयमाना दास्यभवत् । सूर्यायामम भद्रं वासः विचित्रदुकूलादिकमाच्छादनयोग्यं वस्त्रं गाथया परिष्कृतमलंकृतमेति । गाथा गीयते इत्यादिब्राह्मणोक्तागाथा तथा गाथया परिष्कृतमस्ति तद्वासोभवदिति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

चित्तिराउपवर्हणं चक्षुरा अभ्यञ्जनम् ।
द्यौर्भूमिः कोशं आसीत् यदात्सूर्यापतिम् ॥ ७ ॥

चित्तिः । आः । उपवर्हणम् । चक्षुः । आः । अभिः अभ्यञ्जनम् । द्यौः ।
भूमिः । कोशः । आसीत् । यत् । अयात् । सूर्या । पतिम् ॥ ७ ॥

चित्तिर्देवता उपवर्हणं आः आसित् चक्षुरभ्यञ्जनं आः आसीत् तथाहि वृत्रस्य कनीनिका परापत् त्रिककुम्भामपर्वतः तेनत्रैककुदेनाञ्जनेन सजातीयेन चक्षुषी अञ्जित तच्चक्षुरेवाञ्जनमासीत् इति द्यौश्च भूमिश्च कोशः आसीत् कोशस्थानीये अभूतां यद्यदा सूर्यापतिं स्वकीयं नवभर्तारं सोमं आयात् अगच्छत् तदेवमुपकरणान्यासत् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

स्तोमां आसन्प्रतिधयः कुरीरं छन्दोपशः ।
सूर्यायां अश्विना वराग्निरासीत्पुरोगवः ॥ ८ ॥

स्तोमाः । आसन् । प्रतिधयः । कुरीरम् । छन्दः । ओपशः ।
सूर्यायाः । अश्विना । वरा । अग्निः । आसीत् । पुरःगवः ॥ ८ ॥

सूर्यायास्यस्य स्तोमाः त्रिवृदादयः प्रतिधयआसन् प्रतिधीयन्तइति प्रतिधयः ईषातिर्य
गायतकाष्ठादयः तथा कुरीरं छन्दः कुरीरनामकं छन्दः अनसः ओपशोभवत् येनोपशेरते
सओपशः साहशायाः सूर्यायाअश्विना अश्विनौ वरा वरौ आस्तामिति शेषः तस्याविवाहे पु
रोगवः पुरोगन्ता पुरतोगन्ता यः पूर्वमेव प्रस्तावार्थं गच्छति तत्स्थानीयोऽग्निरासीत् । प्रजापतिर्वै
सोमायराज्ञेदुहितरंप्रायच्छत् सूर्यासावित्रीं तस्यैसर्वदेवाधराआगच्छन्नित्यादिहिब्राह्मणं । अत्राय
मभिप्रायः प्रजापतिः सविता स्वदुहितरं सोमाय प्रायच्छत् सोमाय दास्यामीति मनीषामकरोत्
तस्मिन्समये पुत्र्याउपचारार्थं प्रदानान्युक्तान्यभवन् तथाच सत्यश्विनौ प्रबलौ सन्तौ आग्नि
पुरतोगत्वा तामलभेतामिति उत्तरत्रापि सोमोवधूयुरभवदित्यादिनायमेवार्थः स्पष्टोभविष्यति ।
योषावृणीतजेन्येत्यादिकमुक्तम् ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

सोमोवधूयुरभवदश्विनास्तामुभावर।

सूर्यायत्पत्येशंसन्तीमनसासविताददात् ॥ ९ ॥

सोमः । वधूऽयुः । अभवत् । अश्विना । आस्ताम् । उभा । वरा ।

सूर्याम् । यत् । पत्ये । शंसन्तीम् । मनसा । सविता । अददात् ॥ ९ ॥

सोमोवधूयुर्वधूकामोवरोभवत् तस्मिन् समये अश्विना अश्विनौ उभा उभौ वरा वरौ
आस्तां अभूतां यद्यदा सूर्या पत्ये शंसन्तीं पतिं कामयमानां पर्याप्तयौवनामित्यर्थः सूर्या मन
सासहिताय सोमाय वराय सवितातपिता ददात् प्रादात् दित्सांचकार ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

मनोअस्याअनआसीद्यौरासीदुत्च्छदिः ।

शुक्रार्धनद्वाहावास्तांयदयात्सूर्यागृहम् ॥ १० ॥ २१ ॥

मनः । अस्याः । अनः । आसीत् । द्यौः । आसीत् । उत । छदिः ।

शुक्रौ । अनद्वाहौ । आस्ताम् । यत् । अयात् । सूर्या । गृहम् ॥ १० ॥ २१ ॥

अस्याः सूर्यायाः पत्युर्गृहं गच्छन्त्याः अनोरथोमनआसीत् या पतिगृहंत्वया, गच्छामीति मतिरस्ति सा अनआसीत् उतापिच तस्याअनसोद्यौर्घुलोकः छदिः उपर्यपिधानमासीत् शुक्रौ दीतौ सूर्याचन्द्रमसावनडाहौ रथस्य वोढारौ आस्तां अभवतां यद्यदा सूर्यागृहं सोममयादगात् ॥ १० ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीये एकविंशोवर्गः ॥ २१ ॥

अथैकादशी—

ऋक्सामाभ्यामभिहितौगावौतेसामनावितः ।

श्रोत्रंतेचक्रेआस्तांदिविपन्थांश्चराचरः ॥ ११ ॥

ऋक्सामाभ्याम् । अभिहितौ । गावौ । ते । सामनौ । इतः । श्रोत्रम् । ते । चक्रे इति । आस्ताम् । दिवि । पन्थाः । चराचरः ॥ ११ ॥

हे सूर्ये देवि ते तव ऋक्सामाभ्यां अभिधानीस्थानाभ्यां अभिहितौ गावौ गोस्थानीयौ सूर्याचन्द्रमसौ सामनौ सामानौ सन्तौ इतो गच्छतः अनोवाहौ पत्युर्गृहं प्रति गच्छतः ते तव श्रोत्रं श्रोत्रे इत्यर्थः वरस्य गुणग्राहिणी श्रोत्रे एव चक्रे आस्तां मनोरूपस्य रथस्य श्रोत्रे चक्रे अभवतामित्यर्थः दिवि पन्थाश्चराचरः चलाचलः अत्यन्तं गमनसाधनभूतो मार्गोऽभूत् रथसंचारप्रदेशोऽद्युलोकआसीत् ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

शुचीतेचक्रेयात्याव्यानोअक्षआहतः ।

अनोमनस्मयंसूर्यारोहत्प्रयतीपतिम् ॥ १२ ॥

शुची इति । ते । चक्रे इति । यात्याः । विद्वानः । अक्षः । आहतः । अनः । मनस्मयम् । सूर्या । आ । आरोहत् । प्रयती । पतिम् ॥ १२ ॥

यान्त्या गच्छन्त्यास्ते तव अनसश्चक्रे चंक्रमणशीले रथांगे शुची श्रोत्रे आस्तां व्यानस्तव व्यानोवायुः अक्षः उभयरथच्छिद्रगामिनी या काष्ठा सा च रथस्यं सर्वं भारं वहति सोऽक्षोऽव्यानोभूत् मनस्मयं मनोमयं अनः शकटं सूर्या पतिं सोमं प्रति प्रयती प्रकर्षेण गच्छन्ती

आरूहत् आरूढवती पतिं प्रतिजिगमिषोर्मनोरूपस्य रथस्य पत्युर्गुणश्राविणी श्रोत्रे एव चक्रे
अभूतां व्यानोधरकोवायुश्चेत्यष्टकोऽक्षोभूदित्यर्थः ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

सूर्यायावहतुः प्रागात्सवितायमवासृजत् ।
अघासुह्न्यन्ते गावोर्जुन्योः पर्युह्यते ॥ १३ ॥

सूर्यायाः । वहतुः । प्र । अगात् । सविता । यम् । अवऽअसृजत् ।
अघासु । ह्न्यन्ते । गावः । अर्जुन्योः । परि । उह्यते ॥ १३ ॥

सोमाय प्रदत्तितायाः सूर्यायाः वहतुः कन्यापियार्थं दातव्योगवादिपदारथो वहतुः सच
प्रागात् तस्याअपि पूर्वमगच्छत् यं वहतुं सविता अस्याः पिता अवासृजत् अवसृष्टवान्
प्रादादित्यर्थः कदा सागच्छत् कदा वहतुरिति उभयोः कालउच्यते अघासु मघास्त्वित्यर्थः
मघानक्षत्रेषु गावः सवित्रा दत्तागावः सोमगृहं प्रतिहन्यन्ते दण्डैः ताडयन्ते प्रेरणार्थं अर्जु-
न्योः फाल्गुन्योरित्यर्थः तयोर्नक्षत्रयोः सवितुः सकाशात् परि सोमगृहं प्रतिउह्यतेनीयतेर-
थेन ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

यदश्विनापृच्छमानावयातं त्रिचक्रेण वहतुं सूर्यायाः ।
विश्वे देवा अनुतद्दामजानन्पुत्रः पितरावृणीत पूषा ॥ १४ ॥

यत् । अश्विना । पृच्छमानौ । अयातम् । त्रिचक्रेण । वहतुम् ।
सूर्यायाः । विश्वे । देवाः । अनु । तत् । वाम् । अजानन् ।
पुत्रः । पितरौ । अवृणीत । पूषा ॥ १४ ॥

हे अश्विना अश्विनौ यद्यदा पृच्छमानौ सवितारं प्रष्टुं आयातं गच्छतं केन साधनेना-
यातं तदुच्यते त्रिचक्रेण चक्रत्रययुक्तेन रथेन किं पृच्छमानौ सूर्याया वहतुं विवाहमित्यर्थः
तत्तदानीं वा युवां सवितारं प्रतिगच्छन्तौ विश्वे सर्वे देवाः अन्वजानन् अनुज्ञातवन्तः । तथा
पितरौ पुत्रः अश्विनोः पुत्रः पूषा अवृणीत वृत्तवान् ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशी—

यदयातं शुभस्पती वरेयं सूर्यामुप ।
कैकं चक्रं वामासीत्कदेष्ट्राय तस्थथुः ॥ १५ ॥ २२ ॥

यत् । अयातम् । शुभः । पती इति । वरेयम् । सूर्याम् । उप ।
कं । एकम् । चक्रम् । वाम् । आसीत् । कं । देष्ट्राय ।
तस्थथुः ॥ १५ ॥ २२ ॥

हे शुभस्पती उदकस्य स्वामिनौ यंत यौ अयातं अगच्छतं कं प्रति वरेयं वरणीयायाः सूर्यायाः संबन्धिनं वरैर्याचितव्यं वा सवितारमित्यर्थः । किमर्थं सूर्यामुपगन्तुं वां भवतोः संप्रति दृश्यमभनमिदं एकं चक्रं कासीत् पुरा क वां युवां देष्ट्राय दानाय प्रवृत्तौ तस्थथुरित्यश्विनोर्निवासंपृच्छति ॥ १५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीये द्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

अथ षोडशी—

द्वेते चक्रे सूर्ये ब्रह्माणं क्रतुथा विदुः ।
अथैकं चक्रं यद्गुहा तद्द्व्यातय इद्विदुः ॥ १६ ॥

द्वे इति । ते । चक्रे इति । सूर्ये । ब्रह्माणः । क्रतुः । विदुः ।
अथ । एकम् । चक्रम् । यत् । गुहा । तत् । अद्व्यातयः ।
इत् । विदुः ॥ १६ ॥

अथ स्वयमेव स्वात्मानं प्रति सूर्या वदति । हे सूर्ये ते तव द्वे चक्रे प्रज्ञाते पुरा द्वे द्वे एव चन्द्रसूर्यात्मके क्रतुथा क्रतुषु विनिर्दिष्टे चक्रे ब्रह्माणो ब्राह्मणा विदुः अथैकं चक्रं तृतीयं संवत्सरात्मकं गुहा गुहायां निहितं यदस्ति तद्द्व्यातय इत् एतन्मेधाविनामसुपठितं मेधाविन एव विदुर्जानन्ति ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी—

सूर्यायै देवेभ्यो मित्राय वरुणाय च ।

ये भूतस्य प्रचेतस इदं तेभ्यो करं नमः ॥ १७ ॥

सूर्यायै । देवेभ्यः । मित्राय । वरुणाय । च । ये । भूतस्य ।

प्रचेतसः । इदम् । तेभ्यः । अकरम् । नमः ॥ १७ ॥

सूर्यायै सूर्यस्य पत्न्यै देवेभ्योऽभ्यादिभ्यो मित्राय वरुणाय च ये च भूतस्य भूतजातस्य प्रचेतसः सुमतयः अभिमतप्रदा भवन्ति तेभ्यः सर्वेभ्यः इदं नमः नमस्कारमकरं करोमि ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी—

पूर्वापरं चरतो मायै एतौ शिशू क्रीळन्तौ परियातो अध्वरम् ।

विश्वान्यन्यो भुवनाभिचष्टे ऋतून् अन्यो विदधन् जायते पुनः ॥ १८ ॥

पूर्वऽअपरम् । चरतः । मायया । एतौ । शिशू इति । क्रीळन्तौ ।

परि । यातः । अध्वरम् । विश्वानि । अन्यः । भुवना । अभिचष्टे ।

ऋतून् । अन्यः । विदधत् । जायते । पुनरिति ॥ १८ ॥

कश्चित् पूर्वं गच्छति सूर्यः अन्यस्तमनुचरति चन्द्रमाः एवं पूर्वापरं पौर्वापर्येण मायया स्वपज्ञानेन एतौ आदित्यचन्द्रौ चरतो गच्छतो दिवि तौ शिशू शिशुवद्गमणाज्जायमानत्वाद्वा शिशू इत्युच्येते शिशूसन्तौ क्रीळन्तौ अन्तरिक्षे विहरन्तौ अध्वरं परियातः यज्ञं प्रति गच्छतः तयोरन्यआदित्यो विश्वानि भुवना भुवनान्यभिचष्टे अभिपश्यति ऋतून् वसन्तादीन् अन्यश्चन्द्रमाः विदधत् कुर्वन् मासानर्धमासांश्च कुर्वन् पुनः पुनर्जायते यद्यप्युभयोरपि पुनर्जनिरस्ति तथापि सूर्यस्य सर्वदा प्रवृद्धेः उभयोर्नाभिप्रेतः चन्द्रस्य तु ह्यासवृद्धिसद्भावात् पुनः पुनर्जायत इत्युक्तिर्धुक्ता चन्द्रमावै जायते पुनरित्यादिश्रुतेश्च ॥ १८ ॥

अतिमूर्तिनाम्येकाहे शुक्लपक्षे चान्द्रमसीष्टिः तत्र नवोनवइत्येषा याज्या । सूत्रितं च—नवोनवो भवति जायमानस्तरणिर्विश्वदर्शत इति ।

सैषा एकोनविंशी—

नवोनवोभवतिजायमानोह्लांकेतुरुषसामेत्यग्रम् ।
 भागदेवेभ्योविदधात्यायन्प्रचन्द्रमास्तिरतेदीर्घमायुः॥१९॥
 नवःऽनवः । भवति । जायमानः । अह्लाम् । केतुः । उषसाम् ।
 एति । अग्रम् । भागम् । देवेभ्यः । वि । दधाति । आऽयन् ।
 प्र । चन्द्रमाः । तिरते । दीर्घम् । आयुः ॥ १९ ॥

अयं चन्द्रमाजायमानः प्रतिदिनं जायमानएकैककलाधिक्येनोत्पद्यमानः सन् नवोनवो-
 भवति प्रतिदिनं नवनवएव भवति एतत्पूर्वपक्षाद्यभिप्रायं तथा अह्लां दिवसानां केतुः प्रज्ञापकः
 प्रतिपदादीनां तिथीनां चन्द्रकलाहासवृद्धधीनत्वात् तादृशश्चन्द्रमाउषसां प्रभातानामग्रमेति
 एतत्कृष्णपक्षान्ताभिप्रायं । केचनैनं पादं आदित्यदैवतमाहुः तस्मिन्पक्षेऽह्लां केतुत्वं उषसामग्रग-
 तिश्च प्रसिद्धेभ्योदेवेभ्योभागं हविर्भागं विदधाति करोति उभयपक्षान्ते किं कुर्वन् आयन् प्र-
 तिदिनं हासवृद्ध्यापक्षान्तमभिगच्छन् एतदर्धमासाभिप्रायं चन्द्रमाउकलक्षणोदेवोदीर्घमायुस्ति-
 रते वर्धयति ॥ १९ ॥

अथ विंशी—

सुकिंशुकंशल्मलिंविश्वरूपंहिरण्यवर्णसुवृतंसुचक्रम् ।
 आरोहसूर्येअमृतस्यलोकस्योनंपत्येवहतुंरुणुष्व ॥ २० ॥ २३ ॥
 सु३किंशुकम् । शल्मलिम् । विश्वरूपम् । हिरण्यवर्णम् ।
 सु३वृतम् । सु३चक्रम् । आ । रोह । सूर्ये । अमृतस्य । लोकम् ।
 स्योनम् । पत्ये । वहतुम् । रुणुष्व ॥ २० ॥ २३ ॥

सुकिंशुकं शोभनकिंशुकवृक्षनिर्मितं तथा शल्मलिं शल्मलिवृक्षनिर्मितं विश्वरूपं ना-
 मारूपं हिरण्यवर्णं हितरमणीयवर्णं हिरण्यालंकारयुक्तं वा सुवृतं सुवृत्तं सुचक्रं शोभनच-

क्रोपेतं रथं हे सूर्ये आरोह अमृतस्यलोकं स्थानं स्योनं सुखकरं पत्ये सोमाय वहतुं वहनमा-
त्मनः प्रापणं कृणुष्व कुरुष्व । अत्र निरुक्तं द्रष्टव्यं ॥ २० ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीये त्रयोविंशोवर्गः ॥ २३ ॥

अथैकविंशी-

उदीर्ष्वतः पतिवतीस्ये ऽषा विश्वावसुं नमसा गीर्भिरीळे ।
अन्यामिच्छ पितृषदं व्यक्तां सते भागो जनुषा तस्य विद्धि ॥ २१ ॥
उत् । ईर्ष्व । अतः । पतिवती । हि । एषा । विश्ववसुम् ।
नमसा । गीः ऽभिः । ईळे । अन्याम् । इच्छ । पितृषदम् ।
विद अक्ताम् । सः । ते । भागः । जनुषा । तस्य । विद्धि ॥ २१ ॥

आभिर्नृणां विवाहः स्तूयते—हे विश्वावसो अतः स्थानात् कन्यासमीपात् उदीर्ष्व उत्ति-
ष्ठ एषा कन्या पतिवतीहि संजाता अत उदीर्ष्वेति वा अतः शब्दो योज्यः । विश्वावसुं एतन्नामानं
गंधर्वं नमसा नमस्कारेण गीर्भिः स्तुतिभिश्च ईळे स्तौमि तर्हि एनां विहाय कां स्वीकरोमीति
यदि ब्रूषे तर्हि अन्यां पितृषदं पितृकुले स्थितां व्यक्तां अनुद्धेति परिस्फुटां विगतां जनां वा स्त-
नोद्धमादिरादित्येनाप्रौढामित्यर्थः सतादृशः पदार्थस्तेतव भागः कल्पितः तस्य तं भागं विद्धि-
जानीहि जनुषा जन्मना लभस्वेत्यर्थः ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशी-

उदीर्ष्वतो विश्वावसो नमसेळामहेत्वा ।
अन्यामिच्छ प्रफर्व्यं संजायां पत्यां सृज ॥ २२ ॥

उत् । ईर्ष्व । अतः । विश्ववसो इति विश्ववसो । नमसा ।
ईळामहे । त्वा । अन्याम् । इच्छ । प्रफर्व्यम् । सम् ।
जायाम् । पत्यां । सृज ॥ २२ ॥

अतोस्माच्छयनात् हेविश्वामिनो कन्यास्वामिन् गन्धर्व उदीर्ष्व उद्वृच्छ ईरगतौ भादा-
दिकः अनुदात्तेव तस्य लोटिरूपं विश्वावसुर्नामगन्धर्वः कन्यानामधिपतिर्यतः । लभामि ते
नकन्यामिति हिमन्नः । तादृश देव त्वां नमसा नमस्कारेण ईळामहे स्तुमः सत्वमन्यां प्रफव्यं
बृहन्नितंवां कन्यमिच्छ जायां मां पत्यासह पुनः संसृज ॥ २२ ॥

अथ त्रयोविंशी-

अनृक्षराऋजवः सन्तु पन्थायेभिः सखायो यन्ति नो वरेयम् ।
समर्यमासंभगो नो निनीयात्संजास्पत्यं सुयममस्तु देवाः ॥ २३ ॥

अनृक्षराः । ऋजवः । सन्तु । पन्थाः । येभिः । सखायः । यन्ति ।
नः । वरेयम् । सम् । अर्यमा । सम् । भगः । नः । निनीयात् ।
सम् । जाःपत्यम् । सुयमम् । अस्तु । देवाः ॥ २३ ॥

हे देवाः पन्थाः पन्थानोमार्गाः अनृक्षराः ऋक्षरः कण्टक उच्यते । कंटकरहिताऋजवः अ-
कुटिलाश्च सन्तु येभिर्यैः पथिभिः नोस्माकं सखायो वरप्रेषिता वरेयं वरैर्याचितव्यं पितरं प्रति
यन्ति गच्छन्ति तेषंथा इति । किंच अर्यमा देवो नोस्मान् संनिनीयात् सम्यक्प्रापयेत् । तथा भ-
गो देवः संनिनीयात् । हे देवा आसंगतमस्तु पतिकुलमिति शेषः तथा इदं जास्पत्यं जाया-
पत्योर्युगलं सुयममस्तु सुमिथुनमस्तु ॥ २३ ॥

पत्न्यायोक्त्रविमोचने प्रत्वामुंचामोत्येषा । सूत्रितंच—अथास्यायोक्त्रं विचृतेत्पत्वामुंचामिव-
रुणस्यपाशादिति ।

सैषा चतुर्विंशी-

प्रत्वामुञ्चामिवरुणस्यपाशाद्येन त्वाबध्नात्सविता सुशेवः ।
ऋतस्य योनौ सुकृतस्य लोके रिरिष्टां त्वा सह पत्या दधामि ॥ २४ ॥

प्र । त्वा । मुञ्चामि । वरुणस्य । पाशात् । येन । त्वा । अबध्नात् ।
सविता । सुशेवः । ऋतस्य । योनौ । सुकृतस्य । लोके ।
अरिष्टाम् । त्वा । सह । पत्या । दधामि ॥ २४ ॥

जातं प्राणिनं सवित्रा प्रेरितोवरुणआत्मपाशैर्बध्नाति तस्मात् वरुणस्य पाशात् हेवधु त्वा
त्वां प्रमुंचामि येनपाशेन त्वा त्वां सविता वरुणस्य प्रेरकः सुशेवः सुसुखोबध्नात् बन्धनं कृत-
वान् यज्ञांगपक्षे पत्नीं योक्त्रेण बध्नाति बन्धनस्य वरुणोभिमानी अतोवरुणपाशात् योक्त्रात्
प्रमुंचामि येन योक्त्रेण सविता कर्मणामनुज्ञाता देवऋत्विक्पाशेनाबध्नात् तं मोचयित्वा च ऋत-
स्य यज्ञस्य योनौ स्थाने यागभूमौ सुकृतस्य लोके कर्मक्षेत्रे भूलोकेच अरिष्टां अर्हिंसितां पु-
त्रायर्थं पत्यासह दधामि स्थापयामि ॥ २४ ॥

अथ पञ्चविंशी—

प्रेतोमुञ्चामिनामुतःसुबद्धाममुतस्करम् ।

यथेयमिन्द्रमीद्वःसुपुत्रासुभगासति ॥ २५ ॥ २४ ॥

प्र । इतः । मुञ्चामि । न । अमुतः । सुबद्धाम् ।

अमुतः । करम् । यथा । इयम् । इन्द्र । मीद्वः ।

सुपुत्रा । सुभगा । असति ॥ २५ ॥ २४ ॥

इतः पितृकुलात्ममुंचामि त्वां नामुतोभर्तृगृहात्प्रमुंचामि अमुतोभर्तृगृहे सुबद्धां करं य-
थेयं कन्या हेइन्द्र मीद्वः सेक्तः सुपुत्रा सुभगा सुष्टुभाग्यावा सति भवति तथा कुरु ॥ २५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीये चतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

विवाहानन्तरभाविनि प्रयाणे पूषात्वेतोनयत्वित्यनया रथादियानमारोहयेत् । सूत्रितं-
च—पूषात्वेतोनयतुहस्तगृहेतियानमारोहयेदिति ।

सैषा षड्विंशी—

पूषात्वेतोनयतुहस्तगृह्याश्विनात्वाप्रवहताँरथेन ।

गृहान्गच्छगृहपत्नीयथासोवशिनीत्वंविदथमावदासि ॥ २६ ॥

पूषा । त्वा । इतः । नयतु । हस्तगृह्यं । अश्विना । त्वा । प्र ।

वहताम् । रथेन । गृहान् । गच्छ । गृहपत्नी । यथा । असः ।

वशिनी । त्वम् । विदथम् । आ । वदासि ॥ २६ ॥

हस्तगृह्य ग्राह्यहस्तः पूषा त्वा त्वामितोनयतु प्रापयतु अश्विना अश्विनौ त्वा त्वां रथेन प्रवहतां प्रगमयतां गृहान् भर्तृसंबन्धिनोगच्छ त्वं गृहपत्नीयथासः भवसि गृहस्वामिनी भवसि वशिनीसर्वेषां गृहगतानां वशं प्रापयित्री पत्युर्वशे वर्तमाना वा विदथं पतिगृहं आवदा-
सि आवदसि गृहस्थितं भृत्यादिजनमावद ॥ २६ ॥

इहप्रियमित्येषा वध्वागृहप्रवेशनी । सूत्रितंच—इहप्रियंप्रजयातेसमृध्यतामिति गृहं प्रवे-
शयेदिति ।

सैषा सप्तविंशी—

इहप्रियंप्रजयातेसमृध्यतामस्मिन्गृहेगार्हपत्यायजागृहि ।

एनापत्यांतन्वंसंसृजस्वाधाजित्रीविदथमावदाथः ॥ २७ ॥

इह । प्रियम् । प्रजयां । ते । सम् । ऋध्यताम् । अस्मिन् । गृहे ।

गार्हपत्याय । जागृहि । एना । पत्यां । तन्वम् । सम् । संसृजस्व ।

अध । जित्री इति । विदथम् । आ । वदाथः ॥ २७ ॥

हे वधु ते तव इहास्मिन् पतिकुले प्रियं प्रजयासह समृध्यतां अस्मिन् गृहे गार्हपत्याय गृहपतित्वाय जागृहि बुध्यस्व एना अनेन पत्या सह तन्वं स्वीयं शरीरं संसृजस्व संसृष्टाभव अधाथ जित्री जीर्णौ जायापती युवां विदथं गृहमावदाथः आभिमुख्येन वदतं ॥ २७ ॥

अथाष्टाविंशी—

नीललोहितंभवतिकृत्यासक्तिर्व्यज्यते ।

एधन्तेअस्याज्ञातयःपतिर्बन्धेषुबध्यते ॥ २८ ॥

नीललोहितम् । भवति । कृत्या । आसक्तिः । वि । अज्यते ।

एधन्ते । अस्याः । ज्ञातयः । पतिः । बन्धेषु । बध्यते ॥ २८ ॥

कृत्याअभिचाराभिमानिनी देवता नीललोहितं भवति नीलंचलोहितंच तस्यारूपं भव-
तीत्यर्थः । सा कृत्यासक्तिः आसक्ता अस्यां संबद्धा व्यज्यतेत्यज्यतेइत्यर्थः तस्यां कृत्यायामप-
गतायां अस्यावध्वाज्ञातयएधन्ते वर्धन्ते पतिर्बन्धेषु सांसारिकेषु बध्यते ॥ २८ ॥

अथैकोनविंशी-

परादेहिशामुल्यं ब्रह्मभ्यो विभज्जावसु ।

ऋत्यैषापद्वती भूत्वया जाया विशते पतिम् ॥ २९ ॥

परा । देहि । शामुल्यम् । ब्रह्मभ्यः । वि । भज्ज । वसु । ऋत्या ।

एषा । पद्वती । भूत्वी । आ । जाया । विशते । पतिम् ॥ २९ ॥

शामुल्यं शामुलमित्यर्थः शमलं शारीरमलं शरीरावच्छन्नस्य मलस्य धारकं वस्त्रं परा-
देहि परात्यज धृतप्रायश्चित्तार्थं ब्रह्मभ्यो ब्राह्मणेभ्यो वसुधनं विभज प्रयच्छेत्यर्थः । किमर्थं
वधूवासः परित्यागइति चेत् उच्यते—एषा ऋत्या पद्वती पादवती सती जाया भूत्वी भूत्वा पतिं
विशते ऋत्यारूपवासः प्रवेशात् ऋत्या जाया भूत्वा विशतइत्युपचर्यते । अतस्तत्परित्यागे
ऋत्येव त्यक्ता भवतीत्यर्थः यदि वधूवासः स्वयं निधत्ते तदैवं भवतीति वधूवासः संस्पर्शनं नि-
न्दायुक्तं ॥ २९ ॥

अथ त्रिंशी-

अश्रीरातनू भवति रुशती पापया मुया ।

पतिर्यद्वध्वो ईवाससा स्वमङ्गमभिधित्सते ॥ ३० ॥ २५ ॥

अश्रीरा । तनूः । भवति । रुशती । पापया । अमुया । पतिः ।

यत् । वध्वः । वाससा । स्वम् । अङ्गम् । अभिधित्सते ॥ ३० ॥ २५ ॥

अत्रापि वधूवासः संस्पर्शनन्दोच्यते—तनूर्वरस्य संबन्धिनी अश्रीरा अश्रीका भवति ।
कथंस्याच्चेदिति उच्यते—रुशतीरुशदिति वर्णनाम दीप्तया अमुया अनया पापया पापरूपया
ऋत्यया यदियुक्ता चेत्तनूः । तदेवाह—पतिर्यद्यदि वध्वो वाससा स्वमङ्गमभिधित्सते परिधातु
मिच्छति ॥ ३० ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीये पंचविंशोवर्गः ॥ २५ ॥

अथैकत्रिंशी—

येवध्वंश्चन्द्रं वहतुं यक्ष्मा यन्ति जनादनु ।

पुनस्तान्यज्ञियादिवानर्यन्तु यत आगताः ॥ ३१ ॥

ये । वध्वः । चन्द्रम् । वहतुम् । यक्ष्माः । यन्ति । जनात् । अनु ।

पुनरिति । तान् । यज्ञियाः । देवाः । नर्यन्तु । यतः । आगताः ॥ ३१ ॥

येवध्वश्चन्द्रं हिरण्यरूपं वहतुं ये यक्ष्मा व्याधयोनुयन्ति प्रामुवन्ति जनादस्मद्विरोधिनः स काशाद्वा जनात् यमाख्यात् तान् यक्ष्मान् पुनर्यन्तु प्रापयन्तु यज्ञिया यज्ञार्हा देवाइन्द्रादयः । यत आगताः यस्मात्ते यक्ष्मा आगताः तत्रतान् नयन्तु ॥ ३१ ॥

वध्वाः प्रयाणे माविदन्त्येषा जप्या । सूत्रितंच—कल्याणेषु देशवृक्षचतुष्पथेषु माविदन्परिपन्थिमइति-जपेदिति ।

सैषा द्वात्रिंशी—

माविदन्परिपन्थिनो य आसीदन्ति दंपती ।

सुगोभिर्दुर्गभतीतामपद्रान्त्वरोतयः ॥ ३२ ॥

मा । विदन् । परिपन्थिनः । ये । आसीदन्ति । दम्पती

इति दम्पती । सुगोभिः । दुःस्रगम् । अति । इताम् । अप ।

द्रान्तु । अरातयः ॥ ३२ ॥

परिपन्थिनः पर्यवस्थातारः शत्रवो माविदन् माप्रापयन् ये परिपन्थिनो दंपती आसीदन्ति अभिगच्छन्ति सुगोभिः सुगैर्मार्गैः दुर्गं दुःखेन गन्तुं शक्यं दुर्गमं देशमतीतां अतिगच्छतां अरातयः अदातारः शत्रवोऽपद्रान्तु अपगच्छन्तु ॥ ३२ ॥

अथ त्रयस्त्रिंशी—

सुमङ्गलीरियं वधूरिमांसमेतपश्यत ।

सौभाग्यमस्यैदत्वायाथास्तं विपरैतन ॥ ३३ ॥

सु॒ष्टम॒ङ्गलीः । इ॒यम् । व॒धूः । इ॒माम् । सु॒मृ॒एत॑ । प॒श्य॑त ।
 सौ॒भा॒ग्यम् । अ॒स्यै । द॒त्वाय॑ । अ॒र्थ । अ॒स्तम् । वि ।
 परा॑ । इ॒त॒न ॥ ३३ ॥

इयं वधूः सुमंगलीः शोभनमंगला अतइमां सर्वे आशीःकर्तारः समेत संगच्छत तां पश्यतच । तां संगताश्च दृष्ट्वा अस्याऊढायै सौभाग्यं दत्वाय दत्वा अथ अस्तं गृहनामैतत् स्वस्वसंबन्धिनं विपरेतन विविधं परागच्छत ॥ ३३ ॥

अथ चतुस्त्रिंशी-

तृ॒ष्टमे॒तत्कटु॑कमे॒तद॑पा॒ष्टव॑द्विषव॒नैतद॑त्त॒वे ।
 सूर्या॑यो॒ब्रह्मा॑वि॒द्यात्स॒इद्वाधू॑यम॒र्हति ॥ ३४ ॥

तृ॒ष्टम् । ए॒तत् । कटु॑कम् । ए॒तत् । अ॒पा॒ष्टव॑त् । वि॒षव॑त् ।
 न । ए॒तत् । अ॒त्त॒वे । सूर्या॑म् । यः । ब्र॒ह्मा । वि॒द्यात् ।
 सः । इ॒त् । वाधू॑यम् । अ॒र्ह॒ति ॥ ३४ ॥

अनयापि वधूवस्त्रपरित्यागः प्रतिपाद्यते एतद्वस्त्रं तृष्टं दाहजनकं तथैव तत्कटुकं तथा पाष्टवत् अपाष्टमपस्थितमृजीपं तद्वत् तथा विषवत् नैतद्वस्त्रमत्तवे अत्तव्यं अनुपयोग्यं योब्रह्मा ब्राह्मणः सूर्या इदानीं प्रस्तुतां देवीं विद्यात् सम्यक्जानीयात् सइत् सएव वाधूयं वधूवस्त्रमर्हति ॥ ३४ ॥

अथ पंचत्रिंशी-

आ॒श॒स॒नं॑वि॒श॒स॒न॒मथो॑अधिवि॒कर्त॑नम् ।
 सूर्या॑याःप॒श्य॒रूपा॑णि॒तानि॑ब्रह्मा॒तुशु॑न्धति ॥ ३५ ॥ २६ ॥

आ॒श॒स॒नम् । वि॒श॒स॒नम् । अथो॑ इति । अ॒धि॒विक॑र्त॒नम् ।
 सूर्या॑याः । प॒श्य॒ । रू॒पा॑णि । तानि॑ । ब्र॒ह्मा ।
 तु । शु॒न्ध॒ति ॥ ३५ ॥ २६ ॥

आशसनं तूषाधानं तच्चान्यवर्णं भवति विशसनं शिरसि निधीयमानं तादृशं दशान्ते निधीयमानं अधिविकर्तनं यन्त्रिधावासोविकृन्तन्ति तान्याशसनादीनि वासांस्यवस्थितानि सूर्यायारूपाणि भवन्ति तानि पश्य । एवं भूतान्याशसनादीनि पुरा सूर्या स्वशरीरे स्थितानि भ्रमंगलानि वासांसि विधत्ते तानि रूपाणि सूर्याविद्वत्सातु ब्राह्मणएव तस्माद्वाससः सकाशात् शुन्धति अपनयति ॥ ३५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीये षड्विंशोवर्गः ॥ २६ ॥

विवाहे कन्याहस्तग्रहणे गृह्णामीत्येषा । सूत्रितंच—गृह्णामितेसौभगत्वायहस्तमित्यं-
गुष्ठमेव गृह्णीयादिति ।

सैषा षट्त्रिंशी—

गृह्णामितेसौभगत्वायहस्तंमयापत्याजरदृष्टिर्यथासः ।
भगोअर्यथासवितापुरन्धिर्मह्यंत्वाद्गार्हपत्यायदेवाः ॥ ३६ ॥

गृह्णामि । ते । सौभगत्वाय । हस्तम् । मया । पत्या ।
जरदृष्टिः । यथा । असः । भगः । अर्यमा । सविता ।
पुरमधिः । मह्यम् । त्वां । अदुः । गार्हपत्याय । देवाः ॥ ३६ ॥

हेवधूस्ते तव हस्तं गृह्णामि गृह्णामि किमर्थं सौभगत्वाय सौभाग्याय मया पत्या त्वं यथा जरदृष्टिः प्राप्तवार्धक्या असोभवसि । भगः अर्यमा सविता पुरन्धिः पूषा एतेदेवाः त्वा त्वां मह्यं अदुः दत्तवन्तः किमर्थं गार्हपत्याय यथाहं गृहपतिः स्यामिति ॥ ३६ ॥

अथ सप्तत्रिंशी—

तांपूषञ्छिवतंमामेरयस्त्रयस्यांबीजंमनुष्यावपन्ति ।
यानंऊरूउशतीविश्रयातियस्यामुशन्तःप्रहरामशेषम् ॥ ३७ ॥

ताम् । पूषन् । शिवदंतमाम् । आ । ईरयस्व । यस्याम् ।
 बीजम् । मनुष्याः । वपन्ति । या । नः । ऊरू इति ।
 उशती । विश्रयाते । यस्याम् । उशन्तः । प्रहराम् । शेषम् ॥ ३७ ॥

हेपूषन् पोषक एतच्चात्मकदेव शिवतमां अत्यन्तमंगलभूतां तां आणयस्व सर्वतः प्रेरय ।
 यस्यां ऊरौ बीजं रेतोलक्षणं मनुष्यावपन्ति आदधते यानोस्माकं ऊरू उशती कामयमाना
 विश्रयाते यस्यामूरौ उशन्तः कामयमानाः वयं शेषं स्पर्शनयोग्यं पुंस्रजननं प्रहराम ऊरौ
 व्यञ्जनसंबन्धं करवामेत्यर्थः ॥ ३७ ॥

अथाष्टविंशति—

तुभ्यमग्रेपर्यवहन्त्सूर्यावहतुनासह ।
 पुनःपतिभ्योजायांदाअग्नेप्रजयासह ॥ ३८ ॥

तुभ्यम् । अग्रे । परिं । अवहन् । सूर्याम् । वहतुना । सह ।
 पुनरिति । पतिभ्यः । जायाम् । दाः । अग्ने । प्रजया । सह ॥ ३८ ॥

गन्धर्वाः हेअग्ने तुभ्यं अग्ने पर्यवहन् प्रायच्छन्नित्यर्थः कां सूर्यां केन सह वहतुनासह त्वं
 च तां सूर्यां वहतुनासह सोमाय प्रायच्छः तद्वदिदानीमपि हेअग्ने पुनः पतिभ्योस्मभ्यं जायां
 प्रजयासह दाः देहि ॥ ३८ ॥

अथैकोनचत्वारिंशति—

पुनःपत्नीमग्निरदादायुषासहवर्चसा ।
 दीर्घायुरस्यायःपतिर्जीवातिशरदःशतम् ॥ ३९ ॥

पुनरिति । पत्नीम् । अग्निः । अदात् । आयुषा । सह ।
 वर्चसा । दीर्घः आयुः । अस्याः । यः । पतिः । जीवाति ।
 शरदः । शतम् ॥ ३९ ॥

पुनः स्वगृहीतां पत्नीमग्निरासुषा वर्चसाचसह अदात् प्रायच्छत् अस्याग्निदत्तायाः यः पतिः पुमान् सदीर्घायुः सन् शरदः शतं संवत्सरशतं जीवाति जीवतु ॥ ३९ ॥

अथ चत्वारिंशी—

सोमःप्रथमोविविदेगन्धर्वोविविदुत्तरः ।

तृतीयोअग्निष्टेपतिस्तुरीयस्तेमनुष्यजाः ॥ ४० ॥ २७ ॥

सोमः । प्रथमः । विविदे । गन्धर्वः । विविदे । उत्तरः । तृतीयः ।

अग्निः । ते । पतिः । तुरीयः । ते । मनुष्यजाः ॥ ४० ॥ २७ ॥

जातां कन्यां सोमः प्रथमभावीसन् विविदे लब्धवान् गंधर्वउत्तरः सन् विविदे अग्निस्तृतीयः पतिः तेतव पश्चान्मनुष्यजाः पतिः तुरीयश्चतुर्थः ॥ ४० ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीये सप्तविंशोवर्गः ॥२७॥

अथैकचत्वारिंशी—

सोमोददद्गन्धर्वायगन्धर्वोदददग्रये ।

रयिंचपुत्रांश्चादांअग्निर्मह्यमथोइमाम् ॥ ४१ ॥

सोमः । ददत् । गन्धर्वाय । गन्धर्वः । ददत् । अग्रये । रयिम् । च । पुत्रान् ।

च । अदात् । अग्निः । मह्यम् । अथो इति । इमाम् ॥ ४१ ॥

सोमोगन्धर्वाय प्रथमं ददत् प्रादात् गन्धर्वोऽग्रये प्रादात् अथोअपिच अग्निरिमां कन्यां रयिंधनं पुत्रांश्च मह्यं अदात् ॥ ४१ ॥

अथ द्विचत्वारिंशी—

इहैवस्तंमावियौष्टंविश्वमायुर्व्यश्रुतम् ।

क्रीळन्तौपुत्रैर्नमृभिर्मोदमानौस्वेगृहे ॥ ४२ ॥

इह । एव । स्तम् । मा । वि । यौष्टम् । विश्वम् । आयुः । वि ।

अश्रुतम् । क्रीळन्तौ । पुत्रैः । नमृभिः । मोदमानौ । स्वे । गृहे ॥४२॥

इहैवस्तं इहैवास्मिन्लोके स्तं भवतं मावियौष्टं मापृथग्भूतं विश्वमायुर्व्यश्रुतं प्राप्तं ।
किंच पुत्रैः नमृभिः पौत्रैः सह स्वेगृहे मोदमानौ भवतमितिशेषः ॥ ४२ ॥

गृहप्रवेशे आनःप्रजांजनयत्वित्याद्याश्चतस्रोहोमार्थाः । सूत्रितंच—आनःप्रजांजनयतु-
प्रजापतिरितिचतसृभिः प्रत्यृचं हुत्वेति ।

तासु प्रथमा सूक्ते त्रिचत्वारिंशी—

आनःप्रजांजनयतुप्रजापतिराजरसायसमनक्त्वयमा ।
अदुर्मङ्गलीःपतिलोकमाविंशशन्नोभवद्विपदेशंचतुष्पदे ॥ ४३ ॥

आ । नः । प्रऽजाम् । जनयतु । प्रजाऽपतिः । आऽजरसायं ।
सम् । अनक्तु । अयमा । अदुःमङ्गलीः । पतिऽलोकम् । आ ।
विश । शम् । नः । भव । द्विऽपदे । शम् । चतुःऽपदे ॥ ४३ ॥

प्रजापतिर्देवो नोस्माकं प्रजामाजनयतु अयमाचाजरसाय जरापर्यन्तजोवनाय समनक्तु
संगमयतु सात्वं अदुर्मङ्गलीः दुर्मङ्गलरहिता सुमङ्गली यद्वा यामङ्गलाचारान्दूषयति सादुर्मङ्गली
ततोऽन्या अदुर्मङ्गली तादृशी सती पतिलोकं पतिसमीपमाविश प्राप्नुहि । नोस्माकं द्विपदे शं
भव तथाच शं चतुष्पदे भव ॥ ४३ ॥

अथ चतुश्चत्वारिंशी—

अघोरचक्षुरपतिघ्न्येधिशिवापशुभ्यःसुमनाःसुवर्चाः ।
वीरसूदेवकामास्योनाशन्नोभवद्विपदेशंचतुष्पदे ॥ ४४ ॥

अघोरऽचक्षुः । अपतिऽघ्नी । एधि । शिवा । पशुभ्यः ।
सुऽमनाः । सुऽवर्चाः । वीरऽसूः । देवऽकामा । स्योना ।
शम् । नः । भव । द्विऽपदे । शम् । चतुःऽपदे ॥ ४४ ॥

हेवधूस्त्वं अघोरचक्षुः क्रोधादभयंकरचक्षुरेधि भव तथा अपतिघ्नी भव तथा पशुक्यः
शिवा हितकरो भवे सुमनाः सुवर्चाश्च भव वीरसूः पुत्राणामेव प्रसवित्री देवकामास्योना सु-
स्वकराच भव ॥ ४४ ॥

अथ पञ्चत्वारिंशी—

इमांत्वमिन्द्रमीदृःसुपुत्रांसुभगाँकृणु ।

दशास्यांपुत्रानाधेहिपतिमेकादशंकृधि ॥ ४५ ॥

इमाम् । त्वम् । इन्द्र । मीदृः । सुपुत्राम् । सुभगाम् । कृणु । दश ।

अस्याम् । पुत्रान् । आ । धेहि । पतिम् । एकादशम् । कृधि ॥ ४५ ॥

हे इन्द्र त्वं इमां वधूं सुपुत्रां सुभगांच कृणु कृधि अस्यां वध्वां दशपुत्रानाधेहि प-
तिमेकादशं कृधि । दशपुत्राः पतिरेकादशो यथा स्यात्तथा कृधि कृणु ॥ ४५ ॥

अथ षट्त्वारिंशी—

सम्राज्ञीश्वशुरेभवसम्राज्ञीश्वश्रवांभव ।

ननान्दरिसम्राज्ञीभवसम्राज्ञीअधिदेवेषु ॥ ४६ ॥

सम्राज्ञी । श्वशुरे । भव । सम्राज्ञी । श्वश्रवाम् । भव । ननान्दरि ।

सम्राज्ञी । भव । सम्राज्ञी । अधि । देवेषु ॥ ४६ ॥

हे वधूः श्वशुरादिषु त्वं सम्राज्ञी भव देवेषु देवरेष्वित्यर्थः ॥ ४६ ॥

समञ्जन्वित्येषा वरस्यदधिपाशने वधूवरयोः हृदयस्पर्शनेवा विनियुक्ता । तथाच सूत्रितं—
समञ्जन्तुविश्वेदेवाइति दधिपाशय प्रतिप्रयच्छेदाज्यशेषेणवानक्तिहृदयइति ।

सैषा सप्तत्वारिंशी—

समञ्जन्तुविश्वेदेवाःसमापोहृदयानिनौ ।

संमातरिश्वासंधातासमुदेष्ट्रीदधातुनौ ॥ ४७ ॥ २८ ॥

सम् । अञ्जन्तु । विश्वे । देवाः । सम् । आपः । हृदयानि ।

नौ । सम् । मातरिश्वा । सम् । धाता । सम् । ऊँ इति ।

देष्ट्री । दधातु । नौ ॥ ४७ ॥ २८ ॥

विश्वेदेवाः सर्वेदेवानौहृदयानि मानसानि समञ्जन्तु सम्यगञ्जन्तु अपगतद्ःखादिक्लेशानि
 कृत्वा लौकिकवैदिकविषयेषु प्रकाशयुक्तानि कुर्वन्त्वित्यर्थः । आपश्च समञ्जन्तु तथा मातरि-
 श्वा नौ हृदयानि सन्दधातु आवयोर्बुद्धीः परस्परानुकूलाः करोत्वित्यर्थः धाताच संदधातु देष्ट्री
 दात्री फलानां सरस्वतोत्यर्थः साच संदधातु सन्धानं करोतु ॥ ४७ ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीयेष्टाविंशोवर्गः ॥ २८ ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमोहार्दं निवारयन् । पुमर्थाश्चतुरोदेयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरन्धरेण
 सायणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्येऽष्टमाष्टके तृतीयोध्यायः ॥३॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

यस्य निःश्वसितं वेदाद्योवेदेभ्योखिलं जगत् । निर्ममे तमहंवन्दे विद्यातीर्थमहेश्वरम् ॥ १ ॥

अष्टमाष्टकस्य चतुर्थोऽध्याय आरभ्यते । तत्र विहीतित्रयोविंशत्युचं द्वितीयं सूक्तं वृषाक-
पिर्नामिन्द्रस्य पुत्रः सच इन्द्राणीन्द्रश्चैतेत्रयः संहताःसंवादं कृतवन्तः तत्र विहिसोतोरसृक्षत
किंसुबाहोस्वंगुरे इन्द्राणीमासुनारिष्विति द्वे उक्ष्णोहिमे अयमेमीति चतस्रइत्येतानवचंइन्द्रवा-
क्यानि अतस्तासामिन्द्रऋषिः । पराहीन्द्रेति पंच अवीरामिति द्वे वृषभोतिग्मशृंगइत्याद्याश्व-
तस्रइत्येकादशर्चं इन्द्राण्यावाक्यानि अतस्तासामिन्द्राणीऋषिः उवेअंब वृषाकपायिरेवति
पर्शुर्हनामेति तिस्रोवृषाकपेर्वाक्यानि अतस्तासां वृषाकपिर्ऋषिः । सर्वसूक्तमैन्द्रं पंचपदांक्ति-
च्छन्दस्कं । तथाचानुक्रान्तं—विहिन्यधिकैन्द्रोवृषाकपिरिन्द्राणीन्द्रश्चसमूदिरेपांक्तिमिति । षष्ठेह-
नि ब्राह्मणाच्छंसिनउक्थशस्त्रे एतत्सूक्तं । सूत्रितंच—अथवृषाकपिंशंसेघथाहोताज्याद्यांचतुर्थ-
इति । यदि षष्ठेहन्युक्थस्तोत्राणि द्विपदासुनस्तुवीरन् सामगायद्विदेमहरग्निष्टोमःस्यात् तदानीं
ब्राह्मणाच्छंसी माध्यन्दिनसवने आरंभणीयाभ्यऊर्ध्वमेतत्सूक्तं शंसेद्विश्वजित्यपि । तथाचसू-
त्रितंच—सुकीर्तिं ब्राह्मणाच्छंसी वृषाकपिं च. पांक्तं शंसमिति ।

तत्र प्रथमा—

ॐम् विहिसोतोरसृक्षतनेन्द्रं देवममंसत ।

यत्रामदवृषाकपिर्यःपुष्टेषुमत्सखाविश्वस्मादिन्द्रउत्तरः ॥ १ ॥

वि । हि । सोतोः । असृक्षत । न । इन्द्रम् । देवम् । अमंसत ।

यत्र । अमदत् । वृषाकपिः । अर्यः । पुष्टेषु । मत्सखा ।

विश्वस्मात् । इन्द्रः । उत्तरः ॥ १ ॥

सोतोः सोमाभिषवं कर्तुं व्यसृक्षत यागं प्रति मया विसृष्टानुज्ञाताः स्तोतारोवृषाकपेर्य-
ष्टारः हीतिपूरणः तत्र देवं द्योतमानमिन्द्रं मां नामंसत मयाप्रेरिताः सन्तोपि तेस्तोतारोनस्तुतव-
न्तः किन्तु मम पुत्रं वृषाकपिमेव स्तुतवन्तः यत्र येषु पुष्टेषु सोमेन प्रवृष्टेषु यागेषु अर्यः स्वामी
वृषाकपिर्मम पुत्रोमत्सखा ममसखिभूतः सन् अमदत् सोमपानेन हृष्टोभूत् यद्यप्येवं तथापीन्द्रो-

हं विश्वस्मात् सर्वस्मात् जगतउत्तरउत्कृष्टतरः । माधवभद्रास्तु विहिसोतोरित्येषा ऋग्निन्द्राण्यावा-
क्यमितिमन्यन्ते । तथाच तद्वचनम् इन्द्राण्यैकल्पितं हविः कश्चिन्मृगोदुदूषत् इन्द्रपुत्रस्य वृषाक-
पेर्विषये वर्तमानस्तत्रेन्द्रमिन्द्राणी वदतीति । तस्मिन्पक्षे त्वस्याऋचोयमर्थः सोतोः सोमाभिषवं
कर्तुंविहासृक्षत उपरतसोमाभिषवाआसन् यजमानाइत्यर्थः । किंच मम पतिमिन्द्रं देवं नामं-
सत स्तोतारोनस्तुवन्ति । कुत्रेत्याह—यत्र यस्मिन् देशे पुष्टेषु प्रवृद्धेषु धनेषु अर्यः स्वामी वृषा-
कपिरमदत् मत्सखामत्प्रियश्चेन्द्रोविश्वस्मात् सर्वस्मात् जगतउत्तरउत्कृष्टतरः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

पराहीन्द्रधावसिवृषाकपेरतिव्यथिः ।

नोअहप्रविन्दस्यन्यत्रसोमपीतयेविश्वस्मादिन्द्रउत्तरः ॥ २ ॥

परा । हि । इन्द्र । धावसि । वृषाकपेः । अति । व्यथिः ।

नो इति । अह । प्र । विन्दसि । अन्यत्र । सोमपीतये ।

विश्वस्मात् । इन्द्रः । उत्तरः ॥ २ ॥

हेइन्द्र त्वमत्यन्तं व्यथिश्चलितः वृषाकपेर्वृषाकपिंपराधावसि प्रतिगच्छसि अन्यत्र सो
मपीतये सोमपानाय नोअह नैवच प्रविन्दसि प्रगच्छसीत्यर्थः सोयमिन्द्रोविश्वस्मादुत्तरः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

किमयंत्वांवृषाकपिश्चकारहरितोमृगः ।

यस्माइरस्यसीदुन्व१र्योवापुष्टिमहसुविश्वस्मादिन्द्रउत्तरः ॥ ३ ॥

किम् । अयम् । त्वाम् । वृषाकपिः । चकार । हरितः । मृगः ।

यस्मै । इरस्यसि । इत् । ऊँम् इति । नु । अर्यः । वा ।

पुष्टिमत् । वसु । विश्वस्मात् । इन्द्रः । उत्तरः ॥ ३ ॥

हेइन्द्र त्वां प्रतिहरितोहरितवर्णोमृगोमृगभूतोयं वृषाकपिः मृगजातिर्हि वृषाकपिः किंप्रि
यं चकाराकार्षित् तस्मै वृषाकपये पुष्टिमत्पोषयुक्तं वसु धनं अर्योवा उदारइव सत्त्वं नुक्षिम्
इरस्यसीत् प्रयच्छस्येव यइन्द्रोविश्वस्मादुत्तरः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

यमिमं त्वं वृषाकपिं प्रियमिन्द्राभिरक्षसि ।

श्वान्वस्य जंभिषदपि कर्णे वराहयुर्विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥ ४ ॥

यम् । इमम् । त्वम् । वृषाकपिम् । प्रियम् । इन्द्र । अभिरक्षसि ।

श्वा । नु । अस्य । जंभिषत् । अपि । कर्णे । वराहयुः ।

विश्वस्मात् । इन्द्रः । उत्तरः ॥ ४ ॥

हे इन्द्र त्वं प्रियमिष्टं पुत्रं यमिमं वृषाकपिं अभिरक्षसि परिपालयसि अस्यैनं वृषाकपिं द्वितीयार्थे षष्ठी । वराहयुर्वराहमिच्छन् श्वा नुक्षिप्रं जंभिषत् भक्षयतु । अपिच कर्णे गृह्णात्विति शेषः श्वानोहि वराहमिच्छन्ति । सिद्धमन्यत् ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

प्रियातृष्टानि मे कपिर्व्यक्ताव्यदूषत् ।

शिरोन्वस्य राविषं न सुगंदुं कृते भुवं विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥ ५ ॥ १ ॥

प्रिया । तृष्टानि । मे । कपिः । विद्वंक्ता । वि । अदूषत् ।

शिरः । नु । अस्य । राविषम् । न । सुगम् । दुःकृते ।

भुवम् । विश्वस्मात् । इन्द्रः । उत्तरः ॥ ५ ॥ १ ॥

मेमहमिन्द्राण्यै तृष्टानि यजमानैः कल्पितानि प्रिया प्रियाणि व्यक्ता व्यक्तानि आज्यैर्विशेषणाक्तानि हवींषि कश्चिद्वृषाकपेर्विषये वर्तमानः कपिर्व्यदूषत् दूषयामास ततोहमस्य तव कपिस्वामिनो वृषाकपेः शिरोनुक्षिप्रं राविषं लुनीयां दुं कृते दुष्टस्य कर्मणः कर्त्रे वृषाकपयेस्मै सुगं सुखं नभुवं नभवेयं अस्मै सुखप्रदात्रो नभवामीत्यर्थः । यस्यामम पतिरिन्द्रो विश्वस्मादुत्तरः ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य चतुर्थे प्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

अथ षष्ठी—

नमत्स्त्रीसुभसत्तरानसुयाशुतराभुवत् ।
 नमत्प्रतिच्यवीयसीनसक्थ्युद्यमीयसीविश्वस्मादिन्द्रउत्तरः ॥६॥
 न । मत् । स्त्री । सुभसत्तरा । न । सुयाशुतरा । भुवत् । न ।
 मत् । प्रतिच्यवीयसी । न । सक्थि । उत्थ्यमीयसी ।
 विश्वस्मात् । इन्द्रः । उत्तरः ॥ ६ ॥

मत् मत्तोऽन्यास्त्री सुभसत्तरा अतिशयेन सुभगा नभवत् नभवति नास्तीत्यर्थः । किंच मत्तोऽन्यास्त्री सुयाशुतरा अतिशयेन सुसुखातिशयेन सुपुत्रावा नभवति । तथाचमन्त्रान्तरं—द-
 दातिमह्यंयादुरीयाशूनांभोज्याशतेति । किंच मत् मत्तोऽन्या प्रतिच्यवीयसी पुमांसं प्रतिशरी-
 रस्यात्यन्तं च्यावयित्री नास्ति । किंच मत्तोऽन्यास्त्री सक्थि सक्थ्युद्यमीयसी संभोगेत्यन्तमु-
 त्क्षेत्री नास्ति न मत्तोऽन्या काचिदपि नारीमैथुनेनुगुणं सक्थ्युद्यच्छतीत्यर्थः । मम पतिरि-
 न्द्रोविश्वस्मादुत्तरउत्कृष्टः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

उवेअंबसुलाभिकेयथेवांगभविष्यति ।
 भसन्मेअंबसक्थिमेशिरोमेवीवहृष्यतिविश्वस्मादिन्द्रउत्तरः ॥७॥
 उवे । अम्ब । सुलाभिके । यथाइव । अङ्ग । भविष्यति ।
 भसत् । मे । अम्ब । सक्थि । मे । शिरः । मे । विइव ।
 हृष्यति । विश्वस्मात् । इन्द्रः । उत्तरः ॥ ७ ॥

एवमिन्द्राण्याशप्तोवृषाकपिर्ब्रवीति । उवेइति संबोधनार्थोनिपातः हे अंब मातः सुला
 भिके शोभनलाभे त्वया यथैव येन प्रकारेणैवोक्तं तथैव तदंगक्षिप्रं भवविष्यति भवतु कि-
 मनेन त्वदनुप्रीतिकारिणाग्रहेणमप्रयोजनं । किंच मे मम पितुस्त्वदीयोभसत् भगउपयुज्यतां

किंच मेमम पितरमिन्द्रं त्वदीयं सक्थिचोपयुज्यतां किंच मे मम पितरमिन्द्रं त्वदीयं शिरश्च
यालापेन वीव यथाकोकिलादिकः पक्षी तद्वत् हृष्यति हर्षयतु ममपितेन्द्रोविश्वस्मादुत्तरः ॥७॥

अथाष्टमी—

किंसुवाहोस्वङ्गुरेपृथुष्टोपृथुजाघने ।

किंशूरपत्निनस्त्वमभ्यमीषिवृषाकपिंविश्वस्मादिन्द्रउत्तरः ॥ ८ ॥

किम् । सुवाहो इति सुऽवाहो । सुऽअङ्गुरे । पृथुस्तो इति पृथुऽस्तो ।

पृथुऽजघने । किम् । शूरऽपत्नि । नः । त्वम् । अभि । अमीषि ।

वृषाकपिम् । विश्वस्मात् । इन्द्रः । उत्तरः ॥ ८ ॥

इन्द्राणीं कुन्दां इन्द्र उपशमयति हेसुवाहो शोभनवाहो स्वङ्गुरे शोभनांगुलिके पृथुष्टो पृथु-
शसंभङ्गे पृथुजघने विस्तीर्णजघने शूरपत्नि वीरभार्ये हेइन्द्राणि त्वं नोस्मदीयं वृषाकपिं
५ किमर्थं अभ्यमीषि अभिक्रुध्यसि एकः किंशब्दः । यस्य पितेन्द्रोहं विश्वस्मादुत्तरः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

अवीरांमिवमामयंशरारुंरभिमन्यते ।

उताहमस्मिवीरिणीन्द्रपत्नीमरुत्सखाविश्वस्मादिन्द्रउत्तरः ॥ ९ ॥

अवीरांमऽइव । माम् । अयम् । शरारुः । अभि । मन्यते ।

उत । अहम् । अस्मि । वीरिणी । इन्द्रऽपत्नी ।

मरुत्सखा । विश्वस्मात् । इन्द्रः । उत्तरः ॥ ९ ॥

पुनरिन्द्राणी ब्रूते—शरारुर्घातुकोमृगोयं वृषाकपिर्मांमिन्द्राणीमवीरामिवाभिमन्यते विजा-
ति । उतापिच इन्द्रपत्नीन्द्रभार्या अहमिन्द्राणी वीरिणी पुत्रवती मरुत्सखा मरुद्भिर्युक्ता
स्मि भवामि यस्यां मम पतिरिन्द्रोविश्वस्मादुत्तरः ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

संहोत्रंस्मपुरानारीसमनंवावगच्छति ।

वेधाऋतस्यवीरिणीन्द्रपत्नीमहीयतेविश्वस्मादिन्द्रउत्तरः ॥ १० ॥ २॥

सु॒हो॒त्रम् । स्म॒ । पु॒रा । ना॒री॑ । स॒म॒न॒म् । वा॒ । अ॒व॒ । ग॒च्छ॒ति॒ ।
 वे॒धाः । ऋ॒त॒स्य॑ । वी॒रि॒णी॑ । इ॒न्द्र॑ऽप॒त्नी॒ । म॒ही॒य॒ते॒ ।
 वि॒श्व॑स्मात् । इ॒न्द्रः॑ । उ॒त्त॑रः ॥ १० ॥ २ ॥

नारी स्त्री ऋतस्य सत्यस्य वेधाविधात्री वीरिणी पुत्रवतीन्द्रपत्नीन्द्रस्य भार्या इन्द्राणी संहोत्रं
 स्म समीचीनं यज्ञं खलु समनंवा संग्रामंवा समिति समनमिति संग्रामनामसु पाठात् । अवप्रति
 पुरागच्छति महीयते स्तोत्रभिः स्तूयते च । तस्यामम पतिरिन्द्रो विश्वस्मादुत्तरः ॥ १० ॥

॥ इत्यष्टमस्य चतुर्थे द्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

अथैकादशी—

इ॒न्द्रा॒णी॒मा॒सु॒ना॒रि॒षु॒सु॒भगा॑म॒ह॒म॒श्र॒व॒म् ।
 न॒खं॒स्या॒अ॒परं॒च॒न॒जर॒सा॒म॒र॒ते॒प॒ति॒र्वि॒श्व॑स्मा॒दि॒न्द्र॒उ॒त्तरः॑ ॥ ११ ॥
 इ॒न्द्रा॒णी॒म् । आ॒सु॒ । ना॒रि॒षु॒ । सु॒भगा॑म् । अ॒ह॒म् । अ॒श्र॒व॒म् ।
 न॒हि॒ । अ॒स्याः॑ । अ॒पर॒म् । च॒न॒ । ज॒र॒सा॑ । म॒र॒ते॒ । प॒तिः॑ ।
 वि॒श्व॑स्मात् । इ॒न्द्रः॑ । उ॒त्त॑रः ॥ ११ ॥

अथेन्द्राणीमिन्द्रः स्तौति आसु सौभाग्यवत्तया प्रसिद्धासु नारिषु स्त्रीणां मध्ये इन्द्रा-
 णीं सुभगां सौभाग्यवतीमहमिन्द्रोश्रवमश्रौषं । किं चास्या इन्द्राण्याः पतिः पालको विश्वस्मा-
 दुत्तरः उत्कृष्टः इन्द्रोपरंच नान्यद्भूतजातमिव जरसा वयोहान्या नहि मरते नखलुघ्नियते । य-
 द्वेयं वृषाकपेर्वाक्यं तस्मिन्पक्षेहमिति शब्दोवृषाकपिपरतया योज्यः । अन्यत्समानं ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

ना॒ह॒मि॒न्द्रा॒णिरा॒रण॑स॒ख्यु॑र्षा॒क॒पे॒र्क॒ते॒ ।
 य॒स्ये॒द॒न॒प्यं॒ह॒विः॒प्रि॒यं॒दे॒वेषु॑ग॒च्छ॒ति॒वि॒श्व॑स्मा॒दि॒न्द्र॒उ॒त्तरः॑ ॥ १२ ॥
 न । अ॒ह॒म् । इ॒न्द्रा॒णि॒ । र॒रण॑ । स॒ख्युः॑ । ष॒षा॒क॒पेः॑ । ऋ॒ते॒ । य॒स्य॑ ।
 इ॒द॒म् । अ॒प्यं॑म् । ह॒विः॑ । प्रि॒यम् । दे॒वेषु॑ । ग॒च्छ॒ति॒ ।
 वि॒श्व॑स्मात् । इ॒न्द्रः॑ । उ॒त्त॑रः ॥ १२ ॥

हेइन्द्राणि अहमिन्द्रः सख्युर्मम सखिभूतावृषाकपेर्ऋते प्रियं वृषाकपिं विना नरराण न-
रमे । अप्यं अप्सुभवं अद्भिर्वा संस्कृतं प्रियं प्रीतिकरमिदमुपस्थितं हविर्देवेषु देवानां मध्ये
यस्य महेन्द्रस्य सकाशं गच्छति तथाहमिन्द्रः सर्वस्मादुत्कृष्टः । यद्वायमर्थः हे इन्द्राणि वृषा-
कपेः सख्युरिन्द्रादृते हं वृषाकपिर्नरराण नरमे । अन्यत्समानं ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

वृषाकपायिरेवतिसुपुत्रआदुसुस्रुषे ।

घसत्तइन्द्रउक्षणःप्रियंकाचित्करंहविर्विश्वस्मादिन्द्रउत्तरः ॥ १३ ॥

वृषाकपायि । रेवति । सुपुत्रे । आत् । ऊँ इति । सुस्रुषे ।

घसत् । ते । इन्द्रः । उक्षणः । प्रियम् । काचित्करम् ।

हविः । विश्वस्मात् । इन्द्रः । उत्तरः ॥ १३ ॥

हेवृषाकपायि कामानां वर्षकत्वादभीष्टदेशगमनाच्चेन्द्रो वृषाकपिस्तस्य पत्नि यद्वा वृषा-
कपेर्मम मातरित्यर्थः रेवति धनवति सुपुत्रे सुस्रुषे हेइन्द्राणि ते तवायमिन्द्रउक्षणः सेचनसम-
र्थात् आदु अनन्तरमेव शीघ्रमेवेत्यर्थः पशून् घसत् प्राश्नात् । किंच त्वं काचित्करं कं सुखं त-
स्याचित् संघः तत्करं हविः प्रियमिष्टं कुर्वितिशेषः । किंच ते पतिरिन्द्रोविश्वस्मादुत्तरः । त-
थाच यास्यः—वृषाकपायिरेवतिसुपुत्रेमध्यमेनसुस्रुषेमाध्यमिकयावाचास्रुषासाधुसादिनीतिवासा-
धुसानिनीतिवा प्रियंकुरुष्वसुखाचयकरंहविःसर्वस्माद्यइन्द्रउत्तरइति ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी--

उक्षणोहिमेपञ्चदशसाकंपचन्तिविंशतिम् ।

उताहमद्भिपीवइदुभाकुक्षीपृणन्तिमेविश्वस्मादिन्द्रउत्तरः ॥ १४ ॥

उक्षणः । हि । मे । पञ्चदश । साकम् । पचन्ति । विंशतिम् ।

उत । अहम् । अद्भिः । पीवः । इत् । उभा । कुक्षी इति ।

पृणन्ति । मे । विश्वस्मात् । इन्द्रः । उत्तरः ॥ १४ ॥

अथेन्द्रो ब्रवीति मे मदर्थं पञ्चदश पञ्चदशसंख्याकान् विंशतिं विंशतिसंख्याकांश्चोक्षणः
वृषभान् साकं सैहैव भार्ययेन्द्राण्याप्रेरितायष्टारः पचन्ति उतापिचाहमद्वितान्भक्षयामि जग्ध्वा-
चाहंपीवइव स्थूलएव भवामीति शेषः। मे ममोभा उभौ च कुक्षी पृणन्ति सोमेन पूरयन्ति यष्टा-
रः सोहमिन्द्रः सर्वस्मादुत्तरः ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशी—

वृषभोनतिग्मशृङ्गोन्तयूथेषुरोरुवत् ।

मन्थस्तइन्द्रशंहृदेयंतेसुनोतिभावयुर्विश्वस्मादिन्द्रउत्तरः॥१५॥३॥

वृषभः । न । तिग्मशृङ्गः । अन्तः । यूथेषु । रोरुवत् ।

मन्थः । ते । इन्द्र । शम् । हृदे । यम् । ते । सुनोति ।

भावयुः । विश्वस्मात् । इन्द्रः । उत्तरः ॥ १५ ॥ ३ ॥

अथेन्द्राणी ब्रवीति—तिग्मशृङ्गः तीक्ष्णशृङ्गः वृषभान् यथा वृषभोयूथेषु गोसंघेष्वन्तर्म-
ध्ये रोरुवत् शब्दं कुर्वन् गाभिरमयति तथा हे इन्द्र त्वंमामभिरमयेतिशेषः । किंच हे इन्द्र ते
तव हृदेहृदयाय मंथोद्गमोमंथनवेलायां शब्दं कुर्वन् शंकरोभवत्वितिशेषः । किंच ते तव यंसोमं भा-
वयुर्भावमिच्छन्तीन्द्राणी सुनात्यभिषुणोति सोपिशंकरोभवत्वित्यर्थः मम पतिरिन्द्रो विश्वस्मा-
दुत्तरः ॥ १५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य चतुर्थे तृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

अथ षोडशी—

नसेशेयस्यरम्बनेन्तरासक्थ्याकपृत् ।

सेदीशेयस्यरोमशानिषेदुषोविजृम्भतेविश्वस्मादिन्द्रउत्तरः॥१६॥

न । सः । ईशे । यस्य । रम्बने । अन्तरा । सक्थ्या । कपृत् ।

सः । इत् । ईशे । यस्य । रोमशम् । निषेदुषः । विजृम्भते ।

विश्वस्मात् । इन्द्रः । उत्तरः ॥ १६ ॥

हे इन्द्र सजनोनेशे मैथुनं कर्तुं नेष्टे नशक्नोति यस्य जनस्य कपृव शेषः प्रजननं स-
कथ्या सक्थिनीअन्तरा रंबते लंबते सेत् सएव स्त्रीजने ईशे मैथुनं कर्तुं शक्नोति यस्य जनस्य
नेषेदुषः शयानस्य रोमशमुपस्थं विजृंभते विवृतं भवति यस्यच पतिरिन्द्रो विश्वस्मादुत्तरः॥ १६॥

अथ सप्तदशी—

नसेशेयस्यरोमशंनिषेदुषोविजृम्भते ।

सेदीशेयस्यरंबतेन्तरासक्थ्याऽकपृद्विश्वस्मादिन्द्रउत्तरः ॥ १७ ॥

न । सः । ईशे । यस्य । रोमशम् । निषेदुषः । विजृम्भते ।

सः । इत् । ईशे । यस्य । रम्बते । अन्तरा । सक्थ्या । कपृत् ।

विश्वस्मात् । इन्द्रः । उत्तरः ॥ १७ ॥

सजनो नेशे मैथुनं कर्तुं नेष्टे यस्यनिषेदुषः शयानस्य रोमशमुपस्थं विजृंभते विवृतं भ-
ति सेत् सएव जनः ईशे ईष्टे मैथुनं कर्तुं शक्नोति यस्य नरस्य कपृव प्रजननं सक्थ्या स-
क्थिनी अन्तरारंबते लंबते सिद्धमन्यत् । पूर्वोक्तव्यतिरेकोत्रद्रष्टव्यः । पूर्वस्यामृचि यियप्सु-
रन्द्राणीन्द्रं वदति अत्र यियप्सुरिन्द्रइन्द्राणीं वदतीत्यविरोधः ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी—

अयमिन्द्रवृषाकपिःपरस्वन्तंहतंविदत् ।

असिसूनांनवंचरुमादेधस्यानआचितंविश्वस्मादिन्द्रउत्तरः॥१८॥

अयम् । इन्द्र । वृषाकपिः । परस्वन्तम् । हतम् । विदत् ।

असिम् । सूनाम् । नवम् । चरुम् । आत् । एधस्य । अनः ।

आचितम् । विश्वस्मात् । इन्द्रः । उत्तरः ॥ १८ ॥

हेइन्द्रायं वृषाकपिः परस्वन्तं परस्वमात्मनो विषये वर्तमानं हतं हिंसितं विदत् विदत्
तथाहतस्य तस्य विशसनायासिं शस्त्रं सूनां उद्दानं पाकार्थं नवं प्रत्यग्रे चरुं भांडं आदन-
न्तरं एधस्य काष्ठस्याचितं पूर्णं अनः शकटंच विन्दतु मम पतिरिन्द्रोविश्वस्मादुत्तरः ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी-

अयमेमिविचाकशद्विचिन्वन्दासमार्यम् ।

पिबामिपाकसुत्वनोभिधीरमचाकशंविश्वस्मादिन्द्रउत्तरः ॥ १९ ॥

अयम् । एमि । विऽचाकशत् । विऽचिन्वन् । दासम् ।

आर्यम् । पिबामि । पाकऽसुत्वनः । अभि । धीरम् ।

अचाकशम् । विश्वस्मात् । इन्द्रः । उत्तरः ॥ १९ ॥

अथेन्द्रोब्रवीति विचाकशत् पश्यन्यजमानान् दासमुपक्षपयितारं असुरमार्यममित्रंविचि-
न्वन् पृथक्कुर्वन् अयमहमिन्द्रएमि यज्ञंप्रतिगच्छामि गत्वाच पाकसुत्वनः पचतीति पाकः सुनो-
तीति सुत्वा हविषां पक्तुः सोमस्याभिषोतुर्यजमानस्य पाकेन विपक्वेन मनसा सोमस्याभिषो-
तुर्वा यजमानस्य संबन्धिनं सोमं पिबामि तथा धीरं धीमन्तं यजमानमभिचाकशमभिपश्यामि
योहमिन्द्रो विश्वस्मादुत्तरः ॥ १९ ॥

अथ विंशी-

धन्वचयत्कृन्तत्रंचकतिस्वित्तावियोजना ।

नेदीयसोतृषाकपेस्तमेहिगृह्णुह्युपविश्वस्मादिन्द्रउत्तरः ॥ २० ॥

धन्वं । च । यत् । कृन्तत्रम् । च । कति । स्वित् । ता । वि ।

योजना । नेदीयसः । तृषाकपे । अस्तम् । आ । इहि ।

गृहान् । उप । विश्वस्मात् । इन्द्रः । उत्तरः ॥ २० ॥

धन्व निरुदकोरण्यरहितोदेशः कृन्तत्रं कर्तनीयमरण्यं यद्यच्च धन्वच कृन्तत्रंच भवति
मृगोद्वासमरण्यमेवंविधं भवति नत्वत्यन्तविपिनं तस्य शत्रुनिलयस्यात्मदीयगृहस्य मध्ये कति
स्वित्ता तानि योजना योजनानि स्थितानि नात्यन्तदूरे तद्भवतीत्यर्थः । ततोनेदीयसोतिशयेन
समीपस्थाच्छत्रुनिलयात् हेवृषाकपे त्वमस्तमस्माकं गृहं व्येहि विशेषेणागच्छ आगत्यच गृहान्
यज्ञगृहानुपगच्छ यतोहमिन्द्रः सर्वस्मादुत्कृष्टः ॥ २० ॥

अथैकविंशी-

पुनरेहिं वृषाकपे सुविता कल्पयावहै ।

यएषः स्वमनंशनोस्तमेषि पथा पुनर्विश्वस्मादिन्द्रउत्तरः ॥ २१ ॥

पुनः । आ । इहि । वृषाकपे । सुविता । कल्पयावहै ।

यः । एषः । स्वमनंशनः । अस्तम् । एषि । पथा । पुनः ।

विश्वस्मात् । इन्द्रः । उत्तरः ॥ २१ ॥

आगत्य प्रतिगतं वृषाकपिमिन्द्रो ब्रवीति—हे वृषाकपे त्वं पुनरेहि अस्मान्प्रति आगच्छ आगते च त्वयि सुविता सुवितानि कल्याणानि त्वच्चित्तपीतिकराणि कर्माणि कल्पयावहै इन्द्राण्यहं चावामुभौ पर्यालोच्य कुर्याव । किंच यः स्वमनंशनः उदयेन सर्वस्य प्राणिनः स्वमानां नाशयितादित्यः स एष त्वं पथा मार्गेणास्तमात्मीयमावासं पुनरेषि गच्छसि । यतो हि मिन्द्रो विश्वस्मादुत्तरः । तथा च यास्कः—सुप्रसूतानिवः कर्माणि कल्पयावहै य एष स्वमनंशनः स्वमाज्ञाशयस्यादित्य उदयेन सोस्तमेषि पथा पुनरिति ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशी-

यदुदंश्चो वृषाकपे गृहमिन्द्राजगन्तन ।

क्वस्य पुल्वघो मृगः कर्मगज्जनयोर्पनो विश्वस्मादिन्द्रउत्तरः ॥ २२ ॥

यत् । उदंश्चः । वृषाकपे । गृहम् । इन्द्र । अजगन्तन । क्व ।

स्यः । पुल्वघः । मृगः । कर्म । अगन् । जनोऽयोर्पनः ।

विश्वस्मात् । इन्द्रः । उत्तरः ॥ २२ ॥

गत्वा पुनरागतं वृषाकपिमिन्द्रः पृच्छति हे इन्द्र परमैश्वर्यवान् हे वृषाकपे यूयं उदं च उद्दामिनः सन्तो मद्ब्रह्मजगन्तनामच्छ एकस्यापि बहुवचनं पूजार्थं तत्र भवतः संवत्स्रीपुल्वघो बहूनां

भौमरसानामत्ता स्यः समृगः काभूत् जनयोपनोजनानां मोदयिता मृगः कंवादेशं आगन् अग-
च्छत् सोहमिन्द्रो विश्वस्मादुत्तरः । यद्वेन्द्राणीवाक्यमिदं । अत्र यास्कः—यउदंचोवृषाकपे-
गृहमिन्द्राजगमत्कस्यपुल्वाघोमृगःकसचह्वादीमृगोमृगोमार्ष्टेर्गतिकर्मणः कमगमदेशंजनयोपन
इति ॥ २२ ॥

अथ त्रयोविंशी—

पर्शुर्हनाममानवीसाकंससूवविंशतिम् ।

भद्रंभलत्यस्याअभूद्यस्याउदरमामयद्विश्वस्मादिन्द्रउत्तरः ॥ २३ ॥ ४ ॥

पर्शुः । ह । नाम । मानवी । साकम् । सूव । विंशतिम् ।

भद्रम् । भल । त्यस्यै । अभूत् । यस्याः । उदरम् ।

आमयत् । विश्वस्मात् । इन्द्रः । उत्तरः ॥ २३ ॥ ४ ॥

इन्द्रविमृज्यमानं अनेनमंत्रेण वृषाकपिराशास्ते हेभल इन्द्रेण विमृज्यमानशर भलति
भेदनकर्मा पर्शुर्नाम मृगी हेतिपूरणः मानवी मनोर्दुहितेयं विंशतिं विंशतिसंख्याकान् पुत्रान्
साकं सह ससूवाजीजनत् त्यस्यै तस्यै भद्रं भजनीयं कल्याणमभूत् भवतु लोडर्थे लुङ् यस्या
उदरमामयत् गर्भस्थैर्विंशतिभिः पुत्रैः पुष्टमासीत् ममपितेन्द्रोविश्वस्मादुत्तरः ॥ २३ ॥

॥ इत्यष्टमस्य चतुर्थे चतुर्थोवर्गः ॥ ४ ॥

रक्षोहणमिति पंचविंशत्यृचं तृतीयं सूक्तं पायुर्नाम भारद्वाजऋषिः द्वाविंशाद्याश्वतसोनुष्टुभः
रक्षोहाग्निदेवता । तथाचानुक्रान्तं—रक्षोहणं पंचाधिकापायुराग्नेयं राक्षोघ्नं चतुरनुष्टुबन्तं । गतः
सूक्तविनियोगः । अंगाराभिविहरणे परित्वाग्नेइत्येषा जप्या । सूत्रितंच—यंधिष्णवतामित्यादिना
परित्वाग्नेपुरंवयमित्यन्तेन ।

तत्र प्रथमा—

रक्षोहणंवाजिनमाजिघर्षिमित्रप्रथिष्टमुपयामिशर्म ।

शिशानोअग्निःऋतुभिःसमिद्धःसनोदिवासरिषःपातुनक्तम् ॥ १ ॥

रक्षःऽहनम् । वाजिनम् । आ । जिघर्मि । मित्रम् । प्रथिष्ठम् ।
उप । यामि । शर्म । शिशानः । अग्निः । क्रतुऽभिः । समऽइद्धः ।
सः । नः । दिवा । सः । रिषः । पातु । नक्तम् ॥ १ ॥

रक्षोहणं रक्षसां हन्तारं वाजिनं बलवन्तं अन्नवन्तं वाग्निमाजिघर्मि घृतेनाजुहोमि किंच
मित्रं यजमानानां सखायं प्रथिष्ठं पृथुतमं शर्मगृहं उपयाम्युपगच्छामि सोयमग्निः शिशानः
ज्वालास्तोक्षणीकुर्वन् क्रतुभिः कर्मपरैः पुरुषैः समिद्धः प्रज्वालितोभवति किंचसोग्निर्नोस्मान्
दिवाहनि रिषोर्हिसकाद्रक्षसः पातु रक्षतु सोग्निर्नक्तं रात्रौचास्मान् रक्षसः पातु ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अयोदंष्ट्रोअर्चिषायातुधानानुपस्पृशजातवेदःसमिद्धः ।
आजिह्वयामूरदेवान्भस्वक्रव्यादोवृक्त्व्यपिधत्स्वासन् ॥ २ ॥
अयःऽदंष्ट्रः । अर्चिषा । यातुऽधानान् । उप । स्पृश ।
जातवेदः । समऽइद्धः । आ । जिह्वया । मूरऽदेवान् ।
रभस्व । क्रव्यऽअदः । वृक्त्वी । अपि । धत्स्व । आसन् ॥ २ ॥

हे जातवेदोजातधन जातप्रज्ञवा त्वं समिद्धः सम्यग्दीप्तः अयोदंष्ट्रोयोमयदंष्ट्रः तीक्ष्णदंष्ट्रः
सन्नित्यर्थः यातुधानान् राक्षसान् अर्चिषा ज्वालयोपस्पृश संदहेत्यर्थः । किंच त्वं मूरदेवान्
मूढदेवान् मारकव्यापारान् राक्षसान् जिह्वया ज्वालया रभस्व मारयेत्यर्थः । मारयित्वा च क्र-
व्यादोमांसभक्षकान् राक्षसान् वृक्त्वी छित्वाआसन्नास्ये पिधत्स्वापिधेहि आच्छादयेत्यर्थः ॥२॥

अथ तृतीया—

उभोभयाविन्नुपधेहिदंष्ट्राहिंस्रःशिशानोवरंपरंच ।
उतान्तरिक्षेपरियाहिराज्जम्भैःसंधैद्यभियातुधानान् ॥ ३ ॥
उभा । उभयाविन् । उप । धेहि । दंष्ट्रा । हिंस्रः । शिशानः ।
अवरम् । परम् । च । उत । अन्तरिक्षे । परि । याहि । राजन् ।
जम्भैः । सम् । धेहि । अग्नि । यातुऽधानान् ॥ ३ ॥

हेउभयाविम् उभाभ्यां दंष्ट्राभ्यां युक्ताग्ने त्वं हिंसः राक्षसानां हिंसकः त्वं उभा उभे दंष्ट्रा
दंष्ट्रे शिशानः तीक्ष्णीकुर्वन् उपधेहि वधार्हेषु राक्षसेषु प्रतिष्ठापय । किञ्च अवरं परंच जगद्रक्ष
उतापिच हेराजन् दीमाग्ने त्वं अन्तरिक्षस्थितान् राक्षसान् परियाहि परिगच्छ परिगत्यच तान्
यातुधानान् राक्षसान् जंभैः भक्षणसाधनभूताभिः दंष्ट्राभिः अभिसंधेहि संयोजय भक्ष-
येत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

यज्ञैरिषूःसंनममानोअग्नेवाचाशल्यौअशनिभिर्दिहानः ।
ताभिर्विध्यहृदयेयातुधानान्प्रतीचोबाहून्प्रतिभङ्घ्येषाम् ॥ ४ ॥

यज्ञैः । इषूः । सम्नममानः । अग्ने । वाचा । शल्यान् ।
अशनिभिः । दिहानः । ताभिः । विध्य । हृदये । यातुधानान् ।
प्रतीचः । बाहून् । प्रति । भङ्घि । एषाम् ॥ ४ ॥

हेअग्ने त्वं यज्ञैः अस्मदीयैर्बलकरैर्यागैः वाचा अस्मदीयया स्तुत्याच इषूः वक्रान् वा-
णान् संनममानः संनमयन् शल्यान् तासां शल्यान् अशनिभिः दीप्तिभिः संदिहानः तीक्ष्णी-
कुर्वन् ताभिरिषुभिः यातुधानान् राक्षसान् हृदये विध्य ततएषां यातुधानानां संबन्धिनः प्रती-
चः युद्धाय प्रतिगतान् बाहून् प्रतिभङ्घि प्रत्यामर्दय ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

अग्नेत्वचंयातुधानस्यभिन्धिहिंसाशनिहरंसाहन्त्वेनम् ।
प्रपर्वाणिजातवेदःशृणीहिऋव्यात्क्रविष्णुर्विचिनोतुष्टृक्णम् ॥ ५ ॥ ५ ॥

अग्ने । त्वचम् । यातुधानस्य । भिन्धि । हिंसा । अशनिः ।
हरंसा । हन्तु । एनम् । प्र । पर्वाणि । जातवेदः । शृणीहि ।
ऋव्यः अत् । ऋविष्णुः । वि । चिनोतु । ष्टृक्णम् ॥ ५ ॥ ५ ॥

हेजातवेदः जातधन जातपज्ञ वाग्ने त्वं यातुधानस्य राक्षसस्य त्वचं भिधि विदारय एनं
भिन्नत्वचं यातुधानं हिंसा हिंसनशीला तवाशनिर्वज्रं हरसा तापेन हन्तु हिनस्तुच हतस्य रा-
क्षसस्य पर्वाणि शरीरपर्वाणिच प्रशृणीहि छिन्धीत्यर्थः । छिन्नेषु शरीरसंधिषु सत्सु वृक्कणं
छिन्नसन्धिमेनं यातुधानं ऋविष्णुः मांसमिच्छन् क्रव्यात् मांसभक्षकोवृकादिः विचिनोतु
भक्षयत्वित्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य चतुर्थे पंचमोवर्गः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

यत्रेदानीं पश्यसि जातवेदस्तिष्ठन्तमग्रउतवाचरन्तम् ।
यद्द्वान्तरिक्षे पथिभिः पतन्तं तमस्ताविध्य शर्वा शिशानः ॥ ६ ॥
यत्र । इदानीम् । पश्यसि । जातवेदः । तिष्ठन्तम् । अग्रे ।
उत । वा । चरन्तम् । यत् । वा । अन्तरिक्षे । पथिभिः ।
पतन्तम् । तम् । अस्ता । विध्य । शर्वा । शिशानः ॥ ६ ॥

हेजातवेदः उत्पन्नपज्ञाग्ने त्वं यत्र पृथिव्यां तिष्ठन्तं उतापिच चरन्तं यद्द्वान्तरिक्षे पथि-
भिराकाशमार्गैः पतन्तं गच्छन्तं यातुधानमिदानीं संप्रति पश्यसि तं यातुधानमस्ता शराणां क्षे-
प्ता त्वं शिशानः शरान् तीक्ष्णीकुर्वन् शर्वा शरेण विध्य ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

उतालब्धं स्पृणुहि जातवेद आलेभानादृष्टिभिर्यातुधानात् ।
अग्नेपूर्वो निजहि शोशुचान आमादः क्षिंकास्तमदन्त्वेनीः ॥ ७ ॥
उत । आलब्धम् । स्पृणुहि । जातवेदः । आलेभानात् ।
ऋष्टिभिः । यातुधानात् । अग्ने । पूर्वः । नि । जहि । शोशुचानः ।
आमादः । क्षिंकाः । तम् । अदन्तु । एनीः ॥ ७ ॥

उतापिच हेजातवेदोग्ने त्वं आलब्धं हन्तुं हस्ताभ्यामारब्धं साधुं मां स्तोतारं यष्टारं वा
आलेभानान् आलभमानान् यातुधानान् राक्षरान् ऋष्टिभिः आत्मीयैरायुधविशेषैः स्पृणुहि
पारय रक्षेत्यर्थः । किंच पूर्वो मुख्यस्त्वं शोशुचानः प्रज्वलन् निजहि मां हन्तुमुद्युक्तं यातुधानं

मारय । किंच तं यातुधानं आमादोऽपक्कस्य मांसस्य भक्षकाः क्षिंवकाः शब्दकारिण्यः टुक्षु शब्दे यद्वा क्षिंवकानाम् पक्षिविशेषः एनीः गन्धः अदन्तु भक्षयंतु ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

इहप्रब्रूहियतमःसोअग्नेयोयातुधानोयइदंरुणोति ।
तमारंभस्वसमिधांयविष्टनृचक्षंसश्चक्षुषेरन्धयैनम् ॥ ८ ॥

इह । प्र । ब्रूहि । यतमः । सः । अग्ने । यः । यातुऽधानः । यः ।
इदम् । रुणोति । तम् । आ । रभस्व । सम्इधां ।
यविष्ट । नृचक्षंसः । चक्षुषे । रन्धय । एनम् ॥ ८ ॥

हेयविष्ट युवतमाग्ने योयातुधानः राक्षसोऽस्मद्यज्ञविघ्नकारी यश्चान्यः पिशाचादिः इदंय-
ज्ञदूषणादि करोति सयतमः तमवधारणार्थं इहास्मिन् त्वद्विषययागकर्मणि वर्तमानाय महं
प्रब्रूहि तं पापकारिणं समिधा स्वकीयेन तेजसा रभस्व हन्तुं प्रारभस्व ततएनं पापिष्ठं नृचक्षसः
नृणां द्रष्टुः तव चक्षुषे तेजसे रंधय तेजसा संदहेत्यर्थः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

तीक्ष्णेनाग्नेचक्षुषारक्षयज्ञंप्राञ्चं वसुभ्यः प्रणयप्रचेतः ।
हिंस्रं रक्षांस्यभिः शोशुचानं मात्वा दभन् यातुधानां नृचक्षः ॥ ९ ॥

तीक्ष्णेन । अग्ने । चक्षुषा । रक्ष । यज्ञम् । प्राञ्चम् । वसुभ्यः । प्र ।
नय । प्रचेत इति प्रचेतः । हिंस्रम् । रक्षांसि । अभि । शोशुचानम् ।
मा । त्वा । दभन् । यातुऽधानाः । नृचक्षः ॥ ९ ॥

हे अग्ने त्वं तीक्ष्णेन तिग्मेन चक्षुषा तेजसा यज्ञमस्मदीयं यागं रक्ष पालय किंच हेप्रचे-
तः प्रकृष्टज्ञानाग्ने प्रांचं प्रांचितारं यज्ञं वसुभ्योवसूनामर्थाय प्रणय प्रकर्षेण नय । किंच हे-
नृचक्षः नृणां द्रष्टरग्ने-रक्षांसि हिंस्रं हिंसनशीलं अभिशोशुचानं अभिप्रदीप्तं त्वा त्वां यातुधानाः
राक्षसाः मादभन् माहिंसिषुः ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

नृचक्षारक्षःपरिपश्यविक्षुतस्यत्रीणिप्रतिश्रुणीह्यया ।
 तस्याग्नेपृष्ठीहरसाश्रुणीहित्रेधामूलंयातुधानस्यवृश्च ॥ १० ॥ ६ ॥

वृश्चक्षाः । रक्षः । परि । पश्य । विक्षु । तस्य । त्रीणि ।
 प्रति । श्रुणीहि । अया । तस्य । अग्ने । पृष्ठीः । हरसा ।
 श्रुणीहि । त्रेधा । मूलम् । यातुधानस्य । वृश्च ॥ १० ॥ ६ ॥

हे अग्ने नृचक्षाः नृणां द्रष्टा त्वं विक्षुः मनुष्येषु हिंसकत्वेन वर्तमानं रक्षः राक्षसं परिपश्य सर्वतोवलोकय भवलोक्यच तस्य रक्षसः त्रीणि अग्राअग्राणि शिरांसि प्रतिश्रुणीहि छिन्धीत्यर्थः ततः तस्य रक्षसः पृष्ठीः पार्श्वस्थान् राक्षसानपि हरसा स्वकीयेन तेजसा श्रुणीहि मार य एवं त्रेधा यातुधानस्य तस्य राक्षसस्य मूलं पादं वृश्च छिन्धि ॥ १० ॥

॥ इत्यष्टमस्य चतुर्थे षष्ठोवर्गः ॥ ६ ॥

अथैकादशी—

त्रिर्यातुधानःप्रसितितएत्तृतयोअग्नेअनृतेनहन्ति ।
 तमर्चिषास्फूर्जयंजातवेदःसमक्षमेनंगृणतेनिवृद्धि ॥ ११ ॥

त्रिः । यातुधानः । प्रसितिम् । ते । एतु । ऋतम् । यः । अग्ने ।
 अनृतेन । हन्ति । तम् । अर्चिषा । स्फूर्जयन् । जातवेदः ।
 समक्षम् । एनम् । गृणते । नि । वृद्धि ॥ ११ ॥

हेजातवेदः जातप्रज्ञाग्नेते त्वदीयां प्रसितिं ज्वालाप्रबन्धनं यातुधानोराक्षसः त्रिः त्रीन् वारानेतु गच्छतु । त्रिर्बद्धंयत्तत्सुबद्धं भवतिहि । किंच यातुधानः राक्षसः ऋतं सत्यं अनृतेनासत्येन हन्ति हिनस्ति तं यातुधानं अर्चिषा स्वकीयेन तेजसा स्फूर्जयन् निष्पिषन् स्फूर्जतिरत्रनिष्पेषणकर्मा एनं यातुधानं गृणते स्तोत्रं कुर्वते मह्यं समक्षं निवृद्धि निगृह्य वर्जय वृकेण ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

तदग्नेचक्षुःप्रतिधेहिरेभेशफारुजंयेनपश्यासियातुधानम् ।
अथर्ववज्ज्योतिषादैव्येनसत्यंधूर्वन्तमचितन्योष ॥ १२ ॥

तत् । अग्ने । चक्षुः । प्रति । धेहि । रेभे । शफः आरुजम् । येन ।
पश्यासि । यातुः धानम् । अथर्वः षत् । ज्योतिषा । दैव्येन ।
सत्यम् । धूर्वन्तम् । अचितम् । नि । ओष ॥ १२ ॥

हेअग्ने त्वं रेभे शब्दायमाने राक्षसे तच्चक्षुः तेजः प्रतिधेहि मक्षिप येन चक्षुषा शफा-
रुजं शफाभ्यामारुजंतं शफसदृशैर्नखैः साधूनामाभिमुख्येन भंजकं यातुधानं पश्यासि । किंच
सत्यं धूर्वन्तं असत्येन हिंसितं अचितं अज्ञानं दैव्येन दिविभवेन ज्योतिषा तेजसा अथर्ववत्
न्योष नितरां दह दध्यद् अथर्वा रक्षसाहन्तेति प्रागुक्तं ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

यदग्नेअद्यमिथुनाशपातोयद्वाचस्तृष्टंजनयन्तरेभाः ।
मन्योर्मनसःशरव्याःजायतेयातयाविध्यहृदयेयातुधानान् ॥ १३ ॥

यत् । अग्ने । अद्य । मिथुना । शपातः । यत् । वाचः ।
तृष्टम् । जनयन्त । रेभाः । मन्योः । मनसः । शरव्याः । जायते ।
या । तया । विध्य । हृदये । यातुः धानान् ॥ १३ ॥

हेअग्ने अद्यास्मिन्नहनि मिथुना स्त्रीपुंसौ शपातः परस्परमाक्रोशतः यद्यदारेभाः स्तोतारः
वाचः संबन्धि तृष्टं कटुकं परस्पराक्रोशलक्षणं अधरंवा जनयन्त परस्परमाक्रोशन्तीत्यर्थः ।
तदा मन्योर्दीप्तस्य क्रुद्धस्य वा तव । तथाच यास्कः—मन्युर्मन्यतेर्दीप्तिकर्मणः क्रोधकर्मणो वध-
कर्मणो वेति । मनसः सकाशात् या शरव्या शरव्येषु जायते तथा शरव्यया यातुधानान् राक्षसान्
हृदयेविध्य ताडय मारयेत्यर्थः ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी-

पराशृणीहितपसायातुधानान्पराग्नेरक्षोहरसाशृणीहि ।
 परार्चिषामूरदेवाञ्छृणीहिपरासुतृपोअभिशोशुचानः ॥ १४ ॥
 परा । शृणीहि । तपसा । यातुधानान् । परा । अग्ने । रक्षः ।
 हरसा । शृणीहि । परा । अर्चिषा । मूरदेवान् । शृणीहि ।
 परा । असुतृपः । अभि । शोशुचानः ॥ १४ ॥

हेअग्ने यातुधानान् तपसा तापेन पराशृणीहि मारय । किंच रक्षः हरसा त्वदीयेनौष्ण्येन पराशृणीहि । किंच मूरदेवान् मारयितव्यान् राक्षसानर्चिषा स्वकीयेन तेजसा पराशृणीहि अपिच असुतृपः मनुष्याणामसुभिः तृप्ताये तानपि पराशृणीहीत्यर्थः ॥ १४ ॥

अथ पंचदशी-

पराद्यदेवावृजिनशृणन्तुप्रत्यगेनशपथायन्तुतृष्टाः ।
 वाचास्तेनशरवक्कच्छन्तुमर्मन्विश्वस्यैतुप्रसितियातुधानः ॥ १५ ॥ ७ ॥

परा । अद्य । देवाः । वृजिनम् । शृणन्तु । प्रत्यक् । एनम् ।
 शपथाः । यन्तु । तृष्टाः । वाचास्तेनम् । शरवः । क्कच्छन्तु ।
 मर्मन् । विश्वस्य । एतु । प्रसितिम् । यातुधानः ॥ १५ ॥ ७ ॥

अद्यास्मिन्नहनि देवाः अग्निपुरोगाः सर्वे देवाः वृजिनं प्राणिनां प्राणैर्वृजितारं यातुधानं पराशृणन्तु पराशृण्वन्तु । अथैनमायान्तं राक्षसं तृष्टाः कटुकाः अस्माभिरुक्ताः शपथाः प्रत्यक् यन्तु किंच वाचास्तेनं अनृतवचनमेनं यातुधानं शरवः शरामर्मन् मर्मणि क्कच्छन्तु गच्छन्तु विश्वस्य व्याप्तस्याग्नेः प्रसितिं जालं । तथाच यास्कः-प्रसितिः प्रसहनात्तन्तुर्वा जालं वेति । जालं यातुधानोराक्षस एतु गच्छतु ॥ १५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य चतुर्थे सप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

अथ षोडशी—

यः पौरुषेयेण ऋविषासमङ्केयो अश्व्येन पशुना यातुधानः ।
यो अघ्याया भरति क्षीरमग्ने तेषां शीर्षाणि हरसापि वृश्च ॥ १६ ॥

यः । पौरुषेयेण । ऋविषां । सम्ङ्कते । यः । अश्व्येन ।
पशुना । यातुऽधानः । यः । अघ्यायाः । भरति । क्षीरम् ।
अग्ने । तेषाम् । शीर्षाणि । हरसा । आपि । वृश्च ॥ १६ ॥

यो यातुधानो राक्षसः पौरुषेयेण पुरुषसंबन्धिना ऋविषा मांसेन समङ्के आत्मानं संगमयति । यश्चाश्व्येन अश्वसमूहेन तदीयेन मांसेनेत्यर्थः । आत्मानं संगमयति यो वा यातुधानो न्येन पशुनात्मानं संगमयति यो वा यातुधानः अघ्यायागोः क्षीरं भरति हरति हे अग्ने त्वं तेषां सर्वेषामपि राक्षसानां शीर्षाणि शिरांसि हरसा त्वदीयेन तेजसा वृश्च छिन्धि ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी—

संवत्सरीणं पयं उस्त्रियायास्तस्य माशीद्यातुधानो नृचक्षः ।
पीयूषमग्ने यतमस्ति तृप्सात्तं प्रत्यञ्चमर्चिषा विध्यमर्मन् ॥ १७ ॥

संवत्सरीणम् । पयः । उस्त्रियायाः । तस्य । मा । अशीत् ।
यातुऽधानः । नृचक्षः । पीयूषम् । अग्ने । यतमः । तितृप्सात् ।
तम् । प्रत्यञ्चम् । अर्चिषां । विध्य । मर्मन् ॥ १७ ॥

हे नृचक्षः नृणां दृष्टरग्ने उस्त्रियायाः अस्मदीयायाः गोः उस्त्रिया अहीति गोनामसु पाठात् संवत्सरीणं संवत्सरेण भवं यत्पयोस्ति यातुधानो राक्षसः तस्य माशीत्तत्पयोमाभक्षयतु । किञ्च यतमो यो राक्षसः पीयूषं पीयूषेण विभक्तिव्यत्ययः अस्मदीयायागोः पयसा तितृप्सात् आत्मानं तर्पयितुमिच्छति तं प्रत्यञ्चं युद्धायात्मानं प्रतिगतं राक्षसं मर्मन् मर्मणि प्राणवियोगस्थाने अर्चिषा स्वकीयेन तेजसा विध्य ताडय मारयेत्यर्थः ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी—

विषंगवांयातुधानाःपिबन्वावृश्च्यन्तामदितयेदुरेवाः ।
परैनादेवःसविताददातुपराभागमोषधीनांजयन्ताम् ॥ १८ ॥

विषम् । गवाम् । यातुधानाः । पिबन्तु । आ । वृश्च्यन्ताम् ।
अदितये । दुःएवाः । परा । एनान् । देवः । सविता । ददातु ।
परा । भागम् । ओषधीनाम् । जयन्ताम् ॥ १८ ॥

हेअग्ने यातुधानाराक्षसाः गवां पशूनां गृहे स्थितं विषं पिबन्तु किंचादितयेदित्यर्थं दुरे
वाः दुस्तरायातुधानाः आवृश्च्यन्तां त्वदीयैरायुधैराच्छिद्यन्तां । किंच सविता देवः एतान् राक्ष
सान् पराददातु हिंस्रैः प्रयच्छतु अपिच तेमीराक्षसा ओषधीनां स्वभूतं भागं भजनीयं अन्नं
पराजयन्तां लभन्तामित्यर्थः ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी—

सनादग्नेमृणसियातुधानान्त्वारक्षांसिपृतनासुजिग्युः ।
अनुदहसहमूरान्क्रव्यादोमातेहेत्यामुक्षतदैव्यायाः ॥ १९ ॥

सनात् । अग्ने । मृणसि । यातुधानान् । न । त्वा । रक्षांसि ।
पृतनासु । जिग्युः । अनु । दह । सहमूरान् । क्रव्यदः ।
मा । ते । हेत्याः । मुक्षत । दैव्यायाः ॥ १९ ॥

हेअग्ने त्वं सनाच्चिरादेवारभ्य यातुधानान् राक्षसान् मृणसि बाधसे तथापि त्वां पृतनासु
संग्रामेषु रक्षांसि राक्षसा नजिग्युः नाजयन् किंच सत्वं अधुना अन्वनुक्रमेण सह मूरान् मूलेन
सहितान् मारकव्यापारेण युक्तान् क्रव्यादोमांसभक्षकान् राक्षसान् दह तेजसा भस्मीकुरु ।
किंच तव संबन्धिनोदैव्यायाः दैव्याव हेत्याआयुधाव ते यातुधानामामुक्षत मुक्तामाभूवन् ॥ १९ ॥

अथ विंशी—

त्वनोअग्नेअधरादुदक्तात्त्वंपश्चादुतरंक्षापुरस्तात् ।
प्रतितेतैअजरांस्तपिष्ठाअघशंसंशोशुचतोदहन्तु ॥ २० ॥ ८ ॥

त्वम् । नः । अग्ने । अधरात् । उदक्तात् । त्वम् । पश्चात् । उत ।
 रक्ष । पुरस्तात् । प्रति । ते । ते । अजरांसः । तपिष्ठाः ।
 अघशंसम् । शोशुचतः । दहन्तु ॥ २० ॥ ८ ॥

हेअग्ने त्वं नोस्मान् अधरात् दक्षिणतः उत्तरादिदिक्समभिव्याहारादधरशब्दोत्र दक्षिणादिक्परइतिविज्ञायते । उदक्तात् उत्तरश्च रक्ष पाहि उतापिच हेअग्ने त्वं पश्चात् पश्चिमतः पुरस्तात्पूर्वतश्च नोस्मान् रक्ष चतसृषु दिक्षु अवस्थितेभ्योराक्षसेभ्योस्मान् पाहीत्यर्थः । किंच तेतव संबन्धिनः ते तपिष्ठाः अतिशयेन तप्यमाना अजरासोजरावर्जिताः शोशुचतो ज्वलन्तः सन्तोश्मयोऽघशंसं पापशंसकं राक्षसं प्रतिदहन्तु भस्मीकुर्वन्तु ॥ २० ॥

॥ इत्यष्टमस्य चतुर्थेष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

अथैकविंशी—

पश्चात्पुरस्तादधरादुदक्तात्कविःकाव्येनपरिपाहिराजन् ।
 सखेसखायमजरौजरिम्णेग्नेमर्ताममर्त्यस्त्वंनः ॥ २१ ॥

पश्चात् । पुरस्तात् । अधरात् । उदक्तात् । कविः । काव्येन ।
 परि । पाहि । राजन् । सखे । सखायम् । अजरः ।
 जरिम्णे । अग्ने । मर्तान् । अमर्त्यः । त्वम् । नः ॥ २१ ॥

हेराजन् दीप्ताग्ने कविः क्रान्तदर्शनस्त्वं काव्येन कविकर्मणा पश्चात् पश्चिमतः पुरस्तात्पूर्वतोधरादक्षिणतश्चोदक्तात् उत्तरतश्चास्मान् परिपाहि परितोरक्ष किंच हेसखे मित्रभूताग्ने अजरौजरारहितस्त्वं मां सखायं जरिम्णे जरायै कुरु त्वत्पसादादहं चिरंजीवामीत्यर्थः । एतावदेवदर्शयति हेअग्ने अमर्त्योमरणधर्मरहितस्त्वं मर्तांमरणधर्मवतोनोस्मान् जरिम्णेजरायै कुर्वित्यर्थः ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशी—

परित्वाग्नेपुरंवयंविप्रंसहस्यधीमहि ।
 धृषद्वर्णदिवेदिवेहन्तारंभद्रुवावताम् ॥ २२ ॥

परिं । त्वा । अग्ने । पुरम् । वयम् । विप्रम् । सहस्य । धीमहि ।
धृषत्सर्वणम् । दिवेदिवे । हन्तारम् । भृङ्गुरस्र्वताम् ॥ २२ ॥

हेसहस्य सहसेहित सहसोजात वाग्ने पुरं पूरकं विप्रं मेधाविमं धृषद्वर्णं धर्षकरूपं भृङ्गु-
रावतां भृङ्गुरकर्मयुक्तानां रक्षसां दिवेदिवे प्रत्यहं हन्तारं हिंसितारं त्वा त्वां वयं पायुनामधेयाः
भारद्वाजाः रक्षसां हननाय परिधीमहि ॥ २२ ॥

अथ त्रयोविंशी—

विषेणभंगुरावतःप्रतिष्मरक्षसोदह ।
अग्नेतिग्मेनशोचिषातपुरग्राभिर्ऋष्टिभिः ॥ २३ ॥

विषेण । भृङ्गुरस्र्वतः । प्रति । स्म । रक्षसः । दह । अग्ने । तिग्मेन ।
शोचिषा । तपुःस्र्अग्राभिः । ऋष्टिस्र्भिः ॥ २३ ॥

हेअग्ने त्वं भंगुरावतो भंजनकर्मयुक्तान् रक्षसोराक्षसान् विषेण व्याप्तेन तिग्मेन शोचिषा
तेजसा प्रतिदह भस्मीकुरु । तथा तपुरग्राभिः तपनशीलाग्राभिः ऋष्टिभिः ऋष्टयआयुधविशो-
षास्ताभिरपि प्रतिदह ॥ २३ ॥

अथ चतुर्विंशी—

प्रत्यग्नेमिथुनादहयातुधानाकिमीदिना ।
संत्वाशिशामिजागृह्यदब्धंविप्रमन्मभिः ॥ २४ ॥

प्रति । अग्ने । मिथुना । दह । यातुस्र्धाना । किमीदिना । सम् ।
त्वा । शिशामि । जागृहि । अदब्धम् । विप्र । मन्मभिः ॥ २४ ॥

हेअग्ने त्वं मिथुना मिथुनभूतानि किमीदिना किमिदानीमिति येचरन्ति तेकिमीदिन-
स्तान् । तथाच यास्कः—किमीदिनेकिमिदानीमितिचरतेकिमिदंकिमिदमितिवेति । यातुधाना-
न् रक्षसान् प्रतिदह किंच हेविप्र मेधाविन्नग्ने अदब्धं केनाप्यार्हिंसितं त्वा त्वां मन्मभिः स्तु-
तिभिरहं संशिशामि स्तौमीत्यर्थः अतस्त्वं जागृहि निद्रां माकुरु बुद्धस्वेत्यर्थः ॥ २४ ॥

अथ पंचविंशी—

प्रत्यग्नेहरंसाहरःशृणीहिविश्वतःप्रति ।

यातुधानस्यरक्षसोबलंविरुजवीर्यम् ॥ २५ ॥ ९ ॥

प्रति । अग्ने । हरंसा । हरः । शृणीहि । विश्वतः । प्रति ।

यातुऽधानस्य । रक्षसः । बलंम् । वि । रुज । वीर्यम् ॥ २५ ॥ ९ ॥

हेअग्ने त्वं हरसा त्वदीयेन तेजसा तथाचयास्कः—हरोहरतेज्योतिर्हरउच्यतेइति । यातु-
धानस्य राक्षसस्य हरोहरणशीलं बलं प्रतिशृणीहि नाशयेत्यर्थः । तथा रक्षसोराक्षसस्य वी-
र्यं च विरुज भंजय ॥ २५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य चतुर्थे नवमोवर्गः ॥ ९ ॥

हविष्पान्तमित्येकोनविंशत्यृचं चतुर्थस्तूक्तं त्रैष्टुभं मूर्धन्वानृषिः सचांगिरसोवामदेव्योवा
स्योवैश्वानरगुणकोग्निश्चसमुदितौदेवता तथाचानुक्रान्तं—हविरेकोनांगिरसोमूर्धन्वान्वामदेव्यो-
वासौर्यवैश्वनरीयमिति । व्यूहस्य दशरात्रस्य पंचमे हन्याग्निमारुते एतद्वैश्वानरीयं निविद्धानं ।
स्त्रितंच—हविष्पान्तमग्निर्होतागृहपतिःसराजेति ।

तत्र पथमा—

हविष्पान्तमजरंस्वर्विदिदित्रिस्पृश्याहुतंजुष्टमग्नौ ।

तस्यभर्मणेभुवनायदेवाधर्मणेकंस्वधयापप्रथन्त ॥ १ ॥

हविः । पान्तंम् । अजरंम् । स्वःऽविदि । दिविऽस्पृशि ।

आऽहुतंम् । जुष्टंम् । अग्नौ । तस्य । भर्मणे । भुवनाय ।

देवाः । धर्मणे । कम् । स्वधया । पप्रथन्त ॥ १ ॥

पान्तं पानीयं सोमात्मकं अजरं जरारहितं जुष्टं देवानां प्रियं यद्धविः स्वर्विदिसूर्य
स्यवेदितरि दिविस्पृशि दिविस्पृश्यग्नावाहुतमभिहुतं तस्य सोमात्मकस्य हविषोभर्मणे
भरणाय भुवनाय भावनाय च धर्मणे धारणाय च कं सर्वस्य सुखकरमिममग्निं देवाः स्व-

धयान्नेन पप्रथन्त प्रथयन्ति । तथाच यास्कः—हविर्यत्पानीयमजरंसूर्यविदिदिविस्पृश्याभि-
हुतंजुष्टमग्नौतस्यभरणायचभावनायचधारणायचैतेऽप्यःसर्वेऽप्यःकर्मऽप्योदेवाइममग्निमन्नेनापम-
थन्तेति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

गीर्णभुव॑न॒न्तम॑साप॒गूह्ण॑मा॒विःस्व॑रभवज्जा॒तेअ॒ग्नौ ।

तस्य॑दे॒वाःपृ॒थि॒वीद्यौ॑रु॒तापो॑रण॒यन्त्रोष॑धीःस॒ख्येअ॒स्य ॥ २ ॥

गी॒र्णम् । भु॒व॒नम् । तम॑सा । अप॒ऽगू॒ह्णम् । आ॒विः । स्वः । अ॒भ॒व॒त् ।

जा॒ते । अ॒ग्नौ । तस्य॑ । दे॒वाः । पृ॒थि॒वी । द्यौः । उ॒त । आ॒पः ।

अ॒रण॒यन् । ओष॑धीः । स॒ख्ये । अ॒स्य ॥ २ ॥

गीर्णं पूर्वनिगीर्णं तमसान्धकारेणापगूढमाच्छादितं स्वः सर्वभुवनमग्नौ यस्मिन्वैश्वानरे
जाते उत्पन्ने सत्याविरभवदाविर्भवति तस्यास्य वैश्वानरस्याग्नेः सख्ये सखिकर्मणि देवाइ-
न्द्रादयः पृथिवीभूमिश्च द्यौश्चापोन्तरिक्षं चोदकानि चोषधीरोषध्यश्चारणयन्त्रमन्त प्रीतिं कृ-
तवन्तइत्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

दे॒वेभि॑न्विषि॒तोय॑ज्ञियेभि॒रग्नि॑स्तोषाण्य॒जरं॑ बृह॒न्तम् ।

योभानु॑नापृथि॒वीद्या॑मु॒तेमा॑मा॒ततान॑रो॒दसी॑ अ॒न्तरि॑क्षम् ॥ ३ ॥

दे॒वेभिः । नु । इ॒षि॒तः । य॒ज्ञिये॑भिः । अ॒ग्निम् । स्तो॒षा॒णि । अ॒जर॑म् ।

बृ॒ह॒न्त॑म् । यः । भानु॑ना । पृथि॒वीम् । द्याम् । उ॒त । इ॒माम् ।

आ॒इ॒त॒तान॑ । रो॒दसी॑ इति । अ॒न्तरि॑क्षम् ॥ ३ ॥

यज्ञियेभिर्यज्ञाहै देवेभिः देवैरिन्द्रादिभिर्नुक्षिप्रमिषितोहमजरं जरारहितं बृहन्तं महा-
न्तमग्निं तं वैश्वानराग्निं स्तोषाणि स्तौमि योवैश्वानराग्निर्भानुना तेजसा पृथिवीभूमिमुतापि
चेमां द्यां दिवं चान्तरिक्षंचततानातनोति तदेवदशर्यति रोदसी द्यावापृथिव्यौचाततानातनोति
विस्तारयतीत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थां-

यो॒होता॑सीत्प्रथ॒मोदे॒वजु॑ष्टो॒यंस॒माञ्ज॑त्ताज्ये॒नावृ॑णा॒नाः ।

स॒प॒त॒त्री॒त्वरं॑स्थाज॒गद्य॑च्छा॒त्रम॒ग्नि॑र॒कृणो॑ज्जा॒तवे॑दाः ॥ ४ ॥

यः । होता । आसीत् । प्रथमः । देवऽजुष्टः । यम् । सम्ऽआञ्जम् ।

आज्येन । वृणानाः । सः । पतत्रि । इत्वरम् । स्थाः । जगत् ।

यत् । श्वात्रम् । अग्निः । अकृणोत् । जातऽवेदाः ॥ ४ ॥

योवैश्वानरोग्निर्देवजुष्टोदेवैः सेवितः प्रथमोमुख्योहोतासीत् अभूत् यंच वैश्वानरार्घिं यजमानावृणाना आज्येन समांजन् समंजन्ति जातवेदाः जातपज्ञोजातधनोवा सवैश्वानरोग्निः पतत्रि पतनशीलं पक्षिजातं इत्वरं गमनशीलं सरीसृपादिकं स्थाः स्थावरं वृक्षादिरूपं चजगत् स्थावरं जंगमंच जगदित्यर्थः श्वात्रं क्षिप्रमेवाकृणोदजनयत् । तथाचयास्कः—सपतत्रिचेत्त्वरंस्थावरंजंगमंचयत्तत्क्षिप्रमग्निरकरोज्जातवेदाइति ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

य॒ज्जा॒तवे॑दो॒भुव॑नस्य॒मूर्ध॑न्नति॒ष्ठोअ॒ग्नेस॒हरो॑च॒नेन॑ ।

तं॒त्वा॒हेम॑म॒तिभि॑र्गी॒र्भिरु॒क्तैःस॒य॒ज्ञियो॑अ॒भवो॑रो॒दसि॑प्राः ॥५॥१०॥

यत् । जातऽवेदः । भुवनस्य । मूर्धन् । अतिष्ठः । अग्ने । सह ।

रोचनेन । तम् । त्वा । अहेम । मतिभिः । गीःभिः । उक्तैः ।

सः । यज्ञियः । अभवः । रोदसिऽप्राः ॥ ५ ॥ १० ॥

हे जातवेदोजातपज्ञाग्ने यद्यस्त्वं भुवनस्य त्रैलोक्यस्य मूर्धन् मूर्धनि रोचनेनादित्येन सहातिष्ठः स्थितवानसि तं वैश्वानरार्घिं त्वा त्वां मतिभिरर्चनीयाभिर्गीर्भिः स्तुतिभिरुक्तयशसैः अहेम प्रपद्यामहे । हिगतावितिधातुः सवैश्वानरस्त्वं रोदसिप्राः द्यावापृथिव्योः पूरयिता यज्ञियोयज्ञार्हश्च भवः भवसि ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य चतुर्थे दशमोवर्गः ॥ १० ॥

अथ षष्ठी—

मूर्धाभुवोभवतिनक्तमग्निस्ततःसूर्यो जायते प्रातरुद्यन् ।
मायामुत्प्रयज्ञियानामेतामपो यत्तूर्णिश्वरंति प्रजानन् ॥ ६ ॥

मूर्धा । भुवः । भवति । नक्तम् । अग्निः । ततः । सूर्यः । जायते ।
प्रातः । उत्प्रयन् । मायाम् । उँ इति । तु । यज्ञियानाम् ।
एताम् । अपः । यत् । तूर्णिः । चरति । प्रजानन् ॥ ६ ॥

अग्निर्वैश्वानरोऽग्निर्नक्तं रात्रौ भुवोभूतजातस्य मूर्धा शिरोवत् प्रधानभूतो भवति रात्रौ सर्व-
प्राणिनामालोकस्य तदधीनत्वात् ततोरात्रेरनन्तरं प्रातरुद्यन् सूर्यो जायते अहनि । स एव वैश्वान-
रोऽग्निः सूर्यो भवतीत्यर्थः । किञ्च यज्ञियानां यज्ञसंपादिनां देवानां मायामु प्रज्ञामेवैतां मन्यन्ते कव-
यइति शेषः । यत्प्रजानन् प्रज्ञायमानः सूर्यः तूर्णिस्त्वरमाणः सन्नपोन्तरिक्षं कर्मवाचरति । त-
थाचयास्कः—मूर्धामूर्तमस्मिन्धीयते मूर्धा यःसर्वेषां भूतानां भवति नक्तमग्निस्ततः सूर्यो जायते
प्रातरुद्यन् स एव प्रज्ञात्वेतां मन्यन्ते यज्ञियानां देवानां यज्ञसंपादिनामपो यत्कर्मचरति प्रजानन् स-
र्वाणि स्थानान्यनुसंचरति त्वरमाणइति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

दृशेन्यो यो महिना समिद्धो रोचत दिवियो निर्विभावा ।
तस्मिन् अग्रौ सूक्तवाकेन देवा हविर्विश्व आजुहवुस्तनूपाः ॥ ७ ॥

दृशेन्यः । यः । महिना । समिद्धः । अरोचत । दिवियोनिः ।
विभावा । तस्मिन् । अग्रौ । सूक्तवाकेन । देवाः । हविः ।
विश्वे । आ । अजुहवुः । तनूपाः ॥ ७ ॥

यो वैश्वानरोऽग्निः महिना महत्त्वेन दृशेन्यः सर्वदर्शनीयः समिद्धः सम्यक् दीप्तो दिवि यो-
निः द्युस्थानो विभावा दीप्तिमांश्च सन्नरोचत दीप्यते तस्मिन् वैश्वानरेऽग्रौ तनूपाः शरीराणां

रक्षकाः विश्वे सर्वे देवाः सूक्तवाक्येनेदंघ्रावापृथिवीत्यादिनावाक्येन स्तोत्राणां वचनेन वा हविराजुहवुराभिमुख्येनजुहवुः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

सूक्तवाकं प्रथममादिदग्निमादिद्विविरजनयन्तदेवाः ।

सएपांयज्ञोअभवत्तनूपास्तंद्यौर्वेदतंपृथिवीतमापः ॥ ८ ॥

सूक्तवाकम् । प्रथमम् । आत् । इत् । अग्निम् । आत् । इत् ।

हविः । अजनयन्त । देवाः । सः । एपाम् । यज्ञः । अभवत् ।

तनूपाः । तम् । द्यौः । वेद । तम् । पृथिवी । तम् । आपः ॥ ८ ॥

सूक्तवाकमिति प्रथमं पूर्वं सूक्तवाकमिदंघ्रावापृथिवीत्यादिवाक्यं मनसा निरूपयन्ति आदिदन्तरं एवाग्निमथनेनोत्पादयन्ति आदिदन्तरमेव देवाः हविरजनयन्त जनयन्ति सवैश्वानरोग्निरेषां देवानां यज्ञोयष्टव्योभवद्भवति सतनूपाः शरीराणां रक्षिता च भवति तमग्निं द्यौः द्युलोकोवेद् जानाति तमग्निं पृथिवी भूमिरपिचजानाति तमग्निमपोन्तरिक्षं च जानाति ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

यं देवासो जनयन्ताग्निं यस्मिन्नाजुहवुर्भुवनानि विश्वा ।

सो अर्चिषा पृथिवीं द्यामुनेमामृजुयमानो अतपन्महित्वा ॥ ९ ॥

यम् । देवासः । अजनयन्त । अग्निम् । यस्मिन् । आ । अजुहवुः ।

भुवनानि । विश्वा । सः । अर्चिषा । पृथिवीम् । द्याम् । उत ।

हमाम् । ऋजुयमानः । अतपत् । महित्वा ॥ ९ ॥

यं वैश्वानरमग्निं देवासो देवा अजनयन्त उत्पादितवन्तः यस्मिन्श्चोत्पन्ने वैश्वानराग्नी विश्वा विश्वानि भुवनानि भूतान्याजुहवुः आभिमुख्येनाजुहवुः सर्वमथे वैश्वानरोग्निर्अर्चिषा ते जसा पृथिवीमन्तरिक्षमपः पृथिवीत्यन्तरिक्षनामसु पाठात् द्यां दिवं चउतापिचेमां भूमिं च ऋजुयमानः ऋजुगमनो महित्वा महत्वेनातपत् सर्वं तपति ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

स्तोमेन हि दिवि देवासो अग्निमजीजनञ्छक्तिभीरोदसिप्राम् ।

तमू अरुणवन्त्रेधाभुवेकंस ओषधीः पचति विश्वरूपाः ॥ १० ॥ ११ ॥

स्तोमेन । हि । दिवि । देवासः । अग्निम् । अजीजनन् । शक्तिभिः ।

रोदसिप्राम् । तम् । ऊँ इति । अरुणवन् । त्रेधा । भुवे । कम् ।

सः । ओषधीः । पचति । विश्वरूपाः ॥ १० ॥ ११ ॥

देवासो देवाः शक्तिभिः कर्मभिः रोदसिप्रां यावाप्राथिव्योरापूरयितारं अग्निं सूर्यात्मकं दिवि द्युलोके स्तोमेन हि स्तुत्या खलु अजीजनन्नुत्पादितवन्तः अपिच तमु तमेव कं सुख करमग्निं यज्ञे त्रेधाभुवे त्रेधाभावायाकृण्वन् कुर्वन्ति सपृथिव्यां वर्तमानो विश्वरूपाः सर्वरूपा ओषधीर्वीक्षाद्यास्तेन तेनोपकारण पचति । अत्रयास्कः—स्तोमेनयं हि दिवि देवासो अग्निमजनयन् शक्तिभिः कर्मभिर्द्यावापृथिव्योरापूरणं तमकुर्वन् त्रेधाभावाय पृथिव्यामन्तरिक्षे दिवीति शाकपृणिः यदस्य दिवितृतीयं तदसावादित्य इति हि ब्राह्मणमिति ॥ १० ॥

॥ इत्यष्टमस्य चतुर्थे एकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

अथेकादशी—

यदेदेन मदधुर्यज्ञियासो दिवि देवाः सूर्यमादितेयम् ।

यदा चरिण्णमिथुनावभृतामादिप्रापश्यन् भुवनानि विश्वा ॥ ११ ॥

यदा । इत् । एनम् । अदधुः । यज्ञियासः । दिवि । देवाः ।

सूर्यम् । आदितेयम् । यदा । चरिण्णम् इति । मिथुनौ । अभृताम् ।

आत् । इत् । प्र । अपश्यन् । भुवनानि । विश्वा ॥ ११ ॥

यदेद्यदैव प्रातरादितेयमदितेः पुत्रं सूर्यमेनमग्निं च यज्ञियासो यज्ञार्हाः देवा दिवि द्युलोके अदधुः धृतवन्तः यदा चेमौ चरिण्णं चरणशीलौ सूर्यवैश्वानरौ मिथुनावभृतां प्रादुरभृतां आदिदन्तरमेव विश्वा विश्वानि भुवनानि भूतजातानि प्रापश्यन्तौ पश्यन्ति । अत्रयास्कः—यदैने

मदधुर्यज्ञियाःसर्वेदिविदेवाः सूर्यमादितेयमदितेःपुत्रं यदाचरिष्णु मिथुनौ प्रादुरभूतां सर्वदा स
हचारिणावुषाश्चादित्यश्चमिथुनौ कस्मान्मिनोतिः श्रयतिकर्मा थुइतिनामकरणस्थकारोवा न
यतिः परोवनिर्वासमाश्रितावन्योन्यं नयतोवनुतोवामनुष्यमिथुनावप्येतस्मादेवमेथन्तावन्योन्यं
वनुतईतिवेति ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

विश्वस्माअग्निभुवनायदेवावैश्वानरंकेतुमह्नामकृण्वन् ।
आयस्ततानोषसोविभातीरपोऊर्णोतितमोअर्चिषायन् ॥ १२ ॥
विश्वस्मै । अग्निम् । भुवनाय । देवाः । वैश्वानरम् । केतुम् ।
अह्नाम् । अकृण्वन् । आ । यः । ततानं । उपसः । विद्भातीः ।
अपो इति । ऊर्णोति । तमः । अर्चिषां । यन् ॥ १२ ॥

देवाइन्द्रादयोविश्वस्मै सर्वस्मै भुवनाय वैश्वानरं विश्वनरहितं अग्निमह्नां दिवसानां
केतुं प्रज्ञापकमकृण्वन् अकुर्वन् योवैश्वानराग्निरुषसोविभातीर्विबिधं दीप्यमानाआततान वि-
स्तारयति किंच सोयं यन् गच्छन् तमोन्धकारमर्चिषा तेजसापोऊर्णोति अपगमयति ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

वैश्वानरंकवयोयज्ञियांसोअग्निदेवाअजनयन्अजुर्यम् ।
नक्षत्रंप्रत्नममिनच्चरिष्णुयक्षस्याध्यक्षंतविषंबृहन्तम् ॥ १३ ॥
वैश्वानरम् । कवयः । यज्ञियांसः । अग्निम् । देवाः । अजनयन् ।
अजुर्यम् । नक्षत्रम् । प्रत्नम् । अमिनत् । चरिष्णु । यक्षस्यं ।
अधिअक्षम् । तविषम् । बृहन्तम् ॥ १३ ॥

कवयोमेधाविनोयज्ञियासोयज्ञार्हायज्ञसंपादिनोवा देवाअजुर्यं जरावर्जितमहिंस्यं वा
वैश्वानरं विश्वनरहितं सूर्यात्मकमग्निं अजनयन्नुत्पादितवन्तः । सच देवैरुत्पादितोअग्निर्नक्षत्रं
ऋत्तिक्रादि प्रत्नं पुराणं चरिष्णु चरणशीलं यक्षस्य यक्षतिः पूजार्थः प्रयक्षमित्यादौ दर्शनात्

यक्षस्य पूज्यस्य देवस्याध्यक्षं प्रत्यक्षं स्वामिनं वा तविषं वृद्धं बृहन्तं महान्तममिनत् हिं-
सितवान् तेजसाभिभूतवानित्यर्थः ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

वैश्वानरं विश्वहादी दिवांसं मन्त्रैरग्निं कविमच्छावदामः ।
यो महिम्ना परिबभूवो र्वी उतावस्तादुत देवः परस्तात् ॥ १४ ॥
वैश्वानरम् । विश्वहा । दी दिवांसम् । मन्त्रैः । अग्निम् । कविम् ।
अच्छ । वदामः । यः । महिम्नां । परिबभूव । र्वी इति ।
उत । अवस्तात् । उत । देवः । परस्तात् ॥ १४ ॥

विश्वहा सर्वदा दी दिवांसं दीप्तं कविं क्रान्तप्रज्ञं वैश्वानरमग्निं मन्त्रैरच्छावदामोभिष्टुमः ।
यो वैश्वानरोऽग्निर्महिम्ना महत्त्वेनो र्वी द्यावापृथिव्यौ परिबभूव परिभवति उतापिचायमवस्तात्
अधस्तात् तपति उतापिचायं सूर्यात्मको देवः परस्तादुपरिष्ठाच्च तपतीति शेषः ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशी—

द्वे स्रुती अश्रुणवं पितृणामहं देवानामुत मर्त्यानाम् ।
ताभ्यामिदं विश्वमेजत्समेतियदन्तरापितरं मातरं च ॥ १५ ॥ १२ ॥
द्वे इति । स्रुती इति । अश्रुणवम् । पितृणाम् । अहम् । देवानाम् ।
उत । मर्त्यानाम् । ताभ्याम् । इदम् । विश्वम् । एजत् । सम् ।
एति । यत् । अन्तरा । पितरम् । मातरम् । च ॥ १५ ॥ १२ ॥

पितृणां च देवानां च उतापि च मर्त्यानां मनुष्याणां च द्वे स्रुती द्वौ मार्गौ देवयानपितृया-
णाख्यौ अहमश्रुणवमश्रौषं यत् विश्वं पितरं पालकत्वेन पितृभूतं द्यां मातरं च धारकत्वेन मातृ-
भूतां पृथिवीं चान्तरा द्यावापृथिव्योर्मध्ये भवति तदिदं विश्वमग्निना संस्कृतं सदेजदेवलोकों
पितृलोकों गच्छत् ताभ्यां देवयानपितृयाणाख्याभ्यां मार्गाभ्यामेति गच्छति । तौ च मार्गौ भगव-
दादेशितौ—अग्निर्ज्योतिरहःशुक्लः षण्मासा उत्तरायणं । तत्र प्रयाता गच्छन्ति ब्रह्म ब्रह्मविदो जनाः ॥ १ ॥
धूमोरात्रिस्तथा कृष्णः षण्मासा दक्षिणायनं । तत्र चान्द्रमसं ज्योतिर्योगी प्राप्य निवर्तते ॥ २ ॥

शुक्लकृष्णगतीस्येतेजगतःशाश्वतेमते । एकयायात्यनावृत्तिमन्ययावर्ततेपुनः ॥ ३ ॥ नैतेसृती-
पार्थजाननयोगीमुद्यतिकश्चनेति ॥ १५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य चतुर्थे द्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

अथ षोडशी—

द्वेसमीचीविभ्रुतश्चरन्तंशीर्षतोजातंमनसाविमृष्टम् ।

सप्रत्यङ् विश्वाभुवनानितस्थावप्रयुच्छन्तरणिभ्राजमानः ॥ १६ ॥

द्वे इति । समीची इति समृष्टीची । विभ्रुतः । चरन्तम् । शीर्षतः ।

जातम् । मनसा । विमृष्टम् । सः । प्रत्यङ् । विश्वा ।

भुवनानि । तस्थौ । अप्रयुच्छन् । तरणिः । भ्राजमानः ॥ १६ ॥

समीची संगते द्यावापृथिव्यौ चरन्तं गच्छन्तं शीर्षतःशिरस्तोजातमुत्पन्नं तथाचनिगमा-
न्तरं—उतमन्येहमेनमनयोर्हिशिरस्तोयंप्रातर्जायतइति । यद्वा सर्वशिरोभूतादादित्याज्जातमित्य-
र्थः । मनसा मन्यतिरर्चतिकर्मा अर्चनीयया स्तुत्या विमृष्टं शोधितं संस्कृतं अग्निं विभ्रतोधा-
रयतः सोप्रयुच्छन् अप्रमाद्यन् तरणिः क्षिप्रकारी भ्राजमानोदीप्यमानोऽग्निः विश्वा विश्वानि
भुवनानि प्रत्यङ्गभिमुखस्तस्थौ तिष्ठति । तथाचश्रूयते—तस्मात्सर्वेष्वमन्यन्तेमांप्रत्युदगा-
दिति ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी—

यत्रावदेतेअवरःपरश्चयज्ञान्याःकतरोनौविवेद ।

आशंकुरित्सधमादंसर्वायो नक्षन्तयज्ञंकइदंविवाचत् ॥ १७ ॥

यत्र । वदेते इति । अवरः । परः । च । यज्ञान्याः । कतरः । नौ ।

वि । वेद । आ । शंकुः । इत् । सधमादम् । सर्वायः ।

नक्षन्त । यज्ञम् । कः । इदम् । वि । वाचत् ॥ १७ ॥

यत्र यस्मिन्काले अवरःपार्थिवोऽग्निर्देव्योहोता परश्च मध्यमोवायुश्चोभौ वदेते विवादं कुर्वते यज्ञन्योर्यज्ञस्य नेत्रेनौ आवयोर्मध्ये कतरोभूयिष्ठं यज्ञं विवेद वेत्ति तत्र सखायः समानख्या-
नाऋत्विजः सधमादं यज्ञं आशोकुः कर्तुं शक्नुवन्ति तथा यज्ञं नक्षन्ताश्रुवतेनुतिष्ठन्ति च ये तेषां विदुषां यज्ञमश्रुवानानां मध्ये कोविद्वान् अनुष्ठाता वेदमस्यविवादस्य निर्णयरूपं वाक्यं विवोचत्
ब्रवीतिमाध्यमिकमिममग्निं ब्रवीति । तथाचयास्कः—यत्रविवदेतेदैव्यौ होतारावयंचाग्निरसौ च-
मध्यमःकतरोनौ यज्ञे भूयोवेदेत्याशक्नुवन्ति तत्सहमदनंसमानाख्यानाऋत्विजस्तेषां यज्ञंसम-
श्रुवानानां कोनइदंविदक्षयतीति ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी—

कत्यग्रयःकतिसूर्यासःकत्युपासःकत्युच्चिदापः ।

नोपस्फिजं वःपितरोवदामिपृच्छामिवःकवयोविद्वनेकम् ॥ १८ ॥

कति । अग्रयः । कति । सूर्यासः । कति । उपसः । कति ।

ऊँ इति । स्मित् । आपः । न । उपःस्फिजम् । वः । पितरः ।

वदामि । पृच्छामि । वः । कवयः । विद्वने । कम् ॥ १८ ॥

एवं विवदमानावग्निवायू पितृन् प्रश्नमेयतुः तत्र मध्यमस्तान् पृच्छति कत्यग्रयः अग्रयः
कति कतिसंख्याकाः सूर्यासः सूर्याश्च कतिसंख्याकाः उपासः उपसश्च कति आपश्च कति
उइति पूरणः स्वच्छब्देन विचारणार्थः । हे पितरोवोयुष्माकं उपस्फिजमुपस्फिजमिति स्पर्धायु
क्तं वचनमुच्यते पूर्वोक्तं प्रश्नवचनमेतत् न वदामि नवक्ष्यामि किं तर्ह्यहमजानन् हे कवयोमेधा
विनोयुष्मान् विद्वने विज्ञानाय कं वचनमुच्यते पूर्वोक्तं सुखं स्वरूपपर्यालोचनक्लेशमन्तरेण पृ
च्छामि । अत्रोत्तराणि वालखिल्यसंहितायां दर्शितानि—एकएवाग्निर्वहुधासमिद्धएकःसूर्योवि
श्वमनुप्रभूतः । एकैयोषाःसर्वमिदंविभात्येकंवाइदंविबभूवसर्वमिति ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी—

यावन्मात्रमुषसो न प्रतीकं सुपण्यो देवसंतेमातरि श्वः ।

तावद्देधात्युपयज्ञमायन्ब्राह्मणो होतुरवरो निषीदन् ॥ १९ ॥ १३ ॥

१ नि० ७. ३० । २ ऋक्संहितायां षष्ठाष्टकस्य चतुर्थाध्याये त्रयोदशवर्गानन्तर्
अष्टादशवर्गात्मिकं वालखिल्यं पठ्यते. तत्र षोडशवर्गो द्वितीयोयं मन्त्रः ।

यावत्सुमात्रम् । उषसः । न । प्रतीकम् । सुस्पृण्यः । वसते ।
 मातरिष्वः । तावत् । दधाति । उप । यज्ञम् । आइयन् ।
 ब्राह्मणः । होतुः । अवरः । निःसीदन् ॥ १९ ॥ १३ ॥

प्रकृतस्य वैश्वानरस्य विषये यः प्रश्नः तस्य निर्णयं अनया वदन्ति हे मातरिष्वः मा-
 तर्यन्तरिक्षे श्वसन् माध्यमिक वायो यावन्मात्रं यावदेव सुस्पृण्यः सुपतनारात्रयउषसः प्रतीकं
 मुखं प्रकाशाख्यं दर्शनं वा नेति पूरणः वसतेआच्छादयन्ति तावदेव ब्राह्मणोहोता अवरो-
 निकृष्टोहोतुरस्याग्नेर्वैश्वानरस्य दैव्यस्य होतुर्ज्ञानं निषीदन् हौत्रं कर्म कर्तुमुपविशन् यज्ञ-
 मायन् उपगच्छन् उपदधाति होतुकर्मस्वबुद्धौ धारयति । तथाचयास्कः—यावन्मात्रमुषसः-
 प्रत्यक्तंभवति प्रतिदर्शनमिति वास्त्युपमानस्य संप्रत्यर्थेप्रयोगइहेवनिधेहीति यथासुस्पृण्यः
 सुपतनाएतारात्रयोवसतेमातरिष्वंज्यातिर्वर्णस्य तावदुपदधाति यज्ञमागच्छन् ब्राह्मणोहोता-
 स्याग्नेर्होतुरवरोनिषीदन् होतृजपस्त्वनग्निर्वैश्वानरीयोभवतीति १ ॥ १९ ॥

॥ इत्यष्टमस्य चतुर्थे त्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

इन्द्रंस्तवेत्यष्टादशर्चं पंचमं सूक्तं वैश्वामित्रस्य रेणोरार्षं त्रैष्टुभमैन्द्रं अनुक्रान्तंच—इन्द्रं-
 स्तव झूना रेणुरिति । सूर्यस्तुन्नाभ्येकाहे इदं सूक्तं निष्केवल्यनिविद्धानं । सूत्रितंच—सूर्य-
 स्तुतायशस्कामः पिवासोममिन्द्रंस्तवेति माध्यंदिनइति ।

तत्र प्रथमा—

इन्द्रंस्तवानृतमंस्यस्यमह्नाविबबाधेरोचनाविज्मोअन्तान् ।
 आयःप्रौचर्षणिधृद्वरोभिःप्रसिन्धुभ्योरिरिचानोमहित्वा ॥ १ ॥

इन्द्रंम् । स्तव् । नृदतमम् । यस्य । मह्ना । विःबबाधे । रोचना ।
 वि । ज्मः । अन्तान् । आ । यः । प्रौ । चर्षणिधृत् । वरःऽभिः ।
 प्र । सिन्धुऽभ्यः । रिरिचानः । म्हित्वा ॥ १ ॥

हे स्तोतस्त्वं नृतमं नेतृतममिन्द्रं स्तव स्तुहि यस्येन्द्रस्य मद्वा महत्त्वं विभक्तिव्यत्ययः
रोचना परेषां तेजांसि विबबाधे विबाधते अभिन्नवतीत्यर्थः विज्मः पृथिव्याश्चान्तान् पर्यन्तान-
भिभवति यश्चेन्द्रश्चर्षणीधृन्मनुष्याणां धर्ता सिन्धुफ्यः समुद्रेफ्योपि महित्वा महत्वेन प्ररि-
चानः प्रवर्धमानश्च-सन वरोभिस्तमसां वारकैस्तेजोभिरापमौ यवापृथिव्यावापूरयति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

ससूर्यःपर्युर्वरांस्येन्द्रोववृत्याद्रथ्येवचक्रा ।

अतिष्ठन्तमपस्यं नसर्गकृष्णात्तमांसित्विष्याजघान ॥ २ ॥

सः । सूर्यः । परिं । उरु । वरांसि । इन्द्रः । ववृत्यात् । रथ्याइव ।
चक्रा । अतिष्ठन्तम् । अपस्यम् । न । सर्गम् । कृष्णा ।
तमांसि । त्विष्या । जघान् ॥ २ ॥

सूर्यः सुवीर्यः सः प्रसिद्धः इन्द्रः उरु बहूनि वरांसि तेजांसि पर्याववृत्यात्पर्यावर्तयति ।
तत्र दृष्टन्तः—रथ्येव यथासारथी रथसंबन्धीनि चक्रा चक्राण्यावर्तयति तद्वदित्यर्थः । किंच
सोयमतिष्ठन्तं शीघ्रं गच्छन्तमपस्यं न कर्मण्यमिव सर्गं सृज्यतइति सर्गोश्वस्तं कृष्णा कृष्णा-
नि तमांसि त्विष्या दीप्त्या जघान हन्ति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

समानमस्माननपावृदचक्ष्मयादिवो असमं ब्रह्मनव्यम् ।

वियःपृष्ठेवजनिमान्यर्यइन्द्रश्चिकायनसखायभीषे ॥ ३ ॥

समानम् । अस्मै । अनपवृत्त् । अर्च । क्ष्मया । दिवः ।
असमम् । ब्रह्म । नव्यम् । वि । यः । पृष्ठाइव । जनिमानि ।
अर्यः । इन्द्रः । चिकायं । न । सखायम् । ईषे ॥ ३ ॥

हे स्तोतस्त्वं समानं मया सहानपावृदपगतिरहितं क्ष्मया दिवोदिवः पृथिव्याश्चासमं
अत्यन्तमतिरिक्तं महदित्यर्थः । नव्यं नवतरमन्यैरकृतपूर्वं ब्रह्म स्तोत्रमस्माइन्द्रायाचोच्चारय ।

इन्द्रोजनिमानि यज्ञे यज्ञेषु जातानि पृष्ठेव पृष्ठसंज्ञकानि स्तोत्राणि वार्योरीन् शत्रून् विचिकाय
विचिनोति सखायं च नेषे नेच्छति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

इन्द्राय गिरो अनिशितसर्गा अपः प्रेरयं सगरस्य बुध्नात् ।
यो अक्षेणेव चक्रिया शचीभिर्विष्वक्नस्तम्भं पृथिवीमुतद्याम् ॥ ४ ॥

इन्द्राय । गिरः । अनिशितः सर्गाः । अपः । प्र । ईरयम् ।
सगरस्य । बुध्नात् । यः । अक्षेणः इव । चक्रिया । शचीभिः ।
विष्वक् । तस्तम्भं । पृथिवीम् । उत । द्याम् ॥ ४ ॥

इन्द्रायेन्द्रार्थं अनिशितसर्गा अतनूकृतविसर्गा उपर्युपरिवर्तमानाया गिरः स्तुतयस्ताभिर्गी-
र्भिः सगरस्यान्तरिक्षस्य सगरः समुद्रइत्यन्तरिक्षनामसु पाठात् बुध्नात् प्रदेशात् अपउदका
नि प्रेरयं प्रेरयामि इन्द्रः शचीभिः कर्मभिः पृथिवीमुतापि च द्यां दिवं च चक्रिया रथचक्रा-
ण्यक्षेणेव यथा रथाक्षेण तद्वद्विष्वक् सर्वतस्तस्तंभास्तद्भात् ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

आपान्तमन्युस्तृपलप्रभर्मा धुनिः शिमीवाञ्छरुमाँ ऋजीषी ।
सोमो विश्वान्यतसावनानि नार्वागिन्द्रं प्रतिमानानि देभुः ॥ ५ ॥ १४ ॥

आपान्तमन्युः । तृपलः प्रभर्मा । धुनिः । शिमीः वान् । शरुः मान् ।
ऋजीषी । सोमः । विश्वानि । अतसा । वनानि । न ।
अर्वाक् । इन्द्रम् । प्रतिमानानि । देभुः ॥ ५ ॥ १४ ॥

आपान्तमन्युरापातितमन्युः तृपलप्रभर्मा ग्रावादिभिः क्षिप्रप्रहारी धुनिः शत्रूणां कंपयि-
यिता शिमीवान् कर्मवान् शरुमानायुधवान् ऋजीषी ऋजीषवान् सोमो विश्वानि सर्वाणि
अतसा अतसमयानि वनान्यरण्यानि वर्धयतीति शेषः । प्रतिमानानि प्रतिमानभूतानि समानद्र-
व्याणीत्यर्थः इन्द्रं अर्वाक् देभुः दध्नोति रत्नाकर्षणकर्मा तुलया मीयमानानि आत्माभिमुखत-

या नाकर्षयन्ति लघूनि भवन्तीत्यर्थः । अन्यत्र प्रतिनिधीयमानानि गुरूणि तान्यात्माभिमुख-
माकर्षन्ति नैवमिन्द्रं कुर्वतीति सर्वेभ्योमहानिन्द्रइत्यर्थः । त्रयः पादाः सौम्याः तुरीयस्त्वैन्द्रः ।
तथाचयास्कः । आपातितमन्युस्तृप्रप्रहारी क्षिप्रप्रहारी सृप्रप्रहारी सोमोवेन्द्रोवा धुनिर्धुनोतेः
शमीति कर्मनाम श्मयतेर्वा शक्नोतेर्वर्जीषी सोमोयत्सोमस्य पूयमानस्यातिरिच्यते तदृषि-
मपार्जितं भवति तेनर्जीषी सोमोथाप्यैन्द्रानिगमोभवत्यृजीषी वज्रोतिसोमः सर्वाण्यतसानि व-
नानि नार्वागिन्द्रं प्रतिमानानि दद्भुवन्ति यैरेनं प्रतिमिमने नैनंतानि दद्भुवन्तीति ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य चतुर्थं चतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

अथ षष्ठी—

नयस्यद्यावापृथिवीनधन्वनान्तरिक्षन्नाद्रयःसोमोअक्षाः ।
यदस्यमन्युरधिनीयमानःशृणार्तिवीळुरुजतिस्थिराणि ॥ ६ ॥

न । यस्य । द्यावापृथिवी इति । न । धन्वं । न । अन्तरिक्षम् । न ।
अद्रयः । सोमः । अक्षारिति । यत् । अस्य । मन्युः ।
अधिनीयमानः । शृणार्ति । वीळु । रुजति । स्थिराणि ॥ ६ ॥

द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ यस्येन्द्रस्य प्रतिमानभूते न भवतः नधन्वउदकमपिप्रतिमान
भूतंनभवतिनान्तरिक्षं अन्तरिक्षमपिप्रतिमानभूतंनभवतिनअद्रयः पर्वताश्च प्रतिमानभूतान भव
न्ति तस्येन्द्रस्य सोमोअक्षाः क्षरति । किंच यद्यदास्येन्द्रस्य मन्युः क्रोधोधिनीयमानः शत्रूणा
मुपरिप्राप्यमाणोभवति तदानीमयमिन्द्रोवीळु दृढं शृणार्ति हिनस्ति स्थिराणि रुजति भिन
न्ति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

जघानदृत्रंस्वधितिर्वनेवरुरोजपुरोअरंदन्नसिन्धून् ।
बिभेदगिरिनवमिन्नकुम्भमागाइन्द्रोअरुणुतस्वयुग्भिः ॥ ७ ॥

जघान । वृत्रम् । स्वधितिः । वनाइव । रुरोजं । पुरः । अरंदत् ।
 न । सिन्धून् । विभेदं । गिरिम् । नवम् । इत् । न । कुम्भम् ।
 आ । गाः । इन्द्रः । अकृणुत् । स्वयुक्शभिः ॥ ७ ॥

इन्द्रोवृत्रमसुरं जघान हतवान् अपिच स्वधितिः परशुर्वनेव वनानीव पुरः शत्रुनगरीरु
 रोज रुजति भिनत्ति शत्रुनगरीर्भित्वा च सिन्धून् नदीररदत् वृष्ट्युदकेनालिखत् नेति संपत्यर्थे
 किंच गिरिं मेघं नवं न नवमिव कुंभं कलशं विभेदेत् भिनत्त्येव किंचेन्द्रः स्वयुग्भिः स्वयं यु-
 ज्यमानैर्मरुद्भिः गाउदकान्याकृणुत् अस्मदभिमुखं करोति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

त्वंहृत्यदृणयाइन्द्रधीरोसिर्नपर्ववृजिनाशृणासि ।
 प्रथेमित्रस्यवरुणस्यधामयुजन्नजनामिनन्तिमित्रम् ॥ ८ ॥
 त्वम् । हृ । त्यत् । ऋणइयाः । इन्द्र । धीरः । असिः । न । पर्व ।
 वृजिना । शृणासि । प्र । ये । मित्रस्य । वरुणस्य । धामं ।
 युजम् । न । जनाः । मिनन्ति । मित्रम् ॥ ८ ॥

हे इन्द्र धीरः प्राज्ञस्त्वं हृ त्वं खलु त्यक्तदृणयाः स्तोत्रविषयाणां ऋणानां प्रापयितासि
 किंच त्वमसिर्न शस्त्रमिव पर्व पशूनां पर्वाणि वृजिना वृजिनानि स्तोत्राणामुपद्रवाणि शृणासि
 हंसि । किंच मित्रस्य वरुणस्य मित्रावरुणयोर्धाम धारकं कर्म युजंन युक्तमिव मित्रं ये अज्ञा-
 नृशंसाजनाः प्रमिनन्ति प्रकर्षेण हिंसन्ति तानपि शृणासीत्यर्थः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

प्रथेमित्रंप्रार्थमणंदुरेवाःप्रसङ्गिरःप्रवरुणंमिनन्ति ।
 न्यमित्रेषुवधमिन्द्रतुषंष्टपन्ष्टपाणमरुषंशिशीहि ॥ ९ ॥

प्र । ये । मित्रम् । प्र । अर्थमणम् । दुःइवाः । प्र । समइगिरः ।
 प्र । वरुणम् । मिनन्ति । नि । अमित्रेषु । वधम् । इन्द्र ।
 तुषम् । षण् । षपाणम् । अरुषम् । शिशीहि ॥ ९ ॥

ये दुरेवादुष्टगमनाजनाः मित्रं देवं प्रमिनन्ति हिंसन्ति अर्थमणं च देवं प्रमिनन्ति पसं-
गिरः समीचीनस्तुतिमन्तोमरुतश्च प्रमिनन्ति वरुणं च देवं प्रमिनन्ति तेष्वमित्रेषु शत्रुषु तानुद्दि-
श्येत्यर्थः हे वृषन् कामानां वर्षकेन्द्र त्वं तुभ्रं गमनशीलं वृषणं कामानां वर्षकं अरुषमारो-
चमानं वधं वज्रं वध्नः वज्रइति वज्रनामसु पाठात् निशिशीहि तीक्ष्णोऽकुरु ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

इन्द्रोदिवइन्द्रईशेपृथिव्याइन्द्रोअपामिन्द्रइत्पर्वतानाम् ।

इन्द्रोवृधामिन्द्रइन्मेधिराणामिन्द्रःक्षेमेयोगेहव्यइन्द्रः ॥ १० ॥ १५ ॥

इन्द्रः । दिवः । इन्द्रः । ईशे । पृथिव्याः । इन्द्रः । अपाम् । इन्द्रः ।

इत् । पर्वतानाम् । इन्द्रः । वृधाम् । इन्द्रः । इत् । मेधिराणाम् ।

इन्द्रः । क्षेमे । योगे । हव्यः । इन्द्रः ॥ १० ॥ १५ ॥

दिवोद्युलोकस्येन्द्रईशे ईष्टे पृथिव्याभूमेरपीन्द्रईशेईश्वरोभवति अपामुदकानामपीन्द्रई-
श्वरोभवतिपर्वतानां मेघानामपीन्द्रएवेश्वरोभवति वृधां वृद्धानामपीन्द्रएवेश्वरः मेधिराणां प्र-
ज्ञानामपीन्द्रएवेश्वरोभवति किंचेन्द्रः क्षेमेलब्धस्य धनस्य परिपालने हव्योह्यातव्योयोगे अल-
ब्धस्य लाभेपीन्द्रएव ह्यातव्योभवति ॥ १० ॥

॥ इत्यष्टमस्य चतुर्थे पंचदशोवर्गः ॥ १५ ॥

अथैकादशी—

प्राक्तुभ्यइन्द्रःप्रवृधोअहभ्यःप्रान्तरिक्षात्प्रसमुद्रस्यधासेः ।

प्रवातस्यप्रथसःप्रज्मोअन्तात्प्रसिन्धुभ्योरिरिचेप्रक्षितिभ्यः ॥ ११ ॥

प्र । अक्तुभ्यः । इन्द्रः । प्र । वृधः । अहभ्यः । प्र । अन्तरिक्षात् ।

प्र । समुद्रस्य । धासेः । प्र । वातस्य । प्रथसः । प्र । ज्मः । अन्तात् ।

प्र । सिन्धुभ्यः । रिरिचे । प्र । क्षितिभ्यः ॥ ११ ॥

इन्द्रःअक्तुभ्योरात्रिभ्यः प्रवृधः प्रवृद्धः अहभ्योदिवसेभ्योपि प्रवृधोधिकः अन्तरिक्षाद्-
पि प्रवृद्धः समुद्रस्याब्धेः धासेर्धारकात् स्थानादपि प्रवृद्धः वातस्य वायोः प्रथसः प्रथिन्नो-

पि प्रवृद्धः ज्मः पृथिव्याअन्तात् पर्यन्तादपि प्रवृद्धः सिन्धुक्ष्यः नदीक्ष्यश्च प्ररिरिचे अतिरि-
च्यते महान्भवतीत्यर्थः क्षितिष्योमन्युष्येक्ष्योपि प्ररिरिचे ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

प्रशोशुचत्याउषमोनकेतुरसिन्वातेवर्ततामिन्द्रहेतिः ।

अशमेवविध्यदिवआसृजानस्तापिष्टेनहेषसाद्रोघमित्रान् ॥ १२ ॥

प्र । शोशुचत्याः । उषसः । न । केतुः । असिन्वा । ते । वर्तताम् ।

इन्द्र । हेतिः । अशमाऽइव । विध्य । दिवः । आ । सृजानः ।

तपिष्टेन । हेषसा । द्रोघमित्रान् ॥ १२ ॥

हे इन्द्र ते तव असिन्वा भेदनरहिताहेतिर्वजाख्यमायुधं शोशुचत्याः ज्वलन्त्याः उष-
सोन यथा उषसः केतुः पताकस्थानीयोरग्निः तद्वत् शत्रुषुप्रवर्ततां । किञ्च तपिष्टेन अतिशये-
न शत्रूणां तापयित्वा हेषसा शब्दकारिण्या हेत्या द्रोघमित्रान् द्रुग्धानि मित्राणि येषां ते
द्रोघमित्राः तान् शत्रून् विध्य ताडय । तत्र दृष्टान्तः—दिवआसृजानः सृज्यमानोश्मेव यथा अ-
शनिः वृक्षान् विध्यति तद्वदित्यर्थः ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

अन्वहमासाअन्विह्वनान्यन्वोषधीरनुपर्वतासः ।

अन्विन्द्रंरोदसीवावशानेअन्वापोअजिहतजार्यमानम् ॥ १३ ॥

अनुं । अहं । मासाः । अनुं । इत् । वनानि । अनुं । ओषधीः ।

अनुं । पर्वतासः । अनुं । इन्द्रंम् । रोदसी इति । वावशाने इति ।

अनुं । आपः । अजिहत । जार्यमानम् ॥ १३ ॥

जायमानं प्रादुर्भवन्तं इन्द्रं मासाश्चैत्रादयः अन्वजिहत अनुगच्छन्ति अहेतिपूरणः व-
नान्यरण्यान्यपि इन्द्रमन्वजिहत इदितिपूरणः ओषधीरोषध्योपीन्द्रमनुगच्छन्ति पर्वतासः पर्व-
ताअपीन्द्रमनुगच्छन्ति वावशाने कामयमाने रोदसी द्यावापृथिव्यावपीन्द्रमनुगच्छतः आपः
उदकान्यपि इन्द्रमनुगच्छन्ति मासाद्यधिष्ठातृदेवताः प्रादुर्भवन्तमिन्द्रमनुगच्छन्तीत्यर्थः ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

कर्हिस्वित्सातंइन्द्रचेत्यासंदघस्ययद्भिनदोरक्षएषत् ।

मित्रक्रुवोयच्छसनेनगावःपृथिव्याआपृगमुयाशयन्ते ॥ १४ ॥

कर्हि । स्वित् । सा । ते । इन्द्र । चेत्या । असत् । अघस्य । यत् ।

भिनदः । रक्षः । आइषत् । मित्रक्रुवः । यत् । शसने । न ।

गावः । पृथिव्याः । आपृक् । अमुया । शयन्ते ॥ १४ ॥

हे इन्द्र ते तव सा हेतिः इषुर्वा चेत्या चेतयितव्या शत्रुषु क्षेमव्या कर्हिस्वित् कदावा असत् भविष्यति यद्यदा हेत्या त्वमवस्य 'द्वितीयार्थेषष्ठी अहतमेवत युद्धार्थमागच्छद्रक्षोभि-
नदोभिनत् यद्यदा च शक्त्या मित्रक्रुवः मित्राणां क्रूरस्य कर्मणः कर्तारोजनाः पृथिव्याः
संबन्धिनि शसने विशसनस्थाने गावान् पशवइव आपृक् आपर्चना हताः सन्तः अमुया
अनया पृथिव्यासंगतायुद्धेशयन्ते शेरते ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशी—

शत्रूयन्तोअभियेनस्तत्स्रेमहिब्राधन्तओगणासइन्द्र ।

अन्धेनामित्रास्तमसासचन्तांसुज्योतिषोअक्तवस्ताँअभिष्युः ॥ १५ ॥

शत्रुइयन्तः । अभि । ये । नः । तत्स्रे । महि । ब्राधन्तः ।

ओगणासः । इन्द्र । अन्धेन । अमित्राः । तमसा । सचन्ताम् ।

सुइज्योतिषः । अक्तवः । तान् । अभि । स्युरिति स्युः ॥ १५ ॥

हे इन्द्र शत्रूयन्तः महि अत्यन्तं ब्राधन्तोस्मान् बाधमानाओगणासः संघीभूताः ये शत्र-
वोनोस्मान् अभिततस्रे निक्षिपन्ति ते अमित्राः शत्रवः अन्धेन तमसा महतान्धकारेण सचन्तां
संगच्छन्तां किंच तानमित्रान् सुज्योतिषः दिवसाः अक्तवोरात्रयश्चाभिष्युः अभिभवन्तु ॥ १५ ॥

अथ षोडशी—

पुरूणिहित्वासवनाजनानांब्रह्माणिमन्दंनृणतामृषीणाम् ।

इमामाघोषन्नवसासहूर्तितिरोविश्वोअर्चतोयाह्यर्वाङ् ॥ १६ ॥

पुरूणि । हि । त्वा । सर्वना । जनानाम् । ब्रह्माणि । मन्दन् ।
 गृणताम् । ऋषीणाम् । इमाम् । आऽघोषन् । अवसा ।
 सहूतिम् । तिरः । विश्वान् । अर्चतः । याहि । अर्वाङ् ॥ १६ ॥

हे इन्द्र त्वा त्वां जनानां संबन्धीनि पुरूणि बहूनि सवना संवनानि ब्रह्माणि स्तोत्रा-
 णि च मन्दन् स्तुवन्ति मोदयन्ति वा गृणतां स्तुवतां ऋषीणां इमां सहूतिं स्तुतिं त्वमाघोषन्
 महती शब्दवती चेषं स्तुतिरिति वदन् अर्चतः स्तुवतो न्यान् विश्वान् सर्वानपि तिरः तिरस्कृ-
 त्य अवसा रक्षणेन सह अर्वागस्मदभिमुखं याहि गच्छ ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी—

एवातेव्यमिन्द्रभुञ्जतीनां विद्यामसुमतीनां नवानाम् ।
 विद्यामवस्तोरवसागृणन्तो विश्वामित्रा उत तं इन्द्र नूनम् ॥ १७ ॥

एव । ते । व्यम् । इन्द्र । भुञ्जतीनाम् । विद्याम् । सुमतीनाम् ।
 नवानाम् । विद्याम् । वस्तोः । अवसा । गृणन्तः ।
 विश्वामित्राः । उत । ते । इन्द्र । नूनम् ॥ १७ ॥

हे इन्द्र ते तव एव एवं भुञ्जतीनां रक्षन्तीः प्रियावयं विश्वामित्रपुत्रारेण वो विद्याम् लभे-
 महि उतापि च हे इन्द्र ते तव नवानां नूतनाः सुमतीनामनुग्रहबुद्धीः वस्तोरहनि अवसा रक्ष-
 णार्थं गृणन्तः नूनं त्वां स्तुवन्त एव विश्वामित्राः विश्वामित्रपुत्राः वयं विद्याम् लभेम ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी—

शुनं हुवेममघवानमिन्द्रमस्मिन्भरे नृतमं वाजसातौ ।
 शृण्वन्तं मुग्रमूतये समत्सु घ्नन्तं वृत्राणि संजितं धनानाम् ॥ १८ ॥ १६ ॥

शुनम् । हुवेम् । मघवानम् । इन्द्रम् । अस्मिन् । भरे । नृतमम् ।
 वाजसातौ । शृण्वन्तम् । उग्रम् । उतये । समत्सु । घ्नन्तम् ।
 वृत्राणि । समजितम् । धनानाम् ॥ १८ ॥ १६ ॥

अस्मिन् भरे संग्रामे शुनं वृद्धं मघवानं धनवन्तं शृण्वन्तं अस्मदीयस्याह्वानस्य श्रो-
तारं उग्रं उदूर्णं समत्सु संग्रामेषु वृत्राणि शत्रून् घ्नन्तं मारयन्तं धनानां शत्रुधनानीं संजितं स-
म्यगेवजेतारं इन्द्रं वाजसातावन्नस्य लाभाय ऊतये रक्षणाय च हुवेमाह्वयेम ॥ १८ ॥

॥ इत्यष्टमस्य चतुर्थे षोडशोवर्गः ॥ १६ ॥

सहस्रशार्षेति षोडशर्चं षष्ठं सूक्तं नारायणोनामक्रषिरंत्या त्रिष्टुप् शिष्टानुष्टुभः अव्य-
क्तमहदादिविलक्षणश्चेतनोयः पुरुषः पुरुषान्नापरं किंचिदित्यादिश्रुतिषुपसिद्धः सदेवता । तथा-
चानुक्रान्तं—सहस्रशीर्षा षोडश नारायणः पौरुषमानुष्टुभं त्रिष्टुबन्तंत्विति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

सहस्रशीर्षा पुरुषः सहस्राक्षः सहस्रपात् ।

सभूमिं विश्वतो वृत्वात्यतिष्ठद्दशाङ्गुलम् ॥ १ ॥

सहस्रं शीर्षा । पुरुषः । सहस्रं अक्षः । सहस्रं पात् । सः ।

भूमिम् । विश्वतः । वृत्वा । अति । अतिष्ठत् । दशाङ्गुलम् ॥ १ ॥

सर्वप्राणिसमष्टिरूपो ब्रह्माण्डदेहो विराडाख्योयः पुरुषः सोयं सहस्रशीर्षा सहस्रशब्दस्य उ-
पलक्षणत्वादनन्तैः शिरोभिर्युक्तइत्यर्थः । यानिसर्वप्राणिनां शिरांसि तानि सर्वाणि तदेहान्तः-
पातित्वात्तदीयान्येवेति सहस्रशीर्षत्वं एवं सहस्राक्षित्वं सहस्रपादत्वं च । सपुरुषोभूमिं ब्रह्मांड-
गोलकरूपां विश्वतः सर्वतो वृत्वा परिवेष्ट्य दशांगुलं दशांगुलपरिमितं देशमत्यतिष्ठत् अतिक्र-
म्य व्यवस्थितः । दशांगुलमित्युपलक्षणं ब्रह्मांडाद्ब्रह्मिण्यपि सर्वतो व्याप्यावस्थितइत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

पुरुष एवेदं सर्वं यद्भूतं यच्च भव्यम् ।

उतामृतत्वस्येशानो यदन्नेनातिरोहति ॥ २ ॥

पुरुषः । एव । इदम् । सर्वम् । यत् । भूतम् । यत् । च । भव्यम् ।

उत । अमृतत्वस्येशानः । यत् । अन्नेन । अतिरोहति ॥ २ ॥

यदिदं वर्तमानं जगत्तत्सर्वं पुरुषएव यच्चभूतमतीतं जगत् यच्च भव्यं भविष्यज्जगत् त-
दपि पुरुषएव यथास्मिन् कल्पे वर्तमानाः प्राणिदेहाः सर्वेपि विराट्पुरुषस्यावयवाः तथैवाती-
तागामिनोरपि कल्पयोर्द्रष्टव्यमित्यभिप्रायः । उतापिच अमृतत्वस्य देवत्वस्यायमीशानः स्वा-
मी यद्यस्मात् कारणात् अन्नेन प्राणिनामन्नेन भोग्यने निमित्तेनातिरोहति स्वकीयां कार-
णावस्थामतिक्रम्य परिदृश्यमानां जगदवस्थां प्राप्नोति तस्मात् प्राणिनां कर्मफलभोगाय जग-
दवस्थास्वीकाराच्चेदं तस्य वस्तुतत्त्वमित्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

एतावानस्यमहिमानोज्यायाँश्चपुरुषः ।

पादोस्यविश्वाभूतानि त्रिपादस्यामृतं दिवि ॥ ३ ॥

एतावान् । अस्य । महिमा । अतः । ज्यायान् । च । पुरुषः । पादः ।
अस्य । विश्वा । भूतानि । त्रिपात् । अस्थ । अमृतम् । दिवि ॥ ३ ॥

अतीतानागतवर्तमानरूपं जगद्यावदस्ति एतावान् सर्वोप्यस्य पुरुषस्य महिमा स्वकीय-
सामर्थ्यविशेषः नतु तस्य वास्तवं स्वरूपं वाम्तवस्तु पुरुषः अतोमहिन्नोपि ज्यायानतिशयेना-
धिकः । एतच्चेाभयं स्पष्टीक्रियते—अस्य पुरुषस्य विश्वाःसर्वाणि भूतानि कालत्रयवर्तीनि प्राणि-
जातानि पादश्चतुर्थोऽंशः अस्य पुरुषस्यावशिष्टं त्रिपात्स्वरूपममृतं विनाशरहितं सत् दिवि द्यो-
तनात्मके स्वप्रकाशस्वरूपे व्यवतिष्ठतइति शेषः । यद्यपि सत्यंज्ञानमनन्तंब्रह्मेत्याम्नातस्य तस्य
परब्रह्मणइयत्तायाअभावात् पादचतुष्टयं निरूपयितुमशक्यं तथापि जगदिदं ब्रह्मस्वरूपोपेक्षया-
ल्पमिति विवक्षित्वात्पादत्वोपन्यासः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

त्रिपादूर्ध्वउदैत्पुरुषः पादोस्येहाभंवत्पुनः ।

ततोविष्वङ्ख्यक्रामत्साशनानशनेअभि ॥ ४ ॥

त्रिपात् । ऊर्ध्वः । उत् । ऐत् । पुरुषः । पादः । अस्य ।
इह । अभवत् । पुनरिति । ततः । विष्वङ् । वि ।
अक्रामत् । साशनानशने इति । अभि ॥ ४ ॥

योयं त्रिपात्पुरुषः संसारस्पर्शरहितः ब्रह्मस्वरूपः योयमूर्ध्वः उदैव अस्मादज्ञानकार्यात्सं-
साराद्बहिर्भूतः अत्रत्यैर्गुणदोषैरस्पृष्टः उत्कर्षेण स्थितवान् तस्यास्य सोयं पादोलेशः सोय-
मिह मायायां पुनरभवत् सृष्टिसंहाराभ्यां पुनः पुनरागच्छति । अस्य सर्वस्य जगतः परमात्म-
लेशत्वं भगवताप्युक्तं—विष्टक्याहमिदं कृत्स्नमेकांशेनस्थितोजगदिति । ततः मायायामागत्यान-
न्तरं विष्वङ् देवतिर्यगादिरूपेण विविधः सन् व्यक्रामत् व्याप्तवान् । किं कृत्वा साशनानशने
अभिलक्ष्य साशनं भोजनादिव्यवहारोपेतं चेतनं प्राणिजातं लक्ष्यते अनशनं तद्रहितमचेतनं
गिरिनद्यादिकं तद्भयं यथा स्यात् तथा स्वयमेव विविधोभूत्वा व्याप्तवानित्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

तस्माद्द्विराजं जायत विराजो अधिपुरुषः ।

सजातो अत्यरिच्यत पश्चाद्भूमिमथो पुरः ॥ ५ ॥ १७ ॥

तस्मात् । विराट् । अजायत । विराजः । अधि ।

पुरुषः । सः । जातः । अति । अरिच्यत ।

पश्चात् । भूमिम् । अथो . इति । पुरः ॥ ५ ॥ १७ ॥

विष्वङ् व्यक्रामदिति यदुक्तं तदेवात्र प्रपंच्यते तस्मादादिपुरुषात् विराट् ब्रह्मांडदेहः अ-
जायत उत्पन्नः विविधानि राजन्ते वस्तून्यत्रेति विराट् विराजोधि विराट् देहस्योपरि तमेव देह-
मधिकरणं कृत्वा पुरुषः तद्देहाभिमानी कश्चित् पुमानजायत सोयं सर्ववेदान्तवेद्यः परमात्मा
स एव स्वकीयया मायया विराट् देहं ब्रह्मांडरूपं सृष्ट्वा तत्र जीवरूपेण प्रविश्य ब्रह्मांडाभिमानी
देवतात्मा जीवो भवत् । एतच्चाथर्यणिका उत्तरतापनीये विस्पष्टमामनन्ति—सवा एष भूतानीन्द्रि-
याणि विराजं देवताः कोशांश्च सृष्ट्वा प्रविश्यामूढो मूढ इव व्यवहरन्नास्ते माययेति । सजातो वि-
राट् पुरुषः अत्यरिच्यत अतिरिक्तो भूत् विराट् व्यतिरिक्तो देवतिर्यङ्मनुष्यादिरूपे भूत् पश्चाद्देवा-
दिजीवभावादूर्ध्वं भूमिससर्जेति शेषः अथो भूमेः सृष्टेरनन्तरं तेषां जीवानां पुरः ससर्जं पूर्ण-
न्ते सर्वाभिर्धातुभिरिति पुरः शरीराणि ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य चतुर्थे सप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

अथ षष्ठी--

यत्पुरुषेणहविषादेवायज्ञमनन्वत ।

वसन्तोअस्यासीदाज्यग्रीष्मइध्मःशरद्धृविः ॥ ६ ॥

यत् । पुरुषेण । हविषा । देवाः । यज्ञम् । अतन्वत । वसन्तः ।
अस्य । आसीत् । आज्यम् । ग्रीष्मः । इध्मः । शरत् । हविः ॥ ६ ॥

यद्यदा पूर्वोक्तक्रमेणैवशरीरेषूपनेषु सत्सु देवाउत्तरसृष्टिसिद्धर्थं बाह्यद्रव्यस्यानुत्पन्नत्वे-
न हविरन्तरासंभवात् पुरुषस्वरूपमेव मनसा हविष्टेन संकल्प्य पुरुषेण पुरुषाख्येन हविषा
मानसं यज्ञमतन्वत अतनिषत् तदानीमस्य यज्ञस्य वसन्तोवसन्तर्तुरेवाज्यमासीत्अभूतमे-
वाज्यत्वेन संकल्पितवन्तइत्यर्थः एवं ग्रीष्मइध्मआसीत् तमेवध्मत्वेन संकल्पितवन्तः तथा श-
रद्धविरासीत् तामेव पुरोडाशाभिधहविष्टेन संकल्पितवन्तइत्यर्थः एवंपुरुषस्य हविःसामान्य-
रूपत्वेन संकल्पः अनन्तरं वसन्तादीनामाज्यादिविशेषरूपत्वेन संकल्पइति द्रष्टव्यं ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी--

तंयज्ञं बर्हिषिप्रौक्षन्पुरुषंजातमग्रतः ।

तेनदेवाअयजन्तसाध्याऋषयश्चये ॥ ७ ॥

तम् । यज्ञम् । बर्हिषि । प्र । औक्षन् । पुरुषम् । जातम् । अग्रतः ।
तेन । देवाः । अयजन्त । साध्याः । ऋषयः । च । ये ॥ ७ ॥

यज्ञं यज्ञसाधनभूतं तं पुरुषं पशुत्वभावनया यूपे बद्धं बर्हिषि मानसे यज्ञे प्रौक्षन् प्रो-
क्षितवन्तः कीदृशमित्यत्राहाग्रतःसर्वसृष्टेः पूर्वं पुरुषं जातं पुरुषत्वेनोत्पन्नं एतच्च प्रागेवोक्तं तस्मा
द्विराळजायतविराजोअधिपूरुषइति । तेन पुरुषरूपेण पशुना देवाअयजन्त मानसयागं निष्पा-
दितवन्तइत्यर्थः केते देवाइत्यत्राह साध्याः सृष्टिसाधनयोग्याः प्रजापतिप्रभृतयः तदनुकूलाऋ-
षयोमंत्रद्रष्टारश्च ये सन्ति ते सर्वेप्ययजन्तइत्यर्थः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतःसंभृतंपृषदाज्यम् ।
पशून्ताँश्चक्रेवायव्यान्आरण्यान्ग्राम्याश्चये ॥ ८ ॥

तस्मात् । यज्ञात् । सर्वहुतः । समभृतम् । पृषत्तुः । आज्यम् ।
पशून् । तान् । चक्रे । वायव्यान् । आरण्यान् । ग्राम्याः । च । ये ॥ ८ ॥

सर्वहुतः सर्वात्मकः पुरुषोयस्मिन्यज्ञे हूयते सोयं सर्वहुतः तादृशात्तस्मात् पूर्वोक्तात् मा
नसाद्यज्ञात्पृषदाज्यं दधिमिश्रमाज्यं संभृतं संपादितं दधि चाज्यं चेत्येवमादिभोग्यजातं सर्वं
संपादितमित्यर्थः तथा वायव्यान् वायुदेवताकान् लोकप्रसिद्धान् आरण्यान् पशूँश्चक्रे उत्पादि
तवान् आरण्याहरिणादयः । तथा ये च ग्राम्यागवाश्वादयस्तानपि चक्रे । पशूनामन्तरिक्षद्वारा
वायुदेवत्यत्वं यजुर्ब्राह्मणेसमाप्नायते—वायवस्थेत्याह वायुर्वाअन्तरिक्षस्याध्यक्षाः अन्तरिक्षदे
वत्याःखलुवैपशवः वायवएवैनान्परिदर्शतीति ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतःऋचःसामानिजज्ञिरे ।
छन्दांसिजज्ञिरेतस्माद्यजुस्तस्मादजायत ॥ ९ ॥

तस्मात् । यज्ञात् । सर्वहुतः । ऋचः । सामानि । जज्ञिरे ।
छन्दांसि । जज्ञिरे । तस्मात् । यजुः । तस्मात् । अजायत ॥ ९ ॥

सर्वहुतस्तस्मात्पूर्वोक्ताद्यज्ञात् ऋचः सामानि च जज्ञिरे उत्पन्नाः तस्माद्यज्ञात् छन्दांसिगाय
त्र्यादीनि जज्ञिरे तस्माद्यज्ञात् यजुरप्यजायत ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

तस्मादश्वाअजायन्त्येकेचोभ्यादंतः ।
गावोहजज्ञिरेतस्मात्तस्माज्जाताअजावयः ॥ १० ॥ १० ॥

तस्मात् । अश्वाः । अजायन्त । ये । कं । च । उभयादंतः । गावः ।
ह । जज्ञिरे । तस्मात् । तस्मात् । जाताः । अजावर्यः ॥ १० ॥ १८ ॥

तस्मात्पूर्वोक्ताद्यज्ञात् अश्वाअजायन्त उत्पन्नाः तथा ये के चाश्वव्यतिरिक्ता गर्दभाअ-
श्वतराश्वोभयादत ऊर्ध्वाधोभागयोः उभयोर्दन्तयुक्ताः सन्ति येषां तेषां तस्मादजायन्त तथा त-
स्माद्यज्ञात् गावश्च जज्ञिरे किंच तस्माद्यज्ञादजाअवयवश्च जाताः ॥ १० ॥

॥ इत्यष्टमस्य चतुर्थेष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

अथैकादशी—

यत्पुरुषं व्यदधुः कतिधा व्यकल्पयन् ।

मुखं किमस्य कौबाहू काऊरूपादा उच्येते ॥ ११ ॥

यत् । पुरुषम् । वि । अदधुः । कतिधा । वि । अकल्पयन् ।

मुखम् । किम् । अस्य । कौ । बाहू इति । कौ । ऊरू

इति । पादौ । उच्येते इति ॥ ११ ॥

प्रश्नोत्तररूपेण ब्राह्मणादिसृष्टिं वक्तुं ब्रह्मवादिनां प्रश्नाउच्यन्ते प्रजापतेः प्राणरूपाः दे-
वाः यद्यदा पुरुषं विराड् रूपं व्यदधुः संकल्पेनोत्पादितवन्तः तदानीं कतिधा कतिभिः प्रकारैः
व्यकल्पयन् विविधं कल्पितवन्तः अस्य पुरुषस्य मुखं किमासीत् कौ बाहू अभूतां काऊरू
कौचपादौ उच्येते प्रथमं सामान्यरूपप्रश्नः पश्चात् मुखं किमित्यादिना विशेषविषयाः प्रश्नाः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

ब्राह्मणोऽस्य मुखमासीद्बाहू राजन्यः कृतः ।

ऊरू तदस्य यद्वैश्यः पद्भ्यां शूद्रोऽजायत ॥ १२ ॥

ब्राह्मणः । अस्य । मुखम् । आसीत् । बाहू इति । राजन्यः ।

कृतः । ऊरू इति । तत् । अस्य । यत् । वैश्यः । पद्भ्याम् ।

शूद्रः । अजायत् ॥ १२ ॥

इदानीं पूर्वोक्तप्रश्नानामुत्तराणि दर्शयति अस्य प्रजापतेर्ब्राह्मणोब्राह्मणत्वजातिविशिष्टः पुरुषोमुखमासीत् मुखादुत्पन्नइत्यर्थः योयं राजन्यः क्षत्रियत्वजातिविशिष्टः सबाहूकृतः बाहु-
त्वेन निष्पादितः बाहुभ्यामुत्पादितइत्यर्थः तत्तदानीमस्य प्रजापतेः यद्यौ ऊरू तद्रूपोवैश्यः
संपन्नः ऊरुभ्यामुत्पन्नइत्यर्थः तथास्य पद्भ्यां पादाभ्यां शूद्रः शूद्रत्वजातिमान् पुरुषोजायत इ-
यं तु मुखादिभ्योब्राह्मणादीनामुत्पत्तिः यजुःसंहितायां सप्तमकाण्डे—समुखतस्त्रिवृतंनिरमिमोतइ-
त्यादौविस्पष्टमात्राता । अतः प्रश्नोत्तरे उभे अपि तत्परत्वेनैव योजनीये ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

चन्द्रमामनसोजातश्चक्षोःसूर्योअजायत ।

मुखादिन्द्रश्चाग्निश्चप्राणाद्वायुरजायत ॥ १३ ॥

चन्द्रमाः । मनसः । जातः । चक्षोः । सूर्यः । अजायत । मुखात् ।

इन्द्रः । च । अग्निः । च । प्राणात् । वायुः । अजायत ॥ १३ ॥

यथा दध्याज्यादिद्रव्याणि गवादयः पशवः ऋगादिवेदाः ब्राह्मणादयोमनुष्याश्च तस्मा-
दुत्पन्नाएवं चन्द्रादयोदेवाअपि तस्मादेवोत्पन्नाइत्याह प्रजापतेर्वै मनसः सकाशात् चन्द्रमा
जातश्चक्षोश्चक्षुषः सूर्योप्यजायत अस्य मुखादिन्द्रश्चाग्निश्च देवावुत्पन्नौ अस्य प्राणाद्वायुर-
जायत ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

नाभ्यांआसीदन्तरिक्षंशीर्ष्णोद्यौःसमवर्तत ।

पद्भ्यांभूमिर्दिशःश्रोत्रात्तथालोकान्कल्पयन् ॥ १४ ॥

नाभ्याः । आसीत् । अन्तरिक्षम् । शीर्ष्णः । द्यौः । सम् ।

अवर्तत । पद्भ्याम् । भूमिः । दिशः । श्रोत्रात् । तथा ।

लोकान् । कल्पयन् ॥ १४ ॥

यथा चन्द्रादीन्प्रजापतेर्मनःप्रभृतिभ्योकल्पयन् तथान्तरिक्षादीन् लोकान् प्रजापतेर्ना-
भ्यादिभ्योदेवाकल्पयन् उत्पादितवन्तः एतदेवदर्शयति नाभ्याः प्रजापतेर्नाभेरन्तरिक्षमासीत्

शीर्ष्णः शिरसोद्यौः समवर्ततोत्पन्ना अस्य पद्भ्यां पादाभ्यां भूमिरुत्पन्ना अस्य श्रोत्राद्दिशउत्प-
न्नाइति ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशी—

सप्तस्यासन्परिधयस्त्रिःसप्तसमिधकृताः ।

देवायद्यज्ञतन्वानाअबध्नन्पुरुषंपशुम् ॥ १५ ॥

सप्त । अस्य । आसन् । परिधयः । त्रिः । सप्त । सम्इधः ।

कृताः । देवाः । यत् । यज्ञम् । तन्वानाः । अबध्नन् । पुरुषम् । पशुम् ॥ १५ ॥

अस्य सांकल्पिकस्य यज्ञस्य गायत्र्यादीनि सप्तच्छन्दांसि परिधयआसन् ऐष्टिकस्याह-
वनीयस्य त्रयः परिधयः उत्तरवेदिकास्त्रयः आदित्यश्च सप्तमःपरिधिः प्रतिनिधिरूपाः अत-
एवान्नायते नपुरस्तात्परिध्यादित्यादित्योस्त्रेवोद्यन्पुरस्ताद्रक्षांस्यपहन्तीति । ततएते आदि-
त्यसहिताः सप्तपरिधयोत्र सप्तच्छन्दोरूपाः तथा समिधः त्रिःसप्त त्रिगुणिताः सप्तसंख्याकाए-
कविंशतिः कृताः । द्वादशमासाःपंचतवस्त्रयइमेलोकाअसावादित्यएकविंशइति । एते पदार्थाः
एकविंशतिदारुयुक्तेध्मत्वेन भाविताः यद्यः पुरुषोवैराजोस्ति तं पुरुषं देवाः प्रजापतिप्राणेन्द्रि-
यरूपाः यज्ञं तन्वानाः मानसं यज्ञं कुर्वाणाः पशुमवध्नन् विराट्पुरुषमेव पशुत्वेन भावितवन्तः
एतदेवाभिधेत्य पूर्वत्र पुरुषेण हविषेत्युक्तं ॥ १५ ॥

अथ षोडशी—

यज्ञेनयज्ञमयजन्तदेवास्तानिधर्माणिप्रथमान्यासन् ।

तेहनाकंमहिमानंसचन्तयत्रपूर्वसाध्याःसन्तिदेवाः ॥ १६ ॥ १९ ॥

यज्ञेन । यज्ञम् । अयजन्त । देवाः । तानि । धर्माणि । प्रथमानि ।

आसन् । ते । ह । नाकम् । महिमानः । सचन्त । यत्र ।

पूर्व । साध्याः । सन्ति । देवाः ॥ १६ ॥ १९ ॥

पूर्वं प्रपंचेनोक्तमर्थं संक्षिप्यात्र दर्शयति देवाः प्रजापतिप्राणरूपाः यज्ञेन यथोक्तेन मानसेन संकल्पेन यज्ञं यथोक्तयज्ञस्वरूपं प्रजापतिमयजन्त पूजितवन्तः तस्मात्पूजनात् तानि प्रसिद्धानि धर्माणि जगद्रूपविकाराणां धारकाणि प्रथमानि मुख्यभूतान्यासन् एतावता सृष्टिप्रतिपादितसूक्तभागार्थः संगृहीतः । अथोपासनतत्फलानुवादकभागार्थः संगृह्यते यत्र यस्मिन्विराट्प्राप्तिरूपे नाके पूर्वं साध्याः पुरातनाविराडुपास्तिसाधकादेवाः सन्ति तिष्ठन्ति तन्नाकं विराट्प्राप्तिरूपं स्वर्गं ते महिमानः तदुपासकामहात्मानः सचन्त समवयन्ति प्राप्नुवन्ति ॥ १६ ॥

॥ इत्यष्टमस्य चतुर्थे एकोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

॥ इति दशमे मण्डले सप्तमोनुवाकः ॥ ७ ॥

अष्टमेनुवाके नव सूक्तानि संजागृवद्भिरिति पंचदशर्चं प्रथमं सूक्तं वीतहव्यपुत्रस्यारुणनाम्नार्थं अग्निदैवत्यं अंत्यात्रिष्टुप् शिष्टाजगत्यः तथाचानुक्रान्तं—संजागृवद्भिः पंचोनारुणोवैतहव्यआग्नेयमिति । प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोर्जागतेछन्दसीदं सूक्तं । सूत्रितंच—संजागृवद्भिश्चित्रइच्छिशोर्वंसुं नचित्रमहसमिति जागतमिति ।

तत्र प्रथमा—

संजागृवद्भिर्जरमाण इध्यते दमे दमूना इषयन्निळस्पदे ।

विश्वस्य होता हविषो वरेण्यो विभुर्विभावा सुषवा सखीयते ॥ १ ॥

सम् । जागृवत्सुभिः । जरमाणः । इध्यते । दमे । दमूनाः ।

इषयन् । इळः । पदे । विश्वस्य । होता । हविषः । वरेण्यः ।

विषुः । विभावा । सुषवा । सखीयते ॥ १ ॥

हे अग्ने जागृवद्भिः जागरणशीलैः स्तोतृभिर्जरमाणः स्तूयमानो दमूनाः दममनादान्तमनाः दानमनावा इळस्पदे इळायाः पदे स्थाने उत्तरवेद्यामिषयन्त्रमिच्छन् विश्वस्य सर्वस्य हविषो होता वरेण्यो वरणीयो विभुर्व्योमः विभावा दीप्तिमान् सुषवा शोभनसखा भवान् सखीयते सखित्वमिच्छते यजमानाय समिध्यते सम्यग्दीप्यते ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

सदर्शतश्रीरतिथिगृहेगृहेवनेवनेशिश्चियेतक्ववीरिव ।

जनंजनंजन्योनातिमन्यतेविशआक्षेतिविश्योविशंविशम् ॥ २॥

सः । दर्शतश्रीः । अतिथिः । गृहेऽगृहे । वनेऽवने । शिश्चिये ।

तक्ववीःऽइव । जनंमंजनम् । जन्यः । न । अति । मन्यते ।

विशः । आ । क्षेति । विश्यः । विशम्ऽविशम् ॥ २ ॥

दर्शतश्रीदर्शनीयविभूतिरतिथिभूतः सोमिः गृहेगृहे यजमानानां गृहेषु वनेवने सर्वेषु व-
नेषु च शिश्चिये श्रयति । किंच जन्योजनहितः सोमिः जनंजनं सर्वजनं तक्ववीरिव गच्छ-
न्निव नातिमन्यते नविसृज्य गच्छतीत्यर्थः । तदेव दर्शयति विशयोविद्भ्योहितः सोमिः विशोम-
नुष्यानाक्षेति अभिगच्छति । किंच विशंविशं सर्वाविशःप्रजाः अधितिष्ठतीति शेषः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

सुदक्षोदक्षैःऋतुनासिसुक्रतुरग्रेकविःकाव्येनासिविश्ववित् ।

वसुर्वसूनांक्षयसित्वमेकइद्यावाचयानिपृथिवीचपुष्यतः ॥ ३ ॥

सुऽदक्षः । दक्षैः । ऋतुना । असि । सुऽऋतुः । अग्रे । कविः ।

काव्येन । असि । विश्वऽवित् । वसुः । वसूनाम् । क्षयसि । त्वम् ।

एकः । इत् । द्यावा । च । यानि । पृथिवी इति । च । पुष्यतः ॥ ३ ॥

हे अग्नेःत्वंदक्षैर्बटैः सुदक्षः सुबलोसि भवसि किंच ऋतुना कर्मणा सुक्रतुः शोभनकर्मा-
किंच काव्येन मेधाधिकर्मणाकविर्मेधाव्यसि किंच विश्ववित् सर्वज्ञोसि किंच वसूनां धनानां
वसुर्वासयितासि किंच हे अग्ने त्वमेकइदेकएव क्षयसि निवससि किंच द्यावा च पृथिवी च
द्यावाभूमी यानि वसूनि पुष्यतः संवर्धयतः तेषां दिव्यानां पार्थिवानां च धनानामीशिषइति
शेषः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी-

प्र॒जा॒न॒न् अ॒ग्ने॒न॒व॒यो॒नि॒मृ॒त्वि॒य॒मि॒ळा॒या॒स्प॒दे॒घृ॒त॒वं॒न्त॒मा॒स॒दः ।
आ॒ते॒चि॒कि॒त्र॒उ॒ष॒सा॒मि॒वे॒त॒यो॒रे॒प॒सः॒सूर्य॑स्येव॒र॒श्म॒यः ॥ ४ ॥

प्र॒जान॑न् । अ॒ग्ने । त॒वं । यो॒नि॒म् । ऋ॒त्वि॒यम् । इ॒ळा॒याः । प॒दे ।
घृ॒त॒वं॒न्त॒म् । आ । अ॒स॒दः । आ । ते । चि॒कि॒त्रे । उ॒ष॒सा॒म् इ॒व ।
ए॒त॒यः । अ॒रे॒प॒सः । सूर्य॑स्य॒ इ॒व । र॒श्म॒यः ॥ ४ ॥

हे अग्ने तव ऋत्विगं ऋतौ भवं घृतवंन्तं घृतेन सहितं योनिं निवासस्थानं इळायास्पदे उत्तरवेद्यां प्रजानन् त्वमासदः आसीदसि किंच ते तव रश्मयः उषसामिव यथोषसामेतयः प्रज्ञाः प्रकाशउक्षणाआगतयोवाः सूर्यस्येव यथा सूर्यस्यारेपसः पापरहितानिर्गतारश्मयोद्दृश्यन्ते तद्वदाचिकित्रे आज्ञायन्ते ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

त॒व॒श्रि॒यो॒व॒र्ण्य॑स्येव॒वि॒द्यु॒तं॑श्चि॒त्रा॑श्चि॒कि॒त्र॒उ॒ष॒सा॒न॒के॒त॒वः ।
य॒दो॒ष॒धी॒र॒भिसृ॑ष्टो॒वना॑नि॒च॒परि॑स्व॒यं॒चि॒नु॒पे॒अ॒न्न॑मा॒स्ये ॥ ५ ॥ २० ॥

त॒वं । श्रि॒यः । व॒र्ण्य॑स्य॒ इ॒व । वि॒द्यु॒तः । चि॒त्राः । चि॒कि॒त्रे ।
उ॒ष॒सा॒म् । न । के॒त॒वः । यत् । ओ॒ष॒धीः । अ॒भि॒सृ॑ष्टः । वना॑नि ।
च । परि॑ । स्व॒यम् । चि॒नु॒पे । अ॒न्नम् । आ॒स्ये ॥ ५ ॥ २० ॥

हे अग्ने तव श्रियोरभिलक्षणाविभूतयश्चित्राश्चिकित्रे प्रजायन्ते । तत्रदृष्टान्तः—स्तोत्रपर्यायवर्षितुर्मेघस्य संचन्धिन्योविद्युतउषसां न यथाचोषसां केतवः प्रज्ञानाः तत्स्थाः प्रकाशाः प्रजायन्ते तद्वदित्यर्थः कदेत्यत्राह यद्यदा त्वं ओषधीर्वीहियवाद्यावनान्यरण्यानिचाभिसृष्टोदग्धुं विसृष्टः सन् स्वयमात्मनास्येअन्नमदनीयं स्थावरलक्षणं परिचिनुषे परिक्षिपसीत्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थे विंशोवर्गः ॥ २० ॥

अथ षष्ठी—

तमोषधीर्दधिरेगर्भमृत्त्वियंतमापोअग्निंजनयन्तमातरः ।
तमित्समानंवनिनंश्चवीरुधोन्तर्वतीश्चसुवतेचविश्वहा ॥ ६ ॥

तम् । ओषधीः । दधिरे । गर्भम् । ऋत्त्वियम् । तम् । आपः ।
अग्निम् । जनयन्त । मातरः । तम् । इत् । समानम् । वनिनः ।
च । वीरुधः । अन्तःऽर्वतीः । च । सुवते । च । विश्वहा ॥ ६ ॥

ऋत्त्वियं ऋतौ प्राप्तं गर्भं गर्भभूतं तं प्रकृतमग्निं ओषधीरोषधोदधिरे धारयन्ति तमेवाग्निं मातरोधारकत्वेन मातृस्थानीयाआपश्च जनयन्तजनयन्ति किंच वनिनोवनस्पतयश्च समानं गर्भभावेन प्रवेशात्स्वतुल्यं तमित्तेवाग्निं जनयन्ति किंच तमेवाग्निमन्तर्वतीर्गर्भवत्यो वीरुधओषधयश्च विश्वहा सर्वदा सुवते जनयन्ति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

वातोपधूतइषितोवशाँअनुतृषुयदन्नावेविषद्वितिष्ठसे ।
आतेयतन्तेरथ्योइयथापृथक्शर्धास्यग्नेअजराणिधक्षतः ॥ ७ ॥
वातंउपधूतः । इषितः । वशाँ । अनु । तृषु । यत् । अन्ना ।
वेविषत् । विद्वितिष्ठसे । आ । ते । यतन्ते । रथ्यः । यथा ।
पृथक् । शर्धासि । अग्ने । अजराणि । धक्षतः ॥ ७ ॥

हे अग्ने त्वं यद्यदा वातोपधूतोवायुना कंपितोवशान् कान्तान् वनस्पतीन् अनु प्रति तृषु क्षिप्रमिषितः प्रेरितश्चसन् अन्नाददनीयानि वनस्पत्यादीनि स्थावरणि वेविषत् व्यामुवन् वि तिष्ठसे इतस्तोगच्छसि तदानीं धक्षतः काष्ठानिदहतः ते तव अजराणि जरारहितानि शर्धासि तेजांसि यथा रथ्योरथिनस्तद्वत् पृथक् पृथगायतन्ते आगच्छन्ति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

मेधाकारंविदथस्यप्रसाधनमग्निंहोतारंपरिभृतंमंमतिम् ।
तमिदर्भेहविष्यासमानमित्तमिन्महेष्टणतेनान्यंरवत् ॥ ८ ॥

मेधाकारम् । विदथस्य । प्रसाधनम् । अग्निम् । होतारम् ।
परिभूतमम् । मतिम् । तम् । इत् । अर्भे । हविषि । आ । सुमानम् ।
इत् । तम् । इत् । महे । वृणते । न । अन्यम् । त्वत् ॥ ८ ॥

मेधाकारं प्रज्ञायाः कर्तारं विदथस्य यज्ञस्य प्रसाधनं प्रकर्षेण साधकं होतारं देवानामा
ह्वातारं परिभूतममतिशयेन शत्रूणां परिभावितारं मतिं मन्तारं यं त्वामग्निं वयं वृणीमहइति
शेषः तमित्तमेवाग्निमर्भेल्पेहविषिचरुपुरोडाशादिके हविषि समानमित् सहैव ऋत्विजः आवृण
ते प्रार्थयन्ते महेमहतिसोमात्मके हविष्यपि तमित्तमेवाग्निंवृणते त्वत् त्वत्तोऽन्यमतिरिक्तं
देवं नवृणते ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

त्वामिदत्रवृणतेत्वायवोहोतारमग्नेविदथेषुवेधसः ।
यद्वेवयन्तोदधतिप्रयांसितेहविष्मन्तोमनवोवृक्तबर्हिषः ॥ ९ ॥

त्वाम् । इत् । अत्र । वृणत् । त्वाऽयवः । होतारम् । अग्ने ।
विदथेषु । वेधसः । यत् । देवऽयन्तः । दधति । प्रयांसि । ते ।
हविष्मन्तः । मनवः । वृक्तबर्हिषः ॥ ९ ॥

हे अग्ने होतारेदेवानामाह्वातारं अग्निं त्वामित् त्वामेव त्वायवस्त्वत्कामावावेधसः कर्मणां
कर्तारऋत्विजः अत्रास्मिन् लोके विदथेषु यज्ञेषु वृणते प्रार्थयन्ति कदेत्यत्राह यद्यदा देवयन्तो-
देवान् यष्टुमिच्छन्तोवृक्तबर्हिषः छिन्नबर्हिषोहविष्मन्तः संस्कृतहविष्काः सहविष्कामनवोमनु-
ष्याऋत्विजस्ते तुभ्यं प्रयांसि हवींषि दधति धारयन्ति प्रयच्छन्तीत्यर्थः ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

तवाग्नेहोत्रतवपोत्रमृत्वियंतवनेष्ट्वमग्निदृतायतः ।
तवप्रशास्त्वमध्वरीयसिब्रह्माचासिगृहपतिश्चनोदमे ॥१०॥२१॥

तव । अग्ने । होत्रम् । तव । पोत्रम् । ऋत्विग्यम् । तव । नेष्ट्रम् ।
 त्वम् । अग्नित् । ऋतुद्वयतः । तव । प्रशशास्त्रम् । त्वम् । अध्वरिद्वयसि ।
 ब्रह्मा । च् । असि । गृहपतिः । च् । नः । दमे ॥ १० ॥ २१ ॥

हे अग्ने तव होत्रं होतृकर्म त्वया विना तस्याभावात् किञ्च तवैव ऋत्विग्यं ऋतौ भवं
 प्राप्तानुष्ठानकालं पोत्रं पोतृकर्म त्वया विना तस्याप्यभावात् किञ्च तवैव नेष्ट्रं नेष्ट्रकर्म किञ्च
 ऋतायतः ऋतंयज्ञं कर्तुमिच्छतोयजमानस्य त्वमेवाग्निर्नान्यः कश्चित् । किञ्च तवप्रशास्त्रं प्रशा-
 स्तृकर्म किञ्च हे अग्ने त्वमेवाध्वरीयसि अध्वरं यज्ञं कर्तुमिच्छसि तव हेतुत्वाच्चत्कर्तृत्वं किञ्च
 त्वमेव ब्रह्मासि त्वां विना तस्याभावात् किञ्चनोस्माकं दमे गृहे गृहपतिर्यजमानोसि त्वया
 विनास्माकं यजमानत्वाभावात् ॥ १० ॥

॥ इत्यष्टमस्य चतुर्थे एकविंशोवर्गः ॥ २१ ॥

अथैकादशी—

यस्तुभ्यमग्नेअमृतायमर्त्यःसमिधादाशदुतवाहविष्कृति ।
 तस्यहोताभवसियासिदूत्यमुपब्रूषेयजस्यध्वरीयसि ॥ ११ ॥
 यः । तुभ्यम् । अग्ने । अमृताय । मर्त्यः । समद्विधा । दाशत् । उत ।
 वा । हविःष्कृति । तस्य । होता । भवसि । यासि । दूत्यम् ।
 उप । ब्रूषे । यजसि । अध्वरिद्वयसि ॥ ११ ॥

हे अग्ने अमृताय मरणधर्मरहिताय तुभ्यं योमर्त्योमनुष्यः समिधा समिधं सुपांसुलुगि-
 त्याकारः दाशत्रन्ददाति प्रयच्छति उतवा अपिवा हविष्कृति हविषां ऋत्करणं यस्मिन्सह-
 विष्कृत् तस्मिन्यज्ञे हवींषि ददातीति संस्कृतं यस्मिन् तद्यज्ञमनुतिष्ठतीतिशेषः । अस्य मनु-
 ष्यस्य होता देवानामाह्वाता भवसि । किञ्च त्वं दूत्यं देवान् प्रति दूतकर्म कर्तुं यासि गच्छसि
 किञ्च त्वं ब्रह्मा भूत्वास्मिन्कर्मणि युष्मभ्यमिमामि हवींषि यजमानेन प्रहितानोत्युपब्रूषे उपक-
 म्य ब्रवीषि किञ्च त्वं यजसि यजमानोभूत्वा देवेभ्योहवींषि ददासि किञ्च त्वं यथा पूर्वोक्त
 प्रकारेणाध्वरीयसि अध्वर्युरिवाचरसि अन्यथा यज्ञं कर्तुमिच्छसि ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

इ॒माअ॒स्मैम॒तयो॒वाचो॒अ॒स्मदाँ॒ऋचो॒गिरः॑सु॒ष्टुतयः॑सम॒ग्मत ।
व॒सूयवो॒वस॒वेजा॒तवे॒दसे॒वृ॒द्धासु॑चि॒द्वर्ध॑नो॒यासु॑चा॒कन॑त् ॥ १२ ॥

इ॒माः । अ॒स्मै । म॒तयः॑ । वा॒चः । अ॒स्मत् । आ । ऋ॒चः । गि॒रः ।
सु॒ष्टुतयः॑ । स॒म् । अ॒ग्मत॑ । व॒सु॒ष्टयवः॑ । व॒स॒वे । जा॒तवे॒दसे॑ ।
वृ॒द्धासु॑ । चि॒त् । वर्ध॑नः । या॒सु । चा॒कन॑त् ॥ १२ ॥

जातवेदसे जातप्रज्ञाय वसवे वासयित्रेस्माअग्नये मतयः पूजयिष्यः इमावाचोवसूयवो-
स्मदर्थं धनकामाःसत्यः अस्मदस्मत्तोनिर्गत्यासमग्मताभिमुख्येन संगच्छन्ते तमिममग्निंपीण-
यन्त्वित्यर्थः काः पुनस्ताः सुष्टुतयः शोभनस्तुतिरूपाऋचोऋगात्मिकागिरोवाचः तथा यासु वृ-
द्धासु चित् स्वतएव प्रवृद्धास्वपि वर्धनः पुनरपि वर्धयिता सन् अग्निश्चाकनत् स्तोतृन् काम-
यते इमामतयइत्यन्वयः ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

इ॒मांप्र॒त्नाय॑सु॒ष्टुति॑नवी॒यसी॑वो॒चेय॑मस्मा॒उश॑तेशृ॒णोतु॑नः ।
भू॒याअ॒न्तरा॑हृ॒द्यस्य॑नि॒स्पृशे॑जा॒येव॑पत्ये॒उश॑तीसु॒वासाः॑ ॥ १३ ॥

इ॒माम् । प्र॒त्नाय॑ । सु॒ष्टुति॑म् । नवी॒यसी॑म् । वो॒चेय॑म् । अ॒स्मै ।
उ॒श॑ते । शृ॒णोतु॑ । नः । भू॒याः । अ॒न्तरा॑ । हृ॒दि । अ॒स्य ।
नि॒स्पृशे॑ । जा॒याइ॑व । प॒त्ये । उ॒श॑ती । सु॒वासाः॑ ॥ १३ ॥

प्रत्नाय पुराणायोशते स्तोत्रं कामयमानायास्माअग्नये नवीयसीं नवतरामन्यैरकृतपूर्वां
सुष्टुतिं वोचेयमहंवक्ष्यामि सोमिस्मदीयां स्तुतिं शृणोतु किंचाहमस्याग्नेर्हृदि हृदये तत्राप्यन्त-
रा मध्ये निस्पृशे संस्पर्शनाय गुणैरनुरंजनायेत्यर्थः भूयाः भूयासं व्यत्ययने मध्यमः अग्नेर्हृ-
दिस्पृगहं स्यामित्यर्थः । अथवा मम सुष्टुतेरनुपवेष्टाभवेति योज्यं समानं अन्यत् । तत्रदृष्टान्तः-
पत्येपत्युर्हृदयस्य मध्ये सुवासाः शोभनवस्त्रादिना मंडिता जाया उशती कामयमाना जाया
इष्टतमा भवति तद्वदित्यर्थः ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

यस्मिन्नश्वासऋषभासंउक्षणोवशामेषाअवसृष्टासआहुताः ।
कीलालपेसोमपृष्ठायवेधसेहृदामतिंजनयेचारुमग्रये ॥ १४ ॥

यस्मिन् । अश्वासः । ऋषभासः । उक्षणः । वशाः । मेषाः ।
अवसृष्टासः । आहुताः । कीलालपे । सोमपृष्ठाय ।
वेधसे । हृदा । मतिम् । जनये । चारुम् । अग्रये ॥ १४ ॥

यस्मिन्नग्नौउक्षणः वासपूर्वस्यनिगमइति दीर्घविकल्पः सेचनसमर्थाअश्वासोश्वाः ऋष-
भासोवृषभाश्च वशाः स्वभावबंध्याश्च मेषाश्चावसृष्टासोदेवतार्थमवसृष्टाः परित्यक्ताः संतोश्व-
मेधेआहुता आभिमुख्येन हुताभवन्ति कीलालपेसौत्रामण्यां सुरां पिबते कीलालमित्युदकना-
मसु पाठात् उदकं पिबते सोमपृष्ठायसोमयुक्तः पृष्ठः उपरिभागोयस्य तस्मै सोमपृष्ठाय वेधसे
विधात्रे तस्माअग्रये हृदा हृदयेन चारुं कल्याणीं मतिं स्तुतिं जनये जनयाम्युत्पादयामि ॥ १४ ॥

अथ पंचदशी—

अहाव्यग्नेहविरास्येतेसुचीवघृतंचम्बीवसोमः ।
वाजसनिंरथिमस्मेसुवीरंप्रशस्तंधेहियशसंबृहन्तम् ॥ १५ ॥ २२ ॥

अहावि । अग्ने । हविः । आस्ये । ते । सुचिइव । घृतम् ।
चम्बिइव । सोमः । वाजसनिम् । रथिम । अस्मे इति ।
सुवीरम् । प्रशस्तम् । धेहि । यशसम् । बृहन्तम् ॥ १५ ॥ २२ ॥

हे अग्ने तेतवास्ये मुखे हविःपुरोडाशादिहविरस्माभिरहावि सततं प्रक्षिप्यते तत्रदृष्टान्तौ—
घृतमाज्यं सुचीव यथासुचि । चम्बीव सोमः यथा चमसे सोमः तद्वदित्यर्थः । तथा त्वं वाज-
सनिं अन्नस्य दातारं सुवीरं शोभनपुत्रोपेतं प्रशस्तं सुवर्णादिकं यशसं यशस्विनं कीर्तिमन्तं
बृहन्तमपरिमितं महान्तं वा रथिं रमणीयं धनमस्मभ्यं धेहि देहि ॥ १५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य चतुर्थे द्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

यज्ञस्येति पंचदशर्चद्वितीयं सूक्तं मनोः पुत्रस्य शार्यातस्यार्थं जागतं बहुदेवताकं तथाचानुक्रान्तं—यज्ञस्य शार्यातोमानवो वैश्वदेवं तु जागतमिति । चातुर्विधिके आरंभणीयेहनि वैश्वदेवशस्त्रे इदं वैश्वदेवनिविद्धानं । सूत्रितंच—तेहिद्यावापृथिवी यज्ञस्यवोरथ्यमिति । पृष्ठ्याभिप्लवषडहयोर्द्वितीयेहन्मपीदं वैश्वदेवनिविद्धानं चातुर्विधिकेन तृतीयसवनमिति सूत्ररुदादिष्टत्वात् ।

तत्र प्रथमा—

यज्ञस्यवोरथ्यं विश्पतिं विशां होतारमक्तेरतिथिं विभावसुम् ।
 शोचञ्जुष्कांसु हरिणीपुजर्भुरवृषाकेतुर्यजतोद्यामंशायत ॥ १ ॥
 यज्ञस्यं । वः । रथ्यम् । विश्पतिम् । विशाम् । होतारम् । अक्तेः ।
 अतिथिम् । विभाऽवसुम् । शोचन् । शुष्कांसु । हरिणीषु ।
 जर्भुरत् । वृषा । केतुः । यजतः । द्याम् । अशायत् ॥ १ ॥

हे देवावोयूयं यज्ञस्य रथ्यं नेतारं विश्पतिं मनुष्याणां पालकं स्वामिनं वा विशां देवानां होतारं अक्तेरतिथिमतिथिभूतं विभावसुं विविधदीप्तिधनमग्निं परिचरतेति शेषः शुष्कांसु शुष्कभूतास्वोषधीषु शोचन् ज्वलन् हरिणीषु हरितवर्णास्वाद्रास्वोषधीषु जर्भुरत् भक्षयन् कुटिलं गच्छन् वा वृषा कामानां वर्षिता केतुः प्रज्ञापकोयजतोयष्टव्योग्निः द्यां दिवमशायत प्रतिशेते ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

इममञ्जस्पामुभये अरुणवतधर्माणमग्निं विदथस्यसाधनम् ।
 अक्तुनयह्मपसः पुरोहितं तनूनपातमरुपस्यं निसते ॥ २ ॥
 इमम् । अञ्जःऽपाम् । उभये । अरुणवत् । धर्माणम् । अग्निम् ।
 विदथस्य । साधनम् । अक्तुम् । न । यह्मम् । उपसः ।
 पुरःऽहितम् । तनूः१५नपातम् । अरुपस्यं । निसते ॥ २ ॥

उभये देवमनुष्याअंजस्पां अंजसारक्षकं धर्माणं धारयितारमिममग्निं विदथस्य यज्ञस्य
साधनं साधयितारमरुणवताकुर्वत किंचारुषस्यारोचमानस्य वायोस्तनूनपातं पुत्रं यद्दमहान्तं
पुरोहितमिममग्निं उषसः अक्तुं न स्वरश्मिभीरंजकमादित्यमिव निंसते चुंबयन्ति आश्र-
यन्तइत्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया-

बळस्यनीथाविपणेश्रमन्महेवयाअस्यप्रहुताआसुरत्तवे ।
यदाघोरासोअमृतत्वमाशतादिजनस्यदैव्यस्यचर्किरन् ॥ ३ ॥

बट् । अस्य । नीथा । वि । पणेः । च । मन्महे । वयाः । अस्य ।
प्रहुताः । आसुः । अत्तवे । यदा । घोरासः । अमृतत्वम् ।
आशत । आत् । इत् । जनस्य । दैव्यस्य । चर्किरन् ॥ ३ ॥

विपणेरस्माभिर्विविधं पणितव्यस्य स्तुत्यस्याग्नेः नीथा नीथान्यस्मत्संबन्धीनि प्रज्ञानानि
बट् सत्यानि स्युरिति मन्महे वयं कामयामहे । किंचास्याग्नेर्वयाअस्मदीयाअन्नाहुतयोत्तवे
भक्षणाय प्रहुताआसुः भवेयुरिति कामयामहे किंच यदा यस्मिन्काले घोरासोघोराभयंकरा-
अग्नेर्ज्वालाअमृतत्वमविनाशत्वमाशन प्राप्नुवन्ति आदिदनन्तरमेवास्माकमृत्विजोदैव्यस्य देवेषु
भवस्य जनस्याग्नेरर्थाय चर्किरन् प्रकिरेयुरग्नौ हवींषि प्रक्षिपेयुरित्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी-

ऋतस्यहिप्रसितिद्यौरुरुव्यचोनमोमह्य१रमक्तिःपनीयसी ।
इन्द्रोमित्रोवरुणःसंचिकित्रिरेथोभगःसवितापूतदक्षसः ॥ ४ ॥

ऋतस्य । हि । प्रसितिः । द्यौः । उरु । व्यचः । नमः । मही ।
अरमतिः । पनीयसी । इन्द्रः । मित्रः । वरुणः । सम् ।
चिकित्रिरे । अथो इति । भगः । सविता । पूतदक्षसः ॥ ४ ॥

ऋतस्य यज्ञस्य संबन्धिनमेनमार्गं प्रति प्रसितिर्विस्तृता द्यौरुरुविस्तीर्णं व्यचोव्याप्तम-
न्तरिक्षं च पनोयसी स्तुत्यतरा अरमतिः पर्यन्तरहिता मही पृथिवीच नमोनमनं कुर्वन्तीति शे-
षः अथापिच एनमार्गं इन्द्रोमित्रश्च वरुणश्च भगश्च सविता पूतदक्षसः शुद्धबलाएते देवाएन-
मार्गं संचिकित्रिरे ज्मैष्ठ्यायसंजानते ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

प्ररुद्रेणययिनायन्तिसिन्धवस्तिरोग्महीमरमतिदधन्विरे
येभिःपरिज्मापरियन्तुरुज्जयोविरोरुवज्जठरेविश्वमुक्षते ॥५॥२३॥

प्र । रुद्रेण । ययिना । यन्ति । सिन्धवः । तिरः । महीम् ।
अरमतिम् । दधन्विरे । येभिः । परिज्मा । परियन् । उरु ।
ज्ययः । वि । रोरुवत् । जठरे । विश्वम् । उक्षते ॥ ५ ॥ २३ ॥

सिन्धवः स्यन्दनशीलाआपोययिना गमनशीलेन रुद्रेण रुद्रपुत्रेण मरुद्गणेन सह प्रयन्ति ।
अथ बहुवदाह—तेमी मरुतोरमतिं रमतिर्विरामोवसानं तद्रहितां अपर्यन्तां महीं पृथिवीं तिरः
दधन्विरे तिरस्कुर्वन्तीत्यर्थः परिज्मापरितोगन्तेन्द्रः परियन् परितोगच्छन् येभियैर्मरुद्गणैः स-
होरुज्जयोबहुवेगं करोतीतिशेषः किंच जठरेन्तरिक्षे रोरुवत् शब्दं कुर्वन् पर्जन्योयैर्मरुद्गणैः सह
विश्वं भुवनमुक्षते सिंचते ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य चतुर्थे त्रयोविंशोवर्गः ॥ २३ ॥

अथ षष्ठी—

क्राणारुद्रामरुतोविश्वरुष्टयोदिवःश्येनासोअसुरस्यनीळयः ।
तेभिश्चष्टेवरुणोमित्रोअर्यमेन्द्रोदेवेभिरर्वशेभिरर्वशः ॥ ६ ॥

क्राणाः । रुद्राः । मरुतः । विश्वरुष्टयः । दिवः । श्येनासः ।
असुरस्य । नीळयः । तेभिः । चष्टे । वरुणः । मित्रः ।
अर्यमा । इन्द्रः । देवेभिः । अर्वशेभिः । अर्वशः ॥ ६ ॥

असुरस्य मेघस्य नीळयःआवासभूतादिवोन्तरिक्षस्य संबन्धिनः श्येनासः श्येनाः शंसनी-
यगतयोविश्वरुष्टयोऽयामनुष्यारुद्रारुद्रपुत्रायेमरुतः ऋणाः स्वाधिकारकर्मणि कुवाणांआ-
सतइति शेषः तेभिस्त्वैरर्वशेभिरश्ववद्भिः सोमवद्भिर्वा देवेभिर्देवैः सहावशोश्ववान् सोमवान्
वेन्द्रश्चष्टेपश्यति वरुणश्च मित्रश्चार्यमाच सोमवद्भिर्मरुद्भिः सह पश्यन्ति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

इन्द्रेभुजंशशमानासआशतसूरोदृशीकेवृषणश्चपौंस्ये ।
प्रयेन्वस्यार्हणाततक्षिरेयुजंवज्रंनृपदनेषुकारवः ॥ ७ ॥

इन्द्रे । भुजंम् । शशमानासः । आशत । सूरः । दृशीके ।
वृषणः । च । पौंस्ये । प्र । ये । नु । अस्य । अर्हणा ।
ततक्षिरे । युजंम् । वज्रंम् । नृपदनेषु । कारवः ॥ ७ ॥

ये शशमानासःशशामानाः शंसमानाः स्तोतारः इन्द्रे स्तुते सति भुजं पालनमाशत प्रामुवन्ति
सूरः सूर्ये स्तुते सति दृशीके दर्शनं सर्ववस्तुविषयं प्राप्नुवन्ति वृषणोवर्षितरीन्द्रे स्तुते पौंस्ये पौंस्यं
बलं च प्रामुवन्ति किंच कारवः स्तोतारः अस्येन्द्रस्यार्हणा पूजनानि नु क्षिप्रं ततक्षिरे प्रकृष्टानि
कुर्वन्ति ते स्तोतारोनृपदनेषु नरः कर्तृत्वेन येषु सीदन्ति तिष्ठन्ति तेषु यज्ञेषु युजं सहाय-
मिन्द्रस्य वज्रं प्राप्नुवन्ति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

सूरंश्चिदाहरितोअस्यरीरमदिन्द्रादाकश्चिद्भयतेतवीयसः ।
भीमस्यवृष्णोजठरादभिश्वासोदिवेदिवेसहुंरिस्तत्रबाधितः ॥ ८ ॥

सूरः । चित् । आ । हरितः । अस्य । रीरमत् । इन्द्रात् । आ ।
कः । चित् । भयते । तवीयसः । भीमस्य । वृष्णः । जठरात् ।
अभिःश्वसः । दिवेऽदिवे । सहुंरिः । स्तन् । अबाधितः ॥ ८ ॥

सूरः सूर्योप्यस्येन्द्रस्य परमेश्वरस्य परमात्मनः आज्ञां परिपालयितुं मन्वानोहरितोश्वान् प्रेरयतीति शेषः प्रेरयन्ध्वनिआरीरमत् आभिमुख्येन रमति यः कश्चिद्देवोपि सृष्टौ भयते विभेति सदेवः तवीयसः प्रवृद्धात् इन्द्रात्परमात्मनोभयादेव विभेति । तथाच तैत्तिरीयैः पठितं— भीषास्माद्वातः पवतइत्यादिना । किंच वृष्णः कामानां वर्षितुर्भूमिस्य सर्वभयंकरस्य परमात्मनो- दिवेदिवेन्वहमभिश्वसः आभिमुख्येन श्वसतः जठरादुदरादन्तरिक्षात् सहुरिः सहनशीलः सन् बाधितोबाधारहितः स्तन्न स्तनयति शब्दं करोति ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

स्तोमं वो अद्य रुद्राय शिक्से क्षयद्वीराय नमसादिदिष्टन ।
येभिः शिवः स्ववान् एवयावन्मिदिवः सिषक्तिस्वयंशानिकामभिः ॥ ९ ॥

स्तोमंम् । वः । अद्य । रुद्राय । शिक्से । क्षयत्स्वीराय । नमसा ।
दिदिष्टन । येभिः । शिवः । स्ववान् । एवयावन्मिदिवः । दिवः ।
सिषक्ति । स्वयंशाः । निकाममभिः ॥ ९ ॥

एवयावन्निरश्वैरागच्छद्भिर्येभिर्नैः मरुद्भिः सह स्ववान् ज्ञातिमान् स्वयंशाः स्वभूतकी- र्तिः शिवः सुखकरः परमेश्वरोदिवोद्युलोकात् यजमानान् सिषक्तिं सेवते हे ऋत्विजोयूयमद्या- स्मिन्यागे निकामभिर्नियताभिलाषैः तैर्मरुद्भिः सहिताय क्षयद्वीराय क्षितशत्रवे शिक्से रणे श- काय रुद्राय नमसा नमस्कारेण वा सह स्तोमं स्तोत्रं दिदिष्टन दिशत सृजत गमयतेत्यर्थः ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

तेहि प्रजाया अभरन्त विश्रवो बृहस्पतिर्दृषभः सोमं जामयः ।
यज्ञैरथर्वा प्रथमो विधारय देवा दक्षैर्भृगवः संचिकिचिरे ॥ १० ॥ २४ ॥

ते । हि । प्रजायाः । अभरन्त । वि । श्रवः । बृहस्पतिः । दृषभः ।
सोमं जामयः । यज्ञैः । अथर्वा । प्रथमः । वि । धारयत् । देवाः ।
दक्षैः । भृगवः । सम् । चिकिचिरे ॥ १० ॥ २४ ॥

हि यस्मात् कारणात् वृषभः कामानां वर्षिता बृहस्पतिः सोमजामयोन्येसोमवन्धुकास्ते विश्वे देवाः प्रजायाअर्थाय श्रवोन्नं व्यभरन्त विभरन्ति वृष्टिद्वारेण पोषयन्ति तस्मात्कारणात्तासां प्रजानां मध्ये अथर्वानाम ऋषिः प्रथमः प्रथममेव क्रियमाणैर्यज्ञैर्विधारयत् देवान् कर्म योग्यान् विधृतान् अकरोत् । तत्रनिगमः—यज्ञैरथर्वाप्रथमःपथस्तर्तइति । अथ दक्षैर्वलैः सह देवाविश्वे भृगवोऋषयश्च संचिकिन्त्रिरे अथर्वणारुतं यज्ञं गत्वा पशून् संज्ञातवन्तः ॥ १० ॥

॥ इत्यष्टमस्य चतुर्थे चतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

अथैकादशी—

तेहिद्यावापृथिवीभूरिरेतसानराशंसश्चतुरङ्गोयमोदितिः ।
देवस्त्वष्टाद्रविणोदाऋभुक्षणःप्ररोदसीमरुतोविष्णुरहिरे ॥ ११ ॥
ते इति । हि । द्यावापृथिवी इति । भूरिरेतसा । नराशंसः ।
चतुःऽअङ्गः । यमः । अदितिः । देवः । त्वष्टा । द्रविणःऽदाः ।
ऋभुक्षणः । प्र । रोदसी इति । मरुतः । विष्णुः । अहिरे ॥ ११ ॥

भूरिरेतसा बहूदके द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ यमोदेवः अदितिश्च त्वष्टा देवश्च द्रविणोदाऋभुक्षणःऋभवश्च रोदसी रुद्रस्य पत्न्यौ च मरुतोदेवाश्च रुद्राश्च एते विश्वेदेवाश्चतुरंगश्चतुर्भिरग्निभिर्युक्तोऽग्निस्तस्मिन्नराशंसो नराशंसनामधेये यज्ञे विष्णुरस्माभिः स्तोतृभिरहिरे प्रपूज्यते ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

उतस्यनउशिजामुर्वियाकविरहिःशृणोतुबुध्योहवीमनि ।
सूर्यामासाविचरन्तादिविक्षिताधियाशमीनहुषीअस्यबोधतम् ॥ १२ ॥
उत । स्यः । नः । उशिजाम् । उर्विया । कविः । अहिः । शृणोतु ।
बुध्यः । हवीमनि । सूर्यामासा । विचरन्ता । दिविऽक्षिता ।
धिया । शमीनहुषी इति । अस्य । बोधतम् ॥ १२ ॥

उतापिच नोस्माकं उशिजां कामयमानानामृत्विजां उर्विया उर्वी बर्हीं स्तुतिं कविर्मे-
धावी बुध्योबुध्नेन्तरिक्षे भवः सोहिर्देवोहवीमनि हूयन्ते यत्र देवेभ्योहवीषि तस्मिन्यज्ञे शृ-
णोतु दिविक्षिता दिविवसन्तौ विचरन्ता विशेषेण चरन्तौ सूर्यामासा सूर्याचन्द्रमसौ धिया
बुद्ध्या स्तोत्रमिदं बोधतं बुध्येतां शमी कर्मवती पृथिवी शमीति कर्मनामसु पाठाद् नहुषी द्यौः
अत्रवाजसनेयकं—द्यौरनहुषीयं वैशमीतस्याएषगर्भइति । हे द्यावापृथिव्यौ युवां स्तोत्रं धिया
स्वीयया प्रज्ञया बोधतंबुध्येतं अवगच्छतमित्यर्थः ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

प्रनःपूषाचरथंविश्वदेव्योपांनपादवतुवायुरिष्टये ।
आत्मानंवस्योअभिवातमर्चततदश्विनासुहवायामनिश्रुतम् ॥ १३ ॥

प्र । नः । पूषा । चरथम् । विश्वदेव्यः । अपाम् । नपात् ।
अवतु । वायुः । इष्टये । आत्मानम् । वस्यः । अभि । वातम् ।
अर्चत । तत् । अश्विना । सुहवा । यामनि । श्रुतम् ॥ १३ ॥

पूषा देवो नोस्माकं संबन्धि चरथं जंगमं च प्रावतु प्रकर्षेण रक्षतु किंच विश्वदेव्यो
विश्वदेवहितोपांनपादायुरिष्टये यज्ञस्य निष्कृत्यर्थं प्रावतु किंच आत्मानं सर्वेषामात्मभूतं वातं
वायुं वस्योवसोयः प्रज्ञया बुध्येतां अवगच्छतमित्यर्थः । प्रशस्यतरमन्नं प्राप्तुं अस्मभ्यमन्नं
कामयमानइतिशेषः हे अश्विनाश्विनौ सुहवा स्वाह्वानौ युवां यामनि यागगमने तदिदं स्तोत्रं
श्रुतं श्रुतं ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

विशामासामभयानामधिक्षितं गीभि रूस्वयशसंगृणीमसि ।
ग्राभिर्विश्वाभिरदिमनर्वणमक्तोर्युवानं नृमणा अधापतिम् ॥ १४ ॥

विशाम् । आसाम् । अभयानाम् । अधिक्षितम् । गीः । ऽभिः ।
ऊँ इति । स्वयशसम् । गृणीमसि । ग्राभिः । विश्वाभिः ।
अदितिम् । अनर्वणम् । अक्तोः । युवानम् । नृमनाः ।
अध । पतिम् ॥ १४ ॥

अभयानां संसारभयरहितानां आर्सा विशां मनुष्याणां अधिक्षितमन्तर्निवसन्तंस्वयशस
मुपार्जितकीर्तिमेनमग्निं गीर्भिः स्तुतिभिः गृणीमसि वयं स्तुमः किंचानवर्णमप्रत्यृतां पत्युरप्र-
त्यृतत्वेनाप्रतिगतां अदितिमदीनां देवमातरं विश्वाभिः सर्वाभिः ग्राभिर्देवपत्नीभिः सहितां
स्तुमः किंचाक्तोरात्रेर्युवानं स्वतेजसा मिश्रयितारं चन्द्रमसं स्तुमः किंच नृपणाः नृषु मनुष्येषु
अनुग्राहकमनायस्तमादित्यं स्तुमः अधाथपतिं सर्वस्य पालकमिन्द्रं स्तुमः ॥ १४ ॥

अथ पंचदशी—

रेभदत्रजनुपापूर्वोअङ्गिराग्रावाणऊर्ध्वाअभिचक्षुरध्वरम् ।
येभिर्विहायाअभवद्विचक्षणःपार्थःसुमेकंस्वधितिर्वनन्वति ॥ १५ ॥ २५ ॥

रेभत् । अत्र । जनुषां । पूर्वः । अङ्गिराः । ग्रावाणः । ऊर्ध्वाः ।
अभि । चक्षुः । अध्वरम् । येभिः । विहायाः । अभवत् ।
विचक्षणः । पार्थः । सुमेकम् । स्वधितिः । वनन्वति ॥ १५ ॥ २५ ॥

अंगिरानाम ऋषिरात्विज्येन वृतः सन् देवान स्तौति अत्रास्मिन्यज्ञे जनुपा जन्मना पूर्वः
प्रत्नोंगिरानामऋषिः रेभत् देवान् स्तौति ग्रावाणश्चोर्ध्वाउद्यताः सन्तःअध्वरं यज्ञस्य साधनं
सोमं अभिचक्षुरभिपश्यन्ति विचक्षणोविद्वष्ट्रेन्द्रोयेभिर्ग्रावभिरभिषवसंबन्धिभिः शब्दैर्विहाया-
महानभवत् हृष्टोभूदित्यर्थः अस्येन्द्रस्य स्वधितिर्वज्रोवनन्वति उदकवति मार्गे पार्थोन्नसाध-
नं सुमेकं शोभनमुदकं निरगमयदिति शेषः ॥ १५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य चतुर्थे पंचविंशोऽवगः ॥ २५ ॥

महीति पंचदशर्चं तृतीयं सूक्तं तान्वोनाम पृथोः पुत्रऋषिः द्वितीया तृतीया त्रयोदशी-
चेति तिस्रोनुष्टुभः नवमी अक्षरसंख्ययापंक्तिः एकादशीन्यंकुसारिणी अष्टकद्वादशकव्यष्टक-
वती पंचदशी पुरस्ताद्ब्रह्मती आद्यद्वादशकत्र्यष्टका शिष्टानव प्रस्तारपंक्तिच्छन्दस्काः आद्यौद्वौ-
जागतौततोद्वौगायत्रौसाप्रस्तारपंक्तिः विश्वेदेवा देवता । तथाचानुक्रान्तं—महि तान्वः पार्थ्यः
प्रस्तारपंक्तिः पुरस्ताद्ब्रह्मत्यन्तं त्रयोदशुपाद्येचानुष्टुभोनवम्यक्षरैः पंक्तिरेकादशी न्यंकुसारिणी-
ति गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

महिं॒द्यावा॒पृथि॒वीभू॒तमु॒र्वीना॒री॒य॒ह्नी॒नरो॒द॒सी॒स॒दंनः॑ ।

तेभि॑र्नः॒पातं॑स॒द्यं॒स॒ए॒भि॑र्नः॒पातं॑शू॒षणि ॥ १ ॥

महिं । द्यावा॒पृथि॒वी इति । भू॒तम् । उ॒र्वी इति । ना॒री इति ।

य॒ह्नी इति । न । रो॒द॒सी इति । स॒दंम् । नः । तेभिः । नः ।

पा॒तम् । स॒द्यं॒सः । ए॒भिः । नः । पा॒तम् । शू॒षणि ॥ १ ॥

हे द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ युवां महि अत्यन्तं यथा भवति तथा उर्वी विस्तीर्णं भूतं भवतं किंच यद्ही महत्यौ रोदसी द्यावापृथिव्यौनारीन स्त्रियाविव नोस्माकं सदं सदा-भवतं किंच युवां शूषणि नोस्माकं शत्रुबलेयुष्मदीयेरेभिःपालनैः पातंरक्षतं किंच युष्मदीये-स्तभिः तैः पालनैर्नोस्माकं सद्यसोतिशयेनास्मानभिभवितुः शत्रोरपि पातं रक्षतं ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

य॒ज्ञे॒यं॒ज्ञे॒स॒म॒र्त्यो॑दे॒वान् स॒प॒र्य॒ति । यः॒सु॒म्रैर्दी॒र्घश्रु॒त्त॑म॒आ॒वि॒वा॒सा॒त्ये॒नान् ॥ २ ॥

य॒ज्ञे॒ऽयं॒ज्ञे । सः । म॒र्त्यः । दे॒वान् । स॒प॒र्य॒ति । यः । सु॒म्रैः ।

दी॒र्घश्रु॒त्त॑मः । आ॒वि॒वा॒सा॒ति । ए॒नान् ॥ २ ॥

समर्त्योमनुष्यः यज्ञेयज्ञे सर्वेषु यज्ञेषु सर्वान् देवान् सपर्यतिपरिचरति योदीर्घश्रुत्तमःअ-तिशयेन दीर्घस्य बहोः शास्त्रस्य श्रोतायोमनुष्यः सुम्रैः सुखकरैर्हविर्भिः एनान् देवान् आ-विवासति परिचरति असुखकरैर्हविर्भिः कृतमपि कर्म सपर्यायै नभवतीत्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

वि॒श्वे॒षामि॒र॒ज्य॒वो॒दे॒वानां॒वा॒म॒हः॑ ।

वि॒श्वे॒हि॒वि॒श्व॒म॒हसो॒वि॒श्वे॒य॒ज्ञेषु॒य॒ज्ञियाः॑ ॥ ३ ॥

वि॒श्वे॒षाम् । इ॒र॒ज्य॒वः । दे॒वानां॑म् । वाः । म॒हः । वि॒श्वे । हि ।

वि॒श्व॒म॒हसः॑ । वि॒श्वे । य॒ज्ञेषु॑ । य॒ज्ञियाः॑ ॥ ३ ॥

हे विश्वेषामिरज्यवोभुवनानामीश्वरादेवानां द्योतमानानां द्योतनादिगुणयुक्तानां भवतां महः महत् वाः वरणीयं धनं विद्यते इतिशेषः तदस्मभ्यं दत्तेतिभावः किंच सर्वे विश्वे यूयं विश्वमहसोव्याप्तैजस्काः किंच विश्वे हि यूयं यज्ञेषु यज्ञियाः यष्टव्याः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्था—

तेघाराजानोअमृतस्यमन्द्राअर्यमामित्रोवरुणःपरिज्मा ।

कद्रुद्रोनृणांस्तुतोमरुतःपूपणाभगः ॥ ४ ॥

ते । घ । राजानः । अमृतस्य । मन्द्राः । अर्यमा ।

मित्रः । वरुणः । परिज्मा । कत् । रुद्रः । नृणाम् ।

स्तुतः । मरुतः । पूषणः । भगः ॥ ४ ॥

अर्यमादेवः मित्रश्च परिज्मासर्वतोगामी सर्वत्राप्रतिहतमतिर्वरुणोदेवश्च ऋत्विग्भिः स्तुतो-
रुद्रश्च पूषणः सर्वस्य पोषयितारामरुतश्च भगश्च एते देवामन्द्राः सर्वे स्तुत्याः सन्तो नृणां मनुष्या-
णां कत् सुखं प्रयच्छतेति शेषः ते सर्वे अमृतस्यामृतसदृशस्य हविषोराजानोघ ईश्वराः खलु ॥४॥

अथ पञ्चमी—

उतनो नक्तंमपां वृषण्वसूसूर्यामासासदनायसधन्या ।

सचायत्साद्येपामहिर्बुध्रेषुबुध्र्यः ॥ ५ ॥ २६ ॥

उत । नः । नक्तंम् । अपाम् । वृषण्वसू इति । वृषण्वसू ।

सूर्यामासा । सदनाय । सदधन्या । सचा । यत् । सादि ।

एपाम् । अहिः । बुध्रेषु । बुध्र्यः ॥ ५ ॥ २६ ॥

उतापिच वृषण्वसू वर्षणधनावश्विनौ युवां अपामुदकानां संबन्धिनौ सधन्या सधन्यौ-
समानधनौ सूर्यामासा सूर्याचन्द्रमसौ बुध्रेष्वन्तरिक्षेषु निवासस्थानेषु मेषेषु योर्हिर्बुध्र्योदेवोसा-
दिसीदति तिष्ठति तैरेषामेभिः सचा सह युवां नक्तं रात्रावहनि चोरुष्यतामिति वक्ष्यमाणेन
संबन्धः ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य चतुर्थे षड्विंशोवर्गः ॥ २६ ॥

अथ षष्ठा—

उतनोदेवावश्विनाशुभस्पनीधामभिर्मित्रावरुणाउरुष्यताम् ।
महःसरायएषतेतिधन्वेवदुरिता ॥ ६ ॥

उत । नः । देवौ । अश्विना । शुभः । पती इति । धामः भिः ।
मित्रावरुणौ । उरुष्यताम् । महः । सः । रायः । आ । ईषते ।
अति । धन्वः इव । दुः इत्ता ॥ ६ ॥

उतापिच शुभस्पनी अश्विना अश्विनौ देवौ नोस्मान् धामभिरात्मीयैः शरीरैः उरुष्य-
तां रक्षतां किंच मित्रावरुणावात्मीयैः शरीरैः रक्षतां यं यजमानं पुरुषममीदेवारक्षन्ति समहो-
महान्ति रायोधनांन्याईषते आभिमुख्येन गच्छति प्राप्नोति । किंच दुरिता दुरितानि शीघ्रमत्य-
तिगन्तातिक्रान्ता च भवति । तत्रदृष्टान्तः—धन्वेव यथा पथिकोनिरुदकान् देशान् अतिक्राम-
ति तद्वदित्यर्थः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

उतनोरुद्राचिन्मृळतामश्विनाविश्वेदेवामोरथस्पतिर्भगः ।
ऋभुर्वाजऋभुक्षणःपरिज्माविश्ववेदसः ॥ ७ ॥

उत । नः । रुद्रा । चित् । मृळताम् । अश्विना । विश्वे ।
देवासः । रथः पतिः । भगः । ऋभुः । वाजः ।
ऋभुक्षणः । परिः इज्मा । विश्वः इवेदसः ॥ ७ ॥

उतापिच रुद्रारुद्रपुत्राअश्विनाश्विनौ नोस्मान् मृळतां सुखयतां किंच रथस्पतिः रथ-
स्यपतिः पूषा ऋभुर्वाजोन्नवान् भगश्च परिज्मा परितोगन्ता वायुश्चैते विश्वे सर्वे देवाः सुखयन्तु हे
विश्ववेदसोविश्ववेदाः सर्वपज्ञाः सर्वधनावा हे ऋभुक्षणोमहान्ताब्रह्मादयोदेवायूयं सुखयत ॥७॥

अथाष्टमी—

ऋभुर्ऋभुक्षाऋभुर्विधतोमदआतेहरीजृजुवानस्यवाजिना ।
दुष्टरंस्यसामचिदृधग्यज्ञोनमानुषः ॥ ८ ॥

ऋभुः । ऋभुक्षाः । ऋभुः । विधतः । मदः । आ । ते ।
 हरी इति । जूजुवानस्य । वाजिना । दुस्तरम् । यस्य ।
 साम । चित् । ऋधक् । यज्ञः । न । मानुषः ॥ ८ ॥

ऋभुक्षा महानिन्द्रः ऋभुर्यज्ञेन भाति किंच विधतः त्वां परिचरतोयजमानस्य
 मदोहर्षोपि ऋभुर्यज्ञेन भाति हे इन्द्र आजूजुवानस्य प्रतिशीघ्रमागच्छतस्ते तव हरी अश्वाव-
 पि वाजिना वाजिनौ बलवन्तौ किंच यस्येन्द्रस्य संबन्धि सामचिद्रीयमानं सामापि दुष्टरं रक्षो-
 भिरप्रापणीयं एषयज्ञः मानुषः मनुष्यसाधारणो न किंतु ऋधक् पृथक् दिव्यइत्यर्थः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

ऋधीनोअह्नयोदेवसवितःसचस्तुपेमघोनाम् ।
 सहोनइन्द्रोवह्निभिर्न्येषांचर्षणीनांचक्रंरश्मिनयौयुवे ॥ ९ ॥
 ऋधि । नः । अह्नयः । देव । सवितरिति । सः । च । स्तुपे ।
 मघोनाम् । सहो इति । नः । इन्द्रः । वह्निभिः । नि । एषाम् ।
 चर्षणीनाम् । चक्रम् । रश्मिम् । न । योयुवे ॥ ९ ॥

हे सवितः प्रेरक नोस्मान् अह्नयःअनवनतवदनानलजितान् ऋधि कुरु किंच सत्त्वं मघोनां
 धनवतां यजमानानां संबन्धिभिः ऋत्विग्भिः सुखं स्तुषेस्तुयसे इन्द्रोवह्निभिः वोढुभिर्मरुद्भिः
 सहसहो बलं चर्षणीनां मनुष्याणां नोस्माकं नियोयुवे भृशं निमिश्रयतु तत्रदृष्टान्तः—चक्रं रथ
 स्य चक्रं रश्मि न यथा रश्मिचक्रादिकं तद्वदित्यर्थः ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

एषुद्यावापृथिवीधातंमहदस्मेवीरेषुविश्वचर्षणिश्रवः ।
 पृक्षंवाजस्यसातयेपृक्षंरायोततुर्वणे ॥ १० ॥ २७ ॥

आ । एषु । द्यावापृथिवी इति । धातम् । महत् । अस्मे इति ।
 वीरेषु । विश्वचर्षणि । श्रवः । पृक्षम् । वाजस्य ।
 सातये । पृक्षम् । राया । उत । तुर्वणे ॥ १० ॥ २७ ॥

हे घावापृथिवी घावापृथिव्यौ युवामस्मेस्माकंसबन्धिष्वेषु वीरेषु पुत्रेषु विश्वचर्षणि स
र्वमनुष्योपेतं महत् श्रवोयशः आधातमाधत्तं किञ्च वाजस्य बलस्य सातये संभजनाय पृक्षं
पालकमन्नं दत्तं उतापिच तुर्वणे शत्रूणां तरणाय राया धनेन पृक्षं अन्नं दत्तं ॥ १० ॥

॥ इत्यष्टमस्य चतुर्थे सप्तविंशोवर्गः ॥ २७ ॥

अथैकादशी—

ए॒तंशंस॑मिन्द्रा॒स्मयु॑ष्ट्वंकू॒चित्सन्तं॑सहसावन्न॒भिष्ट॑ये॒सदा॑पाह्य॒भिष्ट॑ये ।
मे॒दतां॑वे॒दता॑वसो ॥ ११ ॥

ए॒तम् । शंस॑म् । इन्द्र॑ । अ॒स्म॒द्युः । त्वम् । कृ॒ष्टि॑त् ।
सन्त॑म् । स॒हसा॑व॒न् । अ॒भिष्ट॑ये । सदा॑ । पा॒हि॒ ।
अ॒भिष्ट॑ये । मे॒दता॑म् । वे॒दता॑ । व॒सो॒ इति॑ ॥ ११ ॥

हे वसो वासयितः सहसावन् बलवन्निन्द्रास्मयुरस्मान्कामयमानस्त्वं कूचित् कूचित् अ
पि सन्तं स्थितं एतमिमं शंसं स्तोतारमभिष्टये अभिलषितसिद्ध्यर्थं अपिचाभिष्टये यागार्थं
सदा सर्वदा पाहि रक्ष किञ्च मेदतां त्वदीयेन प्रज्ञानेन स्तोतारं मां वेदताबुध्यस्व ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

ए॒तंमे॒स्तोमं॑त॒नान॑सूर्ये॒द्युत॑द्या॒मानं॑वावृ॒धन्त॑नृ॒णाम् ।
सं॒वन॑न॒नाश्व॑यंत॒ष्टेवान॑पच्युतम् ॥ १२ ॥

ए॒तम् । मे॒ । स्तोमं॑म् । त॒ना । न । सू॒र्ये॑ । द्यु॒त॒त्स्या॑मानम् ।
वृ॒धन्त॑ । नृ॒णाम् । स॒म॒श्व॑न॒नम् । न । अ॒श्व॑य॒म् ।
त॒ष्टा॑श्च॒व । अ॒न॑प॒च्यु॒तम् ॥ १२ ॥

नृणां नेतृणां देवानां शत्रूणां संवननं संभजनं सम्यक्कीर्त्तनमेवावस्थितं मे मदीयमेत-
मिमं स्तोमं स्तोत्रं ववृधन्त ऋत्विजोवर्धयन्तु । तत्रदृष्टान्तः सूर्येद्युतद्यामानं दीप्तगमनं ततान
विस्तृताश्रीन् वर्धयन्ति तद्ददित्यर्थः अनपच्युतं च्युतिरहितं अश्व्यं अश्वार्हं रथं तष्टेव य-
था वर्धकीरथिष्वगातेषु संस्कृतं रथं संस्कारस्थानात् प्रेरयति तद्ददित्यर्थः ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

वावर्तयेषां राया युक्तेषां हिरण्ययी । नेमधितानपौंस्या वृथेव विष्टान्ता ॥ १३ ॥

ववर्त । येषाम् । राया । युक्ता । एषाम् । हिरण्ययी । नेमधिता ।
न । पौंस्या । वृथाऽइव । विष्टऽअन्ता ॥ १३ ॥

येषां देवानां स्वभूनेन रायास्मभ्यं दातव्येन धनेन युक्ता स्तुतिः आववर्त वर्तते तेषामे-
षामर्थाय हिरण्ययी हिरण्ययी हिरण्यालंकारवत् प्रीतिकरास्मन्मुखात् पुनः पुनरावर्ततइत्यर्थः ।
तत्रदृष्टान्तः—पौंस्या पौंस्यानि बलानि नेमधिता नेमधितौ संग्रामे विष्टान्ता व्याप्तावसाना वृथेव
यथाघटिकायंत्रमालातद्वदित्यर्थः ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

प्रतदुःशीमे पृथवाने वेने प्र रामे वोचमसुरे मघवत्सु ।

ये युक्त्वाय पञ्चशतास्मयुपथा विश्राव्येषाम् ॥ १४ ॥

प्र । तत् । दुःशीमे । पृथवाने । वेने । प्र । रामे । वोचम ।

असुरे । मघवत्सु । ये । युक्त्वाय । पञ्च । शता ।

अस्मयु । पथा । विश्रावि । एषाम् ॥ १४ ॥

ये देवाः पञ्च शता शतानि रथान् युक्त्वायाश्वैर्युक्त्वा अस्मयुरस्मत्कामाः सन्तः पथा
यज्ञमार्गेणागच्छन्ति तेषामेषां देवानां विश्राविदेवानां लोके वाविशेषेण श्रावकगुणयुक्तं तत्स्तो-
त्रं दुःशीमे दुःशीमनाम्नि पृथवाने पृथवानः पृथिस्तस्मिन् वेनेच असुरे बलवति रामे चैतेषु
राजसु प्रवोचं प्रब्रवीमि प्रख्यापयामीत्यर्थः मघवत्सु अन्येषु धनवत्सु च प्रख्यापयामीत्य-
र्थः ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशी—

अधीन्वत्रसमर्तिचसप्तच ।

सद्योदिदिष्टान्वः सद्योदिदिष्टपार्थ्यः सद्योदिदिष्टमायवः ॥ १५ ॥ २८ ॥

अधि । इत् । नु । अत्र । सप्ततिम् । च । सप्त । च ।
 सद्यः । दिदिष्ट । तान्वः । सद्यः । दिदिष्ट । पार्थ्यः ।
 सद्यः । दिदिष्ट । मायवः ॥ १५ ॥ २८ ॥

अत्रैषुराजसु तान्वोनामऋषिः गवां सप्तसप्ततिं च नु क्षिप्रंसद्य इत् सद्यएवाधिदिदिष्ट अ-
 धिपूर्वोदिशिर्याचनार्थः ययाचे किंच पार्थ्योनामयुवनाश्वनामकस्य कुले पृथेः पुत्रः कश्चित्
 सद्यएव गवां सप्तसप्ततिं अधिदिदिष्ट मायवोपिसद्यएवाधिदिदिष्ट ॥ १५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य चतुर्थेष्टाविंशोवर्गः ॥ २८ ॥

पैतृइति चतुर्दशर्चं चतुर्थं सूक्तं कद्राःपुत्रस्य सर्पस्यार्बुदस्यार्षं पञ्चमी सप्तमी चतु-
 र्दशी त्रिष्टुभः शिष्टाएकादशजगत्यः सोमाभिषवार्थाग्रावाणोत्र देवताः । तथाचानुक्रांतं—पै-
 तेषलूना सर्पोर्बुदः काद्रवयोग्राव्णोस्तौत्र पञ्चम्यन्त्येत्रिष्टुभौ सप्तमीचेति । ग्रावस्तोत्रे एतत्सूक्तं ।
 सूत्रितंच—पैतेवदन्यर्बुदं प्रागुत्तमायाआवक्रंजसेप्रवोग्रावाणइति सूक्तयोरिति । यद्वदमेव सूक्तं
 ग्रावस्तोत्रं । सूत्रितंच—अर्बुदमंवेत्येके प्रवोग्रावाणइत्येके ।

• तत्र प्रथमा—

पैतेवदन्तुप्रवयंवदामग्रावभ्योवाचंवदतावदंज्यः ।

यदंज्यःपर्वताःसाकमाशवःश्लोकंघोषंभरथेन्द्रायसोमिनः ॥ १ ॥

प्र । एते । वदन्तु । प्र । वयम् । वदाम् । ग्रावभ्यः । वाचम् ।

वदतु । वदंतुभ्यः । यत् । अंज्यः । पर्वताः । साकम् । आशवः ।

श्लोकम् । घोषम् । भरथ । इन्द्राय । सोमिनः ॥ १ ॥

एते ग्रावाण उपलाः प्रवदन्तु अभिषवशब्दं कुर्वन्तु वयं यजमानाः वदद्भ्योभिषवशब्दं
 कुर्वद्भ्योग्रावभ्योग्राव्णामर्थाय वाचं प्रवदाम किंच हे ऋत्विजः स्तुतिलक्षणां वाचं वदत पठत
 यद्यदा अंज्यः आदरणीयादृढाः आशवः सोमाभिषवार्थं प्रकारिताः पर्वताः ग्रावाणः सर्वे
 यूयं साकं सहेन्द्रायेन्द्रार्थं श्लोकं श्रोतव्यं घोषं अभिषवशब्दं भरथ पोषयथ तदानीं सोमिनः
 सोमवन्तः सोमेन तृप्ताभवथ ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

एतेवदन्तिशतवत्सहस्रवदभिक्रन्दन्तिहरितेभिरासभिः ।
 विष्टीग्रावाणःसुकृतःसुकृत्ययाहोतुंश्चित्पूर्वेहविरद्यमाशन ॥ २ ॥
 एते । वदन्ति । शतसवत् । सहस्रसवत् । अभि । क्रन्दन्ति ।
 हरितेभिः । आसभिः । विष्टी । ग्रावाणः । सुकृतः । सुकृत्यया ।
 होतुः । चित् । पूर्वे । हविःसअद्यम् । आशतु ॥ २ ॥

शतवत्सहस्रवद्यथा शतं मनुष्यासंहवदन्ति महस्रवदपरिमितामनुष्याश्च तद्वदेते ग्रावा-
 णोवदन्ति शब्दं कुर्वन्ति किंच हरितेभिः सोमसंसर्गाद्धरितवर्णैः आसभिः आस्यैरभिक्रन्ति
 सोममभिलक्ष्य देवानाह्वयन्तीत्यर्थः किंच सुकृतः शोभनकर्माणो ग्रावाणोविष्टी यज्ञंप्राप्य हो-
 तुर्देवानामाह्वातुरग्नेः पूर्वचित् पूर्वमेवाद्यं भक्षणीयं हविराशतं प्राप्नुवन्ति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

एतेवदन्त्यविदन्नामधुन्यूह्वयन्तेअधिपक्वामिषि ।
 वृक्षस्यशाखांमरुणस्यवप्संतस्तेसूर्भर्वावृषभाःप्रेमराविषुः ॥ ३ ॥
 एते । वदन्ति । । अविदन् । अना । मधु । नि । ऊह्वयन्ते ।
 अधि । पक्वे । आमिषि । वृक्षस्य । शाखांम् । अरुणस्य । वप्संतः ।
 ते । सूर्भर्वाः । वृषभाः । प्र । ईम् । अराविषुः ॥ ३ ॥

अरुणस्यारुणवर्णस्य वृक्षस्य शाखां वप्सतोभक्षयन्तस्ते सुभर्वाः शोभनभक्षावृषभाः प्रे-
 मराविषुः प्ररुवन्ति यथा पक्वे आमिषि अव्यामिषे ऋव्यादोमांसभक्षकाश्च मांसविषये यथा
 न्यूह्वयन्ते शब्दविशेषं कुर्वन्ति किंच मधु मदकरं सोमं अना आस्येनाविदत् लभन्ते ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

बृहद्वदन्तिमदिरेणमन्दिनेन्द्रंक्रोशन्तोविदन्नामधु ।
 संरभ्याधीरास्वसृभिरनर्तिषुराघोषयन्तःपृथिवीमुपब्दिभिः ॥ ४ ॥

बृहत् । वदन्ति । मदिरेण । मन्दिना । इन्द्रम् । क्रोशन्तः ।
अविदन् । अना । मधु । समरभ्य । धीराः । स्वसृष्टिभिः ।
अनर्तिषुः । आघोषयन्तः । पृथिवीम् । उपब्दिभिः ॥ ४ ॥

मदिरेण मदकरेण मन्दिना अभिषूयमाणेन सोमेन इन्द्रं क्रोशन्तः आह्वयन्तः एते ग्रा-
वाणोबृहदत्यन्तं वदन्ति शब्दयन्ति किंच अना आस्येन मधु मदकरं सोममविदन् अलभन्त
किंच संरभ्य संरब्धाभूत्वा धीराः धृष्टाः सन्तः उपब्दिभिः शब्दैः पृथिवीमाघोषयन्तः पूरयन्तः
स्वसृष्टिभिर्गुलोभिः सहानर्तिषुः नृत्यन्ति ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

सुपर्णावाचमक्रतोपद्यव्याखरेकृष्णाइषिरानर्तिषुः ।
न्यङ्ङियन्त्युपरस्यनिष्कृतंपुरुरेतौदधिरेसूर्यश्वितः ॥ ५ ॥ २९ ॥
सुपर्णाः । वाचम् । अक्रत । उप । यवि । आखरे । कृष्णाः ।
इषिराः । अनर्तिषुः । न्यङ्क् । नि । यन्ति । उपरस्य । निःकृतम् ।
पुरु । रेतः । दधिरे । सूर्यश्वितः ॥ ५ ॥ २९ ॥

सुपर्णाः सुपतनाः ग्रावाणः उपउपलक्ष्य समीपे व्यवन्तरिक्षे वाचमभिषवशब्दं अक्रत
कुर्वन्ति किंच आखरे मृगाणां व्रजआखरस्तस्मिन् इषिरा गमनशीलाः कृष्णाः कृष्णमृगा-
इव सूर्यश्वितः सूर्यवत् श्वेतवर्णाद्रप्साः अनर्तिषुः नृत्यन्ति निष्कृतं ग्रावभिः पीडितं सव उप-
रस्योपलस्य न्यङ्क् अधोमुखं सोमं नियन्ति निगमयन्ति किंच पुरु बहु रेतः सोमलक्षणमुदकं
दधिरे धारयन्ति ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य चतुर्थे एकोनत्रिंशोवर्गः ॥ २९ ॥

अथ षष्ठी—

उग्राइवप्रवहन्तःसमायमुःसाक्युक्तावृषणोविभ्रतोधुरः ।
यद्बुसन्तो जग्रसाना अराविषुःशृण्वण्षांप्रोथथोअर्वतामिव ॥ ६ ॥

उ॒याःइ॒व । प्र॒वह॑न्तः । स॒म्ऽआ॒र्य॑मुः । सा॒कम् । यु॒क्ताः ।
 वृष॑णः । वि॒भ्रतः॑ । धुर॑ः । यत् । श्व॒सन्तः॑ । ज॒ग्र॒सानाः॑ । अ॒रा॒विषुः॑ ।
 शृ॒ण्वे । ए॒षाम् । प्रो॒थर्थः॑ । अ॒र्वता॑म्ऽइव ॥ ६ ॥

वृषणः फलं वर्षतीति वृषा यज्ञः तस्य धुरः धुरं भारं विभ्रतोधारयन्तः एते ग्रावाणः साकं सोमेन सह युक्ताः सन्तः प्रवहन्तः रथं प्रकर्षेण वोढारउग्राउदूर्णाअश्वाइव समाययुः समागच्छन्ति आयताभवन्तीत्यर्थः यद्यदा श्वसन्तोभिषवसमये उत्पतननिपतनव्यापारजनितेन वायुना श्वसन्तइव स्थिताग्रावाणः जग्रसानाः सोमं ग्रसमानाः अराविषुः शब्दायन्ते तदानीमेषां ग्रावणां संबन्धि प्रोथथोमुखात् शब्दः शृण्वे श्रूयते । तत्रदृष्टान्तः—अर्वतामिव अश्वानां संबन्धिनोमुखाद्धेषाशब्दोयथा तद्वदित्यर्थः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

दशा॑वनिभ्यो॒दश॑कक्ष्येभ्यो॒दश॑योक्त्रेभ्यो॒दश॑योजनेभ्यः ।
 दशा॑भीशुभ्यो॒अर्च॑ता॒जरे॑भ्यो॒दश॑धुरो॒दश॑युक्तावहंद्भ्यः ॥ ७ ॥

दशा॑वनिभ्यः । दश॑कक्ष्येभ्यः । दश॑योक्त्रेभ्यः । दश॑योजनेभ्यः ।
 दशा॑भीशुभ्यः । अ॒र्च॒त । अ॒जरे॑भ्यः । दश॑ । धुर॑ः । दश॑ ।
 यु॒क्ताः । वह॑तूभ्यः ॥ ७ ॥

दशावनिभ्यः कर्माण्यवन्तिगच्छन्तीत्यवनयः दशावनयोङ्गुलयोषेषां ग्राहकत्वेन संबन्धिनः ते दशावनयः तान् ग्रावणःद्वितीयार्थे चतुर्थी दशकक्ष्येभ्यः कक्ष्याःप्रकाशकाअंगुलयोषेषांते दशकक्ष्याः तान्दशयोक्त्रेभ्योयोक्त्रवत् बन्धने साधनभूतादशांगुलयोषेषां तान् दशयोजनेभ्यः सोमेन सह योजने साधनभूतादशाङ्गुलयोषेषां तान् दशाभीशुभ्यः कर्माण्यभितोव्याप्नुवन्तीत्यभीशवोङ्गुलयोदशयेषां तान् अजरेभ्यः जरावर्जितान्दश दशभिः धुरः धूर्भिः हिंसितृभिः तृतीयार्थे प्रथमा युक्ता युक्तान् द्वितीयार्थे प्रथमा वहद्भ्योवहतोभिषवाख्ये कर्मणि व्यापियमाणा नर्चत स्तुत हे ऋत्विजइतिशेषः । अत्रयास्कः—अवनयोङ्गुलयोभवन्त्यवन्तिकर्माणि कक्ष्याः

प्रकाशयन्तिकर्माणिक्राणि योजयन्तीति व्याख्यातमभीशवोऽभ्यश्रुवतेकर्माणि दशधुरोद-
शयुक्तावहद्भ्यः धूर्धूर्वतेर्वधकर्मणइयमपीतराधूरेतस्मादेवविहन्ति वहन्ति धारयतेर्वेति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

तेअद्रयोदशयत्रासआशवस्तेषामाधानंपर्येतिहर्यतम् ।

तऊंसुतस्यसोम्यस्यान्धसंशोःपीयूषमथमस्यभेजिरे ॥ ८ ॥

ते । अद्रयः । दशयत्रासः । आशवः । तेषाम् । आधानम् ।

परि । एति । हर्यतम् । ते । ऊँ इति । सुतस्य । सोम्यस्य ।

अन्धसः । अंशोः । पीयूषम् । प्रथमस्य । भेजिरे ॥ ८ ॥

अद्रयः आदरणीयाआशवः क्षिप्रकारिणस्ते एते प्रकृताग्रावाणोदशयत्रासोदशयत्रास्ते
षामेषां ग्राव्णां संबन्धि यदाधानप्रक्षेपणमभिषवकर्म हर्यतंसंपृहणीयं पर्येति परितोगच्छति
तउ ते ग्रावाणएव सुतस्याभिपुतस्य सोमस्य सोमसंबन्धिनःअंशोः खंडस्वरूपस्यान्धसोन्नस्य
पीयूषममृतं प्रथमस्य भेजिरे इति ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

तेसोमादोहरीइन्द्रस्यनिसतेगुदुहन्तोअध्यासतेगवि ।

तेभिर्दुग्धंपपिवान्तसोम्यमध्वन्द्रोवर्धतेप्रथतेवृषायते ॥ ९ ॥

ते । सोमदः । हरी इति । इन्द्रस्य । निसते । अंशुम् ।

दुहन्तः । अधि । आसते । गवि । तेभिः । दुग्धम् । पपिवान् ।

सोम्यम् । मधु । इन्द्रः । वर्धते । प्रथते । वृषयते ॥ ९ ॥

ते सोमादः सोमस्यात्तारः ते प्रकृताः ग्रावाणइन्द्रस्य हरो अश्वौ निसतेनिक्षंति चुंब-
न्ति प्रामुवन्तीत्यर्थः किंच गवि गव्ये अधिषवणचर्मण्यंशुं सोमं दुहन्तः अध्यासते किंचेन्द्र-
स्तेभिस्तेर्दुग्धं सोम्यं सोममयं मधु अमृतं पपिवान् पीतवान् वर्धते वृद्धशरीरोभवति प्रथते
विस्तीर्णशरीरश्च भवति वृषायते वृषेवाचरति ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

वृषावोअंशुर्नकिलारिषाथनेळावन्तःसदमित्स्थनाशिताः ।
रैवत्येवमहंसाचारवःस्थनयस्यग्रावाणोअजुषध्वमध्वरम् ॥ १० ॥ ३० ॥

वृषा । वः । अंशुः । न । किल । रिषाथन । इळावन्तः ।
सदम् । इत् । स्थन । आशिताः । रैवत्याइव । महंसा । चारवः ।
स्थन । यस्य । ग्रावाणः । अजुषध्वम् । अध्वरम् ॥ १० ॥ ३० ॥

अंशुः सोमोवोयुष्माकं वृषा यज्ञे वर्षिता भविष्यति यूयमपिनरिषाथन नरिष्यथ न
शीर्णाभवथ किल । किंच इळावन्तोन्नवन्तइव यूयं सदमित् सदैवाशिताः भोजयिताः स्थन भ-
वथ किंच रैवत्येव यथारेवन्तः तेजसा युक्ताभवन्ति तद्वत् महंसा तेजसा युक्ताश्चारवः क-
ल्याणाः स्थन भवथ हे ग्रावाणोयूयं यस्य यजमानस्याध्वरं यज्ञमजुषध्वं सेवध्वं ॥ १० ॥

॥ इत्यष्टमस्य चतुर्थे त्रिंशोवर्गः ॥ ३० ॥

अथैकादशी—

तृदिलाअतृदिलासोअद्रयोश्रमणाअश्रुथिताअमृत्यवः ।
अनातुराअजराःस्थामविष्णवःसुपीवसोअतृपिताअतृष्णजः ॥ ११ ॥

तृदिलाः । अतृदिलासः । अद्रयः । अश्रमणाः । अश्रुथिताः ।
अमृत्यवः । अनातुराः । अजराः । स्थ । अमविष्णवः ।
सुपीवसः । अतृपिताः । अतृष्णजः ॥ ११ ॥

अश्रमणाः श्रमवर्जिताः अश्रुथिताः अन्यैरश्रुथिलीकृताः अमृत्यवः अमारिताः अनातु-
रा अरोगाअजरा जरारहिताः स्थ भवथ किंचामविष्णवः उत्क्षेपणापक्षेपणगत्योपेताहे ग्रावा-
णस्तृदिलाअन्येषां भेदका अतृदिलासः स्वयमन्येनाभिन्नाः सुपीवसःसुबलाअतृपितास्तृष्णा-
रहिताः अतृष्णजः निःस्पृहाभवथ ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी-

ध्रुवाएववःपितरोयुगेयुगेक्षेमंकामासःसदसोनयुञ्जते ।

अजुर्यासोहरिषाचोहरिद्रवआद्यांरवेणपृथिवीमशुश्रवुः ॥ १२ ॥

ध्रुवाः । एव । वः । पितरः । युगेऽयुगे । क्षेमऽकामासः । सदसः ।

न । युञ्जते । अजुर्यासः । हरिऽसाचः । हरिद्रवः ।

आ । द्याम् । रवेण । पृथिवीम् । अशुश्रवुः ॥ १२ ॥

हे ग्रावाणोयुगेयुगे सर्वेषु युगेषु ध्रुवाएव वोयुष्माकं पितरः पितृभूताः पर्वताः क्षेमकामा-
सः क्षेमकामाः सदसः सदांसि आत्मना नयुञ्जते न संयोजयन्ति अजुर्यासोजरारहिता हरि-
षाचः सोमस्य संभक्तरः हरिद्रवः सोमसंसर्गाद्धरितवर्णाः द्यां दिवं पृथिवीं च रवेणाभिष-
वशब्देनाशुश्रवुः श्रावयन्ति ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी-

तदिद्वन्द्वन्त्यद्रयोविमोचनेयामन्त्रञ्जस्पाइवघेदुपब्दिभिः ।

वपन्तोबीजमिवधान्याकृतःपृश्नन्तिसोमंनमिनन्तिवप्सतः ॥ १३ ॥

तत् । इत् । वदन्ति । अद्रयः । विमोचने । यामन् । अञ्जःपाःइव ।

घ । इत् । उपब्दिभिः । वपन्तः । बीजमइव । धान्यकृतः ।

पृश्नन्ति । सोमम् । न । मिनन्ति । वप्सतः ॥ १३ ॥

अद्रयः आदरणीयाः ग्रावाणोयामन् यामनि अञ्जस्पा अञ्जसा पान्ति रक्षन्तोत्यञ्जस्पाः
तेषां रथानामिवोपब्दिभिः तदित् तदेवाभिषवकर्म विमोचनेघेव तत्सोमरसविमोचनवेलायाम-
पिवदन्ति प्रकाशयन्ति । वप्सतः सोमं भक्षयन्तोग्रावाणएव वपन्तोधान्याकृतः कृषीवलाः बीज-
मिव यथा पृंचन्ति संपर्चयन्ति तद्वत्सोमंपृंचन्तिसंपर्चयन्तीत्यर्थः नएनमिनन्ति नहिंसन्ती-
त्यर्थः ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी--

सुतेअध्वरेअधिवाचमक्रताक्रीळयो नमातरंतुदन्तः ।

विपूमुञ्चासुषुवुषोमनीषांविर्वन्तामद्रयश्चार्यमानाः ॥ १४ ॥ ३१ ॥

सुते । अध्वरे । अधि । वाचम् । अक्रत । आ । क्रीळयः । न ।

मातरम् । तुदन्तः । वि । सु । मुञ्च । सुषुवुषः । मनीषाम् ।

वि । वर्तन्ताम् । अद्रयः । चार्यमानाः ॥ १४ ॥ ३१ ॥

चायमानाः पूज्यमानाः अद्रयः आदरणीयाग्रावाणः अध्वरे अधियज्ञे सुते सोमेभिषुते मातरं तुदन्तोहस्तेन ताडयन्त आक्रीडयोनाक्रीडकाः कुमाराः शब्दं यथा कुर्वन्ति तथा वाचं शब्दमक्रत कुर्वन्ति सुषुवुषः सोममभिषुवतोग्राव्णोमनीषां स्तुतिं विमुञ्च विशेषण मुञ्च किञ्च अद्रयोविवर्तन्तां अभिषवशब्दं मुञ्चन्तु ॥ १४ ॥

॥ इत्यष्टमस्य चतुर्थं एकत्रिंशोवर्गः ॥ ३१ ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमोहार्दं निवारयन् । पुमर्थश्चतुरोदेयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरब्रह्मभूपालसाम्राज्यधुरंधरेण साय-
णाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्येष्टमाष्टके चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

यस्य निःश्वसितं वेदायोवेदेभ्योखिलं जगत् । निर्गमेतमहं वन्दे विद्यातीर्थमहेश्वरं ॥ १ ॥

अथाष्टमेष्टकेध्यायश्चतुर्थः संप्रदर्शितः । धीमता सायणार्येण पंचमोऽयं प्रदर्श्यते ॥ २ ॥

तत्र हयेजायइत्यष्टादशर्चं पंचमं सूक्तं त्रैष्टुभं । अत्रानुक्रमणिका—हयेन्दूनोर्वशीमैळः पुरुरवाः पूर्वोपितात्कामात्पुनरासाद्यावरोद्धुमैच्छत् सा तमनिच्छन्ती प्रत्याचष्टे हयइषुर्याकदासु- देवोन्तरिक्षप्रांसचेति तिस्रश्चैळवाक्यं शिष्टाउर्वश्या इति । हयेइति हयइषुर्नश्रियइषुधेर्यासुजूर्णिः कदासूनुः सुदेवोअद्यान्तरिक्षप्रां सचायदासुजहतीष्वित्याद्यास्तिस्रश्चेति नवर्चंऐळस्य पुरुरव- सोवाक्यानि अतस्तासांसक्रषिः शिष्टानवोर्वश्यावाक्यानि अतस्तासु सा ऋषिका । उभयो- र्वाक्येषु योर्थः प्रतिपाद्यते सा देवता । गतोविनियोगः ॥ ऐलोर्वशीतिहासोत्र वैशद्यार्थंप्रवर्ण्य- ते । मित्रश्वरुणश्चोभौदीक्षितौप्रेक्ष्यचोर्वशीं ॥ १ ॥ रेतःसिषिचतुःसद्यस्तकुंभेन्यदधुस्तदा तां- शसवन्तौमनुजभोग्याभूमौभवेतितौ ॥ २ ॥ अत्रान्तरइलोराजामनोःपुत्रैश्चसंयुतः । मृगयांसंचर- नसाश्वोदेवीक्रीडंविवेशह ॥ ३ ॥ यत्रदेवंगिरिसुतासर्वैर्भावैरतोषयत् । अत्राविशन्पुमांस्त्री- स्यादित्युक्तातत्रचाविशत् ॥ ४ ॥ स्त्रीभूत्वात्रीडितःसोगाच्छरणंशिवमंजसा । इयंप्रसाद्यताराज- न्नित्युक्तःशंभुनानृपः ॥ ५ ॥ जगामशरणंदेवीमात्मनःपुंस्त्वसिद्धये । अकरोत्सानृपंदेवीषण्मासा- त्पाप्तपुंस्त्वकं ॥ ६ ॥ ततःकदाचितस्त्रीकालेबुधःसौंदर्यमोहितः । अप्सरोभ्योविशिष्टांतामिळांसं- गतवान्मुदा ॥ ७ ॥ तदेलायांसोमपुत्राज्जातोराजापुरुरवाः । तमुर्वशीतुचकमेप्रतिष्ठानपुरेस्थि- तं ॥ ८ ॥ तल्पादन्यत्रनग्नंत्वांष्ट्र्यामियथागतं । सुतावुरणकौत्वंचसमीपंकुरुमेद्रुतं ॥ ९ ॥ इ- तिसासमर्यंछत्वारमयामासतंनृपं । चतुरब्देगतेरात्रौदेवैरुरणकद्वयं ॥ १० ॥ हतंतस्यध्वनिं श्रुत्वानग्नएवसभूपतिः । उत्थायजित्वातावागच्छेत्येवंजल्पकोनृपः ॥ ११ ॥ विद्युतादर्शितो- स्यैसनग्नएवपुरुरवाः । अथसादृष्टसमयात्सुर्वशीतुदिवंग्यौ ॥ १२ ॥ ततउन्मत्तवद्राजा- दिदृक्षुस्तामितस्ततः । कुर्वन्नन्वेषणंतीरेसरसोमानसस्यतां ॥ १३ ॥ विहरन्तीमप्सरोभिः सहापश्यत्पुरुरवाः । पुनःसचकमेभोक्तुमुर्वशींचपुरुरवाः ॥ १४ ॥ साश्रंसापश्यदुक्त्वाचप्रत्याच- ष्टे . । इत्युर्वशैलसंवादमिममेषोप्यसूचयदिति ॥ १५ ॥ अत्रवाजसनेयकं—उर्वशीहा- ष्रराः पुरुरवसमैलंचकमे तश्हविन्दमानोवाच त्रिःस्ममाह्लोवैतसेनदंडेन हतादकामास्मानिप- द्यासैमास्मत्वानग्नंदर्शमेषवैनः स्त्रीणामुपचारइति साहास्मिन् ज्योगुवासापिहास्माद्गर्भिण्यास-

तावज्ज्योग्घास्मिन्नुवासततोहगंधर्वाः समूदिरे ज्योग्वाइयमुर्वशीमनुष्येष्ववात्सीदुपजानीत य-
थेयंपुनरागच्छेदिति तस्यैहाविर्द्भुरणाशयनउपबद्धास ततोहगंधर्वाअन्यतरमुरणंप्रमेथुः सा-
होवाचावीरइव बतमेजनइवपुत्रंहरन्तीति द्वितीयंप्रमेथुः साहतथैवोवाचाथहायमीक्षांचक्रे क-
थंनुतदवीरं कथमजनस्याद्यत्राहस्यामिति सनग्रएवानूत्पपातचिरंतन्मेनेयद्वासःपर्यधास्यत
ततोहगंधर्वाविद्युतंजनयांचक्रुस्तं यथादिवैवंनग्नंददर्श ततोहैवेयंतिरोबभूवपुनरैनमीत्येत्तिरो-
भूताःसआध्याजल्पन्कुरुक्षेत्रंसमयाचचारान्यतः पृक्षेति त्रिसवतीतस्यैहाध्यन्तेनवत्राज तद्ध-
ताअप्सरसआतयोभूत्वा परिपुष्टुविरेतश्हेयंज्ञात्वोवाचायंवै समनुष्योयस्मिन्नहमवात्समिति
ताहोचुस्तस्मैवाआविरसामेति तथेतितस्मैहाविरासुस्ताःश्रायं ज्ञात्वाभिपरोवाद्दहयेजायेमन-
सेत्यादि ।

तत्र प्रथमा—

ॐ ह्येजायेमनसातिष्ठघोरेवचांसिमिश्राकृणवावहेनु ।
ननौमन्त्राअनुदितासएतेमयस्करन्परतरेचनाहन् ॥ १ ॥

ह्ये । जाये । मनसा । तिष्ठ । घोरे । वचांसि । मिश्रा । कृणवावहे ।
नु । न । नौ । मन्त्राः । अनुदितासः । एते । मयः । करन् ।
परतरे । चन । अहन् ॥ १ ॥

ह्येजाये पुरुरवसोवाक्यं । जायां पश्यन्वदति ह्ये हे घोरे अस्माकं दुःखजनकत्वाद्
घोरकारिणि जाये मनसा अस्मदुपर्यनुरागवता मनसा युक्ता सती तिष्ठ क्षणमात्रं संनिधावेव
निवस ह्यइत्यस्यनिघाताभावश्छान्दसः । किमर्थं संस्थानमिति तत्राह वचांसि वाक्यानि
मिश्राणि उक्तिप्रत्युक्तिरूपाणि नुअद्य क्षिप्रं वा कृणवावहे करवावहे कृविहिंसाकरणयोश्च
धिविक्कृणव्योरचेत्युप्रत्ययः । किमर्थं वचसः करणमिति चेत् उच्यते नौ आवयोः मंत्रारह-
स्यार्थाः एतेविवक्षिताअनुदितासः अव्याह्रियमाणाः परस्परमसंभाष्यमाणाः गुंफिताः सन्तः
परतरेचनाहन् चनेति निपातसमुदायश्चार्थं अनेकेषु दिवसेषु चरमेप्यहनि मयः सुखनामितत्
सुखं न करन् कुर्वन्ति अतः कृणवावहाइति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

किमेतावाचाकृणवातवाहंप्राक्रमिषमुषसांमग्रियेव ।

पुरूरवःपुनरस्तंपरेहिदुरापनावातइवाहमस्मि ॥ २ ॥

किम् । एता । वाचा । कृणव । तव । अहम् । प्र । अक्रमिषम् ।

उपसाम् । अग्रियाइव । पुरूरवः । पुनः । अस्तम् । परा । इहि ।

दुःऽआपना । वातःऽइव । अहम् । अस्मि ॥ २ ॥

अनया तं उर्वशी प्रत्युवाच—एता एतया वाचा केवलया पुनः संभोगरहितया किं कृणव किंकरवात्र अहं त्विदानीं त्वत्सकाशात् प्राक्रमिषं अतिक्रान्तवत्यस्मि । अतिक्रमे दृष्टान्तः—उपसामग्रियेव बह्वीनामुषसां मध्ये अग्रिया अग्रभवा पूर्वा पूर्वोषाः प्राक्रमीद्यथाहमपीति । यस्मादेवं तस्मात् हे पुरूरवः त्वं पुनरस्मत्सकाशादस्तं गृहं परेहि परागच्छ मध्यभिलाषं माकार्षीः । स्वस्याग्रहत्वमाह अहं वातइव वायुरिव दुरापना दुष्पापा दुरापा वा अस्मि । दुरापावा अहं त्वथैतर्हस्मि पुनर्गृहानिहीति हैवैनंतदुवाचेतिवाजसनेयकं ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

इपुर्नश्रियइपुधेरसनागोपाःशतसानरंहिः ।

अवीरेऋतौविद्विद्युत्त्रोरानमायुंचितयन्तधुनयः ॥ ३ ॥

इपुः । न । श्रिये । इपुधेः । असना । गोऽसाः । शतऽसाः । न ।

रंहिः । अवीर । ऋतौ । वि । द्द्विद्युत् । न । उरा । न ।

मायुम् । चितयन्त । धुनयः ॥ ३ ॥

अनया पुरूरवाःस्वस्यविरहजनितं वैक्लव्यं तां प्रति ब्रूते—इपुधेः इषवोधीयन्ते अत्रेतीषुधिर्निषंगः ततः सकाशादिपुरसना असनायै प्रक्षेपुं नभवति श्रिये विजयार्थं त्वद्विरहाद्युद्धस्य ब्रह्मप्यनिधानात् तथा रंहिर्वैगवानहं शत्रुसकाशाद्गोषाः तेषां शत्रूणां गवां संभक्तानाभवं शतसाः शतानामपरिमितानां शत्रुधनानां संभक्तानाभवं किंचावीरे वीरवर्जिते ऋतौ

राजकर्मणि सति नविदविद्युत्तत् न विद्योतते मत्सामर्थ्यं किंच धुनयः कंपयितारोस्मदीयानराः
उरा उरौ सुपांसुलुगिति सप्तम्याडादेशः विस्तीर्णसंग्रामे मायुं मीयते प्रक्षिप्यते इतिमायुः शब्दः
ऋवापाजीत्यादिना उण् सिंहनादं न चितयन्त न बुध्यन्ते । चिती संज्ञाने अस्माणिचि संज्ञा-
पूर्वकस्य विधेरनित्यत्वान्नघूपधगुणाभावः छान्दसोलङ् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

सावमुदधतीश्वशुरायवयउपोयदिवष्टयन्तिगृहात् ।
अस्तंननक्षेयस्मिञ्चाकन्दिवानक्तंश्रथितावैतसेनं ॥ ४ ॥

सा । वसु । दधती । श्वशुराय । वयः । उपः । यदि । वष्टि ।
अन्तिऽगृहात् । अस्तंम् । ननक्षे । यस्मिन् । चाकन् । दिवा ।
नक्तंम् । श्रथिता । वैतसेनं ॥ ४ ॥

इयमुत्तराचोर्वशीवाक्ये—आद्येन पुरात्मना कृतं उपसे निवेदयति हे उपः सेयमुर्वशी
वसु वासकं वयोन्नं श्वशुराय भर्तुः पुरूरवसः पित्रे दधती प्रयच्छन्ती तत्र गृहे स्थिता यदि
पतिवष्टि कामयते तदान्तिगृहात् स्वभर्तृभोगगृहान्तिके यत् श्वशुरस्य भोजनगृहं तदन्तिगृहं
तस्माद्गृहात्सोर्वशी अस्तं पतिगृहं ननक्षे व्याप्नोति तस्मिन् गृहे चाकन् कामयते उर्वशी सा-
चोर्वशी दिवानक्तं अहनि रात्रौ च वैतसेन शेषोवैतसइतिपुंस्पजननस्येति निरुक्तं । पुंस्पजननेन
श्रथिता ताडिता भवति । एवमुर्वशी आत्मानं परोक्षेणनिर्दिदेश ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

त्रिःस्ममाह्नःश्रथयोवैतसेनोतस्ममेव्यंत्यैपृणासि ।
पुरूरवोनुतेकेतमायंराजामिवीरतन्वस्तदासीः ॥ ५ ॥ १ ॥

त्रिः । स्म । मा । अह्नः । श्रथयः । वैतसेनं । उत । स्म । मे ।
अव्यंत्यै । पृणासि । पुरूरवः । अनुं । ते । केतम् । आयम् ।
राजा । मे । वीर । तन्वः । तत् । आसीः ॥ ५ ॥ १ ॥

अनेन पुरुरवसमेव संबोध्योक्तवती हे पुरुरवस्त्वं मामां अह्नः अहनि वैतसेन दंडेन पुं-
व्यंजनेन त्रिः त्रिवारं द्वित्रिचतुर्भ्यः सुच् श्रथयःस्म अश्रथयः अताडयः कृत्वोर्यप्रयोगे इति
कालवाचिनोहःशब्दात् अधिकरणे षष्ठी उतापिच स्मेति पूरणः अव्यत्यै सपत्नीभिः सह प-
र्यायेण पतिमागच्छति साव्यती नतादृशी अव्यती तस्यै मे मह्यं घृणासि पूरयसि एवं बुध्या
हे पुरुरवः ते केतं गृहमन्वायं अन्वगमं । पूर्थं हे वीर राजा त्वं मे मम तन्वः शरीरस्य तत्तदा
आसीः अभवः सुखयितेति शेषः । परमप्येवं मन्तव्यं किमिति कातरोभवसीत्युवाच ॥ ५॥

॥ इत्यष्टमस्य पञ्चमे प्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

अथ षष्ठी—

यासुजूर्णिःश्रेणिःसुम्नआपिहृदेचक्षुर्नग्रन्थिनीचरण्युः ।
ताअञ्जयोरुणयो नसस्रुःश्रियेगावोनधेनवोनवन्त ॥ ६ ॥

या । सुजूर्णिः । श्रेणिः । । सुम्नेऽआपिः । हृदेऽचक्षुः । न ।
ग्रन्थिनी । चरण्युः । ताः । अञ्जयः । अरुणयः । न । सस्रुः ।
श्रिये । गावः । न । धेनवः । अनवन्त ॥ ६ ॥

पुरुरवसोवाक्यं यासुजूर्णिः सुजवा एतन्नामिकास्ति तथा या श्रेणिः यासुम्नआपिः या
हृदेचक्षुः नकारः समुच्चये ताभिश्चतसृभिरालिभृताभिर्मानिनीभिः सहिता ग्रन्थिनी ग्रथनवती
संदर्भवती चरण्युश्चरणशीला उर्वश्याजगाम यद्वा ग्रन्थिनीत्येतत् सखिभूताप्सरोनामधेयं या
सुजूर्णिः सुजवा उर्वशी सा ताभिः सह जगाम ताअप्सरसोजयआभरणोपेताअरुणयोरुण-
वर्णान सस्रुः पूर्ववन्न गच्छन्ति श्रिये श्रयणाय धेनवः नवप्रसृतागावोन गावइव आशिरार्थं
यथा गावो नवन्त शब्दायन्ते तथा न शब्दयन्तीति व्यतिरेके दृष्टान्तः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

समस्मिञ्जायमानआसतग्राउतेमवर्धन्नद्यं१ःस्वर्गूर्ताः ।
महेयत्त्वापुरुरवोरणायावर्धयन्दस्युहत्यायदेवाः ॥ ७ ॥

सम् । अस्मिन् । जायमाने । आसत् । ग्राः । उत । ईम् ।
 अवर्धन् । नद्यः । स्वर्गृताः । महे । यत् । त्वा । पुरुरवः । रणाय ।
 अवर्धयन् । दस्युहत्याय । देवाः ॥ ७ ॥

अन्यैताभिः संसर्गस्त्वयानुभूतइःयुर्वशीवदति अस्मिन्पुरुरवसि जायमाने ग्राअप्सरसो-
 देववेश्याः अपि समासत संगताअभवन् अथवा जायमाने यज्ञार्थं प्रवर्धमाने सति ग्राः देव-
 पत्न्योपि समासत समभवन् उतापिच ईमनं पुरुरवसं स्वर्गृताः स्वयं गामिन्योनद्यस्तासामाश्र-
 यभूता अवर्धयन् । किंच हे पुरुरवोयद्यस्मान् त्वा त्वां महे महते रणाय रमणीयाय संग्रामाय
 दस्युहत्याय दस्युहननाय देवास्त्वामवर्धयन् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

सचायदासुजहतीष्वत्कममानुषीपुमानुपोनिषेवै ।
 अपस्ममत्तरसन्तीनभुज्युस्ताअत्रसत्रथस्पृशोनाश्वाः ॥ ८ ॥
 सचा । यत् । आसु । जहतीषु । अत्कम् । अमानुषीषु । मानुषः ।
 निषेवै । अप । स्म । मत् । तरसन्ती । न । भुज्युः । ताः ।
 अत्रसन् । रथस्पृशः । न । अश्वाः ॥ ८ ॥

इदमादित्रीण्यैलवाक्यानि तत्रादितोद्वाङ्मामुर्वशीमन्याश्च सह स्तौति यद्यदा सचा सहायभूतः
 पुरुरवः अत्कं स्वकीयं रूपं अत्कइति रूपनाय जहतीषु परित्यजन्तीषु अमानुषीषु देवताभूतास्व-
 प्सरसःसु मानुषः सन् निषेवे अभिमुखं गच्छति तदानीं ताअप्सरसोमत्र मत्तः अप अपसृत्या-
 त्रसन् त्रसिर्गतिकर्मा गच्छन्ति । पलायने दृष्टान्तः—तरसन्ती भुज्युर्न तरसं नाममृगः तस्य स्त्री
 भुज्युः भोगसाधनभूता स्त्री मृगी सा यथा व्याघ्राद्भीता पलायते । किंच रथस्पृशोनाश्वाः
 रथे नियुक्ताअश्वाइव ते यथा पलायन्ते तद्वत्पलायन्तइति उर्वश्याअनेकाभिरस्माभिः सह
 भोगमनुभुक्त्वानसीत्युक्तः प्रत्याचष्टे ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

यदासुमर्तोअमृतासुनिस्पृकप्रंक्षोणीभिःऋनुभिर्नपृङ्के ।
 ताआतयोनतन्वःशुम्भतस्वाअश्वांसोनकीळयोदन्दशानाः ॥ ९ ॥

यत् । आ॒सु । म॒र्तः । अ॒मृता॑सु । नि॒ऽस्पृक् । सम् । क्षो॒णीभिः ।
 ऋतु॑ऽभिः । न । पृ॒ङ्गे । ताः । आ॒तयः । न । त॒न्वः । शु॒भ्रत् ।
 स्वाः । अ॒श्वासः । न । क्री॒ळयः । द॒न्द॑शानाः ॥ ९ ॥

यद्यदा आसु अमृतास्वप्सरस्सु मर्तोमनुष्यः पुरुरवानिस्पृक् निःशेषेण स्पृशन् क्षो-
 णीभिर्वाग्भिः ऋतुभिर्न कर्मभिश्च संप्रुक्ते संपर्के करोति नकारः समुच्चयार्थीयः । ताअप्सरसः
 आतयः आधिभूतास्तदानीं स्वास्तन्वः आत्मीयानि रूपाणि न शुभ्रं न प्रकाशयन्ति अ-
 श्वासोऽन अश्वाइव क्रीळयः संक्रीडमानादंदशानाः दंदशूकाः जिह्वाभिरात्मीयाः सृक्काभक्षयन्तः
 ते यथा तदानीं स्वचापल्येन धावन्तः स्वरूपं न प्रयच्छन्ति रथिकाय तद्वदिति दुःखाद्भूते ॥९॥

अथ दशमी—

वि॒द्युन्त्रया॑पत॒न्ती॒दवि॑द्यो॒द्भर॑न्ती॒मे॒अप्या॑काम्यानि ।
 जनि॑ष्टो॒अपो॒नर्यः॑ सुजा॒तः प्रो॒र्वशी॑तिर॒तदी॒र्घमा॑युः ॥ १० ॥ २ ॥

वि॒द्युत् । न । या । पत॑न्ती । दवि॑द्योत् । भ॒रन्ती । मे॒ । अप्या॑ ।
 क्काम्या॑नि । जनि॑ष्टो॒इति॑ । अ॒पः । नर्यः॑ । सु॒जा॒तः । प्र ।
 उ॒र्वशी॑ । ति॒रत् । दी॒र्घम् । आ॒युः ॥ १० ॥ २ ॥

अनयोर्वशीं स्तौति योर्वशी विद्युन्त्र विद्युदिव पतन्ती गच्छन्ती दविद्योत् द्योतते किं
 कुर्वती अप्या आपइत्यन्तरिक्षनाम तत्संबन्धीनि अप्यानि काम्यान्यस्मदभिमतानि उदकानि
 मे मह्यं भरन्ती संपादयन्ती यदा आगतायास्तस्याः सकाशादपोव्याप्तः कर्मसु नर्योऽनरेभ्यो-
 हितः सुजातः सुजननः पुत्रोजनिष्टो अजनिष्ट उत्पद्यते तदानीं ममोर्वशी दीर्घमायुः प्रतिरत
 प्रवर्धयति । प्रजामनुप्रजायसेतदुतेमर्त्यामृतमिति हिमंत्रः ॥ १० ॥

॥ इत्यष्टमस्य पंचमे द्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

अथैकादशी—

जज्ञिषइत्थागोपीथ्यायहिदधाथतत्पुरूरवोमओजः ।

अशासन्त्वाविदुषीसस्मिन्नहन्नमआशृणोःकिमभुग्वदासि ॥ ११ ॥

जज्ञिषे । इत्था । गोऽपीथ्याय । हि । दधाथ । तत् । पुरूरवः ।

मे । ओजः । अशासम् । त्वा । विदुषी । सस्मिन् । अहन् । न ।

मे । आ । अशृणोः । किम् । अभुक् । वदासि ॥ ११ ॥

इत्था इत्थं गोपीथ्याय गौः पृथिवी पीथं पालनं स्वार्थिकस्तद्धितः भूमेरक्षणाय जज्ञिषे हि जातोसि खलु पुत्ररूपेण आत्मावैपुत्रनामेतिश्रुतेः । पुनर्देव्याह हे पुरूरवः मे ममोदरेमयि ओजः अपत्योत्पादनसामर्थ्यं दधाथ निदधाथ मयि निहितवानसि तत्तथास्तु अथापि स्थातव्यमिति चेत्तत्राह विदुषी भाविकार्थं जानती सस्मिन्नहन् सर्वस्मिन्नहनि त्वया यत्कर्तव्यं त्वा त्वां अशासं शिक्षितवन्त्यस्मि त्वं मे मम वचनं नाशृणोः नशृणोषि किं त्वं अभुक् अभोक्ता अपालयिता प्रतिज्ञातार्थमपालयन् वदासि हयेजायेइत्यादिरूपं प्रलापं । वदेर्लेट्यडागमः । अहन् अहनि दिवसे त्रिवारं यभस्व एडकद्वयमस्माकं पुत्रत्वेन परिकल्पय पुत्रोत्पादनपर्यन्तं वसामि नमं त्वां यदाद्राक्षं तदागच्छामीत्येवं रूपोमिथः समयः ॥ उर्वशीहाप्सराःपुरूरवसमैल्लञ्चकमे तस्हविन्दमानोवाच त्रिःस्ममाह्लोवैतसेनदण्डेनेत्यादि वाजसनेयकमुदाहृतं ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

कदासूनुःपितरंजातइच्छाच्चक्रंनश्रुवर्तयद्विजानन् ।

कोदम्पतीसमनसावियूयोदधयदग्निःश्वशुरेषुदीदयत् ॥ १२ ॥

कदा । सूनुः । पितरम् । जातः । इच्छात् । चक्रम् । न । अश्रु ।

वर्तयत् । विद्विजानन् । कः । दम्पती इति दमऽपती । सऽमनसा ।

वि । यूयोत् । अध । यत् । अग्निः । श्वशुरेषु । दीदयत् ॥ १२ ॥

इदं पुरूरवसोवाक्यं कदा कस्मिन्काले सूनुस्तवोदरजातः सन् पितरं मामिच्छात् इच्छेत् इषु इच्छायां लेटि शपि इषुगमियमामिति छादेशः लेटाडाटाविति अडागमः कदा वा

विजानन् पितरं मामधिगच्छन् चक्रन् क्रन्दमानः अश्रुवर्तयत् नेतिचार्थे किंच कः किंविधः
सन् सूनुः समनसा समनसौ दंपती जायापती त्वां मां च वियूयोत् विश्लेषयेत् युर्मिश्रणामि-
श्रणयोः यौतेश्छान्दसः शपः श्लुः तुजादित्वादक्ष्यासदोर्घः अधाधुना यद्यदाग्निस्तव हृदय-
स्थितस्तेजोरूपो गर्भः श्वशुरेषु दीदयत् दीप्यते दीदयति दीप्तिकर्मैति नैरुक्तो धातुः ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

प्रतिब्रवाणिवर्तयते अश्रुचक्रन् क्रन्ददाध्वेशिवायै ।

प्रतत्ते हिनवायत्ते अस्मे परे ह्यस्तं नहि मूरमापः ॥ १३ ॥

प्रति । ब्रवाणि । वर्तयते । अश्रु । चक्रन् । न । क्रन्दत् । आध्वे ।
शिवायै । प्र । तत् । ते । हिनव । यत् । ते । अस्मे इति ।
परा । इहि । अस्तम् । नहि । मूर । मा । आपः ॥ १३ ॥

इदमुर्वशीवाक्यं—हे पुरूरवस्त्वां प्रति ब्रवाणि प्रतिवच्मि त्वदपत्यं अश्रु बाष्पं वर्तयते व-
र्तयिष्यति आध्वे आध्यात् वस्तुनि शिवायै शिवे कल्याण उपस्थिते सति चक्रन् रुदन् अ-
श्रुणि विमुंचन् न क्रन्दत् नकारश्चार्थे रोत्स्यतिचेत्यर्थः तत् तदपत्यं ते तुभ्यं हिनव प्रहिणो-
मि यदपत्यं ते तव संबन्धि अस्मे अस्मासु निहितं । त्वं परे ह्यस्तं अस्तमिति गृहनाम स्वगृहं
प्रतिगच्छ हे मूर मूढ मा मां नद्यापः नप्राप्सोषि हि नवेत्यत्र हिनांते श्छान्दसिलुङ्गलुङ्गलिटइति
भविष्यति लङि मिपआमादेशः गुणः अन्त्यलोपश्छान्दसः बहुलवचनादङभावः । आपः आ-
प्लव्याप्तौ लिटि तिङांतिङोभवन्तीति लङोलोद् ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

सुदेवो अद्य प्रपते दनादृत्परावतं परमां गन्तवाउ ।

अधाशयीत निःकृते रूपस्थे धैनं वृकारभसासो अद्युः ॥ १४ ॥

सुदेवः । अद्य । प्रपतेत् । अनादृत् । परावतम् । परमाम् ।
गन्तवै । ऊँ इति । अध । शयीत । निःकृतेः । उपस्थे ।
अध । एनम् । वृकाः । रभसासः । अद्युः ॥ १४ ॥

अथ परिदूनः पुरूरवाउवाच सुदेवः त्वया सह सुक्रीडः पतिरद्य प्रपतेत् अत्रैव प्रपततु
अथवा अनावृत अनावृतः सन् परमां परावतं दूरादपि दूरदेशं गन्तवै गन्तुं महाप्रस्थानगमनं
कुर्यात् अधाथवा यत्र कुत्रापि गन्तुं समर्थः सन् निष्कृतेः पृथिव्याउपस्थे शयीत शयनं कुर्यात्
यद्वा निष्कृतिः पापदेवता तस्याउपस्थे उत्संगे संनिधौ ध्रियतामित्यर्थः अध अथवैनं वृकाअ-
रण्यश्वानोरभसासोवेगवन्तः अद्युर्भक्षयन्तु । अत्रवाजसनेयकं—सुदेवोद्योद्वावधीतपवापतेत्तदे-
नंवृकाः श्वानोवाद्युरिति हैवतदुवाचेति ॥ १४ ॥

अथ पंचदशी--

पु॒रु॒रवो॒मामृ॒धामा॒प्रप॒सो॒मात्वा॒वृका॒सो॒अशि॒वास॒उक्ष॒न् ।
न॒वैस्त्रै॒णानि॒स॒ख्यानि॑सन्ति॒साला॒वृका॒णां॒हृद॑यान्ये॒ता ॥ १५ ॥ ३ ॥

पु॒रु॒रवः । मा । मृ॒थाः । मा । प्र । प॒प्तः । मा । त्वा । वृ॒का॒सः ।
अशि॒वासः । ॐ इति॑ । क्ष॒न् । न । वै । स्त्रै॒णानि॑ । स॒ख्यानि॑ ।
स॒न्ति॑ । सा॒ला॒वृका॒णाम् । हृद॑यानि । ए॒ता ॥ १५ ॥ ३ ॥

तमितरा प्रत्युवाच—हे पुरूरवः त्वं मामृथाः मृतिं माप्रामुहि ध्रियतेर्लुङि थासि ह्रस्वाद्-
गादिति सिचोलोपः । तथा माप्रपप्तः अत्रैव पतनं माकर्षीः पातेर्लुङि लृदित्वात्पुषादीत्यादि-
ना च्लेरङ् पतःपुमिति पुम् । तथा त्वा त्वां अशिवासोशुभावृकासोवृकामोक्षन् उदित्येवकारार्थः अ-
क्षन् माभ्यवहरन्तु किमित्येवमस्मदुपर्याग्रहं करोषि माकर्षीरित्यर्थः अदेर्लुङि लुङ्सनोघेस्त्
इति घस्त्लादेशः मंत्रेघसेति च्लेरुक् गमहनेत्युपधालोपः शासिवसीत्यादिना षत्वं खरिचेति
चर्त्वं बाहुलकादङ्भावः । अथास्व स्नेहस्यासारतामाह स्त्रैणानि स्त्रीणां कृतानि सख्यानि नवै
सन्ति नसन्ति खलु । अभाव कारणमाह एता एतानि सख्यानि सालावृकाणां हृदयानि ते-
षां हृदयानि यथा वत्सादीनां विश्वासापन्नानां घातुकानि तद्वत् । अत्र वाजसनेयकं मेतदाह-
थानवैस्त्रैणस्सख्यमस्ति पुनर्गृहानैहीति हैवैनंतदुवाचेति ॥ १५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पंचमे तृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

अथ षोडशी—

यद्विरूपाचरं मर्त्येष्ववसं रात्रीः शरदश्चतस्रः ।

घृतस्य स्तोत्रं सकृदह्ना आश्रांता देवेदन्तां तृपाणा चरामि ॥ १६ ॥

यत् । विरूपा । अचरम् । मर्त्येषु । अवसम् । रात्रीः । शरदः ।

चतस्रः । घृतस्य । स्तोत्रम् । सकृन् । अह्ना । आश्राम् ।

तात् । एव । इदम् । तृपाणा । चरामि ॥ १६ ॥

यद्यदा विरूपा परं मनुष्यस्य संपर्कात् विगतसहजभूतदेवरूपा पत्यानुकूल्येन नानारूपावा मर्त्येषु मनुष्येषु अचरं तदानीं रात्रीः पूरयित्रीश्चतस्रः शरदः अवसं न्यवसं अत्यन्तसं योगे द्वितीया तदानीं घृतस्य स्तोत्रं सकृदह्ना आश्रांता देव तेनैव स्तोकेनाहमिदं संप्रति तातृपाणा तृप्ता सती चरामि ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी—

अन्तरिक्षप्रारंजसो विमानीमुपशिक्षाम्युर्वशीं वसिष्ठः ।

उपस्त्वा रातिः सुकृतस्य तिष्ठान्निवर्तस्व हृदयं तप्यते मे ॥ १७ ॥

अन्तरिक्षप्राम् । रजसः । विमानीम् । उप । शिक्षामि ।

उर्वशीम् । वसिष्ठः । उप । त्वा । रातिः । सुकृतस्य ।

तिष्ठात् । नि । वर्तस्व । हृदयम् । तप्यते । मे ॥ १७ ॥

अन्तरिक्षप्रां स्वतेजसान्तरिक्षस्य पूरयित्रीं तथा रजसोरंजकस्योदकस्य विमानीं निर्मात्रीं उर्वशीं वसिष्ठः समानानां मध्येतिशयेन वासयिताहं उपशिक्षामि वशं नयामि सुकृतस्य शोभनकर्मणोरातिदाता पुरूरवाः त्वा त्वां उपतिष्ठात् उपतिष्ठतु मे हृदयं तप्यते अतो निवर्तस्व एवं राजोवाच ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी—

इति॑ त्वा॒ दे॒वा इ॒म आ॒हु॒रै॒ळ॒ यथे॒मे त॒द्भ॒व॒सि मृ॒त्यु॒बन्धुः ।

प्र॒जा॒ते॒ दे॒वा॒न् ह॒विषा॑ य॒जाति॑ स्व॒र्ग उ॒त्वम॑पि॒ मा द॒यासे॑ ॥ १८ ॥ ४ ॥

इति॑ । त्वा॒ । दे॒वाः । इ॒म । आ॒हुः । ऐ॒ळ । यथा॑ । इ॒म् । ए॒तत् ।

भ॒व॒सि । मृ॒त्यु॒बन्धुः । प्र॒जा । ते॒ । दे॒वान् । ह॒विषा॑ । य॒जाति॑ ।

स्वः॒ऽगे । ऊँ इति॑ । त्वम् । अपि॑ । मा॒द॒या॒से ॥ १८ ॥ ४ ॥

हे ऐल पुस्तरवस्त्वा त्वां इमं देवाइत्याहुः मृत्युबन्धुर्मृत्योर्बन्धकोमृत्योर्बन्धुभूतोवा मृत्यु-
वशमाप्रामुवंस्त्वं यथाई एतद्भवसि प्रजाः प्रकर्षेण जायमानस्त्वं तव संवन्धिनोयष्टन्यान् देवा-
न् हविषा यजासि यजसि स्वर्गउ स्वर्गेएव त्वमपि मादयासे मदयसि अस्माभिः सह एवमाहु-
रित्यर्थः यस्मादेवं करोषि तस्मादभिलाषं हित्वा सुखीभवेति सेयं पुस्तरवसं प्रत्युवाचा ॥ १८ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पञ्चमे चतुर्थोविर्गः ॥ ४ ॥

प्रतेमहइति त्रयोदशर्चं षष्ठं सूक्तं वरुनामांगिरसऋषिः इन्द्रस्य पुत्रः सर्वहरिर्वा नाम द्वा-
दशीत्रयोदशौ त्रिष्टुभौ शिष्टाएकादश जगत्यः इन्द्रस्याश्वौ हरी तयोरत्र स्तुयमानः वात्तदेव-
ताकमिदं तथाचानुक्रान्तं—प्रतेसप्तोना वरुः सर्वहरिर्बेन्द्रोहरिस्तुतिर्द्वित्रिष्टुबन्तं । अतिरात्रे
तृतीये पर्यायं ब्राह्मणाच्छंसिनएतत्सूक्तं सूत्रितंच—प्रतेमहऊतीशचीवस्तववीर्येणेति याज्येति ।
षोडशिशस्त्रेप्याद्यस्तृचः शंसनीयः । सूत्रितंच—प्रतेमहेविदथेशंसिषहरीइति तिस्रो जगत्यइति ।

तत्र प्रथमा—

प्र॒ते॒म॒हे॒वि॒द॒थे॒शंसि॑ष॒हरी॑ प्र॒ते॒व॒न्वे॒व॒नु॒षा॑ ह॒र्य॑त॒म॒द॒म् ।

घृ॒तं न॑यो॒ह॒रि॑भि॒श्चारु॑से॒च॒त॒ आ॒त्वा॑ वि॒श॒न्तु॑ ह॒रि॑र्व॒र्षसं॑ गिरः ॥ १ ॥

प्र । ते॒ । म॒हे । वि॒द॒थे॑ । शंसि॑षम् । ह॒री इति॑ । प्र । ते॒ । व॒न्वे॒ ।

व॒नु॒षः । ह॒र्य॑तम् । म॒द॒म् । घृ॒तम् । न । यः । ह॒रि॑ऽभिः । चारु॑ ।

से॒च॒ते । आ । त्वा॒ । वि॒श॒न्तु॑ । ह॒रि॑ऽव॒र्षस॑म् । गिरः ॥ १ ॥

हे इन्द्र ते तव हरी अश्वौ महे महति विदथे यज्ञे प्रशंसिषं अशंसिषं अस्ताविषं । तथा वनुषः वनु हिंसायां हिंसकस्य ते तव हर्यतं हर्यं गतिकान्त्योः तस्यौणादिकः अतच्-चित्स्वरेणा-
न्तोदात्तः कमनीयं मदं प्रवन्वे प्रयाचे अस्मद्भिमतं । वनु याचने यइन्द्रोहरिभिः हरितवर्णैः
अश्वैर्मद्यांगंत्वा चारु चरणीयं घृतं न घृतमिव सुपूतं उदकं सेचते वर्षति तं तादृशं हरिव-
र्षसं वर्षइति रूपनाम हरितरूपं त्वा त्वां आविशन्तु गिरोस्मदीयाः स्तुतिवाचस्तव मदाय ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

हरिंहियोनिमभिजेसमस्वरंहिन्वन्तोहरीदिव्ययथासदः ।

आयंपृणन्तिहरिभिर्नधेनवइन्द्रायशूषंहरिवन्तमर्चत ॥ २ ॥

हरिम् । हि । योनिम् । अभि । जे । ये । समऽअस्वरन् । हिन्वन्तः ।

हरी इति । दिव्यम् । यथा । सदः । आ । यम् । पृणन्ति ।

हरिर्हभिः । न । धेनवः । इन्द्राय । शूषम् । हरिऽवन्तम् । अर्चत ॥ २ ॥

ये पूर्वे स्तोतारऋषयोयोनि इन्द्रस्य स्थानभूतं हरिं अश्वं अभिसमस्वरन् स्वृशब्दापता-
पयोः अभिसंस्तुवन्ति किं कुर्वन्तः दिव्यं देवसंबन्धि सदोयागगृहं यथा प्रेरयन्तीन्द्रं तथा हरी
अश्वौ हिन्वन्तः प्रेरयन्तः सोमभिषुते सति स्वयमेवेन्द्रोरथेश्वौ प्रेरयति अतः स्तोतृणां हरि-
प्रेरणत्वं । यद्वा दिव्यं सदः इन्द्रः प्राप्नुयात्तथा हरिं रथाय स्तुतिभिर्हिन्वन्तः प्रेरयन्तः यमिन्द्रं
धेनवः नवप्रसूतागावोयथा पृणन्ति क्षीरादिभिः । अत्र पुरस्तादुपचारोपि नकारउपमार्थीयः ।
हरिभिः हरितवर्णैः सोमैरापृणन्ति पूरयन्ति तथा यूयमपीन्द्रायेन्द्रस्य हरिवन्तं शूषं बलं
अर्चत पूजयत हे स्तोतारः स्तुतिभिः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

सोअस्यवज्रोहरितोयआयसोहरिर्निकामोहरिरागज्ञस्त्योः ।

द्युम्नीसुशिप्रोहरिमन्युसायकइन्द्रेनिरूपाहरितामिमिक्षिरे ॥ ३ ॥

सः । अस्य । वज्रः । हरितः । यः । आयसः । हरिः । निऽकामः ।

हरिः । आ । गज्ञस्त्योः । द्युम्नी । सुशिप्रः । हरिमन्युऽसायकः ।

इन्द्रे । नि । रूपा । हरिता । मिमिक्षिरे ॥ ३ ॥

अस्येन्द्रस्य वज्रोहरितोहरितवर्णः यआयसः अयसःसारभूतोस्ति निर्मितः सच हरिर्हरितवर्णो-
वज्रोनिकामः नितरां कमनीयः सआहन्ता शत्रूणां तादृशोवज्जोगभस्त्योःहस्तयोर्वर्तते इतिशेषः ।
अयमिन्द्रोद्युम्नी युम्नं द्योतमानं धनं तद्वान् सुशिप्रः शोभनहनुः हरिमन्युसायकः यस्य मन्युः
सायकः शत्रुहन्ताभिगन्तावा भवति यद्वा शत्रुहन्ता कोपः सायकश्च यस्य सतादृशोभवति ।
किंच बहूनां इन्द्रे रूपा रूपाणि सर्वाणि हरिता हरितानि निर्मितक्षिरे निपिक्तानि बभूवुः
मिहेः सन्नन्तात्कर्माणि लिटि रूपं ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

दिविनकेतुरधिधायिह्यतोविव्यच्चद्वज्रोहरितोनरंस्यां ।
तुददहिंहरिंशिप्रोयआयसःसहस्रशोकाअभवद्धरिंभरः ॥ ४ ॥

दिवि । न । केतुः । अधि । धायि । ह्यतः । विव्यचत् । वज्रः ।
हरितः । न । रंस्यां । तुदत् । अहिम् । हरिंशिप्रः । यः ।
आयसः । सहस्रशोकाः । अभवत् । हरिंभरः ॥ ४ ॥

दिव्यन्तरिक्षे केतुः प्रकाशेन सर्वस्य प्रज्ञापकआदित्यइव सयथा अधिनिहितः एवम-
यमिन्द्रः अधिधायि अध्यधायि स्तोत्रभिरधिनिहितः किंचेन्द्रस्य वज्रः ह्यतः स्पृहणीयः
सन् विव्यचत् विव्याप्नोति व्याप्तव्यं शत्रुमघं । तत्र दृष्टान्तः—हरितोन हरितवर्णाअध्वा हर्तारो-
वा अश्वाआदित्यसंबन्धिनस्ते यथा रंस्या रंहणेन वेगेन व्याप्नुवन्ति व्याप्तव्यं योस्य वज्रः
आयसः अयोविकारः अहिं वृत्रं मेघंवा तुदत् हिनास्ति योगं महानुभावोहरिशिप्रः सोमपान-
रभसेन हरितवर्णनासिकः तद्वर्णहनुर्वा हरिंभरः हयोर्भर्ताइन्द्रः सहस्रशोकाः अभवत् शुच
दीप्तौ अपरिमितदाभिर्भवति ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

त्वंत्वंमह्यथाउपस्तुनःपूर्वेभिरिन्द्रहरिकेशयज्वभिः ।
त्वंह्यमितवविश्वमुक्थ्यमसागिराधोहरिजातह्यतम् ॥ ५ ॥ ५ ॥

त्वमऽत्वम् । अहर्यथाः । उपऽस्तुतः । पूर्वेभिः । इन्द्र ।
हरिऽकेश । यज्वऽभिः । त्वम् । हर्यसि । तव । विश्वम् ।
उक्थ्यम् । असांमि । राधः । हरिऽजात । हर्यतम् ॥ ५ ॥ ५ ॥

हे इन्द्र हे हरिकेश हरितरोमवदश्व त्वं त्वमेव सर्वत्र यज्ञे अहर्यथाः अकामयथाः स्तोत्रं हविर्वा । कीदृशस्त्वं पूर्वेभिः पूर्वतनैर्यज्वभिर्यजमानैरुपस्तुतः सन्न हे हरिजात हरितवर्णः सन्न प्रादुर्भूत हारकपादुर्भाव वा शत्रुवधार्थं प्रादुर्भूतेत्यर्थः हे तादृशेन्द्र त्वं तव स्वभूतमिति शेषः विश्वं व्याप्तं सोमचरुपुरोडाशादिरूपं सर्वं वा यद्वा यत्र यानि यानि हवींषि दीयन्ते तत्सर्वं वा तथा उक्थ्यं प्रशस्यं असांमि असाधारणं असमं कृत्स्नं हर्यतं कान्तं राधोन्मं हविलक्षणं हर्यसि कामयसे ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पञ्चमे पञ्चमोवर्गः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

तावज्जिणंमन्दिनंस्तोम्यंमदइन्द्रंरथेवहतोहर्यताहरी ।
पुरूण्यस्मैसर्वनानिहर्यतइन्द्रायसोमाहरयोदधन्विरे ॥ ६ ॥
ता । वज्जिणंम् । मन्दिनम् । स्तोम्यम् । मदे । इन्द्रम् । रथे ।
वहतः । हर्यता । हरी इति । पुरूणि । अस्मै । सर्वनानि ।
हर्यते । इन्द्राय । सोमाः । हरयोः । दधन्विरे ॥ ६ ॥

ता तौ प्रसिद्धौ हर्यता हर्यतौ गन्तारौ कान्तौ वा हरी हरितवर्णौ अश्वौ मन्दिनं मोदमानं स्तोम्यं स्तुत्यर्हं वज्जिणमिन्द्रं मदे निमित्ते रथे वहतः धारयतः यज्ञमस्मदीयं प्रापयतः अस्मै हर्यते कान्तायेन्द्राय पुरूणि बहूनि सवनानि प्रातरादीनि हरयो हरितवर्णाः सोमादधन्विरे निधीयन्ते ॥ ६ ॥

अथ सप्तमो—

अरंकामायहरयोदधन्विरेस्थिरायहिवन्हरयोहरीतुरा ।
अर्वद्विर्योहरिभिर्जोषमीयतेसोअस्यकामंहरिवन्तमानशे ॥ ७ ॥

अरं॑म् । कामा॑य । हरं॑यः । द॒ध॒न्वि॒रे । स्थि॒राय॑ । हि॒न्वन् । हरं॑यः ।
ह॒री इति॑ । तुरा॑ । अ॒र्व॒त्क्ष॒भिः । यः । हरि॑क्षभिः । जोष॑म् ।
ई॒र्य॑ते । सः । अ॒स्य॒ । काम॑म् । हरि॑क्ष्वन्तम् । आ॒न॒शे ॥ ७ ॥

अरमलं पर्याप्तं कामायेन्द्रकामनाय हरयो हरितवर्णाः सोमादधन्विरे ते च हरयः स्थिराय युद्धे अपालितायेन्द्राय तुरा तुरौ त्वरमाणौ हरी अश्वौ हिन्वन् प्रेरयन्ति यः अर्वत्क्षररणकुशलैर्हरिभिरश्वैर्जोषं शूरैः सेव्यं संग्राममीयते गच्छति सरथोस्येन्द्रस्य स्वभूतं कामं कमनीयं हरिवन्तं सोमवन्तं यज्ञं आनशे व्यामोति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

हरि॑श्मशा॒रुर्हरि॑केश॒आय॑सस्तु॒रस्पे॑येयो॒हरि॑पा॒अव॑र्धत ।
अ॒र्व॒द्भि॒र्यो॑र्हरि॑भिर्वा॒जिनी॑वसु॒रति॑वि॒श्वा॑दु॒रिता॑पा॒रिष॑त् । ८ ॥

हरि॑क्ष्मशा॒रुः । हरि॑क्ष॒केशः॑ । आ॒य॒सः । तु॒रःस्पे॑ये । यः ।
ह॒रि॒ष्पाः । अ॒व॑र्धत । अ॒र्व॒त्क्ष॒भिः । यः । हरि॑क्षभिः । वा॒जिनी॑वसुः ।
अ॒ति॑ । वि॒श्वा॑ । दुः॒इ॒ता । पा॒रिष॑त् । ह॒री इति॑ ॥ ८ ॥

हरिश्मशाऋरितवर्णश्मश्रुः हरिकेशः हरितवर्णकेशः आयसः अयोमयहृदयोस्य शत्रूणां घातकइत्यर्थः एतादृशोयइन्द्रः तुरस्पेये तूर्णं पातव्ये सोमे हरिपाः हरितवर्णसोमपाः अवर्धत वर्धते यश्चार्वाङ्गान्तुभिर्हरिभिरश्वैः सोमैर्वा वाजिनीवसुः वाजिनमन्त्रं हविलक्षणं तदस्यास्तीति वाजिनी क्रिया सैव वसु धनं यस्य सतथोक्तः यज्ञधनइत्यर्थः । यद्वावाजिनमेव वाजिनी तदेव धनं यस्य सएवमुक्तलक्षणइन्द्रोहरी रथे योजयित्वा विश्वा विश्वानि सर्वाणि दुरिता अस्माकं दूरितानि पारिषत् पारयतु पारयतेर्लेटि सिष्यडागमः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

स्रु॒वे॒व॒यस्य॑ह॒रिणी॑वि॒पेत॑तुःशि॒प्रे॒वाजा॑य॒हरि॑णी॒दर्वि॑ध्वतः ।
प्र॒यत्कृ॑ते च॒म॒सेम॑र्मु॒ज॒द्धरी॑पी॒त्वाम॑द॒स्यह॑र्य॒तस्या॑न्ध॒सः ॥ ९ ॥

स्रुवांस्रुव । यस्य । हरिणी इति । विष्टपेततुः । शिप्रे इति ।

वाजाय । हरिणी इति । दविध्वतः । प्र । यत् । कृते । चमसे ।

मर्मृजत् । हरी इति । पीत्वा । मदस्य । हर्यतस्य । अन्धसः ॥ ९ ॥

यस्येन्द्रस्य हरिणी हरितवर्णावश्वौ विपेततुः रथे इन्द्रमारोप्य विपेततोयज्ञमस्मदीयं । यद्वा यस्य हरिणी हरितवर्णे कनीनिके विपेततुः सोमं प्रति विपेततः तत्रदृष्टान्तः—स्रुवेव यथा स्रुवा स्रुवौ हविषा पूर्णो पात्रविशेषौ होमार्थं विपेततः तद्वत् । तथा यस्य च हरिणी हरितवर्णे शिप्रे हनू वाजाय सोमलक्षणायान्नाय दविध्वतः कंपयतः पुरतः प्रत्तस्य सोमस्य प्रीत्या चलतः तथा यद्यदा कृते संस्कृते चमसेवर्तमानं मदस्य मदकरं हर्यतस्य कान्तं अन्धसोन्नं सोमं पीत्वा हरी अश्वौ प्रमर्मृजत् प्रमार्ष्टि तदानीं स्तुतइत्यर्थः ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

उतस्मसद्मह्यतस्यपस्त्योऽरत्योनवाजंहरिवाँअचिक्रदत् ।

महीचिद्धिषणाह्यदोजसाबृहद्वयोदधिषेह्यतश्चिदा ॥ १० ॥ ६ ॥

उत । स्म । सद्म । ह्यतस्य । पस्त्योः । अत्यः । न । वाजम् ।

हरिष्वान् । अचिक्रदत् । मही । चित् । हि । धिषणा । अह्यत् ।

ओजसा । बृहत् । वयः । दधिषे । ह्यतः । चित् । आ ॥ १० ॥ ६ ॥

उतापिच ह्यतस्य कमनीयस्येन्द्रस्य सद्म सदनं पस्त्योः द्यावापृथिव्योः संबन्धि सोय-
मत्योन अश्वइव वाजं संग्रामं हरिवान् अश्ववान् अचिक्रदत् गच्छति । तथा हि यस्मात् हे
इन्द्र त्वां मही महती धिषणा स्तुतिरोजसा बलेन युक्तमिन्द्रं अह्यत् कामयते चिदिति पूरणः
अतोवाजमचिक्रदत् तथासति हे इन्द्र ह्यतः कामयमानस्य यजमानस्य बृहत् महत् वयोर्न
आदधिषे आप्रयच्छसि । चिदितिपूरणः ॥ १० ॥

॥ इत्यष्टमस्य पंचमं षष्ठोवर्गः ॥ ६ ॥

अथैकादशी—

आरोदसीह्यमाणोमहित्वानव्यंनव्यंह्यसिमन्मनुप्रियम् ।

प्रपस्त्यममुरह्यतंगोराविष्कंधिहरयेसूर्याय ॥ ११ ॥

आ । रोद॑सी इति । हर्य॑माणः । म॒हि॒ऽत्वा । न॒व्य॑म॒ऽन॒व्य॑म् । ह॒र्य॑सि ।
म॒न्म॑ । नु । प्रि॒य॑म् । प्र । प॒स्त्व्य॑म् । अ॒सुर॑ । ह॒र्य॑तम् । गोः ।
आ॒विः । कृ॒धि । हर॑ये । सू॒र्या॑य ॥ ११ ॥

हे इन्द्र हर्यमाणः कामयमानो महित्वा महत्वेन रोदसी घावापृथिव्यौ आपूरयसीति शेषः । तथा नव्यं नव्यं नवतरं प्रियं प्रियकरं मन्म मननीयं स्तोत्रं नुक्षिप्रं हर्यसि कामयसे हे असुर बलवन् असुः प्राणः तद्वन् मत्वर्थीयोरः तादृशेन्द्र गोः जातावेकवचनं गवां हर्यतं स्पृहणीयं पस्त्व्यं गृहं गोरुदकस्योक्तगुणकं स्थानं वा हरये उदकस्य हर्त्रे सूर्याय प्र-
प्रकर्षेण आविष्कृधि प्रकटीकुरु ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

आ॒त्वा॑ह॒र्य॑न्तं प्र॒यु॒जो॒जना॑नां रथे॒व॒ह॒न्तु॑ हरि॑शिप्रमिन्द्र ।
पि॒बा॒य॒था॒प्रति॑भृतस्य म॒ध्वो॒ह॒र्य॑न् य॒ज्ञं स॒ध॒मादे॑ दशो॒णिम् ॥ १२ ॥

आ । त्वा । ह॒र्य॑न्तम् । प्र॒यु॒जः । ज॒ना॑नाम् । रथे॑ । व॒ह॒न्तु॑ ।
हरि॑ऽशिप्रम् । इन्द्र । पि॒ब॑ । यथा॑ । प्रति॑भृतस्य । म॒ध्वः ।
ह॒र्य॑न् । य॒ज्ञम् । स॒ध॒मादे॑ । दशो॑ऽओणिम् ॥ १२ ॥

हे इन्द्र हरिशिप्रं हरितवर्णशिप्रं त्वा त्वां हर्यतं यज्ञं कामयमानं प्रयुजोरथे प्रयुक्ताश्वारथे स्थापयित्वा जनानां ऋत्विग्यजमानानां अन्तिकं प्रति वहन्तु प्रापयन्तु यथा येन प्रकारेण प्रतिभृतस्य गृहादिषु संभृतं मध्वोमधु सोमरसं यज्ञं यागसाधनं दशोणिं ओणयोगुलयः दशभिरंगुलीभिः संपादितं सोमं हर्यन् कामयमानः सन् पिब पिबसि सधमादे संग्रामेज-
यार्थं तथा वहन्त्वित्यर्थः ॥ १२ ॥

अपाःपूर्वेषामित्येषा षोडशिशस्त्रस्य याग्या । सूत्रियंच—एवाहिशक्रावशीहिशक्रइति ज-
पित्वापाःपूर्वेषांहरिवःसुतानामिति यजतोति ।

सैषा त्रयोदशी—

अपाःपूर्वेषांहरिवःसुतानामथोइदंसर्वनंकेवलंते ।

ममद्विसोमंमधुमन्तमिन्द्रसत्रावृषज्जठरआवृषस्व ॥ १३ ॥ ७ ॥

अपाः । पूर्वेषाम् । हरिःवः । सुतानाम् । अथो इति । इदम् ।

सर्वनम् । केवलम् । ते । ममद्वि । सोमम् । मधुमन्तम् । इन्द्र ।

सत्रा । वृषन् । जठरैः । आ । वृषस्व ॥ १३ ॥ ७ ॥

हे इन्द्र त्वं सुतानामभिषुतानां पूर्वेषां प्रातःसवने संपादितानां कर्मणि षष्ठ्यावेते अभिषुताम् प्रातःसवनिकान् सोमानित्यर्थः तानपाः अपिबः हे हरिवइतीन्द्रसंबोधनं हरिभ्यामश्वभ्यां तद्वन् यद्वा ऋक्सामात्मकाभ्यां हरिभ्यां युक्त । ऋक्सामेवाइन्द्रस्यहरी । ताभ्यामेषहरतीति ब्राह्मणं अथो अपिचेदं माध्यंदिनं सवनं केवलंते तवैवासाधारणं । माध्यंदिनं सवनं केवलं तइति हिमंत्रान्तरं । तस्मिन् हे इन्द्र मधुमन्तं माधुर्योपेतं सोमं ममद्वि पिब आस्वादयेत्यर्थः मदिरत्रास्वादनकर्मा पिबन्तु मदन्तु विर्यंत्विति च मंत्रः । सत्रावृषन् सत्राशब्दोभूयिष्ठवचनः हे भूयिष्ठं वर्षितरिन्द्र जठरे आवृषस्व आसिंचस्व ॥ १३ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पंचमे सप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

याओषधीरिति त्रयोविंशत्यृचं सप्तमं सूक्तं अथर्वणपुत्रस्य भिषङ्गान्नार्घं आनुष्टुभमोषधिदेवतार्कं । तथाचानुक्रान्तं—याओषधीरूपधिकाथर्वणोभिषगोषधिस्तुतिरानुष्टुभमिति । दीक्षितानां ज्वराद्युपतापे संजाते अनेन सूक्तेन मार्जयेत् । सूत्रितंच— ओषधिसूक्तेन चाग्नाव्यानुष्टुभजेदिति ।

तत्र प्रथमा—

याओषधीःपूर्वाजातादेवेभ्यस्त्रियुगंपुरा ।

मनैनुबभ्रूणामहंशतंधामानिसप्तच ॥ १ ॥

याः । ओषधीः । पूर्वाः । जा॒ताः । दे॒वेभ्यः । त्रि॒ष्टु॒गम् । पु॒रा ।

म॒नै । नु । ब॒भ्रू॒णांम् । अ॒हम् । श॒तम् । धा॒मानि । स॒प्त । च ॥ १ ॥

याओषधीरोषधयः पूर्वाः पुरातन्योजाताउत्पन्नाः केभ्यः सकाशात् देवेभ्यो जगन्निर्मा-
 तृभ्यः यद्वा देवाद्योतमानाऋतवः तेभ्यः कस्मिन्काले त्रियुगं त्रिषु युगेषु विशेषणप्रादुर्भावापेक्षया
 कृतादियुगत्रयमुक्तं कलौ त्वत्थन्ताल्पत्वादुपेक्षितं अथवा त्रिषु युगेषु वसन्ते प्रावृषि शरदि चे-
 त्यर्थः । अहं बभ्रूणां बभ्रुवर्णानां सोमाद्योषधीनां शतं सप्त च धामानि अनुलेपसंमार्जनाभिषे-
 कादिरूपेणाश्रयभूतानि स्थानानि नु क्षिप्रं मनै मन्ये संभावयामीत्यर्थः । अत्रवाजसनेयकं—
 याओषधीः पूर्वाजातादेवेभ्यस्त्रियुगं पुरेति ऋतवोवै देवास्तेभ्यएतास्त्रिपुराजायन्ते वसन्ते प्रावृ-
 षि शरदि मनैनुबभ्रूणामहमिति सोमोवैबभ्रुःसोम्याओषधयौषधः पुरुषः शतंधामानीति
 यदिदंशतायुःशतार्घ्यःशतवीर्यएताभिर्हास्यशतंधामानिसप्तचेति यएवमेवसप्तशीर्षन्प्राणास्तानेत-
 दाहेति । अत्रनिरुक्तंच—याओषधयः पूर्वाजातादेवेभ्यस्त्रीणि युगानि पुरामन्येनुतद्बभ्रूणामहं-
 बभ्रुवर्णानांहरणानांभरणानामिति वा शतंधामानिसप्तचेति धामानि त्रयाणिभवन्ति स्थाना-
 निनामानिजन्मानीति जन्मान्यत्राभिप्रेतानि सप्तशतानि सप्तशतंपुरुषस्य मर्मणांतेष्वेनाद-
 भातीति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

श॒त॒वो॒अ॒म्ब॒धा॒मानि॒स॒ह॒स्रं॒मु॒त॒वो॒रु॒हः ।

अ॒धा॒श॒त॒क्र॒त्वो॒यू॒य॒मि॒मं॒मे॒अ॒ग॒दं॒कृत ॥ २ ॥

श॒तम् । वः । अ॒म्ब । धा॒मानि । स॒ह॒स्रम् । उ॒त । वः । रु॒हः ।

अ॒धं । श॒त॒ऽक्र॒त्वः । यू॒यम् । इ॒मम् । मे॒ । अ॒ग॒दम् । कृ॒त ॥ २ ॥

हे अंब मातरः ओषधयोवोयुष्माकं धामानि स्थानानि जन्मानि वा शतं अपरिमितानि
 उतापिच वोयुष्माकं रुहः प्ररोहः प्रोद्धमः सहस्रं अपरिमितं अथ अपिच हे शतक्रत्वः शत-
 कर्माणोयूयमिमं मे मां मदीयं वा जनमामयग्रस्तमगदं गदोरोगः तद्रहितं कृत कुरुत ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

ओषधीःप्रतिमोदध्वंपुष्पवतीप्रसूवरीः ।

अश्वाऽइवसजित्वरीवीरुधःपारयिष्णवः ॥ ३ ॥

ओषधीः । प्रति । मोदध्वम् । पुष्पवतीः । प्रसूवरीः ।

अश्वाःऽइव । सजित्वरीः । वीरुधः । पारयिष्णवः ॥ ३ ॥

हे ओषधीरोषधयः प्रतिमोदध्वं इमं रुग्णं प्रति मुदिताहृष्टाभवत कीदृशयोयुयं पुष्पवतीः पुष्पवत्यः प्रसूवरीः प्रकर्षेण सूयन्तउपभोगायेति प्रसवाः फलानि तद्वत्यः किंचाश्वाइवं अभु-
बानाहायाइव सजित्वरीः सह रोगं जयंत्यः वीरुधोविरोहन्त्यः पारयिष्णवः पुरुषं पारयन्त्यो-
रोगात् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

ओषधीरितिमातरस्तद्वेदेवीरुपंब्रुवे ।

सनेयमश्वंगांवासंआत्मानंतवंपुरुष ॥ ४ ॥

ओषधीः । इति । मातरः । तत् । वः । देवीः । उप । ब्रुवे ।

सनेयम् । अश्वम् । गाम् । वासः । आत्मानम् । तवम् । पुरुषम् ॥ ४ ॥

हे ओषधीरोषधयः देवीर्देव्योद्योतनादिगुणकाहे मातरोजनानां मातृभूतामातृवद्वितका-
रित्वान्मातृत्वोपचारः अथवा मातरभारोग्यनिर्मात्र्योवोयुष्माकं संबन्धिनं भिषजं तद्वक्ष्यमा-
णं इतीत्थं उपब्रुवे उपब्रवीमि । किंतदिति चेत् उच्यते—ओषध्यर्थं अहं अश्वं गां वासोशुकं
किंबहुना आत्मानमपि हेपुरुष चिकित्सक तव तुभ्यं सनेयं ददामि ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

अश्वत्येवोनिषदनंपर्णेवोवसतिःकृता ।

गोभाजइत्किलासथयत्सनवथंपुरुषम् ॥ ५ ॥ ८ ॥

अश्वत्ये । वः । निषदनम् । पर्णे । वः । वसतिः । कृता ।

गोभाजः । इत् । किल । असथम् । यत् । सनवथम् । पुरुषम् ॥ ५ ॥ ८ ॥

हे ओषधिदेवताः वीयुष्माकमश्वत्थे निषदनं नितरां वर्तनं तथा वीयुष्माकं पर्णे पलाशे वसतिर्निवासः कृता । तृतीयस्यामितोदिविसोमआसीत्तंगायत्र्याहरत्तस्य पर्णमाच्छिद्यत तत्पर्णोभवत्तत्पर्णस्यपर्णत्वमिति ब्राह्मणात् । पलाशस्य पर्णत्वणसिद्धिः अश्वत्थपलाशयोर्यज्ञयोग्यत्वमाधान्यापेक्षयोपादानं । किंच गोभाजइत् किल गवां भाजयित्र्यएवासथ भवथ खलु यद्यदि सनवथ संभजध्वे पुरुषं तर्हेवं भवथेति । वनषणसंभक्तौ लेट्यडागमः व्यत्ययेन उपत्ययः यद्वा औत्सर्गिकः शप्चेति विकरणता ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पंचमेष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

अथ षष्ठी—

यत्रौषधीःसमगमतराजानःसमिताविव ।

विप्रःसउच्यतेभिषक्क्षोहामीवचातनः ॥ ६ ॥

यत्र । ओषधीः । सम् अगमत् । राजानः । समितौ इव । विप्रः ।

सः । उच्यते । भिषक् । रक्षः इहा । अमीव इवाचातनः ॥ ६ ॥

यत्र यस्मिन्देशे ओषधीरोषध्यः समगमत संगच्छन्ते राजानः समिताविव संग्रामे यथा तत्र यथा संगताभवन्ति तद्वत् तासां नानाविधानामोषधीनां संगमनं यस्मिन्देशेस्ति तत्र विप्रः प्राज्ञोब्राह्मणः सभिषगुच्यते रक्षोहा रक्षोहन्ता अमीवचातनःअमोवा व्याधिः तस्य चातनश्चातयिता च भवति तदानीम् ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

अश्ववतींसोमावतीमूर्जयन्तीमुदोजसम् ।

आवित्सिसर्वाओषधीरस्माअरिष्टतातये ॥ ७ ॥

अश्ववतीम् । सोमवतीम् । ऊर्जयन्तीम् । उदोजसम् ।

आ । आवित्सि । सर्वाः । ओषधीः । अस्मै । अरिष्टतातये ॥ ७ ॥

अश्वावत्यादयः प्रधानभूताः ओषध्यश्चतस्रः ताः सर्वाओषधीरावित्सि आजाने स्तोमी-
त्यर्थः अस्माअरिष्टतातये अस्मै रोगाय अमुं रोगं विनाशयितुमित्यर्थः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

उच्छुष्माओषधीनांगावोगोष्ठादिवेते ।

धनंसनिष्यन्तीनामात्मानंतवंपुरुष ॥ ८ ॥

उत् । शुष्माः । ओषधीनाम् । गावः । गोस्थात्इव । ईरते ।

धनम् । सनिष्यन्तीनाम् । आत्मानम् । तवम् । पुरुष ॥ ८ ॥

ओषधीनां शुष्मा बलानि उदीरते उद्गच्छन्ति रुग्णे स्ववीर्यं प्रोद्धमयन्तीत्यर्थः । गोवोगा-
ष्ठादिव ता यथा ततः सकाशादुदीरते तद्वत् कोटशानामोषधीनां उच्यते धनं स्वसामर्थ्यल-
क्षणं सनिष्यन्तीनां दातुमिच्छन्तीनां किंपतीतिउच्यते हेपुरुष पुरुष रोगग्रस्त तवात्मानं शरी-
रं प्रति । यद्वा परोहन्तीरोषधीर्दृष्ट्वा वदति हे पुरुष प्रियंग्वाद्योषधिस्वामिन् तव आत्मानं वर्ध-
यितुं धनं सनिष्यन्तीनां व्रीह्याद्योषधीनां शुष्माउदीरते ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

इष्कृतिर्नामवोमाताथोयूयंस्थनिष्कृतीः ।

सीराःपतत्रिणीःस्थनयदामयतिनिष्कृथ ॥ ९ ॥

इष्कृतिः । नाम् । वः । माता । अथो इति । यूयम् । स्थ ।

निःष्कृतीः । सीराः । पतत्रिणीः । स्थन । यत् ।

आमयति । निः । कृथ ॥ ९ ॥

हे ओषधयोवोमाता जननी इष्कृतिर्नाम सर्वेषां रुग्णानां निष्कर्त्रीतिप्रसिद्धा यस्मा त्सा-
रुग्णं निष्करोति अथो अतोयूयमपि निष्कृतीः निष्कृतयः स्थ भवथ किंच यूयं सीराः सरण-
शीलाः पतत्रिणीः पतनवत्यश्च स्थन भवथ तपनबितिथनादेशः । किंच पुरुषोयद्यदि आमय-
ति व्याधितोभवति तं निष्कृथ संस्कुरुथ ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

अतिविश्वाःपरिष्ठाःस्तेनइवव्रजमक्रमः ।

ओषधीःप्राचुच्यवुर्यत्किञ्चतन्वोऽरपः ॥ १० ॥ ९ ॥

अति । विश्वाः । परिष्ठाः । स्तेनःइव । व्रजम् । अक्रमः ।

ओषधीः । प्र । अचुच्यवुः । यत् । किम् । च । तन्वः । रपः ॥ १० ॥ ९ ॥

विश्वान्याताःपरिष्ठाः परितः स्थिताः ओषधयः अत्यक्रमः व्याधीन् अतिक्रान्तवत्यः स्तेनइव व्रजं यथास्तेनोव्रजं अत्यक्रमीत् तद्वत् तथाकृत्वा ओषधीरोषधयः प्राचुच्यवुः प्रच्याव यन्ति यत्किञ्च तन्वोरुगणशरीरस्य रपः पापं व्याधिलक्षणमस्तितदिति ॥ १० ॥

॥ इत्यष्टमस्य द्वितीये नवमोवर्गः ॥ ९ ॥

अथैकादशी—

यदिमावाजयन्अहमोषधीर्हस्तेआदधे ।

आत्मायक्ष्मस्यनश्यतिपुराजीवगृभोयथा ॥ ११ ॥

यत् । इमाः । वाजयन् । अहम् । ओषधीः । हस्ते । आदधे ।

आत्मा । यक्ष्मस्य । नश्यति । पुरा । जीवगृभोः । यथा ॥ ११ ॥

अहं यद्यदीमाओषधीर्हस्ते आदधे आधारयामि किंकुर्वन् वाजयन् रुग्णं बलिनं कुर्वन् ततः पुरा यक्ष्मस्य रोगस्यात्मा नश्यति । जीवगृभोयथा जीवानां शकुन्यादीनां ग्राहकात् व्याघाद्यथा जीवानश्यन्ति तद्वत् । यद्वा जीवगृभोः सकाशात् जीवोवध्यते तद्वत् ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

यस्यौषधीःप्रसर्पथाङ्गमङ्गपरुष्परुः ।

ततोयक्ष्मंविबाधध्वउग्रोमध्यमशीरिव ॥ १२ ॥

यस्यं । ओषधीः । प्रसर्पथ । अङ्गम् । अङ्गम् । परुःपरुः । ततः ।

यक्ष्मम् । वि । बाधध्वे । उग्रः । मध्यमशीःइव ॥ १२ ॥

हे ओषधीः ओषधयोयस्य रुग्णस्यांगमंगं यद्यदंगं परुःपरुः यद्यत्पर्वं प्रसर्पथ प्रकर्षे-
णाश्रयथ ततोङ्गात् पर्वणश्च यक्ष्मं व्याधिं विबाधध्वे उग्रउदूर्णबलोमध्यमशीः मध्यमस्थाने
वर्तमानोराजा यथोपद्रवकारिणः समनन्तरं शत्रून् पदेपदे विबाधते तद्वत् ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

साकंयक्ष्मप्रपतचाषेणकिकिदीविना ।

साकंवातस्यधाज्यासाकंनश्यनिहाकया ॥ १३ ॥

साकम् । यक्ष्म । प्र । पत । चाषेणः । किकिदीविना । साकम् ।

वातस्य । धाज्या । साकम् । नश्य । निहाकया ॥ १३ ॥

हेस्मदीयस्य पुरुषस्य शरीराधिष्ठायिन् यक्ष्म व्याधे त्वं साकं सहैव प्रपत प्रकर्षेण शी-
घ्रं गच्छ केन साकमिति उच्यते—चाषेण अतिशीघ्रं पतता चाषाख्येन पक्षिणा सह तथा कि-
किदीविना पक्षिणा च सह तथा वातस्य शीघ्रं गच्छतोवायोर्धाज्या धजगतौ गत्या वेगेन सह
गच्छ तथा निहाकया गोधिकया साकं नश्य नाशं प्राप्नुहि ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

अन्यावोअन्यामवत्वन्यान्यस्याउपावत ।

ताःसर्वाःसंविदानाइदमेप्रावतावचः ॥ १४ ॥

अन्या । वः । अन्याम् । अवतु । अन्या । अन्यस्याः । उप । अवत ।

ताः । सर्वाः । समद्विदानाः । इदम् । मे । प्र । अवत । वचः ॥ १४ ॥

१ तैत्तिरीरशाखायां तु—साकंयक्ष्मप्रपतस्येनेनकिकिदीविना । साकंवातस्यधाज्यासाकंनश्य-
निहाकयेति । श्लेष्मावरुद्धकंठजन्यध्वनेरनुकरणार्थोयं किकिशब्दः तेन किकिना ध्वनिविशेषे-
ण दोष्यनि व्यग्रहरतीति रागविशेषः सच श्लेष्मजन्यः श्येनवत्तीव्रतरत्वात्पित्तजन्योरोगः श्येनः हे
यक्ष्म राजयक्ष्मादिरोग त्वं पित्तजन्येन श्लेष्मजन्येन च रोगेण साकं प्रपत प्रकर्षेण नष्टोभव तथा
वातस्य धाज्या वातरोगस्य गत्या व्याभ्या साकं नष्टोभव तथा यया पीडया निहतोस्मि हाकष्ट-
मिति शब्दं करोमि सानिहाका तथा सह नष्टोभवेति ॥

हे ओषधयोवोयुस्माकं मध्ये अन्याओषधिरन्याओषधिमवतु प्राप्नोतु अवतिरत्रगत्यर्थः ।
तथान्यान्यस्माः समीपमुपावत उपगच्छत एवं याः सन्ति क्षित्यामोषधयः ताः सर्वाः संविदा-
नाः परस्परमैकमत्यं प्राप्ताः सत्यइदं मे मदीयं वचः प्रार्थनालक्षणं वचनं प्रावत परक्षत ॥ १४ ॥

अथ पंचदशी—

याः फलिनीर्याअफलाअपुष्पायाश्चपुष्पिणीः ।

बृहस्पतिप्रसूतास्तानोमुञ्चन्त्वंहंसः ॥ १५ ॥ १० ॥

याः । फलिनीः । याः । अफलाः । अपुष्पाः । याः । च । पुष्पिणीः ।
बृहस्पतिः प्रसूताः । ताः । नः । मुञ्चन्तु । अंहंसः ॥ १५ ॥ १० ॥

याः फलिनीः फलवत्यः याः अफलाः फलवर्जितायाअपुष्पाः पुष्परहितायाश्च पुष्पि-
णीः पुष्पवत्यः बृहस्पतिप्रसूताः बृहस्पतिर्मन्त्राभिमानो देवः तेनानुज्ञातास्तानोऽस्मानंहसोमुञ्चन्तु
मोचयन्तु ॥ १५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पंचमे दशमोवर्गः ॥ १० ॥

अथ षोडशी—

मुञ्चन्तुमाशपथ्याइदथोवरुण्यादुत ।

अथोयमस्यपट्टीशात्सर्वस्माद्देवकिल्बिषात् ॥ १६ ॥

मुञ्चन्तु । मा । शपथ्यात् । अथो इति । वरुण्यात् । उत । अथो
इति । यमस्य । पट्टीशात् । सर्वस्मात् । देवः किल्बिषात् ॥ १६ ॥

मा मां ओषधयः शपथ्यात् शपथसंजातादेनसः पापात् मुञ्चन्तु अथो अपिच वरुण्यात्
वरुणसंभवात् मां मुञ्चन्तु वरुणोपि स्वपाशेन जातमात्रं पुरुषं बध्नाति उतेति पूरणः अथो
अपिच यमस्य पट्टीशात् पादबन्धनात् निगडात् मुञ्चन्तु न केवलं वरुणादेः पापात् सर्व-
स्मात् देवकिल्बिषात् देवैः कृतात्पापात् मुञ्चन्तु ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी—

अवपतन्तीरवदन्दिवओषधयस्परि ।

यंजीवमश्रवामहेनसरिष्यातिपुरुषः ॥ १७ ॥

अवपतन्तीः । अवदन् । दिवः । ओषधयः । परि । यम् । जीवम् ।
अश्रवामहे । न । सः । रिष्याति । पुरुषः ॥ १७ ॥

दिवोद्युल्लोकादवपतन्तीरवपतन्त्यओषधयइत्थं पर्यवदन् किमिति उच्यते यं जीवं जीव-
न्तमश्रवामहे व्यामुमो न सपुरुषः पुरुषोरिष्याति रिष्यति न हिंस्यते ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी—

याओषधीःसोमराज्ञीर्बह्वीःशतविचक्षणाः ।

तासांत्वमस्युत्तमारंकामायशंहृदे ॥ १८ ॥

याः । ओषधीः । सोमराज्ञीः । बह्वीः । शतविचक्षणाः । तासाम् ।
त्वम् । अस्मि । उत्तमा । अरम् । कामाय । शम् । हृदे ॥ १८ ॥

याओषधीरोषधयः सोमराज्ञीः सोमोराजा स्वामी यासांतास्तथोक्ताः बह्वीः असंख्या-
ताः शतविचक्षणाः बहुदर्शनाः हे सोमाख्यओषधे तासामोषधीनां त्वमुत्तमासि यस्मादेवं त-
स्मात् अरमलं पर्याप्तं कामाय कान्ताय हृदे हृदयाय शं सुखकरी भवेति शेषः ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी—

याओषधीःसोमराज्ञीर्विष्ठिताःपृथिवीमनु ।

बृहस्पतिप्रसृताअस्यैसदत्तवीर्यम् ॥ १९ ॥

याः । ओषधीः । सोमराज्ञीः । विस्थिताः । पृथिवीम् । अनु ।
बृहस्पतिप्रसृताः । अस्यै । सम् । दत्त । वीर्यम् ॥ १९ ॥

याओषधीः सोमराज्ञीः पृथिवीमनुविष्ठिताः विविधं स्थितादिवः सकाशात् आगत्य पृ-
थिव्या नानाभेदेन स्थिताः बृहस्पतिप्रसूताबृहस्पतिनानुज्ञाताः सत्योयुयं अस्यै रुग्णतनवे वीर्यं
सन्दत्त सन्धत्त ॥ १९ ॥

अथ विंशी—

मावोरिषत्वनितायस्मैचाहंखनामिवः ।

द्विपच्चतुष्पदस्माकंसर्वमस्त्वनातुरम् ॥ २० ॥

मा । वः । रिषत् । खनिता । यस्मै । च । अहम् । खनामि । वः ।

द्विपत् । चतुष्पत् । अस्माकम् । सर्वम् । अस्तु । अनातुरम् ॥ २० ॥

हे ओषधयोवोयुष्मान् मारिषत् माहिंस्यात् कः खनिता भूमेः खननकर्ता यस्मै रुग्णा-
यचाहं खनामि वोयुष्मान् किंचास्माकं संबन्धि द्विपत् पुत्रभृत्यादिकं चतुष्पत् गोमहिष्या-
दिकं यदस्ति तत्सर्वमनातुरमरोगमस्तु ॥ २० ॥

अथैकविंशी—

याश्चेदमुपशृण्वन्तियाश्चदूरंपरागताः ।

सर्वाःसंगत्यवीरुधोस्यैसदंत्तवीर्यम् ॥ २१ ॥

याः । च । इदम् । उपशृण्वन्ति । याः । च । दूरम् । परागताः ।

सर्वाः । संगत्य । वीरुधः । अस्यै । सम् । दत्त । वीर्यम् ॥ २१ ॥

याश्चोषधयः इदं स्तोत्रमुपशृण्वन्ति याश्चोषधयोदूरं परागताः सर्वावीरुधः संगत्य संग-
ताः सत्योहे वीरुधोस्यै रुग्णतन्वे वीर्यं सन्दत्त ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशी—

ओषधयःसंवदन्तेसोमेनसहराज्ञा ।

यस्मैऋणोतिब्राह्मणस्तराजन्पारयामसि ॥ २२ ॥

ओषधयः । सम् । वदन्ते । सोमेन । सह । राज्ञा । यस्मै । ऋणोति ।

ब्राह्मणः । त्मम् । राजन् । पारयामसि ॥ २२ ॥

ओषधयः सर्वाः सोमेन राज्ञा सह संवदन्ते संवादं कुर्वन्ति किमिति तदुच्यते—यस्मै रु-
ग्णाय ब्राह्मणः ओषधिसामर्थ्यज्ञो ब्राह्मणो वैद्यः कृणोति करोति चिकित्सां तं रुग्णं हे राजन्
पारयामसि पारयाम इदं तोमसिः ॥ २२ ॥

अथ त्रयोविंशी—

त्वमुत्तमास्योषधेतव वृक्षा उपस्तयः ।

उपस्तिरस्तु सोऽस्माकं यो अस्माँ अभिदासति ॥ २३ ॥ ११ ॥

त्वम् । उत्तमा । अस्ति । ओषधे । तव । वृक्षाः । उपस्तयः । उपस्तिः ।

अस्तु । सः । अस्माकम् । यः । अस्मान् । अभिदासति ॥ २३ ॥ ११ ॥

हे ओषधे सोमाख्ये त्वं ओषधीनामन्यासामुत्तमासि तव वृक्षाः सर्वे उपस्तयः अधः
शायिन एव तथासति स उपस्तिरस्तु अधःशायी भवतु योस्मानभिदासति अभिहिनस्ति भ्रातृ-
व्यइति ॥ २३ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पंचमे एकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

बृहस्पतेप्रतीति द्वादशर्चमष्टमं सूक्तं त्रैष्टुभं बृहस्पतिमित्रादिसर्वदेवताकं ऋषिषेणपुत्रोदे-
वापिर्नामऋषिः । तथाचानुक्रान्तं—बृहस्पतेद्वादशाऋषिषेणो देवापिर्वृष्टिकामो देवांस्तुष्टाव । गतः सू-
क्तविनियोगः । अस्य सूक्तस्याख्यानं निरुक्तकारः प्रदर्शयति—देवापिश्चाऋषिषेणः शन्तनुश्चकौ-
रव्यौ भ्रातरौ बभूवतु । शन्तनुः कनीयानभिषेचयांचक्रे स देवापिस्तपःप्रतिपेदे ततः शन्तनो-
राज्येद्वादशवर्षाणि देवो नववर्षं तमूचुर्ब्राह्मणा अधर्मस्त्वया चरितो ज्येष्ठं भ्रातरमन्तरित्याभिषेचितं
तस्मान्ते देवो नववर्षतीति शन्तनुर्देवापिं शिशिक्षराज्येन तमुवाच देवापिः पुरोहितस्तेसानि याणया-
नि चत्वेतितस्यैतद्वर्षकामसूक्तमिति ।

तत्र प्रथमा—

बृहस्पतेप्रतिमे देवतामिहि मित्रो वायुद्वरुणो वासिपूषा ।

आदित्यैर्वायुद्वसुभिर्मरुत्वान्तसपर्जन्यं शन्तनवेष्टपाय ॥ १ ॥

बृहस्पते । प्रति । मे । देवताम् । इहि । मित्रः । वा । यत् । वरुणः ।
 वा । असि । पूषा । आदित्यैः । वा । यत् । वसुदभिः ।
 मरुत्वान् । सः । पर्जन्यम् । शम्भतनवे । वृषय ॥ १ ॥

तत्र ब्रह्मत्वे प्रवृत्तो बृहस्पतिमनुधावति हे बृहस्पते मे मम वृष्ट्यर्थं प्रतिदेवतां प्रतीहि
 प्रतिगच्छ यष्टव्यादेवताः प्रतिगच्छ यदि त्वं मित्रोवासि वा अथवा वरुणोसि यद्वा पूषासि
 अथवा आदित्यैर्द्वादशादित्यैः अरुणादिभिर्वसुभिर्वासकैरष्टवसुभिर्धरध्रुवादिभिः सह मरु-
 त्वान् भरुतो देवास्तद्दानसि सत्त्वं पर्जन्यं तर्पयितारं मेघं शन्तवे राज्ञे वृषाय वर्षय छन्दसि-
 शायजपीति व्यत्ययेन शपोपि शायजर्देशः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

आदेवोदूतोअजिरश्चिकित्वान्त्वद्देवापेअभिमामगच्छत् ।
 प्रतीचीनःप्रतिमामाववृत्स्वदधामितेद्युमतीवाचमासन् ॥ २ ॥

आ । देवः । दूतः । अजिरः । चिकित्वान् । त्वत् । देवः । आपे ।
 अभि । माम् । अगच्छत् । प्रतीचीनः । प्रति । माम् । आ ।
 वृत्स्व । दधामि । ते । द्युमतीम् । वाचम् । आसन् ॥ २ ॥

देवः कश्चिद्दूतः अजिरोगमनशीलश्चिकित्वान् चेतनावान् हे देवापे त्वत् त्वत्तः सकाशा
 व त्वया प्रेषितः सन् मामभ्यागच्छत् अभ्यागच्छतु हे बृहस्पते प्रतीचीनोऽस्मदभिमुखोमां प्रत्या
 ववृत्स्व मां प्रत्यागच्छ तेतुभ्यं त्वदर्थं द्युमतीं दीप्तियुक्तां वाचं स्तुतिरूपां दधामि आसन्नास्ये
 स्मदीये ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अस्मेधैहिद्युमतीवाचमासन्बृहस्पतेअनमीवामिषिराम् ।
 ययावृष्टिशन्तनवेवनावदिवोद्रप्सोमधुमाँआविवेश ॥ ३ ॥

अस्मे इति । धेहि । द्युमतीम् । वाचम् । आसन् । बृहस्पते ।
अनमीवाम् । इषिराम् । यया । वृष्टिम् । शम्दतनवे ।
वनाव । दिवः । द्रप्सः । मधुमान् । आ । विवेश ॥ ३ ॥

हे बृहस्पते त्वं अस्मे अस्मासु द्युमतीं दीप्तितीं वाचं स्तोत्रात्मिकां आसन्नास्ये स्म
दीये धेहि स्थापय । कीदृशीं वाचं अनमीवां अमीवारहितां वाचः अमीवानाम गद्गदादिदोषः
तथा इषिरां गमनशीलां यया वाचा स्तुत्यात्मिकया देवानिष्ट्वा शन्तनवे वृष्टिकामाय वनाव
संभजेवहि वृष्टिं त्वं चाहंच दिवो द्युलोकात् त्वयाधिष्ठितो द्रप्स उदकस्यन्दः मधुमान् माधुर्योपेतः
आविवेश आविशति तां वाचमिति समन्वयः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी-

आनोद्रप्सामधुमन्तोविशन्त्विन्द्रदेह्यधिरथंसहस्रम् ।
निषीदहोत्रमृतुथार्यजस्वदेवान्देवापेहविषासपर्य ॥ ४ ॥

आ । नः । द्रप्साः । मधुमन्तः । विशन्तु । इन्द्र । देहि ।
अधिऽरथम् । सहस्रम् । नि । सीद । होत्रम् । ऋतुऽथा ।
यजस्व । देवान् । देवऽआपे । हविषा । सपर्य ॥ ४ ॥

नोस्मान् द्रप्साः वृष्टिसंस्त्यायाः मधुमन्तोमाधुर्योपिताः आविशन्तु हे इन्द्रपरमेश्वर बृह
स्पते अधिरथं रथस्याध्युपरि वर्तमानं सहस्रं सहस्रसंख्याकं धनं धेहि यद्वा रथमधिकं य
स्य सहस्रस्य तादृशं गोसहस्रं हे देवापे निषीद होत्रं आर्त्विज्ये निषीद निषण्णश्च त्वमृतुथा
कालेकाले यजस्व यष्टव्यान् देवान् स्तुत्या हविषा च सपर्य परिचर ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

आधिषेणोहोत्रमृषिर्निषीदन्देवापिदेवसुमतिंचिकित्वान् ।
सउत्तरस्मादधरंसमुद्रमपोदिव्यांसृजद्दृष्याअभि ॥ ५ ॥

आर्ष्टिषेणः । होत्रम् । ऋषिः । निःसीदन् । देवऽआपिः ।
 देवऽसुमतिम् । चिकित्वान् । सः । उत्तरस्मात् । अधरम् ।
 समुद्रम् । अपः । दिव्याः । असृजत् । वर्ष्याः । अग्नि ॥ ५ ॥

आर्ष्टिषेणऋष्टिषेणस्य पुत्रोदेवापिऋषिः देवसुमतिं देवानां कल्याणीं मतिं स्तुतिं चिकित्वान् जानन् होत्रं होतृकर्म कर्तुं निषीदन् निषण्णोभवति सउत्तरस्मादुपरिवर्तमानादन्तरिक्षाख्यात् समुद्रात् अधरमधोवर्तमानं पार्थिवं समुद्रमग्निं दिव्या दिविभवा वर्ष्या वर्षभवा आपः असृजत् सृजतु । अत्रार्ष्टिषेणऋष्टिषेणस्यपुत्रइत्यादिनिरुक्तं द्रष्टव्यं ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

अस्मिन्समुद्रेअध्युत्तरस्मिन्नापोदेवेभिर्निवृताअतिष्ठन् ।
 ताअद्रवन्नार्ष्टिषेणेनसृष्टादेवापिनाप्रेषितामृक्षिणीषु ॥ ६ ॥ १२ ॥

अस्मिन् । समुद्रे । अधि । उत्तरस्मिन् । आपः । देवेभिः ।
 निःवृताः । अतिष्ठन् । ताः । अद्रवन् । आर्ष्टिषेणेन । सृष्टाः ।
 देवऽआपिना । प्रऽइषिताः । मृक्षिणीषु ॥ ६ ॥ १२ ॥

अस्मिन्पार्थिवे समुद्रे पूरणीये सति अधीति सप्तम्यर्थानुवादी उत्तरस्मिन् समुद्रे अन्तरिक्षाख्ये आपउदकानि देवेभिर्घोतमानैः निवृता निरुद्धाअतिष्ठन् ताआपः आर्ष्टिषेणेन ऋष्टिषेणपुत्रेण देवापिना सृष्टाः प्रेषिताः प्रकर्षणेच्छां प्राप्ताः कांक्षिताः मृक्षिणीषु सृष्टवतीषु परिमृष्टासु स्थलीषु अद्रवन् सवन्ति ॥ ६ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पंचमे द्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

अथ सप्तमी—

यद्देवापिःशन्तनवेपुरोहितोहोत्रायवृतःरूपयन्नदीधेत् ।
 देवश्रुतंवृष्टिवनिराणोवृहस्पतिर्वाचमस्माअयच्छत् ॥ ७ ॥

यत् । देवऽआपिः । शन्तनवे । पुरऽहितः । होत्राय । वृतः ।
 कृपयन् । अदीधेत् । देवऽश्रुतम् । वृष्टिऽवनिम् । रराणः ।
 बृहस्पतिः । वाचम् । अस्मै । अयच्छत् ॥ ७ ॥

यद्यदा देवापिरार्ष्टिषेणः शन्तनवे स्वभ्रात्रे कौरव्याय पुरोहितः सन् होत्राय होत्रार्थं
 वृतः सन् देवश्रुतं देवाणं शृण्वन्तीति देवश्रुतं तं तथा वृष्टिवनिं वृष्टियाचनं बृहस्पतिं अदीधेत्
 अन्वाध्यायत् सच्च रराणोरममाणो बृहस्पतिर्देवांस्मै देवापये वाचमयच्छत् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

यंत्वां देवापिः शुशुचानो अग्ने आर्ष्टिषेणो मनुष्यः समीधे ।
 विश्वेभिर्देवैरनुमद्यमानः प्रपर्जन्यमीरया वृष्टिमन्तम् ॥ ८ ॥

यम् । त्वा । देवऽआपिः । शुशुचानः । अग्ने । आर्ष्टिषेणः ।
 मनुष्यः । समऽर्द्धे । विश्वेभिः । देवैः । अनुऽमद्यमानः ।
 प्र । पर्जन्यम् । र्ऱय । वृष्टिमन्तम् ॥ ८ ॥

हे अग्ने यं त्वा त्वां शुशुचानः स्तोत्रेण ज्वलन् मनुष्यः आर्ष्टिषेणो देवापिः समीधे स-
 म्यक् दीपयति सत्त्वं विश्वेभिः सर्वैर्देवैरनुमद्यमानः अनुमद्यमानः सन् पर्जन्यं मेघं वृष्टिमन्तं
 वर्षणवन्तं प्रेरय गमय ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

त्वां पूर्वं ऋषयो गीर्भिरायन्त्वामध्वरेषु पुरुहूत विश्वे ।
 सहस्राण्यधिरथान्यस्मे आनो यज्ञं रोहिदश्वोपयाहि ॥ ९ ॥

त्वाम् । पूर्वं । ऋषयः । गीऽभिः । आयन् । त्वाम् । अध्वरेषु ।
 पुरुऽहूत् । विश्वे । सहस्राणि । अधिऽरथानि । अस्मे इति ।
 आ । नः । यज्ञम् । रोहितऽश्व । उप । याहि ॥ ९ ॥

हे अग्ने त्वां पूर्वे ऋषयोगीभिः स्तुतिभिरायन् आगच्छन् तथा हे पुरुहूत बहुभिराहू-
ताग्ने विश्वे सर्वेपीदानींतनायजमानाअध्वरेषु यज्ञेषु स्तुतिभिर्गच्छन्तीतिशेषः । किंच सहस्राणि
सहस्रसंख्याकानि गोयूथानि अधिरथानि रथाधिकानि अस्मे अस्माकं शन्तनुना दक्षिणा-
त्वेन संकल्पितानि भवंत्वितिशेषः । हे रोहिदश्व नोयज्ञमुपयाहि उपागच्छ ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

एतान्यग्नेनवतिर्नवत्वेआहुतान्यधिरथामहस्रा ।

तेभिर्वर्धस्वतन्वःशूरपूर्वीर्दिवोनोवृष्टिमिषितोरिरीहि ॥ १० ॥

एतानि । अग्ने । नवतिः । नव । त्वे'इति । आहुतानि ।

अधिरथा । सहस्रा । तेभिः । वर्धस्व । तन्वः । शूर ।

पूर्वीः । दिवः । नः । वृष्टिम् । इषितः । रिरीहिं ॥ १० ॥

हे अग्ने गवां नवतिर्नवच तथा एतानि अधिरथानि सहस्रा सहस्राणि च रथाधिकानि
गवां सहस्राणि च त्वे त्वयि आहुतानि त्वयि प्रीणयितव्ये सति आहुतानि यद्वा त्वे
त्वय्याहुतानि समर्थितानीत्यर्थः तेभिस्तैः प्रत्तैः पूर्वीर्बह्वीः तन्वः तनूर्युष्मदीयावर्धस्व वर्धय
नोस्मदर्थं दिवोद्युलोकात् वृष्टिमिषितः प्रार्थितः सन् रिरीहि पूरय ॥ १० ॥

अथैकादशी—

एतान्यग्नेनवतिंसहस्रासंप्रयच्छवृष्णेन्द्रायभागम् ।

विद्वान्पथऋतुशोदेवयानानप्यौलानंदिविदेवेषुधेहि ॥ ११ ॥

एतानि । अग्ने । नवतिम् । सहस्रा । सम् । प्र । यच्छ । वृष्णे ।

इन्द्राय । भागम् । विद्वान् । पथः । ऋतुशः । देवयानान् ।

अपि । औलानम् । दिवि । देवेषु । धेहि ॥ ११ ॥

हे अग्ने गवां एतानि नवतिं सहस्रा सहस्राणि च वृष्णे वर्षिन्ने इन्द्राय भागं संप्रयच्छ
तत्प्रीत्यर्थमृत्विग्भ्योदेहि किंच देवयानान् पथोदेवयानान् मार्गान् विद्वान्स्त्वं ऋतुशः कालेकाले
औलानमपि कुरुकुलजातमपि शान्तनवं देवेषु मध्येधेहि निधेहि स्थापय ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

अग्ने॒बाधं॑स्त्र॒विमृ॒धो॒विदु॑र्गहा॒पामी॑वा॒मप॒रक्षां॑सिसेध ।

अ॒स्मात्सं॑मु॒द्राद्बृ॑हतो॒दिवो॑नो॒पांभू॑मान॒मुप॑नः॒सृजे॑ह ॥ १२ ॥ १३ ॥

अग्ने । बाधंस्त्र । वि । मृधः । वि । दुःऽगहा । अप । अमीवाम् ।

अप । रक्षांसि । सेध । अस्मात् । समुद्रात् । बृहतः । दिवः ।

नः । अपाम् । भूमानम् । उप । नः । सृज । इह ॥ १२ ॥ १३ ॥

हे अग्ने दुर्गहा दुर्गहाणि दुःखेन ग्राहितव्यानिं शत्रुपुराणि विबाधस्त्र तथा अमीवां रोगं अपसेध तथा रक्षांस्यपसेध अपवारय अस्मात्समुद्रात् समुद्रवणस्राधनात् बृहतोमहतोदिवोद्यु-
लोकादन्तरिक्षाद्वापामुदकानां भूमानं बहुभावं वृष्टिसंस्त्यायं इहास्मिन् लोके उपसृज प्रयच्छे-
त्यर्थः ॥ १२ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पञ्चमे त्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

कंनइति द्वादशर्चं नवमं सूक्तं वैखानसस्य वज्रस्यार्धं त्रैष्टुभमैन्द्रं । तथाचानुक्रान्तं—कं-
नोवज्रैवैखानसइति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

कंनश्चि॒त्रमि॑षण्यसिचि॒कित्वा॑न्पृ॒थुग्मा॑नंवा॒श्रंवा॑वृ॒धध्यै॑ ।

कत्तस्य॒दातु॑शर्व॒सोव्यु॑ष्टौतक्ष॒द्वज्रं॑ वृ॒त्रतुर॑मपि॒न्वत् ॥ १ ॥

कम् । नः । चित्रम् । इषण्यसि । चिकित्वा । पृथुग्मानम् ।

वाश्रम् । वृधध्यै । कत् । तस्य । दातुं । शर्वसः । विंउष्टौ ।

तक्षत् । वज्रम् । वृत्रतुरम् । अपिन्वत् ॥ १ ॥

हे इन्द्र नोस्माकं चित्रं चायनीयं कं धनविशेषं इषण्यसि प्रेरयसि चिकित्वा सर्व-
थाप्रेरणीयमिति जानन् कीदृशं तं पृथुग्मानं पृथुभावं प्रामुवन्तं वाश्रं शब्दनीयं स्तुत्यं किमर्थं

ववृधघ्यै अस्माकं वर्धनाय । किञ्च तस्येन्द्रस्य शवसोबलस्य व्युष्टौ व्युच्छने सति कदातु किं-
दानं अस्माकं भवतीतिशेषः यं वज्रं वृत्रतुरं वृत्रस्यावरकस्य पापस्य हिंसकं त्वष्टा तक्षत् अतक्षत्
साधुसंपादितवान् अपिन्वत् आसिंचच्च तस्य शवसोव्युष्टाविति संबन्धः । यद्वा हे इन्द्र क्व किं
तस्य वज्रस्य दानं भवति यं वज्रमिन्द्रार्थं तक्षादिति योजनं । महं त्वष्टा वज्रमतक्षदितिर्मन्त्रान्तरं

॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

सहियुताविद्युतावेतिसामंपृथुंयोनिमसुरत्वासंसाद ।

संसनीळेभिःप्रसहानोअस्यभ्रातुर्नऋतेसमथस्यमायाः ॥ २ ॥

सः । हि । द्युता । विद्युता । वेति । साम । पृथुम् । योनिम् ।

असुरत्वा । संसाद । सः । संसनीळेभिः । प्रसहानः ।

अस्य । भ्रातुः । न । ऋते । समथस्य । मायाः ॥ २ ॥

सहि सखत्विन्द्रोद्युता द्योतमानेन विद्युता एतन्नामकेनायुधेन युक्तः सन् साम स्तोत्रात्म-
कं यज्ञसंबन्धि वेति गच्छति तथा असुरत्वा असुरत्वेन बलेन युक्तः सन् पृथुंविस्तीर्णं योनिं
फलस्योत्पादकं यज्ञं संसाद संगतोभवति सइन्द्रः संसनीळेभिः नीडं विमानं सविमानैर्मरुद्भि-
र्युक्तः सन् प्रसहानः अभिभवन् भवति तस्य समथस्य आदित्यानां धात्रादीनां मध्यं सम-
स्येन्द्रस्य भ्रातुः भागैर्भक्तव्यस्य मायाआसुरीः ऋतेयज्ञेन संभवतीति शेषः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

सवाजंयातापंदुष्पदायन्त्स्वर्षातापरिषदत्सनिष्यन् ।

अनर्वायच्छतदुरस्यवेदोघ्नच्छिभ्रदेवाँअभिवर्षसाभूत् ॥ ३ ॥

सः । वाजम् । याता । अपंदुःस्पदा । यन् । स्वःस्पता । परि ।

सदत् । सनिष्यन् । अनर्वा । यत् । शतदुरस्य । वेदः ।

घ्नन् । शिभ्रदेवान् । अग्नि । वर्षसा । भूत् ॥ ३ ॥

वाजं शूरैर्गन्तव्यं संग्रामं याता सइन्द्रः नलोकाव्ययेति षष्ठीप्रतिषेधः अपदुपदा अपगत-
दुष्टपतनेन यन् गच्छन् सनिष्यन् तत्र शत्रुधनानि संभक्तुमिच्छन् परिषदत परिधीदति कुत्रेति
उच्येते स्वर्षाता स्वर्षातौ सर्वलाभोपेते संग्रामे । किंचानर्वा युद्धे अपत्यृतइन्द्रः शतदुरस्य शत-
द्वारस्य शत्रुपुरस्यान्तर्निहितं यद्वेदोधनमस्तितद्धनं वर्षसा आवरकेण बलेन अभिभूत् अ-
भिभवति । किंकुर्वन् शिश्रुदेवान् अब्रह्मचर्यान् शतद्वारेषु शत्रुपुरसंबन्धिषु वर्तमानान् घ्नन्
हिंसन् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

स॒य॒ह्यो॒ऽव॒नी॒र्गो॒ष्वर्वा॒जु॒होति॒प्र॒ध॒न्या॒सु॒सस्त्रिः ।

अ॒पादो॒यत्र॒यु॒ज्या॒सो॒रथा॒द्रो॒ण्य॒श्वा॒स॒ईर॒तेघृ॒त॒वाः ॥ ४ ॥

सः । य॒ह्यः । अ॒वनीः । गो॒षु । अ॒र्वा । आ । जु॒होति॒ । प्र॒ध॒न्या॒सु ।

स॒स्त्रिः । अ॒पादः । यत्र । यु॒ज्या॒सः । अ॒रथाः ।

द्रो॒णिऽअ॒श्वासः । ई॒रते । घृ॒तम् । वारि॒ति॒ वाः ॥ ४ ॥

सइन्द्रः अर्वा मेघेषु अभिगन्ता सस्त्रिः सरणकुशलः प्रधन्यासु प्रकृष्टधननिमित्तासु गोषु भू-
मिषु यह्यः महन्नामैतत् महतीरवनीः अवन्तीत्यवनयः आपः ताआजुहोति आक्षिपति यत्र यासु
भूमिषु अपादः पादरहिताः अरथारथवर्जिताः पादरहिताः केचन रथेन गच्छन्ति केचापि
शून्याः द्रोण्यश्वासः द्रुतव्यापनायुज्यासोयुज्याः इन्द्रस्य सख्योनघोवाः वारकं घृतमुदकं
ईरते प्रेरयन्ति तत्राजुहोति ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

स॒रु॒द्रे॒भिर॒शस्त॒वार॒ऋ॒भ्वा॒हि॒त्वी॒गय॑मारे॒अ॒वद्य॑आगात् ।

व॒स्र॒स्य॑म॒न्ये॒मिथु॑ना॒वि॒वंत्री॒अ॒न्न॑म॒भीत्या॑रो॒दय॑न्मुषा॒यन् ॥ ५ ॥

सः । रु॒द्रेभिः । अ॒शस्त॑वारः । ऋ॒भ्वा । हि॒त्वी । गय॑म् ।

आ॒रेऽअ॒वद्य॑म् । आ । अ॒गात् । व॒स्र॒स्य॑ । म॒न्ये । मि॒थुना॑ ।

वि॒वंत्री॑ इति वि॒व्वत्री॑ । अ॒न्नम् । अ॒भिऽइत्य॑म् । अ॒रो॒दय॑त् । म॒षाय॑न् ॥ ५ ॥

सइन्द्रोरुद्रेभीरुद्रपुत्रैर्मरुद्भिः सहितआगादागच्छतु । कीदृशःअशस्तवारःस्तोतृभिरपार्थि-
तधनः स्वयमेव प्रदातेत्यर्थः तथा ऋषवा महान् गयं हित्वी हित्वा स्वस्थानं परित्यज्यआगा-
दागच्छतु तत्र संबन्धः आरे अवद्यः दूरेगतगर्हः किंच वन्नस्यैतन्नामकस्य ऋषेर्मम मिथुनौ
मातापितरौ विवत्री विगतज्वरौ मन्ये अवगच्छामि अयं वन्नः अन्नं शत्रुसंबन्धि अभीत्य
अभिप्राप्य मुषायन् मुष्णन् अरोदयन् रोदयति छन्दसिशायजपीत्यहावपि मुषेः श्वः शाय-
जादेशः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

सइद्दासंतुवीरवंपतिदन्षळक्षंत्रिशीर्षाणंदमन्यत् ।
अस्यत्रितोन्वोजसावृधानोविपावराहमयोअग्रयाहन् ॥६॥१४॥

सः । इत् । दासम् । तुविऽरवम् । पतिः । दन् । षट्ऽअक्षम् ।
त्रिऽशीर्षाणम् । दमन्यत् । अस्य । त्रितः । नु । ओजसा ।
वृधानः । विपा । वराहम् । अयःऽअग्रया । हन् ॥ ६ ॥ १४ ॥

सइत् सएवेन्द्रः पतिः सर्वस्य स्वामी दासं उपक्षपयितारं तुवीरवं बहुशब्दं संग्रामे भयं-
करं शब्दं कुर्वाणं वृत्रं दन् दमयन् षळक्षं अक्षिषट्कोपेतं त्रिशीर्षाणं त्रिशिरस्कं त्वष्टुः पुत्रं
विश्वरूपं दमन्यत् दमितुं प्रहर्तुमैच्छत् अवधीदित्यर्थः यद्वादमयतीति दमनः नन्वादित्वाल्लघुः
सइवाचरति उपमानादाचारइति क्यचि अंत्यलोपश्छान्दसः ततोऽङि बहुलंछन्दसीत्यडभावः ।
किंच त्रितएतन्नामामहर्षिरस्येन्द्रस्योजसा बलेन वृधानोवर्धमानोविपा अंगुत्या कीदृश्या अयो-
ग्रया अयोवःकटिननखया वराहं उदकवन्तं मेघं व्यहन् विहतवान् ॥ ६ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पञ्चमे चतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

अथ सप्तमी—

सद्रुह्णोमनुषउर्ध्वसानआसाविषदर्शसानायशरुम् ।
सन्तमोनहुषोस्मत्सुजातःपुरोभिन्दर्हन्दस्युहृत्ये ॥ ७ ॥

सः । द्रुहणे । मनुषे । ऊर्ध्वसानः । आ । साविषत् ।
अर्शसानाय । शरुम् । सः । नृत्तमः । नहुषः । अस्मत् ।
सुजातः । पुरः । अभिनत् । अर्हन् । दस्युहृत्ये ॥ ७ ॥

सइन्द्रोद्रुहणे द्रुहणाय दृढं शत्रुभिर्ह्वीतव्याय मनुषे मनुष्याय योद्धे स्वभक्ताय ऊर्ध्वसानः ऊर्ध्वमुच्छ्रितः शौर्यादिभिर्गुणैरधिकः सन् स्यति शत्रूणामन्तं करोतीत्यूर्ध्वसा सइवाचरन् ऊर्ध्वशब्दादाचारार्थे क्तिबन्तादसानच् अर्शसानाय शत्रूणां हिंसित्रेशकं हिंसकमायुधमासाविषत् आभिमुख्येन प्रसौति यच्छति । यद्वा द्रुहणे मनुषे द्रोग्धव्याय मनुष्यायार्शसानाय स्वभक्त-हिंसित्रे तस्य वैधार्थं ऊर्ध्वसानः सन् शरुमासाविषत् वज्रं प्रेरयति सएवेन्द्रो नहुषो मनुष्यान् नृ-तमः मनुष्याणां नेतृतमः संग्रामे शूराणां गमयितृतमः यद्वा नृतमो नहुषो बन्धकश्च अस्मत् अ-स्मदर्थं सुजातः सुष्ठुमादुर्भूतः अर्हन् पूज्यः सन् दस्युहृत्ये दस्यव उपक्षपयितारः शत्रवः तेषां हृत्यं हननं यस्मिन् सतादृशे संग्रामे पुरः शत्रूणां शरीराण्यभिनत् भिन्नवान् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

सोअभ्रियो नयवस उदन्यन् क्षयाय गातुं विदन्त्रो अस्मे ।
उपयत्सीद दिन्दुं शरीरैः श्येनो योपाष्टिर्हन्ति दस्यून् ॥ ८ ॥

सः । अभ्रियः । न । यवसे । उदन्यन् । क्षयाय । गातुम् ।
विदत् । नः । अस्मे इति । उप । यत् । सीदत् । इन्दुम् ।
शरीरैः । श्येनः । अयः । अपाष्टिः । हन्ति । दस्यून् ॥ ८ ॥

सइन्द्रः अभ्रियो न भ्राजन्ते अपोविभ्रतीति वा अभ्राणि मेघाः तेषां संघोभ्रियः सइव यवसे गवादिभक्षणसाधनाय तृणाय उदन्यन् उदकं दातुमिच्छन् तथा क्षयाय गमनाय निवा-साय वा अस्मे अस्माकं गातुं मार्गं विदत् अलभत नइति पूरणः तादृशः सन् यद्यदा इन्दुं सोमं शरीरैः स्वशरीरावयवैः अंगैरुपसीदत् उपगच्छति यच्छब्दयोगादनिघातः तदानीं श्येनः साह-श्यप्रधानोर्धनिर्देशः श्येनसदृशः श्येनवच्छंसनीयगमनः अयोपाष्टिः अपयष्टिर्व्यामिर्घस्य सप्रदे-शः अपाष्टिः पार्ष्णिः अयोमयः अपाष्टिः पार्ष्णिर्यस्य सः दस्यून् शत्रून् हन्ति हिनस्ति ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

सव्राधतःशवसानेभिरस्यकुत्सायशुष्णंरूपणेपरादात् ।

अयंकविर्मनयच्छस्यमानमत्कंयोअस्यसनितातनृणाम् ॥ ९ ॥

सः । व्राधतः । शवसानेभिः । अस्य । कुत्साय । शुष्णम् ।

रूपणे । परा । अदात् । अयम् । कविम् । अनयत् । शस्यमानम् ।

अत्कम् । यः । अस्य । सनिता । उत । नृणाम् ॥ ९ ॥

सइन्द्रोव्राधतः महन्नामैतव महतोपि शत्रून् शवसानेभिः बलमाचरद्भिः आयुधैरस्य अस्यतु असुक्षेपणे व्यत्ययेन मध्ममः कुत्साय एतन्नामकायरूपणे स्तोत्रे रूपतिः स्तुतिकर्मा शुष्णं शोषकमेतन्नामकमसुरं परादात् पराभूय खंडितवान् । कुत्सायशुष्णमशुष्निबर्णिरितमंत्रान्तरं । किंचायमिन्द्रः कविमुशनसं कविरिति पितृनाम्नापुत्रस्यापि व्यवहारः उपचारात् शस्यमानं स्तुवन्तं अनयत् वशंप्रापयत् तस्यविरोधिनं यद्वा कविंभार्गवमेव स्तोत्रभिः शस्यमानं स्ववशमनयत् यः कविरस्येन्द्रस्य अत्कं रूपं सनिता संभक्ता भवति नलोकाव्ययेति षष्ठीपतिषेधः उतापिच नृणां वृष्ट्यादिनेतृणां इन्द्रानुचराणां मरुतां यः कविः सनिता तमनयदिति ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

अयंदशस्यन्नर्येभिरस्यदस्मोदेवेभिर्वरुणोनमायी ।

अयंकनीनंऋतुपाअवेद्यमिमीताररुंयश्चतुष्पात् ॥ १० ॥

अयम् । दशस्यन् । नर्येभिः । अस्य । दस्मः । देवेभिः । वरुणः ।

न । मायी । अयम् । कनीनः । ऋतुःपाः । अवेदि ।

अमिमीत । अरुम् । यः । चतुःष्पात् ॥ १० ॥

अयमिन्द्रोदशस्यन् स्तोत्रंयोधनं प्रयच्छन् दशस्यतिर्दानकर्मा सनर्येभिर्नर्यैः नृहितैर्मरुद्भिः अस्य अस्यति छान्दसस्तित्रोपः यद्वा व्यत्ययेन लोपमध्यमः तथा देवेभिर्द्यौतमानैः स्वतेजोभिर्दस्मोदर्शनीयः वरुणो न वरुण इव वरुणस्तमोवारकआदित्योवरुण एव वा स इव

मायी मायावान् प्रज्ञावान् तथार्थं कनीनः कमनीयः ऋतौपाता ऋतुपा अवेदि अज्ञायि तथा अररुमसुरं एतन्नामानं अमिमीत अमिनात् योररुश्वतुष्पात् पादचतुष्टयोपेतः । मीड् हिंसायां लडि बहुलंछन्दसीति विकरणस्य श्लुः ॥ १० ॥

अथैकादशी—

अस्यस्तोमैभिरीशिजऋजिश्वाव्रजंदरयवृषभेणपिप्रोः ।

सुत्वायद्यजतोदीदयद्गीःपुरंइयानोअभिवर्षसाभूत् ॥ ११ ॥

अस्यं । स्तोमैभिः । औशिजः । ऋजिश्वा । व्रजम् । दरयत् ।

वृषभेण । पिप्रोः । सुत्वा । यत् । यजतः । दीदयत् । गीः ।

पुरं । इयानः । अभि । वर्षसा । भूत् ॥ ११ ॥

अस्येन्द्रस्य स्तोमैभिः स्तोत्रैः औशिजः उशिजः पुत्रऋजिश्वा एतन्नामा वृषभेण वज्रेण वृषभेणवा युक्तं व्रजं गोष्ठं पिप्रोः एतन्नामकस्यासुरस्य संबन्धिनं तेनापहत्य पालितं दरयत् अदारयत् यद्यदा सुत्वा सोमस्य सोता सुयजोर्द्वनिष् इतिवनिष् ह्रस्वस्यपितीति तुक् यजतो य-ष्टौशिजोगीः स्तुतिवाचोदीदयत् दीपितवान् तथा यद्यदेयानोगच्छन् पुरः शत्रुपुराणि यद्वा पुरः पुरइव संघीभूतानि पापानि अभिभूत् अभिभवति केन साधनेन वर्षसा रूपनामैतत् रूपेण इन्द्रानुगृहीतेन यदैवमकरोत्तदा व्रजं दरयदिति संबन्धः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

एवामहोअसुरवक्षथायवम्रकःपद्भिरुपसर्पदिन्द्रम् ।

सइयानकरतिस्वस्तिमस्माइषमूर्जसुक्षितिंविश्वमाभाः॥१२॥१५॥

एव । महः । असुर । वक्षथाय । वम्रकः । पद्भिरुपः । उप ।

सर्पत् । इन्द्रम् । सः । इयानः । करति । स्वस्तिम् । अस्मै । इषम् ।

ऊर्जम् । सुक्षितिम् । विश्वम् । आ । अभारित्यभाः ॥ १२ ॥ १५ ॥

अनया स्तुतिमुपसंहत्याभिमतं वम्रकः प्रार्थयते हे असुर बलवन्निन्द्र त्वां एव एवमुक्त-प्रकारेण महोमहतोहविषः स्तोत्रस्य वावक्षथाय वहनाय महतः स्वर्गादेः प्रापणाय वा पद्भिः

पादैः उपसर्पव उपागमत् सइयानः उपगम्यमानः सन् करति करोतु स्वस्ति अविनाशं अस्मै
वन्नकाय तथा इषमन्नं ऊर्जरसं सुक्षितिं सुनिवासं सम्यक् विश्वं सर्वमाभाः आहरतु ॥ १२ ॥

॥ इत्यष्टमस्य द्वितीये पञ्चदशोवर्गः ॥ १५ ॥

॥ इति दशमे मण्डलेष्टमोनुवाकः ॥ ८ ॥

नवमेनुवाके त्रयोदशसूक्तानि तत्रेन्द्रदृष्टेति द्वादशर्चं प्रथमं सूक्तं वन्दनपुत्रस्य दुवस्यो-
रार्षं वैश्वदेवं द्वादशी त्रिष्टुप् शिष्टाजगत्यः । तथाचानुक्रान्तं—इन्द्रदुवस्युर्वान्दनोवैश्वदेवं त्व-
न्यात्रिष्टुविति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

इन्द्रं दृष्ट्वा मघवन् त्वावदिद्भुज इह स्तुतः सुतपा बोधि नो वृधे ।
देवेभिर्नः सविता प्रावतु श्रुतमा सर्वताति मर्दिति वृणीमहे ॥ १ ॥

इन्द्रं । दृष्ट्वा । मघवन् । त्वावदित् । इत् । भुजे । इह । स्तुतः ।
सुतपाः । बोधि । नः । वृधे । देवेभिः । नः । सविता । प्र ।
अवतु । श्रुतम् । आ । सर्वतातिम् । अर्दितिम् । वृणीमहे ॥ १ ॥

हे इन्द्र मघवन् धनवन् त्वं त्वावदित् त्वत्सदृशमेव शत्रुबलं दृष्ट्वा मारय किमर्थं भुजे अ-
स्माकं भोगाय तदर्थमिहास्मिन्यज्ञे स्तुतः सन् सुतपाः सुतस्याभिषुतस्य सोमस्य पाता बो-
धि बुध्यस्व भवेत्यर्थः किमर्थं नोस्माकं वृधे वर्धनाय किंच देवेभिर्देवैः सह नोस्माकं श्रुतं
विश्रुतं यज्ञं सविता सर्वस्य स्वस्वकर्मसु प्रेरको देवः प्रावतु प्ररक्षतु । किंच सर्वतातिं स्वार्थिक-
स्तातित् सर्वा सर्वात्मिकां यद्वा सर्वतायन्ते अस्यामिति सर्वतातिः तां छान्दसो दीर्घः तादृशी-
मर्दिति अखंडनीयां देवमातरमावृणोमहे ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

भराय सुभरतभागमृ त्वियं प्रवाय वैशुचिपे क्रन्ददिष्टये ।
गौरस्ययः पर्यसः पीतिमानं शआम सर्वताति मर्दिति वृणीमहे ॥ २ ॥

भराय । सु । भरत । भागम् । ऋत्विर्यम् । प्र । वायवे ।
शुचिष्टपे । ऋन्दत्इष्टये । गौरस्य । यः । पर्यसः । पीतिम् ।
आनशे । आ । सर्वष्टातिम् । अदितिम् । वृणीमहे ॥ २ ॥

भराय संग्रामकारिणे सर्वेषां पोषकाय वा इन्द्राय ऋत्विर्यं कालेजातं प्राप्तकालं भागं
सुभरत सुष्टु संपादयत हे ऋत्विजः तथा शुचिपे शुद्धस्य सोमस्य पात्रे ऋन्ददिष्टये शब्दित-
गमनाय वायोः शीघ्रगमने हि शब्दः प्रत्यक्षः तादृशाय वायवे देवाय प्रभरत भागमितिशेषः
योदेवोगौरस्य-गौरवर्णस्य पशोः पयसः पीतिं पानमानशे प्राप्नोति तस्मै वायवे शिष्टमुक्तं ॥ २ ॥

अथ तृतीया-

आनोदेवःसवितासाविपद्दयंऋजूयतेयजमानायसुन्वते ।
यथादेवान्प्रतिभूषेमपाकवदामर्वतातिमदितिंवृणीमहे ॥ ३ ॥
आ । नः । देवः । सविता । साविपत् । वयः । ऋजूयते ।
यजमानाय । सुन्वते । यथा । देवान् । प्रतिभूषेम ।
पाकवत् । आ । सर्वष्टातिम् । अदितिम् । वृणीमहे ॥ ३ ॥

सविता सर्वस्य प्रेरकः सूर्योऽनोस्माकं संबन्धिने ऋजूयते ऋजुकामाय सुन्वतेभिषवं कु-
र्वते यजमानाय वयोन्मं पाकवत् पाकोपेतं व्यवहितमप्येतदत्रसंबध्यते आसाविपत् आग्निमु-
ख्येन प्रस्तौति सौतेर्पर्यन्ताल्लेटि रूपं यथा येन प्रकारेण देवान् प्रतिभूषेम प्रतिभवेम भवतेर्ल-
ङि सिपृशपौ द्विविकरणता यद्वा भूषअलंकारे भौवादिकः भूषयेमेत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी-

इन्द्रोअस्मेसुमनाअस्तुविश्वहाराजासोमःसुवितस्याध्येतुनः ।
यथायथामित्रधितानिसंदधुरामर्वतातिमदितिंवृणीमहे ॥ ४ ॥
इन्द्रः । अस्मे इति । सुसुमनाः । अस्तु । विश्वहा । राजा । सोमः ।
सुवितस्य । अर्धि । एतु । नः । यथाऽयथा । मित्रधितानि ।
समसुधुः । आ । सर्वष्टातिम् । अदितिम् । वृणीमहे ॥ ४ ॥

इन्द्रोदेवोस्मे अस्माकं सुमनाः सुमनस्कोनुग्रहचेताअस्तु भवतु विश्वहा सर्वेष्वप्यहस्तु
राजा सोमश्च नोस्माकं सुवितस्य सुवितं स्तोत्रं अध्येतु अधिगच्छतु यथायथा येनयेनप्रका-
रेणास्माकं मित्रधितानि मित्रनिहितानि धनानि सन्दधुः तथाधिगच्छतु सोमः तथेन्द्रोपि सुम-
नाअस्त्विति समन्वयः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

इन्द्रं उक्थेन शवसा परुर्दधे बृहस्पते प्रतरीता स्यायुषः ।

यज्ञोमनुः प्रमतिर्नः पिता हि क्रमा सर्वतांति मदि ति वृणीमहे ॥ ५ ॥

इन्द्रः । उक्थेन । शवसा । परुः । दधे । बृहस्पते । प्रतरीता ।

असि । आयुषः । यज्ञः । मनुः । प्रमतिः । नः । पिता । हि । क्रम् ।

आ । सर्वतांतिम् । अदिंतिम् । वृणीमहे ॥ ५ ॥

अयमिन्द्र उक्थेन शवसा स्तुत्येन बलेन परुः पर्व यज्ञियमस्मदीयं वा दधे धारयति हे
बृहस्पते आयुषोममायुष्यस्य प्रतरीता प्रवर्धयितासि भव तथा यज्ञोमनुर्मन्ता प्रमतिः प्रकृष्टाम-
तिर्यस्य सः नः पिता पालकः सन् कं सुखं प्रयच्छतु यद्वा यज्ञोमंत्रोबुद्धिश्च प्रत्येकं सुखं प्रय-
च्छतु ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

इन्द्रस्य सुनुकृतं दैव्यं सहो अग्निर्गृहे जरिता मे धिरः कविः ।

यज्ञश्च भूद्विदथे चारुन्तं म आ सर्वतांति मदि ति वृणीमहे ॥ ६ ॥ १६ ॥

इन्द्रस्य । नु । सुकृतम् । दैव्यम् । सहः । अग्निः । गृहे । जरिता ।

मे धिरः । कविः । यज्ञः । च । भूत् । विदथे । चारुः । अन्तमः ।

आ । सर्वतांतिम् । अदिंतिम् । वृणीमहे ॥ ६ ॥ १६ ॥

दैव्यं देवानां हितं सहोबलं यदस्ति तदिन्द्रस्य नु सुकृतं इन्द्रेण खलु सुष्ठु संपादितं य-
द्वा यन्सुकृतं दैव्यं सहोबलं मरुत्संज्ञकमस्ति तदिन्द्रस्य नु इन्द्रसंबन्धि खलु अथवा इन्द्रस्य नु
इन्द्रस्य संबन्धि सुकृतं दैव्यं सहोदेवाहं बलमग्निर्गृहे अस्मदीये यागगृहे वर्तते इतिशेषः इन्द्र-

स्य संबन्धि सुष्ठु संपादितो देवानां बलभूतोऽग्निर्गार्हपत्यः सन् वर्तते इत्यर्थः सचाग्निर्जरिता देवानां स्तोता मेधिरः मेधोयज्ञो हविर्वा तद्वान् कविः क्रान्तप्रज्ञो यज्ञो यष्टव्यश्च भूत् भवति कुत्र विदथे यज्ञे । किंच सोऽग्निश्चाश्वरणीयः अन्तमः अस्माकमन्तिकतमश्च ॥ ६ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पञ्चमेषोऽशोवर्गः १६ ॥

अथ सप्तमी—

नवो गुहा चक्रमभूरिदुष्कृतं नाविष्टयं वसवो देवहेळनम् ।

माकिर्नो देवा अनृतस्य वर्षस आसर्वतातिमर्दिति वृणीमहे ॥ ७ ॥

न । वः । गुहा । चक्रम् । भूरि । दुःकृतम् । न । आविः । इत्यम् ।

वसवः । देवहेळनम् । माकिः । नः । देवाः । अनृतस्य । वर्षसः ।

आ । सर्वस्तातिम् । अर्दितिम् । वृणीमहे ॥ ७ ॥

हे देवावो युष्माकं गुहा गुहायां प्रच्छन्ने देशे भूरि प्रभूतं दुष्कृतं पापं द्रोहमित्यर्थः न चक्रम तथा आविष्टयं आविः संभूतं देवहेळनं देवानां क्रोधनं तन्निमित्तं द्रोहं न चक्रम हे वसवो वासका देवाः । किंच हे देवानोस्माकं अनृतस्य वर्षसोरूपस्य प्राप्तिर्माकिर्माभूत् इतः परं मानुषं रूपं माभूदित्यर्थः शिष्टमुक्तं ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

अपामीवांसवितासाविषत्र्यं ग्वरीय इदपसेधन्त्वद्रयः ।

ग्रावा यत्र मधुषु दुच्यते बृहदासर्वतातिमर्दिति वृणीमहे ॥ ८ ॥

अपं । अमीवाम् । सविता । साविषत् । न्यक् । वरीयः । इत् ।

अपं । सेधन्तु । अद्रयः । ग्रावा । यत्र । मधुषु । उच्यते ।

बृहत् । आ । सर्वस्तातिम् । अर्दितिम् । वृणीमहे ॥ ८ ॥

सविता सर्वस्य प्रेरकः सवितृदेवो नोस्माकं संबन्धिनममीवां रोगं अपसाविषत् अपपे रयतु अपगमयत्वित्यर्थः । तथा वरीय इत् उरुतरमपि पापं न्यक् नोचीनमपसेधन्त्वद्रयः पर्वता भिमानिनो देवाः अभिषवाऽमानो वा एतत्सर्वं कुत्र भवत्विति चेत् उच्यते यत्र यस्मिन्प्रदेशे य स्मिन्यागे वा मधुरस्य सोमस्य सोता ग्रावा बृहत्पृच्छमुच्यते स्तूयते तत्र ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

ऊर्ध्वो॒ग्रावा॑व॒सवो॑स्तु॒सोतरि॑वि॒श्वद्वे॒षांसि॑स॒नुत॑र्यु॒योत ।
स॒नो॒देवः॑स॒विता॑पा॒युरी॒ड्य॒आस॒र्वता॑ति॒मदि॑ति॒वृणी॑महे ॥ ९ ॥

ऊर्ध्वः । ग्रावा । वसवः । अस्तु । सोतरि । विश्वा । द्वेषांसि ।
सनुतः । युयोत । सः । नः । देवः । सविता । पायुः । ईड्यः ।
आ । सर्व॑तातिम् । अदि॑तिम् । वृणी॑महे ॥ ९ ॥

हे वसवो देवाः सोतरि सोमाभिषवकर्तारि मयि ग्रावा ऊर्ध्वः उच्यतेस्तु तेनाच्छ्रितेन विश्वा द्वेषांसि सर्वानपि द्वेषन् सनुतः निगूढान् युयोत पृथक्कुरुत ससविता देवो नोस्माकं पायुः पाठयिता कृवापाजीत्यादिनाउण् प्रत्ययः सर्वैड्यः स्तोतव्यश्च ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

ऊर्ज॑गावो॒यव॑से॒पीवो॑अ॒त्तन॑ऋ॒तस्य॑याःस॒दने॑कोशे॒अङ्घ्वे॑ ।
त॒नूरे॑व॒तन्वो॑अस्तु॒भेष॑जमा॒सर्वता॑ति॒मदि॑ति॒वृणी॑महे ॥ १० ॥

ऊर्जम् । गावः । यवसे । पीवः । अत्तन । ऋतस्य । याः । सदने ।
कोशे । अङ्घ्वे । तनूः । एव । तन्वः । अस्तु । भेषजम् ।
आ । सर्व॑तातिम् । अदि॑तिम् । वृणी॑महे ॥ १० ॥

हे गावः आशिरार्थायूयं यवसे तृणवति देशे पीवः प्रवृद्धं ऊर्जरसं अत्तन अत्त यऋतस्य यज्ञस्य सदने गृहे कोशगोष्ठे दोहनस्थाने अङ्घ्वे व्यंजयथ ता अत्तन तनूरेव जन्ये जनकशब्दः तनूरेवक्षीरमेव तन्वः सोमरसस्य भेषजमस्तु यद्वा पृथगेव वाक्यं अस्माकं तन्वोभेषजमस्तु किंच तनूरेव पशुशरीरमेव पशुना यागे सति स्वर्गस्य संपादयितुं शक्यत्वात् ॥ १० ॥

अथैकादशी—

ऋ॒तुग्रावा॑ज॒रिता॑श॒श्वन्ता॑म॒वइन्द्र॑इन्द्रा॒प्रम॑तिःसु॒ताव॑ताम् ।
पू॒र्णमूर्धा॑दि॒व्यंस्य॑सि॒क्तय॑आ॒सर्वता॑ति॒मदि॑ति॒वृणी॑महे ॥ ११ ॥

ऋतुऽप्रावा । ज॒रि॒ता । श॒श्व॒ताम् । अ॒वः । इ॒न्द्रः । इ॒त् । भ॒द्रा ।
 प्र॒म॒तिः । सु॒त॒व॒ताम् । पू॒र्णम् । ऊ॒धः । दि॒व्यम् । य॒स्य॑ ।
 सि॒क्तये॑ । आ । स॒र्व॒ह॒ता॒तिम् । अ॒दि॒तिम् । वृ॒णी॒म॒हे ॥ ११ ॥

ऋतुप्रावा कर्मणां पूरकः प्रापूरणे आतोमनिञ्जित्यादिना वनिष् जरिता स्तोता यजमानं साधु सोमः कृतइति स्तौति यद्वा शश्वतां सर्वेषां जरयिता इन्द्रइत् इन्द्रएव सुतावतां सोमवतां यजमानानां अवोरक्षकोभद्रा भद्रया स्तुत्या प्रमतिः यस्येन्द्रस्य सिक्तये सेकाय पानाय ऊधः उद्धततरं द्रोणकलशं पूर्णं सोमेनपूर्णं भवति सएवावः सएव प्रमतिरिति ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

चि॒त्रस्ते॑भा॒नुःऋ॒तु॒प्रा॒अ॒भि॒ष्टिःस॒न्ति॒स्पृ॒धो॑ज॒रणि॒प्रा॒अ॒धृ॒ष्टाः ।
 र॒जि॒ष्ठया॒र॒ज्या॑प॒श्वआ॒गो॒स्तू॒र्ष॒ति॒पर्य॑ग्र॒न्दुव॒स्युः ॥ १२ ॥ १७ ॥

चि॒त्रः । ते॒ । भा॒नुः । ऋ॒तु॒प्राः । अ॒भि॒ष्टिः । स॒न्ति॒ । स्पृ॒धः ।
 ज॒र॒णि॒प्राः । अ॒धृ॒ष्टाः । र॒जि॒ष्ठया॒ । र॒ज्या॑ । प॒श्वः । आ ।
 गोः । तू॒र्ष॒ति॒ । परि॑ । अ॒ग्रं । दु॒व॒स्युः ॥ १२ ॥ १७ ॥

हे इन्द्र ते भानुः प्रकाशश्चित्रः आश्वर्यभूतः चायनीयोवा तथा ऋतुप्राः सभानुरस्माकं कर्मणां पूरकः अफ्यष्टिरफ्येषणीयः हे इन्द्र ते जरणिप्राः स्तोतृणां धनस्य पूरयिष्यः अधृष्टाः अन्यैरप्रधृष्याः स्पृधः स्पर्धाः सन्ति यस्मादेवं तस्मात् रजिष्ठया ऋजुतमया रज्या रज्ज्वा गोः पश्वः पशोः अग्रं दुवस्युः परिचरणमिच्छन् एतन्नामा ऋषिः परितूर्षति अभित्वरयति ॥ १२ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पञ्चमे सप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

उद्बुध्यध्वमिति द्वादशर्चं द्वितीयं सूक्तं सोमपुत्रस्य बुधस्यार्षं आवोधियइति नवमी कपृ-
 न्नरइत्यन्त्या च द्वे जगत्यौ चतुर्थीषष्ठ्यौ गायत्र्यौ निराहावानिति पञ्चमी बृहती शिष्टास्त्रिष्टुभः
 विश्वेदेवादेवता ऋत्विक्स्तुतिरूपोर्थोवा देवता । तथाचानुक्रान्तं—उद्बुध्यध्वं बुधः सौम्यऋत्वि-
 क्स्तुतिर्वा नवम्यन्त्येजगत्यौ गायत्र्योर्मध्ये पञ्चमी बृहती । गतः सूक्तविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

उद्बुध्यध्वंसमनसःसखायःसमग्निमिन्ध्वंबहवःसनीळाः ।
दधिक्रामग्निमुषसंचदेवीमिन्द्रावतोवसेनिह्वयेवः ॥ १ ॥

उत् । बुध्यध्वम् । सऽमनसः । सखायः । सम् । अग्निम् ।
इन्ध्वम् । बहवः । सऽनीळाः । दधिऽक्राम् । अग्निम् । उषसम् ।
च । देवीम् । इन्द्रऽवतः । अवसे । नि । ह्वये । वः ॥ १ ॥

अग्निं वेष्यमाणऋत्विजोवदन्ति हे सखायः सखिभूताऋत्विजः समनसः समानमनस्काः परस्परमद्गोधारः अन्योन्यं कर्मानुकूलाइत्यर्थः तादृशायुयं उत् उत्कृष्टं बुध्यध्वं जानीध्वं उत्तरत्र युष्माकं कर्तव्यमेवोपदिशति तथाग्निं समिध्वं सम्यक् दीपयध्वं त्रिइन्धी दीप्तौ रौधादिकः लोटि श्रसोरल्लोपइत्यल्लोपः बहवोनेके सनीळाः समाननिवासाः एकस्यामेव शालायां निवसन्तः अहं च दधिकां एतन्नामिकां देवतां अग्निमुषसं च देवीं एतांस्त्रीन् देवानिन्द्रावतः इन्द्रेण युक्तान् वयोष्मानवसे अस्माकं रक्षणाय नि नितरां ह्वये आह्वयामि ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

मन्द्राऋणुध्वंधियआतनुध्वंनावमरित्रपरणीऋणुध्वम् ।
इष्ऋणुध्वमायुधारंऋणुध्वंप्राञ्चंयज्ञंप्रणयतासखायः ॥ २ ॥

मन्द्रा । ऋणुध्वम् । धियः । आ । तनुध्वम् । नावम् ।
अरित्रऽपरणीम् । ऋणुध्वम् । इष्ऋणुध्वम् । आयुधा । अरम् ।
ऋणुध्वम् । प्राञ्चम् । यज्ञम् । प्र । नयत । सखायः ॥ २ ॥

मन्द्रा मन्द्राणि मदकराणि स्तोत्राणि ऋणुध्वं कुरुध्वं हे सखायः ऋवि हिंसाकरणयोश्च धिन्विकृष्टिवरचेत्युप्रत्ययः अकारश्चान्तादेशः यद्वा करोतेर्व्यत्ययेन श्रुः तथा धियः कर्माणि चयनप्रदेशकर्षणादीनि चातनुध्वं विस्तारयत तथा अरित्रपरणीं कर्षणादिरूपेणारित्रेण पारयितव्यां नावं चयनाख्यां ऋणुध्वं कुरुध्वं तथा आयुधा आयुधानि सीरयुगादीनि अरं अलं ऋणुध्वं हे सखायः ऋत्विजः प्राञ्चं प्रागंचनं यज्ञं यष्टव्यं अग्निं प्रणयत प्रकर्षेण नयत आदौ कर्षणं प्राञ्चं कुरुतेत्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

युनक्त॒सीरा॒वियुगा॑तनु॒ध्वं॒कृते॒योनौ॑वप॒ते॒हबीज॑म् ।
गिरा॑च॒श्रुष्टिः॑सभ॒रा॒अस॑न्नो॒नेदी॑य॒इत्सृ॒ण्यः॑प॒क्वमे॑यात् ॥ ३ ॥

युनक्त॑ । सीरा॑ । वि । युगा । तनु॒ध्वम् । कृते॑ । योनौ॑ । वप॒त ।
इह॑ । बीज॑म् । गिरा॑ । च । श्रुष्टिः॑ । सऽभ॑राः । अस॑त् । नः ।
नेदी॑षः । इत् । सृ॒ण्यः । प॒क्वम् । आ । इ॒यात् ॥ ३ ॥

हे सखायौयूयं सीरा सीराणि युनक्त युद्ध्वं अनडुद्धिः सह युजेर्लोटि तप्तनप्तनथनाश्चेति तनबादेशः अतएवाडित्वाच्छसोरलोपइत्यलोपाभावः तदर्थं युग युगानि वितनुध्वं विस्तारयध्वं कृते च योनौ इह सीतायां बीजं ग्राम्यमारण्यं च वपत निधत्त तिलमाषवीहादिकं ग्राम्यसप्तकं वेणुश्यामाकनीवारादिकं आरण्यबीजसप्तकं चारुष्टारुष्टयोर्निवपतेत्यर्थः । सप्तग्राम्याः कृष्टे सप्तारण्या अकृष्टे इत्यापस्तंबः । तथा नोस्माकं गिरा स्तुत्या प्रशस्त्या सहास्माकं श्रुष्टिरन्नं सभराः सभरं असत् भवति भवतु तथा नेदीयइत् अन्तिकएव सृण्यः सृणिरं कुशः अंकुशवद्वक्रोलविवः पक्वं स्तंबमेयात् आभिमुरख्येन गच्छति श्रुष्टिः सभराअसत् सृण्यः पक्वमेयादिति चन्दानुवृत्तेश्ववायोगेप्रथमेति प्रथमस्य निघाताभावः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

सीरा॑यु॒ञ्जन्ति॑क॒वयो॑युगा॒वित॑न्वते॒पृथक् । धीरा॑दे॒वेषु॑सु॒म्नया॑ ॥ ४ ॥

सीरा॑ । यु॒ञ्जन्ति॑ । क॒वयः॑ । युगा॑ । वि । त॒न्वते॑ ।
पृथक् । धीराः॑ । दे॒वेषु॑ । सु॒म्नया॑ ॥ ४ ॥

कवयोमेधाविनक्तविजः सीरा सीराणि कर्षणसाधनानि नियुञ्जन्ति योजयन्ति युगा युगान्यपि पृथक् परस्परं वितन्वते भिन्नप्रदेशानि कुर्वन्ति कीदृशाः कवयः देवेषु विषये धीराः धीमन्तः किमर्थं सुम्नयासुम्नमिति सुखनाम सुखेच्छया सुम्नशब्दात्कयजन्ताद्भावे अपत्ययादित्यकारप्रत्ययः सुपांसुलुगिति तृतीयायाआकारः अथवा धीराधीमन्तः देवेषु सुम्नया सुम्नेन देवेषु सुखं भूयादिति सुपांसुलुगित्यादिना विभक्तेर्याजादेशः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

निरीहावाऋणोतनसंवरत्रादधातन ।

सिञ्चामहाअवतमुद्रिणं वयं सुषेकमनुपक्षितम् ॥ ५ ॥

निः । आऽहावान् । ऋणोतन । सम् । वरत्राः । दधातन ।

सिञ्चामहै । अवतम् । उद्रिणम् । वयम् ।

सुऽसकम् । अनुपक्षितम् ॥ ५ ॥

हे सखायआहावान् आहूयन्ते पानार्थं गावोत्रेत्याहावा निपानानि अत्रौचित्यादग्नि-
चयनप्रदेशकर्षणार्थं गोपानसाधनद्रुममयपानपात्राण्युच्यते तानाहावान्निष्कृणोतन निष्कुरुत
आहूयतेर्निपानमाहावइति निपातितः थाथादिस्वरः ऋणोतन तप्तनवित्यादिना तनप् तेना-
डित्वाद्गुणः श्राभ्यस्तयोरातइत्याकारलोपः । किमर्थमाहावकरणं वरत्रस्थापनं चेति अत्रोच्य-
ते वयं अवतमवटं सिञ्चामहै कीदृशमवटं उद्रिणं उद्राववन्तं सुषेकं सुष्ठु सेक्तुं शक्यंअनुपक्षितं
अनुपक्षीणं कदाचिदप्युदकोपक्षयरहितं ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

इष्कृताहावमवतंसुवरत्रंसुषेचनम् । उद्रिणंसिञ्चेअक्षितम् ॥ ६ ॥ १८ ॥

इष्कृतऽआहावम् । अवतम् । सुऽवरत्रम् । सुऽसेचनम् ।

उद्रिणम् । सिञ्चे । अक्षितम् ॥ ६ ॥ १८ ॥

इष्कृताहावं संस्कृताहावं अवतं अवटं द्रोणं सिञ्चे सेचयामि पुनः कीदृशमवतं सुवरत्रं
शोभनवरत्रोपेतं सुषेचनं शोभनोदकसेकोपेतं उद्रिणं उद्राववन्तं अक्षितमक्षीणं ॥ ६ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पंचमेषादशोवर्गः ॥ १८ ॥

अथ सप्तमी—

प्रीणीताश्वान्हितं जयाथस्वस्तिवाहं रथमित्कणुध्वम् ।

द्रोणाहावमवतमश्मचक्रमंसत्रकोशंसिञ्चतानृपाणम् ॥ ७ ॥

प्रीणीत । अश्वान् । हितम् । जयाथ । स्वस्तिवाहम् । रथम् ।
इत् । कृणुध्वम् । द्रोणं आहावम् । अवतम् । अश्वमचक्रम् ।
अंसत्रकोशम् । सिञ्चत । नृपानम् ॥ ७ ॥

हे ऋत्विजो यूयं अश्वान् व्यापनशीलान् बलीवदान् प्रीणीत उचितघासोदकादिप्रदाने-
न प्रीणयत यथा क्षेत्रकर्षणाय प्रभवन्ति तथाकुरुतेत्यर्थः तथाकृत्वा हितं वपनायोचितं क-
र्षणं जयाथ जयथ संपादयथ तथा रथं चयनाख्यं हलाख्यं वा स्वस्तिवाहमित् । सुखस्य
वाहकमेव कृणुध्वं कुरुध्वं तदर्थं द्रोणाहावं आह्वयन्त्यत्र पानार्थं बलीवदानित्याहावोजला-
धारः पात्रविशेषः सच द्रोणमयोद्गममयआहावोयस्य तादृशं अवतं अवटवन्निभूतं अश्वचक्रं
व्याप्तक्रमणं अश्वमयचक्रं वा अंसत्रकोशं अंसत्रं कवचं यथा कायं रक्षति तद्वदुदकस्य कोशं कोश-
स्थानीयं नृपाणं नृणां कर्मनेतृणां पानयोग्यं ईदृशं अवतं सिञ्चत हेऋत्विजः एवमृत्तिकस्तुतिपक्षे।
सूक्तस्य वैश्वदेवपक्षे एवं योजना । प्रीणीत प्रीणयताश्वान् स्नानपानयोग्यान्ः संग्रामयोग्या-
न् कुरुतेत्यर्थः हितं जयाथ हितमिति क्रियाविशेषणं कथं जयाथ बन्धुसुहृद्योयथाहितं भ-
वति तथा जयथ संग्रामं स्वस्तिवाहं स्वस्तीत्यविनाशनाम अविनाशवाहनं रथमित् रथं च
कृणुध्वं इदिति चार्थे अश्वं रथं च दृढं कृत्वा संग्रामभूमिं गत्वा द्रोणाहावमित्यादीनि द्विती-
यान्तानि कूपाख्यसंग्रामविशेषणानि सिञ्चतेत्यनेन संबध्यते द्रोणः द्रुममयः सएव रथ आहा-
वआहावस्थानीयोयस्य संग्रामस्य तं अवतं कूपनामैतत् कूपं संग्रामाख्यं अश्वचक्रं कूपपा-
न्तनिबद्धाश्वसदृशपहरणायुधवन्तं असनानि वाक्षेपणानिवा चक्राख्यायुधविशेषायस्मिन् तं-
व्याप्तचरणवन्तं व्याप्तक्रमणवन्तं वा चक्रं चकतेर्वा चरतेर्वाक्रमतेर्वाक्रमयतेर्वेति'निरुक्तं । अंस-
त्रकोशं अंसत्राणि धनुषि कवचानि च कोशस्थानानि यस्मिन् तं सिञ्चत उत्सिञ्चत नृपानं
यस्मिन् योद्धारउदकवत्पीयन्ते मार्यन्ते तं ईदृशं कूपसदृशं संग्रामं सिञ्चत हे अश्वमदीयायो-
द्धारः सूक्तस्य वैश्वदेवत्वात् हे सैनिकाविश्वेषां देवानां प्रसादेन सर्वमेतत्कुरुतेत्यर्थः एवं नि-
राहावानित्यादिषु कूपरूपव्याजेन संग्रामवर्णनमवगन्तव्यं ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

ब्रजं ऋणुध्वंसहिवोनृपाणोवर्मसीव्यध्वंबहुलापृथूनि ।
पुरःऋणुध्वमायसीरधृष्टामावःसुस्रोच्चमसोदंहतातम् ॥ ८ ॥

ब्रजम् । ऋणुध्वम् । सः । हि । वः । नृपानः । वर्म । सीव्यध्वम् ।
बहुला । पृथूनि । पुरः । ऋणुध्वम् । आयसीः । अधृष्टाः ।
मा । वः । सुस्रोत् । चमसः । दंहत । तम् ॥ ८ ॥

हे ऋत्विजो ब्रजं ऋणुध्वं ब्रजं गोष्ठं कुरुध्वं आशिरदोहार्थं गोस्थानं कुरुते सहि सखलु
वोनृपानः नेतृणां देवानां पातव्यः देवपानसाधनइति सान्नायरूपेण वा आशिररूपेण वा गोः
पयआदिकं देवाः पिबन्ति खलु वर्म वर्माणि सीव्यध्वं वर्मवत् प्रधानस्योभयतआच्छादकत्वात्
प्रयाजादीनि प्राच्यानि प्रतीच्यानि चांगानि वर्माणि तानि सीव्यध्वं दलयध्वं कुरुध्वमित्यर्थः ।
कीदृशानि वर्माणि बहुला बहुलानि अनेकानि तानि च पृथूनि विस्तीर्णानि तथा पुरः पुराणि
धिष्ण्यादीनि यष्टव्यानां देवानां वा पुरः शरीराणि आयसीः अयोमयवत् सारभूताः अधृष्टाः
अन्धैरधृष्टाः पूरणीयाग्रहावा पुरइत्युच्यन्ते तानुकलक्षणान् कुरुत वीयुष्मदीयश्चमसोयज्ञा-
ख्योभक्षणसाधनश्चमसएव वा चमसपक्षे सामान्येनैकवचनं मासुस्रोत् मासवेत् स्रवतेर्लडि ब-
हुलंछन्दसीति शपःश्लुः तं दंहत दृढीकुरुत यथाविकलोन भवति तथा कुरुत दृहदृहिवृद्धौ
भौवादिकः तस्मात्स्रोति इदित्वान्नुम् ऋत्विक्स्तुतिपक्षे एवं ! वैश्वदेवपक्षे अस्मदीयायोद्धारो-
युयं नरोयोद्धारः पिबन्ति प्रत्यर्थिनां प्राणानिति नृपाणः सतादशोयुष्मदीयः खलु गोष्ठपक्षे न-
राणां पानसाधनः सखलु पातेः करणाधिकरणयोश्चेतिल्युट् वर्म वर्माणि कवचानि सीव्यध्वं
बहुलानिपृथूनिच यथाभवन्ति तथा पुरः पुरीः ऋणुध्वमायसीरन्धैरधृष्टाश्च वश्चमसः अदन-
साधनमासुस्रोत् मासवेत् तं दंहतेतिदेवतानुग्रहलब्धबलोवदति ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

आवोधियंयज्ञियांवर्तुतयेदेवादेवीयंजतांयज्ञियामिह ।
सानोदुहीयद्यवंसेवगत्वीसहस्रधारापर्यसामहीगौः ॥ ९ ॥

आ । वः । धियंम् । यज्ञियांम् । वर्ते । ऊतये । देवाः । देवीम् ।
यजताम् । यज्ञियांम् । इह । सा । नः । दुहीयत् । यवसाइव ।
गत्वी । सहस्रंधारा । पयसा । मही । गौः ॥ ९ ॥

हे देवाः स्तोतारऋत्विजोवोयुष्माकमृतये यज्ञियां यज्ञार्हां धियं बुद्धिं आवर्ते प्रवर्तये य
द्वा हे देवाऋत्विजोवोयज्ञियां धियं युष्माकं कर्तव्यत्वेन संबन्धिनोमस्माकं ऊतये रक्षणायार्वर्ते
अपिवा देवाएव संबोध्याः हे देवावोयुष्माकं धियं बुद्धिं आवर्ते आवर्तयामि किमर्थं ऊतये-
स्माकं रक्षणायं कीदृशीं धियं यज्ञियां यज्ञार्हां देवीं द्योतमानां यजतां पूज्यां इहास्मिन्यागे
अस्यां भूमौ वा एकोयज्ञियामितिशब्दः पूरणः सा धीर्नोस्माकं दुहीयत् दुह्यात् । तत्रदृष्टान्तः—
यवसेवा यवसानि भक्षयित्वेव गत्वी पुनर्गोष्ठं गत्व पीत्वीतिवत् पयसा सहस्रधारा मही महती
गौर्यथा दुग्धे तद्वत् ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

आतूषिञ्चहरिमीन्द्रोरुपस्थेवाशीभिस्तक्षताश्मन्मयीभिः ।
परिष्वजध्वंदशकक्ष्याभिरुभेधुरौप्रतिवह्निंयुनक्त ॥ १० ॥

आं । तु । सिञ्च । हरिम् । इम् । द्रोः । उपस्थे । वाशीभिः ।
तक्षत । अश्मन्मयीभिः । परि । स्वजध्वम् । दश । कक्ष्याभिः ।
उभे इति । धुरौ । प्रति । वह्निम् । युनक्त ॥ १० ॥

हे अध्वर्यो त्वं एनं हरिंहरितवर्णं सोमं द्रोः द्रुमविकारस्य पात्रस्योपस्थउपरि आसिञ्च
आसेकं कुरु तद्वति पूरणः । तदर्थं हे पात्रसंपादिनः अश्मन्मयीभिः अयःशिलासारभूताभिः वा-
शीभिस्तक्षत पात्राणि । नकारोपजनञ्छान्दसः मयटः टित्वाव डीप् । तानि पात्राणि सोमपूर्णानि
दश दशसंख्याकानि कक्ष्याभिः प्रकारैः पर्यायेण परिष्वजध्वं संस्करुध्वं आसादयत यद्वा
वाशीभिरश्मन्मयीभिर्हविर्धानशकटे तक्षत ते च दशकक्ष्याभिर्दशसंख्याकांभीरज्जुभिः परिष्वजध्वं
उभे धुरौ युगसंबन्धिन्यौ वह्नी वाहकावनड्वाहौ युनक्त अथवायं मंत्रश्चयनक्षेत्रकर्षणसाधनह-
लविषयतयाव्याख्येयः ॥ १० ॥

अथैकादशी—

उभेधुरौवह्निरापिब्दमानोन्तयोर्नैवचरतिद्विजानिः ।

वनस्पतिवनस्थापयध्वंनिषूदधिध्वमखनन्तउत्सम् ॥ ११ ॥

उभे इति । धुरौ । वह्निः । आपिब्दमानः । अन्तः । योनाइव ।

चरति । द्विजानिः । वनस्पतिम् । वने । आ । अस्थापयध्वम् ।

नि । सु । दधिध्वम् । अखनन्तः । उत्सम् ॥ ११ ॥

हविर्धानशकटस्योभे धुरौ आपिब्दमानः आशब्दमानोवह्निराहकोनङ्गान् योनावन्तरिव द्वि-
जानिः द्विजायः तयोन्तश्चरति तंवनस्पतिं वनस्पतिविकारं शकटं वने वनसंबन्धिनि वृक्षे मेथी-
भूते इत्यर्थः तत्रास्थापयध्वं - यद्वा वने वननीये देशे आस्थापयध्वं आस्थापयत पश्चात्तत्रस्थं
सोमं सु सुष्ठु निदधिध्वं सुखं यथा भवति तथा स्थापयतासंघां अभिषवप्रदेशे वा पश्चाद्भुत्सं
तद्रसंअखनन्त संपादयतेत्यर्थः । अथवायमपि मंत्रः कर्षणपरोव्याख्येयः । यस्य लांगलस्योभे
धुरावपिब्दमानः शब्दमानोवह्निरनङ्गान् अन्तयोर्नाविवेत्यादि समानं तादृशं वनस्पतिं वनस्प-
तिविकारं लांगलं वने वननीये वपनार्थंकर्षणप्रदेशे आस्थापयध्वं सु सुष्ठु सर्वत्र तं लांगलं
निदधिध्वं उत्सं सेकसाधनं गर्तं सिक्त्वा प्रदेशं अखनन्तः ॥ ११ ॥

षष्ठेहनिब्राह्मणाच्छंसिशस्त्रे कपृन्नरइत्येषा—कपृन्नरोयद्धमाचीरजगन्तेतिचैतेइति ।

सैषा द्वादशी—

कपृन्नरःकपृथमुद्धधातनचोदयतखुदतवाजसातये ।

निष्टिग्यःपुत्रमाच्यावयोतयइन्द्रंसबाधइहसोमपीतये ॥ १२ ॥ ११ ॥

कपृत् । नरः । कपृथम् । उत् । दधातन् । चोदयत । खुदत ।

वाजसातये । निष्टिग्यः । पुत्रम् । आ । च्यवय । ऊतये ।

इन्द्रम् । सबाधः । इह । सोमसातये ॥ १२ ॥ ११ ॥

हेनरोनेतारऋत्विजः षष्ठेइन्द्रः कपृत् सुखस्यपूरकोयष्टुणां स्तोतृणांच कमिति सुखनाम
तं कपृथं सुखस्य पूरयितारमिन्द्रं चोदयत प्रेरयत खुदत खुदत क्रीडयत खुदक्रीडायां भौमा
दिकः व्यत्ययेन शः रेफलोपश्छान्दसः संपिष्ट संस्क्रुतेत्यर्थः किमर्थं वाजसातये अन्नस्य

लाभाय तदेवाह—हेहोतः निष्टिष्ठ्यः पुत्रं निष्टिं दितिं स्वसपत्नीं गिरतीति निष्टिष्ठीरदितिः तस्याः पुत्रमिन्द्रं सबाधः सहपापैः प्रयासरूपैः कर्मभिर्बाध्यन्तइति सबाधकृत्विजः तथाविधायुं सोमपीतये तस्य सोमपानायोतयेस्माकं रक्षणाय वा च्यवय व्यत्ययेनैकवचनं आच्याव-यतेत्यर्थः ॥ १२ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पञ्चमे एकोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

प्रतेरथमिति द्वादशर्चं तृतीयं सूक्तं भर्ग्याश्वपुत्रोमुद्रलक्ष्मिः आद्या तृतीया अन्त्याचेति तिस्रोबृहत्यः शिष्टानव त्रिष्टुभः द्रुघणोनाम मुद्ररः तद्देवत्यमिदं इन्द्रदेवत्यं वा । तथाचानुक्ता-न्तं—प्रतेमुद्रलोभार्म्यश्वोद्रुघणेन वृषभेण चार्जिजिगायेति द्रौघणंवाद्यातृतीयांत्याच बृंहत्यइति । गतोविनियोगः । अत्राहुः—मुद्रलस्य हतागावश्चौरैस्त्यक्त्वा जरद्गवं । सशिष्टं शकटे कृत्वा ग-त्वैककजुराहवं ॥ १ ॥ द्रुघणं युयुजेन्यत्र चौरमार्गानुसारकः । द्रुघणं चाग्रतः क्षिप्त्वा चौरै-र्योजगृहे स्वगाइति ॥ २ ॥ तथा निरुक्तेपीयं कथा सूचिता—मुद्रलोभार्म्यश्वकृत्विषभं च-द्रुघणं च युक्त्वा संग्रामे व्यवहृत्यार्जिं जिगायेति ।

तत्र प्रथमा—

प्रतेरथमिथुऋतमिन्द्रोवतुधृष्णुया ।

अस्मिन्नाजौपुरुहूतश्रवाय्येधनभक्षेषुनोव ॥ १ ॥

प्र । ते । रथम् । मिथुऋतम् । इन्द्रः । अवतु । धृष्णुऽया ।

अस्मिन् । आजौ । पुरुऽहून् । श्रवाय्ये । धनभक्षेषु । नः । अवा ॥ १ ॥

हेमुद्रल ते रथं मिथुऋतं मिथःऋतं असहायं कृतं अथवा मिथुरिति मिथयानाम अ-श्वादिभिः शून्यं कृतं धृष्णुया धर्षणशीलइन्द्र अवतु रक्षतु यद्वा धृष्णुया धर्षणशीलेन वज्रे-ण उभयत्र सुपांसुलुगिति सुपोयाजादेशः । अथ प्रत्यक्षकृतः हेपुरुहूत बहुभिराहूतेन्द्र अ-स्मिन्नाजौ संग्रामे अपहतगोभिश्चौरैः कृते संग्रामे कीदृशे श्रवाय्ये श्रोतव्ये विश्रुतइत्यर्थः श्रुदक्षीत्यादिना आय्यप्रत्ययः धनभक्षेषु अस्मासु गोरूपधनभजनकमिषु सत्सु यद्वा गोरूपध-नस्य भक्षकेषु चौरिषु जेतव्येषु सत्सु नोस्मानवरक्ष ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

उत्स्मवातोवहतिवासोअस्याअधिरथंयदजयत्सहस्रम् ।
रथीरभून्मुद्गलानीगविष्टौभरेकृतंव्यचेदिन्द्रसेना ॥ २ ॥

उत् । स्म । वातः । वहति । वासः । अस्याः । अधिरथम् ।
यत् । अजयत् । सहस्रम् । रथीः । अभूत् । मुद्गलानी । गोइष्टौ ।
भरे । कृतम् । वि । अचेत् । इन्द्रसेना ॥ २ ॥

अस्याः रथीरभून्मुद्गलानीइति वक्ष्यमाणत्वाद्स्य मुद्गलस्य पत्न्याः सारथिभूतायाः वा-
सोशुकं वातोवायुरुद्धहति ऊर्ध्वं प्रापयति श्रमजनितस्वेदापनयाय अथवा शीघ्ररथधावनज-
नितोवायुरंशुकं चालयतीत्यर्थः । कदेत्युच्यते—यद्यदाधिरथं अधिकं रथमारुह्य सहस्रं सह-
स्रसंख्याकं गोसंघमजयत्तदा यत्र यागोसहस्रमजयत् अस्याइतिवा योज्यं यद्योगाजयतेर्ननि-
घातः गविष्टौ गवामपंहतानामेषणे मुद्गलानी मुद्गलस्यस्त्री रथीरभूत् सारथिरभवत् छान्दसआ-
नुक् इन्द्रसेनास्तुत्या परितुष्टस्येन्द्रस्य सेनानी यद्वा इन्द्रस्य शत्रूणां दारयितुः मुद्गलस्य सेना-
नीरूपा मुद्गलानी भरे संग्रामे कृतं संपादितं गोसंघं व्यचेत् व्यचिनोत् शत्रुभ्यः पृथक्कृतवती
चयतेर्लङिबहुलं छन्दसोति विकरणस्य लृक् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अन्तर्यच्छजिघांसतोवज्रमिन्द्राभिदासतः ।
दासस्यवामघवन्नार्यस्यवासनुतर्यवयावधम् ॥ ३ ॥

अन्तः । यच्छ । जिघांसतः । वज्रम् । इन्द्र । अभिदासतः ।
दासस्य । वा । मघवन् । आर्यस्य । वा । सनुतः । यवय । वधम् ॥ ३ ॥

हेइन्द्र जिघांसतोहन्तुमिच्छतः अभिदासतः अभिद्रुह्यतः शत्रोर्वज्रमन्तर्यच्छ अन्तर्गमय ।
तदेवाह—हेमघवन् धनवन्निन्द्र दासस्यवा उपक्षीणस्याल्पस्य आर्यस्याभिगन्तव्यस्य महतोषा
शत्रोः वधं वज्रनामैतत् हननसाधनं वज्रं सनुतः अन्तर्हितनामैतत् अन्तर्हितं गूढं प्रयुज्यमानं
यवय पृथक्कुरु ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

उद्गोहृदमपिबज्जहृषाणःकूटंस्मत्तृहद्भिमातिमेति ।
 प्रमुष्कभारःश्रवइच्छमानोजिरंबाहूअभरत्सिषासन् ॥ ४ ॥
 उद्गः । हृदम् । अपिबत् । जहृषाणः । कूटम् । स्म । तृहत् ।
 अभिःमातिम् । एति । प्र । मुष्कऽभारः । श्रवः । इच्छमानः ।
 अजिरम् । बाहू इति । अहरत् । सिषासन् ॥ ४ ॥

अत्र वृषभः स्तूयते वृषभः उद्गुदकस्य हृदं अगाधजलाशयमपिबत् जहृषाणः अत्य-
 न्तं हृषितः सन् तथाकूटं पर्वतशृंगं चौरैर्गोपिधानार्थं निहितं तृहत् स्म शृंगेण विहिंसितवान्
 व्यदारयदित्यर्थः । तथा कृत्वा अभिमातिमेति शत्रुं गच्छति हन्तुं पश्चान्मुष्कभारः प्रवृद्धमु-
 ष्कः प्रवृद्धस्य वृषभस्य हि मुष्कवृद्धिर्भवति तथा प्रवृद्धोवृषभः श्रवः श्रूयतइति
 श्रवोयशः इच्छमानः इच्छन् अजिरं गमनशीलं शत्रुं बाहू बाहुभ्यां बाहोर्वा पाभरत् प्रह-
 तवान् यद्वा अजिरमिति क्षिपनाम क्षिपं सिषासन् संभक्तमिच्छन् बाहू पाभरत् प्रसारितवा-
 नित्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

न्यक्रन्दयन्नुपयन्तएनममैहयन्वृषभमध्यआजेः ।
 तेनसूभर्वंशतवत्सहस्रंगवांमुद्गलःप्रधनेजिगाय ॥ ५ ॥
 नि । अक्रन्दयन् । उपयन्तः । एनम् । अमैहयन् । वृषभम् ।
 मध्ये । आजेः । तेन । सूभर्वम् । शतवत् । सहस्रम् ।
 गवाम् । मुद्गलः । प्रधने । जिगाय ॥ ५ ॥

मुद्गलआह तेनेति तच्छब्दश्रुतेर्यच्छब्दाध्याहारः यमेनं वृषभं न्यक्रन्दयत् नितरां क्र-
 न्दनमकुर्वन् के उपयन्तः समीपे गच्छन्तो नराः यथा प्रचण्डेन क्रन्दनेन शत्रवोभीताः पला-
 यन्ते तथा कुर्वन् किं वृषभं वर्षकं सेकारं आजेः संग्रामस्य मध्ये अमैहयन् सूत्रपुरीषोत्सर्ग
 विश्रामार्थं कारितवन्तः सूभर्वं भवतिरत्तिकर्मा शोभनचणकादिभक्षकं ताडशोभथाभवति

तथा कृत्वेत्यर्थः । यद्वैतद्गोसहस्रविशेषणं तेन उक्तरूपेण वृषभेण सूभवं सुष्ठु यवसास्वादि शतवच्छतोपेतं गवां सहस्रं मुद्गलपतन्नामाहं पधने संग्रामे जिगाय अजैषं ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

कृकर्दवेवृषभोयुक्तआसीदवावचीत्सारथिरस्यकेशी ।

दुधैर्युक्तस्यद्रवतःसहानंसक्च्छन्तिष्मानिष्पदोमुद्गलानीम् ॥ ६ ॥ २० ॥

कृकर्दवे । वृषभः । युक्तः । आसीत् । अवावचीत् । सारथिः ।

अस्य । केशी । दुधैः । युक्तस्य । द्रवतः । सह । अनसा ।

क्च्छन्ति । स्म । निःस्पदः । मुद्गलानीम् ॥ ६ ॥ २० ॥

ककर्दवे हिंसनाय शत्रूणां वृषभोवर्षिता गौर्युक्तआसीत् रथे संबद्धोभूत् केशी केशवान् प्रग्रहवान् अस्य राज्ञोरथस्य वा सारथिर्मुद्गलानीत्यर्थः सारथ्यभिप्रायेण केशीति पुल्लिङ्गता अवावचीत् वृषभभयजनकं शत्रुभयजनकं वा क्रोशं अकरोत् अथवा केशी केशिनी सारथिरस्य अमुमित्यर्थः अमुं वृषभं शब्दमकारयत् वचपरिभाषणे इत्यस्य केवलस्य अन्तर्णीतण्यर्थस्य यङ्लुगन्तस्य लङ्ङि रूपं अथवा अस्य सारथिः सहायभूत् केशी प्रकृष्टकेशोवृषभः अवावचीत् भृशमशब्दयत् । एवंभूतस्य दुधैः दुर्धरस्य अनसा सह द्रवतः शीघ्रं शत्रुमध्ये रथेन सह धावतोवृषभस्य भयंकरशब्देन निष्पदोनिर्गच्छन्तोयोद्धारोमुद्गलानीं मुद्गलस्य योषितं सारथिभूतां प्रति क्च्छन्तिस्म अगच्छन्तित्यर्थः पाघेत्यादिना क्च्छादेशः ॥ ६ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पंचमे विंशोवर्गः ॥ २० ॥

अथ सप्तमी—

उत्प्रधिमुदहन्नस्यविद्वानुपायुनृग्वंसंगमत्रशिक्षन् ।

इन्द्रउदावत्पतिमघ्यानामरंहतपद्याभिःकुकुञ्चान् ॥ ७ ॥

उत् । प्रधिम् । उत् । अहन् । अस्य । विद्वान् । उप । अयुनृक् ।

वंसंगम् । अत्र । शिक्षन् । इन्द्रः । उत् । आवत् । पतिम् ।

अघ्यानाम् । अरंहत । पद्याभिः । कुकुञ्चान् ॥ ७ ॥

उतापिच विद्वान् मुद्रलोस्य रथस्य प्रधिं प्रधिरथच्छिद्रकाष्ठप्रान्तकाष्टः सच रथावयवा-
नामुपलक्षकः रथावयवमुदहन् उदगमयत् रथं सन्ननाहेत्यर्थः । तदनन्तरमत्र स्थे वंसगं वन-
नीयगमनं वृषभं शिक्षन् शिक्षयन् रज्जुषु स्थापन् उपायुनक् रथसमीपे युगे अयोजयत् यु-
जेर्लङ्घि तिपोहलूङ्घादिलोपः एवंसति इन्द्रोदेवः अद्ययानां अहन्तव्यानां गवां पतिं उवउत्क-
ष्टमावत् रक्षामकरोत् पश्चात्ककुम्भान् वृषभः पद्याभिः सरणिभिः अरंहत वेगेनागमत्तरहिर्गत्य-
र्थः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

शुनमंष्ट्राव्यचरत्कपर्दीवरत्रायांदावानस्यमानः ।

नृम्णानिक्वण्वन्बहवेजनायगाःपस्पशानस्तविषीरधत्त ॥ ८ ॥

शुनम् । अष्ट्राव्य । अचरत् । कपर्दी । वरत्रायाम् ।

दारुं । आहनस्यमानः । नृम्णानि । क्वण्वन् । बहवे ।

जनाय । गाः । पस्पशानः । तविषीः । अधत्त ॥ ८ ॥

शुनमिति सुखनाम सुखं यथाभवति तथा अष्ट्रावी अष्ट्राप्रतोदः तद्वान् छान्दसोविनिः
कपर्दी कपर्दवान् अचरत् संचरति । किंकुर्वन् वरत्रायां वधौ दारुकाष्ठं रथांगभूतमानस्यमानः
सर्वतोबद्धन् पुनः किंकुर्वन् बहवे जनाय स्वपुत्रभृत्यादिलक्षणाय नृम्णानि धनानि शत्रुसंब-
न्धीनि सुखानिवा क्वण्वन् गाः पस्पशानः स्पृशन् स्पशबाधनस्पर्शनयोः छान्दसोर्लटि
कानच् एवंकुर्वन् तविषीर्बलानि अधत्त धत्ते जयंप्राप्नोतीत्यर्थः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

इमंतंपश्यवृषभस्ययुञ्जंकाष्ठायांमध्येद्रुघ्नंशयानम् ।

येनजिगायशतवंतसहस्रंगवांमुद्गलःपृतनाज्येषु ॥ ९ ॥

इमम् । तम् । पश्य । वृषभस्य । युञ्जम् । काष्ठायाः । मध्ये ।

द्रुघ्नम् । शयानम् । येन । जिगाय । शतवन्त् ।

सहस्रम् । गवाम् । मुद्गलः । पृतनाज्येषु ॥ ९ ॥

कचनसखायं सेनादिसहायाभावेन जयविषये उपहासं कुर्वाणं प्रतिब्रवीति राजाद्रु-
षणेन वृषभेण चार्जि जिगायेत्युक्तत्वात् पूर्वं वृषभोवर्णितः अत्रद्रुषणोवर्ण्यते हेसखे तमिमं
द्रुषणं पश्य कीदृशमिममिति उच्यते युजेरः मासेइति नुम् युञ्ज युज्यते इति युक् सखावृष-
भस्य सखिभूतं वृषभोयावंतमर्थं साधयति तावन्तमेव साधयन्तमित्यर्थः। पुनः कीदृशं काष्ठा-
यामध्ये। आज्यन्तोपिकाष्ठा उच्यते इति निरुक्तं। आज्यं तस्य मध्ये संग्रामइत्यर्थः। तत्र श-
यानं हन्तव्यान् सर्वांन् हत्वा सुखेन स्वपन्तं निर्व्यापारत्वेन वर्तमानं ईदृशं द्रुममयं घनं पश्येत्य-
र्थः येन द्रुषणेन शतवत् शतोपेतं गवां सहस्रं पृतनाज्येषु संग्रामे जिगाय अहमजैषं तमिमं
पश्येति सपन्वयः जयतेर्लिट् सन्लिटोर्जेरित्यभ्यासादुत्तरस्य कुत्वं मिपोणल् ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

आरेअघाकोन्वी१त्थाददर्शयंयुञ्जन्तितम्वास्थापयन्ति ।

नास्मैतृणञ्चोदकमाभरन्त्युत्तरोधुरोवहतिप्रदेदिशत् ॥ १० ॥

आरे । अघा । कः । नु । इत्था । ददर्श । यम् । युञ्जन्ति । तम् ।

ऊँ इति । आ । स्थापयन्ति । न । अस्मै । तृणम् । न । उदकम् ।

आ । भरन्ति । उत्तरः । धुरः । वहति । प्रदेदिशत् ॥ १० ॥

यआरे समीपएव अघा अघानि दुःखानि शत्रुरूपाणि करोति तं कोनगेनु इदानीं इत्था
इत्थं ददर्श पश्यति । किंच यं द्रुषणं युञ्जन्ति रथे तम् तमेवास्थापयन्ति आरोहयन्तीत्यर्थः ।
अथवा यं रथे युञ्जन्ति तमेव महरणार्थमास्थापयन्ति उभयविधकार्यमेकः करोतीत्यर्थः । किं-
चास्मै तृणं नाभरन्ति नाहरन्ति तथोदकं नाहरन्ति ह्यग्रहोर्भइति भत्वं ईदृशोद्रुषण उत्तरोदक्षि-
णस्य वृषभस्य स्वयमुत्तरः सन् धुरोरथभारस्य रथधुरं वहति प्रदेदिशत् प्रकर्षेण जयं स्वामिने
प्रदिशत् शत्रूणां वा भयंप्रदिशत् वहति दिशति सर्जने इत्यस्माद्यङ्लुगन्ताच्छतरिरूपं ॥ १० ॥

अथैकादशी—

परिवृत्तेवफतिविद्यमानत्पीप्यानाकूचक्रेणेवसिञ्चन् ।

एषैष्याचिद्रथ्याजयेमसुमङ्गलंसिनं वदस्तुसातम् ॥ ११ ॥

परिवृक्ताऽइव । पतिऽविद्यम् । आनट् । पीप्याना ।
 कूचक्रेणऽइव । सिञ्चन् । एषऽएष्यां । चित् । रथ्यां ।
 जयेम । सुमङ्गलम् । सिनऽवत् । अस्तु । सातम् ॥ ११ ॥

अत्र मुद्गलानी सारथिः स्तूपते—एषा मुद्गलानी परिवृक्तेव वृजीवर्जने परित्यक्ता पत्या
 पत्यावियुक्ता योषिदिव सा यथा पतिविद्यं विद्योवेद्योलंभनीयः पतिश्चासौ विद्यश्चपतिविद्यमानशे
 तद्वत्पतिविद्यं आनट् आनट् व्याप्तिकर्मा नशेर्लुङि मंत्रेघसेति च्लुङ् छन्दस्यपि दृश्यतइत्यन-
 जादीनामप्याडागमः अश्रोतेर्वा लिटि नलोपश्छान्दसः तथा पतिसमीपं सारथित्केनागत्य पी-
 प्याना वर्धमाना भवति किमिव कूचक्रेणोव सिञ्चन् कुः पृथिवी तस्याश्चक्रोवलयः कूचक्रः तेन
 वर्षणीयत्वेन निमित्तेन सिञ्चन् जलवर्षन् मेघइव सयथा अन्तरिक्षे स्वल्पमात्रोपि वर्षणसमये
 महान् भवति तद्वदियमपि शत्रुमध्ये शरधारावर्षन्ती वर्धतइत्यर्थः । तथा एषैष्या एषितव्यो-
 गोसंघः एषः तमिच्छतीत्येषैषी इदृश्या तयारथ्या सारथिभूतया जयेम शत्रुभिरपहतं गोसंघं
 तस्याः सातं दत्तं संभजतं वा सुमंगलं शोभनमंगलवत् सिनवत् सिनमन्त्रं तद्वच्चास्तु गोरूपा-
 न्नवच्च भवतु ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

त्वंविश्वस्यजगतश्चक्षुरिन्द्रासिचक्षुषः ।
 वृषायदाजिं वृषणासिषाससिचोदयन्वर्धिणायुजा ॥ १२ ॥ २१ ॥

त्वम् । विश्वस्य । जगतः । चक्षुः । इन्द्र । असि । चक्षुषः ।
 वृषा । यत् । आजिम् । वृषणा । सिषाससि । चोदयन् ।
 वर्धिणा । युजा ॥ १२ ॥ २१ ॥

सूक्तस्य विकल्पेनैन्द्रत्वात् आदाविन्द्रस्य स्तुतत्वादन्तेपि इन्द्रः स्तूपते । हेइन्द्र त्वं विश्व
 स्य सर्वस्यजगतः चक्षुषः चक्षुष्मतः पश्यतोवाजगतः चक्षुरसि प्रत्येकमुत्पत्तिविशिष्टचक्षुःस-
 द्भावेपि सर्वस्य साधारणं चक्षुरसि त्वया द्रष्टव्यानैहिकामुष्मिकपदार्थान्पश्यन्तीत्यर्थः त्वामेव
 हि यज्ञादिना लब्ध्वा पुरुषार्थान् साधयन्ति यद्वा विश्वस्य जगतोयन्निजं चक्षुरस्ति तस्यापि

चक्षुषस्त्वं चक्षुरसि यद्यस्मात् वृषा अभिमतवर्षकस्त्वं आर्जि मुद्गलस्य मम संग्रामं वधिणा पा-
शेन युजा युजौ युक्तौ वृषणा वृषणौ वर्षकावश्वौ रथे योजयित्वा चोदयन् शत्रुषु प्रेरयन्
सिषाससि आर्जि संभक्तमिच्छसि तस्माच्चक्षुरसि ॥ १२ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पञ्चमे एकविंशोवर्गः ॥ २१ ॥

आशुःशिशानइति त्रयोदशार्चं चतुर्थं सूक्तं इन्द्रपुत्रस्य अपतिरथनाम्नआर्षं त्रयोदश-
नुष्टुप् शिष्टास्त्रिष्टुभः बृहस्पतेपरिदीयेत्यस्या बृहस्पतिर्देवता अमीषां चित्तमित्यस्या अप्वाख्या
देवी देवता शिष्टाएन्द्र्यः त्रयोदशी विकल्पेन मारुती तथाचानुक्रान्तं—आशुः सप्तानैन्द्रोपतिर-
थश्चतुर्थी बार्हस्पत्योपान्त्याप्वादेव्यन्त्यानुष्टुम्मारुतोवेति । साग्निचित्येऋतौ चित्यग्निषु प्रणी-
यमानेषु दक्षिणतोव्रजता ब्रह्मणैतत्सूक्तं जप्यं । तथाचसूत्रितं—दक्षिणतश्चव्रजं जपत्याशुःशि-
शानइतिसूक्तं समाप्येति । ब्रह्मापतिरथंजपित्वेतिच । युद्धार्थं राज्ञः सन्नहनेअनेन सूक्तेन
राजा ईक्षितव्यः । सूत्रितं अथैनमन्वीक्षेतापतिरथे शासनसौपर्णैरिति ।

तत्र प्रथमा—

आशुःशिशानोवृषभोनभीमोघनाघनःक्षोभणश्चर्षणीनाम् ।

संक्रन्दनोनिमिषएकवीरःशतंसेनाअजयत्साकमिन्द्रः ॥ १ ॥

आशुः । शिशानः । वृषभः । न । भीमः । घनाघनः ।

क्षोभणः । चर्षणीनाम् । सम्क्रन्दनः । अनिमिषः । एकवीरः ।

शतम् । सेनाः । अजयत् । साकम् । इन्द्रः ॥ १ ॥

अयमिन्द्रः आशुः शीघ्रकारी व्यापकोवा शिशानः निशितः शत्रूणां भयजनकइत्य-
र्थः कइव वृषभोनभीमः बिभेत्यस्मादिति भीमः तादृशोवृषभइव सयथा तीक्ष्णाभ्यां शृंगाभ्यां
भीमोभवति तद्वत् अथवा शिशानः तीक्ष्णमतिः व्यत्ययेनात्मनेपदं वृषभोनभीमः वृषभो यथा
शृंगाभ्यां भयजनकस्तद्वच्छत्रूणां भयजनकश्च घनाघनः घातकः शत्रूणां हन्तेः पचाद्यचि ह-
न्तेर्धश्चेतिद्विर्वचनं अभ्यासस्याडागमः घत्वंच धात्वभ्यासयोः । चर्षणीनां चर्षणयोमनुष्याः
मनुष्याणां द्वेष्याणां क्षोभणः क्षोभयिता संक्रन्दनः सम्यक्क्रन्दयिता प्राणिनां आकर्षणेन

प्रहारेणवा अनिमिषः चक्षुर्निमेषरहितः सर्वदा स्वयज्ञगमनयुद्धादिकार्येष्वनलसइत्यर्थः एकवीरः वीरयत्यमित्रानितिवीरः एकश्चासौ वीरश्च एकवीरः अथवा एकएव विक्रान्तः. असहायेन कार्यक्षमइत्यर्थः । ईदृशोयमिन्द्रः शतं सेनाः साकं सह एकोद्योगेनैव अजयत जयति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

संक्रन्दनेनानिमिषेणजिष्णुनायुत्कारेणदुश्च्यवनेनधृष्णुना ।
तदिन्द्रेणजयततत्सहध्वंयुधोनरिषुहस्तेनवृष्णा ॥ २ ॥

समऽक्रन्दनेन । अनिऽमिषेण । जिष्णुना । युत्ऽकारेण ।
दुःऽच्यवनेन । धृष्णुना । तत् । इन्द्रेण । जयत । तत् ।
सहध्वम् । युधः । नरः । इषुऽहस्तेन । वृष्णा ॥ २ ॥

अस्तुनामेन्द्र उक्तविधस्तथाप्यस्माकं किमिति चेत्तत्राह संक्रन्दनेन अनिमिषेण चोक्त-
लक्षणेन जिष्णुना जयशीलेन युत्कारेण योधनं युत् युद्धकारिणा कर्मण्यण्'दुश्च्यवनेन अन्यै-
रविचाल्येन च्युङ्मुङ् गतौ छन्दसि गत्यर्थेभ्यइति युच् धृष्णुना धर्षकेण ईदृशेनेन्द्रेण तद्युद्धं
जयत तत् शत्रुबलं सहध्वं अभिभवत् । हेयुधोयोद्धारो हेनरोनेतारः विभाषितं विशेषवचने
बहुवचनमिति विशेषवचनं बहुवचनमिति पूर्वस्याविद्यमानत्वनिषेधादुत्तरं निहन्यते । पुनः
कीदृशेनेन्द्रेणेति इषुहस्तेन वृष्णा वर्षित्राच ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

सइषुहस्तैःसनिषङ्गिभिर्वशीसंस्त्रष्टासयुधइन्द्रोऽगणेन ।
संस्त्रष्टजित्सोमपावाहुशर्धुःप्रधन्वाप्रतिहिताभिरस्ता ॥ ३ ॥

सः । इषुऽहस्तैः । सः । निषङ्गिऽभिः । वशी । समऽस्त्रष्टा । सः ।
युधः । इन्द्रः । गणेन । संस्त्रष्टजित् । सोमऽपाः । वाहुऽशर्धी ।
उग्रऽधन्वा । प्रतिऽहिताभिः । अस्ता ॥ ३ ॥

पूर्वमन्त्रे इन्द्रेण जयतेत्युक्तं अत्रेन्द्रस्य जयसाधनसमर्थत्वं दर्शयति सहन्द्रइषुहस्तैः
भटैः मरुदादिभिर्वशीवशैस्तद्वान् तथा निषङ्गिभिर्युक्तः निषङ्गः खड्गः तद्वद्भिर्वशी सचेन्द्रायुधो

युध्यमानः सन् इगुपधलक्षणः कः अथवा युधोयुद्धहेतोर्गणेन शत्रुसंघेन सह संसृष्टा एकीभ
वनशीलः यतएवंविधः अतः संसृष्टजित् ये परस्परैकमत्येन युद्धाय संसृष्टाभवन्ति तेषां जेता
तथा सोमपाः सोमस्य पाता बाहुशर्धा शर्धोबलं तद्वान् मत्वर्थीयइनिः यद्वा शृधू प्रसहने बाहु
श्यां शर्धयतीत्यभिभवतीति बाहुशर्धा सुप्यजातौणिनिस्ताच्छील्ये इतिणिनिः उग्रधन्वा उग्र
तधन्वा प्रतिहिताभिः शत्रुषु प्रेरिताभिरिषुभिः अस्ता मारयिता यत्रेषुमुंचति तत्र वृथानभव
न्तीत्यर्थः ईदृशेनेन्द्रेण जयतीति संबन्धः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

बृहस्पतेपरिदीयारथेनरक्षोहामित्राँअपबाधमानः ।
प्रभञ्जन्सेनाःप्रमृणोयुधाजयन्अस्माकमेध्यवितारथानाम् ॥ ४ ॥
बृहस्पते । परि । दीय । रथेन । रक्षःऽहा । अमित्रान् ।
अपऽबाधमानः । प्रऽभञ्जन् । सेनाः । प्रऽमृणः । युधा । जयन् ।
अस्माकम् । एधि । अविता । रथानाम् ॥ ४ ॥

हेबृहस्पते बृहतां पते पालयितर्देव रथेन परीदीय परिगच्छ दीयतिर्गतिकर्मा आगत्यच
रक्षोहा रक्षसां हन्ता अमित्रान् शत्रून् अपबाधमानः सर्वतोनाशयन् तथा सेनाः शत्रुसंबन्धिनीः
प्रभञ्जन् प्रकर्षेण नाशयन् प्रमृणः प्रकर्षेण हिंसन् मृणहिंसायां इगुपधलक्षणः कः केन हिंसन्
युधा युद्धेन सावेकाचइति विभक्तेरुदात्तत्वं जयन् एवंसर्वत्र जयं प्रतिपद्यमानः ईदृशस्त्वं अस्माकं
रथानामविता रक्षिता एधि भव ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

बल्विज्ञायःस्थविरःप्रवीरःसहस्वान्वाजीसहमानुग्रः ।
अभिवीरोअभिसत्वासहोजाजैत्रमिन्द्ररथमतिष्ठगोवित् ॥ ५ ॥
बल्विज्ञायः । स्थविरः । प्रऽवीरः । सहस्वान् । वाजी ।
सहमानः । उग्रः । अभिऽवीरः । अभिऽसत्वा । सहऽजाः ।
जैत्रम् । इन्द्र । रथम् । आ । तिष्ठ । गोऽवित् ॥ ५ ॥

सर्वस्य भूतस्य बलं विजानातीति बलविज्ञायः यद्वा बलं ममायमिति सर्वैर्बलत्वेन विज्ञा-
यतइति बलविज्ञायः सर्वस्य बलभूतइत्यर्थः स्थविरोमहान् प्रवीरः प्रकर्षेणवीरः सहस्वान्
पराभिभवसामर्थ्यवान् वाजी वेजनवान् अन्नवान्वा सहमानः शत्रूणामभिभविता उग्रउ-
दूर्णबलः अभिवीरः अभिगतावीरावीर्यवन्तोनुचरायस्य सतथोकः अभिसत्वा अभिगतसत्वा
सहोजाः सहसोबलाज्जातः एवं महानुभावस्त्वं हेइन्द्र जैत्रं जयशीलं रथं आतिष्ठ अस्म-
त्सहायार्थं आरोढुमर्हसि त्वंच गोविद उदकस्य स्तुतेर्बा लब्धा वेदितावा ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

गोत्रभिदंगोविदं वज्रबाहुं जयन्तमज्मप्रमृणन्तमोजसा ।
इमंसंजाता अनुवीरयध्वमिन्द्रं सखायो अनुसंरभध्वम् ॥ ६ ॥ २२ ॥
गोत्रं विदम् । गोविदम् । वज्रं बाहुम् । जयन्तम् । अज्मम् ।
प्रमृणन्तम् । ओजसा । इमम् । संजाताः । अनु । वीरयध्वम् ।
इन्द्रम् । सखायः । अनु । सम् । रभध्वम् ॥ ६ ॥ २२ ॥

गोत्रभिदं गाउदकानि त्रायन्तइति गोत्रामेघाः यद्वा गौर्भूमिः तां त्रायन्तइति गोत्राः पर्व-
ताः तेषां भेत्तारं गोविदं उदकस्य लब्धारं वज्रबाहुं वज्रहस्तं प्रहरणार्थेभ्यइति परनिपातः
जयन्तं जयनशीलं अज्म गमनशीलं शत्रुबलं ओजसा बलेन जयन्तं यद्वा अज्म आर्जि जय-
न्तं ओजसा बलेन प्रमृणन्तं शत्रून्भिभवन्तं ईदृशं महानुभावमिममिन्द्रं हे सखाताः सहोत्प-
न्नाः योद्धारोयूयं अनुवीरयध्वं एनमग्रतः कृत्वा अनुपश्चाद्वीरयध्वं वीरकर्मयुद्धं कुरुध्वं शूर-
वीरविक्रान्तौ वीरशब्दात्तत्करोति तदाचष्टइति णिच् हेसखायः परस्परं सखिभूताः यूयमिम-
मिन्द्रं संरभमाणमनुसंरभध्वं ॥ ६ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पंचमे द्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

अथ सप्तमी—

अभिगोत्राणिसहसागाहमानो वयोवीरः शतमन्युरिन्द्रः ।
दुश्चयवनः पृतनाषाळयुष्योऽस्माकं सेना अबतु प्रयुत्सु ॥ ७ ॥

अ॒ग्नि । गो॒त्राणि । सह॑सा । गा॒र्ह॒मानः । अ॒द॒यः । वी॒रः ।
 श॒त॒म॒न्युः । इन्द्रः॑ । दुः॒श्च॒य॒वनः । पृ॒त॒ना॒षाट् । अ॒यु॒ध्यः ।
 अ॒स्माक॑म् । से॒नाः । अ॒व॒तु । प्र । यु॒त्सु ॥ ७ ॥

अयमिन्द्रो गोत्राणि मेघान् सहसा बलेन अभिगाहमानः प्रविशन् अदयः निर्दयः
 वीरः विक्रान्तः शतमन्युः बहुयज्ञः बहुक्रोधो वा दुश्चयवनः अन्यैरचाल्यः स्वयं पृतनाषाट्
 शत्रुसेनानामभिभविता छन्दसिसहइतिण्विः सहेःसाढःसइति मूर्धन्यादेशः अयुध्यः संम-
 हर्तुमशक्यः युधसंपहारे छान्दसः क्यप् ईदृगिन्द्रोस्माकं सेनायुत्सु संग्रामेषु पावतु प्रकर्षेण
 रक्षतु ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

इन्द्र॑आसा॑नेता॑बृह॒स्पति॑र्दक्षि॑णाय॒ज्ञःपु॒रए॑तुसोमः ।
 दे॒व॒से॒ना॒ना॑मभि॒भ॒ञ्ज॒ती॒नां॑ज॒य॒न्ती॑नां॒म॒रु॒तो॒य॒न्त्व॒ग्रम् ॥ ८ ॥
 इन्द्रः॑ । आ॒सा॒म् । ने॒ता । बृ॒ह॒स्प॒तिः । दक्षि॑णा । य॒ज्ञः । पु॒रः ।
 ए॒तु । सोमः॑ । दे॒व॒से॒ना॒ना॑म् । अ॒भि॒भ॒ञ्ज॒ती॒ना॑म् । ज॒य॒न्ती॑नाम् ।
 म॒रु॒तः । य॒न्तु । अ॒ग्र॑म् ॥ ८ ॥

आसां अस्मत्सहायार्थभागतानां देवसेनानां अयमिन्द्रो नेता नायकोस्तु तथा तस्य बृह-
 स्पतिः पुरएतु एवं दक्षिणायज्ञः सोमश्च पुरएन्विति प्रत्येकं संबन्धः । तथा देवसेनानां अभिभं-
 जतीनां अस्मदमित्रानाभिमुख्येन मर्दयन्तीनां जयन्तीनां छन्दसीतिनामउदात्तत्वं जयन्तीना-
 मित्यत्र बहुलवचनान्नभवति तासामग्रं मरुतोयन्तु गच्छन्तु ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

इन्द्र॑स्य॒वृष्णो॑वरु॒णस्य॑राज्ञा॑आदि॒त्यानां॑म॒रुता॑ँशर्ध॑उ॒ग्रम् ।
 म॒हा॒म॒न॒सां॑भु॒व॒न॒च्य॒वानां॑घोषो॒दे॒वानां॑ज॒य॒ता॑मु॒द॒स्थात् ॥ ९ ॥
 इन्द्र॑स्य । 'वृष्णः' । वरु॒णस्य । राज्ञाः॑ । आ॒दि॒त्या॒ना॑म् । म॒रु॒ता॑म् ।
 शर्धः॑ । उ॒ग्रम् । म॒हा॒म॒न॒सा॑म् । भु॒व॒न॒च्य॒वा॒ना॑म् । घोषः॑ ।
 दे॒वा॒ना॑म् । ज॒य॒ता॑म् । उ॒त् । अ॒स्था॒त् ॥ ९ ॥

वृष्णोवर्षकस्येन्द्रस्य राज्ञोवरुणस्य आदित्यानां मरुतां च उग्रं उदूर्णं शर्धोबलं अस्माकं भवत्वितिशेषः। किंच महामनसां उदारमनसां भुवनच्यवानां भुवनानां च्यावयितृणां देवानां घोषः अयं शब्दः उदस्थात् उत्तिष्ठति अनुर्ध्वकर्मत्वादात्मनेपदाभावः ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

उद्धर्षयमघवन्नायुधान्युत्सत्त्वनांमामकानामनांसि ।

उद्धन्नहन्वाजिनांवाजिनान्युद्रथानांजयतांयन्तुघोषाः ॥ १० ॥

उत् । हर्षय । मघवन् । आयुधानि । उत् । सत्त्वनाम् ।

मामकानाम् । मनांसि । उत् । उद्धन्नहन् । वाजिनाम् । वाजिनानि ।

उत् । रथानाम् । जयताम् । यन्तु । घोषाः ॥ १० ॥

हेमघवन्निन्द्रास्मदीयान्यायुधानि उद्धर्षय उत्कृष्टं हर्षय प्रहरणेषूद्युक्तानि भवन्वित्यर्थः । मामकानां मदीयानां सत्त्वनां प्राणिनां सैनिकानां मनांसि चोद्धर्षय हेवृन्नहन्निन्द्रवाजिनां अश्वानां वाजिनानि वेगाः उद्यन्तु तथा जयतां रथानां घोषाउद्यन्तु ॥ १० ॥

अथैकादशी—

अस्माकमिन्द्रःसमृतेषुध्वजेष्वस्माकंयाइषवस्ताजयन्तु ।

अस्माकंवीराउत्तरेभवन्वस्माँउदेवाअवताह्वेषु ॥ ११ ॥

अस्माकम् । इन्द्रः । समृक्तेषु । ध्वजेषु । अस्माकम् । याः

इषवः । ताः । जयन्तु । अस्माकम् । वीराः । उत्तरे । भवन्तु ।

अस्मान् । ऊँ इति । देवाः । अवत । ह्वेषुः ॥ ११ ॥

अस्माकं संबन्धिष्वेव समृतेषु परसेनां संप्राप्तेषु ध्वजेषु ध्वजवत्सु सैनिकेषु इन्द्रोरक्षिता भवतु तथा अस्माकं याइषवः सन्ति ताएव जयन्तु शत्रून् । तथास्माकं वीराभटाउत्तरे उपरिभवन्तु हेदेवाअस्माँउ अस्मानेव अवत रक्षत ह्वेषु संग्रामेषु ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी-

अमीषांचित्तंप्रतिलोभयन्तीगृहाणाङ्गान्यप्वेपरैहि ।

अभिप्रेहिनिर्दहहृत्सुशोकैरन्धेनामित्रास्तमसासचन्ताम् ॥ १२ ॥

अमीषाम् । चित्तम् । प्रतिऽलोभयन्ती । गृहाण । अङ्गानि ।

अप्वे । परा । इहि । अभि । प्र । इहि । निः । दह । हृत्सु ।

शोकैः । अन्धेन । अमित्राः । तमसा । सचन्ताम् ॥ १२ ॥

हे अप्वे पापाभिमानीनि देवते अमीषां योद्धृणां शत्रूणां चित्तं प्रतिलोभयन्ती विमोहयन्ती सती अंगानि तेषामवयवान् शिरआदिकान् गृहाण स्वीकुरु अभिप्रेहि अभिगच्छ तेषां समीपं गत्वाच हृत्सु हृदयेषु शोकैर्निर्दह नितरां भस्मी कुरु । ते अमित्राअस्मच्छत्रवान्धेन तमसा सचन्तां संगच्छन्तां ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी-

प्रेताजयंतानरइन्द्रोवःशर्मयच्छतु ।

उग्रावःसन्तुबाहवोनाधृष्यायथासथ ॥ १३ ॥ २३ ॥

प्र । इत् । जयंत । नरः । इन्द्रः । वः । शर्म । यच्छतु । उग्राः ।

वः । सन्तु । बाहवः । अनाधृष्याः । यथा । असथ ॥ १३ ॥ २३ ॥

हे नरोनेतारः संग्रामस्य निर्वोढारोयोद्धारः प्रेत प्रकर्षेणगच्छत गत्वाच जयत तान् प्रतिभटान् । तिङःपरत्वात्तिङ्ङितिङ्ङिति निघाताभावः । वीयुष्माकमिन्द्रः शर्मसुखं यच्छतु प्रयच्छतु वोवाहवउग्राउद्गूर्णबलाः सन्तु भवन्तु अनाधृष्याःअन्यैरनभिभव्याः यूयमसथ भविष्यथ तथा उग्राः सन्तु वोवाहवः ॥१३ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पंचमे त्रयोविंशोवर्गः ॥ २३ ॥

असावीत्येकादशर्चं पञ्चमं सूक्तं वैश्वामित्रस्याष्टकस्यार्धं त्रैष्टुभमैन्द्रं । तथाचानुक्रान्तम्—
असाव्येकादशाष्टकोवैश्वामित्रइति । गतः सूक्तविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

असावि॑सोमः॑ पुरु॒हूत॑नु॒भ्यं॑ हरि॑भ्यां॒ यज्ञ॑मु॒पया॑हित॒तूय॑म् ।
तुभ्यं॑ गिरो॒ विप्र॑वीराइ॒याना॑द॒धन्वि॑र॒ इन्द्र॑पि॒वांसु॑तस्य ॥ १ ॥

असा॑वि । सोमः॑ । पुरु॒हूत॑ । तुभ्य॑म् । हरि॑भ्याम् । य॒ज्ञम् ।
उप॑ । या॒हि । तूय॑म् । तुभ्य॑म् । गि॒रः । विप्र॑श्वीराः ।
इ॒या॒नाः । द॒धन्वि॑रे । इन्द्र॑ । पि॒वां । सु॒तस्य॑ ॥ १ ॥

हे पुरुहूत बहुभिः स्तोत्रभिराहूत तुभ्यं त्वदर्थं सोमः असावि अभिषुतोभूत् षुञ् अ-
भिषवे इत्यस्मात्.कर्मणि लुङ् अतोहरिभ्यां हरितवर्णाभ्यामश्वानाभ्यां यज्ञमस्मदीयं तूयं तूर्णं
उपयाहि उपागच्छ तुभ्यं त्वदर्थं गिरोस्मदीयाः स्तुतयोविप्रवीराः विप्रामेधाविनोवीराविशेषे-
ण प्रेरयितारः प्रोद्धमयितारोयासां तास्तथोक्ताः इयानागमनशीला दधन्विरे गम्यन्तेस्माभिः
युष्मत्पीणनाय प्राप्यन्तइत्यर्थः । ईङ् गतौ ताच्छोलिकश्चानश् छान्दसोन्निकरणस्य लुक्
धविर्गत्यर्थः इदित्वान्मु कर्मणिछान्दसोलिट् । यतएवमतः सुतस्याभिषुतस्यांशं सुतं सोमं
वा पिब ॥ १ ॥

प्रथमेपर्याये ब्राह्मणाच्छंसि शस्त्रे अप्सुधूतस्येत्येषा याज्या । सत्रितंच—अप्सुधूतस्यहरिवः
पिबेहेति याज्येति ।

सैषा सूक्ते द्वितीया—

अ॒प्सु॒धू॒तस्य॑ हरि॒वः॑ पि॒बे॒ह॒नृ॒भिः॑ सु॒तस्य॑ ज॒ठरं॑ पृण॒स्व ।
मि॒मि॒क्षु॒र्य॒मद्र॑य॒ इन्द्र॑तुभ्यं॒ तेभि॑र्व॒धस्व॑ म॒दंमु॑कथ॒वाहः॑ ॥ २ ॥
अ॒प्सु॑ । धू॒तस्य॑ । हरि॒वः॑ । पि॒वां । इ॒ह । नृ॒भिः॑ । सु॒तस्य॑ ।
ज॒ठरं॑ । पृ॒णस्व॑ । मि॒मि॒क्षुः॑ । यम् । अ॒द्रयः॑ । इन्द्र॑ । तुभ्य॑म् ।
ते॒भिः॑ । व॒धस्व॑ । म॒दम् । उ॒कथ॑स्व॒वाहः॑ ॥ २ ॥

हेहरिवः ऋक्सामेवा इन्द्रस्य हरी इति श्रुतेः । स्तोत्रशस्त्राधारभूताभ्यामृक्सामाभ्यां हरिभ्यां
तद्वन्निन्द्र अप्सु एकधनादिषूदकेषु धूतस्य कंपितस्य अभिषुतस्येत्यर्थः तथा नृभिः कर्मनेतृभिः कर्म

निर्वाहकैः अध्वर्यादिभिः सुतस्याभिषुतस्य उभयत्रक्रियाग्रहणं कर्तव्यमिति कर्मणः संप्रदानं संज्ञायां चतुर्थ्यर्थे बहुलं छन्दसीति षष्ठी । ईदृशं सोममिहास्मिन् यज्ञे पिब पीत्वाच जठरं स्वकीयं पृणस्व पूरय च चादिलोपेविभाषेति प्रथमातिङ्विभक्तिर्न निहन्यते । यंसोमं अद्रयोभिषवग्रावाणः हेइन्द्र तुभ्यं त्वदर्थं मिमिक्षुः सेक्तुमभिषोतुमैच्छन् अभिषवमकुर्वन्नित्यर्थः मिहसेचनइत्यस्य सनि लिङ्च्युसि रूपं । हेउक्थवाहः उक्थैः शस्त्रैः उह्यमानस्तेभिस्तैर्मदं वर्धस्व ॥ २ ॥

द्वितीयपर्याये ब्राह्मणाच्छंशिनः प्रोग्रामित्येषा याज्या । सूत्रितंच—अश्वावतिप्रथमः प्रोग्रां पीतिं वृष्णइयार्मे सत्यामितियाज्येति ।

सेवा तृतीया—

प्रोग्रां पीतिं वृष्णइयार्मे सत्यां प्रयै सुतस्य हर्यश्वनुभ्यम् ।

इन्द्रधेनाभिर्हिमादयस्वधीभिर्विश्वाभिः शच्यां गृणानः ॥ ३ ॥

प्र । उयाम् । पीतिम् । वृष्णं । इयार्मि । सत्याम् । प्रयै ।

सुतस्य । हरिइअश्व । तुभ्यम् । इन्द्र । धेनाभिः ।

इह । मादयस्व । धीभिः । विश्वाभिः । शच्यां । गृणानः ॥ ३ ॥

हेहर्यश्व वृष्णे वर्षकाय तुभ्यं उग्रां उदूर्णां सत्यां पीतिं सोमपानं प्रयार्मि प्रेरयामि किमर्थं प्रयै प्रगमनाय । कस्य पीतिं सुतस्याभिषुतस्य । अथो हे इन्द्र शच्या शक्त्या कर्मणा वा युक्तो गृणानः स्तूयमानस्त्वं विश्वाभिः सर्वाभिः धेनाभिः स्तुतिवाग्भिः विश्वाभिर्धीभिः सर्वैः कर्माभिश्चेहास्मिन् यज्ञे मादयस्व तृप्यस्व मदतृप्तियोगे आत्मनेपदं ॥ ३ ॥

तृतीये पर्याये ब्राह्मणाच्छंशिनः शस्त्रे ऊतीशचीवइत्येषा याज्या । सूत्रितंच—ऊतीशचीवस्तववीर्येणेतियाज्येति ।

सेवा चतुर्थी—

ऊतीशचीवस्तववीर्येणवयोदधानाउशिजं कृतज्ञाः ।

प्रजावदिन्द्रमनुषोदुरोणे तस्थुर्गृणन्तः सधमाद्यांसः ॥ ४ ॥

ऊती । शचीऽवः । तवं । वीर्येण । वयः । दधानाः । उशिर्जः ।
 ऋतऽज्ञाः । प्रजाऽवन्त् । इन्द्र । मनुषः । दुरोणे । तस्थुः ।
 गृणन्तः । सधुऽमाद्यासः ॥ ४ ॥

हेशचीवः शक्तिवन्निन्द्र तव ऊती ऊत्या रक्षणेन तववीर्येण वयोन्नं प्रजावत्प्रजोपेतं द-
 धानाः धारयन्तः उशिर्जस्त्वामेव कामयमानाः ऋतज्ञाः ऋतं यज्ञमहर्जानन्तोऽगिरसः सत्रम-
 नुतिष्ठन्तः षष्ठेहनि प्रयोगमूढाः सन्तोनाभ्रोदिष्टेन पारंगताः यतः अतस्तेषामृतज्ञत्वं ईदृशोऽगि-
 रसोमनुषोमनुष्यस्य यजमानस्य दुरोणे यज्ञगृहे गृणन्तस्त्वां स्तुवन्तः सधमाद्यासः सधमाद्यन्तः
 तस्थुः तिष्ठन्ति आद्यतेः कृत्यत्युद्योवहुत्समिति वचनप्रकर्तारि अचोयदित्यत्र छान्दसः सधादे-
 शः अतोवयमपि तिष्ठेमेत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

प्रणीतिभिष्टेहर्षश्वसुष्टोःसुषुम्नस्यपुरुचोोजनासः ।
 मंहिष्ठामूर्तिवितरेदधानाःस्तोतारंइन्द्रतवंसूनृताभिः ॥ ५ ॥ २१ ॥
 प्रणीतिऽभिः । ते । हरिऽश्व । सुऽस्तोः । सुऽसुम्नस्य ।
 पुरुऽरुचः । जनासः । मंहिष्ठाम् । ऊतिम् । विऽतिरे । दधानाः ।
 स्तोतारम् । इन्द्र । तवं । सूनृताभिः ॥ ५ ॥ २४ ॥

हेहर्षश्व हरितवर्णाश्वोपतेन्द्र सुस्तोः सुषु स्तूयमानस्य सुषुम्नस्य सु सुखस्य सुधनस्यवा
 पुरुचोवहुदीप्तेस्ते तव प्रणीतिभिः प्रणयनैर्धनादिप्रदानैर्जनासोजनाः स्तोतारः सूनृताभिः पि-
 यसत्यात्मिकाभिर्वाग्भिः एतत् प्रणीतिभिरित्यनेन समुच्चीयते वितरे अन्येभ्योर्थिभ्योवितर-
 णाय मंहिष्ठां अतिशयेन मंहनीयां तव संबन्धिनीं ऊतिं रक्षां दधाना आसत् इतिशेषः ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पञ्चमे चतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

अथ षष्ठी—

उपब्रह्माणिहरिवोहरिभ्यांसोमस्ययाहिपीतयेसुनस्यं ।
 इन्द्रंत्वायज्ञःक्षममाणमानद्वाश्वैअंस्यध्वरस्यंप्रकेतः ॥ ६ ॥

उप । ब्रह्माणि । हरिःवः । हरिःभ्याम् । सोमस्य । याहि ।
पीतये । सुतस्य । इन्द्र । त्वा । यज्ञः । क्षममाणम् । आनट् ।
दाश्वान् । असि । अध्वरस्य । प्रःकेतः ॥ ६ ॥

हेहरिवोहरिवन्निन्द्र सुतस्याभिषुतस्य सोमस्य पीतये पानाय ब्रह्माणि परिवृढानि अस्म-
दीयानि कर्माणि स्तोत्राणिवा उपयाहि उपागच्छ केन साधनेनेति तदुच्यते—हरिष्यामश्व-
ष्यां ताष्यां युक्तेन रथेनेत्यर्थः यद्वा हरिष्यां हरिवइति संबन्धनीयं । हेइन्द्र क्षममाणं
त्वा त्वां यज्ञः सोमयाग आनट् व्याप्नोति नशतेर्लुङि मंत्रेघसेति चेलुङ्क छन्दस्यपि दृश्यते इति
आडागमः अश्रोतेरेव वा लिटिछान्दसस्तत्पत्ययस्यलोगः अश्रोतश्चेति नुडागमः अध्वरस्य
यागस्य प्रकेतः प्रकर्षेण जानंस्त्वं दाश्वानसि दातासि कर्मफलस्य ॥ ६॥

अथ सप्तमी—

सहस्रवाजमभिमातिषाहंसुतेरणंमघवानंसुवृक्तिम् ।
उपभूषन्तिगिरोअप्रतीतमिन्द्रंनमस्याजरितुःपनन्त ॥ ७ ॥

सहस्रंश्वाजम् । अभिमातिःसहम् । सुतेःरणम् । मघश्वानम् ।
सुवृक्तिम् । उप । भूषन्ति । गिरः । अप्रतिःइतम् । इन्द्रम् ।
नमस्याः । जरितुः । पनन्त ॥ ७ ॥

सहस्रवाजं अपरिमितान्नं अपरिमितबलंवा अभिमातिषाहं अभिमातीनां सर्वतोर्हिसका-
नां शत्रूणामभिभवितारं सुतेरणं अभिषुते सोमे रममाणं मघवानं धनवन्तं सुवृक्तिं शोभनस्तु-
तिकं अप्रतीतं युद्धे अन्यैरप्रतिगतमिन्द्रं गिरः स्तुतिरूपावाचः उपभूषन्ति अलंकुर्वन्ति तदेवा-
ह.जरितुः स्तोतुः नमस्याः स्तुतयः पनन्त स्तुवन्ति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

ससापोदेवीःसुरणाअमृक्तायाभिःसिन्धुमतरइन्द्रपूर्भित् ।
नवतिस्त्रोत्यानवचस्ववन्तादेवेभ्योगातुमनुषेचविन्दः ॥ ८ ॥

सप्त । आपः । देवीः । सुहरणाः । अमृक्ताः । याभिः । सिन्धुम् ।
 अतरः । इन्द्र । पूःऽभित् । नवतिम् । स्रोत्याः । नव । च ।
 स्रवन्तीः । देवेभ्यः । गातुम् । मनुषे । च । विन्दः ॥ ८ ॥

हेइन्द्र त्वदाज्ञया सप्त एतत्संख्याकाआपः अब्रूपादेवीः देव्योगंगाद्याः सुरणाः सुष्टुरम-
 माणाः शोभमानाः शोभनशब्दावा । रणिः शब्दार्थः वशिरण्योरुपसंख्यानमिति भावेअप बहु-
 व्रीहावाद्युदानं ब्रूच्छन्दसीत्युत्तरपदाद्युदान्तत्वं । अमृक्ता अहिंसिताः प्रवहन्तीतिशेषः हेइ-
 न्द्र पूर्णित् पुरां भेत्ता त्वं याभिर्गंगादिभिः सप्तनदीभिः सिंधुं समुद्रमतरः प्रावर्धयइत्यर्थः ।
 यद्वा सप्तसर्पणस्वभावाः उक्तलक्षणाः आपोदेव्यः त्वयासृष्टाः प्रवहन्ति याभिः सिन्धुं नदीमा-
 तरः । किंच त्वं नवतिं नवच नवोत्तरं नवतिसंख्याकाः स्रवन्तीः प्रवहन्तीः स्रोत्याः नदीनामैतत्
 नदीदेवेभ्योहविरर्थं मनुषे मनुष्याय भोगार्थंच गातुं गन्तव्यं तासां मार्गंच विन्दः अलभ-
 थाः ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

अपोमहीरभिश्शस्तेरमुञ्जोजागरास्वधिदेवएकः ।

इन्द्रयास्त्वं वृत्रतूर्ये चकर्थताभिर्विश्वायुस्तन्वं पुपुष्याः ॥ ९ ॥

अपः । महीः । अभिश्शस्तेः । अमुञ्जः । अजागः । आसु ।

अधि । देवः । एकः । इन्द्र । याः । त्वम् । वृत्रतूर्ये । चकर्थ ।

ताभिः । विश्वऽआयुः । तन्वंम् । पुपुष्याः ॥ ९ ॥

हेइन्द्र महीर्महतीरपउदकानि अभिश्शस्तेः अभिश्शंस्काद्वृत्रादमुंचः आसु मुक्तास्वप्सु देव-
 स्त्वमेकः एकएवासहायः सन् अध्यजागः अप्रमत्तोभवसि यद्वा अधीति सप्तमर्थानुवादी हे-
 इन्द्र त्वं याअपोवृत्रतूर्ये वृत्रहत्यायां चकर्थ करोषि ताभिरद्भिर्विश्वाभिः । सर्वाभिस्त्वं तनुं
 स्वकीयं शरीरं पुपुष्याः पोषयेः पुषपुष्टावित्यस्य व्यत्ययेनश्लुः ॥ ९ ॥

अथ दशमी-

वीरेण्यः क्रतुरिन्द्रः सुशस्तिरुतापिधेनापुरुहूतमीदृ ।

आर्दयद्वृत्रमकृणोदुलोकंससाहेशक्रः पृतनाअभिष्टिः ॥ १० ॥

वीरेण्यः । ऋतुः । इन्द्रः । सुशस्तिः । उत । अपि । धेना ।
 पुरुहूतम् । ईद्रे । आर्दयत् । वृत्रम् । अरुणोत् । ऊँ इति ।
 लोकम् । ससहे । शक्रः । पृतनाः । अभिष्टिः ॥ १० ॥

इन्द्रोवीरेण्योवीरैर्गन्तव्यः अतिशयेन वीरोवा ऋतुः कर्मवान् सुशस्तिः शोभनस्तुतिकः
 उतापिच अपोत्यनर्थकः अपिच धेना वाङ्नामैतत् प्रोणयित्री स्तुतिवाक् पुरुहूतं इन्द्रं ईद्रे
 स्तौति पूजयतिवा यतउकलक्षणः अतः स्तौतीत्यर्थः किंचायं वृत्रं आवरकभेतन्नामकमसुरं
 आर्दयत् हतवानित्यर्थः । उ अपिच लोकं लोक्यतइतिलोकः प्रकाशः तमरुणोदकरोत् आवर-
 कमसुरं हत्वा प्रकाशं कृतवानित्यर्थः नर्केवलं तमेकमेव अपितु शक्रः शक्रइन्द्रः अभिष्टिः
 शत्रूणामभिगन्ता पृतनाः शत्रुसेनाः ससहे अश्व्यभवत् ॥ १० ॥

अथैकादशी—

शुनं हुवेम मघवान् मिन्द्रं मस्मिन् भरे नृतं मं वाजं सातौ ।
 शृण्वन्तं मुग्रमूतयै समत्सु घ्नन्तं वृत्राणि संजितं धनानाम् ॥ ११ ॥ २५ ॥

शुनम् । हुवेम् । मघवानम् । इन्द्रम् । अस्मिन् । भरे ।
 नृतं मम् । वाजं सातौ । शृण्वन्तम् । उग्रम् । ऊतयै । समत्सु ।
 घ्नन्तम् । वृत्राणि । समजितम् । धनानाम् ॥ ११ ॥ २५ ॥

इयं पूर्वं व्याख्याता ॥ ११ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पंचमे पंचविंशोवर्गः ॥ २५ ॥

कंदेत्येकादशर्चं षष्ठं सूक्तं ऐन्द्रं कुत्सपुत्रो नाम्ना दुर्मित्रो गुणतः सुमित्रः यद्वा नाम्ना सु-
 मित्रो गुणतो दुर्मित्रः सऋषिः हरी यस्य सुयुजा वज्रं यश्चक्रइति द्वे पिपीलिकमध्ये एकादशष-
 ट्ठैकादशके औष्णिहौ अंत्यात्रिष्टुप् आद्या गायत्रीवा अक्षरव्यूहेन पक्षान्तरे उष्णिक् शिष्टाभिः
 सर्वाभिः सप्तोष्णिहः । तथा चानुक्रान्तं—ऋदाकौत्सो दुर्मित्रो नामतः सुमित्रो गुणतः सुमित्रो वा-
 नाम्ना दुर्मित्रो गुणत औष्णिहं हरीवज्रं पिपीलिकमध्ये त्रिष्टुबंत्याद्या गायत्रीवेति । गतो विनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

कदावसोस्तोत्रं हर्षत आवंश्मशारुधत्वाः । दीर्घसुतं वाताप्याय ॥ १ ॥

कदा । वसो इति । स्तोत्रम् । हर्षते । आ । अवं । श्मशा ।
रुधत् । वारिति वाः । दीर्घम् । सुतम् । वाताप्याय ॥ १ ॥

हेवसो वासयितरिन्द्र स्तोत्रमस्मत्कर्तृकं हर्षते कामयमानाय कामयमानं त्वां क्रियाग्र-
हणं कर्तव्यमिति कर्मणः संप्रदानत्वाच्चतुर्थी कदां कस्मिन्काले अवरुधत् अवरोत्स्यति अव-
रुध्यच कदा वाः वारयिष्यति तादृशकालः कदास्माकं संभविष्यतीत्याशास्ते रुधेर्लुङि इरि-
तोवेति च्लेरङादेशः वारिति वृणोतेर्ण्यन्ताल्लुङि छान्दसः शपोलुक् छन्दस्युभयथेति तपार्धधा-
तुकत्वाण्णेरनिटीति णिलोपे हल्लङ्याञ्भ्यइति तिलोपः । तत्र दृष्टान्तः—अभ्रुते क्षेत्रमिति श्मशा
कुल्या लुप्तोपममेतत् यथा कुल्या इतस्तत्तदुदकान्यवरुणद्धि अवरुध्यच वारयति तथेत्यर्थः ।
किमुद्दिश्यावरोधइति तत्राह दीर्घं सवनत्रयरूपेण आयतं सुतमभिषुतं सोमं प्रति किमर्थमि-
ति तदाह वाताप्याय वातेनाप्यते अधस्तान्निपात्यतइति वाताप्यमुदकं तस्य प्रदानायेत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

हरीयस्यसुयुजाविब्रतावेरर्वन्तानुशेषा ।
उभारजीनकेशिनापतिर्दन् ॥ २ ॥

हरी इति । यस्य । सुयुजा । विब्रता । वेः । अर्वन्ता । अनुं ।
शेषा । उभा । रजी इति । न । केशिना । पतिः । दन् ॥ २ ॥

यस्येन्द्रस्य हरी हरितवर्णावश्वौ सुयुजा सुयुजौ सुष्ठु नियोज्यौ सुशिक्षितावित्यर्थः
विब्रता व्रतमिति कर्मनाम विशिष्टकर्माणौ अर्वन्तौ अरणकुशलौ शेषा शेषौ शेषवन्तौ मत्व-
र्थोलुप्यते प्रशस्तपुंस्त्वावित्यर्थः उभा उभौ रजीन रजसी द्यावापृथिव्याविव यद्वा महान्तौ
रंजकौ सूर्याचन्द्रमसाविव केशिना केशिनौ प्रकाशमानौ केशवन्तौवा ईदृशावश्वौ हेइन्द्र य-
स्यते तव स्वभूतौ तयोः पतिः स्वामी त्वं दन् धनानि प्रयच्छन् अनुवेः स्तुतशस्त्रादीन्यनुका-

मयस्व दन्निति ददातेः शतरि छन्दस्युभयथेत्यार्धधातुकत्वादातो लोपइटिचेत्याकारलोपः अ-
तएव श्वभावश्च ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अप॒यो॒रिन्द्रः॒ पाप॑ज॒आम॑र्तो॒नश॑श्च॒मा॒णो॒बिभी॑वान् ।
शु॒भे॒य॒यु॒युजे॑त॒विषी॑वान् ॥ ३ ॥

अप । याः । इन्द्रः । पापज । आ । मर्तः । न । शश्चमा॒णः ।
बि॒भी॒वान् । शु॒भे । यत् । यु॒युजे॑ । त॒विषी॑इवान् ॥ ३ ॥

यइन्द्रः पापजे आ आइत्यनर्थकः पापाज्जायतइति पापजोवृत्रः तस्मिन् मर्तेन मनु-
ष्यइव शश्चमाणः तेन सह युद्धे श्राम्यन् विभीवान् विष्णुश्च भवति श्राम्यतेश्छन्दसि लिट्
तस्य व्यत्ययेन कानच् सइन्द्रोयद्यदा तविषीवान् मरुद्भिर्बलैर्बलवान् युयुजे युज्यते संपद्यते
शुभे शोभार्थं तदानीमपयोः तस्य वृत्रस्यापयोः अपयोजिता भवति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

स॒चा॒यो॒रिन्द्र॑श्च॒र्कष॑ आ॒उ॒पा॒न॒सः॒स॒प॒र्य॑न् ।
न॒द॒यो॒र्वि॒व्र॑त॒योः॒शूर॑इन्द्रः ॥ ४ ॥

सचा । आ॒योः । इन्द्रः । च॒र्कषे॑ । आ । उ॒पा॒न॒सः । स॒प॒र्य॑न् ।
न॒द॒योः । वि॒व्र॑त॒योः । शूरः । इन्द्रः ॥ ४ ॥

आयोः मनुष्यनाभैतत् मनुष्यस्य स्तोतुः चर्कषे पुनःपुनर्विलेखनाय धनप्रदानायेत्यर्थः
सचासह दातव्यैर्धनैः सहितः यद्वा आयोः सचासहायभूतः उपानसः अनउपगतवान् अत्याद-
यः क्रान्ताद्यर्थे द्वितीयायेति प्रादिसमासः अनसन्तान्पुंसकादिति समासान्तष्टच् आरूढरथइ-
त्यर्थः सपर्यन् धनैः स्तोतारं पूजयन् यद्वा व्यत्ययेन कर्तृप्रत्ययः स्तुतिभिर्हविर्भिश्च पूज्यमानः
उक्तगुणविशिष्टः सन् आ आगच्छति उपसर्गश्रुतेरुचितक्रियाध्याहारः । कीदृशइन्द्रः नदयोः
हेषाशब्दं कुर्वतोः विव्रतयोः विशिष्टकर्मणोरश्वयोः नियन्ताशूरोविक्रान्तः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

अधियस्तस्थौ केशवन्ता व्यचस्वन्ता न पुष्ट्यै ।
वनोति शिप्राभ्यां शिप्रिणीवान् ॥ ५ ॥ २६ ॥

अधि । यः । तस्थौ । केशवन्ता । व्यचस्वन्ता । न । पुष्ट्यै ।
वनोति । शिप्राभ्याम् । शिप्रिणीवान् ॥ ५ ॥ २६ ॥

यइन्द्रः केशवन्ता केशिनौ व्यचस्वन्ता व्यचनवन्तौ व्याप्तिमन्तौ नेत्यनर्थकोनिपातः ई-
दशावश्वौ पुष्ट्यै पोषणाय यजमानस्यात्मनोवा अधितस्थौ अधितिष्ठति आरोहति अधिशीङ्-
स्थासां कर्मैतिकर्मणोधिकरणसंज्ञा । यद्वा नेति चार्थे तेन गुणौ समुच्चोयेते प्रशस्तकेशौ व्यचस्व-
न्तौ चेत्यर्थः सशिप्राभ्यां हनूभ्यां प्रशस्ताभ्यां शिप्रिणीवान् शिप्रवीन्द्रः एकोमत्वर्थी योनुवादः
वनोति सोमान् याचते वनुयाचने यद्वा वनुष्यतिर्हन्तिकर्मा शत्रून् हिनस्ति ॥ ५॥

॥ इत्यष्टमस्य पञ्चम षाड्ंशावगः ॥ २६ ॥

अथ षष्ठी—

प्रास्तौ तृष्वौ जाः ऋष्वेभिस्तत्तक्षशूरः शवसा ।
ऋभुर्नऋतुभिर्मातरिश्वा ॥ ६ ॥

प्र । अस्तौत् । ऋष्वेभ्यो जाः । ऋष्वेभिः । तत्तक्ष । शूरः ।
शवसा । ऋभुः । न । ऋतुभिः । मातरिश्वा ॥ ६ ॥

ऋष्वौजाः दर्शनीयबलोव्याप्तबलोवा ऋष्वेभिर्दर्शनीयैर्मरुद्भिः सह प्रास्तौत् प्रस्तौ-
ति स्तुत्यादिकं सम्यक्कृतमनेनेति प्रशंसति यद्वा कर्मणि कर्तृप्रत्ययः प्रकर्षेण स्तुतोभूत् यइ-
न्द्रः शूरो विक्रान्तो मातरिश्वा वृष्टेर्निर्मातर्यन्तरिक्षे श्वसन् वर्तमानः सन् शवसा बलेन ऋतुभिः
क्रियमाणैः कर्मभिः यद्वा ऋतुरिति प्रज्ञानाम बलेन प्रज्ञाभिश्च तत्तक्ष वृत्रवधादिकं चकार तत्र
दृष्टान्तः—ऋभुर्न ऋभवद्द्व सुपांसुलुगिति जसः सुः आदेशः ऋभवोयथा कर्मभिः प्रज्ञाभि-
श्चानन्यसाधारणरथचमसादिनिर्माणमकुर्वन् तद्वदित्यर्थः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

वज्रं यश्चक्रे सुहनाय दस्यवे हिरीमशो हिरीमान् ।

अरुतहनु रद्भुतं न रजः ॥ ७ ॥

वज्रम् । यः । चक्रे । सुहनाय । दस्यवे । हिरीमशः । हिरीमान् ।

अरुतहनुः । अद्भुतम् । न । रजः ॥ ७ ॥

यद्भुतः सुहनाय सुष्ठुहनीयाय दस्यवे उपक्षपयित्रे शत्रवे तस्य वधाय वज्रं प्रहरण-
साधनमायुधं चक्रे कृतवान् सत्वं वृजिना शिशीहीति उत्तरत्र संबन्धः । कीदृशद्भुतः हिरीमशः
हरितश्मश्रुः पृषोदरादिः हिरीमान् हरिताश्वोहरितवर्णोवा अरुतहनुः अबाधितहनुः किमिव
अद्भुतं न रजः अद्भुतमिति महन्नाम रजइति रंजकमन्तरिक्षमुच्यते महदन्तरिक्षमिव तद्यथा
अन्यैरबाध्यं भवति तद्वत् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

अवं नो वृजिना शिशीह्यृचा वनेमनृचः ।

ना ब्रह्मायज्ञं ऋधं गजोषतित्वे ॥ ८ ॥

अवं । नः । वृजिना । शिशीहि । ऋचा । वनेम । अनृचः ।

न । अब्रह्मा । यज्ञः । ऋधंक् । जोषति । त्वे इति ॥ ८ ॥

हेद्भुतः नोस्माकं वृजिना वृजिनानि वर्जनीयानि पापानि अवशिशीहि अत्यर्थं तनूकुरु
विनाशयेत्यर्थः वयंच ऋचा स्तुत्या साधनेन अनृचः अस्तुतिकान् अयजमानान् वनेम हिंसाम
अब्रह्मा ब्रह्म परिवृढं स्तोत्रं स्तुतिविरहितो यज्ञं ऋधंक् सस्तुतिकाद्यज्ञात्पृथग्भूतस्त्वेत्वयि नजोष-
ति नसेवेते त्वां नपीणयतीत्यर्थः । जुषी प्रीतिसेवनयोः व्यत्ययेन शप् परस्मैपदंच ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

उर्ध्वायत्ते त्रेतिनीभूयज्ञस्य धूर्षुसन्नं

सजूर्नावं स्वयं शंसं सचायोः ॥ ९ ॥

ऊर्ध्वा । यत् । ते । त्रेतिनी । भूत् । यज्ञस्य । धूःसु । सद्मन् ।
सऽजृः । नावंम् । स्वयशसम् । सचा । आयोः ॥ ९ ॥

हेइन्द्र तेतव स्वभूतात्रेतिनी त्रेताग्नित्रयं यद्वा त्रेतिनी क्रिया सा यद्यदा ऊर्ध्वा उन्नता प्र-
वृत्ता भूदभूत् यद्योगादनिघातः कुत्र स्थानइति यज्ञस्य यागस्य सद्मन् सदने केष्विति धूर्षु
कर्मणां वोढ्णवृत्त्विक्षु तदानीं सजूः यजमानेन मरुद्भिर्वा सह प्रीयमाणः सन् आयोर्मनुष्यस्य
यजमानस्य सचा सह तेन साकं स्वयशसं स्वायत्तयशस्कं यशः साधनं नावं तरणसाधनं त-
रणं आरोहसीतिशेषः एकमेव रथं यज्ञं यजमानआरोहति स्वतरणार्थं तमेव तस्य साधक-
मारोहसीत्यर्थः । यद्वा नावं रथं स्वयशसं आयोर्यजमानस्य सचा सहायभूतः सजृस्तेन सह
प्रीयमाणआरोहेत्यर्थः ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

श्रियेतेपृश्निरुपसेचनीभूच्छ्रियेदर्विररेपाः ।

ययास्वेपात्रैमिञ्चसउत् ॥ १० ॥

श्रिये । ते । पृश्निः । उपसेचनी । भूत् । श्रिये । दर्विः ।
अरेपाः । यया । स्वे । पात्रे । सिञ्चसं । उत् ॥ १० ॥

हे इन्द्र तेतव संबन्धिनः सोमस्य श्रिये श्रयणाय पृश्निःगौःपृश्निवर्णाउपसेचनी ययासां दो
ग्धी भूत् भवतु तथा दर्विररणिररेपाः अपापासती तेश्रिये हविषः श्रयणायभूत्भवतु यया दर्व्या
स्वेस्वकीये पात्रे पानसाधने मुखे उत्सिचसे उपर्याकृष्य पिबसि साश्रियेभुदिति संबन्धः ॥ १० ॥

अथैकादशी—

शतंवायदस्युप्रतिंत्वासुमित्रइत्थास्तौदुर्मित्रइत्थास्तौत् ।

आवोयदस्युहृत्यैकुत्सपुत्रंप्रावोयदस्युहृत्यैकुत्सवत्सम् ॥ ११ ॥ २७ ॥

शतम् । वा । यत् । अस्युर् । प्रति । त्वा । सुमित्रः । इत्था ।

अस्तौत् । दुःमित्रः । इत्था । अस्तौत् । आवः । यत् । दस्युहृत्यै ।

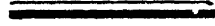
कुत्सपुत्रम् । प्र । आवः । यत् । दस्युहृत्यै । कुत्सवत्सम् ॥ ११ ॥ २७ ॥

हेअसुर्यं बलवन्निन्द्र वध्यत्वेनासुरसंबन्धित्वात् त्वा त्वां प्रति शतं वा शतसंख्याकं धनं वाशब्देनापरिमितं धनंवा यद्यदा कामितवानित्यर्थः यद्यदाच दस्युहृत्ये दस्युहनने शत्रुवधे कुत्सपुत्रं दुर्मित्रं आवः रक्षितवानसि तथा कुत्सवत्सं कुत्सपुत्रंमावः प्रकर्षेण रक्षितवानसि अवरक्षणादौ लडि आडजादीनामित्याडागमः पादादित्वादनिघातः पुनरुक्तिरादरार्था । तदानीं सुमित्रोनाम्ना इत्थमस्तौव तथा दुर्मित्रो गुणतइत्थमस्तौव तद्विपरीतंवा द्रष्टव्यं सुमित्रोनाम्ना दुर्मित्रो गुणतइति कात्यायनेन तथोक्तेः । सइत्था इत्थमनेन कृतप्रकारेणास्तौव अस्तावीव इत्थास्तौदिति द्विरुक्तिः स्तुतिसमाह्यर्था ॥ ११ ॥

॥ इत्यष्टमस्य चतुर्थे सप्तविंशोवर्गः ॥ २७ ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमोहार्दं निवारयन् । पुमर्थीश्वतुरोदेयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरंधरेण सायणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशेऋक्संहिताभाष्ये अष्टमाष्टके पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

यस्य निःश्वसितं वेदा योवेदेभ्योखिलं जगत् । निर्ममे तमहंवन्दे विद्यातीर्थमहेश्वरं ॥१॥
 अष्टमे पंचमाध्यायं व्याख्याय श्रुतिकोविदः । सायणार्यस्ततोध्यायं षष्ठं च व्याचिकीर्षति ॥२॥
 तत्र उभाउनूनमित्येकादशर्चं आद्यं । अनुवाकापेक्षया सप्तमं सूक्तं त्रैष्टुभं अश्विदेवत्वं
 कश्यपपुत्रोभूतंशोनामऋषिः । तथाचानुक्रम्यते—उभौ भूतांशः काश्यपआश्विनमिति । असो-
 र्यामेच्छावाकागिरिकोक्थे एतत्सूक्तं । सूत्रितंच—उभाउनूनं दैव्याहोतारापथमापुरोहितेति
 परिधानीयेति ।

तत्र प्रथमा—

ॐ उभाउनूनंतदिदर्थयेथेवितन्वाथेधियोवस्त्रापसेव ।
 सध्रीचीनायातवेप्रेमंजीगःसुदिनेवपृक्षआतंसयेथे ॥ १ ॥

उभौ । ऊँ इति । नूनम् । तत् । इत् । अर्थयेथे इति । वि ।
 तन्वाथे इति । धियः । वस्त्रा । अपसाइइव । सध्रीचीना । यातवे ।
 प्र । ईम् । अजीगरिति । सुदिनाइइव । पृक्षः । आ । तंसयेथे इति ॥१॥

हे अश्विनौ उभौ युवां नूनमिदानीं तदित् अस्माभिर्दीपमानं हविः क्रियमाणं स्तोत्रमे-
 व अर्थयेथे प्रार्थयथः । अर्थयाज्जायां चौरादिकः अनुदात्तेत् । उःपूरणः संपार्थ्यंच धियः
 कर्माणि स्तुतीर्वा धितन्वाथे विस्तारयथः । तनुविस्तारे तानादिकः । तत्र दृष्टान्तः—अपसेव अ-
 पसा अपस्विनौ कुर्विदौ यथा वस्त्रा वस्त्राणि विस्तारयतः अपःशब्दान्मत्वर्थीयोविनिः तस्यब-
 हुलंछन्दसीतिलुक् प्रातिपदिकस्वरेणान्तोदात्तः । उभयत्रसुपआकारः ईमयं यजमानः सध्रीची-
 ना सध्रीचीनौ सहांचनौ युवां सहपूर्वादंचतेः क्विनि सहस्य सध्रिरित्तद्ध्यादेशः । विभाषां-
 चेरदिक्स्त्रियामित्स्वः सुपआजादेशः तौ यातवे तुमर्थेतवन्प्रत्यर्थः अभिमतप्राप्त्यर्थं प्राजीगः
 प्रकर्षेण स्तौति । यद्वा युवां प्रति स्तुतीरुद्धिरति गृशब्दे गृनिगणेषवा एताभ्यांलुङि बहुलंछ-
 न्दसीति विकरणस्यश्लुः बहुलंछन्दसीत्यभ्यासस्येत्वं दीर्घश्छान्दसः गुणेकृते हल्ङ्यादिना

तिलोपः । किञ्च सुदिनेव सुदिनेषु अन्नानि यथा अलंकुर्वन्ति यद्वा सुदिना सुदिनौ अहोरात्रयोः प्रवर्तकत्वेन तद्वन्तौ सूर्याचन्द्रमसौ स्वरश्मिभिर्यथा अन्नान्यलंकुरुतः तद्वत् युवां पृक्षः अन्ननामैतत् भोक्तृभिः संपृच्यन्तेइति पृक्षोन्नानि आतंसयेथे समन्तादलंकुरुथः । तसिभूषअलंकारे तौदादिकः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

उष्टारैव फर्वरेषु श्रयेथे प्रायोगेव श्वात्र्याशासुरेथः ।
दूतेव द्विष्टोयशसा जनेषु मापस्थानमहिषेवावपानात् ॥ २ ॥

उष्टाराइव । फर्वरेषु । श्रयेथे इति । प्रायोगाइव । श्वात्र्या ।
शासुः । आ । इथः । दूताइव । हि । स्थः । यशसा । जनेषु ।
मा । अप । स्थात् । महिषाइव । अवपानात् ॥ २ ॥

उष्टारेव उष्टः कामयेते गन्तव्यदेशमिति उष्टारौ प्रासंगस्य वोढारावनद्वाहाविव वशकान्तावित्यस्मात् तृचिछान्दसं संपसारणं इडभावश्च तौ यथा संपूर्णघासेषु संचरतः तद्वत् फर्वरेषु स्तुतिभिर्हविर्भिश्च पूरयितृषु जनेषु श्रयेथे तत्स्वीकरणार्थं आश्रयथः । फर्वतिः पूरणार्थः । अस्मादौणादिकोरनप्रत्ययः । प्रायोगेव प्रायोगौ प्रयोक्तव्यावनद्वाहाविव प्रपूर्वाद्युजेः कर्मणिघञि उपसर्गस्यदीर्घः थाथादिस्वरेणान्तोदात्तः । तौ यथा श्वात्र्या श्वात्र्यौ शु क्षिप्रं अतनं श्वात्रं तत्र साधुभवतः तद्वत् यद्वा युद्धार्थं प्रयोक्तव्यावश्वौइव श्वात्र्यौ श्वात्रमिति धननाम तत्रभवौ धनस्यसाधकावित्यर्थः । तौ युवां शासुः शंसितुः स्तोतुःस्तुतिंप्रति एथः आगच्छथः इण्गतौ आदादिकः दूतेव दूताविव यथा राज्ञः प्रियतमौदूतौ जनपदेषु यशस्विनौ भवतः तद्वत् जनेषु स्तोतृषु यशसा यशस्विनौ स्थोहि भवथः खलु । अस्तेर्लटिरूपं हियोगादनिघातः महिषेव महिषाविव यथा श्रान्तौमहिषौ अवपानात् पीयतेस्मिन्नितिपानं हृदादि अधिकरणेत्प्युट् पानमेवावपानं सन्निकृष्टात् पानात् नापगच्छतः तद्वत् युवां अस्मदीयाद्धविषः स्तोत्राच्च मापस्थातं मापक्रम्य तिष्ठतं तिष्ठतेर्लुङि गातिस्थेति सिचोलुक् नमाङ्योगे इत्यडागमाभावः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

साकंयुजाशकुनस्येवपक्षापश्वेवचित्रायजुरागमिष्टम् ।
अग्निरिवदेवयोर्दीदिवासापरिज्मानेवयजथःपुरुत्रा ॥ ३ ॥

साकंयुजा । शकुनस्येव । पक्षा । पश्वाइव । चित्रा । यजुः ।
आ । गमिष्टम् । अग्निःइव । देवयोः । दीदिवासा ।
परिज्मानाइव । यजथः । पुरुत्रा ॥ ३ ॥

शकुनस्येव पक्षिणइव यथा पक्षिणः पक्षा पक्षौ संहत्यवर्तमानौ तद्वत् साकंयुजा साकं युजौ सहावियुज्यवर्तमानौ भवथः । युजेः सत्सूद्विषेत्यादिना क्विप् पश्वेव पशूइव । सुपआकारः। तौ यथा चायनीयौ तद्वत् चित्रा चित्रौ चायनीयौ युवां यजुः यजनौ अस्मदीयौ आगमिष्टं आगच्छतं । यजेरौणादिकोभावेउसिन् प्रत्ययः । गमिष्टं गमेल्लेटि सिब्रहुलंलेटीतिसिप् सिप-आर्धधातुकत्वाद्गमिष्ट् परस्मैपदेष्वितीडागमः । देवयोः देवानिच्छतोयजमानस्य यज्ञेअग्निरिव अग्निर्यथा हविर्भिः स्तुतिमिश्च दीप्यते तद्वत् दीदिवासा दीदिवांसौस्तुतिभिः दीप्तौभवथः दी-ब्यतेः कसौ वस्वेकाजादिति नियमादिङभावः वलिलोपे तुजादित्वाद्भ्यासस्य दीर्घः । परि-ज्मानेव परिज्मानाविव परितः अजतोगच्छतः कर्मकरणार्थमिति परिज्मानावध्वर्यूइव स्थि-तौ युवां पुरुत्रा बहुषु देशेषु यजथः देवान्पूजयथः । अश्विनावध्वर्यू इत्याम्नानात् । यद्वा परि-ज्मानेव परितोगन्तारौ पुरोवा पश्चाद्वा तौ यथा बहुषु देशेषु यजथः संगच्छमानौ भवथः य-जदेवपूजासंगतिकरणदानेषु पुरुत्रा देवमनुष्येष्वित्यादिना त्वाप्रत्ययः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

आपीवोअस्मेपितरेवपुत्रोग्रेवरुचानृपतीवतुयै ।
इर्येवपुष्ट्यैकिरणेवभुज्यैश्रुष्टीवानेवहवमागमिष्टम् ॥ ४ ॥

आपी इति । वः । अस्मे इति । पितराँइव । पुत्रा । उग्राँइव ।
 रुचा । नृपतीँइवेति नृपतीँइव । नुर्यै । इर्याँइव । पुष्ट्यै ।
 किरणाँइव । भुज्यै । श्रुष्टीवानाँइव । हवम् । आ । गमिष्टम् ॥४ ॥

अस्मे अस्माकं वीयुवां पूजायांबहुवचनं आपी प्राप्तौ बन्धुभूतौ भवथः । पितरेव पित-
 राविव यथात्रपितरौ प्रति पुत्रा पुत्रौ बन्धुभूतौ भवतः तद्वत् । यद्वा पुत्रा षष्ठ्याआकारः । पु-
 त्राणां पितरौ बन्धु तथा उग्रव उग्राविव यथा उग्रौ स्वतेजसा उदूर्णौ अश्यादित्यौ यथारु-
 चा रोचमानौ भवतः तद्वत् रुचा दीप्त्या युक्तौ रोचतेर्भावेक्तिप् सायेकाचइति विभक्तेरुदात्तत्वं ।
 यद्वा रुचा आरोचमानौ भवथः रोचतेरिगुपधलक्षणः कः सुपआकारः नृपतीव यथा नृणां
 पालयितरौ राजानौ संभ्रमयुक्त्यै सेनायै रक्षकत्वेन भवतस्तद्वत् नुर्यै कर्मार्थं त्वरमाणायै सं-
 भ्रमवत्यै जनतायै युवां अभीष्टदातृत्वेन भवथः । तुरत्वरणे इगुपधात्किदितोन्नपत्ययः । रुदि-
 कारादकिनइतिङीप् उदात्तयणोहलपूर्वादिति विभक्तेरुदात्तत्वं । इर्येव इर्याविव इराअन्नं तत्र-
 भवौ भवार्थेयत् अन्नवन्तावाढ्यौ स्वजनपरितोषणाय भवतः तद्वत् युवां पुष्ट्यै धनादिदा-
 नेनास्माकं परितोषणाय भवथः । किरणव किरणाविव यथा आग्नेयादित्यकिरणौ सर्वेषां प्र-
 काशनादिद्वारेण भोगाय भवतः । तद्वत् भुज्यै स्तोतृणां परिभोगाय भवथः । श्रुष्टीवानेव श्रु-
 ष्टिवन्ताविव श्रुष्टीति क्षिप्रनाम मत्वर्थायोवनिप् तद्वन्तावश्वौ यथा लक्ष्यं देशं प्रति शीघ्रंगच्छत
 स्तद्वत् यद्वा श्रुष्टीवानेव श्रुष्टीति सुखनाम तद्वन्तौ पुरुषौ यथा क्रीडार्थमागच्छतः तद्वद्युवां हव-
 मस्मदीयमाह्वानं प्रत्यागमिष्टं आगच्छतं । हवं भावेनुपसर्गस्येति ह्ययतेरप् संप्रसारणं च ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

वंसंगेवपूपर्याशिम्बातामित्रैवऋताशतराशातंपन्ता ।
 वाजेत्रोच्चावयसाघर्म्येष्टामेषवेपासंपर्याइंपुरीषा ॥ ५ ॥ १ ॥

वंसंगाँइव । पूर्या । शिम्बाता । मित्राँइव । ऋता । शतरां
 शातंपन्ता । वाजाँइव । उच्चा । वयसा । घर्म्येँइस्था ।
 मेषाँइव । इषा । सपर्या । पुरीषा ॥ ५ ॥ १ ॥

वंसगेव वंसगाविव वननीयगमनौ वृषभाविव तौ यथा पूषर्या पूषर्यौ पूषणेभवौ पु
 ष्टावयवावित्यर्थः । तद्वद्युवां स्फोतांगावयवौ पुषपुष्टौ अस्मादौणादिकोभावे अरनुप्रत्ययः । तं
 दन्ताद्भावे छन्दसोतियत् तित्स्वरितः तथा शिवाता शिवातौ सुखनामैतव शिबेन दुःखानां तनु
 करणेन हेतुनातितं व्याप्तमिति शिञ्निशाने अस्मात्शिबमिति बाहुलकात्प्रत्ययोमुक्त्वा निपा
 त्यते अततेः कर्मणिघञ् सुपआलादेशः सुखकरौभवथः । मित्रेव मित्राविव मित्रशब्देन वरुणो
 प्युपलक्ष्यते सहावस्थितमित्रावरुणाविव ऋता ऋतौ स यभूतौ तद्वद्यथार्थदर्शिनौ भवथः तथा
 शतरा शतं शतसंख्याकानि बहूनि रायोधनानिययोः सन्ति तौ तथोक्तौ सुपोडादेशः । यद्वा
 शतमनेकमिन्द्रियप्रसादादि रातिददातीति शतरासुखं तेन तद्वन्तौ शातपन्ता शातपन्तौ तीक्ष्ण
 स्तुतिकौ शातं तीक्ष्णं पन्तं पनतेर्बाहुलकाच्चत् यद्वा शातपन्ता शातेन दुःखानां तनुकरणेन पन्त्य
 ते स्तूयतइति शातपन्तंसुखं शोतनूकरणे निष्ठा । पनतेस्तन् तेन युवां सुखवन्तौ भवथः । य
 द्यपि शिवाता शतरा शातपन्तेति त्रीण्यपि सुखनामानि तथापि कालत्रयेपि अश्विनोः सुखक
 रत्वस्य विवक्षितत्वेन विषयभेदादपौरुक्तयम् । वाजेव वाजाविव यथा अश्वौ घासादिना उन्न
 तौ संपूर्णावयवौ तद्वत् वयसा हवीरूपेणान्नेन हेतुना उच्चैर्वर्तमानौ पुष्टावित्यर्थः । उच्चा उ
 च्चैःशब्दात् सुपोडादेशः डित्वाट्टिलोपः घर्म्येष्ठा घर्मस्थौ घर्मदीप्तमन्तरिक्षं तत्संबन्धिनिदेशे
 सूर्याचन्द्रमसोरूपेणावस्थितौ भवतः । सूर्यचन्द्रमसावितिर्यास्कः । यद्वा घर्मं प्रवर्ग्ये भवं घर्म्यं
 हविः तत्र देवतात्वेनावस्थितौ भवथः तिष्ठतेरन्येभ्योपिदृश्यन्तइतिविच् तत्पुरुषेःलुत्तिबहुलमिति
 पूर्वपदस्यसप्तम्याअलुक् मेषेव मेषाविव तौ यथा अन्नेन परिचरणीयौ तद्वत् युवां इषा हवी
 रूपेण अन्नेन सपर्या सपर्यौ परिचरणीयौ भवथः । सपरशब्दः कंद्वादिः सपर्यतिः परिचरण
 कर्मा । पुरीषा पुरीषौ धनादिदानेन स्तोतृणां पोषयितारौ यद्वा हविर्भिः पोषणीयौ भवथः । पु
 रीषं पुष्णातेः पोषयतेर्वेतियार्स्कः ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य षष्ठे प्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

अथ षष्ठी—

सृण्वेवजंभरीतुर्फरीतूनैतोशेवतुर्फरीपफरीकां ।
 उदन्यजेवजेमनामदेरूतामैजराय्वजरंमरायुं ॥ ६ ॥

सृण्याऽइव । जर्भरी इति । तुर्फरीतू इति । नैतोशाऽइव ।
 तुर्फरी इति । पर्फरीका । उदयजाऽइव । जेमना । मदेहू इति ।
 ता । मे । जरायु । अजरम् । मरायु ॥ ६ ॥

सृण्येव सृण्याविव सृणिरंकुशः तत्रसाधुरिति यत् अंकुशाहौ मत्तगजाविव जर्भरी गात्रविनामं कुर्वन्तौ जृभीगात्रविनामे अस्मादौणादिकोरिप्रत्ययः यद्वा सृण्येव सृणिर्द्विविधा मत्तगजस्य एकत्रावस्थापयित्री एका अपरा बाधयित्री सर्वेः किञ्चेति औणादिकोनिप्रत्ययः कित्वाद्गुणः छुदिकारादकिन्इतिङोष् सुपआकारः उदात्तस्वरितयोर्यणइति स्वरितः । तादृश्यौ सृण्याविव जर्भरी भर्तारौ एकत्रैवावस्थापकौ तथा तुर्फरी तुर्फरीतारौ शत्रूणां हन्तारौ जर्भरी भरतेर्यङ्लु-गन्तादौणादिकर्इप्रत्ययः अक्षयासस्यजकारश्छान्दसः तृफर्तुर्हिंसार्थां अस्मान् तृजन्तस्यतुर्फरीतारावित्यस्य षृषोदरादित्वाद्धर्णविकारः । यद्वा अस्माद्वाहुलकादौणादिकः अरोतुप्रत्ययः । उक्तेच अत्रनिरुक्ते—द्विविधासृणिर्भवति भर्ताच हन्ताच तथाश्विनौ चापिभर्तारौ जर्भरी भर्तारावित्यस्य तुर्फरीतू हन्तारावित्यादि । नैतोशेव नितोशतिर्वधकर्मा नितोशयतीतिनितोशः तस्यापत्यं नैतोशः ताविव तुर्फरी शत्रूणां हन्तारौ तृफर्तुर्हिंसार्थः । अस्मादौणादिकोरिप्रत्ययः उक्तेच पर्फरीका पर्फरीकौ शत्रूणां विदारयितारौ जिफलाविशरणे अस्मात्पर्फरीकादयश्चेति ई-कप्रत्ययान्तोनिपात्यते । यद्वा स्तोतृजनानां धनादिदानेन पूरयितारौ । पृपालनपूरणयोः अस्मादीकनि पूर्ववत्सर्वेनिपात्यते पर्वतेः पूरणार्थाद्वा उदन्यजेव उदन्यजेइव उदकेभवमुदन्यं प-इन्नोमासित्यादिना अशस्पभृतिष्वपि उदन्यादेशः तत्रजाताविव निर्मलौ कान्तियुक्तावित्यर्थः । जेमना जेमनौ जयशीलौ जयतेरन्येभ्योपिटृश्यन्तइति मनिन् दीर्घाभावश्छान्दसः । मदेहू बलातिशयेनमत्तौ स्तुत्यौवा ता तौ पूर्वोक्तगुणावश्विनौ युवां मे मदीयं जरायु जरायुजं अतए-व मरायु मरणशीलं शरीरं अजरं जरारहितं मरणधर्मरहितं कुरुतं । नञोजरमरमित्रमृताइति नञउत्तरस्यजरशब्दस्य आद्युदात्तत्वं ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

पञ्चेवचर्चरंजारंमरायुक्षेत्रेवार्थेषुतर्तरीथउग्रा ।

ऋभूनापत्त्वरमञ्ज्राखरञ्जुर्वायुर्नपर्फरत्क्षयद्रयीणाम् ॥ ७ ॥

पृज्जाऽइव । चर्चरम् । जारम् । मरायुं । क्ष्मन्ऽइव । अर्थेषु ।
ततराथः । उग्रा । ऋभू इति । न । आपत् । खरमज्जा । खरऽज्जुः ।
वायुः । न । पर्फरत् । क्षयत् । रयीणाम् ॥ ७ ॥

हे उग्रा उग्रौ उदूर्णतेजस्कौ अश्विनौ पञ्चैव पञ्जाविव प्राजितबलौ वीराविवस्थितौ यद्वा पञ्चैव जिज्जिअभिभव पादाफ्यामभिभवन्तौ समर्थाविवस्थितौ युवां चर्चरं चरणशीलं जारं जरायुक्तं अतएव मरायु मरणशीलं मदीयं शरीरं अर्थेषु गन्तव्येषु तरीतव्येष्वपादादिषु क्ष्मन्नेव उदकनमित्तत् उदकमिव तर्तरीथः अत्यन्तं तारयथः । तृप्पवनतरणयोः यद्ग्लुगन्ताल्लुटि छन्दस्युभयथेति थासआर्धधातुकत्वेनेडागमः वृत्तोवेतिदीर्घः ऋभून् ऋभूइव दार्ष्टान्तिकसाम्यादत्रद्विवचनं ऋभूयथा स्वनिर्मितोरथआपत् तद्वत् खरमज्जा खरं तीक्ष्णं मज्जयितारौ शोधयितारौ अत्यन्तं शुद्धबलावित्यर्थः टमसूजोशुद्धौ अस्मादौणादिकोरप्रत्ययः तादृशौ युवां खरज्जुः तीक्ष्णगतिः अतिशयेन वेगवान् ऋभुभिर्दत्तोरथोयुवां आपत् आमोत् आपूव्यामौ लदित्वात्त्वेरङ् सरथः वायुरिव पर्फरत् सर्वत्रआपूरयत् सर्वत्रव्याप्तवानित्यर्थः फर्वपूरणे अस्माल्लेटि बहुलंछन्दसीति शपःश्लुः अफ्यासस्य रुगागमः वलोपश्च लेटोडाटावित्यडागमः ततः सरथः रयीणां धनानां धनानिक्षयत् शत्रुफ्यआगमयत् क्षिनिवासगत्योः अस्मादन्तर्णीतण्यथात् लेट्यडागमः । यद्वा क्षयतिरैश्वर्यकर्मा धनानामीष्टे छान्दसमनुदात्तत्वं ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

घर्मेवमधुजठरेसनेरूभगेवितातुर्फरीफारिवारम् ।
पतरेवचचराचन्द्रनिर्णिङ्गानंऋङ्गामनन्याईनजग्मी ॥ ८ ॥

घर्माऽइव । मधुं । जठरे । सनेरू इति । भगेऽअविता । तुर्फरी इति ।
फारिवा । अरम् । पतराऽइव । चचरा । चन्द्रऽनिर्णिक् ।
मनःऽऋङ्गा । मनन्या । न । जग्मी इति ॥ ८ ॥

घर्मेव घर्माविव महावीराविव जठरे स्वोदरे मधु मधुनः षष्ठ्यालुक् घृतस्य सनेरू संभकारौ वनषणसंभक्तौ अस्मादौणादिकएरुप्रत्ययः भगेविता भगोधनं तद्विषयरक्षणयुक्तौ अवते-

भावेकः तत्पुरुषे कृतिबहुलमिति बहुलवचनाद्बहुव्रीहावप्यलुक् । यद्वा अवतेस्तृजन्तस्यसुपो-
डादेशः स्वरश्छान्दसः । अरमलं तुर्फरी शत्रूणां हिंसितारौ अतएव फारिवा फारिरायुधं तद्वन्तौ
भवथः । स्फुरतिर्वधकर्मा अस्मात् णिचिचिस्फुरोर्णावितिआत्वं तदन्तादिप्रत्ययः सकारलोप-
श्छान्दसः । छन्दसीवनिपावितिमत्वर्थीयोवनिप् । सुपोडादेशः पतरेव पतराविव पतनशीलौ
पक्षिणाविव चचरा संचरन्तौ चन्द्रनिर्णिक् निर्निगितिरूपनाम सुपोलुक् चन्द्रनिर्णिजौ चन्द्रस-
दृशरूपयुक्तौ यद्वा चन्द्रमाह्लादकरूपं ययोस्तौ वर्तेते मनक्रंगा मनसाप्रसाधनं ययोस्तौ क्रंज-
तिःप्रसाधनकर्मा । अस्माद्भावेघञ् बहुव्रीहिस्वरः मनन्यान मनन्यौ यथा मनने साधू स्तुत्या-
वित्यर्थः । मननशब्दात् तत्रसाधुरिति यत् तित्स्वरितः तादृशाविव जग्मी यज्ञं प्रत्यागमनशीलौ
भवतः गमेरादृगमहनइति किन्प्रत्ययः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

बृहन्तेवगंभरेषुप्रतिष्ठांपादेवगाधंतरंतेविदाथः ।

कर्णेवशासुरनुहिस्मराथोशेवनोभजतंचित्रममः ॥ ९ ॥

बृहन्ताइव । गम्भरेषु । प्रतिइस्थाभ् । पादाइव । गाधम् ।

तरंते । विदाथः । कर्णाइव । शासुः । अनुं । हि । स्मराथः ।

अंशाइव । नः । भजतम् । चित्रम् । अमः ॥ ९ ॥

बृहन्तेव बृहन्ताविव प्रांशु पुरुषौ यथागंभरेषु गहनेषु जलेषु प्रतिष्ठां विंदतस्तद्वत् गंभरे-
षु गंभीरेषु दुष्प्रवेशेषु स्थानेषु प्रतिष्ठां अवस्थितिमासदं युवां विदाथः जानीथः । पादेव पा-
दाविव यथा तरंते षष्ठ्यर्थेचतुर्थी तरतः पुरुषस्यपादौ यथा गाधजलं विदाथः तद्वत् युवां ता-
येषु जलेषु गाधं विदाथः जानीथः विदज्ञाने लेट्याडागमः कर्णेव यथा कर्णौ उक्तं शब्दं विदतुः
तद्वत् युवां शासुः शासितारं स्तुतिकुर्वाणं जनं अनुहिस्मराथः अनुकूलं जानीथःखलु । स्मर-
तेलेट्याडागमः हियोगादनिघातः अधीगर्थदयेशां कर्मणीति शासुरित्यस्यषष्ठी अंशेवअंशाविव
यथावयवौ तद्वन्तौ यज्ञं भजेते तद्वत् युवां नोस्मदीयं चित्रं चायनीयं अमःकर्म भजतं आश्र-
यतं अमः आपृव्याप्तौ अस्मादापःकर्माख्यायां ह्रस्वानुट्चवेति असुन् तत्संनियोगेनह्रस्वानुडागम
श्च नित्स्वरेणाद्युदानः ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

आरङ्गरेवमध्वेरयेथेसारधेवगविनीचीनबारे ।

कीनारेवस्वेदमासिष्विदानाक्षामेवोर्जासूयवसात्सचेथे ॥ १० ॥

आरङ्गराडइव । मधु । आ । ईरयेथे इति । सारघाडइव । गवि ।

नीचीनडबारे । कीनाराडइव । स्वेदम् । आऽसिष्विदाना ।

क्षामडइव । ऊर्जा । सुयवसडअत् । सचेथे इति ॥ १० ॥

आरंगरेव गृशब्दे अस्मान्द्रावेकदोरप् अरमलं पर्याप्तं गरः शब्दनं तस्य संबन्धिनौ त-
स्येदमित्यण् शब्दवन्तौ मेघाविव यथा मधु जलं प्रेरयतः तद्वत् युवां एरयेथे प्रेरयथः । ईर-
प्रेरणे चौरादिकः सारधेव सारंवाविव सरघा मधुमक्षिका सरधैव सारघा प्रज्ञादित्वाद्गण् तेय-
था नीचीनबारे नीचीनद्वारे मधुपुष्पे मधु प्रेरयतः तद्वत् । युवां नीचीनबारे न्यग्भूतद्वारे गवि
गोरूधसि क्षीरं प्रक्षिपथः । कीनारेव कीनाराविव कुत्सितमनुष्यौ यथा स्विद्यमानौ भवतस्त-
द्वत्स्वेदं स्विद्यमानं जलमासिष्विदाना आसमन्तात्स्वेदयन्तौ प्रक्षारयन्तौ भवथः । त्रिष्विदा
गात्रप्रक्षरणे अनुदात्तेत् तस्माच्छान्दसेलिटि कानजादेशः । क्षामेव क्षैजैषैक्षये अस्मादातोम-
निन् । ह्रस्वच्छान्दसः क्षामा क्षीणागौः सुयवसात् अदेःक्विप् शोभनं यवसं घासादिकं प्रक्ष-
यन्ती क्षीररूपेणान्नेन समवेताभवति तद्वत् युवां ऊर्जा हवीरूपेणान्नेन सचेथे संगच्छे-
थे । षचसमवाये ॥ १० ॥

अथैकादशी—

ऋध्यामस्तामंसनुयामवाजमानोमत्रंसरथेहोपयातम् ।

यशोनपक्वमधुगोष्वन्तराभूतांशोअश्विनोःकाममप्राः ॥ ११ ॥ २ ॥

ऋध्याम । स्तोमम् । सनुयाम । वाजम् । मा । नः । मत्रम् ।

सडरथा । इह । उप । यातम् । यशः । न । पक्वम् । मधु । गोषु ।

अन्तः । आ । भूतडअंशः । अश्विनोः । कामम् । अप्राः ॥ ११ ॥ २ ॥

हे अश्विनौ वयं स्तोमं त्रिवृत्पंचदशादिकं ऋध्याम ऋध्यास्म वर्धयेम । ऋधुवृद्धौ अस्मादाशीर्दिङि किदाशिषीति यासुटःकित्वं । वाजं हविल्लक्षणमन्नं युवाङ्ग्यां सनुयाम प्रयच्छेम षण्णुदाने तानादिकः विधिलिङ् वाक्यभेदादनिघातः । तस्माद्युवां सरथा सरथौ समानरथौ एकमेवरथमारूढौ सन्तौ इहास्मिन्कर्मणि नोस्मदीयं मंत्रं मननीयं स्तोत्रमुपयातं उपागच्छतं । गोष्वन्तः गोरूधस्यांतःस्थितं पक्कं परिणतं अतएवमधु मधुरं यशोन यशइत्यन्ननाम नश्वार्थे क्षीराज्यादिलक्षणं महावीरे अवनीयमानमन्नं चापेक्ष्य आगच्छतमिति संबन्धः । एवमुक्तप्रकारेण भूतांशः एतन्नामाऋषिः अश्विनोः काममभिलाषमात्मीयाभिः स्तुतिभिः अपाः आपुरयत् । संपूर्णमकार्षीदित्यर्थः । प्रापूरणे आदादिकः । व्यत्ययेनमध्यमः । अत्राश्विनेसूक्ते सर्वाण्यपिपदानि दुर्व्युत्पादानि अस्माभिर्दिङ्गात्रं प्रदर्शितानि एवं निरुक्तव्याकरणादिभिरर्थविशेषे बुद्धिमद्भिरुच्येयानि ॥ ११ ॥

॥ इत्यष्टमस्य षष्ठे द्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

आविरित्येकादशर्चमष्टमसूक्तं दिव्योनामांगिरसऋषिः प्रजापतेःसुता दक्षिणासावाऋषिका शतधारंवायुमिति चतुर्थीजगती शिष्टादशत्रिष्टुभः अनेनसूक्तेन ऋत्विग्भ्योदीयमानादक्षिणा तद्दातारोयजमानावा स्तूयन्ते अतः सैवदेवता । तथाचानुक्रान्तं—आविर्दिव्योदक्षिणावा प्राजापत्यादक्षिणा तद्दातृन्वास्तौ चतुर्थी जगतीति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

आ॒वि॒रं॑ भू॒न्म॒हि॒माघो॑न॒मेपां॑वि॒श्वंजी॒वंत॑म॒सो॒निरं॑मोचि ।

महि॒ज्योतिः॑ पि॒तृभिर्द॑त्त॒मागां॑दु॒रुःप॒न्था॒दक्षि॑णाया॒अदर्शि॑ ॥ १ ॥

आ॒विः । अ॒भूत् । महि॑ । माघो॑नम् । ए॒षाम् । विश्व॑म् । जी॒वम् ।

तम॑सः । निः- । अ॒मोचि॑ । महि॑ । ज्योतिः॑ । पि॒तृभिः । द॒त्तम् ।

आ । अ॒गात् । उ॒रुः । प॒न्थाः । दक्षि॑णायाः । अ॒दर्शि॑ ॥ १ ॥

इदंसूक्तं दक्षिणायावा तद्दातृणांवा स्तावकं दक्षिणातु यागांगं यागस्तु सायंकाले नक्रियते नसायमस्तिदेवयाअजुष्टमित्यादि श्रवणात् । तस्मादह्णचेव कर्तव्यः । अहश्च सूर्योदयात् प-

श्राद्धवतीति सूक्तादौ सूर्योदयोभिधीयते माघानं माघानइन्द्रः इन्द्रश्च सूर्यः । चैत्रमासे तथा इन्द्र इतिस्मरणात् । तस्यसंबन्धि तस्येदमित्यण् अतद्धितेप्रत्यये संप्रसारणमभिहितं सर्वविधीनांछन्दसि विकल्पितत्वाद्न तद्धितेपि संप्रसारणं । सूर्यात्मकस्येन्द्रस्य स्वभूतं महि महत्तेजेषां यजमानानां यागसिध्यर्थं आविरभूत् प्रकाशितमुद्गतमभूत् । तत्र विश्वं सर्वं जीवं स्थावरजंगमात्मकं जगत्तमसः सक्राशान्निर्मोचि निर्मुक्तमभूत् मुंचतेःकर्मणिलुडिचिणिरूपं अथानन्तरं पितृभिर्यत् पितृभिर्देवैर्दत्तंनोर्हविषामागमनाय तत्रमहि महत् ज्योतिः सूर्याख्यं आगात् आगच्छति पश्चादक्षिणायाः यागांगभूतायः उरुर्महान् पन्था मार्गः अदर्शि सर्वैर्यजमानैर्दृष्टोभूत् सर्वे यागं कृत्वा ऋत्विग्भ्योदक्षिणां दत्तवन्तइत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

उच्चां दिवि दक्षिणावन्तो अस्थुर्ये अश्वदाः सह ते सूर्येण ।

हिरण्यदा अमृतं त्वं भजन्ते वासोदाः सोमप्रतिरन्ते आयुः ॥ २ ॥

उच्चा । दिवि । दक्षिणावन्तः । अस्थुः । ये । अश्वदाः । सह । ते । सूर्येण । हिरण्यदाः । अमृतं त्वम् । भजन्ते । वासोदाः । सोम । प्रतिरन्ते । आयुः ॥ २ ॥

दक्षिणावन्तः दक्षिणायादेयत्वेन तद्वन्तः दक्षिणां दत्तवन्तोयजमानाः उच्चा उच्चैः स्थानैः स्थितं दिवि द्युलोके अस्थुः तिष्ठन्ति सामान्येनोक्त्वा । दातृविशेषाणां फलविशेषमाह अश्वदा अश्वानां दातारोये यजमानाः ते सूर्येण सर्वस्य स्वस्वकर्मणि प्रेरकादित्येन सह तिष्ठन्ति येहिरण्यदाः हिरण्यदातारः ते अमृतत्वं अमरणधर्मत्वं भजन्ते अमृतं वै हिरण्यं इत्याम्नानात् तथा सौम्यं वै वासइतिश्रवणात् । सोमएव संबोध्यते हे सोम वासोदाः तद्देवत्वस्त्राणां दातारोये सन्ति ते त्वयासह तिष्ठन्तीतिशेषः । एते सर्वे आयुः जीवनं प्रतिरन्ते प्रवर्धयन्ति प्रपूर्वस्तिरतिवृद्ध्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

देवी पूर्तिर्दक्षिणा देवयज्या न क्वारिभ्यो न हि ते पृणन्ति ।

अथानरः प्रयत्नं दक्षिणासो वद्यभिया ब्रह्मवः पृणन्ति ॥ ३ ॥

देवी । पूर्तिः । दक्षिणा । देवयज्या । न । क्वऽअरिभ्यः । नहि ।
ते । पृणन्ति । अथ । नरः । प्रयतऽदक्षिणासः । अवद्यऽभिया ।
बहवः । पृणन्ति ॥ ३ ॥

दैवी देवसंबन्धिनी देवाद्यत्रावित्यञ् तादृशी पूर्तिः पालनी तत्साध्या देवयज्या छ-
न्दसिनिष्ठकथेतिनिपातितः देवयागः तदंगभूता दक्षिणा न कवारिभ्यः ऋगतावित्यस्य अचइरि-
तीप्रत्ययः । कुन्सितगन्तृभ्यः अयष्ट्भ्यः एतेभ्यः न भवन्ति यद्वा देवानां स्वभूता पूर्तिः पूरयित्री
स्तुतिभिः हविर्भिश्च तादृशी देवयज्या दक्षिणाच तेभ्योनभवतः । तत्र हेतुरुच्यते—हि यस्मात्
ते कुन्सितगन्तारः नहि पृणन्ति देवान् स्तुतिभिर्हविर्भिश्च न प्रीणयन्ति पृणप्रीणने तौदादिकः
अथेतिप्रश्ने यष्टूणां देवयागादिकथंभवति उच्यते नरः कर्मणानेतारः अतएव प्रयतदक्षिणा
सः दत्तदक्षिणा बहवोयजमानाः अवद्यभिया अवद्यपण्यवर्यांगर्हेति यत्प्रत्ययान्तत्वेननिपा-
तितः पापभिया विहिताननुष्ठाने दुरितानि भवन्तिखलु तस्मात्तद्गीत्या पृणन्ति देवान्प्रीणयन्ति
तस्माद्यष्टूणां देवपालनयागदक्षिणाभवतीत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्था—

शतधारं वायुमर्कस्वविदं नृचक्षसस्ते अभिचक्षते हविः ।
ये पृणन्ति प्रचयच्छन्ति संगमे ते दक्षिणां दुहते सप्तमातरम् ॥ ४ ॥
शतऽधारम् । वायुम् । अर्कम् । स्वःऽविदम् । नृऽचक्षसः । ते ।
अभि । चक्षते । हविः । ये । पृणन्ति । प्र । च । यच्छन्ति ।
सम्ऽगमे । ते । दक्षिणाम् । दुहते । सप्तऽमातरम् ॥ ४ ॥

शतधारं बहुधारणोपेतं वायुं एतन्नामकं स्वविदं स्वर्गस्यलभकं सर्वस्यवेत्तारं वा अर्कम-
र्चनीयं आदित्यञ्च एतौ नृचक्षसः नृणां द्रष्टृन् अन्यानिन्द्रादीन्देवांश्चाभिलक्ष्य ते यजमाना ह-
विश्चक्षते तेभ्योदातुं पश्यन्ति चष्टेर्लटिरूपं । किञ्च संगमे कर्मकरणार्थं मृत्विजोत्रसंगच्छन्तइति
संगमः ग्रहवृद्धनिश्चिगमश्चेति अधिकरणे अप् थाथादिस्वरः तस्मिन् यज्ञे ये यष्टारः पृणन्ति
स्तुतिभिः प्रीणयन्ति ये च तेभ्योदेवेभ्योहवींषि प्रयच्छन्ति उभयत्रयद्योगादनिघातः ते सप्तमा-
तरं सप्तसंख्याकामातृभूता अग्निष्टोमादिसंस्था यस्यां भवन्ति सा यद्वा सप्तसंख्याकामातरः क-
र्मणां निर्मातारः कर्तारो होत्रादयः सन्ति तादृशीं दक्षिणां दुहते ऋत्विग्भ्यो दुहन्ति ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

दक्षिणावान्प्रथमो हूतः एधि दक्षिणावान्ग्रामणीरग्रमेति ।
तमेव मन्ये नृपतिं जनानां यः प्रथमो दक्षिणामाविवाय ॥ ५ ॥ ३ ॥

दक्षिणाऽवान् । प्रथमः । हूतः । एति । दक्षिणाऽवान् । ग्रामऽनीः ।
अग्रम् । एति । तम् । एव । मन्ये । नृपतिम् । जनानाम् । यः ।
प्रथमः । दक्षिणाम् । आऽविवाय ॥ ५ ॥ ३ ॥

हूतः ऋत्विग्भिराहूतः दक्षिणावान्यजमानः प्रथमः सर्वेषां मुख्यः सन् एति सर्वत्र गच्छति । तथा ग्रामणीः ग्रामाणां नेता धनवत्त्वेन तेषां कर्ता दक्षिणावान् सः अग्रमेति सर्वेषां प्रथममेव गच्छति । तमेव नृपतिं नराणां पालयितारमिति मन्ये । ऋषिरहमवबुध्ये प्रथमो योजनः जनानां दक्षिणामाविवाय आगमयति वीगत्यादिषु तस्य लिटिरूपं तं नृपतिमिति मन्ये यद्वा जनानामिति पूर्ववाक्यशेषः जनानामध्ये तमेव मनुष्याणां स्वामिनमिति मन्ये ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य षष्ठे तृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

अथ षष्ठी—

तमेव ऋषितमु ब्रह्माणमाहु र्यज्ञान्यं सामगामुक्थशासम् ।
सशुक्रस्य तन्वो वेदति स्रोयः प्रथमो दक्षिणयारार्ध ॥ ६ ॥
तम् । एव । ऋषिम् । तम् । ऊँ इति । ब्रह्माणम् । आहुः ।
यज्ञान्यम् । सामऽगाम् । उक्थऽशसम् । सः । शुक्रस्य ।
तन्वः । वेद । तिस्रः । यः । प्रथमः । दक्षिणया । रारार्ध ॥ ६ ॥

तमेव दक्षिणायादातारं ऋषिमतीन्द्रियार्थदर्शिनं यद्वा सत्कर्मकरणेन ऋषिमित्याहुः तथा तमु तमेव ब्रह्माणमाहुः किंच तमेव यज्ञान्यं णीत्रप्रापणे क्विप् उदात्तस्वरितयोर्यण् इत्यमः स्वरितत्वं यज्ञस्यनेतारं अध्वर्युमित्याहुः तमेव सामगां साम्नां गातारमिति तथा उक्थशासं शंसुस्तुतौ क्विप् संहितायां दीर्घश्छान्दसः उक्थशासं शस्त्राणां शंसितारं होतारमिति ब्रुवन्ति दक्षिणादानेन तत्कर्मणः पवित्रहाव सदाता शुक्रस्य दीप्यमानस्य ज्योतिषः तिस्रस्तन्वः अग्निवैद्यु

तादित्यात्मकानि त्रीणि शरीराणि वेद जानाति यद्वा शुक्रस्य दीप्तस्याग्नेः आहवनीयात्मका
नि त्रीणि शरीराणि जानाति प्रथमोमुखोयोजनः दक्षिणयारराध ऋत्विगादीनाराधयति
राधसंसिद्धौ लिटिरूपं लिट्स्वरः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

दक्षिणाश्वंदक्षिणागांददातिदक्षिणाचन्द्रमुतयद्विरण्यम् ।
दक्षिणाञ्चवनुतेयो न आत्मादक्षिणां वर्भकृणुते विजानन् ॥ ७ ॥

दक्षिणा । अश्वम् । दक्षिणा । गाम् । ददाति । दक्षिणा । चन्द्रम् ।
उत । यत् । हिरण्यम् । दक्षिणा । अन्नम् । वनुते । यः । नः ।
आत्मा । दक्षिणाभ् । वर्भम् । कृणुते । विजानन् ॥ ७ ॥

दक्षिणा तद्वात्स्यः अश्वं ददाति तथा गांश्च ददाति तथा चन्द्रं सुवर्णं ददाति उतापि च
यद्विरण्यं रजतमस्ति रजतं हिरण्यं इत्याम्नानात् तच्च ददाति किंच सा अन्नं वनुते ददाति व-
नोर्नितरत्रदानार्थः । तस्मान्नोस्मदीयोय आत्मास्ति स वर्भं विजानन् कवचं रथायुधानां निवा-
रकं तद्वत् दुरितानि वारयतीति कवचमिति विजानन् दक्षिणा अश्वादिदानशीलां कृणुते
ऋत्विगस्यः करोति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

न भोजामंश्नुर्नन्यर्थमीयुर्नरिष्यन्ति न व्यथन्ते ह भोजाः ।
इदं यद्विश्वं भुवं न स्वश्चैतत्सर्वं दक्षिणैभ्यो ददाति ॥ ८ ॥

न । भोजाः । मंश्नुः । न । निःअर्थम् । ईयुः । न । रिष्यन्ति । न ।
व्यथन्ते । ह । भोजाः । इदम् । यत् । विश्वम् । भुवं नम् । स्वश्चैतत्सर्वम् ।
ददाति ॥ ८ ॥

भोजाः भोजयितारः धनादिदानेन दातारो न मंश्नुः न म्रियन्ते देवत्वं भजन्त इत्यर्थः । अत-
एव न्यर्थं ऋग्नो उषिकुषिगार्त्विग्यः स्थन् समासेथाथादिस्वरः निरुष्टां गतिं नेयुः न प्रामुवन्ति ।
इण्गतौ लिटि दीर्घइणः क्तितीति दीर्घः तथा न रिष्यन्ति कैश्चिदप्यर्होऽनुता भवन्ति कर्मणि व्य-

त्ययेनपरस्मैपदं अतएव भोजाः दातारः नव्यथन्ते परस्परं नभीता नबाधितावा भवन्ति । ह प्र-
सिद्धौ । किंच इदं परिदृश्यमानं विश्वं सर्वं भुवनं यद्भूतजातमस्ति स्वः स्वर्गलोकश्च एतत्सर्वं
दक्षिणास्वयं एभ्यस्तद्दातृभ्योददाति प्रयच्छति ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

भोजाजिग्युःसुरभिंयोनिमग्रेभोजाजिग्युर्वध्वंयासुवासाः ।
भोजाजिग्युरन्तःपेयंसुसयाभोजाजिग्युर्येअहूताःप्रयन्ति ॥ ९ ॥
भोजाः । जिग्युः । सुरभिम् । योनिम् । अग्रे । भोजाः । जिग्युः ।
वध्वम् । या । सुसुवासाः । भोजाः । जिग्युः । अन्तःपेयम् ।
सुरायाः । भोजाः । जिग्युः । ये । अहूताः । प्रयन्ति ॥ ९ ॥

भोजाः दातारः अग्रे प्रथममेव योनिं क्षीरादेरुत्पत्तिस्थानं सुरभिं धेनुं जिग्युः शत्रुभ्यो-
जितवन्तः । जिजये लिटिसन्लिटोर्जेरिति अभ्यासादुत्तरस्यकवर्गादेशः । तथा भोजा दातारः
वध्वं वधूं नवोढां स्त्रीं जिग्युः यास्त्रीसुवासाः शोभनवासाअस्ति तां जिग्युः किंच भोजाः शत्रू-
णां सुरायाः अन्तःपेयं अन्तःपानं जिग्युः पापाने भावेयत् ईद्यतीतीत्वं आर्धधातुकलक्षणो-
गुणः रुदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वं येशन्नवः अहूताः बलाधिक्येनानाहूयमानाः प्रयन्ति प्रमुखमा-
गच्छन्ति तान् भोजाः दक्षिणायादातारोजनाः जिग्युर्जयन्ति ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

भोजायाश्वंसंमृजन्त्याशुंभोजायास्तेकन्याःशुम्भमाना ।
भोजस्येदंपुष्करिणीववेश्मपरिष्कृतंदेवमानेवचित्रम् ॥ १० ॥
भोजाय । अश्वम् । सम् । मृजन्ति । आशुम् । भोजाय ।
आस्ते । कन्या । शुम्भमाना । भोजस्य । इदम् । पुष्करिणी इव ।
वेश्म । परिष्कृतम् । देवमाना इव । चित्रम् ॥ १० ॥

भोजाय दात्रे आशुं शीघ्रगामिनमश्वं संमृजन्ति परिचारकाः सम्यगलंकुर्वन्ति । मृजु-
शौचालंकारयोः तथा कन्या कन्यात्वेनात्रसन्निकर्षादभिनवं यौवनं लक्ष्यते अभिनवयौवनाः

शुंभमाना शरीरावयवविशेषशोभया तथा वस्त्राद्यलंकारशोभयाच शोभमाना स्त्री तस्मै भोजाय दात्रे आस्ते । तथा भोजस्य दातुरेव हृदयाह्लादकरं वेश्मगृहं भवति । कीदृशं पुष्करिणीव पुष्कराणि पद्मानि यस्याः सन्तीति पुष्करिणी सरसी सा यथा पद्महंसादिभिरलंकृता भवति तद्वत् परिष्कृतं वितानादिभिरलंकृतं । परिपूर्वस्यकरोतेर्भूषणार्थं संहितायांसुडागमः परिनिविश्यइतिमुटःषट्वं गतिरनन्तरइतिगतेः प्रकृतिस्वरत्वं । तथा देवमानेव सुपांसुलुपिति प्रथमैऋवचनस्याकारः देवमानमिव चित्रं मनोहरं वेश्म तस्य भवति ॥ १० ॥

अथैकादशी—

भोजमश्वाःसुष्टुवाहोवहन्तिसुवृत्रथोवर्ततेदक्षिणायाः ।

भोजं देवासोवता भरेषु भोजः शत्रून्त्समनीकेषु जेता ॥ ११ ॥ ४ ॥

भोजम् । अश्वाः । सुष्टुऽवाहः । वहन्ति । सुवृत् । रथः । वर्तते ।

दक्षिणायाः । भोजम् । देवासः । अवत । भरेषु । भोजः ।

शत्रून् । समऽअनीकेषु । जेता ॥ ११ ॥ ४ ॥

सुष्टुवाहः वहपापणे वहश्चेतिष्विप्रत्ययः शोभनवहनसमर्थाः अश्वाः भोजं दातारं वहन्ति लक्ष्यदेशंप्रापयन्ति ततोदक्षिणायाः दातुर्यजमानस्य सुवृत्र सुष्टुचक्रादिवर्तनं यस्यसोश्वादिसहितोरथोवर्तते । अथप्रत्यक्षः हे देवासः हे देवाइन्द्रादयः भरेषु भ्रियते आहवनीयादिरूपेणाग्निरत्रेतिभराः यज्ञाः । यद्वा भृभर्त्सने भृणन्तिभर्त्सयन्ति योद्धारोत्रेतिभराः संग्रामाः तेषु भोजं दातारं अथत रक्षत ततः युष्माभिः पालितोभोजः धनादिदानेन जनानां भोजयितासन् समनीकेषु संग्रामेषु शत्रून् जेता जयशीलोभवति । जिजये हाच्छीलिकस्तृन् अतएव नलोकाव्ययेतिशत्रुशब्दस्य षष्ठीप्रतिषेधः ॥ ११ ॥

॥ इत्यष्टमस्य षष्ठे चतुर्थोवर्गः ॥ ४ ॥

किमिच्छन्तीत्येकादशर्चं नवमंसूक्तं त्रैष्टुभं इन्द्रपुरोहितस्य बृहस्पतेः गोषु बलनाम्नोसुरस्य भटैः पणिनामकैरसुरैरपहत्य गुहायां निहितासु सतीषु बृहस्पतिप्रेरितेनेन्द्रेण गृवामन्वेषणाय सरमानामदेवशुनी प्रेषिता साच महतीं नदीमुत्तीर्य बलपुरंप्राप्य गुप्तस्थाने निर्हास्तागाददर्श अथ त-

स्मिन्नन्तरे पणयः इदं वृत्तान्तमवगच्छन्तः एनां मित्रीकर्तुं संवादमकुर्वन् । तत्र प्रथमा तृतीया-
द्याअधुजोन्यावर्जिताः पणीनां वाक्यानि अत्र ते ऋषयः सरमादेवता । द्वितीयाचतुर्थाद्यायुजः
एताएकादशीच षट्सरमायावाक्यानि अतस्तासु साऋषिः पणयोदेवता । तथाचानुक्रान्तं—
किमिच्छन्ती पणिभिरसुरैर्निगूढागाअन्वेष्टुं सरमादेवशुनीन्द्रेणप्रहिता तामयुग्भिः पणयोमि-
त्रीयन्तः प्रोचुः सातान्युग्मान्ताभिरनिच्छन्तीप्रत्याचष्टेइति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

किनिच्छन्तीसरमाप्रेदमानद्दूरेह्यध्वाजगुरिःपराचैः ।
कास्मेहितिःकापरितक्म्यासीत्कथंरसायाअतरःपयांसि ॥ १ ॥

किम् । इच्छन्ती । सरमा । प्र । इदम् । आनट् । दूरे । हि ।
अध्वा । जगुरिः । पराचैः । का । अस्मेहितिः । का । परितक्म्या ।
आसीत् । कथम् । रसायाः । अतरः । पयांसि ॥ १ ॥

अनया आगच्छन्तीं सरमां दृष्ट्वा पणयोवदन्ति सरमा सरणशोला एतन्नामिका देवशु-
नी किं प्रार्थयमानासतो इदमस्मदीयं स्थानं प्रानट् प्राप्नोत् आङ्पूर्वो नशिर्व्यासिकर्मा । तस्य
लुडिमन्त्रेणसत्यादिनाचेर्लुक् छन्दस्यपिदृश्यते इति आडागमः । पराचैः परांचि पराङ्गुत्वा-
न्यावृत्तिवर्जितानि यानि गमनानि तैर्जगुरिः उदूर्णः महताप्रयत्नेनापि गन्तुं नशक्यतइत्यर्थः ।
गृनिगरणे आहृगमहनेत्यादिना किन्प्रत्ययः बहुलंछन्दसीत्युत्वं तादृशोयमध्वा दूरेहि विप्र-
कृष्टः खलु । यद्वा पराचैः परांचेनै जगुरिः अत्यर्थं गत्री पाष्णिभागमनालोकमानासती इदं
स्थानं प्राप्नोति दूरे अयमध्वा यदृच्छयागन्तुं नशक्यते अतोवयमेतांपृच्छामः । हे सरमे का
कोदृशी अस्मेहितिः कोस्मास्वर्थंहितिः कोस्मासु त्वदपेक्षितार्थोनिहितः यद्वा अस्मासु
कोर्थोगतः दधातेर्हिनेतेर्वा किनिरूपं आगच्छंत्यास्तव का कीदृशी परितक्म्या रात्रिरासीत्
यद्वा तकतिर्गत्यर्थः परितकनं परितोगमनं भ्रमणंवा कीदृशमासीत् कथंवा रसायाः शब्दाय-
मानायाः अन्तरिक्षनद्या योजनशतविस्तीर्णायाः पयांस्युदकानि अतरैः तीर्णवत्यसि एतद्ब्रु ।
अत्रकिमिच्छन्तीसरमेदमानदित्यादि निरुक्तं द्रष्टव्यं ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

इन्द्रस्यदूतीरिषिताचरामिमहइच्छन्तीपणयोनिधीन्वः ।
अतिष्कदाभियसातन्नआवत्तथारसायाअतरंपयांसि ॥ २ ॥

इन्द्रस्य । दूतीः । इषिता । चरामि । महः । इच्छन्ती । पणयः ।
निधीन् । वः । अतिष्कदः । भियसा । तन्न । नः । आवत् ।
तथा । रसायाः । अतरम् । पर्यांसि ॥ २ ॥

अनया तान् सरमेत्युचे ह्येणयः एतन्नामकाः असुराः इन्द्रस्य दूतीः सुपांसुलुगिति प्रथमैकवचनस्य सुश्रृण्वसः अहं इषिता तेनैवप्रेषिता सती चरामि युष्मदीयंस्थानमागच्छामि । किमर्थं वोयुष्मदीयान् युष्मदीयेपर्वते अधिष्ठापितान् महोमहतः निधीन् बृहस्पतेर्गोनिधीन् इच्छन्ती कामयमानासती चरामि । किंच अतिष्कदः स्कन्दिरगतिशोषणयोः भावेक्किष् अतिष्कन्दनात् अतिक्रमणाज्जातेन भियसा भयेन तन्नदीजलं नः पूजायां बहुवचनं मां आवत् अरक्षत् । तथा तेन प्रकारेण रसायानद्याः पर्यांस्युदकानि अतरं तीर्णवत्यस्मि ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

कीदृङ्इन्द्रःसरमेकादृशीकायस्येदंदूतीरसरःपराकात् ।
आचगच्छान्मित्रमेनादधामाथागवांगोपतिर्नोभवाति ॥ ३ ॥

कीदृङ् । इन्द्रः । सरमे । का । दृशीका । यस्य । इदम् । दूतीः ।
असरः । पराकात् । आ । च । गच्छात् । मित्रम् । एन । दधाम् ।
अथ । गवाम् । गोपतिः । नः । भवाति ॥ ३ ॥

तेषां वाक्यं हे सरमे तव स्वामीइन्द्रः कीदृक् कियत्पराक्रमवान् कादृशीका तस्य कीदृशीदृष्टिः दृष्टिरूपातेनाकियती यस्य दूतीः दूती त्वं इदमस्मदीयंस्थानं पराकादतिदूरादसरः आगमः । इति तामुक्त्वा इदानीं ते परस्परमाहुः एषा सरमा आगच्छात् च आगच्छतुच गमेर्लेटि आडागमः स्वामी भवाति भवतु नक्षेकस्यागोः किंतु बहूनां गवां स्वामी भवतु वृत्यवृत्तिभ्यां स्वामित्वं बाहुल्यंच विवक्ष्यते ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

नाहंतवदभ्येदभत्सयस्येददूतारसरंपराकात्
नतंगूहन्तिस्त्रवतो गभीराहताइन्द्रेण पणयःशयध्वे ॥ ४ ॥

न । अहम् । तम् । वेद् । अभ्यम् । दभत् । सः । यस्य । इदम् ।
दूतीः । असरम् । पराकात् । न । तम् । गूहन्ति । स्त्रवतः । गभीराः ।
हताः । इन्द्रेण । पणयः ॥ शयध्वे ॥ ४ ॥

सरमावदति हे पणयः तमिन्द्रं दक्ष्यं हंतव्यं नवेद नजानामि दभेरचोयत् कथं सइन्द्रः
दभत् सर्वाञ्जनान्दभति हिनस्त्येव दभेर्लेटिरूपं वाक्यभेदादनिघातः यस्यदूतीः अहं इदं यु-
ष्मदीयं स्थानं पराकात् अतिदूरदेशात् असरं प्राप्ताभूर्व । इन्द्रोर्हिंसितव्यो नभवतीत्यत्र युक्ति-
माह स्त्रवतः स्त्रवणं स्त्रवः तस्माचरन्ति आचारार्थेक्किप् तुगागमः जसिरूपं स्त्रवणशीलाः गभी-
रा गभीरानघः तं इन्द्रं नगूहन्तिनसंवृण्वन्ति नाच्छादयन्ति । किंतु आविष्कुर्वन्ति वयं यस्य
महिम्ना समुद्रं प्रतिसरामस्तस्मादहिंस्यइति एनं प्रकटीकुर्वन्ति । गूहसंवरणं भौवादिकः ।
तस्मात् हे पणयोयूयं इन्द्रेण तादृशपराक्रमेणहताः सन्तः शयध्वे शीङ्स्वमे बहुलंछन्दसीति
शपोलुगभावः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

इमागावःसरमेयाऐच्छःपरिदिवोअन्तान्तसुभगेपतन्ती ।
कस्तएनाअवसृजादयुध्व्युतास्माकमायुधासन्तितिग्मा ॥५॥५॥

इमाः । गावः । सरमे । याः । ऐच्छः । परि । दिवः । अन्तान् ।
सुभगे । पतन्ती । कः । ते । एनाः । अव । सृजात् । अयुध्वी ।
उन । अस्माकम् । आयुधा । सन्ति । तिग्मा ॥ ५ ॥ ५ ॥

क्रुद्धाः पणयः प्रत्युचुः हे सुभगे शोभनभाग्यवति हेसरमे दिवः द्युलोकस्य अन्तान् पर्य-
न्तान् परिपतन्ती कुत्रगावस्तिष्ठन्ताति परितोगच्छन्ती त्वं इमाः परिदृश्यमानाः याः गावः सुव-
न्त्ययः गाः ऐच्छः कामयसे ताः एना गाः ते त्वदीयः कः अयुध्वी अयुद्धा अवसृजात्

अस्मात्पर्वतादवसृजेत् विनिर्गमयेत् । सृजेत्तेन्द्रिरूपं अयुध्वी युधेःक्वाप्रत्यये स्नात्व्यादयश्चेति
निपातिनः नञ्समासत्वात्त्यन्त्रादेशाभावः नञःप्रकृतिस्वरत्वंच उतापिच अस्माकं तिग्मा
तीक्ष्णान्यायुधा आयुधानि सन्ति तस्मादस्माभिर्युद्धमकृत्वा कोवागाआहरति ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य षष्ठे पंचमोवर्गः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

असेन्यावःपणयोवचांस्यनिषव्यास्तन्वःसन्तुपापीः ।

अधृष्टोवएतवाअस्तुपन्थाबृहस्पतिर्वउभयानमृळात् ॥ ६ ॥

असेन्या । वः । पणयः । वचांसि । अनिषव्याः । तन्वः । सन्तु ।

पापीः । अधृष्टः । वः । एतवै । अस्तु । पन्थाः । बृहस्पतिः ।

वः । उभया । न । मृळात् ॥ ६ ॥

सा तां निराह हे पणयः वीयुष्माकं वचांसि पूर्वोक्तानि वचनान्यसेन्या असेन्यानि से-
न्यानि सेनार्हाणि नभवन्ति सेनाशब्दात्तदर्हतीत्यर्थे छन्दसिचेति यत्प्रत्ययः नञःसमासः । यय-
तोश्चातदर्थइति उत्तरपदान्तोदात्तत्वं । तथा तन्वः युष्मदीयानि शरीराणि अनिषव्याः इष्वर्हा-
णि न सन्तु पराक्रमराहित्येन पूर्ववत्प्रत्ययः ओर्गुणइतिगुणः स्वरश्चतादृक् । यतः पापीः पाप-
युक्तानिखलु छन्दसीवनिपादितोप्रत्ययः । जसःशः किंच वीयुष्मदीयः पन्थामार्गः एतवै गन्तुं
अधृष्टः असमर्थोस्तु इण्गतावित्यस्य तुमर्थेतवैप्रत्ययः तवैचान्तश्चयुगपदितिधातोः प्रत्य-
यान्तस्य युगपदुदात्तत्वं तत्र हेतुमाह वीयुष्मदीयान् उभया उभयविधान् पूर्वोक्तान्तन्वोदेहान्
बृहस्पतिरिन्द्रप्रेरितोनमृळात् नमुखयतु कित्तु बाधेत मृडमुखने लेट्याडागमः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

अयंनिधिःसरमेअद्रिबुध्नोगोभिरश्वेभिर्वसुभिर्न्यृष्टः ।

रक्षन्तितपणयोयेसुगोपारेकुपदमलकमाजगन्थ ॥ ७ ॥

अयम् । निधिः । सरमे । अद्रिबुध्नः । गोभिः । अश्वेभिः ।

वसुभिः । निःकृष्टः । रक्षन्ति । तम् । पणयः । ये । सुगोपाः ।

रेकुं । पदम् । अलकम् । आ । जगन्थ ॥ ७ ॥

तच्च पुनराहुः हे सरमे अयंनिधिः अस्मदीयः कोशः अद्रिबुध्नः बन्धबन्धने बन्धेर्बन्धि-
बुधीचेति नप्रत्ययः बुधइत्यादेशः अद्रिर्बन्धकोयस्य तादृशः तथा आहतैर्गोभिः अश्वेभिः
अश्वैश्च वसुभिरात्मीयैः धनैश्च न्यृष्टः नितरांप्राप्तोभवति । ऋषीगतौ ऋप्रत्ययेऽवीदितोनि-
ष्टायामितीट्प्रतिषेधः । गतिरनन्तरइतिगतेःप्रकृतिस्वरत्वं सुगोपाः गुपुरक्षणे आयप्रत्ययान्ता-
क्किपि अतोलोपयलोपौ सुष्ठु गोपायितारोयेपणयः तेअसुराः तंनिधिं रक्षन्ति पालयन्ति ।
रेकु रेकशंकायां औणादिकउप्रत्ययः शंकितं गोभिः शब्दायमानं पदं अस्माभिः पालितंस्थानं
अलकं व्यर्थमेव आजगंथ आगतवत्यसि । गमेर्लेटिरूपं ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

एहृगमन्भृषयः सोमशिता अयास्यो अङ्गिरसो नवग्वाः ।
त एतमूर्वविभजन्त गोनामथैतद्वचः पणयो वमन्ति ॥ ८ ॥

आ । इह । गमन् । ऋषयः । सोमशिताः । अयास्यः ।
अङ्गिरसः । नवग्वाः । ते । एतम् । ऊर्वम् । वि । भजन्त ।
गोनाम् । अथ । एतत् । वचः । पणयः । वमन् । इत् ॥ ८ ॥

सरमा पुनः प्रत्युवाच हे पणयः सोमशिताः सोमेन तीक्ष्णीकृताः सोमपानेन मत्ताः
शिञ्जनिशाने कर्मणिक्प्रत्ययः तृतीयाकर्मणीतिपूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं । तादृशानवग्वाः नवगतयः
यद्वा अंगिरसां सत्रमासीनानां मध्ये केचन नवसु माःसु अध्वपतिष्ठन्ते नवग्वाः अनेन
दशग्वाअप्युपलक्ष्यन्ते । उभयविधास्तेअंगिरसऋषयः तेषां प्रथमोयास्यः एतन्नामाच तेएते इह
युष्मदीयेस्थाने आगमन् आगच्छेयुः । गमेश्छन्दसि लुङ्लुङ्लिटइति सार्वकालिकोलुङ् लृदि-
त्वात् च्चु रङ् । आगत्यच ते गोनां गोःपादान्तइति छन्दसिनुडागमः गवां ऊर्वन्तं समूहं विभज-
न्त विभागंकुर्युः अत्रापि पूर्ववत्सार्वकालिकोलुङ् । अथानन्तरं पणयोर्युयं एतद्वचः पूर्वयद्व्यर्थ-
मागतासीति यद्वाक्यमवोचत तद्वाक्यं तदावमन्ति वमन्तः परित्यजन्त एव भवथ । वमुउद्गिरणे
शतरिसुपांसुलुगिति जसोलुक् नुमागमः संयोगान्तलोपः यद्वा लङ्ङि रूपं स्वरश्छान्दसः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

एवाचत्वंसरमआजगन्थप्रबाधितासहसादैव्येन ।

स्वसारंत्वाऋणवैमापुनर्गाअपतेगवांसुभगेभजाम ॥ ९ ॥

एव । च । त्वम् । सरमे । आजगन्थ । प्रबाधिता । सहसा ।

दैव्येन । स्वसारम् । त्वा । ऋणवै । मा । पुनः । गाः । अप ।

ते । गवाम् । सुभगे । भजाम् ॥ ९ ॥

तया एवमुक्तेसति पणयः प्रणयवाङ्मयमाहुः हे सरमे त्वंदैव्येन देवसंबान्धना सहसा बलेन प्रबाधिता यथातथा बलपुरं प्राप्य तत्रस्थितागादृष्ट्वा पुनरागच्छेति तेन प्रपीडितात्वंएवंचेत् आजगन्थ आगतवत्यसि चशब्दश्चेदर्थे निपातैर्यद्यदिहन्तेतिङोनिघाताभावः गमेर्लिट्थिलिरूपं सहसुपेत्यत्र सहेतियोगविभागात् समासः तिङ्चोदात्तवतीति गतेर्निघातः निःस्वरः तर्हि त्वा त्वां स्वसारं भग्िनीं ऋणवै करवै समूहापेक्षयैकवचनं त्वंतु पुनः मागाः इन्द्रादीन्मागच्छ अपि तर्हि हे सुभगे सरमे ते त्वदीयानां गवांसमूहं पर्वतादपगमय्य भजाम त्वंच वयंच विभजाम विभागं करवामेत्यर्थः ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

नाहंवैदभ्रातृत्वंनोस्वसृत्वमिन्द्रोविदुरङ्गिरसश्चघोराः ।

गोकांमामेअच्छदयन्यदायमपातइतपणयोवरीयः ॥ १० ॥

न । अहम् । वै । भ्रातृत्वम् । नो इति । स्वसृत्वम् । इन्द्रः ।

विदुः । अङ्गिरसः । च । घोराः । गोकांमाः । मे । अच्छदयन् ।

यत् । आर्यम् । अप । अतः । इत् । पणयः । वरीयः ॥ १० ॥

सा तानप्रत्याच्छे हे पणयः अहं भ्रातृत्वं नवेद नजानामि । तथा स्वसृत्वंच नोवेद नैवजानामि । केजानन्ति तान्आह इन्द्रः घोराः शत्रूणांभयंकराः अंगिरसश्च विदुर्जानन्ति किंच अस्मात्स्थानात् अहं यद्यदायं इन्द्रादीन् प्रापयं अयपयगतौ लङ्गिरूपं तदा मे मदीयागोकामाः युष्माभिरपहतागाः कामयमानाइन्द्रादयः अच्छदयन् युष्मदीयंस्थानं आच्छादय-

न्ति । छद्मपवारणे अतःकारणात् हे पणयोवरीयः उरुतरं गवांवृन्दं परित्यज्यअपेत अन्य-
त्स्थानं प्रतिगच्छत । यद्वा वरीयः प्रभूतं अतिदूरं देशंगच्छत । इत इण्गत्तौ लोटिरूपं वरीयः उ-
रुशब्दादीयसुनि प्रियस्थिरेत्यादिनावरादेशः ॥ १० ॥

अथैकादशी—

दूरमितपणयोवरीयउद्गावोयन्तुमिनतीऋतेन ।

बृहस्पतिर्याअविन्दान्निगूढाःसोमोग्रावाणऋषयश्चविप्राः॥११॥६॥

दूरम् । इत् । पणयः । वरीयः । उत् । गावः । यन्तु । मिनतीः ।

ऋतेन । बृहस्पतिः । याः । अविन्दत् । निगूढाः । सोमः ।

ग्रावाणः । ऋषयः । च । विप्राः ॥ ११ ॥ ६ ॥

हे पणयः यूयं वरीयउरुतरं दूरंदेशं इत गच्छत । युष्माभिरपहतागावः ऋतेन सत्येन
मिनतीः मिनत्यः द्वारस्यपिधायकंपर्वतं हिंसत्योविदारयन्त्यः उद्यन्तु तस्मादुद्गच्छन्तु । यद्वा मि-
नतीः व्यत्ययेन कर्मणिशता । मीयमाना युष्माभिः बाध्यमानास्तागावः सुव्यत्ययः गाऋतेन
स्तुतिभिर्गन्तव्येनेन्द्रेण सहायेन बृहस्पत्यादयउद्यन्तु पर्वतादुद्गमयन्तु निगूढा नितरांस्थापि-
तायाःगाः बृहस्पतिः अविन्दत् लप्स्यते । तथा सोमः तदभिषवकारिणोग्रावाणश्च विप्रामेधावि-
नऋषयः अंगिरसश्च लप्स्यन्ते । विदूलाभे तौदादिकः तस्माच्छन्दसिलुङ्लड्लिटइति भवि-
ष्यदर्थे लङ् शेमुचादीनामिति नुमागमः ॥ ११ ॥

इत्यष्टमस्य पंचमे षष्ठोवर्गः ॥ ६

तेवदन्निसप्तर्चं दशमंस्तूकं जुहूर्नामब्रह्मवादिनी ऋषिः ब्रह्मपुत्रऊर्ध्वनाभानामवा
षष्ठोसप्तम्यावनुष्टुभौ शिष्टाः पञ्चत्रिष्टुभः विश्वेदेवादेवता । तथाचानुक्रान्तम्—तेवदन्सप्त
जुहूर्ब्रह्मजाया ब्राह्मोवोर्ध्वनाभा वैश्वदेवं इनुष्टुवन्तमिति । गतोविनियोगः १

तत्र प्रथमा—

तेवदन्प्रथमाब्रह्मकिल्बिषेकूपारःसलिलोमातरिश्वा ।

वीऋहरास्तपउग्रोमयोभूरापोदेवीःप्रथमजाऋतेन ॥ १ ॥

ते । अवदन् । प्रथमाः । ब्रह्मऽकिल्बिषे । अकूपारः । सलिलः ।
 मातरिश्वा । वीळुऽहराः । तपः । उग्रः । मयःऽभूः । आपः ।
 देवीः । प्रथमऽजाः । ऋतेन ॥ १ ॥

अत्रेतिहासमाचक्षते जुहूरितिवाङ्नाम साब्रह्मणोजायाच बृहस्पतेर्वाचस्पतित्वाद्बृहस्पतेर्जु-
 हूर्नामभार्यावभूव कदाचिदस्यकिल्बिषमस्यादौर्भाग्यरूपेणासांचक्रे अतएव सएनांपर्यत्याक्षीत्
 अनन्तरमादित्यादयोदेवाः मिथोविचार्य एनामकिल्बिषां कृत्वा पुनर्बृहस्पतये प्रादुरिति । तदत्रव-
 ष्यते—प्रथमा मुख्यास्तेदेवाः ब्रह्मकिल्बिषे षष्ठीसमासः समासःस्वरः ब्रह्मणोबृहस्पतेः किल्बिषे
 प्राप्ते जुहूदौर्भाग्यरूपे विषये अवदन् निष्कृत्युपायमवोचन् वकारपरत्वादत्रप्रकृतिभावाभावः ।
 केते अकूपारः । अत्रयास्कः—आदित्योप्यकूपारउच्यते कूपारोभवति दूरपारइति । अकुत्सितपा-
 रः महागतिरादित्यः सलिलः अबूदेवतावरुणः मातरिश्वावायुः वीळुहराः हरतेरसुनिरूपं
 हरइति हरदि विनाशयति तमांसोतिहरस्तेजः प्रभूततेजस्कः तपः तृतीयायाःसुः तपसा तापनेन
 उग्रः उदूर्णोऽग्निः मयोभूः सुखस्यभावयिता सोमः देवीः देव्यः आपः कीदृश्यः ऋतेन सत्यभू-
 तेन ब्रह्मणा प्रथमजाः आदितएवोत्पादिताः एते उपायमुक्त्वा प्रायश्चित्तमप्यकारयन्तिभावाः॥१॥

अथ द्वितीया—

सोमो राजा प्रथमो ब्रह्मजायां पुनः प्रायच्छदह्णीयमानः ।
 अन्वर्तितावरुणो मित्रांसीदग्निर्होता हस्तगृह्यानिनाय ॥ २ ॥

सोमः । राजा । प्रथमः । ब्रह्मऽजायाम् । पुनरिति । प्र । अयच्छत् ।
 अह्णीयमानः । अनुऽअर्तिता । वरुणः । मित्रः । आसीत् ।
 अग्निः । होता । हस्तऽगृह्य । आ । निनाय ॥ २ ॥

प्रथमोमुख्यः सोमो राजा अह्णीयमानः पापापगमनेनालज्जमानः सन् तामेनामकिल्बि-
 षां ब्रह्मजायां पुनर्बृहस्पतये प्रायच्छत् । ततः वरुणः अन्वर्तिता ऋतिः सौत्रोधातुः घृणार्याव-
 त्ते तस्यतृचिरूपं सोममनुमोर्दायतासीत् सर्वथा त्वंगृहाणेति दयामकार्षीत् तथा मित्रश्च अन-

न्तरं होता देवानां आह्वाता मनुष्याणां होमनिष्पादकोवाग्निः हस्तगृह्य तां हस्तेगृहीत्वा आनि-
नाय आनैषीव प्रादादित्यर्थः । हस्तगृह्य नित्यंहस्तेपाणावुपयमनइति हस्तेशब्दस्य गतिसंज्ञा-
यां ग्रहिणारुमासेत्यप् एकारलोपश्छान्दसः।यद्वा हस्तशब्दात्परस्यगृहेश्छान्दसौ संमासत्यपौ॥२॥

अथ तृतीया—

हस्तेनैवग्राह्य'आधिर'स्याब्रह्मजायेयमितिचेदवोचन् ।

नदूतायप्रक्ष्यैतस्थएषातथाराष्ट्रंगुपितंक्षत्रियस्य ॥ ३ ॥

हस्तेनै । एव । ग्राह्यः । आधिः । अस्याः । ब्रह्मजाया । इयम् ।
इति । च । इत् । अवोचन् । न । दूताय । प्रक्ष्यै । तस्थे ।
एषा । तथा । राष्ट्रम् । गुपितम् । क्षत्रियस्य ॥ ३ ॥

देवा बृहस्पतिमृचुः हे बृहस्पते अस्याः आधिः आधीयन्ते आभरणान्यत्रेति आधिः
शरीरं उपसर्गवोःकिरितिकिप्रत्ययः अस्याः शरीरं हस्तेनैव ग्राह्यः गृहीतव्यमेव पुनः तेदे-
वा इदानीमियं ब्रह्मजायेत्येवावोचन् अवादिषुः च शब्दश्चेदर्थे अतएव निपातैर्यद्यदिहन्तेति
तिङोनिघाताभावः ब्रूव्यक्तायांवाचि लुङिब्रुवोवचिः अस्यतिवक्तिख्यातिभ्योङितिच्चेरङादेशः
वच उभ्रियुमागमः अडागमस्वरः इदवधारणे एषा ब्रह्मजाया पुरा प्रक्ष्ये हिगतौ वृद्धौच कर्म-
ण्यौणादिकः क्विप् तुगभावश्छान्दसः डिद्वचने संज्ञापूर्वकस्य विधेरनित्यत्वाद्गुणाभावः उ-
दात्तस्वरितयोर्यणइति सुपः स्वरितत्वं प्रहिताय त्वया भार्यान्वेषणार्थं प्रेषिताय दूताय तथा
नतस्थे स्वात्मानं नप्रकाशयति तिष्ठतेर्लिटि प्रकाशनस्थेयाख्ययोश्चेत्यात्मनेपदं श्लाघन्हुङ्-
स्थाशपामितिदूतस्य संप्रदानसंज्ञा । तत्रदृष्टान्तः—यथा क्षत्रियस्यराज्ञः गुपितं रक्षितं राष्ट्रं रा-
ज्यं शत्रवे यथा नप्रकाशयति तद्दत्तौ दौर्भाग्ययुक्ततया तस्मै स्वात्मानं नप्रकाशितवती इ-
दानींतु तद्गाहित्येन प्रकाशमाना इयं ब्रह्मजायैवेत्यब्रुवन् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

देवाएतस्यामवदन्तपूर्वसप्तऋषयस्नपसेयोनिषेदुः ।

भ्रीमाजायाब्राह्मणस्योपनीतादुर्धादधातिपरमेव्योमन् ॥ ४ ॥

देवाः । एतस्याम् । अवदन्त । पूर्वे । सप्तऋषयः । तपसे । ये ।
 निःसेदुः । भीमा । जाया । ब्राह्मणस्य । उपदनीता ।
 दुःधाम् । दधाति । परमे । विद्विदौमन् ॥ ४ ॥

पूर्वे चिरन्तनादेवाः आदित्यादयः एतस्यांविषये अवदन्त इयं पापरहितेत्यवादिषुः
 तथा ये सप्तऋषयः समासस्वरः सप्तसंख्याकाऋषयः तपसे तपश्चरणाय निषेदुर्निषण्णाबभू-
 वुः । सिर्दलित्कूपं उपसर्गेणसमामः यद्योगादिनिघ्नातः तेप्यवादिषुः ततः भीमा शत्रुरूपाणां
 पापानां भृयंकरी पतिवत्नी एषाजाया ब्राह्मणस्य बृहस्पतेरुपनीता समीपे देवैःस्थापिता णीन्
 प्रापणे कर्मणिक्तः गतिरनन्तरइति गतेःप्रकृतिस्वरत्वं तथाहि तपःप्रभावः दुर्ध्वा दुर्धानामपि
 परमे व्योमन् व्योमनि उत्तमेस्थाने दधाति विदधातिखलु । तस्मादेनामपि देवतापरिग्रहरूपः
 तपोमहिमा बृहस्पतेरन्तिके स्थापयति ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

ब्रह्मचारीचरतिवेविषद्विषःसदेवानांभवत्येकमङ्गम् ।
 तेनजायामन्वविन्द्वृहस्पतिःसोमैर्ननीतांजुह्वंनदेवाः ॥ ५ ॥
 ब्रह्मचारी । चरति । वेविषत् । विषः । सः । देवानाम् ।
 भवति । एकम् । अङ्गम् । तेन । जायाम् । अनु । अविन्दत् ।
 बृहस्पतिः । सोमैर्न । नीताम् । जुह्वम् । न । देवाः ॥ ५ ॥

एवं स्वपतिः मामलभतेति जुह्वः परोक्षतयावदति हे देवाः पूर्वं सब्रह्मचारी जायाभावेन
 ब्रह्मचारीचरति अतएव विषः सर्वेषु यज्ञेषु व्याप्तवान् देवान्वेविषत् स्तुतिभिर्हविर्भिश्च व्याप्तवान्
 देवानामेकमङ्गंभवति जायापती यज्ञस्यद्वेअंगेखलु वेविषत् विषुव्याप्तौ जौहोत्यादिकः णिजां-
 त्रयाणांगुणः श्लावित्यङ्ग्यामस्यगुणः शतुर्नाभ्यस्ताच्छतुरिति नुमागमप्रतिषेधः अङ्ग्यस्ताना-
 मादिरित्याद्युदात्तत्वं । तेन देवानां परिचरणेन बृहस्पतिः जायां जुह्वनामिकां मां अन्वविन्दत्
 अनुगम्यालभत् । नशब्दउपमार्थे पूर्वं यथा सोमैर्ननीतां सोमोद्दद्मधर्वायेत्यादि क्रमेणनीतां
 जुह्वं जुह्वं यथा लब्धवान् तद्वदिदानीमपि जुह्वं हुदानादनयोः अन्येऽप्योपिदृश्यन्तेइतिक्रिप् जु-

होतृद्वैचेतिद्विर्बचनंदीर्घश्च उदात्तयणोहल्पूर्वादिति विभक्त्युदात्तत्वेप्राप्ते नोङ्घात्वोरितिप्रतिषेधे
उदात्तस्वरितयोर्यणइतिस्वरितत्वं ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

पुनर्वैदेवाअददुःपुनर्मनुष्याउत ।

राजानःसत्यं कृण्वानाब्रह्मजायांपुनर्ददुः ॥ ६ ॥

पुनः । वै । देवाः । अददुः । पुनः । मनुष्याः । उत । राजानः ।

सत्यम् । कृण्वानाः । ब्रह्मजायाम् । पुनः । ददुः ॥ ६ ॥

लाभहेतुमाह देवाः ब्रह्मजायां जुहूं बृहस्पतये पुनरददुः त्रैशब्दः प्रसिद्धवाची उताप्य-
र्थे मनुष्या अपि पुनरददुः एवं देवमनुष्यैः कृतंदानं सत्यं यथार्थं कृण्वानाः कुर्वाणा राजानो-
पि पुनस्तस्मैददुः एवं अव्ययहार्यत्वनिमित्तं पापमपि व्यनाशर्यान्नितिभावः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

पुनर्दायं ब्रह्मजायां कृत्वी देवैर्निकिल्बिषम् ।

ऊर्जं पृथिव्या भक्त्वा योरुगायमुपासते ॥ ७ ॥ ७ ॥

पुनः । ऽदायं । ब्रह्मजायाम् । कृत्वी । देवैः । निःकिल्बिषम् ।

ऊर्जम् । पृथिव्याः । भक्त्वार्यं । उरुगायम् । उप । आसते ॥ ७ ॥ ७ ॥

देवैः सुपांसुपोभवन्तीति जसस्तृतीयादेशः देवाः निकिल्बिषं अर्थाभावेव्ययीभावः समा-
सस्वरः तस्याकिल्बिषाभावं कृत्वी स्नात्वाद्यश्चेतिनिपातितः कृत्वा ब्रह्मजायां ब्रह्मणोबृह-
स्पतेर्भार्या पुनर्दायं पुनर्दत्त्वा पुनश्चनसोश्छन्दसि गतिसंज्ञावक्तव्येति पुनःशब्दस्य गतिसं-
ज्ञायां समासल्यपौ नल्यपीतीत्वप्रतिषेधः कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वं पृथिव्याऊर्जं रसभूतं अन्नं
हवोरूपं भक्त्वाय-त्कोयगितिप्रयोगमः भक्त्वा विभज्य उरुगायं बहुकीर्तिं बहुभिः स्तो-
तव्यंवा बार्हस्पत्यंयज्ञं उपासते सेवन्ते ॥ ७ ॥

॥ इत्यष्टमस्य षष्ठे सप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

समिद्धइत्येकादशर्चं एकादशं सूक्तं त्रैष्टुभं भार्गवोजमदग्निर्ऋषिः तस्यपुत्रोरामोवा यः परं-
शुरामइतिप्रख्यातः आप्रीसूक्तमिदं अतः समिदाद्याः सतनूनपातो नराशंसवर्जिताः प्रत्यृचं देव-
ताः । तथाचानुक्रान्तं—समिद्धएकादश जमदग्निस्तत्सुतो वाराम आपियइति । पशौ जामद-
ग्न्यानामिदमाप्रोसूक्तं यद्वा अवशेषेण सर्वेषां । सूत्रितंच समिद्धो अद्येति यथर्विवेति । अ-
ग्निचयनांगभूते प्राजापत्येपशौ सर्वेषां नित्यमिदमाप्रोसूक्तं । सूत्रितंच—प्राजापत्ये तु जामद-
ग्न्यः सर्वेषामिति ।

तत्र प्रथमा—

समिद्धो अद्य मनुषो दुरोणे देवो देवान् यजसि जातवेदः ।
आचवहं मित्रमहश्चिकित्वान्त्वं दूतः कविरसि प्रचेताः ॥ १ ॥

समिद्धः । अद्य । मनुषः । दुरोणे । देवः । देवान् । यजसि ।
जातवेदः । आ । च । वहं । मित्रमहः । चिकित्वान् ।
त्वम् । दूतः । कविः । असि । प्रचेताः ॥ १ ॥

हे जातवेदो जातप्रज्ञो देवः स्वतेजसा दीप्यमानस्त्वं मनुषः मनुष्यस्य यष्टुः दुरोणे गृ-
हनामैतत् दुरवने आयासेन रक्षितव्येगृहे अद्यास्मिन्कर्मणि समिद्धः सम्यक्प्रज्वालितः सन्
देवानिन्द्रादीन्यजसि हविर्भिः पूजय समिद्धः इन्धीदीप्तौ कर्मणिके श्वीदितो निष्ठाया मिति तृप्-
तिषेधः गतिरनन्तरइति गतेः प्रकृतिस्वरत्वं हे मित्रमहः स्तुत्यस्तो तृलक्षणत्वेन मित्रभूतानां स्तो-
तृणां पूजयितस्तैः पूज्यमानवाग्ने चिकित्वान्तैः कृताः स्तुतोः प्रजानन् चेतनावान्वा त्वं अस्मदी-
येयज्ञे देवानावहच आपापय वहप्रापणे त्वात्स्वरूपं च वायोगे प्रथमेति ननिघातः । तथा कविः क्रा-
न्तप्रज्ञः अतएव प्रचेताः प्रकृष्टज्ञानस्त्वं दूतः देवानां हविःप्रापणेन हितकारी भवसि ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

तनूनपात्पथकृतस्य यानान्मध्वासमञ्जन्त्स्वदयामुजिह्व ।
मन्मानिधीभिरुतयज्ञमृन्धन्देवत्राचरुणुह्यध्वरनः ॥ २ ॥

तनूँडनपात् । पथः । ऋतस्य । यानान् । मध्वा । सम्ऽअञ्जन् ।
स्वदय । सुऽजिह्व । मन्मानि । धीभिः । उत । यज्ञम् । ऋन्धन् ।
देवऽत्रा । च । कृणुहि । अध्वरम् । नः ॥ २ ॥

हे तनूनपात् नपात्इति अनन्तरापत्यनामधेयं गौरवतनूरुच्यते तताअस्यां भोगाः क्षी-
रादयइति तस्याः पयोजायते पयसआज्यं तस्मादग्निः । यद्वा अन्तरिक्षे तताआपस्तन्वः ताभ्य-
ओषध्यादयः तेष्योऽग्निरिति एवंरूप हे सुजिह्व शोभनज्वाल् यद्वा जिह्वेतिवाङ्माम शोभनवाक्
अग्ने ऋतस्य यज्ञस्य यानान् फलप्राप्तिहेतून् पथोमार्गान् हविराख्यान् मध्वा मदकरेणरसेन
यद्वा वाग्जनितेनरसेन समंजन सम्यग्दीपयन् स्वदय स्वादयस्व स्वादुकुरु । स्वदआस्वादने
णिचिउपधाम्बन्धभावश्छान्दसः । किंच मन्मानि मन्यतेऽर्चतिकर्मणः मननीयान्यस्मदभिपेतानि
स्तोत्राणि धीभिः प्रज्ञाभिः कर्मभिर्वा उतापिच यज्ञं यजनीयं हविश्चऋन्धन् समृद्धानिकुर्वन्
नोस्मदीयमध्वरं यज्ञं देवत्रां देवेषु कृणुहि कुरु । देवशब्दान् देवमनुष्येत्यादिना सप्तम्यर्थे
त्रापत्ययः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

आजुह्वानईड्योवन्द्यश्रायास्यग्नेवसुभिःसजोषाः ।
त्वंदेवानामसियह्वहोतासएनान्यक्षीषितोयजीयान् ॥ ३ ॥

आऽजुह्वानः । ईड्यः । वन्द्यः । च । आ । याहि । अग्ने ।
वसुँभिः । सऽजोषाः । त्वम् । देवानाम् । अस्मि । यह्व ।
होता । सः । एनान् । यक्षि । इषितः । यजीयान् ॥ ३ ॥

हे अग्ने त्वमस्मिन्कर्मण्यायाहि आगच्छ कीदृशः आजुह्वानः देवानामाह्वाता हुदाना-
दनयोः जौहोत्यादिकः अफ्यस्तस्वरः ईड्यः ईडिरध्येपणाकर्मा अध्येष्यः प्रार्थ्यमानः वन्द्यः
स्तोतव्यः वसुभिर्देवैः सजोषाः सहप्रीयमाणः आगत्यच हे यह्व महन्ममैतत् हे महन् सत्वं दे-
वानां होता आह्वातासि ततः यजीयान् यष्टशब्दादीयसुनि तुरिष्ठेमेयःस्वितितृचोलेपः
यष्टतरः सत्वं इषितः अस्माभिरध्येषितः प्रार्थितः सन् एतान् देवान् यक्षि यज ह-
विषा पूज्य ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

प्राचीनं बर्हिः प्रदिशा पृथिव्या वस्तोः स्यादृज्यते अग्ने अह्नाम् ।
व्युप्रथते वितरं वरीयो देवेभ्यो अदितये स्योनम् ॥ ४ ॥

प्राचीनम् । बर्हिः । प्रदिशा । पृथिव्याः । वस्तोः । अस्याः ।
वृज्यते । अग्ने । अह्नाम् । वि । ऊँ इति । प्रथते । विस्तरम् ।
वरीयः । देवेभ्यः । अदितये । स्योनम् ॥ ४ ॥

यदिदं प्राचीनं प्रागंचितं प्राङ्मुखं बर्हिरस्ति तदिदं पृथिव्याः वेदिलक्षणायाः वस्तोः
वसआच्छादने तुम्पत्ययः चतुर्थर्थे बहुलं लन्दसीति षष्ठी यद्वा भावलक्षणे तोसुब्र द्रष्टव्यः व-
सनायाच्छादनार्थं अह्नामग्ने पूर्वाह्ने प्रदिशा प्रकर्षेण दिश्यमानेन मंत्रेण अस्याः प्राच्यादिशः
वृज्यते स्तूयते आह्वयते । तथाच निगमः—तआवहन्तिकवयः पुरस्तादित्यादि । तच्चाहतं वरी-
यउरुतरं बर्हिः वितरं विस्तीर्णं यथा भवति तथा विप्रथते विविधमेवं वद्यां प्रस्तृतं भवति । तथा
देवेभ्यः अदितये वेदिलक्षणायै पृथिव्यै च स्योनं सुखकरं भवति । विस्तीर्णे बर्हिषि देवाः
सुखं निषीदन्ति ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

व्यचस्वती उर्विया विश्रयन्तां पतिभ्यो न जनयः शुभमानाः ।
देवीर्द्धारो बृहती विश्वमिन्वा देवेभ्यो भवत सुप्रायणाः ॥ ५ ॥ ८ ॥

व्यचस्वतीः । उर्विया । वि । श्रयन्ताम् । पतिभ्यः । न । जनयः ।
शुभमानाः । देवीः । द्वारः । बृहतीः । विश्वमिन्वाः ।
देवेभ्यः । भवत । सुप्रऽअयनाः ॥ ५ ॥ ८ ॥

व्यचस्वतीः व्यञ्जो व्यापनं तद्वत्यः वा लन्दसीति पूर्वसवर्णदीर्घः ताद्वारदेवता उर्विया उ-
रुशब्दात् तृतीयैकवचने इयाडियाजीकाराणामुपसंख्यानमितीयादेशः उरुत्वेन विश्रयन्तां वि-
शेषणाश्रिता भवन्तु । तत्र दृष्टान्तः—पतिभ्यो न यथा पतीनामर्थाय संभोगकाले शुभमानाः
शोभमानाः जनयः विश्रयन्ति तद्वदस्मिन्कर्मणि विश्रयन्तां बृहतीर्महत्यः । हे विश्वमिन्वाः

इविः प्रीणनार्थः तस्मात्कर्मण्युपपदेअण् इदित्वान्नुम् तत्पुरुषे कृतिबहुलमित्यत्र बहुलवचनात्
द्वितीयायाअप्यलुक् सर्वस्यप्रीणयिष्यः हे द्वारोदेवीः द्वाराभिमानिन्योहेदेव्यः यूयं देवस्यः
देवानामर्थाय सुप्रायुणाः सुप्रगमनाः सुविवृताभवत ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य षष्ठेष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

अथ षष्ठी—

आसुष्वयन्ती यजते उपाके उषसानक्ता सदतानियोनौ ।
दिव्ये योषणे बृहती सुरुक्मे अधिश्रियं शुक्रपिशं दधाने ॥ ६ ॥

आ । सुष्वयन्ती इति । यजते इति । उपाके इति । उषसानक्ता ।
सदताम् । नि । योनौ । दिव्ये इति । योषणे इति । बृहती इति ।
सुरुक्मे इति सुसुरुक्मे । अधि । श्रियम् । शुक्रपिशम् ।
दधाने इति ॥ ६ ॥

सुष्वयन्ती अयपयगतौ शतरिउपसर्गस्यसोर्द्विवचनंछान्दसं सुष्ठु अयंत्यौ गच्छन्त्यौ य
द्वा स्वपेर्ण्यन्तस्यवर्णलोपः सुष्वापयंत्यौ यजते यष्टव्ये उपाके उपक्रान्ते उषसानक्ता उषश्च न
क्तं च द्वन्द्वे उपासोषसइति उपासादेशः देवताद्वन्द्वेचेति पूर्वोत्तरपदयोर्गुणपत्पकृतिस्वरत्वं अहो-
रात्रदेव्यौ योनौ अस्मिन्यज्ञस्थाने निनितरां नियमेनवा आसदतां आसीदन्तां । सदर्लुङि लृ-
दित्वात्चेरङ् कीदृशेदिव्ये दिविभवे योषणे योषिताविव प्रीणयिष्यौ यद्वा योषणेसमिते पर-
स्परतोविविक्ते बृहतीगुणैर्महत्यौ सुरुक्मे शोभनदीप्ते रुक्मं रोचतेर्मकृप्रत्ययेकृत्वेचकृतेरूपं
शुक्रपिशं शोचमानरूपं श्रियं अधिदधाने अधिकंधारयन्त्यौ ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

दैव्याहोतारा प्रथमा सुवाचा मिमांनया ज्ञमनुषो यजं ध्यै ।
प्रचोदयन्ता विदथेषु कारू प्राचीनं ज्योतिः प्रदिशां दिशन्ता ॥ ७ ॥

दैव्यां । होतारा । प्रथमा । सुवाचां । मिमांना । यज्ञम् ।
मनुषः । यज्ञं ध्यै । प्रचोदयन्ता । विदथेषु । कारू इति ।
प्राचीनम् । ज्योतिः । प्रदिशां । दिशन्ता ॥ ७ ॥

दैव्या देवाद्यजत्रावितियञ्प्रत्ययः देवसंबन्धिनौ होतारा होमनिष्पादकौ होतृनामकौ अइयादित्यौ अस्मिन्यज्ञे आसीदतां । कीदृशौ प्रथमामनुष्यहोतुः पूर्वभाविनौ सुवाचा शोभन-
स्तोत्रौ मनुषोमनुष्यस्य सर्वस्य यष्टुः यजध्ये यागनिवृत्तये यजेस्तुमर्थेशध्वैरप्रत्ययः यज्ञं मि-
माना निर्मिमानौ उत्पादयन्तौ विदथेषु विदंत्यत्रऋत्विजः स्वस्वकर्माणीति विदथाः यज्ञाः ते-
षु ऋत्विजोयजमानाश्च प्रचोदयन्ता प्रेरयन्तौ कारू स्तुतीनां कर्तारौ प्राचीनं पूर्वस्यांदिशि य-
ष्टव्यत्वेनस्थितं आहवनीयाख्यं ज्योतिः प्रदिशा प्रकृष्टेनोपदिष्टमार्गेण यद्वा प्रदिश्यमानेन मं-
त्रेण दिशन्ता निर्वहन्तौ ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

आनोयज्ञंभारतीतृत्यमस्त्रिळांमनुष्वदिहचेतयन्ती । ..

तिस्रोदेवीर्वाहिरेदस्योनंसरस्वतीस्वपसःसदन्तु ॥ ८ ॥

आ । नः । यज्ञम् । भारती । तृत्यम् । एतु । इळा । मनुष्वत् ।

इह । चेतयन्ती । तिस्रः । देवीः । वाहिः । आ । इदम् ।

स्योनम् । सरस्वती । सुष्टअपसः । सदन्तु ॥ ८ ॥

भारती भरतआदित्यः तस्यस्वभूतादोमिः तस्येदमित्यर्थे उत्सादित्वादञ् टिड्ढाणञिति
डीप् नोस्मदीयंयज्ञंतृत्यं क्षिप्रं एतु आगच्छतु । तथा मनुष्वत् मनुष्योयथा इदं मयाकर्तव्यमि-
तिजानाति तद्वत् चेतयन्ती जानाना इळादेवीच इहास्मिन्कर्मणि आगच्छतु । तथा सरस्वती
च स्वपसः सुकर्माणः अपइति कर्मनाम आमोतिरसुनि आपःकर्माख्यायांह्रस्वः बहुव्रीहौआ-
द्युदात्तञ्छच्छन्दसोत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वं । एतास्तिस्रोदेवीः देव्यः स्योनं सुस्वकरं इदं वाहिः इमं
यज्ञं आसदन्तु आसीदन्तु प्राप्नुवन्तु सदेर्लोत्तिसीदादेशाभावश्छान्दसः ॥ ८ ॥

त्वाष्टस्यपशोर्दधायां यइमेइत्येषानुवाक्या । सूत्रितंच—यइमेद्यावापृथिवीजनित्री तन्न-
स्तुरीपमधपोषयिन्विति ।

सैषा नवमी—

यइमेद्यावापृथिवीजनित्रीरूपैरपिंशद्भुवनानिन्विश्वा ।

तमद्यहोतरिषितोयजीयान्देवंत्वष्टारमिहयक्षिविद्वान् ॥ ९ ॥

यः । इमे इति । द्यावापृथिवी इति । जनित्री इति । रूपैः ।
अपिंशत् । भुव्नानि । विश्वा । तम् । अद्य । होतः । इषितः ।
यजीयात् । देवम् । त्वष्टारम् । इह । यक्षि । विद्वान् ॥ ९ ॥

यस्त्वष्टादेवः जनित्री विश्वस्यजनयिष्यौ इमे द्यावापृथिवी द्वन्द्वे दिवोद्यावादेशः आ-
द्युदात्तः । पृथिवीशब्दोडीषन्तत्वेनाद्युदात्तः देवताद्वन्द्वेचेति पूर्वोत्तरपदयोः प्रकृतिस्वरत्वं द्यावापृ-
थिव्यौ रूपैः देवतिर्यङ्मनुष्याद्याकारैः अपिंशत् रूपवत्यावकरोत् पिशअवयवे तौदादिकः ।
शेमुचादीनामितिनुमागमः । तथा विश्वा सर्वाणि भुवनानि भूतजातानि रूपयुक्तान्यकरोत्
हे होतः यजीयात् यष्टतमः विद्वान् सर्वज्ञानानः त्वं इषितः अस्माभिरध्वेषितः प्रार्थितः सन्
इहास्मिन् कर्मणि अद्यास्मिन्दिने तं त्वष्टारं देवं यक्षि स्तुतिभिर्हविर्भिर्वा यज पूजय ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

उपावसृजत्मन्यासमञ्जन् देवानां पाथं ऋतुथा हवींषि ।
वनस्पतिः शमिता देवो अग्निः स्वदन्तु हव्यं मधुना घृतेन ॥ १० ॥

उपऽअवसृज । त्मन्यां । समऽअञ्जन् । देवानाम् । पाथः ।
ऋतुऽथा । हवींषि । वनस्पतिः । शमिता । देवः । अग्निः ।
स्वदन्तु । हव्यम् । मधुना । घृतेन ॥ १० ॥

हवनस्पते यूप त्मन्या आत्मनशब्दस्य तृतीयैकवचनेयादेशः मन्त्रेष्वडाड्यादेरात्मनइत्या-
कारलोपः आत्मनैव ऋतुथा ऋतौ ऋतौ प्राप्तेकाले देवानामर्थाय पाथः पशुलक्षणमन्त्रं अ-
न्यानिच हवींषि समंजन् सम्यक्व्यक्तीकुर्वन् उपावसृज उपागम्य प्रयच्छ । गतिर्गतावितिगतेर्नि-
घातः । किंच वनस्पतिर्यौयंयूपः शमिता एतन्नामकोदेवः यद्वा शामित्रोग्निः देवोदीप्यमानः
आहवनीयाख्योग्निश्च एतेत्रयः मधुना मधुरेणघृतेन यद्वा मधुना उदकेन प्रोक्षणोपनयनादि-
गतेन घृतेनच हव्यं हवनयोग्यं स्वदन्तु स्वादं कुर्वन्तु ॥ १० ॥

अथैकादशी—

सद्योजातोऽवमिमीत यज्ञमग्निर्देवानामभवत्पुरोगाः ।
अस्यहोतुः प्रदिश्यन्त्यवाचिस्वाहाकृतं हविरदन्तु देवाः ॥ ११ ॥ १॥

सद्यः । जातः । वि । अमिमीत् । यज्ञम् । अग्निः । देवानाम् ।
 अभवत् । पुरःङ्गाः । अस्य । होतुः । प्रदिशि । ऋतस्य ।
 वाचि । स्वाहाकृतम् । हविः । अदन्तु । देवाः ॥ ११ ॥ ९ ॥

अयमग्निः सद्यस्तदानीमेव जातो जायमान एव यज्ञं व्यमिमीत विशेषेण निर्मिमीते उत्पादयति । माङ्गानेशब्दे च जौहोत्यादिकः अतएवायमग्निः देवानांपुरोगाः प्रथमगामीमुख्यो भवत् गमेर्विदुप्रत्ययआत्वेचकृतेरूपं । ततः प्रदिशि प्रकृष्टायांदिशि प्राच्यां ऋतस्य आहवनीयात्मना आगतस्यास्य होतुर्होमनिष्पादकस्याग्नेः वाचि अत्रवागाश्रयआस्यलक्ष्यत वाचि आस्ये स्वाहाकृतं स्वाहाकारेण प्रक्षिप्तं हविः सर्वेदेवा अदन्तु । इदं सूक्तं यास्केन सम्यगप्यधायि तत्रानुसंधीयतां ॥ ११ ॥

॥ इत्यष्टमस्य षष्ठे नवमोवर्गः ॥ ९ ॥

मनीषिण इति दशार्चं द्वादशसूक्तं वैरूपस्याष्टादंष्ट्रस्यार्धं त्रैष्टुभमैन्द्रं । तथा चानुक्रम्यते—मनीषिणो दशाष्टादंष्ट्र इति । गतो विनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

मनीषिणः प्रभरध्वं मनीषायथायथामतयः सन्ति नृणाम् ।
 इन्द्रं सत्यैरेरयामाकृतेभिः सहिवीरो गिर्वणस्युर्विदानः ॥ १ ॥
 मनीषिणः । प्र । भरध्वम् । मनीषाम् । यथाइयथा । मतयः ।
 सन्ति । नृणाम् । इन्द्रम् । सत्यैः । आ । ईरयाम् । कृतेभिः ।
 सः । हि । वीरः । गिर्वणस्युः । विदानः ॥ १ ॥

हे मनीषिणः स्तोतारः मनीषां मनसईशिर्षीं स्तुतिमिन्द्राय प्रभरध्वं कुरुत नृणां कर्मनेतृणां युष्माकं यथायथामतयः सन्ति भवन्ति तथा बुध्यनुसारेण स्तुतिं कुरुध्वं । वयंच कृतेभिः कृतैः सत्यैः यथार्थभूतैः स्तौत्रैः इन्द्रभेरयाम यज्ञंप्रत्यागमयाम ईरगतौ पयन्तस्य लोड् । हि यतो विदानः जानानः समर्थः स इन्द्रः गिर्वणस्युः गीर्भिः वनन्ति तं भजन्ते इति गिर्वणसः

स्तोतारः वनतेरमुनिरूपं उपपदस्यदीर्घाभावश्छान्दसः तदन्तात्क्यच्क्वाच्छन्दसीत्युपरत्ययः
स्तोतृन् कामयमानःखलु अतस्तमभिष्टुत ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

ऋतस्य हि सदसो धीतिरद्यौत्संगार्ष्ट्योवृषभोगोभिरानट् ।
उदतिष्ठत्तविषेणारवेणमहान्तिचित्संविद्याचारजांसि ॥ २ ॥

ऋतस्य । हि । सदसः । धीतिः । अद्यौत् । सम् । गार्ष्ट्यः ।
वृषभः । गोभिः । आनट् । उत् । अतिष्ठत् । तविषेण ।
रवेण । महान्ति । चित् । सम् । विद्याच । रजांसि ॥ २ ॥

ऋतस्योदकस्य सदसः स्थानस्यान्तरिक्षस्य धीतिर्धारकः सइन्द्रः अद्यौत् द्योतते प्रका-
शते । हि प्रसिद्धौ द्युतदामौ लुङि द्युञ्जो लुङीतिपरस्मैपदं च्लुङ्क्छान्दसः हलन्तलक्षणावृद्धिरपि ।
यद्वा अद्यौत् तादृशइन्द्रः यज्ञमभिगच्छति द्युअभिगमने आदादिकः लङ् उतोवृद्धिर्लुङिहली-
तिवृद्धिः । गार्ष्ट्यः सऋत्यसूताधेनुर्गृष्टिः तस्याअपत्यंवृषभः गोभिः समानट् संन्याप्नोति तथा एषोपि
सर्वं स्वमहिम्ना व्याप्नोति तथा तविषेण महन्मैतत् महता रवेण शब्देन उदतिष्ठत् उच्छ्रितउ-
न्नतोभवत् । अतएव महान्तिचित् महान्त्यपि रजांस्युदकानि भुवनानिवा संविद्याच संन्याप्नो-
ति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

इन्द्रः किल श्रुत्य अस्य वेदसहिजिष्णुः पथिऋत्सूर्याय ।
आन्मेनां रुण्वन्नच्युतो भुवद्गोः पतिर्दिवः स न जा अप्रतीतः ॥ ३ ॥

इन्द्रः । किल । श्रुत्यै । अस्य । वेद् । सः । हि । जिष्णुः ।
पथिऋत् । सूर्याय । आत् । मेनाम् । रुण्वन् । अच्युतः ।
भुवत् । गोः । पतिः । दिवः । स न जाः । अप्रतिइतः ॥ ३ ॥

अस्यास्मदीयस्यस्तोत्रस्य श्रुत्यै श्रवणाय इन्द्रः किल इन्द्रएव वेद जानाति सहि सएव
जिष्णुः शत्रूणां जयशीलः सूर्याय पथिऋत् मार्गकर्ता भवति । किंच अच्युतः शत्रुभिरगन्तव्यः

वृषणश्वस्य मेनामात्मानंरुणवन् कुर्वन्निन्द्रः आत् आगच्छति अस्मदीयंयज्ञं । मेनाभवोवृषण-
श्वस्यसुकृतोईतिमंत्रान्तरं । असगतिदीप्त्यादानेषु भौवादिकः दिवोद्युलोकस्यच पतिः भुवदभूत्
भवतेर्लेट् वाक्यभेदादनिघातः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

इन्द्रोमह्नामहतोअर्णवस्यव्रतामिनादङ्गिरोभिर्गृणानः ।

पुरूणिचिन्विततानारजांसिदाधारयोधरुणंसत्यताता ॥ ४ ॥

इन्द्रः । मह्ना । महतः । अर्णवस्य । व्रता । मिनात् ।

अङ्गिरोभिः । गृणानः । पुरूणि । चित् । नि । ततान् ।

रजांसि । दाधारं । यः । धरुणम् । सत्यताता ॥ ४ ॥

इन्द्रः अङ्गिरोभिर्ऋषिभिर्गृणानः स्तूयमानःसन् महतोर्णवस्य अर्णसः सलोपश्चेतिवप्र-
त्ययः उदकवतोमेघस्य व्रता व्रतानि कर्माणि मह्ना स्वमहिम्नैव मिनात् अहिंसीत् । मीङ्हि-
सायां लङि मीनातेर्निगमइतिह्रस्वः ततः पुरूणिचित् बहून्येव रजांस्युदकानि निततान नी-
चीनान्यकरोत् यइन्द्रः सत्यताता सत्यैः देवैः तते यद्वा सत्यशब्दादपि स्वार्थिकस्तातिल्प्रत्य-
यः सत्ये द्युलोके धरुणं धारकं बलं दाधाराधारयत् ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

इन्द्रोदिवःप्रतिमानंपृथिव्याविश्वावेदसवनाहन्तिशुष्णम् ।

महींचिद्यामातनोत्सूर्येणचास्कम्भंचित्कम्भेनेनस्कभीयान् ॥५॥ १०॥

इन्द्रः । दिवः । प्रतिमानम् । पृथिव्याः । विश्वां । वेद । सवना ।

हन्ति । शुष्णम् । महीं । चित् । द्याम् । आ । अतनोत् । सूर्येण ।

चास्कम्भं । चित् । स्कम्भेनेन । स्कभीयान् ॥ ५ ॥ १० ॥

दिवोद्युलोकस्य पृथिव्याश्च प्रतिमानं महत्त्वेन प्रतिनिधिरिन्द्रोविश्वां सर्वाणि सवना
सवनानि वेद सोमपानार्थं जानानि शुष्णं सर्वस्यशोषकं एतन्नामानमसुरं हन्ति वाक्यभेदा-
दनिघातः अपिच महींचित् महतीमपि द्यां सूर्येण आतनोत् सर्वत्रप्रकाशयुक्तामकरोत् । स्क-

भीयान् स्कंभयितृणांमध्ये श्रेष्ठः सस्कंभनेनचिन् निरोधनसाधनेन सामर्थ्येनैव चास्कंभ घु-
लोकमवरुद्धमकरोत् स्कंभिः सौत्रोधातुः लिटि तुजादोनामितिदीर्घः चित्कंभनेनेत्यत्र संहितायां
सलोपः उत्पूर्वस्यस्तंभेः उद्ःस्थास्तंभोरितिसलोपउक्तः चित्पूर्वस्यस्तंभेरपिभवति छन्दोविष-
यत्वात् ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य षष्ठे दशमोवर्गः ॥ १० ॥

अथ षष्ठी—

वज्ज्रेणहि वृत्रहा वृत्रमस्तुरदेवस्य शूशुवानस्य मायाः ।
विधृष्णो अत्र धृषता जघन्थाथा भवो मघवन् बाह्वो जाः ॥ ६ ॥

वज्ज्रेण । हि । वृत्रहा । वृत्रम् । अस्तः । अदेवस्य । शूशुवानस्य ।
मायाः । वि । धृष्णो इति । अत्र । धृषता । जघन्थु ।
अर्थ । अभवः । मघवन् । बाह्वो जाः ॥ ६ ॥

हे इन्द्र वृत्रहा वृत्रस्यहन्ता वज्ज्रेण वृत्रमस्तः अस्तृणाः अवधीः । स्तृणातेर्लेडि बहु-
लंछन्दसीति विकरणस्यलुक् सिपिगुणः हियोगादनिघातः । अनन्तरं हे धृष्णो धर्षणशील त्वं
अदेवस्य अद्योतमानस्य शूशुवानस्य स्वबलेनवर्धमानस्य तस्यमायाः धृषता समर्थेनवज्ज्रेण
अत्रास्मिन् कालएव विजघंथ विनाशितवानसि । हन्तेर्लेटि थलिअफ्यासाच्चेतिकृत्वं अथ हे
मघवन् धनवन्निन्द्र बाह्वो जाः भुजबलवानभवः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

सचन्त यदुषसः सूर्येण चित्रामस्य केतवो रामविन्दन् ।
आयन्नक्षत्रं ददृशे दिवो न पुनर्यतो न किं दधानुवेद ॥ ७ ॥

सचन्त । यत् । उषसः । सूर्येण । चित्राम् अस्य । केतवः ।
राम् । अविन्दन् । आ । यत् । नक्षत्रम् । ददृशे । दिवः ।
न । पुनः । यतः । नकिः । अद्धां । नु । वेद ॥ ७ ॥

यद्यदा उषसः उषःकालाः सूर्येण सूर्यात्मकेनेन्द्रेण सचन्त संगच्छन्ते । सचसमवाये भौवादिकः । तदानीमस्य स्वभूताः केतवः सर्वस्य प्रज्ञापकारश्मयः चित्रां नानावर्णां रां रायं श्रियं अविन्दन् अलभन्त । पुनरुदयानन्तरं यद्यदा दिवोनक्षत्रं नददृशे नदृश्यते दृशोःकर्मणि लिट् यद्योगादनिघातः तदानीं यतः शत्रंतस्य शसि शत्रुरनुमोनद्यजादोईतिविभक्तेरुदात्तत्वं । सर्वत्रगच्छतोस्परश्मीन् नकिर्नकश्चिन् नु वेद जानाति । एतत् अद्धा सत्यमेव ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

दूरं किल प्रथमा जग्मुरासा मिन्द्रस्य याः प्रसवे सस्युरापः ।

कस्विदग्रं कुबुध आसा मापो मध्यं क्वो नूनमन्तः ॥ ८ ॥

दूरम् । किल । प्रथमाः । जग्मुः । आसाम् । इन्द्रस्य । याः ।

प्रसवे । सस्युः । आपः । क्व । स्वित् । अयम् । क्व । बुधः ।

आसाम् । आपः । मध्यम् । क्व । वः । नूनम् । अन्तः ॥ ८ ॥

आसामर्षामध्ये प्रथमाः प्रथमगामिन्यस्ता आपः दूरं किल जग्मुः दूरमेवागताः या आपः इन्द्रस्य प्रसवे प्रेरणे । प्रेरणे जवसवौचेतिवक्तव्यमिति अपवादेच् थाथघञ्काजबिन्काणामिति उत्तरपदान्तोदात्तत्वं । तस्याज्ञायां सस्युः संरन्ति गच्छन्ति खलु । अथ प्रत्यक्षरुतः हे आपः आसां युष्माकमग्रं कस्वित् कुत्रवर्तते बुधो मूलं च क्व । तथा वीयुष्माकं मध्यं च क्व नूनमिदानीमस्माकमन्तोवसानं च क्व सर्वगतत्वादिनिर्ज्ञायमानगमना आसन्नित्यर्थः । क्व किंशब्दात् सप्तम्यर्थे किमोदित्यवप्रत्ययः कावीतिक्कादेशः तित्स्वरितः अन्तः अमेर्गत्यर्थस्य अतिहसीत्यादिनातनप्रत्ययः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

सृजः सिन्धूँर्गहिना जयसानाँ आदिदेताः प्रवि विञ्जे जवेन ।

मुमुक्षमाणा उत यामुमुञ्चे देतानरमन्ते निरिक्ताः ॥ ९ ॥

सृजः । सिन्धून् । अहिना । जयसानान् । आत् । इत् । एताः । प्र ।

विविञ्जे । जवेन । मुमुक्षमाणाः । उत । याः । मुमुञ्चे । अर्थः ।

इत् । एताः । न । रमन्ते । निरिक्ताः ॥ ९ ॥

हे इन्द्र अहिना अहन्तव्येन वृत्रेण मेघेनवा जघ्रसानान् ग्रसअदने अनुदात्तेव छन्दसि
लिटःकानच् ग्रस्ताः सिन्धुन् स्यन्दमानाअपः सृजःअसृजः निर्गमयः । आदिव इदवधारणे
अनन्तरमेव एता आपः जवेन वेगेन प्रविविजे सर्वत्रात्यन्तंचलिताबभूवुः । ओषिजीभयचलन
योः उदात्तेव लिटिइरयोरेइतिइरयोरेआदेशः । उतापिच मुमुक्षमाणाः इन्द्रेणामोचयितुमिष्य
मागायाआपः मुमुञ्चे इन्द्रेणामोचिताअभूवन् । मुचेःकर्मणिलिट् अथेव अनन्तरमेव नितिकाः
नितरां शुद्धाआपः नरमन्ते एकत्रनक्रोडन्ते किन्तु सर्वत्रगमनशीलाइत्यर्थः ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

स॒ध्री॒चीः॒सिन्धु॑मु॒शती॑रि॒वा॒यन्स॒नाञ्ज॑र॒आरि॑तः॒पूर्भि॑दा॒साम् ।
अस्त॒माते॑पा॒र्थिवा॒वसू॑न्य॒स्मेज॑ग्मुः॒सू॒नृता॑इन्द्र॒पूर्वीः ॥ १० ॥ ११ ॥

स॒ध्री॒चीः । सिन्धु॑म् । उ॒शतीः॒इइ॑व । आ॒यन् । स॒नात् । जा॑रः ।
आ॒रि॒तः । पूःइ॑भित् । आ॒साम् । अस्त॑म् । आ । ते । पा॒र्थिवा ।
वसू॑नि । अ॒स्मे इति॑ । ज॒ग्मुः । सू॒नृताः । इन्द्र॑ । पूर्वीः ॥ १० ॥ ११ ॥

सध्रीचीः सहस्यसधिरितिसध्यादेशः अंचतेश्वोपसंख्यामिति डीप् अलोपदीर्घौ वाछन्द
सीतिपूर्वसंयर्णदीर्घः सहांचनाः सहगमना आपः सिंधुं समुद्रं भर्तारमायन् आगच्छन् । तत्रट
ष्टान्तः उशतीरिव यथा कामयमानाःस्त्रियः स्वपतिमभिगच्छन्ति तद्वत् जारः शत्रूणां जारयि
ता पूर्भिदिन्द्रः सनाच्चिरादेव आसामपां आरितः प्रेरकत्वेन स्वामीभवति । हे इन्द्र अस्मे अ
स्माकं स्वभूतानि पार्थिवा पार्थिवानि वसूनि धनवत्पीणयिनृणि हवींषि पूर्वीः बन्धः सूनृतावा
चः स्तुतिलक्षणाश्च ते त्वदीयमस्तं गृहमाजग्मुः आगच्छन्तु । यद्वा अस्मदीयाः स्तुतयः तेगृहं
गच्छन्तु अस्माकं गृहं त्वदीयानिपार्थिवा पार्थिवानि धनान्यभिगच्छन्तु गमेश्छन्दसि सा-
र्वकालिकोलिट् ॥ १० ॥

॥ इत्यष्टमस्य चतुर्थे एकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

इन्द्रपिबेति दशर्चं त्रयोदशं सूक्तं त्रैष्टुभमैन्द्रं नभः प्रभेदनोनामविरूपगोत्रऋषिः तथाचा-
नुक्रम्यते—इन्द्रपिबनभःप्रभेदनइति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

इन्द्र॑ पिब॑ प्र॒ति॒का॒मं॒ सु॒त॒स्य॑ प्रा॒तः॒ सा॒व॒स्त॒व॒हि॒पूर्व॑पी॒तिः ।
हर्ष॑स्व॒हन्त॑वेशू॒र॒शत्रू॑न् उ॒क्थे॑भि॒ष्टे॒वी॒र्या॑ऽप्र॒ब्र॑वाम ॥ १ ॥

इन्द्रं । पिबं । प्र॒ति॒ऽका॒मम् । सु॒त॒स्यं । प्रा॒तः॒ऽसा॒वः । तव॑ । हि ।
पूर्व॑ऽपी॒तिः । हर्ष॑स्व । हन्त॑वे । शू॒र । शत्रू॑न् । उ॒क्थे॑भिः ।
ते । वी॒र्या॑ । प्र । ब्र॒वा॒म ॥ १ ॥

हेइन्द्र त्वं प्रतिकामं येयेकामाः तांस्तान्प्रति अव्ययीभावसमासः तस्यस्वरः यथेच्छं सुतस्याभिषुतस्य योभागः तुभ्यं दातव्यः तंपिब आमंत्रितस्याविद्यमानत्वेन पादाक्षिवादिनिघातः प्रातःसावः प्रातःसवनेभिषूयमाणः सोमः तवहि तृतीयार्थेषष्ठी त्वथैव पूर्वपीतिः प्रथमतएवपातव्यः यद्वा प्रातःसावः सप्तम्याः सुः प्रातःसवने तवैव प्रथमपानं खलु ऐन्द्रवायवग्रहेहि आदितएवेन्द्रः पिबति तत्पुरुषे दासीभारादित्वात् पूर्वपदान्तोदात्तत्वं यद्वा बहुव्रीहिः ततः हे शूर समर्थं त्वं शत्रून् हन्तवे हन्तुं हर्षस्व हृष्टोभव अथ ते त्वदीयानि वीर्या वृत्रहननादिलक्षणानि वीर्याणि उक्थेभिः शस्त्रैः प्रब्रवाम प्रकर्षेण वदाम ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

यस्ते॑रथो॒मन॑सो॒जवी॑या॒नेन्द्र॑तेन॒सोम॑पेया॒यया॑हि ।
तू॒य॒मा॒ते॒हर॑यः॒प्रद्र॑वन्तु॒येभि॑र्या॒सि॒वृष॑भिर्म॒न्द॑मानः ॥ २ ॥

यः । ते । रथः । मन॑सः । जवी॑यान् । आ । इन्द्र । तेन । सो॒म॒ऽपे॒या॒य ।
या॒हि । तू॒य॒म् । आ । ते । हर॑यः । प्र । द्र॒व॒न्तु । ये॑भिः । या॒सि ।
वृष॑ऽभिः । म॒न्द॑मानः ॥ २ ॥

हेइन्द्र मनसोपि जवीयान् अतिशयेन गन्ता त्वदीयोयोरथोस्ति तेन रथेन सोमपेयाय अस्मदीयं सोमं पातुं आयाहि आगच्छ । पा पाने भावे अचोयत् ईद्यतीतीवं आर्धधातुकलक्षणोगुणः कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वं तथा ते त्वदीया हरयः रथे संयुक्ताः अश्वैः तूयं सिप्रमाभिमुख्येन प्रद्रवन्तु प्रगच्छन्तु वृषभिः सेकृभिः येभिः यैः अश्वैः मन्दसानः मोदमानः सन् यासि

गच्छसि हरीन्द्रस्येति वचनादिन्द्रस्य द्वावेवाभावाविति नचोदनीयं । आत्वासहस्रमाशतमित्यादिनिगमान्तरदर्शनात् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

हरित्वतावर्चमासूर्यस्यश्रेष्ठैरूपैस्तन्वस्पर्शयस्व ।
अस्माभिरिन्द्रसखिभिर्हुवानःसंधीचीनोमादयस्वानिषद्य ॥ ३ ॥
हरित्वता । वर्चसा । सूर्यस्य । श्रेष्ठैः । रूपैः । तन्वम् ।
स्पर्शयस्व । अस्माभिः । इन्द्र । सखिभिः । हुवानः ।
संधीचीनः । मादयस्व । निषद्य ॥ ३ ॥

हेइन्द्र'हरित्वता हरिच्छब्दान्तुपोज्ञयइति वत्वे हरिद्वर्णयुक्तेन सूर्यस्य वर्चसा तेजसा सदृशैः श्रेष्ठैः प्रशस्यतमैरात्मीयैरूपैः तन्वमात्मीयं शरीरं मदीयंवा यद्वा तायतेइति तनूर्यज्ञः तं स्पर्शयस्व तेजोयुक्तं कुरु । किंच संधीचीनः विभाषांचेरदिक्स्त्रियामिति खपत्यंयः मरुद्भिः सहांचनस्त्वं सखिभिः सखिभूतैरस्माभिर्हुवानः आहूयमानःसन् निषद्य यज्ञे निषण्णोभूत्वा मादयस्व सोमपानेन हृष्टोभव ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

यस्यत्यत्तमहिमानंमदेष्विमेमहीरोदसीनाविविक्ताम् ।
तदोकआहरिभिरीन्द्रयुक्तैःप्रियेभिर्याहिप्रियमन्नमच्छ ॥ ४ ॥
यस्यं । त्यत् । ते । महिमानंम् । मदेषु । इमे इति । मही इति ।
रोदसी इति । न । अविविक्ताम् । तत् । ओकः । आ । हरिभिः ।
इन्द्र । युक्तैः । प्रियेभिः । याहि । प्रियम् । अन्नंम् । अच्छ ॥ ४ ॥

हेइन्द्र इमे मही महत्यौ रोदसी द्यावापृथिव्यौ यस्य तेतव सोमपानेन जन्तिषु मदेषु संभूतं त्यत् तं महिमानं नाविविक्तां नपृथक्कुरुतः किन्तु तस्य महिष्येव तिष्ठतः विचिर् पृथग्भावे जौहोत्यादिकः लङि संज्ञापूर्वकोविधिरनित्यइत्यन्यासस्य गुणाभावः यद्योगादनिघातः । प्रियेभिः प्रियतमैः रथेयुक्तैर्हरिभिः अश्वैः प्रियं प्रीणनकरं अन्नं सोमलक्षणमच्छाभिलक्ष्य तदोकः अस्मदीयं यज्ञसदनमायाहि आगच्छ ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

यस्य शश्वत्पिवाँइन्द्रशत्रूननानुकृत्यारण्याचकर्थ ।

सतेपुरन्धितविषीमियति सतेमदायसुतइन्द्रसोमः ॥ ५ ॥ १२ ॥

यस्य । शश्वत् । पपिष्वान् । इन्द्र । शत्रून् । अननुकृत्या ।

रण्या । चकर्थ । सः । ते । पुरम्दधिम् । तविषीम् । इयति ।

सः । ते । मदाय । सुतः । इन्द्र । सोमः ॥ ५ ॥ १२ ॥

हे इन्द्र पपिवान पातेः कसौ वस्वेकाजादिति इडागमः सोमं पीतवांस्त्वं अनानुकृत्या अनुकरणरहितेन सकृत्पहारेण शत्रुहननसमर्थेन रण्या संयुगीनेनायुधेन रणशब्दात्साध्वर्थे प्राग्घतोयोषत् यस्य यजमानस्य शत्रून्शश्वद्बहुवारं चकर्थ हतवानसि कृञ्हिंसायां लटि-थलि यद्योगादनिघाते लित्स्वरः सयष्टा तेत्वदर्थं तविषीं महतीं पुग्ंधिं बर्हीं स्तुतिं इयति प्रेर-यति । ऋगतौ जौहोत्यादिकः अतिपितृर्योरित्यफ्यासस्येत्वं अफ्यासस्यासवणंइतीयङ् हेइन्द्र सुतोभिषुतः ससोमः ते मदाय समर्थोभवति यद्वा सयष्टा सुतः सोमः सुच्यत्ययः अभिषु-तं सोमं त्वन्मदाय प्रेरयति ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य षष्ठे द्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

अथ षष्ठी—

इदंतेपात्रंसनवित्तमिन्द्रपिवासोममेनाशतक्रतो ।

पूर्णआहावोमदिरस्यमध्वोयं विश्वइदमिह्यन्तिदेवाः ॥ ६ ॥

इदम् । ते । पात्रम् । सनंदवित्तम् । इन्द्र । पिब । सोमम् । एना ।

शतक्रतो इति शतक्रतो । पूर्णः । आहावः । मदिरस्य ।

मध्वः । यम् । विश्वे । इत् । अमिह्यन्ति । देवाः ॥ ६ ॥

हेइन्द्र तेत्वदर्थं पात्रं चमसादिकं सनवित्तं अस्माभिश्चिरादेव लब्धं विदूलाभे कर्मणि निष्ठा हेशतक्रतो बहुकर्मन्निन्द्र एना एनेन पात्रेण सोमं पिब यतः मदिरस्य मदकरस्य मध्वः मधुनः सोमस्य आहावः पानस्थानीयपात्रविशेषः पूर्णः पूरितोभूत् ह्येञ् स्पर्धायां निपानमा-

हावइति निपातितः स्तुतिभिराहूयमानादेवाः अत्र सोमं पिबन्तीति थाथादिस्वरः यमित य-
माहावमेव विश्वे सर्वे देवाः अभिहर्यन्ति अभिकामयन्ते हर्यगतिकान्त्योः भौवादिकः यद्यो-
गात्तिङोनिघाताभावे तिङिचोदात्तवतीति गतेनिघातः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

विहिःवामिन्द्रपुरुधाजनांसोहितप्रयसोवृषभह्वयन्ते ।
अस्माकंतेमधुमत्तमानीमाभुवन्त्सर्वनातेषुहर्य ॥ ७ ॥

वि । हि । त्वाम् । इन्द्र । पुरुधा । जनांसः । हितप्रयसः ।
वृषभ । ह्वयन्ते । अस्माकम् । ते । मधुमत्तमानि ।
इमा । भुवन् । सर्वना । तेषु । हर्य ॥ ७ ॥

हेइन्द्र वृषभ कामानां वर्षक हितप्रयसः प्रयइत्यन्नाम प्रीणनकारित्वात् संभृतहवि-
ष्काः जनासोजनाः पुरुधा बहुधा हिरवधारणे त्वामेव विह्वयन्ते विविधमाह्वयन्ति ह्वेत् स्प-
र्धायां निसमुपविश्योह्वइत्यात्मनेपदं अस्माकं स्वभूतानि इमा इमानि सवना सवनानि ते त्व-
दर्थं मधुमत्तमानि अतिशयेन सोमवन्ति, भुवन् अभूवन् तस्मात् त्वं तेषु सवनेषु हर्य सोमा-
न् कामयस्व ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

प्रतेइन्द्रपूर्व्याणिप्रनूनवीर्यावोचंप्रथमाकृतानि ।
सतीनमन्युरश्रथायोअद्रिसुवेदनामरुणोब्रह्मणोगाम् ॥ ८ ॥
प्र । ते । इन्द्र । पूर्व्याणि । प्र । नूनम् । वीर्या । वोचम् ।
प्रथमा । कृतानि । सतीनमन्युः । अश्रथयः । अद्रिम् ।
सुवेदनाम् । अरुणोः । ब्रह्मणे । गाम् ॥ ८ ॥

हेइन्द्र ते त्वदीयानि प्रथमा आदितः कृतानि पूर्व्याणि पुरातनानिच वीर्या वीर्याणि
नूनमिदानीं प्रवोचं प्रकर्षेण वदामि एकः प्रशब्दः पूरणः । वोचं लुङि ब्रुवोवचिः च्चुरङ् कानि

तानि सतीनमन्युः सतीनमित्युदकनाम उदकाभिवर्षणबुद्धियुक्तः त्वं अद्रिं मेघं अश्रथयः
वज्रेणाहिंसीः ब्रह्मणे बृहस्पतये गां पणिभिरपहतां सुवेदनां सुष्ठु ज्ञापनीयां अरुणोरक-
रोरित्यादीनि ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

निषुसीदगणपतेगणेषुत्वामाहुर्विप्रतमंकवीनाम् ।

नऋतेत्वत्क्रियतेकिंचनारेमहामर्कमघवश्चित्रमर्च ॥ ९ ॥

नि । सु । सीद । गणपते । गणेषु । त्वाम् । आहुः । विप्रतमम् ।

कवीनाम् । न । ऋते । त्वत् । क्रियते । किम् । चन । आरे ।

महाम् । अर्कम् । मघवन् । चित्रम् । अर्च ॥ ९ ॥

हेगणपते त्वं गणेषु स्तोतृगणेषु सुसुष्ठु निषीद स्तुतिश्रवणार्थं निषण्णोभव यतः कवीनां
क्रान्तप्रज्ञानां मध्ये त्वा त्वां विप्रतमं अतिशयेन मेधाविनमित्याहुः किंच त्वद्वेते अन्यारादित-
रतेइति पंचमी त्वां वर्जयित्वा किंचनकर्म आरे दूरे समोपेवा नक्रियते तस्मान्निषीद ततः
हेमघवन् धनवन्निन्द्र महान्तं अर्कमर्चनीयं अस्मदीयं त्रिवृत्पंचदशादिलक्षणं स्तोमं चित्रं
नानारूपं कृत्वा अर्च पूजय विधेहि । अर्चपूजायां भौवादिकः ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

अभिख्यानामघवन्नाधमानान्तसखेबोधिर्वसुपतेसखीनाम् ।

रणंरुधिरणकृतसत्यशुष्माभक्तेचिदाभंजारायेअस्मान् ॥ १० ॥ १३ ॥

अभिख्या । नः । मघवन् । नाधमानान् । सखे । बोधि ।

वसुपते । सखीनाम् । रणम् । रुधि । रणकृत । सत्यशुष्म ।

अभक्ते । चित् । आ । भज्ज । राये । अस्मान् ॥ १० ॥ १३ ॥

हेमघवन् धनवन्निन्द्र नाधमानान् नाथूनाध्याञ्जोपतापैश्वर्याशीःषु भौवादिकः अनुदा-
त्तेव याचमानान् नोस्मान् अभिख्या अभिख्यापनेन तेजसा युक्तान् कुरु प्रसिद्धान्वाकुरु हे-
सखे धनदानेन हेवसुपते वसूनां स्वामिन् त्वं सखीनां स्तोतृत्वेन सखिभूतानामस्माकं स्वभू-

तानि स्तोत्राणि बोधि बुद्ध्यस्व बुधअवगमने भौवादिकः लोटिछान्दसः शपोलुक् छन्दस्युभ-
यथेति हेरार्धधातुकत्वेनाङित्वात् अङितश्चेति हेर्धिभावः अतएव गुणः सार्वधातुकत्वेन ङि-
त्वादान्तोदात्तत्वं वर्णलोपश्छान्दसः हे रणरुव शत्रुभिः सह युद्धकर्तः अतएव हेसत्यशुष्म य-
थार्थबलोपेत त्वं रणं रुधि कुरु शत्रून् जहि । करोतेर्लोटि श्रुशृणुक्लृवृष्यश्छन्दसीति हेर्धिः ।
किंच अभक्तेचित् असंभजनीये स्थानेपि अस्मान् राये धनाय आभज भागिनः कुरु झचो-
तस्तिङइति संहितायां दीर्घः ॥ १० ॥

॥ इत्यष्टमस्य षष्ठे त्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

॥ इति दशमे मंडले नवमोनुवकः ॥ ९ ॥

दशमेनुवाके षोडशसूक्तानि तत्र तमस्येति दशर्चं प्रथमं सूक्तं ऐन्द्रं शतप्रभेदनोनाम वै-
रूपऋषिः अन्त्या त्रिष्टुप् शिष्टाजगत्यः । तथाचानुक्रान्तं—तमस्यशतप्रभेदनस्त्रिष्टुबन्तमिति ।
दशरात्रस्याष्टमेहनि मरुत्वतीयएतत्सूक्तं । सूत्रितंच—तमस्यद्यावापृथिवीमहौइन्द्रोनृवदितिमरु-
त्वतीयमिति ।

तत्र प्रथमा—

तमस्यद्यावापृथिवीसचेतसाविश्वेभिर्देवैरनुशुष्ममावताम् ।
यदैत्कृण्वानोमहिमानमिन्द्रियंपीत्वीसोमस्यऋतुमाँ अवर्धत ॥ १ ॥

तम् । अस्य । द्यावापृथिवी इति । सचेतसा । विश्वेभिः । देवैः ।
अनु । शुष्मम् । आवताम् । यत् । ऐत् । कृण्वानः । महिमानम् ।
इन्द्रियम् । पीत्वी । सोमस्य । ऋतुमान् । अवर्धत ॥ १ ॥

सचेतसा सहचेतयंत्यौद्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ विश्वेभिः सर्वैर्देवैः सह अन्वादेशे
अशादेशोनुदात्तः एतस्येन्द्रस्य तंशुष्मं शत्रूणां शोषकं बलमन्वावतां रक्षतां तस्य बलं पूर्वमस्मा-
न् रक्षतु पश्चादेते अपिरक्षतामितिभावः अवतेर्लुङ् । कृण्वानः वृत्रवधादिकं कुर्वाणः समहिमानं
इन्द्रियं इन्द्रस्यात्मनः पर्याप्तं वीर्यंच यद्यदा ऐत् प्रामोत् । इण्गतौ आदादिकः आडजादी-
नामित्याहागमः तदा ऋतुमान् कर्मवान् सः सोमस्य पीत्वी सोमं पीत्वा अवर्धत । क्रियाग्रह-

णं कर्तव्यमिति कर्मणः संप्रदानसंज्ञा चतुर्थर्थे बहुलमिति षष्ठी पीत्वी स्नात्वाद्यश्चेति नि-
पातितः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

तमस्यविष्णुर्महिमानमोजसांशुं दधन्वान्मधुनो विरप्शते ।
देवेभिरिन्द्रो मघवांसयावभिर्वृत्रं जघन्वाँ अभवद्वरेण्यः ॥ २ ॥

तम् । अस्य । विष्णुः । महिमानम् । ओजसा । अंशुम् । दधन्वान् ।
मधुनः । वि । रप्शते । देवेभिः । इन्द्रः । मघवाँ । सयावभिः ।
वृत्रम् । जघन्वान् । अभवत् । वरेण्यः ॥ २ ॥

विष्णुरेतन्नामकः व्याप्तोयज्ञोवा मधुनः मदकरस्य सोमस्य अंशुं लताखंडं दधन्वान्
प्रेरयन् धवेर्गत्यर्थस्य कसौ इदन्तान्नुमागमेकृते वलिलोपः ओजसा स्ववीर्येण संजातमस्ये-
न्द्रस्य तं महिमानं विरप्शते विविधं शब्दयति स्तौति मघवा धनवान् सयावभिः यातेः आ-
तोमनिन्निति कनिष् सहगन्तुभिः देवेभिः देवैर्मरुद्भिश्च वृत्रं जघन्वान् हतवान् इन्द्रः वरेण्यः
सर्वैर्वरेण्यः संभजनीयोभवत् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

वृत्रेण यदाहिना बिभ्रदायुधासमस्थिथायुधये शंसमाविदे ।
विश्वेते अत्रं मरुतः सहत्मनावर्धन्नुग्रमहिमानमिन्द्रियम् ॥ ३ ॥

वृत्रेण । यत् । अहिना । बिभ्रत् । आयुधा । समस्थिथाः ।
युधये । शंसम् । आविदे । विश्वे । ते । अत्रं । मरुतः । सह ।
त्मना । अवर्धन् । उग्रम् । महिमानम् । इन्द्रियम् ॥ ३ ॥

युधये युद्धाय आयुधा आयुधानि वज्रादीनि बिभ्रत् धारयन्निन्द्रः त्वं यद्यदा अहि-
ना अहन्तव्येन वृत्रेण समस्थिथाः सहास्थाः तिष्ठतेर्लुङि समवप्रविश्यः स्थइत्यात्मनेपदं स्था-
घोरिञ्चेति सिचः कित्वं इकारश्चान्तादेशः ह्रस्वादंगादिति सिचोलोपः यद्योगादनिघातः ति-
ङिचोदात्तवतीति गतेर्निघातः तदा आविदे कृत्यार्थे केन्पत्ययः । तव वृत्रवधादिकं वीर्यपज्ञाप-

यितुं शंसमशंसं शस्त्रैरहं स्तौमि शंसुस्तुतौलङ् वाक्यभेदादनिघातः किंच हेउग्र उदूर्णबल अ-
त्रास्मिन्कालेएव तेत्वदीयं महिमानमिन्द्रियं वीर्यंच विश्वेसर्वे मरुतः त्मनाआत्मना सहैव अव-
र्धन् वर्णालोपश्छान्दसः अवर्धयन् मरुतोहीन्द्रस्य वीर्यं भवति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

जज्ञानएवव्यबाधतस्पृधःप्रापश्यद्वीरोअभिपौंस्यंरणम् ।
अवृश्चदद्रिमवंसस्यदःसृजदस्तंभ्रात्नाकंस्वपस्ययापृथुम् ॥ ४ ॥

जज्ञानः । एव । वि । अबाधत । स्पृधः । प्र । अपश्यत् । वीरः ।
अभि । पौंस्यम् । रणम् । अवृश्चत् । अद्रिम । अव । सस्यदः ।
सृजत् । अस्तंभ्रात् । नाकम् । सुः अपस्यया । पृथुम् ॥ ४ ॥

सइन्द्रः जज्ञानएव जनी प्रादुर्भावेछान्दसस्य लिटः कानच् जायमानएव स्पृधः शत्रून्
व्यबाधत अत्यर्थमपीडयत स्पृधः स्पर्धसंघर्षे क्तिप् अपस्पृधेथामिति निपातनेन एकत्रसंप्रसार
णदर्शनात् अत्रापि भवति अतएव वीरः समर्थः सः रणं संग्राममभिलक्ष्य पौंस्यमात्मीयं बलं
प्रापश्यत् अस्यैतद्वलमिति प्रकर्षेण पश्यति जानाति । किंच अद्रिं मेघं अवृश्चतवर्षणार्थंम
च्छिनत् अनन्तरं सस्यदः स्यन्दूपस्रवणे क्तिप् शसिनलोपः सहस्यन्दमानापः अवसृजत्
अवाङ्मुखमसृजत् निरगमयत् तथा सः पृथुं महान्तं नाकं द्युलोकं स्वपस्यया सुपआत्मनः क्यच्
अप्रत्ययादिति स्त्रियामप्रत्ययः शोभनकर्मेच्छया अस्तम्नात् निरुद्धमकरोत् स्तंभिः सौ
त्रोधातुः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

आदिन्द्रःसत्रातविषीरपत्यतवरीयोद्यावापृथिवीअबाधत ।
अवाभरद्दृषितोवज्रमायसंशेवंमित्रायवरुणायदाशुषे ॥ ५ ॥ १-४ ॥

आत् । इन्द्रः । सत्रा । तविषीः । अपत्यत् । वरीयः ।
द्यावापृथिवी इति । अबाधत । अव । अभरत् । दृषितः ।
वज्रम् । आयसम् । शेवं । मित्राय । वरुणाय । दाशुषे ॥ ५ ॥ १४ ॥

आदपिच सइन्द्रः तविषीः महतीः सत्रा सैहैव अपत्यतागच्छत पदगतौ दैवादिकः व-
र्णव्यत्ययः यद्वा पत्यतइत्यैश्वर्यकर्मा सेनानामीष्टे तासामाश्वरोभवदित्यर्थः । सएव द्यावापृथिवी
द्यावापृथिव्यौ वरीयः तृतीयायाः सुः उरुतरेण महिम्ना अवबाधत तयोरन्तःस्थितान् शत्रूनवधी-
दित्यर्थः । धृषितः शत्रुवधे प्रगल्भः सन् आयसमयोमयं वज्रमवाभरत् अधारयत् । किमर्थं
मित्राय वरुणाय दाशुषे हविर्दत्तवते यज्वने शेवं सुखं कर्तुं ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य षष्ठे चतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

अथ षष्ठी—

इन्द्रस्यात्रतविषीभ्योविरप्शिनः ऋघायतो अरंहयन्तमन्यवे ।
उत्रयंदुग्रोव्यवृश्चतो जसापोविभ्रतंतमसापरीवृतम् ॥ ६ ॥

इन्द्रस्य । अत्र । तविषीभ्यः । विरप्शिनः । ऋघायतः ।
अरंहयन्त । मन्यवे । उत्रम् । यत् । उग्रः । वि । अवृश्चत् ।
ओजसा । अपः । विभ्रतम् । तमसा । परिंवृतम् ॥ ६ ॥

अत्रास्मिन् काले एव विरप्शिनः महतः विविधं शब्दायमानस्यवा ऋघायतः शत्रून् हिंसतः
इन्द्रस्य तविषीभ्यः षष्ठ्यर्थे चतुर्थी बलानां मन्यवे प्रख्यापनाय अरंहयन्त आपोनिरगच्छन्
रहिर्गत्यर्थः उग्रउदूर्णः सः अपउदकानि विभ्रतं धारयन्तं तमसापरीवृतं परितोवेष्टितं वृणोतेः
कर्मणि ऋः गतिरनन्तरइति स्वरः संहितायामुपसर्गस्य घञीति दोषः तंवृत्रं यद्यस्मिन्काले
ओजसा स्ववीर्येण व्यवृश्चत् अत्यर्थमवधीत् ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

यावीर्याणिप्रथमानिकर्त्वा महित्वेभिर्यतमानौसमीयतुः ।
ध्वान्तंतमोवदध्वसेहतइन्द्रोमह्लापूर्वहूनावपत्यत ॥ ७ ॥

या । वीर्याणि । प्रथमानि । कर्त्वा । महित्वेभिः । यतमानौ ।
समुद्ईयतुः । ध्वान्तम् । तमः । अव । दध्वसे । हते ।
इन्द्रः । मह्ला । पूर्वहूतौ । अपत्यत् ॥ ७ ॥

महित्वेभिः मंहनीयैः स्वबलैः यतमानौ युद्धाय प्रयत्नं कुर्वतौ इन्द्रवृत्रौ प्रथमानि पूर्व-
भावीनि कर्त्वा कृत्यार्थं त्वन् प्रत्ययः कर्त्तव्यानि या यानि वीर्याणि समीयतुः संयोजयामासतुः
इण्मत्तौ लिटि दीर्घइणः कितीति दीर्घः तयोर्मध्ये इन्द्रेण वृत्रे हतेसति ध्वान्तं अतिनिबिडं
तमः अवध्वसे अवदध्वसे अवध्वस्तं विनष्टमभूत् ध्वंसैर्लिट् कित्वाञ्चलोपः इन्द्रस्तु मत्ता स्व-
महिम्ना पूर्वहृतौ प्रथमाह्वाने अपत्यतागच्छत् शूराणां मध्ये अयमेव पथमोहूयमानोभवदि-
त्यर्थः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

विश्वेदेवामोअधवृष्ण्यानितेवर्धयन्त्सोमंवत्यावचस्यया ।
रद्धंवृत्रमहिमिन्द्रस्यहन्मनाग्निर्नजम्भैस्तृष्वन्नमावयत् ॥ ८ ॥

विश्वे । देवासः । अध । वृष्ण्यानि । ते । अवर्धयन् । सोमंवत्या ।
वचस्यया । रद्धम् । वृत्रम् । अहिम् । इन्द्रस्य । हन्मना ।
अग्निः । न । जम्भैः । तृषु । अन्नम् । आवयत् ॥ ८ ॥

हेइन्द्र अध वृत्रहननानन्तरं विश्वेदेवासोदेवा ऋत्विजः सोमवत्या सोमयुक्तया वचस्यया
स्तुतीच्छया तेवदीयानि वृष्ण्यानि बलानि अवर्धयन् वर्धयन्ति इन्द्रस्य हन्मना हननसाधनेन
वज्रेण रद्धं रधहिंसासंराध्योः हिंसितमहिंवृत्रं अपामावरकं मेघं तृषु शीघ्रमन्नमावयत् अभक्षयत्
तज्जन्येनोदकेन संपादितमन्नं जनः भक्षयदित्यर्थः आवयतिरत्तिकर्मा । तत्रदृष्टान्तः—अग्निर्न
यथाग्निः जंभैः आत्मीयैः दन्तैः अन्नं भक्षयति तद्वत् ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

भूरिदक्षैभिर्वचनेभिर्ऋक्भिःसख्येभिःसख्यानिप्रवोचत ।
इन्द्रोधुनिंचचुमुरिंचदम्भयञ्छ्रद्धामनस्याशृणुतेदभीतये ॥ ९ ॥

भूरि । दक्षैभिः । वचनेभिः । ऋक्भिः । सख्येभिः । सख्यानि ।
प्र । वोचत् । इन्द्रः । धुनिम् । च । चुमुरिम् । च ।
दम्भयन् । श्रद्धामनस्या । शृणुते । दभीतये ॥ ९ ॥

हेस्तोतारः दक्षेभिः वर्धनहेतुभिः ऋक्भिः छन्दसीवनिपाविति वनिप् प्रत्ययः अयस्मयादि-
त्वने भवात् जश्वाभावः पदत्वात्कुत्वं मंत्रयुक्तैः सल्येभिः तदर्हतोत्यर्थे छन्दसिचेति यप्रत्ययः
सख्युरिन्द्रस्य याग्यैः वचनेभिः वचनैः स्तत्रैः सख्यानि स्तुत्यस्तोतृलक्षणान्यभिलक्ष्य भूरि बहु
वारं इन्द्रं प्रवोचत प्रब्रूत अभिष्टुत इन्द्रस्तु दभीतये एतन्नामकाय राजर्षये धुनिच चुमुर्चि
एतन्नामकौ द्वावसुरौ दंभयन् हिंसन् श्रद्धामनस्या मनःशब्दात्क्यच् श्रद्धायुक्तया मनसइच्छया
श्रृणुते युष्माभिः कृतानि स्तोत्राणि श्रृणोति ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

त्वंपुरूण्याभरास्वश्व्यायेभिर्मसैनिवचनानिशंसन् ।

सुगेभिर्विश्वादुरितातरेमविदोषुणउर्वियागाधमद्य ॥ १० ॥ १५ ॥

त्वम् । पुरूणि । आ । भर । सुऽअश्व्या । येभिः । मसै ।

निऽवचनानि । शंसन् । सुऽगेभिः । विश्वा । दुऽइता । तरेम् ।

विदो इति । सु । नः । उर्विया । गाधम् । अद्य ॥ १० ॥ १५ ॥

हे इन्द्र त्वं स्वश्व्या स्वश्व्यानि शोभनाश्वयुक्तानि पुरूणि बहूनि धनानिमह्यमाभर आ-
हर प्रयच्छ निवचनानि नितरां वक्तव्यानि स्तोत्राणि शंसन् अहं येभिः धनैः मसै मन्यति-
रर्चतिकर्मा देवान्पूजयानि तानि देहि मन्यतेलोऽटि बहुलं छन्दसीति विकरणस्यलुक् सिष्यडा-
गमः सिषः पित्वेनानुदात्तत्वात् धातुस्वरः सुगेभिः सुष्ठु गन्तव्यैस्तेर्धनैः स्तोत्रैर्वा विश्वा सर्वा-
णि दुरिता दुरितानि पापानि तरेम हेइन्द्र अद्यास्मिन्कर्मणि गाधं ग्रथ्यमानं क्रियमाणं नो-
स्मदीयं स्तोत्रं उर्विया उरुत्वेन बहुमानेन सु सुष्ठु विदोविदउ जानीसेव ॥ १० ॥

॥ इत्यष्टमस्य षष्ठे पंचदशोवर्गः ॥ १५ ॥

धर्मेति दशर्चं द्वितीयं सूक्तं सधिनार्मवैरूपऋषिः तपसः पुत्रोधर्मोवा चतुर्थी जगती
शिष्टास्त्रिष्टुभः । तथाचानुक्रान्तं—धर्मासधिस्तापसोवाधर्मोवैश्वदेवंचतुर्थीजगतीति । गतोविनि-
योगः ।

तत्र प्रथमा—

घ॒र्मासम॑न्तात्रि॒वृत॑तं॒व्याप॑तुस्तयोर्जुष्टि॑मा॒त॒रि॒श्वा॒जगाम॑ ।
दि॒वस्प॑यो॒दिधि॑षाणा॒अ॒वेष॑न्वि॒दुर्दे॒वाःस॒हसा॑मान॒म॒र्कम् ॥ १ ॥

घ॒र्मा । सम॑न्ता । त्रि॒वृत॑तम् । वि । आ॒प॒तुः । तयोः ।
जुष्टि॑म् । मा॒त॒रि॒श्वा । ज॒गाम॑ । दि॒वः । पर्यः । दिधि॑षाणाः ।
अ॒वेष॑न् । वि॒दुः । दे॒वाः । स॒हसा॑मानम् । अ॒र्कम् ॥ १ ॥

समन्ता समन्तौ संव्याप्तदिगन्तौ घर्मा घृक्षरणदोष्योः घर्मो दीप्यमानौ अद्यादित्यौ त्रि-
वृतं । त्रयोवाइमे त्रिवृतो लोका इत्याम्नानात् । त्रैलोक्यं व्यापतुः स्वतेजोभिः व्याप्तवन्तौ मातरि-
श्वा अन्तरिक्षे वर्तमानो वायुः तयोरद्यादित्ययोः जुष्टिं प्रीतिं जगाम गतवान् यदा सहसामानं
सामशब्द उपलक्षकः वेदत्रयतेजःसहितं । सर्वतेजः सामरूपं हशश्वदित्याम्नानात् । इदं शर्मकं अ-
र्चनीयं सूर्यं देवाः दीप्यमानाः स्वरश्मयो विदुः विविदुः लेभिरे प्रापुः । तदा दिधिषाणाः लोकधारण-
शीलाः ते दिवः द्युलोकस्य संबन्धि पयः उदकमवेषन् व्याप्तवन्तः वर्षर्षुरित्यर्थः । दिवस्पय इत्यत्र
षष्ठ्याः पतिपुत्रेति सत्वं । दिधिषाणाः धिषधारणे चानश् शपः श्लुः यद्वा धिधारणे सन्नन्तस्य चा-
नश् अञ्जनगमांसनीति दीर्घाभावश्छान्दसः । यद्वा समन्तौ संगतौ घर्मौ स्वयं दीप्यमानौ जीवे-
श्वरौ त्रिवृतं सत्वरजस्तमोगुणात्मिकां मायां व्यापतुः नियन्तु नियन्तव्यभावेन । मातरिश्वा पर-
मात्मा तयोर्जुष्टिं संभोक्तव्यपदार्थैः संजातां प्रीतिं जगाम गतवान् तं परमात्मानं वेदमयं इमं
सूर्यं इति देवा जानन्ति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

ति॒स्रो॒दे॒ष्ट्राय॑ नि॒ऋती॑रुपा॒सते॑ दी॒र्घश्रु॒तो॒विहि॒जान॑न्ति॒वह्न॑यः ।
तासा॑नि॒त्रिक्युः॑ क॒वयो॑नि॒दानं॑ परेषु॒यागु॒द्येषु॒व्रतेषु॑ ॥ २ ॥

ति॒स्रः । दे॒ष्ट्राय॑ । निःऋ॑तीः । उप । आ॒स॒ते । दी॒र्घश्रु॑तः ।
वि । हि । जा॒न॒न्ति । वह्न॑यः । तासा॑म् । नि । त्रि॒क्युः । क॒वयः ।
निः॒दान॑म् । परेषु॑ । या । गु॒द्येषु॑ । व्र॒तेषु॑ ॥ २ ॥

निर्ऋतीः पृथिवीनामैतत् अनेन इतरलोकावुपलक्ष्येते तत्राधिष्ठितास्तिस्रः अश्यादिदेव-
ताः देष्ट्राय हविषां प्रदानाय उपासते यजमानाउपासनं कुर्वते ततः दीर्घश्रुतः प्रभूतकीर्तयोव-
ह्वयः जगतः प्रापिकाः तादेवताः विजानन्ति एतैः कृतामुपासनां मन्वतएव । यद्वा निर्ऋतीः निः
शेषेण ऋच्छंति गच्छन्तीति निर्ऋतयः तास्तिस्रः सृष्टिस्थितिसंहतीः देष्ट्राय आत्मनः कर्मभो-
गदानाय उपासते ते दीर्घश्रुतः दीर्घं संसारे शृण्वन्तः मन्तव्यदृश्यादिपदार्थं जानन्तः मंत्रदृ-
ष्ट्यादिरूपमजानन्तइत्यर्थः । अतएववह्वयः संसारस्य वोढारः तानजानन्ति कवयः क्रान्तद-
र्शिनस्तु तासां सृष्ट्यादीनामग्न्यादीनां वा निदानं मूलकारणं परमात्मानं निचिक्युः नितरां
चिन्वन्ति ज्ञानन्ति परेषु उक्लृष्टेषु वा गुह्येषु गोप्तव्येषु कर्मसु यमनियमादिषु व्रतेषु याः प्रवृ-
त्तयः सन्ति तासां निदानं निचिक्युः जानन्ति चिञ् चयने लिटि विभाषाश्चेरित्यभ्यासादुत्त-
रस्य कवर्गादेशः यद्वा चायतोर्लिटि चार्यःकीति छन्दसि कीत्यादेशः ॥ २ ॥ ..

अथ तृतीया—

चतुष्कपर्दायुवतिःसुपेशाघृतप्रतीकाव्युनानिवस्ते ।
तस्यांसुपर्णावृषणा निषेदतुर्यत्रदेवादधिरेभागधेयम् ॥ ३ ॥

चतुःस्कपर्दा । युवतिः । सुपेशाः । घृतप्रतीका । व्युनानि ।
वस्ते । तस्याम् । सुपर्णा । वृषणा । नि । सेदतुः । यत्र । देवाः ।
दधिरे । भागधेयम् ॥ ३ ॥

चतुष्कपर्दा चतुष्कोणा युवतिः स्त्रीरूपा सुपेशाः शोभनालंकारा घृतप्रतीका घृतप्रमुख-
हविष्का एतादृशीवेदिः व्युनानि ज्ञातव्यानि पदार्थजातानि कर्माणि स्तोत्राणि वा वस्ते आ-
च्छादयति तस्यां वेद्यां वृषणा वृषणौ हविषां वर्षितारौ सुपर्णा सुपर्णौ सुपतनौ जायापती य-
जमानब्रह्माणौ वा निषेदतुः निषण्णौ भवतः यत्र यस्यां वेद्यां देवाअश्यादयः भागधेयं स्वार्थि-
कोधेयप्रत्ययः स्वस्वभागं हविर्दधिरे धारयन्ति यद्वा चतुष्कपर्दा नामाख्यातोपसर्गनिपाताश्रुत्वारः
कपर्दस्थानीयायस्याः सा युवतिस्तरुणी नित्याघृतप्रतीका दीप्यमानत्पर्णावयवा एषा औपनि-
षदीवाक् व्युनानि ज्ञानानि वस्ते आच्छादयति तस्यां वाचि सुपर्णा सुपर्णौ जीवपरमात्मानौ

निषण्णौ भवतः यत्र इतराभ्योपि दृश्यंतइति तृतीयार्थे त्रल्पत्ययः यया वाचा देवाभागं धारयन्ति ॥ ३ ॥

अथ चर्त्ती—

एकः सुपुर्णः ससमुद्रमाविवेश सइदं विश्वं भुवनं विचष्टे ।
तंपाकेन मनसा पश्यन्ति तस्तं मातारैर्हिस उरेह्नि मातरं ॥ ४ ॥

एकः । सुपुर्णः । सः । समुद्रम् । आ । विवेश । सः । इदम् ।
विश्वम् । भुवनम् । वि । चष्टे । तम् । पाकेन । मनसा । अपश्यम् ।
अन्तितः । तम् । माता । रेह्नि । सः । ऊँ इति । रेह्नि । मातरं ॥ ४ ॥

एकः सर्वकार्येष्वसहायः सुपुर्णः सुपतनः मध्यमस्थानो देवः समुद्रमन्तरिक्षं आविवेश आवि-
शति आविश्य च सइदं विश्वं सर्वं भुवनं भूतजातं विचष्टे अनुग्राह्यतया भिपश्यति तमेवं रूपं देवं
पाकेन परिपक्वेन मनसा अन्तितः समीपेहमपश्यं अदर्शं । किंच माता उदकानां निर्मात्री मा-
ध्यमिकावाक् तां रेह्नि आस्वादयति उपजीवनमात्रमत्र लक्ष्यते स उ सखलु मातरं वाचं रेह्नि
लेढि तामेवोपजीवति लिह आस्वादने । यद्वा सुपुर्णः पक्षवान् निराधारसंचारी एकः प्राणवायुः
परमात्मा वा समुद्रं समुद्रवन्ति आपोस्मादिति समुद्रमन्तरिक्षं यद्वा समुद्रवं सर्वतोगमनं त-
च्छीलं प्रपंचजातमाविष्टवान् सृष्ट्वा तदेवानुप्राविशदिति श्रुतेः । वायुपक्षे वाय्वादिरूपेणाविवेश
सइदं विश्वं सर्वं लोकं विचष्टे विशेषेण ख्यापयति सति हि प्राणे परमात्मनि वा जीवन्तः पुरु-
षालोकं विख्यातं कुर्वन्ति तं देवं उपासकोहं पाकेन परिपक्वज्ञानेन मनसा अन्तितः अन्तिक-
शब्दान्तसिः अन्तिकस्यतसि कादिलोपो भवत्याद्युदात्तत्वं च इति कादिलोपः अन्तिके समीपे स्व-
हृदये अपश्यं तं प्राणं मातावाक् रेह्नि वाक्प्राणेन्तर्भवतोत्यर्थः । स्वापे हि वाग्व्यापारो न दृश्यते
प्राणव्यापारस्तु दृश्यतइति ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

सुपुर्णविप्राः कृवयो वचोभिरेकं सन्तं बहुधा कल्पयन्ति ।
छन्दांसि च दधतो अध्वरेषु ग्रहान्त्सोमं स्यमिमतेद्वादश ॥ ५ ॥ १६ ॥

सुऽपुर्णम् । विप्राः । कवयः । वचःऽभिः । एकम् । सन्तम् ।
 बहुधा । कल्पयन्ति । छन्दांसि । च । दधतः । अध्वरेषु । ग्रहान् ।
 सोमस्य । मिमते । द्वादश ॥ ५ ॥ १६ ॥

विपामेधाविनः कवयः क्रान्तप्रज्ञाः मनुष्याः सुपर्णं सुपतनं एकं सन्तं परमात्मानं वचो
 भिः स्तुतिलक्षणैर्वचनैर्वहुधा बहुप्रकारं कल्पयन्ति कुर्वन्ति । किंच तएव कवयः अध्वरेषु यज्ञे
 षु छन्दांसि गायत्र्यादीनि सप्तच्छन्दांसि दधतः स्तोत्रशस्त्रादिना धारयन्तः द्वादशसंख्याकान् सोम
 स्य ग्रहान् ग्रहणसाधनानि पात्राणि उपांश्वन्तर्यामादीनि मिमते निर्मिते ग्रहान् गृह्यते एभि
 रिति ग्रहाः ग्रहवृट्निश्चिगमश्चेति करणे अप्पत्ययः सोमस्येति कर्मणिषष्ठी द्वादशेत्यत्र संख्या
 इति पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य षष्ठे षोडशोवर्गः ॥ १६ ॥

अथ षष्ठी-

षट्त्रिंशांश्चतुरःकल्पयन्तच्छन्दांसिचदधतआद्वादशम् ।
 यज्ञविमार्यकवयोमनीषक्वसामाभ्यांप्ररथंवर्तयन्ति ॥ ६ ॥

षट्त्रिंशान् । च । चतुरः । कल्पयन्तः । छन्दांसि । च । दधतः ।
 आद्द्वादशम् । यज्ञम् । विमार्य । कवयः । मनीषा ।
 ऋक्स्वसामाभ्याम् । प्र । रथम् । वर्तयन्ति ॥ ६ ॥

पूर्वं सामान्येन यज्ञग्रहानुक्त्वा इदानीं सर्वग्रहादिपूर्वकोयज्ञोभिधीयते । षट्त्रिंशान् द्वौ
 उपांश्वन्तर्यामौ ऐन्द्रवायवादयस्त्रयोद्विदेवत्याग्रहाः द्वौ शुक्रामंथिनौ आग्रयणउक्थयोध्रुवश्चेति
 षयः ऋतुग्रहाः द्वादश ऐन्द्राग्नौ वैश्वदेवश्च द्वौ त्रयोमरुत्वतीया एकोमाहेन्द्र आदित्यसावित्रौद्वौ
 वैश्वदेवः पालीवतोहारियोजनइति त्रयोग्रहाः एवं षट्त्रिंशद्भवन्ति । अत्यग्निष्टोमे पूर्वं षट्त्रिंश-
 द्ग्रहाः द्वावंश्वदाङ्ग्यौ दधिग्रहः षोडशीचेति चत्वारणतान् चत्वारिंशत्संख्याकान् ग्रहान्कल्पयन्तः
 सोमेन पूरयन्तः । किंच आद्वादशं आङ्मर्यादाभिधिधोरित्यव्ययीभावसमासः तस्य स्वरः
 द्वादशसंख्याकपउगादिशस्त्रसमाप्तिपर्यन्तं छन्दांसि गायत्र्यादीनि दधतः सन्तः शस्त्रादिरूपेण

धारयन्तः कवयः मनीषा तृतीयाया आकारः मनीषया बुध्या एवं यज्ञं विमाय निर्माय रथं र-
मन्मयेति रथोयज्ञः तंरथं यज्ञं ऋक्सामाभ्यां प्रवर्तयन्ति प्रकर्षेण संपादयन्ति चतुरङ्गत्यत्र च-
तुरः शसीत्यन्तोदात्तत्वं ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

चतुर्दशान्ये महिमानो अस्य तंधीरा वाचा प्रणयन्ति सप्त ।

आमानं तीर्थं क इह प्रवोच्येन पथा प्रपिबन्ते सुतस्य ॥ ७ ॥

चतुःदश । अन्ये । महिमानः । अस्य । तम् । धीराः । वाचा ।
प्र । नयन्ति । सप्त । आमानम् । तीर्थम् । कः । इह । प्र । वोचत् ।
येन । पथा । प्रपिबन्ते । सुतस्य ॥ ७ ॥

अस्य यज्ञरूपस्य परमात्मनः अन्ये चतुर्दश चतुर्दशसंख्याकालोकाः महिमानः विभूत-
यो भवन्ति तं यज्ञं सप्तसंख्याका धीराः धीमन्तः होत्रादयः वाचा शस्त्ररूपया प्रणयन्ति प्रकर्षेण
नयन्ति आमानं आपृव्याप्तौ ताच्छीत्ये. चानशि व्यत्ययेन विकरणस्य व्यत्ययः व्यापनशीलं
तीर्थं पापोत्तारणसमर्थं चात्वालोत्करमध्यदेशं इहास्मिन्यज्ञे कः प्रवोचत् कोवकि नकोपीत्य-
र्थः । येन पथा येन यज्ञमार्गेण सुतस्याभिषुतं सोमं प्रपिबन्ते देवाः अतिशयेन पिबन्ति पापाने
पाप्रेत्यादिना पिबादेशः व्यत्ययेनात्मनेपदं उपसर्गेण समासः यद्योगादनिघाते तिङ्चोदात्तवती
ति गतेर्निघातः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

सहस्रधापञ्चदशान्युक्था यावद्द्यावापृथिवी तावदित्तत् ।

सहस्रधामहिमानः सहस्रं यावद्ब्रह्म विष्टितं तावती वाक् ॥ ८ ॥

सहस्रधा । पञ्चदशानि । उक्था । यावत् । द्यावापृथिवी इति ।

तावत् । इत् । तत् । सहस्रधा । महिमानः । सहस्रम् । यावत् ।

ब्रह्म । विद्विथितम् । तावती । वाक् ॥ ८ ॥

सहस्रधा सहस्रसंख्याकेषु ब्रह्मादिस्तंभपर्यन्तेषु देहेषु पंचदशानि चक्षुःश्रोत्रंमनोवाक् प्राण इत्येतानि पंच तदाधारत्वेन मातापित्रोः सकाशात् आगतानि पृथिव्यपूतेजोवाय्वाकाशरूपाणि भूतानि मिलितानि दश एवं पंचदशसंख्याकानि उक्थाउक्थानि उत्कृष्टान्यङ्गानि विद्यन्ते प्राणिदेहेषु जातेषु यावापृथिवी षष्ठीद्विवचनस्य सुपांसुलुगिति पूर्वसवर्णदीर्घः यावापृथिव्योः यावत्परिमाणमस्ति तावदित् तत्परिमाणमेव आत्माधिष्ठितं प्राणिदेहजातं भवति यावत्तावच्छब्दयोः यत्तदेतेभ्यः परिमाणेवतुपि आसर्वनाम्न इति दीर्घः । किंच सहस्रधा सहस्रसंख्याकेषु सहस्रं महिमानः सहस्रसंख्याका महान्तोव्यवहारविशेषाभवन्ति प्रतिविषयं प्रतिलक्षणं दर्शनश्रवणादिव्यवहारनिष्पत्तेः सहस्रधेत्यत्र विधार्थे धाप्रत्ययः ब्रह्म जगत्कारणं वस्तु यावत् नानाविधप्राणिदेहरूपेण यावत्परिमाणं भूत्वा विष्ठितं विशेषेण स्थितं वाक् तावती तत्परिमाणा भवति एकैकस्याभिधेयार्थस्यैकैकनामापेक्षणात् । 'अन्यत्रापिश्रूयते—सर्वाणि रूपाणि विचित्र्यधीरोनामानि कृत्वाभिवदन्यदास्तइति । सहस्रधा पंचदशान्युक्थेति पंचहिदशतोभवन्तीत्यादिकमारण्यकमत्रानुसंधेयं ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

कश्छन्दसांयोगमावेदधीरःकोधिष्ण्यांप्रतिवाचंपपाद् ।

कमृत्विजामष्टमंशूरमाहुर्हरीन्द्रस्यनिचिकायकःस्वित् ॥ ३ ॥

कः । छन्दसाम् । योगम् । आ । वेद् । धीरः । कः । धिष्ण्याम् ।

प्रति । वाचम् । पपाद् । कमृत् । ऋत्विजाम् । अष्टमम् । शूरम् ।

आहुः । हरी इति । इन्द्रस्य । नि । चिकाय । कः । स्वित् ॥ ९ ॥

धीरोधीमान् कोमानुषः छन्दसां गायत्र्यादीनां योगं स्तुतशस्त्रात्मना योगमावेद आजानाति । कोवाधिष्ण्यां धिष्ण्यानि होत्रादीनां समस्थानानि तदर्हीवाचं प्रतिपपाद् प्रतिपादयति करोति । किंच ऋत्विजां होत्रादीनां समानां अष्टमं अष्टसंख्यांपूरकं शूरं स्वतंत्रं कमाहुः वदन्ति । कः स्वित् कः खलु इन्द्रस्य हरी ऋक्सामरूपौ द्वावश्वौ ऋक्सामेवाइन्द्रस्यहरी इत्यान्नायते । तादृशौ हरी निचिकाय नितरां पूजयति जानाति । वेदिता प्रतिपादयिता अष्टसंख्या परिपूरकस्य देवस्य ज्ञातावा परमात्मनोन्योनास्तीत्यर्थः ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

भूम्या अन्तं पर्येके चरन्ति रथस्य धूर्षु युक्तासो अस्थुः । .

श्रमस्य दायं विभजन्त्येभ्यो यदा यमो भवति हर्म्ये हितः ॥ १० ॥ १७ ॥

भूम्याः । अन्तम् । परि । एके । चरन्ति । रथस्य । धूः सु ।

युक्तासः । अस्थुः । श्रमस्य । दायम् । वि । भजन्ति । एभ्यः ।

यदा । यमः । भवति । हर्म्ये । हितः ॥ १० ॥ १७ ॥

एके केचन सप्ताश्वाः भूम्याः पृथिव्याः अनेन द्युलोकोप्युपलक्ष्यते द्युलोकस्य च अन्तं पर्यन्तं परिचरन्ति तदानीं सर्वतः आगच्छन्ति तदा च तेषु रथस्य धूर्षु युगादिभारेषु युक्तासः युक्ताः सन्तः अस्थुः तिष्ठन्ति एभ्यो श्वेभ्यः श्रमस्य दायं देवो अवखंडने घञ् कर्षात्त्वत इत्यन्तोदात्तत्वं । श्रमस्य नाशकं वासादिकं विभजन्ति देवाः प्रयच्छन्ति यदा यस्मिन् काले यमो नियन्ता सूर्यः हर्म्ये हर्म्यस्थानीये रथे हितो निहितो भवति तदा एते भजन्तीत्यर्थः ॥ १० ॥

॥ इत्यष्टमस्य षष्ठे सप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

चित्रइति नवर्चं तृतीयं सूक्तं आग्नेयं उपस्तुतो नाम वृष्टिहव्यपुत्रऋषिः अष्टमी त्रिष्टुप् नवमी शकरी आदितः सप्तजगत्यः । तथा चानुक्रान्तं—चित्रइन्नव वार्षिहव्य उपस्तुत आग्नेयं जागतं त्रिष्टुप् शक्यन्तमिति । प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोः जागते छन्दसीदं सूक्तं । सूत्रितंच—चित्रइच्छिशोर्वसुं चित्रमहसमिति जागतमिति ।

तत्र प्रथमा—

चित्रइच्छिशोस्तं रुणस्य वक्षथो नयो मातरावप्येति धातवै ।

अनुधाय द्विजीजनं दधां च नुववक्षं सद्यो महिदूत्यं चरन् ॥ १ ॥

चित्रः । इत् । शिशोः । तरुणस्य । वक्षथः । न । यः । मातरौ ।

अपिष्टृएति । धातवै । अनुधाः । यदि । जीजनत् । अधे । च ।

नु । ववक्षं । सद्यः । महि । दूत्यम् । चरन् ॥ १ ॥

शिशोः शिशुभूतस्य अतएव तरुणस्य नूतनस्याग्नेः वक्षथः वहेरौणादिकोथप्रत्ययः । हविर्वहनं चित्रइदाश्चर्यभूतं एव योजातोग्निः मातरौ सर्वस्यनिर्मात्र्यौ मातापितृभूते द्यावापृथिव्यावरण्यौवा धातवे नाप्येति धेट्पाने तुमर्थे तवेन्प्रत्ययः पानायापिनगच्छति इण्गत्तौ लटिउपसर्गेणसमासः तिङिचोदात्तवतीति गतेर्निघातः अनूधाः नञ्बहुव्रीहिः समासान्तस्यानङःस्त्रियामिष्टत्वादत्रानङभावः प्रत्येकविवक्षयैकवचनं । ऊधोरहितोयंलोकोसौलोकश्च एनमग्निं यद्विजीजनत् अजीजनत् अजनयत् तर्हिस्तनपानाय न गच्छतीतित्युक्तं तथानभवति किंतु द्यावापृथिव्यौ सर्वेषां कामदुघे खलु तथापि नपाति तस्मादस्यहविर्वहनं चित्रं । अधच उत्पत्त्यन्तरमेव नु अद्यास्मिन्दिने सद्यस्तदानीमेव शीघ्रं महि महत् द्रव्यं दूतस्य भागकर्मणीइति कर्मणि यत् प्रत्ययः दूतकर्म चरन् ववक्ष देवान्प्रति हवींषि वहति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अग्निर्हनामं धायि दन्नपस्तमः संयोवनां युवते भस्मना दत्ता ।
अभिप्रमुरां जुह्वांस्वध्वरङ्गानो न प्रोथमानो यवसे वृषा ॥ २ ॥

अग्निः । ह । नामं । धायि । दन् । अपः इतमः । सम् । यः ।
वनां । युवते । भस्मना । दत्ता । अभिप्रमुरां । जुह्वां ।
सुइअध्वरः । इनः । न । प्रोथमानः । यवसे । वृषा ॥ २ ॥

अपस्तमः अपःशब्दस्यान्तोदात्तत्वेन मत्वर्थोलुप्तइति ज्ञायते । अन्यथा आपःकर्माख्यायामित्यसुनिकृते आद्युदात्तत्वमेवस्यात् अपस्वितमः कर्मवत्तमोग्निर्नाम तृतीयायालुक् नाम्ना नमयितृणा हविषा स्तोत्रेणवा धायि यजमानैः धार्यतेखलु यतः दन् यष्टूणां धनदाता इदाञ्दाने हेतौ छन्दस्युभयथेति शतुरार्धधातुक्त्वेनाकारलोपः अतएव शपोसंभवः योग्निः भस्मना भासकेन प्रकाशकेन तेजसा दत्ता दंतेमच वना वनानि अरण्यानि संयुवते संयुनक्ति संदहतीति यावत् । युमिश्रणामिश्रणयोः व्यत्ययेनशः आत्मनेपदं दत्ता दन्तशब्दस्य पद्दित्यादिनादद्भावः ऊडिदमितिविभक्तेराद्युदात्तत्वं । किंच अभिप्रमुरा मूर्च्छामोहसमुच्छ्राययोः अस्मात्क्लिपि राल्लोपइति छकारलोपः । मुरसंवेष्टनेइत्यस्माद्वाक्लिप् ऋदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वं । अभितः

समुच्छ्रितेनोद्यतेन यद्वा सर्वतोहविर्भिः संवेष्टितेन जुह्वा एतन्नामकेन पात्रविशेषेण स्वध्वरः शोभनयज्ञोग्निः अदनीये हविषि चरतीतिशेषः । तत्र दृष्टान्तः—इनःन समर्थः प्रोथमानः पर्याप्तः पुष्टांगोवृषायवसेन यथा वृषभो घासादिषु चरति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

तं॒वो॒वि॒नद्रु॒षदं॑ दे॒वम॒न्ध॒स॒इ॒न्दुं॒ प्रो॒थ॒न्तं॒ प्र॒व॒प॒न्त॒म॒र्ण॒वम् ।

आ॒सा॒व॒ह्निं॒ न॒शो॒चि॒षा॒ वि॒र॒प्शि॒नं॒ म॒हि॒व्र॒तं॒ न॒ सर॒ज॒न्त॒म॒ध्व॒नः ॥ ३ ॥

तम् । वः । विम् । न । द्रु॒ष॒द॒म् । दे॒न्नम् । अ॒न्ध॒सः । इ॒न्दु॒म् ।

प्रो॒थ॒न्त॒म् । प्र॒व॒प॒न्त॒म् । अ॒र्ण॒वम् । आ॒सा । व॒ह्नि॒म् । न ।

शो॒चि॒षा । वि॒र॒प्शि॒न॒म् । म॒हि॒व्र॒त॒म् । न । सर॒ज॒न्त॒म् । अ॒ध्व॒नः ॥ ३ ॥

हे स्तोतारः वः यूयं तमग्निं अभिष्टुत कीदृशं विं न पक्षिणमिव द्रुषदं द्रुवृक्षः अरणिलक्षणेवृक्षे सीदन्तं देवं द्योतमानं अन्धसः इन्दुं स्तोतृणामन्नस्यक्लेदयितारंप्रापयितारं । उन्देरिच्चादेरित्युप्रत्ययः निदित्यनुवृत्तेराद्युदात्तत्वं । प्रोथन्तं शब्दायमानं प्रवपन्तं अत्यर्थं वनानां दाहकं अर्णवं अर्णसः सलोपश्चेति मत्वर्थीयोवः अग्नौ प्रास्ताहुतिरित्यादिक्रमेण उदकवन्तं आसा आस्यशब्दस्य पदन्वित्यादिना आसन्नादेशः वर्णलोपश्छान्दसः आस्येन वह्निं हविषां बोढारं यद्वा आसा अन्तिकनामैतत् देवानां समीपे हविषां प्रापकं । वहनेदृष्टान्तः—वह्निं वह्निर्वा अनड्वानिति श्रवणादनड्वाहमिव वहने समर्थं शोचिषा स्वदीप्त्या विरप्शिनं महन्नामैतत् महान्तं महिव्रतं महाकर्माणमादित्यमिव अध्वनः सरजन्तं मार्गान् सह युगपदेव रंजयंतं एवंगुणमग्निं अभिष्टुत सरजन्तं रंजरागे रंजेः शतरि रंजेश्चेति नलोपे सहस्यसभावे चकृते रूपं यद्वा सरतीति सरः सरस्योदकस्य जनयितारं जनेस्तप्रत्ययेकृते रूपमित्तिवा व्युत्पत्त्यनवधारणादनवग्रहः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

वि॒य॒स्य॒ते॒ अ॒य॒सा॒न॒स्या॒ ज॒र॒ध॒क्षो॒र्न॒वा॒ता॒ः प॒रि॒स॒न्त्य॒च्यु॒ताः ।

आ॒र॒ण्वा॒सो॒यु॒ध॒यो॒ न॒ सं॒त्वं॒ न॒ त्रि॒तं॒ न॒ श॒न्त॒ प्र॒शि॒ष॒न्तं॒ इ॒ष्ट॒ये ॥ ४ ॥

वि । यस्य । ते । ज्यसानस्य । अजर । धक्षोः । न । वाताः ।
परि । सन्ति । अच्युताः । आ । रण्वासः । युयुधयः । न ।
सत्वनम् । त्रितम् । नशन्त । प्र । शिषन्तः । इष्टये ॥ ४ ॥

हे अजर जरारहिताग्ने ज्यसानस्य ज्यतिर्गत्यर्थः बाहुलकादस्मादप्यसानच्प्रत्यय-
गमनशीलस्य धक्षोः दहेः सन् द्विवचनप्रकरणे छन्दसिवेति वक्तव्यमिति द्विर्वचनाभावः तद-
न्तादुप्रत्ययः । अरण्यदहनेच्छोः यस्यते तव स्वभूताः अच्युताः शत्रुभिरच्यवनीयाः प्रभावाः
वातान् वायवइव विपरिसन्ति सर्वतोविशेषेण वर्तन्ते । सन्ति अस्तेर्लट् यद्योगादनिघातः युयुध-
येन युधेः किन्प्रत्ययः योद्धार इव रण्वासः शीघ्रगन्तारः शब्दायमानाऋत्विजः इष्टये यागाय
प्रशिषन्तप्रकषेण शिषन्तः शिषासन्तः संभक्तुमिच्छन्तः । सत्वनं बलवन्तं त्रितं त्रिष्वाहवनी-
यादिस्थानेषु तत् विस्तृतं त्वां आनशन्त स्तुतिभिर्हविर्भिश्च व्याप्नुवन्ति । आङ्पूर्वोऽनशिव्या-
प्तिकर्मा आक्षाणः आनडिति व्याप्तिकर्मसु पाठात् ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

सइत्सोःकण्वतमःकण्वसखाःपरस्यान्तरस्यतरुषः ।
अग्निःपातुगृणतोअग्निःसूरीनग्निर्ददातुतेषामवौनः ॥ ५ ॥ १८ ॥

सः । इत् । अग्निः । कण्वंसखा । अर्यः । परस्य ।
अन्तरस्य । तरुषः । अग्निः । पातु । गृणतः । अग्निः । सूरीन् ।
अग्निः । ददातु । तेषाम् । अवः । नः ॥ ५ ॥ १८ ॥

कण्वतमः कण्वतेः शब्दार्थादशुभ्रुषीत्यादिना वन्प्रत्ययः अतिशयेन स्तोता अतएव क-
ण्वसखा बहुव्रीहित्वात्समासान्तोदात्ताभावः कण्वाः स्तोतारः सखायोयस्य सतादशः अर्यः
स्वामिन्यन्तोदात्तत्वंक्तव्यमित्यन्तोदात्तत्वं स्वामी सर्वस्येश्वरः सइत् सएवाग्निः परस्य वि-
प्रकृष्टस्य बाह्यस्य अन्तरस्य अव्यवहितस्य समीपेवर्तमानस्य च शत्रोः तरुषः तारयिता वि-
नाशयिता भवति सोग्निः गृणानः स्तोतृन् अस्मान् पातु रक्षतु गृशब्देऋयादिकः शत्रुनुमोनघ-

जादीइति विभक्तेरुदात्तत्वं । तथा सूरीन् षूपेरणे हविषां प्रेरयितृन्स्मान् रक्षतु । किंच तेषामेषां नोस्माकं अवोरक्षणमन्त्रंवा अग्निर्ददातु प्रयच्छतु ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य षष्ठेष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

अथ षष्ठी—

वाजिन्तमायसहस्रेसुपित्र्यतृषुच्यवानोअनुजातवेदसे ।
अनुद्रेचिद्योधृषतावरंसतेमहिन्तमायधन्वनेदविष्यते ॥ ६ ॥
वाजिन्तमाय । सहस्रे । सुपित्र्य । तृषु । च्यवानः । अनु ।
जातवेदसे । अनुद्रे । चित् । यः । धृषता । वरम् । सते ।
महिन्तमाय । धन्वना । इत् । अविष्यते ॥ ६ ॥

हे सुपित्र्य पितुरागतः पित्र्यः पितुर्यञ्चेति यत्पत्ययः शोभनपित्र्य हे अग्ने वाजिन्तमाय अतिशयेनान्नवते अत्यन्तंबलवतेवा नाद्धस्येतितुडागमः सहस्रे सहीयसे शत्रूणामतिशयेनाभिभ वित्रे जातवेदसे जातप्रज्ञाय तुभ्यं त्वां स्तोतुं तृषु क्षिप्रं अनुच्यवानः स्तुतिभिरनुगतः उद्युक्तो स्मि । क्रियार्थोपपदस्यच कर्मणीति जातवेदःशब्दस्य चतुर्थी । सहस्रे सहस्विन् शब्दादीयसुनि विन्मतोर्लुगिति ईयसुनईकारलोपश्छान्दसः अनुद्रेचित् उदकवर्जितेस्थाने आपदीत्यर्थः शत्रुभिः संजातायामापदि धृषता शत्रुधर्षणसमर्थेन धन्वनेन आत्मीयेन धनुषैव अविष्यते पालकाय सते भूष्णवे शतुरनुमइतिविभक्तेरुदात्तत्वं महिन्तमाय पूज्यतमाय दातृतमायवा ईदृशायाग्नये योहं वरं वरणीयं हविः प्रयच्छामि सोहं स्तुतिमपि तस्मै करोमीत्यर्थः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

एवाग्निर्मतैःसहसूरिभिर्वसुष्टवेसहसःसूनरोनृभिः ।
मित्रासोनयेसुधिताऋतायवोद्यावोनद्युम्रैरभिसन्तिमानुषान् ॥ ७ ॥
एव । अग्निः । मतैः । सह । सूरिभ्यः । वसुः । स्तवे । सहसः ।
सूनरः । नृभिः । मित्रासः । न । ये । सुधिताः । ऋतयवः ।
द्यावः । न । द्युम्रैः । अभि । सन्ति । मानुषान् ॥ ७ ॥

सहसोबलस्यसूनरः सुष्टुपेरकः यद्वा सूनुरित्यस्य वर्णव्यत्ययः सूनरः सनुः बलेनमध्य-
मानत्वात्तस्यपुत्रोऽग्निः नृभिः कर्मनेतृभिः मर्तैः मनुष्यैः सह सूरिभिः विद्वद्भिः अस्माभिः वसुध-
नमभिलक्ष्य एव एवं स्तवे स्तूयते वसुष्टवइत्यत्र संहितायांपूर्वपदादितिषत्वं मित्रासोन सु-
हृदइव सुधिताः सुहिताः तृप्ताः दधातेर्निष्ठायां सुधितवसुधितेतिनिपातितः सुधितार्थास्तृप्त्यर्था
इति काशिकायामुक्तं । ऋतयवः यज्ञकामयमानाः नछन्दस्यपुत्रस्येति दीर्घत्वयोः प्रतिषेधः
ईदृशाये सूरयः द्यावोन द्योतमानाइव द्युभ्रैः द्युभ्रद्योततेर्यशोवान्भवेतियास्कः । अग्निप्रदत्तैर्बलै-
रात्मीयैर्यशोभिर्वा मानुषान् शात्रवान् जनानभिसन्ति अभिभवन्ति यद्वृत्तयोगादनिघातः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

ऊर्जोनपात्सहसावृत्तिर्वोपस्तुतस्यवन्दतेवृषावाक् ।
त्वांस्तोषामत्वयासुवीराद्राधीयआयुःप्रतरंदधानाः ॥ ८ ॥

ऊर्जः । नपात् । सहसावृत् । इति । त्वा । उपस्तुतस्य ।
वन्दते । वृषा । वाक् । त्वाम् । स्तोषाम् । त्वया । सुवीराः ।
द्राधीयः । आयुः । प्रतरम् । दधानाः ॥ ८ ॥

ऊर्जोनपात् नपादित्यपत्यनाम अन्नस्यपुत्र अन्नंवाआज्यमितिश्रवणात् तेन प्रवृध्य-
मानत्वात् बलस्यवापुत्र सुवामंत्रितेपरांगवत्स्वरइत्यूर्जइत्यस्य परांगवद्भावेनामंत्रित्वे आमं-
त्रितस्यचेति षाष्टिकमाद्युदात्तत्वं । हे सहसावृत् सहस्विन्नश्रे त्वा त्वां इत्येवं उप-
स्तुतस्य एतन्नामकस्य ऋषेर्मम वृषा हविषांवर्षयित्री तैः सहितावा स्तुतिर्वन्दते स्तौति । वृषा
इगुपधज्ञेतिकः अजाद्यतष्टाप् । किंच वयं त्वां स्तोषाम स्तवाम स्तौतेर्लैटचडागमः ततः त्वया
सुवीराः शोभनपुत्राः स्याम द्राधीयः दीर्घतमं आयुर्जीवनं प्रतरं अत्यर्थं दधानाः धारयन्तो-
भवेम ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

इतित्वाग्नेवृष्टिहव्यस्यपुत्राउपस्तुतासुऋषयोवोचन् ।
तांश्रुपाहिगृणतश्रुसुरीन्वषड्वृषञ्जित्यूध्वासोअनक्ष
न्नमोन्नमइत्यूध्वासोअनक्षन् ॥ ९ ॥ ११ ॥

इति । त्वा । अग्ने । वृष्टिहव्यस्य । पुत्राः । उपस्तुतासः ।
 ऋषयः । अवोचन् । तान् । च । पाहि । गृणतः । च । सूरीन् ।
 वर्षट् । वर्षट् । इति । ऊर्ध्वासः । अनक्षन् । नमः । नमः । इति ।
 ऊर्ध्वासः । अनक्षन् ॥ ९ ॥ १९ ॥

हे अग्ने त्वा त्वां इत्येवमुक्तप्रकारेण वृष्टिहव्यस्य एतन्नामकस्य ऋषेःपुत्राउपस्तुतास उप-
 पस्तुता एतदभिधानाऋषयः सूक्तद्रष्टारोवोचन् अश्व्यष्टुवन् तानृषींश्च त्वं पाहि रक्ष चंवायोगे
 प्रथमेति ननिघातः । तथा गृणतः स्तोतृन् सूरीन् विदुषश्च पाहि वर्षट्पठितिमंत्रेण ऊर्ध्वासः
 हविःप्रदानार्थं ऊर्ध्वमुखहस्ताः सन्तः अनक्षन् व्याप्नुवन् नक्षतिर्व्याप्तिकर्मा नमोनमइत्येवं ऊ-
 र्ध्वासः स्तोत्रमुद्युक्ताः अनक्षन् ये उक्तगुणाः तानुभयविधान् यष्टुन् स्तोतृन् पात्य ॥ ९ ॥

॥ इत्यष्टमस्य षष्ठे एकोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

पिबेतिनवर्चं चतुर्थसूक्तं त्रैष्टुभमैन्द्रं स्थूलनाम्नःपुत्रः अग्नियुताख्यऋषिः अभियूपाख्यो-
 वा । तथाचानुक्रम्यते—पिबस्थौलोग्नियुतोग्नियूपोवेति गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

पिबासोमंमहतइन्द्रियायपिबावृत्रायहन्तवेशविष्ठ ।
 पिबरायेशवसेहूयमानःपिबमध्वंस्तृपदिन्द्रावृषस्व ॥ १ ॥

पिब । सोमम् । महते । इन्द्रियाय । पिब । वृत्राय ।
 हन्तवे । शविष्ठ । पिब । राये । शवसे । हूयमानः ।
 पिब । मध्वः । तृपत् । इन्द्र । आ । वृषस्व ॥ १ ॥

हे इन्द्र त्वं महते प्रभूताय इन्द्रियाय इन्द्रस्यात्मनोजुष्टाय वीर्याय सोमं अस्माभिः द्वी-
 यमानं पिब इन्द्रियमिन्द्रलिङ्गेत्यादिनेन्द्रियशब्दोयजन्तत्वेन निपातितः । हे शविष्ठ अतिशये-
 नप्रवृद्ध वृत्राय हन्तवे वृत्रंहन्तुं सोमं पिब क्रियाग्रहणंकर्तव्यमिति वृत्रस्यसंप्रदानत्वं तथाहूय-
 मानोस्माभिराहूयमानस्त्वं राये धनाय ऊडिदमित्यादिना विभक्तेरुदात्तत्वं शवसेन्नाय धनान्न-
 योः प्रदानाय सोमं पिब । मध्वः मदकरान् सर्वान् सोमान् पिब वाछन्दसीति पूर्वसवर्णदीर्घा-

भावः । अनन्तरं हे इन्द्र त्वत्तृप्तो भवन् आवृषस्व अस्मदभिलषितान्यासिंच ददस्व । त्वत् त्वं-
पृष्टमौतौदादिकः अनित्यमागमशासनमिति नुमभावः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अस्य पिब क्षुमतः प्रस्थितस्येन्द्रसोमस्य वरमासुतस्य ।
स्वस्तिदामनसामादयस्वार्वाचीनो रेवते सौभगाय ॥ २ ॥
अस्य । पिब । क्षुमतः । प्रस्थितस्य । इन्द्र । सोमस्य ।
वरम् । आ । सुतस्य । स्वस्तिदाः । मनसा । मादयस्व ।
अर्वाचीनः । रेवते । सौभगाय ॥ २ ॥

हे इन्द्र क्षुमतः स्तुतियुक्तस्य यद्वा हवीरूपान्नवतः प्रस्थितस्य हविर्धानादुत्तरवेदिप्रति
प्रस्थापितस्य सुतस्याभिषुतस्यास्य सोमस्य वरं वरणीयं त्वदीयं भागं आभिमुख्येन पिब प्र-
स्थितस्य तिष्ठतेः कर्मणिनिष्ठा गतिरनन्तरइतिगतेः प्रकृतिस्वरत्वं ततः स्वस्तिदाः कल्याणस्यदा-
ता त्वं मनसा अन्तःकरणेन मादयस्व हृष्टो भव यद्वा अस्मानपि हृष्टान् कुरु तदेवोच्यते रेवते
धनवते सौभगाय सौभाग्याय तदस्मभ्यं दातुं अर्वाचीनः अभिमुखांचनो भव विभाषांचेरदिक्-
स्त्रियामित्स्वः रथिशब्दान्मतुपः छन्दसीरइतिवत्त्वं रथेर्मतौ बहुलमिति संप्रसारणं पूर्वरूपत्वे गुणः ।
सौभगाय उद्गात्रादिषु सुभगान्मंत्रइति पठ्यते तस्योत्तरपदस्य हृद्गतेतिवृद्धिर्नेष्यते सर्वविधी-
नां छन्दसि विकल्पितत्वात् जितस्वरेणाद्युदात्तत्वं ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

ममत्तुत्वा दिव्यः सोम इन्द्रममत्तुयः सूयते पार्थिवेषु ।
ममत्तुयेन वरिवश्च कर्थममत्तुयेन निरिणासि शत्रून् ॥ ३ ॥

ममत्तु । त्वा । दिव्यः । सोमः । इन्द्र । ममत्तु । यः ।
सूयते । पार्थिवेषु । ममत्तु । येन । वरिवः । च्कर्थ ।
ममत्तु । येन । निरिणासि । शत्रून् ॥ ३ ॥

हे इन्द्र त्वा त्वां दिव्यः दिविभ्रवः सोमः ममत्तु आत्मीयकलाप्रदानेन मादयतु देवाहि
अपरपक्षे सोमस्यकलांपिबन्ति मदेर्लोटे व्यत्ययेनश्लुः भोहीत्यादिनापितः पूर्वस्योदात्तत्वं । तथा
पार्थिवेषु पृथिव्यांभवेषु देवयजनेषु यः सोमोस्माभिः सूयते अभिषूयते सोपि अस्माभिर्दत्तो-
ममत्तु त्वां हर्षयतु येन सोमेन वरिवः वरणीयं धनं चकर्थ कृतवानसि सचममत्तु करोतेर्लिट् य-
द्योगादनिघातेलिस्वरः । किंच येन शत्रून् निरिणासि निर्गमयसि सोपि ममत्तु त्वां मादयतु
रिणासि रीगतिरेषणयोः ऋयादिः प्वादीनांह्रस्वत्वम् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी-

आह्विबर्हाअमिनोयात्विन्द्रोवृषाहरिभ्यांपरिषिक्तमन्धः ।
गव्यासुतस्यप्रभृतस्यमध्वःसत्रास्वेदामरुशहावृषस्व ॥ ४ ॥

आ । ह्विबर्हाः । अमिनः । यातु । इन्द्रः । वृषा । हरिभ्याम् ।
परिषिक्तम् । अन्धः । गवि । आ । सुतस्य । प्रभृतस्य ।
मध्वः । सत्रा । स्वेदाम् । अरुशहा । आ । वृषस्व ॥ ४ ॥

द्विबर्हाः द्वयोर्लोकयोः परिवृढः यद्वा द्वाभ्यां स्तुतशस्त्राभ्यां वर्धनीयः बृहेर्वर्धनार्थस्य
कर्तारिकर्मणिवा असुन अमिनः अमतेर्गत्यर्थादौणादिकइनच् सर्वत्रगन्ता यद्वा कान्त्यर्थात्
सर्वैः काम्यमानः अतएव वृषा अभिलषितानां वर्षकइन्द्रः परिषिक्तं वसतीवरीभिः परितः सि-
क्तं अन्धः अस्मदीयं सोमलक्षणमन्नं प्रति हरिभ्यां एतन्नामकाभ्यामश्वाभ्यां सहायातु आ-
गच्छतु । अथ प्रत्यक्षः । हे इन्द्र अरुशहा अरुशाः शत्रवः तेषांहन्ता अर्तेरौणादिकउशन् बहु-
लंछन्दसीतिहन्तेःक्लिप् सत्रा सप्तम्याडादेशः अस्मदीयसत्रे यज्ञे गवि आनडुहेचर्मणि सुतस्या-
भिषुतस्य प्रभृतस्य पात्रेषुपहतस्य ह्यग्रहोर्भः ईदृशस्य मध्वः मदकरस्य सोमस्य पानेन हृष्टः
सन् स्वेदां खिद्यमानानां शत्रूणां उत्खित्तये आभिमुख्येन वृषस्व वृषइवाचर वृषशब्दादाचारा-
र्थेक्लिप् व्यत्ययेनात्मनेपदं स्वेदां खिद्यैत्ये कर्मणिघञ्तस्यामिनुडभावश्छान्दसः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

मिनिग्मानिभ्राशयन्भ्राश्यान्यवस्थिरातनुहियातुजूनाम् ।
उग्रायतेसहोबलंददामिप्रतीत्याशत्रून्विगदेषुवृश्च ॥ ५ ॥ २० ॥

नि । तिग्मानि । आशयन् । आश्यानि । अव । स्थिरा ।

तनुहि । यातुङ्जुनाम् । उपायं । ते । सहः । बलम् ।

ददामि । प्रतिङ्इत्यं । शत्रून् । विङ्गदेषु । वृश्च ॥ ५ ॥ २० ॥

हे इन्द्र आश्यानि प्रकाश्यानि तिग्मानि तीक्ष्णान्यायुधानि नितरां आशयन् प्रकाशयन्
आश्वदीप्तौ सत्त्वं यातुजुनां जुडितसौत्रोधातुः प्राजभासेत्यत्र जवतेदीर्घः क्तिप्चेतिक्तिप् दीर्घस्य
आमिनुडागमश्छान्दसः यातुधानानां स्थिरा स्थिराणि दृढान्यपि शरीराणि अवतनुहि अव-
स्तात्तनुभूतान् पातय उग्राय उदूर्णबलाय ते तुभ्यं सहः शत्रुसहनसमर्थं बलं बलहेतुकं हविः
ददामि अहं प्रयच्छामि । ततः विङ्गदेषु विविधं गदन्ति शब्दायन्ते गदेर्घञर्थेकविधानमित्य-
धिकरणेकः शत्रून् प्रतीत्य प्रतिगम्य प्रतिकूलंगत्वा वृश्च तान् छिन्धि ओन्नश्चूत्सेदने तौदा-
दिकोलोत् ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य षष्ठे विशोवर्गः ॥ २० ॥

अथ षष्ठी—

व्यर्थाइन्द्रतनुहिश्रवांस्योजःस्थिरेवधन्वनोभिमातीः ।

अस्मद्यग्वावृधानःसहोभिरनिभृष्टस्तन्ववावृधस्व ॥ ६ ॥

वि । अर्यः । इन्द्र । तनुहि । श्रवांसि । ओजः । स्थिराऽइव ।

धन्वनः । अभिऽमातीः । अस्मद्यक् । वृधानः ।

सहःऽभिः । अनिऽभृष्टः । तन्वम् । वृधस्व ॥ ६ ॥

हेइन्द्र अर्यः स्वामी त्वं श्रवांसि अन्नानि श्रवइत्यन्ननाम अस्मभ्यं वितनुहि विस्ता-
रय प्रयच्छ तनोतेलोऽति उतश्चप्रत्ययाच्छन्दसि वावचनमिति हेर्लुगभावः । तथा अभिमातीः
अभितोमातीः मानं येषांते अभिमातयः शत्रवः तान् प्रति ओजआत्मीयं वीर्यं स्थिरेव
स्थिराण्येव धन्वनः धनूंषिच विस्तारय तैः शत्रून् जहीत्यर्थः । अपिच अस्मद्यक् अस्मद्-
भिमुखांचनः विष्वग्देवयोश्चरेरञ्चतावित्यद्वादेशः अद्रिसध्योरन्तोदात्तत्वेन निपातनात्
उदात्तस्वरितयोर्यणइति धातोरकारस्यानुदात्तस्य स्वरितत्वं सहोभिरात्मीयैर्बलैर्वावृधानः
प्रवृद्धः अतएव अनिभृष्टः शत्रुभिरपरिभवनीयः त्वं तन्वं आत्मीयं शरीरं वावृधस्व वर्धय य-
द्वा तन्वं तन्यतइति तनूर्यज्ञः तं वर्धय त्वदागमनेनहि यज्ञोवर्धते ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

इदं हविर्मघवन्तुभ्यं रातं प्रति सम्राळहृणानो गृभाय ।
 तुभ्यं सुतोमघवन्तुभ्यं पक्वोऽद्धीन्द्रपिब च प्रस्थितस्य ॥ ७ ॥
 इदम् । हविः । मघवन् । तुभ्यम् । रातम् । प्रति । सम्राट् ।
 अहृणानः । गृभाय । तुभ्यम् । सुतः । मघवन् । तुभ्यम् ।
 पक्वः । अद्धि । इन्द्र । पिब । च । प्रस्थितस्य ॥ ७ ॥

हे मघवन् धनवन् सम्राट् सम्यक् राजमान सर्वेषामीश्वरेति वा इदं सोमादिलक्षणं रातं अस्माभिर्दत्तं हविः हेइन्द्र तुभ्यं अहृणानः अक्रुध्यन् प्रतिगृभाय प्रतिगृहाण अहेर्लोति श्रापत्यस्य छन्दसि शायजपीति शायजादेशः हग्रहोर्भ इतिभः संनिपातपरिभाषाया अनित्यत्वाच्चेर्लुक् हेमघवन् तुभ्यमेवायं सोमः सुतः इयिचेत्याद्युदात्तत्वं तुभ्यमेवायं पुरोडाशादिपक्वः हेइन्द्र तं पुरोडाशमद्धि भक्षय । किंच प्रस्थितस्य हविर्धानादुत्तरवेदिं प्रस्थापितं सोमं पिब । वाक्यभेदादनिघातः यद्वा आमन्त्रितस्याविद्यमानत्वेन तिङुत्तरत्वादनघातः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

अद्धीदिन्द्रप्रस्थिते माहवींषिचनोदधिष्वपचतो तसोमम् ।
 प्रयस्वन्तः प्रतिहर्यामसित्वासत्याः सन्तु यजमानस्य कामाः ॥ ८ ॥
 अद्धि । इत् । इन्द्र । प्रस्थिता । इमा । हवींषि । चनः ।
 दधिष्व । पचता । उत । सोमम् । प्रयस्वन्तः । प्रति ।
 हर्यामसि । त्वा । सत्याः । सन्तु । यजमानस्य । कामाः ॥ ८ ॥

हेइन्द्र प्रस्थिता प्रस्थितानि उत्तरवेदिं प्रति इमा इमानि उभयत्रादेशः हवींषि अद्धीत् इवधारणे भक्षयैव चनः चनइत्यन्नाम तदधिष्व धारय उदरे प्रक्षिप दधातेर्लोति छन्दस्युभयथेति थासआर्धधातुकत्वात् इडागमः पचता पचतानि सवनीयपुरोडाशादीनि चधारय पचेर्भृमृदशीत्यादिना कर्मणि अतश्च प्रत्ययः उतापि च सोमं पिब ततः प्रयस्वन्तः प्रीणयती-

ति प्रयोक्तं देन तद्वन्तः सन्तः त्वा त्वां प्रति हर्यामसि हर्यामः कामयामहे धनादीनि । हर्यतिः
पेप्साकर्मा इदंतोमसिः तस्मात् यजमानस्य यामं कुर्वाणस्य कामाः धनादिविषयाभिलाषाः
सत्याः यथार्थाः सन्तु पूज्यजोःशानन्निति यजेः शानन् प्रत्ययः नित्वादाद्युदात्तः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

प्रेन्द्राग्निभ्यां सुवचस्यामियमिसिन्धाविवप्रेरयन्नावमर्कैः ।

अयाइवपरिचरन्ति देवाये अस्मभ्यं धनदा उद्भिदश्च ॥ ९ ॥ २१ ॥

प्र । इन्द्राग्निभ्याम् । सुवचस्याम् । इयमिम् । सिन्धौ इइव ।

प्र । इरयम् । नावम् । अर्कैः । अयाः इइव । परि । चरन्ति ।

देवाः । ये । अस्मभ्यम् । धनदाः । उद्भिदः । च ॥ ९ ॥ २१ ॥

इन्द्राग्निभ्यां देवाभ्यां सुवचस्यां छन्दसि चेति यत्प्रत्ययः सुवचनार्हां स्तुतिमहं प्रेयमि
प्रेरयामि । ऋगतौ जौहोत्यादिकः आर्तिपिपत्योश्चेत्यभ्यासस्येत्वं देवताद्वन्द्वे चेति इन्द्राग्न्यो-
रुभयपदप्रकृतिस्वरत्वे प्राप्ते नोत्तरपदेनुदात्तादाविति प्रतिषेधः सिन्धाविव सिन्धौ नद्यां यथा
नावं प्रेरयति तद्वत् अर्कैरर्चनोयैर्मन्त्रैः सहितां स्तुतिं प्रेरयं प्रावादिपं ईरगतौ ण्यन्तस्य लङ्-
चमस्यामादेशः स्तुतास्ते देवाः अयाइव अयन्ति कर्मकरणार्थं गच्छन्तीत्यया ऋत्विजः कर्म-
करावा तद्वत् परिचरन्ति अस्मान् धनादिदानेन पूजयन्ति ये देवाः अस्मभ्यं धनदाः धनस्य
दातारः उद्भिदः अस्मच्छत्रूणामुद्भेत्तारश्च ये सन्ति ॥ ९ ॥

॥ इत्यष्टमस्य षष्ठे एकविंशोवर्गः ॥ २१ ॥

नवाइति नवर्चं पंचमं सूक्तं भिक्षुर्नाम आंगिरसऋषिः प्रथमाद्वितीये जगत्यौ शिष्टाः स-
प्तत्रिष्टुभः अत्र धनस्यान्नस्य च दानं स्तूयते अतस्तद्वत्यमिदं । तथा चानुक्रान्तं—नवाउभिक्षु-
र्धनान्नदानप्रशंसाद्येजगत्याविति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

नवाउदेवाः क्षुधमिद्वधंदुरुताशितमुपगच्छन्ति मृत्यवः ।

उत्तोरयिः पृणतो नोपदस्यत्युतापृणन्मर्दितारं न विन्दते ॥ १ ॥

न । वै । ऊँ इति । देवाः । क्षुधम् । इत् । वधम् । ददुः । उत ।
 आशितम् । उपं । गच्छन्ति । मृत्यवः । उतो इति । रयिः । पृणतः ।
 न । उपं । दस्यति । उत । अपृणन् । मर्दितारम् । न । विन्दते ॥ १ ॥

भिक्षुः प्रथमं व्यतिरेकमुखेनान्नदानं प्रशंसति देवावै देवाः खलु सर्वेषां क्षुधं नददुः नपा-
 यच्छन् किंतु वधमित् वधमेव दत्तवन्तः एतादृशीं वधरूपां क्षुधं अन्नदानेन यः शमयति स-
 दाता खलु उइति पूरणः यः अदत्त्वा भुंक्ते तं आशितं भुंजानं पुरुषं अपि मृत्यवः मरणान्युप-
 गच्छन्ति समीपे यान्ति आशितः कर्तेत्याद्युदात्तत्वं । क्षुधार्तानां भोक्तृणांच मरणं समानं किं
 दानेन धननाशरूपेण अतआह उतो उतंशब्दस्त्वप्यर्थे पृणतः प्रयच्छतः पुरुषस्य रयिः ध-
 नं नोपदस्यति नउपक्षीयते दसुउपक्षये दैवादिकः पृणदाने तौदादिकः तस्य शत्रन्तस्य शतु-
 रनुमोनद्यजादीइति विभक्तेराद्युदात्तत्वं दानप्रसंगेनादातारं दूषयति अपृणन् अप्रयच्छन् पुरुष-
 स्तु मर्दितारं आत्मनः सुखयितारं नविन्दते न कुत्रापि लभते इह बन्धवः अदानेन नसुख-
 यन्ति देवाअपि हविःप्रदानाभावात् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया-

यआधायचकमानायपित्वोन्नवान्सन् रफितायोपजग्मुषे ।
 स्थिरंमनःऋणुतेसेवतेपुरोतोचित्समर्दितारंनविन्दते ॥ २ ॥

यः । आधाय । चकमानाय । पित्वः । अन्नइवान् । सन् ।
 रफिताय । उपइजग्मुषे । स्थिरम् । मनः । ऋणुते । सेवते ।
 पुरा । उतो इति । चित् । सः । मर्दितारम् । न । विन्दते ॥ २ ॥

यः पुरुषः स्वयमन्नवानपि आधाय आधीयतेसावित्याधोदुर्बलः तस्मै पित्वः पितूनन्ना-
 नि चकमानाय चकमानः कान्तिकर्मा रफिताय रफतिर्हिसार्थः दारिद्र्येण हिंसिताय उपजग्मुषे
 गृहं प्रत्यागताय अतिशयेन मनआत्मीयं अन्तःकरणं अदाने स्थिरं ऋणुते कुरुते मनःस्थैर्य-
 करणेन तं क्लेशयतीत्यर्थः । ऋणुते ऋविर्हिसाकरणयोः धिन्विरुण्व्योरचेति उपप्रत्ययः करो-

तेर्वा व्यत्ययेन श्लुः विकरणस्वरः सतिशिष्टोपि लसार्वाधातुकस्वरं नवाधते इति लसार्वाधातु-
कस्वरः । नकेवलं क्लेशकरणं अपितु पुरा तस्य पुरस्तादेव सेवते भोगान् सोपि मर्हितारं आ-
त्मनः सुखधितारं नविन्दते नकुत्रापि लभते ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

सद्गृहोजोयोगृहवेददात्यन्नकामायचरतेकृशाय ।

अरमस्मैभवतियामंहूताउतापरीषुंरुणुतेसखायम् ॥ ३ ॥

सः । इत् । भोजः । यः । गृहवे । ददाति । अन्नकामाय ।

चरते । कृशाय । अरम् । अस्मै । भवति । यामंहूतौ ।

उत । अपरीषुं । रुणुते । सखायम् ॥ ३ ॥

अन्वयमुखेन प्रशंसति सद्गृह सएव भोजः दाताखलु यः गृहवे गृहेर्भगव्यादित्वात्कुम्-
त्ययः प्रतिग्रहीत्रे अन्नकामाय अन्नं याचमानाय चरते गृहमागतवते कृशाय दारित्र्येण एता-
दृशायातिथये अन्नं ददाति प्रयच्छति अश्वस्तानामादिरित्याद्युदात्तत्वं यामहूतौ यामागन्तारो-
देवाः अत्रयातेः अर्तिस्तुसुहुसृष्ट्यादिना मन्प्रत्ययः ते आहूयन्तेत्रेति यामहूतिः यज्ञः त-
स्मिन् तस्मै दात्रे फलं अरमलं पर्याप्तं भवति कामप्रदानं भवतीत्यर्थः । उतापिच अपरीषु के-
वलमामकेति ङीप् अन्यासु शात्रवीषु सेनासु सखायं रुणुते तद्गृहाचरतीत्यर्थः तस्य सर्वे स-
खायएव नशत्रवइत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

नससखायो नददाति सख्यै सचाभुवे सचमानाय पित्वः ।

अपास्मात्प्रेयान्नतदोको अस्ति पृणन्तमन्यमरणं चिदिच्छेत् ॥ ४ ॥

न । सः । सखा । यः । न । ददाति । सख्यै । सचाभुवे ।

सचमानाय । पित्वः । अप । अस्मात् । प्र । इयात् । न । तत् ।

ओकः । अस्ति । पृणन्तम् । अन्यम् । अरणम् । चित् । इच्छेत् ॥ ४ ॥

व्यतिरेकेणनिन्दामाह सपुरुषः सखा नभवति यः पुरुषः सचाभुवे सर्वदा सहभवन-
शीलाय सचमानाय सेवमानाय उपसर्जनीभूताय सख्ये सखिजनाय पित्वः, पितूनन्तानि
नददाति नप्रयच्छति ससुहृन्नभवतीत्यर्थः अस्माददातुः सख्युः सः अपप्रेयात् अपगच्छेत्
यद्येनं परित्यज्य गच्छेत् इण्गत्तौ लिङि यासुट् तर्हि तदोकः निवासः नास्ति नभवति स-
दनंहि बन्धुभिः परिगतं । सगतः पुरुषः पृणन्तमन्नादिकं प्रयच्छन्तं अन्यमरणं चित् अर्थं
स्वामिनमेव इच्छेत् कामयेत् ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी-

पृणीयादिन्नाधमानाय तव्यान् द्राघीयांसमनुपश्येत् पन्थाम् ।
ओहिवर्तन्ते रथ्येव चक्रान्यमन्यमुपतिष्ठन्तरायः ॥ ५ ॥ २२ ॥

पृणीयात् । इत् । नाधमानाय । तव्यान् । द्राघीयांसम् । अनु ।
पश्येत् । पन्थाम् । ओ इति । हि । वर्तन्ते । रथ्या इव ।
चक्रा । अन्यम् । अन्यम् । उप । तिष्ठन्त । रायः ॥ ५ ॥ २२ ॥

धनवन्तं पुरुषं दाने प्रेरयति तव्यान् तवीयान् धनैरतिशयेन प्रवृद्धः पुरुषः नाधमा-
नाय याचमानायातिथये पृणीयादित् धनानि दद्यादेव पृपालनपूरणयोः ऋयादिः प्वादीनां
ह्रस्वः यदि दद्यात् द्राघीयांसं दीर्घशब्दादीयसुनि प्रियस्थिरेत्यादिना द्राघि इत्यादेशः दीर्घ-
तमं पथां पंथानं सुरुतमार्गमनुपश्येत् अनुपश्येत् व्यत्ययेनात्मनेपदं । तत्र कारणमाह रायो-
धनानि ओहि आउ आवर्तन्ते खलु एकत्र नतिष्ठन्तीत्यर्थः । तत्र दृष्टान्तः-रथ्येव यथा र-
थ्यानि रथाद्यदिति, तस्येदमित्यर्थं यत्र रथसंबन्धीनि चक्राणि उपर्यधोभावेनावर्तन्ते तद्वत्
आवृत्तिमेव दर्शयति अन्यमन्यं पुरुषं धनान्युपतिष्ठन्ते समवेतानि भवन्ति । उपाद्देवपूजासं-
गतिकरणइत्यात्मनेपदं तस्माद्धनानि देयानीतिभावः ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य षष्ठे द्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

अथ षष्ठी—

मोघमन्त्रं विन्दते अप्रचेताः सत्यं ब्रवीमि वध इत्स तस्य ।
नार्यमणं पुष्यति नो सर्वायं केवल्लाघो भवति केवलादी ॥ ६ ॥

मोघम् । अन्नम् । विन्दते । अप्रचेताः । सत्यम् । ब्रवीमि ।
वधः । इत् । सः । तस्य । न । अर्यमणम् । पुष्यति । नो इति ।
सर्वायम् । केवल्लः अघः । भवति । केवल्लः आदी ॥ ६ ॥

अदातारं दूषयति अप्रचेताः अप्रकृष्टज्ञानः दानेचेतो मनोयस्य न भवति समोघं व्यर्थमेवा-
न्नं विन्दते लभते । विद्वलाभे तौदादिकः शेमुचादीनामिति नुमागमः । इदं सत्यं यथार्थमेवेति
ब्रवीमि ऋषिरहं वदामि न केवलं व्यर्थं किंतु तस्य पुरुषस्य सवध इत् वध एव अन्नं परामृशतः
तच्छब्दस्य वधसामानाधिकरण्यात् पुल्लिङ्गता यथाणे रणावित्यत्र यत्कर्म स एव कर्तेति । अथवा
सनिरर्थको वध एव यः पुरुषः अर्यमणं उपलक्षणमिदं सर्वान् देवान् अर्यमादीन् न पुष्यति हविः
प्रदानेन न पोषयति नो नापि सर्वायं समानख्यायानं अज्ञागतमतिथिं मित्रवर्गं च न पोषयति पु-
षपुष्टौ दैवादिकः यच्छब्दाध्याहारादनिघातः अत एव केवलादी अदेः सुप्यजाताविति णिनिः
अत उपधा लक्षणावृद्धिः केवलमसाक्षिकमन्नं भुञ्जानः स केवलाघो भवति केवलपापधान् भवति
अघमेव केवलं तस्य शिष्यते नैहिकं नामुष्मिकमिति तस्माद्यथा कथंचिद्वातव्यमित्यभिप्रायः
॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

कृषन्ति फाल आशितं कृणोति यन्नध्वानमपं वृद्धे चरित्रैः ।
वदन् ब्रह्मा वदतो वनीयान् पृणन्नापिरपृणन्तमभिध्यात् ॥ ७ ॥

कृषन् । इत् । फालः । आशितम् । कृणोति । यन् । अध्वानम् ।
अपं । वृद्धे । चरित्रैः । वदन् । ब्रह्मा । अवदतः । वनीयान् । पृणन् ।
आपिः । अपृणन्तम् । अभि । स्यात् ॥ ७ ॥

रुषन् रुषिर्कुर्वन् फालः आशितं कर्षकं भोक्तारं रुणोति करोति । तथा अध्वानं मार्गं यन् इणः शतरिनुमागमः गच्छन् पुरुषः चरित्रैः आत्मीयैर्गमनैः अपवृत्ते स्वामिनो धनमावर्जयति । वृजोवर्जने आदादिकः अनुदात्तेत् । वदन् शास्त्रार्थं ब्रुवाणो ब्रह्माब्राह्मणः अक्वदतः शास्त्रार्थं अब्रुवाणात् जनात् वनीयान् संभकृतमः प्रियकरो भवति । वनतेस्तृजन्तस्य ईयसुनितुरिष्टमेयः स्वितितृलोपः । ते यथा स्वकर्मणि प्रवर्तमानाः परेषामुपकारकाः तथा पृणन् दाता पुरुषः अपृणन्तं अदातारं जनमभिलक्ष्य आपिः स्यात् बन्धुभवेत् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

एकपाद्भूयो द्विपदो विचक्रमे द्विपात्रि।
चतुष्पादेति द्विपदामभिस्वरे संपश्यन्पङ्कीरूपतिष्ठमानः ॥ ८ ॥

एक॑ऽपात् । भू॒यः॑ । द्वि॑ऽपदः । वि । च॒क्र॒मे॑ । द्वि॑ऽपात् । त्रि॑ऽपादम् ।
अ॒भि । ए॒ति॑ । प॒श्चात् । च॒तुः॑ऽपात् । ए॒ति॑ । द्वि॑ऽपदाम् ।
अ॒भि॑ऽस्वरे । स॒म्प॑ऽश्यन् । प॒ङ्कीः॑ । उ॒प॑ऽतिष्ठमानः ॥ ८ ॥

अत्र पादशब्दो भागवचनः एकपात् एकभागधनः पुरुषः द्विपदः द्विगुणधनस्य मार्गं भूयः तृतीयायाः सुः भूयसा कालेन विचक्रमे विविधं गच्छति । वेःपादविहरणे इत्यात्मनेपदं तथा द्विष्पत्पुरुषः त्रिपादं त्रिभागधनं पुरुषं पश्चादभ्येति अभिगच्छति । चतुष्पात् चतुर्भागधनस्तु द्विपदां बहुवचनादेकपादादयः उपलक्ष्यन्ते एकपादधमादीनां पङ्कीः अभिस्वरे अभिगमने संपश्यन् सम्यगीक्षमाणः सन् उपतिष्ठमानः एति गच्छमानो भवति । अन्योन्यापेक्षया सर्वे उत्तमाधमाः तस्मात्त्वहमेव धनवानितिनमन्येः किंतु अतिथिभ्यो धनानि ददस्वेत्यर्थः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

समौ चिद्धस्तौ न समां विविष्टः समातरां चिन्नसमं दुहाते ।
यमयोश्चिन्नसमां वीर्याणि ज्ञाती चित्सन्तौ न समं पृणीतः ॥ ९ ॥ २ ॥ ३ ॥
स॒मौ । चि॒त् । ह॒स्तौ । न । स॒मम् । वि॒वि॒ष्टः । स॒म्प॑ऽमा॒तरां । चि॒त् ।
न । स॒मम् । दु॒हा॒ते॒ इति॑ । य॒मयोः॑ । चि॒त् । न । स॒मा । वी॒र्या॑णि ।
ज्ञा॒ती इति॑ । चि॒त् । स॒न्तौ । न । स॒मम् । पृ॒णी॒तः ॥ ९ ॥ २ ॥ ३ ॥

अतिथिऋयोधनमप्रयच्छन्नपि ममभ्रातादास्यति इतिचेत्तत्र हेतुमाह समौचित् हस्तौ समावपि समं समानं नविविष्टः कार्यनव्याप्तुः । विष्वव्याप्तौ जौहोत्यादिकः संज्ञापूर्वकस्थविधेरनित्यत्वादङ्ग्यासस्यगुणाभावः । तथासंमातरा वत्सस्य मातरौ धेनू समेअपि समं समानं पयोनदुहाते यमयोश्चित् सहजातयोः पुत्रयोरपि समा समानि वीर्याणि नसन्ति तस्मात् ज्ञाती चित् एकस्मिन्कुलेसन्तौ जातावपि समंनपृणीतः नप्रयच्छतः । तस्माद्यस्यधनमस्ति सएवदद्यादित्यर्थः ॥ ९ ॥

॥ इत्यष्टमस्य षष्ठे त्रयोविंशोवर्गः ॥ २३ ॥

अग्नेहंसीति नवर्चेषष्टंसूक्तं अमहीयगोत्रस्य उरुक्षयस्यार्षं गायत्रं रक्षोहाग्निर्देवता । तथाचानुक्रम्यते—अग्नेहंस्युरुक्षयआमहीयवआग्नेयं राक्षोघ्नं गायत्रंत्विति । मध्यमानेग्नावजायमानइदमनुवक्तव्यं । सूत्रितंच—अजायमानेत्वेतस्मिन्नेवावसानेग्नेहंसिन्यत्रिणमिति सूक्तमावपेतेति । प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरपि गायत्रेच्छन्दसीदंसूक्तं । सूत्रितंच—अग्नेहंस्यग्निं हिन्वन्तुनइति । दशमेहनि धिष्ण्यांगाराभिविहरणे आद्याजप्या । सूत्रितंच—परित्वाग्नेपुरंवयमित्येतस्याः स्थानेग्नेहंसिन्यत्रिणमिति ।

तत्र प्रथमा—

अग्नेहंसिन्यत्रिणं दीद्यन्मर्त्येषु । स्वैक्षये शुचिब्रत ॥ १ ॥

अग्ने । हंसि । नि । अत्रिणम् । दीद्यत् । मर्त्येषु । आ । स्वे ।

क्षये । शुचिब्रत ॥ १ ॥

हे शुचिब्रत पूतकर्मन् दीप्यमानतेजस्कवा हे अग्ने अत्रिणं अन्तारं शत्रुं तमोरूपं नि नितरां हंसि विनाशय आमंत्रितस्याविद्यमानत्वेन पादादित्वादनघातः । किंकुर्वन् मर्त्येषु मनुष्येषु यजमानेषु आभिमुरुषेन दीद्यत् कर्मसिद्ध्यर्थं प्रकाशमानः । दीदेतिर्दीप्तिकर्मा । तथा स्वे आत्मीये निवासभूते आहवनीयादिस्थाने दीप्यमानः क्षयोनिवासइत्याद्युदात्तत्वं ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

उत्तिष्ठसिस्त्राहुतोघृतानिप्रतिमोदसे । यत्त्वास्त्रुचःसमास्थिरन् ॥ २ ॥

उत् । तिष्ठसि । सुहआहुतः । घृतानि । प्रति । मोदसे ।

यत् । त्वा । सुचः । सम्अस्थिरन् ॥ २ ॥

हे अग्ने स्वाहुतः अस्माभिः सुष्टुआहूयमानः सन् उत्तिष्ठसि अरणीभ्यामुद्रतोभव ऊर्ध्वकर्मत्वादात्मनेपदाभावः । उद्रत्यच घृतानि घृतसहितान्यस्माभिः दीयमानानि हवींषि प्र-
तिमोदसे हृष्टोभव । मुदहर्षे भौवादिकः अनुदात्तेत् यद्यदा त्वा त्वां सुचोजुह्वादीनि पात्राणि
समस्थिरन् संगतान्यभवन् समवप्रविश्यःस्थइति लुङ्चात्मनेपदं स्थाघ्वोरिच्चेतिसिचः कित्वं
ईकारश्चान्तादेशः । ह्रस्वादंगादितिसिचोलोपः व्यत्ययेनझस्यरन् तिङिचोदात्तवृत्तीतिगतेर्नि-
घातः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

सआहुतोविरोचतेग्निरीळ्येगिरा । सुचाप्रतीकमज्यते ॥ ३ ॥

सः । आहुतः । वि । रोचते । अग्निः । ईळ्येः । गिरा ।

सुचा । प्रतीकम् । अज्यते ॥ ३ ॥

आहुतः आभिमुख्येनहुतः गतिरनन्तरइति गतेःप्रकृतिस्वरः । गिरा स्तुतिलक्षणयावाचा
ईळ्येः स्तोतव्यः सोग्निर्विरोचते अत्यर्थं दीप्यते । तथा प्रतीकं सर्वेषां देवानां पूर्वमेव सुचा
घृतसहितया अज्यते सिच्यते ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

घृतेनाग्निःसमज्यतेमधुप्रतीकआहुतः । रोचमानोविभावसुः ॥ ४ ॥

घृतेन । अग्निः । सम् । अज्यते । मधुप्रतीकः । आहुतः ।

रोचमानः । विभावसुः ॥ ४ ॥

अग्निः घृतेन हविषा समज्यते सम्यक् सिकोभवति । कीदृशः मधुप्रतीकः घृतप्रयुक्ता-
वयवः आहुतः स्तुतिभिर्हविर्भिर्वा रोचमानः दीप्यमानः विभावसुः स्वदीप्त्या सर्वमाच्छादय-
न् । यद्वा दीप्तिरेवधनं यस्य सः ॥ ४ ॥

आप्तोर्यामे होतुरतिरिक्तोक्थ्ये जरमाणःसमिध्यसइत्यनुरूपस्तृचः। सूत्रितंच—जराबोध-
तद्विद्विड् जरमाणःसमिध्यसइति ।

तत्र प्रथमा सूक्ते पंचमी—

जरमाणःसमिध्यसेदेवेभ्योहव्यवाहन । तंत्वाहवन्तमर्त्याः॥५॥२४॥

जरमाणः । सम् । इध्यसे । देवभ्यः । हव्यवाहन ।
तम् । त्वा । हवन्त । मर्त्याः ॥ ५ ॥ २४ ॥

हे हव्यवाहन हव्यानांप्रापयितः हव्येनन्तःपादमितिञ्जुट् जरमाणः स्तोत्रभिः स्तूयमा-
नः । जरतिःस्तुतिकर्मा । सत्वं देवेभ्यः देवार्थं समिध्यसे हविर्भिः सम्यग्दीप्यसे । तं तादृशं
त्वा त्वां मर्त्याः मनुष्येषु साधवोयजमानाः हवन्त आह्वयन्ति । ह्वयतेर्लडि बहुलंछन्दसीतिसं-
पसारणं ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य षष्ठे चतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

अथ षष्ठी—

तंमर्ताअमर्त्यघृतेनाग्निंसपर्यत । अदाभ्यंगृहपतिम् ॥ ६ ॥
तम् । मर्ताः । अमर्त्यम् । घृतेन । अग्निम् । सपर्यत ।
अदाभ्यम् । गृहपतिम् ॥ ६ ॥

हे मर्ताः ऋत्विजः अमर्त्यं मनुष्यधर्मरहितं अग्निं घृतेन हविषा सपर्यत परिचरत । सप-
रशब्दःकंडूादिः । कीदृशमदाभ्यं कैश्चिदप्यर्हिस्यं दभेश्चेतिवक्तव्यमितिण्यत् । गृहपतिं गृहस्य
स्वामिनं यजमानरूपं पत्यावैश्वर्यइति पूर्वपदप्रकृतिस्वरः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

अदाभ्येनशोचिषाग्नेरक्षस्त्वंदह । गोपाऋतस्यदीदिहि ॥ ७ ॥

अदाभ्येन । शोचिषां । अग्ने । रक्षः । त्वम् । दह । गोपाः ।
ऋतस्य । दीदिहि ॥ ७ ॥

हे अग्ने त्वमदाभ्येनाहिंस्येन शोचिषा तेजसा रक्षः । जातवेकवचनं । सर्वान् राक्षसान् दह विनाशय । किंच ऋतस्ययज्ञस्यगोपा गोपायितासन् दीदिहि दीप्यस्व ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

सत्वमग्नेप्रतीकेनप्रत्योषयातुधान्यः । उरुक्षयेषुदीद्यत् ॥ ८ ॥

सः । त्वम् । अग्ने । प्रतीकेन । प्रति । ओष ।

यातुःधान्यः । उरुक्षयेषु । दीद्यत् ॥ ८ ॥

हे अग्ने स त्वं प्रतीकेन त्वदवयवभूतेन तेजसा यातुधान्यः यातुधानीः रक्षसीः प्रत्योष प्रतिकूलं दह । उषदाहे भौवादिकः लोटि हेर्लुक् जातेरस्त्रीविषयादिति यातुधानशब्दस्यङीप् उदात्तस्वरितयोर्यणइतिस्वरितत्वं किंकुर्वन् उरुक्षयेषु विस्तीर्णेषुनिवासेषु आहवनीयादिषु दीद्यत् दीप्यमानः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

तंत्वांगीर्भिरुरुक्षयाहव्यवाहंसमीधिरे । यजिष्ठंमानुषेजने ॥ ९ ॥ २५ ॥

तम् । त्वा । गीःभिः । उरुक्षयाः । हव्यवाहम् । सम् ।

ईधिरे । यजिष्ठम् । मानुषे । जने ॥ ९ ॥ २५ ॥

हे अग्ने उरुक्षयाः बहुनिवासायजमानाः हव्यवाहं हविषांवाढारं मानुषे मनुष्यसंबन्धिनि जने जनमध्ये यजिष्ठं यष्टतमं तं त्वा त्वां गीर्भिः स्तुतिभिः तत्सहितैर्हविर्भिः समीधिरे सम्यगदीदिपन् । इन्धेर्लिटिइन्धिभवतिभ्यांचेतिकित्वं नलोपः ॥ ९ ॥

॥ इत्यष्टमस्य षष्ठे पंचविंशोवर्गः ॥ २५ ॥

इतिवाइति त्रयोदशर्चं सप्तमंसूक्तं गायत्रं इन्द्रोलवरूपमास्थाय सोमपानंकुर्वन् तदानी-
मृषिभिर्दृष्टः सन् स्वात्मानमनेनसुक्तेनास्तावीत् । अतोलवरूपापन्नइन्द्रऋषिः सएवदेवता ।
तथाचानुक्रम्यते—इतिवैसप्तो नैन्द्रोलवआत्मानंतुष्टावेति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

इतिवाइतिमेमनोगामश्वंसनुयामिति । कुवित्सोमस्यापामिति ॥ १ ॥

इति । वै । इति । मे । मनः । गाम् । अश्वम् । सनुयाम् । इति ।

कुवित् । सोमस्य । अपाम् । इति ॥ १ ॥

इतिवै इतिखलु इति एवंप्रकारेण मे मदीयं मनोवर्तते तं प्रकारं दर्शयति गामश्वं च सनुयां स्तोतृभ्यः प्रयच्छामीति । षणुदाने तानादिकः । इतिशब्दोद्देशेन यस्मात् कुविद्वहुवारं सोमस्य सोमं अपां पीतवानस्मि क्रियाग्रहणं कर्तव्यमिति सोमस्यसंप्रदानसंज्ञा चतुर्थ्यर्थे बहुलमिति षष्ठी पापाने लुङि गातिस्थेति सिचोलुक् कुविद्योगादनिघातः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

प्रवाताइवदोधतउन्मापीताअयंसत । कुवित्सोमस्यापामिति ॥ २ ॥

प्र । वाताःइव । दोधतः । उन् । मा । पीताः । अयंसत ।

कुवित् । सोमस्य । अपाम् । इति ॥ २ ॥

दोधतः भृशं कंपयमाना वाताइव वायवोयथा वृक्षादीन् उद्यच्छन्ते तद्वत् पीताः सोमाः मामां प्रकर्षेण उदयंसत उद्यच्छन्ते । यमेलुङिसमुदाङ्भ्योयमोग्रंथेइत्यात्मनेपदं । यस्माद्बहुवारं सोममपां ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

उन्मापीताअयंसतरथमश्वाइवाशवः । कुवित्सोमस्यापामिति ॥ ३ ॥

उन् । मा । पीताः । अयंसत । रथम् । अश्वाःइव । आशवः ।

कुवित् । सोमस्य । अपाम् । इति ॥ ३ ॥

पीताः सोमाः मां उदयंसत उद्यच्छन्ते । तत्रदृष्टान्तः—रथमश्वाइव यथा आशवः क्षिपगामिनः गमनेन व्याप्तावा अश्वा रथमुद्गमयन्ति तद्वत् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

उपमामतिरस्थितवाश्रापुत्रमिवप्रियम् । कुवित्सोमस्यापामिति ॥४॥

उप । मा । मतिः । अस्थित । वाश्रा । पुत्रमइव । प्रियम् ।
कुवित् । सोमस्य । अपाम् । इति ॥ ४ ॥

मतिः स्तोत्रभिः क्रियमाणास्तुतिः मा मामुपास्थित संयोजयति उपाद्देवपूजासंगतिकर-
णेन्यात्मनेपदं कथमिव वाश्रा पुत्रमिव यथा वाश्रा शब्दायमानाधेनुः पियं पुत्रं वत्सं संग-
च्छति तद्वत् ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

अहंतष्टेववन्धुरंपर्यचामिहृदामतिम् । कुवित्सोमस्यापामिति ॥५॥

अहम् । तष्टाइव । वन्धुरम् । परि । अचामि । हृदा । मतिम् ।
कुवित् । सोमस्य । अपाम् । इति ॥ ५ ॥

तष्टेव तक्षायथा वन्धुरं सारथिनिवासस्थानं तद्वान् वा उपलक्ष्यते तत्स्थानं रथंवा सा-
धुकरोति तद्वदहं मतिं स्तुतिं हृदा आत्मीयेनमनसा पर्यचामि साधुकरणाय परिगच्छामि ॥५॥

अथ षष्ठी—

नहिमेअक्षिपच्चनाच्छान्तसुःपञ्चरुष्टयः । कुवित्सोमस्यापामिति ॥६॥२६॥

नहि । मे । अक्षिपत् । चन । अच्छान्तसुः । पञ्च । रुष्टयः ।
कुवित् । सोमस्य । अपाम् । इति ॥ ६ ॥ २६ ॥

चनेति निपातसमुदायोप्यर्थे पञ्चरुष्टयोनिषादपञ्चमाश्रत्वारोवर्णाः पञ्चजनाः । यद्वा देवमनुष्याः
दयः मे मदीयमक्षिपत् चक्षुःपतनं दृष्टिसंचारं नह्यच्छान्तसुः नह्यपवृण्वन्ति । नहिद्रष्टुः दृष्टेर्विप-
रिलोपोविद्यतइतिश्रुतेः । छदिअपवरणे चुरादीनामितिवाण्यन्तत्वादत्रण्यभावेऽङ्कि हलंतल-
क्षणावृद्धिः यस्माद्दह्वारं सोममपां ॥ ६ ॥

॥ इत्यष्टमस्य षष्ठे षड्विंशोवर्गः ॥ २६ ॥

अथ सप्तमी—

नहिमेरोदसीउभेअन्यंपक्षंचनप्रति । कुवित्सोमस्यापामिति॥७॥

नहि । मे । रोदसी इति । उभे इति । अन्यम् । पक्षम् । चन ।
प्रति । कुवित् । सोमस्य । अपाम् । इति ॥ ७ ॥

उभे रोदसी द्यावापृथिव्यौ मेमदीयमन्यं पक्षंचन पक्षमपि प्रतिसमानेनभवतः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

अभिद्यामंहिनाभुवमभीइमांपृथिवीमहीम् । कुवित्सोमस्यापामिति॥८॥

अभि । द्याम् । महिना । भुवम् । अभि । इमाम् । पृथिवीम् ।
महीम् । कुवित् । सोमस्य । अपाम् । इति ॥ ८ ॥

उक्तमर्थं प्रतिपादयति महिना महिम्ना आत्मीयेन द्यां द्युलोकमभिभुवं अभिभवामि तथा महीं महतीं इमां पृथिवीं स्वमहिम्ना अभिभवामि भवतेर्लडिच्छान्दसोविकरणस्यलुक् भूसुवोस्तिङीतिगुणेप्रतिषिद्धे उवडादेशः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

हन्ताहंपृथिवीमिमानिदधानीहवेहवा । कुवित्सोमस्यापामिति॥९॥

हन्तं । अहम् । पृथिवीम् । इमाम् । नि । दधानि । इह । वा ।
इह । वा । कुवित् । सोमस्य । अपाम् । इति । ९ ॥

हन्तेति संभावनायां अनुज्ञायां वा संभावयामि एतदनुजानामिवा किंतत् अहमिमां पृथिवीं इहवान्तरिक्षे निदधानि इहवाद्युलोके इति हस्तेन निर्दिशति दधातेर्लोटि मेनिः ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

ओषमित्पृथिवीमहंजङ्घनानीहवेहवा । कुवित्सोमस्यापामिति॥१०॥

ओषम् । इत् । पृथिवीम् । अहम् । जङ्घनानि । इह । वा । इह ।
वा । कुवित् । सोमस्य । अपाम् । इति ॥ १० ॥

अहं पृथिवीमभिलक्ष्यौषस्वतेजसा तापकमादित्यं इहवान्तरिक्षे इहवायुलोके जंघनानि
भृशंयापयानि इदितिपूरणः हन्तेर्गत्यर्थस्ययद्ग्लुगन्तस्यलोदिशपोलुगभावश्छान्दसः ॥ १० ॥

अथैकादशी—

दिविमेअन्यःपक्षोऽधोअन्यमचीकृषम् । कुवित्सोमस्यापामिति ॥ ११ ॥

दिवि । मे । अन्यः । पक्षः । अधः । अन्यम् । अचीकृषम् ।

कुवित् । सोमस्य । अपाम् । इति ॥ ११ ॥

मे मदीयः अन्यः पक्षः दिवि तुलोके स्थापितः अधः पूर्वाधरावराणामसीत्यादिनासि-
प्रत्ययः पृथ्वेर्धादेशश्च अधस्तात्पृथिव्यांअन्यंपक्षमचीकृषं अकाक्षं कृषविलेखने ण्यन्तस्य
लुडिचडिनित्यंछन्दसीतिक्कारादेशः विलेखनं नामोत्पादनं उदपादयं आस्थापयमित्यर्थः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

अहमस्मिमहामहोभिन्भ्यमुदीषतः । कुवित्सोमस्यापामिति ॥ १२ ॥

अहम् । अस्मि । महाऽमहः । अभिऽन्भ्यम् । उत्ऽईषतः । कुवित् ।

सोमस्य । अपाम् । इति ॥ १२ ॥

अभिन्भ्यं नभौ मध्यस्थानेभवं नभ्यंअन्तरिक्षं उगवादिभ्योयदितियत्प्रत्ययः तत्रैवपा-
ठान्भादेशश्च लक्षणेनाभिप्रतीआभिमुख्ये इत्यव्ययीभावःसमासस्वरःअन्तरिक्षमभि उदीषितः
उद्धतः सूर्यआत्माहं महामहोस्मि महतामपि महानस्मि यद्वा महत्प्रभूतं महस्तेजोयस्य
प्रभूततेजस्कोस्मि आन्महत इत्यात्वं ॥ १२ ॥

सैषा त्रयोदशी—

गृहोयाम्यरंरुतोदेवेभ्योहव्यवाहनः । कुवित्सोमस्यापामिति ॥ १३ ॥ २७ ॥

गृहः । यामि । अरंरुऽरुतः । देवेभ्यः । हव्यऽवाहनः । कुवित् ।

सोमस्य । अपाम् । इति ॥ १३ ॥ २७ ॥

गृहः हविषां ग्रहीता अरंरुतः यजमानैरलंरुतोहं देवेभ्य इन्द्रादिभ्यः हव्यवाहनः ह-
विषांबोढा प्रापयिता अश्यात्मासन् यामि हवींषि प्रापयामि याप्रापणे लट् हव्येनन्तःपादमि-
तिवहेञ्चर्युट् नित्वादाद्युदात्तः समासेरुदुत्तरपदप्रकृतिस्वरः । इति यस्मात्कुविद्वहुवारं सोमस्य
सोमं अपां पीतवानस्मि तस्मादेतान्यकार्षमिति इन्द्रः स्वात्मानमेवास्तावीत् ॥ १३ ॥

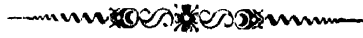
॥ इत्यष्टमस्य षष्ठे सप्तविंशोवर्गः ॥ २७ ॥

वेदार्थस्यप्रकाशेन तमोहार्दं निवारयन् । पुमर्थीश्चतुरोदेयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरंधरेण सा-
यणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये अष्टमाष्टके षष्ठीध्यायः ॥ ६ ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

यस्य निःश्वसितं वेदा योवेदेभ्योखिलं जगत् । निर्गमे तमहं वन्दे विद्यातीर्थमहेश्वरम् ॥१॥

अथ सप्तमोव्याख्यायते दशममण्डलस्य दशमेनुवाके सूक्तसप्तकं व्याख्यातं तदिदिति नवर्चमष्टमसूक्तं अथर्वणःपुत्रस्य बृहद्विवस्यार्थं त्रैष्टुभमैन्द्रं । तथाचानुक्रान्तं—तदिन्नवाथर्वणो-बृहद्विवइति चातुर्विंशिकेहनि निष्केवल्यइदंसूक्तं । सूत्रितंच—तदिदासेतिच पुरस्तात्सूक्तस्यशं-सेदिति । व्योमविश्वदेवस्तुतपंचशारदीयेष्वप्येकाहेषु इदमेवनिष्केवल्यनिविद्धानं । सूत्रितंच—एतेषां त्रयाणां कथाशुभा तदिदासेति मध्यंदिनइति राशिमरायाख्ययोरेकाहयोरपि इदंजि-ष्केवल्यनिविद्धानं । सूत्रितंच—राशिमराययोश्च कथाशुभीयतदिदासीयेति । महाव्रते निष्केव-ल्येप्येतसूक्तं । तथैव पंचमारण्यके सूत्रितं—तदिदासभुवनेषुज्येष्ठंतांसुतेकीर्तिमघवन्महित्वेति ।

तत्र प्रथमा—

ॐ तदिदासभुवनेषुज्येष्ठंयतो जज्ञ उग्रस्त्वेषनृम्णः ।

सद्योजज्ञानो निरिणाति शत्रून्नुयं विश्वे मदन्त्यूमाः ॥ १ ॥

तत् । इत् । आस । भुवनेषु । ज्येष्ठम् । यतः । जज्ञे । उग्रः ।

त्वेषनृम्णः । सद्यः । जज्ञानः । नि । रिणाति । शत्रून् । अनु ।

यम् । विश्वे । मदन्ति । ऊमाः ॥ १ ॥

तत्र जगत्कारणत्वेन सर्ववेदान्तप्रसिद्धं इच्छब्दोवधारणे भुवनेषु भूस्तत्तायां सत्सु पृथि-व्यादिषु लोकेषु मध्ये जगत्कारणं ब्रह्मैव ज्येष्ठं प्रशस्ततमं आस बभूव । तस्य परमार्थत्वात् तद्व्यतिरिक्तानां व्यावहारिकत्वाच्च । यद्वा ज्येष्ठं वृद्धतमं जगत्कारणत्वेन सर्वेषामादिभूतं बभूव । अस्तेर्लिटि छन्दस्युभयथेति सार्वधातुकत्वादस्तेर्भूरिति भूभावाभावः । यद्वा वृद्धं तदेवब्रह्म स्वप्रकाशतया आस दिदीपे असगतिदीप्त्यादानेषु अस्माल्लिटिरूपं यतउपादानभूतात् यस्मा-पणः उग्रः उर्ध्वः त्वेषनृम्णः प्रदीप्तबलः सूर्यात्मकइन्द्रः जज्ञे जातोबभूव । श्रूयतेहि—च-

क्षोःसूर्योअजायतेति । सूर्याचन्द्रमसौधातायथापूर्वमकल्पयदितिच । जनिकर्तुःप्रकृतिरिति प्रकृतेरपादानसंज्ञायां यतइतिपंचमी जनेर्लिटि गमहनेत्यादिनोपधालोपः द्विर्वचनेचीति तस्य स्थानिवद्भावात् द्विर्वचनादि यद्धृत्तान्नित्यमिति निघातप्रतिषेधः । सच जज्ञानोजायमानएव सद्यः शीघ्रं शत्रून् शातयितृन् मन्देहादीन् राक्षसान् निरिणाति निहिनस्ति । यद्वा उपासकानां पापरूपान् शत्रून् निहन्ति । तथाचब्राह्मणं—सद्योस्येषजातःपाप्मानमपाहतेति । जज्ञानइति जनेर्लिटः कानचिरूपमेतत् । रिणातिरीगतिरेषणयोः ऋयादिः प्वादीनांह्रस्वइतिह्रस्वत्वं विश्वे सर्भे ऊमाः अवन्ति रक्षन्तीत्युमाः प्राणिनः अवतेरौणादिकोमन्प्रत्ययः ज्वरत्वरेत्यादिनावकारोपधयोःस्थाने ऊट् सर्वप्राणिनोयं सूर्यात्मकमुद्यन्तमिन्द्रमनुलक्ष्य मदर्थमुदगान्मदर्थमुदगादिति मद्गन्तिहृष्यन्ति मदीहर्षे व्यत्ययेनशप् । तथाच ब्राह्मणं—भूतानिवै विश्वऊमास्तएनमनुमदन्तिउदगादुदगादिति । तैत्तिरीयकंच—तस्मात्सर्वेष्वमन्यन्तेमांप्रत्युदगादिति । यद्वा यंस्तुत्यादिभिर्माघन्तमनु पश्चात्सर्वे प्राणिनोभीष्टप्राप्त्या हृष्यन्ति अनुलक्षणइति अनोःकर्मप्रवचनीयत्वात्कर्मप्रवचनीययुक्तेइतिद्वितीया सइन्द्रो जज्ञइत्यन्वयः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

ववृधानःशवसाभूर्योजाःशत्रुर्दासायभियसंदधाति ।

अव्यनच्चव्यनच्चसस्त्रिसन्तेनवन्तप्रभृतामदेषु ॥ २ ॥

ववृधानः । शवसा । भूरिऽओजाः । शत्रुः । दासाय ।

भियसम् । दधाति । अविऽअनत् । च । विऽअनत् । च ।

सस्त्रिः । सम् । ते । न्वन्त । प्रऽभृता । मदेषु ॥ २ ॥

शवसा बलेन ववृधानः वर्धमानः अतएव भूर्योजाः बहुबलः शत्रुः शातयिता इन्द्रः दास्य उपक्षयकारिणे शत्रवे भियसं भीतिं दधाति विदधाति करोति । अव्यनत् विविधमनितिश्वसितीति व्यनत् प्राणवर्जंगमं तद्विलक्षणमव्यनत् स्थावरं तदुभयमपि सस्त्रि संस्त्रातं इन्द्रेण सम्यक्शोधितं भवति । स्त्रातेः आदृगमहनइतिव्यत्ययेन कर्मणि किन्प्रत्ययः यद्वात-

र्णातिण्यथात्कर्तार्येवकिन् वृष्ट्यादिना सम्यक्स्नापयिता शोधयिताभवति नलोकाव्ययेतिकर्म-
णिषष्ट्याःप्रतिषेधः शिष्टःपादः प्रत्यक्षःकृतः । हे इन्द्र ते तव मदेषु हर्षेषु हविषा स्तुत्याच जा-
तेषुसत्सु प्रभृता प्रभृतानि प्रकर्षेण धृतानि पोषितानिवा सर्वाणि भूतजातानि सन्ववन्त संग-
च्छन्ते स्तोतुंहवीषिच दातुं समूहीभवन्तीत्यर्थः । नवतिर्गतिकर्मा । प्रभृता विभर्तेः कर्मणि निष्ठा
शेच्छन्दसिबहुलमितिशेर्लोपः गतिरनन्तरइति गतेःप्रकृतिस्वरत्वं ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

त्वेऋतुमर्षिष्टञ्जन्तिविश्वेद्विर्यदेतेत्रिर्भवन्त्यूमाः ।

स्वादोःस्वादीयःस्वादुनांसृजसमद्रःसुमधुमधुनाभियोधीः ॥ ३ ॥

त्वे इति । ऋतुम् । अर्षि । ष्टञ्जन्ति । विश्वे । द्विः । यत् ।

एने । त्रिः । भवन्ति । ऊमाः । स्वादोः । स्वादीयः । स्वादुनां ।

सृज । सम । अद्रः । सु । मधु । मधुना । अभि । योधीः ॥ ३ ॥

हे इन्द्र त्वे त्वयि सुपांसुलुगिति सप्तम्येकवचनस्य शेआदेशः विश्वे सर्वे यजमानाः ऋ-
तुं अनुष्ठेयं कर्म वृंजन्ति समापयन्ति । अपिशब्दोब्राह्मणोक्तसर्वभूतानां सर्वमनसां समुच्चयार्थः
सर्वाणि पृथिव्यादीनिभूतानि सर्वेषां प्राणिनां मनांसि सर्वे यज्ञकृतवश्च व्याप्तत्वय्येवयजमानैः प-
रिसमाप्यन्तइत्यर्थः । तथाचब्राह्मणं—त्वयीमानि सर्वाणिभूतानि सर्वाणि मनांसि सर्वैकतवोपि
वृंजन्तीत्येवतदाहेति । यद्यस्मात् एते ऊमाः तर्पकाः अवतेस्तर्पणार्थादौणादिकोमन्प्रत्ययः ज्व-
रत्वरेत्यादिना वकारोपधयोऋट् ईदृशयजमानाः पूर्वमेकाकिनःसन्तः पश्चाद्द्विः द्विवारं स्त्रीरू-
पेण पुंरूपेणच जाताः सन्तः पुनरपत्येन सार्धं त्रिः त्रिवारं जन्मभाजोभवन्ति एकएवात्मा स्त्री-
पुंरूपेण जायते । अर्धोवाएषआत्मनोयत्पत्नीतिश्रुतेः । पुत्रोप्यात्मैव आत्मावैपुत्रनामांसीतिश्रुतेः ।
अतएवमेतंभिवृद्धाभवन्ति ततोवगम्यते त्वय्येवानुष्ठितं सर्वकर्म परिसमापयन्तीति । तथाचब्रा-
ह्मणं—द्वैवैसन्तौमिथुनौ प्रजायेते प्राजापत्याइति । हे इन्द्र त्वं च स्वादोः प्रियाद्गृहधनदिरपि
स्वादीयः स्वादुतरं प्रियतरं अपत्यं स्वादुनां स्वादुभूतेन मिथुनेन मातापित्रात्मकेन संसृज सं-
योजय । यद्वा स्वादुनाभावेन उत्पन्नं तदपत्यमपि संयोजय । एतदेवाह अद्रः तदपत्यं मधुमधु-
रं मधुना मदहेतुना मिथुनान्तरेण पौत्रेण सु सुष्टु अभियोधीः अभियोधयाभितः क्रीडय ।

धातुनामनेकार्थत्वात् युद्धातिरत्र क्रीडार्थेवर्तते मिथुनवैस्वाद् प्रजास्वाद्विन्यादि ब्राह्मणमत्रानु-
संधेयं ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

इतिचिद्धित्वाधनाजयन्तमदेमदेअनुमदन्तिविप्राः ।

ओजीयोधृष्णोस्थिरमातनुष्वमात्वादभन्यातुधानादुरेवाः ॥ ४ ॥

इति । चित् । हि । त्वा । धना । जयन्तम् । मदेऽमदे ।

अनुऽमदन्ति । विप्राः । ओजीयः । धृष्णो इति । स्थिरम् । आ ।

तनुष्वृ । मा । त्वा । दभन् । यातुऽधानाः । दुःऽएवाः ॥ ४ ॥

इतिचिद्धि एवमेवखलु हे इन्द्र मदेमदे सोमपानजन्ये हर्षेसति धना शत्रुधनानि जयन्तं
जयेन प्राप्नुवन्तत्वा त्वामनु पश्चात् लक्षणे अनोःकर्मप्रवचनीयत्वं विप्रामेधाविनः स्तोतारः
मदन्ति हृष्यन्ति । यद्वा त्वामनु मदन्ति अनुक्रमेण स्तुवन्ति । मदतिःस्तुतिकर्मा हिचेतिनिघातप्र-
तिषेधः । हे धृष्णो शत्रूणां धर्षयितः इन्द्र त्रसिगृधिधृषिक्षिपेःक्लुः ओजीयः ओजस्विशब्दादीय-
सुनि विन्मतोर्लुगिति विनोलुक् टेरिति टिलोपः बलवत्तरं अतएवस्थिरं दृढं धनं आतनुष्व अभि-
तोऽस्मदर्थं विस्तारय त्वा त्वां च मादभन माहिंसन्तु दुरेवा दुर्गतयोयातुधानाराक्षसाः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

त्वयावयंशाशद्महेरणेषुप्रपश्यन्तोयुधेन्यानिभूरि ।

चोदयामितआयुधावचोभिःसन्तेशिशामिब्रह्मणावयांसि ॥ ५ ॥ १ ॥

त्वया । वयम् । शाशद्महे । रणेषु । प्रऽपश्यन्तः । युधेन्यानि ।

भूरि । चोदयामि । ते । आयुधा । वचःऽभिः । सम् । ते ।

शिशांमि । ब्रह्मणा । वयांसि ॥ ५ ॥ १ ॥

हे इन्द्र त्वयानुगृहीतावयं रणेषु संग्रामेषु शाशद्महे भृशं शत्रून् शातयामः । शद्रुशातने
अस्माद्यङन्तान्महिङ्गः छन्दस्युभयथेत्यार्धधातुकत्वादतोलोपयलोपौ किंकुर्वतः युधेन्यानि यो-
धनार्हाणि कृत्यार्थे तवैकेकेन्यत्वनइति युधेरर्हार्थेकेन्यप्रत्ययः भूरि बहूनि बहुलानि सुपांसुलु-

गितिशसोलुक् प्रपश्यन्तः प्रकर्षेणजानन्तः अपिच ते तव आयुधा आयुधानि आयोधनसाध-
नानि वज्रादीनि शेश्छन्दसिबहुलमितिशेर्लोपः । वचोभिः स्तुतिभिः चोदयामि शत्रुन्प्रति प्रेर-
यामि ते त्वदर्थं ब्रह्मणा मंत्रेण स्तुतिरूपेण सहितानि वयांसि अन्ननामैतव हविर्लक्षणान्यन्ना-
नि संशिशामि सम्यक्निश्यामि संस्करोमीत्यर्थः । शोतनूकरणे छान्दसोविकरणस्यश्लुः बहु-
लंछन्दसीत्यफ्यासस्येत्वं ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमे प्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

अथ षष्ठी—

स्तुषेद्यं पुरुवर्षसमृभ्वमिनतममास्यमास्यानाम् ।
आदर्षते शवसासप्तदानून्प्रसाक्षते प्रतिमानानि भूरि ॥ ६ ॥

स्तुषेद्यम् । पुरुवर्षसम् । ऋभ्वम् । इनतमम् । आस्यम् ।
आस्यानाम् । आ । दर्षते । शवसा । सप्त । दानून् । प्र ।
साक्षते । प्रतिमानानि । भूरि ॥ ६ ॥

स्तुषेद्यं स्तोतव्यं स्तुवः स्केद्यश्छन्दसीत्यौणादिकः स्केद्यप्रत्ययः । पुरुवर्षसं बहुरूपं
ऋभ्वं उरुभासमानं उरुभूतंवा इनतमं अतिशयेनेश्वरं आप्यानां आप्तव्यानां मध्ये आस्यं
आप्तव्यं एवंभूतं इन्द्रं स्तौमीतिशेषः । यइन्द्रः शवसा बलेन सप्त सप्तसंख्याकान् दानून् दानवान्
वृत्रनमुचिकुयवादीन् आदर्षते आदृणाति हिनस्ति । दृविदारणे अस्माल्लेष्टि व्यत्ययेनात्मनेपदं
लेटोडाटावित्यडागमः सिद्धहुलमितिसिप् तथा प्रतिमानानि असुराणां प्रतिरूपाणि भूरि भूरीणि
बहून्यसुरबलानि प्रसाक्षते यइन्द्रः प्रसहते । यद्वा बहूनि प्रतिमानानि असुराणांस्थानानि
प्रसाक्षते प्रामोति साक्षतिरामोतिकर्मैतियास्कः । षहअभिभवे लेट्याडागमः सिद्धहुलमितिसिप्
ढत्वकत्वषत्वानि छान्दसोदीर्घः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

नितद्वधिषेवरंपरंचयस्मिन्नाविथावसादुरोणे ।
आमातरास्थापयसेजिगत्तृअतंइनोषिकर्वरापुरुणि ॥ ७ ॥

नि । तत् । दधिषे । अवरम् । परम् । च । यस्मिन् । आविथ ।
 अवंसा । दुरोणे । आ । मातरां । स्थापयसे । जिगत्नु इति ।
 अतः । इनोषि । कर्वरा । पूरूणि ॥ ७ ॥

तत्तस्मिन्यजमानस्य गृहे अवरं अल्पं भौमं धनं परं उत्कृष्टं दिविभवं धनं च हे इन्द्र
 त्वं निदधिषे निदधासि निक्षिपसि यस्मिन् दुरोणे गृहे अवसा अन्ननामैतत् तर्पकेणान्नेन हविलं
 क्षणेन आविथावसि तृप्यसि । अवतेस्तृप्यर्थाच्छन्दसिलुङ्गलङ्गलिटइति सार्वकालिकोलिट्
 अतआदेरित्यभ्यासस्यात्वं यद्वृत्तान्नित्यमितिनिघातप्रतिषेधः अपिच मातरा सकलस्य भूतजात
 स्यनिर्मात्र्यौ द्यावापृथिव्यौ जिगत्नु गमनशीले इतस्ततः प्रचलन्त्यौ आस्थापयसे स्वकीयेस्थाने
 अवस्थापयसि त्रैश्वत्येनयथावतिष्ठेते तथाकरोषीत्यर्थः । विष्वक् तस्तंभपृथिवीमुत्थामिति नि
 गमान्तरं । हे इन्द्र अतःकारणात् पूरूणि बहूनि कर्वरा कर्मनामैतत् कर्वराणि शोच्छन्दसि बहुल
 मितिशेर्लोपः कर्माणि लौकिकानि वैदिकानिच इनोषि प्रामोषि । इण्गत्तौ व्यत्ययेन
 श्रुः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

इमा ब्रह्म बृहद्विवोविवक्तीन्द्राय शूषमग्त्रियः स्वर्षाः ।
 महोगोत्रस्य क्षयति स्वराजोदुरंश्च विश्वा अरणोदपस्वाः ॥ ८ ॥

इमा । ब्रह्म । बृहत्इदिवः । विवक्ति । इन्द्राय । शूषम् ।
 अग्त्रियः । स्वःइसाः । महः । गोत्रस्य । क्षयति । स्वइराजः ।
 दुरः । च । विश्वाः । अरणोत् । अप । स्वाः ॥ ८ ॥

बृहद्विवऋषिः इमा इमानि ब्रह्म ब्रह्माणि इन्द्राय शूषं सुखं यथाभवति तथा विवक्ति ब्रवीति
 इत्यात्मनएव परोक्षनिर्देशः वचपरिभाषणे आदादिकः छान्दसःशपःश्लुः बहुलंछन्दसीत्यभ्या-
 सस्येत्वं । ऋषिर्विशेष्यते अग्त्रियः अग्नेभवः ऋषीणांप्रमुखः श्रेष्ठइत्यर्थः वच्छौचेति अग्रशब्दा-
 न्नवार्थेषु च । स्वर्षाः स्वर्गस्यसंभक्ता यद्वा स्वरादित्यइन्द्रः असौवाआदित्यइन्द्रइतिश्रुत्यन्तरात् ।

तस्यसंभक्ता सेवकइत्यर्थः वनषणसंभक्तौ जनसनखनक्रमगमोविट् विडुनोरनुनासिकस्यादि-
त्यात्वं सनोतेरनइतिषत्वं । यइन्द्रः महतः गोत्रस्य पर्वतस्य बलेनासुरेण गवांपिधानार्थं निहितस्य
स्वराजः स्वयमेव राजमानस्य क्रियाग्रहणं कर्तव्यमिति कर्मणःसंप्रदानत्वाच्चतुर्थ्यर्थेषु ईदृशं
वर्तं क्षयति अपगमयति क्षिक्षये भौवादिकः यद्वा गोशब्दात्समूहार्थेइतित्रकटचचश्चेतित्रपत्य-
यः गोत्रस्य गोसमूहस्य महोमहत्तः स्वरराजः स्वयमेव राजमानस्य यइन्द्रः क्षयति ईष्टे क्षयति-
रैश्वर्यकर्मा स्वशब्दोपपदाद्वाजतेःसत्सुद्विषेतिक्लिप् । ऋदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वं । दुरश्च बिलद्वारा-
णिच विश्वाः सर्वाः स्वाः वलासुरस्य स्वभूता अपावृणोत् अपगतावरणाअकरोत् उद्धाटितवा-
नित्यर्थः यद्वादुरश्चापावृणोद्विश्वाःसर्वाः स्वाःस्वभूतागाः बिलमध्ये वर्तमानाः अलभतेतिशेषः
एवंभूतोयइन्द्रः तस्माइन्द्राय विवकीत्यन्वयः ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

एवामहान्बृहदिवोअथर्वावोचत्स्वातन्वमिन्द्रमेव ।

स्वसारोमातरिभ्वरीररिप्राहिन्वन्तिचशर्वसावर्धयन्तिच ॥ १ ॥ २ ॥

एव । महान् । बृहतइदिवः । अथर्वा । अर्वाचत् । स्वाम् । तन्वम् ।

इन्द्रम् । एव । स्वसारः । मातरिभ्वरीः । अरिप्राः । हिन्वन्ति ।

च । शर्वसा । वर्धयन्ति । च ॥ १ ॥ २ ॥

महान् गुणैरधिकः अथर्वा उपचाराज्जन्ये जनकशब्दः अथर्वणः पुत्रोबृहदिवऋषिः देवेषुमध्ये
इन्द्रमेव प्रति स्वां आत्मोयां तन्वं विस्तृतां स्तुतिं एवमवोचत् प्रोक्तवान् वचेर्लुङि अस्यतिव-
क्तीत्यादिनाच्चेरडादेशः । वचउमित्युमागमः पादादित्वान्निहन्यते । अपिच एतमेवेन्द्रं मातरि-
भ्वरीः मातरि सकलस्य भूतजातस्य निर्मात्र्यां भूमौ भवंत्योवर्तमानाः भवतेरन्येषुपिटृश्य-
न्तेइतिवनिष् वनोरचेतिडोच्चेरफौ जसिवाछन्दसीतिपूर्वसवर्णदीर्घः पृषोदरादित्वाद्घर्णलोपः अ-
रिमाः अपापाः स्वंसारः स्वयमेव सरंत्यः परस्परंभगिन्योवा गंगाद्यानद्यः हिन्वन्ति यागसाधन-
त्वेन प्रीणयन्ति हिंविः प्रीणनार्थः भौवादिकः व्यत्ययेनशः इदित्वान्नुम् यद्वा हिगतौवृद्धौच स्वा-
दिभ्यःश्रुः वृष्ट्यर्थं तमिन्द्रमुपगच्छन्ति गत्वाच शर्वसा यागजन्येनबलेन तं वर्धयन्ति च ॥ १ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमे द्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

हिरण्यगर्भइति दशर्चं नवमंसूक्तं प्रजापतिपुत्रस्य हिरण्यगर्भाख्यस्यार्षे त्रैष्टुभं कशब्दा-
भिधेयः प्रजापतिर्देवता । तथाचानुक्रान्तं—हिरण्यगर्भोदश हिरण्यगर्भः प्रजापत्यः कायमिति ।
गतः सूक्तविनियोगः । प्रजापत्यस्य पशोर्वपापुरोडाशहविषां क्रमेणादितस्ति स्रोनुवाक्याः ततस्ति-
स्रोयाज्याः । सूत्रितंच—हिरण्यगर्भः समवर्तताग्रइति षट्प्रजापत्याइति । वरुणप्रघासेषु कायस्य ह-
विषो हिरण्यगर्भइत्येषायाज्या । सूत्रितंच—कयानश्चित्राभुवद्विरण्यगर्भः समवर्तताग्रइति प्र-
तिप्रस्थातावाजिनेतृतीयइति ।

सैषा प्रथमा—

हिरण्यगर्भः समवर्तताग्रं भूतस्य जातः पतिरेक आसीत् ।
सदाधारपृथिवीद्यामुतेमां कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥ १ ॥

हिरण्यगर्भः । सम् । अवर्तत । अग्रं । भूतस्य । जातः ।
पतिः । एकः । आसीत् । सः । दाधार । पृथिवीम् । द्याम् ।
उत । इमाम् । कस्मै । देवाय । हविषा । विधेम ॥ १ ॥

हिरण्यगर्भः हिरण्यस्य अंडस्य गर्भभूतः प्रजापतिर्हिरण्यगर्भः । तथाच तैत्तिरीयकं—प्रजाप-
तिर्वैहिरण्यगर्भः प्रजापतेरनुरूपात्वायेति । यद्वा हिरण्यगर्भः अंडो गर्भवद्यस्य उदरे वर्तते सोसौ सृजा-
त्मा हिरण्यगर्भइति उच्यते अग्रे प्रपंचोत्पत्तेः प्राक् समवर्तते मायाध्यक्षात् सिसृक्षोः परमात्मनः
समजायत यद्यपि परमात्मैव हिरण्यगर्भः तथापि तदुपाधिभूतानां वियदादीनां सूक्ष्मभूतानां
ब्रह्मणः उत्पत्तेः तदुपहितोप्युत्पन्नइत्युच्यते स च जातो जातभात्र एव एकः अद्वितीयः सन् भूतस्य
विकारजातस्य ब्रह्मांडादेः सर्वस्य जगतः पतिरीश्वर आसीत् न केवलं पतिरासीदेव अपि तर्हि
सहिरण्यगर्भः पृथिवीं विस्तीर्णां द्यां दिवं उतापि च इमां अस्माभिर्दृश्यमानां पुरोवर्तिनीमिमां
भूमिं यद्वा पृथिवीत्यन्तरिक्षनाम अन्तरिक्षं दिवं भूमिं च दाधार धारयति । छन्दसिलुङ्गलुङ्-
लिटइतिसार्वकालिकोलिट् तुजादित्वादभ्यासदीर्घः । कस्मै अत्र किंशब्दः अनिर्ज्ञातस्वरूपत्वात्प्रजाप-
तौ वर्तते । यद्वा सृष्ट्यर्थं कामयतेइतिकः कमेर्दप्रत्ययः । यद्वा कं सुखं । तद्रूपत्वात्कइत्युच्यते
अथवा इन्द्रेण षष्ठः प्रजापतिः मदीयं महत्त्वं तुभ्यं प्रदाय अहंकः कीदृशः स्यामित्युक्तवान्

सइन्द्रः प्रत्यूचे यदीदं ब्रवीषि अहंकःस्यामिति तदेवत्वंभवेति अतःकारणात् कइतिप्रजाप-
तिराख्यायते । इन्द्रं वैवृत्रं हत्वा सर्वा विजितोर्विजित्या ब्रवीदित्यादिकं ब्राह्मणं मत्रानुसंधेयं । यदा-
सौ किंशब्दः तदा सर्वनामत्वात्स्मैभावः सिद्धः यदा तु यौगिकः तदा व्यत्ययेनेति द्रष्टव्यं सावेका-
चइति प्राप्तस्य नगोश्वन्त्साववर्णेति प्रतिषेधः क्रियाग्रहणं कर्तव्यमिति कर्मणः संपदानत्वाच्चतुर्थी
कं प्रजापतिं देवाय देवं दानादिगुणयुक्तं हविषा प्रजापत्यस्य पशोर्वपारूपेण एककपालात्म-
केन पुरोडाशेन वा विधेम वयमृत्विजः परिचरेम । विधतिः परिचरणकर्मा ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

य आत्मदा बलदा यस्य विश्वं उपासंते प्रशिषं यस्य देवाः ।
यस्य छाया मृतं यस्य मृत्युः कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥ २ ॥

यः । आत्मदाः । बलदाः । यस्य । विश्वे । उपः आसंते ।
प्रशिषम् । यस्य । देवाः । यस्य । छाया । अमृतम् । यस्य ।
मृत्युः । कस्मै । देवाय । हविषा । विधेम ॥ २ ॥

यः प्रजापतिः आत्मदा आत्मनां दाता आत्मानो हि सर्वं तस्मात्परमात्मन उत्पद्यन्ते यथा-
ग्नेः सकांशात् विस्फुलिं गाजायन्ते तद्वत् । यद्वा आत्मनां शोधयिता देप् शोधने आतोमनिन्निति
विच् बलदाः बलस्य च दाता शोधयिता वा यस्य च प्रशिषं प्रकृष्टं शासनमाज्ञां विश्वे सर्वे प्राणि-
न उपासते प्रार्थयन्ते सेवन्ते वा । शासु अनुशिष्टौ शासइदित्युपधाया इत्वं शासिवसिघसोनाचेति-
पत्वं कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वं आसेरनुदात्तेत्वाल्लसार्वधातुकानुदात्तत्वेधातुस्वरः तिङ्चोदात्त-
वतोतिर्गतिरनुदात्ता तथा देवा अपि न्यस्य प्रशासनमुपासते अपि च अमृतं अमृतत्वं भावप्रधा-
नो निर्देशः । यद्वा अमृतं मरणं नास्ति अस्मिन्निति अमृतं सुधा बहुव्रीहौ नञो जर्मरमिन्नमृता इ-
त्युत्तरपदाद्युदात्तत्वं । तदपि यस्य प्रजापतेः छाया छायेव भवति मृत्युर्यमश्च प्राणापहारी छाये-
व भवति तस्मै कस्मै देवायेत्यादिसमानं पूर्वेण हविषा पुरोडाशात्मनेतितु विशेषः ॥ २ ॥

यः प्राणतो निमिषतो महित्वैक इद्राजजगतो बभूव ।
य ईशो अस्य द्विपदश्चतुष्पदः कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥ ३ ॥

यः । प्राणतः । निमिषतः । महित्वा । एकः । इत् । राजा ।
जगतः । बभूव । यः । ईशो । अस्य । द्विपदः । चतुःस्पदः ।
कस्मै । देवाय । हविषा । विधेम ॥ ३ ॥

• गोहिरण्यगर्भः प्राणतः प्रश्वसतः अनप्राणने-आदादिकः शतुरनुमइतिविभक्तेरुदात्तत्वं
निमिषतः आक्षेपक्षमचलनं कुर्वतः अत्रापि पूर्ववद्विभक्तिरुदात्ता जगतः जंगमस्य भाणिजातस्य
महित्वा महित्वेन सुपांसुलुगितृतीयाया आकारः माहात्म्येन एक इत् अद्वितीय एव सन् रा-
जा बभूव ईश्वरो भवति भवतेर्णलि लितीतिप्रत्ययात्पूर्वस्योदात्तत्वं अस्य परिदृश्यमानस्य द्विपदः
पादद्वययुक्तस्य मनुष्यादेः चतुष्पदोगवाश्वादेश्च यः प्रजापतिरीशो ईष्टे । ईशेः श्वर्ये आदादि-
कोनुदात्ते लोपस्तआत्मनेपदेष्विति तलोपः अनुदात्तेत्वाल्लसार्वधातुकानुदात्तत्वे धातुस्वरः
अस्य ऊडिदमिति इदमोविभक्तिरुदात्ता द्वौपादौ यस्य सद्विपात् संख्यासु पूर्वस्येति पादस्यान्त्यलोप
समासान्तः भसंज्ञायां पादः पदितिपद्भावः द्वित्रिभ्यां पाद्वन्निति एकदेशविकृतस्यानन्यत्वादु-
त्तरपदान्तोदात्तत्वं स्वरवर्जमेषैव चतुष्पदइत्यत्रापि प्रक्रिया बहुव्रीहौ प्रकृत्येति पूर्वपदप्रकृति-
स्वरः पूर्वपदं न्नः संख्याया इत्याद्युदात्तं इदुदुपधस्य चाप्रत्ययस्येति विसर्जनीयस्य षत्वं ईदृशोयः
प्रजापतिः तस्मै कस्मा इत्यादिसुबोधं हविषा हृदयाद्यात्मनेत्ययमत्र विशेषः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

यस्ये मे हिमवन्तो महित्वा यस्य समुद्रं सया सहाहुः ।
यस्ये माः प्रदिशो यस्य बाहू कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥ ४ ॥

यस्य । इमे । हिमवन्तः । महित्वा । यस्य । समुद्रम् ।
सया । सह । आहुः । यस्य । इमाः । प्रदिशाः । यस्य ।
बाहू इति । कस्मै । देवाय । हविषा । विधेम ॥ ४ ॥

हिमा अस्मिन्सन्तीति हिमवान् तेनबहुवचनान्तेन सर्वेपर्वतालक्ष्यंते यथा छत्रिणोग-
च्छन्तीति हिमवन्तोहिमवदुपलक्षिताः इमे दृश्यमानाः सर्वे पर्वताः यस्य प्रजापतेः महित्वा
महत्त्वं माहात्म्यमैश्वर्यमित्याहुः तेन सृष्टत्वात्तद्रूपणावस्थानाद्वा तथा रसयद्भरसोजलं त-
द्वती रसा नदी अर्शा आदित्वादच् जातावेकवचनं रसाभिः नदीभिः सह समुद्रं पूर्वव
देकवचनं सर्वान्समुद्रान् यस्य महाभाग्यमित्याहुः कथयन्ति सृष्ट्याभिज्ञाः यस्यच इमाः प्रदि-
शः प्राच्यारंभा आग्नेय्याद्याः कोणदिशः ईशान्यन्ताः तथा बाहू वचनव्यत्ययः बाहवः भुजाः
भुजवत्प्राधान्ययुक्ताः प्रदिशश्चयस्यस्वभूताः तस्मै कस्माइत्यादि समानं पूर्वेण ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

येनद्यौरुग्रापृथिवीचदृह्णायेनस्वःस्तभित्वयेननाकः ।

योअन्तरिक्षेर्जसोविमानःकस्मैदेवायहविषाविधेम ॥ ५ ॥ ३ ॥

येन । द्यौः । उग्रा । पृथिवी । च । दृह्णा । येन । स्वः । रिति स्वः ।

स्तभितम् । येन । नाकः । यः । अन्तरिक्षे । रजसः ।

विमानः । कस्मै । देवाय । हविषा । विधेम ॥ ५ ॥ ३ ॥

येन प्रजापतिना द्यौः अन्तरिक्षं उग्राउद्गर्णविशेषा गहनरूपावा पृथिवी भूमिश्च
दृह्णा येन स्थिरीकृता स्वः स्वर्गश्च येन स्तभितं स्तब्धं कृतं यथाधोनपतति तथाउपर्य-
वस्थापितमित्यर्थः । असितस्कभितस्तभितेतिनिपात्यते तथा नाकआदित्यश्च येनान्तरिक्षेस्त-
भितः यश्चान्तरिक्षेरजसउदकस्यविमानोनिर्माता तस्मै कस्माइत्यादि गतं ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमे तृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

अथ षष्ठी-

यंकन्दसीअवसातस्तभानेअभ्यैक्षेतामनसारेजमाने ।

यत्राधिसूरउदितोविभातिकस्मैदेवायहविषाविधेम ॥ ६ ॥

यम् । ऋन्दसी इति । अवसा । तस्तभाने इति । अग्नि । ऐक्षेताम् ।
मनसा । रेजमाने इति । यत्र । अधि । सूरः । उत्तुङ्गतः ।
विद्भाति । कस्मै । देवाय । हविषा । विधेम ॥ ६ ॥

ऋन्दितवान् रोदितवाननयोः प्रजापतिरिति ऋन्दसी द्यावापृथिव्यौ श्रूयतेहि—यदरोदीत्तदन-
योरोदस्त्वमिति । ते अवसा रक्षणेनहेतुना लोकस्य रक्ष्णार्थं तस्तभाने प्रजापतिनासृष्टे लब्ध-
स्थैर्येसत्पौ यं प्रजापतिं मनसा बुध्याद्यैक्षेतामावयोर्महत्त्वमनेनेत्यभ्यपश्येतां ईक्षदर्शने लङि
अजादित्वादाद्युदात्तः कीदृश्यौ द्यावापृथिव्यौ रेजमाने राजमाने दीप्यमाने आकाशस्य व्यत्य-
येनैत्वं अदुपदेशाल्लसार्वधातुकानुदात्तत्वेधातुस्वरः । यद्वा लिटःकानच् फणांचसुप्तानामित्येत्वा-
भ्यांसलोपौ छन्दस्युभयथेतिसार्वधातुकत्वात्प्रशप अर्भ्यस्तानामादिरित्याद्युदात्तत्वं यत्राधि य-
स्मिन्नाधारभूते प्रजापतौ सूरः सूर्यः उदितः उदयंप्राप्तः सन् विभाति प्रकाशते उत्पूर्वादिदेः
कर्मणिनिष्ठा गुतिरनन्तरइतिगतेःप्रकृतिस्वरत्वं तस्मै कस्माइत्यादि सुज्ञानं ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

आपोहयद्बृहतीविश्वमापृग्गर्भदधानाजनयन्तीरग्निम् ।
ततोद्देवानांसमवर्ततासुरेकःकस्मैदेवायहविषाविधेम ॥ ७ ॥
आपः । ह । यत् । बृहतीः । विश्वम् । आयन् । गर्भम् ।
दधानाः । जनयन्तीः । अग्निम् । ततः । देवानाम् । सम् । अवर्तत ।
असुः । एकः । कस्मै । देवाय । हविषा । विधेम ॥ ७ ॥

बृहतीः बृहत्पमहत्त्यः जसि वाछन्दसीति पूर्वसवर्णदीर्घः बृहन्महतोरुपसंख्यानमिति
ङीपउदात्तत्वं अग्निं उपलक्षणमेतत् अग्र्युपलक्षितं सर्वं वियदादिभूतजातं जनयन्तीर्जनय-
न्त्यः तदर्थं गर्भं हिरण्मयांडस्य गर्भभूतं प्रजापतिं दधानाः धारयन्त्यः आपोहआपएव वि-
श्वमायन् सर्वं जंगड्यामुवन् यद्यस्मात् ततस्तद्धेतोर्देवानां देवादीनां सर्वेषां प्राणिनां असुः
प्राणभूतएकः प्रजापतिः समवर्तत समजायत । यद्वा यत्तयं गर्भं दधानाआपोविश्वात्मनावस्थि-
ताः ततोगर्भभूतात्प्रजापतेः देवादीनां प्राणात्मकोवायुः अजायत अथवा यत् लिङ्गवचनयोर्व्य-
त्ययः उक्तलक्षणायाआपः विश्वमावृत्यस्थिताः ताः ततः ताभ्योद्भ्यः स्रक्शात् एकोद्वितीयः
असुः प्राणात्मकः प्रजापतिः समवर्ततनिश्चक्राम तस्मै कस्माइत्यादि गतं ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

यश्चिदापोमहिनापर्यपश्यदक्षंदधानाजनयन्तीर्यज्ञम् ।
योदेवेष्वधिदेवएकआसीत्कस्मैदेवायहविषाविधेम ॥ ८ ॥

यः । चित् । आपः । महिना । परिः अपश्यत् । दक्षम् । दधानाः
जनयन्तीः । यज्ञम् । यः । देवेषु । अधि । देवः । एकः ।
आसीत् । कस्मै । देवाय । हविषा । विधेम ॥ ८ ॥

यज्ञं यज्ञोपलक्षितं विकारजातं जनयन्तीरुत्पादयन्तीः तदर्थं दक्षं प्रपंचात्मना वर्धि-
ष्णुं प्रजापतिं आत्मनिदधानाधारयित्रीः दधातेहेतौशानच् । अभ्यस्तानामादिरित्याद्युदात्तत्वं
ईदृशीरापः व्यत्ययेन प्रथमा अपः प्रलयकालीनाः महिना महिना छान्दसोमलोपः स्वमा-
हात्म्येन यश्च प्रजापतिः पर्यपश्यत् परितोदृष्टवान् यश्चदेवेष्वधि देवेषु मध्ये देवः तेषा-
मपीश्वरः सन् एकः अद्वितीयः आसीत् भवति अस्तेच्छान्दसोलुङ् अस्तिसिचोपृक्तइती-
डागमः तस्मैकस्माइत्यादि गतं ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

भानोहिंसीज्जनितायःपृथिव्यायोवादिवंसत्यधर्माज्जानं ।
यश्चापश्चन्द्राबृहतीर्ज्जानकस्मैदेवायहविषाविधेम ॥ ९ ॥

मा । नः । हिंसीत् । ज्जनिता । यः । पृथिव्याः । यः । वा । दिवम् ।
सत्यधर्मा । ज्जानं । यः । च । अपः । चन्द्राः । बृहतीः ।
ज्जानं । कस्मै । देवाय । हविषा । विधेम ॥ ९ ॥

सप्रजापतिः नोस्मान्माहिंसीत् माबाधतां यः पृथिव्याभूमेः जनितां जनयित्वा सृष्टा
जनितामंत्रइति णिलोपोनिपात्यंते उदात्तयणोहृत्पूर्वादिति पृथिवीशब्दाद्विभक्तेरुदात्तत्वं
योवा यश्चसत्यधर्मा सत्यमवितथं धर्मजगतोधारणं यस्य सतादृशः प्रजापतिः दिवंअन्त-
रिक्षोपलक्षितान् सर्वान् लोकान् जजान जनयामास । जनी प्रादुर्भावे णिचि बृद्धौ जनी-
जृषूक्तसुरंजइति मित्वाग्नितांह्रस्वइति ह्रस्वत्वं ततोऽलिटि अमंत्रइति निषेधादामप्रत्य-

याभावे नियोगलिवृद्धौ लितीति प्रत्ययात्पूर्वस्योदात्तत्वं यश्च बृहतीः महंतीः चन्द्राः आं-
ह्लादिनीः अपउदकानि जजान जनयामास ऊडिदमित्यादिना अपशब्दादुत्तरस्य शसउदात्त-
त्वं तस्मै कस्माइत्यादिमतं ॥ ९ ॥

इळादधाख्ये इष्टचयने प्रजापत्यस्य हविषः प्रजापतइत्येषानुवाक्या । सूत्रितंच—प्रा-
जापत्यइळादधः प्रजापतेनत्वदेतान्यन्यइति । केशनस्वकीटादिभिः दुष्टानि हवींषि अनयै-
वाप्सु प्रक्षिपेत् । सूत्रितंच—आपोऽभ्यवहरेद्युः प्रजापतेनत्वदेतान्यन्यइति । चौलादिकर्मस्वप्ये-
षा होमार्था । सूत्रितंच—तेषां पुरस्ताच्चतस्रआज्याहुतीर्जुहुयादग्नआयूंषिपवसइतितिसृभिः प्र-
जापतेनत्वदेतान्यन्यइतिच ।

सैषा दशमी—

प्रजापतेनत्वदेतान्यन्योविश्वाजातानिपरितावभूव ।

यत्कामास्तेजुहुमस्तन्नोअस्तुवयंस्यामपतयोरयीणाम् ॥ १० ॥ ४ ॥

प्रजापतेनत्वदेतान्यन्योविश्वाजातानिपरितावभूव ।

यत्कामास्तेजुहुमस्तन्नोअस्तुवयंस्यामपतयोरयीणाम् ॥ १० ॥ ४ ॥

हेप्रजापते त्वत् त्वत्तोऽन्यः कश्चित् एतानि इदानीं वर्तमानानि विश्वा विश्वानि सर्वाणि
शेच्छन्दसि बहुलमिति शेल्लोपः जातानि प्रथमविकारभांजि ता तानि सर्वाणि भूतजातानि न-
परिबभूव नपरिगृह्णाति नव्याप्नोति त्वमेव एतानि परिगृह्य स्रष्टुं शक्नोषीतिभावः । परिपूर्वोभ-
वतिः परिग्रहार्थः वयंच यत्कामाः यत्फलं कामयमानाः ते तुभ्यं जुहुमः हवींषि प्रयच्छामः
तत्फलं नोस्मार्कं अस्तु भवतु तथा वयंच रयीणां धनानां पतयईश्वराः स्याम भवेम नाम-
न्यतरस्यां इति नामउदात्तत्वं ॥ १० ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमे चतुर्थोवर्गः ॥ ४ ॥

वसुंनेत्यष्टर्चं दशमं सूक्तं वसिष्ठपुत्रस्य चित्रमहसआर्षे आग्नेयं आद्यापंचमी त्रिष्टुभौ
शिष्टाजगत्यः । तथाचानुक्रान्तं—वसुंनाष्टौ चित्रमहावासिष्ठआग्नेयं जागतमाद्यापंचमीं चर्तइति ।
प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरग्नेये ऋतौ जागते छन्दसीदं सूक्तं । सूत्रितंच—वसुंनचित्रमहस-
मितिजागतमिति ।

तत्र प्रथमा—

वसुंनचित्रमहसंगृणीषेवामंशेवमार्तिथिमद्विषेण्यम् ।

सरांसतेशुरुधोविश्वधायसोग्निर्होतागृहपतिःसुवीर्यम् ॥ ३ ॥

वसुंम् । न । चित्रमहसम् । गृणीषे । वामम् । शेवंम् ।

अतिथिम् । अद्विषेण्यम् । सः । रासते । शुरुधः । विश्वधायसः ।

अग्निः । होता । गृहपतिः । सुवीर्यम् ॥ १ ॥

वसुंन वासकं सूर्यमिव चित्रमहसं चायनीयतेजस्कं अग्निं गृणीषेगृणे स्तौमि । गृशब्दे क्रै-
यादिकः पुरुषव्यत्ययः प्वादित्वाद्भस्वः यद्वा चित्रमहसमिति प्रथमार्थे द्वितीया नेतिसंप्रत्यर्थे
संप्रते वासकमग्निं अहं चित्रमहाः स्तौमि कीदृशं वामं वननीयं शेवं सुखकरं अतिथिं
अतिथिवत्पूज्यं यद्वा हविर्वहनाय सततगामिनं अद्विषेण्यं द्वेषरहितं द्विषेःकृत्यार्थं तवैकेनिति
केन्द्रययः नत्रा बहुव्रीहौ नञ्सुभ्यामित्युत्तरपदान्तोदात्तत्वं सोग्निः शुरुधः शोकस्य रोध-
यित्रीः निवारयित्रीः विश्वधायसःक्षीरप्रदानादिना विश्वं सर्वं जगद्धारयन्तीर्गाः सुवीर्यं शो-
भनवीर्यं च रासते यजमानेभ्योददाति रादाने अस्मात् लेड्यडागमः सिद्धहुलमिति सिप्
व्यत्यनेनात्मनेपदं विश्वशब्दोपपदाद्भातेर्वहिहाधाञ्भ्यइत्यसुन् णिदित्यनुवृत्तेरातोयुक्चि-
णिति युक् मरुद्भूधादित्वात्पूर्वपदान्तोदात्तत्वं । कीदृशोग्निः होता देवानामाह्वाता होमनिष्पाद-
कोवा गृहपतिः यजमानगृहाणामीश्वरः गेहेकइति ग्रहेः कप्रत्ययः ग्रहिज्यादिना संपसारणं
पत्यांश्वर्यइति पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं शोभनं वीर्यं यस्येति बहुव्रीहौवीरवीर्यौचेति उत्तरप-
दाद्युदात्तत्वं ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

जुषाणोअग्नेप्रतिह्यमेवचोविश्वानिविद्वान्वयुनानिसुक्रतो ।

घृतनिर्णिग्ब्रह्मणोगातुमेरयतवदेवाअजनयन्ननुव्रतम् ॥ २ ॥

जुषाणः । अग्ने । प्रति । ह्य । मे । वचः । विश्वानि । विद्वान् ।

वयुनानि । सुक्रतो इति सुक्रतो । घृतनिर्निक् । ब्रह्मणे । गातुम् ।

आ । ईरय । तव । देवाः । अजनयन् । अनु । व्रतम् ॥ २ ॥

हेअग्ने जुषाणः प्रीयमाणस्त्वं मे मम वचोवचनं स्तोत्रं प्रतिहर्यं कामयस्व हर्यंगतिकान्त्योः तथा हेसुकृतो शोभनकर्मन् शोभनपज्ञ वा त्वं विश्वानि सर्वाणि वयुनानि ज्ञाननामैतत् इह ज्ञातन्ये वर्तते ज्ञातव्यान्यर्थजातानि विद्वान् जानन् वर्तसे हेतौ शत्रुप्रत्ययः यतो जानासि ततोहेतोः मद्वचनं कामयस्वेत्यर्थः । हेघृतनिर्णिकू घृतेनाज्येन निर्णयमानपुष्यमाणशरीर णिजिश्चौचपोषणयोः यद्वा निर्णयगिति रूपनाम दीप्तरूपाग्ने ब्रह्मणे ब्राह्मणाय यजमानाय गातुं गातव्यंज्ञातव्यं वा यज्ञं एरय आगमय तव व्रतंत्वदीयंयज्ञकर्मानुपश्चाद्देवाइन्द्रादयः सर्वे अजनयन् यजमानाय फलानि जनयन्ति अतस्त्वदीयं यज्ञं यजमानाय प्रापयेत्यर्थः । लक्षणे अनाः कर्मप्रवचनीयत्वं व्रतमिति कर्मप्रवचनीययुक्कइति द्वितीया जनेर्ण्यन्ताच्छान्दसोलङ् जनीजृष्कसुरंजोमन्ताश्चेति मित्वान्मितांहस्वइति ह्रस्वत्वं ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

सप्तधामानिपरियन्त्रमर्त्योदाशंदाशुषेसुकृतेममह्रस्व ।

सुवीरेणरयिणाग्नेस्वाभुवायस्तानानट्समिधातंजुषस्व ॥ ३ ॥

सप्त । धामानि । परियन् । अमर्त्यः । दाशंत् । दाशुषे । सुकृते ।

ममह्रस्व । सुवीरेण । रयिणा । अग्ने । सुआभुवा । यः । ते ।

आनट् । समइधा । तम् । जुषस्व ॥ ३ ॥

हे अग्ने सप्त सप्तसंख्याकानि धामानि स्थानानि पृथिव्यादिलोकात्मकानि परियन् परितीगच्छन् अमर्त्यः मरणधर्मरहितस्त्वं योयजमानः पुरोडाशादीनि हवींषि दाशत् प्रयच्छति तस्मै दाशुषे दत्तवते सुकृते सुष्टुयागं कृतवते ममह्रस्व अपेक्षितं धनं ददस्व मंहतिर्दानकर्मा सुकर्मपापेत्यादिना सुपूर्वात्कञोभूतेकाले क्तिप् । यश्च यजमानः समिधा समिन्धनसाधनेन ईध्मेन हेअग्ने ते त्वां आनट् प्रामोति नशतिर्गतिकर्मा अस्माच्छान्दसोलङ् बहुलं छन्दसीति शपोलुक् छन्दस्यपि दृश्यतइत्याडागमः अश्रोतेर्वाव्यत्ययेन श्रम् तं यजमानं सुवीरेण शोभनावीराः पुत्राः यस्य वीरवीर्यैवेत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वं तादृशेन स्वाभुवा सुष्टु आसमन्ताद्भूष्णुना रयिणा धनेन दातव्येन सार्धं जुषस्व ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

यज्ञस्यकेतुंप्रथमंपुरोहितंहविष्मन्तईळतेसप्तवाजिनम् ।
शृण्वन्तमग्निघृतपृष्ठमुक्षणंपृणन्तंदेवःपृणतेसुवीर्यम् ॥ ४ ॥

यज्ञस्य । केतुम् । प्रथमम् । पुरःऽहितम् । हविष्मन्तः । ईळते ।
सप्त । वाजिनम् । शृण्वन्तम् । अग्निम् । घृतऽपृष्ठम् । उक्षणम् ।
पृणन्तम् । देवम् । पृणते । सुवीर्यम् ॥ ४ ॥

यज्ञस्य षागस्य केतुं प्रज्ञापकं प्रथमं सर्वेषु देवेषु मुख्यं प्रथमस्थानं वा पुरोहितं पुरतो-
हितकारिणं यद्वा पुरस्तात्पूर्वस्यां दिशि आहवनीयरूपेण निहितं पूर्वाधरेत्यादिना पूर्वशब्दा-
दसिः प्रत्ययः तत्सन्नियोगेन प्रकृतेः पुरादेशश्च तद्धितश्चासर्वविभक्तिरित्यव्ययसंज्ञायां पुरोव्य-
यमिति गतिसंज्ञा धाञः कर्मणि निष्ठा दधातेर्हिः ततः समासे गतिरनन्तरइति गत्रेः प्रकृतिस्व-
रत्वं वाजिनं बलवन्तं अन्नवन्तंवा शृण्वन्तं अस्मत्स्तुतीः श्रोत्रेण जानन्तं घृतपृष्ठं दीप्तपृष्ठं दीप्तांगं
उक्षणं यागद्वारेण वृष्टेः संभक्तारं यद्वा सेचनसमर्थं युवानं पृणते हविर्भिः प्रीणयित्रे यजमानाय
पृणप्रीणने तौदादिकः शतुरनुमइति विभक्तेरुदात्तत्वं क्रियाग्रहणं कर्तव्यमिति कर्मणः संपदा-
नत्वाच्चतुर्थी हविर्भिः प्रीणयन्तं यजमानं धनैः प्रीणयन्तं यद्वा पृणतिर्दानकर्मा हवींषि ददते
यजमानाय पृणन्तं धनानि प्रयच्छन्तं सुवीर्यं शोभनवीर्योपेतं देवं द्योतमानं दानादिगुणयुक्तं
वा एवंगुणविशिष्टमग्निं हविष्मन्तः हविर्भिर्युक्ताः सप्तहोतृप्रमुखाः षष्टकर्तारः ईळते स्तुवन्ति
ईडस्तुतौ आदादिकः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

त्वद्दूतःप्रथमोवरेण्यःसहूयमानोअमृतायमत्स्व ।
त्वामर्जयन्मरुतोदाशुषोगृहेत्वांस्तोमैभिर्भृगवोविरुरुचुः ॥५॥५॥

त्वम् । दूतः । प्रथमः । वरेण्यः । सहूयमानः । अमृताय । मत्स्व ।
त्वाम् । मर्जयन् । मरुतः । दाशुषः । गृहे । त्वाम् । स्तोमैभिः ।
भृगवः । वि । रुरुचुः ॥ ५ ॥ ५ ॥

हेअग्ने त्वं दूतोदेवानां दूतकर्मणि नियुक्तः प्रथमः मुख्यः प्रथितः प्रख्यातोवा वरेण्यः सं-
भजनीयश्चासि सत्वं अमृताय अमरणाय तदर्थं नोस्माभिराहूयमानः हविषा तर्प्यमाणोवा सन्
मत्स्व तृप्यस्व मदीहर्षे छान्दसोविकरणस्य लुक् । अपिच त्वां मध्यमस्थाने वैद्युतरूपेण वर्तमा-
नं मरुतः तन्नत्या देवगणाः मर्जयन् मार्जयन्ति अलंकुर्वन्ति तथा दाशुषः हवींषि दत्तवतोय-
जमानस्य गृहे स्तोमेभिः स्तोमैः स्तोत्रैः भृगवः भृगुगोत्राऋषयः त्वां विरुरुचुः विशेषेण दीप-
यन्ति भृगुशब्दादुत्तरस्य तद्धितस्य अत्रिभृगुकुत्सेत्यादिना बहुषु लुक् रुरुचुः रुचदीप्तौ अ-
स्माच्छान्दसोलिट् ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमे पंचमोवर्गः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

इषं दुहन् सुदुघां विश्वधायसं यज्ञप्रिये यजमानाय सुक्रतो ।
अग्ने घृतस्त्रुः ऋतानि दीद्यत् वृत्तिर्यज्ञं परियन्त्सु क्रतूयसे ॥ ६ ॥

इषम् । दुहन् । सुदुघाम् । विश्वधायसम् । यज्ञप्रिये ।
यजमानाय । सुक्रतो इति सुक्रतो । अग्ने । घृतस्त्रुः । त्रिः ।
ऋतानि । दीद्यत् । वृत्तिः । यज्ञम् । परियन् । सुक्रतुः यसे ॥ ६ ॥

हेसुक्रतो सुकर्मन् शोभनप्रज्ञवाग्ने यज्ञप्रिये यज्ञैर्हविर्भिः देवान् प्रीणयित्रे यजमानाय
विश्वधायसं विश्वस्य सर्वस्य धारयित्रीं सुदुघां दोग्धुं सुशकां यज्ञरूपिणीं गां इषं इष्यमाणं
यागफलरूपं पयोदुहन् क्षारयन् तथा घृतस्त्रुः घृतेनाज्येन प्रस्नातः स्नातरौणादिकः कुप्रत्ययः
यद्वा घृतोदीप्तः स्त्रुः सानुः समुच्छ्रितो ज्वालासमूहो यस्य संतथोक्तः पदादिषु मांस्पृत्स्त्रुनामु-
पसंख्यानमिति सानुशब्दस्य स्त्रुभावः बहुव्रीहौ पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं ईदृशः त्वं त्रिः त्रिवारमा-
वृत्तानि ऋतानि सत्यभूतानि पृथिव्यादीनि त्रीणि स्थानानि यद्वा गार्हपत्यादीनि स्थानानि
दीद्यत् दीपयन् वृत्तिः सर्वयज्ञगृहं सर्वं अनुष्ठीयमानं यागंच परियन् परितो गच्छन् तत्तद्यज्ञगृहं
तं तं यज्ञंच प्रामुवन् सुक्रतूयसे शोभनं क्रतुं यज्ञं आत्मन इच्छसि यद्वा शोभनः क्रतुर्यस्यासौ
सुक्रतुर्यजमानः स इवाचरसि स यथा सम्यगनुष्ठाने प्रवर्तते एवं त्वमपि स्वयमेव यागस्य स-
म्यक् निष्पत्यर्थं प्रवर्तसे इत्यर्थः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

त्वामिदस्याउषसोव्युष्टिषुदूतंरुण्वानाअयजन्तमानुषाः ।
त्वांदेवामंहयाय्यायवावृधुराज्यमग्नेनिमृजन्तोअध्वरे ॥ ७ ॥

त्वाम् । इत् । अस्याः । उषसः । विऽउष्टिषु । दूतम् । रुण्वानाः ।
अयजन्त । मानुषाः । त्वाम् । देवाः । महयाय्याय ।
वृधुः । आज्यम् । अग्ने । निऽमृजन्तः । अध्वरे ॥ ७ ॥

अस्याः इदानीं दृश्यमानायाउषसः व्युष्टिषु विवासनेषु प्रभातेषु सत्सु हेअग्ने त्वामिदं
त्वामेव देवानां दूतं रुण्वानाः कुर्वाणाः मानुषाः मनुष्याः अयजन्त यजन्ति सर्वदेवतात्मकं
त्वामेव यजन्तीत्यर्थः । तथादेवाअपि त्वां महयाय्याय पूजायै महपूजायां अस्मादौणादिको-
भावे आय्यः आत्मनः पूजार्थं वावृधुः वर्धयन्ति किंकुर्वन्तः अध्वरे ध्वरोहिंसानिमित्तः प्रत्य-
वायः तद्रहिते यागे आज्यं उपलक्षणमेतत् आज्योपलक्षितं सर्वं हविः निमृजन्तः त्वयि नि-
मार्जयन्तः प्रक्षिपन्तइत्यर्थः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

नित्वावसिष्ठाअह्वन्तवाजिनंगृणन्तोअग्नेविदथेषुवेधसः ।
रायस्पोषंयजमानेषुधारययूयंपातस्वस्तिभिःसदानः ॥ ८ ॥ ६ ॥

नि । त्वा । वसिष्ठाः । अह्वन्त । वाजिनम् । गृणन्तः अग्ने ।
विदथेषु । वेधसः । रायः । पोषम् । यजमानेषु । धारय ।
यूयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ८ ॥ ६ ॥

हेअग्ने विदथेषु विदन्त्यस्मिन् यष्टव्यान् देवानिति विदथायज्ञः तेषु वेधसः कर्मणां
विधातारः गृणन्तः स्तुवन्तः वसिष्ठाः वसिष्ठपुत्राऋषयः वाजिनं अन्नवन्तं बलवन्तंवा त्वां न्य-
ह्वन्त नितरामाह्वयन् अस्ताविषुर्वा । ह्वेजोलुङि निसमुपविभ्योह्वइत्यात्मनेपदं आत्मनेपदेष्वन्य-
तरस्यामिति चुरङादेशः वसिष्ठशब्दाद्विहितस्यापत्यार्थप्रत्ययस्य अत्रिभृगुकुत्सेत्यादिना बहुषु

तुक् सत्वं यजमानेष्वस्मात् रायोधनस्य पोषं पुष्टिं धारय अवस्थापय ऊडिदमित्यादिना रै
शब्दात् षष्ठ्याउदात्तत्वं षष्ठ्याःपतिपुत्रेति विसर्जनीयस्य सत्वं । गतमन्यत् । एकस्मिन्नप्य-
ग्नौ पूजार्थं बहुवचनं ॥ ८ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमे षष्ठोवर्गः ॥ ६ ॥

अयंवेनइत्यष्टचमेकादशं सूक्तं भार्गवस्य वेनस्यार्षं वैष्टुभं वेनोदेवता । तथाचानुक्रान्तं—
अयंवेनोवेन्यमिति । प्रवर्ग्येभिष्टवे आद्यानुवक्तव्या । सूत्रितंच—स्रक्केद्रप्सस्यायंवेनश्चोदयत्पृ-
श्रिगर्भाइति । वैश्वदेवशस्त्रेप्येषा धाट्या । सूत्रितंच—तक्षत्रथमयंवेनश्चोदयत्पृश्रिगर्भा इति ।

सैषा प्रथमा—

अयंवेनश्चोदयत्पृश्रिगर्भाज्योतिर्जरायूरजंसोविमाने ।

इममपांसंगमेसूर्यस्यशिशुंनविप्रामतिभीरिहन्ति ॥ १ ॥

अयम् । वेनः । चोदयत् । पृश्रिःगर्भाः । ज्योतिःऽजरायुः ।

रजंसः । विःमाने । इमम् । अपाम् । समःगमे । सूर्यस्य ।

शिशुम् । न । विप्राः । मतिःभिः । रिहन्ति ॥ १ ॥

वेनः कान्तः एतत्संज्ञोमध्यमस्थानोदेवः ज्योतिर्जरायुः ज्योतिर्द्योतमानोमेघो जरा-
युः उदरे गर्भोयेन वेष्टितोवतिष्ठते तज्जरायु तदिव वेष्टकोयस्य सतथोक्तः मेघमध्ये गर्भव-
दवस्थितइत्यर्थः विमाने विमीयन्ते निर्मीयन्तेस्मिन्नापइति विमानमन्तरिक्षं रजसउदकस्य
निर्मातर्यन्तरिक्षे स्थितःसन् अयं वेनः पृश्रिगर्भाः पृश्रिरादित्यः तस्य गर्भभूताःयद्वा पृश्रयः स-
षोऽज्ज्वलवर्णाः सूर्यरश्मयः तेषां गर्भभूताः अन्तरिक्षस्थाअपः चोदयत् पृथिवीं प्रतिप्रेरयति
अपामुदकानां आन्तरिक्ष्याणां सूर्यस्यच संगमे संगमनेन्तरिक्षे स्थितं इमं वेनं विप्रामेधाविनः
स्तोत्रारः मतिभिः स्तुतिभिः रिहन्ति रिहतिरर्चतिकर्मा अर्चन्ति पूजयन्ति स्तुवन्तीत्यर्थः शि-
शुंन यथा बालं पुत्रं मातापित्राद्याबान्धवाः स्तुतिपदैरुपलालयन्ति तद्वत् ॥ १ ॥

तस्मिन्नेवाभिष्टवे समुद्राद्रूर्ध्वमित्येषा । सूत्र्यतेहि—समुद्राद्रूर्ध्वमुदियतिवेनोद्रप्सःसमुद्रमभि
यज्जिगातीति ।

सैषा द्वितीया—

समुद्रादूर्भिमुदियतिवेनोनभोजाःपृष्टंहृतस्यदर्शि ।

ऋतस्यसानावधिविष्टपिभ्राट्समानंयोनिमभ्यनूषतवाः ॥ २ ॥

समुद्रात् । ऊर्भिम् । उत् । इयति । वेनः । नभःऽजाः ।

पृष्टम् । हृतस्य । दर्शि । ऋतस्य । सानौ । अधि ।

विष्टपि । भ्राट् । समानम् । योनिम् । अग्नि । अनूषत् । वाः ॥ २ ॥

समुद्रवन्त्यस्मादापइति समुद्रमन्तरिक्षं तस्मादूर्भि जलसमूहं अयं वेनः उदियति उद्रम यति अधः पातयतीत्यर्थः । क्रीटशः नभोजाः नभस्याकाशेस्य इमं वेनमभिशब्दायन्ते नुस्तुतौ कुरादिः छान्दसोलुङ् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

समानंपूर्वीरभिवावशानास्तिष्ठन्वत्सस्यमातरःसनीळाः ।

ऋतस्यसानावधिचक्रमारिहन्तिमध्वोअमृतस्यवाणीः ॥ ३ ॥

समानम् । पूर्वीः । अग्नि । वावशानाः । तिष्ठन् । वत्सस्य ।

मातरः । सनीळाः । ऋतस्य । सानौ । अधि । चक्रमाणाः ।

रिहन्ति । मध्वः । अमृतस्य । वाणीः ॥ ३ ॥

पूर्वीर्बिद्यः समानं वेनस्यात्मनश्च साधारणं स्थानं प्राप्य अभिवावशानाः अभितः शब्दायमानाः यद्वातमेव वेनं अभिकामयमानाः वत्सस्य वत्सस्थानीयस्य वैद्युताग्नेर्मातरः मातृभूताः सनीळाः समाननिलयाः एवं विधाआन्तरिक्ष्याआपः तिष्ठन् तिष्ठन्ति अपिच ऋतस्योदकस्य सानावधि सानौसमुच्छ्रितेन्तरिक्षस्थाने चक्रमाणाः प्रवर्तमानाः मध्वः मधुरस्य अमृतस्योदकस्य वाणीः वाण्यः शब्दाः रिहन्ति इमं वेनं अर्चन्ति अलंकुर्वन्तीत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

जानन्तोरूपमकृपन्तविप्रामृगस्यघोषमहिषस्यहिग्मन् ।

ऋतेनयन्तोअधिसिन्धुमस्थुर्विदङ्गन्धर्वोअमृतानिनाम ॥ ४ ॥

जानन्तः । रूपम् । अरूपन्त । विप्राः । मृगस्य । घोषम् । महिषस्य ।
हि । गमन् । ऋतेन । यन्तः । अधि । सिन्धुम् । अस्थुः ।
विदत् । गन्धर्वः । अमृतानि । नाम ॥ ४ ॥

विप्राः मेधाविनः स्तोतारः अस्य वेनस्य रूपं जानन्तः अरूपन्त स्तुवन्ति रूपतिः स्तुतिक
र्मा कथमस्य रूपं जानन्तीत्यतआह मृगस्य अन्वेपणीयस्य महिषस्यमहन्नामैतत् महतोवेनस्य
घोषं गर्जितलक्षणं मेघस्थं शब्दं हियस्मात् गमन् अभिगृच्छन्ति अतस्तदीयं रूपं जानन्तीत्यर्थः ।
गमेश्छान्दसे लडि बहुलं छन्दसीति शपोलुकू गमहेनेत्युपधालोपः बहुलं छन्दस्यमाङ्योगेपी
त्यडभावः । अपिच ऋतेन सत्यभूतेन स्तोत्रेण यज्ञेन वा यन्तस्तं वेनंगच्छन्तः प्रामुवन्तः जनाः
सिन्धुं स्यन्दनशीलं जलसमूहं अध्यस्थुः अधितिष्ठन्ति तेषां सवेनोवृष्टिं करोतीत्यर्थः । तत्रकिं
कारणं इतिचेत् यतोयं गन्धर्वः गर्वामुदकानां धर्तावेनः अमृतानि अमरणहेतुभूतानि नाम उदकना
मैतत् नमनशीलान्युदकानि विदत् वेद जानाति तस्य वशेवर्तन्तइत्यर्थः अतः तद्भक्तानां वृष्टिः
सुलभा ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

अप्सराजारमुपसिष्मियाणायोषांविभर्तिपरमेव्योमन् ।
चरत्प्रियस्ययोनिषुप्रियःसन्त्सीदत्पक्षेहिरण्ययेसवेनः ॥ ५ ॥ ७ ॥

अप्सराः । जारम् । उपसिष्मियाणा । योषां । विभर्ति ।
परमे । विऽओमन् । चरत् । प्रियस्य । योनिषु । प्रियः । सन् । सीदत् ।
पक्षे । हिरण्यये । सः । वेनः ॥ ५ ॥ ७ ॥

अप्सरा अपां सारयित्री अप्सु क्रीडार्थं सरन्तीवा उपसिष्मियाणा कान्तसमीपमुपग-
त्यईषद्भ्रसन्ती स्मिद्ईषद्भ्रसने छान्दसोलिट् तस्य लिटःकानञ्चेति कानच् ईदशी योषा स्त्री
विद्युद्रूपा जारं अपां जारयितारं यद्वा जारउपपतिः सइव प्रियं इमं वेनं परमेउत्कृष्टे व्योमन्
व्योमनि अन्तरिक्षे विभर्ति पोषयति धारयतिवा यथा काचित् रूपवती योषित् जारमुपगम्य
ईषद्भ्रसन्ती तं निर्जेने स्थले पुष्पाति तद्वत् अनेन वेनेन विद्युद्रमतइत्यर्थः प्रियस्यास्य वेनस्य
योनिषु स्थानेषु चरत् विद्युद्रूपायोषिच्चरति गच्छति अभिसारिकावत्स्वयमेव गच्छति सच

वेनः प्रियः अस्याः अनुकूलतमः सन् हिरण्यये हिरण्यये हिरण्यवद्भास्वरे हितरमणीयत्-
पेवा पक्षे आत्मनः पक्षभूते मेघे सीदत् सीदति तयासहोपविशति ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमे सप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

अभिष्टवे नाकेसुपर्णमित्येषा । सूत्रितंच—नाकेसुपर्णमुपयत्पतन्तमिति समाप्य प्रणवेनो-
पविशेदिति ।

संज्ञा षष्ठा—

नाकेसुपर्णमुपयत्पतन्तं हृदावेनन्तो अभ्यचक्षतत्वा ।
हिरण्यपक्षं वरुणस्य द्रुतं यमस्य योनौ शकुनं भुरण्युम् ॥ ६ ॥

नाके । सुपर्णम् । उप । यत् । पतन्तम् । हृदा ।
वेनन्तः । अभि । अचक्षत । त्वा । हिरण्यपक्षम् । वरुणस्य ।
द्रुतम् । यमस्य । योनौ । शकुनम् । भुरण्युम् ॥ ६ ॥

हे वेन त्वा त्वां हृदा हृदयेन मनसा वेनन्तः कामयमानाः स्तोतारः नाकेन्तरिक्षे यद्यदा
अभ्यचक्षत अभिपश्यन्ति तदानीं त्वं उपागच्छसीति शेषः । कथंभूतं सुपर्णं शोभनपतनं प-
तन्तं अन्तरिक्षे गच्छन्तं हिरण्यपक्षं हिरण्ययाख्यां पक्षाख्यां उपेतं वरुणस्य जलाभिमानिनो-
देवस्य द्रुतं चारं यमस्य नियामकस्य वैद्युताग्नेः योनौ स्थानेन्तरिक्षे शकुनं पक्षिरूपेण वर्तमा-
नं भुरण्युं भर्तारं यद्वा वृष्टिप्रदानादिना सर्वस्य जगतः पोषकं भुरणधारणपोषणयोः कंड्वादिः
अस्मादौणादिकउपत्ययः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

ऊर्ध्वो गन्धर्वो अधिनाके अस्थात्प्रत्यङ् चित्रा विभ्रदस्यायुधानि ।
वसानो अत्कं सुरभिं दृशे कस्वर्णनामं जनत प्रियाणि ॥ ७ ॥

ऊर्ध्वः । गन्धर्वः । अधि । नाके । अस्थात् । प्रत्यङ् ।
चित्रा । विभ्रत् । अस्य । आयुधानि । वसानः । अत्कम् ।
सुरभिम् । दृशे । कम् । स्वः । न । नामं । जन्तु । प्रियाणि ॥ ७ ॥

ऊर्ध्वः उपरिदेशे वर्तमानः गंधर्वः गवामुदकानां धर्ता गविगंधृजोवइति गोशब्दोपपदात्
 धृञ्धारण इत्यस्माद्द्वप्रत्ययः उपपदस्य गंभावश्च ईदृशोवेनः प्रत्यङ् अस्मत्प्रत्यंचनः अभिमुखः
 सन् नाकेधि अन्तरिक्षे अस्थात् तिष्ठति किंकुर्वन् अस्य आत्मनः स्वभूतानि चित्रा चित्राणि
 चायनीयान्याश्चर्यभूतानि वा आयुधानि बिभ्रत् धारयन् । बिभर्तेः शतरि भृजामिदित्यङ्या-
 सस्येत्वं नाङ्यस्ताच्छतुरितिनुम्प्रतिषेधः अङ्यस्तानामादिरित्याद्युदात्तत्वं । तथा सुरभिं शोभनं
 अत्कं आत्मीयं व्याप्तं रूपं वसानः सर्वत्राच्छादयन् किमर्थं दृशेदर्शनार्थं दृशेदित्येचेति
 केप्रत्ययान्तोनिपात्यते कमितिपूरणः । तत्र दृष्टान्तः—स्वर्णं स्वः शोभनारणआदित्यः सयथात्मीयं
 रूपं दर्शनाय सर्वत्राच्छादयति तद्वत् तदनन्तरं नाम नामानि नमनशीलान्युदकानि प्रिया-
 णि सर्वेषामनुकूलानि जनत जनयति वृष्टिमुत्पादयतीत्यर्थः ॥ ७ ॥

प्रवर्येभिष्टवे द्रप्सःसमुद्रमित्येषा । सूत्रितंच-द्रप्सःसमुद्रमभियजिगाति सखेसखाय-
 मङ्याववृत्स्वेति ।

सैषाष्टमी—

द्रप्सःसमुद्रमभियजिगातिपश्यन्गृध्रस्यचक्षसाविधर्मन् ।
 भानुःशुक्रेणशोचिषाचकानस्तृतीयेचक्रेरजसिप्रियाणि ॥८॥८॥

द्रप्सः । समुद्रम् । अजि । यत् । जिगाति । पश्यन् ।
 गृध्रस्य । चक्षसा । विधर्मन् । भानुः । शुक्रेण ।
 शोचिषा । चकानः । तृतीये । चक्रे । रजसि । प्रियाणि ॥ ८ ॥ ८ ॥

विधर्मन् विधर्मणि विधारकेन्तरिक्षे स्थितः द्रप्सः द्रवणशीलः यद्वा द्रप्साउदकविदंबः
 तद्वान् अर्शआदित्वाद्च् गृध्रस्य गृधोरसानभिकांक्षतः सूर्यस्य चक्षसा तेजसा पश्यन् प्रका-
 शमागोवेनः यद्यदा समुद्रं समुन्दनशीलं मेघं अभिजिगाति अभिगच्छति तदानीं भानुः सूर्यः
 शुक्रेण शुक्रेण शोचिषा तेजसा तृतीयेरजसि लोके चकानो दीप्यमानः प्रियाणि सर्वेषामभी-
 ष्टानि उदकानि चक्रे करोति ॥ ८ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमेष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

इमंनोअग्रइति नवर्चं द्वादशंसूक्तं द्वितीयाद्याभिस्तिसृभिः अग्निर्ऋषिर्भूत्वा स्वात्मानं देवतारूपेणास्तौत् अतस्तासां सएवऋषिः देवताच शिष्टाभिरग्निवरुणसोमा अस्तुवन् अतस्तासां षण्णां तेऋषयः आद्याग्नेयी नवमीन्द्रदेवत्या शिष्टासु चतसृषु लिंगोक्तदेवता सप्तमीजगती शिष्टास्त्रिष्टुभः । तथाचानुक्रान्तं—इमंनोनवैन्द्र्युत्तमानिहवोग्निवरुणसोमानामाद्याग्नेयी-तिस्रश्चाग्नेरात्मस्तवः शिष्टा यथानिपातं सप्तमीजगतीति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

इमंनोअग्रउपयुज्जमेहिपञ्चयामंत्रिवृतंसप्ततन्तुम् ।

अंसोहव्यवाढुतनःपुरोगाज्योगेवदीर्घन्वमआशयिष्ठाः ॥ १ ॥

इमम् । नः । अग्ने । उप । युज्जम् । अ । इहि । पञ्चयामम् ।

त्रिवृतम् । सप्ततन्तुम् । असः । हव्यवाढ् । उत । नः ।

पुरःऽगाः । ज्योक् । एव । दीर्घम् । तमः । आ । अशयिष्ठाः ॥ १ ॥

भ्रातृषु हविर्वहनेषु मृतेषु मरणभीत्या कृतपलायनं गुहायां निगूढमग्निं अश्याद्याः सू-
क्तद्रष्टारऋषयः अनया आह्वयन् हे अग्र नोस्माकं इमं यज्ञं उपैहि उपागच्छ प्रामुहि माप-
लायिष्ठाः कीदृशं पञ्चयामं यजमानपञ्चमैऋत्विग्भिः नियमितं यद्वा धानाकरंभार्दिभिः पं-
चभिर्हविर्भिः पञ्चभिः प्रयाजैर्वाप्राप्तं त्रिवृतं पाकयज्ञहविर्यज्ञसोमयज्ञभेदेन सवनत्रयात्म-
नावा त्रिगुणं सप्ततन्तुं सप्ततंतवस्तनितारः कर्मणां विस्तारयितारोहोत्राद्याः सप्तवषट्कर्ता-
रः यस्य यद्वा अग्निष्टोमोत्यग्निष्टोमउक्थ्यः षोडशी वाजपेयोतिरात्रोप्तोर्यामइति सप्तधा
विस्तीर्यमाणं ईदृशं यज्ञमुपगत्यचानन्तरं नोस्माकं हव्यवाढ् हव्यानां हविषां वोढा असः
भव अस्तेल्लेट्यडागमः । उतापिच नोस्माकं पुरोगाः पुरतो गन्ता भव जनसनखनक्रमगमो-
षिट् विद्वानोरनुनांसिकस्यादित्यात्वं ज्योक् चिरकालमेव अस्मान् परित्यज्य दीर्घं तमः महद्-
न्वकारं गुहायां आशयिष्ठाः आस्थाय शयनमकार्षीः इत ऊर्ध्वं तस्मात् स्थानात् अस्मा-
नागच्छेत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अदेवाद्देवः प्रचता गुहा यन् प्रपश्यमानो अमृतत्वमेमि ।

शिवं यत्सन्तमशिवो जहामि स्वात्सख्यादरणीं नाभिमेमि ॥ २ ॥

अदेवात् । देवः । प्रचता । गुहा । यन् । प्रपश्यमानः ।

अमृतत्वम् । एमि । शिवम् । यत् । सन्तम् । अशिवः । जहामि ।

स्वात् । सख्यात् । अरणीम् । नाभिम् । एमि ॥ २ ॥

अदेवाददेवनशीलात् गुहा गुहायां वर्तमानात् सुपांसुलुगितिसप्तम्यालुक् प्रवता देवानां प्रयाचनेन हेतुना यन् निर्गच्छन् देवो देवनशीलोहं प्रपश्यमानः देवैर्मदर्थं कल्पितं प्रयाजानुयाजादिलक्षणं हविर्भागं प्रपश्यमानः निरीक्षमाणः सन् अमृतत्वमेमि मरणधर्मराहित्यं देवत्वं प्राप्नोमि दृशेर्व्यत्ययेनात्मनेपदं हविर्वहनाद्गीतः पलायितः अबादिगुस्थानेषु निगूढः पुनर्देवैर्हविर्वहनाय प्रार्थ्यमानः तैर्दत्तेन हविषा अहं देवत्वं प्राप्तवानस्मीत्यर्थः । यद्यप्यहं गुहातो निर्गत्य प्रकाशमानः सन् शोभनं यज्ञं निवर्तयामि तथापि शिवं शोभनं संतं भवन्तं यज्ञं अशिवः अशोभनरूपः अप्रकाशमानः सन् यद्यस्मिन् समाप्तिकाले जहामि परित्यजामि तदानीं नाभिं नहनशीलां बंधनशीलामरणीं अश्वत्थमेव स्वात् सख्यात् आत्मीयात् सखित्वात् चिरकालमश्वरूपोहं तत्र न्यवात्समिति स्नेहवशात् एमि प्राप्नोमि ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

पश्यन् अन्यस्या अतिथिवयायां ऋतस्य धाम विमिमे पुरूणि ।

शंसामि पित्रे असुराय शेवंमयज्ञियाद्यज्ञियं भागमेमि ॥ ३ ॥

पश्यन् । अन्यस्याः । अतिथिम् । वयायाः । ऋतस्य ।

धाम । वि । मिमे । पुरूणि । शंसामि । पित्रे । असुराय ।

शेवंम् । अयज्ञियात् । यज्ञियम् । भागम् । एमि ॥ ३ ॥

ममस्थानभूता या पृथिवी ततोऽन्यस्याः वयाया गन्तव्यायाः दिवः संबन्धिनं अतिथिं
सततगामिनं सूर्यं पश्यन् जानन् सूर्यस्य गतिमनुसृत्य वसन्तादिकाले ऋतस्य यज्ञस्य धाम
धामानि शरीराणि पुरूणि बहूनि विमिमे निर्मिमे निष्पादयामि । ततः पित्रे पितृभूताय
द्युलोकवर्तिने देवजनाय असुराय शत्रुक्षयकुशलाय शेवं सुखमुद्दिश्य हेताभूत्वा अहं उक्था-
नि शंसामि यतएवं तस्मात् कारणात् अयज्ञियाद्यज्ञानर्हात् प्रदेशात् निर्गत्य यज्ञियं यज्ञार्हं
वेदिलक्षणं भूभागं हविलक्षणं वा एमि प्राप्नोमि । यज्ञशब्दादर्हार्थं यज्ञत्विग्न्यां वस्वजाविति
घप्रत्ययः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

ब॒ह्वीःस॒माअ॒कर॒मन्तर॑स्मिन्निन्द्र॑वृ॒णानः॑पि॒तरं॑ज॒हामि॑ ।
अ॒ग्निःसो॒मोवरु॑णस्तेच्य॑वन्तेप॒र्याव॑र्त॒र्द्राघृ॑त॒दवाम्या॑यन् ॥ ४ ॥

ब॒ह्वीः । स॒माः । अ॒कर॒म् । अ॒न्तः । अ॒स्मिन् । इन्द्र॑म् । वृ॒णानः ।
पि॒तरं॑म् । ज॒हामि॑ । अ॒ग्निः । सोमः॑ । वरु॑णः । ते । च्य॑वन्ते ।
परि॑ऽआव॑र्त॒ । रा॒ष्टम् । तत् । अ॒वामि॑ । आ॒द्यन् ॥ ४ ॥

अस्मिन्वेदिलक्षणस्थाने बह्वीःसमाः बहून्वत्सरान् अकरमकार्षं चिरकालं न्यवात्सं
तत्र इन्द्रं वृणानः संभजमानः पितरं उत्पादकं अरण्यात्मकं जहामि परित्यजामि । यदात्वहं
देवेभ्यो निर्गत्य गुहायां निगूढः तदा ते देवाः अग्निः सोमोवरुणश्च्यवन्ते राष्ट्रात् प्रच्युता
अभवन् एकस्याप्यग्नेः हविर्वोद्धृत्वरूपेण देवतात्मना च पृथक्तात्परोक्षनिर्देशः आयन् पुनराग-
च्छन् अहं यद्राष्ट्रं असुरैरपहन् पर्यावर्त पर्यावर्तमानं मद्भिमुखं पुनरावर्तमानं तद्राष्ट्रं राज्यं
यज्ञभूमिं अवाप्ति असुरैरक्षामि । पर्यावर्त उपसृष्टाद्दृतेः अन्येभ्योऽपिद्दिश्यन्त्वइतिविच्
रात्सस्येतिनियमात् संयोगांतस्येति लोपाभावः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

निर्मा॑याऽ॒द्येअसु॑राअभू॒वन्त्वंच॑मावरुणका॒मया॑से ।
ऋ॒तेन॑राज॒न्नृ॒तंवि॒विश्च॑न्मम॒राष्ट्र॑स्याधि॒पत्य॑मोहिं ॥ ५ ॥ १ ॥

निःऽमायाः । ऊँ इति । त्ये । असुराः । अभूवन् । त्वम् । च । मा ।
वरुण । का॒मया॑से । ऋ॒तेन॑ । रा॒जन् । अ॒नृत॑म् । वि॒ऽवि॒ञ्चन् ।
मम॑ । रा॒ष्ट्रस्य॑ । अधि॒ऽपत्यम् । आ । इ॒हि ॥ ५ ॥ ९ ॥

त्ये ते असुराः मय्यग्नावागतेसति निर्मायाः मायारहिताः अभूवन् आसुर्यः सर्वामायाः
मयाद्गधाः आसन्नित्यर्थः हे वरुण त्वं च अयं चशब्दश्चेदर्थेवर्तमानश्चणनिपातान्तरं अने-
नयुक्तत्वात् कामयासेइति तिङ्बिभक्तः निपातैर्यद्यदिहन्तेति निघातप्रतिषेधः हे वरुण
त्वंचेत् माकामयासे मांकामयेथाः तर्हि हे राजन् ईश्वर ऋतेनसत्येन अस्मदीयेन कर्मणा अ-
नृतमसत्यभूतं मायामयं आसुरं चरित्रं निर्विचन पृथक्कुर्वन् अपसारयन् मपराष्ट्रस्य मया
यत्साधितं राज्यं तस्याधिपत्यं अधिपतित्वं ईश्वरत्वं एहि प्रामुहि ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य षष्ठे नवमोवर्गः ॥ ९ ॥

अथ षष्ठी—

इ॒दंस्व॑रि॒दिमि॑दा॒सवा॒मम॒यंप्र॑का॒शउ॒र्व॑न्त॒रिक्ष॑म् ।

ह॒नावृ॒त्रंनि॑रे॒हिसो॑मह॒विष्ठा॑स॒न्तंह॒विषा॑य॒जाम ॥ ६ ॥

इ॒दम् । स्वः । इ॒दम् । इत् । आ॒स । वा॒मम् । अ॒यम् । प्र॒ऽका॒शः

उ॒रु । अ॒न्तरि॑क्षम् । ह॒नाव । वृ॒त्रम् । निःऽए॒हि । सो॒मम् ।

ह॒विः । त्वा । स॒न्तम् । ह॒विषा॑ । य॒जाम् ॥ ६ ॥

इयमृगश्रेर्वरुणस्यवा वाक्यं हे सोम इदं स्वः अयं द्युलोकः यद्वा अयं शोभनारणः
सूर्यः इदमित् इदमेव वामं वननीयं आस बभूव । इदंशब्देन प्रकृतं स्वः परामृश्यते अयंच
प्रकाशः प्रकाशस्याधारभूतः उरु विस्तीर्णं इदमन्तरिक्षं हें सोम एतत्सर्वं पश्य अतएवास्मिन्
समये आवां वृत्रं हनाव हिनव तदर्थं निरेहि निष्क्रम्य आगच्छ हविः संतं लतारूपेण
हतिर्भवन्तं देवतात्मानं त्वां हविषा चरुपुरोडाशादिना वयं यजाम ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

क॒विःक॑वि॒त्वादि॑वि॒रूप॑मा॒संज॒दप्र॑भू॒तीवरु॑णो॒निर॑पःसृ॒जत् ।

क्षे॒मंरु॑ष्वा॒नाज॑न॒यो॒निसि॑न्ध॒वस्ता॑अ॒स्यव॑र्ण॒शुच॑योभरि॒भ्रति ॥ ७ ॥

कविः । कविऽत्वा । दिवि । रूपम् । आ । असृजत् । अप्रऽभृती ।
वरुणः । निः । अपः । सृजत् । क्षेमम् । कृण्वानाः । जनयः । न ।
सिन्धवः । ताः । अस्य । वर्णम् । शुचयः । भरिभ्रति ॥ ७ ॥

कविः क्रान्तदर्शी मित्रः कवित्वा कवित्वेन सुपांसुलुगिति तृतीयायाआकारः क्रान्तदर्श-
नेन दिवि द्युलोके रूपमात्मोयं तेजः आसजत् आसक्तं करोति । पञ्जसंगे अस्माल्लडिशपिदंशसं
जष्वंजांशपीतिनलोपः अप्रभृती अप्रभृत्या सुपांसुलुगितितृतीयायाः पूर्वसवर्णदीर्घः । अप्रभूष्णु
ना अल्पेनैवं यत्नेन वरुणोमेघादपोनिःसृजत् निरगमयत् वरुणेन विसृष्टास्ताआपः सिन्धवः
स्यन्दनशीलानर्घोभूत्वा जनयोन जग्मयाइव यथा जायाः पत्युः क्षेमकारिण्योभवन्ति तथा क्षेमं
कृण्वानाः जगतोरक्षणं कुर्वाणाः शुचयः शुद्धाः दीप्यमानावा अस्य वरुणस्य वर्णं शुक्लं भा-
स्वरूपं भरिभ्रति भृशं विभ्रति धारयन्ति । दाधत्यादिसूत्रे भरिभ्रदितिनिपातनाद्विभ्रतेर्यङ्लुकि
अभ्यासस्यजशत्वाभावः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

ता अस्य ज्येष्ठमिन्द्रियं सचन्ते ता ईमाक्षेति स्वधया मदन्तीः ।
ता ईविशोन राजानं वृणाना बीभत्सुवो अपं वृत्रादंतिष्ठन् ॥ ८ ॥

ताः । अस्य । ज्येष्ठम् । इन्द्रियम् । सचन्ते । ताः । ईम् । आ ।
क्षेति । स्वधया । मदन्तीः । ताः । ईम् । विशः । न । राजानम् ।
वृणानाः । बीभत्सुवः । अपं । वृत्रात् । अतिष्ठन् ॥ ८ ॥

ताः पूर्वोक्ते वृष्टा आपः अस्य वरुणस्य ज्येष्ठं वृद्धतममिन्द्रियं वीर्यं सचन्ते समवय-
न्ति संभजन्ते धारयन्तीत्यर्थः । आपो वरुणस्य पत्न्य आसन् इति श्रुतेः । स्वधया अन्ननीमैतत्
हविल्क्षणेनान्नेन मदन्तीः माद्यन्तीः यद्वा वीह्याद्युत्पादनद्वारेण हविषा माद्यन्तीस्ता आपः ई
अयं वरुणः आक्षेति अभिगच्छति । क्षिनिवासगतयोः छान्दसो विकरणस्य लुक् ताश्च ईमेनं
वरुणं विशोन विशः प्रजा यथा राजानं स्वामिनं संभजन्ते । तथा वृणानाः संभजमानाः बी-

भस्त्वः भयेन कंपमानाः यद्वा बद्धाः वृत्रेणावृताः सत्यः तस्मिन्हतेसति तस्माद्दृत्रादपातिष्ठन्
अपक्रम्य तत्रतत्रावतिष्ठते बधबंधने इत्यस्मात् मानबधदानशान्भ्यइतिसन् अभ्यासस्यच
दीर्घः सनाशंसभिक्षउरित्युप्रत्ययः । जसिछान्दसउवडादेशः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

बीभत्सूनांसयुजंहंसमाहुरपां दिव्यानांसख्ये चरन्तम् ।

अनुष्टुभमनुचर्चूर्यमाणमिन्द्रं निचिक्युः कवयो मनीषा ॥ ९ ॥ १० ॥

- बीभत्सूनाम् । सयुजम् । हंसम् । आहुः । अपाम् । दिव्यानाम् ।
सख्ये । चरन्तम् । अनुष्टुभम् । अनु । चर्चूर्यमाणम् ।
इन्द्रम् । नि । चिक्युः । कवयः । मनीषा ॥ ९ ॥ १० ॥

बीभत्सूनां कंपमानावयवानां यद्वा मेघेनबद्धानां हन्ति गच्छतीति हंसःसूर्यः । तं सयुजं
सखायमाहुः ब्रह्मवादिनः कथयन्ति । एतदेवाह दिव्यानां दिविभवानां अन्तरिक्षयाणां अपां
सख्ये सखित्वेचरन्तं वर्तमानं अनुष्टुभं अनुस्तोभनीयं स्तोतव्यं यद्वा अनुष्टुप्शब्देन तत्संब-
न्धोयागः स्तुतिर्वालक्ष्यते अनुष्टुप् संबद्धं यागं अनुष्टुप् छन्दसायुक्तं स्तुतिविशेषं वा अनुष्टुक्ष्य
चर्चूर्यमाणं पुनःपुनश्चरन्तं गच्छन्तं चरतेर्यङि उत्परस्यातइत्यङ्यासादुत्तरस्याकारस्योत्वं च-
रफलोश्चेतिनुकिप्राप्तेव्यत्ययेनाङ्यासस्यरुगागमः एवंगुणविशिष्टं इन्द्रं कवयः क्रान्तदर्शिनः
कवयः मनीषा मनीषया स्तुत्या निचिक्युः पूजयन्ति यद्वा मनीषया बुध्या निचिक्युः जानन्ति
मनीषाशब्दात्तृतीयायाःसुपांसुलुगितिलुक् चायूपूजानिशामनयोरित्यस्माच्छान्दसेल्लिटि चायः-
कीतिप्रकृतेःकीभावः एरनेकाचइतियण् ॥ ९ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमेदशमोवर्गः ॥ १० ॥

अहमित्यष्टर्चं त्रयोदशसूक्तं अंभृणस्य महर्षेर्दुहिता वाङ्मन्त्री ब्रह्मविदुषी स्वात्मानमस्तौ-
त् अतः सा ऋषिः सच्चित्सुखात्मकः सर्वगतःपरमात्मादेवता तेनहि एषा तादात्म्यमनुभवन्ती
सर्वजगद्रूपेण सर्वस्याधिष्ठानत्वेनचाहमेव सर्वभवामीति स्वात्मानंस्तौति द्वितीयाजगती शिष्टाः
सप्तनिष्ठुभः । तथाचानुक्रान्तं—अहमष्टौवागांभृणीतुष्टावात्मानं द्वितीयाजगतीति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

अहं रुद्रेभिर्वसुभिश्चराम्यहमादित्यैरुत विश्वदेवैः ।

अहं मित्रावरुणो भाविर्मर्म्यहमिन्द्राग्नी अहमश्विनोभा ॥ १ ॥

अहम् । रुद्रेभिः । वसुभिः । चरामि । अहम् । आदित्यैः ।

उत । विश्वदेवैः । अहम् । मित्रावरुणा । उभा । विभर्मि ।

अहम् । इन्द्राग्नी इति । अहम् । अश्विना । उभा ॥ १ ॥

अहं सूक्तस्यद्रष्टीवाक् आभृणी यद्ब्रह्मजगत्कारणं तद्रूपाभवन्ती रुद्रेभिः रुद्रैः एकादश-
भिः इत्थं भावेतृतीया तदात्मना चरामि एवं वसुभिरित्यादौ तच्चदात्मनाचरामीतियोज्यं । एवं च
मित्रावरुणेत्यत्र सुपांसुलुगिति द्वितीयाया आकारः उभोभावहमेव ब्रह्मीभूता विभर्मि धारया-
मि इन्द्राग्नी अप्यहमेव धारयामि उभोभावश्विनाश्विनावप्यहमेव धारयामि मयिंहि सर्वं ज-
गत् शुक्तौ रजतमिवाध्यस्तं सदृश्यते माया च जगदाकारेण विवर्तते तादृश्यां मायया आधार-
त्वेन असंगस्यापि ब्रह्मण उक्तस्य सर्वस्योत्पत्तिः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अहं सोमं माहनसं विभर्म्यहं त्वष्टारमुत पूषणं भगम् ।

अहं दधामि द्रविणं हविष्मते सुप्रव्येयजमानाय सुन्वते ॥ २ ॥

अहम् । सोमम् । आहनसम् । विभर्मि । अहम् । त्वष्टारम् ।

उत । पूषणम् । भगम् । अहम् । दधामि । द्रविणम् ।

हविष्मते । सुप्रव्येयजमानाय । सुन्वते ॥ २ ॥

आहनसं आहन्तव्यं अभिषोतव्यं सोमं यद्वा शत्रूणामाहन्तारं दिवि वर्तमानं देवता-
त्मानं सोमं अहमेव विभर्मि तथा त्वष्टारं उतापि च पूषणं भगं च अहमेव विभर्मि तथा हविष्मते
हविर्भिर्युक्ताय सुप्रव्ये शोभनं हविः देवानां प्रापयित्रे तर्पयित्रे अबतेस्तर्पणार्थादवितृस्तृतं त्रिभ्य-
ईरितीकारः प्रत्ययः चतुर्थ्येकवचने यणि उदात्तस्वरितयोर्यणः स्वरितो नुदात्तस्येति सुपः स्व-
रितत्वं सुन्वते सोमाभिषवंकुर्वते शतुरनुमइति चतुर्थ्या उदात्तत्वं ईदृशाय यजमानाय द्रवि-

णं धनं यागफलरूपं अहमेव धारयामि एतच्च ब्रह्मणः फलदातृत्वं फलमंतउपपत्तेरित्यधि-
करणे भगवताभाष्यकारेण समर्थितं ॥ २ ॥

अथ तृतीया-

अहंराष्ट्रीसंगमनीवसूनांजिकितुषीप्रथमायज्ञियानाम् ।
तांमादेवाव्यदधुःपुरुत्राभूरिस्थात्रांभूर्यविशयन्तीम् ॥ ३ ॥

अहम् । राष्ट्री । सम्संगमनी । वसूनाम् । चिकितुषी । प्रथमा ।
यज्ञियानाम् । ताम् । मा । देवाः । वि । अदधुः । पुरुत्रा ।
भूरिस्थात्राम् । भूरि । आद्वेशयन्तीम् ॥ ३ ॥

अहं राष्ट्री ईश्वरनामैतव सर्वस्य जगत ईश्वरी तथा वसूनां धनानां संगमनी संगम-
यित्री उपासकानां प्रापयित्री चिकितुषी यत्साक्षात्कर्तव्यं परंब्रह्म तवज्ञानवती स्वात्मतया
साक्षात्कृतवती अतएव यज्ञियानां यज्ञार्हाणां प्रथमा मुख्या यैवं गुणविशिष्टाहं तां मां भू-
रिस्थात्रां बहुभावेन प्रपंचात्मनावतिष्ठमानां भूरि भूरीणि बहूनि भूतजातानि आवेशयन्तीं
जीवभावेन आत्मानं प्रवेशयन्तीं ईदृशीं मां पुरुत्रा बहुषु देशेषु व्यदधुः देवाः विदधति कुर्व-
न्ति उक्तप्रकारेण विश्वरूपेणावस्थानात् यद्यत्कुर्वन्ति तत्सर्वं मामेव कुर्वन्तीत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी-

मयासोअन्नमत्तियोविपश्यतियःप्राणितियईशृणोःयुक्तम् ।
अमन्तवोमान्तउपक्षियन्तिश्रुधिश्रुतःश्रद्धिवन्तेवदामि ॥ ४ ॥

मया । सः । अन्नम् । अत्ति । यः । विपश्यति । यः । प्राणिति ।
यः । ईम् । शृणोति । उक्तम् । अमन्तवः । माम् । ते । उप ।
क्षियन्ति । श्रुधि । श्रुत । श्रद्धिः । वम् । ते । वदामि ॥ ४ ॥

मोअन्नमत्ति सभोकृशक्तिरूपया मयैवान्नमत्ति यश्च विपश्यति आलोकयतीत्यर्थः ।
यश्च प्राणिति श्वासोच्छ्वासादि व्यापारं करोति सोपि मयैव यश्चोक्तं शृणोति श्रुश्रवणे श्रुवः
श्रुचेति श्रुधातोः श्रुभावः यईदृशीमन्तर्यामिरूपेण स्थितां मां न जानन्ति ते अमन्तवः अमन्य-

मानाः अजानन्तः उपक्षियन्ति उपक्षीणाः संसारेण हीनाभवन्ति । मनरोणादिकः तु प्रत्ययः नञ्समासेव्यत्ययेनान्तोदात्तत्वं यद्वा भावे तु प्रत्ययः ततो बहुव्रीहौ नञ्सुख्यामित्युत्तरपदान्तोदात्तत्वं माममन्तवः मद्दिषयज्ञानरहिता इत्यर्थः हे श्रुत विश्रुत सखे श्रुधि मया वक्ष्यमाणं शृणु छान्दसोविकरणस्य लुक् श्रुशृणुपृक्वृक्ष्यइति हेधिभावः किंतवश्रोतव्यं श्रद्धिवं श्रद्धिः श्रद्धा तया युक्तं श्रद्धायत्नेन लक्ष्यमित्यर्थः श्रदन्तरोरुपसर्गवद्वृत्तिरिष्यतइति श्रच्छब्दस्य उपसर्गवद्वर्तमानत्वात् उपसर्गघोः किरितिकिप्रत्ययः मत्वर्थीयोवः ईदृशं ब्रह्मात्मकं वस्तु ते तु फलं वदामि उपदिशामि ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

अहमेव स्वयमिदं वदामि जुष्टं देवेभिरुत मानुषेभिः ।

यं कामये तं तं मुग्रं कृणोमि तं ब्रह्माणं तमृषिं तं सुमेधाम् ॥ ५ ॥ ११ ॥

अहम् । एव । स्वयम् । इदम् । वदामि । जुष्टम् । देवेभिः ।

उत । मानुषेभिः । यम् । कामये । तमृष्टम् । उग्रम् । कृणोमि ।

तम् । ब्रह्माणम् । तम् । ऋषिम् । तम् । सुमेधाम् ॥ ५ ॥ ११ ॥

अहं स्वयमेव इदं वस्तु ब्रह्मात्मकं वदामि उपदिशामि देवेभिर्देवैः इन्द्रादिभिरपि जुष्टं सेवितं उतापि च मानुषेभिः मनुष्यैरपि जुष्टं ईदृग्वस्त्वात्मिका अहं कामये यं पुरुषं रक्षितुमहं वाञ्छामि तं तं पुरुषं उग्रं कृणोमि सर्वेभ्योधिकं करोमि तमेव ब्रह्माणं स्रष्टारं करोमि तमेव ऋषिं अतीन्द्रियार्थदर्शिनं करोमि तमेव सुमेधां शोभनपज्ञं च करोमि ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमे एकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

अथ षष्ठी—

अहं रुद्राय धनुरातं नोमि ब्रह्महिषेशरं वेहन्तवा उ ।

अहं जनाय समदं कृणोम्यहं द्यावापृथिवी आविवेश ॥ ६ ॥

अहम् । रुद्राय । धनुः । आ । तनोमि । ब्रह्मद्विषे । शरवे ।
हन्तवै । ॐ इति ! अहम् । जनाय । सप्तमदम् । कृणोमि ।
अहम् । द्यावापृथिवी इति । आ । विवेश । ६ ॥

पुरा त्रिपुरविजयसमये रुद्राय रुद्रस्य षष्ठ्यर्थेचतुर्थी महादेवस्य धनुश्चापं अहमातनोमि
व्ययातनं करोमि किमर्थं ब्रह्मद्विषे ब्राह्मणानां द्वेषारं शरवे शरुं हिंसकं त्रिपुरनिवासिनमसुरं
हन्तवै हन्तुं हिंसितुं हन्तेस्तुमर्थेसेनेनितितवैप्रत्ययः अन्तश्चतवैयुगपदित्याद्यन्तयोर्युगपदुदा-
त्तत्वं बृहिसीयामित्यस्मात् शृस्वृस्त्रिहीत्यादिनाउप्रत्ययः । क्रियाग्रहणं कर्तव्यमिति कर्मणःसं-
मदानत्वाच्चतुर्थी उशब्दः पूरकः अहमेव सप्तमं समानं माद्यन्त्यस्मिन्निति समत्संग्रामः स्तोत्र-
जनार्थं शत्रुभिः सहसंग्रामं अहमेव कृणोमि करोमि तथा द्यावापृथिवी दिवंच पृथिवींच
अन्तर्यामितया अहमेवाविवेश प्रविष्टवती ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

अहं सुवे पितरं मस्य मूर्धन्मयो निरप्स्व १ न्तःसमुद्रे ।
ततो वि तिष्ठे भुवना नु विश्वा ता मूं द्यां वर्ष्मणां पस्पृशामि ॥ ७ ॥

अहम् । सुवे । पितरंम् । अस्य । मूर्धन् । मम । योनिः । अप्सु ।
अन्तरिति । समुद्रे । ततः । वि । तिष्ठे । भुवना । अनु । विश्वा ।
उत । अमूम् । द्याम् । वर्ष्मणां । उप । स्पृशामि ॥ ७ ॥

द्यौःपितेद्विश्रुतेः पिताद्यौः पितरं दिवं अहं सुवे प्रसुवे जनयामि आत्मनआकाशः
संभूतइतिश्रुतेः । कुत्रेति तदाह अस्यपरमात्मनः मूर्धन् मूर्धनि उपरिकारणभूते तस्मिन्ह विषदा
दिकार्यजातं सर्वं वर्तते तन्तुषु पटइव ममच योनिः कारणं समुद्रे समुद्रवन्त्यस्माद्भूतजातानीति
समुद्रः परमात्मा तस्मिन् अप्सुव्यापनशीलासु धीवृत्तिषु अन्तर्मध्ये यद्ब्रह्मचैतन्यं तन्मकारण
मित्यर्थः । यतईदृग्भूताहमस्मि ततोहेतोर्विश्वा विश्वानि सर्वाणि भुवनानि भूतजातानि अनु-
प्रविश्य वितिष्ठे विविधंव्याप्य तिष्ठामि समवप्रविश्यःस्थइत्यात्मानेपदं उर्तापिच अमूं द्यां विप्र
कृष्टदेशेबस्थितं स्वर्गलोकं उषलक्षणमेतत् एतदुपलक्षितं कृत्स्नं विकारजातं वर्ष्मणा कारणभूतेन

मायात्मकेन मदीयेन देहेन उपस्पृशामि यद्वा अस्य भूलोकस्य मूर्धन् मूर्धन्युपरि अहं पितरमा
काशं सुवे समुद्रे जलधौ अप्सु उदकेषु अन्तर्मध्ये मम योनिः कारणभूतोभृणाख्यक्र
षिर्वर्तते यद्वा समुद्रेन्तरिक्षे अप्सु अम्भयेषु देवशरीरेषु मम कारणभूतं ब्रह्मचैतन्यं वर्तते ततो
हं कारणात्मिकासती सर्वाणि भुवनानि व्याप्नोमि । अन्यत्समानं ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

अहमेववातंइवप्रवांम्यारभमाणाभुवनानिविश्वा ।
परोदिवापरएनापृथिव्यैतावतीमहिनासंबभूव ॥ ८ ॥ १२ ॥

अहम् । एव । वातःइव । प्र । वामि । आरभमाणा ।
भुवनानि । विश्वा । परः । दिवा । परः । एना । पृथिव्या ।
एतावती । महिना । सम् । बभूव ॥ ८ ॥ १२ ॥

विश्वा विश्वानि सर्वाणि भुवनानि भूतजातानि कार्याणि आरभमाणा कारणरूपेणो-
त्पादयन्ती अहमेव परेणानधिष्ठिता स्वयमेव प्रवामि प्रवर्ते वातइव यथा वातः परेणापेरितः
सन् स्वेच्छयैव प्रवाति तद्वत् उक्तं सर्वं निगमयति परोदिवा परइति सकारान्तं परस्तादित्यर्थे
वर्तते यथा अधइति अधस्तादर्थे तद्योगेच तृतीया सर्वत्र दृश्यते दिवआकाशस्य परस्तात् एना
पृथिव्या द्वितीयाटौस्वेनइति इदमएनादेशः अस्याः पृथिव्याः परः परस्तात् द्यावापृथिव्योरु-
पादानमुपलक्षणं एतदुपलक्षितात्सर्वस्माद्विकारजातात्परस्ताद्वर्तमाना असंगोदासीनकूटस्थब्रह्म-
चैतन्यरूपाहं महिना महिन्ना एतावती संबभूव एतच्छब्देन उक्तं सर्वं परामृश्यते एतत्परिमा-
णमस्याः यत्तदेतेभ्यः परिमाणइतिवतुष् आसर्वनाम्नइत्यात्वं सर्वजगदात्मना अहं संभूतास्मि
महच्छब्दादिमनिचिटेरिति टिलोपः ततः तृतीयायां उदात्तनिवृत्तिस्वरेण तस्या उदात्तत्वं छा-
न्दसोमलोपः ॥ ८ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमे द्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

नतमित्यष्टर्चं चतुर्दशं सूक्तं शिल्षपुत्रस्य कुल्लवर्हिषस्यार्षं वामदेवपुत्रस्य अंहोमुद्गा-
ज्जोवा वैश्वदेवं अष्टमीत्रिष्टुप् शिष्टाउपरिष्ठाद्बृहत्यः त्र्यष्टकद्वादशकवती उपरिष्ठाद्बृहती । अ-

न्त्यश्चेदुपरिष्ठाद्ब्रह्मतीतिहि तल्लक्षणं । तथाचानुक्रान्तं—नतंशैलूषःकुल्मलबर्हिषोवामदेव्योवांहोमु-
ग्वैश्वदेवमुपरिष्ठाद्ब्रह्मन्त्यान्निष्ठुबिति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

नतमंहोनदुरितं देवासो अष्टमर्त्यम् ।

सजोषसो यमर्यमा मित्रो नर्यन्ति वरुणो अतिद्विषः ॥ १ ॥

न । तम् । अंहः । न । दुःइतम् । देवासः । अष्ट । मर्त्यम् ।

सजोषसः । यम् । अर्यमा । मित्रः । नर्यन्ति ।

वरुणः । अति । द्विषः ॥ १ ॥

हे देवासो देवाः आज्जसेरसुक् तं मर्तं मनुष्यं अंहः पापं दुरितं तत्फलरूपं दुर्गमनंच ना
ष्ट नप्राप्नोति अशेषान्दसेलुडि झलोझलीति सिचोलोपः अडभावश्छान्दसः अरीन्जियच्छ-
तीत्यर्यमा प्रमीतेस्त्रायको देवो मित्रः पापानां निवारयिता देवः वरुणः एते त्रयो देवाः सजोष-
सः संगताः समानं प्रीयमाणा वा भवन्तः द्विषः द्वेषन् शत्रून्तिक्रम्य यंस्तोतारं नर्यन्ति अभि-
मतं देशं प्रापयन्ति तं नाष्टेत्यन्वयः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

तद्विवर्यं वृणीमहे वरुण मित्रार्यमन् ।

येनानिरंहंसो यूयं पाथनेथा च मर्त्यमतिद्विषः ॥ २ ॥

तत् । हि । वयम् । वृणीमहे । वरुण । मित्रं ।

अर्यमन् । येन । निः । अंहंसः । यूयम् । पाथ ।

नेथ । च । मर्त्यम् । अति । द्विषः ॥ २ ॥

हिरवधारणे तद्धि तदेव रक्षणं वरुणो वृणीमहे प्रार्थयामहे सति शिष्टोपि विकरणस्य
स्वरोलसार्वधातुकस्वरं नबाधतइति वचनान्तिङ्एव स्वरः शिष्यते हिचेति निघातप्रतिषेधः हेवरुण
हेमित्र हेअर्यमन् येन रक्षणेन मर्त्यं स्तोतारं अंहंसः पापात् यूयं निःपाथ निःशेषेण रक्षथ
पारक्षणे आदादिकः यद्ब्रह्मान्नित्यमिति निघातप्रतिषेधः येनच रक्षणेन मर्त्यं मनुष्यं स्तो-

तारं द्विषोतिनेथअतीत्यनयथ अभीष्टं प्रापयथ तद्वृणीमहइत्यन्वयः नयतेछान्दसः शपो-
लुक् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

तेनूननोयमृतयेवरुणोमित्रोअर्यमा ।
नयिष्ठाउनोनेषणिपषिष्ठाउनःपर्वण्यतिद्विषः ॥ ३ ॥

ते । नूनम् । नः । अयम् । ऊतये । वरुणः । मित्रः ।
अर्यमा । नयिष्ठाः । ऊँ इति । नः । नेषणि । पषिष्ठाः ।
ऊँ इति । नः । पर्वणि । अति । द्विषः ॥ ३ ॥

अयं वरुणोमित्रश्चार्यमाच देवानोस्माकं ऊतये रक्षणाय नूनमवश्यं भवन्तु नेषणि नेत-
व्ये विषये हेवरुणादयोयूयं नोस्मान्नयिष्ठाः नयत वचनव्यत्ययः यद्वा प्रत्येकभिप्रायेण ए-
कवचनं छान्दसोलुङ् उशब्दः समुच्चये पदपूरणोवा पर्वणि पारयितव्ये विषये नोस्मानद्विषो-
तिपषिष्ठाः अतिपारयथ । नयिष्ठाः इतिवत्प्रक्रिया ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

यूयंविश्वंपरिपाथवरुणोमित्रोअर्यमा ।
युष्माकंशर्मणिप्रियेस्यामंसुप्रणीतयोतिद्विषः ॥ ४ ॥

यूयम् । विश्वम् । परि । पाथ । वरुणः । मित्रः । अर्यमा ।
युष्माकम् । शर्मणि । प्रिये । स्यामं । सुप्रणीतयः । अति । द्विषः ॥ ४ ॥

हेदेवावरुणादयोयूयं विश्वंसर्वं जगत्परिपाथ परितोरक्षथ हेसुप्रणीतयः शोभनप्रणयना
मित्रादयः युष्माकं युष्मदीये युष्याभिर्दत्ते प्रिये अनुकूले वेद्येशर्मणि सुखे वयं स्याम भवेम
द्विषः द्वेषश्च अतिक्रामेम ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

आदित्यासोअतिस्त्रिधोवरुणोमित्रोअर्यमा ।
उग्रंमरुङ्गिरुद्रंहुवेमेन्द्रंमग्निस्वस्तयेतिद्विषः ॥ ५ ॥

आदित्यासः । अति । स्निधः । वरुणः । मित्रः । अर्यमा ।
 उग्रम् । मरुतुभिः । रुद्रम् । हुवेम । इन्द्रम् ।
 अग्निम् । स्वस्तये । अति । द्विषः ॥ ५ ॥

आदित्यासः अदितेः पुत्रावरुणादयोदेवाः स्निधः हिंसकान् शत्रून् अस्मानतिनयन्तु मरुद्भिः पुत्रैः सहितं उग्रमुद्रुर्णतेजसं रुद्रं इन्द्रमग्निं च स्वस्तये क्षेमाय हुवेम आह्वयेमहि ह्वयतेराशीर्लिङ्गि बहुलं छन्दसीति संप्रसारणं लिङ्ग्याशिष्यङ् आहूतास्ते अस्मान् द्विषः द्वेष्टनतिनयन्तु ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

नेतारुष्णुंस्तिरोवरुणोमित्रोअर्यमा ।
 अनिविश्वानिदुरिताराजानश्चर्षणीनामतिद्विषः ॥ ६ ॥

नेतारः । ऊँ इति । सु । नः । तिरः । वरुणः । मित्रः । अर्यमा । अति ।
 विश्वानि । दुःइता । राजानः । चर्षणीनाम् । अति । द्विषः ॥ ६ ॥

नेतारः नयनकुशलाः नयतेः साधुकारिणि तृन् वरुणादयोदेवाः नोस्माकं पापानि सु सुष्ठु तिरः तिरोधानमदर्शनं नयन्तु उइति पूरणः चर्षणीनां मनुष्याणां राजानः स्वामिनोवरुणादयोदेवाः विश्वानि सर्वाणि दुरिता दुरितानि दुर्गमनानि पापफलरूपाणि अस्मानतिनयन्तु द्विषः द्वेष्टन् शत्रून् चातिनयन्तु । नामन्यतरस्यामिति चर्षणिशब्दात्परस्य नामउदात्तत्वं ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

शुनमस्मभ्यमूतयेवरुणोमित्रोअर्यमा ।
 शर्मयच्छन्तुसप्रथआदित्यासोयदीमहेअतिद्विषः ॥ ७ ॥

शुनम् । अस्मभ्यम् । ऊतये । वरुणः । मित्रः । अर्यमा । शर्म ।
 यच्छन्तु । सप्रथः । आदित्यासः । यत् । ईमहे । अति । द्विषः ॥ ७ ॥

वरुणादयो देवा ऊतये रक्षायै शुनं सुखं अस्मभ्यं स्तोतृभ्यः प्रयच्छन्तु तथा आदि-
त्यासः अदितेः पुत्राः ते सप्रथः सर्वतः पृथुविस्तीर्णं शर्मं सुखंच यच्छन्तु अस्मभ्यं ददतु य-
च्छर्म वयमीमहे याचामहे । द्विषश्चातिनयन्तु ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

यथाहृत्यद्वंसवोगौर्यचित्पदिषिताममुञ्चतायजत्राः ।

एवोष्वंस्मन्मुञ्चताव्यंहःप्रतार्यग्नेप्रतरंनआयुः ॥ ८ ॥ १३ ॥

यथा । ह । त्यत् । वसवः । गौर्यम् । चित् । पदि । सिताम् ।
अमुञ्चता । यजत्राः । एवो इति । सु । अस्मत् । मुञ्चत । वि ।
अंहः । प्र । तारि । अग्ने । प्रतरम् । नः । आयुः ॥ ८ ॥ १३ ॥

हेवसवोवासकाः हेयजत्राः यागार्हाः मित्रादयः देवाः अभिनक्षीत्यादिना यजेरत्रनप्र-
त्ययः त्यत् तेप्रसिद्धायुयं सुपांसुलुगिति विभक्तेर्लुक् यथाखलु पदि पादे सितां बद्धांपद्भि-
त्यादिना पादशब्दस्य पदादेशः ऊडिदंपदादीत्यादिना सप्तम्याउदात्तत्वं षिज्बंधने इत्यस्मा-
न्निष्ठा ईदृशीं गौर्यं गौरीं गौरवर्णां सोमक्रयणीं गां षिद्वौरादिभ्यश्चेति ङीष् अमि पूर्वइत्यत्र
वाछन्दसीत्यनुवर्तनात् पूर्वरूपस्य पूर्वसवर्णदीर्घस्य चाभावेयण् उदात्तस्वरितयोर्यणइति पर-
स्थानुदात्तस्य स्वरितत्वं ईदृशीं गां अमुञ्चत यथाखलु यूयं विश्वावसोर्गन्धर्वान्मोचितवन्तः
एवो एवमेव अस्मत् अस्मत्तः अंहः पापं सुष्ठुविमुञ्चत विश्लेषयत हेअग्नेनोस्माकं आयुर्जीवनं
प्रतरं प्रतारि प्रकर्षेण त्वया प्रवर्धतां प्रपूर्वस्तिरतिवर्धनार्थः प्रशब्दान्तरपि अमुचछन्दसीति
अमुप्रत्ययः ॥ ८ ॥

॥ इत्षष्टमस्य सप्तमे त्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

रात्रीत्यष्टचं पंचदशं सूक्तं सोभरिपुत्रस्य कुशिकस्यार्षं यद्वा भारद्वाजस्य सुता रात्र्या-
ख्या अस्य सूक्तस्य ऋषिका गायत्रं रात्रिदेवताकं । तथाचानुक्रान्तं—रात्रीकुशिकः सौभरो-
रात्रिर्वाभारद्वाजी रात्रिस्तवं गायत्रमिति । दुःस्वप्नदर्शने उपोषितेन कर्त्रा पायसेन होतव्यं तत्रै-
तत्सूक्तं करणत्वेन विनियुक्तं । तथाचारण्यकेश्रूयते—सयद्येतेषां किञ्चित्पश्येदुपोष्य पायसं
स्थालीपाकं श्रपयित्वा रात्रीसूक्तेन प्रत्यृचं हुत्वेति ।

तत्र प्रथमा—

रात्रीव्यस्यदायतीपुरुत्रादेव्यक्षभिः ।
विश्वाअधिश्रियोधित ॥ १ ॥

रात्री । वि । अख्यत् । आद्यती । पुरुत्रा । देवी ।
अक्षभिः । विश्वाः । अधि । श्रियः । अधित ॥ १ ॥

आयती आगच्छन्ती आङ्पूर्वादेतेः शतरि आदादित्वाच्छपोलुक् इणोयणिति यणादेशः उगितश्चेतिडीप् शतुरनुमइति यद्याउदात्तत्वं अक्षभिः अक्षिस्थानीयैः प्रकाशमानैर्नक्षत्रैः छन्दस्यपि दृश्यतइति अक्षिशब्दस्यानडादेशः यद्वा अक्षभिरंजकैः तेजोभिः पुरुत्रा बहुषु देशेषु देवी देवमशीला देवमनुष्यपुरुषपुरुमर्त्येभ्यइत्यादिनापुरुशब्दात्सप्तम्यर्थेत्रापत्ययः रात्री इयं रात्रिदेवतां व्यख्यत विचष्टे विशेषेण पश्यति रात्रेश्चाजसाविति डीप् ख्यातेश्छान्दसेलुङि अस्यतिवक्तीत्यादिना च्चुरडादेशः अपिचैषा विश्वाः सर्वाः श्रियः शोभाः अध्यधित अधिधारयति । दधातेर्लुङि स्थाध्वोरिच्चेतीत्वं सिचः कित्वं ह्रस्वादंगादिति सिचोलोपः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

ओर्वप्राअमर्त्यानिवतोदेव्युद्धतः ।
ज्योतिषाबाधतेतमः ॥ २ ॥

आ । उरु । अप्राः । अमर्त्या । निवतः । देवी ।
उत्सवतः । ज्योतिषा । बाधते । तमः ॥ २ ॥

अमर्त्या मरणरहिता देवी देवमशीला रात्रिः उरु विस्तीर्णं अन्तरिक्षं आपाः प्रथमतः तमसा आपूरयति प्रापूरणे आदादिकः लुङि व्यत्ययेन मध्यमः तथानिवतः नीचीनान् लतागुल्मादीन् उद्धतः उत्थितान् वृक्षादींश्च स्वकीयेन तेजसा आवृणोति तदनन्तरं तत्तमोन्धकारं ज्योतिषा ग्रहनक्षत्रादिरूपेण तेजसा बाधते पीडयति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

निरु॒स्वसार॑म॒स्कृतो॒षसं॑दे॒व्याय॑ती ।
अपेदु॑हा॒सते॒तमः॑ ॥ ३ ॥

निः । ऊँ इति । स्वसारम् । अकृत । उषसम् । देवी ।
आह्वयती १ अपं । इत् । ऊँ इति । हासते । तमः ॥ ३ ॥

‘आयतो आगच्छन्ती देवी देवनशीलारात्रिः स्वसारं भगिनीं उषसं निरकृत निष्करोति प्रकाशेन संस्करोति निवर्तयतीत्यर्थः । तस्यामुषसि जातायां नैशं तमः अपेदुहासते अपैव गच्छति ओहाङ् गतौ लेट्यडाग्रमः सिंद्धुलंमिति सिप् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

सानो॑अ॒द्यय॑स्या॒वयं॑नि॒तेयाम॑न्नवि॒क्ष्महि॑ ।
वृ॒क्षेन॑व॒सति॑वयः ॥ ४ ॥

सा । नः । अद्य । यस्या । वयम् । नि । ते । यामन् ।
अर्वि॒क्ष्महि॑ । वृ॒क्षे । न । व॒सति॑म् । वयः ॥ ४ ॥

अद्यास्मिन्काले नोस्माकं सारात्रिदेवता प्रसीदतु यस्याः रात्रेः यामन् यामनि प्राप्तौ सत्यां वयं न्यविक्ष्महि निविशामहे सुखेन गृहे आस्महे । विशोर्लिङि नेर्विशइत्यात्मनेपदं छान्दसः शपोलुक् । तत्रदृष्टान्तः—वयः पक्षिणः वृक्षेन यथा वृक्षे नीडाश्रये वसतिं रात्रौ निवासं कुर्वन्ति तथानिवसाम इत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

निग्रामा॑सो॒अवि॑क्ष॒तनि॒पद्व॑न्तो॒निप॑क्षिणः ।
नि॒श्वेना॑सं॒श्विद॑र्थिनः ॥ ५ ॥

नि । ग्रामांसः । अवि॒क्ष॒त । नि । प॒द्व॑न्तः । नि ।
प॒क्षिणः । नि । श्वे॒नासः । चि॒त् । अ॒र्थिनः॑ ॥ ५ ॥

ग्रामासः ग्रामाः अत्र ग्राशब्दोजनसमूहे वर्तते यथा ग्रामः आगतइति सर्वे जनान्यवि-
क्षत तस्यां रात्रावागतायां निविशन्ते शेरते निपूर्वाद्द्विशतेः छान्दसे लुङि पूर्ववदात्मनेपदं शलइ
गुपधादनिट्कसः कसस्याचीति अकारलोपः तथा पद्वन्तः पादङ्गुक्ताः गवाश्वादयश्च निविशन्ते
तथा पक्षिणः पक्षोपेताश्च निविशन्ते अर्थिनः अर्तेरर्थो गमन् शीघ्रगमनयुक्ताः श्येनासश्चित्
श्येनाअपि तस्यां रात्र्यां निविशन्ते एषारात्रिः सर्वाणि भूतजातानि अहर्नि संचारेण श्रांतानि
स्वयमागत्य सुखयतीत्यर्थः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

यावयावृक्यं वृकं यवयस्तेनमृर्म्ये ।
अथानःसुतराभव ॥ ६ ॥

यवयं । वृक्यंम् । वृकंम् । यवयं । स्तेनम् । ऊर्म्ये ।
अथ । नः । सुतरा । भव ॥ ६ ॥

हेऊर्म्ये रात्रिनामैतत् रात्रे वृक्यं वृकस्य स्त्रियं वृकंचास्मान् हिंमन्तं यवय अस्मत्तः पृथ
क्कुरु अस्मान्वाधितुं यथा नप्राप्नोति तथास्तेनं तस्करंचे यवय अस्मत्तोवियोजय अथानन्तरं
नोस्माकं सुतरा सुखेन तरणीया क्षेमकरी भव ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

उपमापेपिशत्तमः कृष्णं व्यक्तमस्थित ।
उषः कृष्णवयातय ॥ ७ ॥

उपं । मा । पेपिशत् । तमः । कृष्णम् । वि३ अक्तम् ।
अस्थित । उषः । कृष्णाऽइव । यातय ॥ ७ ॥

पेपिशत् भृशं पिशत् सर्ववस्तुष्वान्निष्टं तमोन्धकारं कृष्णं कृष्णवर्णं व्यक्तं विशेषेण
स्वभासा सर्वस्यांजकं स्पष्टरूपंवा ईदृशं नैशंतमः मामुपास्थित उपागच्छत् संगतकरणे आत्म-
नेपदं । हेउषः उषोदेवते त्वं कृष्णव कृष्णानीव तत्समोयातय अपगमय स्तोतृणांमृणानि यथा
धनप्रदानेनापकरोषि तथात्तमोप्यपसारयत्यर्थः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

उपतेगाइवाकरं वृणीष्वदुहितर्दिवः ।

रात्रिस्तामनजिग्युषे ॥ ८ ॥ १४ ॥

उप । ते । गाःइव । आ । अकरम् । वृणीष्व । दुहितः । दिवः ।

रात्रि । स्तोमम् । न । जिग्युषे ॥ ८ ॥ १४ ॥

हेरात्रि रात्रिदेवते ते त्वां गाइव पयसोदोग्धीर्धनूरिव उपेत्य आकरं स्तुतिभिरभिमुखी
करोमि करोतेच्छान्दसे लुङि कृष्टरुहिभ्यइति चुरडादेशः दिवोदुहितः द्योतमानस्य सूर्यस्य
पुत्रि यद्वा दिवसस्य तनये परमपिच्छन्दसीति परस्यं षष्ठ्यन्तस्य पूर्वामंत्रितांगवद्भावात् ष-
दद्वयसमुदायस्याष्टमिकं सर्वानुदात्तत्वं त्वत्प्रसादाज्जिग्युषे शत्रूच्च जिग्युषोमम स्तोमंन स्तोत्र-
मिव हविरपि वृणीष्व त्वं भजस्व जयतेर्लिटः कसुः सन्लिटोर्जेरित्यफ्यासादुत्तरस्य जकारस्य
कृत्वं षष्ठ्यर्थे चतुर्थी वक्येति चतुर्थी वसोः संप्रसारणमिति संप्रसारणं ॥ ८ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सममे चतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

ममाग्नेर्वाचोविह्वेष्वंस्तुवयंत्वेन्धानास्तन्वंपुषेम ।
मह्यंनमन्तांप्रदिशश्चतस्रस्त्वयाध्यक्षेणपृतनाजयेम ॥ १ ॥
मम । अग्ने । वर्चः । विह्वेषु । अस्तु । वयम् । त्वा ।
इन्धानाः । तन्वम् । पुषेम । मह्यम् । नमन्ताम् । प्रदिशः ।
चतस्रः । त्वया । अधिऽअक्षेण । पृतनाः । जयेम् ॥ १ ॥

तत्र प्रथमा-

ममाग्नेर्वाचोविह्वेष्वंस्तुवयंत्वेन्धानास्तन्वंपुषेम ।

मह्यंनमन्तांप्रदिशश्चतस्रस्त्वयाध्यक्षेणपृतनाजयेम ॥ १ ॥

मम । अग्ने । वर्चः । विह्वेषु । अस्तु । वयम् । त्वा ।

इन्धानाः । तन्वम् । पुषेम । मह्यम् । नमन्ताम् । प्रदिशः ।

चतस्रः । त्वया । अधिऽअक्षेण । पृतनाः । जयेम् ॥ १ ॥

हेअग्ने विविधमाहूयन्ते येऽशूराइति विहवाः संग्रामाः यद्वा विविधं यागार्थं देवाआहूयन्त एष्विति विहवा यज्ञाः ह्यःसंप्रसारणंचन्यभ्युपविष्वित्यधिकरणे अप् संप्रसारणंचथाथादिनोत्तरपदान्तोदात्तत्वं संग्रामेषु यज्ञेषु वा वर्चः दीप्तिः त्वदनुग्रहत्वं ममास्तु भवतु वयंच त्वात्वा इंधानाः समिद्धिः दीपयन्तः तन्वं तव शरीरं पुषेम हविर्भिर्बर्धयेम इन्धेः शानचि श्रसोरलोपे उदात्तनिवृत्तिस्वरेण शानच् आद्युदात्तत्वे प्राप्ते विभाषावेष्णिवन्धानयोरित्युदात्तत्वं । तन्वं पुषेम पुषोर्लिङि लिङ्याशिष्यङ् । अपिच मह्यं मंदर्थं उयिचेत्यस्मद् आद्युदात्तत्वं षतस्रः प्रदिशः प्रकृष्टादिशः तद्वासिनोजनाइत्यर्थः नमन्तां स्वतएव प्रह्वीभवन्तु नमतेः कर्मकर्तारि लोटि नदुहस्नुनमामिति यक्प्रतिषेधः त्वया अस्माभिर्हविर्भिः प्रवर्धितेनअध्यक्षेण ईश्वरेण सता पृतनाः शत्रुसेनाः जयेम अभिभवेम ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

ममदेवाविहवेसन्तुसर्वेइन्द्रवन्तोमरुतोविष्णुरग्निः ।

ममान्तरिक्षमुरुलोकमस्तुमद्यंवातःपवतां कामे अस्मिन् ॥ २ ॥

मम । देवाः । विहवे । सन्तु । सर्वे । इन्द्रवन्तः । मरुतः ।

विष्णुः । अग्निः । मम । अन्तरिक्षम् । उरुलोकम् । अस्तु ।

मद्यम् । वातः । पवताम् । कामे । अस्मिन् ॥ २ ॥

सर्वे देवाविहवे संग्रामे यज्ञेवा मम सन्तु ममैव साधकाभवन्तु केपुनस्ते इन्द्रवन्तः इन्द्रेण युक्तामरुतः विष्णुरग्निश्च तथा अन्तरिक्षं मम उरुलोकं विस्तीर्णप्रकाशकमस्तु लोक्तदर्शने भावेघञ् लोकआलोकः प्रकाशः उरुलोकोयस्येति बहुव्रीहौ पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं अपिचास्मिन्कामे कामयितव्ये फले निमित्तभूते सति वातः वायुः पवतां अनुगुणं प्रवातु पूङ्पवने भौवादिकः ऊडिदमित्यादिना इदमः सप्तम्याउदात्तत्वं ॥ २ ॥

अथ तृतीया--

मयिदेवाद्रविणमार्यजन्तांमय्याशीरंस्तुमयिदेवहूतिः ।

देव्याहोतारोवनुषन्तपूर्वेरिष्टास्यामतन्वांसुवीराः ॥ ३ ॥

मयि । देवाः । द्रविणम् । आ । यजन्तम् । मयि । आऽशीः
अस्तु । मयि । देवऽहूतिः । दैव्याः । होतारः । वनुषन्त । पूर्वे ।
अरिष्टाः । स्याम् । तन्वा । सुवीराः ॥ ३ ॥

देवाः सर्वे द्रविणं धनं मयि स्तोत्रि आयजन्तां गमयन्तु मह्यं ददत्वित्यर्थः तथा आ-
शीराशंसनीयं यज्ञफलं च मय्येवास्तु देवहूतिः देवानामाह्वानं अस्मिन्निति देवहूतिर्ग्रहः स च
मय्यस्तु अपि च देवानामिमेदैव्याः देवाद्यज्ञाविति यञ् तादृशाहोतारः साधुहोमनिष्पादका-
मदीयाऋत्विजः पूर्वे अन्यदीयेभ्यऋत्विग्भ्यः प्रथमभाविनः सन्तोवनुषन्त देवान्संभजन्तां व-
नतेच्छान्दसे लङि व्यत्ययो बहुलमिति त्रयोविकरणाः उपत्ययः सिपृशपौ च अडभावश्छा-
न्दसः । वयं च तन्वा शरीरेण अरिष्टाः अहिंसिताः सुवीराः सुपुत्राश्च स्याम भवेमवीरवीर्यौचे-
त्युत्तरपदाद्युदात्तत्वं ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

मह्यं यजन्तु मम यानि हव्या कृतिः सत्या मनसो मे अस्तु ।
एनो मानिगां कतमच्चनाहं विश्वे देवासो अधिवोचतानः ॥ ४ ॥

मह्यम् । यजन्तु । मम । यानि । हव्या । आऽकृतिः ।
सत्या । मनसः । मे । अस्तु । एनः । मा । नि । गाम् । कतमत् ।
चन । अहम् । विश्वे । देवासः । अधि । वोचत । नः ॥ ४ ॥

मह्यं मह्यं यजन्तु ऋत्विजो देवान्हविर्भिर्यजन्तु यद्वा षष्ठ्यर्थे चतुर्थी मह्यं मदीयाऋ-
त्विजइत्यर्थः । मम स्वभूतानि हव्यानि यानि हवींषि चरुपुरोडाशादीनि सन्ति तैर्हविर्भिरि-
त्यर्थः तथा मे मनस आकृतिः संकल्पनं अभीष्टस्य प्रार्थनं सत्या यथार्थास्तु । अपि च अहं क-
तमच्चन किमपि एनः पापं मानिगां मानियतं निरुद्धतरं वा गच्छेयुं पापं माकार्षं इत्यर्थः ।
एतेर्माङ्गिलुङि इणो गालुङीति गादेशः गातिस्थेति सिचोलुक् अपि च हे विश्वे सर्वे देवासो देवाः
यूयं नोस्माकं अधिवोचत विवादेषु पक्षपातेन ब्रूत वक्तेर्लोटि व्यत्येन आट् वचउमित्युमा-
गमः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

देवीः षडुर्वीरुरुनः कृणोत विश्वे देवास इह वीरयध्वम् ।

माहास्महि प्रजया मातनूभिर्मारधाम द्विषते सोमराजन् ॥ ५ ॥ १५ ॥

देवीः । षट् । उर्वीः । उरु । नः । कृणोत । विश्वे । देवासः ।

इह । वीरयध्वम् । मा । हास्महि । प्रजया । मा । तनूभिः ।

मा । रधाम । द्विषते । सोम् । राजन् ॥ ५ ॥ १५ ॥

हेषट् उर्वीः षट्संख्याका उर्व्यः एतार्थान्यत्रान्नायन्ते—षण्मोर्वीरंहसः पान्तु द्यौश्च पृथिवी-
चाहश्च रात्रिश्चापंश्रौषधयश्चेति । इदृश्यो हेदेवीर्देव्यः जसि वा छन्दसीति पूर्णसवर्णदीर्घः नामंत्रिते
समानाधिकरणे सामान्यवचनमित्यस्याविद्यमानत्वनिषेधेन षडुर्वीरित्यनयोरामंत्रितयोः पदा-
त्परत्वादाष्टमिकमामंत्रितानुदात्तत्वं तायूयं उरुविस्तीर्णं धनं नोस्माकं कृणोत कुरुत कृविहिं-
साकरणयोः धिन्विक्वण्वोरचेत्युप्रत्ययः तप्तनप्तनथनाश्चेति तस्य तबादेशः हे विश्वे सर्वे देवा-
सो देवा यूयं च इहास्मिन्धने प्राप्तव्ये विषये वीरयध्वं विक्रामयत तथा वयं तद्धनं लभेमहि
तथा वीर्यवन्तो यूयं प्रयच्छध्वमित्यर्थः । वीर विक्रान्तौ अपिच प्रजया पुत्रादिरूपया माहा-
स्महि वयं मापरित्यजेमहि माच तनूभिः शरीरैः त्यजेमहि । अस्मान् कदाचिदपि पुत्रादयः
शरीराणिच मापरित्याक्षुरित्यर्थः । ओहाक् त्यागे अस्मात्कर्मणि लुङि चिण्वद्भावाभावे रू-
पमेतत् तथा हेराजन् राजमान यद्वास्माकं स्वामिन् हे सोम द्विषते अप्रीतिं कुर्वते द्विषे द्विषेः
शतरि आदादित्वाच्छपोलुक् शतरनुमइति विभक्तेरुदात्तत्वं षष्ठ्यर्थे चतुर्थी वक्तव्येति चतुर्थी
द्विषतः शत्रोर्मारधाम मावशं प्राप्नुयाम तथात्वं कुर्वित्यर्थः । रध्यतिर्वशगमनइति यास्कः । यद्वा
द्विषते शत्रवे तदर्थं मारधाम परिपक्वाहननार्हामाभूम रधहिंसासंरधयोः संराद्धिः पाकइति त-
द्वृत्तिः माङ्गिलुङिपुषादित्वात् चुरङ्गादेशः ॥ ५ ॥

• ॥ इत्यष्टमस्य सप्तमे पञ्चदशोवर्गः ॥ १५ ॥

अथ षष्ठी—

अग्नेमन्युंप्रतिनुदन्परेषामदब्धोगोपाः परिपाहिनस्त्वम् ।

प्रत्यञ्चोयन्तुनिगूतः पुनस्तेभ्यैषांचित्तंप्रबुधांविनेशत् ॥ ६ ॥

अग्ने । म॒न्यु॑म् । प्र॒ति॑ऽनु॒दन् । परे॑षाम् । अ॒द॒ब्धः । गो॒पाः ।
परि॑ । पा॒हि । नः । त्वम् । प्र॒त्यञ्चः । य॒न्तु । नि॒ऽगु॑तः । पु॒न॒रि॒ति ।
ते । अ॒मा । ए॒षाम् । चि॒त्तम् । प्र॒ऽबु॒धाम् । वि॑ । ने॒शत् ॥ ६ ॥

हेअग्ने परेषां शत्रूणां मन्युं क्रोधं प्रतिनुदन् प्रतिमुखं प्रेरयन् तिरस्कुर्वन् अदब्धः केनाप्यहिंसितः गोपाः गोपायिता गुपूरक्षणै इत्यस्मादायप्रत्ययान्तात्किपि वेरपृक्तलोपात्पूर्वं बलिलोपे रूपमेतत् ईदृशस्त्वं नोस्मान् परिपाहि परितः सर्वतोरक्ष । ते शत्रवः प्रत्यञ्चः प्रत्यञ्चन्तः प्रतिनिवर्तमानाः निगुतः गुड् अव्यक्ते शब्दे अस्मात्किपि तुक् भयेन गद्गदरूपमव्यक्तं शब्दं नितरां कुर्वन्तः पुनर्यन्तु स्वकीयं स्थानं पुनर्गच्छन्तु । अपिच प्रबुधां प्रबुध्यमानानां एतेषां शत्रूणां चित्तं ज्ञानसाधनं मनःअमासह युगपदेव विनेशत् विनश्यतु प्रत्येकाभिप्रायेणैकवचनं णशअदर्शने अस्माच्छान्दसोलुङ् पुषादित्वात् च्चैरङादेशः नशिमन्योरलित्येत्वं वक्तव्यमित्यकारस्यैत्वं ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

धा॒ताधा॑तृ॒णांभु॑वन॒स्य॒य॒स्पति॑र्दे॒वंत्रा॒तारं॑म॒भिमा॑तिषा॒हम् ।
इ॒मं॒य॒ज्ञम॒श्विनो॒भा॒बृह॑स्पति॒र्दे॒वाःपा॑न्तु॒यज॑मानं॒न्य॒र्थात् ॥ ७ ॥

धा॒ता । धा॑तृ॒णाम् । भु॑वन॒स्य । यः । पतिः । दे॒वम् । त्रा॒तारं॑म् ।
अ॒भिमा॑ति॒ऽस॒हम् । इ॒मम् । य॒ज्ञम् । अ॒श्विना॑ । उ॒भा ।
बृह॑स्पतिः । दे॒वाः । पा॑न्तु । यज॑मानम् । नि॒ऽअ॒र्थात् ॥ ७ ॥

धातृणां स्रष्टृणामपि धाता-स्रष्टा भुवनस्य कृत्स्नस्य भूतजातस्येन्द्रः सवितावा पतिः पालयितारं देवनशीलं त्रातारं सर्वेभ्योभयेभ्यः पालयितारं अभिमातिषाहं अभिमातीनां शत्रूणां षोढारं अभिभवितारं एवंगुणविशिष्टं इन्द्रं सवितारं वास्तौमीतिशेषः । षडभिभवे छन्दसि सहइति विप्रत्ययः छान्दसं विभक्त्युदात्तत्वं उभा उभौ अश्विनौ बृहस्पतिश्च एतत्प्रमुखाः सर्वे देवा इमं यज्ञं अनुष्ठीयमानं यजमानं च न्यर्थात् निरुष्टादर्थात् पापात् यद्वा अर्थस्य प्रयोजनस्याभावोन्यर्थं तस्मात्पान्तु रक्षन्तु सफलं कुर्वन्त्वित्यर्थः नेरनिधानइत्युत्तरपदान्तोदात्तत्वं ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

उरुव्यचानोमहिषःशर्मयंसदस्मिन्हवेपुरुहूतःपुरुक्षुः ।
सनःप्रजायैहर्यश्वमृळयेन्द्रमानोरीरिषोमापरादाः ॥ ८ ॥

उरुव्यचाः । नः । महिषः शर्म । यंसत् । अस्मिन् । हवे ।
पुरुहूतः । पुरुक्षुः । सः । नः । प्रजायै । हरिःश्व । मृळय ।
इन्द्र । मा । नः । रिःरिषः । मा । परा । दाः ॥ ८ ॥

उरुव्यचाः विस्तरणव्यापनः महिषः महान्पूज्यौवा पुरुहूतः बहुभिर्यजमानैराहूतः पुरुक्षुः
बहुनिवासः क्षियतेर्मितद्रादिभ्यउपसंख्यानं इति डुप्रत्ययः यद्वा पुरुभिर्बहुभिः शब्दमानः स्तूय
यमानः पूर्ववत् डुप्रत्ययः औणादिके कर्मणि क्विपिवा अनित्यमागमशासनमिति तुगभावः ईदृ
शइन्द्रः अस्मिन्हवे यज्ञे हूयन्ते अस्मिन्हवीषीति हवोयज्ञः जुहोतेरधिकरणे अप् यद्वा अ-
स्मिन् हवे त्वद्विषये आह्वाने भावेनुपसर्गस्येति ह्यतेरप् संपसारणं च नोस्मभ्यं शर्म सुखं यं-
सत् यच्छतु ददात्वित्यर्थः यमेल्लेट्यडागमः सिद्धहुलमिति सिप् हेहर्यश्व हरी अश्वौ यस्य
तादृश हे इन्द्र सत्वं नोस्माकं प्रजायै द्वितीयार्थे चतुर्थी प्रजां पुत्रपौत्रादिकां मृळय सुखय
नोस्मान् मारीरिषोमार्हिंसीः माचपरादाः परादानं परित्यागः मापरित्याक्षीरित्यर्थः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

येनःसपत्नाअपतेभंवन्त्विन्द्राग्निभ्यामवबाधामहेतान् ।
वसवोरुद्राआदित्याउपरिस्पृशंमोग्रंचेत्तारमधिराजमक्रन् ॥ ९ ॥ १६ ॥

ये । नः । सपत्नाः । अप । ते । ज्वन्तु । इन्द्राग्निभ्याम् । अव ।
बाधामहे । तान् । वसवः । रुद्राः । आदित्याः । उपरिस्पृशम् ।
मा । उग्रम् । चेत्तारम् । अधिराजम् । अक्रन् ॥ ९ ॥ १६ ॥

नोस्माकं ये सपत्नाः शत्रवः ते अपभवन्तु अपगताभवन्तु स्वस्थानादपगताः प्रच्युताः भवन्तु
तान् सपत्नान् इन्द्राग्निभ्यां हविर्भिः स्तुत्या च प्रसन्नाभ्यां अनुगृहीतावयं अवबाधामहे नि-
कृष्टतरं विनाशायामः । अपिच वसवोरुद्राः आदित्याश्च मा मां उपरिस्पृशं उन्नतपदसंप्रष्टारं

सर्वेभ्यः श्रेष्ठं अक्रन् कुर्वन्तु तथाउग्रमुद्रूर्णबलं चेतारं चेतारं छान्दसइडभावः सर्वस्य ज्ञा-
तारं अधिराजं सर्वेषामधीश्वरं च मां कुर्वन्तु करोतेऽछान्दसे लुडि मंत्रेघसेत्यादिना चूर्लुक् ॥ ९ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमे षोडशोवर्गः ॥ १६ ॥

॥ इतिदशमे मंडले दशमोनुवाकः ॥ १० ॥

एकादशेनुवाके त्रयोविंशतिसंख्याकानि सूक्तानि तत्रनासदासीति सप्तमं प्रथमं सूक्तं
त्रैष्टुभं परमेष्ठीनाम प्रजापतिर्ऋषिः विद्यदादिभावानां सृष्टिस्थितिप्रलयादीनामत्र प्रतिपाद्यत्वा-
त् तेषां कर्ता परमात्मा देवता । तथाचानुक्रान्तं—नासत्सप्तप्रजापतिः परमेष्ठी भाववृत्तं त्विति ।
गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

नासदासीत्त्रोसदासीत्तदानीं नासीद्गजो नोव्योमापरोयत् ।

किमावरीवः कुहकस्य शर्मन् अम्भः किमासीद्गहनं गभीरम् ॥ १ ॥

न । असत् । आसीत् । नो इति । सत् । आसीत् । तदानीम् ।

न । आसीत् । रजः । नो इति । विद् ओम् । परः । यत् ।

किम् । आ । अवरीवरिति । कुह । कस्य । शर्मन् । अम्भः ।

किम् । आसीत् । गहनम् । गभीरम् ॥ १ ॥

तपसस्तन्महिनाजायतैकमित्यादिना अग्रे सृष्टिः प्रतिपादयिष्यते अधुना ततः प्रागवस्था
निरस्तसप्तप्रपंचा या प्रलयावस्था सा निरूप्यते तदानीं प्रलयदशायां अवस्थितं यदस्य जग-
तोमूलकारणं तन्नासत् शशविषाणवन्निरुपाख्यं नासीत् नहि तादृशात् कारणादस्य सतो जग-
तउत्पत्तिः संभवति । तथा नोसत् नैव सत् आत्मवत् सत्त्वेन निर्वाच्यमासीत् यद्यपि
सदसदात्मकं प्रत्येकं विलक्षणं भवति तथापि भावाभावयोः सहावस्थानमपिन संभवति
कुतस्तयोस्तादात्म्यमित्युभयविलक्षणनिर्वाच्यमेवासोदित्यर्थः । ननु नोसदिति पारमार्थिकसत्त्व-
स्य निषेधः तस्यात्मनोऽप्यनिर्वाच्यत्वप्रसंगः अथोच्यते न आनीदवात्मिति तस्य सत्त्वमग्रेवक्ष्यते

परिशेषान्मायायाएवात्र सत्त्वं निषिष्यते इति एवमपि तदानीमिति विशेषणार्थक्यं व्यवहारदशायामपि तस्याः पारमार्थिकसत्त्वाभावात् । अथ व्यावहारिकसत्त्वस्य तदापिव्यावहारिकसत्ता पृथिव्यादीनां भादानां तदापि विद्यमानत्वात् कथं नोसदितिनिषेधः । तत्राह—नासीद्रजइत्यादि लोकारजस्युच्यन्तइतियास्कः । अत्रच सामान्यापेक्षया एकवचनं व्योम्नोपक्ष्यमाणत्वात् तस्याधस्तनाः पातालादयः पृथिव्यंतानासन् इत्यर्थः तथा व्योमान्तरिक्षं तदपि नो नैवासीत् परइति सकारान्तं परस्तादित्यर्थे वर्तते परशब्दाच्छान्दसस्तासेरर्थे असिप्रत्ययः परः व्योम्नः परस्तादुपरि देशे द्युलोकप्रभृतिसत्यलोकान्तं यदस्ति तदपि नासीदित्यर्थः अनेन चतुर्दशभुवनगर्भं ब्रह्मांडरूपेण निषिद्धं भवति । अथ तदावरकत्वेन पुराणेषु प्रसिद्धानि यानि त्रियदादिभूतानि तेषामवस्थानप्रदेशं तदावरणनिमित्तं चाक्षेपमुखेन क्रमेण निषेधयति—किमावरीवरिति । किमावरीवरणीयं तत्त्वं आवरकभूतजातं आवरीवः अत्यन्तमावृणुयात् आवार्याभावात्तदावरकमपि नासीदित्यर्थः वृणोतेर्यद्भुगन्ताच्छान्दसे लडि तपि रूपमंतत् । यद्वा किमिति प्रथमैव किं तत्वमावरकमावृणुयात् आवार्याभावात् आव्रियमाणं वत्तदपि स्वरूपेण नासीदित्यर्थः । आवृण्वत् तत्त्वं कुह कुत्र देशे अवस्थायावृणोति आधारभूतस्तादृशोदेशोपि नासीदित्यर्थः । किंशब्दात्सप्तम्यर्थे हप्रत्ययः कृतिहोरिति प्रकृतेः कृ आदेशः कस्यशर्मन् कस्य वा भोक्तुः जीवस्य शर्मणि सुखे सुखदुःखसाक्षात्कारलक्षणेवा निमित्तभूते सति तदावरकं तत्वमावृणुयात् जीवानामुपभोगार्थाहिसृष्टिः तस्यां हि सत्यां ब्रह्मांडस्य भूतैरावरणं प्रलयदशायां च भोक्तारोजीवाः उपाधिविलयात् प्रविलीनाइति कस्यर्कश्चदपि भोक्तान संभवति इत्यावरणस्य निमित्तत्वाभावादपि तन्न घटतइत्यर्थः । एतेन भोग्यप्रपञ्चवत् भोक्तृप्रपञ्चोपि तदानीं नासीदित्युक्तं भवति । किंशब्दादुत्तरस्य डसः सावेकाचइति प्राप्तस्योदात्तत्वस्य नगोश्वन्त्सावर्णेति एतिषेधः । सुपांसुलुगितिशर्मणः सप्तम्यालुक् । यद्यपि सावरणस्य ब्रह्मांडस्य निषेधेन तदन्तर्गतं अप्रसत्त्वमपि निराकृतं तथाप्यापोवाइदमग्रे सलिलमासीत् इत्यादिश्रुत्या कश्चिदपांसद्भावमाशंकेत तं प्रत्याचष्टे अंभःकिमासीदिति । गहनं दुःप्रवेशं गभीरं दुरवस्थानं अत्यगाधं ईदृशमंभः किमासीत्तदपि नैवासीदित्यर्थः । श्रुतिस्त्ववान्तरप्रलयविषया ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

नमृत्युरासीद्मृतं न नहिं नरात्र्या अहं आसीत्प्रक्रेतः ।

आनीदवातं स्तुधया तदेकं तस्माद्भान्यन्नपरः किंच नासं ॥ २ ॥

न । मृत्युः । आसीत् । अमृतम् । न । तर्हि । न । रात्र्याः ।
 अह्नः । आसीत् । प्रदक्तेतः । आनीत् । अवातम् । स्वधया । तत् ।
 एकम् । तस्मात् । ह । अन्यत् । न । परः । किम् । च । आस ॥ २॥

ननूक्तस्य प्रतिसंहारस्य संहर्त्रपेक्षत्वात् सएव संहर्ता मृत्युर्विद्यतइत्यतआह—नमृत्युरा-
 सीदिति । ननु यदि सनासीत् तर्हि तदभावकृतं अमृतं अमरणं प्राणिनामवस्थानं तदानीमपि
 स्यात् तत्राह अमृतं न तर्हीति । तर्हि तस्मिन् प्रतिहारसमये । अयं भावः—सर्वेषां प्राणिनां प-
 रिपक्वं भोगहेतुभूतं सर्वं कर्म यदोपभुक्तमासीत् तदा भोगाभावात् निष्प्रयोजनमिदं जगत् इ-
 ति परमेश्वरस्य मनसि संजिंहीर्षा जायते तथैव समृत्युः सर्वं जगत्संहरतइति । किमनेन मृ-
 त्युना संहर्त्रा तदभावकृतं वा कथममरणं स्यादिति । एतदेवाभिप्रेत्य कठैरान्नायते—यस्यब्र-
 ह्मचक्षत्रंचोभेभवत् ओदनंमृत्युर्यस्योपसेचनंकइत्थावेदयत्रसइति । नन्वेतस्य सर्वस्याधिकर-
 णभूतः कालोविद्यतइत्यतआह नरात्र्याइति रात्र्याअह्नश्च प्रकेतः प्रज्ञानं नासीत् तद्धे-
 तुभूतयोः सूर्याचन्द्रमसोरभावात् एतेनाहोरात्रनिषेधेन तदात्मकोमासर्तुसंवत्सरपञ्चतिकाः
 सर्वः कालः प्रत्याख्यातः । कथं तर्हि नोसदासीत्तदानीमिति कालवाची प्रत्ययः
 उपचारादिति ब्रूमः यथेदानीन्तननिषेधस्य कालोवच्छेदकः तथा मायापि तदवच्छेदहेतु-
 रिति अवच्छेदकत्वसाध्येन अकालेपि कालवाची प्रत्ययः । यदवादिष्म ब्रह्मणः परमार्थसत्त्व
 मग्रे वक्ष्यतइति तदिदानीं दर्शयत्यानीदिति । तत्सकलयेदान्तप्रसिद्धं ब्रह्मतत्त्वमानीत् प्राणितवत्
 नन्वेवं प्राणनकर्तुः जीवभावापन्नस्यैव ब्रह्मणः सत्त्वं स्यात् विवक्षितस्य निरुपाधिकस्य ब्रह्म-
 णः अप्राणोत्समनाःशुद्धइति तस्य प्राणसंबन्धाभावात् । तत्राह अवातमिति अयमाशयः आ-
 नीदित्यत्र धात्वर्थः क्रिया तत्कर्ता तस्य च भूतकालसंबन्धइति त्रयोर्थाः प्रतीयन्ते तत्र समु-
 दायोन विधीयते यथाग्रयेष्टाकपालइति । येन ब्रह्मणः सत्त्वं न स्यात् । किं तर्हि अनेन कर्तृ-
 त्वमनूद्य भूतकालसत्तालक्षणोगुणोविधीयते दध्नाजुहोतीति वाक्यान्तरविहिताग्निहोत्रानुवादेन
 तत्र गुणविधानं तत्राप्यनेनकर्तृत्वविशिष्टस्य न पूर्वकालसत्ताविधायते तन्निषेधानुपपत्तिप्रसं-
 गात् अतोनेनकर्तृत्वेनेदानींतनेनोपलक्षितं यन्निरुपाधिकं परं ब्रह्म तस्यैव भूतकालसत्तावि-
 धीयतइति न कश्चिदोषइति । नन्वीदृशस्य ब्रह्मणः मायया सह संबन्धासंभवात् संख्या-
 भिमता स्वतंत्रा सद्वृषा सत्वरजस्तमोगुणात्मिका मूलप्रकृतिरेवाभिमतेति किंनोसदिति निषेधः
 तत्राह—स्वधयेति । स्वस्मिन् धीयते धियते आश्रित्यवर्ततइति स्वधा माया तथा तद्ब्रह्म एक

अविभागापन्नासीत् सहयुक्तेषु मानइति तृतीया सहशब्दयोगाभावेऽपि संहार्थयोगे भवति
 बृद्धोयूनेति निपातनात् लिंगात् अत्र प्रकृतिप्रत्ययाभ्यां तस्याः स्वातंत्र्यं निवार्यते यद्यप्यसं-
 गस्य ब्रह्मणः तथा सह संबन्धेन संभवति तथापि तस्मिन् विद्यया तत्स्वरूपमिव संबन्धोप्य-
 ध्यस्यते यथा शुक्तिकायां रजतस्य एतेन सद्रूपत्वमपि तस्याः प्रत्याख्यातं । ननु यदि मायाब्रह्म-
 णा सहाविभागापन्ना तर्हि तस्या अनिर्वाच्यत्वाद्ब्रह्मणोऽपि तत्प्रसंगइति कथं तस्य सत्त्वमुक्तमानी-
 दवातमिति ब्रह्मणो वास्तुत्वात्तस्या अपि सत्त्वप्रसंगइति कथं नोऽसदासीति सत्त्वप्रतिषेधः । मैवं
 अनुभवदृष्ट्या ऐक्यावभासेऽपि युक्त्या विविच्य मायांशस्यानिर्वाच्यत्वं ब्रह्मणः सत्त्वंच प्रतिपा-
 दितं ननु दृग्दृश्याविति द्वावेव पदार्थौ आनीदवातंस्वधयेति तौचेदंगीक्रियेते तत्किमपरमव-
 शिष्यते यन्नासीद्रजइत्यादिना प्रतिषिध्येत तत्राह तस्मादिति तस्माद्ध तस्मात्स्वत्वं पूर्वोक्ता-
 न्मायासहिताद्ब्रह्मणः अन्यत्किंचन किमपि वस्तु भूतभौतिककामकं जगन्नास न बभूव
 छन्दस्युभयथेति लिटः सार्वधातुकत्वाद्स्तेर्भूभावाभावः ननु तदानीमन्यस्य सत्त्वनिषेधेन
 शक्यः असत्त्वेचाप्रसक्तत्वान्न निषेधोपयोगइत्यत आह परइति परः परस्तात्सृष्टेः ऊर्ध्वं वर्त-
 मानं इदं जगत् तदानीं न बभूवेत्यर्थः अन्यथा उक्तेरित्या कचिदपि निषेधेन स्यादिति
 भावः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

तमं आसीत् तमं सागूह्ममग्रे प्रकेतं सल्लितं सर्वमाइदम् ।

तुच्छयेनाभ्वर्पिहितं यदासीत् तपसस्तन्महिना जायतैकम् ॥ ३ ॥

तमः । आसीत् । तमसा । गूह्मम् । अग्रे । अप्रकेतम् । सल्लितम् ।

सर्वम् । आः । इदम् । तुच्छयेन । अभुः । अपिहितम् । यत् ।

आसीत् । तपसः । तत् । महिना । अजायत । एकम् ॥ ३ ॥

* ननु कप्रकारेण यदि पूर्वमिदं जगन्नासीत् कथं तर्हि तस्य जन्म जायमानस्य जनिक्रि-
 यायां कर्तृत्वेन कारकत्वात् कारकं च कारणावान्तरविशेषइति कारकस्य सतोऽनियतपूर्वक्षण
 वर्तित्वस्यावश्यभावात् अथैतद्दोषपरिजिहीर्षया जनिक्रियायाः प्रागपिदद्विद्यतइत्युच्यते कथं
 तस्य जन्म अत आह-तमसागूह्ममग्रेइति । अग्रे सृष्टेः प्राक् प्रलयदशायां भूतभौतिकं सर्वं जग

तै तमसा गूढं यथा नैशं तमः सर्वपदार्थजातमावृणोति तद्द्रव आत्मतत्त्वस्यावरकत्वान्मायापर-
संज्ञं भावरूपाज्ञानमत्र तमइत्युच्यते तेन तमसा निगूढं संवृतं कारणभूतेन तेनाच्छादितं भव-
ति आच्छादकात्तस्मात् तमसोनामरूपाभ्यां यदाविर्भवनं तदेवतस्यजन्मेत्युच्यते एतेन कारणा-
वस्थायामसद्वकार्यमुत्पद्यतइत्यसद्वादिनोसत्कार्यवादिनो येमन्यन्ते ते प्रत्याख्याताः । ननु का-
रणे तमसितज्जगदात्मकं कार्यं विद्यते चेत्कथं नासीद्जइत्यादि निषेधः । तत्राह—तमआसीदि-
ति तमोभावरूपाज्ञानं मूलकारणं तद्रूपता तदात्मनां यतः सर्वं जगत् प्राक् तम आसीत् अतोनि-
षिध्यतइत्यर्थः नन्वावरकत्वादावरकं तुमः कर्तुं आवार्यत्वात् जगत्कर्म कथं तयोः कर्मकर्त्रो-
स्तादात्म्यं तत्राह अप्रकेतमिति । अप्रकेतं अप्रज्ञायमानं । अयमर्थः यद्यपि जगतः तमसश्च कर्म-
कर्तृभावोयौक्तिकोविद्यते तथापि व्यवहारदशायामिव तस्यां दशायां नामरूपाभ्यां विस्पष्टं
न ज्ञायतइति तादात्म्यवर्णनं । अतएव मनुना स्मर्यते—आसीदित्तमोभूतमप्रज्ञातमलक्षणं ।
अप्रतर्क्यमनिर्देश्यमसुप्तमिवसर्वतइति । कुतोवा नप्रज्ञायते तत्राह—सलिलं सलगतौ औणा-
दिकः इलच् इदं दृश्यमानं सुर्वं जगत्सलिलं कारणेन संगतं अविभागापन्नं आः आसीत्
अस्तेर्लङ् इति बहुलंछन्दसीति इडभावे हल्ङ्चाभ्यइति तिलोपे . तिप्यनस्तेरिति पर्यु-
दासादकाराभावः यद्वा सलिलमिति लुप्तोपमं सलिलमिव यथा क्षीरेणाविभागापन्नं नी-
रंदुर्विज्ञानंतथा तमसा अविभागापन्नं जगत् नशक्यविज्ञानमित्यर्थः । ननु विविधविचित्र-
रूपभूयसः प्रपंचस्य कथमतितुच्छेन तमसा क्षीरेण नीरस्येवाभिभवः तथा तमोपि क्षी-
रवद्वलवदित्येवोच्यते तर्हि दुर्बलस्य जगतः सर्गसमयेपि नोद्भवसंभवइत्यतआह तुच्छये-
नेति । आसमन्ताद्भवतीत्याभु तुच्छयेन छान्दसोयकारोपजनः तुच्छेन तुच्छकल्पनेन सदसं-
द्विलक्षणेन भावरूपाज्ञानेनापिहितं छादितमासीत् दधातेः कर्मणि निष्ठा दधातेर्हिः
गतिरनन्तरइति गतेः प्रकृतिस्वरत्वं ! एकं एकीभूतं कारणेन तमसा अविभागात्तां प्राप्तमपि
तत्कार्यजातं तपसः स्रष्टव्यपर्यालोचनरूपस्यमहिना माहात्म्येनाजायत उत्पन्नं । तपसः स्रष्टव्य-
पर्यालोचनरूपत्वंचान्यत्राप्नायते—यः सर्वज्ञः सर्वविद्यस्यज्ञानमयंतपइति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

कामस्तदग्रेसमं वर्तताधिमनसोरेतः प्रथमं यदासीत् ।

सतोबन्धुमसंतिनिर्विन्दन्त्विदंतीष्याकवयोमनीषा ॥ ४ ॥

कामः । तत् । अये । सम् । अवर्तत । अधि । मनसः । रेतः ।
 प्रथमम् । यत् । आसीत् । सतः । बन्धुम् । असति । निः ।
 अविन्दन् । हृदि । प्रतिदृश्यं । कवयः । मनीषा ॥ ४ ॥

ननुकरीत्या यदीश्वरस्य पर्यालोचनं जगतः पुनरुत्पत्तौ कारणं तदेव किंनिबन्धनमित्यतआह कामस्तदग्रइति । अग्रे अस्य विकारजातस्य सृष्टेः प्रागवस्थायां परमेश्वरस्य मनसि कामः समवर्तत सम्यग्जायत सिसृक्षा जातेत्यर्थः । ईश्वरस्य सिसृक्षावा किंहेतुकेत्यतआह मनसइति । मनसः अन्तःकरणस्थ संबन्धिवासनाशेषेण मायायां विलीनेन्तःकरणे समवेतं सामान्यापेक्षमेकवचनं सर्वप्राण्यन्तःकरणेषु समवेतमित्यर्थः एतेनात्मनोगुणाधारत्वं प्रत्याख्यातं । तादृशं रेतः भाविनः प्रपंचस्य बीजभूतं प्रथममतीतेकल्पे प्राणिभिः कृतं पुण्यात्मकं कर्म यत् यतः कारणात् सृष्टिसमये आसीत् अभवत् भूषणु वर्धिष्णवजायत परिपक्वं सत् फलोन्मुखमासीदित्यर्थः तत् ततोहेतोः फलप्रदस्यसर्वसाक्षिणः कर्माध्यक्षस्यपरमेश्वरस्यमनसि सिसृक्षाजायतइत्यर्थः । तस्यां च जातायां स्रष्टव्यं पर्यालोच्य ततः सर्वं जगत्सृजति । तथाचान्नायते—सोकामयत बहुःस्यांप्रजायेयेति सतपोतप्यत सतपस्तप्त्वा इदं सर्वमसृजत यदिदं किंचेति । श्रुतिरात्मनाइत्थमवगमितेथे विद्वदनुभवमप्यनुग्राहकत्वेनप्रमाणयति सतइति । ततः सत्त्वेनेदानीमनुभूयमानस्य सर्वस्य जगतोबन्धुं बन्धकं हेतुभूतं कल्पान्तरे प्राण्यनुष्ठितं कर्मसमूहं कवयः क्रान्तदर्शनाः अतीतानागतवर्तमानाभिज्ञायोगिनः हृदि हृदये विरुद्धया मनीषा मनीषयानुद्ध्या सुपांसुलुगिति तृतीयायालुक् प्रतीष्य विचार्य अन्येषामपीति सांहितिकोदीर्घः असति सद्विलक्षणे अव्याकृते कारणे निरविन्दन् निःकृष्यालभन्त विविच्याजानन्नित्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

तिरश्चीनोवितंतोरश्मिरेषामुधःस्विदासीःदुपरिस्विदासी ३त् ।
 रेतोधाआंसन्महिमानंआसन्त्स्वधाअवस्तात्प्रयतिःपरस्तात् ॥५॥
 तिरश्चीनः । विस्तंतः । रश्मिः । एषाम् । अधः । स्वित् । आसी ३त् ।
 उपरि । स्वित् । आसी ३त् । रेतःधाः । आसन् । महिमानः ।
 आसन् । स्वधा । अवस्तात् । प्रयतिः । परस्तात् ॥ ५ ॥

एवमविद्याकामकर्माणि सृष्टेर्हेतुत्वेनोक्तानि अधुना तेषां स्वकार्यजनने शैध्यं प्रतिपाद्यते येयं नासदासीदित्यविद्या प्रतिपादिता यश्च कामस्तदग्रइति कामः मनसोरेतःप्रथमंयदासीत् इति यत्कर्म एषामविद्याकामकर्मणां वियदादिभूतजातानि सृजतां रश्मिः रश्मिसदृशः यथा सूर्यरश्मिरुदयानन्तरं निमेषमात्रेण युगपत्सर्वं जगद्भ्रामोति तथा शीघ्रं सर्वत्र व्याप्नुवन् यःकार्यवर्गोविततोविस्तृतआसीत् स्वदासीदिति वक्ष्यमाणमत्रापि संबध्यते विचार्यमाणानामिति द्रुतः तत्रोदात्तइत्यनुवृत्तेः सचोदात्तः स्वदिति वितर्के सकार्यवर्गः प्रथमतः किं तिरश्चीनः तिर्यगवस्थितोमध्ये स्थितआसीत् किंवा अधः अधस्तादासीत् आहोस्वित् उपरि उपरिष्ठात्किमासीत् । उपरिस्विदासीदितिच इत्यनुदात्तःद्रुतः । आत्मनआकाशःसंभूतः आकाशाद्वायुःवायोरग्निरित्यादिक्रया पञ्चमीश्रुत्या ततउद्गातारं ततोहोतारमितिवत् क्रमप्रतिपत्तौ सत्यामपि विद्युत्प्रकाशवत् सर्गस्य शीघ्रव्यापनेन तस्य क्रमस्य दुर्लक्षणीत्वात् एतेषु त्रिषु स्थानेषु प्राथम्यं कुत्रेति विचार्यते एवं नाम शीघ्रं सर्वतोदिक्षु सर्गोनिष्पन्नइत्यर्थः । एतदेव विभजते सृष्टेषु कार्येषु मध्ये केचिद्भावारेतोधाः रेतसोबीजभूतस्य कर्मणोविधातारः कर्तारः भोक्तारश्च जीवाआसन् अन्ये भावामहिमानः स्वार्थिकइमनिच् महान्तोवियदादयोभोग्याआसन् एवं मायासहितः परमेश्वरः सर्वं जगत् सृष्ट्वा स्वयं चानुप्रविश्य भोक्तृभोग्यादिरूपेण विभागं कृतवानित्यर्थः अयमेवार्थस्त्वैत्तिरीयके—तत्सृष्ट्वा तदेवानुप्राविशदित्यारभ्य प्रतिपाद्यते । तत्रच भोक्तृभोग्ययोर्मध्ये स्वधा अन्ननामैतत् भोग्यप्रपञ्चः अवस्तात् अवरः निकृष्टआसीत् प्रयतिः प्रयतिता भोक्ता परस्तात् परः उत्कृष्टआसीत् भोग्यप्रपञ्चं भोक्तृप्रपञ्चस्य शेषभूतं कृतवानित्यर्थः । विभाषापरावराभ्यामिति प्रथमार्थे अस्तातिः अस्तातिचेत्यवरशब्दस्य अवादेशः अवस्तादिति संहितायां ईषाअक्षादित्वात्प्रकृतिभावः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

कोअद्भावेदकइहप्रवोचत्कुतआजाताकुतइयंविस्तृष्टिः ।

अर्वाग्देवाअस्यविसर्जनेनाथाकोवेदयतआबभूव ॥ ६ ॥

कः । अद्भा । वेद । कः । इह । प्र । वोचत् । कुतः । आऽजाता ।

कुतः । इयम् । विस्तृष्टिः । अर्वाक् । देवाः । अस्य । विसर्जनेन ।

अर्थ । कः । वेद । यतः । आऽबभूव ॥ ६ ॥ .

एवं भोक्तृभोग्यरूपेण सृष्टिः संग्रहेण प्रतिपादिता एतावद्वाइदं अञ्जैवाञ्जादश्च सोमएवा
 नमग्निरञ्जादइतिवत् अथेदानीं सा सृष्टिः दुर्विज्ञानेति न विस्तरेणाभिहितेत्याह कोअद्धेति ।
 कः पुरुषः अद्धा पारमाथ्येन वेदजानाति कोवा इहास्मिन्लोके प्रथोचत् प्रब्रूयात् इयं दृश्यमा
 नाविसृष्टिः विविधा भूतभौतिकभोक्तृभोग्यादिरूपेण बहुप्रकारासृष्टिः कुतः कस्मादुपादानकार
 णात् कुतः कस्माच्च निमित्तकारणादाजानता समन्ताजानता प्रादुर्भूता एतदुभयं सम्यक् कोवे
 द कोवा विस्तरेण वक्तुंशक्नुयादित्यर्थः । ननुदेवाअजानन्तः सर्वज्ञास्ते ज्ञास्यंति वक्तुं च शक्नुव
 न्तीत्यतआह—अर्वागिति देवाश्चास्य जगतोविसर्जनेन वियदादिभूतोत्पत्त्यनन्तरं विविधं यद्भौ-
 तिकं सर्जनं सृष्टिः तेनअर्वाक् अर्वाचीनाः कृताः भूतसृष्टेः पश्चाज्जाताइत्यर्थः तथाविधास्ते
 कथं स्वोत्पत्तेः पूर्वकालीनां सृष्टिं जानीयुः अजानन्तोवा कथं प्रब्रूयुः उक्तं दुर्ज्ञानत्वं निगमय
 ति-अथ एवं सति देवाअपि न जानन्ति किञ्च तद्भ्यतिरिक्तः कोनाममनुष्यादिवेदे तत् जगत्का
 रणं जानाति यतः कारणात्कृत्स्नं जगदाबभूव अजायत ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

इयं विसृष्टिर्यत आबभूव यदिवा दधे यदिवान् ।

यो अस्य अधक्षः परमेव्यो मन्सो अङ्गवेद यदिवानवेद ॥ ७ ॥ १७ ॥

इयम् । विसृष्टिः । यतः । आबभूव । यदि । वा । दधे ।

यदि । वा । न । यः । अस्य । अधिक्षः । परमे । विसृष्टो मन् ।

सः । अङ्ग । वेद । यदि । वा । न । वेद ॥ ७ ॥ १७ ॥

उक्तप्रकारेण यथाइदं जगत्सर्जनदुर्विज्ञानं एवं सृष्टं जगत् तदुर्ध्वरमपीत्याह इयमिति । यतः
 उपादानभूतात्परमात्मनः इयं विसृष्टिः विविधा गिरिनदीसमुद्रादिरूपेण विचित्रा सृष्टिः आब
 भूव आजाता सोपि किल यदिवा दधे धारयति यदिवा न धारयति एवं च कोनामान्योर्ध्वं
 शक्नुयात् यदि धारयेत् ईश्वरएव धारयेत् नान्यइत्यर्थः एतेन कार्यस्य धारयितृत्वप्रतिपादने
 न ब्रह्मणउपादानकारणत्वमुक्तं भवति । तथाच पारमार्थसूत्रं—प्रकृतिश्चप्रतिज्ञादृष्टान्तानुपरोधादि
 ति । यद्वा अनेनार्धर्चेन पूर्वोक्तं सृष्टिदुर्ज्ञानत्वमेव द्रढयतिकोवेदेत्यनुवर्तते इयं विविधा सृष्टिर्यत-
 आबभूव आसमन्तादजायतेति कोवेद न कोपि नास्त्येव जगतो जन्म कदाचिदनीदृशं जगदिति
 बहवोभ्रान्ताः भवन्त्यपि यतः, जनिकर्तुः प्रकृतिरित्युपादानसंज्ञायां पंचम्यास्तसिल् यस्मात्परमात्म-

नउपादानभूतादाबभूव तं परमात्मानं कीवेद न कोपि प्रकृतितः परमाणुभ्योवा जगज्जन्मेति हि बहवोभ्रान्ताः । तथा सएवोपादानभूतः परमात्मा स्वयमेव निमित्तभूतोपि सन् यदिवा दधेविदधे इदं जगत्ससर्ज यदिवा न ससर्ज । असंदिग्धे संदिग्धवचनमेतत् शास्त्राणि चेत्प्रमाणं स्युरिति यथा । सएव विदधे तं कोवेद अजानन्तोपि बहवोजडात्प्रधानादकर्तृकमेवेदं जगत्स्वयमजायतेति विपरीतं प्रतिपन्नाः विदधतो विधानमजानन्तोपि सएवोपादानभूतइत्यपि कोवेद न कोपि उपादानादन्यः तंस्थएवेश्वरोविदधइति हि बहवः प्रतिपन्नाः देवाअपि यं न जानन्ति तदवाचीनानां एषां तत्परिज्ञाने कैव कथेत्यर्थः । यद्येवं जगत्सृष्टिरन्यन्तदुरवबोधना तर्हि सा प्रमाणपद्धनिमध्यास्तइत्याशंक्य तत्सद्भावे ईश्वरः वेदं प्रमाणयति योअस्येति अस्य भूतभौतिकात्मकस्य जगतोयोध्यक्षईश्वरः परमे उक्लष्टे सत्यभूते व्योमन् व्योमनि आकाशे आकाशवन्निर्मले स्वप्रकाशे यद्वा अवतेस्तर्पणार्थादन्येभ्योपिदृश्यन्तइति मनिन् नेइवशिकृतीतीट्प्रतिषेधः ज्वरत्वरेत्यादिना वकारोपधयोरूठ् सप्तम्यालुक् नडिसंबुध्योरिति नलोपप्रतिषेधः व्योमनि विशेषेण तृप्तेनिरतिशयानन्दस्वरूपइत्यर्थः । यद्वा अवतिर्गत्यर्थः । व्योमनि विशेषेण गन्तव्ये देशकालवस्तुभिरपरिच्छिन्नइत्यर्थः । अथवा अवतिर्ज्ञानार्थः व्योमनि विशेषेण ज्ञातरि विशिष्टज्ञानात्मनि ईदृशे स्वात्मनि प्रतिष्ठितः । श्रूयतेहि—सनत्कुमारनारदयोः संवादे—सभगवः कस्मिन् प्रतिष्ठितइति । स्वमहिम्नोति । ईदृशोयः परमेश्वरः सोअंग अंगेति प्रसिद्धौ सोपि नाम वेद जानाति यदिवा न वेद न जानाति कोनामान्योजानीयात् सर्वज्ञईश्वरएव तां सृष्टिं जानीयात् नान्यइत्यर्थः ॥ ७ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमे सप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

योयज्ञइति सप्तर्चद्वितीयं सूक्तं प्रजापतिपुत्रस्य यज्ञारख्यस्यार्धं आद्या जगती शिष्टास्त्रिष्टुभः अत्रापि यज्ञादीनां केषांचिद्भावानां सृष्टिः प्रतिपाद्यते अतः स्रष्टव्यत्वेन प्रधानभूतोयोर्थः सैव देवता तत्कर्ता प्रजापतिरेव देवता । तथाचानुक्रान्तं—योयज्ञोयज्ञः प्रजापत्यो जगत्याद्येति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

योयज्ञोविश्वतस्तन्तुभिस्तत्तएकशतं देवकर्मभिरायतः ।

इमेवयन्तिपितरोयआयुःप्रव्यापवयेत्यासनेतने ॥ १ ॥

यः । यज्ञः । विश्वतः । तन्तुभिः । ततः । एकंशतम् ।
 देवकर्मभिः । आश्रयतः । इमे । वयन्ति । पितरः । ये ।
 आश्रययुः । प्र । वय । अप । वय । इति । आसते । तते ॥ १ ॥

तन्तुभिस्तनितृभिः विस्तारयितृभिः वियदादिभूतैर्यः सर्गात्मकोयज्ञः विश्वतः सर्वतस्त-
 तोविस्तृतः तथा एकशतं एकं च शतं च एकशतं संख्येति पूर्वपदप्रकृति स्वरत्वं एकोत्तरश-
 तमित्यर्थः ब्रह्मा येषु शतसंख्येष्वात्मीयसंवत्सरेषु जिवति तदभिप्रायेणात्रशतसंख्या जीवता
 तेन प्रजापतिना सार्धमेकशतमित्युच्यते यथा शतायुर्वैपुरुषः शतवीर्यंआत्मैकशतइति अ-
 त्यन्तसंयोगे द्वितीया ब्रह्मणः शतसंदत्सरपर्यन्तं देवकर्मभिर्देवानुद्दिश्यभोक्तृभिः कृतैः
 कर्मभिरायतः दीर्घाभूतः तावत्काटावस्थायी एवमायामविस्तारवान् । पितरः पास्काः प्रजा-
 पतेः प्राणभूताः विश्वसृजोदेवाः वयन्ति निर्मिमते ये देवाः आययुः स्रष्टव्यं सर्वं जगत्
 स्ववयनेन व्यापुः अपिच प्रवयापवयेति । प्रवाणं नाम प्रकृष्टस्य चेतनस्य भोक्तृप्रपंचस्य
 सर्जनं अपवानं नाम अप्रकृष्टस्यनिकृष्टस्याचेतनस्य भोग्यप्रपंचस्य सर्जनं वेज्जन्तुसन्ताने
 समुच्चयेन्यतरस्यामिति लोट् तस्यहिस्वावित्यनुवृत्तेर्हिरादेशः शबगुणयादेशाः अतोहेरिति
 लुक् प्रवयापवयेति वयन्तः प्रवाणमपवानं च कुर्वन्तइत्यर्थः एवंभूताःसन्नः ते विश्वसृजः तते
 विस्तृते सत्यलोके आसते प्राणरूपेण प्रजापतिमुपासते यद्वा ज्योतिष्टोमादिर्यज्ञएवं रूपकत्वेन
 पटात्मना वर्णयते योयज्ञोज्योतिष्टोमादिः तन्तुभिः तन्तुस्थानीयैः अग्निष्टोमात्यग्निष्टोमादिसंस्था-
 भेदैः सप्तभिश्छन्दोभिर्वा विश्वतः सर्वतस्ततोविरतृतः तथा एकशतं तृतीयार्थे प्रथमा एकाधिके-
 नाग्निचयनेनयुक्तैः देवकर्मभिः गवामयनप्रभृतिकैः विश्वसृजामयनान्तैः एकाहादिसत्रात्मकैर्वा
 आयतोदीर्घाभूतः एवमायतोविस्तारवान् यज्ञात्मकोयं पटः प्रजापतिना सृष्टः तं पटं पितरोस्माकं
 पितृभूताः इमे अंगिरसः वयन्ति तस्य पटस्य प्राचीनतन्तुस्थानीयानि स्तुतशस्त्राणि प्रवय त्वं
 कुरु अपवय । तिरश्चीनतन्तुस्थानोयानि यजूंषि त्वं कुरु एवं परस्परं नियुंजानाआसते नियुंज
 न्ति । एवं विस्तृतस्य यज्ञस्य प्रजापतेः सकाशादुत्पत्तिरुत्तरया प्रतिपाद्यते ॥ १ ॥

सैषा द्वितीया—

पुमौएनंतनुतउत्कृणत्तिपुमान्वितन्नेअधिनाकैअस्मिन् ।
 इमेमयूखाउपसेदुरुसदःसामानिचकुस्तसंराण्योतवे ॥ २ ॥

पुमान् । ए॒नम् । त॒नुते॑ । उ॒त् । कृ॒ण॒न्ति॒ । पु॒मान् । वि । त॒न्ने ।
 अधि॑ । नाके॑ । अ॒स्मिन् । इ॒मे । म॒यू॒खाः । उ॒पं । से॒दुः । ऊँ॒ इति॑ ।
 स॒दः । सा॒मानि॑ । च॒क्रुः । त॒स॒राणि॑ । ओ॒त॒वे ॥ २ ॥

पुमान् पुरुषः आदिपुरुषः प्रजापतिः एनं यज्ञं तनुते विस्तारयति सृष्टवानित्यर्थः । तथा-
 च ब्राह्मणं—सप्रजापतिर्यज्ञमतनुत तमाहरत्तेनायजते'ति । प्रजापतिर्यज्ञमसृजत यज्ञंसृष्टमनुब्र-
 ह्मक्षत्रे असृज्येतामिति च । स एव पुमान् सृष्टं यज्ञं उत्कृणन्ति उद्वेष्टयति कृतो वेष्टने रौधादि-
 कः स एव पुमान् प्रजापतिः अस्मिन् भूलोके नाके अकं दुःखं नास्त्यस्मिन्निति नाकः स्वर्गो-
 लोकः नभ्राण्णपादित्यादिना नञ्ः प्रकृतिभावः तत्रच वितन्ने इमं यज्ञं विस्तारयति अधिः
 सप्तम्यर्थानुसन्दी तनोतेऽर्द्धिं तनिपर्योश्छन्दसोत्युश्वालोपः तस्य स्थानिवद्भावात् द्विर्वचनं
 मयूखाः रश्मिभूताः तस्य प्रजापतेः प्राणात्मका इमे विश्वसृजो देवाः सदा सदनं देवयजनं
 स्थानं उपसेदुः विश्वसर्जनहेतुभूतं विश्वसृजामयनाख्यं यज्ञं कर्तुं उपसीदन्ति । उपसद्य च
 सामानि रथन्तरादीन्योतवे वयनाय यज्ञाख्यं वस्त्रमातुं तसराणि तिर्यक्सराणि तिरश्ची-
 नसूत्राणि चक्रुः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

का॒सी॒त्प्र॒मा॒त्प्र॒ति॒मा॒किं॒नि॒दान॒मा॒ज्यं॒कि॒मा॒सी॒त्परि॒धिः॒क॒आ॒सी॒त् ।
 छ॒न्दः॒कि॒मा॒सी॒त्प्र॒उ॒गं॒कि॒मु॒क्थं॒यद्दे॒वा॒दे॒वम॒य॒जन्त॒विश्वे॑ ॥ ३ ॥

का । आ॒सी॒त् । प्र॒ह॒मा । प्र॒ति॒ह॒मा । कि॒म् । नि॒ह॒दानं॑म् । आ॒ज्यं॑म् ।
 कि॒म् । आ॒सी॒त् । परि॒ह॒धिः । कः । आ॒सी॒त् । छ॒न्दः । कि॒म् । आ॒सी॒त् ।
 प्र॒उ॒गम् । कि॒म् । उ॒क्थं॑म् । यत् । दे॒वाः । दे॒वम् । अ॒य॒जन्त॑ । विश्वे॑ ॥ ३ ॥

विश्वसर्जनोपायत्वेन प्रजापतिना सृष्टे यज्ञे विश्वस्य सृष्टारो विश्वसृजो देवाः विश्वसृज-
 नाय तं यज्ञमन्वतिष्ठन् तस्मिन्समये जगतोनुत्पत्तेः जगदन्तःपातिनोऽगोपकरणभूताः पदा-
 र्थाः कथमासन्नित्यनया प्रश्नः क्रियते यद्यदा विश्वे सर्वे साध्या देवाः देवं प्रजापतिं अयजन्त

तदानीं तस्य यज्ञस्य प्रमा प्रमाणं इयत्ता का कथंभूतासीत् तथा प्रतिमा हविःप्रतियोगित्वेन मीयते निर्मायते इति प्रतिमा देवता सा वा तस्य यज्ञस्य कासीत् तथा निदानमादिकारणं यागे अपवृत्तस्य प्रवर्तकं फलं किमासीत् तथा आज्यं घृतं एतदुपलक्षितं हविर्वा तस्य यज्ञस्य किमासीत् तथा परिधिः परितोधीयन्तइति त्रयः परिधयोबाहुमात्राः पलाशादिवृक्षजन्याः परिपूर्वाद्घातेः उपसर्गेघोःकिरिति किप्रत्ययः सामान्यापेक्षमेकवचनं परिधयः के आसन्नित्यर्थः तथा तस्य यज्ञस्य गायत्र्यादिकं छन्दः किमासीत् तथा प्रउगमुक्थं उपलक्षणमेतत् आज्यमउंगादीनि उक्थानि शस्त्राणि वा कान्यासन् एतेषु प्रश्रेषु त्रयाणां उत्तरं दृचेनाह ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अग्नेर्गायत्र्यभवत्सद्युग्वाउष्णिह्यासवितासंबभूव ।

अनुष्टुभासोमउक्थैर्महस्वान्बृहस्पतेर्बृतीवाचमावत् ॥ ४ ॥

अग्नेः । गायत्री । अभवत् । सद्युग्वा । उष्णिह्या । सविता ।

सम् । बभूव । अनुष्टुभा । सोमः । उक्थैः । महस्वान् ।

बृहस्पतेः । बृहती । वाचम् । आवत् ॥ ४ ॥

सहयुग्वा सहयुक्ताग्नेः सहायभूता गायत्री अभवत् यष्टव्यात्प्रजापतेः मुखादजायत देवतासु मध्येग्निः छन्दःसु गायत्री च उभावपि अजायेतामित्यर्थः । तथा च तैत्तिरीयकं—प्रजापतरकामयत प्रजायेयेति समुखतस्त्रिवृतंनिरमिमीत तमग्निर्देवतान्वसृज्यत गायत्रीछन्दइति । उष्णिह्या उष्णिक्छन्दसा सह सविता देवः संबभूव तस्मात्प्रजापतेः जज्ञे टापंचापिहलन्तानामिति वचनात् उष्णिहशब्दात् टाप् तथा महस्वान् तेजस्वी सोमः उक्थैः स्तुतशस्त्रैः अनुष्टुभा अनुष्टुपछन्दसा च सार्धं तस्मादेव प्रजापतेरजायत तथा बृहस्पतेः देवस्य वाचं वाक्यं बृहतीछन्दः आवत् अरक्षत् अगच्छत् वा बृहत्यासार्धं बृहस्पतिरपि तस्मात्प्रजापतेर्जज्ञइत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

विराणिमत्रावरुणयोरभिश्चीरिन्द्रस्यत्रिष्टुबिहभागोअह्नः ।

विश्वान्देवाञ्जगत्याविवेशतेनत्राकृप्रक्वयोमनुष्याः ॥ ५ ॥

विराट् । मित्रावरुणयोः । अभिऽश्रीः । इन्द्रस्य । त्रिऽस्तुप् ।
इह । भागः । अह्नः । विश्वान् । देवान् । जगती । आ ।
विवेश । तेन । चाकूप्रे । ऋषयः । मन्ष्याः ॥ ५ ॥

अपिच मित्रावरुणयोर्देवयोः विराट्छन्दः अभिश्रीः अभिश्रिता आश्रिता आसीत्
विराजा सह मित्रावरुणावपि प्रजापतेः सकाशादजायेतामित्यर्थः । इहास्मिन्यज्ञे अह्नः सव-
नत्रयरूपस्य भागोमध्यंदिनसवनाख्योऽंशः त्रिष्टुप्छन्दश्च इन्द्रस्य अभिश्रयणीयावास्तां तावि-
न्द्रश्च प्रजापतेः सकाशादजायन्तेत्यर्थः । तथाचतैत्तिरीयकं—उरसोबाहुभ्यां पञ्चदशं निर्मिमीत
तमिन्द्रो देवतान्वसृज्यत तत्र त्रिष्टुप्छन्दो बृहत्सामेति तथा विश्वान् सर्वान् देवान् जगतीछन्दः आ-
विवेश प्रविष्टवती विश्वे देवाजगती च प्रजापतेरजायन्तेत्यर्थः । तथाच तैत्तिरीयकं—
तं विश्वे देवा देवता अन्वसृज्यन्त जगतीछन्दो वैरूपं सामेति । उक्तेन प्रकारेण प्रतिमा कासीत्
छन्दः किमासीत् प्रउगं किमुक्थमिति त्रयाणामुत्तरं जातं । आज्यं किमासीत् परिधिः
कआसीत् इत्यनयोत्तरं पुरुषसूक्ते द्रष्टव्यं । तत्र ह्येवमाघ्नायते—देवायज्ञमतन्वत वसन्तो-
अस्यासीदाज्यं ग्रीष्म इध्मः शरद्धविः । समास्या सन् परिधयस्त्रिः सप्तसमिधः कृताः इति । अयमर्थः—
सर्वरसोत्पादको वसन्तः तस्य जगत्सर्जनसाधनस्य यज्ञस्याज्यमासीत् आज्यदध्यादिभीर-
सैः सार्धं तादृशो वसन्तो जायतेत्यर्थः । सर्वरसानां शोषको ग्रीष्मऋतुः इध्म आसीत् शुष्कैः
काष्ठैः सार्धं ग्रीष्मो जायतेत्यर्थः । पच्यमानव्रीहियुक्तः शरदृतुः तस्य यज्ञस्य हविरासीत्
व सप्तच्छदांसि त्रिः सप्त एकविंशतिधा भूत्वा अष्टादशसमिधः त्रयः परिधयश्चासन् ।
कासीत्प्रमाप्रतिमा किंनिदानमित्यनयोरपि प्रश्नयोरप्येवमुत्तरं पूर्वं विश्वसृजोऽमृताः शतं व-
र्षसहस्राणि दोक्षिताः सत्रमासतेति एतेनैव विश्वसृज इदं विश्वमसृजन्तेति च तैत्तिरीयके समा-
घ्नायते । अतस्तस्य यज्ञस्य सहस्रसंवत्सरपरिमितः कालः प्रमाणं विश्वस्य जगतः स-
र्जनमादिकारणं पवर्तकं फलमित्यर्थः । एतदुक्तं भवति—यदा विश्वसृजो देवाः देवं प्रजाप-
तिं विश्वसृजामयनाख्येन यागेनायजन तदा उक्ताः सर्वायागोपकरणाः प्रजापतेः स-
काशादजायन्तेति । यतोऽयाद्भिदेवताभिः सह गायत्र्यादीनि सप्तच्छन्दांसि जातानि अ-
तोहेतोः तेषां छन्दसां अग्न्यादयो देवता इति । छन्दोविचितौ सूत्रितंच—अग्निः सविता सो-
मो बृहस्पतिर्मित्रावरुणा विन्द्रो विश्वे देवा देवता इति । एवं प्राजापत्यो यज्ञोऽनुष्ठितः तेन यज्ञेन ऋ-
षयो मनुष्याश्च चाकूप्रे चकूपिरे कृताः सृष्टा आसन् रूपेः कर्मणि लिटि इरयोरिति रे-

आदेशः कृपेरोलइति लृत्वं तुजादित्वादभ्यासदीर्घः तेनैव यज्ञेन सर्वं जगदसृजन्-
त्यर्थः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

चाकृप्रेतेन ऋषयो मनुष्या यज्ञे जाते पितरो नः पुराणे ।
पश्यन्मन्ये मनसा चक्षसा तान्य इमं यज्ञमयं जन्तुं पूर्वं ॥ ६ ॥

चाकृप्रे । तेन । ऋषयः । मनुष्याः । यज्ञे । जाते । पितरः ।
नः । पुराणे । पश्यन् । मन्ये । मनसा । चक्षसा । तान् । ये ।
इमम् । यज्ञम् । अयं जन्तुः । पूर्वं ॥ ६ ॥

पुराणे चिरन्तने तस्मिन् यज्ञे जाते विश्वसृष्टिः देवैः सम्यगनुष्ठिते सति तेन यज्ञेन ऋष
यो मनुष्या नोस्माकं पितरः पूर्वपुरुषाश्च चाकृपे अकल्प्यन्त असृज्यन्त इममीदृशं यज्ञं ये पूर्वं
साध्या देवाः प्रजापतेः प्राणभूताः अयजन्त अन्वतिष्ठन् तान् देवान् प्राणात्मना सर्वत्र वर्तमानान्
चक्षसा दर्शनहेतुना मनसा पश्यन् जानन् मन्ये तानेव विश्वसृष्ट्यन् देवान् स्तौमि मन्यति रचं
तिकर्मा ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

सहस्तोमाः सहस्रच्छन्दस आवृतः सहप्रमा ऋषयः सप्तदैव्याः ।
पूर्वेषां पन्थामनुदृश्य धीरां अन्वालेभिरे रथ्यो उ न रश्मीन् ॥ ७ ॥ १८ ॥

सहस्रस्तोमाः । सहस्रच्छन्दसः । आवृतः । सहस्रप्रमाः । ऋषयः ।
सप्त । दैव्याः । पूर्वेषाम् । पन्थाम् । अनुदृश्यं । धीराः ।
अनुदृश आलेभिरे । रथ्यः । न । रश्मीन् ॥ ७ ॥ १८ ॥

स्तोमैः त्रिवृत्पंचदशादिभिः सह वर्तमानाः सहस्तोमाः सहस्रच्छन्दसः गायत्र्यादिभिः छन्दोभिः
सहवर्तमानाः आवृत आवर्तमानाः सहप्रमाः प्रमितिः प्रमा यज्ञस्येयत्तापरिज्ञानं तेन सह वर्तमा
नाः दैव्याः देवस्य प्रजापतेः संबन्धिनः यद्वा देवानां यष्टव्यानां संबन्धिनः ऋषयोद्गृह्यारः स

संसंख्याकाः शीर्षण्यः धृद्वा मरीचिप्रमुखाः समऋषयः होत्रादयः सप्तवषट्कर्तारोवा एवंविधाएते
पूर्वेषां पूर्वपुरुषाणां अङ्गिरःप्रभृतीनां विश्वसृजां देवानां वा पंथां पंथानं अनुष्ठानमार्गं अनुदृ
श्य क्रमेण ज्ञात्वा धीराः धीमन्तः सन्तः अन्वालोभिरे अनुक्रमेणारब्धवन्तः यागानुष्ठाने प्रवृत्ताइ
त्यर्थः रथयोनं यथा रथिनः रथेन युक्ताः रथस्य नेतारः सूताः रथीन् रथे अश्वनियोजनार्था
न् प्रग्रहान् सम्यग्रथस्य नयनाय, हस्तेनान्वारभन्ते अन्वारभ्य च सम्यक् तं रथं प्रवर्तयन्ति
एवमेतेषु अनुष्ठानमार्गं श्रुतितोवगम्य सम्यगन्वतिष्ठन् इत्यर्थः ॥ ७ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमे ष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

अपप्राचइति सप्तर्चं तृतीयं सूक्तं कक्षीवतः पुत्रस्य सुकीर्तेरार्षं चतुर्थी अनुष्टुप्
शिष्टास्त्रिष्टुभिः चतुर्थीपञ्चम्यौ अश्विदेवत्ये शिष्टाएन्द्रः तथाचानुक्रान्तं—अपप्राचः सुकी-
र्तिः काक्षीवतोमध्येनुष्टुप् चोत्तराचाश्विन्याविति । षष्ठेहनि ब्राह्मणाच्छंसिनः उक्थशस्त्रे
एतत्सूक्तं । सूत्रितंच—सुकीर्तिंब्राह्मणाच्छंसी वृषाकपिंचपंक्तिशंसमिति । चातुर्विंशिकेहनि मा-
ध्यंदिनसवने मैत्रावरुणस्य अपप्राचइत्येषा आरंभणीया कद्वत्प्रगाथानन्तरं शंसनीया ।
सूत्रितंच—कद्वन्तः प्रगाथाअपप्राचइन्द्रविश्वौअमित्रानिति । अहर्गणेष्वपि द्वितीयादिष्वहस्तु
तस्यैव तस्मिन्नेव शस्त्रे आरंभणीया । सूत्रितंच—आरंभणीयाः पर्यासान् कद्वतोहरहः
शस्यानीति होत्रकाद्वितीयादिष्वेवेति ।

सैषा प्रथमा—

अपप्राचइन्द्रविश्वौअमित्रानपापाचोअभिभूतेनुदस्व ।
अपोदीचोअपशूराधराचउरौयथातवशर्मन्मदेम ॥ १ ॥

अपं । प्राचः । इन्द्र । विश्वान् । अमित्रान् । अपं । अपाचः ।
अभिभूते । नुदस्व । अपं । उदीचः । अपं । शूर । अधराचः ।
उरौ । यथा । तव । शर्मन् । मदेम ॥ १ ॥

हे इन्द्र प्राचः प्रमुखमंचतः प्राग्देशे वर्तमानान् अस्मत्तः पूर्वभागे वर्तमानानित्य-
र्थः प्रपूर्वादंचतेः ऋत्विगित्यादिना किन् अनदितामिति न लोपः शसि अचइत्यकारलो-

पे चाविति दीर्घत्वं अनिगन्तोचतौषप्रत्ययइति गतेः प्रकृतिस्वरत्वं । तादृशान् विश्वान्
सर्वान् अमित्रान् शत्रूनपनुदस्व अस्मत्तोपगमय तथा हे अभिभूते शत्रूणामभिभवित-
रिन्द्र अपाचः अपमुखमंचतः पृष्ठभागे वर्तमानान् सर्वान् शत्रूनपनुदस्व अपिच उदीचः
ऊर्ध्वं अंचतः उपरिवर्तमानान् उत्पूर्वादंचतेः पूर्ववत्किनि उदर्ददित्यंचतेरकारस्यईकारः पू-
र्ववत्स्वरः तथाविधानपि शत्रूनपनुदस्व तथा हे शूर शौर्यवन्निन्द्र अधराचः अधरदे-
शमधोभागमंचतश्च अधस्तनानपि शत्रूनपनुदस्व अधरशब्दोपपदादंचतेः शसि पूर्ववत्प-
क्रिया चाविति पूर्वपदान्तोदात्तः उरौ विस्तीर्णे तव संबन्धिनि त्वया दत्ते शर्मन् शर्मणि गृहे
सुखे वा यथा वयं मदेम निरुपद्रवाः सन्तोहृष्येम तथा त्वं सर्वत्रवर्तमानान्स्मदीयान्
शत्रून्विनाशयेत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

कुविद्द्वयवमन्तोयवंचिद्यथादान्त्यनुपूर्वविष्युय ।

इहेहैषांरुणुहिभोजनानियेवर्हिषो नमोऽवृत्तिं न जग्मुः ॥ २ ॥

कुवित् । अङ् । यवंसमन्तः । यवम् । चित् । यथा । दान्ति ।

अनुपूर्वम् । विष्युय । इहेइह । एषाम् । रुणुहि । भोजनानि ।

ये । बर्हिषः । नमःऽवृत्तिम् । न । जग्मुः ॥ २ ॥

अंग हे इन्द्र यवमन्तः यवादिधान्ययुक्ताःकर्षकाः यवंचिद्य उपलक्षणमेतत् यवगोधूमादी
न् अनुपूर्वयोषोधान्यविशेषः प्रथमं पच्यते तेनानुपूर्व्येण विष्युय पृथक्कृत्य यथा कुविद्द्वहुलंदा
न्ति लुनन्ति दाप् लवने आदादिकः विपूर्वाद्यौतेर्त्यपि युषुवोर्दीर्घश्छन्दसीतिदीर्घः एवं इहेह
अस्मिन्नस्मिन् देशे सर्वस्मिन् एषां यजमानानां भोजनानि धननामैतत् भोगसाधनानि धना
नि रुणुहि कुरु यस्य यस्मिन्देशे यद्धनं अपेक्षितं तदनुगुणं प्रयच्छेत्यर्थः एतश्चप्रत्ययाच्छन्द
सिवावचनमिति हेर्लुगभावः । एषामित्युक्तं केपुनरिमइत्यतआह हे यजमानाबर्हिषः यज्ञस्य
नमोऽवृत्तिं नमसोहविलक्षणस्यान्नस्य नमस्कारात्मकस्य स्तोत्रस्य वा वर्जनं अकरणं न जग्मुः
न प्रामुबन्ति किंतु सर्वदा हविर्भिर्यजन्ति स्तुतिभिः स्तुवन्ति च एषां रुणुहीत्यन्वयः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

नहिस्थूर्यृतुथायातमस्तिनोतश्रवोविविदेसंममेषु ।

गव्यन्तइन्द्रंसख्यायविप्रांअश्वायन्तोवृषणंवाजयन्तः ॥ ३ ॥

नहि । स्थूरिं । ऋतुऽथा । यातम् । अस्ति । न । उत । श्रवः ।

विविदे । सम्ऽगमेषु । गव्यन्तः । इन्द्रम् । सख्याय । विप्राः ।

अश्वयन्तः । वृषणम् । वाजयन्तः ॥ ३ ॥

एकेन धुर्येण युक्तमनः स्थूरीत्युच्यते ऋतुथा ऋतौ यद्यस्मिन्काले प्राप्तव्यं तद्योग्यकाले स्थूर्यनः यात्रं तं देशं प्राप्तं नैह्यस्ति नहिभवति एकेन धुर्येण युक्तः शकटः शीघ्रं गन्तव्यं नप्राप्नोतीत्यर्थः । उतापिच संगमेषु संग्रामेषु श्रवोन्नं यशोवा न विविदे न लभते इन्द्रस्तूक्तविलक्षणः वृषणं वर्षितारं तमिन्द्रं गव्यन्तः गाइच्छन्तोविप्राः मेधाविनोवयं सख्याय सत्त्विकर्मणे आह्वया मइतिशेषः । कथंभूताः अश्वायन्तः अश्वानप्यात्मनइच्छन्तः वाजयन्तः अन्नकामाबलका माश्च ॥ ३ ॥

सौत्रामण्यां सुराग्रहाणां पुरोनुवाक्या युवमित्येषा । सूत्रितंच-युवंसुराममश्विनेति ग्रहाणांपुरोनुवाक्येति ।

सैषा चतुर्थी—

युवंसुराममश्विना नमुचावासुरेसचा ।

विपिपानाशुभस्पतीइन्द्रं कर्मस्वावतम् ॥ ४ ॥

युवम् । सुरामम् अश्विना । निमुचौ । आसुरे । सचा । त्रिऽपिपाना ।

शुभः । पती इति । इन्द्रम् । कर्मऽसु । आवतम् ॥ ४ ॥

हे अश्विनां अश्विनौ हे शुभस्पती उदकस्य शोभनालंकारस्य वा पती पालयितारौ सुरामं सुष्ठु रमणसाधनं इदं हविः विपिपाना विशेषेण पीतवन्तौ युवं युवां सचासन्तौसंगतौ आसुरे असुरपुत्रे नमुचौ एतत्संज्ञे असुरे हन्तव्ये सति कर्मसु बोधनकर्मसु इन्द्रमावतरंक्षतं

विपिपाना पापाने इत्यस्मात् लिटः कानच् बहुलंछन्दसीत्यभ्यासस्येत्वं शुभस्पती इति सुबामं-
त्रितइति षष्ठ्यन्तस्य पराङ्गवद्भावात् षष्ठ्यामंत्रितसमुदायस्याष्टमिकं सर्वानुदात्तत्वं ॥ ४ ॥

पूर्वोक्तानामेव ग्रहाणां पुत्रमिवेति याज्या । सूत्रितंच—पुत्रमिवपितरावश्विनोभेति याज्येति ।

सैषा पंचमी—

पुत्रमिवपितरावश्विनोभेन्द्रावधुःकाव्यैर्दंसनाभिः ।

यत्सुरामंव्यपिबःशचीभिःसरस्वतीत्वामघवन्नभिष्णक् ॥ ५ ॥

पुत्रमइव । पितरौ । अश्विनौ । उभा । इन्द्रं । आवधुः ।

काव्यैः । दंसनाभिः । यत् । सुरामंम् । वि । अपिबः । शचीभिः ।

सरस्वती । त्वा । मघवन् । अभिष्णक् ॥ ५ ॥

हे इन्द्र त्वां पितरौ मातापितरौ पुत्रमिव पितामात्रेति पितुः शेषः उभा उभावश्विनौ का-
व्यैः प्रशस्यैः दंसनाभिः आत्मीयैः कर्मभिः आवधुः मध्यमोव्यत्येन आवतुः ररक्षतुः त्वंच सु-
रामं सुखेन रमणसाधनं हविः यद्यदा शचीभिः शक्तिभिः सार्धं व्यपिबः विशेषेण पीतवानसि
तदा हे मघवन् धनवन् इन्द्र सरस्वती देवी त्वा त्वां अभिष्णक् उपासेवत अभिष्णक् उपसेवा-
यां कंठादिः छान्दसोयगभावः लडि बहुलंछन्दसीति शपोलुक् हल्ङ्याब्रह्मइतिलोपः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

इन्द्रःसुत्रामास्ववाँअवाँभिःसुमृळीकोभंवतुविश्ववेदाः ।

बाधताँद्वेषोअभयंक्रणोतुसुवीर्यस्यपतयःस्याम ॥ ६ ॥

इन्द्रः । सुत्रामा । स्ववान् । अवाँभिः । सुमृळीकः । भवतु ।

विश्ववेदाः । बाधताम् । द्वेषः । अभयम् ।

क्रणोतु । सुवीर्यस्य । पतयः स्याम ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

तस्यवयंसुमंतौयज्ञियस्यापिभद्रेसौमनसेस्याम ।

ससुत्रामास्ववाँइन्द्रोअस्मेआराच्चिद्वेषःसनुतर्युयोतु ॥ ७ ॥ १९॥

तस्य । वषम् । सुष्टमत्तौ । यज्ञियस्य । अपि । भद्रे ।
 सौमनसे । स्याम् । सः । सुष्ट्रामां । स्वष्टवान् । इन्द्रः । अस्मे इति ।
 आरात् । चित् । द्वेषः । सनुतः । युयोतु ॥ ७ ॥ १९ ॥

इमे त्रातारमिन्द्रमित्यस्मिन्वर्गे (ऋ. स. ४. ७. ३२) व्याख्याते ।

अक्षरार्थस्तु—सुष्टु त्राता धनवान् सर्वस्य वेदिता इन्द्रः रक्षणैः सुष्टु सुखयितां भवतु
 शत्रूंश्चहिनस्तु भयराहित्यं च करोत्वस्माकं अतोवयं शोभनवीर्योपेतस्य धनस्य स्वामिनोभवे-
 मेति । सप्तम्यास्तु तस्य यज्ञार्हस्येन्द्रस्यानुग्रहबुद्धौ भजनीयेसौमनस्येच वयं विषयभूताभवेम
 सुष्टु त्राता धनवान्सइन्द्रः अस्मत्तोदूरदेशे द्वेष्टनन्तर्धनं योजयत्विति ॥ ६ ॥ ७ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमे एकोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

ईजानमिति सप्तमं चतुर्थं सूक्तं नृमेधपुत्रस्य शकपूतस्यार्थं मित्रावरुणदेवताकं आद्यात्
 लिङ्गोक्तद्युभूम्यश्विदेवताका न्यंकुसारिणी द्वितीयद्वादकत्र्यष्टकवती द्वितीयाषष्ठ्यौ प्रस्तारपं
 की द्विद्वादशकव्यष्टकवत्यौ । सप्तमी महासतोबृहती त्र्यष्टकद्विद्वादशकवती । शिष्टास्तिस्रोविराड्
 पा एकादशिनस्त्रयोष्टकश्चेतिलक्षणलक्षिताः । तथाचानुक्रान्तं—ईजानं शकपूतोनामैधोमैत्रावरुणं
 न्यंकुसारिण्याद्यालिङ्गोक्तदेवतान्त्या महासतोबृहती उपाद्योपांत्ये प्रस्तारपंकी शेषाविराड्पा-
 इति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

ईजानमिद्यौगूर्तावसुरीजानंभूमिरभिप्रभूषणि ।
 ईजानंदेवावश्विनौवभिसुश्रैरंवर्धताम् ॥ १ ॥

ईजानम् । इत् । द्यौः । गूर्तवसुः । ईजानम् । भूमिः ।
 अभि । प्रभूषणि । ईजानम् । देवौ । अश्विनौ । अभि ।
 : । अवर्धताम् ॥ १ ॥

गूर्तवसुः गूर्तमुद्यतं स्तोतृभ्यः दानाय हस्तेधृतं वसु धनं यस्याः सा तथोक्ता गुरी उद्यम
ने निष्ठा श्वीदितोनिष्ठायामितीट्प्रतिषेधः नसत्तनिषत्तेत्यादिना निपातनान्निष्ठानत्वाभावः अन्ये-
षामपीति सांहितिकोदीर्घः बहुव्रीहौपूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं ईदृशीद्यौः द्युलोकाभिमानिनी देवता
ईजानमित् यज्ञैरिष्टवन्तमेव पुरुषं अभिवर्धयति यजेल्लिटः कानच् वचिस्वपीति संपसारणे
द्विवचनं तथा भूमिश्च प्रभूषणि प्रभवने यद्वा प्रकृष्टभूषणे अलंकारे निमित्तभूते सति ईजानं
अभिवर्धयति अपिच देवौ दानादिगुणयुक्तौ अश्विनौ ईजानं इष्टवन्तं पुरुषं सुप्तैः धनैः
अभ्यवर्धतां अभिवर्धयतः वृधेरन्तर्भावितण्यथात् छान्दसोलङ् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

तावा॑मि॒त्रावरु॑णा॒धार॒यत्क्षि॑तीसुषु॒म्नैषि॑त॒त्वता॑य॒जाम॑सि ।

यु॒वोःक्रा॒णाय॑स॒ख्यैर॑भि॒ष्याम॑र॒क्षसः॑ ॥ २ ॥

ता । वा॒म् । मि॒त्रावरु॑णा । धा॒र॒यत्क्षि॑ती इति धा॒र॒यत्क्षि॑ती ।

सु॒ष्टुसु॒म्ना । इ॒षि॒त॒त्वता॑ । य॒जाम॑सि । यु॒वोः । क्रा॒णाय॑ ।

स॒ख्यैः । अ॒भि । स्या॒म् । र॒क्षसः॑ ॥ २ ॥

हे मित्रावरुणौ धारयक्षिती ध्रियमाणभूमिकौ यद्वा क्षितिरितिमनुष्यनाम हवींषिधारय
न्तः क्षितयोमनुष्याः ययोः स्वभूतास्तथाविधौ सुषुम्ना सुषुम्नौ सुधनौ सुमुखौ वा ता तौ वां युवां
इषितत्वता इषितत्वेन तृतीयैकवचने छान्दसस्तकारोपजनः यद्वा भावप्रत्ययान्तात्पुनरपि भाव
प्रत्ययः विकरणद्वयवत् इषितव्यत्वेन प्राप्तव्यत्वेन हेतौ तृतीया यतोयुवां देवेषु मध्ये प्राप्तव्यौ
ततोहेतोः यजामसि हविर्भिर्यजामः इदंतोमसीति मसइकारागमः एवंच युवोः युवयोः सख्यैः
सखित्वैः सख्युर्चः क्राणाय कुर्वते यजमानाय करोतेः शानचि छान्दसोविकरणस्य लुक् ताद्
र्थ्ये चतुर्थी यजमानार्थं रक्षसः यज्ञस्य बाधकान् राक्षसान् अभिष्याम अभिभवेम उपसर्ग-
प्रादुर्भामित्यस्तेः सकारस्य षत्वं ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अधा॑चि॒न्नु॒यद्दि॑धिषाम॒हेवाम॑भि॒प्रिय॑रे॒क्णः॑पत्य॒मानाः॑ ।

द॒द्वा॑वा॒यत्पु॑ष्य॒न्तिरे॒क्णः॑स॒म्वा॑रं॒नकि॑रस्यम॒घानि॑ ॥ ३ ॥

अधं । चि॒त् । नु । यत् । दि॒धिषाम॑हे । वा॒म् । अ॒भि । प्रि॒यम् ।
रे॒क्काः । प॒त्य॑मा॒नाः । द॒द्वान् । वा । यत् । पु॒ष्य॑ति । रे॒क्काः । सम् ।
ऊँ इति॑ । आ॒र॒न् । न॒किः । अ॒स्य॑ । म॒घानि॑ ॥ ३ ॥

हे मित्रावरुणौ वां युवाक्यां युवयोरर्थं यद्यदा दिधिषामहे हवींषि धारयामः यद्वा धिषशब्दे वां युवां स्तुमहे अधाचित अनन्तरमेव नुक्षिपं प्रियमभीष्टं रेक्काः धननमैतत् धनं अभिपत्यमानाः अभिपतन्तः अभिप्राप्तुवन्तौ भवामः दद्वान् ददिवान् ददातेर्लिटः कसुः छन्दस्युभयथेति वसोः सार्वधातुकत्वात् श्राफ्यस्तयोरातइत्याकारलोपः अतएवैडभावश्च संहितायां नक्वरस्य दीर्घादटिसमानपादइति रुत्वं आतोऽटिनि-त्यमिति सानुनासिकआकारः वाशब्दश्चार्थे हवींषि दत्तवांश्च यद्योयजमानः रेक्काधनं पुष्यति वर्धयति अस्य दत्तवतोयजमानस्य मघानि धनानि नकिः समारन् नैवाप-गच्छन्ति किन्तु तमेव सर्वदा भजन्ते समित्येतदपेत्येतस्यार्थे उइति पूरणाः अर्तेच्छा-न्दसेलुडि सतिशास्त्यतिङ्यथेति च्चैरडादेशः ऋटशोडिगुणः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अ॒साव॒न्यो॒र्अ॒सुर॑सू॒यत॒द्यौस्त्वं॑वि॒श्वेषां॑वरुणा॒सिरा॑जा ।

मूर्धा॑रथ॒स्य॒चाक॑न्नै॒ताव॑तै॒नसान्त॑क॒ध्रुक् ॥ ४ ॥

अ॒सौ । अ॒न्यः । अ॒सुर॑ । सू॒यत॑ । द्यौः । त्वम् । वि॒श्वेषाम् ।

व॒रुण॑ । अ॒सि॑ । रा॒जा । मूर्धा॑ । रथ॒स्य । चा॒क॒न् । न ।

ए॒ताव॑न्ता । ए॒नसा॑ । अ॒न्त॒क॒ध्रुक् ॥ ४ ॥

हे असुर तमसः क्षेपकं यद्वा असवः प्राणाः तान् ददाति मनुष्येभ्यः स्वोदये-न प्रयच्छतीत्यसुरः ईदृश हे मित्र द्यौः द्युलोकः देवनशीलाभदितिर्वा अन्यः सुपां-सुलुगिति द्वितीयायाः सुआदेशः वरुणापेक्षया अन्यं असौ अमुं नभसि दृश्यमानं त्वां सूयत असूत षूङ् प्राणिप्रसवे छान्दसोडभावः हे वरुण त्वं च विश्वेषां सर्वेषां प्रा-णिनां राजासि ईश्वरोभवसि तादृशयोर्युवयोः रथस्य मूर्धा, शिरः चाकन् अस्मद्यज्ञं

कामयते यद्वा रथस्य रंहणशीलस्य यज्ञस्य मूर्धानं मूर्धेव प्रधानः सोमः चाकन् युवां
कामयते कनीदीप्तिकान्तिगतिषु अस्माद्यङ्गुगन्ताच्छान्दसोलङ् यतएवमतः कारणात् अ-
न्तकधुक् अन्तकस्य सहनशीलस्य राक्षसादेः यमस्यैव वा द्रोग्धा द्रुह जिघांसायां स
त्सूद्विषेत्यादिना क्रिप् वाद्रुहमुहृष्णुहृष्णिहामिति घत्वं भष्भावः । ईदृशः सयज्ञः एताव-
ता एनसा इयत्परिमाणेनापि पापलेशेनापि न युज्यते ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

अस्मिन्त्स्वेऽतच्छकंपूतएनोहितेमित्रेनिगंतान्हन्तिवीरान् ।
अवोर्वायद्धान्तनूष्ववंःप्रियासुयज्ञियांस्र्वा ॥ ५ ॥

अस्मिन् । सु । एतत् । शकंपूते । एनः । हिते । मित्रे ।
निगंतान् । हन्ति । वीरान् । अवोः । वा । यत् । धात् ।
तनूषु । अवंः । प्रियासु । यज्ञियांसु । अर्वा ॥ ५ ॥

योयं शकपूताख्यऋषिः अस्मिन् शकपूते स्थितं एतदेनः पापं शत्रूणां पापकरमायुधं
वा मित्रेदेवे हिते हिताचरणपरे अनुकूले सति निगतान् निगन्तव्यान् हननार्थं नियमेन प्राप्त
व्यान् वीरान् शत्रोः पुत्रादीन् सु सुष्ठु हन्ति हिनस्ति अस्मिन्नुषौ संभवेतं यत्पापं तन्मित्रस्थ प्रसा
देन तदीयेषु शत्रुषु स्वकार्यं दुःखं जनयतीत्यर्थः निगतान् निपूर्वाद्गमेः कर्मणि निष्ठा गतिरनन्तर
इति गतेः प्रकृतिस्वरत्वं । कदेत्यतआह—अवोः हविर्भिः तर्पयितुः अवतेरौणादिकउप्रत्ययः
तस्य यजमानस्य यज्ञियासु यज्ञार्हासु क्रियासु तनूषु शरीरेषु अर्वा अभिगन्तामित्रोवरुणो वा
यत् यदा अवोरक्षणं धात् दधाति निदधाति स्थापयति यद्वा यदा अर्वा अभिगन्ता सऋषिः अ
वितुः रक्षितुः मित्रस्य वरुणस्य वा यागार्हासु प्रियासु तनूषु शरीरेषु अवोहविलक्षणमन्त्रं धा
त् धारयति तदानीं मित्रे वरुणे चानुकूले सति तदेनोवीरान् हन्तीत्यर्थः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

युवोर्हिमातादितिर्विचेतसाद्यौर्नभूमिःपयसापुपूतनि ।
अवंप्रियादिदिष्टनसूरोनिनित्करश्मिभिः ॥ ६ ॥

युवोः । हि । माता । अदितिः । विचेतसा । द्यौः । न । भूमिः ।
 पयसा । पुपूतनि । अव । प्रिया । दिदिष्टन । सूरः ।
 निनिक्त । रश्मिभिः ॥ ६ ॥

हे विचेतसा विशिष्टज्ञानौ मित्रावरुणौ युवोर्हि युवयोः खलु माता जननी अदितिरदीना अखं
 इनीया वा भवति सैवभूमिः इयंवाअदितिरितिश्रुतेः । द्यौर्न यथा द्युलोकः पयसा वृष्ट्युदकेन
 सर्वं जगत्पुनाति एवमेषासा भूमिः पयसा आत्मीयेन रसेन हविरात्मना परिणतेन पुपूतनि
 परिपवने यंजमानानां पापस्य शोधने हेतुर्भवतीत्यर्थः पूतशब्दादाचारक्लिबन्तादौष्णादिकः कनि
 प्रत्ययः छान्दसं द्विर्वचनं तौ युवामतिदिश्य यूयं प्रिया प्रियाणि धनानि अवदिदिष्टन अवाङ्मुखं
 अस्मदभिमुखं दिशत दत्त दिशअतिसर्जने अस्मांल्लोडि छान्दसः शपःखलुः तप्तनप्तनथनाश्चेति
 तशब्दस्य तनादेशः अपिच सूरः सूर्यस्य रश्मिभिः किरणैः निनिक्त अस्मान् शोधयत पोषय
 त वा णिजिर् शौचपोषणयोः जौहोत्यादिकः संज्ञापूर्वकोविधिरनित्यइति णिजांत्रयाणामित्य
 ङ्यासस्य गुणोन क्रियते ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

युवं ह्यमराजावसीदतं तिष्ठद्रथं न धूर्षदं वनर्षदम् ।

तानः कणूकयन्ती नृमेधस्तत्रे अंहसः सुमेधस्तत्रे अंहसः ॥ ७ ॥ २० ॥

युवम् । हि । अमराजौ । असीदतम् । तिष्ठत् । रथम् ।

न । धूर्ःसदम् । वनःसदम् । ताः । नः । कणूकःयन्तीः । नृमेधः ।

तत्रे । अंहसः । सुमेधः । तत्रे । अंहसः ॥ ७ ॥ २० ॥

हे मित्रावरुणौ युवं हि युवां खलु अमराजौ अमसा कर्मणा प्रवर्षणप्रकृशादिना रा-
 जमानौ दीप्यमानौ सन्तौ असीदतं स्वकीये स्थाने निषीदथः आसाथे अमइति कर्मनाम
 आपःकर्माख्यायां ह्रस्वोनुच्चेत्यामोतेरसुन् तस्य नुडागमोधातोर्ह्रस्वश्च तस्मिन्नुपपदे राजतेः स
 त्सुद्विषेत्यादिना क्लिप् पोषोपवसनादीनां छन्दसिलोपोवक्तव्यः इत्यमसः सकारलोपः तौ मित्राव-
 रुणौ कणूकयन्तीः कणतिः शब्दार्थः कणनं आक्रोशरूपं शब्दं इच्छन्तीः ताः प्रसिद्धाः

शात्रवीः प्रजाः अभिभक्तुं नसंप्रत्यर्थं संप्रति रथं तिष्ठत् अभितिष्ठतां तिष्ठतेर्लेट्यडागमः
 इतश्चलोपइतीकारलोपः प्रत्येकाभिप्रायेणैकवचनं । कीदृशं रथं धूर्षदं धुरि अश्वयोर्वहनदेशे
 सीदन्तं वनर्षदं वनेषूद्यानेषु क्रीडार्थं निषीदन्तं यद्वा वनमित्युदंकनाम समुद्रमध्ये हि व-
 रुणोनिवसति वने समुद्रोदके निषीदन्तं उभयत्रापि पूर्ववत् क्रिप् वनसदमित्यत्र छान्दसः
 सांहितिकोरेफोपजनः हे मित्रावरुणौ युवाभ्यां नृमेधोमम पिता अंहसः पापात् तत्रे ररक्षे
 रक्षितोबभूव त्रैङ् पालने इत्यस्मात् कर्मणि लिट् यद्वा उपचाराज्जन्थे जनकशब्दः नृमेधस्य
 पुत्रः शकपूतोहं पापात् युवाभ्यां तत्रे रक्षितोस्मि सुमेधः अन्योपि सुयज्ञोयजमानः अंहसः
 पापात् तत्रे युवाभ्यामेवारक्षयत भीत्रार्थानामित्यंहसोपादानसंज्ञा ॥ ७ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमि विशोवर्गः ॥ २० ॥

प्रोष्विति सप्तमं पञ्चमं सूक्तं पिजवनपुत्रस्य सुदासुर्आर्षं ऐन्द्रं आद्यस्तृचः शाक्क-
 रः षट्पंचाशदक्षराशक्करी । द्वितीयस्तृचोमहापांकः षळष्टका महापंक्तिः । सप्तमी त्रिष्टुप् ।
 तथाचानुक्रान्तं—प्रोषुसुदाः पैजवनः शाक्करमहापांकावाद्यौ तृचावन्यात्रिष्टुविति । षोळशि-
 शस्त्रे आद्यस्तृचः शंसनीयः । सूत्रितंच—त्रिकद्रुकेषुमहिषोयवाशिरंप्रोष्वस्मैपुरोरथमिति
 तृचावातिच्छन्दसाविति । महाव्रते माध्यंदिनसवने ब्रह्मशस्त्रे अनुरूपतृचस्य प्रोष्वस्माइ-
 त्येका । तथैव पञ्चमारण्यके सूत्रितं—प्रोष्वस्मै पुरोरथमित्यनुरूपइति ।

सैषा प्रथमा—

प्रोष्वस्मैपुरोरथमिन्द्रायशूषमर्चत ।

अभीकंचिदुलोककृतसङ्गैसमतसुवृत्रहास्माकं

बोधिचोदितानभन्तामन्यकेषांज्याकाअधिधन्वसु ॥ १ ॥

• प्रो इति । सु । अस्मै । पुरःइरथम् । इन्द्राय । शूषम् । अर्चत ।
 अभीकं । चित् । ऊँ इति । लोककृतत् । समङ्गे । समत्सु ।
 वृत्रहा । अस्माकम् । बोधि । चोदिता । नभन्ताम् । अन्यकेषाम् ।
 ज्याकाः । अधि । धन्वसु ॥ १ ॥

अस्माइन्द्राय षष्ठ्यर्थे चतुर्थी अस्पेन्द्रस्य पुरोरथं रथस्य पुरः पुरतोपुरोव्ययमिति ग-
तित्वात् गतिसमासः रथस्याग्रतोवर्तमानं शूषं बलं सुप्रो अर्चत हे स्तोतारः सुष्ठु प्रपूजयत
प्रउ इतिनिपातसमुदायः प्रौ इति ओदिति प्रगृह्यसंज्ञा इन्द्रोविशेष्यते समत्सु समानं
माद्यंत्यत्रेति समंदः संग्रामाः औणादिकोधिकरणेक्लिप् समानस्यच्छन्दसीति सभावः
समत्सु संग्रामेषु संगे संगमनीये शत्रुबले डोन्यत्रापि दृश्यतइति गमेर्डः अभीकेचित् अ-
भ्यर्णेपि निकटं प्राप्तेपि केशाकेश्यवस्थायामपि लोककृत् स्थितिकृत् न पलायिता स्थि-
त्वा वृत्रहा वृत्राणामावरकाणां हन्ता एवंविधः सइन्द्रः अस्माकं स्तोतृणां चोदिता-
धनानां प्रेरित्वासन् बोधि अस्माभिः कृतानि परिचरणानि बुध्यतां बुधेः छान्द्रसे लु-
डि दीपजनबुधेत्यादिना कर्तरि च्छ्विणादेशः बहुलंछन्दस्यमाङ्गयोगेपीत्यडभावः । अपिच
अन्यकेषां कुत्सितानामन्येषां शत्रूणां अधिधन्वंसु धनुःषु अधिरोपिताज्याकाः कुत्सि-
ताज्याः नभन्तां हिंस्यंतां नश्यन्तु ज्याशब्दात् कुत्सायां प्रागिवात्कः नभतुर्भाहिसायां
कैयादिकः व्यत्ययेनशप् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

त्वंसिन्धूर्वांसृजोधराचोअहन्नाहिम् ।

अशत्रुरिन्द्रजज्ञिषेविश्वंपुष्यसि वार्यं तं त्वापरिं

ष्वजामहे नभन्तामन्यकेषां ज्याका अधिधन्वंसु ॥ २ ॥

त्वम् । सिन्धून् । अवं । असृजः । अधराचः । अहन् । अहिम् ।

अशत्रुः । इन्द्र । जज्ञिषे । विश्वम् । पुष्यसि । वार्यम् । तम् ।

त्वा । परिं । स्वजामहे । नभन्ताम् । अन्यकेषाम् । ज्याकाः ।

अधि । धन्वंसु ॥ २ ॥

हे इन्द्र सिन्धून् स्यन्दनशीलान् जलपूरान् अधराचः अधरमधोमुखं अंचतो गंतून् अवा-
सृजः मेघान्निरगमयः यतस्त्वमहिं अन्तरिक्षगतं मेघं अहन् हतवानसि यद्वा अहिं आगत्य
हन्तारं सर्वस्य जगतआवरकं वृत्रमसुरं अहन् हतवानसि अतः हे इन्द्र त्वं अशत्रुः शत्रुरहि-

तोजज्ञिषे जायसे न संति शत्रवोस्येति बहुव्रीहौ नञ्सुख्यामित्युत्तरपदान्तोदात्तत्वं जनेर्लिः
टिगमहनेस्यादिनोपधालोपः द्विर्वचनेचीति स्थानिवद्भावात् द्विर्वचनं तथा विश्वं सर्वं दार्यं
वरणीयं संभजनीयं धनं पुष्यसि वर्धयसि वृड्संभक्तौ ऋहलोर्ण्यत् ईडवंदवृशंसदुहाण्यत-
इत्युदात्तत्वं तादृशं त्वां परिष्वजामहे हविर्भिः स्तुतिभिश्चालिंगनं कुर्मः वशीकुर्मइत्यर्थः ष्वं-
जपरिष्वंगे दंशसंजष्वंजांशपीत्यनुनासिकलोपः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

विषुविश्वाअरातयोर्यो नशन्तनोधियः ।

अस्तासिशत्रवेवधंयो न इन्द्रजिघांसति या ते राति

दृदिर्वसुनभन्तामन्यकेषां ज्याका अधिधन्वंसु ॥ ३ ॥

वि । सु । विश्वाः । अरातयः । अर्यः । नशन्त । नः । धियः ।

अस्ता । असि । शत्रवे । वधम् । यः । नः । इन्द्र । जिघांसति ।

या । ते । रातिः । ददिः । वसु । नभन्ताम् । अन्यकेषाम् ।

ज्याकाः । अधि । धन्वंसु ॥ ३ ॥

विश्वाः सर्वाः अरातयः अदान्यः आर्याभिगन्त्र्यः नोस्माकं शत्रुभूताः प्रजाः सु सुष्टु
विनशन्त विनश्यन्तु हे इन्द्र त्वदर्थं धियः कर्माणि स्तुतयोवा प्रवर्ततां हे इन्द्र योनोस्मान्
जिघांसति हन्तुं इच्छति हन्तेः सनि अञ्जनगमांसनीति दीर्घः अज्यासाञ्चेति कुत्वं तस्मै श-
त्रवे वधं हननसाधनमायुधं अस्तासि क्षेप्राभवसि असुक्षेपणे ताच्छीलिकस्तन् ते तव या
रातिः धनप्रदानहेतुः हस्तः रादाने करणेक्तिन् मंत्रेवृषेषपचमनविदभूवीराउदात्तइति किनउदा-
त्तत्वं सा रातिः वसु धनं ददिः अस्मभ्यं दाता भवतु आढ्यगमहनइति ददातेः किप्रत्ययः
नलोकाव्ययेति वसुशब्दात् षष्ठ्यभावः । सिद्धमन्यत् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

यो न इन्द्राभितो जनो वृकायुरादिदेशति ।

अधस्पदंतमीकंधिविबाधो असिसासहिर्न

भन्तामन्यकेषां ज्याका अधिधन्वंसु ॥ ४ ॥

यः । नः । इन्द्र । अभितः । जनः । वृकः । आदिदेशति ।
अधः । पदम् । तम् । ईम् । रुधि । विद्वाधः । असि । ससहिः ।
नभन्ताम् । अन्यकेषाम् । ज्याकाः । अधि । धन्वंसु ॥ ४ ॥

हे इन्द्र योजनः वृकाधुः वृकोर्हिसकः अरण्यश्वा स्तेनोवा सइवाचरन् नोस्मानभितः
सर्वतः आदिदेशति अभिलक्ष्यायुधान्यतिसृजति दिशतेर्लेटचडागमः छान्दसः शपः श्लुः ना-
भ्यस्तस्याचिपितीत्यत्र बहुलं छन्दसीति वक्तव्यमिति वचनात्प्रतिषेधाभावे लघूपधगुणः अभ्य-
स्तानामादिरित्याद्युदात्तत्वं तमीं तमिमं जनं अधस्पदं पादस्याधस्तात् वर्तमानं रुधिकुरु क-
रोतेश्छान्दसोर्विकरणस्य लुक् । श्रुशृणुपृकृवृक्पृइति हेर्धिः यतस्त्वं विबाधोविशेषेण बाधिता
शत्रूणां सासहिः अभिभवित्वा चासि । सिद्धः शेषः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

योनइन्द्राभिदासतिसनाभिर्यश्चनिष्ट्यः ।
अवतस्यबलतिरमहीवद्यौरधत्मनानभन्ता
मन्यकेषांज्याकाअधिधन्वंसु ॥ ५ ॥

यः । नः । इन्द्र । अभिदासति । सनाभिः । यः । च । निष्ट्यः ।
अव । तस्य । बलम् । तिर । महीइव । द्यौः । अध । त्मना ।
नभन्ताम् । अन्यकेषाम् । ज्याकाः । अधि । धन्वंसु ॥ ५ ॥

हे इन्द्र यः सनाभिः समानजन्माशत्रुर्नोस्मानभिदासति उपक्षयति यश्च निष्ट्यो निरुष्टजन्मा
अस्मानुपक्षयति जातार्थे निरुष्टवाचिनोनिःशब्दात् अव्ययात्त्यप् ह्रस्वात्तादौ तद्धितइतिषत्वं
अधानन्तरमेव महीव द्यौर्महतीद्यैरिव विस्तृतं तस्य शत्रोर्बलं त्मना आत्मना मंत्रेष्वानुच्चादे-
रात्मनइत्याकारलोपः स्वयमेव अवतिर जहि अवतिरतिर्वधकर्मा । गतमन्यत् ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी-

वयमिन्द्रत्वायवःसखित्वमारभामहे ।
कृतस्यनःपथान्यातिविश्वानिदुरिता
नभन्तामन्यकेषांज्याकाअधिधन्वंसु ॥ ६ ॥

व॒यम् । इन्द्र॒ । त्वा॒द्यवः॑ । स॒खि॒त्वम् । आ । र॒भा॒म॒हे । ऋ॒तस्य॑ ।
 नः । प॒था । न॒य । अ॒ति । वि॒श्वानि॑ । दुः॒इ॒ता ।
 नभ॑न्ताम् । अ॒न्य॒केषाम् । ज्या॒काः । अ॒धि । ध॒न्व॑सु ॥ ६ ॥

हे इन्द्र त्वाद्यवः त्वामात्मनइच्छन्तो वयं सखित्वं सखिकर्म यज्ञात्मकमारभामहे उपक्र-
 मामहे ऋतस्य सत्यस्य यज्ञस्य पथा मार्गेण भस्यटेर्लोपः उदात्तनिवृत्तिस्वरेण तृतीयायाउदा-
 त्तत्वं विश्वानि सर्वाणि दुरितादुरितानि दुर्गमनानि पापानि तत्फलानि च नोस्मानतिनय अ-
 तिपारय । गतमन्यत् ॥ ६ ॥

अर्थ सप्तमी—

अ॒स्मभ्य॑मु॒त्वाभि॑न्द्रतां॒ शि॒क्षया॑दो॒हते॑प्रति॒वरं॑ज॒रित्रे॑ ।

अ॒च्छि॒द्रो॒ध्री॒पी॒पय॑द्यथा॒नःस॒हस्र॑धा॒राप॑य॒साम॒ही॒गौः ॥ ७ ॥ २१ ॥

अ॒स्मभ्य॑म् । सु । त्वम् । इन्द्र । ताम् । शि॒क्ष । या । दो॒हते॑ ।
 प्रति॑ । वरं॑ । ज॒रि॒त्रे । अ॒च्छि॒द्र॒ऊ॒ध्री । पी॒पय॑त् । यथा॑ । नः ।
 स॒हस्र॑धारा । प॒यसा॑ । स॒ही । गौः ॥ ७ ॥ २१ ॥

हे इन्द्र त्वं तां गामस्मभ्यं स्तोतृभ्यः सुशिक्ष प्रदेहि शिक्षतिर्दानकर्मा यागौर्जरित्रे
 स्तोत्रे वरं वरणीयं पयः प्रतिदोहते प्रतिदिनं नैरन्तर्येण दुग्धे दुहेर्वहुलंछंदसीति शपोलुगभावः
 अदुपदेशाल्लसार्हधातुकानुदात्तत्वे शपः पित्वादनुदात्तत्वं धातुस्वरः शिष्यते वरं वृञ्वरणे इत्य-
 स्मात् ग्रहवृद्धनिश्चिगमश्चेति कर्मण्यण् सा प्रत्ता गौः अच्छिद्रोधी निविडोधस्का अतएव
 सहस्रधारी बहुभिः क्षीरधाराभिः उपेता मही महती सती यथा नोस्मान् पयसाक्षीरेण पी-
 पयत् प्रवर्धयेत् तथा तां कुर्विति शेषः ओप्यायी वृद्धौ ण्यन्ताच्छान्दसोलुङ् व्यत्ययेन धा-
 तोः पीभावः अडभावश्छान्दसः ॥ ७ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमे एकविंशोवर्गः ॥ २१ ॥

उभेयदिति सप्तमं षष्ठं सूक्तं युवनाश्वपुत्रस्य मान्धातुरार्षं पूर्वेणेत्यर्धचंसहितायाः सप्तम्यास्तु गोधा नाम ब्रह्मवादिनी ऋषिः सप्तमीपंक्तिः शिष्टाः षष्ठकामहापंक्तयः इन्द्रोदेवता । तथाचानुक्रान्तं—उभेयन्मान्धाता यौवनाश्वोमहापांक्तं पंक्तिरन्त्यातामध्यर्धा गोधापश्यदिति । गतःसूक्तविनियोगः । चातुर्विंशिकेहनि माध्यंदिने अच्छावाकस्य आद्यस्तृचोवैकल्पिकः स्तोत्रियः । सूत्रितंच—उभेयदिन्द्रोदसी अवयत्त्वंशतक्रतोइति ।

तत्र प्रथमा—

उभेयदिन्द्रोदसीआपप्राथोषाइव ।
महान्तंत्वामहीनांसम्राजं चर्षणीनां देवी
जनित्र्यजीजनद्भद्राजनित्र्यजीजनत् ॥ १ ॥

उभे इति । यत् । इन्द्र । रोदसी इति । आपप्राथं । उषाःइव ।
महान्तंम् । त्वा । महीनांम् । सम्राजंम् । चर्षणीनाम् । देवी ।
जनित्री । अजीजनत् । भद्रा । जनित्री । अजीजनत् ॥ १ ॥

हे इन्द्र उभे रोदसी द्यावापृथिव्यौ यद्यस्त्वं अपप्राथ तेजसा आपयथसि आपूरयसि प्रा पूरणे आदादिकः छान्दसोलिट् उषाइव यथा उषाः स्वभासा सर्वं जगदापूरयति तद्वत् तं महीनां महतां देवानामपि महान्तं अधिकं चर्षणीनां मनुष्याणामपि सम्राजमीश्वरमिन्द्रं त्वा त्वां देवी देवनशीला जनित्री जनयित्री अदितिः अजीजनत् अजनयत् जनेर्ण्यन्ताहुडि चडि रूपमेतत् यस्मादेषा जनित्री ईदृशं पुत्रमजीजनत् अतःकारणात् सा भद्रा कल्याणी प्रशस्ता जाता जनेर्ण्यन्तात्साधुकारिणत्वात् जनितामंत्रइति इडादौ णिलोपोनिपात्यते ऋन्नेभ्यइति डीप् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अवस्मदुर्हणायनोमर्तस्यतनुहिस्थिरम् ।
अधस्पदंतमीरुधियोअस्माँआदिदेशतिदेवी
जनित्र्यजीजनद्भद्राजनित्र्यजीजनत् ॥ २ ॥

अव । स्म । दुःऽहनायतः । मर्तस्य । तनुहि । स्थिरम् । अधुःऽपदम् ।
तम् । ईम् । रुधि । यः । अस्मान् । आदिदेशति । देवी । जनित्री ।
अजीजनत् । भद्रा । जनित्री । अजीजनत् ॥ २ ॥

दुर्हणायतोदुःखपदं हननमाचरतोमर्तस्य मनुष्यस्य शत्रोः स्थिरं दृढं बलं अवतनुहि अवततं नीचीनं कुरु स्मेति पूरकः तं शत्रुं ईमेन अधस्पदं पादयोरधस्ताद्वर्तमानं रुधि कुरु यः शत्रुरस्मान् आदिदेशति जिघांसति । समानमन्यत् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अवत्याहृतीरिषोविश्वश्चन्द्राअमित्रहन् ।
शचीभिःशक्रधूनुहीन्द्रविश्वाभिरूतिभिर्देवीज
नित्र्यजीजनद्भद्राजनित्र्यजीजनत् ॥ ३ ॥

अव । त्याः । बृहतीः । इषः । विश्वश्चन्द्राः । अमित्रहन् ।
शचीभिः । शक्र । धूनुहि । इन्द्र । विश्वाभिः । उतिभिः । देवी ।
जनित्री । अजीजनत् । भद्रा । जनित्री । अजीजनत् ॥ ३ ॥

हे अमित्रहन् अमित्राणां शत्रूणां हन्तः हे शक्रेन्द्र शचीभिः आत्मीयाभिः शक्तिभिः आत्मीयैः कर्मभिर्वा त्याः ताः प्रसिद्धाः बृहतीर्महतीः बृहन्महतोरुपसंख्यानमिति डीपउदात्तत्वं विश्वश्चन्द्राः विश्वानि सर्वाणि चन्द्राणि हिरण्यानि यरसां तादृशीः ह्रस्वाच्चन्द्रोत्तरपदेमंत्रइति सुडागमः बहुव्रीहौविश्वंसंज्ञायामिति पूर्वपदान्तोदात्तत्वं एवभूताइषोक्तानि विश्वाभिः सर्वाभिरूतिभीरक्षाभिः सार्धं अवधूनुहि अस्मास्ववाङ्मुखं कंपय अस्मदभिमुखं गमयेत्यर्थः । गतमन्यत् ॥ ३ ॥

चातुर्विंशिकेहनि माध्यंदिनेच्छावकस्यावयत्त्वमिति तृचोवैकल्पिको नुरूपः सूत्रंतु—
सुक्तादापुदाहव

तृचे प्रथमा सूक्ते चतुर्थी-

अवयत्त्वंशतक्रतुविन्द्रविश्वानिधूनुषे ।
 रथिनसुन्वतेसचासहस्रिणीभिरूतिभिर्देवीज
 नित्र्यजीजनद्भद्राजनित्र्यजीजनत् ॥ ४ ॥

अव । यत् । त्वम् । शतक्रतो इति शतऽक्रतो । इन्द्र । विश्वानि ।
 धूनुषे । रथिम् । न । सुन्वते । सचा । सहस्रिणीभिः । उतिभिः ।
 देवी । जनित्री । अजीजनत् । भद्रा । जनित्री । अजीजनत् ॥ ४ ॥

हे शतक्रतो बहुकर्मन् बहुप्रज्ञ वेन्द्र सुन्वते सोमाभिषवं कुर्वते सुनोतेर्लटः शतृ हुश्रुवोःसार्वधा-
 तुकइतियण् शतुरनुमइति विभक्तेरुदात्तत्वं ईदृशाय यजमानाय यद्यदा त्वं विश्वानि व्याप्तानि
 अन्नानि वा अवधूनुषे अभिगमयसि ददासीत्यर्थः तदा रथिं न रथिं च पुत्ररूपं धनं च स-
 हस्रिणीभिः सहस्रसंख्यायुक्ताभिरूतिभीरक्षाभिः सचा सह प्रदेहि । गतमन्यत् ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

अवस्वेदाइवाभितोविष्वक्पतन्तुदिद्यवः ।
 दूर्वायाइवतन्तवोव्यस्मदेतुदुर्मतिर्देवीजनि
 त्र्यजीजनद्भद्राजनित्र्यजीजनत् ॥ ५ ॥

अव । स्वेदाःऽइव । अभितः । विष्वक् । पतन्तु । दिद्यवः ।
 दूर्वायाःऽइव । तन्तवः । वि । अस्मत् । एतु ।
 दुःऽमतिः । देवी । जनित्री । अजीजनत् ।
 भद्रा । जनित्री । अजीजनत् ॥ ५ ॥

स्वेदाइव गात्रात्स्वेदविन्दव इव अभितः सर्वतः दिद्यवोद्योतमानान्यायुधानि इन्द्रस्य
 दीप्तयोषा विष्वक् नानामुखाः अवपतन्तु निपतन्तु दूर्वायाइव तन्तवः यथा दूर्वाकांडाः बहुशः
 प्ररोहन्ति एवं बहुशोऽस्वितृतादृश्यन्ते दुर्मतिः दुष्टाभिसन्धिः शत्रुः अस्मत् अस्मत्तोव्येतु विय-
 ता गच्छतु । गतमन्यत् ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

दीर्घस्यंकुशंयथाशक्तिंविभर्षिमन्तुमः ।

पूर्वेणमघवन्पदाजोव्यांयथायमो

देवीजनिंयजीजनद्भद्राजनिंयजीजनत् ॥ ६ ॥

दीर्घम् । हि । अंकुशम् । यथा । शक्तिम् । विभर्षि । मन्तुमः ।

पूर्वेण । मघवन् । पदा । अजः । व्याम् । यथा । यमः । देवी ।

जनित्री । अजीजनत् । भद्रा । जनित्री । अजीजनत् ॥ ६ ॥

दीर्घमायतमंकुशं सृणिं यथा विभर्षि एवं आयतां शक्तिं हे मन्तुमः मन्तुर्ज्ञानं तद्वन् मनुवसोरुरिति संबुद्धौ नकारस्य रुत्वं ईदृशेन्द्र विभर्षिं धारयसि दुभृञ् धारणपोषणयोः जौहोत्यादिकः श्लौ भृजामिदित्यभ्यासस्येत्वं हे मघवन् धनवन्निन्द्र यथा पूर्वेण देहस्य पूर्वभागे वर्तमानेन पदा पादेन अजः छागोव्यां शाखामाकर्षति तथा पूर्वोक्तया शक्त्या आरुष्य यमः शत्रून् नियच्छसि यमेर्लेट्यडागमः बहुलंछन्दसीति शपोलुक् । गतमन्यत् ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

नकिर्देवामिनीमसिनकिरायोपयामसिमन्त्रश्रुत्यंचरामसि ।

पक्षेभिरपिकक्षेभिरत्राभिसंरभामहे ॥ ७ ॥ २२ ॥

नकिः । देवाः । मिनीमसि । नकिः । आ । योपयामसि ।

मन्त्रश्रुत्यम् । चरामसि । पक्षेभिः । अपिपक्षेभिः ।

अत्र । अत्रि । सम् । रभामहे ॥ ७ ॥ २२ ॥

हे देवाइन्द्रादयः युष्मद्विषये नकिर्मिनीमसि नकिमपि हिंस्रः मीङ् हिंसायां क्रैयादिकः मीनातेर्निगमइति ह्रस्वः इदन्तोमसिः आकारः समुच्चये नकिर्नकिंच योपयामसि योपयामः अननुष्ठानेन विमोहयामः युपविमोहने कितर्हि मन्त्रश्रुत्यं मन्त्रेण स्मार्थं श्रुतौ विधिवाक्ये प्रतिपाद्यं युष्मद्विषयं कर्म तच्चरामसि आचरामः अनुति-

ष्टामः । अपिच पक्षेभिः पक्षैः पंक्षस्थानीयैः स्तुतशस्त्रैः अपिकक्षेभिः अपिकक्षोनाम
बाहोर्मध्यभागः यज्ञस्य अपिकक्षभूतैः हविर्भिः अत्रास्मिन्यज्ञे अभितः सर्वतोर्युष्मान्
संरभामहे सम्यगवलंबामहे ॥ ७ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमे द्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

यस्मिन्निति सप्तर्चं सप्तमं सूक्तं यमगोत्रस्य कुमारस्यार्षं आनुष्टुभं यमदेवर्त्य ।
तथाचानुक्तान्तं—यस्मिन्कुमारोयामायनोयाममानुष्टुभंत्विति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

यस्मिन् वृक्षे सुपलाशे देवैः संपिबते यमः ।

अत्रानो विश्वपतिः पिता पुराणां अनुवेनति ॥ १ ॥

यस्मिन् । वृक्षे । सुपलाशे । देवैः । संपिबते । यमः ।

अत्र । नः । विश्वपतिः । पिता । पुराणान् । अनुं । वेनति ॥ १ ॥

वृक्षे लुप्तोपमेतत् वृक्षवत् सुपलाशे शोभनपलाशोपेते शोभनोद्यानसहिते यद्वा शोभन-
पर्णोपेते वृक्षे तादृशस्य वृक्षस्य मूलं यथा उष्णजनितश्रमापनोदनेन सुखकरं भवति तद्वत्सु-
खकरे यस्मिन् स्थाने देवैः मरिजनभूतैः यमोनियन्ता वैवस्वतः संपिबते सहभुंके पिबतीत्यर्थः ।
विश्वपतिर्विंशां प्रजानामधिपतिः पिता नः व्यत्ययेन बहुवचनं मम नचिकेतसोजनकोवाजश्रवसं
अत्रास्मिन्यमस्य स्थाने पुराणान्पुरातनान् अत्र चिरकालं निवसतः पितृननु तेषां पश्चात्तत्सं-
मीपे निवसत्वयमिति वेनति मां कामयते नचिकेता नाम कुमारः वाजश्रवसेन पित्रा यमलोकं
प्रस्थापितः सन् यमदृष्ट्वा प्रसाद्य पुनरपीमं लोकमाजगाम अयमर्थः इदमादिकैर्मन्त्रैः प्रतिपाद्यते ।
यद्वा कुमारोनाम नचिकेतसोऽस्यः कश्चिदृषिः यच्छतीति यमआदित्यः तृमनेन सूक्तेन तु-
ष्टाव सुपलाशे वृक्षइव यस्मिन् शोभने स्थाने यमआदित्यः देवैः दीव्यन्तीति देवारश्मयः
तैः संपिबते संगच्छते उपसर्गवशात्पिबतिरत्र गत्यर्थः व्यत्ययेनात्मनेपदं अत्रास्मिन्स्थाने स्थितो
तो विश्वपतिर्विंशां प्रजानां प्रकाशनप्रवर्षणादिना पालयिता प्राणात्मना सर्वेषां जनकः सआ-
दित्यः पुराणान् चिरंतनान् स्तोतृन्तोस्मानपि वेनति अनुग्राह्यत्वेन कामयते यद्वा अत्र स्थाने
स्थितान् नोस्माकं पुराणान् पूर्वपुरुषान् अनुवेनति अनुक्रमेण कामयते ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

पुराणाँअनुवेनन्तं चरन्तं पापयामुया ।

असूयन्नभ्यचाकशंतस्माअस्पृहयंपुनः ॥ २ ॥

पुराणान् । अनुवेनन्तम् । चरन्तम् । पापया । अमुया । असूयन् ।
अभि । अचाकशम् । तस्मै । अस्पृहयम् । पुनरिति ॥ २ ॥

पुराणान् पुरातनान् पितृननुवेनन्तं मामनुगतं कामयमानं अमुया अनया पापया निरुष्टया बुद्ध्या सह चरन्तं वर्तमानं पितरं वाजश्रवसं असूयन् गुस्वेन जीवन्तं मां मृत्युसमीपं प्रेहीत्युक्तवान् इतिमानसेनीपतापेनयुक्तः सन् प्रथममभ्यचाकशं अयं पश्यंतिकर्मा अभ्यपश्यं असुञ्मानसउपतापे कंद्वादिः । पुनः पश्चात्तस्माअस्पृहयं पितुराज्ञया तं मृत्युमाप्तुमैच्छं स्पृहईप्सायां चुरादिरदन्तः स्पृहेरीप्सितइति संप्रदानसंज्ञायां तच्छब्दाच्चतुर्थी । यद्वा पुराणान् चिरन्तनान् स्तोतृन् पूर्वपुरुषान्पितृन्वा अनुवेनन्तं अनुक्रमेण कामयमानं चरन्तं उदयास्तमयाभ्यां दिवि परिवर्तमानं अनया पापया निरुष्टया स्तोतुमसमर्थया बुद्ध्याअसूयन् गुणेषु दोषाविष्करणमसूया परकीयगुणेषु दूषणान्याविष्कुर्वन् अभ्यचाकशं अयमपिकश्चिदिति सामान्यरूपेणाभ्यपश्यं इदानीं तु पुनः तस्यादित्यस्य माहात्म्यं जानन् तस्माअस्पृहयं तमेवादित्यं स्तुतिभिः परिचरणात्मकैः कर्मभिश्च आप्तुमैच्छं ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

यंकुमारनव्वरथमचक्रं मनसा कृणोः ।

एकेषं विश्वतः प्राञ्चमपश्यन्नाधितिष्ठसि ॥ ३ ॥

यम् । कुमार । नवम् । रथम् । अचक्रम् । मनसा । अकृणोः ।

एकैर्इषम् । विश्वतः । प्राञ्चम् । अपश्यन् । अधि । तिष्ठसि ॥ ३ ॥

नचिकेतसंज्ञं कुमारं यमः अनयोत्तरया च प्रलोभयति हे कुमार नवमभिनवं इतः पूर्वमदृष्टं अभिनवत्वमेव व्यनक्ति अचक्रं चक्ररहितं एकेषं एका ईषा यस्य तादृशं तथापि विश्वतः सर्वतः प्राञ्चं प्रकर्षेणाञ्चन्तं गच्छन्तं यं रथं मनसा अकृणोः मत्समीपं प्रतिगमनाय

अध्यवसायात्मकं ईदृशं यं रथमं करोः कृत्वा चापश्यन् कर्तव्याकर्तव्यविभागमजानन्नधि-
तिष्ठसि रथमारोहसि । यद्वा स्तोतारं कुमारख्यमृषिमादित्यः प्रत्यक्षः सन् देहात्मनोर्वि-
वेकं बोधयति हे कुमार ऋषे चक्ररहितं एकेषं एकः प्राणईषास्थानीयोयस्य ईदृशमभि-
नवं सर्वतो गच्छन्तं शरीरात्मकं यं रथं मनसा अन्तःकरणेन अकृणोः अकरोः संकल्पात्म-
केन मनसा हि कामोजायते सत्यां हि कामनायां पुण्यपापात्मकं कर्म क्रियते तेन च भो-
गप्रदानायेदं शरीरमारुह्यतइति परंपरया मनसः शरीरनिष्पादकत्वं तं शरीरात्मकं रथं
अपश्यन्नजानन् लक्षणहेत्वोरिति हेतौ शत्रुप्रत्ययः सत्स्वरूपापरिज्ञानाद्धेतोरधितिष्ठसि भो-
गायंतनत्वेन स्वीकरोषि ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थं—

यं कुमारं प्रावर्तयोरथं विप्रैर्भ्यस्परि ।

तंसामानु प्रावर्तत समितो नाव्याहितम् ॥ ४ ॥

यम् । कुमा॒र । प्र । अ॒व॒र्त॒यः । रथ॑म् । वि॒प्रै॒र्भ्यः । परि॑ । तम् ।

सामं । अनु॑ । प्र । अ॒व॒र्त॒त । सम् । इ॒तः । ना॒वि । आ॒ह॒र्हितम् ॥ ४ ॥

हे कुमार नचिकेतः यं पूर्वोक्तमधिष्ठितं रथं प्रावर्तयः मत्समीपं प्रत्यगमयः विप्रैर्भ्यो-
मेधाविष्यः परि उपरि भूलोके वर्तमानानां मेधाविनां बान्धवानामुपरिष्ठादन्तरिक्षइत्यर्थः पं-
चम्याः परावध्यर्थइति विसर्जनीयस्य सत्त्वं । तं रथं साम पित्रारुतं सान्त्वनं यमसमीपं गत्वा
एवमेव त्वया वक्तव्यमिति प्रत्यागमनकारणं उपायोपदेशनं अनुप्रावर्तत इतोस्माल्लोकादन्व
गच्छत् कथंभूतं नावि नौवत् तरणसाधनायां बुद्धौ समाहितं सम्यग्धृतं यद्वा हे कुमार ऋ-
षे यं शरीरात्मकं रथं अधिष्ठितं प्रावर्तयः संसारे प्रवर्तितवानसि मेधाविनां मध्ये तं रथं अनु-
साम उपलक्षणमेतत् ऋक्सामादिसाध्यं स्तोत्रं नावि नौवत्तारयिष्यां वाचि वेदात्मिकायां
समाहितं सम्यक् प्रतिपाद्यत्वेन हितं कर्म च इतः अस्मिन् लोके प्रावर्तत प्रवृत्तमभूत् इत्थं
आत्मस्वरूपापरिज्ञानेन शरीरबन्धनं तेन कर्तव्यं व्यवहारजातं चोक्तं । अथतु सत्यज्ञानादिस्व-
रूपं अकर्तारं परमात्मानं यदि स्वात्मतया साक्षात्करोति तदोक्तं नसंभवतीत्यभिप्रायः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी-

कःकुमारमजनयद्रथंकोनिरवर्तयत् ।

कःस्वित्तदद्यनोब्रूयादनुदेयीयथाभवंत् ॥ ५ ॥

कः । कुमार्म् । अजनयत् । रथम् । कः । निः । अवर्तयत् । कः ।
स्वित् । तत् । अद्य । नः । ब्रूयात् । अनुदेयी । यथा । अभवंत् ॥ ५ ॥

कः पुरुषः इमं कुमारं अजनयत् अधिक्षेपे किंशब्दः कीदृशं बालं यमसमीपं प्रहिण्वन् कथं पिता समीचीनः स्यात् तत्तावदास्तां कोवा पुरुषः अस्य बालस्य यमसमीपं प्रतिगमनाय तं रथं निरवर्तयत् निर्वर्तितवान् सोऽपि मूर्ख इत्यर्थः । यथा येन प्रकारेण अयं कुमारः अनुदेयी अनुदातव्यो भवत् भवति तत्तदनुगुणं वचनं उपायकथनं अद्यास्मिन्काले नोस्माकं कः स्वित् कोनाम् ब्रूयात् अभिदध्यात् प्रथमं यमसमीपं गत्वा पश्चात्ततो निर्गमनोपायं ब्रुवन्नपि न प्राज्ञ इत्यर्थः । अथवा कुमाराख्य ऋषिः आत्मनः सार्वान्मयमवगच्छन् स्वव्यतिरिक्तस्यान्यस्यासंभवं किंशब्देन आक्षेपवाचिना दर्शयति । कुमारं मां कः पिता अजनयत् नकोऽपि अजोनित्यः शाश्वत इति श्रुत्युक्तरूपोऽहं भवामि कश्च शरीरात्मकं रथं निरवर्तयत् निर्वर्तयति मद्भतिरिक्तस्य निर्वर्तयितुरभावात् तथा निर्वर्त्यस्यान्यस्यासंभवाच्च अद्यास्मिन्काले सार्वान्म्यानुभवदशायां तंतं प्रकारं कः स्वित् कोनाम् नोस्माकं ब्रूयात् यथा येन प्रकारेण अनुदेयी अनुदातव्या मद्भतिरिक्तापदार्थसत्ता अभवत् भवति सप्रकारोऽपि दुर्वच इत्यर्थः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी-

यथाभवंदनुदेयीततोअग्रमजायत् ।

पुरस्ताद्बुध्न आततः पश्चान्निरयणं कृतम् ॥ ६ ॥

यथा । अभवंत् । अनुदेयी । ततः । अग्रम् । अजायत् । पुरस्तात् ।
बुध्नः । आततः । पश्चात् । निः । अयनम् । कृतम् ॥ ६ ॥

अनुदेयी अनुदातव्यः यथा येन प्रकारेण पितरमनुलक्ष्य अयं कुमारोयमेन दत्तो भवत् भवति । तथा ततः तस्माद्वाजश्रवसात्पितुः अग्रं यमसमीपं गच्छेति वचनस्य

अग्रतोवर्तमानं नचिकेनसा यमेन सह वदितव्यं । तवैप्रवसन्तंगतासीतिहोवाचेत्यादिकंब्रा-
ह्मणान्तरोक्तं अजायत प्रादुरभवत् पितोपदिष्टवानित्यर्थः पुरस्तात्ततः पूर्वबुध्नः उक्त-
स्याग्रस्य मूलभूतं यमगृहं प्रति गच्छेतिवचनं आततः अतिविस्तृतमासीत् अतस्तद-
शक्यपरिहारमिति पश्चात्क्रोधं परित्यज्य निरयणं तस्माद्यमान्निर्गमनोपायं कृतं पित्रा-
आचरितं । यद्वा अनुदेयी आत्मानमनुदातव्या आत्मस्वरूपव्यतिरिक्तान्यपदार्थसत्ता यथा-
भवत् भवति तदनुगुणं ततः तस्मान्मायाविशिष्टादात्मनः अग्रं स्रष्टव्यविकारजातस्य
आद्यं मनस्तत्त्वं सिद्धक्षाकारणमजायन्न उदपद्यत पुरस्तात्सृष्टेः प्रागवस्थायां बुध्नोमूलं
अव्याकृतं मायात्मकं कारणमेव आततः आसमन्तात्ततं विस्तृतमासीत् पश्चात्तमसः
उत्पत्त्यनन्तरं निरयणं उद्गतानां कार्याणां तस्मात्कारणान्निर्गमनं घटपटादिभेदेन स्व-
रूपालंभनं कृतं ब्रह्मणान्निर्मितं तथासृष्टिकारोघंटादिर्घृदोन्योन भवति आदित्यानुग्रहा-
द्ब्रह्मभावं प्राप्तस्य मम विकारः प्रपंचोमदन्योन भवति इति व्यतिरिक्तस्य पित्रादे-
राक्षेपः पूर्वोक्तः समर्थितः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

इदं यमस्य सादनं देवमानं यदुच्यते ।

इयमस्य धम्यते नाळीरयंगीभिः परिष्कृतः ॥ ७ ॥ २३ ॥

इदम् । यमस्य । सादनम् । देवमानम् । यत् । उच्यते । इयम् ।

अस्य । धम्यते । नाळीः । अयम् । गीभिः । परिष्कृतः ॥ ७ ॥ २३ ॥

इदं यमस्य नियन्त्रादित्यस्य वैवस्वतस्य वा सादनं स्थानं छान्दसः सांहिति-
कोदीर्घः यत्सादनं देवमानं देवैर्निर्मितमित्युच्यते सर्वत्राभिधीयते यद्वा देवानां रश्मी-
नां निर्माणसाधनमिति गीयते अस्य यमस्य प्रीणनाय इयं नाळीः वाद्यविशेषोवेणुः ध-
म्यते वाद्यते यद्वा नाळीति वाङ्नाम इयं स्तुतिरूपा वाक् अस्य प्रीणनाय धम्यते उच्चा-
र्यते एवं सति अयं यमः गीभिः स्तुतिभिः परिष्कृतः अलंकृतोभूत् संपर्युषेभ्य इति
सुडागमः परिनिविश्य इति षत्वं गतिरनन्तर इति गतेः प्रकृतिस्वरत्वं ॥ ७ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमे त्रयोविंशोवर्गः ॥ २३ ॥

केशीति सप्तचमष्टमं सूक्तं अग्निस्सूर्यवायुदेवताकं वातरशनपुत्राः जूतिवातजूतिप्रभृ-
तयः प्रत्यूचं क्रमेण ऋषयः । तथाचानुक्रान्तं—केशी मुनयोवातरशनाजूतिर्वातजू-
तिर्विप्रजूतिर्वृष्टाणकःकरिऋतएतशऋष्यशृंगश्चैकर्चाः केशिनमिति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

केश्यं१ अग्निकेशीविषकेशीबिभर्तिरोदसी ।

केशीविश्वंस्वदृशेकेशीदंज्योतिरुच्यते ॥ १ ॥

केशी । अग्निम् । केशी । विषम् । केशी । बिभर्ति ।

रोदसी इति । केशी । विश्वम् । स्वः । दृशे । केशी ।

इदम् । ज्योतिः । उच्यते ॥ १ ॥

केशाः केशस्थानीयारश्मयः तद्वन्तः केशिनः अग्निर्वायुः सूर्यश्च एते त्रयः स्तूयन्ते के-
शी रश्मिभिर्युक्तः प्रकाशमानोवा सूर्यः अग्निं बिभर्ति हविर्भिः पोषयति धारयति वा काल-
विशेषेहि अग्नेः पोषणाय होमः सच कालविशेषः सूर्यगत्यधीनइति सूर्येव बिभर्तीत्युच्यते ।
तथा विषं उदकनामैतत् उदकं रश्मिभिः घर्मसमये आहतं अयमेव केशी बिभर्ति विस्रष्टुं त-
था रोदसी द्यावापृथिव्यावपि अयमेव बिभर्ति अपिच विश्वं व्याप्तं स्वः सर्वं
जगत् दृशे दर्शनाय अयमेव केशी करोति प्रकाशयतीत्यर्थः । इत्थं महानुभावः केशी कोना-
मेत्यतआह—इदं दृश्यमानं मंडलस्थं यत् ज्योतिः इदमेव केशीत्युच्यते नान्यइत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

मुनयोवातरशनाःपिशंगावसतेमला ।

वातस्यानुध्राजियन्तियद्देवासोअविक्षत ॥ २ ॥

मुनयः । वातदृशनाः । पिशङ्गा । वसते । मला । वातस्य । अनु ।

ध्राजिम् । यन्ति । यत् । देवासः । अविक्षत ॥ २ ॥

वातरशना वातरशनस्य पुत्रामुनयः अतीन्द्रियार्थदर्शिनः जूतिवातजूतिप्रभृतयः पिशंगा
पिशंगानि कपिलवर्णानि मला मलिनानि बल्कलरूपाणि वासांसि वसते आच्छादयन्ति वस

आच्छादने आदादिकः ईदृशास्ते यद्यदा देवासोदेवाः तपसोमहिम्ना दीप्यमानाः सन्तः अ-
विक्षत देवतास्वरूपं प्राविशन् विशेर्लुङि शलङ्गुपधादनिटःकसः व्यत्ययेनात्मनेपदं तदा
ते वातस्य वायोः धाजिं गतिमनुयन्ति अनुगच्छन्ति प्राणोपासनया प्राणरूपिणोवायुभावं
प्रपन्नाइत्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया-

उन्मदितामौनेयेनवातांआतस्थिमावयम् ।

शरीरेदस्माकंयूयंमर्तासोअभिपश्यथ ॥ ३ ॥

उत्समदिताः । मौनेयेन । वातान् । आ । तस्थिम । वयम् । शरीरा ।
इत् । अस्माकम् । यूयम् । मर्तासः । अजि । पश्यथ ॥ ३ ॥

मौनेयेन मुनिभावेन लौकिकसर्वव्यवहारविसर्जनेन उन्मदिताः उन्मत्ताः उन्मत्तवदाचर-
न्तः यद्वा उत्कृष्टं मदं हर्षं प्राप्तावयं वातान् वायूनस्माभिरुपास्यमानानतस्थिम आस्थित-
वन्तः हे मर्तासः मनुष्याः अस्माकं शरीरेत् शरीराण्येव यूयं केवलप्रभिपश्यथ नोस्मान्-
यतोवयं नीरूपेण वायुना सायुज्यं प्राप्ताः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी-

अन्तरिक्षेणपततिविश्वारूपावचाकशत् ।

मुनिर्देवस्यदेवस्यसौकृत्यायसखाहितः ॥ ४ ॥

अन्तरिक्षेण । पतति । विश्वा । रूपा । अवचाकशत् । मुनिः ।
देवस्यदेवस्य । सौकृत्याय । सखा । हितः ॥ ४ ॥

मुनिः अस्या ऋचोद्रष्टा वृषाणकऋषिः वातरूपतां सूर्यात्मतां वा तत्तदुपासनया प्राप्तः
सन् अन्तरिक्षेणाकाशेन पतति गच्छति किंकुर्वन् विश्वा विश्वानि सर्वाणि रूपाणि
रूप्यमाणानि पदार्थजातानि अवचाकशत् अभिपश्यन् स्वतेजसा दर्शयन् तथा देवस्यदेव
स्य नित्यवीप्सयोरिति द्विर्वचनं अनुदात्तंचेति परस्यान्नेडितस्यानुदात्तत्वं सर्वस्यापि देवस्य
सखा सखिभूतः अतएव सौकृत्याय सुष्ठु देवानुद्दिश्य क्रियमाणं यागात्मकं कर्म सुकृतं तस्य
भावाय सम्यगनुष्ठापनाय हितः निहितः स्थापितोभवति ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

वानस्याश्वोवायोःसखाथोदेवेषिनोमुनिः ।
उभौसमुद्रावाक्षेति यश्चपूर्वउतापरः ॥ ५ ॥

वातस्य । अश्वः । वायोः । सर्वा । अथो इति । देवइषितः ।
मुनिः । उभौ । समुद्रौ । आ । क्षेति । यः । च । पूर्वः । उत । अपरः ॥ ५ ॥

वातस्य वायोः गतिरिय अश्वोव्याप्तः यद्वा वायोरशिता भोक्ता वायुरेद तस्याहारइ-
त्यर्थः अतएव वायोः सखा मित्रभूतः अथो अपिच देवेषितः देवेन द्योतमानेन वायुना
सूर्येणवा इषितः प्राप्तः तृतीयाकर्मणीति पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं ईदृशोमुनिः करिकृताख्यऋषिः
उक्तप्रकारेण वायुरूपः सूर्यरूपोवा सन् उभौ समुद्रौ उदधी आक्षेति अभिगच्छति क्षि-
निवासगतयोः छान्दसोविकरणस्य लुक् कौ तौ समुद्रौ यः पूर्वः समुद्रः उतशब्दश्चार्थे य-
श्चापरः समुद्रः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

अप्सरसांगन्धर्वाणामृगाणांचरणेचरन् ।
केशीकेतस्यविद्वान्त्सखास्वादुर्मदिन्तमः ॥ ६ ॥

अप्सरसाम् । गन्धर्वाणाम् । मृगाणाम् । चरणे । चरन् । केशी ।
केतस्य । विद्वान् । सर्वा । स्वादुः । मदिन्तमः ॥ ६ ॥

अप्सरसां देवस्त्रीणां गन्धर्वाणां चरणे संचारणे संचारभूत दिव्यन्तरिक्षे च तथा मृगा-
णां सिंहादीनां संचारस्थले पृथिव्यां चरन् व्याप्य संचरन् केशी अग्निर्वायुः सूर्योवा केत-
स्य ज्ञातव्यस्य सर्वस्यार्थजातस्य विद्वान् यद्वा ज्ञातव्यस्यास्य ऋषेः एतशस्य सखा विद्वान्
अविशेषात्सर्वं जानन् स्वादुः स्वादयिता रसयिता सर्वस्य रसस्योत्पादकः अतएव मदिन्तमः
मादयित्वतमोभवति नाद्धस्येतितुडागमः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

वायुस्मामुपामन्थत्पिनष्टिस्माकुनन्मा ।

• केशीविषस्यपात्रेणयद्रुद्रेणापिबत्सह ॥ ७ ॥ २४ ॥

वायुः । अस्मै । उप । अमन्थत् । पिनष्टि । स्म । कुनन्मा । केशी ।
विषस्य । पात्रेण । यत् । रुद्रेण । अपिबत् । सह ॥ ७ ॥ २४ ॥

केशीरश्मिभिर्युक्तः सूर्यः रुद्रेण रुद्रपुत्रेण मरुद्गणेन । यद्वा रुद्रोवाएषयदग्निरिति श्रव-
णात् । रुद्रो वैद्युताग्निः तेन सह वर्तमानः विषस्य उदकनामैतत् क्रियाग्रहणं कर्तव्यमिति क-
र्मणः संप्रदानत्वाच्चतुर्थ्यर्थेषु विषमुदकं पात्रेण पानसाधनेन रश्मिजालेन यद्यदा अपिबत्
पिबति तदा अस्मै केशिनै वायुरुपामन्थत् भूगतं सर्वरसं उपमन्नाति । यद्वा अपिबत् पीतवान्
भवति तदा सूर्यमंडले घनीभूतं अस्य तदुदकं वायुरुपमन्नाति मन्थनेन वैद्युताग्निना आलोह-
यति । तथा कुनन्मा कुत्सितमपि भृशं नमयित्री स्वयं नमयितुमशक्या स्वतंत्रा माध्यमिका-
वाक् पिनष्टिस्म यथा अधस्तात् स्रवति तथा चूर्णीकरोति स्मेति प्रसिद्धौ कुपूर्वात् नमयतेः
पचाद्यचि यडोचिचेति यडोलुक् थाथादिनोत्तरपदान्तोदात्तत्वं ॥ ७ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमे चतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

उतदेवाइति सप्तमं नवमं सूक्तं आनुष्टुभं वैश्वदेवं भरद्वाजकश्यपगौतमात्रिविश्वामि-
त्रजमदग्निवसिष्ठाइति क्रमेण प्रत्यृचमृषयः । तथाचानुक्तान्तं—उतदेवाः सप्तर्षयएकचावैश्वदे-
वमिति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

उतदेवाअवहितदेवाउन्नयथापुनः ।

उतागंश्चक्रुधदेवादेवाजीवयथापुनः ॥ १ ॥

उत् । देवाः । अवहितम् । देवाः । उत् । नयथ । पुनरिति ।

उत् । आगः । चक्रुषम् । देवाः । देवाः । जीवयथ । पुनरिति ॥ १ ॥

उतापिच हे देवाः अवहितमुन्नयथ उतापिच हेदेवाः आगः अपराधं चक्रुषं कृतवन्तं मां
तस्मादागसोरक्षत हे देवाः रक्षित्वा च पुनः पश्चाज्जीवयथ चिरंजीविनं कुरुत ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

दाविमौवातौवातआसिन्धोरापरावतः ।

दक्षतेअन्यआवातुपरान्योवातुयद्रपः ॥ २ ॥

द्वौ । इमौ । वातौ । वातः । आ । सिन्धोः । आ । परावतः । दक्षम् ।
ते । अन्यः । आ । वातु । परा । अन्यः । वातु । यत् । रपः ॥ २ ॥

इमौ दृश्यमानौ, द्वौ वातौ पुरोवातः पश्चाद्वातश्च आसिन्धोः आसमुद्रात् मर्यादायामाकारः
यद्वा आपरावतः समुद्रादपि योदूरदेशः तं देशमवधीकृत्य वातः गच्छतः । वा गतिगंधनयोः
आदादिकः । तयोर्वातयोः अन्यएकः हेस्तोतः ते तव दक्षं बलं आवातु आगमयतु अन्यश्च त्व-
दीयं यद्रपः पापं तत्परावातु परागमयतु ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

आवातवाहिभेषजंविवातवाहियद्रपः ।

त्वंहिविश्वभेषजोदेवानांदूतईयसे ॥ ३ ॥

आ । वात । वाहि । भेषजम् । वि । वात । वाहि । यत् । रपः ।

त्वम् । हि । विश्वभेषजः । देवानाम् । दूतः । ईयसे ॥ ३ ॥

हे वात भेषजं सुखं व्याध्युपशमनमौषधं वा आवाहि आगमय हे वत यद्रपोस्मदीयं
पापं तद्विवाहि विगमय अस्मत्तोविश्लेषय त्वं हि खलु देवानां दूतः विश्वभेषजः विश्वानि भे-
षजानि यस्मिन् बहुव्रीहौ विश्वं संज्ञायामिति पूर्वपदान्तोदात्तत्वं ईदृशश्चसन् ईयसे सततं गच्छसि
ईदृगतौ देवादिकः श्यनो नित्वात् अित्यादिर्नित्यमित्याद्युदात्तत्वं हिचेति निघातप्रतिषेधः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

आत्वांगमंशंतातिभिरथोअरिष्टतातिभिः ।

• दक्षंतेभद्रमाभार्षपरायक्षमंसुवामिते ॥ ४ ॥

आ । त्वा । अगमम् । शन्तातिभिः । अथो इति । अरिष्टतातिभिः ।
दक्षम् । ते । भद्रम् । आ । अभार्षम् । परा । यक्षमम् । सुवामि । ते ॥ ४ ॥

हे स्तोत्रः त्वा त्वां शंतातिभिः सुखकरैः अथो अपिच अरिष्टतातिभिः अहिंसाकरैश्च र-
क्षणैः आगमं आगतवानस्मि शिवशुभस्तिष्ठस्यकरइति उभयत्र तातिल् प्रत्ययः लित्तीति प्रत्य-
यात्पूर्वस्योदात्तत्वं । अपिच भद्रं कल्याणं ते तव दक्षं बलं अभार्ष आहार्ष वायुसकाशादानैषं
तथा ते तव यक्षमं रोगं च पुरासुवामि विनाशयामि ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

त्रायन्तामिहदेवास्त्रायतांमरुतांगणः ।

त्रायन्तांविश्वाभूतानियथायमरपाअसत् ॥ ५ ॥

• त्रायन्ताम् । इह । देवाः । त्रायताम् । मरुतांम् । गणः । त्रायन्ताम् ।
विश्वा । भूतानि । यथा । अयम् । अरपाः । असत् ॥ ५ ॥

इहास्मिन्देशे सर्वे देवाः त्रायन्तां अस्मान्पालयन्तां तथा मरुतां गणः संघः सत्रायन्तां
विश्वा विश्वानि सर्वाणि अन्यानिच भूतानि भूतजातानि त्रायन्तां अस्मान् रक्षन्तु यथा अ-
यमस्मदीयः शरीरादिः अरपाअसत् पापरहितोभवति तथेत्यर्थः रपइति पापनाम नञाबहुव्री-
हौ नञ्सुफ्यामित्युत्तरपदान्तोदात्तत्वं अस्तेर्लेट्यडागमः यावद्यथाफ्यामिति निघाताभावः ॥५॥

अथ षष्ठी—

आपइहाउंभेषजीरापोअमीवचातनीः ।

आपःसर्वस्यभेषजीस्तास्तेरुण्वन्तुभेषजम् ॥ ६ ॥

आपः । इत् । वै । ऊँ इति । भेषजीः । आपः । अमीवचातनीः ।
आपः । सर्वस्य । भेषजीः । ताः । ते । कृण्वन्तु । भेषजम् ॥ ६ ॥

आपइद्वै अपएवखलु भेषजीः भेषजभूताः स्नानपानादिना सुखहेतवः यद्वा ओषधिरू-
पेण परिणतारोगोपशमनहेतवोभवन्ति केवलमामकेत्यादिना भेषजशब्दात् झीप् उदात्तनिवृत्ति-
स्वरेण झीपउदात्तत्वं जसिवाच्छन्दसीति पूर्वसवर्णदीर्घः यतएदमतःकारणात् आपः अमीवचा-
तनीः अमीवचातन्यः रोगाणां नाशयित्र्योभवन्ति चातयतिर्वधकर्मा किंच आपः सर्वस्य मा-
णिजातस्य भेषजीर्भेषजभूताभवन्ति नकतिपयस्य तास्तथाविधाआपः ते तव भेषजं कृण्वन्तु
कुर्वन्तु ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

हस्ताभ्यां दशंशाखाभ्यां जिह्वावाचः पुरोगवी ।

अनामयित्नुभ्यां त्वाताभ्यां त्वोपस्पृशामसि ॥ ७ ॥ २५ ॥

हस्ताभ्याम् । दशंशाखाभ्याम् । जिह्वा । वाचः । पुरःऽगवी ।

अनामयित्नुभ्याम् । त्वा । ताभ्याम् । त्वा । उप । स्पृशामसि ॥ ७ ॥ २५ ॥

दशशाखाभ्यां दशाङ्गुलयः शाखाभूताययोः तादृशाभ्यां प्रजापतेर्हस्ताभ्यां सृज्यमाना-
जिह्वा रसना वाचः शब्दस्य पुरोगवी पुरतोगंत्री जातायत्रयत्र शब्दः तत्र सर्वत्र तस्य शब्दस्यो-
च्चारणाय पुरतोव्यापियते इत्यर्थः अनामयित्नुभ्यां सम्यगारोग्यहेतुभ्यां ताभ्यां हस्ताभ्यां हे-
स्तोतः त्वा त्वां उपस्पृशामसि उपस्पृशामः इदन्तोमसिः त्वेतिपुनरुक्तिः पूरणार्था ॥ ७ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमे पञ्चविंशोवर्गः ॥ २५ ॥

तवत्यइति षड्भूतं दशमं सूक्तं उरुनाम्नः पुत्रस्य अंगाख्यस्यार्षं जागतमैन्द्रं तथाचानु-
क्रान्तं—तवत्येषळंगऔरवोजागतमिति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

तवत्यइन्द्रसख्येषुवह्न्यक्तंमन्वानाव्यदर्दिरुर्वलम् ।

यत्रादशस्यनुषसौरिणक्षपःकुत्सायमन्मन्त्रह्यश्वदंसयः ॥ १ ॥

तव । त्ये । इन्द्र । सख्येषु । वह्नयः । ऋतम् । मन्वानाः । त्रि ।
अर्दिरुः । वलम् । यत्र । दशस्यन् । उषसः । रिणन् । अपः ।
कुत्साय । मन्मन् । अर्यः । च । दंसयः ॥ १ ॥

हे इन्द्र तव सख्येषु सखित्वेषु सत्सु त्ये ते प्रसिद्धावह्नयोवोढारः हविषां स्तुतीवां वां
अतएव ऋतं यज्ञं मन्वानाः अवबुध्यमानाअंगिरसः वलं गवामपहर्तारं एतत्संज्ञकमसुरं व्यद-
र्दिरुः अत्यर्थं व्यदारयन् हृविदारणे अस्माद्यद्भुगन्तात् लुङि सिजभ्यस्तेति ज्ञेर्जुस् जुसिचे-
तिगुणः व्यत्ययेनेत्वं । अपिच यत्र यस्मिन्काले मन्मन् मन्मनि स्तोत्रे सति कुत्साय महर्षये
उषसः उषःकालान् वृत्रेणावृत्त्वात् पूर्वमसत्प्रायान् तदपनोदनेन दशस्यन् प्रयच्छन् तथा
अपोवृत्रेणावृतान्युदकानिच रिणन् तस्मान्निर्गमयन्वर्षे रीगतिरेषणयोः क्रैषादिकः प्वादीनां
ह्रस्वत्वं तदानीं अर्यः अर्हेवृत्रस्य च दंसयः कर्माणि वितथान्यासन्नित्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अवासृजः प्रस्वः श्वञ्चयोगिरीनुदाज उस्त्रा अपिबो मधुप्रियम् ।
अवर्धयो वनिनो अस्य दंससा शुशोच सूर्य ऋतजा तथा गिरा ॥ २ ॥

अव । असृजः । प्रस्वः । श्वञ्चयः । गिरीन् । उत् । आजः ।
उस्त्राः । अपिबः । मधु । प्रियम् । अवर्धयः । वनिनः । अस्य ।
दंससा । शुशोच । सूर्यः । ऋतजातया । गिरा ॥ २ ॥

हे इन्द्र प्रस्वः प्रसूतिर्जन्म तद्धेतुभूता अपः अवासृजः आवरकान्मेघादधः पातितवान-
सि तथा गिरीन् पर्वतान् वलेन गोमतोबिलस्य पिधानाय निहितान् श्वञ्चयः अत्रैत्सीरित्यर्थः
श्वचिगतौ अस्मात्पण्यन्ताल्लङ् बहुलंछन्दस्यमाङ्गयोगेपीत्यडभावः समानवाक्ये निघांतयुष्मद-
स्मदादेशावकव्याइति वचनात्पूर्वपदस्यासमानवाक्यगतत्वेनास्य तिङ्ङुतिङ्ङइति निघाताभावः
तथा बलासुरेण विलेनिहिताउस्त्रागाः पर्वतभेदनानन्तरं उदाजः उदगमयः ततः पयोदध्याज्या-
दिकं प्रियमनुकूलं मधु मधुरं हविः अपिबः पीतवानसि यद्वा श्रयणसाधनासु तासु गोष्वाग-

तासु यजमानैः प्रियमभीष्टं मधु सोमात्मकं अपिबः पिबसि तथा वनिनः वनसंबद्धान् वृक्षान् यद्वा वनोभ्येदकनाम तद्युक्तान् समुद्रान् अवर्धयः वृष्टिप्रदानेन वर्धयसि ऋतजातया ऋतं यज्ञं तदर्थं जातं जन्म यस्याः तथा गिरा वेदात्मिकया वाचा स्तूयमानस्येन्द्रस्य दंससा कर्मणा आवृण्वता वृत्रादेरपि नोदनात्मकेन सूर्यः शुशोच नभसि प्रदिदीपे यद्वा ऋतजातया गिरेति सूर्यस्यैव विशेषणं त्रयीरूपया वाचा प्रदीप्यतइत्यर्थः ऋग्भिः पूर्वाह्णेदिविदेवईयते इत्यादिकं तैत्तिरीयकमत्रानुसंधेयं । शुशोचेत्यस्य पदात्परत्वेपि पादादित्वाद्पादादाविति पर्युदासस्यानुवृत्तेर्निघाताभावः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

विसूर्यो मध्ये अमुच रथं दिवो विददासायं प्रतिमानमार्यः ।
दृह्णानि पिप्रो असुरस्य मायिन इन्द्रो व्यास्य च्छुवाँ ऋजि श्वना ॥ ३ ॥

वि । सूर्यः । मध्ये । अमुचत् । रथम् । दिवः । विदत् । दासायं ।
प्रतिमानम् । आर्यः । दृह्णानि । पिप्रोः । असुरस्य । मायिनः ।
इन्द्रः । वि । आस्यत् । च्छुवान् । ऋजि श्वना ॥ ३ ॥

दिवः द्युलोकस्य मध्ये सूर्यः आदित्यः रथं प्रस्थानाय व्यमुचत् विमुक्तवान् मुचेर्लुङि लुदित्वात्चुरङादेशः । कदेति चेदुच्यते यदा आर्यः अभिज्ञ इन्द्रः दासायोपक्षपयित्रे वृत्रादये प्रतिमानं प्रतिहृतिं प्रतीकारं विदत् वेत्ति जानाति अलभत वा । अपिच मायिनः मायाविनः मायाशब्दस्य व्रीह्यादिषुपाठात् व्रीह्यादिभ्यश्चेति इनिप्रत्ययः पिप्रोः एतन्नाम्नोसुरस्य दृह्णानि दृहानि स्थिराणि पुराणि बलप्रति वा ऋजि श्वना राजर्षिणा च्छुवान् सख्यं कुर्वन् इन्द्रो व्यास्यत् व्यक्षिपत् विविधमाक्षिप्तवान् व्यनीनशदित्यर्थः । असुक्षेपणे ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अनाधृष्टानि धृषितो व्यास्यन्निधीरदेवाँ अमृणद्यास्यः ।
मासेव सूर्यो वसुपुर्यमाददेगुणानः शत्रूरशृणा हिरुक्मता ॥ ४ ॥

अनाधृष्टानि + धृषितः । वि । आस्यत् । निःधीन् । अदेवान् ।
अमृणत् । अयास्यः । मासाइव । सूर्यः । वसु । पुर्यम् । आ ।
दे । गृणानः । शत्रून् । अशृणात् । विरुक्मता ॥ ४' ॥

धृषितः शत्रूणां धर्षयिता प्रमत्तइन्द्रः अनाधृष्टानि इतःपूर्वं शत्रुभिरमधृष्टान्यबाधितानि
असुरबलानि व्यास्यन् व्याक्षिप्तवात् तथा अयास्यः अयासनीयः चालयितुमशक्यः यद्वा
अयास्योगिराः स्तोतृवाचिना शब्देन स्तुत्योलक्ष्यते अयास्येन ऋषिणा स्तुत्यइन्द्रः निधीन्
असुरैर्निहितान् धनसमूहान् यद्वा निधातुन् नितरां बलानां धारयितुन् अदेवान् देवविरोधि-
नोसुरानमृणत् अहिंसीत् मृणहिंसायां तौदादिकः । अपिच सूर्योमासेव मासेनेव पृथगित्या-
दिना मासंशब्दस्य मासुभावः सयथा मासविशेषेण भौमान् रसानादत्ते तथा पुर्यं असुराणां
पुरिभवं भवेच्छन्दसीतियत् हलिचेति दीर्घस्य नभकुर्छुरामिति प्रतिषेधः यतोनावइत्याद्युदात्तत्वं
ईदृशं वसु धनं आददे आदत्ते स्म आङोदोनास्यविहरणइत्यात्मनेपदं तथा गृणानः स्तोतृभिः
स्तूयमानः सन् व्यत्ययेन कर्मणि कर्तृपत्ययः शत्रून् शातयितुन् असुरान् विरुक्मता विरोच-
मानेन वज्रेण अशृणात् अहिंसीत् ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

अयुद्धसेनोविभ्वाविभिन्दतादाशदृत्रहातुज्यानितेजते ।
इन्द्रस्यवज्रादबिभेदभिश्चथःप्राक्रामच्छुन्ध्यूरजहादुषाअनः॥५॥

अयुद्धसेनः । विभ्वा । विभिन्दता । दाशत् । दृत्रहा ।
तुज्यानि । तेजते । इन्द्रस्य । वज्रात् । अबिभेत् । अभिश्चथः ।
प्र । अक्रामत् । शुन्ध्यूः । अजहात् । उषाः । अनः ॥ ५ ॥

विभ्वा विभुना व्याप्तेन विभिन्दता विदारयता एवंविधेनापि परकीयबलेन अयुद्धसेनः अ-
महतसेनः यद्वा विभ्वा विभुर्व्याप्तः विभिन्दता शत्रुबलानि विदारयता वज्रेण वृत्रहा वृत्रंहतवान्
एवंविधइन्द्रः दाशत् दाशति स्तोतृभ्यो धनं प्रयच्छति दाश्रदाने लेट्चडागमः तथा तुज्यानि प्रे-

याणि शत्रुबलानि तेजते तनूकरोति अल्पीकरोति तिजनिशाने । यद्वा शत्रून्प्रति प्रेर्याण्यायुधानि
तेजते निश्चेति तीक्ष्णीकरोति ईदृशस्येन्द्रस्य अभिश्रथः अभितोहिंसकात् वज्रात् सर्वं शत्रुजातं
अविभेत् भीतिं क्षामोत् एवमसुरेष्विन्द्रेण निरस्तेषु शुन्ध्युः शोधयिता आदित्यः प्राक्रामत् ज-
गत्प्रकाशनाय गन्तुं प्रक्रान्तवान् उषाः उषोदेवता च अनः स्वकीयं शकटं रथं अजहात् ग-
न्तुं पर्यत्यजत् ओहाक् त्यागे ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

एतात्याते श्रुत्यानि केवला यदेक एकमरुणोरयज्ञम् ।

मासां विधानमदधा अधिद्यवित्वया विभिन्नं भरति प्रधिपिता ॥ ६ ॥ २६ ॥

एता । त्या । ते । श्रुत्यानि । केवला । यत् । एकः । एकम् । अरुणोः
अयज्ञम् । मासाम् । विधानम् । अदधाः । अधि । द्यवि ।
त्वया । विभिन्नम् । भरति । प्रधिम् । पिता ॥ ६ ॥ २६ ॥

हे इन्द्र त्या तानि ते तव त्वदीयानि वीर्यकर्माणि एता एतान्येव केवला केवलानि
श्रुत्यानि श्रोतव्यानि स्तुत्यर्हाणि नान्यदीयानि । कानि पुनस्तानि एकः असहायस्त्वं एकं
प्रधानभूतं अयज्ञं यज्ञरहितं असुरं अरुणोः अहिंसिरिति यत् एतदेकं कर्म कृवि हिंसाकर-
णयोः अत्र हिंसार्थः इदित्वान्नुम् धिन्विकृण्व्योरचेत्युप्रत्ययः अकारान्वादेशश्च तस्य यो-
गे सति स्थानिवद्भावात् लघूपधगुणाभावः । तथा मासां मासानां पदन्तित्यादिना मासशब्दस्य
मासभावः ऊडिमित्यादिना विभक्तेरुदात्तत्वं मासानां विधानं विधातारं कर्तारं सूर्यं अधिद्यवि
द्युलोके उपरि अदधाः अधारयः विपूर्वाद्दधातेः कृत्यल्युटो बहुलमिति कर्तरि ल्युट् इदमपरं
कर्म तथा पिता पालकोद्युलोकः विभिन्नं विदारितं वृत्राद्विभक्तं प्रधिं रथचक्रस्य पार्श्वं पार्श्व-
फलके प्रधीइत्युच्यते ईदृशं सूर्यरथसंबन्धिनं प्रधिं अन्यैः धारयितुमशक्यं त्वयैव भरति
धारयति इदमदरं कर्म एतत्प्रभृतीनि त्वयाकृतानि कर्माणि परेषामसाधारणानि सर्वदा स्तो-
तव्यानीत्यर्थः ॥ ६ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमे षड्विंशोवर्गः ॥ २६ ॥

सूर्यरश्मिरिति षड्भुजं एकादशं सूक्तं त्रैष्टुभं विश्वावसुर्नाम गंधर्वैः सच पूर्वेण तृचेन सवितारं स्तुतवान् उत्तरेण स्वात्मानं अतः प्रथमतृचस्य सविता देवता द्वितीयस्य गंधर्वः । तथाचानुक्रान्तं—सूर्यरश्मिर्देवगंधर्वो विश्वावसुरात्मानमस्तौत पूर्वार्धे सवितारमिति । गतोवि-
नियोगः ।

तत्र प्रथमा—

सूर्यरश्मिर्हरिकेशः पुरस्तात्सविता ज्योतिरुदयाँ अजस्रम् ।
तस्य पूषा प्रसवे याति विद्वान्तसंपश्यन् विश्वा भुवनानि गोपाः ॥ १ ॥

सूर्यरश्मिः । हरिकेशः । पुरस्तात् । सविता । ज्योतिः । उत् ।
अयान् । अजस्रम् । तस्य । पूषा । प्रसवे । याति । विद्वान् ।
सम्पश्यन् । विश्वाः । भुवनानि । गोपाः ॥ १ ॥

सूर्यरश्मिः उषसं प्रादुर्भावानन्तरं सूर्यस्योदयात्पूर्वं यः कालः तस्य कालस्याभिमानिदे-
वः सवितेत्युच्यते सूर्यरश्मिः सूर्यस्य सर्वस्य प्रेरकस्यादित्यस्य रश्मिरेव रश्मिर्यस्य सतथोक्तः
हरिकेशः हरयोहरणशोलाहरितवर्णावा केशस्थानीयाः प्रकाशमानावा दीप्तयोयस्य ईदृशः स-
विता सर्वस्य प्रेरकोदेवः पुरस्तात् पूर्वस्यां दिशि अजस्रं अनवरतं ज्योतिस्तेजः उदयान् उ-
याति उद्गमयति यातेरन्तर्भावितण्यर्थाच्छान्दसोलङ् व्यत्ययेन बहुवचनं संहितायां दीर्घादिति-
मानपादइति नकारस्य रुत्वं आतोऽटिनित्यमिति सानुनासिकआकारः । तस्य सवितुः प्रसवे प्रे-
रणे अनुज्ञायां सत्यां विद्वान् जानन् गोपाः गोपायिता रक्षिता पूषा पोषकोदेव आदित्यो याति
नभसि गच्छति किंकुर्वन् विश्वा विश्वानि सर्वाणि भुवनानि भूतजातानि संपश्यन् सम्यक् प्र-
काशयन् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

नृचक्षां ण्डां देवामध्यं आस्त आपप्रिवान्त्रोदसी अन्तरिक्षम् ।
स विश्वाचीरभिचंष्टे घृताचीरन्तरा पूर्वमपरं च केतुम् ॥ २ ॥

नृचक्षाः । एषः । दिवः । मध्ये । आस्ते । आपप्रिष्टवान् ।
 रोदसी इति । अन्तरिक्षम् । सः । विश्वाचीः । अभि । चष्टे ।
 घृताचीः । अन्तरा । पूर्वम् । अपरम् । च । केतुम् ॥ २ ॥

नृचक्षाः नृन् मनुष्यान् पश्यन् यद्वा नृभिः नेतृभीरश्मिभिः प्रकाशमानः एषसविता देवः
 घुलोकस्य मध्ये आस्ते निषीदति किंकुर्वन् रोदसी द्यावापृथिव्यौ अन्तरिक्षं च आपप्रिष्टवान्
 स्वतेजसा आपूरयन् प्रापूरणे अस्माच्छान्दसोलिट् कसुश्वेतितस्य कसुरादेशः वस्वेकाजाद्भसा-
 मितीडागमः सदेवोविश्वाचीर्विश्वमंचतीः सर्वव्यापिनीः प्राच्यादिमहादिशोभिचष्टे प्रकाशयति
 तथा घृताचीर्घृतं दीप्तं रूपं अंचन्तीः आग्नेयादिविदिशश्च प्रकाशयति अंचतेः किंचन्तात् अं-
 चतेश्चोपसंख्यानंमिति ङीप् ततोभसंज्ञायामचइत्याकारलोपे चावितिदीर्घत्वं उदात्तनिवृत्तिस्वरे-
 णङीपउदात्तत्वे प्राप्ते चावितिपूर्वस्याचउदात्तत्वं । तथा पूर्वं पूर्वभागं केतुं प्रज्ञापनीयं अपरंपृष्ठ-
 भागं च अन्तरा अन्तरालं च अभिचष्टे प्रकाशयति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

रायोबुध्नःसंगमनोवसूनांविश्वांरूपाभिचष्टेशचीभिः ।
 देवइवसवितासत्यधर्मन्द्रोनतस्थौसमरेधनानाम् ॥ ३ ॥

रायः । बुध्नः । सम्गमनः । वसूनाम् । विश्वां । रूपा । अभि ।
 चष्टे । शचीभिः । देवःइव । सविता । सत्यधर्मा । इन्द्रः ।
 न । तस्थौ । सम्अरे । धनानाम् ॥ ३ ॥

रायोधनस्य बुध्नः बन्धकः मूलभूतोवा ऊडिदमित्यादिना रैशब्दाद्विभक्तेरुदात्तत्वं तथा
 वसूनां धनानां संगमनः संगमयिता प्रापयिता ईदृशः सविता शचीभिः दीप्तिभिः विश्वांरू-
 पा सर्वाणि रूपाणि निरूपणीयानि पदार्थजातानि अभिचष्टे अभिपश्यति प्रकाशयति । अपिच
 देवइवायंसविता सावकोदेवः सत्यधर्मा सत्यमवितथं धर्म धारणं धारणेहेतुभूतं कर्म वा य-
 स्य तादृशोभवति तथा इन्द्रो न इन्द्रइव धनानां समरे संग्रामे सम्यक्प्रापणे तस्थौ अयं
 सविता उद्युक्तः सन् तिष्ठति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

विश्वावसुंसोमगन्धर्वमापोददृशुषीस्तदृतेनाव्यायन् ।
तदन्ववैदिन्द्रौररहाणआसांपरिसूर्यस्यपरिधीरपश्यत् ॥ ४ ॥

विश्ववसुम् । सोम । गन्धर्वम् । आपः । दृशुषीः । तत् ।
ऋतेन । वि । आयन् । तत् । अनुद्वैत । इन्द्रः । ररहाणः ।
आसाम् । परि । सूर्यस्य । परिधीन् । अपश्यत् ॥ ४ ॥

हे सोम त्वया सहितं गंधर्वं . गीतरूपं गोशब्दं धारयन्तं विश्वावसुं एतत्संज्ञं मां उत्त-
रत्र तच्छब्दश्रुतेर्यच्छब्दाध्याहारः यदापोवसतीवर्याख्याः ददृशुषीः दृष्टवत्यः दृशेरुल्लिखितः ऋ-
सुः उगितश्चेति डीष वसोःसंप्रसारणमिति संप्रसारणं जसि वाछन्दसीति पूर्वसवर्णदीर्घः
तत्तदानीं ऋतेन यज्ञेन हेतुना व्यायन् विविधमगच्छन् यष्ट्रजनाः तद्गमनमासामपां ररहा-
णः गमयिता इन्द्रः अन्ववैत् अनुबुध्यत बुध्वा च कुत्र यज्ञः प्रवृत्तइति सूर्यस्य परिधीन् प-
रितोधीयमानान् प्राच्यादिदिग्भागान् पर्यपश्यत् परितोदृष्टवान् ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

विश्वावसुर्गभितन्नोगृणानुदिव्योगन्धर्वोरजसोविमानः ।
यद्वाघासत्यमुनयन्नविद्मधियोहिन्वानोधियइत्त्रोअव्याः ॥ ५ ॥

विश्ववसुः । अभि । तत् । नः । गृणानु । दिव्यः । गन्धर्वः ।
रजसः । विद्वानः । यत् । वा । घृ । सत्यम् । उत । यत् । न ।
विद्म । धियः । हिन्वानः । धियः । इत् । नः । अव्याः ॥ ५ ॥

विश्वावसुर्गंधर्वः नोस्माकं तदभिगृणानु अभिमुखं ब्रवीतु गृशब्दे कैय्यादिकः प्वादि-
त्वात् ह्रस्वः कीदृशः दिव्यः दिविभवः तथा रजसः उदकस्य विमानोनिर्माता किंपुनस्तत्
यद्वाघ यच्चखलु सत्यं अवितथं यथार्थफलं कर्मजातं उतशब्दश्चार्थे यच्च नविद्म नजा-

नीमः तदुभयं ब्रवीत्वर्थः ऋचितुनुघेत्यादिना घशब्दस्य सांहितिकोदीर्घः । शिष्टः पादः प्रत्यक्षकृतः । हे विश्वावसो धियः कर्माणि हिन्वानः सोमेन प्रवर्धयन् हिगतौ वृद्धौ च यद्वा धियः स्तुतीः हिन्वानः प्रानुवन् नोस्माकं धियइत् कर्माण्येव बुद्धीरेव वा अव्याः रक्ष ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

सस्त्रिमविन्दुच्चरणेनदीनामपावृणोदुरोअश्मव्रजानाम् ।
प्रासांगन्धर्वोअमृतानिवोचदिन्द्रोदक्षपरिजानादहीनाम् ॥ ६ ॥ २७ ॥

सस्त्रिम । अविन्दत् । चरणे । नदीनाम् । अपा । अवृणोत् । दुरः ।
अश्मव्रजानाम् । प्र । आसाम् । गन्धर्वः । अमृतानि । वोचत् ।
इन्द्रः । दक्षम् । परि । जानात् । अहीनाम् ॥ ६ ॥ २७ ॥

सस्त्रि अद्भिः संस्त्रातं प्रकर्षेण सर्वस्य जगतः स्नापयितारं मेघं ण्णाशौचे आट्टगमहनइति किन्प्रत्ययः लिङ्ङ्गावात् द्विर्वचनं नदीनां शब्दकारिणीनां अपां चरणे संचरणस्थाने अन्तरिक्षे अविन्दत् इन्द्रोदक्ष लब्ध्वाच अश्मव्रजानां अश्मा व्याप्तोमेघः तत्रव्रजन्तीनां यद्वा मेघोव्रजोगोष्ठं निवासस्थानं यासां तादृशीनां अपां दुरः द्वाराणि मेघान्निर्गमनप्रदेशान् अपावृणोत् अपावृतवान् यद्वा अश्मसु शिलासु व्रजन्तीनां गच्छन्तीनां व्याप्तगमनानां वा नदीनां गंगायमुनादीनां चरणे संचरणे प्रवहणे निमित्तभूते सति तदर्थमिन्द्रः सस्त्रि मेघं अविन्दत् अलभत लब्ध्वाच अन्तर्गतानामपां निर्गमसाधनानि मेघस्य दुरः द्वाराणि अपावृणोदपवृतवान् तथासांनदीनां अमृतान्यमरणसाधकान्युदकानि गन्धर्वोर्गोर्ब्रजस्य धर्ता विश्वावसुरूपेण वर्तमानइन्द्रः प्रावोचत् प्रब्रवीति प्रवोदुमनुजानाति तथा दक्षं दक्षत्युदकं प्रयच्छतीति दक्षोवर्षणसमर्थोमेघः तादृशं मेघमहीनां मेधानां मध्ये परिजानात् परितः सर्वतोजानाति ज्ञाअवबोधने लेट्यडागप्रः ज्ञानोर्जेति जादेशः ॥ ६ ॥

* ॥ इत्यष्टमस्य षष्ठे सप्तविंशोवर्गः ॥ २७ ॥

अग्नेतवेति षष्ठं द्वादशं सूक्तं पावकगुणविशिष्टोष्निर्ऋषिः शुद्धाग्निर्देवता आद्याविष्टारंपक्तिः अष्टकद्विद्वादशाष्टकवती अथ तिस्रः सतोबृहत्यः अयुजौजागताविति लक्षणोपेताः

पञ्चम्यपुरिष्ठाज्ज्योतिः षष्ठीत्रिष्टुप् । तथाचानुक्रान्तं—अग्नेतवाग्निः पावकआग्नेयं विष्टारपंक्ति-
स्तिन्नः सतोबृहत्यउपरिष्ठाज्ज्योतिरिति । महाव्रते आग्निमारुतशस्त्रे इदं सूक्तं स्तोत्रियानुरूपार्थं ।
तथैवपंचमारण्यके सूत्रितं ।

तत्र प्रथमा—

अग्ने॒तव॒श्रवो॒वयो॒महि॒भ्राज॒न्ते अ॒र्चयो॒विभा॒वसो ।
बृ॒ह॒द्भ्रा॒नो श॒व॒सा वा॒ज॒मुक्थ्यं॑ द॒धा॒सि॒दा॒शुषे॑कवे ॥ १ ॥

अग्ने । तव । श्रवः । वयः । महि । भ्राजन्ते । अर्चयः ।
विभावसो इति विभाऽवसो । बृहद्भ्रानो इति बृहत्भ्रानो ।
शवसा । वाजम् । उक्थ्यम् । दधासि । दाशुषे । कवे ॥ १ ॥

हे अग्ने तव वयोन्नं श्रवः श्रवणीयं प्रशस्यं हविरात्मकस्य तस्य मंत्रसंस्कृतत्वेन प्रशस्त-
त्वात् अन्नेषु मध्ये तवैवान्नं श्रेष्ठमित्यर्थः हे विभावसो विशिष्टदीप्तिर्विभा सैव वसु धनं यस्य
तादृशाग्ने अर्चयः दीप्तयः महि महत् बहुलं भ्राजन्ते भ्राजूदीप्तौ अनुदात्तेत्तौ भौवादिकः हे बृ-
हद्भ्रानो प्रौढदीप्ते कवे क्रान्तदर्शिनश्चे एवं महानुभावस्त्वं शवसा बलेनोपेतं उक्थ्यं प्रशस्यं यद्वा
उक्थोयज्ञः तद्योग्यं वाजमन्नं दाशुषे हवींषि दत्तवते यजमानाय दधासि ददातिप्रयच्छसि ॥१॥

अथ द्वितीया—

पा॒व॒क॒व॒र्चाः शु॒क्र॒व॒र्चाः अ॒नू॒न॒व॒र्चाः उ॒दिय॑र्षि॒भानु॑ना ।
पु॒त्रो मा॒तरा॑ वि॒चर॑न्नुपा॒वसि॑पृ॒णक्षि॒रोद॑सी॒उभे॑ ॥ २ ॥

पावकऽवर्चाः । शुक्रऽवर्चाः । अनूनऽवर्चाः । उत् । इयर्षि ।
भानुना । पुत्रः । मातरा । विचरन् । उप । अवसि ।
पृणक्षि । रोदसी इति । उभे इति ॥ २ ॥

पावकवर्चाः शोधकदीप्तिः शुक्रवर्चाः निर्मलतेजस्कः अनूनवर्चाः संपूर्णतेजस्कः हे अग्ने—
ईदृशस्त्वं भानुना तेजसा उदियर्षि उद्गच्छसि ऋमृगतौ जौहोत्यादिकः अर्तिपिपत्योश्चेत्यफ्या-
सस्येत्त्वं । सत्वं पुत्रः सन् मातरा मातृभूते अरण्यौ विचरन् यागावसाने विशेषेण प्राप्नुवन् उ-
पावसि उपगतान्यन्तमानान् रक्षसि तथा उभे रोदसी द्यावापृथिव्यौ पृणक्षि संयोजयसि
हविषा द्युलोकं वृष्ट्या इमं लोकं च पूरयसीत्यर्थः पृची संपर्के रौधादिकः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

ऊर्जोनपाज्जातवेदःसुशस्तिभिर्मन्दस्वधीतिभिर्हितः ।
त्वेइषःसंदधुर्भूरिवर्षसश्चित्रोतयोवामजाताः ॥ ३ ॥

ऊर्जः । नपात् । जातवेदः । सुशस्तिभिः । मन्दस्व ।
धीतिभिः । हितः । त्वे इति । इषः । सम् । दधुः ।
भूरिवर्षसः । चित्रोतयः । वामजाताः ॥ ३ ॥

हे ऊर्जोनपात् ऊर्जोन्नस्य पार्थिवस्य अण्यादेः पुत्र हे जातवेदः जातानां वेदितरग्ने
सुशस्तिभिः अस्माभिः क्रियमाणैः मन्दस्व मोदस्व तथा धीतिभिः कर्मभिः अस्माभिः क्रि-
यमाणैः अग्निहोत्रादिभिः कर्मभिः हितः सुहितः तृप्तोभव । अपिच भूरिवर्षसः वर्षइति रूपना-
म बहुविधरूपाः चित्रोतयः चित्रा विचित्रा ऊतिः तृप्तिर्यासां तास्तथोक्ताः वामजाताः वामं वन-
नीयं जातं जन्म यासां तादृशीः इषोन्नानि हविल्लक्षणानि त्वे त्वद्येव सन्दधुः संदधति सम्य-
क्जुह्वति यजमानाः । यद्वा भूरिवर्षसइत्यादिकं कर्तृविशेषणं तदानीं चित्रोतयः इत्यस्य वि-
चित्ररक्षाइति योज्यं ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

इरज्यन्त्रग्नेप्रथयस्वजन्तुभिरस्मेरायोअमर्त्य ।
सदर्शतस्यवपुषोविराजसिपृणक्षिसानसिंक्रतुम् ॥ ४ ॥

इरज्यन् । अग्ने । प्रथयस्व । जन्तुऽभिः । अस्मे इति ।
 रायः । अमर्त्य । सः । दर्शतस्य । वपुषः । वि ।
 राजसि । पृणक्षि । सानसिम् । क्रतुम् ॥ ४ ॥

हे अग्ने जन्तुभिः जातैः शत्रुभिः सह इरज्यन् ईर्ष्यन् स्पर्धां कुर्वन् इरज् ईर्ष्यायां कंद्वादिः यद्वा इरज्यतिरैश्वर्यकर्मा जन्तुभिर्जायमानैः आत्मीयैस्तेजोभिः इरज्यन् ईश्वरो भवन् हे अमर्त्य मरणरहितोऽग्ने अस्मे अस्माकं सुपांसुलुगिति षष्ठ्याः शेआदेशः रायो धनानि प्रथयस्व विस्तारय रयि शब्दात् शसः स्थाने व्यत्ययेन . जस् शसो वा व्यत्ययेन ऊडिदमिति विभक्त्युदत्तत्वं नक्रियते सत्त्वं दर्शतस्य दर्शनीयस्य वपुषः तेजोमयस्य शरीरस्य विराजसि तृतीयार्थे षष्ठीवा ईदृशेन शरीरेण विशेषेण दीप्यसे यद्वा . राजतिरैश्वर्यकर्मा वपुरिति च रूपनाम दर्शनोयेन रूपेण विराजसि विशेषेण ईशिषे अतएव सानसि संभजनीयं क्रतुं कर्म पृणक्षि अस्माभिः संपर्चयसि फलेन वा संयोजयसि ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

इष्कर्तारं मध्वरस्य प्रचेतसं क्षयन्तं राधसो महः ।
 रातिं वामस्य सुभगाम् महीमिषं दधांसि सानसि रयिम् ॥ ५ ॥

इष्कर्तारम् । अध्वरस्य । प्रचेतसम् । क्षयन्तम् । राधसः ।
 महः । रातिम् । वामस्य । सुभगाम् । महीम् ।
 दधाम् । दधांसि । सानसिम् । रयिम् ॥ ५ ॥

इष्कर्तारं निष्कर्तारं छाद्दसो वर्णलोपः अध्वरस्य यज्ञस्य निष्कर्तारं संस्कर्तारं प्रचेतसं प्रच्छद्दज्ञानं महो महतो राधसो धनस्य क्षयन्तं ईश्वरं क्षयतिरैश्वर्यकर्मा वामस्य वननीयस्य धनस्य रातिं दातारं रत्नेः कर्तारि किञ् ईदृशं त्वां स्तुमइति शेषः सत्त्वं सुभगां सौभाग्योपेतां महीं महतीं इषमञ्च सानसि संभक्तव्यं रयिं धनञ्च दधांसि स्तोतृभ्यो ददांसि ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

ऋतावानंमहिषंविश्वदर्शतमग्निंसुम्नायदधिरेपुरोजनाः ।
श्रुत्कर्णंसप्रथंस्तमंत्वागिरौदैव्यमानुषायुगा ॥ ६ ॥ २८ ॥

ऋतवानम् । महिषम् । विश्वदर्शतम् । अग्निम् । सुम्नायम् ।
दधिरे । पुरः । जनाः । श्रुत्कर्णम् । सप्रथःस्तमम् ।
त्वा । गिरा । दैव्यम् । मानुषा । युगा ॥ ६ ॥ २८ ॥

ऋतावानं सत्यवन्तं यज्ञवन्तं वा छन्दरीवनिपाविति मत्वर्धीयोवनिष् महिषं महान्तं पूज्यं वा विश्वदर्शतं विश्वैः सर्वैर्देशनीयं यद्वा विश्वं दर्शनं यस्य बहुव्रीहौविश्वंसंज्ञायामिति पूर्वपदान्तोदात्तत्वं ईदृशमग्निं सुम्नाय सुखार्थं जनाः ऋत्विग्यजमानरूपाः पुरोदधिरे पुरोदधते सर्वकर्मभ्यः पुरस्ताद्धारयन्ति यद्वा पुरः पुरस्तात् पूर्वस्यां दिशि आहवनीयरूपेण धारयन्ति । परोर्धर्चः प्रत्यक्षकृतः । अपिच हे अग्ने श्रुत्कर्णं श्रुत् श्रुतीः सम्यक् शृण्वन् कर्णः श्रोत्रेन्द्रियं यस्य तादृशं सप्रथस्तमं अतिशयेन प्रख्यातं यद्वा सर्वतोविस्तार्यमाणं दैव्यं देवानां हविर्वोद्धत्वेन संबन्धिनं ईदृशं त्वा त्वां मानुषा मानुषाणि मनोरपत्यानि युगा युगानि युगलानि पत्नीयजमानरूपाणि गिरा स्तुत्या स्तुवन्तीति शेषः ॥ ६ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमेष्टाविंशोवर्गः ॥ २८ ॥

अग्नेइति षष्ठं त्रयोदशं सूक्तं तापसगुणविशिष्टस्याग्नेरार्थं वैश्वदेवमानुषुभं । तथाचानुक्तान्तं—अग्नेमिस्तापसोवैश्वदेवमानुषुभंहीति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

अग्नेअच्छावदेहनःप्रत्यङ्गःसुमनाभव ।
प्रनोयच्छविशस्पतेधनदाअसिन्स्त्वम् ॥ १ ॥

अग्ने । अच्छ । वद । इह । नः । प्रत्यङ् । नः । सुमनाः । भव ।
प्र । नः । यच्छ । विशः । पते । धनदाः । असि । नः । त्वम् ॥ १ ॥

हे अग्ने इहास्मिन्देशे नोस्मानच्छवद आभिमुख्येन प्रियं ब्रूहि तथा प्रत्यङ् अस्मान् प्रत्यंचन सुमनाः शोभनमनुस्कोभव हेविशस्पते यजमानलक्षणायाः प्रजायाः पालयितः नोस्मभ्यं प्रयच्छ धनानि प्रदेहि यतस्त्वं नोस्माकं धनदाअसि धनानां दाता भवसि ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

प्रनोयच्छत्वर्यमाप्रभगःप्रबृहस्पतिः ।

प्रदेवाःप्रोतसूनृतांरायोदेवीददातुनः ॥ २ ॥

प्र । नः । यच्छतु । अर्यमा । प्र । भगः । प्र । बृहस्पतिः । प्र । देवाः
प्र । उत । सूनृतां । रायः । देवी । ददातु । नः ॥ २ ॥

अर्यमा अरोणां नियन्ता अर्याणां निर्मातावा एतत्संज्ञोदेवः नोस्मभ्यं प्रयच्छतु धनं तथा भगएतत्संज्ञकोदेवश्च प्रयच्छतु बृहस्पतिश्च प्रयच्छतु सर्वदेवाश्च प्रयच्छन्तु उतापि च सूनृता प्रियसत्या वाग्रूपा देवी देवनशीला सरस्वती रायोधनानि नोस्मभ्यं प्रददातु ऊडिदमित्यादिना रायोविभक्तिरुदात्ता ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

सोमंराजानमवसेग्निगीर्भिह्वामहे ।

आदित्यान्विष्णुंसूर्यंब्रह्माणं च बृहस्पतिम् ॥ ३ ॥

सोमम् । राजानम् । अवसे । अग्निम् । गीःग्निः । ह्वामहे ।

आदित्यान् । विष्णुम् । सूर्यम् । ब्रह्माणम् । च । बृहस्पतिम् ॥ ३ ॥

राजानं राजमानं ईश्वरं वा सोमं अग्निं च गीर्भिः स्तुतिभिः अवसे रक्षणार्थं ह्वामहे आह्वयामहे तथादित्यानदितेः पुत्रान् मित्रादीन् विष्णुं सूर्यं ब्रह्माणं प्रजापतिं बृहस्पतिं च रक्षणार्थमाह्वयामहे ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

इन्द्रवायूबृहस्पतिंसुहवेहहवामहे ।

यथानःसर्वइज्जनःसङ्गत्यांसुमनाअसत् ॥ ४ ॥

इन्द्रवायू इति । बृहस्पतिम् । सुहवा । इह । हवामहे । यथा ।

नः । सर्वः । इत् । जनः । समङ्गत्याम् । सुमनाः । असत् ॥ ४ ॥

इन्द्रश्च वायुश्च इन्द्रवायु उभयत्र वायोः प्रतिषेधोवक्तव्यइत्यानङःप्रतिषेधः नोत्तरपदेनु-
दात्तादाविति देवताद्वंद्वेचेति प्राप्तस्योभयपदप्रकृतिस्वरस्य निषेधः समासस्येत्यन्तोदात्तत्वं बृह-
स्पतिं बृहतां देवानां पालकं तद्बृहतोःकरपत्योरिति सुत्तलोपौ वनस्पत्यादित्वाद्बृहत्प्रकृतिस्व-
रत्वं सुहवा सुहवौ सुह्वानाविन्द्रवायु बृहस्पतिं च इहास्मिन्कर्मणि हवामहे आह्वयामहे
यथा नोस्माकं सर्वइत् सर्वएव जनः संगत्यां संगमने धनस्य प्राप्तौ सुमनाः असत् शोभनम-
नस्को भवेत् तथा ह्वयामहेत्यर्थः अस्तेर्लेट्यडागमः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

अर्यमणंबृहस्पतिमिन्द्रदानायचोदय ।

वातंविष्णुंसरस्वतींसवितारंचवाजिनम् ॥ ५ ॥

अर्यमणम् । बृहस्पतिम् । इन्द्रम् । दानाय । चोदय । वातम् ।

विष्णुम् । सरस्वतीम् । सवितारम् । च । वाजिनम् ॥ ५ ॥

हे स्तोतः अर्यमादीन्देवान् दानाय धनप्रदानाय चोदय स्तुत्या प्रेरय तथा वातं वायुं
विष्णुं सरस्वतीं वाजिनमन्वन्तं बलवन्तं वा सवितारं च दानाय प्रेरय ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

त्वनोअग्नेअग्निभिर्ब्रह्मयज्ञंचवर्धय ।

त्वनोदिवतानयेरायोदानायचोदय ॥ ६ ॥ २९ ॥

त्वम् । नः । अग्ने । अग्निभिः । ब्रह्म । यज्ञम् । च । वर्धय । त्वम् ।
नः । देवतांतये । रायः । दानाय । चोदय ॥ ६ ॥ २९ ॥

हे अग्ने त्वं अग्निभिः त्वद्विभूतिभूतैरन्यैः अग्निभिः सार्धं नोस्माकं ब्रह्म स्तोत्रं यज्ञं च वर्धय तथा त्वं नोस्माकं देवतांतये यज्ञनामैतत् यागार्थं रायोधनस्य दानाय प्रदानाय चोदय दातृन्मेरय ॥ ६ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमे एकोनत्रिंशोवर्गः ॥ २९ ॥

अयमग्नइत्यष्टर्चं चतुर्दशं सृक्तं आग्नेयं शार्ङ्गइति पक्षिविशेषस्याख्या शार्ङ्गजातयोजरि-
तृपभृतयश्चत्वारश्वतुर्णां हृचानां क्रमेण द्रष्टारः आदितोद्दे जगत्यौ ततश्चतस्रस्त्रिष्टुभः ततोद्दे अ-
नुष्टुभौ । तथा चानुक्रान्तं—अयमष्टौ हृचाः शार्ङ्गाजरीता द्रोणः सारिसृक्तः स्तंबमित्रश्चाग्नेय-
माद्येजगत्यौ चतस्रस्त्रिष्टुभः ।

तत्र प्रथमा—

अयमग्नेजरितात्वेअभूदपिसहसःसूनोन्ह्यन्यदस्त्याप्यम् ।
भद्रंहिशर्मत्रिवरूथमस्तिताआरेहिसानामपदिद्युमाकृधि ॥ १ ॥

अयम् । अग्ने । जरिता । त्वे इति । अभूत् । अपि । सहसः ।
सूनो इति । नहि । अन्यत् । अस्ति । आप्यम् । भद्रम् । हि । शर्म ।
त्रिवरूथम् । अस्ति । ते । आरे । हिसानाम् । अपि ।
दिद्युम् । आ । कृधि ॥ १ ॥

हे अग्ने त्वे त्वयि सुपां सुलुगितिसप्तम्याः शे आदेशः अयमृषिः जरिता स्तोता अभूद-
पि अपिशब्दः संभावनायां इदानीं स्तोतृत्वेन संभाव्यते । तत्रकारणमाह हे सहसःसूनो बलस्य
पुत्र त्वत्तोन्न्यत् आप्यं आप्तव्यं नद्यस्ति नखलु विद्यते अतः प्राप्तव्यं त्वामेव स्तुत्या प्राप्नोमि भ-
द्रं कल्याणं त्रिवरूथं दुःखत्रयस्य निवारकं शर्म सुखं हि यस्मात् ते तवास्ति विद्यते अथवा
शोभनं त्रिवरूथं त्रिभूमिकं गृहं तवास्ति हि अतः हिसानां हिंस्यमानानां अस्माकं आरे दूरे

दिद्यं दीप्यमानामात्मीयां ज्वालां अपारुधि अपाकुरु निवारय कसेतेऽछान्दसोविकरणस्य
लुक् श्रुशृणुपुरुवृश्यइति हेर्धिभावः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

प्रवत्तैअग्नेजनिमापितूयतःसाचीवविश्वाभुवनान्यृञ्से ।
प्रसप्तयःप्रसनिषन्तनोधियःपुरश्चरन्तिपशुपाइवत्मनां ॥ २ ॥

प्र॒वत्तै । अ॒ग्ने । ज॒नि॒म । पि॒तु॒ऽय॒तः । सा॒ची॒ऽइ॒व । वि॒श्वा॑ ।
भु॒व॒ना । नि॒ । ऋ॒ञ्से॒ । प्र । स॒प्त॒यः । प्र । स॒नि॒ष॒न्त॒ । नः॒ ।
धि॒यः॑ । पु॒रः॑ । च॒र॒न्ति॒ । प॒शु॒पाः॑ऽइ॒व । त्म॒नां॑ ॥ २ ॥

हे अग्ने पितूयतः पितुमन्नं भक्ष्यं इच्छतः ते तव जनिम जन्म प्रादुर्भावं प्रवत् प्रकृष्ट-
मुत्कृष्टं भवति उपसर्गाच्छन्दसिधात्वर्थइति वतिः । सत्त्वं साचीव सचिवइव विश्वा विश्वानि
व्याप्तानि भुवनानि भूतजातानि न्यृञ्से प्रसाधयसि वशीकरोषीत्यर्थः । सप्तयः सर्पणशीलाः नो-
स्माकं धियः स्तुतयः तादृशं त्वां प्रसनिषन्त प्रकर्षेण संभजन्ते एकः प्रशब्दः पूरकः । यद्वा सप्तयः
लुप्तोपमेतत् सर्पणशीलाः अश्वाः यथा आजिं प्रकर्षेण संभजन्ते तथा अस्मदीयाधियइत्यर्थः
अनन्तरं पुरः तव पुरस्तात् त्मना आत्मना स्वयमेव चरन्ति व्याप्य वर्तन्ते पशुपाइव यथा पशू-
नां पालकागोपालाः पालयितव्यानां पुरस्तात् संचरन्ति तद्वत् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

उ॒त॒वा॒उ॒परि॑वृ॒णक्षि॑ब॒प्स॒हृ॒हो॒र॑ग्र॒उ॒ल॑प॒स्य॒स्व॒धा॒वः॑ ।
उ॒त॒खि॒ल्या॒उ॒र्व॒रा॒णां॑भ॒वन्ति॒मा॒ते॒हे॒ति॒ता॒र्वि॒षीं॑चु॒क्रु॒धाम॑ ॥ ३ ॥

उ॒त । वै । ऊँ॑ इति । परि॑ । वृ॒ण॒क्षि॒ । ब॒प्स॒त् । ब॒होः॑ । अ॒ग्ने॒ ।
उ॒ल॑प॒स्य॒ । स्व॒धा॒ऽइ॒वः॑ । उ॒त॒ । खि॒ल्याः॑ । उ॒र्व॒रा॒णाम्॑ । भ॒व॒न्ति॒ । मा॒ ।
ते॒ । हे॒तिम् । त॒र्वि॒षीम् । चु॒क्रु॒धाम्॑ ॥ ३ ॥

हे स्वधावः दीप्तिमन् अग्ने बप्सद्दहन भसभर्त्सनदीभ्योः जौहोत्यादिकः शतरि षसिभ्र-
सोर्हलिचेत्युपधालोपः नाभ्यस्ताच्छतुरिति नुमःप्रतिषेधः बहोर्बहुलस्य उलपस्य टणजातस्य
कर्मणिषष्ठी सर्वं वनं उतवै अपिखलु परिवृणक्षि परिवर्जयसि विनाशयसि । उ इतिपूरकः । उ-
तापिच उर्वराणां सस्याद्ब्याभूमयउर्वराः तासां संबन्धिनः प्रदेशाः खिल्याः खिलाः प्राणिभि-
र्गन्तुं योग्याभवन्ति त्वया दग्धाइति शेषः तविषीं महतीं ते तव हेति हननहेतुभूतां ज्वालां
माचुकुधाम माक्रोधयाम अपितुं स्तुतिभिः प्रसादयामः ऊतियूतीत्यादिना हन्तेः किनि हेति
रित्यन्तोदात्तोनिपात्यते चुक्रुधामेति क्रुधेर्ण्यन्तालुङि चङि रूपं ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

यदुद्धतोनिवतोयासिबप्सत्पृथगेषिप्रगर्धिनीवसेना ।
यदातेवातोअनुवातिशोचिर्वसेवश्मश्रुवपसिप्रभूमं ॥ ४ ॥

यत् । उतुद्धवतः । निःवतः । यासि । बप्सत् । पृथक् । एषि ।
प्रगर्धिनींइव । सेना । यदा । ते । वातः । अनुःवति । शोचिः ।
वसांइव । श्मश्रु । वपसि । प्र । भूमं ॥ ४ ॥

यदा यदा उद्धतः उद्धतानुच्छितान् निवतः नीचीनांस्तरुगुल्मादीन् हे अग्ने बप्सत् दह-
न् यासि प्राप्सोषि तदानीं बह्वीभिर्ज्वालाभिः पृथक् विभिन्नः सन् एषि गच्छसि । तत्रदृष्टान्तः—
प्रगर्धिनीवसेना गृधु अभिकांक्षायां परराष्ट्रं गच्छतोरारुः सेना तत्रत्यं धनजातं अभिकांक्षमा-
णा इतस्ततः संघशोगच्छति तद्वत् वातः वायुश्च ते तव शोचिः दीप्तिं यदा यस्मिन्काले अनु-
वाति अनुगुणं प्रवर्तते तदा श्मश्रु श्म शरीरं तत्रश्रितं स्थितं केशरोमादिकं वस्त्रेव यथा वसा
नापितः वपति मुंडयति तथा भूम भूमिं प्रवपसि प्रकर्षेण मुंडयसि सर्वं वनं निःशेषेण दहसी-
त्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

प्रत्यंस्यश्रेणयोददृश्रएकंनियानंबहवोरथासः ।
बाहूयदग्नेअनुमर्मृजानोन्यङ्कुत्तानामन्वेषिभूमिम् ॥ ५ ॥

प्रति । अस्य । श्रेणयः । ददृश्रे । एकम् । निःश्यानम् । बहवः ।
 रथासः । बाहू इति । यत् । अग्ने । अनुऽमर्मृजानः । न्यङ् ।
 उत्तानाम् । अनुऽएषि । भूमिम् ॥ ५ ॥

अस्याग्नेः दहतः श्रेणयः ज्वालापङ्क्तयः प्रतिददृश्रे प्रतिदृश्यन्ते तद्वत् अत्र सामर्थ्यात्
 उपमानप्रतीतिः हे अग्ने बाहू तृतीयार्थे प्रथमा बाहुभ्यां बाहुस्थानीयैः ज्वालासमूहै रनुमर्मृ-
 जानः सर्वे वनं मृजन् शोधयन् दहनित्यर्थः न्यङ् न्यंचन् प्रह्वीभवन उत्तानां ऊर्ध्वाभिमुखान्
 भूमिं यद्यदा अन्वेषि अनुगच्छसि तदानीं अस्य श्रेणयोददृश्रइत्यन्वयः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

उत्तेशुष्माजिहतामुत्तैर्अर्चिरुत्तैर्अग्नेशशमानस्यवाजाः ।
 उच्छृंश्चस्वनिनमवर्धमानआत्वाद्यविश्वेवसवःसदन्तु ॥ ६ ॥

उत् । ते । शुष्माः । जिहताम् । उत् । ते । अर्चिः । उत् । ते ।
 अग्ने । शशमानस्य । वाजाः । उत् । श्वञ्चस्व । नि । नम् ।
 वर्धमानः । आ । त्वा । अद्य । विश्वे । वसवः । सदन्तु ॥ ६ ॥

हे अग्ने ते तव शुष्माः शोषकाज्वालाजिहतां उद्वच्छन्तु तथा ते तव आर्चिः दीप्तिश्चो-
 द्वच्छन्तु शशमानस्य शंसमानस्य स्तूयमानस्य यद्वा शशप्रुतगतौ अस्मात्ताच्छीलिकश्चानशूत-
 स्य सार्वधातुकत्वेसति लसार्वधातुकत्वाभावात् चितइत्यन्तोदात्तत्वमेव शिष्यते शशमानस्य स-
 र्वे वनमाक्रम्य शीघ्रं गच्छतस्तव वाजाः वेगाः हे अग्ने उज्जिहतां सत्वं वर्धमानः सन् उच्छृंश्चस्व
 वनउद्वच्छस्व श्वचिगतौ भौवादिकः इदित्वान्मुम् तथा निनम प्रह्वीभव उंचतं वृक्षादिकं
 प्राप्योच्छ्रितोभव अवनतं गुल्मादिकं प्राप्यावनतोभवेत्यर्थः । ईदृशं त्वा त्वां अद्यास्मिन्काले
 विश्वे सर्वे वसवः वासयितारोरश्मयोदेवावा आसदन्तु आसीदन्तु प्रामुवन्तु सदेर्व्यत्ययेन सी-
 दादेशाभावः शपिप्राप्ते व्यत्ययेन अब्वा कर्तव्यः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

अपामिदंन्ययनंसमुद्रस्यनिवेशनम् ।

अन्यं कृणुष्वेतः पन्थांतेनयाहिवशाँ अनु ॥ ७ ॥

अपाम् । इदम् । निःअयनम् । समुद्रस्य । निःवेशनम् । अन्यम् ।

कृणुष्व । इतः । पन्थाम् । तेन । याहि । वशान् । अनु ॥ ७ ॥

इत्थं खांडववनस्य दाहे प्रवृत्तमग्निं जरित्प्रभृतयः स्वात्मनोरक्षणकामाः तुष्टुवुः इदानीं च स्तंबमित्रः स्वनिवासभूमेर्दहनाभावाय अग्नैरन्यत्र गमनं प्रार्थयते इदमस्मदीयं निवासस्थानं अपामुदकानां न्ययनं नियन्ति नितरां गच्छन्ति अस्मिन्निति न्ययनं हृदः तथा समुद्रस्य उदधेश्च निवेशनं गृहं यथा हृदः समुद्रस्य स्थानं च यथा दग्धुं न शक्यते तथा दाहयोग्यं न भवत्वित्यर्थः । इतोस्मादस्मदीयात् स्थानात् अन्यं पन्थां पथानं मार्गं हे अग्ने-कृणुष्व कुरुष्व तेन पथा वशान् अनु यथाकामं याहिगच्छ ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

आयनेतेपरायणेदूर्वारोहन्तुपुष्पिणीः ।

हृदाश्रंपुण्डरीकाणिसमुद्रस्यगृहाइमे ॥ ८ ॥ ३० ॥

आऽअयने । ते । पराऽअयने । दूर्वाः । रोहन्तु । पुष्पिणीः ।

हृदाः । च । पुण्डरीकाणि । समुद्रस्य । गृहाः । इमे ॥ ८ ॥ ३० ॥

अनयापि स्वनिवासस्य दाहानर्हता प्रतिपाद्यते हे अग्ने ते तव आयने आगमने परायणे परागमने वा सति अस्यां निवासभूमौ पुष्पिणीः पुष्पवत्यः दूर्वारोहन्तु प्ररोहन्तु तथा हृदाः अशोष्योदकाः जलाशयाश्च भवन्तु पुण्डरीकाणि पद्मानि च तेषु हृदेषु जायन्तां किंबहुना समुद्रस्य जलधेः इमे अस्मिन्निवासप्रदेशे गृहाः आश्रयभूता भवन्तु यथा समुद्रावासभूमिः कदाचिदपि न दहते एवं कदाचिदपि अस्मत्स्थानं न दहतामित्यर्थः एतदुक्तं भवति दूर्वाकांड

परोहणप्रार्थनेन स्वाश्रयस्य शीतलत्वं हृदप्रार्थनेन तृष्णोपशमनकारणस्य जलस्य सत्त्वं पुंढरी-
कसद्भावप्रार्थनेनोपभोग्यस्य फलादेः सत्ता समुद्रगृहत्वप्रार्थनेन दाहानर्हताचेत्येतत्सर्वं प्र-
तिपाद्यते इति ॥ ८ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमे त्रिंशोवर्गः ॥ ३० ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमोहार्दं निवारयन् । पुमर्थाश्चतुरोदेयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरंधरेण साय-
णाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये अष्टमाष्टके सप्तमोध्यायः ॥ ७ ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

यस्य निःश्वसितं वेदायोवेदेऽयोःखिलं जगत् । निर्ममे तमहं वन्दे विद्यातीर्थमहेश्वरम् ॥ १ ॥
 दशमे मण्डले एकादशेनुवाके चतुर्दशसूक्तानि व्याकृतानि त्यंचिदिति षड्भुजं पंचदशं
 सूक्तं संब्यपुत्रस्यात्रैराषं आनुष्टुभं अश्विदेवताकं । तथाचानुक्रान्तम्—त्यंषट्सांख्योत्रिराश्विन-
 मिति । प्रातुरनुषाकाश्विनशस्त्रयोरानुष्टुभे छन्दसीदं सूक्तं । सूत्र्यतेहि—आनोविश्वामिस्त्यं-
 चिदत्रिमित्यानुष्टुभमिति

तत्र प्रथमा—

ॐ त्यंचिदत्रिमृतजुरमर्थमश्वंनयातवे ।
 कक्षीवन्तंयदीपुनारथंनरुणुथोनवम् ॥ १ ॥

त्यम् । चित् । अत्रिम् । ऋतजुरम् । अर्थम् । अश्वम् । न ।
 यातवे । कक्षीवन्तम् । यदि । पुनरिति । रथम् । न ।
 रुणुथः । नवम् ॥ १ ॥

हे अश्विनौ शतद्वारे पीडायंत्रगृहे असुरैः प्रक्षिप्तोबद्धांगोयोनिरस्ति त्यंचित् तमप्यर्षि
 ऋतजुरं ऋतं यज्ञः स्तोत्रं वा तेन जीर्यन्तं सर्वदा युवयोः परिचरणशीलमित्यर्थः जीर्यन्तेः क्लि-
 पि बहुलंछन्दसीति उक्तं यद्वा ऋतेन प्राप्तेनासुरकृतोपद्रवेण ज्वरितं रुग्णं ज्वररोगे ज्वरत्व-
 रेत्यादिना वकारस्योपधायाश्च स्थाने ऊठ् जूरी हिंसागत्योरित्यस्माद्वा क्लिप् अनयोः पक्ष-
 योश्छान्दसोह्रस्वः । ईदृशं तमर्षिं अर्थं अर्थनीयं प्राप्तव्यं यातवे गन्तुं युवां कृतवन्तौ । तत्र
 दृष्टान्तः—अश्वं न यथा अश्वः बन्धाद्विमुक्तः सन् शीघ्रं गच्छति । एवमयं अपि युवयोः प्र-
 सादात् असुरकृतादुपद्रवजातात् विमुच्यमानोयथास्थानमगच्छदित्यर्थः । यापापणइत्यस्मानु-
 मर्थेसेनेनिति तवेऽप्रत्ययः यदि अपिचेत्यर्थः कक्षीवन्तं कक्ष्यारज्जुरश्वस्य तद्वन्तं आसंदीव-

दष्टीवदित्यादौ निपातनात् संपसारणं । दीर्घतमसः पुत्रं अशिक्ष्यसूतमृषिं मन्दबुद्धिं सन्नं युवां
 पुनर्नवं पुनरभिनवपुत्रं कृणुथः अकृणुतं अकुरुतं । रथं . न यथा कश्चित् शिल्पी जीर्णं रथं
 पुनरभिनवं करोति तद्वत् । कृविहिंसाकरणयोश्च इदित्वानुम् लङ्गर्थे व्यत्ययेनलट् धिन्विष्णु-
 ण्वयोरचेत्युपत्ययः तत्संनियोगेन अकारान्तादेशश्च तस्यातोलोपे सति स्थानिवद्भावाच्चपुपध-
 गुणाभावः सतिशिष्टोपि विकरणस्वरोलसार्वधातुकस्वरं न बाधते इतिवचनात् तिङ्णव स्वरः
 शिष्यते निपातैर्यद्यदिहन्तेति निघातप्रतिषेधः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

त्पंचिदश्वंनवाजिनमरेणवोयमन्नत ।

दृह्मंग्रन्थिनविष्यतमत्रियविष्टमारजः ॥ २ ॥

त्यम् । चित् । अश्वम् । न । वाजिनम् । अरेणवः । यम् ।
 अन्नत । दृह्मम् । ग्रन्थिम् । न । वि । स्यतम् । अत्रिम् ।
 यविष्टम् । आ । रजः ॥ २ ॥

अरेणवोहिंस्यमानाः प्रबलाअसुराः वाजिनं वेगवन्तं अश्वं न अश्वमिव यमत्रिं अन्नत
 अतन्वत् बद्धमकृषत् तनोतेर्लुङि तनिपत्योश्छन्दसीत्युपधालोपः त्पंचित् तंचात्रिं यविष्टं युव-
 तमं स्तुतेर्मिश्रयित्तम वा रजः रजन्त्यस्मिन् जनाः इति रजोभूलोकः रजः इमं लोकं आ
 अभि हे अश्विनौ विष्यतं व्यमुंचतं दृढं स्थिरतरं ग्रंथिनं ग्रंथिमिव यथा कश्चित् तादृशं
 ग्रंथिं अयत्नेन विमुंचति तथा युवां तमृषिं असुरकृताद्वंधनात् मोचितवन्तौ इत्यर्थः । स्यत-
 मिति षोन्तकर्मणदित्यस्मालुङि श्यनि ओतःश्यनीत्योकारलोपे रूपे छान्दसोडभावः । यद्वा
 अत्रिं मां बंधनाद्विष्यतं विमुंचतमिति ऋषिरसुरैर्बद्धः सन्नश्विनौ प्रार्थयते ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

नरादंसिष्टावत्रयेशुआसिषासतंधियः ।

अथाहिवांदिबोनरापुनःस्तोमोनविशसे ॥ ३ ॥

नरा । दंसिष्ठौ । अत्रये । शुभ्रा । सिषासतम् । धियः ।
अथ । हि । वाम् । दिवः । नरा । पुनरिति । स्तोमः ।
न । विशसे ॥ ३ ॥

हे नरा नरौ नेतारौ हे दंसिष्ठौ दर्शनीयतमौ शुभ्रा शोभमानौ ईदृशौ हे अश्विनौ अत्रये ऋषये मह्यं धियः कर्माणि बुद्धीर्वा सिषासतं दातुमिच्छतं । षणु दाने । यद्वा अत्रयइति षष्ठ्यर्थे चतुर्थी अत्रेर्मम धियः स्तुतीः कर्माणि वा सिषासतं संभक्तुमिच्छतं सेवेथामित्यर्थः । वनषण संभक्तौ अस्मात्सनतेः सनोतेर्वा सनि सनीवंतर्धेति विकल्पनादिङभावे जनसनखनामित्यात्वं शुभ्रेत्यस्यामंत्रितस्य आमंत्रितपूर्वमविद्यमानवदित्यविद्यमानवत्वेन पदादपरत्वेन पादादित्वात् तिङ्ङितिङ्ङिति निघाताभावः अदृपदेशाल्लसार्वधातुकानुदात्तत्वे सनोनित्वादाद्युदात्तत्वं । तथाहि अनंतरमेव दिवः दीव्यतीति स्तौतीति द्यौः स्तोता तस्य मम स्तोमोन नशब्दश्चार्थे स्तोत्रं च हे नरा नेतारावश्विनौ वां युवां पुनर्विशसे पुनरेव अद्यापि विशेषेण शंसितुं प्रभवतीति शेषः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

चिनेतद्वांसुराधसारातिःसुमतिरश्विना ।
आयंनःसदनेपृथौसमनेर्षथोनरा ॥ ४ ॥

चिने । तत् । वाम् । सुद्राधमा । रातिः । सुमतिः । अश्विना ।
आ । यत् । नः । सदने । पृथौ । समने । पर्षथः । नरा ॥ ४ ॥

हे सुराधसा शोभनदानौ अश्विना हे अश्विनौ सुमतिः शोभना स्तुतिः अस्मदीया रातिः हविदानं च तत्तस्मात्कारणात् वां युवयोः चित्ते ज्ञानाय भवति । चिती संज्ञाने अस्मात्संपदादिलक्षणोभावे क्विप् सावेकाचइति विभक्तेरुदात्तत्वं यद्यस्मात्कारणात्सदने यज्ञगृहे पृथौ विस्तीर्णे समने यज्ञे नोस्मान् हे नरा नेतारौ आपर्षथः आपूरयथः अभितोरक्षथोवा तस्माद्युवामस्मदीयं परिषरणं ज्ञातवन्ताविति अनुमीमहे । पुपालनपूरणयोरित्यस्माद्धेति सिद्धलमिति सिप् ततः शप् ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

युवंभुज्युंसमुद्रआरजंसःपारईङ्खितम् ।

यातमच्छापतत्रिभिर्नासत्यासातयेकृतम् ॥ ५ ॥

युवम् । भुज्युम् । समुद्रे । आ । रजंसः । पारे । ईङ्खितम् । यातम् ।
अच्छ । पत्रिभिः । नासत्या । सातये । कृतम् ॥ ५ ॥

हे अश्विनौ युवं युवां समुद्रे उदधौ निमग्नं रजसः उदकस्य पारे प्रान्ते तरंगसमूहे ई-
खितं ढोलायितं एवंभूतं भुज्युं तुम्रपुत्रं अच्छाभि पत्रिभिः प्रक्षोपेतैः नौविशेषैः सह आयातं
आगतवन्तौ स्थः आगत्य च हे नासत्या सत्यस्य नेतारौ सत्यस्वभावौ वा हे अश्विनौ सा-
तये युवयोः संभजनाय समर्थं कृतं पुनर्युवानं कुरुतं करोतेर्लङि छान्दसोविकरणस्य लुक्
अवभावश्च ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी-

आवांसुम्रैःशंयूइवमंहिष्ठाविश्ववेदसा ।

समस्मेभूषतंनरात्संनपिप्युषीरिषः ॥ ६ ॥ १ ॥

आ । वाम् । सुम्रैः । शंयूइवेति शंयूइव । मंहिष्ठा । विश्ववेदसा ।
सम् । अस्मं इति । भूषतम् । नरा । उत्सम् । न ।
पिप्युषीः । इषः ॥ ६ ॥ १ ॥

हे विश्ववेदसा सर्वज्ञौ सर्वधनौ वा हे नरा नेतारौ वां युवां शंयू इव सुखयुक्तौ राजा-
नाविव मंहिष्ठा दातृत्वमौ अतिशयेन पूज्यौ वा सन्तौ सुम्रैरस्मभ्यं दातव्यैः सुम्रैः सार्धं आ
उपसर्गश्रुतेर्योग्यक्रियाध्याहारः आगच्छतं यद्वा उपसर्गस्य भूषतमित्यनेन संबन्धः मंहिष्ते-
त्यपि संबोधनं हे मंहिष्ठा दातृत्वमौ उक्तगुणावश्विनौ वां युवां सुम्रैः सार्धं शंयू इव अस्मे
अस्मान् सम्यक् आभूषतं अभिप्राप्तुं । भूषात्तौ अस्मात् लोटि व्यत्ययेन सिप्शपौ भूषअलं-
कारे आसमन्तात्सम्यक्भूषतं अलंकुरुतं । पिप्युषीः प्रवृद्धानि इषः इष्यमाणानि पयांसि उ-
त्सं न गोरूधइव यथा बहुभिः पयोभिः ऊधोलंकृतं सत् दृश्यते अस्मानपि एवं बहुभिर्धनैरलं-

कुरुतमित्यर्थः । पिप्युषीरिति प्यायतेर्लिटः क्लृप्तः लिङ्ग्रहोश्चेति पीभावः ञसि वाछन्दसीति पूर्वसवर्णदीर्घः । यद्वा उत्सः प्रवाहो यथा पिप्युषीः वृद्धानि इषोन्नानि अलंकरोति तद्वत् ॥ ६ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे प्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

अयंहीति षड्भूतं षोडशं सूक्तं ताक्षर्यपुत्रस्य सुपर्णस्यार्षं यमगोत्रस्य ऊर्ध्वकृशानस्य वा-
आद्यागायत्री द्वितीया बृहती तृतीयाचतुर्थ्यौ गायत्र्यौ पंचमी सतोबृहती षष्ठी विष्टारपंक्तिः
अष्टकद्विद्वादशकवती अनदेशपरिभाषया इंद्रोदेवता । तथाचानुक्रान्तं—अयंहिताक्षर्यपुत्रः सु-
पर्णोयामाम्नो वोर्ध्वकृशनोगायत्री बृहतीगायत्र्यौ सतोबृहती विष्टारपंक्तिरिति । गतोविनि-
योगः ।

तत्र प्रथमा—

अयंहिते अमर्त्ये इन्दुरत्यो नपत्यते । दक्षो विश्वायुर्वेधसे ॥ १ ॥

अयम् । हि । ते । अमर्त्यः । इन्दुः । अत्यः । न ।

पत्यते । दक्षः । विश्वः आयुः । वेधसे ॥ १ ॥

हे इंद्र वेधसे विधाने ते तुभ्यं त्वदर्थं अमर्त्यो मरणरहितः अमृतत्वप्रापकः अयं हि अ-
यंखलु इन्दुः सोमः अत्यो नसंततगामी अश्वइव पत्यते गच्छति यद्वा पत्यतिरैश्वर्यकर्मा तव
स्वभूतोयं सोमः वेधसे विधानाय मदस्यकरणाय ईष्टे । कीदृशइन्दुः दक्षः प्रवृद्धः बलहेतुर्वा
विश्वायुः विश्वैः सर्वैरेतव्यः प्राप्तव्यः यद्वा विश्वेषामायुर्जीवनहेतुः अथवा आयुरित्यन्तनाम
सर्वैः चरुपुरोडाशादिभिरनैः हविर्भिरुपेतः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अयमस्मासु काव्यं ऋभुर्वज्रो दास्वते ।

अयं विभर्त्यूर्ध्वकृशनं मदं मृभुर्न कृत्यं मदम् ॥ २ ॥

अयम् । अस्मासु । काव्यः । ऋभुः । वज्रः । दास्वते । अयम् ।

विभर्ति । ऊर्ध्वकृशनम् । मदम् । ऋभुः । न । कृत्यम् । मदम् ॥ २ ॥

अस्मासु स्तोत्रेषु काव्यः स्तुत्योयमिन्द्रः ऋभुर्दीप्तः सन् दास्वते दानयुक्ताय यजमानाय वज्रः शत्रूणां वर्जकोभवति यद्वा दास्वतइति षष्ठ्यर्थे चतुर्थी अस्मासु दास्वते दानघते इन्द्रस्य वज्रः कुलिशः ऋभुः उरुभासमानोभवति अपिचायं ऊर्ध्वकृशनं उद्धततैक्षण्यं एतत्संज्ञं वा यामायनमृषिं मदं स्तोतारं विभार्तिं पोषयति तथा ऋभुर्न सौधन्वनः पुत्राणामाद्यऋभुः स-
इव कृत्व्यं कर्मणां कर्तारं अतएव मदं मोदयितारं यजमानं चविभार्तिं ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

घृषुःश्वेनायकृत्वन्आसुस्वासुवंसंगः । अवदीधेदहीशुवः ॥ ३ ॥
घृषुः । श्वेनाय । कृत्वन्ने । आसु । स्वासु । वंसंगः । अव ।
दीधेत् । अहीशुवः ॥ ३ ॥

घृषुः घर्षयिता दीप्तोवा स्वासु स्वकीयासु यजमानलक्षणासु प्रजासु वंसंगः वननीय-
गतिः एवंभूतइन्द्रः कृत्वन्ने कर्मणां कर्त्रे करोतेरन्येष्योपिदृश्यतेइति कनिष् श्वेनाय सुपर्णाय
ताक्ष्यपुत्राय मह्यमृषये अहीशुवः अहीनव्यापनान् अहीनवृद्धिवा अस्मदीयान्पुत्रादीन् अव-
दीधेत् अवदीपयत् दीधीङ्दीप्तिदेवनयोः अस्माच्छान्दसेलिङि व्यत्ययेन परस्मैपदं यद्वा हे-
इन्द्र त्वदीयः सोमः घृष्ट्यादिगुणयुक्तःसन् दीप्यतइति योज्यम् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

यंसुपर्णःपरावतःश्वेनस्यपुत्रआभरत् । शतचक्रंयोःश्वोवर्तनिः॥४॥
यम् । सुपर्णः । परावतः । श्वेनस्य । पुत्रः । आ । अभरत् ।
शतचक्रम् । यः । अश्वः । वर्तनिः ॥ ४ ॥

श्वेनस्य ताक्ष्यस्य पुत्रस्तनयः सुपर्णोयं सोमं परावतः परागतात् दूरात् द्युलोकात् आ-
भरत् आहरत् । कीदृशं शतचक्रं शतमिति बहुनाम बहुधनस्य कर्तारं मूलविभुजादित्वात्कम-
त्ययः यद्वा शतकरणसाधनं बहुयागनिष्पादनमित्यर्थः घञर्थे कविधानमिति कमत्ययः कृत्रा-
दीनां कइति द्विवचनं यः सोमः अश्वः अहेर्वृत्रस्य वर्तनिः वर्तयिता प्रेरयिता यद्वा अहगतौ
अश्वः गंतव्यः वर्तनिर्मागंभूतः एनावयइति वक्ष्यमाणेनैकवाक्यता ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

यन्ते श्वेनश्चारुमवृकंपदाभरदरुणमानमन्धसः ।
एनावयोवितार्यायुर्जीविसएनाजागारबन्धुता ॥ ५ ॥

यम् । ते । श्वेनः । चारुम् । अवृकम् । पदा । आ । अ भरत् ।
अरुणम् । मानम् । अन्धसः । एना । वयः । वि । तारि ।
आयुः । जीवसे । एना । जागार । बन्धुता ॥ ५ ॥

हेइन्द्र तेतुष्यं त्वदर्थं श्वेनः सुपर्णः पक्षिराट् यं सोमं पदा वचनव्यत्ययः पद्भ्यां आभरत्
घुलोकादाहरत् । दिवं सुपर्णो गत्वा यसोमं वज्रिण आभरदिति निगमान्तरं । कीदृशं चारुं
शोभनं अवृकं बाधकरहितं अरुणमारोचमानं अरुणवर्णवा अंधसोन्नस्य मानं यागद्वारानि-
मांतारं एना एतेन अनेन सोमेन तुष्यं दीयमानेन वयोन्नं जीवसे जीवनाय आयुर्जीवितं च वि-
तारि प्रादायि तथा एना एतेनैव सोमेन बन्धुता बंधुसमूहोजागार जजागार जाग्रत् प्रबुद्धः
सन् वर्तते जागर्तेति छन्दसि वेति वक्तव्यमिति द्विर्वचनाभावः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी-

एवातदिन्द्रइन्दुना देवेषु चिद्धारयात्ने महित्यजः ।
ऋत्वावयोवितार्यायुः सुक्रतो ऋत्वायमस्मदासुतः ॥ ६ ॥ २ ॥

एव । तत् । इन्द्रः । इन्दुना । देवेषु । चित् । धारयात्ने । महि । त्यजः ।
ऋत्वा । वयः । वि । तारि । आयुः । सुक्रतो इति सुऋक्रतो ।
ऋत्वा । अयम् । अस्मत् । आ । सुतः ॥ ६ ॥ २ ॥

एव एवमनेन प्रकारेण तत् तेनेदुना सोमेन तृप्यन् इन्द्रः देवेषु चित् देवेषु अस्मांसु च म-
हि महत् त्यजः तेजः दुःखस्य वर्जयित् रक्षकं वा धारयात् धारयति । शिष्टः प्रत्यक्षकृतः हे सु-
क्रतो शोभनकर्मन्दिन्द्र ऋत्वा ऋतुना अस्माभिरनुष्ठितेन कर्मणा प्रीतेन त्वया वयोन्नं आयु-

जीवनं च वितारि अस्मभ्यं प्रादायि योयमिन्दुःकृत्वा कर्मणा प्रज्ञानेन वा अस्मै अस्माभिः
आसुतः अभिषुतः यद्वा अस्मत् अस्मत्तः त्वदाभिमुरख्येन सुतः प्रेरितः तेनेन्दुनेत्यन्वयः ॥ ६ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे द्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

इमामिति षड्भूतं सप्तदशं सूक्तं इन्द्राण्याआर्षं षष्ठीपंक्तिः शिष्टाअनुष्टुभः अनेन सूक्तेन
सपत्याबाधनं प्रतिपाद्यते । अतएतत्सूक्तजपादिना सपत्याविनाशोभवति अतस्तद्देवताकामिदं ।
तथाचानुक्रान्तम्—इमामिन्द्राण्युपनिषत्सपत्नीबाधनमानुष्टुभंतुपंक्तयंतमिति । अस्य सूक्तस्य
विनियोगोभगवता आपस्तंबेन कस्मिंश्चित्सपत्नीघ्ने प्रयोगविशेषे दर्शितः त्रिःसप्तैर्यैः पाठांपरि-
किरति यदि वारुण्यसि वरुणात्त्वानिष्क्रीणामि यदि सौम्यसि सोमात्त्वानिष्क्रीणांतीति । श्वो
भूतउत्तरयोत्थाप्यउत्तराभिस्तिसृभिः अभिमंप्योत्तरया प्रतिच्छन्नां हस्तयोराबध्य शयनका-
ले बाहुभ्यां भर्तारं परिगृह्णीयात् उपधानलिंगयावश्योभवति सपत्नीबाधनं चेति । अयमर्थः
आद्यया पाठानामौषधिः स्वातव्या ततस्तिसृभिः ओषधेरभिमंत्रणं षष्ठ्याबद्धासौषधिः यथा
भर्तारं स्पृशति तथा तस्य भर्तुरालिंगनमिति ।

तत्र प्रथमा—

इमांस्वनाम्योषधिं वीरुधं बलवत्तमाम् ।
ययांसपत्नीं बाधते ययांसं विन्दते पतिम् ॥ १ ॥

इमाम् । स्वनामि । ओषधिम् । वीरुधम् । बलवत्तमाम् ।
ययां । सपत्नीम् । बाधते । ययां । सम्विन्दते । पतिम् ॥ १ ॥

इमामोषधिं पाठाख्यां वीरुधं लतारूपां बलवत्तमां स्वकार्यकरणे अतिशयेन बलवतीं
स्वनामि उन्मूलयामि यया ओषध्या सपत्नीं समानएकः पतिर्यस्याः सा सपत्नी तां एषा वधूर्बा-
धते हिनस्ति ययाच पतिं भर्तारं संविन्दते सम्यगसाधारण्येन लभते ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

उत्तानपर्णे सुभगे देवजूते सहस्वति ।
सपत्नीमिपराधमपतिमेकेवलंकुरु ॥ २ ॥

उत्तानपुष्पे । सुभङ्गे । देवजुते । सहस्रवति । सपत्नीम् ।
मे । परा । धम । पतिम् । मे । केवलम् । कुरु ॥ २ ॥

हेउत्तानपुष्पे उत्तानान्यूर्ध्वमुखानि पर्णानि पत्राणि यस्यास्तादृशि-हे सुभङ्गे सौभाग्य-
हेतुभूते हेदेवजुते देवेन स्रष्टा प्रेरिते हेसहस्रवति अभिभवनवति ईदृशे हेपाठे मे मम सपत्नीं
स्त्रियं पराधम परागमय धमतिर्गतिकर्मां पतिं च मे ममैव केवलमसाधारणं कुरु ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

उत्तराहमुत्तरुत्तरेदुत्तराभ्यः । अथासपत्नीयाममाधरासाधराभ्यः ॥ ३ ॥

उत्तरा । अहम् । उत्तरुत्तरे । उत्तरा । इत् । उत्तराभ्यः ।
अथ । सपत्नी । या । मम । अधरा । सा । अधराभ्यः ॥ ३ ॥

हेउत्तरे उत्कृष्टतरे पाठे अहं उत्तरा उत्कृष्टतरा भूयासं उत्तराभ्यः लोके या उत्कृष्टत-
राः सन्ति ताभ्योऽप्यहं उत्तरोत् उत्कृष्टतरैव त्वत्प्रसादाद्भवेयं । अथानन्तरं मम या सपत्नी सा-
अधराभ्यः निरुद्धाभ्योऽपि अधरा निरुद्धतरा भवतु ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

नह्यस्यानामगृभ्णामिनोअस्मिन्नमतेजने ।
परामिवपरावतंसपत्नींगमयामसि ॥ ४ ॥

नहि । अस्याः । नाम । गृभ्णामि । नो इति । अस्मिन् । रमते ।
जने । पराम् । एव । परावतम् । सपत्नीम् । गमयामसि ॥ ४ ॥

अस्याः सपत्न्याः नामसंज्ञामपि नहि गृभ्णामि नैव गृह्णामि उच्चारयामि नास्वलुका-
चिदस्मिन् जने सपत्न्याख्ये रमते क्रीडति अपि च तां सपत्नीं परां परावतमेव अतिशयेन दूरदे-
शमेव गमयामसि प्रापयामः अतिशयेन भर्त्रा वियोजयामइत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

अहमस्मि सहमानाथ त्वमसिसासहिः ।

उभेसहस्वती भूत्वी सपत्नी मे सहावहै ॥ ५ ॥

अहम् । अस्मि । सहमाना । अथ । त्वम् । असि । ससहिः ।

उभे इति । सहस्वती इति । भूत्वी । सपत्नीम् । मे । सहावहै ॥ ५ ॥

हेओषधि अहं त्वत्पसादात्सहमानास्मि सपत्न्या अभिभवित्री भवामि अथापि च त्वम-
पि सासहिरसि तस्याअभिभवित्री भवसि आधामुभेअपि सहस्वती अभिभवित्यौ भूत्वी भू-
त्वा मेमम सपत्नीं सहावहै अभिभवाम ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी-

उपतेधांसहमानामभित्वाधांसहीयसा ।

मामनुप्रतेमनोवत्संगौरिवधावतुपथावारिवधावतु ॥ ६ ॥ ३ ॥

उप । ते । अधाम् । सहमानाम् । अभि । त्वा । अधाम् ।

सहीयसा । माम् । अनु । प्र । ते । मनः । वत्सम् ।

गौःइव । धावतु । पथा । वाःइव । धावतु ॥ ६ ॥ ३ ॥

हेपते ते तव सहमानां सपत्न्याअभिभवित्री इमामोषधिं उपाधां शिरसउपधानं करोमि
सहीयसा अभिभवितृत्तरेण तेनोपधानेन त्वामप्यधां अभितोधारयामि ते तव भर्तुर्मनः मामनु-
लक्ष्य प्रधावतु प्रकर्षेण शीघ्रं गच्छतु तत्र निदर्शनद्वयमुच्यते गौरिव यथा गौर्वत्सं शीघ्रं ग-
च्छति पथः निम्नेन मार्गेण वारिव वाः उदकं यथा स्वभावतो गच्छति तद्वद अनेन निदर्श-
नद्वयेन औत्सुक्यातिशयः स्वाभाविकत्वं च प्रतिपाद्यते ॥ ६ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे तृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

अरण्यानीति षड्भूचमष्टादशं सूक्तं इरंमदपुत्रस्य देवमुनेरार्षं महदरण्यमरण्यानी तद्देवता-
कं आनुष्टुभं । तथाचानुक्रान्तं—अरण्यान्यैरंमदोदेवमुनिररण्यानीं तुष्टावेति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

अ॒र॒ण्य॒ान्य॒र॒ण्य॒ान्य॒सौ॒या॒प्रे॒व॒न॒श॒य॒सि॒ ।

क॒था॒ग्रा॒मं॒न॒पृ॒च्छ॒सि॒न॒त्वा॒भी॒रि॒व॒वि॒न्द॒ती॒ङ् ॥ १ ॥

अ॒र॒ण्य॒ानि॒ । अ॒र॒ण्य॒ानि॒ । अ॒सौ॒ । या॒ । प्र॒इ॒व॒ । न॒श॒य॒सि॒ ।

क॒था॒ । ग्रा॒मं॒ । न॒ । पृ॒च्छ॒सि॒ । न॒ । त्वा॒ । भीः॒इ॒व॒ । वि॒न्द॒ती॒ङ् ॥ १ ॥

हेअरण्यानि अरण्यस्य पालयित्री काचिदधिदेवता अरण्यानीति नैरुक्ताः वैयाकरणा-
स्तुहिमारण्ययोर्महत्वइति अरण्यस्य महत्वे डीषं स्मरन्ति । अरण्याधिदेवते अरण्यानि कान्ता-
राणि प्रति यासौ त्वं प्रेवन्नश्यसि इवः संप्रत्यर्थे नशतिः प्राप्तिकर्मा अत्र व्यत्ययेन श्यन् सं-
प्रति रक्षणाय प्रामोषि यद्वा निर्जने देशे वर्तमानत्वान्छेव प्रतीयसे सात्वं कथा कथं ग्रामं
न पृच्छसि निर्जने अरण्ये कथं रमसे नूनं त्वा त्वां भीः भयं नविन्दति नलभ्येति । वितर्केषुतः
इवःसंप्रत्यर्थे परिभयार्थेवा । अत्र निरुक्तं—अरण्यान्यरण्यस्य पृथ्वरण्यमपार्णं ग्रामादर-
मणं भवतीतिवा अरण्यानीत्येनामामंत्रयते यासावरण्यानि वनानि पराचीवनश्यसि कथं ग्रा-
मंन पृच्छसि नत्वाभीर्विन्दतीवेतीवः परिभयार्थेवेति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

वृ॒षा॒र॒वा॒य॒व॒द॒ते॒य॒दु॒पा॒व॒ति॒चि॒च्चि॒कः॒ ।

आ॒घा॒टि॒भि॒रि॒व॒धा॒व॒यं॒च॒र॒ण्य॒ानि॒र्म॒ही॒य॒ते॒ ॥ २ ॥

वृ॒ष॒इ॒र॒वा॒य॒ । व॒द॒ते॒ । य॒त् । उ॒प॒इ॒अ॒व॒ति॒ । चि॒च्चि॒कः॒ ।

आ॒घा॒टि॒भिः॒इ॒व॒ । धा॒व॒यं॒ । अ॒र॒ण्य॒ानिः॒ । म॒ही॒य॒ते॒ ॥ २ ॥

वृषारवाय वृषा सेचनसमर्थः रवः शब्दोयस्य सूक्ष्मजन्तुविशेषस्य झिल्लघातस्य सत-
थोक्तः कटुकशब्दानित्यर्थः तस्मै वृषारवाख्याय वदते चीचीशब्दे कुर्वते चिच्चिकः चीचीशब्दं
कुर्वन् अन्योजन्तुः यद्यदा उपावति वृषारवाय स्वशब्दस्य प्रत्युत्तररूपेण चीचीशब्दकरणे उपग-

च्छति उपेत्य पालयति वा । तत्र दृष्टान्तः—आघाटिभिरिव आंघाटयोघाटलिकाः कौडवीणांस्ता-
भिः धावयन् निषादादिसप्तस्वरान् शोधयन् गायक इव तदा अरण्यानिः साअरण्यानी महीयते
पूज्यते । इन्द्रवरुणेत्यादिनाड्डीषू तत्संनियोगेन आनुगागमः छान्दसौह्रस्वः अतएव हल्ङ्यादि-
सुलोपाभावः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

उत गाव इवा दन्त्युत वेश्मेव दृश्यते ।

उतो अरण्यानिः सायं शकटी रिव सर्जति ॥ ३ ॥

उत । गावः इव । अदन्ति । उत । वेश्म इव । दृश्यते ।

उतो इति । अरण्यानिः । सायम् । शकटीः इव । सर्जति ॥ ३ ॥

उतापिच गाव इव गवैयाद्यामृगाः अस्यां अरण्यान्यां अदन्ति तृणादिकं भक्षयन्ति उ-
तापिच लतागुल्मादिकं वेश्मेवं गृहमिव दृश्यते उतो अपिच अरण्यानिः इयमरण्यानी सायं
सायंकाले इवः संप्रत्यर्थे संप्रति शकटीः शकटान् दार्वीद्याहरणायागतान् सर्जति विसर्जयति
यद्वा शकटीः सर्जतीव दृश्यते अहनिमहदरण्यं शकटीभिः प्राप्य सर्वे जनाः अरण्येक्षत्तं का-
ष्ठादिकं शकटीष्वध्यारोप्य सायंकाले तस्मान्निर्गच्छन्ति तदभिप्रायेणेदं वचनम् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

गामङ्गैष आह्वयति दार्वङ्गैषो अपावधीत् ।

वसन्नरण्यान्यां सायमक्कुक्षदिति मन्यते ॥ ४ ॥

गाम् । अङ्ग । एषः । आ । ह्वयति । दारु । अङ्ग । एषः ।

अप । अवधीत् । वसन् । अरण्यान्याम् । सायम् ।

अक्कुक्षत् । इति । मन्यते ॥ ४ ॥

अंग हे अरण्यानि एषः त्वदधिष्ठिते महारण्ये संप्रति वर्तमानः गामाह्वयति एषचान्योदा-
रुकाष्ठमपावधीत् अपहन्ति तथा सायंकाले रात्रौ अरण्यान्यां महारण्ये निवसन् मन्यते

नानाविधं पक्षिमृगादिकं शब्दं शृण्वन् अक्रुक्षत कश्चिद तस्करादिराक्रोशतीतिभीतः सन् मन्यते बुध्यते ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी-

नवाअरण्यानिर्हन्त्यन्यश्चेन्नाभिगच्छति ।

स्वादोःफलस्यजग्ध्वाययथाकामंनिपद्यते ॥ ५ ॥

न । वै । अरण्यानिः । हन्ति । अन्यः । च । इत् । न

अभिंङ्गच्छति । स्वादोः । फलस्य । जग्ध्वायं ।

यथाङ्कामम् । नि । पद्यते ॥ ५ ॥

नवै नखलु अरण्यानिररण्यानी हन्ति तत्र निवसन्तं हिनस्ति यद्यन्योव्याघ्रचौरादिर्नाभिगच्छति तर्हि स्वादोरसवतः आम्नादेः फलस्य द्वितीयार्थेषु फलं जग्ध्वायं भक्षयित्वा तत्र निवसन् पुरुषः यथाकामं यथेच्छं निपद्यते निगच्छति वर्तते । त्कांप्रत्यये अदोजग्ध्वायं कितितीति जग्ध्वादेशः क्तवोयगिति यक् ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी-

आञ्जनगन्धिसुरभिर्बह्वन्नामकृषीवलाम् ।

प्राहंमृगाणांमातरंमरण्यानिमंशंसिषम् ॥ ६ ॥ ४ ॥

आञ्जनङ्गन्धिम् । सुरभिम् । बहुङ्ङअन्नाम् । अकृषिङ्ङवलाम् । प्र ।

अहम् । मृगाणाम् । मातरंम् । अरण्यानिम् । अंशंसिषम् ॥ ६ ॥ ४ ॥

आञ्जनगन्धिं अञ्जनस्येदं आञ्जनं कस्तुर्यादि तस्य गन्धइव गन्धोयस्यास्तादृशी उपमानाच्चेति गन्धस्येदन्तादेशः अतएव सुरभिं सौरभ्योपेतां बह्वन्नां बहुभिरन्धैरदनीयैः फलमूलादिभिरुपेतां कृषीवलां कृषिरेषामस्तीति कृषीवलाः कर्षकाः रजः कृषीत्यादिना वलच् वलइति दीर्घः तैर्युक्तां तादृशीं मृगाणां मातरं जनयित्रीं अरण्यानि अरण्यानी अहं प्राशंसिषं उक्तेन प्रकारेण स्तुतवानस्मि ॥ ६ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे चतुर्थोवर्गः ॥ ४ ॥

अत्तइति पंचर्षे एकोनविंशं सूक्तं शिरीषपुत्रस्य सुवेदसंआर्षे पंचमी त्रिष्टुप् शिष्टाजग-
त्यः इन्द्रोदेवता । अनुक्रम्यतेहि—श्रत्तेपंचसुवेदाः शैरीषस्त्रिष्टुबन्तमिति । तृतीये रात्रिपर्याये
पशास्तुः शस्त्रे इदं सूक्तं । सूत्रितंच—श्रत्तेदधामिदंत्यत्पानमिद्रपानमिति याज्येति ।

तत्र प्रथमा—

श्रत्तेदधामिप्रथमायमन्यवेहन्यदृत्रंनर्यंविवेरपः ।

उभेयत्त्वाभवंतोरोदसीअनुरेजतेशुष्मात्पृथिवीचिदद्रिवः ॥ १ ॥

श्रत् । ते । दधामि । प्रथमाय । मन्यवे । अहन्य । यत् ।
दृत्रम् । नर्यम् । विवेः । अपः । उभे इति । यत् । त्वा । भवतः ।
रोदसी इति । अनुरेजते । शुष्मात् । पृथिवी । चित् । अद्रिवः ॥ १ ॥

हेइन्द्र तेतव मन्यवे कोपाय तेजसे वा प्रथमाय मुख्याय श्रद्धामि श्रद्धानामादरातिशयः
तद्विषयं करोमि यद्येन मन्युना त्वं दृत्रं आवरकमसुरं मेघंवा नर्यं नेतव्यं अहन्य अवधीः ह-
त्वाचानेनावृताः अपः उदकानिच विवेः इमं लोकं प्रत्यागमः तस्मै मन्यवइत्यन्वयः । यद्यदा
उभेरोदसी द्यावापृथिव्यौ त्वात्त्वामनुसृत्य भवतोर्बर्तेते तेत्वदधीने-अभूवामित्यर्थः तदानीं पृ-
थिवीचित्र पृथिवीत्यन्तरिक्षनाम पृथितं निस्तीर्थमन्तरिक्षमपि हेअद्विवोवज्रवज्जिन्द्र शुष्मात्
त्वदीयाद्बलात् रेजते कपते ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

त्वमायांभिरनवद्यमायिनंश्रवस्यतामनंसादृत्रमदयः ।

त्वामिन्नरोदृणतेगविष्टिपुत्वांविश्वांसुहृव्यास्त्रिष्टिषु ॥ २ ॥

त्वम् । मायाभिः । अनवद्य । मायिनम् । श्रवस्यता । मनंसा ।
दृत्रम् । अदयः । त्वाम् । इत् । नरः । दृणते । गोइष्टिषु ।
त्वाम् । विश्वांसु । हृव्यांसु । इष्टिषु ॥ २ ॥

अवद्यरहितं प्रशंस्येन्द्र त्वं मायिनं मायाविनं वृत्रं मायाभिर्द्वेषनाभिर्बुद्धि-
विशेषैर्वा श्रवस्यता श्रवः श्रवणीयं यशोन्वा इच्छता मनसा अर्दयः अहिंसीः । अपिच
नरोनेतारोगिरसः त्वामित त्वामेव गविष्टिषु गवां पणिभिरपहतानां एषणेषु प्राणेषु विषयभूतेषु
वृणते संभजते तथा विश्वासु सर्वासु हव्यासु आह्रातव्यासु प्रार्थनीयासु इष्टिषु यागक्रियासु
त्वामेव वृणते ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

एषु चाकन्धिपुरुहूतसूरिषु वृधासो ये मघवन्ना नशुर्मघम् ।
अर्चन्ति तोके तनये परिष्टिषु मेधसाता वाजिनमह्वये धने ॥ ३ ॥

आ । एषु । चाकन्धि । पुरुहूत । सूरिषु । वृधासः । ये ।
मघवन् । आनशुः । मघम् । अर्चन्ति । तोके । तनये । परिष्टिषु ।
मेधसाता । वाजिनम् । अह्वये । धने ॥ ३ ॥

हेपुरुहूतेन्द्र एषु सूरिषु आचाकन्धि अत्यर्थमभिदीप्यस्व अभिकामयस्व कनीदीसिका-
न्तिगतिषु अस्मात् चर्करीतमेतत् हेमघवन्धनवान्निद्र येसूरयोवृधासः त्वत्प्रसादाद्वर्धमानाः स-
न्तः मघं धनं आनशुः आमुवन्ति अपिच मेघसाता मेघसातौ यज्ञे वाजिनं बलवन्तं अन्नवन्तं
वेजनवन्तं वा त्वां ये अर्चन्ति पूजयन्ति तोके पुत्रेतनये तत्पुत्रे परिष्टिषु परित्तद्दृश्यमाणेषु अन्ये-
ष्वपि फलेषु अह्वये अलज्जाकरे धने च एतेषु निश्चिन्तयेषु सत्सु त्वामेव स्तुत्यादिभिः पू-
जयन्तीत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

स इन्द्रुरायः सुभृतस्य चाकनन्मदं यो अस्य रंघ्यं चिकेतति ।
त्वाह्वधो मघवन्दाश्वध्वरो मक्षुसवाजं भरते धना नृभिः ॥ ४ ॥

सः । इत् । रायः । सुभृतस्य । चाकनन्त् । मदंम् । यः ।
अस्य । रंघ्यम् । चिकेतति । त्वाह्वधः । मघवन् । दाशुसध्वरः ।
मक्षु । सः । वाजम् । भरते । धना । नृभिः ॥ ४ ॥

सइव सएव स्तोता सुभृतस्य सुष्टुसंपादितस्य रायोधनस्य द्वितीयार्थे षष्ठी ईदृशध-
नं नुक्षिप्रं चाकनव कामयते लभतइत्यर्थः रंशं रंहोवेगः तदर्हं अस्वेन्द्रस्य मदं सोमपा-
नजन्यं हर्षं यः स्तोता चिकेतति स्तुतिपदैर्जानाति हेमघवन् त्वावृधः त्वया वर्धितः दा-
श्वध्वरः दत्तयज्ञः यज्ञमानः नृभिर्नेतृभिः ऋत्विग्भिः भृत्यैर्वा धना धनानि वाजमन्त्रं च
यक्षु शीघ्रं भरते संपादयति ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

त्वंशर्धायमहिनागृणानउरुकृधिमघवच्छुग्धिरायः ।

त्वंनोमित्रोवरुणोनमायीपित्वोनदस्मदयसेविभक्ता ॥ ५ ॥ ५ ॥

त्वम् । शर्धाय । महिना । गृणानः । उरुं । कृधि । मघवन् ।

शग्धि । रायः । त्वम् । नः । मित्रः । वरुणः । न । मायी ।

पित्वः । न । दस्म । दयसे । विभक्ता ॥ ५ ॥ ५ ॥

हे इन्द्र त्वं महिना महता स्तोत्रेण गृणानः स्तूयमानः सन् शर्धाय शर्धं बलं उरुकृधि
विस्तीर्णं कुरु हेमघवन् रायोधनानि च शग्धि अस्मक्यं प्रयच्छ । हेदस्म दर्शनीयेन्द्र विभक्ता
विशेषेण धनानां भाजयिता त्वं मित्रोवरुणोन मित्रवद्वरुणवच्च मायी प्रज्ञायुक्तः सन् नोस्मक्यं
नः संप्रत्यर्थे संप्रति पित्वोन्नानि दयसे प्रयच्छसि ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे पंचमोवर्गः ॥ ५ ॥

सुष्वाणासइति पंचर्चं विंशं सूक्तं वेनपुत्रस्य पृथोरार्षं त्रैष्टुभमैन्द्रं । अनुक्रान्तंच—सुष्वा-
णासः पृथुर्वैन्यइति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

सुष्वाणासइन्द्रस्तुमसित्वाससवांसंश्वतुविनृम्णवाजम् ।

आनोभरसुवितंयस्यंचाकन्त्मनातनांसनुयामत्वोताः ॥ १ ॥

सुस्वानासः । इन्द्र । स्तुमसि । त्वा । ससवांसः । च ।

तुविनृम्ण । वाजम् । आ । नः । भर । सुवितम् । यस्य ।

चाकन् । त्मना । तना । सनुयाम् । त्वाऽर्जताः ॥ १ ॥

हेइन्द्र सुष्वाणासः सोममभिषुतवन्तोवयं त्वां स्तुमसि स्तुमः हेतुविनुष्ण बहुलधन वा-
जं चरुपुरोडाशादिलक्षणमन्नं ससवांसः संभक्तवन्तश्च वयं त्वां स्तुमः यतएवमतोहेतोर्नोस्म-
भ्यं सुवितं सुष्टुप्राप्तव्यं शोभनं धनं आभराहर प्रयच्छ । यद्वा यस्य यद्धनं अतिप्रियत्वेन चा-
कन् त्वं कामयेसे तद्धनमाभरेत्यर्थः । वयंच त्वोताः त्वया रक्षिताः सन्तः तनां धननामैतत्
विस्तृतानि धनानि त्वना आत्मना स्वयमेवान्यनैरपेक्ष्येणैव सनुयाम तव प्रसादाल्लभेमहि॥१॥

अथ द्वितीया-

ऋष्वस्त्वमिन्द्रशूरजातोदासीर्विशःसूर्येणसह्याः ।
गुहाहितंगुह्यं गूळ्मप्सुविभ्रमसिप्रस्रवणेनसोमम् ॥ २ ॥
ऋष्वः । त्वम् । इन्द्र । शूर । जातः । दासीः । विशः ।
सूर्येण । सह्याः । गुहा । हितम् । गुह्यम् । गूळ्मम् । अप्सु ।
विभ्रमसि । प्रस्रवणे । न । सोमम् ॥ २ ॥

हेशूर शौर्यवन्निन्द्र ऋष्वः महान् दर्शनीयोवात्वं जातः जातमात्रएव दासीः उपक्षय-
कारिणोदासाः असुराः तत्संबन्धिनीर्विशः जातः सूर्येण सूर्यात्मना सह्याः अफ्यभवेः तथा
गुहा गुहायां हितं निहितं अतएव गुह्यं अदृश्यं वलाख्यमसुरं अप्सु उदकेषु गूढं निगूढं कुय-
वाख्यं च त्वमभिभूतवानसि वयमपि प्रस्रवणे प्रवर्षणेसति नः संप्रत्यर्थे संप्रति सोमं विभ्र-
मसि त्वदर्थं विभ्रमः धारयामः ॥ २ ॥

अथ तृतीया-

अर्योवागिरोअभ्यर्चविद्वानृपीणांविप्रःसुमर्तिचकान्तः ।
तेस्यामयेरणयन्तसोमैरेनोतनुभ्यंरथोह्मक्षैः ॥ ३ ॥
अर्यः । वा । गिरः । अभि । अर्च । विद्वान् । ऋषीणाम् ।
विप्रः । सुमर्तिम् । चकान्तः । ते । स्याम् । ये । रणयन्त ।
सोमैः । एना । उत । तुभ्यम् । रथोह्मक्षैः ॥ ३ ॥

विप्रोमेधावी ऋषीणां मंत्रदर्शिनां सुमतिं सुष्टुतिं चकानः कामयमानः विद्वान् जानन्न
अर्योवा स्वामीचं भवन्न हेइन्द्र ईदृशस्त्वं गिरः स्तोतृन् स्तुतीर्वा अभ्यर्चं सम्यक् स्तुतमि-
ति अभिपूजय । अपिच ते वयं स्याम भवेम ये सोमिः त्वारणयन्त रमयन्ति उतापिच हेरथो-
ह्ल रथैरभ्युद्यमान आ ऊढः ओढः रथेन ओढोरथोढः ओमाडोश्चेति पररूपं ईदृशेन्द्र भक्षैः
भक्षणीयैः चरुपुरोडाशादिभिः सार्धं एना इमानि स्तोत्राणि तुभ्यं त्वदर्थं क्रियन्ते ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

इमा ब्रह्मेन्द्रतुभ्यंशंसिदानृभ्यो नृणां शूरशवः ।

तेभिर्भवसक्रतुयेषु चाकच्रुतत्रायस्वगृणत उत स्तीन् ॥ ४ ॥

इमा । ब्रह्म । इन्द्र । तुभ्यम् । शंसि । दाः । नृभ्यः ।

नृणाम् । शूर । शवः । तेभिः । भव । सक्रतुः । येषु ।

चाकन् । उत । त्रायस्व । गृणतः । उत । स्तीन् ॥ ४ ॥

हेइन्द्र त्वदर्थं इमा इमानि पुरोवर्तीनि ब्रह्म ब्रह्माणि परिवृद्धानि स्तोत्राणि शंसि अशंसिषत
शस्यंते शंसेश्छांसे कर्मणिलुङि व्यत्ययेनैकवचनं हेशूर शौर्यवन्दिन्द्र त्वं नृणां मनुष्याणां
मध्ये नृभ्यः स्तुत्यादेर्नैतृभ्यः शवोबलं दाः देहि । अपिच तेभिः तैः सक्रतुः समानकर्मा स-
मानप्रज्ञोवा भव येषु स्तोतृषु चाकन् हविरादि कामयसे कनीदीतिकान्तिगतिषु अस्माद्यङ्गुग-
न्तात् छान्दसे लङि सिपि रूपमेतत् ततः कमेर्वा पूर्ववत्सिपि मोनोधातोरिति नत्वं । उतापिच
गृणतः स्तोतृन् त्रायस्वपालय उतापिच स्तीन् स्त्यायतेरेतद्रूपं संघीभूय स्थिदान् यजमानानपि
त्रायस्व ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

श्रुधीहर्वामिन्द्रशूरपृथ्या उत स्तवसे वेन्यस्याकैः ।

आयस्तेयोनिघृतवन्तमस्वाहाभिर्ननिम्रैर्द्रवयन्तवकाः ॥ ५ ॥ ६ ॥

श्रुधि । हवम् । इन्द्र । शूर । पृथ्याः । उत । स्तवसे । वेन्यस्य ।

अकैः । आ । यः । ते । योनिम् । घृतवन्तम् । अस्वाः ।

ऊर्मिः । न । निम्रैः । द्रवयन्त । वकाः ॥ ५ ॥ ६ ॥

हेशुरेन्द्र पृथ्याः पृथोर्ऋषेः मम हवमाह्वानं श्रुधि शृणु उतापिच वेन्यस्य वेनपुत्रस्य मम अर्कैः मंत्रैः स्तवसे स्तूयसे । यकि प्राप्ते व्यत्येन शंप् यः स्तोता धृतवन्तं उदकवन्तं ते तव योनिं निवासभूमिं आंस्वाः अज्यस्वार्षीत् अज्यष्टौत् । स्वृशब्दोपतापयोः अस्माल्लुङ्गितिपि बहुलंछन्दसीति इहभावे हल्ङ्च्चादिलोपेच रात्सस्येति सलोपः यद्वा घृतवन्तमाज्यादिना हविषोपेतं योनिं गृहनामैतर्त्त यज्ञगृहं प्राप्य ते त्वां योभिष्टौति तस्य वेन्यस्योर्कैरित्यन्वयः १ अपिच वक्त्रा वक्त्रानः वचरेन्येर्ऋषोपिंष्ट्यन्तइति वनिष् अंत्यविकारश्छान्दसः जसि पृषोदरादित्वाद्गर्णलोपः । अन्येपि सर्वे स्तोतारः निम्नैः प्रवणैर्मार्गैः ऊर्मिर्न उदकसंघइव द्रवंयन्तस्तु-
तिभिस्त्वामेवाभिद्रवन्ति अभिगच्छन्ति ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे षष्ठोवर्गः ॥ ६ ॥

सवितायंत्रैरिति पंचचमेकविंशं सूक्तं हिरण्यस्तूपुत्रस्यार्चतआर्षं त्रैष्टुभं सवितृदेवत्यं । अनुक्रान्तंच—सविताचुनहैरप्यस्तूपः सावित्रमिति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

सवितायत्रैः पृथिवीमरम्णादस्कम्भने सविताद्यामदंहत् ।
अश्वमिवाधुक्षुद्धनिमन्तरिक्षमतूर्ते बद्धं सवितासमुद्रम् ॥ १ ॥

सविता । यत्रैः । पृथिवीम् । अरम्णात् । अस्कम्भने । सविता ।
द्याम् । अदंहत् । अश्वमइव । अधुक्षत् । धुनिम् । अन्तरिक्षम्
अतूर्ते । बद्धम् । सविता । समुद्रम् ॥ १ ॥

सविता सर्वस्य प्रसविता पेरकोमध्यमस्थानोदेवः सोयं यंत्रैः यमनसाधनैः वृष्टिप्र-
दानादिभिरुपायैः वायवीयैः पार्श्वैर्वा पृथिवीं प्रथितां भूमिं अरम्णात् अरमयत् सुखेनावस्था-
पयति तथा सएव सविता अस्कम्भने पतनप्रतिबंधकमालंबनं स्कम्भनंतद्रहितस्थले द्यां द्युलोक-
मपि अदंहत् दृढीकृतवान् यथा अधोन पतति तथा आत्मीयैरेवोपायैः अवस्थापितवानित्य-
र्थः । अश्वमिव धुनिं कंपयितव्यं कंपयितारंवा अन्तरिक्षं अन्तराक्षांतं मध्यमस्थानगतं अ-
तूर्ते केनाप्यर्हिसिते अत्वरमाणेवा नभसि वायवीयैः पार्श्वैर्बद्धं समुद्रं मेघमयमेव सविता धुक्ष-

व उदकानि दोग्धि यद्दान्तरिक्षमिति सप्तम्यर्थे प्रथमा अतूर्तेन्तरिक्षे बद्धं समुदितारं धूर्तिकंपनीयं मेघं अश्वंमिव अधुक्षत् सविताक्लेशयति । धुक्षधिक्ष संदीपनक्लेशनजीवनेषु यथा शिक्षकः अश्वं क्लेशयति एवं वर्षणाय मेघं क्लेशयतीत्यर्थः । अत्र निरुक्तम्—सविता यत्रैः पृथिवीमरमयदनारंभणेन्तरिक्षे सविता द्यामदृंहदश्वमिवाधुक्षद्धुनिमन्तरिक्षे मेघं बद्धमतूर्ते बद्धमतूर्णइतिवा त्वरमाणइतिवा सविता समुदितारमिति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

यत्रासमुद्रःस्कभितोव्यौनदपांनपात्सवितातस्यवेद ।

अतोभूरतआउत्थितंरजोतोद्यावांपृथिवीअप्रथेताम् ॥ २ ॥

यत्र । समुद्रः । स्कभितः । वि । औनत् । अपां । नपात् ।

सविता । तस्य । वेद । अतः । भूः । अतः । आः । उत्थितम् ।

रजः । अतः । द्यावांपृथिवी इति । अप्रथेताम् ॥ २ ॥

यत्र यस्मिन्तरिक्षे समुद्रः समुन्दनशीलोमेघः स्कभितः स्तंभितोवायुपाशैर्बद्धः सन् व्यौनत् विशेषेण भूमिमुनसि उदकैः क्लेदयति उन्दीक्लेदने अस्माच्छान्दसे लडि रूपमेतत् हेअपांनपात् मध्यमस्थानवैद्युताग्ने तवसंबंधी सविता प्रेरकां देवः तस्य तत्स्थानं वेद वेत्ति जानाति । अतोस्मादेव सवितुः भूः भूमिरासीत् अतएव उत्थितं ऊर्ध्वमेवस्थितं रजोन्तरिक्षं आः आसीत् अजायत अस्तेर्लुडि बहुलं छन्दसीति इडभावः हल्लुञ्चाब्ज्यइति लोपः अतः अस्मादेव सवितुः द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ अप्रथेतां विस्तीर्णे अप्यभूताम् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

पश्वेदमन्यदभवद्यजत्रममर्त्यस्यभुवनस्यभूना ।

सुपर्णोअङ्गसवितुर्गुरुत्मान्पूर्वोजातःसउअस्यानुधर्म ॥ ३ ॥

पृश्वा । इदम् । अन्यत् । अभवत् । यजत्रम् । अमर्त्यस्य ।

भुवनस्य । भूना । सुपर्णः । अङ्ग । सवितुः । गुरुत्मान् ।

पूर्वः । जातः । सः । ऊँ इति । अस्य । अनु । धर्म ॥ ३ ॥

अन्यत् सवितृव्यतिरिक्तं इदं देवतान्तरं पश्चात् पश्चात् पश्चपश्चाच्चन्द्रसीति निपात्यते सवितृप्रेरणानंतरमेव यजत्रं यष्टव्यमभवत् । केन साधनेन अमर्त्यस्य मरणरहितस्य भुवनस्य लोकस्य स्वर्गाख्यस्य संबन्धिना भूना भूतेन स्वर्गे उत्पन्नेन सोमेनेत्यर्थः यद्वा अमर्त्यस्य भुवनस्य संबन्धि इदं देवतान्तरं भूना भूना बहुत्वेन युक्तं यष्टव्यमभवत् कुत इत्यत आह—हेअंग स्तोतः ह्युपर्णः शोभनपतनः गरुत्मान् सोमस्यापहर्ता ताक्षर्यः सवितुः प्रेरकादस्माद्देवात् पूर्वः प्रथमभावी सन् जातः अतोहेतुभूतः सुपर्णो गरुत्मान् अस्य सवितुः धर्मधारणमनुसृत्य वर्तते सवितृप्रेरणाधीनत्वात्सर्वगतीनां सोमाहरणमपि तदधीनमिति सवितृप्रेरणानंतरमेव सर्वे सोमयांगाः प्रवर्तन्ते इत्यर्थः । उइति पूरकः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

गाव॑ इव॒ ग्रामं॑ यू॒युधि॑रिवा॒श्वान्वा॒श्रेव॑वत्सं॒सुमना॑दु॒हाना॑ ।
पति॑रिव॒ जा॒याम॑भि॒नो॒न्यैतु॑ ध॒र्ता॑ दि॒वः स॒विता॑ वि॒श्व॒वारः॑ ॥ ४ ॥

गावःऽइव । ग्रामंम् । यूयुधिःऽइव । अश्वान् । वाश्राऽइव ।
वत्सम् । सुमनाः । दुहाना । पतिःऽइव । जायाम् । अ॒भि ।
नः । नि । एतु । धर्ता । दिवः । स॒विता । विश्व॒वारः ॥ ४ ॥

गाव इव यथा अरण्ये संचरन्तो गावः ग्रामं शीघ्रमभिगच्छन्ति युयुधिरिव यथाच युद्धार्थं अश्वानभिगच्छति । युधसंप्रहारे आट्टगमहनइत्यत्रोत्सर्गश्चन्द्रसीति वचनात्किन् प्रत्ययः छान्दसं साहितिकमश्यासदीर्घत्वं सुमनाः शोभनमनस्का दुहाना दोग्धी बहुपयस्का वाश्रेव हंभारवात्मकं शब्दं कुवर्ती गौर्यथा आत्मीयं वत्सं अभिगच्छति पतिरिव यथा भर्ता जायां स्वभार्या शीघ्रमभिगच्छति एवमेव सविता नोस्मानभ्येतु नितरामभिगच्छतु । कीदृशः दिवो-
द्युलोकस्य धर्ता धारयितावस्थापयिता वा अतएव विश्ववारः सर्वैर्वरणीयः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

हिर॑ण्यस्तूपः स॒वित॑र्यथा॒त्वाङ्गि॑र॒सोजु॑हे॒वाजे॑ अ॒स्मिन् ।
ए॒वात्वा॑र्च॒न्नव॑से॒वन्द॑मानः सोम॑स्येवांशुं प्रति॒जागरा॑हम् ॥ ५ ॥ ७ ॥

हिरण्यस्तूपः । सवितः । यथा । त्वा । आङ्गिरसः । जुह्वे ।
 वाजे । अस्मिन् । एव । त्वा । अर्चन् । अवसे । वन्दमानः ।
 सोमस्य इव । अंशुम् । प्रति । जागर । अहम् ॥ ५ ॥ ७ ॥

हेसवितः प्रेरक त्वा त्वां आंगिरसः अंगिरसः पुत्रः हिरण्यस्तूपोमम पिता अस्मिन् वा-
 जे अन्ने निमित्तभूते सति यथा जुह्वे आहूतवान् एवैवमर्चन्नेतत्संज्ञोहं त्वा त्वां अवसे अवना-
 य रक्षणार्थं वन्दमानः स्तुवन् आह्वयामीति शेषः आहूयच सोमस्येवांशुं यथा सोमलतां प्र-
 ति यजमानाः जाग्रति यागपर्यंतं रक्षणे प्रबुद्धावर्तन्ते तथा अहं त्वत्परिचर्यां प्रुति जागर
 जागर्मि । जागर्तेर्णलि उत्तमैकवचनेरूपं । अत्र निरुक्तं—हिरण्यस्तूपोहिरण्यमयस्तूपोहिरण्य-
 स्तूपोस्येतिवा स्तूपःस्त्यामतेःसंघातः सवितर्यथा त्वांगिरसोजुह्वे वाजेन्नेस्मिन्नेवं त्वार्चन्नवनाय
 वन्दमानः सोमस्येवांशुं प्रति जागर्म्यहमिति ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे सप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

समिद्धइति पंचर्चं द्वाविंशं सूक्तं वसिष्ठपुत्रस्य मृळीकस्यार्षि आग्नेयं चतुर्थी पञ्चम्यौ
 उपरिष्ठाज्योतिषी त्रिद्वादशकाष्टकवत्यौ अक्षरव्यूहेन चतुर्थी जगतीवा शिष्टांबृहत्यः । तथाचा-
 नुक्रान्तं—समिद्धोमृळीकोवासिष्ठआग्नेयं बार्हतमंत्ये उपरिष्ठाज्योतिषी जगत्युपान्त्यावेति । गतो
 विनियोगः ।

सैषा प्रथमा—

समिद्धश्चित्समिद्धचसेदेवेभ्यो हव्यवाहन ।
 आदित्यैरुद्रैर्वसुभिर्न आगहिमृळीकार्यन आगहि ॥ १ ॥

समंइद्धः । चित् । सम् । इध्यसे । देवेभ्यः । हव्यइवाहन ।
 आदित्यैः । रुद्रैः । वसुभिः । नः । आ । गहि । मृळीकार्यं ।
 नः । आ । गहि ॥ १ ॥

हेहृव्यबाहन हृविषां वोढरग्नें समिद्धः चित् संदीप्तोपि देवेभ्योयागार्थं समिध्यसेपुनरपि ऋत्विग्भिः संदीप्यसे सत्वं आदित्यैः आदित्यादिभिः त्रिभिर्गणैः सार्धं नोस्मानागहि आगच्छ तथानोस्माकं ष्टळीकाय सुखाय तदर्थमप्यागहि । यद्वा ष्टळीकाय एतत्संज्ञाय नोमहं ऋषये श्रेयांसि कर्तुं आगच्छ ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

इमं यज्ञमिदं वचो जुजुषाण उपागहि ।

मर्तांसस्त्वासमिधानहवामहे मृळीकाय हवामहे ॥ २ ॥ .

इमम् । यज्ञम् । इदम् । वचः । जुजुषाणः । उपगहि । मर्तांसः । त्वा । समइधान । हवामहे । मृळीकाय । हवामहे ॥ २ ॥

हेअग्ने इममस्माभिः क्रियमाणं पुरोवर्तिनं यज्ञं इदं वचः स्तोत्रं च जुजुषाणः सेवमानः उपागहि उपागच्छ । हेसमिधान समिध्यमान मर्तांसोमर्तामनुष्याः त्वा त्वां हवामहे आह्वयामहे ष्टळीकाय सुखाय एतत्संज्ञायवाऋषये त्वामेवाह्वयामहे ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

त्वामुजातवेदसं विश्ववारंगृणे धिया ।

अग्ने देवाँ आवहनः प्रियव्रतान् मृळीकाय प्रियव्रतान् ॥ ३ ॥

त्वाम् । ऊँ इति । जातवेदसम् । विश्ववारम् । गृणे ।

धिया । अग्ने । देवान् । आ । वह । नः । प्रियव्रतान् ।

मृळीकाय । प्रियव्रतान् ॥ ३ ॥

हे अग्ने विश्ववारं विश्वैः सैर्वैः वरणीयं जातवेदसं जातानां वेदितारं जातप्रज्ञं जातधनंवा त्वामु त्वामेव धिया स्तुत्या गृणे स्तौमि गृशब्दे क्रैयादिकः प्वादिवाङ्मस्वः प्रियव्रतान् प्रियाणि व्रतानि कर्मणि येषां तादृशान् देवान् नोस्मदर्थमावह आनय अस्मद्यज्ञं प्रापय ष्टळीकाय सुखार्थं एतत्संज्ञायवा मह्यं प्रियव्रतास्तानेवावह ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अग्निर्देवो देवानां भवत्पुरोहितोऽग्निं मनुष्याः ऋषयः समीधिरे ।
अग्निं महो धनसातावहं हुवे मृळीकं धनसातये ॥ ४ ॥

अग्निः । देवः । देवानाम् । अभवत् । पुरःऽहितः । अग्निम् ।
मनुष्याः । ऋषयः । सम् । ईधिरे । अग्निम् । महः ।
धनसातौ । अहम् । हुवे । मृळीकम् । धनसातये ॥ ४ ॥

देवोदानादिगुणयुक्तोऽग्निः देवानामन्येषां पुरोहितः पुरस्ताद्धृतो भवत् यद्वा पुरोहितवृद्धि-
तकार्यं भवत् यतएवमतः कारणात् तमेवाग्निं ऋषयः अतीन्द्रियांश्च दर्शिनः मनुष्याः मानवा यज-
मानाः समीधिरे संदीपयन्ति । अपिच तमाग्निं महो महतः धनसातौ धनस्य संभजने निमित्तभू-
ते अहं हुवे आहुये विशेषणसापेक्षस्यापि धनशब्दस्य छान्दसः समासः यद्वा महतो याग-
स्य कर्तारमाग्निं इत्यर्थः धनस्य सातये धनलाभार्थं मृळीकं सुखं एतत्संज्ञं वा मां सोऽग्निः करो-
न्वित्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

अग्निरग्निं भरद्वाजं गविष्ठिरं प्रावन्नः कण्वं त्रसदस्युमाह्वे ।
अग्निं वसिष्ठो हवते पुरोहितो मृळीकाय पुरोहितः ॥ ५ ॥ ८ ॥

अग्निः । अग्निम् । भरत्ऽवाजम् । गविष्ठिरम् । प्र । आवत् ।
नः । कण्वम् । त्रसदस्युम् । आह्वे । अग्निम् । वसिष्ठः ।
हवते । पुरःऽहितः । मृळीकाय । पुरःऽहितः ॥ ५ ॥ ८ ॥

अग्निं भरद्वाजं गविष्ठिरं कण्वं त्रसदस्युं च नोस्मानाह्वे संग्रामे अयमाग्निः प्रावत् प्र-
क्षतु । पुरोहितः पुरोहितवृद्धितकारी मम पिता वसिष्ठऋषिः अग्निं हवते स्तुतिभिराह्वयति
सचाहूतो मृळीकाय सुखार्थं एतत्संज्ञाय वा महं पुरोहितः पुरोधा देवानां पुरःस्थापयिता
भवत् ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमेष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

श्रद्धयेति पंचर्चं त्रयोविंशं सूक्तं आनुष्टुभं श्रद्धादेवत्यं कामगोत्रजा श्रद्धानाम ऋषिकां ।
तथा चानुक्रम्यते—श्रद्धया श्रद्धाकाम्नायनी श्रद्धमानुष्टुभं त्विति । लैंगिको विनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

श्रद्धयाग्निःसमिद्धयते श्रद्धया हूयते हविः ।

श्रद्धां भगस्य मूर्धनि वचसा वेदयामसि ॥ १ ॥

श्रद्धया । अग्निः । सम् । इध्यते । श्रद्धया । हूयते । हविः ।

श्रद्धाम् । भगस्य । मूर्धनि । वचसा । आ । वेदयामसि ॥ १ ॥

पुरुषगतो भिलाषविशेषः श्रद्धा तया श्रद्धयाग्निर्गाहपत्यादिः समिध्यते संदीप्यते यदा हि पुरुषे श्रद्धा अग्निगोचर आदरातिशयो जायते तदैव पुरुषोऽग्नीन् प्रज्वालयति नान्यदा । श्रद्धयैव हविः पुरोडाशादिहविश्च हूयते आहवनीये प्रक्षिप्यते । यद्वा अस्य सूक्तस्य द्रष्टृणां श्रद्धाख्यया अग्निः समिध्यते श्रद्धां उक्तलक्षणायाः श्रद्धायाः अभिमानिदेवतां भगस्य भजनीयस्य धनस्य मूर्धनि प्रधानभूते स्थानेव स्थितां वचसा वचनेन स्तोत्रेण आवेदयामसि अभितः प्रख्यापयामः इदन्तोमसिः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

प्रियं श्रद्धे ददतः प्रियं श्रद्धे दिदासतः ।

प्रियं भोजेषु यज्वस्विदं मुदितं कृधि ॥ २ ॥

प्रियम् । श्रद्धे । ददतः । प्रियम् । श्रद्धे । दिदासतः । प्रियम् ।

भोजेषु । यज्वंसु । इदम् । मे । उदितम् । कृधि ॥ २ ॥

हे श्रद्धे ददतः चरुपुरोडाशादीनि प्रयच्छतः यजमानस्य प्रियं अभीष्टफलं कुरु दिदासतः दातुमिच्छतश्च हे श्रद्धे प्रियं कुरु मे मम संबंधिषु भोजेषु भोक्तृषु भोगार्थिषु यज्वंसु कृतयज्ञेषु जनेषु च इदमुदितमुक्तं प्रियं कृधि कुरु ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

यथादेवाअसुरेषुश्रद्धामुग्रेषुचक्रिरे ।

एवंभोजेषुयज्वस्वस्माकमुदितंरुधि ॥ ३ ॥

यथा । देवाः । असुरेषु । श्रद्धाम् । उग्रेषु । चक्रिरे । एवम् ।

भोजेषु । यज्वस्वम् । अस्माकम् । उदितम् । रुधि ॥ ३ ॥

देवाइन्द्रादयः असुरेषु उदूर्णबलेषु यथा श्रद्धां चक्रिरे अवश्यमिमेहन्तव्यादिति आद-
रातिशयं कृतवन्तः । एवं श्रद्धावत्सु भोजेषु भोक्तृषु भोगार्थिषु यज्वसु यष्टसु अस्माकं अ-
स्मत्संबन्धिषु तेषु उदितं तैरुक्तं प्रार्थितं फलजार्तिं रुधि कुरु ॥ ३ ॥

अथ चतुर्था-

श्रद्धां देवायजमानावायुगोपाउपासते ।

श्रद्धां हृदय्या आकृत्या श्रद्धया विन्दते वसु ॥ ४ ॥

श्रद्धाम् । देवाः । यजमानाः । वायुगोपाः । उप । आसते ।

श्रद्धाम् । हृदय्यया । आकृत्या । श्रद्धया । विन्दते । वसु ॥ ४ ॥

देवायजमानामनुष्याश्च वायुगोपाः नायुगोपा रक्षिता येषां ते तादृशाः सन्तः श्रद्धां देवी-
मुपासते प्रार्थयन्ते हृदय्यया हृदये भवा हृदय्या तथाविधया आकृत्या संकल्परूपया क्रिय-
या श्रद्धामेव परिचरन्ति सर्वे जनाः । कुतइत्यतआह—यतः कारणात् श्रद्धया हेतुभूतया वसु
धनं विन्दते लभते श्रद्धावान् जनः ततइत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

श्रद्धांप्रातर्हवामहेश्रद्धाम्मध्यंदिनेपरि ।

श्रद्धांसूर्यस्यनिःशुचिश्रद्धेःश्रद्धापयेहनः ॥ ५ ॥ ९ ॥

श्रद्धाम् । प्रातः । हवामहे । श्रद्धाम् । मध्यन्दिनम् । परि । श्रद्धाम् ।

सूर्यस्य । निःशुचि । श्रद्धेः । श्रत् । धापय । इह । नः ॥ ५ ॥ ९ ॥

श्रद्धां देवीं प्रमतः पूर्वाह्णे हवामहे तथा मध्यंदिनं परि लक्षणे परेः कर्म पवचनीयत्वं मध्यंदिनं परिलक्ष्य मध्यंदिन इत्यर्थः मध्याह्नेपि तां श्रद्धां आह्वयामहे सूर्यस्य सर्वस्य प्रेरकस्यादित्यस्य निष्प्रुचि अस्तमयवेलायां सायं समयेपि तामेव श्रद्धामाह्वयामहे ईदृश्रूपे हे श्रद्धे नोस्मानिह लोके कर्मणिवा श्रद्धापय श्रद्धावतः कुरु ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे नवमोवर्गः ॥ ९ ॥

॥ इति दशमे मंडले एकादशोनुवाकः ॥ ११ ॥

द्वादशोनुवाके चत्वारिंशत्सूक्तानि तत्र शासइत्येति पंचर्चं प्रथमं सूक्तं शासनान्नार्षं आनुष्टुभमैन्द्रं । अनुक्रान्तंच—शासःशासोभारद्वाजइति । युद्धाय सन्नद्धं राजानं अनेनेक्षेत । तथाच सूत्रितं—अथैनग्रन्धीक्षेताप्रतिरथशाससौपर्णैरिति ।

तत्र प्रथमा—

शासइत्थामहँअस्यमित्रखादोअद्भुतः ।

नयस्यंहन्यतेसखानजीयतेकदाचन ॥ १ ॥

शासः । इत्था । महान् । असि । अमित्रखादः । अद्भुतः ।

न । यस्य । हन्यते । सखा । न । जीयते । कदा । चन ॥ १ ॥

शासः तत्संज्ञोहं इत्थमनेन वक्ष्यमाणप्रकारेण इन्द्रं स्तौमीतिशेषः । हेइन्द्र त्वं महान् असि सर्वेभ्योधिकोभवसि । अमित्रखादः अमित्राणां शत्रूणां खादिता विनाशयिता अतएवाद्भुतः आश्चर्यभूतश्च भवसीति यस्येन्द्रस्य सखा मित्रभूतः पुरुषः कदाचन कदाचिदपि नहन्यते नहिंस्यते नजीयते नच शत्रुभिः पराजितोभवति सत्वं महँअसीत्यन्वयः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

स्वस्तिदाविशस्पतिर्वृत्रहाविमृधोवशी ।

वृषेन्द्रःपुरएतुनःसोमपाअभयङ्करः ॥ २ ॥

स्वस्तिदाः । विशः । पतिः । वृत्रहा । विमृधः । वशी । वृषा ।

इन्द्रः । पुरः । एतु । नः । सोमपाः । अभयङ्करः ॥ २ ॥

स्वस्तिदाः स्वस्तेरविनाशस्य दाता विशस्पतिः सर्वस्थाः प्रजायाः पालयिता वृत्रहा वृ-
त्राणां शत्रूणां हन्ता विमृधः संग्रामकारी वशी वशीकर्ता वृषा वर्षिताकामानां सोमपाः सो-
मस्य पाता एवं विधइन्द्रः अभयंकरः अभयस्य भयराहित्यस्य कर्तासन् नोस्माकं पुरएतु पु-
रतोगच्छतु ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

विरक्षोविमृधोजहिवि वृत्रस्य हनू रुज ।

विमन्युमिन्द्रवृत्रहन्मित्रस्याभिदासतः ॥ ३ ॥

वि । रक्षः । वि । मृधः । जहि । वि । वृत्रस्य । हनू इति । रुज ।

वि । मन्युम् । इन्द्र । वृत्रहन् । अमित्रस्य । अभिदासतः ॥ ३ ॥

हेइन्द्र रक्षोराक्षसजातं विजहि विनाशय मृधः संग्रामकारिणः शत्रूश्च विजहि वृत्रस्या-
वरकस्यासुरस्य हनू कपोलमान्तो विरुज विशेषेण भद्रो कुरु हेवृत्रहन्निन्द्र अभिदासतः अ-
स्मानुपक्षयतोमित्रस्य शत्रोर्मन्युं क्रोधमपि विनाशय ॥ ३ ॥

विनइन्द्रेति वैमृधस्य हविषोनुवाक्या । सूत्रितंच—विनइन्द्रमृधोजहि भगोनभीमः कुच-
रागिरिष्ठाइति ।

सेना चतुर्थी—

विनइन्द्रमृधोजहिनीचायच्छपृतन्यतः ।

योअस्माँअभिदासत्यधरंगमयातमः ॥ ४ ॥

वि । नः । इन्द्र । मृधः । जहि । नीचा । यच्छ । पृतन्यतः ।

यः । अस्मान् । अभिदासति । अधरम् । गमय । तमः ॥ ४ ॥

हेइन्द्र नोस्माकं मृधः संग्रामकारिणः शत्रून् विजहि विनाशय तथा पृतन्यतः पृतनाः
सेनाः आत्मनइच्छतः युयुत्समानानापि नीचायच्छ नीचीनं अवाङ्मुखं यच्छ गमय यः शत्रुः
अस्मानभिदासति अभितउपक्षयति तं अधरं निरुष्टं तमोधकारं मरणलक्षणं गमय
प्रापय ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

अपेन्द्रद्विषतोमनोपजिज्यासतोवधम् ।

विमन्योःशर्मयच्छ्वरीयोयवयावधम् ॥ ५ ॥ १० ॥

अपं । इन्द्र । द्विषतः । मनः । अपं । जिज्यासतः । वधम् । वि ।

मन्योः । शर्म । यच्छ । वरीयः । यवय । वधम् ॥ ५ ॥ १० ॥

हे इन्द्र द्विषतोद्वेषुः शत्रोर्मनः अपजहि जिज्यासतः अस्माकं वयोहात्रिमिच्छतश्च वधं हननसाधनमायुधं चापं जहि मन्योः शत्रुसंबन्धिनः क्रोधाच्चास्मान् रक्ष वरीयः उरुतरं शर्म सुखं विशेषेण यच्छ देहि वधं शत्रुकृतं हननं च यवय अस्मत्तः पृथक्कुरु ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे दशमोवर्गः ॥ १० ॥

ईश्वयन्तीरिति पंचमं द्वितीयं सूक्तं गायत्रमैन्द्रं देवानां स्वसृभूताइन्द्रमातरोनामं ऋषिः काः । तथाचानुक्रान्तं—ईश्वयन्तोर्देवजामयइन्द्रमातरोगायत्रमिति । द्वितीये पर्याये प्रशास्तुः शस्त्रे इदं सूक्तं । सूत्रितं च—ईश्वयन्तीरहंदांपातासुतमिति । महाव्रतेषु प्रातःसवनिके ब्रह्मशस्त्रे एतत् सूक्तं ।

तत्र प्रथमा-

ईश्वयन्तीरपस्युवइन्द्रंजातमुपासते । भेजानासःसुवीर्यम् ॥ १ ॥

ईश्वयन्तीः । अपस्युवः । इन्द्रम् । जातम् । उपं । आसते ।

भेजानासः । सुवीर्यम् ॥ १ ॥

ईश्वयन्तीर्गच्छन्त्यः स्तुत्यादिभिरिन्द्रं प्राप्नुवन्त्यः अपस्युवः अपः कर्मात्मनः इच्छन्त्यः इन्द्रमातरः अस्य सूक्तस्य द्रष्टव्यः जातं प्रादुर्भूतमिन्द्रं उपासते परिचरन्ति सुवीर्यं शोभनवीर्योपेतं धनं च भेजानासः तस्मादिन्द्रात्संभक्तवत्यो भवन्ति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया-

त्वमिन्द्रवलादधिसहसो जप्तो जसः । त्वं वृषन् वृषेदसि ॥ २ ॥

त्वम् । इन्द्र । बलात् । अधि । सहसः । जातः । ओजसः ।

त्वम् । वृषन् । वृषा । इत् । असि ॥ २ ॥

हे इन्द्र त्वं सहसः परेषामभिभावुकात् बलात् अधिजातोसि अधिः पञ्चम्यथानुवादकः
धृत्रादिवधहेतुभूताद्वलात् हेतोस्त्वं प्रख्यातोभवसीत्यर्थः । अपिच ओजसः ओजोनामबलहेतु-
हृदयगतं धैर्यं तस्मादपि त्वं जातोसि हेवृषन् वर्षितस्त्वं वृषेत् असि कामानां वर्षितैव भवसि ॥२॥

अथ तृतीया-

त्वमिन्द्रासिवृत्रहाव्यन्तरिक्षमतिरः । उद्यामस्तभ्राओजसा ॥ ३ ॥

त्वम् । इन्द्र । असि । वृत्रहा । वि । अन्तरिक्षम् । अतिरः ।

उत् । द्याम् । अस्तभ्राः । ओजसा ॥ ३ ॥

हेइन्द्र त्वं वृत्रहासि शत्रूणां हन्ता भवसि अन्तरिक्षं मध्यमस्थानंच व्यतिरः आवा-
रकापनोदनेन प्रावर्धयः द्यां द्युलोकंच ओजसा बलेन उदस्तभ्राः ऊर्ध्वमस्तंभीः यथा अ-
धोनपतति तथा उपर्यवस्थापितवानित्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी-

त्वमिन्द्रसजोषसमर्कविभ्रार्षिबाहोः । वञ्चंशिशानओजसा ॥ ४ ॥

त्वम् । इन्द्र । सजोषसम् । अर्कम् । विभ्रार्षि । बाहोः ।

वञ्चम् । शिशानः । ओजसा ॥ ४ ॥

हेइन्द्र त्वं सजोषसं सह प्रीयमाणं अर्कं स्तुत्यं वञ्चं आत्मीयमायुधं ओजसा ब-
लेन शिशानः निश्यन् तीक्ष्णो कुर्वन् बाहोर्हस्तयोर्विभ्रार्षि धारयसि शत्रूणां वधार्थं ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी-

त्वमिन्द्राभिभूरसिविश्वाजातान्योजसा । सविश्वाभ्रुवआभवः ॥ ५ ॥ १ ॥

त्वम् । इन्द्र । अभिभूः । असि । विश्वा । जातानि । ओजसा ।

सः । विश्वाः । भ्रुवः । आ । अभवः ॥ ५ ॥ १ ॥

हेङ्द्र त्वं विश्वा सर्वाणि जातानि जनिमंति भूतानि ओजसा बलेन अभिभूः अभिभविता भवसि तथा सतादृशस्त्वं विश्वाभुवः सर्वाभूमीः प्रासव्यानि सर्वाण्यपि स्थानानि आभवः अभितः प्रामोः भूपामौ ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे एकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

सोमइति पंचमं तृतीयं सूक्तं आनुष्टुभं विवस्वतोदुहिता यमी ऋषिः क्रियमाणानां यजमानादीनां वर्तनमत्रप्रतिपाद्यते अतस्तद्देवताकमिदं । तथाचानुक्तान्तं—सोमोयमीभाववृत्तमानुष्टुभंत्विति । ४ प्रेतोपस्थानएतत्सूक्तं । सूत्रितंच—सोमएकेभ्यउरूणसावसुतपाउदुंबलाविति ।

तत्र प्रथमा—

सोम॒एके॑भ्यः पवते॒ घृत॑मेक॒ उपा॑सते ।

येभ्यो॒ मधु॑प्र॒धाव॑ति॒ तांश्चि॑दे॒वापि॑ गच्छतात् ॥ १ ॥

सोमः । एकेभ्यः । पवते । घृतम् । एकै । उप । आसते । येभ्यः ।

मधु । प्रधावति । तान् । चित् । एव । अपि । गच्छतात् ॥ १ ॥

एकेभ्यः केभ्यश्चित् पितृभ्यः सोमः पवते उपभोगायकुल्यारूपेण प्रवहति एषां गोत्रजाः सामानि ब्रह्मयज्ञसमये धीयते । श्रूयते हि—यत्सामानि सोमएभ्यः परतइति । एके अन्ये पितरः घृतं आस्यं उपासते उपगच्छन्ति उपभुंजतइत्यर्थः । एषां पुत्रादयोयजूषि ब्रह्मयज्ञकाले अंधीयते । श्रुतिश्च भवति—यद्यजूषिघृतस्यकुल्याइति । येभ्यः पितृभ्यः तादर्थ्ये चतुर्थी उपभोगार्थं मधुक्षौद्रं प्रधावति प्रवाहरूपेण शीघ्रं गच्छति यथाथर्वणान् मंत्रान् ब्रह्मयज्ञार्थमधीयते तेषां पितॄन् मधुकुल्या प्रवहति । तथाचान्नायते—यदाथर्वणांगिरसोमधोः कुल्याइति । तांश्चिदेव तान् पूर्वोक्तान् सर्वानेव हेप्रेत त्वं प्रति अपि गच्छतात् अपिगच्छ प्रामुहि ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

तपसा॒येअ॑नाधु॒ष्यास्तपसा॒येस्व॑र्ययुः ।

तपो॒येच॑क्रिरेमहस्तांश्चिदे॒वापि॑ गच्छतात् ॥ २ ॥

तपसा । ये । अनाधृष्याः । तपसा । ये । स्वः । ययुः । तपः ।
ये । चक्रिरे । महः । तान् । चित् । एव । अपि । गच्छतात् ॥ २ ॥

येजनाः तपसा कृच्छ्रचान्द्रायणादिना युक्ताः सन्तः अनाधृष्याः पापैरप्रधृष्याभवन्ति ।
येच तपसा यागादिरूपेण साधनेन स्वर्गयुः स्वर्गं यान्ति प्राप्नुवन्ति येच महः महत्तपः अ-
न्यैः दुष्करं राजसूयाश्वमेधादिकं हिरण्यगर्भाद्युपासनंवा चक्रिरे कुर्वन्ति एतेषु प्रवर्तन्ते तेषु
लोकेषु तांश्चिन्तानेव तपस्विनः हमेत अपिगच्छ ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

येयुध्यन्तेप्रधनेषुशूरांसोयेतनूत्यजः ।
येवासहस्रदक्षिणास्तांश्चिदेवापिगच्छतात् ॥ ३ ॥

ये । युध्यन्ते । प्रधनेषु । शूरांसः । ये । तनूत्यजः । ये ।
वा । सहस्रदक्षिणाः । तान् । चित् । एव । अपि । गच्छतात् ॥ ३ ॥

प्रधनेषु प्रकीर्णान्यस्मिन् धनानि भवन्तीति प्रधनाः संग्रामाः तेषु शूरांसः शौर्यवन्तोये
युध्यन्ते शत्रून् संप्रहरन्ति येच तनूत्यजः शरीराणां तत्र त्यकारोभवन्ति येवा येच सहस्रद-
क्षिणाः सहस्रदक्षिणान् ऋतून् अनुष्ठितवन्तः तान् सर्वानेव त्वमपिगच्छ येपूतमेषु लोकेषु ते
निवसन्ति तं लोकं प्राप्नुहीत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

येचित्पूर्वक्रतसापक्रतावानक्रतावृधः ।
पितृन्तपस्वतोयमतांश्चिदेवापिगच्छतात् ॥ ४ ॥

ये । चित् । पूर्वे । क्रतुःसापः । क्रतुवानः । क्रतुवृधः । पितृन् ।
तपस्वतः । यम । तान् । चित् । एव । अपि । गच्छतात् ॥ ४ ॥

येचित् येच पूर्वे पूर्वपुरुषाः क्रतुसापः क्रतुं सत्यं यज्ञंवा स्पृशन्तः अतएव क्रतावानः क्र-
तेन युक्ताः क्रतुवृधः क्रतुस्य वर्धकाश्च भवन्ति तपस्वतः तपसा युक्तान् तानेव पितृन् हेयम नि-
यत त्वं अपि गच्छ ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

सहस्रनीथाः कवयो ये गोपायन्ति सूर्यम्
ऋषीन्तपस्वतो यमतपो जाँ अपि गच्छतात् ॥ ५ ॥ १२ ॥

सहस्रनीथाः । कवयः । ये । गोपायन्ति । सूर्यम् । ऋषीन् ।
तपस्वतः । यम् । तपःज्ञान् । अपि । गच्छतात् ॥ ५ ॥ १२ ॥

सहस्रनीथाः सहस्रनथनाः कवयः क्रान्तदर्शिनः ये सूर्यममुमादित्यं गोपायन्ति रक्षन्ति
तपस्वतः तपसा युक्तान् तपोजान् तपसुः सकाशादेवोत्पन्नान् तान् ऋषीन् हेयम नियत् त्वम-
पि गच्छ ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे द्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

अरायीतिपंचर्चंचतुर्थं सूक्तं भरद्वाजपुत्रस्य शिरिंबिठस्यार्वं आनुष्टुभं जपहोमादिभिरि-
दं सूक्तं अश्रीनाशकरं तत्राद्योपान्त्ययोः तादृशोर्थेव देवता द्वितीयातृतीये ब्राह्मणस्पत्ये पंच-
मो वैश्वदेवी । अनुक्रम्यतेहि—अरायिशिरिंबिठोभारद्वाजोऽलक्ष्मीघ्नं द्वितीयातृतीये ब्राह्मण-
स्पत्येन्यावैश्वदेवीति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

अरायिकाणे विकटे गिरिं गच्छ सदान्वे ।
शिरिंबिठस्य सत्वभिस्तेभिष्ठा चातयामसि ॥ १ ॥

अरायि । काणे । विकटे । गिरिम् । गच्छ । सदान्वे ।
शिरिम्बिठस्य । सत्वभिः । तेभिः । त्वा । चातयामसि ॥ १ ॥

हेअरायि अदायिनि दानावरोधिनि हेकाणे कुत्सितशब्दकारिणि कुत्सितदर्शने वा हे-
विकटे विकृतगमने विकृतांगि वा हेसदान्वे सदानोनुवे सर्वदा आक्रोशकारिणि दुर्भिक्षाधिदे-
वते गिरिं पर्वतं निर्जनदेशं गच्छ अस्मान् मावाधिष्ठाः शिरिंबिठस्य विठमन्तरिक्षं शीर्यते
बिठे अन्तरिक्षे इति शिरिंबिठोमेघः तस्य सत्वभिः अन्तर्वर्तमानैरुदकैस्तेभिः तैः त्वा त्वां चा

तयामसि चातयामः विनाशयामः यद्वा शिरिंबिठस्य एतत्संज्ञकस्य भरद्वाजपुत्रस्य तेभिः तै-
रनुष्ठितैः सत्वभिः कर्मभिः हेअलक्ष्मि त्वां विनाशयामः इतस्त्वमेव शीघ्रंगिरिं गच्छ ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

चत्तोइतश्चत्तामुतःसर्वाभ्रूणान्यारुषी ।

अराय्यंब्रह्मणस्पतेतीक्ष्णशृङ्गोदृषन्निहि ॥ २ ॥

चत्तो इति । इतः । चत्ता । अमुतः । सर्वा । भ्रूणानि । आरुषी ।

अराय्यम् । ब्रह्मणः । पते । तीक्ष्णःशृङ्गः । उतृषन् । इहि ॥ २ ॥

सा अलक्ष्मीः इतोस्मात् लोकात् चतोचत्तैव अस्माभिर्नाशितैव अमृतोमुष्मादपि लो-
कात् चत्ता हिंसिता भवतु या अलक्ष्मीः सर्वा सर्वाणि भ्रूणानि गर्भजातानि सर्वासामोष-
धीनामंकुराणि यादुर्भिक्षाधिदेवता आरुषी आहंत्री भवति अराय्यं दानविरोधिनीं तां हे-
ब्रह्मणस्पते मंत्रपालयितः देव हेतीक्ष्णशृंग तीक्ष्णतेजस्क उदृषन् अस्मात्स्थानात् उद्वम-
यन् इहि गच्छ ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अदोयदारुह्वतेसिन्धोःपारेअपूरुषम् ।

तदारभस्वदुर्हणोतेनगच्छपरस्तरम् ॥ ३ ॥

अदः । यत् । दारु । ह्वते । सिन्धोः । पारे । अपूरुषम् । तत् ।

आ । रभस्व । दुर्हनो इति दुःहनो । तेन । गच्छ । परःस्तरम् ॥ ३ ॥

अदोविपल्लवदेशे वर्तमानं अपूरुषं निर्मात्रा पुरुषेण रहितं यदारु दारुमयं पुरुषोत्त-
माख्यं देवताशरीरं सिन्धोः पारे समुद्रतीरे ह्वते जलस्योपरिवर्तते तदारु हे दुर्हणोदुस्तेन ह-
ननीय केनापि हन्तुमशक्यं हेस्तोतः आरभस्व आलंबस्व उपास्वेत्यर्थः तेन दारुमयेन दे-
वेन उपास्यमानेन परस्तरं अतिशयेन तरणीयं उत्कृष्टं वैष्णवं लोकं गच्छ । अपरआह—हे दु-
र्हणो दुःखेन हननीये दुष्टहनुयुक्तेवा हे अलक्ष्मि सिन्धोः पारे समुद्रतीरप्रान्ते अपूरुषं पुरुषैर्ज-
नैर्वियुक्तं अदः अस्मत्तोदूरेदेशेवर्तमानं यदारु दारुमयी नौःह्वते तदारुआरभस्व परिगृहाण

गृहीत्वाच तेनदारुणा परस्तरं अतिशयेन तरणीयं ब्रह्मणस्पतिना प्रेरितासतो दोषा
न्तरं गच्छ ॥ ३ ॥

षष्ठेहनि तृतीयसवने ब्रह्मशस्त्रे यद्धप्राचीरित्येषा । सूत्रितंच—कपृन्नरोयद्धप्राचोरज-
गन्तेतिचैतेइति ।

अथ चतुर्थी—

यद्धप्राचीरजगन्तोरोमण्डूरधाणिकीः ।

हताइन्द्रस्यशत्रवःसर्वेबुद्बुदयाशवः ॥ ४ ॥

यत् । ह । प्राचीः । अजगन्त । उरः । मण्डूरधाणिकीः ।

हताः । इन्द्रस्य । शत्रवः । सर्वे । बुद्बुदयाशवः ॥ ४ ॥

हेमंडूरधाणिकीः, मंडूरवत् कुत्सितशब्दकारिण्यः मंदनस्य धनस्य धारयित्र्योवा
अलक्ष्यः उरः उर्वी हिंसार्थः अस्मात्किपि राज्ञोपइति वलोपः ततोऽसिं रूपमेतत् हिंसित्र्यो-
यूयं प्राचीः प्रकर्षेण अंचन्त्यः प्रकृष्टगमनाः सत्यः यद्ध यदा खलु अजगन्त अगच्छत गमे-
र्लडि मध्यमबहुवचने छान्दसः शपः श्लुः तप्तनप्तनथनाश्वेति तस्य तनबादेशः अतएव डि-
त्वाभावात् अनुनासिकलोपोनभवति तदानीमेव सर्वे इन्द्रस्य शत्रवः बुद्बुदयाशवः यान्ति ग-
च्छंतीति याः अभ्रुवत् इत्याशवः याश्वते आशवश्च याशवः बुद्बुदवत् यातारोव्यापनशीला-
श्च सन्तः हतानष्टाआसन् ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

परीमेगामनेषतपर्यग्निमहृषत ।

देवेष्वंक्रतश्रवःकइमाँआदधर्षति ॥ ५ ॥ १३ ॥

परि । इमे । गाम् । अनेषत । परि । अग्निम् । अहृषत । देवेषु ।

अक्रत । श्रवः । कः । इमान् । आ । दधर्षति ॥ ५ ॥ १३ ॥

इमे विश्वेदेवाः गां जात्यभिप्रायमेकवचनं पृणिभिरपहताः सर्वादेवगवीः पर्यनेषत पर्य-
नयत यद्भृङ्गिरसः परिप्रापयन् ततोऽग्निं च पर्यहृषत परितोव्यहरन् यागार्थं तत्र तत्र गार्हपत्या-

दिरूपेण स्थापितवन्तइत्यर्थः एवं कृत्वा देवेषु यष्टव्येष्विन्द्रादिषु श्रवोच्चं अकृत अकृत कः शत्रुः असुरादिरिमान् विश्वान् देवान् आदधर्षति अभिभदितुं शक्नोति नकश्चिदित्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे त्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

अग्निह्रिन्वन्तुनइति पंचर्चं पंचमं सूक्तं अग्निपुत्रस्यकेतुनाम्नृआर्षं गायत्रमाग्नेयं । तथा-
चानुक्रान्तं—अग्निकेतुराग्नेय आग्नेयं गायत्रमिति । प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोर्गायत्रे छन्दसीदं
शस्यं । सूत्रितंच—अग्निह्रिन्वन्तुनः प्राग्नेयेवाचमितिसूक्ते इति ।

तत्र प्रथमा—

अग्निह्रिन्वन्तुनो धियः सप्तिमा शुमिवा जिषु । तेन जेष्म धनं धनम् ॥ १ ॥

अग्निम् । ह्रिन्वन्तु । नः । धियः । सप्तिम् । आशुम् इव ।

आजिषु । तेन । जेष्म । धनम् इधनम् ॥ १ ॥

नोस्माकं धियः कर्माणि स्तुतयोवा अग्निं ह्रिन्वन्तु प्रेरयन्तु यागार्थं उद्योजयन्तु प्रवर्ध-
यन्तुवा हिगतौ वृद्धौ च । तत्र दृष्टान्तः—आजिषु संग्रामेषु आशुमिव यथा आशुं शीघ्रगामिनं
सप्तिं सर्पणशीलं अश्वं योद्धारः प्रेरयन्ति तद्वत् तेनाग्निना धनं धनं सर्वं धनं जेष्म वयं जये-
म ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

यया गा आकरामहे सेनयाग्नेतवोत्या । तां नो ह्रिन्वमघत्तये ॥ २ ॥

यया । गाः । आकरामहे । सेनया । अग्ने । तवं । ऊत्या ।

ताम् । नः । ह्रिन्व । मघत्तये ॥ २ ॥

हेअग्ने स्तेनयाइनेन सहवर्तमानया सेनारूपया वा यया तंवोत्या रक्षया गाआकरामहे
आभिमुख्येभ कुर्महे लभामहइत्यर्थः । तां ऊर्ति नोस्मान् ह्रिन्व गमय किमर्थं मघत्तये धनस्य
दानार्थं अस्माकं धनलाभायेत्यर्थः ॥ २ ॥

आभिप्लविकेषूक्येषु प्रशास्तुः शस्त्रे आग्नेस्थूरमिति तृचोवैकल्पिकोनुरूपः । सूत्रितंच—आतेव
स्तोयनोयमदाग्नेस्थूरंरयिभरेति ।

तत्राद्या सूक्ते तृतीया—

आग्नेस्थूरं रयिभ्रं पृथुंगोमन्तमश्विनम् । अङ्घ्रिखं वतयापणिम् ॥ ३ ॥

आ । अग्ने । स्थूरम् । रयिम् । भ्रं । पृथुम् । गोमन्तम् ।
अश्विनम् । अङ्घ्रिः । खम् । वतया । पणिम् ॥ ३ ॥

हेअग्ने स्थूरं स्थूलं वृद्धं पृथु विस्तीर्णं गोमन्तं गोभिर्युक्तं अश्विनं अश्वैश्चोपेतं रयिं घ्नं आभ्रं अस्मभ्यमाहरं प्रयुच्छ । खं अन्तरिक्षं अङ्घ्रि वृष्ट्युदकेः सिंच यद्वा आत्मीयैस्ते-
जोभिः व्यञ्जय-प्रकाशय पणिं वणिजमदातारं असुरं वा वतय इतोनिर्गमय यद्वा दाने प्रवर्त-
य ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अग्नेनक्षत्रमजरमासूर्यरोहयोदिवि । दधज्ज्योतिर्जनेभ्यः ॥ ४ ॥

अग्ने । नक्षत्रम् । अजरम् । आ । सूर्यम् । रोहयः । दिवि ।
दधत् । ज्योतिः । जनेभ्यः ॥ ४ ॥

हेअग्ने नक्षत्रं नक्षति सततं गच्छतीति नक्षत्रः नक्षिगतौ अमिनक्षीत्यादिना व्रनप्रत्ययः
सततं गन्तारं अजरं जरारहितं सूर्यं सर्वस्य प्रेरकमादित्यं दिवि अन्तरिक्षे आरोहयः उपर्यव-
स्थितवानसि यद्वा नक्षत्रं कृत्तिकादिकं सूर्यं च दिव्यारोहयः किंकुवन् जनेभ्यः सर्वेभ्यः प्रा-
णिभ्योव्यवहारार्थं ज्योतिः प्रकाशं दधत् विदधत् कुर्वन् यथा सर्वेषां प्रकीशो भवति तथोचते
देशे सूर्यमगमयइत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

अग्नेकेतुर्विशामसिप्रेष्ठः श्रेष्ठ उपस्थसत् । बोधांस्तोत्रेवयोदधत् ॥ ५ ॥ १४ ॥

अग्ने । केतुः । विशाम् । असि । प्रेष्ठः । श्रेष्ठः । उपस्थसत् ।
बोधं । स्तोत्रे । वयं । दधत् ॥ ५ ॥ १४ ॥

हेअग्ने विश्वं प्रजानां यजमानानां केतुः केतयितासि ज्ञापयिताभवसि अतएव प्रेष्ठः
प्रियतमः श्रेष्ठः प्रशस्यतमश्च भवसि सत्त्वं उपस्थसत् उपस्थाने यज्ञगृहे निषीदन् बोध अ-

स्मदीयं स्तोत्रं अवगच्छ किंकुर्वन् स्तोत्रे स्तुवते जनाय वंयोन्नं दधत् विदधत् कुर्वन् प्रय-
च्छन् ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे चतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

इमानुकमिति पंचर्चं षष्ठं सूक्तं आद्यपुत्रस्य भुवनस्यार्थं भुवनपुत्रस्य साधनसंज्ञस्य वा
वैश्वदेवं सर्वाद्विपदास्त्रिष्टुभः । तथाचानुक्रान्तं—इमानुभुवनआस्यः साधनोवाभौवनोवैश्वदेवं
द्वैपदं त्रैष्टुभमिति । दशरात्रस्य द्वितीये छंदोमे वैश्वदेवशस्त्रे वैश्वदेवान्निविद्धानात्पूर्वमिदं शंस-
नीयं । सूत्रितंच—आयाहिवनसेमानुकं बभ्रुरेकइति द्विपदासूक्तानीति । षष्ठेहनि तृतीयसवने
ब्राह्मणाच्छंसिनउक्थशस्त्रे आद्यस्तृचः स्तोत्रियः ततोद्वे अनुरूपार्थे । सूत्रितंच—ब्राह्मणाच्छं-
सिनइमानुकं भुवनासीषधामेतिपंचेति ।

तत्र प्रथमा—

इमानुकंभुवनासीषधामेन्द्रश्चविश्वेचदेवाः ॥ १ ॥

इमा । नु । कम् । भुवना । सीषधाम् । इन्द्रः । च ।
विश्वे । च । देवाः ॥ १ ॥

इमा इमानि प्रदृश्यमानानि भुवना भुवनानि नु क्षिप्तं सीषधाम साधयामः वशीकुर्मः
कमितिपूरकः । यद्वा इमानि सर्वाणि भूतजातानि अस्मभ्यं कं सुखं सीषधाम साधयन्तु पुरुष-
व्यत्ययः । इन्द्रश्च विश्वे सर्वे अन्ये देवाश्च स्तुत्या प्रीताइममर्थं साधयन्तु ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

यज्ञंचनस्तन्वंचप्रजांचादित्यैरिन्द्रःसहचीकृपाति ॥ २ ॥

यज्ञम् । च । नः । तन्वम् । च । प्रजाम् । च । आदित्यैः ।
इन्द्रः । सह । चीकृपाति ॥ २ ॥

नोस्माकं यज्ञं ज्योतिष्टोमादिकं यागं तन्वं शरीरं च प्रजां पुत्रादिकांच आदित्यैरदितिपु-
त्रैरन्यैर्देवैः सह वर्तमानइन्द्रः चीकृपाति कल्पयतु यज्ञादिकं स्वव्यापारसमर्थं करोतु ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

आदित्यैरिन्द्रःसर्गणोमरुद्भिरस्माकंभूत्ववितातनूनाम् ॥ ३ ॥

आदित्यैः । इन्द्रः । ससर्गणः । मरुद्भितिः । अस्माकम् ।
भूतु । अविता । तनूनाम् ॥ ३ ॥

आदित्यैरदितिपुत्रैः मित्रादिभिः मरुद्भिश्च सर्गणः सहितइन्द्रः अस्माकं तनूनां शरीरा-
णां तनयानां वा अविताभूतु इक्षितांभवतु ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

हत्वायदेवाअसुरान्यदायन्देवादेवत्वमभिरक्षमाणाः ॥ ४ ॥

हत्वाय । देवाः । असुरान् । यत् । आयन् । देवाः । देवत्वम् ।
अभिरक्षमाणाः ॥ ४ ॥

देवाइन्द्रादयः असुरान् क्षेप्तृन् वृत्रादीन् हत्वाय हत्वा विनाशय यद्यदा आयन् आगच्छ-
न् स्वकीयं स्थानं प्राप्नुवन् तदानीं तेदेवाः देवत्वं आत्मीयं अष्टतत्वं अभिरक्षमाणाः अभितः
सर्वतो रक्षन्तोभूवन् बाधकाभावात् सर्वत्र प्रख्यापितवन्तइत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

प्रत्यञ्चमर्कमनयञ्छचीभिरादित्स्वधामिषिरांपर्यपश्यन् ॥ ५ ॥ १५ ॥

प्रत्यञ्चम् । अर्कम् । अनयन् । शचीभिः । आत् । इत् । स्वधाम् ।
इषिराम् । परि । अपश्यन् ॥ ५ ॥ १५ ॥

शचीभिः कर्मभिः परिचरणात्मकैः सार्धं अर्कं अर्चनसाधनं स्तोत्रं प्रत्यञ्चं इन्द्रादीन् प्र-
त्यञ्चत् अनयन् स्तोतारः प्रापयन् यदैवं आदित् अनंतरमेव इषिसंगमनशीलां स्वधां वृष्ट्यु-
दकं पर्यपश्यन् सर्वजनाः परितः पश्यन्ति यद्वा इषिरां एषणीयां स्वधां अन्ननामैतत् हविलक्ष-
णमन्नं सर्वदेवाः परिपश्यन्ति ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे पञ्चदशोवर्गः ॥ १५ ॥

सूर्यमिति पञ्चमं सप्तमं सृक्तं सूर्यपुत्रस्य चक्षुःसंज्ञस्यार्थं सूर्यदेवत्यं गायत्रं । तथाचानु-
क्रान्तं—सूर्योनश्चक्षुः सौर्यः सौर्यं गायत्रमिति । आश्विनशस्त्रे सूर्योदयादुत्तरकालीने सौर्यकाण्डे
इदं सृक्तं । सूत्रितंच—सूर्योनोदिवउदृत्यंजातवेदसमिति नवेति । दर्शपूर्णमासयोः सुगादापनात्पू-
र्वभाविनि जपे सूर्योनइत्येपा । सूत्रितंच—सूर्योनोदिवस्पातुनमोमहद्भ्योनमोअर्भकेऽप्यइति ।

तत्र प्रथमा—

सूर्योनोदिवस्पातुवातोअन्तरिक्षात् । अग्निर्नःपार्थिवेभ्यः ॥ १ ॥

सूर्यः । नः । दिवः । पातु । वातः । अन्तरिक्षात् ।

अग्निः । नः । पार्थिवेभ्यः ॥ १ ॥

सूर्यः सर्वस्य प्रेरकः शोभनीयोवा देवः दिवः द्युलोकात् द्युलोकवर्तिनोजनाच्चोस्मान् पा-
तु रक्षतु वातो वायुश्चान्तरिक्षात् मध्यमस्थानगतात् बाधकात् अस्मान् रक्षतु तथा पृथिवी-
स्थानोऽग्निश्च पार्थिवेभ्यः पृथिव्यां वर्तमानेभ्यः शत्रुभ्योनोस्मान् रक्षतु ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

जोषासवितर्यस्यतेहरःशतंसवाँअर्हति ।

पाहिर्नोद्विद्युतःपतन्त्याः ॥ २ ॥

जोष । सवितः । यस्य । ते । हरः । शतम् । सवान् ।

अर्हति । पाहि । नः । दिद्युतः । पतन्त्याः ॥ २ ॥

हेसवितः सर्वस्य प्रेरकसूर्य जोष अस्मवस्तुत्यादिकं सेवस्व यस्य ते तव हरः रसहरण
शीलं तजः शतंसवान् बहून् यज्ञान् प्रति अर्हति योग्यंभवति यद्वा प्रकाशनादिद्वारा पूजयति
सत्त्वं नोस्मान् पतन्त्याः निपतन्त्याः शत्रुभिरस्मासु क्षिप्यमाणायाः दिद्युतः वज्रनमित्तत् धोतमा
नायाः शंकरायुधात्पाहिरक्ष ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

चक्षुर्नोदेवःसविताचक्षुर्नउतपर्वतः । चक्षुर्धातादधातुनः ॥ ३ ॥

चक्षुः । नः । देवः । सविता । चक्षुः । नः । उत । पर्वतः ।

चक्षुः । धाता । दधातु । नः ॥ ३ ॥

सवित्त प्रेरकोदेवः नोस्माकं चक्षुः प्रकाशकमिन्द्रियं इन्द्रियानुग्राहकं तेजोवा दधातु उतापि च पर्वतः इन्द्रसहचरः पर्वताख्योपि देवो नोस्माकं चक्षुर्दधातु धाता सर्वस्य विधाता आदित्यानामन्यंतमश्च नोस्माकं चक्षुर्विदधातु ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

चक्षुर्नो धेहि चक्षुपे चक्षुर्विख्यैतनूभ्यः । संचेदं विचपश्येम ॥ ४ ॥

चक्षुः । नः । धेहि । चक्षुष । चक्षुः । विख्यै । तनूभ्यः ।

सम् । च । इदम् । वि । च । पश्येम ॥ ४ ॥

नोस्माकं चक्षुष रूपोपलब्धिकारणायेन्द्रियाय चक्षुःप्रकाशकतदनुग्राहकं तेजः हेसूर्य धेहि विधेहि कुरु यद्वा न इतिव्यत्येन बहुवचनं चक्षुषे चक्षुःसंज्ञाय नोमहं चक्षुरिन्द्रियं वा तेजोवा हेसूर्य धेहि प्रयच्छ तनूभ्यः अस्माकं शरीरेभ्यः तनयेभ्योवा विख्यै विख्यानाय प्रकाशनाय चक्षुः त्वदीयं प्रकाशं विधेहि यतएवं तस्मात्कारणात् त्वदीयेन तेजसा वयंच इदं सर्वं जगत् संपश्येम सम्यक्द्रष्टारोभवेम विपश्येमच विविधंच सविशेषं द्रष्टारोभवेम ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

सुसंदृशं त्वा वयं प्रति पश्येम सूर्य । विपश्येम नृचक्षंसः ॥ ५ ॥ १६ ॥

सुसंदृशम् । त्वा । वयम् । प्रति । पश्येम । सूर्य । वि ।

पश्येम । नृचक्षंसः ॥ ५ ॥ १६ ॥

हेसूर्य सुसंदृशं सुष्ठुसंदृष्टारं त्वा त्वां वयं प्रतिपश्येम प्रत्येकं द्रष्टारोभूयास्म तथा नृचक्षंसः नृभिर्मनुष्यैरस्माभिर्द्रष्टव्यान् पदार्थान् विपश्येम विद्रष्टारोभवेम यद्वा नृचक्षंसः नृणां शत्रुमनुष्याणां हिंसकाः सन्तो वयं विशिष्टज्ञानाभवेम ॥ ५ ॥

॥ इष्टमस्याष्टमे षोडशोवर्गः ॥ १६ ॥

उदसाविति षड्भ्रमष्टमं सूक्तं आनुष्टुभं पुलोमतनया शची स्वत्मानमनेनास्तौर अतः सै-
व ऋषिः सैवदेवता । तथाचानुक्रान्तं—उदसौषट्पौलोमीशच्यात्मानंतुष्टावानुष्टुभमिति । वि-
नियोगोलिंगादवगन्तव्यः । आपस्तंबस्तु सपत्नीनाशने सूर्योपरस्थाने इदं सूक्तं विनियुक्तवान् ।
सूच्यतेहि—एतेनैव काभेनोत्तरेणानुवाकेन सदादिव्यमुपतिष्ठतइति । अत्रैतेनेति प्रकृतं सपत्नी-
बाधनं परामृश्यते ।

तत्र प्रथमा—

उदसौसूर्योअगादुदयंमामकोभगः ।

अहंतद्विद्वलापतिमभ्यसाक्षिविषासहिः ॥ १ ॥

उत् । असौ । सूर्यः । अगात् । उत् । अयम् । माम् । गकः । भगः ।

अहम् । तत् । विद्वला । पतिम् । अभि । असाक्षि । विद्वससहिः ॥ १ ॥

असौ द्युलोकस्थः सूर्यः उदगात् उदयं प्राप्तवान् मामकोमदीयोभगोभजनीयोयमिन्द्रश्च
सूर्यात्मना उदगात् । यद्वा मामकोभगोमदीयमिदं सौभाग्यमुदगात् तदुद्यतं सूर्यस्य तेजः
विद्वला ज्ञातवती यद्वा पतिं भर्तारं विद्वला लब्धवती अहं विषासहिः विशेषेण अभिभवित्री
सती अफ्यसाक्षि अफ्यभूवं सपत्नीरिति शेषः सहतेरभिभवार्थस्य लुङ्घ्येत्द्रूपं । यद्वा विषास-
हिः सपत्नीनामभिभवित्री सती पतिमफ्यसाक्षि भर्तारमपि अफ्यभूवं यथा मध्येव वशीकृत-
श्चिरं वर्तते तथा अकार्षामित्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अहंकेतुरहंमूर्धाहमुग्राविवाचनी ।

ममेदनुक्रतुंपतिःसेहानायाउपाचरेत् ॥ २ ॥

अहम् । केतुः । अहम् । मूर्धा । अहम् । उग्रा । विद्ववाचनी । मम ।

इत् । अनु । क्रतुम् । पतिः । सेहानायाः । उपद्वआचरेत् ॥ २ ॥

अहं केतुः केतयित्री सर्वस्य ज्ञात्री भवामि अहं मूर्धा सर्वेष्ववयवेषु शिरइव प्रधानभू-
ता च भवामि अहमुग्रा उदूर्णा सती विवाचनी विशेषेण पतिं वाचयित्री भवामि क्रोधावि-

ष्टमपि पतिं मयि सर्वदा प्रियवचनयुक्तं करोमीत्यर्थः सेहानायाः सपत्नीनामभिभवित्र्याः म-
मेव ममैव क्रतुं कर्म बुद्धिवा अनुलक्ष्य पतिः पालयिता भर्ता उपाचरेत् उपागच्छेत् ना-
न्यासां पत्नीनां ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

। शत्रुहणोथोमेदुहिताविराट्
उताहमस्मि संजयापत्यौ मे श्लोक उत्तमः ॥ ३ ॥

मम । पुत्राः । शत्रुहर्नः । अथो इति । मे । दुहिता ।
विहराट् । उत । अहम् । अस्मि । सम्जया । पत्यौ ।
मे । श्लोकः । उत्तमः ॥ ३ ॥

ममैव पुत्रास्तनयाः शत्रुहणः शत्रूणां सपत्नीनां हन्तारो भवन्ति अथो अपिच मे मदीया
दुहिता पुत्री विराट् विशेषेण राजमाना भवति उतापिच अहं संजया सम्यक्जेत्री सपत्नीनां
अस्मि ताअभिभवामि अतोहेतोः पत्यौ भर्तरीद्रेमे ममश्लोकः उपश्लोकनीयं यशः उत्तमः
उद्धततमं अतिशयेनोत्कृष्टं विद्यते ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

येनेन्द्रो हविषा कृत्व्य भवद्युम्न्युत्तमः ।

इदं तदक्रिदेवा असपत्ना किला भुवम् ॥ ४ ॥

येन । इन्द्रः । हविषा । कृत्वी । अभवत् । युष्मि । उत्तमः ।
इदम् । तत् । अक्रि । देवाः । असपत्नाः । किल । अभुवम् ॥ ४ ॥

येन हविषा इन्द्रो मम भर्ता कृत्वी कर्मणां कर्ता अभवत् भवति तथा युष्मि युष्मं द्योत-
मानं यशोन्वं तद्वानुत्तमः उत्कृष्टतमश्च येन हविषा भवति हेदेवाः स्तोतारकृत्विजः तदिदं
हविः अक्रि अकारि जयार्थिभिर्भवद्भिः क्रियतां । यद्वा हेयष्टव्यादेवाः तदिदं हविः अक्रि
अहमपि । करोतेर्लुङि मंत्रेषसेति चूर्लुक् अतएव कारणादहं असपत्नाकिल शत्रुहिता खलु अ-
भुवं अभूवं छांदसोह्रस्वः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

असपत्नासपत्नघ्नीजयन्त्यभिभूवरी ।

आवृक्षमन्यासांवर्चोराधोअस्थेयसामिव ॥ ५ ॥

असपत्ना । सपत्नघ्नी । जयन्ती । अभिभूवरी । आ । आवृक्षम् ।
अन्यासाम् । वर्चः । राधः । अस्थेयसाम् इव ॥ ५ ॥

असपत्ना अशत्रुका भवामि कुतइत्यतआह—सपत्नघ्नी शत्रूणां हन्त्री अतएव जयन्तीज-
यं प्रामुवती अभिभूवरि अभिभवित्री भवतेरन्येभ्योपि दृश्यन्ते इति कनिष् वनोरचेति डीबूरेफौ
ईदृशी अहं अन्यासां सपत्नीनां वर्चः तेजः राधो धनं च आवृक्षं आस्मन्तात आवृक्षं आवृक्षिषं
अच्छिदं ब्रश्चतेर्लुङि ऊदित्वाद्दडभावे संयोगादिलोपे छान्दसं संपसारणं । तत्र दृष्टान्तः—अ-
स्थेयसामिव अस्त्रिरतराणां शत्रूणां यथा धनं अप्रयत्नेन वृक्ष्यते तथेत्यर्थः । स्थिरशब्दादी-
यसुनि प्रियस्थिरेत्यादिना स्थादेशः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

समजैषमिमाअहंसपत्नीरभिभूवरी ।

यथाहमस्यवीरस्यविराजानिजनस्यच ॥ ६ ॥ १७ ॥

सम् । अजैषम् । इमाः । अहम् । सपत्नीः । अभिभूवरी । यथा ।

अहम् । अस्य । वीरस्य । विराजानि । जनस्य । च ॥ ६ ॥ १७ ॥

अभिभूवरी अभिभवित्री अहं इमाः सपत्नीः समजैषं सम्प्रगभ्यभूवं यथायेन प्रकारे-
णाहं अस्य वीरस्यैद्रस्य तदीयपरिजनस्य च विराजानि विशेषेण राजमानाभवानि तथा स-
मजैषमित्यर्थः ॥ ६ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे सप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

तीव्रस्येति पंचर्चं नवमं सूक्तं वैश्वामित्रस्य पूरणस्यार्थं त्रैष्टुभमैन्द्रं । तथा चानुक्रान्तं—ती-
व्रस्य पंचपूरणो वैश्वामित्र इति । तीव्रसोमाख्यस्य एकाहे इदं निष्केवल्यनिविद्धानं । सूत्रितं च—

कंस्य वीरस्तीव्रस्याभिव्यसइति मध्यंदिनइति । महाव्रतेपि माध्यन्दिनसवने ब्रह्मशस्त्रेपि एतत् सूक्तं । तथैव पंचमार्गण्यके सूत्रितं—तीव्रस्याभिव्यसोअस्य पाहीति माध्यन्दिनइति ।

तत्र प्रथमा—

तीव्रस्याभिव्यसोअस्यपाहिसर्वरथाविहरीइहमुञ्च ।
इन्द्रमात्वायजमानासोअन्येनिरीरमन्तुभ्यमिमेसुतासः ॥ १ ॥
तीव्रस्य । अभिद्वयसः । अस्य । पाहि । सर्वरथा । वि ।
हरी इति । इह । मुञ्च । इन्द्र । मा । त्वा । यजमानासः ।
अन्ये । नि । रीरमन् । तुभ्यम् । इमे । सुतासः ॥ १ ॥

तीव्रस्य तीक्ष्णस्य क्षिप्रं मदकरस्य अभिव्यसः वयइत्यन्नाम अभिगतं चरुपुरोडा-
शाद्यन्नं यस्य तादृशस्यास्य सोमस्य क्रियाग्रहणं कर्तव्यमिति कर्मणः संप्रदानत्वाच्चतुर्थर्थे
षष्ठी ईदृशं सोमं हेइन्द्र पाहि पिव । पिवतेश्छांदसः शपोलुक् तदर्थं सर्वरथा सरणशीलरथौ
हरी अश्वौ इहास्मिन्यज्ञगृहे विमुंच रथाद्विसृज हेइन्द्र अस्मत्तोन्ये यजमानासो यजमानाः त्वा
त्वां मानिरीरमन् नितरां मारमयन्तु वयमेव रमयामइत्यर्थः ततः तुभ्यं त्वदर्थमेव सुतासः सु-
ताअभिषुताः इमे प्रत्यक्षेणोपलभ्यमानाः सोमावर्तन्ते ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

तुभ्यंसुतास्तुभ्यमुसोत्वासस्त्वांगिरःश्वाच्याआह्वयन्ति ।
इन्द्रेदमद्यसर्वनंजुषाणोविश्वस्यविद्वाँइहपाहिसोमम् ॥ २ ॥
तुभ्यम् । सुताः । तुभ्यम् । ऊँ इति । सोत्वासः । त्वाम् । गिरः ।
श्वाच्याः । आ । ह्वयन्ति । इन्द्र । इदम् । अद्य । सर्वनम् ।
जुषाणः । विश्वस्यं । विद्वान् । इह । पाहि । सोमम् ॥ २ ॥

हेइन्द्र तुभ्यं त्वदर्थमेव सुताअभिषुताः सर्वे सोमाः सोत्वासः इंतः परमभिषोतव्याश्च
तुभ्यमु त्वदर्थमेव सुनोतेः कृत्यार्थे तवैकेनिति त्वनप्रत्ययः श्वाच्याः शुआशु शीघ्रं अतन्त्यः
प्रवर्तमानाः गिरः स्तुतिरूपावाचश्च त्वामेवाह्वयन्ति आक्रोशयन्ति हेइन्द्र अद्यास्मिन्काले इदं

सधनं प्रातःसवनादिकं जुषाणः सेवमानः विश्वस्य सर्वस्य विद्वान् ज्ञातात्वं इहास्मिन् यज्ञे सोमं पाहि पिब ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

यउशतामनसासोममस्मैसर्वहृदादेवकामःसुनोति ।
नगाइन्द्रस्तस्यपराददातिप्रशस्तमिच्चारुमस्मैऋणोति ॥ ३ ॥
यः । उशता । मनसा । सोमम् । अस्मै । सर्वहृदा । देवकामः ।
सुनोति । न । गाः । इन्द्रः । तस्य । परा । ददाति ।
प्रशस्तम् । इत् । चारुम् । अस्मै । ऋणोति ॥ ३ ॥

यः उशता कामयमानेन सर्वहृदा सर्वमविकलं हृदयं यस्य यद्वा सर्वेषां ऋत्विजां हृदयेन सामर्थ्यात् मत्वर्थोलक्ष्यते हृदयवता मनसा अस्माइन्द्राय देवकामः देवं इन्द्रं कामयमानो यजमानः सोमं सुनोति अभिषुणोति इन्द्रः तस्य यजमानस्य गा न पराददाति परादानं विनाशः नविनाशयति अस्मै यजमानाय चारुं शोभनं अतएव प्रशस्तं इदित्यवधारणे प्रशंसनीयमेव धनं ऋणोति करोति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अनुस्पष्टोभवत्येषोअस्यथोअस्मैरेवान्सुनोतिसोमम् ।
निररत्नौमघवातंदधातिब्रह्मद्विषोहन्त्यनानुदिष्टः ॥ ४ ॥
अनुस्पष्टः । भवति । एषः । अस्य । यः । अस्मै । रेवान् । न ।
सुनोति । सोमम् । निः । अरत्नौ । मघवा । तम् । दधाति ।
ब्रह्मद्विषः । हन्ति । अननुदिष्टः ॥ ४ ॥

अस्य यजमानस्य एषइन्द्रः अनुस्पष्टः दृष्टिगोचरोभवति योरेवान् धनवान् अस्माइन्द्राय सोमं सुनोत्यभिषुणोति मघवाधनेपेतइन्द्रः तं यजमानं अरत्नौ हस्ते निर्दधाति भयान्निष्कृष्य धारयति रक्षिता सन् धृत्वाच अननुदिष्टः तेनानुक्तः अप्रार्थितएवसन् ब्रह्मद्विषः ब्राह्मणद्वेषन् शत्रून् हन्ति हिनस्ति ॥ ४ ॥

शुन्तसीरीये पर्वणि इन्द्राय शुनासीराय पुरोडाशं द्वादशकपालं इत्यस्य अश्वायन्तै-
त्येषा याज्या इन्द्रोदेवाशुनइति वैकल्पिकस्यापि हविषइयमेव याज्या । सूत्रितंच—अश्वाय-
न्तो गव्यन्तो वाजयन्तः शुनं हुवेम मघवानमिन्द्रमिति ।

सैषां पंचमी—

अश्वायन्तो गव्यन्तो वाजयन्तो हवामहे त्वोपगन्तवा उ । .

आभूषन्तस्ते सुमतौ नवायां वयमिन्द्रत्वाशुनं हुवेम ॥ ५ ॥ १८ ॥

अश्वयन्तः । गव्यन्तः । वाजयन्तः । हवामहे । त्वा । उपगन्तवै ।

ऊँ इति । आभूषन्तः । ते । सुमतौ । नवायाम् । वयम् ।

इन्द्र । त्वा । शुनम् । हुवेम ॥ ५ ॥ १८ ॥

अश्वायन्तः अश्वान् इच्छन्तः क्वचि अश्ववस्यादित्यात्वं गव्यन्तो गाआत्मनइच्छन्तः
वान्तोयिप्रत्यय इत्यवादेशः वाजयन्तः अग्नीन् वाजनेन शूर्पादिना प्रज्वलयन्तः वागन्तिगंधन-
योः णिचि वोविधूनने इति जुगागमः अस्माच्छतरि अदुपदेशाल्लसार्वधातुकस्वरेणानुदात्तत्वे श-
पश्च पित्वादानुदात्तत्वं ततो णिचएव स्वरः शिष्यते । अपरआह—वाजमन्त्रमात्मनइच्छन्तः इ-
ति तदानीं अवग्रहाभावंस्वरौ छान्दसौ द्रष्टव्यौ । एवंभूतावयं हेइन्द्र त्वां उपगन्तवै उपगन्तुं
प्राप्तुं हवामहे आह्वयामहे गमेस्तुमर्थेसेसेनिति तवैप्रत्ययः गतिसमासे तवैचांतश्च युगपत् इति
गतेः प्रकृतिस्वरत्वं उत्तरपदस्यान्तोदात्तत्वं उइतिपूरकः हेइन्द्र ते तव नवायां अभिनवायां प्र-
शस्तायां सुमतौ शोभनबुद्धौ आभूषन्तआसमन्ताद्भवंतोवर्तमानाः यद्वा आसमन्तात् भूषयन्तो-
लंकुर्वतः तवानुग्रहबुद्धौ वर्तमानावयं शुनं सुखकरं त्वां हुवेम आह्वयेम ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमेष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

मुंचामीति पंचर्चं दशमं सूक्तं प्रजापतिपुत्रस्य यक्षमनाशनाख्यस्यार्षं अंत्योनुष्टुप् शिष्टा
स्त्रिष्टुभः अनादेशोत्विन्द्रोवता तथाचानुक्रान्तं—मुंचामिप्राजापत्योयक्षमनाशनोराजयक्षमघ्नमंत्यानु
ष्टुबिति त्ददयरोगप्रमुखस्य व्याधिजातस्योपशमनार्थं अनेन सूक्तेन होतव्यं । सूच्यतेहि—व्या-
धितस्यातुरस्यक्षमगृहीतस्य वा षळाहुतिश्चरुमुंचामित्वाहविषाजीवनायकमित्येतेनेति ।

तत्र प्रथमा—

मुञ्चामि॒ त्वा॒ ह॒विषा॒ जीव॑नाय॒ क्रम॑ । अ॒ज्ञा॒त॒य॒क्ष्मा॒दु॒तरा॑ज॒य॒क्ष्मा॒त् ।
ग्राहि॑र्ज॒ग्राह॒यदि॑वै॒तदे॑न॒नस्या॑ इन्द्रा॒ग्नी॒प्रमु॑मुक्तमे॒नम् ॥ १ ॥

मुञ्चामि । त्वा । ह॒विषा । जीव॑नाय । क्रम॑ । अ॒ज्ञा॒त॒य॒क्ष्मा॒त् ।
उ॒त । रा॒ज॒य॒क्ष्मा॒त् । ग्राहिः॑ । ज॒ग्राह॑ । यदि॑ । वा । ए॒तत् । ए॒नम् ।
तस्याः॑ । इन्द्रा॒ग्नी इति॑ । प्र । मु॒मुक्त॑म् । ए॒नम् ॥ १ ॥

हेयक्ष्माभिभूत हविषा अनेन चरुणा साधनेन होमेन त्वा त्वां अज्ञातयक्ष्मात् अयमे-
तत्संज्ञइति अप्रज्ञातः शरीरगतो रोगो ज्ञातयक्ष्मः तादृशात् रोगात् मुञ्चामि विश्लेषयामि किमर्थं
जीवनाय कं जीवनार्थं इहलोकं चिरकालावस्थानायैत्यर्थः कमितिपूरकः उतापिच राजय
क्ष्मात् यक्ष्माणां राजा यक्ष्मरोगो राजयक्ष्मः राजदंतादित्वादुपसर्जनस्य परनिपातः तस्मादपि
त्वां मुञ्चामि यदिवा यदिच एतत् एतस्मिन् समये एनं व्याधितं पुरुषं ग्राहिः ग्रहणशीलाग्रह
र्षां देवता जग्राह गृहीतवती तस्यादेवतायाः सकाशात् हेइन्द्राग्नी एनं प्रमुमुक्तं प्रमोचयत् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

यदि॑ क्षि॒तायु॑र्यदि॒वापे॑र॒नो॒यदि॑ मृ॒त्योर्॒न्तिकं॑ नी॒तं ए॒व ।
तमा॑ह॒रामि॑ नि॒र्कृते॑रु॒पस्था॑द॒स्पर्ष॑मे॒नं श॒तशार॑दाय ॥ २ ॥

यदि॑ । क्षि॒त॒युः । यदि॑ । वा । परा॑इतः । यदि॑ । मृ॒त्योः । अ॒न्तिक॑म् ।
नि॒ःकृ॑तः । ए॒व । तम् । आ । ह॒रामि॑ । निः॑कृ॒ते । उ॒प॒स्था॑त् ।
अ॒स्पर्ष॑म् । ए॒नम् । श॒त॒शार॑दाय ॥ २ ॥

यदि॑ स॒रोग॑ग्रस्तः क्षितायुः क्षीणायुर्भवति यदिवा परंतः अस्माल्लोकात् प्रागतो भवति
यदिच मृत्योर्वैवस्वतस्य अंतिकं निकटं नीतः नितरां प्राप्त एव भवति एवंभूतमपि तं पुरुषं
निर्कृतेः पापदेवतायाः आयुषःक्षयकारिण्याः उपस्थादुपस्थानात् आहरामि आनाययामि
आवर्तयामि आहत्य चैनं शतशारदाय शतसंवत्सरजीवनार्थं अस्पर्षं प्रबलं करोमि
स्पृष्टीतिबलनयोः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

सहस्राक्षेणशतशारदेनशतायुषाहविषाहार्षमेनम् ।
शतंयथेमंशरदोनयातीन्द्रोविश्वस्यदुरितस्यपारम् ॥ ३ ॥

सहस्रस्यैअक्षेण । शतशारदेन । शतशायुषा । हविषा । आ ।
अहार्षम् । एनम् । शतम् । यथा । इमम् । शरदः । नयाति ।
इन्द्रः । विश्वस्य । दुःइतस्य । पारम् ॥ ३ ॥

सहस्राक्षेण सहस्रमिति बहुनाम सहस्रमक्षीणि चक्षुषि यस्य हविषः फलत्वेन विद्यन्ते तत्सहस्राक्षं बहुव्रीहौ सकृद्यक्ष्णोरिति षच् सभासान्तः शरदः संबन्धी शारदः संवत्सरः शतं शारदायस्य तत्तथोक्तं बहुव्रीहौ पूर्वपदमकृतिस्वरत्वं । अतएव शतायुषा शतसंवत्सरपरिमितं आयुर्जीवनं फलभूतं यस्य तादृशेन हविषा यद्वा सहस्राक्षइन्द्रः तेन शतशारदेन शरदां संवत्सराणां शतस्य दातृत्वेन संबन्धिना कर्त्वा शतायुषा हविषा करणभूत्वेन पुनं यक्ष्मगृहीतं आहार्षं रोगादनैषं यथा येन प्रकारेण इमं पुरुषं शतं शरदः संवत्सरान् अत्यन्तसंयोगे द्वितीया एवावन्तं कालं इन्द्रोविश्वस्य सर्वस्य दुरितस्य दुःखस्य पारं अबसानं दुःखराहित्यं नयाति नयेत् तथा अहार्षमित्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

शतंजीवशरदोवर्धमानःशतंहेमन्ताच्छतमुवसन्तान् ।
शतंमिन्द्राग्नीसविताबृहस्पतिःशतायुषाहविषेमंपुनर्दुः ॥ ४ ॥

शतम् । जीव । शरदः । वर्धमानः । शतम् । हेमन्तान् । शतम् ।
ऊँ इति । वसन्तान् । शतम् । इन्द्राग्नी इति । सविता । बृहस्पतिः ।
शतशायुषा । हविषा । इमम् । पुनः । दुः ॥ ४ ॥

हेयक्ष्माद्विमुक्त वर्धमानः अहरहरभिवृद्धिं प्राप्नुवन्त्वं शतं शरदः शतसंख्याकान् शरदतू-
न् जीव प्राणान् धारय पूर्ववदत्यंतसंयोगे द्वितीया शतहेमन्तान् हेमन्तर्तुश्च जीव शतं वसन्तान्

उशब्दः समुच्चये अपिच इंद्राग्नी इन्द्रश्चाग्निश्च सविता प्रेरकोदेवश्च बृहस्पतिः बृहतां देवानां पालयिता देवश्च शतायुषा शतसंवत्सरपरिमितस्यायुषोहेतुभूतेन हविषा तर्प्यमाणाः सन्तः इमं जनं पुनर्दुः पुनरस्मक्यं प्रादुः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

आहार्षत्वाविदंत्वापुनरागाःपुनर्नव ।

सर्वाङ्गसर्वतेचक्षुःसर्वमायुश्चतेविदम् ॥ ५ ॥ १९ ॥

. आ । अहार्षम् । त्वा । अविदम् । त्वा । पुनः । आ । अगाः ।
पुनःऽनवम् । सर्वङ्गः । सर्वम् । ते । चक्षुः । सर्वम् ।
आयुः । च । ते । अविदम् ॥ ५ ॥ १९ ॥

हेव्याधिगृहीत त्वा त्वां आहार्षं मृत्योः सकाशादाहतवानस्मि अतएव त्वा त्वां अविदं अलप्सि हेपुनर्नव पुनरभिनव पुनरागाः पुनरस्मत्समीपमागच्छ हेसर्वाङ्ग सर्वैरविकलैरङ्गैः उपेत ते तव सर्वं चक्षुः उपलक्षणमेतत् इन्द्रियवर्गं सकलं अविदं लब्धवानस्मि ते तवायुर्जीवनंचसर्वं संपूर्णमविदं ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे एकोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

ब्रह्मणाग्निरिति षष्ठ्यन्तेकादशं सूक्तं आनुष्टुभं ब्रह्मपुत्रोरक्षोहानामऋषिः अपप्रसवस-
माधानरूपस्य गर्भरक्षणस्य प्रतिपाद्यत्वात्तद्देवताकमिदं । अनुक्रान्तंच—ब्रह्मणाषट्ब्राह्मोरक्षोहा
गर्भसंस्त्रावे प्रायश्चित्तमानुष्टुभं हीति । विनियोगोर्लिङ्गादवगन्तव्यः ।

तत्र प्रथमा—

ब्रह्मणाग्निःसंविदानोरक्षोहाबाधतामितः ।

अमीवायस्तेगर्भदुर्णामायोनिमाशये ॥ १ ॥

ब्रह्मणा । अग्निः । सम्ऽविदानः । रक्षःऽहा । बाधताम् । इतः ।

अमीवा । यः । ते । गर्भम् । दुःऽनामा । योनिम् । आऽशये ॥ १ ॥

ब्रह्मणा मंत्रेण सह संविदीनः ऐकमत्यं प्राप्नोरक्षोहा रक्षसां हन्ता अग्निः इतः अस्माद्ब्र
स्थात्वा रक्षसादिकं बाधतां हिनस्तु योसक्षसः अभीवा रोगरूपः सन् ते तव गर्भमाशये
आशेते लोपस्तआत्मनेपदेष्विति तलोपः हन्तुं प्राप्नोति दुर्नामार्शाख्योरोगः तद्रूपः सन् यश्चते
तव योनिं स्तसआधानं गर्भस्थानं आशेते तं बाधतामित्यन्वयः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

यस्ते गर्भमीवा दुर्णामा योनिमाशये ।

अग्निष्टंब्रह्मणा सह निष्क्रव्यादमनीनशत् ॥ २ ॥

यः । ते । गर्भम् । अभीवा । दुःऽनामा । योनिम् । आऽशये । .

अग्निः । तम् । ब्रह्मणा । सह । निः । क्रव्यऽऽदम् । अनीनशत् ॥ २ ॥

गतः पूर्वोर्ध्वं च तं क्रव्यादं मांसाशिनं राक्षसादिकं ब्रह्मणा सहितोऽग्निः निःशेषेण अनी-
नशत् नाशयत् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

यस्ते हन्ति पतयन्तं निषत्सुं यः सरीसृपम् ।

जातं यस्ते जिघांसति तमितोनाशयामसि ॥ ३ ॥

यः । ते । हन्ति । पतयन्तम् । निऽसत्सुम् । यः । सरीसृपम् ।

जातम् । यः । ते । जिघांसति । तम् । इतः । नाशयामसि ॥ ३ ॥

हेयोषित् ते तव गर्भाशये पतयन्तं पतन्तं रेतोरूपेण भिच्छन्तं तदनन्तरं तद् निषत्सुं नि-
षोदन्तं च गर्भं योराक्षसादिर्हन्ति हिनस्ति ततोमासत्रयादूर्ध्वं प्राप्तसर्वावयवं सरीसृपं सर्पणशीलं च
गर्भं योहन्ति जातं दशसु मासेषूपन्नं ते तव शिशुं योराक्षसादिर्जिघांसति हन्तुमिच्छति त-
मितः स्थानान्नाशयामसि नाशयामः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

यस्तं ऊरुविहरत्यन्तरादम्पतीशये ।

योनिं यो अन्तरारेह्णितमितोनाशयामसि ॥ ४ ॥

यः । ते । ऊरू इति । विहरति । अन्तरा । दम्पती इति दम्पती ।
शये । योनिम् । यः । अन्तः । आरेह्नि । तम् ।

इतः । नाशयामसि ॥ ४ ॥

हेयोषि त्वे ते तव ऊरू पादमूलौ योराक्षसादिर्विहरति गर्भघाताय विश्लिष्टौ करोति दम्पती अन्तरा जायापत्योर्मध्ये गर्भहननार्थं यश्च शये शेते यश्च योनिमन्तः प्रविश्य आरेह्नि निषिकं रेतोजिह्वया आस्वादयति भक्षयतीत्यर्थः । लिहआस्वादाने आदादिकः कपिलकादित्वात्त्वविकल्पः तं सर्वमितोनाशयामः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

यस्त्वाभ्रातापतिर्भूत्वाजारोभूत्वानिपद्यते ।

प्रजांयस्तेजिघांसति तमितोनाशयामसि ॥ ५ ॥

यः । त्वा । भ्राता । पतिः । भूत्वा । जारः । भूत्वा । निपद्यते ।

प्रजाम् । यः । ते । जिघांसति । तम् । इतः । नाशयामसि ॥ ५ ॥

हेयोषि त्वे योराक्षसोभ्राता भ्रातरूपोभूत्वा पतिः भर्तृरूपोवा भूत्वा त्वां निपद्यते अभिगच्छति अथवा जारः उपपतिरूपोवा भूत्वाभिगच्छति एवंभूतोयोराक्षसादिः ते तव प्रजां जिघांसति हन्तुमिच्छति । स्पष्टमन्यत् ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

यस्त्वास्वमेन तमसामोहयित्वानिपद्यते ।

प्रजांयस्तेजिघांसति तमितोनाशयामसि ॥ ६ ॥ २० ॥

यः । त्वा । स्वमेन । तमसा । मोहयित्वा । निपद्यते । प्रजाम् ।

यः । ते । जिघांसति । तम् । इतः । नाशयामसि ॥ ६ ॥ २० ॥

हेयोषि त्वे योराक्षसादिः स्वमेन स्वभावस्थायां तमसा निद्रया त्वा त्वां मोहयित्वा मूर्धतां प्रापय्य निपद्यते गर्भघाताय गच्छति अन्यद्वत् ॥ ६ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे विशोवर्गः ॥ २० ॥

अक्षीभ्यामिति प्रल्लुचं द्वादशं सूक्तं आनुष्टुभं कश्यपगोत्रोत्पन्नो विवृहानाम ऋषिः यक्ष्मनाश-
नप्रतिपाद्यत्वात्तद्देवताकं कृत्स्नं सूक्तं । अनुक्रान्तं च—अक्षीभ्यां विवृहाकाश्यपोयक्ष्मघ्नमिति ।
लैंगिको विनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

अक्षीभ्यांतेनासिकाभ्यांकर्णाभ्यांछुबुंकादधि ।

यक्ष्मंशीर्षण्यमस्तिष्काजिह्वायाविवृहामिते ॥ १ ॥

अक्षीभ्याम् । ते । नासिकाभ्याम् । कर्णाभ्याम् । छुबुंकात् ।

अधि । यक्ष्मम् । शीर्षण्यम् । मस्तिष्कात् । जिह्वायाः ।

वि । वृहामि । ते ॥ १ ॥

हेयक्ष्मगृहीत ते तव अक्षीभ्यां चक्षुभ्यां यक्ष्मरोगं विवृहायि उद्धरयामि विश्लेषयामी
त्यर्थः । ईचद्विवचनइति अक्षशब्दस्य ईकारान्तादेशः सचोदान्तः तथा नासिकाभ्यां घ्राणेन्द्रि-
याच्च कर्णाभ्यां श्रोत्राभ्यां च छुबुंकात् चुबुंकात् ओष्ठस्याधःप्रदेशाच्च अधिर्निरर्थकः अपिच
शीर्षण्यं शिरसिभवोरोगः शीर्षण्यः भवेच्छन्दसीति यत् येचतद्धिते इति शिरसः शीर्षणादेशः
येचाभावकर्मणोरिति प्रकृतिभावः ईदृशं यक्ष्मं रोगं ते तव मस्तिष्कात् शिरसोन्तरवस्थितोमां-
सविशेषोमस्तिष्कः तस्मात् जिह्वाया रसनायाश्च सुकाशात् विवृहामि उद्धरयामि पृथक्करोमी-
त्यर्थः । वृह उद्यमनइति धातुः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

ग्रीवाभ्यस्तउष्णिहाभ्यःकीकसाभ्योअनूक्यात् ।

यक्ष्मंदोषण्यमंसाभ्यांबाहुभ्यांविवृहामिते ॥ २ ॥

ग्रीवाभ्यः । ते । उष्णिहाभ्यः । कीकसाभ्यः । अनूक्यात् ।

यक्ष्मम् । दोषण्यम् । अंसाभ्याम् । बाहुभ्याम् ।

वि । वृहामि । ते ॥ २ ॥

हेव्याधिगृहीत उष्णिहाभ्यः ऊर्ध्वाभिमुखं स्निग्धाभ्यः उःस्नाताभ्योवा स्नायुभ्यः धी-
वाभ्यः गलगतार्थोऽधमनीभ्यः ते तव यक्ष्मं विवृहामि तथा कीकसाभ्यः अस्थिभ्यः अनू-
क्यात् अस्थिसंधेश्च यक्ष्मं विवृहामि उच समवाये अनुउच्यते समवेयते इति अस्थोः संधि-
रनूक्यः ऋह्लोण्यत् वजोः कुधिण्यतोरिति कुत्वं तित्स्वरितः । अपिच दोष्णोर्भवं दोषण्यं
पूर्ववद्यति पदन्वित्यादिना दोःशब्दस्य दोषन्नादेशः पूर्ववत्प्रकृतिभावः तमपि यक्ष्मं रोगं ते तव
अंसाभ्यां बाहुभ्यांच विवृहामि हस्तयोरूर्ध्वभागावंसौ अंधोभागौ बाहू ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

आत्रेभ्यस्तेगुदाभ्योवनिष्ठोहृदयादाधि ।

यक्ष्मंमत्स्नाभ्यांयक्रःप्लाशिभ्योविवृहामिते ॥ ३ ॥

आत्रेभ्यः । ते । गुदाभ्यः । वनिष्ठोः । हृदयात् । अधि । यक्ष्मम् ।
मत्स्नाभ्याम् । यक्रः । प्लाशिभ्यः । वि । वृहामि । ते ॥ ३ ॥

हेयक्ष्माभिभूत ते तव अत्रिभ्यः अत्रं पुरीतव अन्नपानयोराधानभूतं तत्संधिभ्यः स्नायुभ्यः
गुदाभ्यः याभिर्नाडीभिः अन्नरसः समानवायुना धातुषु नीयते ताभ्योनाडीभ्यश्च सकाशात्
यक्ष्मं विवृहामि तथावनिष्ठोः स्थविरांत्राव हृदयादधि हृत्पुंडरीकाच्च यक्ष्मं विवृहामि अपिच
ते तव मत्स्नाभ्यां मत्स्नौ पार्श्वयोर्वर्तमानौ आम्रफलाकृती वृक्कौ ताभ्यां यक्रः हृदयसमीपे
वर्तमानः कालमांसविशेषोयकृत् तस्माच्च पदन्वित्यादिना यकृच्छब्दस्य यकृन्नादेशः प्लाशि-
भ्यः अन्येभ्योपि क्लोमष्ठीहादिसंज्ञेभ्यश्च मांसेभ्यश्च यक्ष्मं रोगं विवृहामि उत्क्षिपामि ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

ऊरुभ्यांतेअष्टीवज्रांपार्थिभ्यांप्रसदाभ्याम् ।

यक्ष्मंश्रोणिभ्यांभासदाङ्गंसंसोविवृहामिते ॥ ४ ॥

ऊरुभ्याम् । ते । अष्टीवत्सभ्याम् । पार्थिभ्याम् । प्रसदाभ्याम् ।
यक्ष्मम् । श्रोणिभ्याम् । भासदात् । भंसंसः । वि । वृहामि । ते ॥ ४ ॥

हेरुग्ण ते तव ऊरुभ्यां अंष्टीवज्यां जानुभ्यां च यक्ष्मं विवृहामि तथा पाणिभ्यां पाद-
स्यापरभागाभ्यां प्रप्रदाभ्यां पादाग्रभ्यां च यक्ष्मं विवृहामि अपि च श्रोणिभ्यां जंघनाभ्यां-
च यक्ष्मं विवृहामि तथा भ्रंसदात् भसत् कटिपदेशः सत्संबंधात् भंससः भासमानात् पायोः
ते तव यक्ष्मं विवृहामि ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

मेहनाद्वनंकरं गाल्लोमभ्यस्ते नखेभ्यः ।

यक्ष्मं सर्वस्मादात्मनस्तमिदं विवृहामिते ॥ ५ ॥

मेहनात् । वनम्करं गणात् । लोमभ्यः । ते । नखेभ्यः । यक्ष्मम् ।
सर्वस्मात् । आत्मनः । तम् । इदम् । वि । वृहामि । ते ॥ ५ ॥

वनंकरणात् वनमुदकं शरीरं तत्क्रियते विसृज्यते येन तद्वनंकरणं तस्मात् मेहनात्
मेहनात् ते तव लोमभ्योनखेभ्यश्च यक्ष्मं विवृहामि किंबहुना इदं इदानीं तं यक्ष्मं सर्वस्मादा-
त्मनः कृत्स्नादेव ते तव शरीरात् विवृहामि ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी-

अंगादंगाल्लोमोलोमो ज्ञानं पर्वणि पर्वणि ।

यक्ष्मं सर्वस्मादात्मनस्तमिदं विवृहामिते ॥ ६ ॥ २१ ॥

अङ्गात् अङ्गात् । लोमः लोमः । जातम् । पर्वणि पर्वणि ।
यक्ष्मम् । सर्वस्मात् । आत्मनः । तम् । इदम् ।
वि । वृहामि । ते ॥ ६ ॥ २१ ॥

अंगादङ्गात् सर्वेभ्योङ्गेभ्यः लोमोलोमः सर्वेभ्योलोमभ्यश्च पर्वणिपर्वणि अवयवा-
नां संधौ जातं उत्पन्नं यक्ष्मं विवृहामि । अन्यद्गतम् ॥ ६ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे एकविंशोवर्गः ॥ २१ ॥

अपेहीति पंचमं त्रयोदशं सूक्तं आंगिरसस्य प्रचेतसआर्षं तृतीयानिष्टुप् पंचमी पंक्तिः

दुःस्वमनाशनं देवता । तथाचानुक्रान्तम्—अपेहि पंचप्रचेतादुःस्वमग्नं पंचग्नन्तं त्रिष्टुम्भ्यं-
मिति । लैंगिकोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

अपेहिमनसस्पतेपक्रामपरश्चर ।

परोनिर्ऋत्याआचक्ष्वबहुधाजीवतोमनः ॥ १ ॥

अपं । इहि । मनसः । पते । अपं । क्राम । परः । चर । पूरः ।

निःऽऋत्यै । आ । चक्ष्व । बहुधा । जीवतः । मनः ॥ १ ॥

हेमनसस्पते स्वभावस्थस्य मनसः स्वामिन् दुःस्वमाधिदेव अपेहि अपगच्छ स्वमा-
वस्थावतोमत्तोनिर्गच्छ निर्गत्यच अपक्रम देशान्तरं गन्तुं पादौ विक्षिप दूरदेशं गच्छेत्यर्थः
अपक्रम्यच परः परस्तात् विप्ररुष्टदेशे चर यथेच्छं वर्तस्व अपिच निर्ऋत्यै पापदेवतायै परः
परस्तात् वर्तमानायै आचक्ष्व वयं नबाधनीयाइति प्रब्रूहि जीवतः मम मनः बहुधा बहुप्रकारं
भवति भोक्तव्येषु बहुषु विषयेषु उत्सुकं सद्वर्तते अतः तद्विनाशकं दुःस्वमदर्शनं नश्यत्वित्-
त्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

भद्रं वै वरं वृणते भद्रं युञ्जन्ति दक्षिणम् ।

भद्रं वै वस्वते चक्षुर्बहुत्राजीवतोमनः ॥ २ ॥

भद्रम् । वै । वरम् । वृणते । भद्रम् । युञ्जन्ति । दक्षिणम् । भद्रम् ।

वैवस्वते । चक्षुः । बहुत्रा । जीवतः । मनः ॥ २ ॥

भद्रं शोभनमेव क्वं वरणीयं दुःस्वमविनाशरूपं फलं वृणते सर्वेजनाः प्रार्थयन्ते द-
क्षिणं प्रवृद्धं भद्रं शोभनं तत्फलं युञ्जन्ति प्राप्नुवन्ति च वैवस्वते विवस्वतः पुत्रे यमे विषये भद्रं
शोभनमेव चक्षुः दर्शनं अहं प्रार्थये दुःस्वमाधिदेवो वैवस्वतोस्मान् माबाधतां भद्रमेव दर्शनं इ-
ह लोके अवस्थानलक्षणं करोत्वित्यर्थः । बहुत्रा बहुषुहि विषयेषु जीवतोमममनोवर्तते ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

यदाशसान्निःशसाभिःशसोपारिमजाग्रतोयत्स्वपन्तः ।
अग्निर्विश्वान्यपदुष्कृतान्यजुष्टान्यारेअस्मद्धातु ॥ ३ ॥

यत् । आ॒शसां । निः॒शसां । अ॒ग्निः॒शसां । उ॒प॒आ॒रि॒म ।
जाग्र॑तः । यत् । स्व॒पन्तः । अ॒ग्निः । विश्वा॑नि । अपं ।
दुः॒ष्क॒र॒ता॒नि । अ॒जु॒ष्टा॒नि । आ॒रे । अ॒स्मत् । द॒धा॒तु ॥ ३ ॥

यदुष्कृतं आशसा आशंसनेनाभिलाषेण जाग्रतोजागरणावस्थायां वर्तमानावर्यं उपा-
रिम उपगतवन्तः स्म यच्च स्वपन्तः स्वप्नावस्थायां प्राप्ताः उष्णतवन्तः स्म तथा निःशसा
निःशंसनेन निर्गताभिलाषेण अभिशसाभिगताभिलाषेण च कारणेन अवस्थाद्वये यत् दुष्कृतं
उपागच्छेम तानि विश्वानि सर्वाणि अजुष्टानि असेव्यानि अप्रियाणि वा दुष्कृतानि दुष्क-
र्माणि अग्निः अस्मदारे अस्मत्तोदूरदेशे अपदधातु अपकृष्य स्थापयतु ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

यदिन्द्रब्रह्मणस्पतेभिद्रोहंचरामसि ।
प्रचेतानआङ्गिरसोद्विषतांपात्वंहसः ॥ ४ ॥

यत् । इ॒न्द्र । ब्र॒ह्म॒णः । प॒ते । अ॒भि॒द्रो॒हम् । च॒रा॒म॒सि । प्र॒चे॒ताः ।
नः । आ॒ङ्गि॒र॒सः । द्वि॒ष॒ता॒म् । पा॒तु । अ॒हं॒सः ॥ ४ ॥

हेइन्द्र हेब्रह्मणस्पते युवयोर्विषये यदभिद्रोहं अभितोद्रोहं पापं दुःस्वमिन्कारणं चसम-
सि आचरामः कुर्मः तस्मादभिद्रोहादस्मान्नक्षतमिति शेषः । अपिच आंगिरसः अंगिरोभिः स्तो-
तृभिः सर्वांधवः प्रचेताः प्रकृष्टज्ञानोवरुणश्च द्विषतां द्वेषणां अंहसः तत्कर्तृत्वात् अस्मद्विषयात्
पापाच्चोस्मान् पातु रक्षतु यद्वा विभक्तिव्यत्ययः आंगिरसं अंगिरोगोत्रं प्रचेतसमृद्धिं नः वचन-
व्यत्ययः मां द्विषतां अंहसः पातु प्रकृतत्वात् इन्द्रइति गम्यते ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

अजैष्मद्यासनामचाभूमानागसोवयम् ।

जाग्रत्स्वमःसंकल्पःपापोयद्विष्मस्तंसकच्छतुयो नो द्वेष्टितमृच्छतु ॥ ५ ॥ २१

अजैष्म । अद्य । असनाम । च । अभूम । अनागसः । वयम् ।

जाग्रत्स्वमः । सम्कल्पः । पापः । यम् । द्विष्मः । तम् । सः ।

कच्छतु । यः । नः । द्वेष्टि । तम् । कच्छतु ॥ ५ ॥ २२ ॥

अद्यास्मिन्काले अजैष्म जेतव्यानि सर्वाणि जितवंतोभूम दुःस्वमस्य नष्टत्वात् तदनन्तरं असनामच संभक्तव्यानिच समभजाम तथा वयं अनागसः अनपराधाश्चाभूम जाग्रत्स्वमावस्थयोः संबन्धी पापः पापफलरूपः सः संकल्पोदुःस्वमाध्यवसायोपं शत्रुं वयं द्विष्मः तमृच्छतु प्रामोतु यश्च नोस्मान् द्वेष्टि तमृच्छतु प्रामोतु ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे द्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

देवाइति पंचमं चतुर्दशं सूक्तं निर्ऋतिपुत्रस्य कपोतस्यार्थं त्रैष्टुभं वैश्वदेवं । तथाचानुक्रान्तं—देवानैर्ऋतः कपोतः कपोतोपहतौ प्रायश्चित्तमिदं वैश्वदेवमिति । कपोतो यदि गृहं प्रविशेत्तदानेन सूक्तेन होतव्यं । सूत्र्यतेहि—कपोतश्चेदगारमुपहन्यादनुपतेद्वा देवाः कपोतइति प्रत्यृचं जुहुयात् जपेद्वेति ।

तत्र प्रथमा—

देवाःकपोतइषितोयदिच्छन्दूतोनिर्ऋत्याइदमाजगाम ।

तस्माअर्चामकृणवामनिष्कृतिंशत्रोअस्तुद्विपदेशंचतुष्पदे ॥ १ ॥

देवाः । कपोतः । इषितः । यत् । इच्छन् । दूतः । निःकृत्याः ।

इदम् । आजगाम । तस्मै । अर्चाम् । कृणवाम् । निःकृतिम् ।

शम् । नः । अस्तु । द्विपदे । शम् । चतुःस्पदे ॥ १ ॥

हेदेवाः इषितः प्राप्तः निर्ऋत्याः पापदेवतायाः दूतानुचरः कपोतः यद्वाधनमिच्छन् अभिलषन् इदमस्मदीयं गृहं आजगाम प्रामोत् तस्मै वाधनाय तद्वाधननिवृत्त्यर्थं अर्चाम् यु-

ष्मान् हविषा पूजयाम तत्तेनिष्कंति कपोतप्रवेशजन्यस्य दोषस्य परिहर्तुं कृणवाम अमेन हविर्दानेन करवाम अतो नोस्माकं द्विपदे पुत्राय शं सुखं अस्तु चतुष्पदे गवाश्वप्रभृतये च शं सुखमस्तु ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

शिवः कपोत इषितो नो अस्त्वनागा देवाः शकुनो गृहेषु ।
अग्निर्हि विप्रो जुषतां हविर्नः परिहेतिः पक्षिणी नो वृणक्तु ॥ २ ॥
शिवः । कपोतः । इषितः । नः । अस्तु । अनागाः । देवाः ।
शकुनः । गृहेषु । अग्निः । हि । विप्रः । जुषताम् । हविः ।
नः । परि । हेतिः । पक्षिणी । नः । वृणक्तु ॥ २ ॥

हे देवाः नोस्माकं गृहेषु इषितः कपोताख्यः शकुनः पक्षी शिवः सुखकरः अनागाः अपापहेतुश्चास्तु हियस्मात् विप्रो मेधावी अग्निः नोस्माकं हविः युष्मभ्यं परिकल्पितं जुषतां जुषते अतो युष्मत् प्रसादात् पक्षिणी पक्षोपेता हेतिः हननहेतुः कपोतः नोस्मान्परिवृणक्तु अस्मान् परित्यजतु माबाधतामित्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

हेतिः पक्षिणी नदभात्यस्मान् आष्ट्यां पदं कृणुते अग्निधाने ।
शं नो गोभ्यश्च पुरुषेभ्यश्चास्तु मानो हिंसीदिह देवाः कपोतः ॥ ३ ॥
हेतिः । पक्षिणी । न । दभाति । अस्मान् । आष्ट्याम् । पदम् ।
कृणुते । अग्निधाने । शम् । नः । गोभ्यः । च । पुरुषेभ्यः । च ।
अस्तु । मा । नः । हिंसीत् । इह । देवाः । कपोतः ॥ ३ ॥

पक्षिणी पक्षोपेता हेतिः हननहेतुः कपोतः अस्मान् नदभाति नहिनस्तु आष्ट्यां व्याप्त्यां अरण्यानां अग्निधाने अग्निर्निधीयते स्मिन्नित्यग्नि सहिते प्रदेशे पदं स्थानं कृणुते करोति तत्रैव प्रदेशे निवसत्वित्यर्थः यद्वा अश्वत्थस्मिन्नित्याष्ट्री पचनशाला तस्यां अग्निधाने यत्र पचनाग्निर्निधीयते तस्मिन् प्रदेशे पदं पादनिधानं कृणुते करोति तद्धेतुको बाधो नोस्माकं न भवत्वित्यर्थः

अपिच नोस्माकं गोष्यश्च पुरुषेष्यश्च शं सुखं शंसनीयानां दौषाणं शान्तिर्वा अस्तु भवतु हे-
देवाः इहास्मिन् गृहे कपोतः नोस्मान् माहिंसीत् युष्मदनग्रहान्माबाधतां ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

यदुलूकोवदतिमोघमेतद्यत्कपोतःपदमग्नौऋणोति ।

यस्यदूतःप्रहितएषएतत्तस्मैयमायनमोअस्तुमृत्यवे ॥ ४ ॥

यत् । उलूकः । वदति । मोघम् । एतत् । यत् । कपोतः । पदम् ।

अग्नौ । ऋणोति । यस्य । दूतः । प्रहितः । एषः । एतत् । तस्मै ।

यमाय । नमः । अस्तु । मृत्यवे ॥ ४ ॥

उलूकः घुकसंज्ञः पक्षी यत् अंशोभनं वदति ब्रवीति आत्मीयेन शब्देन सूचयति एतत्
मोघं निष्फलं अस्तु कपोतश्च अग्नौ अग्निमति गृहमध्ये यत्पदं ऋणोति करोति एतदपि मोघं
निर्वीयं अस्तु प्रहितः प्रेषितः एषकपोतः यस्य स्वामिनोदूतानुचरोभवति तस्मै नाममृत्यवे मार-
यित्रे यमाय एतन्नमः प्रणामोस्तु भवतु ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

ऋचाकपोतनुदतप्रणोदमिषमदन्तःपरिगान्त्रयध्वम् ।

संयोपर्यन्तोदुरितानि विश्वाहित्वान ऊर्जप्रपतात्पतिष्ठः ॥ ५ ॥ २३ ॥

ऋचा । कपोतम् । नुदत् । प्रणोदम् । इषम् । मदन्तः । परि ।

गाम् । नयध्वम् । सम्योपर्यन्तः । दुःइतानि । विश्वा । हित्वा ।

नः । ऊर्जम् । प्र । पतात् । पतिष्ठः ॥ ५ ॥ २३ ॥

हेदेवाः ऋचा मंत्रेण स्तूयमानाः संतोयूयं प्रणोदं प्रकर्षेण नोदनीयं बहिःकर्तव्यं कपोतं
पक्षिणं नुदत अस्माद्गृहात्पेरयत निर्गमयत तथा मदन्तोस्माभिर्दत्तैर्हविर्भिमाद्यन्त इषन्नं गांच
परिणयध्वं परितोस्मङ्गं प्राप्स्यत किं कुर्वन्तः विश्वा सर्वाणि दुरितानि कपोतोर्पहितजन्यानि
दोषजातानि संयोपर्यन्तः अदृश्यानि कुर्वन्तः अपिच पतिष्ठः अतिंशयेन पतिता शीघ्रोत्पातकः
कपोतः नोस्माकं ऊर्जमन्नं हित्वा परित्यज्य प्रपतात् प्रकर्षेण पततु पक्षाभ्यां उत्पततु ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे त्रयोविंशोवर्गः ॥ २३ ॥

ऋषभमिति पञ्चदशं सूक्तं वैराजस्य शक्रस्य वा ऋषभाख्यस्यार्षं पञ्चमीषळ-
ष्टका महापंक्तिः सपत्ननाशनरूपोर्धोदेवता । तथा चानुक्रान्तम्—ऋषभसृषभांवैराजः शाकरोवा
सपत्नघ्नमानुष्टुभं महापंक्त्यन्तमिति । प्रयाणसमये निर्गमनार्थमेतज्जपेत् । सूत्रितंच—ऋषभंमास-
मानानामित्यभिक्रामन्निति ।

सैषा प्रथमा—

ऋषभं मां समानानां सपत्नानां विषासहिम् ।

हन्तारं शत्रूणां रुधिविराजं गोपतिं गवाम् ॥ १ ॥

ऋषभम् । मा । समानानाम् । सपत्नानाम् । विषससहिम् ।

हन्तारम् । शत्रूणाम् । रुधि । विर्राजम् । गोपतिम् । गवाम् ॥ १ ॥

हे सपत्ननाशनाभिमानिन्निन्द्र मा मां समानानां सदृशानां अस्मत्कुलीनानां मध्ये ऋष-
भं ऋषभवत्प्रशस्तं रुधि कुरु तथा सपत्नानां शत्रूणां विषासहिं विशेषेणाभिभवितारं कुरु ये-
स्मत्कुलएव जाताः अस्माकमेवानिष्टमाचरन्ति ते सपत्नाः । अपिच शत्रूणामन्येषामपि शातयि-
तृणां वैरिणां हन्तारं हिंसितारं रुधि कुरु तथा विराजं विशेषेण राजमानं गोपतिं गोस्वामिनं
च मां कुरु नकेवलं एकस्याएव गोः पतिं अपितु सर्वासामित्याह गवामिति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अहमस्मि सपत्नहेन्द्र इवारिष्टो अक्षतः ।

अधः सपत्ना मे पदो रिमे सर्वे अभिष्ठिताः ॥ २ ॥

अहम् । अस्मि । सपत्नऽहा । इन्द्रः इव । अरिष्टः । अक्षतः ।

अधः । सपत्नाः । मे । पदोः । इमे । सर्वे । अभिष्ठिताः ॥ २ ॥

अहं सपत्नहा सपत्नानां शत्रूणां हन्तास्मि भवामि इन्द्र इव इन्द्रो यथा केनाप्यर्हिंसितो
भवति तथा अहमपि अरिष्टः अर्हिंसितः अक्षतः अव्रणश्च भवामि इमे दृश्यमानाः सर्वे सप-
त्नाः मे मम पदोः पादयोरधोऽस्तादधिष्ठिताः आक्रान्ता भवन्तु ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अत्रैववोपिनद्याम्युभेआर्त्नीइवज्यया ।

वाचस्पतेनिषेधेमान्यथामदधरंवदान् ॥ ३ ॥

‘अत्र । एव । वः । अपि । नद्यामि । उभे इति । आर्त्नी इवेत्यार्त्नीइव ।
ज्यया । वाचः । पते । नि । सेध । इमान् । यथा । मत् ।
अधरम् । वदान् ॥ ३ ॥

हेसपत्नाः यत्र देशे यूथं निवसथ अत्रैवास्मिन्नेव देशेवोयुष्मानपिनद्यामि अपिनद्यान्
पाशैर्वद्धान् करोमि ज्यया मौर्व्या आर्त्नीइव यथा द्वेधनुषः कोटी दृढं बध्येते तथेत्यर्थः हेवा-
चस्पते वाचः शब्दस्य पालयितेर्देव इमान् सपत्नान् निषेध प्रतिषेध यथा येन प्रकारेण मत् मत्तः
अधरं निरुद्धतरं वदान् वदन्ति तथा निरुद्धवाचः कुर्वित्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अभिभूरहमागमंविश्वकर्मणधाम्ना ।

आवश्चित्तमावोव्रतमावोहंसमितिददे ॥ ४ ॥

अभिभूः । अहम् । आ । अगमम् । विश्वकर्मण । धाम्ना ।

आ । वः । चित्तम् । आ । वः । व्रतम् । आ । वः ।

अहम् । सम् इतिम् । ददे ॥ ४ ॥

हेसपत्नाः अभिभूरभिभविताहं विश्वकर्मण सर्वकर्मक्षमेण धाम्ना धारकेण तेजसा
बलेन वा सार्धं आगमं आगतवानस्मि अतोवोयुष्माकं चित्तं मनः आददे गृह्णामि मनोग-
तं क्षैर्यं हरामीत्यर्थः वोयुष्माकं व्रतं कर्म चाहमाददे वोयुष्मदीयोयः समितिः संग्रामः तंचा-
हमाददे अपहरामि ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

योगक्षेमंवआदायाहंभूयासमुत्तमआवोमूर्धानमक्रमीम् ।

अधस्पदान्मउद्धतमण्डूकाइवोदकान्मण्डूकाउदकादिव ॥ ५ ॥ २४ ॥

योगक्षेमम् । वः । आंदायं । अहम् । भूयासम् । उत्तमम् । आ ।
 वः । मूर्धानम् । अक्रमीम् । अधःस्पदात् । मे । उत् । वदत् ।
 मण्डूकाःइव । उदकात् । मण्डूकाः । उदकात्इव ॥ ५ ॥ २४ ॥

हेसपत्नाः वोग्युष्माकं योगक्षेमं अप्राप्तस्य धनस्य प्राप्तिर्योगः प्राप्तस्यरक्षणं क्षेमः तदुभयमादा-
 यं युष्मत्तो गृहीत्वा अहं उत्तमः श्रेष्ठोभूयासं ततोवोग्युष्माकं मूर्धानं शिरः आक्रमीं आक्रमिषं
 पादेनाधितिष्ठामि क्रमेर्लुङि अमोमश् इटईटीति सिचोलोपः अनन्तरं मे मम अधस्पदात् पाद-
 स्याधस्तात् वर्तमानायुयं उददत् उच्चैराक्रोशत उदकात् वृष्टिजलात् अंधःप्रदेशे वर्तमाना-
 मंडूकाइव यथा ते भृशं आक्रोशन्ति तथा उददतेत्यर्थः । मंडूकाउदकादिवेति मुनरु-
 किरादरार्था ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे चतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

तुफ्येदमिति चतुर्ऋचं षोडशं सूक्तं विश्वामित्रजमदग्न्योराषीं जागतमैन्द्रं सोमस्य राज्ञ-
 इत्येषा तृतीया वरुणविधात्रनुमतिधातुसोमबृहस्पतीति लिङ्गोक्तदेवताके । तथाचानुक्रान्त-
 म्—तुफ्येदंचतुर्ऋचं विश्वामित्रजमदग्नीजागतं तृतीयालिङ्गोक्तदेवतावेति । पक्षे इन्द्रएव देवता
 अन्येतु निपातभाजइति वाशब्दस्यार्थः । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथम—

तुभ्येदामैन्द्रपरिषिच्यते मधुत्वं सुतस्य कलशस्य राजसि ।
 त्वं रयिं पुरुवीरां मुनस्त्वं तपः परितप्यां जयस्वः ॥ १ ॥

तुभ्यं । इदम् । इन्द्र । परि । सिच्यते । मधु । त्वम् । सुतस्यं ।
 कलशस्य । राजसि । त्वम् । रयिम् । पुरुवीराम् । ऊँ ईति । नः ।
 ऋधिं । त्वम् । तपः । परितप्यं । अजयः । स्वृशिति स्वः ॥ १ ॥

हेइन्द्र इदं मधु सोमलक्षणं तुफ्यं त्वदर्थं परिषिच्यते आहवनीये प्रक्षिप्यते त्वमेव सु-
 तस्याभिषुतस्य कलशस्य द्रोणकलशावस्थितस्य सोमस्य राजसि ईशिषे राजतिरैश्वर्यकर्मा
 स्त्वं नोस्माकं पुरुवीरां बहुपुत्रां रयिं धनं ऋधि कुरु उशब्दः पूरकः यद्वा अवधारणे बहुपु-

ऋपेतमेव धनं कुरु नकेवलमित्यर्थः । तथा त्वं तपः शतसंख्याश्वमेधलक्षणं परितप्य अनु-
ष्ठाय स्वः स्वर्गं अजयः जितवानसि ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

स्वर्जितं महि मन्दानमन्धसो हवामहे परिशक्रमुता उप ।

इमं नो यज्ञमिह बोध्यागहि स्पृधो जयन्तं मघवानमीमहे ॥ २ ॥

स्वःऽजितम् । महि । मन्दानम् । अन्धसः । हवामहे । परि ।

शक्रम् । सुतान् । उप । इमम् । नुः । यज्ञम् । इह । बोधि । आ ।

गहि । स्पृधः । जयन्तम् । मघवानम् । ईमहे ॥ २ ॥

स्वर्जितं उक्तप्रकारेण स्वर्गस्य जेतारं महि महान्तं अंधसः अन्धस्य सोमस्य पानेन म-
न्दानं मोदमानं ह्यन्तं शक्रं सर्वकार्येषु शक्रं इन्द्रं सुतान् उप अभिषुतान् सोमान् प्र-
ति परिहवामहे परित आह्वयामहे हे इन्द्र इत्थमाह्वयमानस्त्वं नोस्माकं इमं यज्ञं इहास्मिन्देशे
बोधि बुध्यस्व बुध्वाच आगहि आगच्छ स्पृधः स्पर्धमानाः शत्रुसेनाः जयन्तं अभि भवन्तं
मघवानं धनवन्तं त्वां ईमहे अपेक्षितानि धनानि याचामहे ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

सोमस्य राज्ञो वरुणस्य धर्मणि बृहस्पतेरनुमत्या उशर्मणि ।

तवाहमद्यमघवन्नुपस्तुतौ धातर्विधातः कलशां अभक्षयम् ॥ ३ ॥

सोमस्य । राज्ञः । वरुणस्य । धर्मणि । बृहस्पतेः । अनुमत्याः ।

ऊँ इति । शर्मणि । तव । अहम् । अद्य । मघवन् । उपस्तुतौ ।

धातः । विधातरिति विधातः । कलशान् । अभक्षयम् ॥ ३ ॥

राज्ञः राजमानस्य सोमस्य वरुणस्य तत्संबन्धिनि कर्मणि धारके यज्ञे वर्तमानः तथा बृह
स्पतेरनुमत्याः संबन्धिनि शर्मणि शरणे यज्ञगृहे वर्तमानो हं हेमघवन्निन्द्र तवोपस्तुतौस्तोत्रे अद्येदा
नीं प्रवृत्तोस्मि हेधातः एतत्संज्ञक देव हेविधातः एतत्संज्ञकदेव युवाभ्यामनुज्ञातः कलशान् कलश
स्थानहुतशिष्टान् सोमान् अभक्षयं भक्षितवानस्मि ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

प्रसूतोभक्षमंकरं चरावपिस्तोमं चेमंप्रथमः सूरिरुन्मृजे ।

सुभेसातेनयद्यागमं वांप्रतिविश्वामित्रजमदग्नीदमे ॥ ४ ॥ २५ ॥

प्रसूतः । भक्षम् । अकरम् । चरौ । अपि । स्तोमम् । च । इमम् ।

प्रथमः । सूरिः । उत् । मृजे । सुते । सातेन । यदि । आ । अगमम् ।

वाम् । प्रति । विश्वामित्रजमदग्नी इति । दमे ॥ ४ ॥ २५ ॥

हेइन्द्र प्रसूतः त्वयापेरितोहं चरौ चरणीये चरुणा वा युक्ते यज्ञे भक्षमपि भक्षणीयं चर्वा-
दिहविश्व अकरं त्वदर्थं अंकार्षं प्रथमो मुख्यः सूरिः स्तोताहमिष्टं स्तोमं स्तोत्रं च त्वदर्थमुन्मृजे
उन्मार्ज्म संस्करोमि उच्चारयामीत्यर्थः इदानीमिन्द्रः अन्तरात्मरूपः सन् सूक्तस्य द्रष्टारौ ऋ
षी संबोध्य ब्रूते हे विश्वामित्रजमदग्नी वां युवां प्रति दमे यज्ञगृहे सुते अभिषुते सोमे सति
सातेन संभक्तव्येन धनेन सार्धं यदि यदा यस्मिन्काले अहमागमं आगच्छामि तदा युवां
स्तोत्रं कुरुतमित्यर्थः ॥ ४ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे पंचविंशोवर्गः ॥ २५ ॥

वातस्येति चतुर्केचं सप्तदशं सूक्तं वातगोत्रस्यानिलारूयस्यार्षं त्रैष्टुभं वायुदेवताकं । तथा
चानुक्रान्तम्—वातस्यानिलोवातायनोवायव्यमिति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

वातस्यनुमं हिमानं रथस्य रुजन्नेति स्तनयन्नस्य घोषः ।

दिविस्पृग्यात्यरुणानिरुण्वन्नृतोऽतिपृथिव्यारेणुमस्यन् ॥ १० ॥

वातस्य । नु । मं हिमानम् । रथस्य । रुजन् । एन्ति । स्तनयन् ।

अस्य । घोषः । दिविस्पृक् । याति । अरुणानि । रुण्वन् ।

उतो इति । एति । पृथिव्या । रेणुम् । अस्यन् ॥ १ ॥

वातस्य वायोः रथस्य रंहणशीलस्य महिमानं माहात्म्यं नु क्षिप्रं पन्नवीमि अस्य वायो
 घोषः शब्दः स्तनयन् गिरिगह्वरादिषु विविधं शब्दमुत्पादयन् रुजन् सर्वं स्थावरजंगमजातं भ्रंज
 न् एति गच्छति सच वायुः दिविस्पृक् दिवमाकाशं स्पृशन् व्याप्नुवन् अरुणानि अरुणवर्णा
 नि विकृतरूपाणि दिगन्तराणि कृण्वन् कुर्वन् याति प्राप्नोति । उतो अपिच पृथिव्याभूमेः रेणुं
 पांसुं अस्यन् गृहीत्वा सर्वत्र विक्षिपन् एति गच्छति अतएवारुणानि कृण्वन्तित्युक्तम् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

संप्र॑स्ते॒ अनु॑वा॒तस्य॑ वि॒ष्टा॒ ऐ॒नं॑ गच्छन्ति॒ सम॑न॒न॒ योषाः॑ ।
 ताभिः॑ स॒युक्॑ सर॒थं दे॒व ई॒यते॑ स्य॒ विश्व॑स्य॒ भुव॑नस्य॒ राजा॑ ॥ २ ॥
 सम् । प्र । ई॒र॒ते । अनु॑ । वा॒तस्य॑ । वि॒स्थाः । आ । ए॒नम् ।
 ग॒च्छ॒न्ति । सम॑नम् । न । योषाः । ताभिः । स॒युक् । स॒र॒थम् ।
 दे॒वः । ई॒यते॑ । अ॒स्य । विश्व॑स्य । भुव॑नस्य । राजा॑ ॥ २ ॥

विष्टाः विशेषेणावस्थिताः पर्वताद्याः वातस्य वायोः अनुगुणं संप्ररते संप्रगच्छन्ति यदभिमु-
 खोवायुर्वर्तते तदभिमुखाः प्रकंपंतइत्यर्थः समनन संग्राममिवैनं वायुं योषा अश्वयोषितो वड-
 वा आगच्छन्ति । ताभिर्वडवाभिः सयुक् स्वयमेव युज्यमानं सरथं समानमेकं रथमारुह्य दे-
 वोदीप्यमानो वायुः ईयते गच्छति । ईङ्गत्तौ-अस्य विश्वस्य सर्वस्य भुवनस्य द्वितीयविकार-
 भाजोभूतजातस्य राजा स्वामी भवति यद्वा समनं वृष्टं पुरुषं योषाः कामिन्यइव एवं वायुं त-
 रुगुल्मादिरूपाः स्त्रियः अभिगच्छन्ति ताभिः सरथं सह रथं देवईयतेइति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अ॒न्त॑रि॒क्षे॒ प॒थि॑भि॒रीय॑मानो॒ न नि॑र्विशते॒ क॒त॒ म॒ च॒ नाहः॑ ।
 अ॒पां॑ स॒खा प्र॒थ॒म॒ जा॒ ऋ॒ता॒ वा॒ क॒स्वि॒ ज्जा॒तः॒ कु॒त॒ आ॒ व॒ भू॒व ॥ ३ ॥
 अ॒न्त॑रि॒क्षे । प॒थि॑भिः । ई॒य॑मानः । न । नि । वि॒श॒ते । क॒त॒ म॒त् ।
 च॒न । अ॒ह॒रि॒ति॑ । अ॒पाम् । स॒खा । प्र॒थ॒म॒ऽजाः । ऋ॒त॒ऽवा॑ । क॒ ।
 स्वि॒त् । जा॒तः । कु॒तः । आ । व॒भू॒व ॥ ३ ॥

अन्तरिक्षे नभसि विद्यमानैः पथिभिर्मागैः ईयमानोगच्छन्वायुः कतमच्चनाहः एकमपि दिनं ननिविशते नोपविशति किंतु सर्वदैवगच्छति नेर्विशइत्यात्मनेपदं । अपिच अपामुदकानां सखा वायुर्नैवृष्ट्याईशतइतिश्रुतेः । प्रथमजाः सर्वेभ्यः प्राणिभ्यः पूर्वोत्पन्नएव क्रतावा सत्यवान् एवंभूतोवासुः कस्वित् कुत्रचित् देशे जातउत्पन्नः कुतः कस्माच्च देशात् निष्क्रम्य आबभूव इमं सर्वं जगद्ग्रामौत् सर्वदा सर्वत्र वर्तमानत्वात् अस्योत्पत्तिर्व्याप्तिप्रकारश्च नकनापि ज्ञातं शक्यतइत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी

आत्मादेवानां भुवनस्य गर्भो यथा वशं चरति देव एषः ।

घोषा इदं स्य शृण्वरे न रूपं तस्मै वाताय हविषां विधेम ॥ ४ ॥ २६ ॥

आत्मा । देवानां । भुवनस्य । गर्भः । यथा वशं । चरति ।

देवः । एषः । घोषाः । इत् । अस्य । शृण्वरे । न । रूपम् ।

तस्मै । वाताय । हविषां । विधेम ॥ ४ ॥ २६ ॥

अयं वायुः देवानामिन्द्रादीनामपि आत्मा जीवरूपेण तेषु अवस्थानात् भुवनस्यापि भू-
तजातस्य गर्भः गर्भवत् प्राणरूपेण अन्तर्वर्तमानः एष ईदृशो देवः यथा वशं यथाकामं यथेच्छं
चरति वर्तते अन्निवारितगतिः सन् क्वचित् शीघ्रं गच्छति क्वचित् शनैर्गच्छति कुतश्चित् शरी-
रात् निष्क्रामति अन्यतश्च शरीरं प्रविशतीत्येवं यथेच्छं वर्तते इत्यर्थः । अस्य वायोगगच्छतः
घोषा इत् शब्दाएव शृण्वरे श्रूयन्ते रूपं स्वरूपं तु न दृश्यते नीरूपत्वात् अदृग्विषयत्वेन शब्दे-
नैवानुमीयत इत्यर्थः । तस्मै वाताय वायवे हविषा चरुपुरोडाशादिलक्षणेन विधेम परिचरेम ॥ ४ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे पादुंशोवगेः ॥ २६ ॥

मयो भूरिति चतुर्कचं अष्टादशं सूक्तं कक्षीवद्गोत्रस्य शबरस्यार्षं बैष्टुभं गोदेवत्यं । अनु-
क्रान्तंच—मयोभूःशुबरःकाक्षीवतो गव्यमिति घासाय वनं प्रतिष्ठमानागाः आदितोद्वाफ्यां अभि-
मंत्रणीयाः । सूत्रितंच—गाः प्रतिष्ठमाना अनुमंत्रयेतमं यो भूर्वातो अभिवातूसा इति द्वाफ्यामिति ।

तत्राद्या—

म॒यो॒भूर्वा॒तो॒अ॒भि॒वा॒तु॒स्वा॒ऊ॒र्ज॒स्वती॒रोष॒धी॒रारि॒शन्ता॒म् ।

पी॒व॒स्व॒ती॒जी॒व॒ध॒न्याः॒पि॒ब॒न्व॒व॒साय॑प॒द्वते॑रु॒द्रमृ॒ळ ॥ १ ॥

म॒यः॒ऽभूः । वा॒तः । अ॒भि । वा॒तु । उ॒स्त्राः । ऊ॒र्ज॒स्वतीः । ओष॒धीः ।

आ । रि॒श॒न्ता॒म् । पी॒व॒स्व॒तीः । जी॒व॒ध॒न्याः । पि॒ब॒न्तु । अ॒व॒साय॑ ।

प॒द्वते॑ । रु॒द्र । मृ॒ळ ॥ १ ॥

वातोवायुर्मयोभूः सुखस्य भावयिता सन् उस्त्रागा अभिवातु अभिगच्छतु ताश्च गावः ऊर्जस्वतीः रसवतीः ओषधीः बलवन्ति तृणानि आरिशन्तां अभितः स्वाद्यन्तु तथा पीवस्वतीः प्रवृद्धाः जीवधन्याः जीवानां प्राणयित्रोरपश्च पिबन्तु हेरुद् ज्वरादिरोगस्य प्रेक्षणेन संहर्तः देव पद्वते पादयुक्ताय अवसाय अन्नाय गोरूपाय मृळ उपदयां कुरु माबाधस्वेत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

याःस॒रू॒पा॒वि॒रू॒पा॒ए॒क॒रू॒पा॒यासा॑म॒ग्नि॒रि॒ष्ट्या॒नामा॑नि॒वेद॑ ।

याअ॒ङ्गिर॑स॒स्तप॑से॒हच॒क्रु॒स्ताभ्यः॑प॒र्जन्य॑महि॒शर्म॑यच्छ ॥ २ ॥

याः । स॒रू॒पाः । वि॒रू॒पाः । ए॒क॒रू॒पाः । यासा॑म् । अ॒ग्निः ।

इ॒ष्ट्या॑ । नामा॑नि । वेद॑ । याः । अ॒ङ्गिर॑सः । तप॑सा । इ॒ह ।

च॒क्रुः॑ । ताभ्यः॑ । प॒र्जन्य॑ । महि॑ । शर्म॑ । य॒च्छ ॥ २ ॥

यागावः सरूपाः समानरूपाः याश्च विरूपाः विभिन्नरूपाः याश्चैकरूपाः एकेनैव वर्णेनोपेताः यासांच गवां नामानि ईडेरेतेदितइत्यादीनि इष्ट्या यागेन हेतुना अग्निर्वेद जानाति याश्च गाः अङ्गिरसः ऋषयः तपसा पशुप्राप्तिसाधनेन चित्रा यागादिलक्षणेन इहास्मिन् लोके चक्रुः कृतवन्तः ताभ्यः सर्वाभ्योगोभ्यः हेपर्जन्य महि महत् शर्म सुखं यच्छ प्रदेहि ॥ २ ॥

यादेवेष्विति द्वाभ्यां सायं गृहमागच्छतीर्गाः अनुमंत्रयितव्याः । सूत्र्यतेहि—यादेवेषु तन्वभिरयन्तेति च सूक्तशेषं आगावीयमेकइति ।

तयोरग्रा सूक्ते तृतीया—

यादेवेषु नन्वैरयन्त यासां सोमो विश्वा रूपाणि वेद ।
ती अस्मभ्यं पयसा पिन्वमानाः प्रजावती रिन्द्र गोष्ठे रिरीहि ॥ ३ ॥

याः । देवेषु । तन्वम् । ऐरयन्त । यासाम् । सोमः । विश्वा ।
रूपाणि । वेद । ताः । अस्मभ्यम् । पयसा । पिन्वमानाः ।
प्रजावतीः । इन्द्र । गोऽस्थे । रिरीहि ॥ ३ ॥

यागावः देवेषु यष्टव्येषु नन्वं आत्मीयं शरीरं ऐरयन्त हवीरूपेण प्रेरयन्ति यासां च गवां विश्वा सर्वाणि रूपाणि रूप्यमाणानि क्षीरादीनि श्रयणद्रव्याणि सोमो वेद जानाति अस्मभ्यं अस्मदर्थं पयसा क्षीरेण पिन्वमानाः वर्धमानाः अतएव प्रजावतीः प्रजाभिः वत्सैरुपेतास्तागाः हेइन्द्र गोष्ठेस्मदीये रिरीहि गमय रीगतिरेषणयोः छान्दसो विकरणस्य श्लुः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

प्रजापतिर्मह्यं मे तारराणो विश्वैर्देवैः पितृभिः संविदानः ।
शिवाः सतीरुपनो गोष्ठमाकस्तासां वयं प्रजया संसदेम ॥ ४ ॥ २७ ॥

प्रजावृषतिः । मह्यम् । एताः । रराणः । विश्वैः । देवैः । पितृभिः ।
संविदानः । शिवाः । सतीः । उप नः । गोऽस्थम् । आ ।
अकरित्यकः । तासाम् । वयम् । प्रजया । सम् । संसदेम ॥ ४ ॥ २७ ॥

प्रजापतिर्विधाता मह्यं स्तोत्रे एतागाः रराणः प्रयच्छन् रातेर्व्यत्ययेन शान्त्वं छान्दसः शपः श्लुः अश्वस्त्यनामादिरित्याद्युदीत्तत्वं विश्वैः सैर्वैदेवैः पितृभिश्च संविदानः ऐकमह्यं गतः सन् शिवाः सतीः कल्याणोर्भवन्तीर्गाः नोस्माकं गोष्ठं व्रजं उप गोष्ठं समीपे अकः करोतु । तासां गवां प्रजया संतानेन वयं संसदेम संगच्छेमहि । संदेराशिषिलिडि लिड्याशिष्यइ ॥ ४ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे सप्तविंशोवर्गः ॥ २७ ॥

विभ्राळिति चतुर्कचं एकोनविंशं सूक्तं सूर्यपुत्रस्य विभ्राट्संज्ञकस्यार्थं सूर्यदेवत्वं आदौ तिल्लोजगत्यः द्वाष्टकद्विद्वादशकवती आस्तास्पंक्तिश्चतुर्थी । तथाचानुक्रान्तं—विभ्राड्विभ्रा-
ट्गौर्यः सौर्यं जागतमास्तारपंक्तयन्तमिति । विषुवति निष्केवल्ये आद्यस्तृचः स्तोत्रियः । सूत्रि-
तंच—विभ्राड्बृहत्पिबतुसोम्यंमधु नमोमित्रस्यवरुणस्यचक्षसइति स्तोत्रियानुरूपाविता । वाज-
पेये अतिरिक्तोक्तस्य विभ्राडित्येषा शस्त्रे याज्या । सूत्र्येतेहि—विभ्राड्बृहत्पिबतुसोम्यंमध्वि-
ति याज्या तस्य गवां शतानामिति ।

विभ्राड्बृहत्पिबतुसोम्यंमध्वायुर्दधत्तज्ञपतावविहृतम् ।
वातंजृतायोअभिरक्षन्तित्मनांप्रजाःपुपोषपुरुधाविराजति ॥ १ ॥

वि॒ऽभ्राट् । बृ॒हत् । पि॒बतु । सो॒म्यम् । म॒धु । आ॒युः । द॒धत् ।
य॒ज्ञ॒ऽप॒तौ । अ॒वि॒ऽह्न॒तम् । वा॒तं॒ऽजू॒तः । यः । अ॒भि॒ऽर॒क्ष॒ति ।
त्म॒नां । प्र॒ऽजाः । पु॒पो॒ष । पु॒रु॒ऽधा । वि । रा॒ज॒ति ॥ १ ॥

विभ्राट् विभ्राजमानः विशेषेण दीप्यमानः सूर्यः बृहन्महत् परिवृढं सोम्यं सोममयं मधु
पिबतु किं कुर्वन् यज्ञपतौ यजमाने अविहृतं अकुटिलं आयुः दधत् कुर्वन् यः सूर्यः वातजृतः
वातेन महावायुना प्रेर्यमाणः सन् त्मना आत्मना स्वयमेव अभिरक्षति सर्वे जगत् अभिपश्यन्
पालयति राशिचक्रस्य वायुप्रेर्यत्वात् सूर्यस्यापि तत्प्रेर्यत्वं । ससूर्यः प्रजाः पुपोष वृष्ट्यादिप्रदा-
नेन पोषयति पुरुधा बर्हुधा विराजति विशेषेण दीप्यते च ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

विभ्राड्बृहत्सुभृतंवाजसातमंधर्मदिवोधरुणंसत्यमर्षितम् ।
अमित्रहाट्ट्रहादस्युहंतमंज्योतिर्जज्ञेअसुरहासंपलहा ॥ २ ॥

वि॒ऽभ्राट् । बृ॒हत् । सु॒ऽभृ॒तम् । वा॒ज॒ऽसा॒त॒मम् । ध॒र्म॒न् । दि॒वः ।
ध॒रु॒णं । स॒त्यम् । अ॒र्षि॒तम् । अ॒मि॒त्र॒ऽहा । ट्ट्र॒ऽहा । द॒स्यु॒ह॒म॒ऽत॒मम् ।
ज्यो॒तिः । ज॒ज्ञे । अ॒सुर॒ऽहा । स॒प॒ल॒ऽहा ॥ २ ॥

विभ्राट् विभ्राजमानंबृहत् प्रौढं सुभृतं सुपुष्टं वाजसातमं वाजस्यान्नस्य बलस्य वा दात-
तमं धर्मन् धर्मणि वायुना धारयितव्ये दिवोद्युलोकस्य धरुणे धारके सूर्यमंडले अर्पितं निक्षि-
प्तं सत्यं अविनश्वरं अमित्रहा अमित्राणां अप्रियाणां हंतु वृत्रहा वृत्राणामावृण्वतां हन्तु दस्यु-
हन्तमं दस्यूनामुपक्षपयितृणां हन्तृतमं असुरहा असुराणां क्षेमृणां घातकं सपत्नहा सपत्नानां
सहजशत्रूणामपि घातकं ईदृग्भूतं ज्योतिः सौरं तेजः जज्ञे पादुर्भवति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

इदं श्रेष्ठं ज्योतिषां ज्योतिरुत्तमं विश्वजिद्धं न जिद्धं उच्यते बृहत् ।
विश्वभ्राट् भ्राजो महिसूर्यो दृश उरुपप्रथे सह ओजो अच्युतम् ॥ ३ ॥

इदम् । श्रेष्ठम् । ज्योतिषाम् । ज्योतिः । उत्तमम् । विश्वजित् ।
धनजित् । उच्यते । बृहत् । विश्वभ्राट् । भ्राजः । महि । सूर्यः ।
दृशे । उरु । पप्रथे । सहः । ओजः । अच्युतम् ॥ ३ ॥

इदं सौरं तेजः श्रेष्ठं प्रशस्यतमं ज्योतिषां अन्येषां ग्रहनक्षत्रादीनां अपि ज्योतिः प्रका-
शकं अतएवोत्तमं उत्कृष्टं विश्वजित् विश्वस्य सर्वस्य जेतु धनजित् धनस्य च जेतु बृहत् प्रभू-
तं उच्यते एवंगुणविशिष्टमिति सवैरभिधीयते । अपिच विश्वभ्राट् विश्वस्य प्रकाशयिता भ्राजः
भ्राजमानः महि महान् सूर्यः दृशे दर्शनाय उरु विस्तीर्णं सहः तमसोभिभवितु अच्युतं व्यु-
तिरहितं अविनाशं ओजः तेजोरूपं बलं पप्रथे विस्तारयति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

विभ्राजं ज्योतिषां स्वर्गच्छोरोचनं दिवः ।
येनेमा विश्वा भुवनान्याभृता विश्वकर्मणा विश्वदेव्यावता ॥ ४ ॥ २८ ॥
विभ्राजन् । ज्योतिषा । स्वः । अगच्छः । रोचन्म् । दिवः ।
येन । इमा । विश्वा । भुवनानि । आभृता । विश्वकर्मणा ।
विश्वदेव्यवता ॥ ४ ॥ २८ ॥

हे सूर्य ज्योतिषा तेजसां स्वः सर्वं जगत् विभ्राजन् विभ्राजयन् दिवः संबन्धि रोचनं अगच्छः प्रामोः विश्वकर्मणा सर्वव्यापारहेतुना विश्वदेव्यावता विश्वेषां देवानां हितोयाशा-
दिर्विश्वदेभ्यः तद्गता येन सौरेण तेजसा इमानि परिदृश्यमानानि विश्वा सर्वाणि भुवनान्युद-
कानि भौमानि आभृता घर्मकाले आभृतानि भवन्ति यद्वा सर्वाणि भूतजातानि आभृता
आसीमन्ताद्भृतानि पोषितानि भवन्ति तेन ज्योतिषेत्यन्वयः ॥ ४ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमेष्टाविंशोवर्गः ॥ २८ ॥

त्वंत्यमिति चतुर्कचं विंशं सूक्तं भृगुपुत्रस्येदस्यार्षं गायत्रं ऐन्द्रं । अनुक्रान्तंच—त्वंत्यमि-
तोभार्गवोऽगायत्रमिति । गतोविनियोगः ।

तत्राद्या—

त्वंत्यमिदत्तोरथमिन्द्रं प्रावः सुतावतः । अश्रृणोः सोमिनो हवम् ॥ १ ॥

त्वम् । त्यम् । इदत्तः । रथम् । इन्द्रं । प्र । आवः । सुतः । वतः ।

अश्रृणोः । सोमिनः । हवम् ॥ १ ॥

हेइन्द्र सुतावतः सुतेनाभिषुतेन सोमेन युक्तस्य इदत्तः इदस्य सुपांसुलुगिति इत्सस्तसु
एतत्संज्ञस्य ऋषेः त्यं तं प्रसिद्धं रथं प्रावः प्रारक्षः सोमिनः सोमयुक्तस्य मम हवमाह्वानं अश्रृ-
णोः शृणु ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

त्वं मस्वस्य दोधतः शिरो वत्वचो भरः । अगच्छः सोमिनो गृहम् ॥ २ ॥

त्वम् । मस्वस्य । दोधतः । शिरः । अव । त्वचः । भरः ।

अगच्छः । सोमिनः । गृहम् ॥ २ ॥

हेइन्द्र त्वं मस्वस्य यज्ञस्य दोधतः कंपमानस्य देवेभ्यः पलायमानस्य शिरः प्रवर्ग्यरू-
पं त्वचः त्वर्गुपलक्षितात् शरैरात् अवभरः अवयुत्यपृथक्कृत्य हतवानसि देवेश्योनिष्क्रान्तस्य
पुरुषाकारस्य धन्विनः यज्ञस्य शिरः इन्द्रोवन्निरूपेण ज्याघातद्वारा पुरा चिच्छेद तदभिप्राये-
णेदमुक्तं । श्रूयतेहि—तस्येन्द्रोवन्निरूपेण धनुर्ज्यामच्छिनद्द्रस्यत्वेव धनुराग्निः शिरउत्पिपेष
सपवर्ग्यो भवदिति । सत्वं सोमिनः सोमवतो मम गृहं अगच्छः आगच्छ ॥ २ ॥

अथ तृतीया-

त्वंत्यमिन्द्रमर्त्यमास्त्रबुधायवेन्यम् । मुहुःश्रधामनस्यवे ॥ ३ ॥

त्वंम् । त्यम् । इन्द्र । मर्त्यम् । आस्त्रबुधाय । वेन्यम् ।

मुहुः । श्रधाः । मनस्यवे ॥ ३ ॥

हेइन्द्र त्वं त्यं तं मर्त्यं मनुष्यं वेन्यं वेनस्य पुत्रं पृथुं आस्त्रबुधाय अस्त्रबुधोनाम कश्चि-
त् तस्य भूत्रोयं मनस्यवे मननीयं स्तोत्रं इच्छते मुहुः शश्वत् श्रधाः अहिंसीः वशमनय
इत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी-

त्वंत्यमिन्द्रसूर्यपश्वासन्तंपुरस्कृधि । देवानांचित्तिरोवशम् ॥ ४ ॥ २९ ॥

त्वम् । त्यम् । इन्द्र । सूर्यम् । पश्वा । सन्तम् । पुरः । कृधि ।

देवानाम् । चित् । तिरः । वशम् ॥ ४ ॥ २९ ॥

हेइन्द्र त्वं त्यं सूर्यं अस्तसमये पश्वा पश्वात् सन्तं भवन्तं पुरः परेद्युः उदयकाले पुर-
स्तात् कृधि करोषि । लकारव्यत्ययः । कीदृशं देवानां चित् देवानामपि तिरः तिरोहितं तैरपि
कृतइति दर्विज्ञातं वंशं कान्तं ॥ ४ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे एकोनत्रिंशोवर्गः ॥ २९ ॥

आयाहीति चतुर्ऋचमेकविंशं सूक्तं आंगिरसस्य संवर्तस्यार्षं उषोदेवताकं चतस्रोपि
विंशतिकाद्विपदाविराजः । तथाचानुक्रान्तं-आयाहि संवर्तउषस्यं द्वैपदमिति । प्रथमे छ-
न्दोमे वैश्वदेवसूक्तापूर्वं इदं सूक्तं । सूत्रितंच-आयाहिवनसेमानुकं बभूरेकइति द्विपदासू-
क्तानीति । महाव्रतेपि निष्केवल्ये एतत् । तथैव पंचमारण्यके सूत्रितं-अग्राहिवनसामहेति
नयसमाज्ञा ।

तत्राद्या-

आयाहिवनसासहगावःसचन्तवर्तनियदूधभिः ॥ १ ॥

आ । या॒हि । व॒न॑सा । स॒ह । गा॒वः । स॒च॒न्त॒ । व॒र्त॑निम् ।
यत् । ऊ॒र्ध॑ऽभिः ॥ १ ॥

हेउषः वनसा वननीयेन तेजसा धनेन सार्धं आयाहि आगच्छ गावः उषसोवाहनभू-
ताः वर्तनिं रथं सचन्त सेवन्ते अतः तेन रथेनायाहीत्यर्थः । यत् यागावः ऊर्धभिः उपल-
क्षिताः प्रभूताः पीनाइत्यर्थः तागावइति संबन्धः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

आ॒या॒हि॒व॒स्व्या॒धि॒या॒मं॒हि॒ष्ठो॒जा॒र॒य॒न्म॒खः॒सु॒दानु॑भिः ॥ २ ॥

आ । या॒हि । व॒स्व्या॑ । धि॒या । मं॒हि॒ष्ठः । जा॒र॒य॒त्तु॑म॒खः । सु॒दानु॑भिः ॥ २ ॥

हे उषः वस्व्या प्रशस्तया धिया अनुग्रहबुद्ध्या कर्मणा स्तुत्यावा सार्धमायाहि आगच्छ
सचोषःकालः सुदानुभिः शोभनदानैः दातृभिः पुरुषैः मंहिष्ठोऽधनानां दातृतमः अतएव जार-
यन्मखः समापयद्यज्ञश्च भवति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

पि॒तु॒भृ॒तो॒न॒त॒न्तु॒मि॒त्सु॒दान॑व॒प्रति॑द॒ध्मो॒यजा॑मसि ॥ ३ ॥

पि॒तु॒ऽभृ॒तः । न । त॒न्तु॑म् । इत् । सु॒दान॑वः । प्रति॑ ।

द॒ध्मः । यजा॑मसि ॥ ३ ॥

पितुभृतो न अन्नस्य भर्तारइव सुदानवः शोभनदानावयं तन्तुमित् तन्तुं धिस्तीर्णमेव प्रति-
दध्मः उषसं प्रति उपायनरूपेण धारयामः तेन च यज्ञेन तामुषसं यजामसि ॥ ३ ॥

दशमेहनि प्रातरनुवाके उषस्ये ऋतौ उषोभद्रेभिरित्यस्याः स्थाने उषाअपस्वसुरि-
त्येषा । सन्नितंच—उषाअपस्वसुस्तमइति पच्छोद्विपदां त्रिरुषस्यइति ।

सैषा चतुर्थी—

उ॒षा॑अ॒प॒स्वसु॑स्तमः॒संव॑र्त॒यति॑व॒र्त॑निं॒सु॒जा॒तता॑ ॥ ४ ॥ ३० ॥

उ॒षाः । अ॒प॒ । स्व॒सुः । तमः । स॒म् । व॒र्त॑यति॒ । व॒र्त॑निम् ।

सु॒जा॒तता॑ ॥ ४ ॥ ३० ॥

इयं उषाः स्वसुः भगिन्याः रात्रेः संबन्धि तमः अंधकारं अपसंवर्तयति आत्मीयेन तेजसाप-
गमयति सुजातता-सुजातत्वं आत्मनः सुप्रजातत्वं च वर्तनिरथं प्रापयति ॥ ४ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे त्रिंशोवर्गः ॥ ३० ॥

आत्वेति षल्लुचं द्वाविंशं सूक्तं आंगिरसस्य ध्रुवस्यार्षं आनुष्टुभं आभाषक्तस्य राज्ञः
स्तुतिरूपोथोदैवता । तथाचानुक्रान्तं-आत्वाषड्ध्रुवोराज्ञःस्तुतिस्त्वानुष्टुभं त्विति । राज्ञोयुद्धाय
सन्नहने अनेन सूक्तेनाभिमंत्रणं पुरोधसा कर्तव्यं । सूत्रितंच-आत्वाहार्षमन्तरेधीति पश्चा-
द्वथस्त्रावस्थायेति ।

तत्र प्रथमा-

आत्वाहार्षमन्तरेधिध्रुवस्तिष्ठाक्विचाचलिः ।

विंशस्त्वास्सर्वावाञ्छन्तुमात्वद्राष्ट्रमधिभ्रशत् ॥ १ ॥

आ । त्वा । अहार्षम् । अन्तः । एधि । ध्रुवः । तिष्ठ । अविंश्चरचलिः ।

विंशः । त्वा । सर्वाः । वाञ्छन्तु । मा । त्वत् । राष्ट्रम् ।

आधि । भ्रशत् ॥ १ ॥

हेराजन् त्वा त्वां आहार्षं अस्मद्राष्ट्रस्य स्वामित्वेनानैषं सत्वं अन्तः अस्मासु मध्ये एधि
स्वामी भव ध्रुवः नित्यः सन् अविचाचलिः अतिशयेन चलनरहितएव सन् तिष्ठ राष्ट्रमधितिष्ठ
सर्वाश्चविशः प्रजाः त्वां वाञ्छन्तु अयमेवास्माकं राजास्त्विति कामयन्तु । वाञ्छिच्छायां । त्वत्वं
त्वत्तः सकाशात् राष्ट्रं राज्यं माधिभ्रशत् माभ्रश्यतु मावियुक्तं भवतु भ्रशुभ्रंशुअधःपतने ॥ १ ॥

अथ द्वितीया-

इहैवैधिमापच्योष्ठाःपर्वतइवाक्विचाचलिः ।

इन्द्रइवृहध्रुवस्तिष्ठेहराष्ट्रमुधारय ॥ २ ॥

इह । एव । एधि । मा । अप । च्योष्ठाः । पर्वतःइव ।

अविंश्चरचलिः । इन्द्रःइव । इह । ध्रुवः । तिष्ठ । इह । राष्ट्रम् ।

ऊँ इति । धारय ॥ २ ॥

हेराजन् इहास्मिन् एव राज्ये एधि स्वामित्वेन सर्वदा वर्तमानोभव मापच्योष्ठाः अपच्यु-
तोमाभूः मापगमः पर्वतइव यथा पर्वतोनैश्वल्येतावतिष्ठते एवं अविचाचलिः चलनरहितोभव
इन्द्रइव यथा स्वर्गे इन्द्रः एवमिह लोके त्वं ध्रुवस्तिष्ठ स्थिरोभव राष्ट्रमु राष्ट्रं च इह लोके धार-
य स्वेस्वे कर्मण्यवस्थापय ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

इममिन्द्रोअदीधरद्भुवंध्रुवेणहविषा ।

तस्मैसोमोअधिब्रवत्तस्माउब्रह्मणस्पतिः ॥ ३ ॥

इमम् । इन्द्रः । अदीधरत् । ध्रुवम् । ध्रुवेण । हविषा । तस्मै ।

सोमः । अधि । ब्रवत् । तस्मै । ॐ इति । ब्रह्मणः । पतिः ॥ ३ ॥

इममभिषिक्तं ध्रुवेण स्थिरेण हविषा तर्प्यमाणइन्द्रः ध्रुवं-स्थिरं अदीधरत् धारयतु सो-
मश्च तस्मै राज्ञे अधिब्रवत् अधिब्रवीतु मदीयोयमिति पक्षपातवचनं करोतु तस्माउ तस्माएव
ब्रह्मणस्पतिः मंत्रस्य पालकोदेवश्चाधिब्रवीतु ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

ध्रुवाद्यौध्रुवापृथिवीध्रुवासःपर्वताइमे ।

ध्रुवंविश्वमिदंजगद्भ्रुवोराजाविशामयम् ॥ ४ ॥

ध्रुवा । द्यौः । ध्रुवा । पृथिवी । ध्रुवासः । पर्वताः । इमे । ध्रुवम् ।

विश्वम् । इदम् । जगत् । ध्रुवः । राजा । विशाम् । अयम् ॥ ४ ॥

द्यौः ध्रुवा स्थिरा भवति पृथिवीच ध्रुवा स्थिरा भवति इमे दृश्यमानाः पर्वतामहीधराश्च
ध्रुवासः स्थिराः इदं विश्वं सर्वं जगत् ध्रुवं स्थिरं भवति एवमेवायं विशां मजानां राजा स्वामी
सन् ध्रुवः स्थिरोभवतु ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

ध्रुवंतेराजावरुणोध्रुवंदेवोबृहस्पतिः ।

ध्रुवंतइन्द्रश्चाग्निश्चराष्ट्रंधारयतांध्रुवम् ॥ ५ ॥

ध्रुवम् । ते । राजा । वरुणः । ध्रुवम् । देवः । बृहस्पतिः । ध्रुवम् ।
ते । इन्द्रः । च । अग्निः । च । राष्ट्रम् । धारयताम् । ध्रुवम् ॥ ५ ॥

हेराजन् ते तव राष्ट्रं राजा राजमानोवरुणोध्रुवं स्थिरं धारयतु देवोदानादिगुणयुक्तोबृ-
हस्पतिः ध्रुवं धारयतु इन्द्रश्चाग्निश्चोभावपि ते तव राष्ट्रं ध्रुवं स्थिरं धारयतां इंद्राभ्योरुभयोर-
पेक्षया ध्रुवशब्दस्य द्विःप्रयोगः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

ध्रुवं ध्रुवेण हविषा भिसोमं मृशामसि ।

अथोत इन्द्रः केवलीं विशो बलिहृतं करत् ॥ ६ ॥ ३१ ॥

ध्रुवम् । ध्रुवेण । हविषा । अग्नि । सोमम् । मृशामसि । अथो इति
ते । इन्द्रः । केवलीः । विशाः । बलिहृतः । करत् ॥ ६ ॥ ३१ ॥

ध्रुवेण स्थिरेण हविषा पुरोडाशादिनायुक्तं ध्रुवं स्थिरं सोमं अग्निमृशामसि अग्निमृशामः
देवतामभिलक्ष्य यागार्थं वयमृत्विजः संस्पृशामः अथो अथानन्तरमेव इन्द्रोविशः प्रजाः ते
तवैव केवलीः असाधारणाः सतीः बलिहृतः करस्य प्रदात्रीः करत् करोतु ॥ ६ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे एकत्रिंशोवर्गः ॥ ३१ ॥

अभीवर्तेनेति पंचर्चं त्रयोविंशं सूक्तं आंगिरसस्य अभीवर्ताख्यस्यार्थं आनुष्टुभं पूर्वव-
द्वाजस्तुतिर्देवता । तथाचानुक्रान्तं—अभीवर्तेनपंचाभीवर्तुइति । पुरोहितइदं सूक्तं राजानं यु-
द्धाय कृतसन्नाहं वाचयति । सूच्यतेहि—अथैनं सारयमाणमुपाहरुणाभीवर्ते वाचयतीति ।

तत्र प्रथमा—

अभीवर्तेन हविषा येनेन्द्रो अभिवाचते ।

तेनास्मान् ब्रह्मणस्पते भिराष्ट्राय वर्तय ॥ १ ॥

अग्निश्चर्तेन । हविषा । येन । इन्द्रः । अग्निश्चर्ते । तेन ।

अस्मान् । ब्रह्मणः । पते । अग्नि । राष्ट्रायः । वर्तय ॥ १ ॥

अभीवर्तेन अभिगच्छत्यनेनेत्यभीवर्तः करणे घञ् थांथादिस्वरेणोत्तरपदान्ोदात्तत्वं उपसर्गस्य घञ्यमनुष्ये बहुलमिति दीर्घः ईदृशेन येन हविषा साधनेनेन्द्रः अभिववृते सर्वमभिजगाम तेन हविषा इष्टवतोस्मान्हेब्रह्मणस्पतेराष्ट्राय राज्यं प्राप्तुं अभिवर्तय अभिगमय ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अभिवृत्त्यसपत्नानभियानोअरातयः ।

अभिपृतन्यन्तंतिष्ठाभियोनइरस्यति ॥ २ ॥

अभिवृत्त्यं । सपत्नान् । अभि । याः । नः । अरातयः ।

अभि । पृतन्यन्तम् । तिष्ठ । अभि । यः । नः । इरस्यति ॥ २ ॥

हेराजन् सपत्नान् शत्रून् अभिवृत्त्य अभितोगमयित्वा 'नोस्माकं' याअरातयः अदानशीलाः प्रजाः सन्ति ताअपि अभितिष्ठ अभिभव पृतन्यन्तं पृतनाःसेनाआत्मानमिच्छन्तं युयुत्सुंच अभितिष्ठ पृतनाशब्दात्क्यचि कव्यध्वरपृतनस्येत्यन्तलोपः यत्थ नोस्मक्यमिरस्यति ईर्ष्यति इरसूइर्ष्यायां कंडूादिः तमप्यधितिष्ठ यद्वा प्रकृतोब्रह्मणस्पतिरेवात्रापि संबोध्यः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अभित्वादेवःसविताभिसोमोअवीवृतत् ।

अभित्वाविश्वाभूतान्यभीवर्तोयथासंसि ॥ ३ ॥

अभि । त्वा । देवः । सविता । अभि । सोमः । अवीवृतत् । अभि । त्वा । विश्वा । भूतानि । अभिवर्तः । यथा । असंसि ॥ ३ ॥

हेराजन् देवोदानादिगुणयुक्तः सविता त्वा त्वां अभ्यवीवृतत् अभिवर्तयतु अभिगमयतु राष्ट्रंसोमश्चाभिवर्तयतु विश्वा विश्वानि सर्वाण्यपि भूतानि पृथिव्यादीनि त्वां अभिवर्तयन्तु यथा येन प्रकारेण त्वं अभीवर्तोसंसि अभितः सर्वत्र वर्तमानोभवसि अस्तेश्छान्दसः शपोलुगभावः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी-

येनेन्द्रो हविषा कृत्व्य भवद्युम्न्युत्तमः ।

इदं तदं किं देवा असपत्नः किला भुवम् ॥ ४ ॥

येन । इन्द्रः । हविषा । कृत्वी । अभवत् । युम्नी । उत्तमः । इदम् ।
तत् । अकिं । देवाः । असपत्नः । किल । अभुवम् ॥ ४ ॥

येने हविषा अस्माभिर्दत्तेन माद्यन्निन्द्रः कृत्वी वृत्रवधादेः कर्मणः कृता अभवत् युम्नी
द्युम्नं द्योततेर्यशोवा अन्वा तद्वान् अतएव उत्तमः उत्कृष्टतमश्चाभवत् तदिदं हविः हेदेवा अ-
कि अकारि यद्वा अहमकार्षं अतएवाहमसपत्नः किलाभुवं शत्रुरहितोऽप्यर्भवं खल ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी-

असपत्नः सपत्नहाभिराष्टो विषासहिः ।

यथाहमेषां भूतानां विराजानि जनस्य च ॥ ५ ॥ ३२ ॥

असपत्नः । सपत्नहा । अजिष्टराष्ट्रः । विदससहिः । यथा । अहम् ।
एषाम् । भूतानाम् । विदराजानि । जनस्य । च ॥ ५ ॥ ३२ ॥

सपत्नहा सपत्नानां शत्रूणां हन्ता अतएवांसपत्नः शत्रुरहितोहमभुवं अभिराष्ट्रः अभि-
गतराष्ट्रः प्राप्तराज्यः सन् विषासहिः शत्रूणां विशेषेणाभिभविताचाभुवं यथा येन प्रकारेणाहं
एषां दृश्यमानानां सर्वेषां भूतानां प्राणिनां जनस्य च सेवकस्यामात्यादेश्च विराजानि यथा ई-
श्वरोभवानि तथा सपत्नहा विषासहिश्चाभूवमित्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे द्वात्रिंशोवर्गः ॥ ३२ ॥

प्रवइति चतुर्कचं चतुर्विंशं सूक्तं गायत्रं अर्बुदस्य सर्पर्षेः पुत्रऊर्ध्वग्रावानाम ऋषिः सोमा-
भिषवार्थाग्रावाणो देवता । तथा चानुक्रान्तं—प्रवश्चतुष्कमूर्ध्वग्रावार्बुदिर्ग्रावोस्तौत् गायत्रमिति ।
ग्रावस्तोत्रे एतत्सूक्तं । सूत्रितं च—आवक्रंजसे प्रवोग्रावाण इति सूक्तयोरिति । यद्वा इदमेकमेव-
सूक्तं ग्रावस्तोत्रे । सूत्रयतेहि—प्रवोग्रावाण इत्येकउक्तं सर्पणमिति ।

तत्र प्रथमा—

प्रवोग्रावाणःसवितादेवःसुवतुधर्मणा ।
धूर्षुयुज्यध्वंसुनुत ॥ १ ॥

प्र । वः । पावाणः । सविता । देवः । सुवतु ।
धर्मणा । धूःसु । युज्यध्वम् । सुनुत ॥ १ ॥

हेग्रावाणः सोमाभिषवार्थाः पाषाणाः वोयुष्मान् सविताप्रेरकोदेवः धर्मणआत्मीयेन धारणेन कर्मणा प्रसुवतु अभिषवार्थं प्रेरयतु प्रेरेणेतौदादिकः यूयंच धूर्षु अभिषवस्थानेषु प्राच्यादिमहादिक्षु युज्यध्वं युक्ताभवत अनन्तरं सुनुत अभिपुणुत सोमं ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

ग्रावाणोऽपदुच्छुनामपसेधतदुर्मतिम् । उस्त्राःकर्तनभेषजम् ॥ २ ॥
ग्रावाणः । अप । दुच्छुनाम् । अप । सेधत । दुःमतिम् ।
उस्त्राः । कर्तन । भेषजम् ॥ २ ॥

हेग्रावाणः दुच्छुनां दुःखकारिणीं शत्रुभूतां प्रजां अपसेधत अस्मत्तोपगमयत । विधुगत्यां तथा दुर्मतिं दुष्टाभिसंधिंच अपसेधत भेषजं सुखं अस्माकं यथा भवति तथा उस्त्रागाः कर्तन कुरुत करोतेऽच्छान्दसोविकरणस्य लुक तप्तनथनाश्रेति तनबादेशः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

ग्रावाणउपरेष्वामहीयन्तेसजोषसः । वृष्णेदधंतोवृष्ण्यम् ॥ ३ ॥
ग्रावाणः । उपरेषु । आ । महीयन्ते । सजोषसः ।
वृष्णे । दधतः । वृष्ण्यम् ॥ ३ ॥

ग्रावाणोऽपदिक्षवस्थिताः पाषाणाः सजोषसः सह प्रीयमाणाः संगताः सन्तोवा उपरेषु उपरोनामाभिषवाय चतुर्णां ग्राणां मध्ये स्थापितोविस्तृतः पाषाणः प्रदेशापेक्षं बहुवचनं उपरस्य प्रान्तेषु महोयन्ते प्रकाशन्ते आकारः पूरणः । किंकुर्वन्तः वृष्णे वर्षित्रे सोमाय वृष्ण्यं वीर्यं दधतः प्रयच्छन्तः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

• ग्राज्ञाणःसवितानुवोदेवःसुवतुधर्मणा ।
यजमानायसुन्वते ॥ ४ ॥ ३३ ॥

ग्राज्ञाणः । सविता । नु । वः । देवः । सुवतु । धर्मणा ।
यजमानाय । सुन्वते ॥ ४ ॥ ३३ ॥

• देवोदानादिगुणयुक्तः सविता हेग्रावाणोवोयुष्मान् धर्मणा आत्मीयेन धारणेन नु क्षिप्रं सुवतु अभिषवे प्रेरयतु किमर्थं सुन्वते सोमाभिषवं कुर्वते यजमानाय यजमानार्थं तस्य याग-निष्पत्तये इत्यर्थः ॥ ४ ॥

• ॥ इत्यष्टमस्त्रोष्टम नयास्त्रशापगः ॥ ३३ ॥

प्रसूनवइति चतुर्कचं पञ्चविंशं सूक्तं ऋभुपुत्रः सूनुरामं ऋषिः द्वितीया गायत्री शिष्टा-स्तिस्रोनुष्टुभः आद्याऋभुदेव्या शिष्टाआग्नेय्यः । तथाचानुक्तान्तम्—प्रसूनवः सूनुरार्भवआग्ने-यमानुष्टुभं द्वितीयां गायत्र्याद्यार्भवीति । गताविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

प्रसूनवःऋभूणांबृहन्नवन्तवृजनां ।
क्षामायेविश्वधायसोअश्रन्धेनुंनमातरंम् ॥ १ ॥

प्र । सूनवः । ऋभूणाम् । बृहत् । नवन्त । वृजनां । क्षामं ।
ये । विश्वधायसः । अश्रन् । धेनुम् । न । मातरंम् ॥ १ ॥

सूनवःएतत्संज्ञा ऋभूणां ऋभुर्विश्वावाजइतित्रयाणामपि प्रथमेन व्यपदेशः तेषांपुत्राः बृहत् प्रभूतं वृजना संग्रामनामैतत्-वृजनं संग्रामं प्रनवन्त नवतिर्गतिकर्मा प्रगच्छन्ति प्रकर्षणगच्छन्ति प्रकृष्टगमनेन ज्योलक्ष्यते तत्र शत्रून् जयन्तीत्यर्थः । सूनुरामं ऋषिः आत्मानमेव परोक्षेण निरदिशत् एकस्मिन्नपि पूजार्थं बहुवचनं ये ऋभवः विश्वधायसः विश्वस्य धारिकाः क्षाम भूमिं अश्रन् व्यामुवन् अशूव्याप्तौ व्यत्ययेन आ धेनुंन धेनुः प्रीणयित्री गौः तामिव तेषामृभूणामित्यन्वयः

यद्वा सूर्यरश्मयोप्युभवउच्यन्ते ये उरुभासमानाः सूर्यरश्मयः विश्वधायसः विश्वं सर्वं रसं धयन्तः पिबन्तः यद्वा वृष्ट्यादिप्रदानेन सर्वस्य धारकाः एवं भूताः सन्तः क्षाम भूमिं अश्रन् अभुंजत तदीयं सर्वं रसं अपिबन् । तत्र दृष्टान्तः—मातरं जननीं धेनुं पयस्विनीं गां यथा वत्सः पिबति तथा ये ऋभवोश्रन्ति तेषामृभूणामित्यन्वयः ॥ १ ॥

अग्निप्रणयने प्रदेवमिति तृचोनुवक्तव्यः । सूत्रितंच—पेषितोग्निप्रणयनीयाः प्रतिपद्यते प्रदेवंदेव्याधियेति तिस्रइति ।

तृचे आद्या सूक्ते द्वितीया—

प्रदेवंदेव्याधियाभरताजातवेदसम् । हव्यानोवक्षदानुषक् ॥ २ ॥

प्र । देवम् । देव्या । धिया । भरत । जातवेदसम् ।

हव्या । नः । वक्षत् । आनुषक् ॥ २ ॥

हेऋत्विग्यजमानाः देवं दानादिगुणयुक्तं जातवेदसं जातानां वेदितारं जातपज्ञं जातधनं वा इममग्निं प्रभरत प्रकर्षेण हरत यद्वा प्रांचं नयत केन साधनेनेति तदाह—देव्या दीप्तया धिया पज्ञया कर्मणावा यद्वा एषा सहयोगे तृतीया देव्याधिया युक्तं किंप्रयोजनमिति चेत् नोस्माकं हव्या हव्यानि हवींषि आनुषक् आनुपूर्व्यादनुक्रमेण वक्षत् अयमग्निः वहेत् देवान् प्रापयेत् वहेल्लेऽति सिद्धहुलमिति सिप् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अयमुष्यप्रदेव्युर्होतायज्ञायनीयते ।

रथोनयोरभीष्टतोघृणीवाश्चेतत्स्मना ॥ ३ ॥

अयम् । ऊँ इति । स्यः । प्र । देव्युः । होता । यज्ञाय । नीयते ।

रथुः । न । योः । अग्निष्टतः । घृणिष्वान् । चेतति । स्मना ॥ ३ ॥

अयमु अयमेव स्यः सोमिः योदेव्युः देवान्यष्टमिच्छन् भवति देवशब्दात्कश्चि नछंदस्यपुत्रस्येतीत्वदीर्घयोः प्रतिषेधः अयमेव होता देवानामाह्वाता अयमेव यज्ञाय यागार्थं प्रणीयते आहवनीयदेशं प्रकर्षेण नीयते अपिच रथोरंहणशीलः सूर्यः रथवाग्वा छादसोमत्वर्थी-

यस्य श्लेषः सयथा घृणीवान् दीप्तिमान् तद्वद्दीप्तः योः मिश्रयिंतां हविषां देवैः संगमभिता यौतैरेन्येभ्योपि दृश्यन्तइति विच् अभीवृतः ऋत्विग्यंजमानैर्वेष्टितः वृणोतेः कर्मणि अन्येषामपीति पूर्वपदस्यदीर्घः गतिरनंतरइति गतेः प्रकृतिस्वरत्वं । एवंभूतोग्निः त्मना आत्मना स्वयमेव चेतति सम्यक्देवान्यष्टुं जानाति मंत्रेष्ववाङ्मयादेरात्मनइति आकारलोमः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अयमग्निरुरुष्यत्यमृतादिवज्जन्मनः ।

सहसश्चित्सहीयान्देवोजीवातवेकृतः ॥ ४ ॥ ३४ ॥

अयम् । अग्निः । उरुष्यति । अमृतात्इव । जन्मनः । सहसः ।

चित् । सहीयान् । देवः । जीवातवे । कृतः ॥ ४ ॥ ३४ ॥

अयमग्निः अमृतादमरणात् देवाद्देवनिमित्तात् भयादिव जन्मनः जायमानान्मनुष्यनिमित्ताद्भयादपि उरुष्यति तस्माद्रक्षति । उरुष्यतीरक्षाकर्मतियास्कः । भाववाचिनोमृतशब्दस्य न-
आबहुव्रीहौ नञोजरमरमित्रमृताइत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वं भीत्रार्थानामित्यपादानसंज्ञा । अपिचायं देवः सहसश्चित् सहइति बलनाम तस्मादुत्तरस्य मत्वर्थीयस्य बहुलं छन्दसीति लुक् चिच्छ-
ब्दोप्यर्थे सहस्वतोबलव्रवोपि सहीयान् बलवत्तरः सहस्विशब्दादीयसुनि विन्मतोरिति विनो-
लुक् टेरिति टेलोपः एवंभूतोदेवः जीवातवे जीवन्हेतवे यागाय कृतः ब्रह्मणा सृष्टः ॥ ४ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे चतुस्त्रिंशोवर्गः ॥ ३४ ॥

पतंगमिति तृचं षड्विंशं सूक्तं प्रजापतिपुत्रस्य पतंगस्यार्धे आद्या जगती तत्स्त्रिष्टुभौ मा-
याभेदस्य प्रतिपाद्यत्वात् तद्देश्यमिदं सूक्तं । अनुक्रान्तंच—पतंगं तृचं पतंगः प्राजापत्योमायाभेदं
जगत्यादीति । प्रवर्ग्येभिष्टवे-आद्येकचौ । सूत्रितंच—पतंगमक्तमसुरस्यमाययामोः सनुत्यइति ।

तत्र प्रथमा—

पतङ्गमक्तमसुरस्यमाययात्तदापश्यन्तिमनसाविपश्चितः ।

समुद्रेअन्तःकवयोविचक्षतेमरीचीनांपदमिच्छन्तिवेधसः ॥ ३ ॥

प॒त॒ङ्ग॒म् । अ॒क्त॒म् । अ॒सुर॑स्य । मा॒यया॑ । ह॒दा । प॒श्य॒न्ति॑ ।
 मन॑सा । वि॒पः॑श्चितः । स॒मु॒द्रे । अ॒न्तरि॑ति । क॒वयः॑ । वि ।
 च॒क्ष॒ते । म॒री॒ची॒नाम् । प॒दम् । इ॒च्छ॒न्ति॑ । वे॒धसः॑ ॥ १ ॥

असुरस्यासनकुशलस्य सर्वोपाधिविहीनस्य पद्मब्रह्मणः संबन्धिन्या मायया त्रिगुणा-
 मिकया अक्तं व्यक्तं अभिव्यक्तं यद्वा मायेति प्रज्ञानाम प्रज्ञया संबद्धं सर्वज्ञं पतंगं पतति
 गच्छति पतंगः सूर्यः तं विपश्चितः विद्वांसः हृदा हृत्स्थेन तात्पर्यात्ताच्छब्धं हृदि निरुद्धेन
 मनसा पश्यन्ति जानन्ति कवयः क्रान्तदर्शिनः ते समुद्रे समुद्रवन्त्यस्माद्रश्मयइति समुद्रं सूर्यमं-
 डलं तस्मिन्नन्तर्मध्ये विचक्षते विपश्यन्ति मंडलान्तर्वर्तिनं हिरण्मयं पुरुषमपि जानन्तीत्यर्थः । ये
 एवं वेधसोविधातारः उक्तप्रकारेण सूर्योपासनस्य कर्तारः ते मरीचीनां रश्मीनां पदं स्थानं
 सूर्यमंडलं इच्छन्ति अभिलषन्ति तदुपासनया प्राप्नुवन्तीत्यर्थः । यद्वा मायया अक्तं जीवरूपेणा-
 भिव्यक्तमात्मानं विपश्चितोवेदान्ताभिज्ञाः हृत्स्थेन अन्तर्मुखेन मनसा पतंगं पतति व्यामोतीति
 पतंगः परमात्मा तं पश्यन्ति उपाधिपरित्यागेन जीवात्मनः परमात्मना तादात्म्यं साक्षात्कुर्वन्ती-
 त्यर्थः । अपिच, ते कवयः क्रान्तदर्शिनोवेदान्ताभिज्ञाः समुद्रे समुद्रवंत्यस्माद्भूतानीति समुद्रः प-
 रमात्मा तस्मिन्नाधिष्ठानभूतेन्तर्मध्ये सर्वं दृश्यजानं अध्यस्तत्वेन विचक्षते विपश्यन्तीति अतो-
 दृग्व्यतिरिक्तस्य सर्वस्य मिथ्यात्वात् वेधसः विधातारस्ते मरीचीनां वृत्तिज्ञानानां पदमधिष्ठा-
 नभूतं साच्चित्सुखात्मकं यत्परंब्रह्म तदेवेच्छन्ति तद्भावप्राप्तिमेव कामयन्ते ॥ १ ॥

वाग्देवत्ये पशौ पतंगोवाचमिति पुरोडाशस्यानुवाक्या । सूत्रितंच—यद्वाग्देवत्यविचेतनानि
 पतंगोवाचं मनसा विभर्तीति ।

सैषा द्वितीया—

प॒त॒ङ्गो॒वा॒चं॒ मन॑सा॒ वि॒भर्ति॑तांग॒न्ध॒र्वो॒व॒द्ग॒र्भे॒ अ॒न्तः ।
 तां॒द्यो॒त॒मा॒नां॒ स्व॒र्य॑म॒नी॒षामृ॑तस्य॒ प॒दे॒ क॒वयो॑ नि॒पान्ति॑ ॥ २ ॥

प॒त॒ङ्गः । वा॒चम् । मन॑सा । वि॒भर्ति॑ । ताम् । ग॒न्ध॒र्वः । अ॒व॒द्ग॒र्भे ।
 गर्भे । अ॒न्तरि॑ति । ताम् । द्यो॒त॒मानाम् । स्व॒र्यम् । म॒नी॒षाम् ।
 ऋ॒तस्य॑ । प॒दे । क॒वयः॑ । नि । पा॒न्ति॑ ॥ २ ॥

• फलंगः सूर्यः वाचं त्रयीरूपां मनसा प्रज्ञया विभर्ति धारयति । श्रूयतेहि-ऋग्भिः पूर्वाह्णे दिविदेवईयते यजुर्वेदे तिष्ठति मध्ये अह्नः । सामवेदेनास्तमये महीयते वेदैरशून्यस्त्रिभिरेति सूर्य इति । तामेव वाचं गर्भे शरीरस्य मध्ये वर्तमानो गंधर्वः गाः शब्दान् धारयतीति गंधर्वः प्राणु-वायुः अन्तर्मध्ये अवदत् वदति प्रेरयति । मारुतस्तूरसि चरन्मंद्रं जनयति स्वरं इति स्मरणात् । द्योतमानां स्वर्ग्यं स्वर्गमयित्रीं स्वर्गाय हितां वा मनीषां मनसईशित्रीं तां त्रयीरूपां वाचं ऋतस्य यज्ञस्य सत्यभूतस्य सूर्यस्य वा पदे स्थाने कवयोमेधाविनऋषयः निगान्ति अध्यापनेन नितरां रक्षन्ति यद्वा पतंगः सर्वोपाशिशून्यो व्याप्तः परमात्मा समृष्ट्यादौ वाचं मनसा विभर्ति कंठिनिकानि स्रष्टव्यानीति पर्यालोचनेन मनसा सकलार्थप्रतिपादकं वेदं परामृष्टवानि त्यर्थः । स्मर्यतेहि-वेदशब्दे ऋग्वेदादौ निर्ममे समहेश्वरइति । गर्भे हिरण्यमये ब्रह्मांडे अन्तर्वर्तमानो गंधर्वो हिरण्यगर्भः तां वाचमवदत् प्रथममुच्चारितवान् द्योतमानत्वादिगुणविशिष्टां तां वाचं कवयः क्रान्तदर्शिनो देवाः ऋतस्र सत्यस्य ब्रह्मणः पदे स्थाने निगान्ति निभृतं रक्षन्ति ॥२॥

प्रवर्ग्येभिष्टवे अपश्यंगोपामित्येषा । सूत्रितं—अपश्यंगोपाग्निपद्यमानं सक्तेद्रप्सस्येति ।

सैषा तृतीया—

अपश्यंगोपामनिपद्यमानमाचपराचपथिभिश्चरन्तम् ।

ससधीचीःसविषूचीर्वसानावरीवर्तिभुवनेष्वन्तः ॥ ३ ॥ ३५ ॥

अपश्यम् । गोपाम् । अनिऽपद्यमानम् । आ । चु । परां ।

च । पथिऽभिः । चरन्तम् । सः । सधीचीः । सः । विषूचीः ।

वसानः । आ । वरीवर्ति । भुवनेषु । अन्तरिति ॥ ३ ॥ ३५ ॥

व्याख्यातेयमस्यवामीयसूक्ते । गोपां गोपायितारमादित्यं अपश्यं अज्ञासिषं एषहि सर्वाणि भूतजांतानि उदयास्तमयादिकर्मणा गोपायति । कीदृशं अनिपद्यमानं उच्चैर्गतवंतं नद्यसौ कदाचिन्नीचैः पद्यते पथिभिराकाशमार्गैः पूर्वाह्णे आचरन्तं अस्मन्नभिलक्ष्य गच्छन्तं सायंसमये पराचरन्तं पराङ्मुखं गच्छन्तं प्रकारद्वयसमुच्चयार्थौ चशब्दौ । ससूर्यः सधीचीः सहांचंतीः विषूचीः विविधं पृथक्पृथक् अंचंतीः स्वस्वव्यापारायगच्छन्तीः प्राच्याद्याः महादिशः सधीच्यः विषूच्यः कोणदिशः वसानः स्वभासा आच्छादयन् प्रकाशयन् भुवनेषु लोकेष्वन्तर्मध्ये अ-

वरीवर्षि पुनःपुनः उद्यन्नस्तं गच्छन् आवर्तते यद्वा गोपां शरीरस्यगोपायितारं अनिपद्यमानं
अविनाशिनं अविपन्नं आचपराच अभिमुखेनच पराङ्मुखेनच पथिभिः नाडीलक्षणैः मार्गैश्च-
रन्तं शरीरे वर्तमानं प्राणं अपश्यं अहमदर्शम् ॥ ३ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे पंचत्रिंशोवर्गः ॥ ३५ ॥

त्यमूष्विति तृचं सप्तविंशं सूक्तं ताक्षर्यपुत्रस्य अरिष्टनेमेरार्थं त्रैष्टुभं ताक्षर्यदेवताकं । त
थाधानुक्रान्तं—त्यमूष्वरिष्टनेमिस्ताक्षर्यस्ताक्षर्यमिति । अहर्गणेषु द्वितीयादिष्वहस्सु निष्केवल्य-
सूक्तानां पुरस्तादिदं सूक्तं शंसनीयं । सूत्रितंच—त्यमूषुवाजिनंदेवजूतमिति ताक्षर्यमग्नेनिष्केव
ल्यसूक्तानामिति । विषुवतितु निष्केवल्यसूक्तानामंते एव तत्सूक्तं । सूत्र्यतेहि—त्यमूष्वितीहता
क्षर्यमन्ततइति । महद्भ्रतेपि निष्केवल्ये एतत् । तथैव पंचमारण्यके सूत्रितम् ।

तत्र प्रथमा—

त्यमूषुवाजिनंदेवजूतंसहावानंतरुतारंरथानाम् ।

अरिष्टनेमिंपृतनाजमाशुस्वस्तधेताक्षर्यमिहाहुवेम ॥ १ ॥

त्यम् । ऊँ इति । सु । वाजिनम् । देवज्यूतम् । सहऽवानम् ।

तरुतारम् । रथानाम् । अरिष्टनेमिम् । पृतनाजम् । आशुम् ।

स्वस्तये । ताक्षर्यम् । इह । हुवेम ॥ १ ॥

त्यमु तं प्रसिद्धमेव ताक्षर्यं तृक्षपुत्रं सुपर्णं तृक्षाद्यत्रु गर्गादिः स्वस्तये क्षेमाग इहास्मि-
न्कर्मणि हुवेम भृशमाह्वयेमहि बहुलं छन्दसीति ह्वयतेः संपसारणं लिङ्चाशिष्यङ् यद्वा प्रा-
र्थनायां लिङि व्यत्ययेन शः कीदृशं वाजिनं बलवन्तं अन्नवन्तंवा देवजूतं देवैः सोमाहरणा-
य प्रेरितं जुहति गृह्यर्थः सौत्रोधातुः अस्मात्कर्मणिनिष्ठा तृतीयाकर्मणीति पूर्वपदप्रकृतिस्वर-
त्वं । यद्वा देवैः प्रीयमाणं तर्प्यमाणं । तदाहयास्कः—जूतिर्गतिः प्रीतिर्वा देवजूतं देवगंतं देव-
पीतं वेति । सहावानं सहस्वन्तं बलवन्तं अभिभवनवन्तं वा अतएव रथानां अन्धदीयानां त-
रुतारं संग्रामेजेतारं यद्वा रंहणशीलाइमे लोकारथाः तान् सोमाहरणसमये शीघ्रं तरीतारं ।

श्रूयतेहि—एषहीमान् लोकान् सद्यस्तरतीति । तरतेस्तृचि ग्रसितेस्कभितेत्यादौ उडागमोन्निपा-
त्यते । अरिष्टनेभिं अहिंसितरर्थं यद्वा नेमिर्नमजशीलमायुधं अहिंसितायुधं अथवा उपचा-
राज्जनके जन्यशब्दः अरिष्टनेमेर्मम जनकं पृतनाजं पृतनानां शत्रुसेनानां प्राजितारं प्रगम-
यितारं जेतारंवा अजगतिक्षेपणयोः अस्मात्किप् वलादावार्धधातुके विकल्पइष्यते इतिवचना-
त् वीभावाभावः जयतेर्वाहप्रत्ययः आशुं शीघ्रगामिनं ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

इन्द्रस्येवरात्रिमाजोहुवानाः स्वस्तयेनावमिवारुहेम ।

उर्वीनपृथ्वीबहुलेगभीरेमावामेतौमापरेतौरिषाम ॥ २ ॥

इन्द्रस्यइइव । रात्रिम् । आइजोहुवाताः । स्वस्तये । नावम्इइव ।

आ । रुहेम् । उर्वी इति । न । पृथ्वी इति । बहुले इति । गभीरे
इति । मा । वाम् । आइइतौ । मा । पराइइतौ । रिषाम् ॥ २ ॥

इन्द्रस्येव वाक्ष्यस्य रात्रिदानं आजोहुवानाः पुनःपुनः आह्वयन्तोवयं स्वस्तये अघिना-
शाय नावमिव नौर्यथा दुरवगाहं समुद्रं तारयति तथा दुःखस्य तारयित्रीं तां आरुहेम आरु-
ढा भूयास्म रुहेराशीलिङ्गि लिङ्ग्याशिष्यङ् हेउर्वी उर्वी विस्तीर्णे हेपृथ्वी पृथिवी प्रथिते
प्रख्याते हेबहुले अनृते. गभीरे गांभीर्योपेते ईदृश्यौ हेद्यावापृथिव्यौ नशब्दः संप्रत्यर्थे संप्रति
वायुन्नयोः संबंधि एतौ ताक्ष्यस्यागमे परेतौ परगमनेच वयं मारिषाम हिंसितामाभूम । आहू-
पराभ्यामुत्तरस्त्रेणोभावेक्तिन् तादौचनितीति गतेः प्रकृतिस्वरत्वं ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

सद्यश्चिद्यःशवंसापञ्चकृष्टीःसूर्यइवज्योतिषापस्ततानं ।

सहस्रसाःशंतसाअस्यरंहिर्नस्मावरन्तेयुवतिनशर्याम् ॥ ३ ॥ ३६ ॥

सद्यः । चित् । यः । शवंसा । पञ्च । कृष्टीः । सूर्यःइइव ।

ज्योतिषा । अपः । ततानं । सहस्रसाः । शंतसाः । अस्य ।

रंहिः । न । स्म । वरन्ते । युवतिम् । न । शर्याम् ॥ ३ ॥ ३६ ॥

यश्चित् योपि ताक्षर्यः सद्यः शीघ्रं शवसा आत्मीयेन बलेन अपउदकानि अघृतलक्षणानि तन्नान विस्तारितवान् सूर्यइव यथा सूर्यः सर्वस्य प्रेरकआदित्यः ज्योतिषा आत्मीयेन तेजसा वर्षतावपोविस्तारयति तद्वत् ऋष्टयोमनुष्याः पंचकृष्टीः पंचविधान् कृष्टीन् मनुष्यान् प्रति निपादपंचमांश्रत्वारोवर्णानित्यर्थः । अस्य ताक्षर्यस्य रंहिर्गतिः सहस्रसाः सहस्रसंख्यस्य धनस्य दात्री संभक्तीवा भवति तथा शतसाः शतस्य च दात्री संभक्ती वा भवति । सनतेः सनोतेर्वा जनसनस्वनेति विट् विड्वनोरनुनासिकस्येति आत्वं नस्म नस्वल् इदृशीं ताक्षर्यस्य ते गतिं वरंते केच न वारयन्ति । तत्र दृष्टान्तः—शर्या शरकांडमयीं इषुं धनुषोमुक्तां युवतिं लक्ष्येण मिश्रीभवन्तीमिव सा यथा दुर्निवारा तथैषा कैश्चिदपि वारयितुमशक्येत्त्वंर्थः । अत्र निरुक्तं—सद्योपियः शवसा बलेन तनोत्यपः सूर्यइव ज्योतिषा पंचमनुष्यजातानि सहस्रसानिनी शतसामिन्यस्य सा गतिर्नस्मैना वारयन्ति प्रयुवतीमिव शरमयीमिषुमिति ॥ ३ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे षट्त्रिंशोवर्गः ॥ ३६ ॥

उत्तिष्ठतेति तृचमष्टाविंशं सूक्तं ऐंद्रं आद्या अनुष्टुप् शिष्टेत्रिष्टुभौ उशीनरपुत्रः शिविर्नामराजा प्रथमायाः ऋषिः काशीनामधिपतिः प्रतर्दनोनाम द्वितीयायाः रोहिदश्वपुत्रोवसुमना नाम तृतीयायाः । तथाचानुक्रान्तं—उत्तिष्ठतैकर्चाः शिविरौशीनरः काशिराजः प्रतर्दनोरौहिदश्वोवसुमनाआद्यानुष्टुबिति । दधिघर्म्ये आद्या वक्तव्या । सूत्रितंच—होतवंदस्वेत्युक्तउत्तिष्ठतावपश्यतेत्याहेति ।

सैषा प्रथमा—

उत्तिष्ठतावपश्यतेन्द्रस्यभागमृत्वियम्
यदिश्रातो जुहोतं न यद्यश्रातो ममत्तनं ॥ १ ॥

उत् । तिष्ठत । अव । पश्यत । इन्द्रस्य । भागम् । ऋत्वियम् ।
यदि । श्रातः । जुहोतं । यदि । अश्रातः । ममत्तनं ॥ १ ॥

हेऋत्विजः उत्तिष्ठत आसंमंतादूर्ध्वमुत्तिष्ठत नोपविशत ऊर्ध्वकर्मत्वादात्मनेपदाभावः उत्थाय ऋत्विगं ऋतौ वसंतादिकाले भवं इंद्रस्य भागं भजनीयं दधिघर्मं पच्यमानं अवपश्यत निरीक्षध्वं ऋतुशब्दात्भवार्थे छन्दसि घस् सितिचेति पदसंज्ञायां भसंज्ञायाबाधात् अग्नेर्गुणाभावः भजेः कर्मणि घञ्तोभागशब्दः कर्षात्त्वत्इत्यन्तोदात्तत्वं यदि सभागः श्रातः पक्कः तर्हि जुहोतनइन्द्रार्थं अग्नौ जुहुत तमनमनथनाश्चेति तस्य तनबादेशः भीह्रीइत्यादिना पिति-प्रत्ययात्पूर्वस्योदात्तत्वं यदि अश्रातः अपक्कः तर्हि ममत्तन माद्यत यद्वा स्तुतिभिर्मादयत् अत्र तेनैव सूत्रेण तनबादेशः ॥ १ ॥

तस्यैव दधिघर्मस्य श्रातं हविरित्येषानुवाक्या । सूत्रितंच—श्रातं हविरित्युक्तः श्रातं हविरित्यन्वाहेति ।

सैषा द्वितीया—

श्रातंहविरोऽध्वेन्द्रप्रयाहिजगामसूरुअध्वेनोविमध्यम् ।
परित्वासतेनिधिभिःसखायःकुलपानव्राजपतिंचरन्तम् ॥ २ ॥

श्रातम् । हविः । ओ इति । सु । इन्द्र । प्र । याहि । जगाम ।
सूरः । अध्वेनः । विमध्यम् । परि । त्वा । आसते । निधिभिः ।
सखायः । कुलपानः । न । व्राजपतिम् । चरन्तम् ॥ २ ॥

हेइन्द्र हविर्दधिघर्माख्यं तदीयं श्रातं पक्कं श्रीऋषाके इत्यस्मात् निष्ठायां अपस्पृशेथामित्यादौ श्राभावोनिपात्यते ओ आउ सुसुष्ठु प्रयाहि प्रकर्षेण शीघ्रं आगच्छ सूरः सूर्यः अध्वनः गन्तव्यस्य मार्गस्य विमध्यं विकलमध्यं ईषदूनं मध्यभागं जगाम गतवान् तव यागार्थं मध्याह्नोजातइत्यर्थः सखायः समानख्यानाऋत्विजश्च निधिभिः निहितैः अश्विन्यासादितैः सोमैः सार्धं त्वां त्वां पर्यासते पर्युपासते । तत्र दृष्टान्तः—कुलपान कुलस्य वंशस्य रक्षकाः पुत्रा यथा व्राजपतिं व्राजागन्तव्यागृहाः तेषां पतिं चरन्तं गच्छन्तं उपासते तथैत्यर्थः । व्राजगतौ अस्मात्कर्मणि घञ् अजिव्रज्योश्चेति कुत्वनिषेधः कर्षात्त्वत्इत्यन्तोदात्तत्वे पत्यावैश्वर्यइति पूर्वपदप्रकृतिस्ररत्वं ॥ २ ॥

तस्यैव दधिघर्मस्य श्रातंमन्यइत्येषा याज्या । सूत्र्यतेहि—श्रातंमन्यऊधनि श्रावमप्रावि-
ति यजतीति ।

सैषा तृतीया—

श्रातंमन्यऊधनिश्रातमग्नौसुश्रातंमन्येतदृतंनवीयः ।

माध्यन्दिनस्यसवनस्यदध्नःपिबेन्द्रवज्जिन्पुरुकृज्जुषाणः ॥ ३ ॥ ३ ७ ॥

श्रातम् । मन्ये । ऊधनि । श्रातम् । अग्नौ । सुश्रातम् । मन्ये ।

तत् । ऋतम् । नवीयः । माध्यन्दिनस्य । सवनस्य । दध्नः ।

पिब । उन्द्र । वज्जिन् । पुरुकृत् । जुषाणः ॥ ३ ॥ ३ ७ ॥

ऊधनि गोरूपसि एतत् दधिघर्माख्यं हविः पयोरूपेण श्रातं पक्कं इति मन्ये जाने पुन-
श्च दुग्धं पयोश्चावपि श्रातं पक्कं इदानीं दध्यवस्थमप्यग्नौ पच्यते अतः सुश्रातं सुपक्कं इति
मन्ये जाने अतएतद्धविः ऋतं सत्यभूतं नवीयः नवतरं प्रत्यग्रतरं भवति हेक्जिन् वज्रवन् हे-
पुरुकृत् बहुकर्मकृत् इन्द्र जुषाणः प्रीयमाणस्त्वं माध्यन्दिनस्य माध्यन्दिने भवस्य सवनस्य सो-
मस्य संबन्धिनोदध्नः कर्मणि षष्ठी दधिघर्माख्यं हविः पिब ॥ ३ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे सप्तत्रिंशोवर्गः ॥ ३ ७ ॥

प्रससाहिषइति तृचं एकोनत्रिंशं सूक्तं इन्द्रपुत्रस्य जथस्यार्षं त्रैष्टुभमैन्द्रं । तथाचानुका-
न्तं—प्रससाहिषेज एन्द्रइति । गतः सूक्तविनियोगः । दर्शे इन्द्रस्य हविषः प्रससाहिषइत्येषा
याज्या । सूत्रितंध—प्रससाहिषेपुरुहूतशत्रून् महाइन्द्रोयओजसेति । एकादशिनएन्द्रपशौ पुरो-
डाशस्येयमेव याज्या । सूत्रितंच—प्रससाहिषेपुरुहूतशत्रून् स्वस्तयेवाजिभिश्चप्रणेतरिति । देवसु-
वां हृविषि इन्द्रस्येयमवानुवाप्त्या । सूत्रितंच—प्रससाहिषेपुरुहूतशत्रून् भुवस्त्वमिन्द्रब्रह्मणाम-
हानिति ।

सैषा प्रथमा—

प्रससाहिषेपुरुहूतशत्रूञ्ज्येष्ठस्तेशुष्मइहरातिरस्तु ।

इन्द्रामरंदाक्षिजेनावसूनिपति सिन्धूनामसिरेवतीनाम् ॥ १ ॥

प्र । ससहिषे । पुरुहूत् । शत्रून् । ज्येष्ठः । ते । शुष्मः ।
इह । रातिः । अस्तु । इन्द्रं । आ । भर । दक्षिणेन । वसूनि ।
पतिः । सिन्धूनाम् । असि । रेवतीनाम् ॥ १ ॥

हेपुरुहूत् बहुभिराहूतेन्द्र शत्रून् वैरिणः प्रससाहिषे प्रकर्षेणाभिभवसि ते तव शुष्मः शो-
षकं बलं ज्येष्ठं प्रशस्यतमं वृद्धतमं वा भवति इहास्मिन् कर्मणि रातिः तव दानुं अस्तु अ-
स्मभ्यं भवतु तदर्थं हेइन्द्र दक्षिणेन हस्तेन वसूनि धनानि आभराहर आनयत्वं रेवतीनां
रयिमंतीनां बहुधनानां सिन्धूनां स्यन्दनशीलानां नदीनां पतिरसि स्वामीभवसि रयिशब्दा-
न्मनुषि रयेर्मतौ बह्लुमिति संप्रसारणं छन्दसीरः इति मतुपोवत्वं रैशब्दाच्चेति तस्योदा-
त्तत्वम् ॥ १ ॥

वैमृधस्य हविषुः मृगोनेत्येषा याज्या । सूत्रितंच—विनइन्द्रमृधोजहि मृगोनभीमः कुच-
रोगिरिष्ठाइति ।

सैषा द्वितीया—

मृगोनभीमः कुचरोगिरिष्ठाः परावत आजगन्था परस्याः ।
सृकंसंशायपविमिन्द्रतिग्मं विशात्रृन्ताह्निविमृधोनुदस्व ॥ २ ॥

मृगः । न । भीमः । कुचरः । गिरिस्थाः । परावतः । आ ।
जगन्थ । परस्याः । सृकम् । सम्शाय । पविम । इन्द्र ।
तिग्मम् । वि । शत्रून् । ताह्नि । वि । मृधः । नुदस्व ॥ २ ॥

कुचरः कुत्सितचरणः गिरिष्ठाः पर्वतनिवासी मृगोन सिंहइव हेइन्द्र त्वं भीमः भयंकरो-
सि सत्वं परस्याः परावतः अतिशयेन दूरात् द्युलोकात् आजगन्थ आगच्छ । गमेच्छान्दसे लिति
क्रादिनियमप्राक्षस्येष्टः उपदेशेत्वतइति प्रतिषेधः । आगत्यच सृकं सरणशीलं तिग्मं तिक्ष्णं प-
विं वज्रं संशाय सम्यक् तीक्ष्णीकृत्य शत्रून् अस्मदीयान् वैरिणः हेइन्द्र तेन वज्रेण विता-
ह्नि विशेषेण ताडय विनाशयेत्यर्थः । तडआघाते अस्माल्लोटि ण्यन्ताद्रूपमेतत् । तथा मृधः
संग्रामोद्युक्तान् युयुत्सून् अन्यानपि विनुदस्व विशेषेण तिरस्कुरु ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

इन्द्रं क्षत्रमभिवा ममोजोजायथा वृषभ चर्षणीनाम् ।

अपानुदो जनममित्रयन्तं मुरुदेवेभ्यो अरुणोरुलोकम् ॥ ३ ॥ ३८ ॥

इन्द्रं । क्षत्रम् । अभि । वामम् । ओजः । अजायथाः । वृषभ ।

चर्षणीनाम् । अप । अनुदः । जनम् । मित्रयन्तम् ।

उरुम् । देवेभ्यः । अरुणोत् । ऊँ इति । लोकम् ॥ ३ ॥ ३८ ॥

हेइन्द्र क्षत्रं क्षताभ्रायकं वामं वतनीयं ओजोबलमभिलक्ष्य अजायथाः उत्पन्नोसि हेवृ-
षभ कामानां वर्षितः चर्षणीनां मनुष्याणां अस्माकं नादन्यतरस्यामिति नामउदात्तत्वं अ-
मित्रयन्तं मित्रः शत्रुः सइवाचरतं जनं अपानुदः अपागमयः देवेभ्यश्च उरुं विरतीर्णं लोकं
स्वर्गाख्यं अरुणोः अकार्षीः उशब्दः समुच्चये ॥ ३ ॥

॥ इत्यमष्टस्याष्टमेष्टत्रिंशोवर्गः ॥ ३८ ॥

प्रथमइति तृचं त्रिंशं सूक्तं वैश्वदेवं त्रैष्टुभं वासिष्ठः प्रथमसंज्ञकृषिः प्रथमायाः । भारद्वाजः
सप्रथमख्यकृषिः द्वितीयायाः । सूर्यपुत्रो घर्मकृषिः तृतीयायाः । तथाचानुक्रान्तं—प्रथमैकर्चाः
प्रथोवासिष्ठः सप्रथोभारद्वाजो घर्मः सौर्यो वैश्वदेवमिति । प्रवर्ग्येभिष्टएवतत्सूक्तं । सूत्रितंच—ग-
णानां त्वाप्रथमस्येति ।

तत्र प्रथमा—

प्रथमश्च यस्य स प्रथमश्च नामानुष्टुभस्य हविषो हविर्यत् ।

धातुर्द्युतानात्सवितुश्च विष्णोरथन्तरमार्जभारवासिष्ठः ॥ १ ॥

प्रथः । च । यस्य । सप्रथः । च । नाम । आनुष्टुभस्य ।

हविषः । हविः । यत् । धातुः । द्युतानात् । सवितुः । च ।

विष्णोः । रथन्तरम् । आ । जभार । वासिष्ठः ॥ १ ॥

• यस्य वसिष्ठस्य प्रथोनाम पुत्रः यस्य भरद्वाजस्य संप्रथोनामपुत्रः तयोर्मध्ये वसिष्ठः
 आनुष्टुभस्य अनुष्टुप् छंदसा युक्तस्य हविषोवर्षाख्यस्य यद्भविः हविष्ठापादकं रथंतरं रथरं
 हःसाधनं साम तद्रथंतरं धातुर्धातुसंज्ञादेवात् द्युतानात् द्योतमानात् सवितुश्च विष्णोश्च आज्ञ-
 भाराजहाराहतवान् । ह्यग्रहोर्भइति भत्वं रथशब्दोपपदात्तरतेः संज्ञायां भृतृवृजोति खच् अरु-
 द्विषद्वजन्तस्त्रेति मुमागर्मः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अविन्दन्ते अतिहितं यदासीद्यज्ञस्य धाम परमं गुहायत् ।
 धातुर्द्युतानात्सवितुश्च विष्णोर्भरद्वाजो बृहदाचक्रे अग्नेः ॥ २ ॥
 अविन्दन् । ते । अतिहितम् । यत् । आसीत् । यज्ञस्य । धाम ।
 परमम् । गुहा । यत् । धातुः । द्युतानात् । सवितुः । च ।
 विष्णोः । भरद्वाजः । बृहत् । आ । चक्रे । अग्नेः ॥ २ ॥

• ते धात्रादयः तत् अविन्दन् अलभन्त यद्बृहत्सामाख्यं घर्मस्य हविषः संस्कारकं अति
 हितं तिरोहितमासीत् यच्च बृहत्सामयज्ञस्य ज्योतिष्ठोमादेः परममुत्कृष्टं धाम धारकं शरीरभूतं
 वा गुहा गुहायामस्मदादिविषये निहितमासीत् । तत्ते धात्रादयः अलभन्त तेष्वग्नौश्च सकृशात्
 बृहत्साम भरद्वाजऋषिः आचक्रे आभिमुख्येन कृतवान् आहतवानित्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

ते विन्दन्मनसा दीध्याना यजुष्कन्मं प्रथमं देवयानम् ।
 धातुर्द्युतानात्सवितुश्च विष्णोरासूर्यादभरन् घर्ममेते ॥ ३ ॥ ३९ ॥
 ते । अविन्दन् । मनसा । दीध्यानाः । यजुः । स्कन्मं ।
 प्रथमम् । देवयानम् । धातुः । द्युतानात् । सवितुः । च ।
 विष्णोः । आ । सूर्यात् । अभरन् । घर्मम् । एते ॥ ३ ॥ ३९ ॥

ते धात्रादयः दीध्यानादीप्यमानाः सन्तः मनसा बुद्ध्या अविन्दन् अलभन्त कित्तत्
 यजुः यागसाधनं स्कन्मं स्कंदनीयमासेचनीयं प्रवृंजनसाधनं प्रथमं मुख्यं देवयानं देवीनां

प्राप्तिसाधनं घर्मं एवं धात्रादिभिः प्रथममुपलब्धं तं घर्मं धातुः द्योतमानात्सवितुः विष्णोः
सूर्याच्च एते ऋत्विजः आभरन् आहरन् आनीतवन्तइत्यर्थः ॥ ३ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे एकोनचत्वारिंशोवर्गः ॥ ३९ ॥

बृहस्पतिरिति तृचं एकत्रिंशं सूक्तं बृहस्पतिदेवत्यं त्रैष्टुभं बृहस्पतिपुत्रस्तपूर्वपूर्धानामऋ-
षिः । तथा चानुक्रमन्तं—बृहस्पतिस्तपूर्वपूर्धाबाह्वस्पत्यमिति । गतोविमियोगः ।

तत्र प्रथमा—

बृहस्पतिर्नयतु दुर्गहातिरः पुनर्नेषत् अघशंसाय मन्मं ।

क्षिपदशंस्तिमपदुर्मतिहन्त्रथाकश्च यजमानाय शंयोः ॥ १ ॥

बृहस्पतिः । नयतु । दुःऽगहा । तिरः । पुनः । नेषत् । अघशंसाय ।

मन्मं । क्षिपत् । अशंस्तिम् । अप । दुःऽमृतिम् । हन् । अथ ।

करत् । यजमानाय । शम् । योः ॥ १ ॥

बृहस्पतिः बृहतां देवानां पतिः पालयिता तद्बृहतोः करपत्योश्चोरदेवतयोः सुद तलोपश्चे-
ति सुडागमः तलोपश्च उभेवनस्पत्यादिषु इति पूर्वोत्तरपदयोर्युगपत्प्रकृतिस्वरत्वं । दुर्गहा दुर्ग-
मनानांहन्ता सदेवः तिरोनयतु तिरस्कृतव्यानि पापानि अपसारयतु अघशंसाय अस्माकम-
नथैमाशंसमानाय पुरुषाय मन्म मन्यते दीप्ति कर्मणां मन्मदीप्तमायुधं पुनः नेषत् नयतु नयतेर्लेट्य-
डागमः सिद्धहुलमिति सिप् । अपिच अशंस्ति अयशस्विनं शत्रुं क्षिपतु अस्मत्तः प्रेरयतु दुर्मतिं
दुर्बुद्धिच अपहन् अपहंतु अथानंतरं शंरोभाणां शमनंयोः भयानां यावनंच करत् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

नराशंसो नो वतु प्रयाजेशन्नो अस्त्वनुयाजो हवेषु ।

क्षिपदशंस्तिमपदुर्मतिहन्त्रथाकश्च यजमानाय शंयोः ॥ २ ॥

नराशंसः । नः । अवतु । प्रयाजे । शम् । नः । अस्तु ।

अनुयाजः । हवेषु । क्षिपत् । अशंस्तिम् । अप । दुःऽमृतिम् ।

हन् । अथ । करत् । यजमानाय । शम् । योः ॥ २ ॥

• मंचसु प्रयाजेषु द्वितीयः प्रयाजोनराशंसदेवताकः तस्मिन्प्रयाजे देवताभूतोनराशंसः नरैः शंसनीयोऽग्निः नोस्मानवतु रक्षतु हवेषु अह्वानेषु ससु अनुयाजः त्रयोनुयाजाः द्वितीयो-
नुयाजोनराशंसः तस्यानुयाजस्यदेवताभूतोनराशंसोऽग्निश्च नोस्माकं शंसुत्वकरोस्तु बृहस्पति-
श्च अशस्ति क्षिपत् इत्यादि पूर्ववत् ॥ ३ ॥

अथ तृतीया—

तपुर्मूर्धातपतुरक्षसोये ब्रह्मद्विषः शरवे हन्तवाउ ।

क्षिपदशस्तिमपदुर्मनिहन्त्रथाकरद्यजमानायशंयोः ॥ ३ ॥ ४० ॥

तपुःऽमूर्धा । तपत् । रक्षसः । ये । ब्रह्मद्विषः । शरवे । हन्तवै ।

ऊँ इति । क्षिपत् । अशस्तिम् । अप । दुःऽमतिम् । हन् ।

अथ । करत् । यजमानाय । शम् । योः ॥ ३ ॥ ४० ॥

तपुर्मूर्धा तापकशिरस्कोबृहस्पतिः रक्षसोये ब्रह्मद्विषो ब्राह्मणद्वेष्टारोरक्षसाः तान् राक्षसा-
न् तपतु तापयतु दहत्वित्यर्थः । किमर्थं शरवे शरुं हिंसकं रक्षसामधिपतिं हन्तवै हन्तुं अनु-
चरान्पूर्वं नाशयतु पश्चादेनमपि नाशयत्वित्यर्थः । शूर्हिंसायामित्यस्मात् शृश्वस्त्रिहीत्यादिना
उप्रत्ययः निदित्यनुवृत्तेराद्युदात्तत्वं क्रियाग्रहणं कर्तव्यमिति कर्मणः संप्रदानत्वञ्चतुर्थी हन्ते-
स्तुमूर्धे सेसेनिति तवैप्रत्ययः अन्तश्चतवैयुगपदिति आद्यन्तयोर्युगपदुदात्तत्वं उशब्दः पूरकः ॥३॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे चत्वारिंशोवर्गः ॥ ४० ॥

अपश्यमिति तृचं द्वात्रिंशं सूक्तं त्रैष्टुभं प्रजापतिपुत्रः प्रजावान् नामऋषिः ऋचः ३ मेण
यजमानपत्नीहोतृणामाशिषः प्रतिपादिकाः अतस्तद्देवताकाः । तथा चानुक्रान्तं—अपश्यं प्रजावान्
प्राजापत्योन्वृचं यजमानपत्नीहोत्राशिषइति । प्रवर्ग्येभिष्टवएतसूक्तं । सूत्र्यतेहि—अपश्यंत्वत्येत-
स्याद्ययांयजमानमीक्षते द्वितीयया पत्नीं तृतीययात्मानमिति ।

तत्र प्रथमा—

अपश्यन्त्वा मनसा चेकितानं तपसो जातं तपसो विभूतम् ।

इह प्रजामिहरयिराणः प्रजायंस्व प्रजयापुत्रकाम ॥ १ ॥

अपश्यम् । त्वा । मनसा । चेकितानम् । तपसः । जातम् ।
 तपसः । विभूतम् । इह । प्रजाम् । इह । रयिम् । रराणः ।
 प्र । जायस्व । प्रजया । पुत्रकाम ॥ १ ॥

हेयजमान त्वा त्वा मनसा बुद्ध्या अपश्यं अदर्शं कीदृशं चेकितानं कर्माणि भृशं जानन्तं तपसः दीक्षारूपाद्भताज्जातं पुनरुत्पन्नं यद्वा जन्मान्तरानुष्ठितात्सुकृतादुत्पन्नं तपसः अनुष्ठीयमानाद्यज्ञाद्धेतोः विभूतं व्याप्तं सर्वत्र प्रख्यातं हेपुत्रकाम पुत्रान् कामयमान सत्वं इहास्मिंल्लोके प्रजां पुत्रपौत्रादिरूपां रराणः रमयन् रयिं धनं इहास्मिंल्लोके रमयन् प्रजया प्रजननेन जायस्व पुत्रादिरूपेणोत्पद्यस्व प्रजाउत्पादयेत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अपश्यन्स्वामनसादीध्यानांस्वायां तनूक्त्व्येनाधमानाम् ।
 उपमामुच्चायुवतिर्बभूयाः प्रजायस्व प्रजयापुत्रकामे ॥ २ ॥
 अपश्यम् । त्वा । मनसा । दीध्यानाम् । स्वायाम् । तनू इति ।
 क्त्व्ये । नाधमानाम् । उप । माम् । उच्चा । युवतिः ।
 बभूयाः । प्र । जायस्व । प्रजया । पुत्रकामे ॥ २ ॥

हेपति दीध्यानां दीप्यमानां स्वायां आत्मीयायां तनू तन्वां शरीरे क्त्व्ये ऋतुकाले भवं गर्भधारणरूपं कर्म क्त्व्यं तस्मिन्निमित्तभूते नाधमानां भर्तुरुपगमनं याचमानां त्वा त्वां मनसा अपश्यं अद्राक्षं हेपुत्रकामे पुत्रान् कामयमाने मामुप मत्समीपं प्राप्य सा त्वं उच्चा उच्चैः भृशं युवतिः तरुणी बभूयाः भूयाः छन्दस्युभयथेति आशीर्लिङः सार्वधातुकत्वात् शप् तस्य छान्दसः श्लुः अलिट्चपि व्यत्ययेन भवतेरइत्यस्यासस्यात्वं युवतिर्भूत्वाच्च प्रजया प्रजननेन प्रजायस्व पुत्रान् प्रसूष्व जनीप्रादुर्भावे श्यनि ज्ञानोर्जेति जादेशः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अहंगममदधामाषधीष्वहं विश्वेषु भुवनेष्वन्तः ।
 अहंप्रजाअजनयंपृथिव्यामहंजनिभ्यो अपरीषुपुत्रान् ॥ ३ ॥ ४ ॥ १ ॥

अहम् । गर्भम् । अदधाम् । ओषधीषु । अहम् । विश्वेषु ।
भुवनेषु । अन्तरिति । अहम् । प्रजाः । अजनयम् । पृथिव्याम् ।
अहम् । जनिभ्यः । अपरीषु । पुत्रान् ॥ ३ ॥ ४१ ॥

अहं होता ओषधीषु शाल्यादिषु फलार्थं गर्भमदधां धारयामि विश्वेषु सर्वेषु अम्येष्व-
पि भुवनेषु भूतजातेष्वन्तर्मध्ये अहमेव गर्भं धारयामि तथा पृथिव्यां भूम्यां प्रजाः सर्वान्म-
नुष्यान् अहमजनयं जनयामि जनिभ्यः जायाभ्यः अपरीषु अन्यास्वपि स्त्रीषु पुत्रानहमजनयं
जनयामि मत्साध्येन यागेन सर्वस्योत्पत्तेः अहं सर्वजनहेतुर्भवामीत्यर्थः ॥ ३ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे एकचत्वारिंशोवर्गः ॥ ४१ ॥

विष्णुरिति तृचं त्रयस्त्रिंशं सूक्तं आनुष्टुभं गर्भाणां त्वष्टानाम ऋषिः प्रजापतिपुत्रोविष्णु-
र्वा लिङ्गोक्तविष्णुत्वष्टप्रजापतिसिनीवालीसरस्वत्यश्विनइति देवताः । तथाचानुक्रान्तं—विष्णु-
स्त्वष्टा गर्भकर्ता विष्णुर्वा प्रजापत्योगर्भार्थाशीर्लिङ्गोक्तदैवतमानुष्टुभमिति । लैङ्गिकोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

विष्णुर्योनिं कल्पयतु त्वष्टारूपाणि पिंशतु ।
आसिञ्चतु प्रजापतिर्धाता गर्भदधातुते ॥ १ ॥

विष्णुः । योनिम् । कल्पयतु । त्वष्टा । रूपाणि । पिंशतु । आ ।
सिञ्चतु । प्रजापतिः । धाता । गर्भम् । दधातु । ते ॥ १ ॥

विष्णुः व्यापकोदेवः योनिं गर्भाधानस्थानं कल्पयतु करोतु त्वष्टातनुकर्ता एतत्संज्ञकोदे-
वश्च रूपाणि निरूपकाणि स्त्रीत्वपुंस्त्वाभिव्यंजकानि चिह्नानि पिंशतु अवयवीकरोतु पिंशतु-
वयवे मुचादित्वान्नुम् एवं प्रकृतायां योन्यां प्रजापतिः रेतआसिञ्चतुं निषिञ्चतुं विसृजत्वित्यर्थः
धाता धारकोदेवः हेजाये ते तव गर्भं गर्भरूपेण परिणतं तद्वेतः दधातु तत्रैव धारयतु गर्भपा-
तापप्रसवामाभूवन्नित्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

गर्भधेहिसिनीवालिगर्भधेहिसरस्वति ।

गर्भतेअश्विनौदेवावाधत्तांपुष्करस्रजा ॥ २ ॥

गर्भम् । धेहि । सिनीवालि । गर्भम् । धेहि । सरस्वति । गर्भम् ।

ते । अश्विनौ । देवौ । आ । धत्ताम् । पुष्करस्रजा ॥ २ ॥

हेसिनीवालि एतत्संज्ञे देवि गर्भं धेहि निषिक्तं गर्भं धारय हेसरस्वति त्वं च निषिक्तं गर्भं धारय हे जाये पुष्करस्रजा पुष्करमालिनौ स्वर्णरुमलाभरणावश्विनौदेवौ ते तव गर्भं आधत्तां प्रक्षिपतां कुरुतामित्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

हिरण्ययीअरणीयनिर्मन्थतोअश्विनां ।

तंतगर्भहवामहेदशमेमासिसूतवे ॥ ३ ॥ ४२ ॥

हिरण्ययी इति । अरणी इति । यम् । निःसमन्थतः । अश्विनां ।

तम् । ते । गर्भम् । हवामहे । दशमे । मासि । सूतवे ॥ ३ ॥ ४२ ॥

हिरण्ययी हिरण्यय्यौ अरणी यं गर्भमुद्दिश्य अश्विनावश्विनौ देवौ निर्मथतः निर्मथितवन्तो हे जाये ते तुभ्यं त्वदर्थं तं गर्भं हवामहे आह्वयामहे दशमे मासि सूतवे प्रसोतुं पद्मनित्यादिना मासशब्दस्य मासभावः सूतेस्तुमर्थेसेसेनिति तवेनप्रत्ययः ॥ ३ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे द्विचत्वारिंशोवर्गः ॥ ४२ ॥

महीति तृचं चतुस्त्रिंशं सूक्तं वरुणपुत्रस्य सत्यधृतेरार्षं गायत्रमादित्यदेवताकं । तथा-चानुक्रान्तं—महिसत्यधृतिर्वीरुणिरादित्यं स्वस्त्ययनं गायत्रं वाइति । धनलिप्सया प्रवसन्तं शिष्यं आचार्येनेन सूक्तेनाभिमंत्रयते । सूत्र्यतेहि—महित्रीणामित्यनुमन्त्रैवमतिस्तुष्टस्य नकुत-श्विन्द्रयं भवतीतिविज्ञायतइति ।

तत्र प्रथमा—

महित्रीणामवोस्तुद्युक्षंमित्रस्यार्यम्णः । दुराधर्षवरुणस्य ॥ १ ॥

महि । त्रीणाम् । अवः । अस्तु । द्युक्षम् । मित्रस्य ।
 अर्यम्णः । दुः६आधर्षम् । वरुणस्य ॥ १ ॥

त्रीणां त्रयाणां मित्रस्यार्यम्णोवरुणस्यच द्युक्षं दीप्तं अतएव दुराधर्षं अन्वैर्धर्षितुं वां-
 धिनुमशक्यं महि महदवोरक्षणमस्माकमस्तु त्रीणामित्यपि छंदसि दृश्यतइति वचनात् त्रया-
 देशाभावः नामन्यतरस्यामिति नामदुदात्तत्वम् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

नृहितेषामंमाचननाध्वंसुवारणेषु । ईशेरिपूरघशंसः ॥ २ ॥

नृहि । तेषाम् । अमा । चन । न । अध्वंसु । वारणेषु ।
 ईशे । रिपुः । अघशंसः ॥ २ ॥

अमेति गृहनाम अमाचन गृहेष्वपि तेषां वरुणमित्रार्यम्णां तदनुगृहीतानां स्तोत्रूणांवा
 अघशंसः अघमनर्थं आशंसमानोरिपुः शत्रुः नहीशे नखलु हिंसितुमाष्टे लोपस्तआत्मनेपदे-
 ष्विति तलोपः अनुदात्तत्वात् लसार्वधातुकानुदात्तत्वे धातुस्वरः शिष्यते । तथा अध्वसु मार्गेषु
 वारणेषु यत्र पुरुषानिवार्यते तेषुच स्थानेषु शत्रुर्निवारयितुं नेष्टे ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

यस्मैपुत्रासोअदितेःप्रजीवसेमर्त्याय । ज्योतिर्यच्छन्त्यजस्रम् ॥ ३ ॥ ४ ॥ ३ ॥

यस्मै । पुत्रासः । अदितेः । प्र । जीवसे । मर्त्याय ।
 ज्योतिः । यच्छन्ति । अजस्रम् ॥ ३ ॥ ४ ॥ ३ ॥

अदितेरदीनायाः देवमातुः पुत्रासः पुत्रामित्रादयः यस्मै मर्त्याय मनुष्याय स्तोत्रे अजस्रं
 अविच्छिन्नं ज्योतिः तेजः जीवसे जीवितुं प्रयच्छन्ति तस्य शत्रुः नेश्वरइत्यर्थः ॥ ३ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे त्रिचत्वारिंशोवर्गः ॥ ४ ३ ॥

'वातइति वृचं पंचविंशं सूक्तं वातगोत्रस्थोलस्यार्षं गायत्रं वायुदेवताकं । तथाचानुष्ठा-
न्तं—वातोवातायनउलोवायव्यमिति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

वा॒त॒आवा॑तु॒भेष॑जंशं॒भुम॑यो॒भुनो॑हृ॒दे । प्र॒ण॒आ॒र्यू॒षिता॑रिषत् ॥ १ ॥

वा॒तः । आ । वा॒तु । भे॒ष॒जम् । श॒म्भु । म॒यः॒भु ।

नः । हृ॒दे । प्र । नः । आ॒र्यू॒षि । ता॒रि॒षत् ॥ १ ॥

वातोवायुः नोस्माकं हृदे हृदयाय भेषजमौषधं उदकं वा आवातु आगमयतु ईदृग्भूतं
शंभु रोगशमनस्य भावयितु मयोभु सुखस्यच भावयितु अपिच नोस्माकमार्युषि प्रतारिषत्
प्रवर्धयतु ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

उ॒त॒वा॑त॒पि॒तासि॑न॒उ॒त॒भ्रा॑तो॒त॒नः॒स॒र्वा । स॒नो॑जी॒वा॒त॒वे॒कृ॒धि ॥ २ ॥

उ॒त । वा॒त । पि॒ता । अ॒सि । नः । उ॒त । भ्रा॑ता । उ॒त ।

नः । स॒र्वा । सः । नः । जी॒वा॒त॒वे । कृ॒धि ॥ २ ॥

उतापिच हे वात त्वं नोस्माकं पितासि उत्पादको भवसि उतापिच भ्राता भवसि उतापि-
च नोस्माकं सर्वा समानख्यानोमित्रभूतश्च भवसि सत्वं नोस्मात् जीवातवे जीवनहेतवे या-
गाय कृधि कुरु । करोतेऽच्छान्दसो विकरणस्य लुक् श्रुशृणुपूकृवृष्यइति हेर्धिः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

य॒दु॒दो॒वा॑त॒ते॒गृ॒हे॒मृ॒त॑स्य॒नि॒धि॒र्हितः॑ । त॒तो॒नो॒दे॒हि॒जी॒वसे॑ ॥ ३ ॥ ४४ ॥

य॒त् । अ॒दः । वा॒त । ते॒ । गृ॒हे । अ॒मृ॒त॑स्य । नि॒धिः ।

हि॒तः । त॒तः । नः । दे॒हि । जी॒वसे॑ ॥ ३ ॥ ४४ ॥

हेवात व्रायो ते तव गृहे स्थाने यददः योसौ अमृतस्यांमरणस्य निधिः निक्षेपः हितः
स्थापितोवर्तते ततः तस्मान्निधेराहत्य अमृतत्वं जीवसे नोस्माकं जीवनाय देहि प्रयच्छ ॥ ३ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे चतुश्चत्वारिंशोवर्गः ॥ ४४ ॥

प्राग्ग्रयइति पंचर्चं षट्त्रिंशं सूक्तं अग्नेः पुत्रस्य वत्सस्यार्षं गायत्रमाग्नेयं तश्चात्तनुकान्तं—प्राग्ग्रये पंचाग्नेयोवत्सआग्नेयं त्विति । प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोगार्णयत्रे छन्दसीदमादिके द्वेसूक्ते । सृत्र्यतेहि—प्राग्ग्रयेवाचमिति सूक्ते इमां मेअग्ने समिधमिति । दशरात्रस्य नवमेहनि आग्निमारुते इदं जातवेदसं निविद्धानं । सूत्रितंच—मरुतोयस्यहि प्राग्ग्रयेवाचमित्याग्निमारुतमिति ।

तत्र प्रथमा—

प्राग्ग्रयेवांचमीरयवृषभायक्षितीनाम् । सनःपर्षदतिद्विषः ॥ १ ॥

प्र । अग्रये । वाचम् । ईरय । वृषभाय । क्षितीनाम् ।
सः । नः । पर्षत् । अति । द्विषः ॥ १ ॥

हेस्तोतरग्रये स्तुतिरूपां वाचं मेरय उच्चारय कथंभूताय क्षितीनां मनुष्याणां यजमानानां वृषभाय कामानां वर्षित्रे किंप्रयोजनमिति चेत् सोमिर्नोस्मान् द्विषोद्वेषून् अतिपर्षत् अतिपारयेत् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

यःपरस्याःपरावतस्तिरोधन्वातिरोचते । सनःपर्षदतिद्विषः ॥ २ ॥

यः । परस्याः । परावतः । तिरः । धन्व । अतिद्वेषेचते ।
सः । नः । पर्षत् । अति । द्विषः ॥ २ ॥

योमिः परस्याः परावतः अतिशयिताहूरदेशात् तिरः प्राप्तनामैतत् प्राप्तसंबंधं धन्व मरुभूमिं जलवर्जितं देशं अतिरोचते अतिक्रम्य प्रज्वलति यद्वा धन्वान्तरिक्षं तिरः तिर्यक् अतिरोचते भृशं प्रकाशयते । गतमन्यत् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

योरक्षांसिनिजूर्वतिवृषाशुक्रेणशोचिषा । सनःपर्षदतिद्विषः ॥ ३ ॥

यः । रक्षांसि । निजूर्वति । वृषा । शुक्रेण । शोचिषा ।

सः । नः । पर्षत् । अति । द्विषः ॥ ३ ॥

वृषा वर्षिता योग्निः शुक्रेण निर्मलेन शुभ्रवर्णेन वा शोचिषा तेजसा रक्षांसि यज्ञस्य
द्वेष्टृणि निजूर्वति निहिनस्ति जूर्वा हिंसार्थः । गतमन्यत् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

योविश्वाभिविपश्यतिभुवनासंचपश्याति । सनःपर्षदतिद्विषः ॥ ४ ॥

यः । विश्वा । अ॒भि । वि॒पश्यति । भु॒वना । सम् । च ।

पश्यति । सः । नः । पर्षत् । अति । द्विषः ॥ ४ ॥

योग्निः सूर्यरूपेण विश्वा विश्वानि सर्वाणि भूतजातानि अभिमुखं विपश्यति विशेषेण
तेजसा प्रेक्षते प्रकाशयतीत्यर्थः भुवना भुवनानि भूतजातानि संपश्यति च सम्यक्जानाति च ।
अन्वत् सिद्धम् ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

योअस्यपारेरजसःशुक्रोअग्निरजायत । सनःपर्षदतिद्विषः ॥ ५ ॥ ४५ ॥

यः । अ॒स्य । पा॒रे । रज॑सः । शु॒क्रः । अ॒ग्निः । अ॒जा॒यत ।

सः । नः । पर्षत् । अति । द्विषः ॥ ५ ॥ ४५ ॥

अस्य रजसोलोकस्य अन्तरिक्षस्य पारे उपरि देशे शुक्रः शुभ्रवर्णो योग्निः वैद्युतात्म-
ना सूर्यात्मना वा अजायत प्रादुर्भवति सनोस्मान् द्विषः द्वेष्टृन् अतिपर्षत् अतिपारयत् ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे पंचचत्वारिंशोवर्गः ॥ ४५ ॥

प्रनूनमिति तृचं सप्तविंशं सूक्तं अग्निपुत्रस्य श्येनस्यांशं गायत्रं जातवेदोगुणकोशिदेव-
त्ता । तथाचानुक्रान्तं—प्रनूनं तृचमाग्नेयं श्येनोजातवेदस्यमिति । प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरु-
क्तोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

प्रनूनंजातवेदसमश्वंहिनोतवाजिनम् । इदंनोबर्हिरासदे ॥ १ ॥

प्र । नूनम् । जातवेदसम् । अश्वम् । हिनोत । वाजिनम् ।

इदम् । नः । बर्हिः । आसदे ॥ १ ॥

जातवेदसं जातानां वेदितारं जातधनादिकंवा, अश्वं कर्मभिव्योमुवन्तं वाजिनं अन्न-
वन्तं हेक्कत्वग्यजमानाः नूनमवश्वं प्रहिनोत प्रवर्धयत । यद्वा अश्वमिव स्तुतिभिः प्रेरयत ।
हिगतौ वृद्धौच अस्माल्लोटि तशब्दस्य तप्तनप्तनथनाश्चेति तवादेशः । किमर्थं नोस्माकं इदं
बर्हिरास्तीर्णं आसदे आसत्तुं प्राप्तुं बर्हिरासदत्वित्यर्थः सदेः कृत्यार्थैतवैकेनिति केन्यत्ययः ॥१॥

अथ द्वितीया—

अस्यप्रजातवेदसोविप्रवीरस्यमीह्लुषः । महीमियर्मिसुष्टुतिम् ॥ २ ॥

अस्य । प्रं । जातवेदसः । विप्रवीरस्य । मीह्लुषः ।

महीम् । इयर्मि । सुष्टुतिम् ॥ २ ॥

जातवेदसो जातानां वेदितुः विप्रवीरस्य विप्रामेधाविनो यजमानावीराः पुत्रायस्य तादृ-
शस्य मीह्लुषः सेक्तुरस्याग्नेः महीं महतीं सुष्टुतिं शोभनां स्तुतिं प्रेयार्मिं प्रेरयामि ऋगतौ जौहो-
त्यादिकः अतिपिपत्यार्थेत्यज्यासस्येत्वम् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

यारुचोजातवेदसोदेवत्राहव्यवाहनीः । तामिर्नोयज्ञमिन्वतु ॥ ३ ॥ ४६ ॥

याः । रुचः । जातवेदसः । देवत्रा । हव्यवाहनीः ।

तामिः । नः । यज्ञम् । इन्वतु ॥ ३ ॥ ४६ ॥

जातवेदसोमेः गारुचोरोचमानाः कालीकरालीप्रभृतयः सप्तजिह्वाः देवत्रा देवान् प्रति दे-
वमनुष्यपुरुषपुरुमर्त्येषु इत्यादिना द्वितीयार्थे प्रापत्ययः हव्यवाहनीः हव्यानां हविषां वोक्तृचः
प्रापयिष्यो भवंति वाछन्दसीति जसि पूर्वसवर्णदीर्घः ताभिर्जिह्वाभिर्नोस्माकं यज्ञं यागसाधनं
हविः इन्वतु देवान् प्रापयतु इविव्याप्तौ इदित्वान्मुम् ॥ ३ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे षट्चत्वारिंशोवर्गः ॥ ४६ ॥

आयंगौरिति तृचमष्टात्रिंशं सूक्तं गायत्रं सारंपराज्ञीनामऋषिका सैव देवता सूर्योवेति ।
तथाचानुक्रान्तं—आयंगौःसारंपराज्ञात्मदैवतं सौर्यं वेति । अविवाक्येहनि मानसग्रहे एतत्सू-
क्तं शंसनीयं । सूत्रिजं च—आयंगौःपृश्निरकमीदित्युपांशुतिष्ठः पराचीः शस्त्वेति ।

तत्र प्रथमा—

आयंगौःपृश्निरकमीदसदन्मातरंपुरः । पितरंचप्रयन्त्स्वः ॥ १ ॥

आ । अयम् । गौः । पृश्निः । अकमीत् । असदत् । मातरम् ।

पुरः । पितरम् । च । प्रयन् । स्वर्गिति स्वः ॥ १ ॥

गौर्गमनंशीलः पृश्निः प्राप्तवर्णः प्राप्ततेजाः अयं सूर्यः आकमीत् आंक्रांतवान् उदयाचलं
प्राप्तवानित्यर्थः । आक्रम्यच पुरः पुरस्तात् पूर्वस्यां दिशि मातरं सर्वस्य भूतजातस्य निर्मा-
त्रीं पृथिवीमसदत् आसीदति प्रामोति सदेश्छान्दसोलुङ् लुदित्वाच्चैरडादेशः ततः पितरं पाल-
कं द्युलोकं चशब्दादन्तरिक्षं च प्रयन् प्रकर्षेण शीघ्रं गच्छन् स्वः सुअरणः शोभमानो भवति
यद्वा पितरं स्वर्गलोकं प्रयन्वर्तते ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अन्तश्चरतिरोचनास्यप्राणादपानती । व्यख्यन्महिषोदिवम् ॥ २ ॥

अन्तरिति । चरति । रोचना । अस्य । प्राणात् ।

अपऽअनती । वि । अख्यत् । महिषः । दिवम् ॥ २ ॥

• अस्य सूर्यस्य रोचनारोचमानादीप्तिः अन्तः शरीरमध्ये मुख्यप्राणात्मना चरति, वर्तते किं कुर्वती प्राणात्पानती मुख्यप्राणस्य प्राणाद्याः पंचवृत्तयः तत्र प्राणनं नाडीभिरूर्ध्वं वायो-निर्गमनं तथा विधात् प्राणात् प्राणनादनन्तरं अपानती अपाननं नाडीभिरवाङ्मुखं वायोर्नयनं तत्कुर्वती अपपूर्वादनितेः लटः शतृ अदादित्वाच्छपोलुक् उगितश्चेति डीष् शतुरनुमइति न-द्याउदात्तत्वं यद्वा अन्तर्धावापृथिव्योर्मध्ये अस्य सूर्यस्य रोचना रोचमाना दीप्तिश्चरति गच्छति । रुचदीप्तौ अनुदात्तेष्वहलादेरिति युच् । किं कुर्वती प्राणात् प्राणनात् उदयानंतरं अपानती सायंसमयेस्तंगच्छंती ईदृश्या दीप्त्या युक्तः अतएव महिषोमहान्सूर्यः दिवमन्तरिक्षं उदयान्तरमययोर्मध्ये व्यसूयत् विचष्टे प्रकाशयति महेरविमस्योष्टिषजित्यौणादिकष्टिषच् प्रत्ययः चक्षिडःरुग्याञ्छान्दसेलुङि अस्यतिवकीत्यादिना च्चुरडादेशः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

त्रिंशद्दामविराजतिवाक्पतङ्गायधीयते । प्रतिवस्तोरहद्युभिः ॥ ३ ॥ ४७ ॥

त्रिंशत् । धाम । वि । राजति । वाक् । पतङ्गाय । धीयते ।
प्रति । वस्तोः । अहं । युभिः ॥ ३ ॥ ४७ ॥

त्रिंशत् धाम धामानि स्थानानि वचनव्यत्ययः वस्तोः वासरस्याहोरात्रस्यावयवीभूतानि अहःशब्दोवधारणे युभिः सूर्यस्य दीप्तिभिरेव विराजति विराजन्ते विशेषेण दीप्यन्ते । व्यत्ययेन एकवचनं मुहूर्तान्यत्र धामान्युच्यन्ते पंचदशरात्रेः पंचदशाहः । पतंगाय पतति गच्छतीति पतंगःसूर्यः तस्मै श्रुतिरूपा वाक् प्रतिधीयते प्रतिमुखं स्तोत्रभिः क्रियते । यद्वा वस्तोरहनि त्रिंशद्दामानि घटिकाभिप्रायमेतत् त्रिंशद्घटिकाः अत्यन्तसंयोगेद्वितीया एतावन्तकालं युभिः दीप्तिभिः असौ सूर्योविराजति विशेषेण दीप्यते तस्मिंश्च समये वाक् त्रयीरूपा तस्मै सूर्यरूपाय पतंगाय प्रतिधीयते प्रतिमुखंधार्यते स्तूयते सूर्यः सर्वतइत्यर्थः । श्रूयतेहि-ऋग्भिः पूर्वाह्णे दिवि देवईयते यजुर्वेदे तिष्ठति मध्येअहइत्यादि । यदात्विदंसूक्तं सार्परात्र्या आत्मस्तुतिः तदासूर्यात्मना स्तूयतइत्यवगन्तव्यं ॥ ३ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे सप्तचत्वारिंशोवर्गः ॥ ४७ ॥

ऋतमिति, तृचमेकोनचत्वारिंशंसूक्तं मधुच्छन्दसःपुत्रस्याघर्मर्षणस्यार्षमानुष्टुभं राग्यादीनां भावानां सृष्ट्यादिप्रतिपादकत्वात्तादृग्रूपएवार्थोक्तेवता । तथाचानुक्रान्तं—ऋतं माधुच्छन्दसोबमर्षणोभाववृत्तमानुष्टुभंत्विति । लिङ्गात्विनियोगोवगन्तव्यः ।

तत्र प्रथमा—

ऋतंचसत्यंचाभीद्धात्तपसोध्यजायत ।

ततोरात्र्यजायतततःसमुद्रोअर्णवः ॥ १ ॥

ऋतंचसत्यंचाभीद्धात्तपसोध्यजायत ।

ततोरात्र्यजायतततःसमुद्रोअर्णवः ॥ १ ॥

ऋतमितिसत्यनाम ऋतं मानसं यथार्थसंकल्पनं सत्यं वाचिकं यथार्थभाषणं चकाराभ्या-
मन्यदपि शास्त्रीयं धर्मजातं समुञ्जीयते । तत्सर्वमभीद्धात् अभितप्तात् ब्रह्मणा पुरासृष्ट्यर्थं कृ-
तात् तपसोधि अधिउपर्यर्थे, उपर्यजायत उदपद्यत तपस्तप्त्वा इदंसर्वमसृजतेति श्रुतेः । तपश्चा-
त्रसृष्ट्यपर्यालोचनलक्षणं यस्यज्ञानमयंतपइतिश्रुत्यंतरात् । अभिपूर्वादिधेःकर्मणिनिष्ठा श्वीदितो-
निष्ठायामितीट्प्रतिषेधः गतिरनन्तरइतिगतेः प्रकृतिस्वरत्वं स्वरितोवानुदात्तेपदादावित्येकादेशः
स्वर्यते यद्वा अभीद्धात् अभितः प्रकाशमानात् परमात्मनोमायाधिष्ठानरूपादुपादानभूतात् ऋ-
तं सत्यं चाजायत जनिकर्तुः प्रकृतिरिति प्रकृतेरपादानसंज्ञा ततस्तस्मादेवेश्वरात् रात्री उपलक्षण-
मेतद् अहोपि अहश्चरात्रिश्चाजायत रात्रेश्चाजसावितिडीप् ततः तस्मादेवेश्वरादर्णवः अर्ण-
सोदकेनयुक्तः समुद्रश्चाजायत समुद्रशब्दान्तरिक्षोदधयोःसाधारणइति अभिमतार्थस्य प्रकाश-
नाय अर्णवशब्देन विशेष्यते अर्णसः सलोपश्चेति मत्वर्थीयोवपत्ययः सलोपश्च ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

समुद्रादर्णवादिधिसंवत्सरोअजायत ।

अहोरात्राणिविदधुद्विध्वंस्यमिषतोवशी ॥ २ ॥

समुद्रादर्णवादिधिसंवत्सरोअजायत ।

अहोरात्राणिविदधुद्विध्वंस्यमिषतोवशी ॥ २ ॥

•अर्णवद्भवत्समुद्रात् सृष्टात् अधि ऊर्ध्वं संवत्सरः संवत्सरोपलक्षितः सर्वःकालः भजायत । श्रूयते हि—सर्वेनिमेषाजज्ञिरेविद्युतःपुरुषादधि कला मुहूर्ताःकाष्ठाश्चेति । सचेश्वरः अहोरात्राणि एतदुपलक्षितानि सर्वाणि भूतजातानि विदधत् कुर्वन् सृजन् । अभ्यस्तानामादिरित्याद्युदात्तत्वं ततः समासेकदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वं मिषतो निमिषादियुक्तस्य विश्वस्य सर्वस्य प्राणिजातस्य वशी स्वामी भूत्वा वर्तते ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

सूर्याचन्द्रमसौ धातायथापूर्वमकल्पयत् ।

दिवंचपृथिवीर्वाचान्तरिक्षमथोस्वः ॥ ३ ॥ ४८ ॥

सूर्याचन्द्रमसौ धातायथापूर्वमकल्पयत् ।

दिवंचपृथिवीर्वाचान्तरिक्षमथोस्वः ॥ ३ ॥ ४८ ॥

सूर्याचन्द्रमसौ कालस्य ध्वजभूतौ दिवंच पृथिवीं चान्तरिक्षंच इत्थं त्रिभुवनं स्वः स्वः-शब्दः सुखवाची दिवोविशेषणं सुखरूपां दिवं तदेतत्सर्वं धाता विधाता यथापूर्वं पूर्वस्मिन्काले अकल्पयत् सृष्टवान् तथैवागामिन्यपिकल्पे कल्पयिष्यतीत्यर्थः ॥ ३ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमेष्टाचत्वारिंशोवर्गः ॥ ४८ ॥

संसमिति चतुर्केचं चत्वारिंशंसूक्तं संवननस्यार्थं समानोमन्नइति तृतीयात्रिष्टुप् शिष्टा-स्तिस्रोनुष्टुभः प्रथमायाअग्निर्देवता शिष्टानां संज्ञानं । अनुक्रम्यतेच—संसंचतुष्कं संवननः सं-ज्ञानमाद्याग्नेयी तृतीयात्रिष्टुप् तृतीयात्रिष्टुविति । अनुष्टुभंत्विति । पूर्वमुक्तत्वात् अवशिष्टाना-मनुष्टुपत्वं । सूक्तविनियोगोलैंगिकः ।

तत्र प्रथमा—

संसमिद्युवसेवृषन्नग्नेविश्वान्युर्यआ ।

इळरूपदेसमिध्यसेसनोवसून्याभरं ॥ १ ॥

समूहसम् । इत् । युवसे । वृषन् । अग्ने । विश्वानि । अर्यः । आ ।

इळः । पदे । सम् । इध्यसे । सः । नः । वसूनि । आ । भरं ॥ १ ॥

हेवृषन् कामानां वर्षितरग्ने अर्यईश्वरस्त्वं अर्यःस्वामिवैश्ययोरिति यत्प्रत्ययान्तेनि-
पातितः अर्यः स्वाम्याख्यायामित्यन्तोदात्तत्वं सत्वं विश्वानि सर्वाणि भूतजातानि संसं प्रसमु-
पोद्ःपादपूरणइति समोद्विर्वचनं इच्छब्दोवधारणे आसमन्तात् संयुवसे मिश्रयसि । देवेषुमध्ये
त्वमेवसर्वाणि भूतजातानि वैश्वानरात्मना व्याप्नोषि नान्यइत्यर्थः । किंच इळः इडायाः
पृथिव्याः पदे स्थाने उत्तरवेदिलक्षणे एतद्वाइळायास्पदं यदुत्तरवेदीनाभिरितिब्राह्मणं । तत्र
त्वं समिध्यसे ऋत्विग्भिः संदीप्यसे स तादृशस्त्वं नोस्माकं वस्तूनि धनानि आभराहर ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

संगच्छध्वंसंवदध्वंसंमनांसिजानताम् ।

देवाभागंयथापूर्वेसंजानानाउपासते ॥ २ ॥

सग् । गच्छध्वन् । सम् । वदध्वम् । सम् । वः । मनांसि । जानताम् ।
देवाः । भागम् । यथा । पूर्वे । सम्ऽजानानाः । उपऽआसते ॥ २ ॥

हेस्तोतारोयूयं संगच्छध्वं संगताः संभूताः भवत समोग्म्यच्छीत्यादिनागमेरात्मनेपदं
तथा संवदध्वं सहवदत परस्परं विरोधंपरित्यज्य एकविधमेववाक्यं ब्रूतेति यावत् व्यक्तवाचांसमु-
च्चारणेइति वदेरात्मनेपदं वयोष्माकं मनांसि संजानतां समानमेकरूपमेवार्थं अवगच्छन्तु सं-
प्रतिष्ठयामनाध्यानइति जानातेरात्मनेपदं यथा पूर्वे पुरातनाः देवाः संजानानाः ऐकमत्यं प्राप्ताः
हविर्भागं उपासते यथास्वं स्वीकुर्वन्ति तथा यूयमपि वैमत्यंपरित्यज्य धनं स्वीकुरुतेति-
शेषः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

समानोमन्नःसामितिःसमानीसमानंमनःसहचित्तमेषाम् ।

समानंमन्नमभिमन्त्रयेवःसमानेनवोहविषांजुहोमि ॥ ३ ॥

स॒मा॒नः । म॒न्त्रैः । स॒म॒द्द॒र्श॒तिः । स॒मा॒नी । स॒मा॒नम् । म॒नः ।
स॒ह । चि॒त्तम् । ए॒षाम् । स॒मा॒नम् । म॒न्त्रम् । अ॒भि । म॒न्त्र॒ये ।
वृः । स॒मा॒नेन । वः । ह॒विषा । जु॒होमि ॥ ३ ॥

: पूर्वोर्ध्वः परोक्षकृतः उत्तरः प्रत्यक्षकृतः एषां एकस्मिन्कर्मणि सहप्रवृत्तानां ऋत्विजां स्तोत्राणांवा मंत्रः स्तुतिः शस्त्राद्यात्मिका गुप्तभाषणंवा समानएकविधोस्तु तथा समितिः प्राप्तिरपि समानी एकरूपास्तु केवलमामकेत्यादिना समानशब्दावङ्गीप् उदात्तनिवृत्तिस्वरेणङ्गीपञ्जैर्दत्तत्वं तथा मनः मननसाधनमन्तःकरणं चैषांसमानमेकविधमप्यंस्तु चित्तं विचारजं ज्ञानं तथा सह सहितं परस्परस्यैकार्थेनैकीभूतमस्तु अहं चवोयुष्माकंसमानमेकविधं मंत्रं अभिमंत्रये ऐकविध्याय संस्करोमि तथा वोयुष्माकं स्वभूतेषु सहमानेन साधारणेन हविषा चरुपुरोडाशादिनाहं जुहोमि तृतीयाचहोच्छन्दसीति कर्मणिकारकेतृतीया वषट्कारेण हविः प्रक्षेपयामीत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

स॒मा॒नीव॒आकू॒तिःस॒मा॒नाहृद॑यानिवः ।

स॒मा॒नम॑स्तुवोमनोयथावःसुसहासंति ॥ ४ ॥ ४९ ॥

स॒मा॒नी । वः । आ॒कू॒तिः । स॒मा॒ना । हृद॑यानि । वः । स॒मा॒नम् ।

अ॒स्तु । वः । म॒नः । यथा । वः । सु॒स॒ह । अ॒संति ॥ ४ ॥ ४९ ॥

हे ऋत्विग्यजमानाः वोयुष्माकं आकूतिःसंकल्पोध्यवसायः समाना एकविधोस्तु तथा वोयुष्माकं हृदयानि समानानि एकविधानि संतु तथा वोयुष्माकं मनः अन्तःकरणं प्रत्येकापेक्षयैकवचनं तदपि समानमस्तु तथा वोयुष्माकं सुसह शोभनसाहित्यं असंति भवति तथा समानमस्त्वित्यन्वयः अस्तेर्लटि बहुलच्छन्दसीति शपोलुगभावः ॥ ४ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे एकोनपंचाशोवर्गः ॥ ४९ ॥

॥ इति दशमे मण्डले द्वादशोऽनुवाकः ॥ १२ ॥

वेदार्थस्यप्रकाशेन तमोहार्दं निवारयन् ।

पुमर्थाश्चतुरोदेयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरंधरेण
सायणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्येष्टमाष्टकेष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

॥ इति दशमं मण्डलं समाप्तम् ॥

॥ अष्टमाष्टकः समाप्तः ॥

॥ समाप्तेयमृक्संहिता ॥

